

SUMMA THEOLOGIAE MORALIS

SCHOLARUM USUI
ACCOMMODAVIT
H. NOLDIN S. J.

RECOGNOVIT
A. SCHMITT S. J.

NOVAM EDITIONEM PARAVIT
G. HEINZEL S. J.

1959

OENIPONTE
TYPIS ET SUMPTIBUS FELTCIANI RAUCH

SUMMA
THEOLOGIAE MORALIS

VOL. II
DE PRAECEPTIS

EDITIO XXXII
quam paravit
GODEFRIDUS HEINZEL S. J.

19 5 9

OENIPONTE
TYPIS ET SUMPTIBUS FELICIANI RAUCH

IMPRIMI p o t e s t

Vindobonae, die 22 uprilis 1959. Antonius Pinsker S. J., Praep. Prov. Austrine

IMPRIMATUR

Administratura Apostolica Oenipontc, die 15 juli 1959.

Dr. Josef Resch, Bischôfl. Kanzlcr.

Copyright by Verlag Felizian Rauch Innsbruck

Made in Austria

Index systematicus

Introductio

PARS PRIMA.

De praeceptis virtutum theologicarum.

		Pag
	Liber primus. De praeceptis fidei.	
Quaestio 1.	De natura fidei	3
Quaestio 2.	De necessitate fidei	8
Art 1.	De necessitate actus fidei	8
Art. 2.	De veritatibus necessariocredendis.....	10
Art. 3.	De praecepto fidei internae.....	13
Art. 4.	De praecepto fidei externae.....	16
Art. 5.	De negatione fidei	19
Quaestio 3.	De peccatis contra fidem	24
Art. 1.	De infidelitate.....	24
Art. 2.	De apostasia a fide et de haeresi.....	25
Art 3.	De dubio in fide	29
Art. 4.	De communicatione cum infidelibus et haereticis - - - -	32
	Liber secundus. De praeceptis spei.	
Quaestio 1.	De natura spei theologicae.....	40
Quaestio 2.	De necessitate spei	42
Quaestio 3.	De peccatis contra spem	46
	Liber tertius. De praeceptis caritatis.	
Quaestio 1.	De caritate Dei	50
Art 1.	De natura caritatis Dei	50
Art. 2.	De necessitate ' caritatis Dei	54
Art. 3.	De peccatis contra caritatem Dei	59
Quaestio 2.	De caritate sui	61
Art. 1.	De natura caritatis sui	61
Art 2.	De praeceptis caritatis sui	62
Art. 3.	De praecepto laborandi.....	66
Art. 4.	De peccatis contra caritatem sui	69
Quaestio 3.	De caritate proximi.....	70
Art. 1.	De natura caritatis proximi.....	70
Art. 2.	De praecepto caritatis proximi	70
Art 3.	De ordine caritatis.....	72
Art 4.	De dilectione inimicorum.....	78

	p«k·
Art. 5. De caritate proximi externa.....	82
§ 1. De misericordia . . . I - '.....	82
§ 2. De eleemosyna.....	84
§ 3. De correptione fraterna	89
§ 4. De cooperatione ad bonum . . . -	94
Art. 6. De peccatis contra caritatem proximi	95
§ 1. De odio	95
§ 2. De scandalo	97
§ 3. De inductione	104
§ 4. De cooperatione.....	107

PARS SECUNDA.

De praeceptis decalogi.

Liber primus. De primo decalogi praecepto.

Quaestio 1. De natura religionis.....	122
Quaestio 2. De actibus religionis.....	125
Art. 1. De adoratione	125
Art. 2. De cultu ss. imaginum et reliquiarum.....	127
Art. 3. De oratione.....	128
Quaestio 3. De peccatis contra religionem.....	138
Art. 1. De superstitione cultus indebiti.....	139
Art. 2. De idololatria.....	140
Art. 3. De divinatione..... ,	141
Art. 4. De vana observantia.....	146
Art. 5. De magia et maleficio.....	150
Art. 6. De tentatione Dei	155
Art. 7. De sacrilegio.....	157
Art. 8. De simonia	164

Liber secundus. De secundo decalogi praecepto.

Quaestio 1. De vana assumptione nominis Dei	177
Quaestio 2. De blasphemia	178
Art. 1. De ipsa blasphemia.....	178
Art. 2. De maledictionibus.....	181
Quaestio 3. De voto i	183
Art. 1. De natura voti - - - - - =	183
Art. 2. De condicionibus ad votum requisitis	185
Art. 3. De obligatione voti	190
Art. 4. De cessatione voti	196
§ 1. De simplici cessatione.....	196
§ 2. De voti irritatione.....	197
§ 3. De voti dispensatione	201
§ 4. De voti commutatione	205
Quaestio 4. De iuramento - - - - - =	208
Art. 1. De ipso iuramento eiusque liceitate	208
Art. 2. De condicionibus ad iuramentum requisitis	211
Art. 3. De iuramento promissorio	214
Art. 4. De periurio - - - - - ,	219
Art. 5. De adiuratione - - - - -	221

Liber tertius. De tertio decalogi praecepto.

Quaestio 1.	De sanctificatione festorum.....	225
Quaestio 2.	De auditione missae	228
Art. 1.	De modo assistendi missae	228
Art. 2.	De causis ab audienda missa excusantibus - - -	233
Quaestio 3.	De prohibitione operum servilium	236
Art. 1.	De operibus prohibitis.....	236
Art. 2.	De causis a praecepto non laborandi excusantibus - - - -	240

Liber quartus. De quarto decalogi praecepto.

Quaestio 1.	De pietate, observantia, oboedientia.....	244
Quaestio 2.	De obligationibus in societate domestica.....	248
Art. 1.	De obligationibus coniugum	248
Art. 2.	De obligationibus filiorum et parentum	252
§ 1.	De obligationibus filiorum	252
§ 2.	De obligationibus parentum	256
§ 3.	De filiis illegitimis	262
Art. 3.	De obligationibus famulorum et dominorum.....	265
§ 1.	De obligationibus famulorum.....	265
§ 2.	De obligationibus dominorum.....	267
Art. 4.	De obligationibus herorum et operariorum.....	268
Art. 5.	De obligationibus discipulorum et magistrorum.....	273
Quaestio 3.	De obligationibus in societate civili	275
Art 1.	De principe	275
Art. 2.	De deputatis	276
Art. 3.	De obligationibus civium.....	277
Art. 4.	De obligatione solvendi tributa	280
Art. 5.	De obligatione praestandi militiam	284
Art. 6.	De obligatione eligendi deputatos	287

Liber quintus. De quinto decalogi praecepto.

Quaestio 1.	De obligatione conservandi vitam	290
Quaestio 2.	De occisione et mutilationesui ipsius	293
Quaestio 3.	De occisione malefactoris	301
Quaestio 4.	De occisione iniusti aggressoris.....	304
Quaestio 5.	De occisione innocentis	308
Art. 1.	De homicidio	308
Art. 2.	De procuratione abortus	313
Quaestio 6.	De duello	319
Quaestio 7.	De bello	322

Liber sextus. De septimo decalogi praecepto.

Caput 1.	De dominio	328
Quaestio 1.	De dominio in genere.....	328
Art. 1.	De natura dominii	328
Art. 2.	De possessione.....	335
Art. 3.	De obiecto dominii	336
Art. 4.	De subiecto dominii	338

VIII

	J'-g.
Quaestio 2. De dominio in res externas.....	340
Art. 1. De indole dominii in res externas.....	340
Art. 2. De dominio filiorumfamilias.....	343
Art. 3. De dominio coniugum	346
Art. 4. De dominio auctorum.....	349
Art. 5. De dominio clericorum	351
Quaestio 3. De acquisitione dominii	354
Art. 1. De occupatione	354
Art. 2. De inventione	358
Art. 3. De accessione	361
Art. 4. De labore	363
Art. 5. De praescriptione	364
	Caput 2. De laesione dominii.....
Quaestio 1. De iniuria in genere	373
Quaestio 2. De iniusta rei ablatione	376
Art. 1. De natura furti	376
Art. 2. De causis furtum imminuentibus.....	379
Art. 3. De causis a furto excusantibus.....	384
§ 1. Extrema necessitas.....	384
§ 2. Occulta compensatio.....	386
Quaestio 3. De iniusta damnificatione.....	389
Caput 3. De reparatione dominii laesi	391
Quaestio 1. De restitutione in genere	391
Quaestio 2. De restitutione ob possessionem rei alienae	395
Art. 1. De possessore bonae fidei	395
Art. 2. De possessore malae fidei	401
Art. 3. De possessore dubiae fidei	405
Quaestio 3. De restitutione ob iniustam damnificationem.....	407
Art. 1. Condiciones requisitae.....	407
§ 1. Actio vere iniusta	407
§ 2. Causa damni efficax	409
§ 3. Theologice culpabilis	411
Art. 2. De damnificatione dubia vel cum errore peracta	413
Art. 3. De quibusdam damnificationibus in specie	416
§ 1. De damnificatione in bonis spiritualibus	416
§ 2. De damnificatione propter homicidium.....	417
§ 3. De damnificatione propter stuprum vel fornicationem	421
§ 4. De damnificatione propter adulterium	422
§ 5. De damnificatione propter laesam legem militiae	424
§ 6. De damnificatione propter defraudata tributa - - - -	425
Quaestio 4. De restitutione ob iniustam cooperationem	427
Art. 1. De iniusta cooperatione in genere	427
Art. 2. De mandante	428
Art. 3. De consulente	430
Art. 4. De consentiente.....	433
Art. 5. De palpone, receptante, participante	434
Art. 6. De cooperationibus negativis	435
Art. 7. De restitutione a cooperatoribus facienda	438
§ 1. De quantitate restitutionis	438
§ 2. De ordine restitutionis.....	441
	Quaestio 5. De circumstantiis restitutionis.....
Art. 1. Cui restituendum sit	443
Art. 2. Quo ordine restituendum sit	446

		ρ•κ-
§ 1.	Ordo inter creditores ex legepositiva.....	448
§ 2.	Ordo inter creditores ex legenaturae.....	448
Art. 3.	Quomodo restituendum sit	449
Art. 4.	Quando restituendum sit	452
Quaestio 6.	Decausis a restitutione excusantibus.....	454
Art. 1.	De condonatione	454
Art. 2.	De impotentia	455
Art. 3.	Decessione bonorum.....	457
Art. 4.	De compositione	459
Caput 4.	De contractibus.....	461
Quaestio 1.	De contractibus in genere -	461
Art. 1.	De natura contractuum.....	461
Art. 2.	De materia contractuum.....	463
Art. 3.	De personis habilibus.....	465
Art. 4.	De consensu contrahentium.....	467
§ 1.	De qualitatibus consensus.....	467
§ 2.	De vitiiis consensus	470
Art. 5.	Decausa consensus	474
Art. 6.	De obligatione contractuum.....	476
Quaestio 2.	De contractibus unilateralibus.....	481
Art. 1.	De promissione.....	481
Art. 2.	De donatione.....	483
Art. 3.	De testamentis.....	485
§ 1.	De successione hereditaria.....	485
§ 2.	De ultimis voluntatibus.....	487
§ 3.	De ipsis testamentis.....	492
Quaestio 3.	De contractibus bilateralibus certi eventus	496
Art. 1.	De deposito	496
Art. 2.	De commodato	498
Art. 3.	De mandato.....	499
Art. 4.	De mutuo	501
§ 1.	De natura mutui	501
§ 2.	De liceitate foeneris	504
§ 3.	De contractibus lucrativis circa pecuniam.....	506
§ 4.	De foenere et de usura	509
§ 5.	De prohibitione usurae	511
Art. 5.	De emptione et venditione.....	513
§ 1.	De emptione et venditione in genere	513
§ 2.	De obligationibus venditoris et emptoris.....	513
§ 3.	De iusto pretio	517
§ 4.	De venditionibus in specie	521
Art. 6.	De locatione	525
§ 1.	De locatione rerum	526
§ 2.	De contractu operae	527
§ 3.	De conductione operis	532
Art. 7.	De contractu societatis	533
Art. 8.	De cambio	534
Quaestio 4.	De contractibus aleatoriis	536
Art. 1.	De sponsione	536
Art. 2.	De ludo	537
Art. 3.	De lotcria seu sortitione	540
Art. 4.	De assecuratione	541
Art. 5.	De speculationibus bursae	547

	p»g
Liber septimus. De octavo decalogi praecepto.	
Quaestio 1. De veracitate et fidelitate.....	550
Quaestio 2. De laesione veritatis.....	553
Art. 1. De mendacio.....	553
Art. 2. De occultatione veritatis.....	555
Quaestio 3. De laesione famae.....	561
Art. 1. De iure in honorem et famam.....	561
Art. 2. De detractioe et calumnia.....	563
Art. 3. De licita revelatione criminis alieni.....	567
Art. 4. De audiente detractioem.....	572
Art. 5. De restitutione famae.....	573
Quaestio 4. De laesione honoris	576
Art. 1. De iudicio temerario.....	576
Art. 2. De contumelia.....	578
Quaestio 5. De violatione secreti.....	581

PARS TERTIA.
De praeceptis ecclesiae.

Liber primus. De abstinentia et ieiunio.	
Quaestio 1. De lege ieiunii in genere.....	589
Quaestio 2. De praecepto abstinentiae.....	593
Art. 1. De ipso praecepto.....	593
Art. 2. De causis excusantibus.....	595
Quaestio 3. De praecepto ieiunii.....	597
Art. 1. De ipso praecepto ieiunii.....	597
Art. 2. De unica refectione	598
Art. 3. De causis a ieiunio excusantibus.....	602
Art. 4. De dispensatione ab abstinentia et ieiunio .	604

Liber secundus.	
De annua confessione et de communione paschali.	
Quaestio 1. De annua confessione.....	607
Quaestio 2. De communione paschali .	610

Liber tertius. De prohibitione librorum	
Quaestio 1. De prohibitione librorum in genere	
Quaestio 2. De praevia censura librorum	
Art. 1. De obiecto censurae	θ. ^
Art. 2. De modo peragendi censuram - - - -	
Quaestio 3. De prohibitione librorum	θi7
Art. 1. De auctoritate competente	619
Art. 2. De denuntiatione pravorum librorum	619
Art. 3. De effectu prohibitionis - - - -	619
Art. 4. De ipsis libris prohibitis.....	
§ 1. Libri ipso iure prohibiti . . £ \	622
§ 2. Libri per decreta particularia prohibiti	622
Art. 5. De usu librorum prohibitorum	625
	626

Liber quartus.

De sustentatione pastorum et crematione cadaverum.

Quaestio 1. De praecepto sustentandi **pastores**.....629
Quaestio 2. De prohibitione cremandi **cadavera**.....631

PARS QUARTA.

De praeceptis particularibus.

Liber primus. De praeceptis laicorum.

Quaestio 1. De iudice et **iuratis**..... 636
Quaestio 2. De actore et **accusatore**..... 644
Quaestio 3. De **reo**.....646
Quaestio 4. De **advocato**.....649
Quaestio 5. De **testibus**652
Quaestio 6. De **medicis**..... 655

Liber secundus. De praeceptis clericorum.

Quaestio 1. De vocatione ad statum **clericalem**.....662
Quaestio 2. De obligatione recitandi officium **divinum**.....666
 Art. 1. De officio **divino**..... 666
 Art. 2. De obligatione recitandi officium **divinum**..... 667
 Art. 3. De forma officii **divini**..... 670
 Art. 4. De modo recitandi officium **divinum**.....674
 Art. 5. De causis a recitatione officii excusantibus.....680
Quaestio 3. De obligatione erogandi bona **superflua**.....683
Index **rerum**..... 686

INTRODUCTIO

1. In parte *generalis* theologiae moralis, quae est *de principiis*, ostenditur, hominis baptizati actiones, quibus vitam filio Dei et membro Christi dignam ducere promisit, debere esse humanas, moraliter bonas, supernaturales, legi et conscientiae conformes. Altera pars *specialis* docet in specie, quatenus actiones morales peragenda sint, ut dilectio filii erga Deum et mansio in Christo manifestetur, conservetur et augeatur. Ex S. Scriptura patet, esse eas actiones, quibus servantur mandata vel praecepta. Inde merito haec pars inscribitur *de praeceptis*.

Si diligitis me, mandata mea servate... qui habet mandata mea et servat ea, ille est qui diligit me; qui autem diligit me, diligetur a Patre meo et ego diligam eum et manifestabo ei meipsum (Jo. 14, 15, 21, 23). Manete in dilectione mea; si praecepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea, sicut et ego Patris mei praecepta servavi et maneo in eius dilectione (15, 9). Vos amici mei estis, si feceritis quae ego praecipio vobis (15, 14). Qui servat verbum Dei, vere in hoc caritas Dei perfecta est et in hoc scimus, quoniam in ipso sumus (1 Jo. 2,4). Omnis qui facit iustitiam, ex Deo natus est (2, 29). Qui servat mandata eius in illo manet et in hoc scimus, quoniam in nobis manet de Spiritu eius (3, 24). In hoc cognoscimus quoniam diligimus natos Dei, cum Deum diligamus et mandata eius faciamus; haec est enim caritas Dei, ut mandata eius custodiamus, et mandata eius non sunt gravia (5, 2).

2. Conspectus praeceptorum. 1. *Praecepta virtutum theologicarum* fidei, spei et caritatis, quae ab aliis praeceptis eo differunt, quod solum ex revelatione cognoscuntur, et quod actus harum virtutum immediate Deum attingunt atque attributa divina pro obiecto formali habent.

2. *Praecepta decalogi*, quae legem naturae ab omnibus etiam in novo testamento servandam continent. Ea fere omnia (praeter tertium et quartum) proponuntur forma negativa, reipsa autem quodvis eorum tum *affirmativum* tum *negativum* est.

3. *Praecepta ecclesiae*, quorum alia sunt omnibus fidelibus *communia*, alia pro determinatis statibus (clericis, beneficiatis, parochis, episcopis) *particularia*. Utriusque generis ea, quae praecipua sunt, in theologia morali pertractari solent.

4. *Praecepta administrandi et usurpandi media gratiae*, quibus vita moralis fit supernaturalis et fini ultimo proportionata, et quibus eadem conservatur et perficitur. De his agit volumen tertium *de sacramentis*.

Nota. 1. Auctorum moralium alii hominem considerant secundum triplicem relationem, qua refertur ad Deum, ad semetipsum et ad proximum, seu secundum triplex praeceptum caritatis, quod in illis relationibus fundatur, nempe diligendi Deum, semetipsum et proximum, et ideo praecepta eiusque respondentes virtutes ad tria capita revocant:

a. Ad praecepta, quae determinant obligationes *erga Deum* — praecepta virtutum theologicarum, primum, secundum, tertium decalogi praeceptum et eccle-

siac praeceptum de sanctificandis festis, praecepta de usu sacramentorum et praeceptum particulare recitandi officium divinum;

b. Ad praecepta, quae determinant obligationes *erga semetipsum* — praeceptum caritatis sui ipsius, quintum decalogi praeceptum, quatenus exigit conservationem vitae, sextum decalogi praeceptum, praeceptum ecclesiae de abstinencia et ieiunio;

c. Ad praecepta, quae determinant obligationes *erga proximam* — praeceptum caritatis proximi, quartum, quintum, septimum et octavum decalogi praeceptum.

2. Alii hominem considerant, quatenus privatus seu individuus est, abstractione facta a relationibus cum aliis hominibus, et quatenus socialis est et in societate existens cum aliis hominibus relationes habet. Secundum duplicem hunc respectum omnia praecepta, quae obiectum huius partis theologiae moralis constituunt, ad duo capita revocant:

a. Ad praecepta, quae hominem *ut privatum* respiciunt — officia individua hominis *erga Deum*: praecepta fidei, spei, caritatis et religionis individualis, cuius actus primarii sunt oratio, adoratio, sacrificium, et secundarii iuramentum et votum; officia hominis *erga seipsum* quoad intellectum, voluntatem, vitae conservationem et bona externa — et partem, quae de his agit, *moralem individualem* (Individualethik) vocant.

b. Ad praecepta, quae hominem *ut socialem* respiciunt — officia socialia *erga Deum*: sanctificatio dominicae et festorum, abstinencia et ieiunium; officia caritatis erga proximum; officia iustitiae *erga alios* homines, et quidem in societate domestica, in societate civili quoad bonum vitae, quoad bona personae, quoad bona fortunae — et partem, quae de his agit, *moralem socialem* (Sozialethik) vocant.

3. Alii denique materiam hoc volumine contentam tractant secundum systema virtutum cardinalium eisque annexarum. Qui modus tractandi magis expositioni theoreticae et systematicae convenit; in libro vero theologiae moralis, qui praeter scientificum etiam practicum usum prae oculis habet, praeferenda videtur divisio in praecepta virtutum theologiarum, decalogi et ecclesiae, qua simul etiam virtutes, quamvis ordine parum diverso, exponuntur.

His describitur vita moralis hominis Christiani per gratiam elevati ad statum filii Dei, eaque tum individualis tum socialis. Ut vita hominis Christiani possit esse vere supematuralis, eius anima ornata est gratia sanctificante, eius potentiae (intellectus et voluntas) instructae sunt habitibus supernaturalibus virtutum et donorum atque in singulas actiones eius morales influunt gratiae actuales. Hoc modo fit, ut omnes virtutes, quibus continetur vita Christiana, splendeant ea perfectione et excellentia, quam exigit dignitas filii Dei eiusque vocatio ad vitam aeternam.

PARS PRIMA

De praeceptis virtutum theologicarum.

LIBER PRIMUS

De praeceptis fidei.*)

QUAESTIO PRIMA.

De natura fidei.

3, Notiones. 1. *Credere* significat assensum praebere alicui rei propter alterius testimonium seu auctoritatem. *Fides* ergo in genere est firmus assensus in aliquam rem propter alterius auctoritatem.

a. Fides ab *opinionem* differt, quia rem certo et sine formidine errandi pro vera habet; a *scientia* differt, quia rem non ex internis rationibus, sed propter auctoritatem testis pro vera habet. *Quod scimus, debemus rationi, quod credimus, auctoritati*2).

b. Ad actum fidei in genere consideratae intellectus plerumque movetur a voluntate; sed ut fides rationabilis sit, intellectus praevie cognoscere debet testem mereri fidem, eo quod intelligit testem nec in cognoscendo falli, nec in testando fallere.

2. *Fides theologica* considerari potest, quatenus *habitus* (virtus) et quatenus *actus* est. Fides habitualis permanens est et iam in infantibus baptizatis habetur; fides actualis transiens est atque in eo habetur, qui elicit actum fidei.

a. Fides theologica ut *virtus* definitur: habitus supematuralis infusus, quo homo disponitur ad firmiter assentiendum veritatibus a Deo revelatis ob auctoritatem ipsius Dei revelantis.

a. Prima definitionis verba exhibent notam, quae fidei cum reliquis virtutibus theologicis communis est; verba *ad firmiter assentiendum* etc. exhibent id, quod

*) S. Thomas II. II. q. 1—16. S. Alphonsus 1. 2. n. 1—19. Laymann, Theologia moralis 1. 2. tract. 1. *Ip. de Lugo*, Disputationes schol. de virtute fidei div. disp. 12—20. Fr. Suarez, De fide disp. 1—8; 12—24. Lacroix, Theologia moralis 1. 2. n. 1—115. Aug. Lchmkuhl, Theologia moralis¹³ (Friburgi 1914). I. n. 379—419. Ballerini-Palmieri, Opus theolog. morale³ (Prati 1899) 11. n. 1—108. Gopfert-Staab, Moraltheologie⁸ (Paderborn 1920) I. n. 264—282. Gènicot-Salsmans, Theologiae moralis institutiones¹⁰ (Bruxellis 1922). Mausbach-Tischleder, K. Moraltheologie⁷ II, 1 (Munster 1934). D. Prümmer, Atanuale Theol. mor.^{4/5} * T. 1. (Friburgi 1928). Vcrmcersch, Theol. mor.³ T. II. (Roma 1945). Schilling, Lehrb. d. Aloraltheologie II. p. 74 ff. L. Lercher, Inst. Theol. Dogm.³ (Oenip.) 1. n. 601—684. Merkelbach, Summa Theol. mor. 18. n. 659—793. Fanfani, Manuale theol. mor. II. (Roma 1950) n. 1—48.

2) S. Augustinus, De utilitate credendi n. 25.

fidei proprium est et quo a reliquis virtutibus, theologicis distinguitur, eius scilicet *obiectum materiale et formale*.

β. *Subiectum* fidei seu potentia, cui habitus fidei inhaeret, est intellectus: habitus enim in eadem potentia residet, a qua elicitur actus; actus vero fidei ab intellectu elicitur, qui ad ipsum actum eliciendum habitu instruitur. Quia tamen ad actum fidei eliciendum etiam voluntas concurrit, assensum nempe imperando, etiam in voluntate est habitus disponens ad eliciendum pium affectum credendi.

γ. *Habitus fidei* solum per peccatum infidelitatis seu per peccatum haeresis *amittitur*, quod fidei directe opponitur: per actum enim, quo homo recedit a motivo fidei, ipse habitus fidei destruitur. Si quis ergo culpabiliter *omittit* elicere actum fidei, vel si quis *exterius* tantum *negat* fidem, graviter quidem peccat contra fidem, attamen habitum fidei non amittit, quia a motivo fidei non recedit.

δ. Habitus fidei vocari solet *lumen fidei*: sicut enim intellectus, quo veritates ordinis naturalis cognoscimus, lumen naturale dicitur, ita potentia, qua veritates revelatas amplectimur, lumen supernaturale vocatur.

Fides habitualis altera est *caritate formata* seu viva, alia *informis* seu mortua, prout coniuncta -est cum habitu caritatis ut in homine iusto, vel eo destituta ut in homine peccatore.

Fides informis non ideo dicitur *mortua*, quod se exercere non possit et debeat actibus fidei iisque supernaturalibus: est enim vera virtus et vera fides³⁾; sed dicitur mortua, quia fidelis nondum iustificatus *vera vita* supernaturali caret, quae ibi solum habetur, ubi actus meritorii vitae aeternae exerceri possunt.

ε. Fides theologica ut *actus* definitur: firmus assensus, quo *véritates* a Deo revelatas ob auctoritatem ipsius Dei revelantis amplectimur.

¶ 4. Obiectum fidei, α. *Obiectum materiale* fidei theologicae est verbum Dei seu omnes veritates a Deo revelatae, quae verbo Dei scripto vel tradito continentur et ab ecclesia tamquam divinitus revelatae credendae proponuntur⁴⁾. Distinguitur obiectum materiale *primarium* quod est ipse Deus eiusque perfectiones; et obiectum materiale *secundarium*, quod constituunt aliae veritates a Deo distinctae, quae tamen omnes revelatae sunt in ordine ad Deum, ut nempe Deus eiusque perfectiones melius cognoscantur, et ut homo pervenire possit ad Deum, beatitudinem suam aeternam.

β. *Obiectum formale* fidei theologicae constituit auctoritas Dei revelantis, qui, cum sit prima veritas, nec falli in cognoscendo neque in dicendo fallere potest. In prima ergo veritate seu in duabus perfectionibus divinis fides theologica innititur: in summa Dei sapientia seu infallibilitate in cognoscendo, et in summa Dei veracitate in loquendo.

Ex motivo formali liquet fidem debere esse α. *universalem*, quae scilicet se extendat ad omnes veritates revelatas: qui enim vel unum articulum fidei negat, eo ipso implicite omnes negat, quia negat obiectum formale fidei, auctoritatem Dei revelantis, in qua reliqui omnes articuli innituntur; β. *obligatoriam*, quia Deus ius habet, ut ei credatur.

3) *Concilium trid.* sess. 6. can. 28 (D. 838).

*) Cn. 1323, 1.

5. Genesis seu analysis fidei. Ut actus fidei elici possit, ratio complures veritates prius cognoscat oportet, quae cognitiones ideo a theologis *praeambula fidei* nuncupantur.

1. Imprimis cognoscere debet *Deum esse locutum seu* Deum dedisse revelationem: nisi enim constet veritatem reapse a Deo esse revelatam, eam credere fide divina nec possumus nec debemus. Illa argumenta, quibus demonstratur factum revelationis, dicuntur *motiva credibilitatis*, quia revelationem (religionem Christianam) credibilem reddunt. Iam vero haec argumenta (miracula, vaticinia, ecclesiae mira conservatio et propagatio, constantia martyrum etc.) non sunt quidem evidentialia, sed tamen eiusmodi sunt, ut quilibet ex iis factum revelationis certo seu absque prudenti formidine errandi cognoscere possit.

2. Deinde cognoscere debet *Deum esse summe sapientem summeque veracem*, adeo ut neque ipse falli neque alios fallere possit: fides enim natura sua nititur in auctoritate Dei revelantis certo cognita; auctoritas autem omnem suam vim a scientia et veracitate testis desumit.

3. Ex hac duplici cognitione oritur iudicium: veritas a Deo revelatae credibiles sunt, i. e. rationabiliter et prudenter credi possunt, quod quidem iudicium dicitur *de credibilitate* revelationis; immo oritur iudicium: veritates a Deo revelatae credendae sunt, i. e. absolute credi debent, quod quidem iudicium dicitur *de credenditate* revelationis. Sane, ubi certo constat Deum summe sapientem ac veracem esse locutum, homo intelligit gravissimam obligationem credendi: Deo enim fidem exigenti homo credere tenetur; atqui ipso facto revelationis Deus exigit fidem. Utrumque hoc iudicium de credibilitate et credenditate revelationis omnino evidens est.

>4. Actum igitur fidei praecedit haec duplex cognitio, auctoritatis nempe divinae (verum et credendum est, quod Deus revelat) et factae revelationis (atqui Deus revelavit religionem Christianam); his autem praecognitis nondum sequitur immediate assensus mentis (ergo vera et credenda est religio Christiana). Cum enim altera ex cognitionibus praerequisitis (factum scilicet revelationis) non sit evidens, mens ad assensum veritati revelatae praestandum non determinatur argumentis rationis, sed ad assensum fidei praestandum ex imperio voluntatis moveri et determinari debet. Iam vero praelucente hac cognitione, voluntatem nempe posse et debere imperare assensum, ipsa actu positivo intellectui assensum fidei imperat; quem voluntatis actum synodus arausicana secunda *credulitatis affectum* appellat. Ex hoc voluntatis imperio actus seu assensus fidei tandem sequitur.

7 5. Assensus fidei *liber* et proinde suppositis supponendis *meritorius* est. In eo autem libertas fidei sita est, quod assensus fidei a libera

voluntate dependet: ipsa enim praelucente bonitate eiusdem assensus ad illum imperandum libere se determinat.

6. Cum fides theologica, quae a concilio tridentino nuncupatur initium, fundamentum et radix omnis justificationis⁶⁾, esse debeat actus *supernaturalis*, ipsa non viribus naturae, sed gratiae elicitur. Itaque indicium intellectus, quo factum revelationis, auctoritatem Dei revelantis et obligationem credendi cognoscimus, ex supernaturali illustratione procedit, voluntas per inspirationem gratiae pium credulitatis affectum concipit ac tandem intellectus per vires gratiae veritati revelatae assentit.

a. Exposita natura fidei iam facile intelligitur, nos actibus fidei *credere Deo*, quia ratione obiecti formalis credimus Deo relevanti, nos *credere Deum*, quia ratione obiecti materialis credimus Deum et quaecunque de Deo revelata sunt, ac tandem nos *credere in Deum*, quia per fidem tendimus in Deum, finem nostrum⁷⁾.

b. Quamvis vera fides ab homine exigat *sacrificium intellectus*, quatenus amplecti tenetur veritates, quarum internam rationem non intelligit, quatenus proinde intellectum captivare debet in obsequium fidei; nihilominus vera fides est et esse debet *rationabile obsequium*, quatenus non credit nec credere potest, nisi lumine rationis cognoscat, ex auctoritate divina absolute vera esse omnia ea, quae fide amplectitur.

✓/6, Divisio actus fidei: Fides prout significat actum credendi dividitur: 1. In fidem *internam*, quae est assensus fidei mente conceptus; et *externam*, quae est fidei internae externa professio per verba, actiones vel alia signa.

In *divinam*, quae est assensus in veritatem revelatam propter auctoritatem Dei revelantis; et in *ecclesiasticam*, quae est assensus in veritatem, non quidem revelatam sed ab ecclesia infallibiliter propositam, propter auctoritatem ecclesiae docentis.

/3. Fides divina: In fidem *simpliciter divinam*, qua creditur, quod a Deo quidem revelatum, sed non etiam ab ecclesia ad credendum propositum est; et in fidem *catholicam*, qua creditur, quidquid a Deo revelatur et ab ecclesia credendum proponitur.

a. Ex voluntate Christi ecclesia constituta est medium et organum, quo fidelibus proponantur veritates revelatae et credendae; ex quo patet fide *catholica* non posse credi nisi revelationem publicam, quae auctoritate ecclesiae omnibus credenda proponitur, fide autem *divina* credi posse etiam revelationem privatam, quae uni soli conceditur homini.

b. Ideo fides secundo fundatur etiam in *auctoritate ecclesiae* tamquam medio infallibili et necessario, quo ea cognoscimus, quae Deus revelavit. Qui ergo articulum fidei credit, non solum auctoritatem Dei revelantis, sed etiam infallibilem auctoritatem ecclesiae agnoscit, et qui articulum fidei negat, non

6) Sess. 6. c. 8 (D. 801).

7) Cf. s. *Thomas* II. 11. q. 2. a. 2.

solum auctoritatem Dei revelantis, sed etiam auctoritatem ecclesiae veritates revelatas infallibiliter proponentis contemnit.

c. Hinc recte dicitur fidem theologicam *immediate resolvi* in auctoritatem ecclesiae tamquam in medium fidei infallibiliter proponens veritates a Deo revelatas, et *ultimo resolvi* in sapientiam et veracitatem Dei tamquam in motivum fidei.

v' 4. In *explicitant*, qua aliquid in se ipso creditur sive id terminis confuse tantum sive distincte cognitis fit; ^et *implicitam*, qua aliquid creditur non in se, sed in alio in se credito, in quo illud aliquo modo continetur

Dupliciter autem id, quod creditur, in alio contineri potest: a. sicut pars in toto, in *veritate*, quae creditur; si haec veritas generalis est, in qua aliae veritates continentur; sic qui explicite credit omnia, quae Deus revelavit, implicite credit ss. Trinitatem, et qui explicite credit Deum esse rerum omnium creatorem, implicite credit eum esse creatorem hominum; b. in *motivo*, propter quod creditur, quod est auctoritas Dei revelantis: qui enim explicite credit determinatum aliquem articulum fidei, quia Deus illum revelavit, eo ipso implicite credit omnes alias veritates revelatas, quia earum fides in eodem motivo innitur.

vZ5, In *formalem* et *virtualem* seu *exercitam*: illa est fides, quae in aliquam veritatem expresse elicitur ob auctoritatem Dei revelantis, ut si quis credit Deum esse trinum in personis, quia Deus summe sapiens et verax revelavit; haec est fides in aliquam veritatem, quae ab actu alicuius virtutis supponitur eumque suo influxu comitatur; sic fides '-ζΓ'"?—- ss. Trinitatis suoTnfluxu comitatur actum formantis signum crucis ab eoque supponitur.

Discrimen inter fidem formalem et virtuaalem in eo consistit, quod is, qui elicit fidem formalem, explicite ad motivum fidei advertit, ille vero qui elicit fidem virtuaalem, ad auctoritatem Dei revelantis expresse non advertit nec de ea reflexe cogitat. Fides virtualis et exercita supponit actuaalem et expressam cognitionem motivi fidei, quae cognitio habitualiter in anima permanens virtute sua in actionem, qua fides exercetur, influit. Sic fidem virtuaalem et exercitam habet, qui coram ss. sacramento -genua flectit, sacramentum poenitentiae suscipit, etsi reflexe de revelatione Dei non cogitet, sicut spem messis virtuaalem et exercitam habet rusticus, qui ex spe messis semina spargit, etsi reflexe de messe non cogitet.

QUAESTIO SECUNDA.

De necessitate fidei.

Articulus primus.

De necessitate actus fidei.

Explicantur termini. In ordine ad salutem duplex distinguitur necessitas, altera medii, altera praecepti. Illud dicitur necessarium *necessitate medii*, sine quo finis obtineri nequit, etsi inculpabiliter non adhibeatur; et illud dicitur necessarium *necessitate praecepti*, sine quo finis solum tunc obtineri nequit, si illud culpabiliter non adhibetur. Huiusmodi est omne id, quod sub gravi praecepto obligat.

Si illud, quod necessarium est necessitate medii, non est in nostra potestate, necessarium dicitur *necessitate medii tantum*; si autem in nostra potestate est, necessarium dicitur *necessitate medii et praecepti*: eadem enim obligatione, qua tenemur ad finem, tenemur etiam adhibere media ad illum necessaria, si in nostra sunt potestate.

Si illud, quod necessarium est necessitate medii, in se ipso requiritur neque alio medio suppleri potest, ut gratia sanctificans in fine vitae, dicitur necessarium *necessitate medii stricta, absoluta et in re*; si autem alio medio suppleri potest ut sacramentum baptismi, dicitur necessarium *necessitate medii lata, hypothetica et saltem in voto*.

Votum medii late necessari est seria voluntas realiter adhibendi medium, quando id fieri potest et debet.

Ad salutem necessaria est *necessitate medii fides habitualis*: etenim ex fide certum est neminem salvari, nisi gratia sanctificante ornatus sit; sed cum gratia sanctificante, quae in iustificatiōne infunditur, simul etiam fides habitualis infunditur. Verum cum theologia moralis non de habitibus, sed potissimum de actibus virtutum agat, de necessitate *actus* fidei hoc loco sermo est. Ex quo patet, hanc necessitatem solos adultos respicere; *adulti* autem in theologia morali dicuntur, qui rationis usum adepti sunt.

7. Assertum. *Fides actualis* adultis omnibus necessaria est *neccssitate medii*, nondum justificatis ad justificationem, justificatis ad salutem. ~ ~ ~

Sunt inter recentes theologos, qui ad faciliorem reddendam aeternam salutem infidelium doceant, ad justificationem consequendam non semper requilli *fidem proprie dictam*, qua veritas revelata propter auctoritatem Dei revelantis creditur, sed quandoque sufficere fidem improprie dictam, qua mens veritatem lumine rationis cognitam sub actuali influxu gratiae amplectitur. Assertum de fide proprie dicta intelligitur⁷⁾.

8. Argumenta. 1. Fides actualis *adullis nondum justificatis* necessaria est *necessitate medii* ad primam justificationem sive ex opere

7) *Fr. Schmid*, Die auflerordentlichen Heilswege (Brixen 1899). 2. Abschnitt. S. 79. *Martin*, De necessitate credendi et credendorum seu de fide salutari (Paderborn 1906). *Lercher*, I. n. 677 ss. *Merkelbach*, I. n. 706 ss.

operato per sacramentum sive ex opere operantis per actum caritatis aut contritionis perfectae obtinendam:[^]. *Sine fide autem impossibile est placere Deo: credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est et inquirentibus se remunerator sil*^{*}); sed de fide actuali eaque proprie dicta haec verba apostoli intelligenda sunt[°]). \6. Et sane ad justificationem homo adultus pervenire non potest, nisi propriis suis actibus ad eam se disponat; sed ad eam se disponere nequit, nisi sciat Deum esse cundemque sibi propitium fore; hoc autem scire nequit, nisi per fidem¹⁰). \c. Concilium tridentinum de fide, eaque proprie dicta, loquens addit, *sine qua nulli unquam contigit iustificatio*¹¹).

Fides actualis *explicita et formalis* necessaria est solum ad primam iustificationem adulti,[^]gd justificationem vero secundam, quam consequitur peccator vel in sacramento poenitentiae vel per contritionem perfectam, sufficit fides *virtualis*, nisi habitum fidei amiserit: etsi enim concilium tridentinum¹²) inter dispositiones adulti ad consequendam justificationem enumeret fidem et spem, actus tamen, quos concilium enumerat, non semper, ut in prima justificatione, formaliter elici debent, sed sufficit, ut virtualiter adsint.

2. Fides actualis *adultis Jam justificatis necessaria* est necessitate medii ad salutem: homo enim adultus ad Deum, finem ultimum, se suae omnia ordinare seu ad finem supernaturalem vitae aeternae suis actibus tendere cumque bonis operibus sibi promereri debet; sed hoc fieri nequit, nisi credat Deum esse cumque bonorum remuneratorem, malorum autem vindicem esse.

Sunt, qui dicant omnibus plane hominibus ratione utentibus, etiam pueris baptizatis, cum primum ad usum rationis pervenerint, fidem actualem necessariam esse necessitate medii¹³); alii econtra eiusmodi pueris fidem actualem dicunt necessariam necessitate praecepti¹⁴). Iam vero nihil impedit, quominus necessaria dicatur necessitate medii, dummodo teneatur eiusmodi adultos aequiparandos esse infantibus, donec in fide instructi sint et ad obligationem eliciendi actum fidei advertant, ac proinde etiam sine actu fidei salvari posse.

3. Fides haec in adultis[^]nondum justificatis debet esse *explicita et formalis*, qua nonnullae veritates explicite in se credantur, attamen in adultis[^]ianMustificatis sufficit *fides virtualis*, modo explicite sciant, quae necessitate medii credenda sunt et agnoscant auctoritatem Dei revelantis: perfectior enim ad finem obtinendum, propter quem fides necessaria est, non exigitur. Insuper fides necessaria est *in re*, nec sufficit eius votum, quod in actu caritatis Dei continetur.

«) Hebr. 11, 6. Cf. Gal. 2, 16, Rom. 3, 22, Mare. 16, 15 ss.

°) Cf. Schmid 1. c. n. 103. Lcrchr 1. c. n. 678.

10) Cf. Schmid 1. c. qui n. 94 ss. argumenta aequae acute atque erudite evoluit.

31) Concilium trid. sess. 6. c. 7 (D. 799). Cf. Concilium val. sess. 3 c. 3 (D. 1789).

<<) Sess. 6. c. 6 (D. 798).

13) Lacroix 1. 2. n. 11 ss.

14) Ballerinr-Palmicri II. n. 10.

Articulus secundus.

De veritatibus necessario credendis.

9, Declaratio. Iam quaeritur, quae veritates necessario explicite credi debeant. Non sufficit, ut *implicite* omne id credatur, quod ecclesia tamquam revelatum ad credendum proponit, sed nonnullae veritates *explicite* credi ideoque etiam cognosci debent. Porro aliae sunt veritates, quae *necessitate medii*, aliae, quae *necessitate praecepti* explicite cognoscendae et credendae sunt. Quoad reliquas autem veritates sufficit, ut unusquisque eas implicite credat, paratus etiam explicite credere, si quas ut credendas ab ecclesia propositas esse cognoverit.

10. Veritates necessitate medii credendae. 1. Certum est necessitate medii ad justificationem et salutem explicite sciri et credi debere duplicem hanc veritatem: *Deum esse (et) Deum remuneratorem esse*: nam *a. Sine fide autem impossibile est placere Deo: credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est et inquiringibus se remunerator sit*¹⁵⁾, *b. Contraria propositio*: a) Non nisi fides unius Dei necessaria videtur necessitate medii, non autem explicita remuneratoris« damnata est¹⁸⁾, *c. Homo ad Deum converti et in eum tendere non potest, nisi cognoscat Deum esse, et speret eum sibi peccata condonaturum et aeternam beatitudinem collaturum esse.*

Hinc sequitur nunquam, ne in mortis quidem articulo, posse conferri baptismum vel absolutionem adulto, qui haec duo mysteria ignoret, quorum cognitio et fides *ccrio* necessaria est necessitate medii: cum enim careat medio absolute necessario, gratiae justificationis non est capax.

2. Practice probabile est post evangelii promulgationem etiam mysteria ss. *Trinitatis et Incarnationis* eadem necessitate medii ad iustificationem et salutem explicite sciri et credi debere; certe autem implicite, et necessitate praecepti etiam explicite credenda sunt.

*a. Valde difficilis et inter theologos controversa est quaestio, num ad justificationem consequendam etiam fides utriusque mysterii ss. Trinitatis et Incarnationis necessitate medii requiratur. Qui necessitatem medii affirmant, probant ex Act. 4,12, Matth. 28,19 et ex ritu baptismi, provocant ad decisiones S. Officii, quibus haec necessitas affirmatur*¹⁷⁾. Qui autem *negant*, potissimum ex s. Paulo ostendunt fidem duplicis tantum veritatis sufficere, cum de necessitate fidei loquens doceat: *Sine fide impossibile est placere Deo: credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est et inquiringibus se remuneratorem sit*¹⁸⁾.

Iidem ita arguunt: ante Christi adventum explicita fides horum mysteriorum necessaria non erat; atqui non potest admitti gentiles post Christi adventum

¹⁵⁾ Hebr. 11, 6.

¹⁰⁾ Proposito 22. ab *Innocentio XI.* damnata (*D. 1172*).

¹⁷⁾ 2 apr. 1679 (*D. 1214*); 25 jan. 1703 (*D. 1349 a*); 10 maii 1703 (*D. 1349 b*); 30 mart. 1898 (*D. 1966 a*).

¹⁸⁾ Hebr. 11, 6.

difficilius salvari posse, quam ante eius adventum, id quod affirmari deberet, si fides explicita horum mysteriorum necessaria esset necessitate medii¹⁸⁾.

b. Etsi sententia negans non sit dicenda moraliter certa, ea tamen vere probabilis dici potest; ideo pro praxi haec tenenda sunt:

α. Adultus nondum baptizatus, qui in articulo mortis reperitur et prae morbi gravitate instrui nequit, baptizari (sub condicione) potest; p̄mōdo adultus baptizatus, qui in articulo mortis instrui nequit, absolvi potest, etsi uterque ignoret mysteria Trinitatis et Incarnationis: cum enim eorum cognitio et fides probabiliter non sit absolute necessaria, uti licet opinione hac probabili circa valorem sacramentorum, ubi agitur de moribundi aeterna salute.

β. At vero extra articulum mortis adultum nondum baptizatum non licet baptizare et baptizatum licet absolvere, si ignorent mysteria Trinitatis et Incarnationis: cum enim sententia absolutam necessitatem affirmans sit probabilis, baptismus et poenitentia frustrari possent effectu. Ideo eiusmodi adultus vel dimittendus est, donec sufficienter sit instructus, vel ante collationem sacramenti statim, quoad opus est, instrui debet, addita monitione, ut cognitionem eorum sibi comparet, quae sciri et credi debent ex praecepto²⁰⁾.

γ. Ergo adultus, qui per aliquod tempus ignorans mysteria ss. Trinitatis et Incarnationis confessus fuisset, etsi valde hortandus sit, non debet tamen necessario repetere confessiones in hoc statu ignorantiae peractas: etenim non sunt necessario repetendae confessiones, nisi certo constet eas fuisse invalidas; sed istae confessiones probabiliter validae erant.

11. Veritates necessitate praecepti credendae. Ex praecepto Christi Domini sub gravi obligante omnes fideles, cum ad usum rationis pervenerint, praeter ea, quae necessitate medii credenda sunt, explicite scire et credere tenentur *praecipua fidei Christianae mysteria*; insuper scire debent *mandata*, quae ab omnibus observanda sunt: \g. *Euntes in mundum universum praedicate evangelium omni creaturae. Qui crediderit, salvus erit, qui vero non crediderit, condemnabitur A*). *Euntes ergo docete omnes gentes .. docentes eos servare omnia, quaecunque mandavi vobis*²¹⁾. \b. Insuper status hominis Christiani exigit, ut is praecipua fidei Christianae mysteria sciat et credat, et praecepta omnibus communia cognoscat et observet.

12. Declaratio huius praecepti. 1. Quae in particulari necessitate praecepti scienda et, quatenus revelata, etiam credenda sunt, ex usu et praxi ecclesiae discimus; ea autem secundum omnes ad haec quatuor revocantur:

a. *Symbolum apostolorum*²³⁾, quod continet summam fidei Christianae (ad recte credendum).

10) Cf. Schmid l. c. n. 137 ff. Lcrchr, l. n. 681 ss.

20) Cf. S. Officium 10. maii 1703. ad 2.—30. mart. 1898.

21) Afarc. 16, 15. 16.

22) Matth. 28, 19. 20.

M) *Symbolum* etymologice rerum complurium collectionem, usu militari signum seu tesseram, qua milites veri ab aliis distinguantur, usu Christiano brevem

De praeceptis fidei

In symbolo tamen apostolorum nonnulla continentur, quae non omnibus sub gravi, sed pro diversa instructione sub gravi vel sub levi explicite credenda sunt: *a. perpetua* virginitas beatae Alariae; *β. sepultura* Christi et descensio ad inferos; quia hae circumstantiae levioris momenti sunt; *γ. sessio* ad dexteram Patris et communio sanctorum, quia haec fidelibus captu nimis difficilia sunt. Immo nonnulla ne sub levi quidem cognosci debent: Christum sub *Pontio Pilato* passum esse et *tertia die* resurrexisse.

b. Praecepta decalogi, quae ab unoquoque servari debent, et propter paritatem rationis addenda sunt etiam praecepta *ecclesiae* commun*a (ad recte vivendum).

Praecepta decalogi non solum scienda, sed etiam credenda sunt, haec namque praecepta revelata sunt, ut ab omnibus servantur; quod autem a Deo revelatum est, fide divina credendum est. Praecepta ecclesiae autem non sunt credenda, sed solum scienda et servanda, quia revelata non sunt.

c. Oratio dominica, quae continet omnia, quae a Deo speranda et petenda sunt (ad recte orandum).

d. Sacramenta omnibus necessaria: baptismus, poenitentia et eucharistia; alia autem sacramenta scire debet, qui ea suscepturus est (ad recte utendum).

Praeter haec quatuor non sunt alia, quae omnes fideles scire et credere debeant, nisi modus eliciendi *actus fidei, spei, caritatis et contritionis*, etsi certa formula eos eliciendi memoria non teneatur; ratione autem status et condicionis (e. g. sacerdotis, parochi) fieri potest, ut quis complura alia explicite et distincte scire et credere debeat.

2. Generatim necesse non est, ut fideles hasce veritates *verbotenus* vel eo ordine, quo proponuntur, *memoria* teneant; nec requiritur, ut *claram et distinctam* singularum cognitionem habeant, sed sufficit, ut eas quoad substantiam i. e. quoad communem et simplicem verborum significationem cognoscant.

Plerique tamen auctores censent eos, qui symbolum fidei, orationem dominicam (et salutationem angelicam) *verbotenus* non discunt, committere *peccatum veniale*, nisi hebetudo mentis eos excuset, praesertim cum valde timendum sit, ne obligationem orandi penitus negligant, nisi saltem orationem dominicam (et salutationem angelicam) didicerint.

summam credendorum significat. Symbolorum praecipua sunt haec tria: *a. Symbolum apostolicum*, quod fideles in precibus quotidianis et clerici in officio divino recitant (D 6—9). *b. Symbolum nicaeno-constantinopolitanum*, quod a primo generali concilio nicaeno inchoatum et a concilio constantinopolitano I. auctum fuit. Hoc nonnullis explicationibus additis illud est, quod in missa recitat ecclesia latina (D 86). *c. Symbolum athanasianum*, quod ecclesia recitare iubet in officio de dominica ad primam; illud tamen s. Athanasii esse ab eruditis vulgo negatur (D 39 s). A symbolis distinguenda sunt *fidei professiones*, quarum celebrior est *tridentina*, quam Pius IV. concinnavit et in determinatis quibusdam adiunctis cum iuramento emittendam decrevit (D 994 ss).

g. Sub gravi ergo necesse est, ut fideles quoad *symbolum* interrogati de singulis, quae in eo continentur, recte respondeant; quoad *decalogum et praecepta ecclesiae*, ut interrogati sciant ea a Deo vel ab ecclesia praecipi aut prohiberi; quoad *orationem dominicam*, ut sciant Deum esse orandum ab eoque petenda esse omnia bona animae et corporis; quoad *sacramenta*, ut cognoscant ea, quae necessario requiruntur, ut cum fructu suscipi possint.

h. Ex his pro praxi consequitur: a. peccare (graviter vel leviter pro gravitate materiae) non solum eos, qui haec addiscere negligunt, sed etiam pastores, qui suos subditos, et parentes, qui filios nec per se nec per alios instruunt in iis, quae ad salutem necessaria sunt.

i. In confessione interrogandi sunt de iis, quae scitu necessaria sunt, poenitentes, qui probabiliter praesumuntur hac cognitione carere. Et quandoquidem nostro tempore in rebus ad religionem pertinentibus frequenter valde rudes sunt, qui in rebus profanis satis exculi apparent, hi autem eiusmodi interrogationibus facile offenduntur: praestabit, de veritatibus necessariis eos ita docere, ut cum ipsis circa eos actus fidei eliciantur. Ea vero, de quibus ex probata sententia auctorum doceri debent, haec tria sunt: a. in Deo tres esse personas, Patrem, Filium, Spiritum Sanctum, quorum quilibet Deus est, nec tamen tres Deos esse, sed unum; b. Iesum Christum Filium Dei pro nobis factum esse hominem, passum et mortuum esse, a mortuis resurrexisse, remittere peccata poenitentibus et iterum venturum in mundum, ut praemium iustis et poenam aeternam peccatoribus tribuat; c. hunc Christum in ss. Sacramento sub speciebus panis et vini vere praesentem esse ibique adorari et sumi a fidelibus²⁴).

vy. Qui scitu necessaria necessitate praecepti ignorant, absolvi non possunt, nisi prius promiserint se ea discere velle; et ubi ignorantia est graviter culpabilis, nisi prius doleant de hoc peccato, illud accusent et propositum concipiant ea postmodum addiscendi.

v. Patet praecepto isto non teneri eos, qui ob mentis angustiam inhabiles sunt ad haec addiscenda; et si essent homines adeo rudes, ut nec mysteria ss. Trinitatis et Incarnationis concipere et explicite credere possent, de eorum salute non esset desperandum: etsi enim fides horum mysteriorum adultis necessitate medii necessaria dicatur, eiusmodi rudes quoad hoc non sunt accensendi adultis, sed infantibus, qui circa haec mysteria fidem elicere non possunt.

e. Perfectiorem fidei cognitionem sibi comparare tenentur ii, qui in adiunctis vivunt, in quibus sine maiore religionis notitia in magno periculo sunt amittendae fidei, ut iis accidit, quibus cum incredulis et socialistis frequentius conversari necesse est.

Articulus tertius.

De praecepto fidei internae.

15. Praemittenda de ipsis praeceptis fidei. 1. Praeceptum fidei est tum de actu *interno* tum de actu *externo*; utrumqueduplex est: *negativum* non negandi neve interius neve exterius fidem, et *affirmativum* eliciendi interius actum fidei et fidem exterius confitendi. Hoc praeceptum fidei externae tum *divinum* tum *ecclesiasticum* est.

2. Obligatio eliciendi actum fidei quandoque existit *per se* seu ratione ipsius fidei, quandoque existit *per accidens* seu ratione alius

24) Cf. S. Alphonsus, Praxis confess, η. 22. Filliucci tr. 20 n. 57.

praecepti, quod sine actu fidei adimpleri nequit c. g. s. commitmentem sumendi. Qui priorem obligationem laedit, committit peccatum contra fidem; qui posteriorem laedit, solum contra illam virtutem peccat, quae sine actu fidei exerceri non potest.

3. Ut *fideles* qui aliquando actum fidei explicite et formaliter elicerunt neque retractaverunt, praecepto fidei satisfaciant, necesse non est, ut actus fidei sit formalis, sed sufficit *virtualis*, qualem pii fideles saepissime eliciunt, modo mysteria fidei ipsis proposita sint ut a Deo revelata, e. g. dum recitant symbolum apostolicum, formant signum crucis, orant, missam audiunt, sacramenta frequentant: haec enim omnia fidem supponunt et ex fide procedunt.

14. An existat et quando obliget 1. Existit praeceptum divinum graviter obligans eliciendi actum fidei. In sacris litteris saepius hoc praeceptum iniungitur: *Qui non crediderit, condemnabitur*²⁵); *qui non credit, iam indicatus est*TM); *et hoc est mandatum eius, ut credamus in nomine filii eius, Iesu Christi*²⁷). Patet autem hoc praeceptum grave esse: condemnatio enim est poena peccati mortalis²⁸).

2. Cum praeceptum affirmativum non obliget semper, sed solum certis temporibus, iam quaeritur, *quoties et quando actus fidei internus eliciendus sit*. Praeceptum affirmativum, quod simul tempus, quo ipsum obliget, non determinat, tum obligare censetur, quando necessarium esse intelligitur; atqui quinque sunt tempora, quibus praeceptum eliciendi actum fidei *urget per se*:

a. *Quando homini revelatio divina et obligatio credendi sufficienter proposita est.* ' ~ '

Z \q. Cum primum divina revelatio sufficienter proposita est, actus fidei necessarius est: nam reverentia erga infallibilem auctoritatem Dei postulat, ut homo statim credat, ubi aliquid tamquam a Deo revelatum et credendum ipsi proponitur, alias auctoritas Dei contemni censeretur. Sicut enim regi nobis comparent! statim reverentiam exhibere, ita Deo nobis loquenti statim credere debemus. Insuper quando homo adeptus est usum rationis, vitae spiritualis initium ponere i. e. ad Deum finem ultimum supernaturalem vitae suae tendere per observationem mandatorum tenetur; atqui id sine actu fidei saltem semel formaliter elicitum fieri nequit.

\L. Veritates fidei iis censentur *sufficienter propositae*, qui earum revelationem a Deo factam et obligationem credendi certo cognoscunt. Ergo christi huiusmodi pueri tenentur elicere actum fidei, statim atque usum rationis *perfecte* assecuti et in fide ita instructi sunt, ut mysteria fidei tamquam a Deo revelata apprehendant; infideles autem et haeretici ad id tenentur (cum ingressu in ecclesiam

») Mare. 16, 16.

2«) Ioan. 3, 18.

π) I. Ioan. 3, 23.

28) Damnata est haec propositio (16) ab Innocentio XI.: *Fides non censetur cadere sub praeceptum speciale et secundum se* (D 11G6).

catholicam), cum primum veritates fidei eis ita propositae sunt, ut eas tamquam a IDco revelatas et obligationem illas credendi *certo* cognoscant²⁹).

γ. Sicubi potestas politica conversionem ad veram fidem ante certum aetatis annum (16. vel 18.) prohibeat, lex impia est, nec licet ei, cui de veritate religionis catholicae persuasum est, propter legem civilem assensum fidei diutius differre. Quid quoad externam professionem agendum sit, cf. n. 17.

b. Saepius in vita, quia fides admodum necessaria est ad conservandam vitam spiritualem. Praeter *initium vitae spiritualis* non potest quidem assignari aliud tempus determinatum, quo praeceptum divinum eliciendi actum fidei obliget; attamen negari non potest ipsum *aliquoties* obligare.

Sunt duae propositiones ab *Innocentia XI.* damnatae, quarum altera (17) haec est: *Satis est actum fidei semel in vita elicere* (D. 1167); altera vero (65) ita habet: *Sufficit illa mysteria (ss. Trinitatis et Incarnationis) semel credidisse* (D. 1215). Ex propositionibus damnatis id solum habemus, exsistere praeceptum *pluries quam semel (saepius) in vita* eliciendi actum fidei; quoties autem et quando eliciendus sit, prorsus indeterminatum est; praeceptum autem indeterminatum determinato tempore urgere non potest. Ceterum raro fideles contra hoc praeceptum peccabunt: qui enim Christiane vivunt, abunde illi satisfaciunt per exercitium fidei; alii autem ad obligationem credendi non advertunt. Ideo necessarium non est, ut confessarius poenitentes de actu fidei interdum elicitio interroget, sive in exercenda religione diligentes sive négligentes fuerant.

c. Post lapsum in haeresim vel post negationem fidei: qui enim fidem amisit, per fidem Deo iterum adhaerere debet.

d. Quando urget tentatio contra fidem, quae solum per actum fidei superanda speratur.

Si urget tentatio contra fidem, ex ipsa virtute fidei ad hanc conservandam contra tentationem pugnare tenemur; quoties ergo actus fidei unicum medium est superandae tentationis, eum ex praecepto fidei elicere tenemur. Attamen extra articulum mortis raro eveniet, ut tentatio contra fidem solum per actum fidei superari possit, eo vel magis, quod tentationes contra fidem plerumque efficacius vincantur, si contra illas non directe luctemur, sed mentem ad alia objecta convertamus.

c. Quando nova definitio vel novus articulus fidei proponitur: Deo enim loquenti credendum est. Hinc si novum aliquod dogma proponitur, non sufficit illud suspendendo assensum non negare, sed interno assensu credendum est.

-°) Infidelis vel haereticus non tenetur quidem credere, quamdiu veritatem fidei Christianae *certo* non cognoscit, tenetur autem in veram fidem inquirere: ubi enim agitur de salute aeterna, non licet prius quiescere, quam cum certa via illam obtinendi inventa sit. Ideo damnata est haec propositio (4) ab *Innocentia XI.* (D. 1154): *Ab infidelitate excusabitur infidelis non credens ductus opinione minus probabili*; i. e. quamdiu infideli sua secta apparet probabilis (etsi minus quam religio Christiana), non tenetur quidem credere, sed neque potest licite in sua secta tranquillus manere, cum ulterius inquirere teneatur, donec ad certam veritatis cognitionem pervenerit.

Sunt, qui cum s. *Alphonso* (1. 2. n. 7) dicant, praeceptum eliciendi actum fidei insuper urgere *per se in articulo mortis*, quia tunc maxime teneamur tendere in Deum finem ultimum; insuper si tunc obliget praeceptum communionis, obligare etiam praeceptum fidei. Verum non potest certo probari fidem eo tempore necessariam esse, nisi urgeat vehemens tentatio contra fidem. Et sane, qui in morte obligatus dicitur ad eliciendam fidem, vel est in statu gratiae vel in statu oeccati: si primum, non apparet fidei necessitas, nisi tentatio contra fidem alias superari non possit; si alterum, fides quidem necessaria est, sed non per se ex virtute fidei, sed per accidens ex obligatione se reconciliandi cum Deo, quod sine fide virtualité! saltem elicitā fieri nequit. Et quod s. communionem attinet, existit quidem praeceptum sumendi in morte s. eucharistiam propter peculiarem huius sacramenti in ultima lucta necessitatem, at praeceptum eliciendi in morte actum fidei afferri non potest.

15. Quando obliget per accidens. *Per accidens* urget obligatio eliciendi actum fidei: quando adimplendae sunt *aliae obligationes*, quae fidem requirunt; sic non possunt fideles audire sacrum nec sacramenta suscipere etc., non supposito actu fidei, qui virtualiter eliciatur; xfe. quando urget *gravis tentatio contra aliam virtutem*, quae tentatio sine actu fidei superari non potest: quivis enim tenetur usurpare medium necessarium ad peccatum vitandum.

Aj CVX *

Articulus quartus. *

De praecepto fidei externae?}-^***-.'

14, Num existat et quando obliget praeceptum. yK Existit gravis obligatio *fidem externe confitendi* etiam cum vitae periculo, quod constat ex s. scriptura: *Omnis ergo, qui confitebitur nie Coram hominibus, confitebor et ego eum coram patre meo, qui in coelis est; qui autem negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum coram patre meo, qui in coelis est*³⁰). *Si confitearis in ore tuo Dominum lesuni et in corde tuo credideris, salvus eris: corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem*³¹).

Cum etiam hoc praeceptum sit affirmativum, quaeritur *quando urgeat obligatio exterius confitendi fidem*. Quaeritur autem *de formali confessione* fidei, quae fit ea intentione, ut fides interna exterius manifestetur, non de *materiali*, quae fit per observationem praecepti, quod fidei manifestationem continet.

2. Quando praeceptum divinum (naturale) et correspondons lex ecclesiae postulent externam fidei professionem, patet ex *Codice iur. can.* Fideles tenentur aperte profiteri fidem, quoties eorum silentium, tergiversatio (i. e. modus, quo aperta professio renuitur)· aut ratio

*>) Matth. 10, 32. 33.

31) Rom. 10, 9ss. Cf. 2. Tim. 2, 12.

agendi accumferunt a) implicitam negationem fidei; b) contemptum religionis catholicae; c) iniuriam Dei; d) scandalum proximi^{3*)}? Γ

a. *Implicitam negationem fidei* committit, qui tacet, quando aiusy pro eo respondet ipsum non esse catholicum; nam hoc in casu, qui tacet consentire videtur.

b. *Contemptus religionis*. Qui in contemptum fidei vel praecepti ecclesiastici provocatur e. g. ad comedendas carnes, tenetur fidem suam profiteri.

c. *Iniuriam Dei*. Duo potissimum sunt casus, in quibus ex omissa professione fidei in Deum redundat iniuria:

T<x' JSUAILIS g *Publica auctoritate in causa fidei* de sua fide interrogetur, num KMcia scilicet catholicus sit, vel quid de aliqua veritate fidei sentiat, sive publice id fit sive privatim, tenetur sine ambiguitate fidem suam confiteri etiam cum vitae periculo³³⁾, quia omissio professionis apud infideles valde minueret estimationem de Deo et de vera religione, econtra per publicam confessionem vera fides confirmatur et propagatur. Si quis autem *privatus infidelis* vei *haereticus* aliquem de sua fide interrogat, per se non tenetur eam fateri, sed tacere vel —t alio modo quaestionem eludere potest

Si vero auctoritas publica persequendo religionem lege statueret, ut Christiani se sistant vel certo signo prodant, non urget praeceptum profitendi fidem; imo talis lex est iniusta, cui nemo tenetur obedire; qui ergo se non manifestat, solum occultat fidem, quod licitum, imo quandoque praeceptum est³⁴⁾ (n. 21).

β. *Si doctrina fidei vel ecclesiae irridetur*. Si te praesente doctrina fidei vel ecclesiae irrisioni vei blasphemus exponatur, non solum fidem profiteri, sed eam, si te ad id sufficientem iudicas, etiam defendere teneris; et si te praesente ss. eucharistia vel sacrae imagines vel reliquiae violentur, teneris te catholicum manifestare et iniurias cohibere, nisi praevideas conatus tuos nihil profuturos³³⁾.

γ. *Scandalum proximi oritur*, si ex fidei occultatione fideles ad dubium in fide vel ad defectionem ab ecclesia ducuntur vel acatholici in suo errore confirmantur. Quando id practice accidat, iuxta circumstantias diiudicandum est.

3. Lege ecclesiastica quibusdam personis tum ecclesiasticis tum laicis in certis adiunctis praecipitur *professio* fidei. Causa huius praecepti censetur esse gravis, ne scilicet regimen spirituale vel temporale et munus docendi alios homini infideli vel haeretico committatur. Quinam hanc professionem secundum formulam a sede apostolica probatam emittere teneantur, praescribit *Codex iur. can.* Cn. 1406, qui Cn. 1408 simul omnem consuetudinem contrariam reprobatur^{3®)}.

3a) Cn. 1325, 1. Cf. S. Thomas 11. II. q. 3, a. 2.

33) Propositio 18. ab *Innocentio XI.* damnata: Si a potestale publica quis interrogetur, fidem ingenue confiteri ut Deo et fidei gloriosum consulo, tacere ul peccaminosum per se non damno. (D. 1168.)

3⁴⁾ *Priimmcr* 1. n. 505, 1 ad a.

35) *Sporcr-Bierbaum* I. tract. 2. n. 43.

°6) Cf. etiam S. *Officium* 22. mart. 1918.

17. *Num adultus, qui baptismum recipit vel ad ecclesiam redit, fidem coram aliis profiteri debeat.* — Duo in hac re distingui debent. Adultus baptismum suscipere et haereticus ad ecclesiam ita redire debet, ut fidem, quam ecclesiam, societatem visibilem, ingrediens profitetur, coram aliis manifestet. Hoc exigit praeceptum ecclesiae et perpetua eiusdem traditio, nec ulla in hac re admittitur exceptio, nisi necessitas e. g. in articulo mortis aliud postulet. Omnino ergo requiritur, ut ecclesiam sive per baptismum sive per conversionem ingrediens manifesto, quamvis *privatim* i. e. coram aliquibus (sacerdote et duobus saltem testibus) tantum id faciat. Et sicut per professionem fidei coram aliis manifestatam ecclesiam ingreditur, ita per manifestationem fidei *per decursum vitae* eidem adhaerere debet. Hoc autem fit per observationem praeceptorum, quae externam professionem fidei continent, ut auditio sacri, susceptio sacramentorum etc.

Aliud est, num susceptio baptismi aut peracta conversio *publicari* seu inter fideles divulgari debeat; atqui nulla existit lex, quae hoc praecipiat.

* a. Hinc extra casum necessitatis non licet adultum baptizare vel ad conversionem admittere secreto (solo sacerdote sciente), sed id fieri debet publice coram aliis (saltem duobus testibus). Ideo praescribit ecclesia, ut abiuratio haeresis, quae a neoconversis exigitur, coram duobus testibus fiat et facta conversio in libros parochiales inseratur, tum ut satisfiat obligationi profitendi fidem, tum ut conversus subsit iurisdictioni ecclesiae in foro externo.

b. Receptum baptismum vel peractam conversionem ad tempus quidem ex gravi ratione occultare licet, quin divulgetur, modo neoconversus nihil agat, quo falsam sectam profiteatur; sic teste Iuliano in aula imperatorum romanorum occulti Christiani degebant; a praeceptis autem positivis sive Dei sive ecclesiae ob grave incommodum interim excusatur. Diuturna tamen occultatio illicita est, tum quia urget obligatio profitendi fidem, tum quia in praxi fieri nequit, quin mox adiuncta occurrant, in quibus conversus fidem negare et sectam exterius profiteri debeat. Ideo statutum est, non posse admitti ad baptismum mahumedanum, qui propter vitae periculum vult Christianus occultus esse et manere, sed illum debere se transferre ad loca, ubi possit publice Christianam religionem profiteri³⁷⁾.

c. In casu necessitatis, ubi nempe *moribundus* ex gravi causa publicam conversionem ad fidem detrectat, a quovis sacerdote prorsus occulte in ecclesiam recipi potest, ut eius consulatur, nisi ratio scandali praecavendi vel salutis proximi promovendae aliud exigat, ut in homine magnae dignitatis et auctoritatis. Sed etiam in hoc casu conversio fieri potest coram duobus testibus tantum, qui rem, si opus fuerit, postea divulgare possunt³⁸⁾.

18. *Obligatio propagandae fidei.* Ecclesia habet ius et officium propagandi fidem in universo orbe³⁰⁾. Haec obligatio primario incumbit Sedi Apostolicae et dependenter ab hac in dioecesibus et paroeciis Or-

37) S. C. de prop, fide 28. mail 1635.

38) Cf. *Lehmkuhl*, Casus consc. I. n. 182 ss.

30) Matth. 18, 19.

dinarii locorum et parochi acatholicos ibi degentes commendatos sibi in Domino habeant¹⁰⁾).

Pro locis missionum autem haec cura unice Sedi Apostolicae reservatur¹¹⁾, quae eam communicat clericis sive saecularibus sive religiosis illuc missis vel admissis.

Christifideles universim habent obligationem cooperandi per orationes et eleemosynas 1. quia ecclesia utpote societas non potest illum finem obtinere sine cooperatione membrorum: ad hoc etiam per sacramentum confirmationis consecrantur; 2. quia caritas postulat subvenire proximis in necessitate spirituali, ubi sine nimio incommodo fieri potest.

Singuli christifideles in laetum obligati sunt, in quantum necessarium est, ut finis omnibus propositus obtineatur et in quantum possunt. Ergo certe orationibus; eleemosynis saltem quando pro gravi necessitate imponuntur vel rogantur; secus videntur satisfacere per eleemosynas datas pro necessitatibus ecclesiae in genere⁴²⁾.

«/

19. Praenotiones. Praeceptum fidei *negativum* prohibet, ne fides sive interne sive externe negetur; hoc ergo praecceptum utpote negativum obligat semper et pro semper.

a. Fidem *nequit*, qui actum fidei contrarium ponit; *interne* negat, qui mente dissensum elicit contra articulum fidei; *externe* negat, qui aliquid dicit, facit, omittit, quo vera fides negatur⁴¹⁾ *sensu* negat, qui vere (interius et exterius) eam negat; *fictive* negat, qui eam extenus, non item interius negat; *directe* vel *explicitè* negat, qui aliquid dicit, facit, omittit cum intentione negandi veram fidem vel profitendi falsam religionem; *indirecte* vel *implicitè* negat, qui aliquid dicit, facit, omittit, quod sive ex natura sua, sive ex adiunctis, sive ex usu et consuetudine necessario pro negatione fidei vel professione falsae sectae intelligi debet, etsi dicat se non habere intentionem negandi fidem.

b. Fidem *dissimulat*, qui fidem occultat, qui ergo aliquid dicit, facit, omittit, quo fides nec manifestatur nec negatur, sed in dubio relinquitur.

c. Fidem *erubescit*, qui ex metu vel verecundia fidem non profitetur, quando praecceptum id exigit. Si ad effugiendum malum omittit religionis signum non praescriptum (v. g. preces ad mensam) non peccat, nisi id etiam ideo facit, quia de veritate religionis dubitat.

20. Numquam licet fidem negare, sive id serio sive fide et externe tantum fit.

•W) Cn. 1350 § 1.

41) Cn. 1350 § 2.

42) Cf. *Actus-Damianus*, *Tholomaeus*. mor.11 l. n. 315b.

Ratio *primi* est, quia negatio fidei gravissima iniuria est Deo illata: qui enim fidem negat, aut iudicat divinam revelationem non esse veram, aut saltem divinam maiestatem erubescit: *Qui negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum coram patre meo, qui in coelis est*⁴³⁾. *Qui me erubuerit et meos sermones, hunc filius hominis erubescet, cum venerit in maiestate sua*⁴⁴⁾. Quare ecclesia negationem fidei etiam tempore persecutionum semper gravissimum peccatum habuit.

Ratio *secundi* est, quia ficta fidei negatio est mendacium Deo iniuriosum et proximo propter scandalum nocivum, quare ecclesia etiam externam tantum fidei negationem grave peccatum habuit. Etsi ergo is, qui exterius tantum fidem negat, non sit haereticus nec habitum fidei amittat, quia interne fidem retinet, peccat tamen contra praeceptum negativum fidei.

21. Quot modis fides negatur. Fides negari potest aut *verbis* aut *factis* aut *signis* aut *silentio*.¹ *Verbis* *iidem* negat, qui serio vel ficte utitur verbis, quae vel ex se vel *propterea*) audientibus recte percipiuntur, fidem universim vel aliquem articulum negant.

a. Qui interrogatus negat se esse catholicum, infallibilistam etc.; item qui affirmat se esse tuream, francomurarium etc.; pari modo qui profitetur se esse lutheranum, vetero-catholicum, veram fidem explicite negat.

b. Si sacerdos vel religiosus transiens per terras principis infidelis vel haeretici ab hoc interrogaretur de suo statu (num sit sacerdos), posset per se ex gravi causa eludere interrogationem verbis ambiguis, quia non est interrogatio de fide, sed de statu suo; et si statum suum negaret, non contra fidem, sed contra veritatem per mendacium (venialiter) peccaret.

i *Ijcti* *Sj* fidem negat, qui serio vel ficte exercet actionem, quae vel ex natura sua vel ex adiunctis necessario professionem falsae religionis significat.

a. Qui sacrificat idolo, coram idolo genua flectit, coenae haereticorum communicat, haereticorum sacra *ordinarie* frequentat, cum eis orat vel cantat, fidem negat, quia factis profitetur falsam religionem; et qui ficte id agit, facto committit mendacium Deo iniuriosum et hominibus nocivum. Ideo s. sedes declaravit non licere sinensibus Christianis externa adorationis signa exhibere idolo, quamvis intentio dirigatur ad crucem sub veste latentem⁴⁵⁾.

b. Ad quaestionem propositam, num liceat fidelibus genua flectere coram hostiis consecratis ab intrusis vel schismaticis, responsum fuit: etsi genuflectendum sit, curandum tamen est (ne eiusmodi cultum praestando miscere se videantur catholici cum schismaticis), ut declinent occasiones occursus schismaticorum, dum sacramentum deferunt^{4*)}.

c. Licet ss. sacramentum visitare, quod in ecclesiis schismaticorum asserva-

43) Matth. 10, 33.

44) Luc. 9, 26.

45) S. C. de prop, fide 12. sept. 1645.

*®) Responsa Pii VI. 18. maii 1793 ad 11. Cf. Bullarii rom. continuatio (ed. Barbieri, Romae) IX. p. 314.

tur, et coram imaginibus sanctorum, quae in iis reperiuntur, orare, dummodo catholici in precibus cum schismaticis non associentur⁴⁷⁾).

3. *Signis* fidem negat, qui utitur vestibus vel signis, quae vel ex natura sua vel ex usu et consuetudine solum indicant haeresim vel infidelitatem.

Actus quibus *Japones* pietatem erga patriam manifestant (obsequium shintoisticum nationale), quamvis ab ethnicis religionibus olim orti, hodie testante ipsa auctoritate publica a nemine habentur ut ritus religiosi, sed sunt actus per se indifferentes, neque postulantur a gubernio ut actus religiosi, sed ut actus civiles ad fovendam pietatem erga patriam. Simile quid dicendum de quibusdam ritibus, qui iuxta patrios mores in funeribus et matrimoniis fiunt; adhuc nunc temporis absque ulla religiosa significatione, sed mere ut signa urbanitatis in propinquos. Inde alumni scholarum catholicarum et Christiani omnes non prohibentur illos actus exhibere, si lex vel consuetudo iubet eos fieri⁴⁸⁾).

4. *Silentio* fidem negat, qui in illis adjunctis facit, in quibus silentium merito habetur pro fidei negatione.

Qui tacet, quando alius pro eo respondet ipsum non esse catholicum, item qui tacet, quando pluribus de fide interrogatis aliqui negant quemquam ex ipsis esse catholicum, fidem negavit, quia silentium in hoc casu est negationis consensus.

Qui alios contra fidem loquentes vel catholicam religionem irridentes atque calumniantes audit, per se contradicere eosque monere tenetur, ne eis consentire videatur: si tamen aut peiores calumnias aut sibi gravia incommoda timet, tacendo non peccat. Sacerdos autem in tali casu, praesertim inter catholicos, vix unquam tacere poterit: nam eius taciturnitas scandalum esset et erroris confirmatio⁴⁹⁾; insuper facilius admonitionis fructus sperari potest.

22. Fidem dissimulare vel occultare licet iuxta principium de actione cum duplici effectum, si sequentes condiciones verificantur: \a. si non obligat positivum praeceptum confitendi fidem, \d. si actio occultans est in se indifferens, i. e. si in his circumstantiis neque ex se neque ex institutione humana iudicari *debeat* negatio verae vel professio falsae fidei, quamvis talis iudicari *possit* vel soleat, c. si adest ratio proportionata admittendi hanc deceptionem aliorum; imo, si haec ratio talis est, ut ex professione fidei potius contrarium, i. e. detrimentum honoris Dei vel salutis proximorum sequeretur, dissimulatio etiam praecepta est.

k a. Qui sive in contemptum fidei vel praecepti ecclesiastici, sive in protestationem inoboedientiae erga ecclesiam vel summum pontificem sive in professionem falsae sectae provocatus ad comedendas carnes id facit, fidem negat, quia in his adiunctis, in quibus urget obligatio profitendi fidem, esus carnis non est actio indifferens, sed virtualis negatio fidei.

\n Licet catholico vel sacerdoti in terris haereticorum esistenti diebus prohibitis carnes comedere, ne agnitus ut catholicus grave periculum vel vitae vel

47) S. C. *dc prop, fide* 15. dec. 1764.

««) S. C. *Prop.* 26. mai. 1936 (A. A. S. XXVIII, 406) et 22 iun. 1940 (A. A. S. XXXII, 24 n).

48) E. *Mi'dlcr*, Theologia moralis¹⁰. (Vindobonae 1894) H. § 10. n. 6.

bonorum subeat: etenim haec actio ex se non significat negationem fidei; praeterea nulla in his adiunctis adest necessitas confitendi fidem, praeceptum ecclesiae autem cum gravi incommodo non obligat. Ad evitandas vero irrisiones idem non liceret, quia leve incommodum a praeceptis ecclesiae non excusat.

c. In iisdem circumstantiis licet non solum declinare responsum (*tua hoc non. interest*), sed etiam verbis ambiguus uti.

d. Licit quandoque ex iusta causa assistere functionibus religiosi haereticorum.

25. *Num ad occultandam fidem licitum sit uti vestibus vel aliis signis infidelium.* — In genere dicendum est, si vestimentum vel signum eiusmodi est, ut is, qui illud assumit, indicari *debeat* falsam religionem profiteri, non licet; si autem judicari *potest* ipsum ad alium finem illud assumpsisse, ex iusta causa licet: sine causa enim non licet deceptionem aliorum permittere. Causa vero eo gravior esse debet, quo magis signum aptum est, quod falsum indicium ingerat.

a. Quaedam vestimenta vel signa sunt potius *distinctiva nationis* quam religionis, ut pileus turearum; iam vero his vestibus aut signis ex gravi causa uti licet ad occultandam religionem.

b. Alia vestimenta et signa sunt *distinctiva religionis*; quare ex usu communi solum ab infidelibus vel membris determinatae sectae adhibentur ad distinguendos homines unius sectae ab hominibus alterius ut sagum praedicantium vel toga bonziorum vel flavus pileus, quo utebantur iudaei Romae; porro ex gravissima causa etiam his vestibus aut signis uti licet ad fidem occultandam⁰⁰.

Quia ex usu et institutione hominum haec non sunt signa, quae immediate manifestant fidem, quam secta profitetur, ideo qui iis utitur, non necessario debet censeris infidelis aut haereticus: primarius enim eorum usus est ad corpus tegendum vel ornandum, et secundarius ad sectam distinguendam.

c. Alia tandem vestimenta et signa non solum sunt distinctiva sectae, sed ex institutione vel consuetudine immediate sunt *manifestativa et proiestativa haeresis vel infidelitatis* ut vestimenta sacerdotalia, quibus idololatrae vel haeretici in exercitio functionum suarum e. g. in sacrificiis utuntur⁰¹), vel signum, quo tureae se profitentur assecclas Mahometis. His vestimentis aut signis uti non licet, quia eorum usus est professio falsae fidei, nisi ex circumstantiis manifesto appareat, ea non ad falsam sectam profitendam, sed ex alia prorsus causa adhiberi, ut si quis in publicis spectaculis iis utatur.

Simili modo iudicandum est de signis francomurariarum aliarumque sectarum acatholicarum, quae ex sua institutione et usu aliud non significant nisi professionem falsae sectae⁵²).

β0) Contradicitur a *Wouicrs*, Theol. moral. I. n. 500 et aliis.

61) S. C. de prop, fide 23. mart. 1844.

62) Cf. *Lugo*, De virtute fidei div. disp. 14. η. 87.

> 24. *Num urgente persecutione fidei licitum sil fugere.* Per se seu ratione fugae semper licitum est fugere⁶³), qui enim fugit, non negat nec dissimulat fidem nec simulat falsam fidem, sed timens persecutionem utitur iure suo ad conservandam fidem. Per accidens tamen non licet omnibus fugere; qua de re haec regula statuitur:

\a. Illi, quorum praesentia ad salutem fidelium necessaria est, ut sunt pastores animarum, episcopi et parochi, non possunt licite fugere, nisi remanentes statim et certo capiantur et occidantur, adeo ut suos fideles nulla ratione iuvare possint.

U?. Illi, quorum praesentia est quidem utilis sed non necessaria, manere vel etiam licite fugere possunt.

u?. Illi, quorum conservatio bono publico necessaria est, vel quibus proximum periculum imminet negandi fidem, tenentur fugere.

Hic exhibuimus solum ea quae stricte prohibentur vel licent; per se patet multo melius esse, si fideles fidem generose profiteantur tum ad roborandam fidem propriam, tum ad confirmandos alios. Quatenus hoc praeceptum esse possit, vide n. 99.⁵³

53) *Cum autem persequantur vos in civitate ista, jugite in aliam.* Matth. 10,23.

QUAESTIO TERTIA.

De peccatis contra fidem.

25. Quae sint peccata contra fidem. Contra fidem peccari potest *omissione*, scilicet omittendo *debitam diligentiam* in addiscendis veritatibus fidei scitu necessariis; *actum fidei praeceptum*, sc. professionem fidei sive a Deo sive ab ecclesia praescriptam, *et commissione*, ponendo actionem per praeceptum fidei prohibitam. Peccatum commissionis committi potest per excessum et per defectum. Per *excessum* peccatur *credulitate*, qua sine sufficienti ratione temere creditur tamquam a Deo revelatum, quod revelatum non est, ut si quis leviter privatas revelationes credit; hoc tamen peccatum veniale non excedit. Per *defectum* peccatur *negatione externa* vel *interna* fidei, quae fit infidelitate, apostasia, haeresi, dubio de fide, communicatione in sacris cum infidelibus et haereticis.

k W-oxzut

Articulus primus.

|qt4<—

De infidelitate.

ETHÊofcy 26. Definitio. 1. *Infidelitas proprie dicta* est carentia fidei in homine

non baptizato: infidelis enim proprie is dicitur, qui non accepit habitum infusum fidei¹ *Infidelitas improprie dicta* est quilibet defectus fidei internae, quo sensu infidelitas comprehendit etiam haeresim et apostasiam a fide.

2. *Infidelitas proprie dicta* alia est *negativa*, *epiae* est carentia fidei in eo, qui nihil unquam de fide audivit; *et alia est privativa*, quae est carentia fidei in eo, qui sibi cognitionem fidei data occasione comparare negligit; *et alia est positiva*, quae est carentia fidei in eo, cui veritates fidei sufficienter propositae sunt.

27. Malitia moralis. 1. *Infidelitas negativa* peccatum non est, quia voluntaria non est, sed est poena peccati, utpote ignorantia ex peccato protoparentum derivata. Ideo si huiusmodi infideles damnantur, non propter infidelitatem hoc fit, sed propter alia peccata contra legem naturae commissa²).

2. *Infidelitas privativa* est grave peccatum omissionis, quo negligitur medium ad salutem necessarium. Simile peccatum committit, qui inquisitionem veritatis post rationabile dubium de veritate propriae religionis negligit³).

M) Ideo damnata est propositio baiana 68.: *Infidelitas pure negativa in his, quibus Christus non est praedicatus, peccatum est.* (D. 1068.) Cf. Pius IX. Alloc. >Singulari quadamc (D. 1647).

C5) Innocentius XI. ideo damnavit sententiam 4.: *Ab infidelitate excusabitur infidelis non credens, ductus opinione minus probabili* (D. 1154).

3. Infidelitas *positiva* est grave peccatum commissionis, qua reiicitur medium ad salutem necessarium; insuper continet formalem contemptum Dei revelantis; ideo habitus fidei destruitur**).

Species infidelitatis sunt, *paganismus, iudaismus, muhametismus, deismus, atheismus, pantheismus*, et hodie *liberi cogitatores** non baptizati.

Articulus secundus.

De apostasia a fide et de haeresi.

28. Apostata est, qui post receptum baptismum a fide Christiana totaliter recedit⁵⁷⁾.

Ideo qui ab infantia haeresim professi sunt, fide prorsus abiecta non sunt apostatae, sed illi tantum, qui semel veram fidem amplexi sunt⁵⁸⁾.

Ut aliquis sit *apostata* a fide, non requiritur, ut falsae alicui sectae adhaereat, sed sufficit, ut post susceptum baptismum in ecclesia catholica penitus a fide deficiat; quare rationalistae, naturalistae, liberi cogitatores etc., qui penitus a fide quam antea professi sunt, recesserunt idque exterius manifestant, v. g. declarantes se »absque confessione*, censentur esse apostatae.

29. Haereticus est, qui post receptum baptismum, momen retinens Christianum,[^]pertinaciter aliquam ex veritatibus fide divina et catholica credendis denegat aut de ea dubitat⁵⁹⁾.

Dicitur: *yp.. Nomen retinens Christianum*, qui scilicet per baptismum fidem Christianam suscepit eamque retinet: si enim totam eamque veram reiicit, fit apostata. *Denegat*: haeresis natura sua postulat assensum positivum contrarium veritati fidei; qui ergo exterius tantum sermone vel opere veritatem fidei negat, interna fide retenta, vel qui assensum merç suspendit, nullum iudicium formans, non est haereticus. \g. *Pertinax*: pertinax est, qui sciens adversatur auctoritati ecclesiae, sive id ex vana gloria, sive ex cupiditate contradicendi, sive ex levitate, sive ex quacunque alia causa fit. Ergo ut quis sit pertinax, non requiritur, ut mordicus et certa temporis mora sententiam suam tueatur, sed *sufficit, ut sciat hanc esse contrariam definitioni ecclesiae*. Qui v. g. scienter negat dogma, quod ab omnibus creditur, vel qui deliberate amplectitur sententiam, quam cognoscit esse contrariam definitioni ecclesiae, eo ipso est pertinax et contemnit ecclesiae auctoritatem, etsi de ea explicite non cogitet: impossibile enim est ad eam saltem virtualiter non advertere.\jcL. *Veritatem fidei*: quae nempe verbo Dei scripto vel tradito continetur et ab ecclesia ad credendum proposita est⁰⁰⁾; quocirca stricte loquendo haeretici non sunt, qui negant conclu-

M) *Trident*, sess. 6. cap. 15 (D. 808).

r.) Cn. 1325 § 2.

°8) Ab apostasia a fide triplex alia distinguitur: *Apostasia a religione*, quae est discessio ab ordine religioso sine animo redeundi. Religiosus, qui ad tempus tantum propria auctoritate in saeculo vagatur cum animo redeundi, *fugitivus* dicitur. *Apostasia ab ordine sacro*, quae est defectio ab ordine sacro cum animo vivendi in statu laicali. *Apostasia ab oboedientia*, quae est totalis defectio ab oboedientia summi pontificis et ecclesiae; talis apostasia est *schisma*.

B0) Cn. 1325 § 2.

00) Cn. 1323 § 1.

sionem theologicam, quae in se non est a Deo revelata; neque illi, qui affirmant propositionem ab ecclesia vel a s. Pontifice damnatam, sed non ut haereticam. Ubi notandum est ecclesiam credenda proponere omnia, quae in sacra scriptura ut revelata continentur; quare haereticus est, qui negat veritatem revelatam *manifeste* in sacra scriptura contentam, e. Quodsi de veritate fidei *dubitans* haereticus dicitur, de dubio positivo id intelligendum est, quo veritatem credendam positivo assensu dubiam atque incertam iudicat: ad haeresim enim positivum iudicium erroneum requiritur.

Haeresis dividitur: *a.* in *formalem*, quae est iudicium erroneum voluntarium et pertinax, et *materialem*, quae est iudicium erroneum aut involuntarium, aut si voluntarium, saltem sine pertinacia; *materialis* ergo non includit voluntatem aversam ab obiecto formali fidei, ideoque habitum fidei non destruit.

Quamdiu aliquis retinet voluntatem se submittendi auctoritati ecclesiae, etsi erret in fide vel teneat sententiam fidei contrariam, non est haereticus formalis, quia non est *pertinax*, sed agnoscit infallibilem auctoritatem ecclesiae. Ex his colligitur, quatenus haeretici sint, qui falsae sectae adhaereant. Scilicet puer in haeresi natus sed valide baptizatus ad veram ecclesiam Christi pertinet, quae sola habet verum baptismum. Quando corde amplectitur fidem suae sectae et frequentare incipit eius ritus religiosos, fit *haereticus materialis et manet talis*, quamdiu de veritate suae religionis aut non dubitat, aut dubitat quidem, sed investigationem veritatis solum omittit ex negligentia et incuria vel ex timore humano, ne inventam veritatem, quam amplecti non auderet, credere debeat. *Haereticus formalis* fit, quando de veritate suae religionis serio dubitans investigationem veritatis ideo negligit, quia religionem catholicam, si forte vera esset, amplecti renuit, aut religionem catholicam, quam veram cognoscit, non amplectitur.

Ad discernendum haereticum formalem a materiali interrogandus est: *a.* num apprehenderit obligationem inquirendi veritatem; *ft.* utrum indagaverit veritatem, an investigationem neglexerit; *γ.* num paratus fuerit amplecti veritatem, cumprimum sufficienter proposita fuisset.

b. In *internam*, quae solum interius mente concipitur, et *externam*, quae etiam exterius manifestatur; manifestari autem potest verbis vel factis vel etiam omissione facti.

c. Externa altera est *publica*, si coram pluribus manifestatur, et altera *occulta*, si nemine praesente vel coram paucis tantum profertur, ita ut celari adhuc possit.

Ad *peccatum* haeresis coram Deo committendum sufficit haeresis interna, dummodo sit voluntaria: imo, si quis externe negat veritatem non ab ecclesia propositam, quam falso putat esse propositam, (solum) coram Deo reus est: attamen ad *poenam ecclesiasticam* (excommunicationem) incurrendam requiritur haeresis externa, etsi occulta.

31, Malitia moralis et specifica. 1. *Haeresis formalis et apostasia* a fide sunt *peccata* ex toto genere suo *mortalia*, post Dei formale odium *gravissima*, graviora omnibus peccatis, quae contra virtutes

morales committuntur; nam continent formalem contemptum sapientiae et veracitatis divinae.

2. *Haeresis materialis* culpa vacat, antequam ortum est rationabile dubium de veritate propriae sectae; postquam ortum est eiusmodi dubium, peccatum grave vel leve contra obligationem fidei est pro gravitate negligentiae in veritate inquirenda, sed non proprie haeresis.

3. *Haeresis et apostasia specificè non differunt*, quia tum apostasia tum haeresis auctoritati Dei loquentis moraliter eodem modo adversantur; quod ergo apostata plures, haereticus pauciores veritates negat, non est nisi circumstantia aggravans.

4. *Diversae haereses* sive interius mente conceptae sive exterius verbo prolatae ob eandem rationem specie non differunt, quia nimirum singulae eandem auctoritatem Dei loquentis eodem morali modo contemnunt.

32. *An peccet contra fidem, qui non reiicit propositionem ab ecclesia proscriptam.*

Ecclesia veritatem docere potest vel tamquam a Deo revelatam vel simpliciter ut veram tantum. Item errorem proscribere potest vel tamquam haereticum vel solum ut simpliciter falsum. Insuper docere et proscribere potest vel infallibiliter, si in concilio oecumenico vel per summum pontificem ex cathedra loquentem id facit; vel fallibiliter, si per aliquam congregationem vel per papam, sed non ex cathedra loquentem, id facit.

a. Qui non reiicit propositionem, quam ecclesia damnat ut haeticam, graviter peccat contra fidem divinam et est haereticus.

b. Qui non reiicit propositionem, quam ecclesia per concilium vel per romanum pontificem ex cathedra loquentem damnat, sed non ut haeticam, graviter peccat contra fidem ecclesiasticam, non autem (saltem non immediate) contra fidem divinam, et ideo non est haereticus.

Inde neque incurrit excommunicationem pro haeresi statutam, sed plectendus est poenis ferendae sententiae ex Cn. 2317.

Propositio, quam ecclesia hoc modo proscribit, est quidem certo falsa, quia ecclesia in illis proscribendis certe infallibilis est. Qui ergo eiusmodi propositionem damnatam non reiicit, virtualiter negat ecclesiae infallibilitatem. Quia vero de fide non est, ecclesiam esse infallibilem in iis, quae non sunt revelata, ideo non peccat contra fidem divinam.

c. Qui non reiicit propositionem, quam ecclesia vel per aliquam congregationem vel per r. pontificem, sed non ex cathedra loquentem, damnat, graviter peccat contra fidem oboedientiae seu contra oboedientiam, quae debetur auctoritati ecclesiae docentis⁰¹⁾, at non peccat contra fidem. §

01) Cn. 1324.

Etsi eiusmodi décréta doctrinalia non sint absolute infallibilia, auctoritate tamen superant quamcunque auctoritatem hominis privati, quia s. pontifex a Christo Domino positus est regere ecclesiam supremo suo magisterio. Ideo non sufficit eis praebere assensum externum, nihil scilicet contra ipsa dicendo aut scribendo, sed omnes Christiani interno assensu ea amplecti tenentur, *donec CQRtrariuni ccario probetur*. Talem assensum ecclesia eo ipso a suis subditis exigit, quod auctoritate sua doctrinali errorem damnat et veritatem proponit. Id concilium vaticanum innuit his verbis: >Omnes officii monemus servandi etiam constitutiones et decreta, quibus pravae opiniones ab hac sancta sede proscriptae et prohibitae sunt«02).

Sic Cardinalis *Van Rossum* non dubitavit recedere a sententia Eugenii IV. in decreto pro Armenis exposita, materiam scilicet in sacramento Ordinis totalem vel saltem partialem consistere in traditione instrumentorum, postquam certis argumentis demonstraverat, sententiam illam esse erroneam03).

Assensus oboedientiae debetur etiam decretis beatificationis servorum Dei et decretis, quibus prohibentur libri quoad doctrinas, quae in eis reprobantur.

32*. De revelationibus privatis, *a*. Sunt revelationes privatae, de quibus auctoritas ecclesiastica nullum iudicium tulit; et sunt revelationes privatae, quae a sede apostolica approbatae sunt. Approbationes iterum duplicis generis sunt: aliae revelationes solum approbantur ad ejectionem beatificationis et canonisationis servorum et servarum Dei. Approbatio in hoc casu mere *negativa* est, significans nihil in eis contineri, quod sit contra fidem aut bonos mores, de illarum autem origine divina ecclesia nihil statuit. Eiusmodi sunt revelationes iis concessae, quibus postmodum coelitus honores sunt collati. Aliae revelationes *positive* approbantur, eo quod auctoritas ecclesiastica explicite vel implicite decernit, determinatae personae revelationem a Deo revera esse factam, proinde pie et prudenter credi posse; eiusmodi est revelatio s. Francisco assisiensi, Iulianae leodiensi, Margaritae Alacoque, Bernadettae lourdensi concessa.

b. Revelationes privatae a s. sede positive approbatae admitti debent assensu oboedientiae: quamvis enim auctoritate ecclesiastica firmentur, non sunt tamen infallibiliter certae, ideoque non merentur nisi fidem humanam, atque de iis dubitare, quin eas etiam negare licet, dummodo sufficientes rationes affulgeant. De aliis revelationibus privatis, sive negative approbatae sunt sive non sunt, haec notentur:

A personis, quibus a Deo conceduntur, credi possunt et debent fide divina (privata), si eis de revelatione divina persuasum est, id quod etiam de priore genere valet; alii vero eas credere non possunt nisi fide humana, eas tamen credere non debent, tum quia ad ipsos non pertinent, tum quia vix unquam de eis certitudinem habere possunt,

°2) Constitutio *De fide cathol.* c. 4. Quam monitionem repetit *Codex i. c.* Cn. 1324.

°3) De essentia sacramenti Ordinis (Friburgi 1914) n. 429.

ne tum quidem, cum ab ecclesia approbantur; ecclesiae enim approbatio id solum declarat eas non adversari fidei et bonis moribus, et proinde ad fidelium aedificationem vulgari posse. *Vfi.*, Si ex regulis sanae criticae constat eas esse genuinas, non licet eas spernere, sed secundum regulas prudentiae admittendae sunt. Qui ergo sine sufficienti ratione eas negat, temere et imprudenter agit, tum quia etiam revelationes privatae saepe veritates exhibent profundissimas et utilissimas, tum quia possunt esse verbum Dei; graviter tamen non peccat.

Schisma definitur separatio ab unitate ecclesiae, quatenus haec est societas ex fidelibus tamquam membris et ex romano pontifice tamquam capite constans. *Schismatici* dicuntur, qui renuunt subesse romano pontifici aut cum membris ecclesiae eidem subiectis communicare recusant⁰¹).

Schisma proprie non est peccatum *contra fidem*, attamen practice sine peccato haeresis vix reperitur, quia schismatici unum alterumve fidei dogma e. g. primatum romani pontificis simul infitiantur. Schisma est peccatum speciale *contra caritatem*, quia separat ab unitate ecclesiae, quam facit caritas.

^15

Articulus tertius.

De dubio in fide.

35. Quatenus peccatum sit. 1. De rebus fidei dubium non est impossibile, quia tum factum revelationis tum ipsum obiectum fidei caret evidentia, quae intellectum ad assensum cogat et possibilitatem dubii excludat.

Quare in homine fidei dubia de fide eiusque veritatibus, etiam contra voluntatem, oriri possunt; atque in hoc ipso meritum fidei consistit, quod eiusmodi dubitationes, quandoque vehementes, per voluntatem excludantur et fides in sua firmitate conservetur.

2. Fidelis catholicus nunquam fidem mutare aut de fide dubitare licite potest⁰⁵).

Cum enim sciat fidem fundari in auctoritate divina, cui falsitas absolute repugnat, nunquam habere potest sufficientem causam mutandi vel in dubium revocandi suam fidem. Quare insurgentibus dubiis vel in difficultatibus contra fidem persuadere sibi debet, non occurrere difficultatem, quae solvi non possit.

a. His tamen non prohibetur *dubium methodicum*, quod in eo consistit, quod fidelis catholicus, non suspenso, sed retento fidei assensu, ita agat atque in fundamenta fidei, praesertim in factum revelationis, inquiret, ac si de eo nondum constaret, ut instituto examine confirmetur in fide, quam videt esse rationabile obsequium.

M) Cn. 1325, 2.

J oil.

°5) Cf. *Concilium vatice.* De fide c. 3. (D. 1794).

1

b. Ergo quoad fidem dispar est condicio catholici et haeretici. Catholicus non potest de fide sua dubitare, quin a persuasione propria deficiat: scit enim fidem suam falsam esse non posse; haeticus in veritatibus de quarum revelatione ei constat etiam dubitare non potest sine peccato; sed de sua ecclesia vel de veritatibus in scriptura contentis dubitare atque ulterius in veritatem inquirere potest, nec principiis suis atque ideo conscientiae suae ullo modo repugnat. Haeticus enim non agnoscit in sua secta fundamentum veritatis infallibile, econtra principium liberae inquisitionis (das Prinzip der freien Forschung) propugnat. Quam ob rem non solum ipsi dubitare licet, sed etiam nos eum ad dubitandum excitare possumus, quamvis eum in bona fide esse supponamus. — Quo magis catholicus cognoscere studet ecclesiam eiusque originem et propagationem, eo magis confirmatur in fide, econtra quo magis haeticus cognoscere studet sectam suam eiusque originem ac propagationem, eo clarius et certius intelligit eam esse magistram erroris. Etiam gratia supernaturalis diverso modo agit in uno et altero: haeticum inducit ad dubitandum et investigandum, catholicum ad perseverandum.

3. Fidelis catholicus: \a. Qui *positive* dubitat i. e. positivo assensu *iudicat* veritates ab ecclesia ad credendum propositas esse dubias atque incertas ob rationes contrarias, est haeticus formalis: de fide enim est, veritates fidei esse absolute certas; qui ergo iudicat veritates fidei esse incertas, aequae contra auctoritatem Dei et ecclesiae peccat, atque ille, qui veritates fidei omnino negat. Et hoc sensu cn. 1325 § 2 dicit: *aut de ea dubitat*.

b. Qui *negative* se habet seu assensum circa fidem vel aliquem fidei articulum *suspendit*, non est haeticus, quia nulli assentil errori nec ullam admittit pertinaciam; at contra fidem internam omissione peccat.

c. Qui in tentatione contra fidem fluctuat inter assensum et dissensum, nec tamen deliberate assensum suspendit, non peccat nisi forte venialiter, eo quod negligenter et remisse tentationi resistit.

Orientibus dubiis contra fidem simul oritur lucta inter intellectum praebentem et voluntatem imperantem assensum sive fidei universim, sive determinatae fidei veritati. Ad evitandum peccatum necesse est, ut voluntas dubiis resistat, fidem servare velit firmumque assensum imperare pergat. Intellectus relate ad dubia dupliciter se habere potest: aut statim intelligit, vel directe ex consideratione dubiorum vel saltem indirecte ex auctoritate divina, dubia esse inania firmumque assensum retinet, aut dubium, cum eius inanitatem non videat illudque propterea remove non possit, ad tempus retinet, iam vero indeliberata eiusmodi dubitatio non obest firmitati fidei, dummodo voluntas dubio resistat atque formidinem errandi suo imperio excludat seu dummodo retineatur voluntas se submittendi auctoritati ecclesiae.

4. *Indifferentismus*, qui ex dubitatione de rebus fidei oritur, moraliter malus atque illicitus est, quocunque modo accipitur.

\ Etenim *a.* si affirmat veram religionem cognosci non posse, adversatur argumentis, quibus Christiana religio vera esse ostenditur; *b.* si docet omnes religiones aequae veras vel aequae falsas esse, insuper hunc errorem continet, veritatem scilicet et falsitatem eodem loco habenda esse; *c.* si tandem dicit hominem non ex eo, quod credit, sed ex *ed*, quod agit, aestimandum atque iudican-

dum esse, adversatur huic principio morali, hominem nempe absoluta obligatione teneri ad fidem habendam Deo loquenti.

Nota pro praxi. 1. Nunc temporis multi sunt, qui de veritate religionis serio dubitant aut errores veritatibus revelatis contrarios foveant et praedicant, nihilo tamen minus fideles catholicos se esse putant et officia Christiana suo modo adimplent. De his iam quaeritur: *a.* utrum peccatum formalis haeresis committant, an in bona fide esse possint; *b.* num in sua bona fide ad sacramenta admitti possint.

Ad a. Ex defectu sufficientis instructionis fieri potest, ut non advertant eiusmodi dubia vel errores esse graviter peccaminosa, utpote contra infallibilem auctoritatem ecclesiae, et proinde contra auctoritatem Dei revelantis; quin immo fieri posse videtur, ut sibi persuadeant, se habere iustam causam recedendi a fide, adeo ut absque peccato formalis haeresis (etsi non absque aliis peccatis, quibus periculum auxerunt et gratias amiserunt), penitus a fide deficient⁶⁰).

Ad b. Dispiciat confessarius, quid ad salutem eiusmodi poenitentis magis conferat, si eum absolvat aut sine absolutione dimittat, donec dubia deponat.

Si sententia qua errorem suum profert non est directe opposita veritati revelatae, quamvis sublateat haeresis, facilius absolvi potest, addita monitione credendi omnia, quae Deus revelavit et ecclesia proponit, et cavendi, ne alios ad dubia vel errores contra fidem inducat; licite etiam absolvi poterit, quoties ex negata absolutione maius detrimentum spirituale timendum sit⁶¹). Sin autem ipsa sententia proiata haeretica est, docendus erit, et si se non subiicit, absolvi non poterit.

2. Laid, qui se accusant de *dubiis* in fide vel de *sermonibus* contra fidem, *a.* interrogandi sunt, de quanam re dubitaverint vel locuti sint; saepe enim erronee putant veritates fidei esse, quae tales non sunt, quo in casu solum ex conscientia erronea contra fidem peccare possunt.

b. Quodsi rci ipsa de veritate fidei agitur, contra quam locuti sunt, haeresim commiserunt, si scientes doctrinam ab ecclesia esse propositam serio veritatem fidei impugnarunt, immo supposita cognitione poenae excommunicationem contraxerunt. Quodsi ita locuti sunt vel ex respectu humano vel ex vanitate, graviter contra fidem externam peccarunt. Quodsi tandem ita locuti sunt ad difficultates suas exponendas et veritates fidei melius intelligendas, nullatenus peccarunt.

60) Cf. *Pcsch*, VI 11. n. 383 s. *Lercher*, I.3 n. 663. *Vermeersch*, 11.* n. 32.

61) Cf. *Berardi*, *Praxis confessoriorum* 3 I. n. 87 ss.

IñZ/Ôo v r L

Articulus quartus.

De communicatione cum infidelibus et haereticis.

54. Notiones, *a.* Duplex distinguitur communicatio: *civilis*, quae fit in rebus ad sociale commercium pertinentibus, et *religiosa* seu *in sacris*, quae fit in rebus ad religionem pertinentibus.

b. *Communicatio* activa vel *formalis* habetur, si quis interne, mente et voluntate sacris acatholicorum interest; passiva vel *materialis*, si quis solum externe et corpore eorum sacris assistit propter aliam rationem.

c. Communicatio est *publica*, si quis sacris interest, quae ab acatholicis instituuntur, prout sunt coetus religiosus, cuiusmodi sunt sacra, quae in eorum templis fiunt; *privata*, si quis cum acatholico participat in re sacra, quam ipse peragit, prout est persona privata, ut si catholicus cum acatholico orationem dominicam recitat.

Quod de communicatione *in* (rebus) *sacris* statuitur, valet etiam de communicatione *in* (rebus) *mixtis*, cuiusmodi sunt matrimonia et funera, quatenus haec ex ritibus religiosis consistunt et proinde ad religionem spectant.

dwtLuCv 35. De communicatione cum infidelibus. 1. Communicatio *civilis* cum infidelibus nulla lege ecclesiastica prohibita est nisi quoad excommunicatos vitandos⁶⁸⁾; sed periculum perversionis potest esse ratio⁶⁹⁾ qUOCj lege naturae prohibita sit.

2. Communicatio *in sacris* cum infidelibus per se prohibita est, quia saltem externam professionem falsae et negationem verae religionis significat; ideo apostolus ait: *Quae pars fideli cum infideli*⁷⁰⁾?

Strictius prohibetur haec communicatio cum infidelibus quam cum haereticis, quia illorum cultus plane falsus et superstitiosus est; ideo etiam multo difficilius permittitur fidelibus, ut infidelium quam haereticorum ritibus mixtis intersint, praesertim ubi pauci fideles multis infidelibus permixti vivunt.

3. Lege tum divina tum ecclesiastica prohibetur in specie matrimonium inire cum infideli⁷⁰⁾.

56. De communicatione cum iudaels. Praeter communicationem in sacris et mixtam cum iudaeis complures aliae communicationes civiles antiquo iure fidelibus interdictae erant. Hodie tamen cum iudaei lege politica fere ubique iisdem iuribus civilibus atque Christiani gaudeant, prohibitiones istae, prout positivae sunt, in desuetudinem abierunt, nec novum ius canonicum eas ullo modo redintegrandas censuit. Quare lege universali non alia cum iudaeis stricte interdicatur communicatio

⁶⁸⁾ Cf. Can. 2267.

⁶⁹⁾ 2. Cor. 6, 15.

⁷⁰⁾ 2. Cor. 6, 14 ss. Cn. 1070, 1.

civilis, nisi ea, quam lex naturae ratione scandali aut periculi perversionis vetat»

Ergo ne famulatus quidem apud iudacos in omni casu prohiberi potest: etenim si famulae non sollicitantur ad turpia vel illicita, si insuper eis permittitur, ut praecepta religionis catholicae (auditio sacri, abstinentia, ieiunium etc.) observent, nec aliud imminet periculum, famulatus non debet absolute interdici. Quin etiam ille famulatus, quo mulier catholica in familia iudaica nutricem agit, nunc ex se non debet absolute prohiberi. Particularia tamen locorum adiuncta efficere possunt, ut apud iudaeos famulari, praesertim vero iudaeorum infantibus nutricem se exhibere illicitum sit.

37. De communicatione cum haereticis. 1. Communicatio in sacris quatenus significat admissionem haereticorum ad sacra catholica prohibetur: \g. si necessario existimari debet signum religiosae unitatis, uu i7y \b. in poenam haeretici excommunicati.

a. Haereticum admittere ad participationem in ipso ritu religioso *per se* intrinsecus malum est, quia est signum unionis et consensus inter catholicum et haereticum in professione religiosa, ac si cultus catholicus et haereticus ab invicem non differrent essentialiter. Attamen non semper et necessario haec intima communicatio in sacris unitatem et consensum in cultu religioso significat; quandoque enim ex ipsis adiunctis colligi potest, haereticum in hac re agnoscere veritatem religionis catholicae; quare in eiusmodi adiunctis ex gravissima causa haec communicatio licita esse potest. Sic permittit ecclesia celebrationem matrimonii mixti coram ministro catholico.

b. Effectus excommunicationis quod attinet communicationem in sacris definit (Cn. 2259). Possunt ergo haeretici (cum non sint vitandi) in nostris ecclesiis audire conciones, assistere sacro, intéressé functionibus liturgicis etc.; quia in his non communicant in ipso ritu catholico. Attamen excluduntur a sacramentis, a sacramentalibus, quae singulis *publice* in ecclesia administrantur⁷¹⁾, a sepultura ecclesiastica et eiusmodi.

c. Complures habentur de hac re decisiones s. *Officii*; quae decisiones immediate non obligant nisi in casu, pro quo latae sunt, attamen pandunt mentem Ecclesiae.

a. Permitti non potest, ut haereticus agat patrinum in baptismo catholico conferendo⁷²⁾. β. ^Illicitum est ergo in sacris functionibus haereticos in chorum invitare, alternis psallere, dare iis pacem, sacros cineres, candelas et palmas benedictas aliaque id genus externi cultus, quae interioris vinculi et consensionis indicia iure existimantur⁷³⁾; neque adseribi possunt confraternitatibus vel piis unionibus⁷⁴⁾, γ. Non licet haereticos, schismaticos aut iudaeos, etsi pueri aut puellae sint, admittere, ut in ecclesiis catholicis ad functiones liturgicas in choro musico cantent⁷⁵⁾. Tolerari tamen potest, ut schismatici una cum catholicis in ecclesiasticis functionibus cantent, dummodo exclusum sit periculum scandali et schismatici non sine magnis difficultatibus a cantu excludi possint⁷⁰⁾. — Licet

71) Cn. 1149.

7a) S. *Officium* 1763; 3. maii 1893; 27. iunii 1900. Cn. 755, 2.

73) S. *Officium* 22. iun. 1859.

74) Cn. 693.

75) S. *Officium* 1. maii 1859.

70) S. *Officium* 24. ian. 1906.

"P.crtwiCu.ti 0>tUc«4e.<,"

autem acatholicis permittere, ut ad functiones liturgicas in ecclesia catholica organum pulsant, si ex eo non est timendum scandalum⁷⁷⁾. 5. Non licet acatholicis permittere, ut ad functiones liturgicas catholicorum faces vel lumina deferant⁷⁸⁾.

38. 2. Communicatio in sacris, quatenus est nostra participatio in sacris haereticorum multipliciter, distinguere debet: Communicatio in sacris *activa vel formalis* nunquam licita est, cum sit negatio fidei per professionem internam et externam falsae religionis⁷⁹⁾.

Communicatio in sacris in duplici casu formalis est; \ a. *explicite*, si fit cum intentione participandi in ritibus sacris atque ideo cum approbatione falsae religionis, b. *implicite*, si fit in ipso ritu sacro i. e. in actione, quae ad ritum sacrum pertinet, ut coenam haereticam sumere, cum haereticis in functione sacra canere: ab eiusmodi enim actionibus prava intentio participandi in ritu haeretico separari non potest.

b. Communicatio in sacris *materialis et privata*, si non versatur circa rein in se malam, excluso scandalo et perversionis periculo, licita est

Sic licite catholicus cum protestante simul orationem dominicam vel alias preces recitare potest, quia in hac actione non continetur professio falsae religionis: privatus enim cultus, in quo nihil falsi continetur, non est haeticus⁵⁰⁾.

c. Communicatio in sacris *materialis et publica* per se lege naturae sub gravi prohibita est, idque multiplex ex capite:\«. propter periculum perversionis in fide;\ /3. propter scandalum tum ex parte fidelium, qui exinde ansam sumunt male indicandi de persona, quae cum haereticis communicat, et dubitandi de vera fide, tum ex parte haereticorum, qui in suo errore confirmantur,\γ. propter approbationem falsae et negationem verae religionis, quam communicatio per se significat. Sepositis aliis rationibus haec ultima hic potissimum attendenda est,

d. ^Tolerari potest assistentia *passiva seu materialis*, civilis officii vel honoris causa, ob gravem rationem, ab Episcopo in casu dubii probandam, in acatholicorum funeribus, nuptiis, similibusque sollemniis, dummodo perversionis et scandali periculum absit«81).

De hac re ex iisdem principiis iudicium ferendum est, quae de actione, ex qua sequitur duplex effectus, bonus et malus, iam exposita sunt⁵⁻⁾ et infra de co-operatione exponenda erunt.

39. Quaestiones particulares de communicatione in sacris cum haereticis.

S. *Officium* 23. febr. 1S20.

⁷⁸⁾ S. *Officium* 20. nov. 1850.

Cn. 1258. § 1; poenae Cn. 2316.

⁵⁰⁾ >Non reprobatur communis recitatio Orationis Dominicae vel precatationis ab Ecclesia Catholica approbatae, qua iidem conventus aperiantur et concludantur*. Instr, s. Officii >De motione oecumenica* 20. dec. 1949 (A. A. S XL11 [1950] 142-147).

«) Cn. 1258 § 2.

®-) Cf. *De principiis* n. S3 s.

De peccatis contra fidem

1. De simultancitate. *a.* Sicut non RtefyëPfai~~tt~~ere, ut haeretici in nostris ecclesiis suos ritus celebrent, ita nobis non licet nostros in eorum ecclesiis celebrare⁸³⁾, hoc enim propter ecclesiae identitatem est communicare cum haeticis in divinis⁸⁴⁾. Cum tamen in eadem ecclesia simul cum haeticis divina celebrare non sit natura sua communicatio in iisdem sacris, ideo ex gravissima causa haec simultaneitas permitti potest et de facto permittitur⁸⁵⁾. Reipsa Hierosolymis in ecclesia s. sepulchri omnes sectae suos ritus peragunt, at separatim, adeoque catholici eo ipso profitentur suam, non aliorum fidem. Ad similem simultaneitatem saltem tolerandam multi Ordinarii per miserias ultimi magni belli cogebantur.

2. De communicatione in baptismo haeticorum, *a.* Nunquam licet catholico *munus patrini agere* in baptismo filii haetici, qui baptizatur a ministro haetico. Diu quidem multumque in utramque partem disputatum est, num haec actio sit intrinsecus mala utpote communicatio in ipso ritu haetico; controversia tandem finita est s. *Officii* declaratione, quae statuit, id absolute non licere per se nec per alios⁸⁸⁾. Nam baptismus ab haetico sollemniter collatus est ritus haeticus; qui autem patrinum agit, in hoc ritu vere participat eumque implicite approbat, cum puerum baptizandum offerat et baptismum petat. Haeticorum autem baptismis mere materialiter tamquam spectatorem vel honoris causa interesse et testem vel patrinum honorarium agere iusta existente causa non prohibetur.

b. Non licet parentibus catholicis positive permittere, ut filii ipsorum a ministro haetico baptizentur; quod si absque gravi incommodo evitari non potest, negative (passive se habendo) permitti potest⁸⁷⁾.

3. De communicatione in nuptiis haeticorum, *a.* Licitum est interesse eorum convivio nuptiali: etenim haec actio est, mere civilis A.** proptereaque licita est. *b.* Intéressé nuptiis, quae ab haeticis coram ministro haetico ritu haetico celebrantur, licitum est ob gravem rationem, si de praesentia mere materiali, quae fiat officii vel honoris causa agitur⁸⁸⁾. *c.* Haeticorum nuptiis in aliquo munere e. g. testis Vv

⁸³⁾ Cf. Cn. 823.

⁸⁴⁾ S. C. de prop, fide 14. aug. 1627; s. *Officium* 10. maii 1753.

⁸⁵⁾ S. C. de prop, fide 12. apr. 1704; s. *Officium* 5. iul. 1889.

⁸⁸⁾ S. *Officium* 10. maii 1770.

⁸⁷⁾ Cf. Cn. 2319 § 1, 3°.

⁸⁸⁾ Cn. 1258 § 2. S. *Officium* 14. ian. 1874 tolerari posse declarat, si catholici civilis tantum officii causa intersint nuptiis quae contrahuntur inter partem catholicam et acatholicam coram ministro haetico, remoto scandalo et quovis perversionis periculo nec non ecclesiasticae auctoritatis contemptu, qui tamen plerumque timendus est, si proxime coniuncti intersint matrimoniis contra ecclesiae prohibitionem initis.

interesse, quod ad valorem matrimonii requiritur vel partem ipsius ritus sacri constituit, illicitum est, quia est tacita approbatio falsae sectae. *d.* Prorsus illicitum est catholico nuptias inire cum haeretico coram ministro haeretico: haec enim actio est manifesta participatio in ipsis sacris haeticis et agnitio cultus haeretici.

Puellae, quae ut in America septentrionali principalem assistendam sponsae agunt (first bride[^] maid), ex communi aestimatione solum civile officium praestare censentur⁸⁹).

4. De ingressu in, templa haeticorum et de assistentia in eorum sacris, *a.* Per se (secluso scandalo et periculo perversionis) licitum est haeticorum templa ingredi ad ipsa invisenda merae curiositatis causa, quando nullus ibi habetur ritus sacer, quia iste ingressus est actio indifferens, nec explicite nec implicite falsi cultus approbationem significans^{®0}).

b. Per se non licet assistere concionibus vel sacris functionibus haeticorum, quia haec assistentia per se est participatio cum haeticis in sacris; \ex causa tamen proportionate gravi assistentia permitti posset, modo assistens materialiter tantum adsit **absque ullo revorentia-e-**

T Q. Sic ex gravissima causa et excluso perversionis periculo licet famulae catholicae comitari dominam suam in templum haeticum, et militibus licet assistere regi haeretico templum visitanti ad exemplum Naaman syri, cui propheta Elisaeus permisit, ut dominum suum regem comitaretur in templum ibique cum eo se incurvaret, ut rex eius humero inniteretur, dum coram idolo genuflecteret⁰¹).

\ *β.* Licet viris catholicis doctis haeticorum conciones audire ad eos confutandos, excluso semper scandalo et perversionis periculo: solum enim accedunt, ut sciant, quid haetici doceant. Notandum tamen haec omnia, etsi solum materialiter fiant, in nonnullis regionibus, ut in compluribus Italiae dioecesibus, speciali lege ecclesiastica prohiberi.

\ *γ.* Audire concionem acatholicam *radiophonice transmissam* non est communicatio in sacris, nisi quis *velit* audiendo profiteri fidem heterodoxam; potest autem vetari per legem naturalem propter periculum perversionis vel scandali.

c. Nunquam vero licet in templis haeticorum, quando ibi functiones religiosas peraguntur, organum vel alia instrumenta pulsare, hymnos et psalmos cantare etc., quia eiusmodi actiones continent participationem in ipso cultu falso haeticorum, quae est formalis et prorsus illicita communicatio in sacris⁰²).

^{b9}) Sabetti apud *GINICOT*, Casus conscientiae p. 45.

»°) Cf. *LUGO*, De fide d. 14. n. 171 ss.; s. *Off.* 13. ian. 1818.

⁸¹) 4 Reg. 5, 18. 19. Cf. *LUGO*, ibid. n. 173.

®-) S. C. de prop, fide 19. iun. 1889.

5. Si assistentia, quae fiat functionibus sacris haereticorum, catholicis a gubernio praecipitur, ita distinguendum est:

a. Si catholici in ipsis functionibus sacris haereticorum participare coguntur, ut accidebat pueris scholas publicas in Russia frequentantibus, qui iuebantur templa schismaticorum adire, panes benedictos accipere, cum aliis orare etc., id non licet⁰³⁾.

b. Si catholicis assistentia praecipitur in odium fidei vel in favorem falsae sectae, ea pariter licita non est.

c. Si catholicis assistentia praecipitur solum ordinis domestici causa, non in favorem falsae sectae, ut quandoque accidit militibus, captivis in carceribus, nautis in publicis navibus, qui omnes iubentur functionibus sacris assistere, quae ibi habentur, ea licita videtur, dummodo functionibus materialiter tantum assistant⁰⁴⁾.

6. Quoad sepulturam haereticorum: *a.* Licet catholico funus haeretici comitari, etiamsi funus ritu haeretico celebretur, modo. *a.* materialiter tantum adsit ad obsequium civile praestandum, *β.* abesse nequeat sine gravi damno, saltem sine laesione officii, *γ.* in sacris cum haereticis non communicet, ergo nec simul cum eis oret, nec eorum ritibus se immisceat, nec luminare deferat, nec concioni, quae habenda sit, intersit⁰⁵⁾.

b. Sacerdos catholicus non potest qua minister religiosus in locis, in quibus haeretici proprios non habent ministros, comitari cadaver haeretici a domo ad coemeterium, etsi cadaver ad ecclesiam non deferatur neque campanae pulsantur⁰⁰⁾.

c. Sonitus *campanarum* ecclesiae ad sepulturam *haereticorum* concedendus non est: quibus enim sepultura ecclesiastica negatur, etiam sonus campanarum ecclesiae negandus est, quae ad usus sacros benedictae sunt. Cn. 1241 habet: excluso ab ecclesiae sepultura neganda sunt etiam publica officia funebria; et si ex Cn. 1169 § 4 sonitus campanae ad usus mere profanos interdicatur, a fortiori hoc valet ad functiones haereticas. Si tamen exinde magna damna atque incommoda sequerentur, permitti posset.

7. Institutionem religiosam haereticorum frequentare non est communicatio in sacris, quia institutio religiosa non habet rationem ritus sacri, sed disciplinae litterariae ad excolendum animum institutae. Voluntaria tamen frequentatio est illicita professio falsae religionis; involuntaria, excluso periculo perversionis, ex gravissima causa per-

⁰³⁾ S. *Officium* 26. apr. 1894.

Cf. *Lehmkuhl* I. n. 809 in nota.

os) S. *Officium* 13. ian. 1818. Cf. *Lugo* I. c. n. 159. Cn. 125S, § 2.

a⁵⁾ S. *Officium* 26. ian. 1886.

mitti potest; minime vero licet falsas haereticorum doctrinas repetere, quasi verae essent et admitterentur.

8. *Num liceat sacramenta petere ab haereticis* cf. *De sacramentis* n. 43.

40. Num licita sit disputatio cum haereticis.

a. Disputatio publica seu coram frequenti populo tum clericis tum laicis prohibita est absque expressa romani pontificis, et si casus urget, sine loci Ordinarii licentia, quia publicae disputationes optato fructu carere solent⁸⁷⁾.

b. *Codex* etiam disputationem privatam catholicis tum clericis tum laicis aegre permittere videtur. Si tamen catholici provocantur, si fructus aliquis vel in provocante vel in audientibus speratur et si de viris peritis et sufficienti doctrina instructis agitur, disputationem vel collationem privatam coram paucis auditoribus non videtur prorsus reprobare.

c. Conventibus interesse, qui a diversarum religionum deputatis frequentantur eo fine, ut omnes Christiani uno foedere consociantur, iam a *Benedicto XV.* et *Pio XI.* vetitum est, quia Ecclesia Christi iam est »una«, nec areunio dissidentium* per mutationem veritatis catholicae effici potest ^o8). Cum vero numerus ^conventuum oecumenicorum« cresceret (1925 Stockholm, 1927 Lausanne, 1937 Oxford et Edinburgh, 1948 Amsterdam), S. *Officium* (5. junii 1948) speciali *Monito*TM) cn. 1325, § 3 urgebat declarans vetitum huius canonis valere pro laicis et clericis et pro omnibus conventibus mixtis catholicorum et acatholicorum (etiamsi sirenica*, non spolemica* haberentur tendentia), ita, ut semper *praevia* venia S. Sedis necessaria sit ad conventus, quos oecumenicos vocant, frequentandos, a fortiori ad tales conventus convocandos et instituendos. Quod Monitum per *Instructionem S. Officii* ad Locorum Ordinarios »de Motione oecumenica* (20. dec. 1949)¹⁰⁰⁾ fusius explicatur. Effertur optima intentio x>Motionis«, sed etiam periculum x>indifferentismi« et falsae theoriae »assimilationis progressivae dogmatum*»; permittitur, ut apti catholici obtenta debita licentia conventibus intersint ut privati ^observatores*, qui doctrinam catholicam integre et sincere proponant.

^o7) S. C. C. 8. mart. 1658. Cn. 1325, 3.

^o8) S. *Officium*, 4. julii 1919 (A. A. S. XI., 309); 8. julii 1927 (A. A. S. XIX., 278); *Pius XI.* Enc. *Mortalium animos*, 6. jan. 1928 (A. A. S. XX., 33 seq.).

⁰⁰⁾ A.A.S.LX. 1948, 527. Cf. Annotationes *P. Hürth* Per. XXXVII., 1948, 174—183.

⁰⁰⁰⁾ A. A. S. LXIL, 1950, 142—147. Cf. Annotationes *Hürth* in Per. XXXLX., 1950, 204—209.

Nota pro praxi: In regionibus, in quibus iam a longo tempore catholici mixti cum haereticis vivunt, ex consuetudine complura sine gravi causa fiunt, quae per se solum ex gravi causa licita essent; sic ex mera curiositate catholici templa haereticorum ingrediuntur, etiam dum ibi sacrae functiones habentur, itineribus intersunt etc., quin immo ea quoque bona fide peragunt, quae prorsus illicita sunt. Iam vero quia in eiusmodi regionibus periculum perversionis et scandalum fidelium minus timendum est, communicatio, quae in se illicita non est, facilius tolerari potest, immo etiam in iis prohibendis, quae permitti nullatenus possunt, animarum pastores valde cauti et prudentes esse debent, ne sine spe fructus bonam fidem perturbent et haereticorum odia provocent; ideo ipsa s. Sedes declaravit communicationes illicitas ad graviora damna vitanda quandoque dissimulari posse¹⁰¹).

In regionibus autem, in quibus haeretici paulo ante sedes fixerunt et templa erexerunt et proinde periculum et scandalum vetitae communicationis maius est, normae supra expositae severius urgendae sunt. Ideo Cardinalis Vicarius, cum haeretici Romae templa erigerent, in instructione ad parochos Urbis edita declaravit peccare graviter omnes, qui ex mera curiositate audiunt conciones protestantium et assistunt vel materialiter tantum functionibus acatholicis¹⁰²).

101) S. *Officium* 26. apr. 1894.

302) Instructio 12. iul. 1878 apud *Aichnecr*, Compendium iuris eccles. (Brixinac 1900) p. 156.

LIBER SECUNDUS.

De praeceptis spei.¹⁾

QUAESTIO PRIMA.

De natura spei theologicae.

41« Definitio. 1. *Spes ut virtus (spes habitualis)* definitur: habitus supernaturalis infusus, quo homo disponitur ad certo expectandam ex promissione Dei beatitudinem aeternam et media ad illam necessaria.

Spes theologica ut actus (spes actualis) definitur: certa expectatio futurae beatitudinis ob Dei fidelissimam promissionem et merita Christi obtinendae per media a Deo ordinata obtinendae.

Nomen *spei* vario sensu accipitur: significat enim *a. expectationem boni futuri* possibilis sive sensibilis sive suprasensibilis; *b. ipsam rem speratam*, ut cum dicitur: expectantes beatam spem-) aut: spem (beatitudinem) ex meritis nobis provenire; *c. causam et rationem spei* sive primariam sive secundariam, ut cum dicitur: factus es (Domine) spes mea³⁾ aut si beata Virgo dicitur spes nostra; *d. tum habitum tum actum virtutis theologicae*.

2. Spes non est actus intellectus sed voluntatis consistens in *fiduciali expectatione*, quae coniuncta est cum certitudine seu firmitate et quiete excludente inordinatum timorem, ne bonum speratum non obtineamus.

a. Actus spei complures actus supponit et continet: *a. actum amoris* (concupiscentiae) quo nobis placet Deus ut bonum nostrum et obiectum beatitudinis nostrae: neque enim sperare possumus, nisi quod nobis tamquam bonum nostrum placet: *β. actum desiderii*, quo voluntas fertur in bonum absens: ex amore enim boni natura sua nascitur desiderium eius, si bonum amatum absens est. *γ.* Ex promissione divina *cognoscimus* adeptionem boni desiderati nobis esse possibilem: etenim sperare non possumus bonum, quod a nobis obtineri non potest, et simul cognoscimus Deum ob suam fidelitatem in promissis servandis nobis deesse non posse, unde in illud bonum oritur actus *expectationis et fiduciae*, fore ut aliquando eiusdem participes fiamus. Tandem intelligimus Deo nec potentiam nec voluntatem deesse ex sua parte dandi bona promissa, unde erigimur ad *firmam certamque* expectationem. Actus autem *proprius* est: firma expectatio et erectio animi.

b. Quia igitur spes plene et adaequate spectata complures actus in se con-

D S. Thomas II. II. q. 17—22. S. Alphonsus 1. 2. n. 20. 21. Suarez, De spe disp. 1. et 2. Spörck-Bierbaum, Theologia moralis decalog. tract. 2. n. 107—125. Reuter, Theologia moral. II. n. 56—70. Ballerini-Palmieri, Opus theol. morale³ II. 109—133. Lehmkuhl, Theologia moralis¹² I. n. 420—439. Merkelbach, Sum. th. m. I.8 n. 794—841. Lersch, Inst. Theol. Dogm.³ IV. 1. n. 146 ss.

-) Tit. 2, 13.

3) Ps. 60, 4.

tinet, multiplex etiam dicendum est spei sic consideratae *obiectum formale.*, et quidem *amoris* concupiscentiae et *desiderii* obiectum formale est Deus, prout nobis bonus est, seu bonitas Dei relativa; *spei* formaliter consideratae motivum est fidelitas Dei in promissis implendis; certitudinis et *firmitatis*, quae fiduciae inest, motivum est Dei omnipotentia et misericordia.

42. Spes cum timore conjuncta. Spes theologica debet esse *firma et certa* excludens omnem diffidentiam et haesitationem, et tamen minus adiunctum habet *timorem*: *cum metu et tremore vestram salutem operamini*⁴⁾. *Firmitas* refertur ad *promissionem*, *timor* ad *assecutionem*. Firmitas et certitudo spei oritur ex motivo sperandi, quod habemus *ex parte Dei*, scilicet ex certa cognitione Deum posse et velle stare omnibus suis promissis, quia omnipotens et misericors est; et firmitas quidem huius cognitionis ex eo augetur, quod Deus tam manifesta argumenta suae erga nos pietatis et misericordiae iam dedit. Timor, qui spei adiungitur, ortum habet *ex parte nostra*, quia cognoscimus eventum eorum, quae speramus, ob fragilitatem nostram frustrari posse. Deus enim beatitudinem nobis non promisit absolute, sed condicionate, dependenter nimirum a nostra cooperatione; iam cum absoluta certitudine scire non possumus, utrum condiciones ex parte nostra impleantur necne, semper adest ratio timoris: certo enim scire non possumus, utrum amore an odio digni simus⁵⁾. Cum tamen aeternam beatitudinem assequi possimus, modo ipsi serio velimus, timor iste hinc quidem temerariam securitatem, inde vero pusillanimum quoque anxietatem excludere debet.

45. Obiectum spei. *a. Obiectum materiale* spei constituunt omnia bona nobis a Deo promissa; quae cum sint duplicis generis, distinguitur obiectum *primarium*, quod est ipse Deus, prout est summum bonum nostrum et beatitudo nostra obiectiva, et *secundarium*, quod constituunt omnia media, quae ex Dei ordinatione ad illam obtinendam necessaria et utilia sunt, scilicet dona habitualia, auxilia gratiae, remissio peccatorum, bona tum spiritualia tum etiam temporalia, et specialis Dei providentia, quae mala a nobis avertat et bona nobis procuret.

b. Obiectum formale spei est summa *fidelitas* Dei promittentis, qui praestare potest, quod promisit, quia *omnipotens* est, et praestare vult, quod promisit, quia *benignissimus* est. Et sicut fides revelationem, ita spes promissionem divinam eorum, quae speramus, tamquam condicionem necessariam supponit⁶⁾.

4) Phil. 2, 12. Cf. *Concilium trid.* sess. 6. c. 9. (D. 803).

6) Eccl. 9, 1.

6) Alii rationem spei eiusque obiectum formale aliter exhibent. Cf. ZkTh 22 (1898) S. 63 ff.: Das Formalobjekt der Hoffnung. Lcrcher, IV. 1. n. 149 ss.

QUAESTIO SECUNDA.

De necessitate spei.

44. De ipsa necessitate spei. T. Spes *actualis* adultis necessaria est *necessitate medii*, nondum justificatis ad justificationem, justificatis ad salutem.

Argumenta, a. 'Adultus ad iustificationem a Deo obtinendam propriis actibus se disponere debet, quod impossibile est sine spe, qua remissionem peccatorum se consequi posse confidat. Insuper qui iustificari intendit, saltem implicitum propositum habere debet servandi omnia mandata toto tempore vitae suae; sed cum id propriis viribus praestare non possit, hoc propositum concipere nequit, nisi in auxilium gratiae confidat. Ideo concilium tridentinum inter dispositiones, quae ad iustificationem adultorum requiruntur, post fidem etiam enumerat (*spem*), b. Homo justificatus finem suum supernaturalem aeternae beatitudinis consequi debet propriis meritis per auxilium gratiae acquirendis; sed ad hunc finem tendere nequit, nisi speret aeternam beatitudinem et auxilia gratiae ad illam obtinendam necessaria. Insuper oratio ad salutem necessaria est *necessitate medii*; sicut oratio sipe exercitio spei impossibilis est⁷⁾; ergo etiam spes *necessitate medii* necessaria est.

Sermo est hic de *actu* spei, quem theologia moralis potissimum considerat. *Habitus Infusus spei* omnibus, etiam infantibus, necessarius est ad salutem *necessitate medii* absoluta: cum enim gratia sanctificans absolute necessaria sit, etiam habitus spei, qui simul cum illa infunditur, absolute necessarius est.

2. Spes *actualis* adultis necessaria est etiam *necessitate praecepti* divini tum *naturalis* tum *positivi*.

f \ a. Praecepto enim naturali tenetur homo adhibere media ad salutem necessaria; atqui actus spei est medium ad salutem necessariam.

In sacris litteris passim admonemur et excitamur ad spem⁹⁾¹⁰⁾ his autem s. scripturae textibus actus spei non solum consulitur, sed vere praecipitur. Insuper Christus Dominus oratione dominica modum sperandi et petendi nos docuit eumque nobis praecepit¹⁾).

Praeceptum spei affirmativum et negativum est: quatenus *affirmativum* est, obligationem imponit eliciendi actum spei; quatenus *negativum* est, obligationem iniungit non desperandi et non praesumendi. Praeceptum vero affirma-

7) Concilium Trid. sess. 6. c. 6. (D. 798) : *Fidentes Deum sibi propter Christum propitiam fore.*

8) Iac. 1, 6. 7.

9) 1. Tim. 6, 17. Rom. 8, 24. Col. 1, 5. Ps. 4, 6.

10) Propositio 1. ab Alexandro VII. damnata: *Homo nullo unquam vitae suae tempore tenetur elicere actum fidei, spei, caritatis ex vi praeceptorum ad eas virtutes pertinentium.* (D.. 1101.)

tivum obligat *per se* et *per accidens*; iam quaeritur quando et quoties eliciendus sit actus spei.

45. Quando obliget praeceptum spei. 1. Praeceptum spei obligat *per se* seu ratione ipsius virtutis spei:

a. Initio usus rationis seu vitae spiritualis i. e. ubi primum homini Deus et aeterna beatitudo, in quam mediis a Deo ordinatis tendere debet, sufficienter proposita est.

c. Reverentia enim Deo debita exigit, ut statim firma fiducia Deo adhaereamus, ubi primum cognoscimus Deum promisisse nobis beatitudinem aeternam, *β. Insuper initio usus rationis* homo in Deum finem ultimum per media ad id ordinata tendere debet; sed in Deum tendere et vitam spiritualem, quae sit meritoria vitae aeternae, incipere non potest, nisi aeternam retributionem et media ad salutem necessaria speret.

b. Aliquoties in vita ad conservandam iustitiam; tempus autem, quo actus spei elici debeat, determinari non potest. Frequenter autem eliciendus est, quia ad vitam Christianam ducendam tantopere necessarius est, quod tum ex eo patet, quod desiderium aeternae beatitudinis efficacissimum motivum est observandi praecepta, tum ex eo, quod necessaria est oratio, quae sine spe excerceri nequit.

Quia tamen ad satisfaciendum praecepto spei non requiritur actus spei formalis, sed sufficit virtualis, practice illud non affert difficultatem: etenim non est fidelis Christianus satis instructus, qui hoc modo non saepius eliciat spem, dum orat, sacramenta suscipit, praecepta observat, proponit Deum non offendere, ne a salute aeterna excidat; quod si vitam Christianam negligit, ad hanc obligationem non advertit.

c. Quando urget tentatio contra spem, quae vinci non potest nisi per actum spei: praeceptum enim spei obligat ad tentationes, quae contra eam insurgunt, repellendas; iam si actus spei est medium ad id necessarium, ex praecepto spei adhiberi debet.

d. Quando homo per peccatum mortale desperationis amisit habitum spei: tenetur enim per conversionem a desperatione ad Deum redire, id quod per aefum formalem spei fieri debet.

2. *Per accidens* urget praeceptum eliciendi spem: *a. in tentatione* contra aliam virtutem, si haec tentatio superari non possit, nisi actu spei firmetur animus; *b. quando adimplendum est aliud praeceptum*, quod sine actu spei saltem virtuali et implicito impleri nequit ut praeceptum orationis, poenitentiae etc.

46. De timore et spe, quatenus sunt motiva actionum moralium. Quandoquidem scriptores acatholici doctrinam moralem ecclesiae, quin etiam evangelii, ideo reprehendunt, quia doctrina catholica actiones morales ex timore poenae vel ex spe praemii peractas honestas et

licitas 'dicat, cum sint inutiles, quin et vitiosae, iuvat paucis exponere, quo sensu timor et spes sint motiva actionum moralium licita atque honesta. Scilicet quamvis secundum doctrinam ecclesiae opera ex caritate facta sint perfectiora, non carent tamen honestate morali atque utilitate spirituali opera intuitu mercedis aeternae peracta.

Iam pridem *Lutherus* et *Calvinus* docuerant, opera intuitu mercedis aeternae peracta esse inutilia et vitiosam sapere cupiditatem; idem postea affirmaverant *Baius* et *Ianseniani*, quarum doctrinam damnaverant *Concilium tridentinum*¹¹⁾ et *Alexander VIII.*¹²⁾. Cum hisce haereticis hodie consentiunt philosophi athei, qui in hac affirmatione consentiunt: Actiones ex motivo vitae aeternae peractae adversantur purae moralitati. Die Motivierung der Handlungen durch die Hoffnung auf ewige Seligkeit ist eine Fälschung der reinen Sittlichkeit.

Necessitatem spei (saltem pro perfectis) negabant *Quietistae* et *Semiquietistae*. Priores putabant perfectionem consistere in quiete et indifferentia circa propriam salutem, in continua passiva contemplatione et dilectione, quae excludat omne desiderium beatitudinis, proinde omnem activitatem in bonis operibus et omnem resistantiam contra tentationes. Semiquietistae putabant dari saltem habitualem statum amoris puri talem, qui excludat timorem poenarum, desiderium beatitudinis et exercitium spei. Eorum propositiones reiecerunt *Innocentius XI.* et *XVIII.*¹³⁾.

1. De timore, *a. Timor* est actus voluntatis, qui aversatur malum imminens; timor *Dei* seu divinus aversatur malum, quod Deus propter peccatum infligere potest.

Deum timere non possumus, quatenus esset malum a nobis fugiendum; sed timemus aliud malum propter Deum: *a. malum poenae*, quod nobis infligere potest; dicitur *servilis*, quia servi ob timorem poenae obtemperare solent. Iste timor est *serviliter servilis*, si timens poenam seu peccatum propter poenam voluntatem habet peccandi, si non esset poena (infernus).

β. Malum culpae, quo Deum offendimus et ab eo separamur. Dicitur *filialis*, quia filiorum est timere, ne offendant parentes.

γ. Timor initialis timet offensam Dei et poenam aeternam seu peccatum, quia est offensa Dei aeternae punienda. Dicitur *initialis*, quia incipientium est timere peccatum, tum quia est offensa Dei tum quia est causa poenae.

b. Sicut timor servilis licitus est atque honestus, ita Deo servire, peccata vitare et praecepta observare ex metu poenae licitum est atque honestum, dummodo excludatur voluntas peccandi; attamen motivum caritatis longe nobilius est atque perfectius.

η) Sess. 6. can. 31: *Si quis dixerit iustificatum peccare, dum intuitu aeternae mercedis bene operatur, a. s.* (D. 841.)

12) Prop. 13. *Quisquis etiam aeternae mercedis intuitu Deo famulatur, caritate si caruerit vitio non caret, quoties intuitu licet beatitudinis operatur* (D. 1303).

”) D. 1221 ss.; 1327 ss.

Timor serviliter servilis moraliter malus est et vitiosus, quia voluntatem peccandi non excludit, poenam peccato, peccatorem Deo creatori praefert, quod de timore servili dici nequit. Ideo timor a Deo praecipitur: *Timete eum, qui... habet potestatem mittere in gehennam*¹⁴⁾; in s. scriptura oppositus dicitur peccato: *Timor Domini expellit peccatum*¹⁵⁾; tamquam donum a Deo petitur: *Confige timore tuo carnes meas*¹⁰⁾.

2. De spe. a. Ex motivo spei potest quis Deo servire et praecepta observare triplici diverso modo: a. ita ut praecepta non servaret, nisi promissum esset praemium aeternum; β. ita ut ea solum observet propter praemium aeternum, nihil cogitans de illa condicione; γ. ita ut ea observet tum propter praemium tum propter Deum.

b. Praecepta observare intuitu mercedis aeternae, ita ut quis nollet observare, si non daretur merces, vitiosa cupiditas est: qui enim ita bonum operatur, nobilius bonum ordinat ad vile; at praecepta observare intuitu mercedis, opus moraliter bonum et sub debitis condicionibus meritorium est; refertur Deus ut fons summae perfectionis ad nos, ut a quo et in quo perficiamur.

a. Motivum spei naturae humanae convenientissimum est, cum naturali appetitui, quo homo fertur in propriam felicitatem, apprime consentaneum sit. Insuper ubi in servitio Dei magnae difficultates superandae sunt, homo per motivum spei et timoris iuvare debet, ne a morali perfectione deficiat.

β. S. scriptura opera, quae ex motivo spei intuitu mercedis fiunt laudat atque commendat: *Omnis, qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet; et illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam*¹¹⁾.

c. Quamvis motivum spei inferius sit motivo caritatis, tamen motivum caritatis illud non excludit, immo spes ad caritatem necessario inducit.

Qui vult consequi vitam aeternam, vult etiam ea, quae ad consequendam vitam aeternam necessaria sunt; sed ad consequendam vitam aeternam necessaria est caritas¹⁸⁾.

Nota. Considerari debet peculiaris relatio, quae inter hominis sanctitatem (caritatem Dei) et aeternam beatitudinem existit. Vita aeterna, ad quam contendimus, simul hominis sanctitas atque felicitas est. Qui ergo praecepta observat intuitu mercedis, implicite simul propriam sanctitatem et Dei gloriam intendit; et qui praecepta observat ex caritate Dei seu ad adipiscendam sanctitatem, implicite simul propriam beatitudinem intendit, cum beatitudo aeterna Deus sit.

14) Luc. 12, 5.

15) Eccli. 1, 27.

i") Ps. 118, 120.

i7) 1. Cor. 9, 25. Cf. ps. 118, 112; Col. 3, 23 s; Apoc. 2, 10.

812 et 820—828. K. Weift, Die Frohbotschaft Jesu über Lohn und Vollkommenheit (Münster 1927).

QUAESTIO TERTIA.

De peccatis contra spem.

47. Quae sint peccata contra spem. Contra spem peccari potest omissione et commissione; *omissione* quidem, si non elicitur actus spei, quando vi praecepti eliciendus est. Peccata *commissionis* contra spem sunt duplicis generis: vel enim adversantur duplici actui, qui spem theologicam praecedit, amoris scilicet et desiderio beatitudinis, vel actui, qui spem essentialiter constituit, nempe fiduciae obtinendi beatitudinem et media ad illam necessaria. Porro spei, quatenus continet desiderium beatitudinis, opponitur *odium Dei*, beatitudinis nostrae, seu *nimia adhaesio* ad bona terrena; spei autem, quatenus est fiducia, duo peccata opponuntur, alterum per defectum, quod est *desperatio*, alterum per excessum, quod est *praesumptio*.

48. Odium Dei, quod directe spei adversatur (odium abominationis), illud est, quo homo a Deo, fine suo ultimo, se avertit, nolens in eo constituere beatitudinem suam. Hoc odium Dei signum est magnae et inordinatae adhaesionis ad bona terrena et certe grave peccatum est, quia bona terrena praeferuntur Deo eiusque possessioni, id quod Dei contemptum involvit.

a. *Num grave peccatum sit, optare perpetuo in hac vita manere.* — Si lioc desiderium cohaeret cum illa animi dispositione, qua quis paratus est Deo relinquere coelum, si sibi terram concedat, grave peccatum est contra spem, quia a Deo se avertens ad creaturas se convertit atque in his felicitatem suam ponit. Quodsi hoc desiderium solum significat nimium affectum huius terrae et bonorum eius vel timorem mortis ob incertitudinem felicitatis aeternae, non est necessario grave peccatum contra spem, quia haec animi dispositio per se non excludit desiderium beatitudinis. Coniuges, qui perpetuo convivere in terra desiderant, non raro eiusmodi verbis solum vehementiam amoris significare intendunt.

b. *Num sit peccatum contra spem, ex taedio vitae optare mortem.* — Quia iste actus non continet aversionem a Deo fine ultimo, nec excludit desiderium aeternae beatitudinis, non est peccatum contra spem, sed vel est defectus subjectionis erga ordinem divinae providentiae, qui defectus ordinarie non excedit veniale peccatum, vel est impatientia orta ex inordinato amore sui, qua quis renuit ferre miseras huius vitae, quod pariter veniale peccatum ordinarie non excedit. Grave peccatum est hoc desiderium, si fiat cum plena deliberatione atque expressa rebellionem contra divinam providentiam. — Si quis vero optet mortem cum debita patientia et subordinatione erga Deum, nedum peccatum sed actum virtutis facit, dummodo ex desiderio aeternae beatitudinis in Deo consequendae procedat¹⁸⁾. — Optare nunquam natum esse vel annihilari est peccatum grave contra spem, nisi quis eiusmodi desideriiis solum vehementiam doloris significare intendat.*

¹⁸⁾ Phil. 1, 23.

49. Desperatio est voluntaria et plena diffidentia obtinendi beatitudinem et media ad illam necessaria.

a. Desperatio non est mera absentia spei, sed consistit in *actu positivo* voluntatis, quo haec, abiecta omni spe, a Deo, fine ultimo, seu a beatitudine et prosecutione eius voluntarie recedit. Desperatio proxime oritur ex praevio iudicio intellectus, quo existimat se a beatitudine exclusum iri; ratio autem, ob quam aliquis putat se non esse salvandum, diversa esse potest: vel enim sibi persuadet sua peccata esse maiora, quam ut Deus ea remittere possit, vel existimat viam mandatorum Dei esse nimis arduam, vel iudicat Deum sibi nec parcere nec auxilia largiri velle, vel iudicat nunquam fieri, ut Deus sibi parcat, ut rite se disponat ad veniam peccatorum obtinendam etc.

b. A desperatione distinguendus est *timor*, quo interdum etiam homines pii anguntur propter incertitudinem salutis. Pari modo animae devotae, quae quandoque continuis tentationibus desperationis agitantur, non facile iudicandae sunt graviter peccasse. Ut confessarius cognoscat, num poenitens in peccatum desperationis consenserit, interrogare eum poterit, num ideo consueta pietatis exercitia omiserit. Etenim si quis e. g. ideo *cessat orare*, quia persuasum habet Deum nolle ipsi subvenire, graviter contra spem peccat; quodsi solum ex inordinata quadam tristitia animum despondeat et ab oratione cesset, graviter non peccat; et nullatenus peccat, si cessat sanitatem petere, quia putat Deum nolle eam ipsi restituere²⁰).

50. Eius malitia moralis. Cum desperatio directe repugnet divinis attributis (fidelitati, bonitati), ipsa est *peccatum ex toto genere suo mortale* (non admittens parvitatem materiae), maius quidem peccatis, quae opponuntur virtutibus moralibus, minus vero peccatis infidelitatis et odii Dei, quod caritati adversatur: nam infidelitas et odium Dei sunt contra Deum, ut est in se; desperatio autem est contra Deum, ut est bonum nostrum.

a. Etsi desperatio non sit peccatum omnium gravissimum, est tamen ceteris peccatis periculosius: experientia enim constat spe salutis plane abiecta homines sine freno in vitia ruere²¹). In concreto autem advertendum est, utrum aliquis reipsa desperet de bonitate et misericordia Dei, an potius ex pusillanimitate de propria cooperatione cum gratia divina.

b. Homines, qui ex pravo habitu peccatis e. g. ebrietatis vel pollutionis dediti sunt, quandoque desperare videntur, cum dicere soleant se non posse pravum habitum iam nimis inveteratum deponere. Hi tamen magis pusillanimes sunt quam desperabundi, potius de propria cooperatione quam de auxilio divino desperant. Quare in maiorem divinae gratiae fiduciam erigendi et de cooperatione cum gratiae auxilio monendi sunt.

51. Praesumptio in genere est fiducia non fundata; si quis ex tali fiducia vitam suam moralem dirigeret, imprudenter et temere ageret. Gradus malitiae autem diversus est pro gravitate mali, cui se exponit. Inde distinguitur:

20) Cf. *Bucceroni*, *Casus conscientiae*⁵ (Romae 1902) n. 32.

21) S. *Thomas* II. II. q. 20. a. 3.

1. Praesumptio *contra spem*, quae directe opponitur obiecto formali spei:

a. Innitendo propriis viribus sperat sine auxilio Dei aeternam beatitudinem (p. *pelagiana*).

b. Innitendo solis meritis Christi sine propriis operibus bonis eandem sperat (p. *lutherana*).

c. Exspectando quod Deo non convenit, v. g. auxilium ad malum opus (p. *blasphema*).

2. Praesumptio *praeter spem*, quae non destruit obiectum formale spei sed solum inordinato modo sperat:

a. Si quis confidit se consecuturum esse extraordinaria bona contra ordinem divinae providentiae, e. g. sanctitatem b. virginis Mariae vel maximi sancti, ad quam scit se non esse a Deo elevandum.

b. Si quis divinam misericordiam assumit tamquam motivum peccandi et peccata iterandi²²).

Num sit praesumptio, peccare propter spem veniae obtinendae

a. Peccare vel in peccato perseverare ex passione et fragilitate *cum spe* veniae obtinendae, non est praesumptio: nam spes veniae in hoc casu non est motivum inducens ad peccandum, sed affectus concomitans peccatum; ut si miles vitae liberiori indulgens confessionem differt usque ad peractam militiam.

β. *Peccare propter facilitatem* accusandi peccata, i. e. si quis iterat peccatum, quia facile est confiteri vel quia tam facile plura peccata accusantur quam unum, pariter non est praesumptio, quia in hoc casu motivum inducens ad iteranda peccata non est facilitas obtinendi veniam, sed facilitas confessionis.

7. *Peccare propter spem veniae*, i. e. si quis peccat et in peccatis perseverat, quia Deus tam facile remittit plura peccata quam unum, tam facile* sero quam cito, est peccatum praesumptionis, quia spes veniae est motivum inducens ad peccandum ideoque inordinata fiducia in divinam misericordiam. Hoc raro accidit; saepius Dei clementia non est causa motiva, sed *impulsiva* tantum peccandi.

52. Eius malitia oralis. 1. Praesumptio est peccatum *ex toto genere suo grave* seu semper mortale, si continet haeresim vel blasphemiam (1. 2. 3. modus), alias admittit parvitatem materiae (4. et 5. modus).

Sic leve est divinam misericordiam assumere tamquam motivum leviter peccandi. Item in levi periculo sine oratione expectare auxilium, quod Deus non promisit.

2. Desperatio et praesumptio aut est *simplex* aut *qualificata*, prout est aut non est coniuncta cum peccato contra fidem. Nam tum desperatio tum praesumptio supponit erroneum intellectus iudicium; iam si erroneum illud iudicium est contra fidem, peccata illa *coniuncta sunt cum haeresi*.

22) *Lehmkuhl* I n. 437.

Sic qui desperat, quia putat Deum ipsum salvare non posse aut non velle, vel quia iudicat observationem mandatorum sibi esse impossibilem, non solum desperans, sed suppositis supponendis etiam haereticus est; item praesumptio tum pelagiana tum lutherana haeresim continet.

Nota 1. Ad dignoscendum in praxi confessionis, num poenitens revera commiserit peccatum contra spem, et num cum peccato contra spem coniunctum sit etiam peccatum contra fidem, interrogandus erit, cur desperaverit vel praesumpserit, et ex responsione iudicium de hac re formari poterit

Nota 2. *Habitus spei* non *amittitur* per quodvis peccatum contra spem, sed per illud solum, quod obiecto formali spei directe opponitur; quare per peccatum desperationis, per odium Dei, quo a Deo quatenus est beatitudo nostra receditur, et per praesumptionem contrispeem habitus spei amittitur. Insuper cum fides sit fundamentum spei, per peccata quibus amittitur habitus fidei, simul amittitur habitus spei.

Qui habitum spei amisit, ad iustificationem elicere debet actum formalem spei.

LIBER TERTIUS.

De praeceptis caritatis¹⁾.

QUAESTIO PRIMA.

De caritate Dei.

Articulus primus.

De natura caritatis Dei.

55. Definitio. 1. Caritas theologica ut *virtus* definitur: habitus supernaturalis infusus, quo inclinamur ad Deum super omnia diligendum propter se, nos ipsos autem et proximum propter Deum.

Caritas habitualis non est ipse Spiritus Sanctus animam inhabitans, neque gratia sanctificans animae inhaerens, sed est donum supernaturale realiter a gratia sanctificante distinctum, voluntati inhaerens, quod hominem reddit potentem ad actus supernaturalis amoris benevolentiae erga Deum, seipsum et proximum cum auxilio gratiae eliciendos. Etsi caritas a gratia sanctificante sit distincta, cum ea tamen inseparabiliter coniuncta est; hinc simul cum gratia sanctificante acquiritur, augetur, destruitur et cessantibus habitibus fidei et spei manet in patria coelesti.

2. Caritas theologica ut *actus* definitur: amor, quo Deum super omnia diligimus propter se, nos ipsos et proximum propter Deum. Duplex igitur est actus caritatis prout duplex est eius obiectum, sed unum est utriusque actus motivum.

Nota. 1. Nomen *amoris* usu theologico utramque dilectionem significat, naturalem et supernaturalem, puram et concupiscentiae, honestam atque vitiosam; e contra terminus *caritatis* solam dilectionem supernaturalem et theologicam significat, eam scilicet, qua Deus seipsum et nos diligit, vel eam, qua nos habitu vel actu Deum diligimus.

I 2. Obiectum caritatis theologicae debet esse Deus, prout a fide nobis proponitur: virtutes enim theologicae supernaturales esse debent non solum quoad principium sed etiam quoad obiectum. In iis autem, qui habitualiter fidem tenent, reipsa Deus (sapiens, potens, iustus etc.) concipitur, non solum ut naturali ratione, sed etiam ut ex fide cognitus est.

3) S. Thomas II. II. q. 23—44. S. Alphonsus I. 2. n. 22—80. Suarez, De caritate disp. 1—10. Sporer-Bierbaum, Theologia moralis decalog. tract. 2. n. 126—225. io. Reuter, Theologia moralis II. n. 71—138. Castropalao, Operis moralis pars. I. tract. 6. de caritate. Lessius, De summo bono. S. Franc. Sales., Theotimus. Ballcrini-Palmieri, Opus theol. morale³ II. n. 134—302. Lehmkuhl, Theol. moralis¹² I. n. 440—457. Göpfert-Staab, Moraltheologie⁸ I. n. 305—312. Merkelbach, Summa theol. mor. I.⁸ n. 842—975. Chr. Pcsch, Praelectiones dogmaticae⁵ * * VIII. n. 533—661. Lcrcher, IV. I³ n. 157—170.

54. Divisio. 1. *Amor benevolentiae* est amor, quo rem (personam) amamus propter se vel quo alicui bonum volumus propter se, ut ipsi bene sit; *amor concupiscentiae* est amor, quo rem (personam) amamus propter nos vel quo alicui bonum volumus propter nos, ut nobis inde bene sit.

a. *Amare est bonum velle*. Iam vero cum in actu amoris duo considerata sint, bonum, quod volumus, et persona, cui bonum volumus, bonum (rem vel personam) dupliciter velle possumus, quia in se bonum est seu propter perfectionem, quam in se habet et qua in se amabile est, aut quia nobis bonum est seu propter commodum, quod nobis affert. Item bonum alicui personae dupliciter velle seu desiderare possumus, aut quia personae amatae bonum est, aut quia nobis inde bonum provenit. In priore casu habetur amor *benevolentiae*, in posteriore amor *concupiscentiae*.

b. Amor benevolentiae distingui potest in amorem *complacentiae*, quo rem vel personam (virtutem, amicum) amamus propter se; et in amorem *benevolentiae*, quo alicui personae bonum volumus et optamus propter ipsam, ut ipsi bene sit.

c. Amor benevolentiae, qui ad Deum refertur, ratione obiecti formalis dicitur *caritas perfecta*; amor concupiscentiae ad Deum relatus dicitur *caritas imperfecta* (minus perfecta), cum perfectius sit Deum diligere, quia est bonum in se, quam eum diligere, quia ex Deo in nos bonum redundat. Et haec quidem est amor, qui in spe continetur.

d. Amor benevolentiae dicitur *amor amicitiae*, si amantes a. sibi *mutuo* bonum velint et communicent seu si mutuo se affectu et effectum diligant, β. si de hac mutua benevolentia et beneficentia *cognitionem* habent. Actus caritatis theologicae est actus amoris benevolentiae et amicitiae inter Deum et hominem exercitus: Vos *amici mei estis, si feceritis, quae ergo praecipio vobis*²⁾.

2. Caritas Dei potest esse *summa* seu *super omnia dupliciter*: *appreciative*, si per eam Deus omnibus aliis rebus praefertur, si ergo vi caritatis parati sumus omnia alia bona potius amittere et omnia alia mala potius sustinere, quam Dei iacturam facere, seu quod eodem redit, si parati sumus quodvis peccatum mortale vitare; *intensive*, si vehementiore et ardentiore affectu Deum diligimus quam ullam aliam rem creatam.

a. Caritas, qua Deus super omnia diligitur, *tres gradus* habet: *primus* est, si Deus ita diligitur, ut parati simus potius omnia amittere et omnia pati quam Deum gravi peccato offendere; *secundus* est, si Deum ita diligimus, ut parati simus potius omnia amittere et omnia pati quam Deo levi offensa displicere; *tertius* est, si Deum ita diligimus, ut parati simus potius omnia amittere et omnia pati quam id, quod Deo gratum, immo id, quod Deo gratius esse novimus, omittere. Primus gradus, cum simpliciter sit amor Dei super omnia et excludat affectum ad quodvis peccatum grave, sufficit ad justificationem obtinendam et ad praeceptum caritatis implendum.

b. Fideles ergo, qui timent, ne creaturam (filium, sponsum) plus ament quam Deum, de amore Dei appreciative summo intruendi sunt eisque dicendum est, si praecepta sub gravi et a fortiori si etiam praecepta sub levi obligantia observant, de amore Dei, prout ad salutem requiritur, non esse dubitandum. Quodsi

2) Ioan. 15, 14.

absque causa excusante ob amorem creaturae aliquod praeceptum violant, eorum amor inordinatus nec amor Dei appetitive summus est,

3. Caritas *dividitur* in *affectivam*, qua Deum (et proximum) actu interno amamus; et *effectivam* seu practicam, qua conamur praecepta observare et peccata vitare, quae duo sunt effectus caritatis internae.

b 55. Obiectum caritatis Dei. 1. *Obiectum materiale primum* caritatis est ipse Deus, *secundarium* sunt creaturae gratiae et gloriae divinae capaces; idem ergo habitus infusus, qui inclinatur ad diligendum Deum propter se, inclinatur etiam secundo ad diligendum nos ipsos et proximum propter Deum.

2. *Obiectum formale* seu motivum, propter quod utrumque obiectum diligendum est, est ipse Deus, summa eius bonitas. Hanc autem bonitatem Dei infinitam, quae est motivum caritatis theologicae, non constituit solum cumulus omnium perfectionum, sed singula etiam attributa Dei sive absoluta sive relativa: quodvis enim attributum Dei est ipse Deus et dicit bonitatem et perfectionem infinitam.

a. Obiectum formale caritatis theologicae est bonitas Dei: etenim quia caritas est virtus theologica, eius obiectum formale debet esse ipse *Deus*, et quia est actus voluntatis, debet esse *bonitas* Dei. Iam vero bonitas Dei dupliciter considerari potest: *absolute*, prout est bonum in se, et *relative*, prout est bonum nostrum, nos beatificans. Posteriore modo considerata est obiectum spei; priore modo considerata est obiectum caritatis. Bonitas Dei absoluta iterum dupliciter considerari potest, prout complectitur essentiam divinam cum omnibus attributis, aut prout est singulare aliquod attributum divinum e. g. sapientia, benignitas. Sed cum attributa divina nec inter se nec ab essentia distinguantur, quodvis attributum Dei sive absolutum sive relativum includit omnem bonitatem divinam. Ideo obiectum et motivum formale caritatis est tum bonitas Dei, quatenus est quasi summa omnium attributorum, tum bonitas Dei, quatenus in qualibet perfectione divina, sive absoluta sive relativa, tota bonitas Dei infinita continetur.

b. Cum actus caritatis perfectae omnibus fidelibus necessarius sit necessitate medii, omnibus debet esse facilis et pervius; sed facilis redditur fidelibus actus caritatis, si Deum considerant sub ea ratione seu perfectione, sub qua magis ad amorem movetur. Atqui magis ad amorem moventur Dei attributa relativa quam absoluta: per illa enim summa et infinita Dei bonitas melius et perfectius nobis manifestatur. Et sane bonitas aptius relucet ex illis perfectionibus, quae Deum ostendunt ut patrem, redemptorem, sanctificatorem, ut eum, qui hominem per gratiam in filium adoptat et beatitudinis divinae participem efficit. Ex his ergo facilius ad caritatem movemur. Et haec est ratio, propter quam s. *scriptura* nos provocans ad caritatem divinam Deum nobis proponit sub ratione fortitudinis nostrae, gaudii et benefactoris nostri.

c. Cum *Iesus Christus* sit verus Deus, qui Iesum amat, ut est persona divina, elicit actum caritatis Dei. Sed nullibi splendidius bonitas divina se nobis manifestat, quam in incarnatione, passione et morte Christi Domini. Ideo non est facilius modus perveniendi ad actum caritatis divinae, quam considerando Dei benignitatem, qua se nascens dedit socium, convalescens in edulium, se moriens in pretium, se regnans dat in praemium.

56. Praxis caritatis theologicae³⁾. Caritas Dei plures actus habet, ideoque diversis modis exerceri potest:

*a. Complacentia, qua gaudemus de bono, quod possidet: qui enim Deum diligit, vult bonum eius, et cum intelligat Deum possidere bona tum interna, scilicet summas et infinitas perfectiones, tum externa, scilicet gloriam ex mirabilibus eius operibus resultantem, gaudet de illis et exultât Deum esse infinite scientem, potentem, misericordem etc. Iste est actus amoris, quo Deus seipsum amat infinite gaudendo de bono suo infinito, et quo angeli et sancti Deum amant: Deum enim clare intuentes amore erga eum abrepti gaudent et exultant Deum esse tam immensum, tam incomprehensibilem *laetitia inenarrabili et glorificato**.*

*b. Desiderio, quo optamus ei bonum, tum illud, quod possidet, tum illud, quod non possidet: qui enim Deum diligit, ei vult bonum, et cum intelligat Deum cumulatissime possidere omne bonum, infinitas nempe perfectiones, intimo affectu ei congratulatur, admirans eum laudat eique benedicit. Cum insuper intelligat esse bonum, quod non possidet, maiorem nempe gloriam externam, optat et desiderat, ut semper magis et perfectius cognoscatur et ametur ab omnibus creaturis suis. Ideo qui recitat *Gloria Patri*, qui orat: *Sanctificetur nomen tuum, adveniat regnum tuum, fiat voluntas tua*, elicit totidem actus caritatis theologicae.*

c. Dolore et tristitia de peccatis: qui enim Deo vult bonum, eo ipso odio habet, quod bono divino contrarium est, et cum intelligat peccata esse bono divino contraria, de eis tam propriis quam alienis tamquam malo Deo contrario tristatur eaque detestatur.

d. Amore effectivo, quo conamur Deo conferre et procurare gloriam externam: qui enim Deo vere et sincere vult bona et intelligit gloriam Dei esse bonum, quod possidere potest et nondum possidet, Dei cognitionem et dilectionem tum in se tum in aliis augendam et promovendam curat. Hinc zelus gloriae Dei et salutis animarum est exercitium caritatis erga Deum.

*e. Amore oboedientiali: qui enim Deo vult bonum et intelligit bonum Dei augeri et promoveri eo, quod fiat, quod ipse vult et praecipit, in id intendit, ut Deo serviatur quam perfectissime tam a se quam ab aliis, eo quod servantur praecepta et vitetur peccatum saltem mortale. Ideo Christus: *Si diligitis me, mandata mea servate. Qui habet mandata mea et servat ea, ille est, qui diligit me. Si quis diligit me, sermonem meum servabit**

3) *Sporer-Rierbaum* I. tr. 2. n. 142 ss.

<) 1. Petr. 1, 8.

*) Ioan. 14, 15. 21. 23.

57. De efficacia caritatis. 1. Actus caritatis perfectae hominem per se sine sacramento, non tamen sine voto sacramenti *iustificat: Ego diligentes me diligo*0). *Qui diligit me, diligitur a Patre meo, et ego diligam eum et manifestabo ei meipsunf*). *Omnis, qui diligit, ex Deo natus esP*). *Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum*9).

a. Voluntas suscipiendi sacramentum, quod est medium necessarium ad obtinendam remissionem peccatorum a Deo institutum, in actu caritatis implicite continetur, quia in ea continetur voluntas servandi omnia praecepta.

b. Actus caritatis hominem iustificat non per modum causae efficientis, sed *per modum ultimae dispositionis*, qua posita Deus vi promissionis infallibiliter infundit gratiam sanctificantem.

2. Cum caritas sit actus amoris, quo Deus diligitur ex toto corde, ex~"tota mente, ex tota anima, ipsa continet plenam subiectionem ac perfectam oblationem erga Deum, qua homo se subordinat Deo et .se suaque omnia ad Deum refert.

Articulus secundus.

De necessitate caritatis Dei.

58. De ipsa necessitate caritatis. Caritas *habitualis*, quae eunt
 \ gratia sanctificante inseparabiliter coniuncta est, omnibus tum adultis
 VC tum infantibus necessaria est necessitate medii ad salutem: nemo enim
 \ ad Deum venire potest sine gratia sanctificante et habitu caritatis.

. >.*■' 1. Caritas *actualis* in novo testamento non est necessaria *necessitate
 . medii* absoluta ad iustificationem et salutem nisi in defectu sacramenti: etenim si adultus primo iustificationem acquirit per sacramentum baptismi vel poenitentiae, actus caritatis non est aeque necessarius atque_>
 actus fidei et spei, cum ad iustificationem obtinendam per sacramen-fcx
 tum sufficiat dispositio per attritionem. ¥

Attamen actus caritatis explicitus vel implicitus in contritione, qui in vetere testamento absolute necessarius erat ad iustificationem et salutem, in novo testamento *hypothetice* necessarius est *necessitate medii*, iis nempe, qui sacramenta baptismi aut poenitentiae suscipere nequeunt: nam extra sacramentum (excepto casu martyrii) non est aliud medium perveniendi ad iustificationem.

2. Caritas *actualis* necessaria est necessitate *praecepti divini*: exstat enim speciale praeceptum caritatis, quo tenemur diligere Deum propter se super omnia caritate appretiative, non autem necessario etiam intensive summa.

a. Christus Dominus mandatum magnum caritatis nobis iniungit his verbis: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota*

De caritate Dei

anima tua, et in iota mente tua. Hoc est maximum et primum mandatumTM). Et sane cum Deus sit finis ultimus omnium rerum propter se summe amabilis, ordo rerum exigit, ut Deus a creatura amoris capaci propter se et super omnia ametur; ideo non potuit non praecipere hunc actum caritatis. Praeterea natura ipsa hominis tantae est perfectionis, ut quietari et plane beari non possit nisi in caritate Dei, summi boni, unde nota s. Augustini verba: *Fecisti nos ad te, et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te*¹⁰).

b. Praeceptum caritatis est praecipuum *speciale* ab aliis distinctum; ideo ei non satisficit per solam aliarum praepceptorum observationem, sed per ipsum actum caritatis impleri debet. Sane exstant tres propositiones ab *Innocentio XI.* damnatae, ex quibus id praepimis colligimus. exsistere speciale praecipuum ab aliis distinctum eliciendi actum amoris Dei super omnia¹²)³

Neque dicatur ex s. scriptura sufficere caritatem effectivam, non requiri affectivam, cum dicat: *Qui servat verbum eius, in hoc caritas Dei perfecta est*¹²). Cum enim hoc testimonium cum aliis s. scripturae verbis, quae caritatem affectivam praecipunt, pugnare non possit, ita exponendum est: qui servat mandata, habet caritatem perfectam (internam et externam), quia observatio mandatorum effectus et signum est caritatis internae. Ceterum, qui non elicit actum caritatis, *non servat verbum eius* (Dei), quia negligit primum et maximum mandatum, quod est de caritate Dei affectiva.

c. Ad implendum praecipuum caritatis requiritur *caritas perfecta*, quae est amor benevolentiae: caritas enim, qua Deum diligere debemus, est actus amoris *ex toto corde, ex tota mente, ex tota anima, ex totis viribus*; est ergo amor perfectissimae speciei; atqui caritas, qua Deum diligimus propter se ipsum, perfectior est quam caritas, qua Deum diligimus propter bona nobis ab eo provenientia.

d. *Super omnia*: *Si quis venit ad me et non odit patrem suum et matrem ... adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus*¹⁴). Et sane Deum eo diligere debemus modo, qui respondet divinae bonitati, propter quam Deum diligimus; haec autem cetera omnia infinite superat.

e. *Appreciative summa*, quia infinita Dei bonitas postulat, ut Deum omnibus bonis creatis praeferamus. *Non intensive*, quia intensio amo-

10) Mattii. 22, 37. 38. Cf. Mare. 13, 30. Deut. 6, 5.

U1) Confess. I. 1. c. 1.

*2) *An peccet mortaliter, qui actum dilectionis Dei semel tantum in vita diceret, condemnare non audemus* (5). Probabile est, ne singulis quidem rigore quinquenniis pej se obligare praecipuum caritatis erga Deum (6). Tunc solum obligat, quando tenemur iustificari et non habemus aliam viam, qua iustificari possimus (7). Cf. etiam propositio I. ab *Alexandro VII.* damnata (D. 1155 ss; 1101).

13) 1. Ioan. 2, 5.

'<) Luc. 14, 26. Cf. Matth. 10, 37.

ris non tam respondet dignitati obiecti quam vivacitati apprehensionis et dispositioni naturali subiecti. Maxime tamen convenit, ut amor Dei etiam intensive maior sit amore creaturae.

Ergo non peccat, qui magis intense et magis sensibiliter amat filium, amicum, sponsam quam Deum, modo animo paratus sit omnia potius amittere quam Deum eiusque amicitiam, quia non requiritur amor intensive summus. Peccaret autem, qui ita animo dispositus esset, ut Deum non diligeret, si spes praemii non esset vel si timendus non esset infernus, quia non Deum, sed semetipsum vel beatitudinem suam constitueret finem ultimum.

59. Quando obliget praeceptum caritatis.

Praeceptum diligendi Deum est affirmativum et negativum; quatenus *negativum* est, prohibet odium Dei et amorem creaturarum appretiative maiorem amore Dei; quatenus *affirmativum* est, praecipit actum amoris Dei. Cum praecepta affirmativa obligent certis temporibus, iam quaeritur, quoties et quando eliciendus sit actus amoris Dei. Porro quandoque elici debet *per se* seu ratione ipsius caritatis, quandoque *per accidens* seu ratione alterius praecepti adimplendi.

Per se obligat praeceptum diligendi Deum: *a.* Postquam homo *adeptus est usum rationi* *Sj* i. e. quando homo de Deo eiusque bonitate sufficienter instructus apprehendit obligationem Deum super omnia diligendi; quod tamen non mathematice de determinato tempore vel die, sed moraliter i. e. ita accipiendum est, ut post acquisitum usum rationis actus caritatis diu sine peccato differri non possit.

b. Saepius in vita: ex propositione (6) ab *Innocentia XI.* damnata certum est, praeceptum diligendi Deum obligare saltem intra quinquennium; num saepius et quoties urgeat, determinari non potest.

Auctores de hac re diversa statuunt: alii enim dicunt singulis diebus dominicis et festis, alii cum s. *Alphonso* (1. 2. n. 8) semel in mense, alii semel in anno, alii denique singulis trienniis eliciendum esse actum caritatis; at certi nihil statui potest. Quare enixe hortandi et monendi sunt fideles, ut frequenter actus virtutum theologicarum eliciant, sed dicendum non est, eos vel singulis hebdomadibus vel singulis mensibus vel singulis annis ad id obligari, quia de hac obligatione determinate non constat.

c. In tentatione peccandi contra caritatem per odium Dei? id quod accidere potest in adversitatibus: etenim si actus caritatis est unicum medium, sine quo superari non potest tentatio, ex praecepto caritatis eliciendus est; raro autem fiet, ut actus caritatis sit unicum medium, quo repellatur tentatio.

Ceterum cum praecepto caritatis aequè ac praecepto fidei et spei satisfieri possit per actum caritatis virtualem, non est necesse, ut poenitentes interrogentur, num praeceptum caritatis Dei impleverint. Qui enim Christiane vivunt, frequenter eliciunt actus caritatis, etsi non advertant se illos elicere e. g. dum servant praecepta et vitant peccata, ne Deo displiceant; dum desiderant, ut omnes Deum colant; dum orant, ut sanctificetur nomen Dei, adveniat regnum Dei, fiat voluntas Dei etc.; qui autem impie vivunt, ad ipsam obligationem non advertunt, ideoque formaliter non peccant.

Nota. *Sunt, qui addant eliciendum, esse actum caritatis:*

a. In articulo mortis. Hanc obligationem s. Alphonsus probabilissimam dicit eo quod tunc >securissima via eligenda sit¹⁵⁾; verum haec obligatio existit solum pro iis, qui in peccato mortali sunt et sacramentum suscipere non possunt. Ceterum necesse non est, ut via securissima, sed sufficit, ut simpliciter segura et tuta eligatur.

Alii hanc rationem afferunt: homo iamiam ex hoc mundo egressurus tenetur desiderare unionem cum Deo, quod fieri nequit sine actu caritatis¹⁸⁾. Sed tale desiderium explicite concipiendum esse non probatur.

b. Quando homo per peccatum mortale amisit habitum caritatis. Attamen obligatio, qua peccator, qui per attritionem in sacramento poenitentiae iustificatus est, statim aut mox postquam adeptus est iustificationem, teneatur elicere actum caritatis, nullo probabili argumento demonstrari potest. Immo qui hanc obligationem nimis urgent, contra concilium tridentinum¹⁷⁾ affirmare videntur attritionem cum sacramento ad veram iustificationem non sufficere, vel absque sufficienti motivo statuunt speciale praeceptum omnes nostras actiones ex motivo caritatis referendi ad Deum¹⁸⁾.

60. Per accidens urget obligatio eliciendi actum caritatis? *a. Quando aliquis existens in peccato mortali indiget statu gratiae, ut qui est in articulo mortis, vel qui debet conficere aut suscipere eucharistiam, et non potest confiteri; vel qui vult administrare vel suscipere aliud sacramentum vivorum, et non vult confiteri; nam ad statum gratiae pervenire non potest, nisi eliciat actum caritatis vel contritionis perfectae, in quo actus caritatis continetur.*

b. Quando aliquis reperitur in gravi tentatione contra aliam virtutem, quae tentatio removeri non possit nisi elicito actu caritatis, ut si quis aut fidem negare deberet aut mortem subire.

Nota. 1. Parochi, magistri et parentes curare debent, ut pueri et rudes in virtutibus theologicis eliciendis apte instruantur. Quare non solum veritates revelatae exponendae sunt, sed simul addendum est illas veritates a Deo esse revelatas et Deo revelanti nos credere debere. Pari modo instrui debent circa finem, ad quem a Deo creati sint, et ut facilius ad amorem Dei excitentur, sub eo respectu eis proponendus est Deus, sub quo efficacius ad amorem provocat (n. 55).

2. Nihilominus censet Lugo etiam illos fideles, quibus solum dicitur filium Dei incarnatum, Christum pro nobis mortuum esse, quin addatur Deum haec revelasse, >regulariter elicere actus fidei divinae, quia hanc doctrinam confuse concipiunt ut aliquid suprahumanum et divinum¹⁸⁾.

15) Theol. mor. II. 23.

18) Prillmer I. n. 568, 2.

<) Sess. 14. c. 4. (D. 898).

18) Cf. De principiis n. 87.

30) Cf. Lugo, De virtute fidei div. disp. 1. n. 126.

61. Virtutum theologicarum moralis valor. 1. Virtutes theologicae (ut actus) summae sunt dignitatis atque excellentiae: cum enim earum obiectum immediatum sit ipse Deus, homo per virtutes theologicas intellectu et voluntate intime cum Deo eiusque perfectionibus coniungitur.

Z Si invicem comparentur *ratione originis*, prima *es*/'*fides*/'*nisi* enim praecedat summi boni cognitio, nec desiderium nec dilectio eius possibilis est; \secunda (ordinarie) est *spes*: qui enim novit summa bona in coelo sibi esse proposita, fiducialiter in ea tendit, ut inde beetur; \tertia est *caritas*, quae Deum propter summam amabilitatem amore benevolentiae amplectitur. *Ratione dignitatis* prima est *caritas*: «.natura sua est intima et purissima coniunctio cum summo bono; ^
β. immediate ad recipiendam gratiam sanctificantem disponit eamque inseparabili nexu comitatur; γ. amissa caritate fides et spes virtutes informe? sunt, quae à caritate habituali informari debent, ut hominem faciant simpliciter bonum eiusque virtutes meritorias; insuper fidem ct.spcm perficit, quia actibus qui ex caritate fiunt, singularem dignitatem atque splendorem confert; S. fides et spes sunt virtutes status viae; caritas est virtus patriae; ideo fides in statu termini transit in visionem, spes in possessionem, et sola manet caritas²⁰); est formaliter *divina*, quia Deus nec credit, nec sperat, sed amat; ε. est *summum praeceptum*, eo quod omnia alia praecepta ad hoc diriguntur, et quod caritas omnia praecepta ultro implet, etiamsi lex non esset²¹).

3. <\$/ *in se considerantur*: *Fides* est plenum intellectus et voluntatis obsequium Deo revelanti exhibitum: voluntas enim reverenter oboediendo creatori fidem praecipienti determinat intellectum ad amplectendam veritatem, in se quidem obscuram, attamen hominem elevantem supra id, quod naturali lumine cognosci potest²²). *Spes*, quatenus desiderium est, hominem a terrenis voluptatibus divellit cumque ad spiritualem beatitudinem alterius vitae' dirigit; quatenus fiducia est, homo per eam in Dei bonitate eiusque" gfâtîâ'plene confidens quiescit. *Caritas* summum bonum perfectissimo modo amplectitur hominemque cum Deo intime coniungit; ipsa chrstianam perfectionem constituit,- ~et cum caritas non possit esse segnis atque otiosa, hominem movet et excitat ad virtutes sedulo exercendas; *plenitudo autem legis est dilectio*'·3).

20) 1. Cor. 13, S.

s:) I.Tim. 1, 9: >Lex iustis non est posita.*

'^A) Cf. *Concilium vatic*, const, de fide c. 3. (D. 17S9, 1791).

M) Rom. 13, 10.

Articulus tertius.

De peccatis contra caritatem Dei.

__62. Quae sint peccata contra caritatem Dei. *a.* Omnia quidem peccata mortalia aliquo modo sunt contra caritatem Dei, quia quodvis peccatum grave destruit habitum caritatis, et est virtualis aversio a Deo, cum sit conversio ad rem creatam; quaedam autem sunt peccata, quae, utpote formalis aversio a Deo, directe caritati Dei adversantur.

b. Peccata directe caritati Dei opposita committuntur vel *omissione*, quando omittitur actus caritatis ex speciali praecepto caritatis eliciendus, vel *commissione*, si ponitur actus praecepto caritatis prohibitus. Huiusmodi actus sunt *odium Dei* et *acedia*, de qua iam sermo erat²⁴).

De peccato omissionis non est, cur confessarii sint solliciti: qui enim Christiane vivunt, illud non committunt, qui autem officia Christiana diu penitus negligent, propter inadvertentiam materialiter tantum peccant.

65. De odio Dei. **J.** *Odium* est actus voluntatis, quo haec aliquod obiectum aversatur ut malum. Duplex distinguitur odium[^] abominationi[^]@ inimicitiae; illud opponitur amor concupiscentiae, hoc amor benevolentiae et amicitiae.

a. *Odium abominationis* illud est, quo aliquid aversamur ut nobis vel nostris malum. *Odium abominationis* distinguitur duplex: *odium abominationis personae*, quo personam ipsam ut nobis malam aversamur: et *odium abominationis qualitatis*, quo qualitatem personae ut nobis malam aversamur.

b. *Odium inimicitiae* seu malevolentiae illud est, quo aliquid, (personam) aversamur, quia in se malum est, vel quo alicui personae volumus malum, ut ei male sit. Sic pessimi homines inimicis suis optant et procurant interitum, etsi ipsi nullum commodum inde accipiant.

2. *Odium Dei* est actus, quo quis aversatur Deum apprehensum ut malum. *Odium abominationis Dei* est actus, quo quis aversatur Deum apprehensum ut malum sibi vel alteri amato. *Odium inimicitiae Dei* est actus, quo quis Deo vult malum, ut ipsi male sit, seu quia ipsius malum est.

Ergo odio inimicitiae Dei peccat: *a.* qui vult Deum non esse vel Deum non esse omnipotentem, omniscium, iustum etc.; *b.* qui tristatur de eius perfectionibus vel gaudet de eius offensa, praecepta Dei violat vel persequitur opera Dei, quia id Deo displicet. Hoc modo diabolus optat et, quantum potest, procurat Deo malum, quia Deo malum est, etsi sciat se inde nullum commodum percipere.

64. Eius malitia, *a.* *Odium Dei* est *peccatorum omnium gravissimum*, quia directe opponitur omnium virtutum excellentissimae ideo-

2-1) Cf. *De principiis* n. 353.

Dc praeceptis caritatis

que ipsi infinitae Dei bonitati; et odium quidem inimicitiae gravius est odio abominationis, quia illud adversatur bonitati Dei internae, quae ut mala falso apprehenditur, hoc vero bonitati Dei externae i. e. alicui effectui a Deo procedenti, qui ab homine ut sibi malus et contrarius apprehenditur.

Ut hoc peccatum odii committatur, requiritur, ut abominatio et indignatio tendat in ipsum Deum: si enim affectus aversionis et indignationis non refertur ad Deum, sed ad res adversas sine respectu ad Deum, non erit peccatum odii, sed impatientiae vel odii in proximum.

b. Odium Dei *non admittit parvitatem, materiae*, sed omnis actus odii et omnis affectus pravus erga Deum, modo sit deliberatus, est mortale peccatum, eo quod directe opponitur summae Dei bonitati. Quando autem odium Dei cum blasphemia, exsecratione vel actu persecutionis contra ecclesiam coniungitur, manifesto duplex peccatum committitur.

QUAESTIO SECUNDA.

De caritate sui²⁵⁾.

Articulus primus.

De natura caritatis sui.

65. Notiones. 1. Distingui debet amor sui, qui est *innatus appetitus*, amor sui, qui est *actus moralis*. Homo naturali necessitate fertur in propriam conservationem, perfectionem propriamque felicitatem quam cum assequi non possit, nisi adsciscat id, quod sibi bonum est, naturali necessitate fertur in id, quod sibi bonum est; sed velle sibi bonum seipsum diligere est iam si homo sibi vult bonum per actum, qui a deliberata voluntate procedit, iste actus est *amor sui moralis*.

2. In actibus amoris distingui debet condicio necessaria ex parte obiecti et motivum formale. Homo enim nequit appetere, nisi quod voluntati repraesentatur ut bonum et conveniens appetenti. Potentia enim nequit moveri ad actum nisi a proprio suo obiecto; atqui voluntatis proprium obiectum est id, quod volenti bonum et conveniens est. Sed id, quod appetens cognoscit et cognoscere debet suum bonum esse, appetere potest, aut quia suum bonum est, aut quia in se, aut quia alteri bonum est. Quare omnis actus amoris implicite amor proprius est, quatenus in omni actu amoris amor proprii boni ut condicio necessaria continetur, non autem explicite, quatenus motivum formale amoris bonum proprium sit; id quod in solis actibus amoris concupiscentiae locum habet.

3. Amor sui dicitur *naturalis* ratione obiecti, si tendit in perfectionem et felicitatem naturalem, et ratione principii, si solis naturae viribus elicitur; dicitur *supernaturalis* ratione obiecti, si tendit in perfectionem et felicitatem supernaturalem, quae in bonis gratiae et gloriae consistit, et ratione principii, si auxilio gratiae elicitur.

Cum amor sui *naturalis* eo tendat, ut homo sibi procuret bona naturae et mala naturae vitet, amor iste lege divina regi debet, ne quaerat bona, quae sensibus quidem placent, sed spiritui nocent, neve mala vitet, quae ferri debent, ut homo finem suum assequatur.

A. Amor sui supernaturalis est *amor spei*, si homo diligit Deum, aeternam beatitudinem suam, propter se, ut sibi bene sit; et est *caritas theologica*, si semetipsum propter Deum diligit, quia nempe particeps gratiae et gloriae et sic veluti de familia Dei est. §.

²⁵⁾ *Lehmkuhl* I. n. 727—746. *Göpfert* II. n. 1—10. *Th. Meyer*. Institutiones juris natur. (Friburgi 1900) II. n. 29¹⁷. V. *Cathrein*, Moralphilosophie II. S. 56 ff. *E. Müller*, Theologia moralis II. p. 86 ss. *Schilling*, Moralth. II. p. 2 ss. *Lercher*, IV. 13. 162 ss. *Merkelbach*, I. n. 886 ss.

fundamentum et condicio amoris moralis et caritatis erga seipsum est congrua *aestimatio sui* (Selbstachtung), qua nosmetipsos secundum dignitatem naturalem personae et secundum dignitatem supernaturalem filiorum Dei et heredum vitae aeternae cognoscimus. Quae tamen sui aestimatio non impedit contemptum et *despicientiam sui* (Selbstverachtung), quam Christiana religio tamquam exercitium humilitatis nobis commendat: humilitas enim fundatur in agnitione eorum, quae in nobis *ex nobis* sunt; caritas autem erga nosmetipsos fundatur in cognitione eorum, quae in nobis *ex Deo* sunt.

Articulus secundus.

De praecceptis caritatis sui.

65. De ipsis praeceptis. 1. Exsistit praeceptum divinum nosmetipsos [^]caritate theologica diligendi: *Diliges proximum tuum sicut teipsum*TM).
X quibus verbis sin minus explicite certe virtualiter caritas theologica
erga nos ipsos praecipitur, cum supponatur hominem debere seipsum
.. diligere, ut ad similitudinem huius dilectionis proximum diligit. Insuper tenemur Deum diligere super omnia; sed caritas Dei, si vera est, naturaliter inducit ad diligenda ea omnia, quae Dei sunt, praecipue vero filios Dei adoptivos seu membra familiae eius; ergo extendi debet etiam ad nos et alios Dei filios.

2. Vi huius obligationis tenemur *in genere* velle et procurare nobis bona supernaturalia gratiae et gloriae et bona naturalia tum spiritualia tum corporalia interna et externa, et quoniam a natura nobis inditus est cum appetitu propriae conservationis appetitus propriae perfectionis et beatitudinis, a natura ipsa incitamus ad maiora semperque maiora bona tum animae tum corporis nobis comparanda. Nihil obstat, quominus hunc appetitum sequamur, dummodo honestatis normae in omnibus servantur²⁷). Quae vero bona *in specie* nobis velle et procurare teneamur, erui debet ex fundamentali obligatione tendendi in finem ultimum vitae aeternae seu volendi et procurandi nobis beatitudinem aeternam.

a. Quoad *bona supernaturalia* tenemur: a. *cognoscere* ultimum finem nostrum et ea, quae necessitate medii et praecepti scitu necessaria sunt, ut vitam homini Christiano dignam agere possimus; β. *procurare* nobis vitam supernaturalem, gratiam scilicet sanctificantem et media, quae ad eam conservandam atque augendam necessario requiruntur, insuper merita per observationem mandatorum, sine quibus ad Deum perveniri non potest.

Praeter ea, quae sub gravi praecepta sunt, non tenemur ex caritate erga nos sub gravi per opera bona et exercitium virtutum comparare nobis ulteriora merita et maius augmentum gratiae et gloriae; caritas tamen erga nos suppeditat nobis efficax motivum sedulo incumbendi in exercitium virtutum atque operum bonorum.

»») Matth. 22, 39.

Mausbach, Kernfragen III. Weltflucht und Weltarbeit (M.-Gladbach 1903).

Tenemur ergo *etiam* ex caritate erga nos ea discere, quae necessitate medii et praecepti scitu necessaria sunt, in mortis periculo comparare nobis statum gratiae, conversionem ad notabile tempus non differre, quia status peccati diu protractus quandam fere necessitatem inducit augendi peccata²⁸⁾, eas virtutes et ea opera bona exercere, quae a praeceptis sub gravi obligantibus praescribuntur; ad opera autem supererogatoria per se non tenemur, alias non essent supererogatoria.

A Quoad *bona spiritualia* tenemur eam mentis et voluntatis perfectionem atque culturam prosequi, quae necessaria est, ut finem ultimum sine difficultate obtinere et officia status convenienter implere possimus. At stricta obligatio ulteriores cognitiones nobis comparandi non datur, etsi intellectum perficiant nobisque utiles sint: cum enim ad finem ex praecepto obtinendum non sint necessariae, non existit eas acquirendi praeceptum, sed solum consilium.

a. Cum hodie aucta universali cultura singuli officia sua implere vix possint, nisi uberiores cognitiones sibi comparaverint, occasione eas sibi comparandi per aptas scholas sibi oblata uti tenentur.

β. Enixe omnes hortandi atque monendi sunt, ut facultates suas intellectuales et morales, quantum fieri potest, excolant atque perficiant. Nam hoc modo non solum finem vitae aptius et perfectius assequantur, sed etiam ad aliorum utilitatem atque ad bonum commune uberius conferre possunt. Accedit, quod ii, qui melius instructi sunt, seductionibus incredulorum facilius resistunt, dummodo cum cultura mentis etiam educatio voluntatis et morum coniungatur.

c. Quoad *bona corporalia* tenemur mediis ordinariis conservare propriam vitam et sanitatem procurando nobis *cibum, indumentum* et *habitationem*.

«. In *cibum* homini nunc inservire possunt omnia alimenta ad vitam sustentandam apta; quoad qualitatem quidem nulla facta distinctione inter cibos mundos atque immundos, ex vegetabilibus vel animalibus sumptos; quoad quantitatem vero servato ordine temperantiae, quo cavetur, ne ex usu cibi et potus corporis sanitas vel mentis vivacitas damnum patiantur.

β. *Indumentum* triplici fini inservit: ut noxium aëris influxum arceat, ut pudicitiae consulat, ut generis ac status distinctionem ostendat. Quodvis indumentum, quod hisce finibus, quantum oportet, satisfacit, moraliter honestum est. Proprii aevi propriaeque nationis mores in hac re sequi et licet et decet, semper tamen caveri debet uterque excessus, quem s. Hieronymus hic verbis castigat: »Ornatus et sordes pari modo fugiendae sunt, quia alterum delicias, alterum gloriam redolet²⁰⁾.

γ. *Habitatio* ad vitam et sanitatem conservandam, ad pudicitiam tuendam, ad vitam domesticam inter membra familiae commode agendam apta esse debet. Cum hodie ex facto constet, miseras habitationes, quas pauperes et operarii praesertim in magnis civitatibus passim incolunt, tum vitae corporali tum vitae morali plurimum nocere, monendi sunt ii, quorum interest, ut haec nocumenta per aptas habitationes remove studeant³⁰⁾.

28) S. Thomas 1. 11. q. 109. a. 8. 20) Ep. 52. n. 9.

30) Handwörterbuch des Wohnungswesens (Jena 1929); Nell-Breuning. in Staatslexikon (1932) s. v. Wohnungsbau- und Wohnungsfürsorge, Wohnungswirtschaft; Lowenstein, Ehlen, Krahe in Wörterbuch der Politik VII. s. v. Der Mensch und sein Wohnen, Familiensiedlung, Wohnungspolitik seit 1945.

5. Ad vitam corporis et animae conservandam perficiendamque summi momenti sunt necessariae *recreationes*, quae omnes licitae sunt, dummodo modestiae ac pudicitiae leges non violent et quoad adiuncta temporis, durationis et modi secundum rationem ordinatae sint. Ex his ludi corporei atque exercitia gymnastica (Sport), praesertim iuvenibus, enixe commendari debent, quia haec plurimum conferunt, ut mens sana in corpore sano educetur et conservetur, dummodo in iis peragendis debitus modus custodiatur. Ludi enim atque exercitia, quae cum defatigatione corporis apte peraguntur, non solum recreationi inseruiunt, sed etiam ad virtutes castitatis et temperantiae servandas atque augendas conducunt. Quare non est, cur pastores animarum a societatibus ludendi atque sese exercendi causa institutis (Sportvereine) abhorrere debeant, sed eas potius promovere et iuxta normas honestatis et religionis dirigere contentur³¹). Nostro tamen tempore caveri debet, ne haec exercitia et corporis educatio tamquam finis ultimus proponatur, econtra animi et religionis cultura negligatur.

d. Bona externa personae sunt honor et fama. *Honor late* est bona alicuius existimatio fundata in eius excellentia. *Honor stricte* est testificatio externa bonae illius existimationis. *Fama* est publica existimatio excellentiae alicuius.

a. Lege naturae tenemur propriae famae curam habere eam custodiendo, ne amittatur, eamque recuperando, si amissa fuerit.

Fama bonum est maximi momenti tum pro ipsa persona: cum enim sit fructus virtutis, multum confert ad virtutem servandam et ad vitium amovendum ob timorem amittendi bonam famam; tum pro vita sociali, quia fiduciam aliorum conciliat, aditum ad munera publica pandit atque ad officia fructuose obeunda necessaria est. Ideo s. scriptura monet: *Curam habe de bono nomine: hoc enim magis permanebit tibi quam mille thesauri pretiosi et magni*³²). Attamen haec obligatio ordinarie levis tantum est, cum fama non sit bonum supremum, intuitu maioris boni licite etiam negligi potest, nisi spectata hominis condicione necessaria sit.

β. Sine rationabili causa non licet se ipsum infamare; ex iusta causa vero, praesertim virtutis, *per se* licitum est, sicut ex rationabili causa licitum est bonorum fortunae iacturam pati.

Seipsum sine causa diffamare non est quidem *contra iustitiam*, quia homo est dominus suae famae; quare seipsum infamando nemini facit iniuriam; neque est *contra caritatem*, quia caritas non obligat ad conservanda bona externa, nisi quatenus necessaria sunt ad conservanda bona interna vel spiritualia vel corporalia; sed est vitium prodigalitatis *contra liberalitatem* (per excessum), quod tamen peccatum veniale non excedit. Grave esse potest contra caritatem sive contra iustitiam, si fama muneri obeundo necessaria est vel si alii inde damnum patiuntur.

c. Ea *bona externa fortunae* nobis comparare tenemur, quibus indigemus, ut officia tum individualia tum socialia commode implere possimus: qui enim tenetur ad finem, ex eodem praecepto tenetur etiam ad media necessaria. Sed praeter bona ad hunc finem moraliter necessaria, nulla *obligatione* tenemur quaerere maiorem bonorum copiam

31) Cf. *Ruland*, Handbuch d. pr. Seelsorge, I (München, Hueber, 1930).

32) Eccli. 41, 15.

vitaeque prosperitatem. *Licet* tamen unicuique sibi comparare bona abundantiora, dummodo in eorum quaestu et usu servet normas morales. Medium comparandi sibi necessaria bona externa est labor.

66*. De obligatione amplectendi certum vitae statum³³⁾. 1. *Status*, prout hic accipitur, est certa vitae condicio ex causa permanente stabilitatem habens. Distinguitur status *civilis* et *ecclesiasticus*, prout ad societatem civilem vel ecclesiasticam pertinet. Sic iudex, advocatus, medicus, operarius statum civilem habet, quia electione facta stabilem (etsi mutabilem) vitae condicionem in societate civili obtinet; christifidelis, sacerdos, religiosus statum ecclesiasticum occupat, quia suscepto baptismo vel ordine sacro vel emissa professione religiosa stabilem (et immutabilem) vitae condicionem in societate ecclesiastica amplexus est.

2. Cum specialis Dei vocatio ad determinatum vitae statum, si a statu clericali, religioso et virginitatis in saeculo praescinditur, non exsistat, unusquisque eum eligere potest, quem consideratis qualitatibus personae et adiunctis externis vitae, familiae, societatis sibi aptum judicaverit, ut vitam conservare atque perficere et salutem suam operari possit. Ceterum hic non agitur de statu, quis vel quomodo eligendus sit (de hac re ascetae tractant), sed de quaestione, num pro singulis hominibus exsistat obligatio eligendi aliquem statum sive ecclesiasticum sive civilem atque in eo vitam degendi.

a. Magna *utilitas*, quae ex certo vitae statu hominibus provenit, manifesta est, tum quia status determinatum modum praebet, quo homo activitatem suam in propriam et aliorum utilitatem exercere atque ab otio cavere possit, cui facile indulgent, qui absque vitae statu vagantur, tum quia optimum medium est operandi suam salutem: qui enim officia religionis Christianae et status sui diligenter implet, de salute animae suae securus esse potest.

b. *Obligatio* eligendi certum vitae statum ex duplici capite oriri potest: *a* *Ex caritate sui* seu ex obligatione operandi propriam salutem. Hinc qui intelligit statum matrimonialem vel statum religiosum sibi esse medium salutis necessarium, eum eligere tenetur, *β.* *Ex pietate* seu ex obligatione subveniendi parentibus in egestate positis. Hinc qui intelligit se officiis suis satisfacere non posse, nisi statum patris (agricolae, fabri etc.) amplectatur, eum eligere tenetur.

Ideo peccare potest qui non utitur opportuna occasione comparandi sibi vitae statum, qui facultates suas sive spirituales sive corporeas, cum possit, non excolit, nec scientias et artes addiscit, quibus ad certum vitae statum sese aptum efficiat.

³³⁾ *Noll-Brcuning*, Beitrage zu einem Wörterhuch der Politik 111. (1949) s. v. Beruf.

De praeceptis caritatis

Articulus tertius.

De praecepto laborandi³⁴⁾.

Labor manualis, quem ethnici antiqui in genere ut rem ignominiosam contemnebant, a neopaganis (socialistis extremis et atheis) plus aequo extollitur, quasi esset unicus modus servitii divini. Pro Christianis est labor exemplo Christi et Apostolorum nobilitatus, per legem divinam naturalem et positivam (certo quodam sensu) praescriptus et ideo unicuique decori.

67. Praenotiones. 1. Nomen *laboris* latiore et strictiore sensu accipitur: *latiore* sensu intelligitur quaevis occupatio, sive corpore sive mente exercetur, sive immediate sive mediate utilis est aliis; *strictiore* sensu intelligitur activitas humana tum corporalis tum spiritualis, qua bona producuntur aliquo modo proficua.

Priore sensu etiam oratio tum vocalis tum mentalis, exercitia pietatis, opera misericordiae in proximum et eiusmodi nomine laboris censentur, in genere quaevis activitas humana, ea sola exclusa, quae mere delectationis causa suscipitur. Altero sensu solus labor productivus et lucrativus labor vocatur, qui ipsi laboranti vel aliis vel societati utilis est, et proinde etiam *labor* socialist dicitur.

2. Omnibus et singulis hominibus, qui ad hoc apti sunt, impositum est praeceptum naturale et divinum laborandi, non quidem semper labore productivo et lucrativo, sed tamen labore serio et constanti, ergo saltem labore sensu latiore.

Pius. XII, argumenta huius asserti clare complectitur³⁵⁾: >Ad laborem, sive manuum sive animi omnes, viris vel mulieribus minime exceptis, qui vitae contemplativae vacant, non solum *lex naturalis* obligat (Gen. 2, 15; 3, 19; Iob. 5, 7; 2 Thes. 3, 10), sed poenitentiae etiam ac satisfactionis officium (Gen. 3, 19). Labor praeterea generale est instrumentum quo animus et a periculis servatur et ad altiora evehitur; quo nos, ut oportet, divinae Providentiae operam praebemus nostram tum in ordine naturae, tum in ordine qui naturam excedit; quo opera caritatis exercentur. Labor denique norma est ac lex praecipua vitae religiosae, vel ab eius originibus, iuxta illud „ora et labora“.

3. Labori convenit *a. momentum sociale*, cum prosperitatem temporalem gignat, culturam perficiat et vitae commoda augeat; *b. momentum morale*, cum sit medium exercendae virtutis et abnegationis; *c. momentum supernatural*, cum Christo salvatori nostro, qui in laboribus erat a iuventute sua, nos similes reddat³⁶⁾.

3<) S. Thomas II. II. q. 187. a. 3. Encycl. *Rerum novarum* 15. maii 1891; *Quadrag. anno* 1931 (A. A. S. XXII, 177 ss.). Ed. Génicot-Salsmans, Theologiae moralis institutiones¹⁰ (Bruxellis 1922). I. n. 365. S. Weber, Evangelium und Arbeit (Freiburg 1898). Haessle, Das Arbeitsethos der Kirche (Freiburg 1923). Weber-Tischleder, Handbuch der Sozialethik I (Essen 1931). Schilling, Lehrbuch der Moraltheologie, II. n. 237—243. Ruland, Handbuch der praktischen Seelsorge III (München 1933), pg. 376—384. Nell-Breuning, Beiträge zu einem Wörterbuch der Politik III. (1949) s. v. Arbeit.

36) Const. Apost. *Sponsa Christi* (21 nov. 1950). A. A. S. XLIII, 1951, 5—24.

3<J) Cf. Nuntius radiophonicus *Pii XII*. 24 dec. 1942 (A. A. S. XXXV, 1943, 20)
>Dignità e prerogative del lavoro.c

68. Unde oriatur obligatio laboris. 1. Ex compluribus rationibus vera existit obligatio laborandi, quae plus minusve unumquemque adstringit.

a. Ex praecepto conservandae vitae. Obligatio laborandi certe oritur ex officio vitae mediis ordinariis conservandae: cum enim plerique homines careant mediis vitae aut simpliciter aut convenienter tuendae necessariis, nisi iugi labore ea sibi comparent, labor autem sit medium ad hunc finem aequè ordinarium ac necessarium, omnes adstringuntur obligatione subeundi laborem, qui aliunde non habent sufficientem bonorum copiam, quibus honeste se alere possint.

a. Praeceptum laborandi exigit quidem, ut homo labore viribus suis proportionate sibi comparet media necessaria, quibus vitam dignitati naturae humanae convenientem degere possit; minime vero exigit, ut abundantiorum rerum copiam sibi procuret, quibus etiam commodis et deliciis illarum nationum frui possit, quae a materiali cultura atque progressu praecipue laudantur.

β. Sicut a praecepto laborandi, quatenus ex hoc capite oritur, immunes sunt ii, qui vitae conservandae necessaria iam habent, ita ab eodem immunes sunt, qui aliorum pietate aluntur, etsi proprio labore victum necessarium sibi comparare possent ut religiosi, qui mendicato vivunt: labor in sensu strictiore enim non propter se praecipitur, sed ut medium tuendae vitae necessarium; pro iis ergo, qui vitae necessaria aliunde accipiunt nec otio indulgent, cessat praeceptum proprio labore ea quaerendi.

γ. Praeter obligationem tuendi propriam vitam, necessitatem laboris in compluribus hominibus inducunt alia praecepta, quae sine multiplici labore observari non possunt, ut parentum filiorumque officia pietatis, clericorum officia religionis etc.

b. Ex obligatione vitandi otii. Otium hominem exponit imminenti periculo labendi in varia peccata: etenim teste experientia haec est corruptae naturae humanae condicio, ut vita otiosa quamplurimis vitiis foedetur, id quod s. scriptura his verbis significat: *Multam malitiam docuit otiositas*³¹⁾; sed vitandi otii unicum medium est labor; tenetur ergo homo ad vitanda peccandi pericula, quae ex otio nascuntur, in honestum aliquem laborem incumbere.

Patet ad hanc obligationem implendam sufficere quemcunque laborem, etsi immediate nemini utilis sit, ut exemplo suo nos docent anachoretae; at certe non sufficit occupatio, quae in meris ludis et recreationibus consistit: experientia enim teste ii, qui meris deliciis et voluptatibus aucupandis intenti sunt, non minus vitiis foedantur atque illi, qui otio dediti sunt.

c. Num ex obligatione conferendi ad bonum commune. Senus hominum labor, is praesertim, qui in artibus et scientiis excolendis impenditur, multum confert ad promovendam societatis humanae prosperitatem et culturam; quare iis, qui rerum necessariorum copia fruuntur, eiusmodi labor nunquam satis commendari potest; immo etiam stricta obligatio laborandi (in genere) probari posse videtur: ut societas hu-

07) Eccli. 33, 29.

mana ex bonis terrae sustentari et evolvi possit, assiduo labore opus est ad illa bona producenda, adaptanda et perficienda; ergo etiam sub respectu cooperationis ad bonum societatis labor praescriptus est. Ceterum quid singula societatis membra ex obligatione ad commune bonum atque ideo ad procurandam et promovendam temporalem societatis prosperitatem conferre debeant, praecepta caritatis et praecepta ab auctoritate publica in bonum commune lata determinant.

69. De iure ad laborem³⁸39 Cum obligatione laborandi cohaeret *ius ad laborem*, quod socialistae male interpretantur. Condiciones sociales et oeconomicae nostri temporis efficiunt, ut subinde quamplurimi operarii labore et proinde etiam necessaria sustentatione careant. Ideo socialistae *ius ad laborem* proclamant, quo iure sive homines privati sive respublica teneantur operariis labore carentibus quovis tempore suppeditare occasionem laborandi lucrandique mercedem, qua vivere possint. De qua re haec notasse iuvat:

a. Unusquisque habet *ius laborandi* i. e. ius habet iustis mediis quaerendi sibi licitum laborem eumque exercendi, et proinde ius habet exigendi, ne ab aliis in exercitio huius iuris impediatur. Hoc ius fundatur in alio iure, conservandi et perficiendi vitam, ad quem finem labor oeconomicus in genere prorsus necessarius est³⁰).

Ergo iniuria irrogatur laborare volenti, si impeditur, quominus pro lubitu laborem quaerat atque exerceat, id quod fit praesertim in operistitiis. Potestati autem civili incumbit obligatio tuendi ius laborandi illius, qui sponte iure suo non cedit

b. *Ius ad laborem* i. e. ius exigendi, ut alius (sive privatus sive respublica) ipsi laborem praebeat vel procuret, nemo habet, etsi mediis ad sustentationem necessariis careat. Qui enim labore caret et simul sustentatione, nequit iure a proximo exigere, ut sibi laborem praebeat (ex caritate tamen vel ex iustitia sociali quandoque proximus ad id teneri potest): obligatio in omni casu suppeditandi laborem lucrativum adversatur iuri proprietatis. Sed neque potestas politica per se ei laborem praebere aut procurare tenetur, cum ad eius officium non pertineat, ut bonum temporale singulorum procuret.

c. Tenetur autem potestas publica ex iustitia legali, ne bonum commune in periculum adducatur, occasionem laborandi eis procurare, si

38) Th. Brauer, Das Recht auf Arbeit (1919); Produktionsfaktor Arbeit (1925). Nell, Das Recht auf Arbeit, Stimmen der Zeit 143 (1948—49), 343—354.

39) Cf. Pius XII. Nuntius radiophonicus quinquagesimo exeunte anno a Litteris Enc. >Rerum novarum< (A. A. S. XXXI. 1941, 245): >Doch beachtet: Diese Pflicht und das ihr entsprechende Recht zur Arbeit kommen dem Einzelmenschen in erster Unie von der Natur, nicht etwa erst von der Gemeinschaft zu, als ob der Mensch nichts als ein von der Gemeinschaft zur Arbeit Beauftragter wäre.<

multitudo eorum, qui labore carent, tanta sit, ut inde bonum commune detrimentum patiatur.

Articulus quartus.

De peccatis contra caritatem sui.

70. Quae sint haec peccata. 1. Quodvis peccatum adversatur *in genere* caritati sui, quia quovis peccato malum nobis inferimus: *Qui faciunt peccatum et iniquitatem, hostes sunt animae suae*⁴⁰⁾.

2. Contra caritatem sui *in specie* committitur peccatum:

a. per excessum peccato *egoismi*, quo quis proprium commodum in actionibus suis ita quaerit, ut illud etiam bono divino (gloriae Dei) et bono publico praeferat;

b. per defectum *odio sui*, de quo sunt verba s. *Augustini*: *Si male amaveris, tum odisti*⁴¹⁾, eo nempe, quod praeceptum ex ipsa caritate sui obligans laeditur, ut si negligitur cura salutis aeternae vel salutis temporalis, si quis malum contra ordinem caritatis sibi optat vel infert, si quis in mortis periculo reconciliationem cum Deo non quaerit, si quis per notabile tempus in statu peccati permanet.

3. Peccata contra caritatem sui in specie commissa non solent in confessione qua talia declarari, quia non est praeceptum, quod ex sola caritate sui sub gravi obliget; hinc si laesio alius praecepti accusatur, laesio caritatis sui subintelligitur⁴²⁾.

Sic qui se accusat de peccato contra quintum decalogi praeceptum quatenus hoc affirmativum est, simul se accusat de laesione caritatis sui, quatenus haec curam vitae corporalis praecipit; qui se accusat de laesione praecepti sive divini sive ecclesiastici, simul se accusat de laesione caritatis sui, quatenus haec curam aeternae salutis praecipit.

<0) Tob. 12, 10. Cf. Ps. 10, 6.

41) In Ioanem tract. 51. n. 10.

42) Cf. *Ballerini-Palmieri* II. n. 156.

QUAESTIO TERTIA.

De caritate proximi.

le 1Ô 'Vrvx,

Articulus primus.

De natura caritatis proximi.

71. Notiones. 1. Nomine *proximi* intelligitur omnis creatura rationalis, quae gratiae divinae et aeternae beatuscapacitatis capax est: angeli et sancti in coelo, animae in purgatorio detentae et homines, sive boni sive mali sunt, sive amici sive inimici, solis daemonibus et damnatis exceptis.

Notionem *proximi*, quam graeci et romani ad concives, israelitae vero (iuxta interpretationem pharisaeorum) ad contribules coarctabant, Christus Dominus ad omnes omnino homines, inimicis non exceptis, extendendam esse docet¹³⁾.

2. Proximum diligere possumus caritate theologica et caritate, quae est virtus moralis. *Caritate morali* proximum diligimus, quando amor pro motivo habet honestatem naturalem, quam lumine rationis in eiusmodi amore cognoscimus¹⁴⁾. *Caritate theologica* diligimus proximum, si motivum diligendi est Deus in se summe bonus lumine fidei cognitus.

Ut proximum propter Deum diligere eique bonum velle possimus, ipse aliquo modo ad Deum relatus apprehendi debet: ut creatura, imago, filius, amicus Dei, ut frater Christi, ut redemptus sanguine Christi, ut templum Spiritus Sancti, ut vocatus ad gloriam etc. Et haec quidem relatio est fundamentum et motivum caritatis erga proximum. Caritate ergo theologica proximum diligimus, si ei bonum volumus quia e. g. filius Dei est: ratio enim, propter quam eum diligimus, est Deus summe bonus seu amor erga Deum summe bonum, cuius homo est filius. Ad eundem modum filium amici diligimus propter amicum: id enim, quod nos movet ad diligendum filium amici, est amor erga amicum, quem in filio eius diligimus¹⁵⁾.

Articulus secundus.

De praecepto caritatis proximi.

72. De ipso praecepto. 1. Praecepto divino tenetur homo proximum diligere *caritate theologica*, quod constat ex verbis Christi: *Secundum autem* (mandatum) *simile est huic: Diliges proximum tuum sicut teipsurrt*¹⁶⁾. *Et hoc mandatum habemus a Deo, ut qui diligit Deum, diligat et fratrem suum*¹⁷⁾. Ex quibus patet primo quidem praecipi caritatem proximi, deinde vero hanc caritatem eandem esse, qua Deum diligimus, ac proinde theologiam.

¹³⁾ Cf. Luc. 10, 30—37.

¹⁴⁾ Cf. *Struggt*, Theologia moralis tr. 4. q. 4. n. 16. *Ballerini-Palmieri* II. n. 152.

¹⁵⁾ Cf. ZkTh 22 (1898) S. 77 ff.: Das Formalobjekt der göttl. Nächstenliebe.

¹⁶⁾ Math. 22, 39.

¹⁷⁾ 1. Ioan. 4, 21.

a. Amor proximi moralis procedens ex motivo naturalis honestatis nedum malus sed, si ex gratia fiat, supernaturalis et a Deo praeceptus est: *Omnia ergo, quaecunque vultis, ut faciant vobis homines, et vos facite illis*⁴⁶⁾. Attamen illo amore non satisfacit praecepto divino diligendi proximum caritate theologica. Neque ei satisfacit amore concupiscentiae, quo proximo bonum volumus, ut nobis inde bene sit.

b. Verbis illis *sicut teipsum* non significatur aequalitas amoris quoad intensitatem, cum ipsi nos magis quam proximum, et proximos non omnes eodem amoris gradu diligere debeamus, sed quoad motivum et obiectum, quatenus propter Deum eadem bona generatim proximo volumus et procuramus sicut et nobis.

2. Praecepto divino diiectionis proximum diligere debemus *amore affectivo* seu actu interno benevolentiae: tenemur enim diligere proximum sicut nos ipsos; atqui nos ipsos diligimus actu interno benevolentiae, nec aliter diligere nos possumus. Et sane amor natura sua in actu voluntatis interno, quo alteri bene volumus, consistit; ergo sine actu interno neque externus verus amor esset⁴⁹⁾.

a. Amor affectivus erga proximum iisdem (quod speciem) *actibus* exercetur, quibus Deum diligimus, ut sunt: \g. gaudium de bonis proximi; \jg. desiderium, quo ei felicitatem optamus; \γ. tristitia de malis eius; \3. propositum voluntatis, quo data occasione ei benefacere parati sumus (n. 56).

b. Praecepto diligendi proximum *caritate theologica* satisfacit tum orando pro eo, tum per actus externos beneficentiae, qui ex motivo caritatis divinae procedunt. Praecepto diligendi proximum *actu interno* satisfacit, qui ab odio abstinet, voluntatem habet observandi praecepta circa proximum existentia.

3. Praeceptum divinum diligendi proximum praecipit etiam *amorem effectivum* seu actus externos beneficentiae et misericordiae, quibus proximo auxilio nostro indigenti succurramus: *Qui habuerit substantiam huius mundi et viderit fratrem suum necessitatem habere et clauserit viscera sua ab eo, quomodo caritas Dei manet in eo? Filioli mei, non diligamus verbo neque lingua, sed opere et veritate*⁵⁰⁾. *Esurivi enim et non dedistis mihi manducare* etc.⁶¹⁾. Et sane affectus internus, si verus ac sincerus est, operibus exterius se manifestare debet.

Praecepto igitur caritatis homo tenetur proximo suo bonum procurare et eius malum impedire tum quoad corpus tum quoad animam, si facile fieri potest. Attamen ad satisfaciendum huic praecepto non requiritur, ut opera beneficentiae erga proximum fiant ex motivo caritatis, sed sufficit, ut ex alio motivo inferiore e. g. misericordiae, fiant.

4. Aprior proximi tum affectivus tum effectivus debet esse *universalis* i. e. ad omnes se extendere debet, qui nomine proximi censeantur, non

<8) Matth. 7, 12. Cf. Tob. 4, 16.

4β) De hoc praecepto sunt duae propositiones ab *Innocentio XI.* damnatae: *Non tenemur proximum diligere actu interno et formati* (10). *Praecepto proximum diligendi satisfacere possumus per solos actus externos* (11). (D. 1160, 1161).

B0) 1. Ioan. 3, 17. 18. cf. Iac. 2, 13ss.

61) Matth. 25, 42 ss.

solum ad singulos, sed etiam ad societatem humanam (caritas socialis). Verum non requiritur ut *singulos* amore interno benevolentiae et externo beneficentiae prosequamur: id enim nullibi praeceptum et reipsa impossibile est, sed sufficit amor generalis, qui neminem excludit ab affectu benevolentiae et paratus est, ubi opus fuerit, ad succurrendum indigenti.

Haec dilectio communis dein in determinatis adiunctis in singulares personas referenda eisque applicanda est, ut si quis in proximum tentatione odii sollicitatur, vel si proximus in necessitate constitutus est, vel si necessitas communitatis urget.

Articulus tertius.

De ordine caritatis^A

Prius quam praeceptum caritatis externae accuratius determinetur, exhibendus est *ordo caritatis*. Cum enim *personae* diligendae et *bona* eis optanda et procuranda inaequalis sint praestantiae, etiam caritas pro diversa eorum praestantia diverso modo in ea ferri debet. Insuper diversae *necessitates* distinguendae sunt, quia pro maiore vel minore necessitate proximi diversa est obligatio eidem succurrendi. Quare triplex ordo servandus est: inter personas, inter bona, inter necessitates.

73. De ordine servando inter personas. 1. Triplicit⁵¹ unus altero plus diligere potest: *objective, appreciative, intensive*, a. *Objective* eum plus diligimus, cui maius bonum volumus quam alteri.⁵² *Appreciative* „eum plus diligimus, quem pluris aestimamus quam alium, ita ut, si necesse foret, potius huius quam illius amicitiam amittere vellemus. c. *Intensive* eum plus diligimus, quem actu caritatis ferventiore et perfectiore diligimus quam alium. Patet hos tres diligendi modos non esse necessario coniunctos, sed unum e. g. *appreciative*, alterum *intensive* plus diligere possumus.

2. Tres sunt personae diligendae: Deus, nos ipsi et proximus⁵²); iam ordinata caritas exigit, ut unusquisquexa. primo diligat *Deum super omnia* amore saltem *appreciative* summo, cum divina bonitas omnia bona creata infinite superet.

b. Secundo loco unusquisque diligere debet *seipsum*: nam ex voluntate Christi dilectio sui est norma dilectionis proximi; potior autem est norma quam normatum, ideo vulgare axioma: *Ordinata caritas incipit ab ipso* (scilicet diligente).

c. Tertio tandem loco unusquisque diligere debet *proximos* iuxta gradum conjunctionis cum ipsis.

⁵¹) *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo et proximum tuum sicut teipsum*. Luc. 10, 27.

74. De ordine servando inter aliis exoptanda et procuranda sunt triplicis ordinis :^Àa. bona *spiritualia* tum *supernaturalia*: vita aeterna, gratia Dei, virtutes etc., quorum bonorum alia sunt ad salutem necessaria, alia solum utilia ut status religiosus, virginitas, tum *naturalia*: intellectus, voluntas, libertas;

bona *corporalia (interna)*: vita, sanitas, membrorum integritas et aliae corporis dispositiones; \c. bona *externa*, quorum alia sunt bona *personae*: honor, fama, alia bona *fortunae*. Honor et fama, utpote aliquid morale, altioris sunt ordinis quam divitiae.

2. Inter bona unusquisque magis amare debet praestantiora; ideo per se plus amare debet bona spiritualia, quam corporalia, et plus corporalia quam externa.

Ex his tamen non sequitur quodvis bonum superioris ordinis praeferendum esse cuivis bono ordinis inferioris: in morali enim aestimatione hominum quandoque plus valet magnum bonum externum, quam leve bonum internum; sic quivis mallet ad breve tempus e. g. capitis dolorem quam magnam divitiarum jacturam pati.

3. Bonum commune per se praevalet bono privato, quia bonum totius praestat bono partis.

Bonum maxime commune est bonum religionis (Ecclesiae); bonum commune temporale praevalet bono temporali privato (etiam vitae); at nullum bonum commune praevalet bono privato spirituali i. e. immunitati a peccato seu bono Dei.

75. De ordine servando inter necessitates. Necessitas, quam proximus pati potest, altera est spiritualis, altera corporalis; utraque vel est extrema, vel gravis, vel levis seu communis.

1. *De necessitate spirituali.*

I a. In necessitate *extrema* reperitur, qui sine alieno auxilio aut nullatenus aut solum cum maxima difficultate aeternam damnationem certo Ict proxime instantem effugere potest, ut infans sine baptismo aut haereticus sine poenitentia moriturus.

l b. In *pravi* necessitate spirituali reperitur, qui ex periculo damnationis ~~quavis non~~ ^{quavis non} stricte proxime instantis sine alieno auxilio solum

y X*MCum magna difficultate se liberare potest, ut peccator Christianus rud's 'n mor^e» ~~qui non~~ nisi cum magna difficultate actum contritionis elicere potest.

c. In *levi* necessitate spirituali reperitur, qui ex periculo damnationis vel ex peccato sine alieno auxilio absque magna difficultate se liberare potest, ut ordinarii peccatores, qui, si vellent aliquem conatum adhibere, facile a peccato liberari vel ab eo abstinere possent, quin ab aliis juventur, doceantur vel corrigantur.

2. *De necessitate corporali.*

a. In *necessitate extrema* reperitur, qui est in periculo mortis aut

nunc aut post breve tempus (inter paucos menses) imminentis sive ex causis naturalibus sive ex hominum malitia.

b. In necessitate quasi extrema reperitur, qui est in periculo incidendi in extremam necessitatem vel in grave malum aut perpetuum aut saltem diuturnum (gravis career, iactura bonorum, amissio status, s. *Alphonsus* addit etiam gravissimam infamiam).

c. In pravi necessitate reperitur, qui patitur malum grave, sed non diuturnum, vel diuturnum quidem sed non adeo grave.

d. In communi necessitate reperitur, qui patitur incommodum non admodum molestum, quale patiuntur ordinarii pauperes.

Quoniam necessitatis paene innumeri sunt gradus, aliae praeterea ab auctoribus ponuntur distinctiones, quarum tamen sola necessitas *quasi-extrema* seu *gravissima* attendenda est

3. *Ordo necessitatis*, in qua maior minorve urget obligatio iuvandi proximum:

- a.* necessitas spiritualis extrema;
- b.* necessitas spiritualis gravis;
- c.* necessitas corporalis extrema; fieri tamen potest, ut in hac maior urgeat obligatio succurrendi quam in priore;
- d.* necessitas corporalis gravis;
- e.* necessitas sive spiritualis sive corporalis communis.

76. De ordine servando inter nos et proximum. 1. Celeris paribus i. e. *in pari ordine* bonorum et pari necessitate unusquisque potest et quandoque tenetur magis diligere seipsum quam proximum: ideo per se amare tenetur *primo* seipsum quoad bona spiritualia, *secundo* proximum quoad eadem bona spiritualia, *tertio* seipsum quoad bona corporalia, *quarto* proximum quoad eadem bona corporalia, *quinto* seipsum quoad bona externa, *sexto* proximum quoad eadem bona externa.

2. Ubi autem *diversus est ordo* bonorum et diversa necessitas nostra et proximi, hunc saepe nobis praeferre debemus secundum regulas sequentes.

77. *Regulae speciales*. 1. Homo tenetur plus diligere seipsum quam proximum *quoad bona spiritualia necessaria*: etenim si unquam, homo certe seipsum proximo praeferre debet in iis, quae ad salutem sunt necessaria. In iis autem, quae sine peccato fieri aut omitti possunt, caritas inclinatur ad se aliis praeferrendum; licet tamen proximum sibi praeferre, tum quia nulla est obligatio ea sibi procurandi, tum quia bonum, quod omittitur, alio maiore bono compensatur, nempe bono virtutis, quae hac ratione exercetur.

.8, Illicitum est *desiderium carendi aeterna beatitudine* propter bonum alterius quaecunque; licet autem velle dilationem beatitudinis ad diutius laborandum pro gloria Dei et proximorum salute⁵³). — Nunquam licet ullum *peccatum veniale* committere ad bonum proximi quaecunque sive spirituale sive corporale (e. g. conversionem iudaeorum) procurandum, quia Dei beneplacitum rebus omnibus praeferendum est; Deo autem magis placet, si Vitam peccatum, quam si peccando prosim aliis. Insuper non sunt facienda mala, ut eveniant bona⁸⁴).

Licet ad salutem spiritualem vel corporalem proximi procurandam se *exponere periculo remoto peccandi*; quare sacerdoti licet-legere res periculosas, ut ad excipiendas confessiones, et medico id licet, ut ad sananda corpora se habilem reddat. Immo ad procurandam salutem spiritualem in extrema proximi necessitate licet se *exponere periculo proximo peccandi*, adhibitis tamen remediis contra peccatum, quod per Dei gratiam caveri potest⁵⁵).

Potest aliquis *differre vel omittere ingressum in religionem* ad exercendam curam animarum, ubi alius pastor inveniri nequit, vel etiam ad alendos pauperes consanguineos. Potest sacerdos interdum omittere orationem, lectionem spiritualem ad erudiendos proximos, ad curandos infirmos.

^d Licet *desiderare maiora bona spiritualia* proximo quam sibi; sic licet optare, ut omnes perfectius cognoscant et ament Deum, quam ego. Caritas tamen potius inclinatur, ut unusquisque sibi quam aliis maiora bona exoptet et procuret, sed quia id praeceptum non est, et quia haec bona per divisionem inter plures non minuuntur, pro lubitu ea sibi vel aliis quilibet procurare potest⁵⁶).

^e. Non solum licitum, verum etiam laudabile est *omnes suas satisfactiones offerre pro animabus in purgatorio*. Olim disputabant quidem theologi, num haec oblatio ordinatae caritati consentanea sit; ex quo vero ecclesia eam concessis indulgentiis probaverat, de hac re non potest esse dubium. Et sane licet proximum etiam in bonis spiritualibus sibi praeferre, modo in necessariis ad salutem nos ei praeferamus. Accedit, quod minimum augmentum gratiae et gloriae pluri aestimandum sit, quam liberatio a diuturna poena purgatorii; atqui haec oblatio est eximium opus bonum, quod magnum augmentum gratiae et gloriae producit.

An licitum sit vitam propriam exponere periculo ad servandam vitam proximi

Homo tenetur quidem absolute loquendo plus diligere vitam propriam et bona ad eius conservationem necessaria, quam vitam proximi, attamen a. vitam proximi praeferre *debet* tum ad servandam personam religioni aut reipublicae necessariam vel valde utilem, tum ad servandam communitatem periclitantem; b. vitam proximi licite praeferre *potest* ad servandam etiam aequalem vel inferiorem, praesertim si id fiat ex motivo virtutis. Ratio *primi* est, quia pro bono communi non solum bona fortunae, sed etiam bonum vitae exponere debemus, ideo potest et debet quivis proprium corpus obicere ad principem a gladio occisoris defendendum, item debet se hostibus tradere ad patriam incolumem servandam. Ratio *secundi* est, quia non agitur de bono ad salutem necessario; quodsi vita propria ex motivo virtutis periculo exponitur, non comparatur vita propria cum vita proximi, sed virtus, quae in salvanda vita proximi exercetur, cum vita proximi. Ideo laudabile est inservire peste infectis cum periculo vitae; item cum periculo vitae se in aquam coniicere ad alium eripiendum; in sacris litteris lau-

M) Cf. Ex. 32, 32. Rom. 9, 3. Phil. 1, 23 ss.

«) Cf. Matth. 16, 26. Rom. 3, 8.

w) Cf. s. Alphonsus l. 2. n. 26. Lehmkuhl, Casus consc. L n. 376.

M) Cf. Castropalao tr. 6. disp. 1. punct 7.

datur Tobias, qui ad sepelienda defunctorum corpora vitae periculo se obicit⁵⁷) ; quandoque pii homines vitam suam obtulerunt pro recuperanda proximi sanitate oblationemque Deus acceptavit⁵⁸).

78. 2. Homo tenetur *plus diligere proximum quoad bona spiritualia quam se ipsum quoad bona corporalia vel externa*; ideo quandoque tenetur proximum iuvare etiam cum proprio suo damno vel incommodo. In particulari vero haec statuenda sunt:

a. Proximo in *extrema necessitate spirituali* constituto succurrendum est etiam cum periculo vitae vel gravi damno temporali: ad exemplum enim Domini *et nos debemus pro fratribus animas ponere*⁶⁹). Sane amissio vitae temporalis comparata cum aeterna salute proximi est leve malum, ad quod subeundum ex caritate tenemur, si necessitas proximi est extrema.

Ut hoc praeceptum urgeat, tres condiciones requiruntur: *j**. ut adsit certa spes illum iuvandi; *j*3_. ut non adsit alius, qui eum iuvare possit et velit; *y*. ut gravius malum inde non sequatur, ut si aliquo hac de causa moriente plures alii in periculum salutis adducerentur.

b. Proximo in *gravi necessitate spirituali* constituto homo non tenetur succurrere cum periculo vitae vel gravi damno temporali, nisi *ex officio* spiritualem salutem proximi curare debeat ut animarum pastor; tenetur tamen cum levi suo damno vel incommodo.

a. Cum enim proximus ipse se iuvare possit, si velit, non est asserenda obligatio, proximo succurrendi etiam cum periculo vitae vel cum iactura notabili bonorum temporalium; attamen exercitium excellentis virtutis hoc esset, quia salus proximi longe maius bonum est, quam vita propria.

β. Quia ad obligationem caritatis *accedit alia obligatio* scilicet officii (iustitiae), animarum pastores etiam in gravi necessitate constituto succurrere debent cum periculo vitae vel bonorum temporalium: *Bonus pastor animam, suam dat pro ovibus suis*⁷⁰), nisi >aeque idoneum sibi substituerit.*⁶¹)

c. Proximo in *levi necessitate spirituali* constituto succurrendum est, si facile, i. e. absque damno temporali vel cum levi tantum fieri potest: caritas enim proximi aliquid certe exigit: *Deus mandavit illis unicuique de proximo suo* ⁶²); at non exigit, ut aliud damnum nisi leve subeamus ad liberandum proximum a malo, a quo ipse facile se liberare potest.

79. 3. Homo tenetur *plus diligere proximum quoad bona corporalia, quam se ipsum quoad bona externa*; ideo quandoque tenetur proximo

a7) Tob. 12, 12.

M) Cf. *Mutter* II. p. 99.

co) 1. Ioan. 3, 16.

@°) Ioann. 10, 11.

ei) *Vermeersch* n. 89.

<<) Eccli. 17, 12.

succurrere etiam cum iactura bonorum suorum externorum. In particulari haec statuenda sunt:

a. Proximo in *extrema necessitate corporati* constituto succurrendum est cum magno quidem incommodo, non tamen cum periculo vitae vel boni fere aequalis, nisi quis *ex officio* bonum proximi corporale curare debeat, ut medicus stipendio conductus: nam pro bono proximi tam excellenti aliquod sane incommodum subire tenemur; cum tamen quilibet teneatur prius seipsum diligere, non tenetur adeo grave incommodum pro alterius bono temporali subire.

b. Proximo' in *gravi necessitate temporali* constituto succurrendum est cum levi aliquo incommodo: licet enim pro bono proximi excellentiore aliquod incommodum subire debeamus, nemo tamen tenetur ex caritate privare se magno bono, nisi proximo procurandum sit bonum longe maius.

c. Proximo in *communi necessitate temporali* constituto succurrendum est, si facile fieri potest: caritas enim proximi non exigit, ut incommodum subeamus ad liberandum eum a malo, quod ipsi grave non est⁶³).

4. Homo tenetur plus diligere communitatem quam seipsum quoad bona corporalia et temporalia.

80. De ordine servando inter diversos proximos.

Erant, qui dicerent contra perfectionem Christianam eos agere, qui unum proximum prae alio plus diligant propter consanguinitatem vel humanam amicitiam. Verum falsi sunt: nam ipsa natura rationali inducimur ad eos magis diligendos, qui nobis magis sunt coniuncti; gratia autem non destruit, sed perficit naturam; ergo etiam caritate supernaturali eos magis diligere possumus et debemus, qui nobis sunt conjunctiores. Idem confirmatur exemplo Christi, qui in evangelio s. Ioannem prae aliis discipulis plus dilexisse narratur. Itaque

1. *Objective* magis diligere debemus cos, qui aliis sunt *meliores*: caritas enim unicuique vult ea bona naturalia et supernaturalia, quae habet vel quae ei conveniunt; ideo qui sunt sanctiores, objective magis quam alii diligendi sunt.

2. *Affective* et *effective* in aequali necessitate magis diligendi sunt, qui nobis sunt *magis coniuncti*; quod si necessitas sit inaequalis, prius succurrendum est ei, qui maioren] patitur.

Fratri in extrema necessitate spirituali vel corporali constituto prius succurrere debemus quam extraneo in eadem necessitate constituto, si utrumque iuvare non possumus. Sed extraneo in necessitate spirituali constituto prius succurrere debemus, quam coniuncto in necessitate temporali constituto. — Sacerdos vocatus ad baptizandum infantem et absolvendum moribundum, si par est periculum in mora et non adest laicus, qui infantem baptizet, tenetur praeferre infantem, si adultus se iuvare potest per contritionem; si id non potest, tenetur praeferre adultum.

3. Conjunctio potest esse: a. *carnalis*, ex vinculo sanguinis (parentes, filii, coniuges, consanguinei, affines); haec utpote natura prior et

M) Ergo adagium: *Caritas non obligat cum gravi incommodo* ita intelligendum est: a positivo praecepto caritatis excusare potest incommodum proportionate (ad necessitatem proximi) grave.

fundamentum alias conjunctiones praecedit; *b. spiritualis*, ex vinculo religionis (membra Ecclesiae, communitatis religiosae, pastor et oves); *c, civilis*, ex vinculo sociali (concives, incolae eiusdem urbis, vicini, benefactores).

4. Magis coniuncti praeferendi sunt' solum in *iis bonis, quae ad illam coniunctionem pertinent*; in bonis communibus praeferendi sunt, qui potiore coniunctione nobiscum uniuntur.

Ideo parochus tempore pestis vocatus ad duos moribundos, quorum alter est ipsius pater, sed non parochianus, alter vero parochianus, patre, si non sit in extrema necessitate, relicto succurrere debet parochiano, quia in bonis spiritualibus aliis praeferendi sunt, qui nobis spiritualiter coniuncti sunt. In extrema tamen necessitate utrimque aequali sive spirituali sive temporali prius succurrendum est carnaliter coniunctis, quia carnalis coniunctio potior est.

Articulus quartus.

De dilectione inimicorum⁸¹).

81« Declarationes. 1. Nomine *inimici* significantur illi, qui nos odio prosequuntur aut offensa vel iniuria affecerunt. Doctrina de dilectione inimicorum a fortiori extendenda est ad eos, quos ob quaecumque motivum naturaliter aversamur.

Offensa definitur laesio voluntatis alterius; per offensam igitur aliquid fit, quod alteri displicet ideoque eius indignationem et aversionem excitat; *iniuria* definitur laesio iuris alterius; per iniuriam non solum contra voluntatem, sed etiam contra ius alterius aliquid fit; si tandem iniuria illata coniuncta est cum damno alterius, dicitur *damnificabo*. Offensa compensatur per amicam reconciliationem, iniuria compensatur per satisfactionem eo quod offendens aliquid molesti subeat, ut laesus sibi reconcilietur; damnificatio compensatur per restitutionem, eo quod damnum illatum laeso reparetur.

2. *Signa dilectionis communia* ea dicuntur, quae homines certae conditionis et relationis sibi exhibere solent ad significandum mutuum amorem. *Signa vero specialia* ea dicuntur, quae ultra communia nonnulli homines sibi exhibere solent ad significandam amicitiam et familiaritatem inter ipsos vigentem.

a. Signa communia plerumque censentur: salutantem resalutare, interroganti vel scribenti respondere, emere volenti expositas merces vendere, a communibus orationibus vel eleemosynis non excludere, communia obsequia praestare, damnum alteri imminens, si commode fieri potest, avertere etc. Ad signa communia pertinent etiam ea, quae libere alicui multitudini exhibentur, ut si quis omnibus alicuius loci pauperibus eleemosynam distribueret Signa *specialia tere* haec censentur: hospitio excipere, ad convivium invitare, maestum consolari, aegrotum invisere, familiariter alloqui, frequens epistularum commercium fovere, obvium praevis salutare etc.

⁸¹ Waldmann, Die Feindesliebe in der antiken Welt und im Christentume (Wien 1902); Steinmüller, Die Feindesliebe nach dem natürlichen und positiven Sittengesetz (Regensburg 1909); Bach, Die Feindesliebe nach dem natürlichen und übernatürlichen Sittengesetze (Kempten 1914); C. Silvestri, Contro la vendetta (Milano 1948).

b. Ex hac definitione patet haec signa *non absolute, sed relative* determinanda esse, scilicet ratione habita determinati status et condicionis, determinatae relationis et determinatae etiam regionis et temporis; alia enim sunt signa communia dilectionis, quae homines culti, alia quae rudes, alia quae fratres et sorores, alia quae rembtiores consanguinei, alia quae concives, alia quae prorsus ignoti sibi invicem exhibent, alia cum tempore mutantur.

82. Praeceptum. 1. Exstat speciale *praeceptum caritatis diligendi inimicos*: licet enim in generali praeepto caritatis erga proximum dilectio inimicorum iam implicite contineatur, nihilominus explicitum mandatum addidit Christus Dominus tum propter magnam eius difficultatem, tum propter eximiam eius perfectionem, tum denique, quia in V. T. hoc praeeptum in tota amplitudine sua clare non continetur atque insuper a pharisaeorum interpretatione obscuratum erat: *Diligite inimicos vestros; benefacite his, qui oderunt vos, et orate pro persecutibus et calumniantibus vos*⁶⁵).

a. Obligatio diligendi inimicos iam *iure naturae* continetur: etenim inimicus quoque proximus noster est, quem lex naturae diligendum praecipit. Nihilominus antiqui philosophi ante Christum ad cognitionem *praecepti* de diligendis inimicis non pervenerunt, etsi eorum dilectionem in quibusdam casibus laudaverint Aevo tandem Christiano stoici posteriores non sine influxu veritatis revelatae inimicos diligendos esse docent⁶⁶). — In *veteri testamento* dilectio inimicorum praeepta erat: *Non oderis fratrem tuum in corde tuo... Non quaeras ultionem nec memoreris iniuriae civium*⁶⁷). *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitierit, da ei aquam bibere: prunas enim congregabis super caput eius, et Dominus reddet tibi*⁶⁸). Quamvis Israelitae inimicum ut proximum diligendum esse docerent, hanc tamen inimici dilectionem non ad omnes extendunt, sed ad inimicos intra proprium genus coarctant, quin etiam odio prosequabantur, quos adversarios suae gentis et avitae religionis novissent⁶⁹). *Christus* tandem dilectionem inimicorum perfectam clare pronuntiat

b. Hoc praeeptum specialem obligationem ab obligatione diligendi proximum distinctam non imponit. Quatenus *negativum* est, prohibet, ne unquam odio habeamus inimicos nostros vel vindictam iramve in eos foveamus; quatenus autem *affirmativum* est, praecipit, ut dilectione tum interna tum externa etiam inimicos prosequamur. Dilectio interna inimicis debita non specialem actum caritatis erga personam inimici, sed id solum exigit, ut inimicum a generali dilectione proximorum non excludamus, et ut promptam voluntatem habeamus etiam inimicis in necessitate subveniendi. Duo tamen in specie declarari debent, obligatio exhibendi *signa dilectionis* et obligatio *se reconciliandi* cum offendente.

2. Ex praeepto caritatis tenemur per se etiam inimicis exhibere *signa communia* dilectionis, non autem *specialia*, nisi per accidens.

Ratio *primi* est, tum quia haec signa sunt dilectionis generalis, quae omnibus debetur, qui nobis proximi sunt, ergo etiam inimicis; tum quia eorum omissio

<<) Matth. 5, 43 ss. Cf. Luc. 6, 27 ss.

M) Cf. *Waldmann* l. c. p. 19 ss.

<") Lev. 19, 17 s.

•8) Prov. 25, 21. 22.

M) Matth. 5, 43.

est signum odii, et ideo inimicos in inimicitia confirmaret. Ratio *secundi* est, tum quia haec signa sunt specialis amicitiae, quae nemini debetur, ergo neque inimico; tum quia ex eorum omissione inimicus non potest praesumere affectum odii et vindictae, sed solum defectum amicitiae et familiaritatis, quae ei non debetur.

3. Ex rationabili causa inimico etiam communia 'dilectionis signa *ad tempus* denegari possunt, odio tamen, semper excluso; pari modo per accidens fieri potest, ut quandoque etiam specialia ei debeantur.

a. Communia signa dilectionis ad tempus inimico exhibere non tenemur in triplici casu: *a.* si spes est fore, ut inimicus exinde emendetur, vel ut eius audacia et insolentia retundatur; *β.* ad iustam punitionem, ut si superior offensus est ab inferiore; *γ.* ad ostendendum dolorem et displicentiam de illata nobis iniuria, praesertim si atrox fuerit.

b. Specialia autem signa inimico exhiberi debent: *a.* si eorum omisio, cum antea dari solebant, in aliis causa scandali esset, quia ex caritate tenemur impedire, ne ex nostro agendi modo proximus damnum capiat, non tamen cum gravi incommodo; *β.* si ex his signis inimici reconciliatio sperari potest, quia ex caritate proximum a peccato retrahere tenemur, si facile fieri potest; *γ.* si eorum negatio esset speciale signum odii et inimicitiae; ut si inimicus reconciliationem quaerens exhiberet specialia caritatis signa salutando, alloquendo etc., ea non reddere esset signum odii.

85. Negatio communium signorum caritatis *grave peccatum* esse potest, *a.* Ad dimetiendam gravitatem peccati, quae omissione signorum caritatis committitur, attendendum est: *a.* num omisio horum signorum ex *odio interno* procedat; *β.* num causa *offensionis* respectu inimici vel *scandali* respectu aliorum sit: si neutrum locum habet, solum veniale peccatum est.

b. Ad discernendum, num negatio signorum caritatis ex odio procedat, attendi debet ad causam, ob quam omittuntur: etenim si gravis est, omisio signorum ex odio procedere censetur.

a. Qui, ne occurrat inimico, aliorum declinat, etiam citra odium internum, graviter peccat, si inimicus advertit id fieri sui causa et ideo graviter offenditur; nullum est peccatum aut veniale tantum, si id non advertit aut non curat, et si ex rationabili causa fit.

β. Omissio salutationis non est peccatum, nisi ex adiunctis sit signum odii interni, ut si antea salutatio inter ipsos tamquam commune signum usitata erat, vel si inter plures, qui salutantur, solus inimicus praetermittitur.

γ. Non peccat domina, quae ancillam propter gravem iniuriam e servitio dimissam ad tempus neque aspicit neque alloquitur neque occurrentem in via ac salutantem resalutat, dummodo haec non fiant ex odio, sed ex aliquo honesto motivo: ex abominatione delicti, ad ostendendam gravitatem iniuriae sibi illatae, ad iustam punitionem; diutius autem communia caritatis signa ei negare

non potest, sed salutantem resalutare tenetur, ut signo exteriori ostendat se offensam iam remisisse⁷⁰).

S. Qui omne commercium cum altero, a quo offensus est, abrumpit atque nec cum eo loqui neque eum salutare vult, *a.* non peccat, si per aliquot dies id faciat ad iustam tristitiam vel ad abominationem adversus pravam alterius agendi rationem manifestandam, vel ad alterum corripiendum; *b.* leve peccatum committit, ubi agitur de personis, inter quas locutio, salutatio, exhibitio obsequiorum et eiusmodi ad signa communia pertinent, ut cum duo vicini eiusdem pagi vel duo alumni eiusdem seminarii vel duae moniales nolint invicem colloqui nec se invicem salutare, et si causa inimicitiae levis est, et si solum per aliquod tempus commercium vitaretur et signa communia negarentur; *c.* grave peccatum committit, si illa ex odio procedant, ut cum gravis rixa praecessisset, vel si odium provocent vel scandalum aliis praebeant⁷¹).

84. De reconciliatione. Qui quocunque modo *laesus* fuit, ex praecepto caritatis cum inimico reconciliationem quaerenti *se reconciliare* debet; tenetur ergo inimico offensam vel iniuriam remittere et externa remissionis signa ostendere, non tamen statim post illatam offensam; iniuriae autem reparationem vel damnum illatum remittere non tenetur, nec intimiorem familiaritatem, quae forte antea existerat, instaurare.

a. Offensam vel iniuriam remittere seu veniam dare nil aliud est, quam odium et affectum vindictae deponere; atqui hoc lege divina praeceptum est, ut constat ex praecepto generali caritatis et ex pluribus locis s. scripturae e. g. *Sz non dimiseritis hominibus, nec pater vester dimittet vobis peccata vestra*¹²).

b. Remissionem exterius manifestari debere colligitur ex praecepto generali exhibendi signa caritatis communia etiam inimico. *Non statim*: nam humanam fragilitatem superat, quod laesus statim, nondum sedata interna perturbatione, cogatur signa reconciliationis exhibere. Unde sufficit, ut interim internus affectus odii et vindictae deponatur.

Offensus per se non tenetur reconciliationem quaerere; per accidens autem quandoque ad id tenetur, si facile fieri potest, ubi nimirum offendens alias in statu peccati perseveraret, vel si scandalum oriretur, eo quod ignota sit causa, ob quam signa communia negentur.

Reconciliatio ideoque communia caritatis signa ad tempus etiam pacem quaerenti, odio et vindicta depositis, in signum maioris negari possunt; scandalum autem facile abesse potest, si nota sit causa, ob quam signa communia negentur. Quodsi diutius negarentur (etsi pacem non quaerenti), eorum negatio merito censeretur signum inimicitiae ac vindictae, ideoque peccatum esset, excepto casu, quo inimicus signis exhibitis non responderet.

c. Nemo tenetur per se proximo remittere bonum sibi debitum; atqui satisfactio pro iniuria et restitutio pro damno est bonum, quod ei de-

70) Cf. *Elbel-Bierbaum*, Theolog. moralis² (Paderbornae 1894) 1. pars. 2. n. 249 ss.

71) *Ballerini-Palmieri* II. n. 179.

Matth. 6, 15. Cf. Lev. 19, 17.

betur, qui iniuriam vel damnum passus est; ergo illud velle per se unusquisque potest deposito tamen affectu odii ac vindictae.

Quocirca si offendens debitum compensare nolle, non solum restitutionem pro damno illato, sed etiam satisfactionem pro iniuria irrogata apud iudicem petere licet: unusquisque enim exigere potest, quod sibi iuste debetur.

Immo stricte loquendo, etsi offendens veniam petat, adhuc licet coram iudice irrogatae iniuriae vindictam exigere, ut iustitiae satisfiat vel ut alii cohibeantur, deposito tamen omni maligno affectu in proximum. In praxi autem id omnino dissuaderi debet, quia valde difficile est inimici punitionem exigere excluso omni pravo affectu odii et vindictae.

Per accidens tamen fieri potest, ut laesus ex caritate teneatur etiam iniuriae reparationem inimico condonare, ubi nimirum is ad reparandam iniuriam nimium incommodum subire deberet comparate ad bonum, quod laeso inde eveniret.

d. Pace iam restaurata intimior familiaritas ei non debetur, qui antea amicus erat. Ideo etiam omnia amicitiae signa praeter ea, quae spectata naturali relatione consanguinitatis, contubernii, identitatis status etc. communia sunt, citra peccatum omitti possunt.

85. De modo reconciliationis. 1. Qui alterum quocunque modo *offendit*, tenetur, ubi primum moraliter potest, cum eo reconciliationem quaerere, et quidem, si aliud reconciliationis medium non suppetit, per veniae petitionem: qui enim caritatem laesit, tenetur eo modo, qui sibi moraliter possibilis est, eam reparare; reparatio autem caritatis ordinarie fit per reconciliationem, unde praecipit Christus: *Si ergo offers munus tuum., vade prius reconciliari fratri tuo*⁷³).

Num offensorem veniam petere debeat. — Veniae petitio est medium ad finem reconciliationis obtinendum; quando igitur ea unicum medium est, dicenda erit necessaria, quod fere accidit, si offensus est pater, dominus, superior etc. Per accidens potest esse necessaria, si superior vel iudex eam iniungit. Ordinarie autem non est necessaria, cum pax inter inimicos etiam aliis mediis (per signa specialia amicitiae, per officia exhibita, per intercessionem amicorum etc.) reintegrari possit.

2. E duobus, qui *se mutuo offenderunt* et invicem facti sunt inimici, ille prius reconciliationem procurare debet, qui gravius alterum offendit, et si fere aequalis est mutua offensio, ille, qui prius offendit. In praxi vero utrique suadendum est, ut vel per se vel per alium reconciliationem quaerat.

J

- 'Articulus quintus.

De caritate proximi externa.

§ 1. *De misericordia.*

86. De natura misericordiae. 1. Actus caritatis erga proximum in miseria constitutum dicitur *misericordia*. Beneficium praestitum proximo in miseria constituto est *opus misericordiae* seu *eleemosyna* generatim sumpta.

*>) Matth. 5, 23. 24.

2. *Misericordia* est virtus moralis, qua homo ex commiseratione inclinatur ad sublevandam alienam miseriam.

A caritate igitur eo differt, quod haec proximo universim vult et procurat bonum ex benevolentia, misericordia autem ei, qui in miseria est, ex compassione. Miseria enim proximi naturaliter movet ad compassionem et compassio ad sublevandam miseriam.

3. *Obiectum materiale* misericordiae sunt actus, quibus malum seu miseria alterius (infirmetas, ignorantia, egestas, peccatum etc.) removetur. *Obiectum formale* est honestas, quae in removendo alterius malo ex compassione relucet.

Nota. Misericordiae virtutem religio Christiana potissimum nos docuit. Quamvis enim lex naturae eam postulet, eius tamen notio apud gentiles obscurata eiusque exercitium adeo neglectum erat, ut *Plato* pauperes e republica exulare voluerit, et *Seneca* misericordiam animi vitium putaverit. His Christus Dominus suam mentem opposuit dicens: *Misereor super turbam*^{TM)}; *Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis*¹⁶⁾.

87. De praecepto misericordiae, a. Ex universali praecepto caritatis consequitur quemlibet per se sub gravi teneri proximo in miseria constituto succurrere, si moraliter potest (n. 54): qui enim alienam miseriam sublevare detrectat, proximum vere non diligit.

Potest aliquis obligari ad succurrendum proximo ex *caritate communi*, qua omnes eandem naturam humanam habentes sibi benefacere debent, vel ex *caritate speciali* (pietate), qua illi, qui peculiari ratione coniuncti sunt ut cognati, sibi succurrere tenentur, vel ex *caritate et iustitia*, qua illi, qui ex officio aliorum curam habent, subvenire tenentur. Porro quamdiu adsunt, qui ex iustitia vel ex speciali caritate succurrere tenentur et etiam succurrere posse et velle creduntur, non obligantur alii ex caritate communi; illis autem deficientibus hi tenentur.

b. Etsi teneamur proximo, qui in egestate versatur, bonum praestare, quo indiget, vel malum ab eo avertere, quod ei imminet, sive corporale est sive spirituale, attamen *inquirere* in indigentes non tenentur nisi ii, quibus ex officio aliorum cura incumbit: ad ipsos enim indigentes pertinet, ut necessitatem suam exponant.

Qui tamen rationabiliter dubitat de extrema alicuius necessitate, tenetur inquirere veritatem; et si facta inquisitione dubium manet, nulla est obligatio subveniendi.

88. Opera misericordiae. Miseria proximi potest esse corporalis vel spiritualis, quare opera misericordiae alia sunt corporalia, alia spiritualia. *Corporalia* numerantur septem: cibare esurientes, potum dare sitientibus, vestire nudos, excipere peregrinos, visitare infirmos, redimere captivos, sepelire mortuos. *Spiritualia* pariter septem numerantur: docere ignorantes, dare consilium dubitantibus, consolari maestos,⁷⁶

^{TM)} Mare. 8, 2.

⁷⁶⁾ Matth. 11, 28. Cf. A. Weiff, Apologie³ (Freiburg 1897) IB. S. 807.

corrigere peccantes, remittere offendentibus, tolerare molestos, orare pro vivis et defunctis.

Hic agendum est de *eleemosyna* stricte dicta, quo nomine designantur opera misericordiae corporalia, de *correptione fraterna*, quae inter opera spiritualia misericordiae peculiarem difficultatem prae se fert, denique de *operibus spiritualibus* in genere, quatenus per ea exercetur *cooperatio ad bonum* vel *apostolatus Actionis Catholicae*.

§ 2. De eleemosyna.

89. Notio. Verbum *eleemosyna* triplici diverso sensu accipitur: *late* significat quodvis opus misericordiae sive corporale sive spirituale; hoc sensu s. *Thomas* eleemosynam definit: opus, quo datur aliquid indigenti ex compassione propter Deum⁷⁰⁾; *stricte* significat opus corporale, quod indigenti ex compassione tribuitur ad inopiam eius sublevandam; *strictissime* significat rem corpoream, quae indigenti ex compassione tribuitur seu donatur ad inopiam eius sublevandam.

Tria ergo ad eleemosynam strictissimo sensu constituendam essentialiter requiruntur: *a.* ut detur seu donetur aliquid i. e. ut proprietas rei oblatae in pauperem transferatur; *b.* ut detur egenti; *c.* ut detur ex compassione ad sublevandam eius egestatem, sive temporalem, sive simul spiritualem, sive singulorum, sive, quod pluris est, multorum, eo quod detur eleemosyna institutis ad id erectis.

90. De praecepto eleemosynae. 1. *Ex praecepto divino* tum naturali tum positivo, eoque *per se gravi*, tenemur dare eleemosynam.

Primum patet tum ex generali principio caritatis alteri faciendi, quod nobis (in eadem condicione positus) fieri vellemus, tum ex natura dominii privati. Quamvis enim homo verum ius habeat in bona sua, hoc ius tamen utpote secundarium, cum obligatione connexum est de bonis suis conferendi iis, qui labore suo vitae necessaria sibi comparare non possunt⁷⁷⁾. *Secundum* patet ex multis scripturae testimoniis: *Ego praecipio tibi, ut aperias manum fratri tuo egeno et pauperi, qui tecum versatur in terra*⁷⁸⁾. *Frange esurienti panem tuum et egenos vagosque induc in domum tuam; cum videris nudum, operi eum et carnem tuam ne despexeris*⁷⁹⁾. *Qui habuerit substantiam huius mundi et viderit fratrem suum necessitatem habere et clauserit viscera sua ab eo, quomodo caritas Dei manet in eo?*⁸⁰⁾. *Tertium* patet ex eo, quod Christus impiis in die iudicii aeternam damnationem infligendam denuntiat ob solum defectum eleemosynae: *Discedite a me maledicti in ignem aeternum .. esurivi enim, et non dedistis mihi manducare, sitivi, et non dedistis mihi potum*⁸¹⁾.

2. Ut hoc praeceptum eleemosynae obliget, duo requiruntur: ex parte proximi *necessitas*, ex parte dantis *possibilitas* seu bona superflua.

a. Necessitatem ratione gradus supra (n. 75) divisimus, ratione originis autem distinguitur necessitas *involuntaria* tum in se tum in causa, et haec est infortu-

ne) JI. II. q. 32. a. 1.

“”) Cf. s. *Thomas* II. II. q. 32. a. 5. et ad 2.

70) Deut. 15, 11.

71) Isai. 58, 7.

72) 1. Ioan. 3, 17. Cf. Matth. 25, 34—45. 1. Tim. 6, 17. 18.

73) Matth. 25, 41. 42.

nium; *voluntaria* tum in se tum in causa, et haec est virtus; *involuntaria in se et voluntaria in causa* e. g. in taedio laboris, et haec est vitium. Atqui succurrendum est non solum indigenti ex infortunio, sed etiam indigenti ex virtute: patitur enim veram necessitatem eamque ex optima causa.

b. Declarandum est, quotuplici modo *bona* dicuntur *necessaria* et *superflua*.

a. *Necessaria vitae* dicuntur bona, sine quibus vita propria et suorum conservari non potest, adeo ut his subtractis aliquis se suosve in extremam necessitatem coniiceret. Vitae igitur necessaria sunt etiam illa bona, quae requiruntur ad liberos alendos et educandos vel ad ancillam, quae familiae necessaria est, sustentandam. Ergo *superflua vitae* dicuntur bona, sine quibus aliquis se suosque sustentare potest.

β. *Necessaria ipsi statui* dicuntur bona, sine quibus status conservari nequit, adeo ut his subtractis aliquis e statu suo decideret. Cetera sunt *superflua statui*.

7. *Necessaria decentiae status* dicuntur bona, sine quibus aliquis non potest vivere convenienter ad suam condicionem, adeo ut his subtractis statum suum decenter conservare non posset. Decentiae igitur status necessaria etiam illa bona dicuntur, quae ad honestam sui, suorum famulorumque sustentationem, ad filiorum convenientem educationem et dotationem, ad convenientes donationes, ad honesta de more convivia, ad hospitem receptionem etc. requiruntur. Cetera sunt *superflua simpliciter*.

91. Accuratioꝛ pꝛaecepti determinatio. 1. Proximo in *extrema necessitate* constituto succurrendum est ex bonis non solum simpliciter superfluis, sed etiam ex superfluis statui: proximo enim in tanta necessitate constituto etiam cum magno incommodo subveniendum est²⁾.

a. Etsi proximo in extrema necessitate dari debeat eleemosyna' ex bonis ad solam decentiam status necessariis, non potest tamen demonstrari obligatio dandi etiam de bonis ad ipsum statum conservandum necessariis, adeo ut quis teneatur a proprio statu decidere; neque enim propriam vitam tenetur conservare cum amissione status sui seu per media extraordinaria.

b. Non tenemur curare, ut aegrotus in patria brevi moriturus mittatur in aërem salubriorem regionis longinquaе. Medicus non tenetur peragere operationem chirurgicam extraordinariam ad conservandam vitam pauperis. — Nemo tenetur erogare magnam pecuniae summam ad redimendum proximum e periculo mortis vel durae et perpetuae captivitatis.

c. In extrema necessitate proximo tantum dari debet, quantum requiritur ad eius necessitatem hic et nunc sublevandam, nisi sit res extraordinaria; et si quidem absolute pauper sit, gratis ei dari debet, quodsi vero solum indigeat usu rei, sufficit illam commodare.

2. Proximo in *gravi necessitate* constituto succurrendum est ex bonis simpliciter superfluis: nam ordinata caritas exigit, ut proximo in gravi necessitate succurramus, si facile possumus. Hoc pꝛaeceptum tamen non obligat divites, ut omnibus accurrentibus dent, sed aliquibus, nec ut eorum indigentiae penitus provideant, sed ex parte: ordi-

8a) *Innocentius XI.* damnavit prop. 12. »*Vix in saecularibus invenies, etiam in regibus, superfluum statui. Et ita vix aliquis tenetur ad eleemosynam, quando tenetur tantum ex superfluo statui** (D. 1162).

narie enim praesumere possunt esse alios, qui et ipsi subvenire velint; probabiliter non tenentur tali pauperi dare eleemosynam, quam alii operi bono reservarunt³⁴⁾).

Tenentur ergo medici, advocati etc. operam pauperibus gratis impendere, si hi reperiantur in gravi necessitate nec ab aliis iuvare possint. — Tempore famis tenentur divites succurrere pauperibus famem patientibus, quatenus sine gravi incommodo possunt.

3. In *communi necessitate* constitutis hinc inde succurrendum est ex bonis simpliciter superfluis. Nulla est obligatio determinato alicui pauperi, nec generatim omnibus pauperibus succurrendi, sed obligatio est pauperibus in communi necessitate constitutis pro ratione facultatum quandoque et aliquibus indeterminate subveniendi: si enim singuli aliquid largiantur, sufficienter sublevatur communis necessitas.

Quanta eleemosyna in communi necessitate a divitibus elargienda sit, accurate determinari non potest. Ex mente s. *Alphonsi* (n. 32) satisfaciunt praecepto eleemosynae divites, qui vere superflua habent, si largiantur quinquagesimam partem (2%) reddituum annuorum. Quamvis haec complurium auctorum determinatio solido fundamento carere videatur, adeo ut divites, qui bona simpliciter superflua habent, ad uberiores eleemosynas teneantur, ubi maior exsistit inopia, praesertim operum socialium et caritativorum, ex ea tamen colligitur peccati arguendos non esse divites, qui nonnulla bona ad usus superfluos expendunt vel ad augendas divitias seponunt, immo actum virtutis ponunt, si finis est rectus^{34, 35)} Alii hanc regulam statuunt: Ex bonis superfluis id dandum est, quod consideratis aliorum subsidiis satis est, ut pauperes non sint subsidio destituti⁸⁵⁾.

92. Gravitas obligationis. In genere esse gravem obligationem dandi eleemosynam Ecclesia expresse docet: ^Gravissimo divites urget praecepto, ut, quod superest pauperibus tribuant, eosque divino terret iudicio, quo, nasi egenorum inopiae succurrant, aeternis sunt suppliciis mulctandi⁸⁶⁾.

a. Gravem obligationem succurrendi proximo *extremam* necessitatem patienti nemo negat: etenim si praeceptum eleemosynae per se grave est, certe in extrema proximi necessitate sub gravi obligat

b. Idem dicendum est in *gravi* necessitate proximi; nam gravitas huius obligationis a necessitate proximi potissimum dependet; hinc in *gravi* proximi necessitate gravis urget obligatio succurrendi.

M) Vermeersch II. n. 96.

34) Enc. *Quadr. an.* 1. c. 194.

35) Vermeersch, ib. n. 97. Imo n. 99, 3 scalam tradit relativam ad redditus superfluos et ad familiam alendam, cuius infimus et supremus gradus hic est: si redditus absolute superflui sunt 25.000 (300.000), possessor sine familia tribuat: 20% (40%) — cum 3—4 liberis: 10% (20%) — cum 7—10 liberis: 5% (10%). Cf. St *Ignatius*, Exerc. spir. Regulae in distribuendis eleemosynis servandae.

83) Leo XIII. Enc. *Quod Apostolici*, 28 dec. 1878 (D. 1852); similiter Enc. *Rerum, novarum*, 15 mai 1891 (D. 1938 b) et Pius XI. Enc. *Quadragesimo anno*. 15 maii 1931 (D. 2257).

a. Quoad proximum in *gravi* necessitate constitutum obligatio *gravis* cum 5. *Alphonse* (n. 31) et plerisque aliis statuenda videtur: nam ex s. scriptura multi excluduntur a regno coelorum ob solum defectum eleemosynae; atqui si obligatio gravis ad rarum casum necessitatis extremae restringeretur, non possent excludi multi. Insuper sanctis Patribus obligatio dandi eleemosynam est gravis, id quod eorum testimonia passim apud auctores testantur; atqui incredibile est illos textus solum de necessitate extrema intelligendos esse. Tandem conveniunt auctores in statuenda gravi obligatione avertendi a proximo, si commode fieri potest, grave malum e.g. extinguendi incendium domui appositum, reprimendi gravem diffamationem; ergo etiam in hac re statuenda est gravis obligatio.

β. Si quis dives, qui possidet bona superflua, habet propositum nunquam dandi eleemosynam nisi in extrema necessitate, per se hoc propositum est graviter peccaminosum; in particularibus tamen casibus eiusmodi dives, qui pauperes sine eleemosyna repellit, non facile graviter peccabit, tum ob difficultatem diiudicandi de superfluitate bonorum et de pauperum necessitate, tum ob praesumptionem, quod alii velint succurrere, tum quia forte alia via egentibus opem fert e. g. praebendo eis occasionem labore aliquid lucrandi, denique quia grave incommodum ex largitione sibi timere potest

c. Utrum obligatio dandi eleemosynam in *communi* necessitate proximorum sit gravis vel levis, auctores disputant⁸⁷⁾; cum tamen non certo probetur gravis, communiter levis statuitur.

Qui *gravem* obligationem cum S. *Antonino*⁸⁸⁾ *negant*, ita argumentantur: ubi necessitas non est gravis neque obligatio subveniendi gravis esse potest.

Alii cum S. *Thoma*⁸⁹⁾ etiam ex solo titulo superfluitatis obligationem statuunt ex bonis vere superfluis erogandi, ita ut gravitas obligationis ex abundantia deducatur; sed ubi non est necessitas pauperum, talis erogatio non est eleemosyna, sed actus aliarum virtutum, ut beneficentiae, magnificentiae vel iustitiae socialis, qua paratus est homo saltem per contractus varios communicandi aliis aliquem usum⁹⁰⁾; si autem necessitas ut titulus respicitur, ipse S. Thomas dicit: iNon omnis necessitas ad praeceptum (grave) obligat, sed illa sola sine qua is qui necessitatem patitur, sustentari non potest.c Quod non videtur communem tantum necessitatem respicere.

Optime fortasse conciliantur sententiae dicendo gravitatem obligationis esse correlativam utrique titulo: quo maior est superfluitas, eo minor sufficit necessitas, quo minor superfluitas, eo maior necessitas requiritur ad gravem obligationem statuendam⁸¹⁾.

Fingens se pauperem non fit dominus eleemosynae: nam largitio eleemosynae essentialiter est donatio, cuius causa motiva est egestas accipientis; facta ergo pauperi ficto est donatio, cuius causa motiva deficit, et proinde donatio invalida. Quocirca accipiens tenetur eam restituere domino vel pauperibus ex voluntate domini rationabiliter praesumpta.

87) Cf. S. *Alphons.* II, 32.

88) Summa theol. p. 2. tit. 1. c. 24 § 5.

80) II. II. q. 32. a. 5. et q. 118. a. 4. ad 2.

80) Enc. *Quadr. an.* 1. q. c. 194; cf. *Bouvier*, Le précepte de l'aumône chez S. Thomas. (Montreal 1935).

81) Cf. *Léo XIII.* Enc. *Graves de communi* 18. ian. 1901. (Ed. Herder V, p. 23).

Attamen eleemosynae, quae sunt minimi valons, ex praesumpta largientium voluntate non debent eis necessario restitui: recte enim supponitur primum motivum donationis in eiusmodi eleemosynis non tam fuisse egestatem pauperis, quam amorem Dei et proximi.

95. De cura pauperibus impendenda (Armenpflege). 1. In praesenti rerum ordine discrimen inter divites et pauperes, utpote ex naturali diversitate virium animae et corporis atque ex diversa cura virtutis Christianae ortum, nunquam eliminabitur: *Pauperes enim semper habetis vobiscum**2). Ad emolliendum hocce discrimen atque ad conciliandos pauperes cum divitibus plurimum confert praeceptum eleemosynae et, quae ex eo ortum habet, cura pauperibus per opera misericordiae impendenda, dummodo apte exerceatur. Ut finem hunc assequatur eleemosyna, imprimis sponte, non coacte et deinde ita tribui debet, ut miseriae spirituali consulatur, dum miseria corporalis arcetur. Cum enim paupertas ex vitiis saepe oriatur, eleemosyna una cum egestate etiam moralibus defectibus mederi debet. Quodsi quis sine culpa eget,, eleemosyna collata pauperem sua sorte contentum reddat.

2. *Pauperes* dicuntur, qui media sustentandi vitam nec ipsi habent nec proprio labore sibi comparare possunt.

E numero pauperum excludendi non sunt, qui propria culpa in statum paupertatis devenerunt, dummodo vitae necessaria sibi comparare non possint; pauperes vero non censentur ii, quibus vitae necessaria desunt ob eorum pigritiam taediumque laboris: de his sunt verba Apostoli: *Si quis non vult operari, nec manducet**3).

3. Cura pauperum primo loco commissa est privatis hominibus et ecclesiae⁹⁴).

Subventionem pauperum bonum commune quidem exigit, sed non omne id, quod ad bonum commune necessarium vel utile est, potestas publica curare debet, si in communitate alii adsunt, quibus illius cura commissa est, qui proinde melius atque efficacius bono necessario providere possunt.

Praeceptum enim dilectionis proximi (*Mandavit unicuique de proximo suo*) imprimis id exigit, ut egenti succurramus, quod Christus Dominus eo efficaciter commendavit, quod docuit sibi factum esse, quod quis **minimis*< fecerit. Ecclesia Christi praecepta verbo et exemplo docet fideles eosque spiritu caritatis et humilitatis imbuat, quo opera misericordiae pauperibus exhibeantur.

Ideo *Pius IX.* >impium< vocat propositum auferendi »civibus et Ecclesiae facultatem* colligendi et distribuendi eleemosynas⁹⁵).

4. Cum adiuncta temporis ea sint, ut nec privati nec ecclesia pauperibus sufficienter providere possint, etiam potestas publica eorum curam in se suscipere et tum privatorum tum ecclesiae provisiones pauperum iuvare debet

②) Ioan. 12, 8.

M) 2. Thess. 3, 10.

94) IV. *Liese* in Lex. f. Theol. u. K. (1930) s. v. Armenpflege.

9a) Enc. *Quanta cura*, 8 dec. 1864 (D. 1693).

5. Cura pauperum ergo vel est *privata* vel *publica*; publica vel est *ecclesiastica* vel *civilis*. In praesenti rerum ordine cura pauperum ad munia civitatis pertinet; attamen cura privata et ecclesiastica nullo unquam tempore cessare poterunt. Etenim cura pauperum civilis ipsa sola pauperum necessitatibus sufficienter occurrere nequit, sed necessario indiget auxilio tum curae privatae tum praesertim curae ecclesiasticae. Quam ob rem civitatis est ecclesiam in sublevandis pauperibus iuvare, nullatenus vero integram pauperum curam sibi arrogare potest. Cura pauperum civilis, prout ordinarie exercetur, compluribus defectibus laborat, qui impediunt, quominus ipsa finem suum plene assequatur. Et sane:

a. Singulorum oblationes non spontaneae sed coactae sunt. Inde fit ut pro divitibus rationem tributi habeant, pauperes vero eas iure sibi debitas existiment. Hinc in divitibus deficit Christiana misericordia erga pauperes, in pauperibus animus gratitudinis erga benefactores suos.

b. In distribuendis eleemosynis *a.* fere unice egestas temporalis respicitur, defectus vero morales minus curantur; *β.* Christiana caritas et misericordia negligitur, unde fit, ut pauperes non cessent invidere divitibus sortemque suam aegre ferre.

6. Cum potestas publica tum in communitatibus (Gemeinden) tum in civitate (Staat) media subveniendi pauperibus e tributis desumat, quae a civibus sive in bonum commune universim sive in specie pro pauperibus solvuntur, orta est quaestio, *num solventes tributum (pauperum) obligationi suae dandi eleemosynam satisfaciant*, *a.* Haec tributa rationem verae eleemosynae habent: lex enim civilis, qua imponuntur, divites civiliter obligare censetur ad implendam obligationem erga pauperes, quae eis ex lege naturae incumbit, *b.* Solutione huius tributi certe minuitur obligatio dandi eleemosynam, quia minuitur necessitas pauperum, qui ex illis tributis iuvantur; *obligatio* tamen penitus non cessat, sicut auxilio ex tributis percepto non extinguitur pauperum necessitas. Tenentur ergo homines privati subvenire iis, quos norunt esse in extrema vel in gravi necessitate⁹⁶).

§ 3. De correptione fraterna.

>4. Notiones. *Correptio fraterna* proprie est admonitio proximi facta a privato ad emendandum vel impediendum eius peccatum. Correptionis *motivum* esse potest, vel ut proximus a malo spirituali liberetur (mise-

00) J. M. Forstl, *Das Almosen* (Paderborn 1909); IV. Licse, *Geschichte der Caritas I. et II.* (Freiburg/Br. 1922); L. Walker, *Die Barmherzigkeit und das Almosen* (Freiburg/Br. 1946); G. Gundlach et G. Dumpelmann in *Lex. f. Theol. u. Kirche* (1957) s. v. Almosen.

ricordia), vel ne Deus summe bonus offendatur (caritas); eius *finis* est bonum spirituale proximi, huius nempe *correctio* seu emendatio.

a. Correptio non debet necessario fieri verbis, sed aliis etiam modis, qui apti iudicantur ad corrigendum proximum, fieri potest e. g. tristi vultu⁹⁷⁾, sermonem ad alia divertendo, subtrahendo auxilium temporale.

b. Correptio fraterna distinguenda est tum a correptione *iudiciali*, quae procedit a iudice, pro fine habet castigationem rei et pro motivo bonum commune, tum a correptione *paterna* seu evangelica, quae intendit quidem emendationem, sed fit a patre vel superiore; econtra correptio fraterna etiam ab inferiore fieri potest, a superiore autem fit non ut superior, sed ut persona privata est⁹⁸⁾.

95. De praecepto correptionis. 1. Exsistit *obligatio correptionis fraternae* tum naturalis tum positiva divina: praeceptum enim naturale caritatis nos obligat ad removendum a proximo malum, quo iam premitur vel quod ei proxime imminet. Praeceptum autem positivum s. scriptura saepius inculcat, praesertim vero his verbis: *Si peccaverit in te frater tuus, vade et corripe eum inter te et ipsum solum; si te audierit, lucratus eris fratrem tuum*⁹⁹⁾. *Corripe amicum... Corripe proximum*¹⁰⁰⁾.

a. Haec obligatio omnibus quidem, etiam subditis incumbit, qui ad eam faciendam idonei sunt, quia praeceptum caritatis universale est, sed non omnibus aequali modo: gravius enim superiores obligantur, qui ex pietate vel ex officio bonum spirituale subditorum suorum procurare debent. Hinc si superior (item si alius aptior) correcturus speratur, cessat aliorum obligatio; quod si alii officio suo desint, quilibet aptus ad correptionem faciendam tenetur.

b. *Superiores* (episcopi, praelati, parochi, parentes, domini, magistratus etc.) peccata subditorum suorum tum publica tum occulta etiam cum *magno suo incommodo* emendare et impedire tenentur, quia eorum obligatio non solum ex caritate, sed etiam ex iustitia vel pietate procedit. Ex eadem ratione superiores peccata subditorum non solum corrigere et impedire, sed in ea etiam *inquirere* tenentur, i. e. in subditos universim et in personam particularem, si peculiaris ratio ad id cogat, invigilare debent.

2, Praeceptum correptionis fraternae *per se grave est*: si enim in gravi necessitate proximi corporali ei sub gravi succurrere tenemur per eleemosynam, a fortiori ei subvenire tenemur in gravi necessitate spirituali per correptionem fraternam, quae est eleemosyna spiritualis.

96. Condiciones requisitae. Ut hoc praeceptum sub gravi obliget, hae *quatuor condiciones* requiruntur:

a. Ut adsit materia gravis.

Quodvis peccatum mortale proximi, quippe quod auferat eius vitam spiritualem, censetur esse materia gravis, quae inducit obligationem gravem correptionis⁹

97) Eccl. 7, 4.

98) De correptione iudiciali et auctoritativa agunt cn. 2307—2309.

99) Matth. 18. 15.

100) Eccl. 19, 13. 14.

fraternae; qui ergo per monitionem fraternam peccatum mortale proximi sine ullo incommodo auferre vel impedire potest idque ex vano timore negligit, graviter peccat.

b. Ut adsit spes emendationis: alias enim cessat finis correptionis, qui est emendatio proximi, ideoque eius obligatio.

a. Ideo personae exiguae auctoritatis ab hac obligatione excusantur. In dubio, an profutura sit, omittenda est monitio; quare etiam erga eos, quorum indoles ignota est, prudentia suadet, ut potius omittatur, ne aegre eam ferentes peiores fiant. Si maior fructus postea speratur, monitio differri potest, etsi interim peccatum iteretur.

β. Etsi gravis obligatio cesset, ubi nulla spes fructus apparet, manet tamen obligatio, et quidem eo maior, quo gravior est materia, de qua agitur, etsi spes plus minusve probabilis tantum affulgeat. Attamen non aequalis spes fructus requiritur, ut superior et ut alius ad correptionem teneatur. Superior enim monere tenetur, etsi modica spes fructus exsistat, immo si ex omissa correptione aliorum scandalum sequeretur, etiam ad monitionem relate ad corripiendum inutilem tenetur.

γ. Licet *peccator*, praesertim si eodem vitio laboret, a quo corrigendus sit proximus, ad correptionem exequendam minus aptus appareat, non tamen ideo ab obligatione eximitur, praesertim si sit superior: nam propter peccatum suum nemo a lege naturali eximitur. Peccatoris correptio erit quidem minus efficax, non tamen prorsus inutilis, si delinquentem non exprobando peccatum, sed illud proponendo eumque monendo corrigat¹⁰¹).

c. Ut sine magno corripientis incommodo fieri possit, cum caritas non obliget cum tanto onere.

Qui ergo ob nimiam verecundiam vel pusillanimitatem sine magna difficultate induci non potest ad correptionem faciendam, a mortali certe excusatur, nisi sit superior, qui *ratione officii* subditos corrigere tenetur. Pari modo timor, ne corripiendum offendat et offensum habeat, alium a monitione facienda excusat, sed superiorem certe non excusat.

d. Ut vere adsit proximi necessitas spiritualis, quae adesse censetur, si haec tria concurrunt: \«. si certo constat de peccato commisso aut de voluntate illud committendi; *^ . si correptio necessaria iudicatur ad emendationem delinquentis: si enim iam se emendavit aut mox se emendaturum speratur, correptio superflua est; \y. ut non adsit alius magis vel aequè idoneus, qui correpturus sit.

Si harum condicionum una vel altera deest, obligatio aut nulla erit aut levis tantum; quare cum raro omnes concurrant, privati ad correptionem fraternam (saltem sub gravi) raro obligantur, nisi forte relate ad personam, quacum valde familiariter agunt. Scrupulosi autem ab hac obligatione omnino excusantur, quippe qui ad hoc munus inepti sunt: tum quia propter animi perturbationem discretione ad corrigendum tam necessaria carent, tum quia ad rationes excusantes attendere non valent¹⁰²).

101) Cf. *Castropalao* tr. 6. disp. 3. punct. 7. n. 1 ss. *Elbet-Bierbaum*, Theol. moral. 2 (Paderbornae 1894) I. p. 2. n. 311.

102) *Gury-Palmieri*, Compendium theol. mor. 13 (Prati 1898) n. 233.

97. Ordo in correptione servandus. Si peccatum est occultum, in correptione fraterna servandus est ordo a Christo Domino praescriptus: *a.* ut fiat secreto; et si monitio frustra adhibita fuerit *b.* ut fiat coram uno vel altero teste privato; et si correptio privata frustra adhibita fuerit, *c.* ut fiat publice denuntiando rem superiori, primo quidem ut patri, secundo etiam ut iudici¹⁰³). Hoc praeceptum fundatur in lege caritatis, quae postulat, tum ut proximus cum minimo suo incommodo emendetur, tum ut servetur fama proximi. Et quia caritas per se sub gravi obligat, etiam haec praescriptio per se sub gravi servanda est.

ИЗИСТПАЛ.
19С4

Casus excipiendi. Quandoque ordinem a Christo praescriptum prae-terminare et peccatum statim denuntiare licet superiori tamquam patri, r

Denuntiatio duplex distinguitur, altera *evangelica*, quae fit superiori tamquam patri, ut paterno affectu reum corripiat ad eius emendationem; altera *iudicialis*, quae fit superiori tamquam iudici, ut reum publice iudicet et puniat boni communis gratia. Si denuntiatio fit superiori mere ut patri, non potest ipse ut index procedere.

Casus excipiendi sunt sequentes. Eorum omnium ratio interna haec est, quod bonum per denuntiationem obtinendum praevaleat amissioni famae denuntiandi apud superiorem.

a. Si delinquentis emendatio aliter obtineri *non* potest vel saltem facilius et efficacius per superiorem obtinetur: nam emendatio proximi praevalet eius famae apud superiorem.

In *communitatibus religiosis* raro fiet, ut delicta non possint statim denuntiari superiori, tum quia superior aptior est ad correptionem faciendam, tum quia alias timendum est, ne denuntiatio penitus omittatur, quando superiori facienda esset: etenim si privata correptio, quae praecessit, ut plerumque fit, inefficax manet, iam pauci adibunt superiorem timentes, ne delinquenti innotescat, qui eum denuntiaverit. Superior autem ex sola hac denuntiatione secreta non potest defectum manifestare (e. g. in capitulo) nec procedere ad ordinarias poenas, sed subditum secreto monere et opportunis mediis corrigere debet¹⁰⁴).

b. Si peccatum vergit in damnum communitatis vel tertii: nam bonum commune praeferendum est famae hominis privati, et bonum innocentis famae malefactoris. Quare si in communitatibus agitur de delicto pernicioso i. e. de periculo pervertendi plures alios, res statim deferenda est superiori.

Ergo tantum abest, ut denuntiatio superioribus facta in omni casu sit res ignominiosa, ut quandoque vel lege divina sub gravi sit praecepta. Unde resolvitur quaestio, *num alumni sub gravi teneantur denunliare occultos corruptores*, *a.* Si damnum commune timetur, ut complurium corruptio vel domus infamia, denuntiare tenentur, etiam cum gravi incommodo: grave enim incommodum non excusat, ubi de damno communi agitur, *β.* Quodsi non timetur nisi unius vel

¹⁰³) Matth. 18, 15 ss.

¹⁰⁴) *Sporer-Bierbaum*, I. tract. 3. n. 793.

alterius damnum, non tenentur cum gravi incommodo, quia caritas non obligat cum gravi incommodo, ubi de damno privato agitur. *Grave incommodum* adesse pôtest, si dendentians proprium scelus fateri débeat, vel si suspicionem delatoris a'pud alios incurrat¹⁰⁵).

c. Si peccatuin est publicum: nam in hoc casu corripiendus amisit ius ad famam.

d. Si corripiendus iuri suo renuntiavit, id quod in nonnullis communitatibus religiosis obtinet.

Pro iis, qui in hac re *iuri suo renuntiarunt*, duo moneri debent: *a.* Si certo constat, fratrem perfecte emendasse peccatum occultum neque timendum esse periculum relapsus vel damni, non licet rem denuntiare superiori, nisi frater consentiat: etsi enim in hoc casu non laederetur iustitia ob factam renuntiationem, laederetur tamen caritas¹⁰⁰), *β.* Si superior immediatus solus per se corrigere potest delinquentem, ita ut periculum relapsus vel damni communis non sit timendum, non licet delictum manifestare mediato superiori.

Nota pro superiore, cui facta est denuntiatio. 1. *Quid praestare debeat.* »Priusquam ad correptionem procedat, debet *a.* delatoris ingenium attendere, num et quousque fide dignus sit; *b.* ipsum denuntiatum patienter audire: nam defensio unicuique iure naturali debita est; *c.* cavere plerumque, ne denuntiatus delatorem suum agnoscere possit, nisi necessitas aliud exposcat*.

2. *Quid facere possit.* »Correptionis causa poterit *a.* moderatas poenitentias iniungere delinquenti, quae neque infamiam inducant neque delictum manifestent, si grave est; *b.* subditum ab officio seu a loco remove, si fieri possit sine infamia; *c.* delictum uni vel aliquibus consultoribus manifestare, si necessarium iudicet ad remedium maiori cum fructu ac securitate adhibendum; *d.* eum graviter reprehendere coram duobus vel tribus testibus ad maiorem eius confusionem et commotionem; *e.* fidelem socium designare, qui sontis actiones exploret et superiori deferat, si superior post correptionem factam vigilantiam necessariam putet, quem ad finem poterit eidem socio aliquam suspicionem indicare de fratre sibi commissio; et alia huiusmodi. Nulla horum excedunt limites correptionis paternae* 107).

98. De obligatione monendi proximum ex ignorantia invincibili peccantem. 1. Stricta obligatio monendi proximum *in homine privato* non existit, sive contra legem naturae sive contra legem positivam peccat, quia praeceptum monitionis seu *correptionis* solum est de *peccato* (formali) proximi, quod ei damnum affert.

105) Cf. *Génicot* l. n. 221. 'YX Cuw – Avi t?

10°) *Ballerinl-Patmieri* Π. n. 234. j j

107) Cf. *Aerthys-Damen* l. p. 259, qui ex compluribus auctoribus haec composuit.

5. *Alphonsus* (n. 36.) cum multis aliis docet monendum esse, qui ignoranter violat *legem naturae*, quia rem intrinsecus malam facit; immo complures eum quoque monendum esse existimant, qui ex ignorantia *iuris divini* peccat¹⁰⁸); concedunt autem eum moneri non debere, qui contra *legem humanam* peccat, ut si quis ex ignorantia violat abstinentiam. — Verum hanc obligationem non inducit caritas proximi, quippe qui nullum damnum subeat, sed reverentia legi, quae materialiter violatur, debita; haec autem non inducit tantam obligationem.

2. *Superior* autem ignorantis hunc in omnibus casibus etiam in iis, quae solum ex praecepto mala sunt, monere seu *instruere* tenetur: ipsi enim incumbit obligatio monendi et docendi subditos suos.

3. Quilibet *sive superior sive privatus* ignorantem monere atque instruere debet in sequentibus casibus: \g. si peccatum materiale proximi nocet ipsi delinquenti, ut si pravum habitum inducit; \x^si nocet alteri, ut si rem alienam retineat; \C si praebet scandalum, ut si sacerdos inscius domum meretriciam ingrediatur; \vif_si inhonorat Deum, ut si quis proferat verba blasphemia, quorum sensum ignorat: in his enim casibus cavendum est damnum proximi vel iniuria Dei. Et superior quidem errantem monere debet, etsi fructus non speretur, ubi ex materiali peccato subditi scandalum oritur; privatus autem solum si monitionis fructus speretur.

§ 4. De cooperatione ad bonum.

99. Actiones quae dicuntur opera spiritualia misericordiae, considerari etiam possunt sub ea ratione, qua sunt *cooperatio ad bonum*. Sicut enim scandalo, inductione, cooperatione ad nocumentum spirituale concurrimus, ita bono exemplo vitae, aptis verbis hortatoriis, scriptis utilibus, oratione, concursu ad alia opera salutifera, bonum spirituale tum proximi, tum societatis domesticae et religiosae valde promovere possumus. Immo, talia opera a SS. Pontifice Pio XI. in documentis de *Actione Catholicae* non raro dicuntur esse necessaria, pertinere ad ipsa officia vitae Christianae fidelium, sicut pertinent pro clero ad munia pastoralia. Et dicuntur necessaria, quamvis sint ardua et laboriosa¹⁰⁹).

Quaerendum igitur est, unde proveniat et quo se extendat talis obligatio apostolatus laicorum per cooperationem ad bonum spirituale proximi et ecclesiae exercendi. Rationes sunt:

1. Si praeceptum caritatis obligat ad bonum corporale et materiale proximi promovendum (per eleemosynam latiore sensu), a fortiori obligabit ad bonum spirituale propter eminentiam horum bonorum super corporalia. Proinde haec obligatio erit in genere gravis, saltem ubi necessitas gravis adest ex parte proximi, et (loco bonorum super-

loe) Cf. *Lacroix* l. 2. n. 214. *Castropalao* l. tract. 6. disp. 3. punct. 4.

><*) A. A. S. XIV. 1922, 693. XIX. 1927, 45. XX. 1928, 385.

fluitate) possibilitas ex parte fidelium. Atqui teste ipso SS. Pontifice adest necessitas gravis tum fidelium, tum totius ecclesiae. Possibilitas vero, per exemplum et alia dicta opera influxum exercendi favorabilem saluti fidelium et aedificationi corporis Christi, adest certo in iis, qui eminent super alios sive scientia et cultura, sive statu; sed etiam in aequalibus; dicit enim SS. Pontifex¹¹⁰⁾ primos et proximos opificum apostolos opifices esse oportere, apostoli vero inter artificii commercii-que assecclas ex iisdem hominibus esse debent.

2. Si praeceptum caritatis magis obligat inter carnaliter coniunctos quoad bona corporalia et inter civiliter coniunctos quoad bona civilia, idem dicendum erit quoad spiritualiter coniunctos quoad bona spiritualia (n. 80). Sunt autem secundum S. Paulum¹¹¹⁾ membra corporis Christi inter se et totum corpus ita coniuncta, ut, dum suas proprias functiones exercent, simul necessario aliis prosint et cooperentur ad aedificationem totius corporis. Quae necessitas in corpore mystico erit obligatio moralis.

3. Insuper fideles ad talem apostolatum consecrantur per characterem confirmationis et specialibus gratiis instruuntur.

Talia opera, iam ex obiecto bona, accipient novam bonitatem caritatis tum ex circumstantiis, eo quod publice, constanter, fortiter et hilariter exercentur et ita in alios movendos influunt, tum ex fine, si salus aeterna proximorum intenditur. Quodsi haec intentio esset: pietas in ecclesiam vel propagatio fidei, etiam has specificas bonitates induunt.

Inculcanda est ergo haec *caritas socialis spiritualis* fidelium mentibus, ut totis viribus se dent *apostolatui laicali in Actione Catholica*.

Articulus sextus.

De peccatis contra caritatem proximi.

Quae sint haec peccata. Peccata contra caritatem proximi alia sunt peccata *omissionis*, scilicet omissio dilectionis sive internae sive externae, quando haec praecepta est, ut omissio debitae eleemosynae et correptionis fraternae; alia sunt peccata *commissionis*, quae positivis actibus caritati proximi contrariis committuntur. Haec vel opponuntur caritati internae: *odium*, vel caritati externae: *scandalum*, *inductio*, *cooperatio*.

§ 1. De odio.

100. Quantum peccatum sit. 1. Odium *abominationis*, quod referatur ad *qualitatem* proximi, *a.* licitum est, si qualitas absolute mala est; *b.* licitum est, si actio relative mala est, quatenus mihi vel aliis nocet,

no) A. A.S. XXIII. 1931, 226.

111) Ephes. 4, 16. 1. Cor. 12, 12.

nisi abominatio maior sit, quam actio mala meretur; c. peccatum est, idque per se mortale, si qualitas simpliciter bona est (pietas, zelus)¹¹²).

2. Odium *abominationis*, quod refertur ad ipsam *personam*, proximi, ex genere suo mortale peccatum est, utpote contrarium praecepto caritatis, quo proximum diligere tenemur; attamen ex levitate materiae veniale esse potest.

Simplex displicentia vel aversio personae, si ei malum non optetur, plerumque veniale peccatum est; ad grave tamen peccatum excrescit, si quis personam proximi penitus aversatur ut amore prorsus indignam, quae nullum amorem mereatur.

3. Odium *inimicitiae*, quod proprie peccatum odii est, ex genere suo mortale est, tum quia adversatur praecepto caritatis, quod sub gravi obligat, tum quia odium in proximum expresse damnatur tamquam peccatum grave: *Omnis, qui odit fratrem suum, homicida est*¹¹³).

Qui ex levi displicentia personae proximi exiguum malum optat, ob parvitatem materiae leve peccatum committit. — Qui alteri deliberate grave malum exoptat ex displicentia personae aut quia ei malum est, graviter peccat contra caritatem odio inimicitiae. — Item qui deliberate gaudet de magno malo alterius, quia ipsius malum est, odio inimicitiae graviter peccat contra caritatem. — Item qui deliberate tristatur de bono proximi, quia eius bonum est, odio inimicitiae graviter peccat. At malum alteri optare et de eo gaudere, non quatenus ei malum est, sed quatenus ipsi vel aliis bonum est, servato ordine caritatis, licitum est¹¹⁴).

Nota. Qui de odio se accusant non statim arguendi sunt peccati, praesertim peccati mortalis. Saepe enim, quod odium dicunt, non est aliud quam naturalis quaedam antipathia seu animi aversio orta ex diversitate indolis, quae aversio utpote involuntaria non est peccatum; vel est abominatio qualitatis seu actionis malae, quae iure merito displicet; vel tandem desiderium mali ex honesto fine est, quod pariter peccatum non est; sed periculosa haec sunt, quia facile transire possunt in abominationem et malevolentiam adversus personam. Etenim si motus aversionis et antipathiae naturalis non reprimantur, facile a voluntate approbantur et sic in actus odii degenerant.

101. De maledictione. Maledictio est vocalis imprecatio mali; maledictio itaque est peccatum externum, quod ex odio vel ira procedit¹¹⁵).

1. Maledictio est peccatum ex genere suo grave, quia opponitur praecepto caritatis, quod sub gravi obligat; qui ergo proximo ex odio inimicitiae grave malum serio et deliberate imprecatur, grave peccatum committit.

2. In concreto tamen maledictiones saepe a mortali excusantur ex defectu triplicis condicionis, quae requiritur, ut maledictio sit mortalis:

>*«) Cf. Luc. 14, 25. 1 Cor. 5, 3 s.

113) 1. Ioan. 3, 15.

114) Cf. *De principiis*, n. 333.

ηδ) Si mali imprecatio ex licito odio abominationis procedit, potest esse licita (scandalo et contumelia evitatis), uti probatur exemplis S. Scripturae, imprimis psalmis imprecatoriis (cf. Ps. 58).

a. propter inadvertentiam ad gravitatem rei, ut saepe contingit in vehementi ira; *b.* propter defectum consensus, quia non serio et cum voluntate, ut eveniant, proferuntur, sed solum aut ad significandam indignationem aut ad terrorem aliis (filiis, subditis) incutiendum; *c.* propter levitatem mali, quod quis alteri imprecatur.

3. Maledictio, quae fit praesenti, saepe etiam rationem *contumeliae* habet, quia non solum caritatem, sed etiam honorem alteri debitum laedit. Hinc fieri potest, ut graves maledictiones, quae veniales tantum sunt, quia non serio dicuntur, ratione contumeliae fiant graves, ut si subditus superiori vel filius patri in faciem malediceret.

§ 2. De scandalo.

102. Definitio. *Scandalum* a s. *Thoma* definitur: dictum vel factum minus rectum praebens alteri occasionem ruinae spiritualis¹⁶).

a. A scandalo proprie et stricte tali, quod exhibet data definitio, distinguendum est scandalum latiore et improprio sensu acceptum, quo frequenter significatur admiratio vel rumor in populo excitatus ob insolitam actionem, quin tamen quispiam ad peccatum incitetur.

b. Dictum vel factum: quibus verbis non solum actio externa positiva, sed etiam omissio externa intellegi debet, cum etiam omissio praecepti aliis occasio peccandi esse possit. *Minus rectum*, quod scilicet malum est vel saltem speciem mali habet, ut cum die prohibito is coram aliis carnes comedit, qui dispensatus est. Si actio in se bona vel indifferens, quae speciem mali non habet, alteri ansa peccandi est, non actio, sed potius mala peccantis dispositio, scilicet fragilitas vel malitia, occasio peccati est, et dicitur scandalum *acceptum*.

c. Praebens alteri occasionem, quod scilicet sua *praesentia*, quin ex natura sua in eius voluntatem influxum exerceat, proximo ansam praebet ad peccatum se determinandi: peccatum ipsum totum est ab alterius voluntate libere ad actum peccaminosum se determinante ad eum modum, quo fructus maturi ex arbore pendentes sola sua praesentia occasionem praebent ad furtum committendum. De ratione igitur scandali est* ut proximo, cuius voluntas ad peccandum nondum est determinata, sua exsistentia (malo exemplo) ansam vel tentationem praebeat ad peccandum.

d. Ruinae spiritualis: ad verum scandalum non requiritur, ut peccatum proximi reipsa sequatur, sed sufficit, ut ex actione posita consideratis adiunctis sequi possit et forte secuturum praevideatur. At nihil refert, utrum proximus ad idem an ad peccatum prorsus diversum inducatur. Peccatum coram aliis commissum habet rationem scandali, si illi, coram quibus peccatum committitur, exinde praevidentur trahendi ad peccatum, quod alias non commisissent; at non habet rationem scandali, si illi, coram quibus peccatum committitur, aut ad peccandum iam determinati, aut ita in probitate firmati sunt, ut non sit timendum peccatum. Qui suo exemplo aliis ansam praebet omittendi rem quidem bonam, sed non praeceptam e. g. orationem ante vel post mensam, pariter non committit peccatum scandali, quia non allicit ad peccandum.

7 Noldin, Vol II. de praeceptis.

* 103. Divisio scandali/P) Scandalum dividitur in activum et passivum; *activum* dicitur actio, quae proximo praebet occasionem peccandi, et *passivum* dicitur ipsum peccatum, ad quod conimittendum proximo praebetur occasio.

a. Definitio initio posita soli scandalo activo convenit. Scandalum passivum solet dici *peccatum occasionatum*.

b. Scandalum activum et passivum non semper invicem connectuntur: potest enim haberi activum, quin sequatur passivum, quod secuturum putabatur; et potest haberi passivum, quin praecedat activum, id quod ex definitione scandali pharisaici patet.

(T) Scandalum activum dividitur in *directum* et *indirectum*, prout peccatum alterius intenditur aut non intenditur, sed solum praevидetur; scandalum directum iterum dividitur in *diabolicum*, quando peccatum alterius intenditur, quia offensa Dei vel ruina spiritualis proximi est, et *implicitum* *directum*, quando peccatum proximi intenditur ob alium finem, e. g. quia utilitatem vel delectationem scandalizanti affert.

Scandalum *passivum* duplex est *datum*, quando oritur ex actione, quae natura sua proximo praebere potest ansam peccandi *acceptum*, quando peccatum oritur quidem occasione actionis alterius, quae tamen non natura sua, sed solum ob malam dispositionem scandalizati ansam peccandi praebet. Quod si accidit ex scandalizati ignorantia vel infirmitate tantum, dicitur scandalum *pusillorum*, ut si juvenis ex honesto ornatu mulieris ansam sumit peccandi; si autem accidit ex mera malitia alterius, dicitur scandalum *pharisaicum*, ut si pater ex exercitiis pietatis filiae suae ansam sumit blasphemandi.

Cum haec divisio non ab omnibus eodem modo accipiatur, attendendum est ad sensum, quem singuli auctores hisce terminis subiciunt.

104. Malitia scandali. 1. Scandalum activum est peccatum ex genere suo grave contra praeceptum caritatis. Ideo Christus Dominus: *Qui scandalizaverit unum de pusillis istis, qui in me credunt, expedit ei etc. Vae homini illi, per quem scandalum venit*117). Et sane si caritas obligat ad proximum corrigendum et ad impediendum, ne cadat, multo magis obligat ad eum ad peccatum pravo exemplo non incitandum118).

a. Peccatum scandali ordinarie erit grave vel leve, prout occasionem praebet graviter vel leviter peccandi; eqp gravitas scandali ordinarie desumenda est ex gravitate peccati, ad quod alter incitatur, non ex gravitate actionis, qua alter ad peccandum incitatur; quare fieri potest, ut quis per mortale peccatum solum leve scandalum, econtra per veniale peccatum, quin etiam per actum ex se indifferenter grave scandalum praebeat, qui e. g. dignitate et existimatione praecellit,

117) Matth. 18, 6. 7. Cf. 1. Cor. 8, 9ss.

118) Unde *Innocentius XI.* damnavit prop. 10: »S/ propriis defectibus scandalizet, non est necessarium reflectere, dummodo non adsit voluntas scandalizandi: et ad proprios defectus non posse reflectere, gratia Dei este (D. 1230).

facile grave scandalum praebet, ut si sacerdos ancillam populo suspectam apud se retineat. *Ordinarie*, quia excipiendum est scandalum (acceptum), quod fere ex malitia vel nimia infirmitate oritur.

b. Ideo tum parentes et superiores, tum etiam clerici, sacerdotes, religiosi sedulo cavere sibi debent a quavis actione minus recta: illi quidem, quia liberi et subditi semper propensi sunt ad parentum et superiorum mala exempla secunda, hi vero, quia facile ansam praebent, ut in aliis amor virtutis et pietatis minuatur, ut alii male de clericis et religiosis iudicent et loquantur, religionem eiusque exercitia contemnant.

c. Qui homini valde prono in gravia peccata committenda levem tantum occasionem praebet mortaliter peccandi, *gravi* scandalo non peccat, quia grave illius peccatum magis ex eius malitia et prava consuetudine quam ex levi occasione oritur. Ideo pueri, qui sciunt parentes ex levibus quibusque inoboedientiis ansam sumere graviter blasphemandi ac maledicendi, graviter non peccant; nec puellae, quae vanis suis levitatibus iuvenibus ansam praebent graviter peccandi¹¹⁹).

2. Scandalum *directum* speciale peccatum est etiam contra illam virtutem, ad quam laedendam proximus incitatur: quaelibet enim virtus prohibet, tum ne ipsi illam violemus, tum ne velimus, ut ab aliis violetur; per scandalum autem *indirectum* solum contra caritatem peccatur.

a. Quoad scandalum *indirectum* nonnulli affirmant duplex peccatum committi, contra caritatem et contra illam virtutem, quae per scandalum passivum laeditur; alii autem cum *de Lugo* verius id negant aientes peccari quidem in hoc casu contra caritatem, non autem contra illam quoque virtutem, ad quam violandam alius indirecte incitatur: nam quaelibet virtus postulat Quidem, ne ipsa violetur neve alius ad ipsam violandam directe excitetur, at non postulat, ut eius violatio impediatur, id quod est caritatis¹²⁰). Qui ergo exemplo suo inducit alios ad furandum, peccat quidem contra caritatem, non autem contra iustitiam, modo peccatum aliorum ne intenderit neve exhortatione, consilio vel mandato usus sit.

b. Quare necesse non est in confessione speciem declarare peccati, quod alius propter scandalum indirectum commisit, neque circumstantias peccantis (sacerdotis vel coniugati) sed sufficit dicere: fui alteri (aliis) occasio peccandi, vel alteri (aliis) malo exemplo scandalo fui. Attamen qualitatem filii, parochiani, cui scandalum dedit, indicari debet, quia his ex speciali titulo debet curam salutis. Qui vero scandalum *directum* commisit, in confessione non satisfacit, si dicat se scandalum dedisse vel alium incitasse ad peccatum, sed declarare etiam debet speciem peccati, ad quod alium, pertraxit.

c. *Scandalum diabolicum* insuper specialem malitiam habet contra caritatem Dei.

105, Principia de permissione scandali passivi.

Scandalum *activum* vitandum esse ex praedictis patet, praesertim si ipsa mea actio iam est peccaminosa; sed etiam si solam speciem mahabeat, per se omittenda est, si omitti potest sine proportionate incommodo; quod ulterius explicatur n. 106.

,ie) *Berardi*, Praxis confessoriorum⁸ (Faventiae 1898) l. n. 271 ss. *Génicot* l. n. 232.

¹²⁰) Cf. *Lugo*, De poenit. disp. 16 n. 157 ss.

(Î) Quamvis actio bona vel indifferens, quae ne speciem quidem mali habet, proprie scandalum datum non sit, eam tamen ex caritate omittere debemus, ubi sine incommodo fieri potest, ut proximi peccatum impediatur; ex quavis tamen causa, etsi non gravi, eam ponere licet.

a. Ergo etiam *scandalum pusillorum* vitari debet, si facile fieri potest. *Scandalum pharisaicum* ordinarie quidem curandum non est; attamen sine ulla causa non licet ponere actionem, ob quam alius, etsi ex mera malitia, peccaturus praevideatur, quia caritas postulat, ne sine ulla causa proximo exhibeamus occasionem peccandi. Gravior causa requiritur, si *multorum* scandalum praevideatur.

b. Notandum est scandalum aliorum vitari posse actionem omitiendo vel eam in aliud tempus differendo vel eam occultando et, si actio aliquam mali speciem prae se fert, proximum de actionis rectitudine admonendo (adesse e. g. causam excusantem, dispensationem); si tamen facta admonitione nihilominus scandalum perdurat, illud pharisaicum censi debet.

/(Z) Licere aliquando actionem ponere, etsi peccatum proximi inde secuturum praevideatur, constat ex noto principio: ubi ex actione bona vel indifferenti sequitur duplex effectus, alter bonus (commodum scandalizantis) et alter malus (peccatum proximi), hic ex causa iusta necessitatis vel utilitatis permitti potest.

106. Regulae de permissione scandalil21). Ut haec principia securius applicentur, sequentes regulae notandae sunt, in quibus tamen scandalum pharisaicum non attenditur.

1. *Opera praecerta lege naturae negativa*, immo etiam affirmativa in iis circumstantiis, in quibus lex vere urget, propter scandalum nunquam omittere licet.

C* 12. 1. - 12. 1. kx. V .

Ratio est, quia haec nunquam sine peccato omitti possunt: ideo nunquam licet mentiri vel peierare ad evitandum scandalum; nec licet omittere professionem fidei, ubi praecepta est, ad impediendum peccatum tyranni, vel susceptionem baptismi propter scandalum parentum.

2. *Opera praecepta lege positiva* sive divina sive humana propter scandalum omitti possunt, sed non debent, nisi forte una alterave vice.

a. Ratio *pruni* est, quia concurrentibus duobus praeceptis, quae simul servari non possunt, praevalet praeceptum naturale vitandi scandalum. Hinc potest parochus die festo non ieiunus celebrare ad-A-ritandum'-s^andahrnv poptdf,-quod

h. Quoad *secundum* notandum: una alterave vice, i. e. si periculum scandali mox ablatum iri praevideatur, haec praecepta omittenda esse a plerisque affirmatur, quia praeceptum naturale praeferendum est positivo, et quia omissio non affert magnum incommodum; id autem saepius seu ad longum tempus fieri debere omnes negant, quia hoc nimis grave esset. Ideo dicunt debere virginem, quae sciat iuvenem ex suo aspectu scandalizari, una alterave vice omisso sacro domi manere; et pari modo uxorem debere omittere sacrum vel ieiunium, si sciat maritum ex observatione praeceptorum blasphemandi occasionem sumere:

m) Cf. *Renter* Theologia moralis II tr. 1. n. 137. *Lehmkuhl* 1. rt. 794.

ât certe non tenentur ipsae ad longum tempus haec praecepta omittere, quia nimis onerosum hoc esset. Sed cum sententia ad breve tempus eas obligans certa non sit, practice ad omittendam rem praeceptam obligari non possunt.

c. Notandum est id solum valere, si quis sciat *determinatam* personam ex sua actione scandalum sumere: ex timore enim, ne actio alicui indeterminato sit scandalo, non debet omitti, quia obligatio etiam hoc periculum praecavendi nimis gravis et molesta esset.

3. *Opera non praecepta* sive bona sive indifferentia tenemur omittere ad evitandum scandalum, si sine gravi incommodo fieri potest, cum gravi autem incommodo non tenemur.

Ideo si mulier sciret se determinato viro ansam esse peccandi, teneretur eius conspectum, si facile posset, fugere e. g. incedendo per aliam viam, non accedendo ad fenestram; ad longum tempus autem id facere non teneretur, quia nimis durum ipsi esset sua libertate diu privari. Non tenetur ad praecavendum scandalum a publica deambulatione abstinere, quia nimis onerosum censetur.

4, *Bona temporalia* ad evitandum scandalum dimitti debent, si sunt levioris momenti; si autem sunt maioris momenti, necessario dimitti non debent. Ratio est, quia bonum spirituale aliorum proprio bono temporali non solum praeferrri potest, sed, ubi facile fieri potest, praeferrri etiam debet; cum gravi autem incommodo caritas non obligat.

Hinc nemo tenetur plus solvere operario, quem praevidet blasphematurum: hoc enim incommodum, licet in se leve, fit tamen grave, quia saepe occurrere potest, et quia homines impii exinde fierent audaciores. — Parochi non tenentur, immo nec possunt omittere ea, quae ad bona ecclesiastica conservanda necessaria sunt e. g. lites, exactiones iurium stolae ad evitanda scandala inde oritura; tenentur autem apta monitione scandalum impedire e. g. exponendo rationem exactionis.

, Quaestiones particulares de scandalo.

107. De ornatu mulierum, a. Praeprimis attendendum est ad *intentionem*, qua mulier se ornat: id enim fieri potest, ut decentiam status iuxta morem patriae servet, ut viro placeat, ut sponsum inveniat, ut defectus corporis celet, et hae quidem intentiones licitae sunt; deinde rd fieri potest ex levitate vel vanitate ad pulchritudinem ostendendam, et istae intentiones leviter peccaminosae sunt; tandem id fieri potest ad virorum concupiscentiam et impurum amorem provocandum, et haec intentio grave peccatum est.

5*\ ErS° faciem linire fuco ac pigmentis erit mortale, si fiat ad lasciviam, veniale, si solum ad fingendam pulchritudinem, nullum, si fiat ad occultandum aliquem defectum.

h. Quod *ornatum* ipsum aittinet, *honestus* et statui iuxta morem patriae conveniens licitus et mulieribus permittendus est; ergo non tenentur dimittere ornatum decentem et honestum, licet alii, etsi determinati, inde ad concupiscentiam allidantur: nam a vestimentis et ornamentis modestis, quae sunt iuxta consuetudinem patriae, abstinere ni-

mium onus esset, quod caritas ad impediendum alterius peccatum non exigit.

c. Ornatus immodestus et graviter peccaminosus semper grave scandalum est, quia alios graviter et proxime ad libidinem provocat¹²²⁾.

Ubi de ornatu muliebri inhonesto loquuntur auctores, potissimum denudationem pectoris prae oculis habent. Nunc temporis attendi debent etiam vestes nimis breves vel tenues vel nimis arctae ita ut sexuales differentias nimis extolant; a fortiori vestes nimis paucae. Dupliciter talia scandalum provocant: *a.* libidinem excitando; *b.* defectum pudoris vel quandam audaciam prodendo.

Quinam ex his defectibus graviter inhonesti sint, multum a consuetudine dependet: assueta enim minus alliciunt; hinc fieri potest, ut ornatus, qui in uno loco grave scandalum non est, in altero occasionem praebeat graviter peccandi. Sunt autem inter hos usus se vestiendi, qui ubique inhonesti sunt. Ideo graviter peccant, qui tales usus introducunt; sed etiam qui se mere accommodant graviter inculpandi sunt, quia augent communem indecentiam. Etiam conficientes talia vestimenta cooperationem praestant per se illicitam.

Mulieres autem Christianae non solum ad vitandum scandalum quodvis hortandae sunt, sed etiam, ut collaborent ad usus tales eliminandos, quo facto scandala multorum praecavebunt, publicam honestatem promovebunt et propriam libertatem vindicabunt.

d. Ornatus superfluous et venialiter peccaminosus e. g. denudatio pectoris non graviter inhonesta, grave scandalum non est, quia leviter et remote tantum ad peccatum allicit; quam ob rem sub gravi ab eiusmodi ornatu abstinere mulieres non tenentur. Si tamen mulieri constet de gravi periculo labendi alicuius viri determinati, quod periculum post breve tempus cessabit, sub gravi tenetur pro eo tempore ab eiusmodi ornatu abstinere¹²³⁾.

Mulier, quae sine iusta causa utitur veste virili, aut vir, qui utitur veste muliebri, leve peccatum committit, quia hoc per se leve periculum libidinis et leve scandalum inducit; patet autem grave peccatum committi, ubi periculum proprium vel alienum est grave; a fortiori, si mala intentione fiat. Si haec mutatio vestis ex iusta causa fiat e. g. ad se occultandum, ad honestam recreationem etc., nullum peccatum est¹²⁴⁾.

108. De picturis et statuis obscoenis. Obscoenae seu impudicae dicuntur picturae et statuae, quae communiter ad libidinem excitant; id autem fieri potest aut propter seenam, quam exhibent, aut propter nuditatem personarum, quae repraesentantur. Quare obscoenae sunt, tum quae actionem plus minusve turpem repraesentant, tum quae partes corporis proxime excitantes aspectui exhibent; quae vero tectis his alias detectas habent, obscoenae non censentur, neque effigies infantium, etsi prorsus detectae, obscoenae sunt, quia minus excitant. Itaque grave scandalum committunt:

122) S. Alphonsus n. 55. Qualis ornatus dicendus sit graviter immodestus, ex iis diiudicari debet, quae De castitate n. 51. 57. dicuntur.

123) Cf. Lessius, De iustitia etc. l. 4. c. 4. n. 112ss.

124) Cf. s. Alphonsus n. 52.

a. Qui imagines vel statuas notabiliter obscoenas effingunt excepto tamen casu, quo id ex iusta causa fiat, ut si aliquid eiusmodi pingendum vel fingendum sit ad scientiam anatomicam docendam.

b. Qui eiusmodi imagines et statuas in suis officinis vel in domibus et hortis vel etiam in museis et pinacothecis, ad quae omnes accedere possunt, publice exponunt.

c. Qui imagines et statuas etiam non graviter obscoenas in *publicis plateis* exponunt: has enim omnes vident, immo non videre vix possunt; attenta autem hominum communi fragilitate semper complures erunt, qui ex eiusmodi rebus grave scandalum sumunt, etsi non sint graviter obscoenae.

d. Nullatenus concedi potest, quod dicitur, opera artis, etsi in se inhonesta, non esse considerata tamquam occasionem peccandi, sed unumquemque ea aspicere eorumque artificio licite frui posse. Omissa enim quaestione, num repraesentationes obscoenae vere dici mereantur opera artis, quatenus ipsae excitant libidinem, certe non cessant esse occasiones peccati et proinde, quemadmodum sine restrictione commendari non possunt, ita eorum aspectu licite frui non potest is, qui aliam rationem excusantem non habet, nisi studium comparandi sibi universalem, ut dicunt, culturam. Quibus addendum est opera artis antiquae, etsi per se impudica, minus libidinem excitare quam opera artis recentis. Ideo probandum est, quod habet *Aertnys*, simagines et statuas impudicas, at eximiae artis, ab artificibus insignibus anterioris aetatis confectas in aliqua aula (musei vel pinacothecae) seorsum exponi posse ea lege, ut non omnibus pateat introitus, sed solis artis peritis maturae aetatis¹²⁵⁾.

109. De participatione in funeribus civilibus, *a.* Comitari funus defuncti, qui e. g. ob suicidium vel cremationem cadaveris sepultura ecclesiastica privatur, peccatum non est, quia interventus ut actio mere civilis consideratur, quando funus sine-peculiari sollemnitate religiosa vel civili instituitur.

b. Si funera cum peculiari solemnitate civili peraguntur, interventus per se illicitus est, tum quia censetur favor praestitus vel personae vel sectae impiae, quae eiusmodi funus exigit vel parat, tum quia gignit scandalum.

Ubi ergo haec duplex ratio cessat, participatio in funere civili potest fieri licita; cessat autem: α . in locis, in quibus eiusmodi funera saepius iam habita sunt et ideo minus attenduntur: in his enim adiunctis participatio censetur actus mere civilis, praesertim pro iis, qui ratione cognationis vel amicitiae cum defuncto arctius connectuntur; β . pro iis, qui morali necessitate funeri interesse debent ut milites a ducibus coacti, baiuli feretri, qui alias officio privarentur,

125) *Aertnys-Damen* I.13 n. 391.

subditi, qui a superioribus interesse iubentur: ubi enim moralis necessitas interveniendi publice nota est aut facile cognosci potest, omnes intelligunt interventum materialiter tantum fieri ad gravia damna evitanda.

c. Si funus civile ita instituitur, ut francomurarii vel sectae neopaganæ cum signis et vexillis suis interveniant et signa sectae suae feretro apponant, assistentia inulto difficilius permitti potest: cum enim eiusmodi funera rationem habeant sollemnitatis ab impia secta institutae, qui illis sine gravi necessitate interest, sectam approbare censetur¹²⁶).

§ 3. De inductione.

110. Notio. Inductio seu seductio vel sollicitatio ad peccandum est actio externa, quae *ex natura sua* (non ut mera occasio, nec solum ex fine operantis) alium ad peccandum provocare apta est. Inductio variis actionibus fieri potest: verbis vel scripto, nutibus vel gestu.

1. Inductio cum scandalo eo convenit, quod inductio et scandalum proximum ad peccatum determinatum ad peccandum excitant. Differt autem a *scandalo* etiam *directo*, eo quod inductio ponit actionem (suasionem, consilium, exhortationem, imperium), cuius finis intrinsecus et *operis* est, voluntatem alterius ad peccatum determinare; scandalum e contra ponit actionem, quae sola sua externa *praesentia* aliquam incitationem ad peccatum continet, non autem peccatum alterius tanquam finem operis comprehendit (malum exemplum); in scandalo directo utique peccatum alterius intenditur, sed haec intentio non mutat modum incitandi ipsius actionis externae, non efficit ut malum exemplum trans-eat in exhortationem vel imperium. Ideo per inductionem contrahitur, per scandalum directum autem non contrahitur obligatio restituendi.

111. Malitia inductionis. 1. Inductio *est gravis vel levis* prout peccatum, ad quod committendum alius provocatur, grave vel leve est, nisi habitualiter iam sit paratus ad peccatum data occasione committendi.

Qui alium invitat ad grave furtum secum committendum, grave seductionis peccatum committit, si alius non solet furari; at seductione graviter non peccat, si alium iam scit furtis esse assuetum.

2, Quodvis peccatum inductionis *duplicem malitiam continet*, alteram contra caritatem, quia proximo malum infert, alteram contra virtutem, ad quam laedendam alius provocatur, quia quodvis praeceptum exigit, ne alius ad ipsius laesionem directe provocetur.

a. Ideo non satisfacit in confessione, qui de hoc peccato se accusat: *alium ad peccandum seduxi*, sed insuper addere debet speciem peccati, ad quod alium provocavit: *alium ad furandum seduxi*.

b. In peccatis tamen, quae natura sua complicem habent, ut fornicatio, adulterium, turpiloquium etc., non est necesse, ut circumstantia inductionis in confessione declaretur, sed sufficit, ut dicatur e. g. adulterium commisi, turpia locutus sum: quia namque cum altero peccans e. g. fornicando cooperatione iam

¹²⁶) Cf. *Génicot* l. n. 236. *Berardi*, Praxis confessoriorum³ l. n. 333. *Villada*, Casus consc.² (Bruxellis 1885) II. p. 103 ss.

contra caritatem peccat, circumstantia inductionis, quae item contra caritatem est et ad hoc peccatum cooperationis accedit, solum est circumstantia aggravans, nisi alter dolo vel minis ad peccatum seducatur, id quod esset contra iustitiam.

112. *Num liceat petere ap altero, quod ipse sine peccato non prae-stabit.* 1. Nunquam licitum est petere, quod alter sine peccato praestare non potest e. g. petere, a notario vel custode, quod est contra eius officium, talis enim petitio est vera inductio ad peccatum.

2. Si res, quae petitur, sine peccato praestari potest, existente gravi causa licite peti potest, etsi alter eam sine peccato non praestabit e. g. mutuum ab usurario, iuramentum a peieraturo, sacramentum a sacerdote existente in statu peccati: nam ex iusta causa licitum est permittere alterius peccatum; peccat enim propria malitia. At sine iusta causa id non licet, ut si res sine notabili incommodo aequae ab alio haberi posset, qui eam sine peccato praestabit.

115. *Num liceat suadere minus malum ad impediendum maius, ad quod patrandum alter determinatus est* e. g. ei, qui vult occidere inimicum, suadere, ut eum potius percutiat¹²⁷).

1. Quando proximus a peccato, ad quod patrandum determinatus *n* est, nulla ratione averti potest, licet ei ad impediendum maius malum suadere minus i. e. eiusdem speciei, ad quod tamen committendum iam . paratus est: non enim suadetur absolute malum, sed ei, qui omnino iam facturus est malum, suadetur, ne faciat tantum malum, sed potius eligat minus, quae quidem suasio bona est¹²⁸).

a. Duplex ergo condicio requiritur, ut haec inductio licita sit: a. ut proximus a maiore peccato non possit averti: etenim si peccatum prorsus impediri potest, suasio minoris mali non est amplius bona; β. ut proximus ad patrandum peccatum, quod suadetur, iam sit determinatus; atqui is solum ad committendum peccatum iam determinatus dici potest, cui suadetur malum eiusdem speciei. Ideo licet ei, qui paratus est Petro furari centum, suadere, ut eidem furetur quinquaginta, et ei, qui paratus est occidere Petrum eo fine, ut ab eo furetur, suadere, ut solum furetur.

b. Non dicitur actionem minus malam peccantis esse bonam: haec enim semper manet mala; sed consilium suadentis in his adiunctis bonum est, quippe quod, cum malum prorsus impediri nequeat, saltem in eius deminutionem tendit.

_2. Non licet proximo suadere minus malum, ad quod committendum nondum est determinatus: etenim qui alteri suadet malum, ad quod committendum non est paratus, ipse causa est illius mali, quod peccatum est, etsi ex bono fine agat.

kleo non licet ei, qui paratus est facere homicidium, suadere, ut potius faciat adulterium; licet autem obiectum minoris mali ei proponere, quin tamen ad

Cf. *Castropalao*, Opus morale tr. 6. de carit, disp. 6. punct. 6.

128) Cf. Gen. 37, 27.

illud patrandum inducatur. S. *Alphonsus*, (n. 57) sententiam affirmantem dictum probabiliorem¹²⁸; et obiective quidem etiam haec suasio bona est, cum tendat in mali imminutionem, at vero difficile intelligitur subjective minus malum ei suaderi, cui suadetur peccatum diversae speciei. Et sane, si ei, qui determinatus est ad homicidium patrandum, suadetur adulterium, inducitur ad novum peccatum committendum, et sequens suasionem praeter peccatum internum homicidii committit etiam peccatum adulterii.

3. Non solum minus malum suadere, sed ad minus malum actione indifferenti etiam *cooperari* licet ad maius malum impediendum, quod alias impediri non potest.

Ideo licet amicum, qui violandi ieiunii causa ad cauponam divertere cogitat, domum secum abducere eique coenam ministrare. Licitum est latronem in aliena re auferenda iuvare, si hac ratione a maiore damno vel a morte domino inferenda impediri potest.

Ad quaestionem, num licitum sit *latronem ad ebrietatem inducere* atque ad eam proposito vino cooperari, ut ab homicidio committendo retrahatur, dicendum est: *a.* Non licet eum ad ebrietatem, ad quam committendam non est determinatus, provocare, ne ad maius quidem malum impediendum, quia non est faciendum malum, ut eveniat bonum, *b.* Licet autem latroni vinum apponere, etsi praevideatur inebriandus, quia hoc indifferens est, ebrietas autem ex iusta causa, ad impediendum nempe homicidium, permitti potest.

114. *An liceat non auferre vel etiam apponere occasionem peccandi, etsi timeatur, immo praevideatur alterius peccatum, a.* Licitum est occasionem peccati, quae auferri posset, ex iusta causa *non auferre*, quia ex sufficienti causa licitum est alterius peccatum permittere; atqui sufficiens causa est unum peccatum admittere pro pluribus, quae postea fierent et hac ratione impediuntur.

Ideo parentes et heri possunt permittere filiis et famulis occasionem furandi ad eos corripiendos, si deliquerint, ut hoc modo emendentur. Custodes vinearum et silvarum etc., possunt se abscondere, ut damnificantes deprehensi puniantur et sic a furtis postea committendis absterreantur.

b. Si actio praebens occasionem peccandi bona est vel indifferens et iusta causa subsistit, licitum est etiam occasionem, non vero proximam, *apponere*: nam qui occasionem apponit, non inducit ad peccandum nec concurrat ad peccatum alterius, sed ex gravi causa illud permittit, ut scilicet eius fidem exploratam habeat vel ut complura alia peccata postea impedianur.

Ideo possunt parentes et heri pecuniam exponere vel arcam aperire ad experiendam filiorum vel famulorum fidelitatem.

UL_De reparatione scandali et inductionis. 1. *Obligatio, a.* Exsistit *obligatio* reparandi, quantum fieri potest, scandalum vel inductionem: si enim quilibet ex caritate tenetur procurare emendationem peccantis,

¹²⁸) Quidam ex illis auctoribus, quos sequitur S. *Alphonsus*, textum S. *Augustini* (de conj. adult. II. cap. 15) extra contextum considerasse videntur.

a fortiori ad id tenetur, qui ipse per scandalum ve) inductionem auctor fuit, cur alius peccaret.

b. Reparatio haec fieri debet *ex caritate*, sive per scandalum (e. g. pravo exemplo) sive per inductionem (iussione, consilio, precibus) alius ad peccatum inductus fuerit: nulla enim ipsi, utpote scienti et volenti, facta est iniuria; *ex iustitia* tum solum fieri debet reparatio, si quis alium medio iniusto (vi, dolo, metu) ad quodeumque peccatum pertraxit, quia ei utpote invito illata est iniuria.

c. Scandalum *publicum* publice etiam reparari debet, tum ut ulterior scandali influxus tollatur, tum ut omnes, quibus scandalum datum est. moneantur de malo, quod passi sunt.

2. Quoad *modum*, reparationis ita distinguendum est:

a. Scandala ordinaria, quae nempe in solis peccatis coram aliis commissis consistunt, sive scandala privata sive publica sunt, implicite reparare sufficit, nempe cessatione à scandalo, bono exemplo, sacramenti poenitentiae publica susceptione etc.

b. Scandala autem eo data, quod doctrinae falsae et perniciosae in vulgus sparsae fuerint, vel eo, quod aliquis crimina graviore censura digna commiserit (e. g. machinationem contra ecclesiam), explicite reparari debent falsas doctrinas revocando vel crimina publice detestando.

Modus explicitae retractationis diversus esse potest: vel enim retractatio scripto exarata per folia publica divulgatur, vel retractatio fit coram (duobus) testibus rem postea divulgaturis, vel tandem retractatio fit coram paroco (confessario) postea divulgaturo poenitentem obligationibus suis satisfacisse.

Nota. Cum cessatio a scandalo eiusque reparatio sit obligatio conscientiae, patet ad sacramenta ecclesiae eum (utpote indignum) admitti non posse, qui huic obligationi, si gravis sit, nondum satisfecerit. Quin immo sacramenta ei administrans, qui a praebendo scandalo non cessavit illudque non reparavit, ipse peccatum scandali committit, quia fidelibus ansam praebet iudicandi sacramenta administrari indignis actionesque scandalosas tacite approbari.

§ 4. De cooperatione¹³⁰⁾.

116. Notio. 1. *Cooperatio latiore* sensu accepta significat concursum cum alio operante, *strictiore* autem sensu significat concursum physicum ad pravam actionem alterius principaliter agentis.

Cooperatio latiore sensu accepta etiam scandalum et inductionem comprehendit; si autem strictiore sensu accipitur, tum a scandalo tum ab inductione differt: scandalum enim et inductio ad determinandum proximum, qui ad peccatum nondum est determinatus vel ut occasio vel ut causa moraliter concurrunt, cooperatio vero voluntatem ad peccandum determinatam in altero iam suppetimque in perpetrando peccato externo actione physica adiuvât Fieri tamen potest, ut cooperatio simul evadat scandalum, si ipsa nimirum proximi pravam voluntatem augeat vel confirmet.

¹³⁰⁾ Cf. ZkTh 3 (1879) S. 511 ff.

2. Hoc loco sermo est de cooperatione stricto sensu accepta, quae semper positiva et physica est. Per hanc cooperationem aliquis proximum in peccato patrando adiuvat vel *sola sua actione*, ut is, qui furari volenti humeros supponit, vel *materiam administrando*, ut is, qui se inebriare volenti vinum subministrat. Cooperatio considerata est prout adversatur caritati.

KlJ***u
•Ttv*

117. Divisio cooperationis. Cooperatio dividitur:

u

à βv-

„

1. In *formalem*, si cooperans\tum ad intentionem\tum ad actionem pravam concurrat, et *in[materialem]*, si solum ad actionem pravam concurrat.

a. Qui furi tradit claves, *ut* furari *possit*, formaliter cooperatur, si illum in peccato furti iuvare intendit, et materialiter cooperatur, si claves, quibus ille ad furandum abutitur, ex alio fine e. g. ad propriam vitam servandam subministrat.

J). Cooperatio duplici modo potest esse formalis:\<r. *explicite* ex* intentione cooperantis, qui expresse voluntatem habet participandi in peccato alieno; *implicite* ex natura operis, quod praestatur; cum nempe aliquis opus exercet, quod natura sua vel attentis circumstantiis exclusive ad pravam actionem ordinatur: tunc enim ipso facto retractatur intentio contraria et habetur implicite intentio pravae actionis, ut si quis participat in functione sacra haereticorum, formaliter cooperatur, etsi dicat se id non intendere.

2. In *immediatam*, si cooperatio concurrat in ipsa actione prava, et *in mediatam*, si concurrat in actione, quae ad peccatum inservit ad illudque viam parat.

Ergo non cooperatur immediate, qui vendit gladium aut venenum, quo alter ad homicidium abutitur; immediate vero cooperatur, qui cum alio aliquem verberat vel vulnerat, qui cum alio domum incendit, pecora e stabulo abigit, cistam re aliena refertam asportat, fornicationem vel adulterium committit.

3. Cooperatio mediata vel est *proxima* vel *remota*, prout cooperans concurrat in iis, quae proxime vel magis remote ad actionem pravam inserviunt. Exemplo sit cooperatio illius, qui furi scalam tradit, vel eam tenet, dum ascendit, vel ascendentem sustentat.

Aliam notionem cooperationis formalis exhibet s. Alphonsus (n. 63), qui illam cooperationem dicit formalem, *quae concurrat ad malam voluntatem alterius*, >eam nempe excitando aut aliter in eam positive influendoc, ut interpretatur Aertnys. Inde fit, ut complures quaestiones particulares a s. doctore non eodem modo atque ab aliis auctoribus solvantur.

118. Principia de liceitate cooperationis. 1. Cooperatio *formalis* nunquam licita est: etenim cum ipsa includat approbationem peccati alterius, semper in se mala est.

Cooperatio *formalis duplicem malitiam* habet, alteram contra caritatem, alteram contra virtutem, quae per cooperationem laeditur; ideo in confessione declarandum est peccatum, ad quod aliquis formaliter cooperatus est.

2. Cooperatio *materialis* per se quidem illicita est, quandoque autem, ubi adsunt requisitae condiciones, licita evadit.

a. Cooperatio materialis adversatur praecepto caritatis: tenemur enim peccatum proximi impedire, si commode possumus, ergo a fortiori illum in peccato patrando non adiuvere.

Cooperatio ergo *materialis*, si illicita est, est peccatum mere contra caritatem, nisi ex officio teneatur quis impedire laesionem alterius virtutis.

b. Condiciones, sub quibus cooperatio materialis licita evadat, duae sunt: ut actio sit bona aut saltem indifferens, ut adsit causa proportionate gravis permittendi alterius peccatum. Revera positis hisce condicionibus cooperatio materialis licita fit: ubi enim ex aliqua actione non mala sequitur duplex effectus, alter bonus, alter malus, ex causa proportionate gravi licet illam actionem ponere, etsi praevideatur secuturus malus³¹⁾.

c. Causa excusans cooperationem debet esse *proportionate gravis*. Iam vero quaenam causa sufficiat, ut possit fieri cooperatio, iudicio prudentum determinandum est; in hoc autem iudicio ferendo ad haec quatuor attendi debet:

a. Ad gravitatem peccati: eo maior enim debet esse causa excusans cooperationem, quo gravius peccatum est, ad quod aliquis cooperatur

Sic maior causa requiritur, ut liceat cooperari ad homicidium quam ad furtum, et maior, ut liceat cooperari ad peccatum contra iustitiam, quam ad alia peccata; haec enim cooperatio soli peccanti damnum spirituale affert, illa vero nocet etiam proximo innocenti et invito. Maior etiam causa requiritur, si actio nocet religioni vel societati.

β. Ad propinquitatem cooperationis: gravior enim causa requiritur ad proximam, quam ad remotam cooperationem; sic maior ratio requiritur, ut ad pravum librum imprimendum cooperari liceat typos collocando quam chartam praeparando.

γ. Ad necessitatem cooperationis: maior enim causa requiritur, ubi cooperatio adeo necessaria est, ut sine ipsa peccatum non fieret, minor autem, ubi cooperatione negata peccatum nihilominus fieret.

8. Ad obligationem impediendi peccatum: ideo maior causa requiritur in iis, qui peccatum etiam ex officio pietatis vel iustitiae impedire tenentur.

3. Cooperatio materialis *immediata* illicita est exceptis quibusdam casibus in peccatis contra iustitiam. Cooperatio enim immediata ordinarie ex natura operis, ergo in se mala est; ideo nunquam licet immediate cooperari ad occisionem alterius, ki aliquibus autem actionibus, quae adversantur iustitiae, quandoque ratio mali cessat; sic ex gravissima causa licet immediate cooperari ad grave damnum proximo inferendum in bonis fortunae.

³¹⁾ Cf. *Dc principiis* n. 83. Quatuor condicionum, quae ibi requiri dicuntur, ut liceat causam ponere, ex qua sequitur effectus bonus et malus, duae in hac quaestione ex natura rei implentur, unde hic duae tantum recensentur

a. Licet eg. ex metu mortis alium iuvare in incendenda alterius domo: si cooperans postea damnum resarcire velit; β . si damnum etiam sine eius cooperatione illatum fuisset; γ . si per cooperationem maius proximi malum impediri possit: nam in his omnibus non potest esse rationabiliter invitus.

b. Num id etiam tum liceat, quando damnum sine cooperatione non fieret et cooperans illud reparare non possit, disputant. Qui *negant*, dicunt actionem cooperantis esse intrinsecus malam, quia ille, qui laeditur, rationabiliter invitus est: siquidem non tenetur cum tanto suo damno vitam alterius servare. Qui *affamant*, verius dicunt: constituto in extrema necessitate e bonis proximi auferre (etiam destruendo) licet, quantum requiritur ad vitam servandam.

4. Cooperatio ad peccatum, *quod tendit in perniciem ecclesiae vel reipublicae*, nunquam licita est, quare nulla unquam causa, ne timor quidem gravissimi mali, immo ipsius mortis, ab eiusmodi cooperatione excusat: hoc enim malum, utpote publicum, tantum est, ut quilibet privatus teneatur etiam cum periculo vitae illud impedire.

119. De cooperatione materiali. Theoria modo exposita de cooperatione materiali eiusque liceitate omnino plana est; difficultas autem magna eaque duplex oritur in diiudicandis factis particularibus: frequenter enim aegre intelligitur, utrum actio aliqua sit in se mala an vero indifferens; deinde non sine negotio determinatur quantitas causae, quae a cooperatione materiali praestanda excuset. Ideo imprimis principia exponenda sunt, ex quibus de indifferencia actionis cooperantis iudicium ferendum sit, deinde aliqualis norma assignabitur, secundum quam gravitas causae excusantis determinari poterit.

120, De actionis cooperantis indifferencia. 1. De ratione rei vel actionis intrinsecus malae est, ut bonum usum habere non possit; res vel actiones, quae ex fine operantis bonae vel malae fieri possunt, in se indifferentes sunt. Res ergo vel actio non est intrinsecus mala, eo quod reipsa unice ad malum finem inserviat, sed eo quod finem honestum nec habeat nec habere possit. Sic pingere imaginem obscoenam, quae solum ad excitandam libidinem inservit, est actio in se mala, si imago inepta est, quae ad alium finem eumque honestum vel indifferentem inserviat. Admodum paucae sunt res (artificiales) in se malae, quae bonum usum habere non possunt; eiusmodi sunt imagines prorsus obscoenae, scripta prorsus abscoena, libri in Deum ac religionem prorsus contumeliosi, instrumenta, quae solum ad frustrandam generationem apta sunt, remedia quae solum ad procurandum abortum inservire possunt.

. Fabricare vel vendere idola ex se actio indifferens est: possunt enim idola praeter finem superstitiosum etiam alium usum habere e. g. ad ornandum palatium, ad conservandam ipsorum imaginem etc.

. Res haereticas scribere vel imprimere per se indifferens est: scribi enim et imprimi etiam possunt, ut confutentur.

c. Conficere vel vendere signa francomurariorum absolute loquendo res indifferentis est, quia haec signa etiam alium usum admittunt nec ullam impietatem continent.

d. *Pulsare campanam ad concionem haereticam* est signum conventionale, a cuius significatione pendet, utrum sit actio in se mala an vero indifferentis: si namque designat invitationem et convocationem ad ritum haereticum, actio in se mala est; quodsi nil aliud indicat, nisi adesse tempus concionis vel ritus haeretici, indifferentis est. Posteriores significationes sono campanae cum aliis tribuunt *Laymarin*¹³²⁾ et *Lehmkuhl* (n. 812).

2. Cooperatio eo non evadit illicita, quod cooperans sciat rem vel actionem suam proxime inservire ad peccatum, modo res vel actio sit indifferentis et adsit causa sufficienter gravis permittendi alienum peccatum. Quia tamen in his adiunctis, in quibus alii quoque sciunt rem adhiberi ad malum usum, cooperatio per se consensum in malum finem significat, necessaria esse potest protestatio, qua cooperans ad praecavendum scandalum declaret se nolle ad malum concurrere.

a. Sacerdos, qui peccatori *eucharistiam administrat*, ad sacrilegium proxime quidem sed materialiter cooperatur: eius enim actio, qua hostiam consecratam ex uno loco in alio ponit, indifferentis est nec in se mala evadit ex cognitione, quam habet, alium ea abuti ad sacrilegium committendum.

b. Idola conficere vel vendere iis, qui ea ad superstitiosum cultum adhibent, *practice* illicitum dici potest, quia raro aderit causa sufficienter gravis, quae cooperationem hanc proximam excuset; sed *in se* et natura sua non est dicenda illicita, quia res est indifferentis et cognitio, qua ea proxime ad malum adhibenda scitur, eam non facit illicitam; existente ergo gravissima causa haec cooperatio permitti posset¹³³⁾.

3. Intrinsecus malae non sunt actiones, quae aptae sunt ad augendam vel confirmandam pravam peccantis voluntatem. Haec enim circumstantia, quod actio cooperantis suo modo in malam peccantis voluntatem influat, ostendit quidem eam continere etiam rationem scandalum, quia alter ex ea in malo confirmatur, at non ostendit eam esse intrinsecus malam. —

Ideo non malae, sed indifferentes sunt actiones istae: aliquem comitari ad duellum; furi indicare tempus et locum, quo furtum sine periculo executioni mandare possit; excubias agere, dum furtum, adulterium committitur; litteras amatorias deferre ad meretricem. Quare famulus haec et eiusmodi, non quidem ratione famulatus, sed ex causa vere gravi praestare potest¹³⁴⁾. —

121. De gravitate causae excusantis. 1. Ut aliqualis norma determinetur, haec statui possunt:

¹³²⁾ L. 2. tr. 3. c. 13. n. 5.

¹³³⁾ *Lehmkuhl* I. n. 814. *Génicot* I. n. 238. Hoc sensu intelligendae videntur responsiones s. congregationis de prop, fide, quae huiusmodi cooperationes illicitas declarant, nempe ob defectum causae sufficientis.

¹³⁴⁾ cf. *Tamburini*, Explicatio decalogi I. 5. c. 1. § 4. n. 19. S. *Atphonsus* n. 65. 67. *Ballerini-Palmieri* II. n. 289.

a. Cooperatio *remota* non necessaria excusatur propter leve incommodum, quod, cooperans ob omissam cooperationem pateretur, ergo etiam ex sola subiectione, qua filius patri, famulus domino subest, vel ex solo lucro, quod ex actione percipitur aut omissa actique cessat.

b. Cooperatio *propinqua* vel *remota* necessaria excusatur propter gravem causam seu grave incommodum, quod ex omissa cooperatione sequeretur.

c. Cooperatio *proxima*, praesertim ea, qua omissa peccatum non Jieret, excusatur solum ex causa valde gravi vel etiam gravissima seu ex damno gravissimo, quod ex omissa cooperatione sequeretur.

2. *Damnum* autem grave, valde grave, gravissimum ex mente s. *Alphonsi* ita determinari potest.

Exempla *gravis* damni seu incommodi sunt: timor magni doloris, patiendi magnam indignationem a viro, patre, hero; timor amittendi lucrum notabile; lucrum tamen cessans minor causa est quam damnum emergens; notabilis molestia vel repugnantia; niagnus pudor.

(^Exempla *valde gravis* damni: timor non inveniendi facile alium dominum nisi cum notabili detrimento, cum magna iactura in fama, honore vel bonis fortunae; timor decidendi notabiliter ex statu; timor gravis carceris.

@Exempla *gravissimi* damni: periculum incurrendi mortem, amittendi membrum principale vel aliquem sensum e. g. oculum; timor captivitatis perpetuae, maximae infamiae, morbi acerbi; amissio omnium vel fere omnium bonorum¹³⁵).

Quaestiones particulares de cooperatione, *a.* Sicut peccata ita etiam cooperationes ad peccata in omni vitae genere (religioso, morali, politico, sociali, oeconomico etc.) contingunt atque ab hominibus cuiusvis condicionis exhibentur, ideo quaestiones solvendae diversissimae et interdum satis difficiles sunt.

b. Quaestiones sequentes solum sub respectu cooperationis considerantur, a ratione autem scandali et ab intentione coopérants, quae posset esse mala, praescinditur. Patet maiorem causam requiri, ut licita evadat actio, in qua ratio cooperationis et ratio scandali conjunguntur ut in impressione libri pravi.

122. De cooperatione ad falsos ritus.

a *Templa haereticorum aedificare*, nisi eiusmodi labores exigantur in odium Christianae religionis vel ad professionem falsi cultus, per se cooperatio materialis eaque *remota*, non tamen omnium, qui ad tale opus concurrunt, aequalis est. Quare ad eiusmodi templum aedificandum vel restaurandum cooperari in munere architecti vel praefecti aedificii non licet nisi ex gravi causa, in munere autem operarii secundarii licet ex leviori causa, non tamen ex sola ratione lucri ex soluta mercede percipiendi.

1M) Cf Villada, *Casus conscient.*2 (Bruxellisf 1885) I p. 85 ss.

α. Insuper huius cooperationis adiuncta considerari debent. Etenim si agitur de secta recenti vel de loco, ubi secta hucusque non admittebatur, eiusmodi cooperatio induit speciem favoris erga haeresim ideoque cooperationis formalis, quare saltem architectis et aedificii praefectis solum ex causa valde gravi liceret, ex qua ipsa materialiter tantum fieri intelligeretur. Simili ratione iudicandum est de aedificiis, quae sectis impiis ut francomurariis vel socialistis ad ipsorum conventus inserviunt.

β. Quamvis s. sedes cooperationem ad *templa mahumetana* aedificanda ex gravi causa permiserit¹³⁴⁵⁾, nunquam tamen permisit, ne ad mortem quidem vitandam, ut Christiani aedificandis *idolorum templis* operam darent¹³¹⁾. Hoc ideo factum esse videtur, quia in, singulis casibus constabat erectionem templi haberi tamquam factum protestativum falsi cultus; hinc extri hunc casum cooperatio ad aedificanda templa idolorum permittenda videtur. Multo tamen gravior causa requiritur, ut cooperatio ad aedificanda templa idolorum licita evadat¹³⁸⁾.

b. Vendere utensilia ad ritum acatholicum necessaria e. g. scamna, mensas, panna, lampades etc. est cooperatio remota, ad quam sola ratio lucri ex venditione percipiendi excusat. Quo magis autem harum rerum usus ad ipsum ritum falsum requiritur ut vestes, quibus in exercendis ritibus induuntur, vel panis, quo in coena utuntur, eo gravior causa requiritur, ut earum confectio et venditio licita evadat, quo cooperatio propior est.

c. Ipsis haereticis petentibus opera artis conficere ad templum acatholicum ornandum, si opus ipsum bonum aut indifferens est, e. g. imaginem crucifixi, organa, campanas et eiusmodi ex sola ratione lucri non licet, quia haec conferunt ad augendum splendorem ritus atque ad sectam promovendam. Cum igitur in hoc casu etiam ratio scandali accedat, -maior causa requiritur, ut tum cooperatio tum scandalum permitti possit.

d. Num liceat pecuniam conferre ad idololatrias, *a.* Si pecunia *sponte* confertur, cooperatio est formalis et illicita, *β.* Si pecunia *coacte* confertur et quidem tamquam tributum communitati oblatum, quae ex eo etiam ad cultum haereticum vel superstitiosum contribuit, minor est difficultas, quia tributum oblatum etiam ad fines indifferentes adhiberi potest, *γ.* Si pecunia coacte confertur, et quidem immediate ad cultum superstitiosum vel ad templum aedificandum, contributio in se continet externum consensum cum intentione prava haereticorum vel infidelium atque externum favorem haeresi vel idololatriae praestitum. Quodsi aliquo modo effici possit, ut ex contributione consensus cum haereticis excludatur e. g. per protestationem praemissam, contributio licita esse potest¹³⁰⁾. Ex eadem causa et sub iisdem conditionibus licet etiam *pecuniam conferre ad templa haereticorum aedifi-*

^{13e)} S. C. de prop, fide 21. nov. 1837.

¹³⁷⁾ S. Officium 8. ian. 1851 et pluries alias.

^{13S)} Cf. Th. Gallo, Suppetiae missionariorum (Romae et Taurini 1872) l. p. 197.

^{13e)} S. Officium 21. apr. 1847.

cauda; quamvis enim sciatur pecuniam solum ad usum pravum adhiberi, actio tamen ipsa non est intrinsecus mala, quia non necessario approbationem falsae sectae continet.

«r. Notanda est hac de re responsio s. *Poenitentiariae* (1822): pecuniam conferre ad aedificanda templa haeretica tum tantum licitum esse, si hac ratione catholici, qui cultum in eadem ecclesia cum protestantibus celebrant, ab hac scandalosa simultaneitate se liberare possunt. Ex quo responso duo colliguntur: primo quidem actionem ipsam conferendi pecuniam non esse in se malam, deinde vero s. Poenitentiarium solum causam damni communis sufficientem indicasse, ut haec cooperatio excusari possit. Nihilominus auctores gravem causam damni privati quoque hanc cooperationem excusare posse arbitrantur¹⁴⁰⁾.

β. In locis, in quibus catholici protestantibus permixti vivunt, licet catholicis pecuniam conferre ad *scholas vel orphanotrophia protestandum aedificanda* vel sustinenda: finis enim horum aedificiorum non est religiosus, sed institutionis vel misericordiae exhibendae. Duplex tamen condicio requiritur: ut absit scandalum inde ortum, quod collatio pecuniae consideretur tamquam favor praestitus falsae sectae, et ut constet, pecuniam non adhiberi ad pervertendos catholicos, qui in his institutis suscipiuntur¹⁴¹⁾.

7. Num peccatum sit *pecuniam dare alicui associationi socialisticac vel liberali*, a fine associationis dependet. Si finis omni ex parte malus est, ut impugnare ecclesiam catholicam, promovere haeresim, iuvare electionem candidati socialistae, largitio intrinsecus mala est: nam pecuniam dare eiusmodi associationi idem est ac eius finem promovere. Si finis associationis honestus est (cura aegrotorum, subsidium pauperum, educatio etc.), absque causa excusante tamen non licet, quia in proseguendo fine principia prava associationis normam suppeditant.

e. *Advocare ministrum haereticum ad moribundum*: a. eum advocare, ut moribundo auxilia suae religionis administret, illicitum est, quia petitur formaliter actio illicita; sed catholicus iuxta decreta s. *Officii* passive se habere debet, et expedit data occasione id declarare; β. eum advocare ope personae, quae ad eandem sectam pertinet, licitum est, quia sic salva manet doctrina de vetita communicatione in divinis¹⁴²⁾; γ. quodsi ministro nil aliud dicatur, nisi adesse infirmum, qui eius visitationem petit, est res indifferens, sed tamen cooperatio propinqua, quae ex adiunctis facile perperam intelligi potest; ideo solum ex causa gravi necessitatis excusari videtur.

Num liceat curare, ut actio illicita ex officio praestanda conscientiae causa ab alio praestetur. — Non licet alium *petere*, ut actionem illicitam sua vice ipse praestet: hoc enim esset alium inducere ad peccatum, quod etiam tum non licet, quando alius solum peccatum materiale committit; licet autem *permittere*, ut alius sua vice actionem illicitam peragere debeat. Si famuli Christiani simul cum infidelibus operam suam communitati elocant, praefectum rogare, inwio etiam cum eo pacisci possunt, ne opera superstitiosa eis iniungantur, etsi praevide-

¹⁴⁰⁾ Cf. *Génicot* l. n. 237.

¹⁴¹⁾ *Lchmkuhl* l. n. 818.

¹⁴²⁾ S. *Officium* 14. dec. 1898.

ant, ethnicos illa peracturos esse: in casu permittunt, quod impedire nequeunt.

125. De cooperatio torum, *a.* Qui conficiunt vel vendunt *res in se malas*, v. g. modia ad impediendam conceptionem, quae bonum usum nec habent nec habere possunt, nunquam a peccato formalis cooperationis excusari possunt. Ad summum pro adiutoribus, qui solum ex mandato mercatoris vendunt nec officinam relinquere possunt sine gravi incommodo, aliqua excusatio valere potest, quia remotius et quasi coacte cooperantur¹⁴³).

b. Qui faciunt vel vendunt *res indifferentes*, quibus emptores abuti possunt ad malum e. g. aleas, fucos, gladios, ornamenta muliebria etc., a peccato excusantur, etsi praevideant, complures (indeterminate) emptores illis abusuros esse, ad hanc namque venditionem cohonestandam maior causa non requiritur quam ordinarium lucrum, quod ex earum venditione percipitur. Si tamen certo constaret determinatum emptorem illa re abusurum esse, iactura pretii ex ea percipiendi non esset sufficiens causa rem conficiendi vel vendendi, sed maior requiretur, non tamen gravis, ubi agitur de re etiam alias venali, adeo ut negata venditione peccatum non impediretur. Sed ubi peccatum ementis negata venditione impediri potest, venditio solum ob gravem causam licita est.

c. Conficere vel vendere res, quae in se quidem indifferentes sunt, sed natura sua valde raro bonum usum habent (ut idola, ornamenta, quae solum ad cultum idololatriae adhibentur, signa francorum, imagines et statuae obscoenae et eiusmodi) et manifesto ex prava intentione petuntur vel emuntur, solum ex gravissima causa licet, ideoque communiter prorsus illicitum est (n. 120).

Mercatores ordinarie non tenentur inquirere, ad quem usum res in se indifferentes emantur, cum hoc onus nimis grave esset. Si tamen aliqua res vendenda ad usum nocivum adhiberi soleat (ut quaedam venena), non licet eam vendere nisi moraliter constet emptorem ea non esse abusurum, aut gravissima causa urgeat.

Secundum easdem normas solvendus erit etiam casus, quem s. *Alphonsus* (n. 69) rigidius solvere videtur. Censet enim non licere vinum vendere illi, qui deinde venditurus est vinum aqua mixtum, nisi ex gravissima causa, nempe ex metu mortis vel infamiae. Alii auctores id permittunt, si vinum aliis emptoribus sine magna iactura vendi non potest¹⁴⁴).

124. De cooperatione ad pravas ephemerides.¹⁴⁵). Complures ad edendas pravas ephemerides et ad peccata, quae earum lectione committuntur, concurrunt.

¹⁴³) Theol. p. Qsch. (Linz) 1934, 342.

¹⁴⁴) *Lehmkuhl* I. n. 832.

¹⁴⁵) Cf. *Villaria*, *Causae consc.* 2 I. p. 95 ss.

a. Lectores alii interdum folium emunt et legunt, alii associati sunt et sua associatione ad ephemeridem conservandam et propagandam cooperantur. Et primi quidem valde *remote* cooperantur, ideo quaevis causa levis eos ex hac parte, excluso scandalo, a peccato excusat c. g. utilitas lectionis, recreatio etc. Qui folio associantur et pecunia sua illud sustentant, *propinque* cooperantur; hos itaque solum gravis causa a peccato excusat e. g. magna utilitas in suo negotio gerendo.

Qui ex rationabili causa pravo folio licite nomen dare potest, duo praecavere debet: «. periculum perversionis; quare praeter ea, quae ad ipsius negotium pertinent, licite nihil legere potest nisi mere indifferentia; β . scandalum, quod domestici et externi sumere possunt; quare hinc quidem declarare debet se habere iustam causam folium istud legendi, sed eius principia se reprobare, inde vero curare debet, ne folium in domesticorum manus incidat.

b. Scriptores alii sunt redactores, alii collaborators, et hi quidem vel ordinarii sunt vel extraordinarii, qui interdum tantum articulum folio pravo inserunt.

a. Redactores et scriptores, qui principia a folio propugnata agnoscunt et secundum eadem principia folium redigunt vel articulos conscribunt, manifesto *formaliter* cooperantur, ideoque a peccato gravi excusari non possunt.

β . *Scriptores ordinarii*, qui principia non agnoscunt, ideoque materialiter cooperantur et articulos ex se indifferentes et innocuos scribunt, *cooperatione plus vel minus propinqua* peccant, prout eorum articulis folium plus minusve commendatur et propagatur; quocirca solum causa plus minusve gravis a peccato eos excusare potest, qualis certe non est maius lucrum, quod inde percipiunt, sed solum lucrum, quo ad propriam vel suorum sustentationem indigent. Semper autem curare debent, ut scandalum praecaveatur, quod illis parari potest, qui cooperationis notitiam habent.

γ . *Scriptores extraordinarii* remote cooperantur; quare sine iusta causa non licet elucubrationes suas foliis pravis inserere, attamen causa mediocriter gravis ab hac cooperatione excusat. Pariter nuntii venditionum, locationum et eiusmodi (Inserate) pravis foliis inserere non licet sine iusta causa hanc cooperationem excusante. Causa vero eo maior esse debet, quo magis eiusmodi annuntiationes efficiunt, ut folia latius propagentur et facilius sustineantur. Quare cum singulorum annuntiationes ordinarie non multum ad id conferant, leve commodum exinde perceptum ab hac cooperatione excusat.

Fieri potest, ut ea sint adiuncta ephemeridum et lectorum de cetero haereticorum, ut ille, qui articulos suos bonos eisdem inserendos curat, occasionem nanciscatur vera et bona principia lectoribus exponendi. Ideo suadente iusta et rationabili causa ab ordinario loci probata cooperatio fieri potest licita, dummodo existimatio malae ephemeridis et numerus lectorum inde non augeatur^{14®}).

^{14Q} Cn. 1386, 2.

c. Qui ephemerides malas *vendunt*, distribuunt etc., proxime quidem, attamen non tam propinque cooperantur quam imprimentes; quare etiam isti solum ad incommodum valde grave vitandum huic operi licite vacare possunt, donec aliud medium comparandi sibi victum reppererint.

125. De cooperatione cauponum. Tripliciter potissimum caupones ad peccata aliena cooperari possunt:

1. *Praebendo cibos vetitos*, a. Non licet ultro hospitibus offerre cibos prohibitos saltem in locis catholicis, praesertim minoribus; hoc enim esset illos invitare ad peccatum.

b. Licet petentibus ministrare carnes diebus prohibitis, quia nimis durum et periculosum esset singulos interrogare, num legitimam causam habeant; quodsi constet ipsos non esse excusatos, solum ex gravi ratione notabilis damni carnes administrari possunt, ut si alias confluxus hospitem notabiliter minueretur.

c. Hinc si praevident adfuturos esse hospites, qui cibos prohibitos petant, possunt mensam cibis licitis et illicitis instruere, et si praevident neminem petiturum esse cibos esuriales, solum cibos ex carne parare possunt; tenentur autem hospites monere, ipsos posse cibos esuriales accipere et petentibus tales ministrare debent. Sed non licet observationem legis difficiliorem reddere parando quidem cibos licitos, sed in minore qualitate; esset indirecta promotio laesionis legis.

In familia privata, in qua extraneis soluto pretio mensa paratur, sine peculiari causa cooperari non licet ad violandam abstinentiam, ideo ne petentibus quidem tam facile cibos vetitos administrare licet; causa tamen mediocriter gravis hanc cooperationem excusat, si peccatum negata administratione impediri nequit.

2. *Ministrando vinum*, a. Nunquam licet sponte offerre vinum ei, qui exinde inebriandus praevidetur: haec enim administratio formalis cooperatio esset.

b. Licet hospitibus indiscriminatim confluentibus ex sola causa lucri ministrare vinum, etsi in confuso praevideatur aliquos eorum ebrietate, rixis et blasphemis peccaturos esse, tum quia peccata impediri non possunt (in aliis enim tabernis vinum eis administrabitur), tum quia caupo grave damnum subiret: cum enim eiusmodi peccata in tabernis ordinarie accidant, magnam hospitem iacturam pateretur.

c. In particulari autem casu non licet hospiti se inebriaturo ministrare vinum, quod petit, ex sola lucri causa nec propter hospitis indignationem; sed ut cooperatio ad determinatum et certum peccatum licita sit, gravior causa requiritur e.g. metus rixae, blasphemiae vel notabilis damni ex diminutione hospitem¹⁴⁷).

147) Cf. *Elbel-Bierbaum*. Theologia moralis² 1. p. 1 n. 17.

3. *Proponendo ephemerides pravas*, *a.* Non licet exponere ephemerides, quae prorsus malae sunt, quae scilicet fidei vel bonis moribus vix non semper adversantur, etsi a multis petantur, qui propterea cauponam derelicturi sunt: damnum enim licet grave cauponis nequit esse causa sufficiens permittendi multorum ruinam spiritualem, quae inde sequeretur. Accedit, quod eiusmodi ephemerides etiam lege ecclesiastica prohibentur¹¹⁸⁾.

b. Ephemerides, quae rarius tantum aliquid continent, quod fidei vel bonis moribus adversatur, petentibus in loco separato praebere possunt, si alias notabile damnum paterentur.

c. Solum si experientia constat hospites fere omnes ea folia petere eosque alias cauponam derelicturos esse, publice proponi possunt, modo simul etiam ephemerides bonae exponantur. Sic in maioribus civitatibus vix amplius impediri potest, quominus eiusmodi folia iam publice a cauponibus exponantur.

126. De cooperatione bibliopolae per libros pravos, *a.* Vendere librum prohibetur, qui prorsus malus seu fidei et bonis moribus nocivus est, adeo ut bonum usum non habeat, nullo modo licet.

b. Librum prohibitum vendere, qui non omni ex parte malus est, sed etiam res utiles continet, quo tamen emptor abusurus est, ex gravi causa necessitatis licet.

c. Bibliopolae non tenentur inquirere, in quem finem liber ematur, sed eum vendere possunt omnibus, quos spectata eorum qualitate prudenter existimant licite eum petere: alias enim onus nimis grave eis imponeretur. Si de bono usu libri dubitant, illum vendere possunt, quia nemo praesumendus est malus¹⁴⁰⁾.

127. De cooperatione typographorum. Omnes, qui in typographiis occupantur, editorem libri adjuvant in edendo opere pravo, alii remote, alii plus vel minus proxime.

a. Ipse *typographic* seu typographiae dominus nunquam licite impressionem libri pravi suscipere potest: nam librum scriptum imprimendum suscipere est *formaliter* cooperari et alios ad cooperandum inducere.

b. Proxima est cooperatio eorum, qui typographiam dirigunt, typos collocant et folia corrigunt; cum eorum actio non sit in se mala, ex gravissima causa (ut si alias necessaria sustentatione pro se suisque parentibus) ipsis cooperari licet, excepto casu, quo liber adeo malus est, ut bonum finem habere non possit.

*¹¹⁸⁾ Cn. 1399 n. 2—4; 6—9; coli. cn. 1384 § 2.

¹⁴⁰⁾ Cn. 1404.

Corrigentes folia impressa ab omnibus auctoribus referuntur tum ad legentes librum pravam tum ad coopérantes ad eius editionem, sed ah aliis ad proxime, ab aliis ad remote coopérantes.

c. Propinqua est cooperatio eorum, qui chartam typis imponunt, atramentum et chartam praeparant, folia iam impressa ordinant et compingunt, machinas movent casque curant; ex gravi causa his cooperari licet.

d. Remota est cooperatio eorum, qui typographo atramentum, chartam, machinas, alia ad impressionem libri necessaria vendunt; quare hanc cooperationem iam solum pretium ex venditione percipiendum excusat.

In typographia, in qua fere unice libri perversi et ephemerides pravae imprimuntur, operam suam collocare non licet. Qui in eiusmodi typographia cooperantur, eam sub gravi deserere tenentur, si proxime ad malum cooperantur; quod si propinque vel remote tantum cooperantur, manere possunt, si sine notabili damno recedere nequeant. In typographia, in qua libri boni et mali indiscriminatim imprimuntur, laborem sumere pro diversitate cooperationis ex levi vel solum ex gravi causa licet.

128. De cooperatione famulorum ad peccata dominorum, *a. Actiones*, quae *remote* tantum concurrunt ad peccatum domini, quod negata cooperatione impediri nequit, ob solam rationem famulatus excusantur. Ideo licet ex sola hac causa vinum apponeie domino se inebriaturo, parare carnes die abstinentiae, libros malos vel folia prava emere aut afferre, dominum curru ad domum amasiae vehere, munera ad amasiam deferre etc.

b. Actiones, quae *propius* vel *proxime* ad peccatum domini cooperantur, non excusantur, nisi ad rationem famulatus alia causa proportionate gravis accedat. Quanta haec esse debeat, in particulari casu consideratis omnibus eius adiunctis prudenti indicio determinari debet. Ideo solum ad grave damnum vitandum licet litteras amatorias ab hero scriptas ad amasiam deferre, excubias agere, dum herus cum amasia versatur¹⁵⁰).

Aurigis permitti potest, ut omnibus indiscriminatim operam suam praestent, tum quia non tenentur singulos interrogare, quo fine locum determinatum petant, tum quia, etsi pravam finem cognoscant, peccatum tamen impedire non possunt, tum denique quia grave damnum incurrunt, nisi omnibus officium suum praebeant.

Cum hac resolutione concordat responsum 5. *Officii* non esse inquietandos Christianos, qui cymbis vel sellis gestatoriis, quibus omnes indiscriminatim personae de loco in locum transferri solent, etiam eos gentiles vehunt, qui ad sepulcra maiorum accedunt, ut ibi superstitiones exerceant¹⁶¹).

¹⁰⁰) Cf. Prop. 51. damnatam ab *Innocentia XI.* (D 1201).

^{*5i}) S. *Officium* 12. iul. 1854.

129. De cooperatione ad illicitas actiones medicorum. A sororibus religiosis vel aliis personis infirmis ministrantibus quandoque postulat^{ur} cooperatio in abortu procurando, foeticidio, morphii dosi lethali ministranda.

Formalis cooperatio vel *immediata* in ipsa actione mala semper re-
futanda est.

Materialis cooperatio *propinquior*, v. g. assistentia in operatione, praeparatio instrumentorum vel patientis etiam neganda est in hospi-^{tiis} privatis ipsius congregationis religiosae; imo praecaveri debent haec in electione medici. — Permitti vero potest in hospitiis publicis, si bonum commune et salus animarum in periculum adduceretur eo quod sorores ob negatam cooperationem dimitterentur et aliae per-
sonae nihilominus cooperationem praestarent.

Materialis cooperatio *remota*, v. g. receptio aegroti in cubiculum, cura ipsius, admitti potest in hospitiis privatis medicorum,, non tam facile in hospitiis ipsius congregationis, praesertim si iam ab initio talis operatio illicita postulatur.

In actuali dubio invincibili permitti potest cooperatio, si medicus secus probus est¹⁵²).

E u i

I

iw) Cf. *Vermeersch* II. n. 130.

PARS SECUNDA

De praeceptis decalogi).

130. *Decalogus* (οἱ δέκα λόγοι) in sacris litteris bis continetur²⁾. De eius partitione non una est doctorum sententia. Decem praecepta iuxta modum, quem postea servavit ecclesia catholica, primus recenset s. *Augustinus*³⁾.

a. Summum momentum, quod praeceptis decalogi convenit, iam ex modo sollemni colligitur, quo Deus decalogum promulgari conservari-que praecepit. Et sane continet prima praecepta legis naturae, quae duobus exceptis obligant universos homines omnium temporum et lo-eorum'). Praecepta, quae dicuntur primae tabulae (tria priora), homi-nem ad Deum ordinant, et praecepta, quae dicuntur secundae tabulae (reliqua septem), ordinant hominem ad proximos, quartum quidem ad proximos superiores, inter quos primum locum obtinent parentes, reliqua vero sex ad proximos aequales. Ipsa autem praecepta decalogi, ut bene notat s. *Augustinus**), ex duobus praeceptis de dilectione Dei et proximi veluti ex suo germine efflorescunt⁶⁾.

b. Praeceptis decalogi inest summum momentum sociale et politi-cum, cum fundamenta constituent cuiusvis societatis et civitatis earum-que suprema bona tueantur. Tria priora praecepta tuentur cultum su-premi numinis, fundamentum religiosum regnorum; quintum et octa-vum praeceptum tuentur vitam et famam proximi; septimum et deci-mum ius proprietatis, quartum auctoritatem, fundamentum familiae, sextum et nonum tuentur matrimonium.

*) S. *Alphonsus* l. 3. n. 1—1003. *Thomas Sanchez*, Opus mor. in praecepta decalogi l. 2—4. *Sporer-Bierbaum*, Theologia moral, decalogalis (Paderbornae 1901) tr. 2—6. *Thomas Tamburini*, Explicatio decalogi l. 2—40. *Ballerini-Palmieri*, Opus theologicum morale³ (Prati 1899) 11. tr. 6. De praeceptis deca-logi. *Rcगतिल्लो-Zalba*, Theol. moral. Summa 11.2 (Madrid 1957) Introductio.

a) Ex. 20, 2—17. Deut. 5, 6—21.

3) Quaestiones in Exod. q. 71.

4) Praeceptum de non faciendo sculptili et de observatione sabbati, quatenus ceremoniale est, ad solum populum iudaicum pertinebat.

Q) Quaestiones in Exod. q. 140.

°) Cf. *Simar*, Lehrbuch der Moraltheologie² (Freiburg 1893) S. 39. *Lippi* in Lex. f. Theol. u. K. (1931) s. v. Dekalog.

f l
|
; i
11
11
■
■
l j
|
; s

LIBER PRIMUS

De primo decalogi praecepto.

s>Ego sum Dominus Deus tuus ...

Non habebis deos alienos coram me< Ex. 20, 2. 3.

Hoc praeceptum, quatenus *affirmativum* est, praecipit, ut unus solus verus Deus colatur, praecipit ergo actus virtutis religionis; quatenus vero *negativum* est, prohibet, ne cultus debitus vero Deo negetur neve alteri praeter Deum tribuatur, prohibet ergo peccata virtuti religionis opposita.

QUAESTIO PRIMA.

De natura religionis⁷⁾.

151. Notio. *Religio* definitur virtus moralis inclinans voluntatem ad debitum cultum Deo tamquam supremo rerum omnium principio et fini exhibendum.

a. Religio triplici sensu dicitur: *a.* significat universam hominis *relattonem ad Deum*, quae complectitur veritates hanc relationem enuntiantes et officia, quae inde derivantur; *β.* significat specialem *virtutem*, qua Deo debitum cultum f2». tribuimus; *γ.* significat *statum* eorum, qui cultui divino perpetuo deputati sunt per professionem trium votorum paupertatis, castitatis et oboedientiae. De religione primo sensu accepta agit ethica et apologetica, de religione altero sensu accepta theologia dogmatica et moralis, de religione tertio sensu accepta ius canonicum.

b. Cultus ab honore distinguendus est; honor est significatio externa excellentiae alterius; cultus est significatio externa excellentiae cum submissione erga eum, qui colitur. Unde cultus exhiberi non potest nisi superiori in aliquo genere excellentiae, honor autem etiam aequali et inferiori exhiberi potest. Excellentia, propter quam Deo cultus debetur, haec est, quia supremum rerum omnium principium est.

152. *Religionis obiectum.* Religionis obiectum *materiale* est ipse cultus exhibendus seu sunt actiones illae, quibus Deus colitur et eius excellentia significatur ut laudes, orationes, inclinationes, genuflexiones, sacrificia etc. Obiectum *formale* non est excellentia divina, sed est honestas, quae in cultu divino reperitur: nam signum divinae

⁷⁾ S. Thomas II. II. q. 81—100. Suarez, De virtute religionis tr. 1—6. Laymann, Theologia moralis I. 4. De virtute relig. Castropalao, Operis moralis pars II. III.: De virtute religionis et ei annexis. Rouquillon, De virtute religionis (Brugis 1880). / B. Wirthmüller, Die moralische Tugend der Religion (Freiburg 1881). Merkclhach. Summa theol. mor. II.8 n. 645 seq.

excellētia et nostrae subiectionis exhibere normae moralitatis conveniens et Deo debitum est. Ratio autem, ob quam cultus sit moraliter bonus et Deo debitus, est infinita eius excellētia. Etsi ergo excellētia divina non sit obiectum formale religionis, est tamen ratio, cur Deus sit colendus.

155. Religio virtus moralis. Religio est *virtus moralis*, non theologica; est pars virtutis cardinalis iustitiae, quia est ad alterum, cui tribuit debitum; non est pars subiectiva iustitiae, sed pars potentials, quia ius debitum Deo non potest ad aequalitatem reddere⁸⁾. Attamen inter virtutes morales est *praestantissima*; ideo peccata religioni opposita sunt gravissima post peccata contra virtutes theologicas.

a. Moralis. Virtutes enim theologicae immediate attingunt ipsum Deum tamquam proprium obiectum tum materiale tum formale; religionis autem obiectum non est Deus: religio enim immediate non versatur circa Deum, sed circa actiones sive internas sive externas, quibus Deus colitur, eiusque obiectum formale est ratio debiti et convenientiae, quae ex relatione creaturae ad creatorem derivatur. Obiectum ergo proximum et immediatum religionis non est Deus sed cultus Dei, sicut obiectum immediatum iustitiae non est proximus, sed res proximo debita; finis autem et terminus religionis est Deus, sicut terminus iustitiae est proximus⁹⁾.

b. Praestantissima, quia hominem recte disponit ad ipsum Deum, non ad se ipsum aut ad alios homines, quia proinde terminus et *obtectum*, cui cultus exhibetur, est ipse Deus propter suam excellētia. Unde mirum non est Christum dominum praeprimis huius virtutis praestantissimum exemplum dedisse hominibus¹⁰⁾.

154. Actus virtutis religionis, *a.* Actus proprii virtutis religionis sopponunt actum intellectus, quo cognoscitur summa Dei excellētia et nostra omnimoda subrectio et dependentia, iidemque continent actum voluntatis, quo haec cultum et honorem debitum Deo exhibere intendit et propterea aliquos actus sive internos sive externos imperat, quibus iste cultus reapse exhibetur.

b. Actus religionis immediate elicited est *devotio* seu prompta voluntas et intentio colendi Deum: devotio enim definitur prompta voluntas faciendi ea, quae ad Dei cultum pertinent. Religionis actus mediate elicited et a devotione imperati sunt omnes illi actus sive interni sive externi, quibus Deo debitus cultus exhibetur: sunt autem potissimum

β ———— || — .

8) Cf. *Dc principiis* n. 276.

9) Cf. *Lessius*, De iust. et iure l. 2. c. 36. n. 7 ss.

10) Cf. Illebr. 10, 7. Luc. 23, 46; et quamplurima testimonia, in quibus ad Deum Patrem orasse eique gratias egisse legitur.

sex: *adoratio, oratio, sacrificium, votum, iuramenteni, sanctificatio quorundam dierum*¹¹⁾).

Horum actuum illi, quibus religio principaliter exercetur (adoratio, oratio, sacrificium), ad *primum*, illi autem, quibus secundario exercetur (votum, iuramentum), ad *secundum*, ille tandem actus, quo Deo publicus et communis cultus exhibetur (sanctificatio dierum), ad *tertium* praeceptum pertinent. Ex quibus patet, tria praecepta primae tabulae praescribere actus virtutis religionis.

c. Praeter actus religionis elicitos, qui ad hanc virtutem proprie et per se referuntur, alii actus ad religionem per accidens spectare possunt, nimirum actus aliarum virtutum, qui a religione imperantur, eo quod ex motivo religionis exercentur seu ad cultum et honorem Dei diriguntur e. g. ieiunium in honorem Dei vel alicuius sancti susceptum.

¹¹⁾ Cf. S. Thomas II. II. q. 82. a 1. Devotio nihil aliud esse videtur, quam voluntas quaedam prompte tradendi se ad ea, quae pertinent ad Dei famulatum.<

QUAESTIO SECUNDA.

De actibus religionis¹²⁾.

Articulus primus.

De adoratione.

155. Notio. *Adoratio latiore* sensu accepta est actus, quo testamur alterius excellentiam et nostram erga eum sublectionem. Hoc latiore sensu adoratio idem est ac *cultus*, et hoc sensu in s. scriptura etiam angeli et homines e. g. reges adorari dicuntur¹³⁾. *Adoratio stricte* accepta est actus externus religionis, quo testamur supremam Dei excellentiam ac dominium nostramque perfectam ab eo dependentiam et sublectionem. Haec adoratio soli Deo convenit et debetur^{1')}.

a. Adoratio duplicem actum comprehendit, alterum *internum* tum intellectus tum voluntatis, scilicet agnitionem excellentiae alterius et propriae subiectionis, et intentionem signo aliquo venerationem et submissionem exterius manifestandi, et alterum *externum*, nempe actum humiliationis et sublectionis, quo internus actus exterius significatur.

b. Actus externi, quibus exhiberi potest adoratio, sunt: a. sacrificium, /3. prostratio in terram; γ. inclinatio capitis et pectoris; δ. genuflexio; e. osculum ei, qui adoratur, vel vesti eius impressum; detectio capitis etc.

c. Omnes hi actus externi adorationis (solo sacrificio excepto) sunt indifferentes et tum Deo tum creaturis exhiberi possunt; in his ergo actibus species cultus, qui alicui defertur, non ex actu externo, sed solum ex actu interno dependet et dignoscitur. Qui enim actu externo e. g. prostrationis se alicui submittere intendit tamquam Deo, exhibet actum latriae, qui tamquam amico Dei, exhibet actum duliae, qui tamquam viro potenti, exhibet actum cultus civilis

136. Divisio cultus, a. Cultus alter est *civilis* seu politicus, alter sacer seu *religiosus*, prout ob naturalem vel supernaturalem excellentiam exhibetur.

b. Cultus *religiosus* duplex est, alter qui debetur Deo propter eius supereminentem excellentiam et supremum dominium, alter qui debetur sanctis propter excellentiam divinam per quandam participationem ipsis communicatam. Prior dicitur cultus *latriac*, qui est adoratio stricte accepta et soli Deo debita; posterior cultus *duliae* Hic iterum duplex est, alter cultus *hyperduliae*, quo supereminentem excellentiam supernaturalem beatae virginis Mariae et nostram erga ipsam sublectionem testamur; alter est cultus *duliae*, quo sanctorum supernaturalem excellentiam nostramque erga ipsos subiectionem testamur^{1')}.

'.) De sacrificio cf. v. III. *De sacramentis*.

'«) Cf. Gen. 18, 2; 3. Reg I, 16; Act. 10, 25.

“) Matth. 2, 11.

'.) Cn. 1255.

c. Cultus alius est *absolutus*, quo aliquis colitur ob excellentiam sibi insitam; alius est *relativus*, quo aliquid colitur ob excellentiam sibi externam seu propter relationem ad personam in se sanctam, in se excellentem¹⁰⁾.

Cultu *latrīac absoluto* adoratur Deus, ss. Trinitas, Iesus Christus, eucharistiae sacramentum; cultu *hyperduliac absoluto* colitur beata virgo Maria; cultu (*luliae absoluto* coluntur angeli et sancti. Cultu *latrīae relativo* colitur ss. nomen Iesu, imago crucifixi, crux sancta, instrumenta passionis Christi: spinea corona, clavi, lancea etc.; cultu *hyperduliac relativo* coluntur imagines beatae virginis Mariae; cultu *duliac relativo* coluntur sanctorum reliquiae, imagines.

d. Cultus alius est *publicus*, qui nomine ecclesiae exhibetur et ab ecclesia institutus est, i. e. a personis ad hoc ab ecclesia deputatis et actibus ab ecclesia ad Deum et sanctos colendos institutis exhibetur¹⁷⁾; alius «est *privatus*, qui aut ab ecclesia institutus non est, aut non fit nomine ecclesiae.

Hinc officium divinum a laico recitatum cultus privatus est, item preces ab hominibus totius parochiae in ecclesia communiter recitatae cultus privatus sunt; econtra officium divinum a clerico in sacris constituto extra chorum recitatum cultus publicus est.

Cultu publico cos tantum servos Dei colere licet, qui auctoritate ecclesiae inter Sanctos vel Beatos relati sunt; et *Sanctos* quidem ubique et quovis actu cultus eis convenientis, *Beatos* vero solum loco et modo, quem romanus pontifex concesserit¹⁸⁾. Titulus *Venerabilis* nullum cultus publici permissionem importât¹⁹⁾.

157. De praecepto adorationis. 1. Praecepto tum naturali tum positivo obligamur adorare Deum cultu latrīae interno et externo cumque solum. Hoc praeceptum *naturale* est: cum enim Deus, rerum omnium principium et finis, summae et perfectissimae sit excellentiae, perfectissimo cultu adorandus est²⁰⁾. Praeceptum simul *positivum* est: *Dominum Deum tuum adorabis et illi soli servies*²¹⁾.

2. Ex virtute refigionis sine dubio tenemur quandoque colere Deum tamquam primum rerum omnium principium ac dominum; *tempus* autem et *modus*, quo huic praecepto satisfieri debeat, a Deo non sunt

ie) Secundum *Umberg* (De religioso cultu relativo Per. 30/1941/161—192) cultus est absolutus, si honor proprie et per se immediate, relativus, si mediate tantum terminum attingit i. e. quatenus honor uni exhibitus redundat in alium.

17) Cn. 1256. Cf. *Pius XI*. Enc. Ad catholici sacerdotii, 20. dec. 1935 (D. 2276) >sacerdos publicus ex officio exstat ad Deum pro omnibus deprecatore.

^{TM)} Cn. 1277.

i«) Cn. 2115, 2.

20) Iure naturae Deo deberi cultum tum internum tum externum, tum individualem tum socialem fuse ostendunt philosophi morales atque apologetae. Cf. *Th. Meyer*, Institutiones iuris naturae (Friburgi 1900) II. p. 24. S. *Tromp*, De revelatione Christiana I.® 38 ss (Rom 1950).

«) Deut. 6, 16. Matth. 4, 10.

determinata, ab ecclesia autem constitutum est, ut Deus ab universo populo Christiano colatur diebus dominicis et festis per auditionem sacri et religiosam feriatiōem²⁾). Qui ergo praeceptum ecclesiae observat, simul satisfacit praecepto divino. Qui vero praeceptum ecclesiae observare nequit, ad satisfaciendum legi divinae saltem aliquoties in anno (quibuscunque diebus) missae sacrificio assistere debet.

Articulus secundus.

De cultu ss. imaginum et reliquiarum²³⁾.

157*. Declarationes. 1. *Imagines* hic intelliguntur, quae in ecclesiis aliisve locis sacris ad publicam fidelium venerationem exponuntur, ergo tum pictae, tum sculptae.

2. *Reliquiae* stricte ea dicuntur, quae de corporibus sanctorum vel beatorum mortuorum supersunt e. g. ossa; latius etiam ea reliquiae vocantur, quae sanctis vel beatis in hac vita usui erant ut vestes vel quae eorum corpora mortua tetigerant.

Distinguuntur reliquiae *insignes*, quales sunt: corpus, caput, brachium, antebrachium, cor, lingua, manus, crus aut illa pars corporis, in qua passus est martyr, dummodo sit integra et non parva^{2')}.

Christi Domini reliquiae omnes, etiam minima earum pars — particula s. Crucis, spina coronae spineae, pars aliorum instrumentorum passionis — habentur insignes.

157**. Statuta Codicis: 1. *De imaginibus*.

a. *Insolitas* imagines in locis sacris (etiam exemptis) ponere vel ponendas curare nemini licet, nisi ab Ordinario loci sint approbatae.

Insolitae esse possunt vel ratione rei, vel ratione modi repraesentationis. Si imago non est insolita, non requiritur approbatio.

b. Ordinarius autem non approbet talem imaginem (insolitam), quae cum *probato* usu Ecclesiae non congruat. Probatus usus potest varius esse varis temporibus.

c. Numquam sinat Ordinarius (loci) in locis sacris exhiberi *falsi dogmatis* imagines, vel quae debitam *decentiam et honestatem* non prae se ferant, aut rudibus *periculosi erroris* occasionem praebeant.

d. Sollemnis benedictio harum imaginum reservatur Ordinario, qui tamen potest eam cuilibet sacerdoti committere.

e. Imagines *pretiosae*, idest vetustate, arte aut cultu praestantes ne *reparentur* sine consensu in scripto dato ab Ordinario, qui peritos viros antea consulat. Eaedem, et quae in aliqua ecclesia magna populi veneratione honorantur, nequeunt *valide alienari*, nec in aliam ecclesiam *perpetuo transferri* sine Ap. Sedis permissu.

«) Cn. 1248.

"" Cone. *Nicaen.* 11. (D. 302); *Trident.*, sess. XXV. (D. 985—987); S. *Rob. Rcllarmino*, Controv. V. De relignis et imaginibus. *Cod. iur.can.* cn. 1275 1289.

«) Cn. 1281, 2.

2. *De reliquiis.*

a. Eae solae reliquiae in ecclesiis, etsi exemptis, publico cultu honorari possunt, quas *genuinas* esse constet authentico documento alicuius cardinalis vel ordinarii loci vel alius viri ecclesiastici, cui facultas *authenticandi* induito apostolico concessa sit. Vicarius generalis nequit sine mandato speciali reliquias authenticas edicere⁵⁾).

b. Reliquiam, quam locorum ordinarii *certo* non esse authenticam norint, a fidelium cultu prudenter amoveant.

Eae vero reliquiae, quarum authenticitatis documenta ob civiles- perturbationes vel ob alium quemlibet casum interierint, publicae venerationi ne exponantur, nisi praecedat iudicium ordinarii loci, non autem vicarii generalis sine mandato speciali.

Reliquiae *antiquae* in ea veneratione, qua hactenus fuerunt, sunt retinendae, nisi in aliquo peculiari casu certis argumentis constet, eas falsas vel suppositicias esse^{2*)}).

c. Reliquiae, cum *exponuntur*, in thecis vel capsis clausae et obsignatae sint oportet. Reliquiae sanctissimae *Crucis* nunquam in eadem theca cum reliquiis sanctorum publicae venerationi exhibeantur, sed propriam thecam separatam habeant.

Beatorum reliquiae sine peculiari induito in processionibus ne circumferantur, neve in ecclesiis exponantur, nisi ubi eorum officium et missa celebratur ex sedis apostolicae concessione²⁷⁾).

d. Insignes reliquiae itemque eae, quae in aliqua ecclesia magna populi veneratione honorantur, nequeunt *valide alienari* neque in aliam ecclesiam perpetuo *transferri* sine apostolicae sedis permissu²⁸⁾).

Nec possunt in aedibus vel oratoriis privatis asservari sine expressa ordinarii licentia.

Reliquiae non insignes debito cum honore etiam in domibus privatis servari picque a fidelibus gestari possunt²⁰⁾).

Sacras reliquias *vendere* nefas est; ideoque curam animarum habentes sedulo caveant, ne sacrae reliquiae, praesertim ss. *Crucis*, occasione maxime hereditatum aut alienationis acervi bonorum veneant neve in acatholicorum manus trans-eant; rectores ecclesiarum ceterique, ad quos spectat, sedulo invigilent, ne sacrae reliquiae ullo modo profanentur, hominum incuria pereant vel minus de-center custodiantur³⁰⁾).

Articulus tertius.

De oratione³¹⁾).

158. Notio. *Oratio latiore sensu* accepta est elevatio mentis ad Deum; *strictiore* autem sensu accepta est petitio decentium a Deo. Haec petitio apud Deum aut sola mente aut etiam voce fieri potest.

<<) Cn. 1283.

'*) Cn. 1285.

*') Cn. 1287.

<<) Cn. 1281, i.

''') Cn. 1282.

3'') Cn. 1289.

31) Fr. Schmid, Die Wirksamkeit des Bittgebetes (Brixen 1895). Ch. Pesch, Praelectiones dogmaticae⁵ IX., n. 312—365. S. Alphonsus de Liguori, Del gran mezzo della preghiera.

n. Ad orationem duplex actus concurrit, alter *voluntatis* scilicet desiderium, quo a Deo aliquod bonum conferri vel aliquod malum averti desideramus, alter *intellectus*, qui est petitio seu huius desiderii manifestatio, quo conamur Deum inducere, ut id praestet, quod desideramus.

/>. *Decentia* dicuntur bona, quae honeste et convenienter desiderari possunt, spiritualia quidem absolute, temporalia vero sub condicione saltem implicita, quod ad salutem animae conferant.

c. Oratio est *actus religionis*: eo ipso enim, quod a Deo bona petimus, agnoscimus potentiam et bonitatem Dei et profiteamur nos a Deo pendere eoque nos indigere ut primo bonorum nostrorum auctore, id quod est officium religionis

139. Divisio orationis. Oratio latiore sensu accepta

1. Ratione *finis* est: *a. adoratio*, qua summam Dei excellentiam et omnimodam nostram subjectionem coram ipso agnoscimus; ad hanc orationem adorationis refertur *laus Dei*; *b. gratiarum actio* pro beneficiis acceptis; ex virtute gratitudinis tenetur homo aliquoties in vita positive Deo gratias agere pro bonis obtentis; *c. petitio*, quae est oratio stricte accepta.

Orationem *propitiatoriain*, qua remissio peccatorum et poenarum postulatur, itemque orationem *intercessionis*, qua pro aliis bona petuntur, ad orationem petitionis generatim acceptam pertinere manifestum est; quare ab hac ut species diversae distinguendae non sunt.

2. Ratione *modi* altera est *mentalis*, quae sola mente, intellectu scilicet et voluntate, et altera est *oralis* (vocalis), quae simul mente et ore peragitur: quae enim solis verbis fit, non est oratio.

Mentalis iterum est aut *ordinaria*, quae fit viribus propriis cum ordinario gratiae auxilio, et *extraordinaria*, vel mystica, qua e speciali divino adiutorio experimentaliter cognoscitur Dei praesentia.

3. Ratione *orantis* oratio est *singularis*, quae fit solitarie ab una tantum persona, et *communis*, quae fit communiter a pluribus simul personis. Orationem communem speciali modo Dominus commendat: *Ubi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum*³²).

Haec de oratione formali; virtualis oratio potest dici quodlibet bonum opus, quatenus vim habet impetratoriam.

140. Intentio et attentio requisita. 1. Notiones. *Intentio* est actus voluntatis, quo volumus orare (et in oratione vocali verba recte proferre).

Attentio est actus intellectus, quo homo actu speciali vel saltem exercito advertit ad ea, quae agit (i. e. ad orationem) ita, ut vitetur distractio. Attentio quoad orationem oralem est *externa*, si homo ea externa evitat, quae impediunt substantialiter integram verborum prolationem — *interna*, qua mens positive advertit ad ea, quae agit.

Matth. 18, 20.

Attentio interna, qua attenditur ad *verba*, ut ea integre et suo ordine proferantur, vocatur *materialis*, qua attenditur simul ad *sensum verborum*, vocatur *litteralis*; si attenditur etiam ad *intentionem* (vel ad Deum, qui colitur, vel ad mysterium recolendum, vel ad bonum quod petitur), est *spiritualis*.

2. Principia. Ad essentiam orationis requiritur et sufficit: *a. Intentio orandi*, et pro oratione vocali, ut ex hac intentione verba recte proferantur; haec intentio initio debet adesse et in decursu orationis virtualiter perdurare; ubi deest intentio haec (v. g. recitare Pater noster solum ad docendum vel discendum), aut (relative) recta prolatio verborum, deest oratio. *Revocatur* intentio aut explicite, si quis vult aliud agere, aut implicite, si aliquid fit, quocum recta prolatio verborum componi nequit (v. confabulatio).

b. Attentio externa, cuius defectus destrueret intentionem.

c. Pro oratione vocali etiam attentio interna saltem materialis; attentio litteralis et spiritualis pertinent non quidem ad essentiam, sed ad perfectionem orationis vocalis.

Ex defectu ergo attentionis ille *non orat*, qui (quamvis intentionem forte habeat) propter distractionem ne verba quidem integre suo ordine profert; ille essentialiter quidem *orat*, *sed simul venialiter peccat*, qui (ex intentione orandi) verba recte profert, sed voluntarie neque ad verba (mechanice ea proferendo), neque ad sensum litteralem vel spirituales attendit; ille *nullo modo peccat*, qui involuntarie distrahitur; nec per hoc tollitur vis impetratoria et meritoria orationis, sed ad summum spiritualis mentis refectio.

Rationes praecipuae, quibus *Lugo*³³⁾ ostendit, orationem mente distracta recitatam substantialiter esse orationem, hae sunt: Orare significat loqui cum Deo eique desideria sua manifestare; atqui id facere potest etiam plane distractus: etenim si quis e. g. volens regi manifestare petitionem, hanc ex scripto legit, cum interim mente plane distractus est, ad regem loqui eumque orare dicendus est. — Insuper omnes concedunt validam esse sacramentorum administrationem, etsi minister plane distractus formam sacramenti proferat: sed forma extremae unctionis, quae est deprecatoria, non posset in hoc casu esse valida, si ne substantialiter quidem oratio esset. — Tandem omnes concedunt eum valide officium recitare, qui plane quidem sed involuntarie distractus sit; atqui si omnimoda distractio ipsam essentiam orationis impediret, neque involuntarie distractus obligationi satisfaceret.

Oratio *mentalis* autem, cum non utatur verbis, in quorum prolatione attentio virtualiter perdurare potest, facilius interruptitur, scilicet per quamlibet distractionem, qua mens ad profanas res convertitur. Talis

Cf. *Lugo*, De euchar. tiisp. 22. n. 29 ss.

distractio tunc solum esset peccaminosa, si certum tempus orationis mentalis sub peccato praescriptum non impleretur. Distractiones involuntarias in tali casu ex mente legum liceret in tempus praescriptum computare.

141. Quinam orandi sint. Licet solus Deus orandus sit tamquam principalis bonorum auctor et largitor, adeo ut sanctum *sic* orare vera idololatria sit, tamen *ut patroni et intercessores* apud Deum invocari utiliter possunt:

1. *Angeli et sancti in coelis*, id quod de fide docet concilium trid³⁴).

a. Privatim invocari possunt etiam infantes baptizati, qui ante usum rationis decesserunt. .“TJ

b. Etsi praeceptum invocandi intercessionem sanctorum non exsistat, a veniali tamen excusari non posset, qui nunquam invocaret *b. virginem Mariam*: etenim culpabilis esset incuria salutis, si quis tam efficax auxilium prorsus negligeret³⁵)

2. *Sancti et iusti in terris* existentes, quod pariter de fide est ex s. scriptura³⁶).

3. Valde probabile est *animas in purgatorio detentas* non solum pro nobis intercedere, sed nos privatim eas etiam invocare posse.

a. Cum ecclesia nihil de hac re definierit, non una est theologorum sententia. Communiter nunc conceditur *animas purgatorii suffragiis suis nos iuvare*: id enim communio sanctorum suadet et testimonio s. scripturae confirmatur, quo constat animas in limbo detentas pro populo orasse³⁷). Nihilominus id negant antiquiores cum s. *Thoma*, quia animae purgatorii in statu poenae sunt³⁸) ; verum recentiores, praesertim s. *Bellarminus* et *Suarez*, ab illis recedunt. Et sane, status poenae efficit quidem, ut animae non sicut sancti in gloria, veluti ex proprio munere pro nobis orent, sed non impedit, quominus pro nobis intercedere possint, cum sint in statu gratiae et amicitiae divinae.

b. Qui negant nos orationes nostras utiliter *ad animas purgatorii dirigere* posse, contendunt eas nostras indigentias nostrasque preces non cognoscere. Verum quamvis contrarium certis argumentis demonstrari nequeat, pie tamen creditur, Deum vel per se vel per angelos tutelares eis indigentias orationesque nostras manifestare. Sententia, quae tenet nos animas utiliter invocare posse, confirmatur praxi multorum fidelium.

142. Pro quibus orandum sit. Orare possumus et debemus pro omnibus, qui oratione iuvare possunt et quos ex praecepto caritatis diligere iubemur. Itaque orare potest et debet:

a. *Unusquisque pro semetipso*, ut ex natura rei patet;

31) Sess. 25. De invoc. sanet. (D. 984).

35) Cf. *Concilium trid.* sess. 25. De invoc. sanet. *Cod. iur. can.* cn. 1276.

34i) Rom. 15, 30. Iac. 5, 16.

37) 1er. 15, 1; 2. Mach. 15, 12 ss.

38) 11. II. q. 83. a. II. ad 3.

b. Pro suo proximo, etiam pro peccatore et inimico³⁰⁾, adeo ut ex orationibus pro omnibus fuis, ut est e. g. oratio dominica, neminem positive excludere citra peccatum liceat. Pro determinata tamen persona orare non tenemur, nisi constituta sit in gravi vel gravissima necessitate et peculiaris relatio officii vel necessitudinis cum illa intercedat.

*c. Pro animabus in purgatorio detentis*¹⁰⁾ tum pro omnibus in communi tum pro iis praesertim, quae peculiari nexu nobis sunt coniunctae ut parentes et benefactores: cum enim illarum necessitas sit vere gravis et cum illis variis modis facile succurrere possimus, pietas et gratitudo suadent, ut eas oratione iuvemus; stricta tamen obligatio pro parentibus aliisque coniunctis orandi statui nequit, quia certo non constat eas intercessionem nostram indigere.

145. Quid orandum sit. Quae bona a Deo petere possimus, colligitur imprimis ex oratione dominica a Christo nobis tradita, deinde ex orationibus, quas ecclesia pro fidelibus suis ad Deum dirigit. Itaque petere possumus:

1. *Bona supernaturalia*, scilicet aeternam beatitudinem et media ad eam necessaria, et haec quidem *absolute*, quia natura sua ad salutem necessaria vel utilia sunt nec quisquam eis ad peccatum abuti potest.

Sed ea petere non licet contra nec ultra ordinem divinae providentiae e. g. beatitudinem sine bonis operibus, remissionem peccatorum sine poenitentia, gratiam maiorem, quam habent summi sancti; intra ordinem divinae providentiae vero bona supernaturalia sine limitatione peti possunt. *Gratiae gratis datae* petendae non sunt, nisi in casu peculiaris necessitatis.

2. *Bona naturalia* sive spiritualia (scientiae, artes) sive corporalia (sanitas, divitiae, honores, dignitates) peti quidem possunt, sed solum *sub condicione* saltem implicita, si Deus praeviderit ea nobis ad salutem fore proficua: haec enim non sunt per se ad salutem utilia, ideoque eis abuti possumus.

3. Ut Deus *mala a nobis avertat* tum moralia (peccata, tentationes) tum physica (morbos, dolores, egestatem, infortunia), nisi ad salutem nostram utile sit nos tentationes et quaedam mala physica tolerare.

Petendum non est, ut Deus *concupiscentiam* in nobis plane exstinguat, quia hoc est contra ordinariam providentiam divinam; nec petendum est, ut omnia vel *levissima peccata* vitare possimus, quia hoc est speciale privilegium. privilegia autem petenda non sunt. Quoad peccata levia petere possumus, ut ea usque magis minuamus vel determinata vitemus.

3°) I. Tim. 2, 1—3. Iac. 5, 16. Matth. 5, 44.

40) Nos posse animas in purgatorio iuvare constat ex S. Scriptura (2 Mach. 12, 46) et ex doctrina Ecclesiae: Professio fidei Al *Palaeologo* proposita (D. 461), Cone. *Florent.* (D. 693) et *Trident.* (D. 998).

4. Petere a Deo *rem moraliter malam* (malum culpae), semper grave peccatum est, etsi res, quae petitur, in se leviter tantum mala sit. nam petere a Deo auxilium ad rem malam eumque sic facere mali, etsi levis, auctorem gravis in Deum irreverentia est, quia directe repugnat eius infinitae sanctitati.

Non licet petere *reni indifferentem* sine ulteriore relatione ad finem honestum e. g. lucrum ex ludo sine relatione ad alium finem, quia non est petitio veri et decentis boni. Attamen quia eiusmodi petitio non adversatur directe alicui attributo divino, non est mortale peccatum.

144. Orationis efficacia. Oratio debitis facta condicionibus ex liberali Dei promissione *infallibilem habet efficaciam* impetrandi ea, quae petuntur, sive ille, qui orat, est iustus sive peccator, quod ex claris s. scripturae effatis theologis videtur esse de fide certum.

a. Quatenus oratio opus bonum est, suppositis supponendis ei convenit triplex effectus omnium operum bonorum communis, scilicet meritorius gratiae sanctificantis, satisfactorius pro poenis temporalibus et impetratorius gratiarum actualium. Quatenus oratio petitio est, qua Deum potentem ac misericordem imploramus, ut indigentiae nostrae succurrat, specialem *vim impetratoriam* habet obtinendi ea, quae a Deo petuntur. Iam de hac speciali orationis vi et virtute impetrandi hic sermo est. Condiciones autem, quae requiruntur, ut oratio infallibiliter impetret id, quod postulat, communiter quinque numerantur ut infra dicetur.

Oratio debitis destituta condicionibus non tamen omni prorsus caret enectu, licet enim non impetret infallibiliter ex promissione Dei, ex eius tamen beniginitate impetrabit saltem spiritum ferventioris orationis.

b. Quamvis Deum summe potentem ac benignum deceat, ut ei succurrat, qui humiliter eius auxilium implorat, infallibilem tamen efficaciam oratio habet ex *promissione Dei*, cuius promissio fallere non potest. Orationi debitis condicionibus factae Deus infallibilem efficaciam reipsa promisit: *Amen, amen dico vobis, si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis*⁴¹). *Petite et dabitur vobis, quaerite et invenietis, pulsate et aperietur vobis etc.*⁴²).

Nota. Cum omnis oratio seu petitio Deum mox ere intendat, ut speciali suo interventu efficiat id, quod petitur, iam quaeri potest, *quomodo* Deus effectus orationis producat, utrum scilicet per causas naturales an per causas supernaturales.

a. Si effectus orationis est bonum ordinis supernaturalis, gratia scilicet actualis, Deus ipse immediate eam producit sine interventu causae naturalis.

b. Si effectus orationis est bonum ordinis naturalis, diverso modo a Deo produci potest:

⁴¹D Ioan. 16, 23. Cf. 14, 13. 14.

Matth. 7, 7 ss. Cf. Luc. II, 10. Iac. 4, 3. Ps. 49, 15.

a. Vel ipse Deus sine interventu causarum naturalium (saltem naturali modo agentium) effectum producit. In hoc casu Deus propter orationem facit miraculum vel secundum substantiam vel saltem secundum modum.

β. Vel Deus propter orationem praeviam causas naturales ab aeterno ita disponit ac dirigit, ut effectus in tempore necessario sequatur.

7. Vel Deus praevidet effectum ex causis naturalibus iuxta praesentem ordinem sine speciali interventu secuturum esse. In hoc casu Deus suo interventu solum impedit, ne effectus per influxum causae liberae (daemonis vel hominis) frustretur⁴³).

Effectus igitur orationum quandoque sunt miracula, quae ab ipso Deo sine concursu causarum naturalium producuntur, frequentius autem a causis naturalibus, non tamen sine Dei speciali interventu oriuntur. Ex quibus patet discrimen inter *miracula* atque *preces exauditas* (Gebetserhorungen), quae dicuntur. Etenim si exauditio precum generice sumitur pro quovis effectum, quem Deus propter orationem producit, etiam miracula inter preces exauditas censentur; quod si terminus specificè accipitur, exauditio precum miraculo opponitur et significat effectum, quem Deus propter orationem per causas secundas producit.

145. Condiciones, quae requiruntur, ut oratio infallibilem effectum habeat, comprehenduntur hac brevi formula, ut oratio *in nomine lesu* fiat: *Quodcunque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam*⁴⁴.⁷ In nomine lesu orare significat in unione cum lesu orare; atqui ut oratio fiat in unione cum lesu, quinque condiciones requiruntur, quarum una refertur ad obiectum, tres ad modum, quinta ad subiectum orationis.

1. *Obiectum* orationis utile esse debet ad promovendum finem a Christo intentum scilicet *salutem nostram*⁴⁵).

Si bona *supernaturalia* petuntur, oratio infallibilem habet effectum, etsi quandoque non concedantur ipsa bona, quae petuntur, sed eorum loco alia, quae magis ad salutem nostram conferant. Si bona *naturalia* petuntur, oratio non habet infallibilem effectum, quia illa bona nobis possunt esse impedimentum virtutis et occasio peccandi; quod si Deus praevideat, ea non concedit, etsi enixe et constanter petantur.

2. Quoad *modum* oratio fieri debet a. *cum fiducia* sine haesitatione et diffidentia: *Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiae*TM). Hanc condicionem divinae promissiones praepriis exigunt: etenim in nomine lesu oramus, si cum fiducia in merita eius oramus.

Haec fiducia ad efficacem orationem necessaria refertur ad orationem in genere; particularis oratio, qua determinatum bonum petitur, coniuncta esse potest cum dubitatione, num Deus illud concedat, tum quia potest esse defectus in oratione, tum quia non constat oranti vere bonum esse, quod petitur. Haec dubitatio non impedit quidem, sed minuit efficaciam orationis. Hinc si quis per gratiam Spiritus Sancti cum magna fiducia orare potest, habet signum futurae impetrationis⁴⁶).

43) Cf. Suarez, De oratione l. 1. c. 18. Pesch IX, n. 331 ss.

***) Ioan. 14, 13.

***) Ioan. 16, 23. 24.

le) Hebr. 4. 16. Cf. adiurationem >Per dominum nostrum, Iesum Ch.<

47) Suarez, De oratione l. 1. c. 24. n. 9.

b. Deinde fieri debet *cum perseverantia**). Ea quidem bona, quae hic et nunc necessaria sunt, ut auxilia ad superandam tentationem, Deus statim concedit, alia autem non semper statim largitur. Quaedam enim bona ex positiva Dei dispositione non conceduntur nisi post constantem orationem ut donum perseverantiae, alia autem bona tum naturalia tum supernaturalia Deus non confert nisi post aliquod tempus, ut interim per orationem ad ea recipienda melius nos disponamus.

c. Denique *cum reverentia*, i. e. sine voluntaria distractione et sine indecentia habitus externi. Ita Christus *vexauditus est pro sua reverentia*).

3. *Subiectum* orationis debet esse in *statu gratiae* vel saltem inchoatam poenitentiam de peccatis habere: in unione enim cum Iesu maxime is orat, qui in statu gratiae orat. Non quod peccatoris oratio, si reliquae non desint condiciones, non exaudiatur, sed quod status gratiae ad augendam efficaciam orationis multum conferat⁴⁸⁾.

Peccatorum oratio non solum efficax est ad *impetrandum*, id quod constat ex s. scriptura, ubi peccatores exauditos fuisse legitur⁵¹⁾; sed etiam ad *infallibiliter* impetrandum, quia orationis efficacia non fundatur in dignitate orantis, sed in misericordia et promissione Dei⁵²⁾. Ex quibus patet valde cavendum esse a deterrendis peccatoribus, quasi eorum bona opera et orationes apud Deum inutiles essent.

Num oratio pro aliis facta sit infallibilis efficaciae. — Sunt, qui ad infallibilem efficaciam orationis hanc quoque condicionem requirant, ut *oratio fiat pro se ipso*. S. Augustinus³³⁾ et S. Thomas³¹⁾ hoc exigere videntur; alii autem cum Suarez³³⁾ docent per se etiam orationem pro aliis factam infallibilem habere efficaciam, quia promissio divina prorsus generalis nullam limitationem continet: *Quodcunque petieritis*. Hoc tamen intercedit discrimen inter orationem pro se et pro aliis factam, quod is, qui debito modo pro se petit utilia ad salutem, eo ipso dispositionem acquirit ad recipiendas gratias necessariam; eo autem, quod aliquis pro alio orat, hic non acquirit dispositionem necessariam, contra gratias, quae petuntur, pertinaciter resistere potest, ob quam pertinaciam oratio pro aliis facta carere potest effectum.

146. Orationis necessitas. Homo adultus orare tenetur non solum necessitate praecepti divini sed etiam necessitate medii.

48) Cf. Luc. c. 11.

49) Heb. 5, 7.

50) Ioan. 14, 13; 15, 7. 16; 16, 23.

51) Luc. 18, 14; 23, 43.

52) Cf. S. Thomas II. II. q. 83. a. 16. Suarez, De oratione l. I. c. 25.

53) jn Ioan. tr. 102. n. 1.

<<) II. II. q. 83. a. 7. ad 2.

55) De oratione l. 1. c. 27.

a. De necessitate praecepti divini nemo dubitat: nam tot explicita testimonia s. scripturae, quibus oratio inculcatur, ille solo consilio intelligi non possunt: *Petite et dabitur vobis*^{TM)}; *Orationi instate*⁹¹⁾; *Oportet semper orare et non deficere*^{TM)}. Ratio huius praecepti interna est *a.* obligatio Deo cultum exhibendi, qui quovis orandi genere exhibetur; *ft.* propria indigentia.

Oratio petitionis praecepta non debet esse *vocalis*: vocalis enim orationis nulum praeceptum *divinum* habemus. Nec verba Christi Domini: *Sic ergo vos orabit*⁵⁹⁾ praeceptum continent singulis fidelibus impositum ea formula orandi, quam ipse docuit.

b. Necessitate medii oratio necessaria est *a.* quatenus est *elevatio mentis* in Deum; adultus, qui conversationem cum Deo fugit, divinam amicitiam (salutem) neque obtinebit neque conservabit. — *ft.* Quatenus est *petitio*, quaestio movetur, num homo adultus teneatur *pro se ipso* petere auxilia ad salutem necessaria. Sententiam affirmativam plerique theologi non solum certam, sed vix non de fide tenendam dicunt. Ratio autem haec est: illud dicendum est necessitate medii necessarium, sine quo ordinarie salus obtineri non potest; sine oratione autem iuxta ordinarium modum providentiae salus obtineri non potest: etenim de fide certum est gratiam Dei ad salutem esse necessariam; atqui secundum ordinarium providentiae modum Deus efficacia auxilia gratiae non confert nisi petentibus: *Petite et accipietis*⁹⁰⁾ i. e. ex ss. patrum interpretatione: si non petitis, non accipitis⁶¹.

147. Quando obliget praeceptum orandi. 1. *Quando* homo *per se* orare teneatur, accurate determinari non potest; sine dubio *frequenter* orare tenetur. Qui tamen implet obligationem orandi ex propria indigentia ortam, implet etiam obligationem ortam ex praecepto colendi Deum.

a. Sunt, qui dicant nos singulis hebdomadis ad orandum teneri; sunt, qui cum S. *Alphonso* dicant singulis mensibus; sunt, qui dicant quotannis orasse sufficere. Verum nec de obligatione hebdomadali nec de obligatione menstrua certo constat. Idem dicendum de sententia eorum, qui docent exsistere obligationem orandi in morali initio usus rationis. Ceterum cum fideles singulis diebus dominicis teneantur assistere sacrificio missae, qui hoc praeceptum rite adimplent, satisfaciunt etiam praecepto orandi.

b. Qui ergo per diuturnum tempus (per annos) omnem orationem negligit, dupliciter peccat, tum propter neglectum cultum divinum, tum propter neglec-

•⁹⁾ Coi. 4, 2.

M) Matth. 6, 9.

5S) Luc. 18, 1. Cf. Luc. 11, 9. Matth. 26, 41. 1. Petr. 4, 7. I. Thess 5 17

•^{TM)} Matth. 6, 9.

«°) Ioan. 16, 24.

el) Cone, trident, s. VI. c. 11. (D. 804) docet possibilitatem implendi praecepta derivari ex oratione.

tam curam salutis. In confessione tamen sufficit indicare tempus, quo orationem omisit, et cetera peccata, quae propter neglectam orationem commisit.

2. *Per accidens* autem orare tenemur, quoties sine oratione aliud praeceptum implere aut tentationem superare non possumus.

Nota. Ex his iam consequitur: *a.* praecepto orandi satisfieri etiam per orationem mere internam: praeceptum enim hoc refertur ad orationem privatam, eamque prout est petitio auxilii divini; *b.* pro eis, qui non tenentur ad horas canonicas, non esse certas et determinatas preces, quae ex praecepto recitandae sint; *c.* neque per se neque per accidens tenemur ad orandum *mane* et *vespere ante* et *post mensam*; quapropter illarum precum omissio per se nullum, ne veniale quidem peccatum est. Attamen pastores et confessarii pium hocce exercitium fidelibus enixe et frequenter commendare debent: si enim preces matutinas et vespertinas negligant, brevi fiet, ut raro orent et sic speciali Dei auxilio priventur et in periculis peccandi, quae quotidie occurrunt, in peccata labantur; insuper facile motivum peccaminosum se ingerit, quatenus omittuntur ex desidia, ob propria commoda, et nimiam curam rerum terrenarum vel ex respectu humano.

QUAESTIO TERTIA.

De peccatis contra religionem.

148. Quae sint peccata contra religionem, *a.* Contra religionem peccari potest *omissione*, negligendo praecepta religionis ut adorationem vel orationem debitam, et *commissione* positivis actibus contra praecepta negativa religionis. Peccatum positivum religioni generatione oppositum est *irreligiositas* generice accepta, quae committi potest per excessum et per defectum. Per excessum quidem non eo, quod Deus unquam maiore cultu, quam ipse meretur, coli possit, sed eo, quod cultus divinus vitiose exhibetur.

b. Peccata contra religionem *per excessum* commissa proprio nomine *superstitio* (Aberglaube) nuncupantur, quae deficiunt: *cultus vitiosus veri vel falsi numinis*. Dupliciter cultus divinus potest esse vitiosus: ratione *obtecti*, quando aliquid colitur ut Deus, quod Deus non est, vel ratione *modi*, quando Deus modo indebito colitur; quare superstitio duplex est, altera, qua Deus colitur cultu indebito, altera qua creatura (praesertim daemon) colitur cultu divino. Superstitio haec posterior pro diversa ratione finis, propter quem cultus divinus creaturae tribuitur, triplex est: *idololatria, divinatio, vana observantia*, ad quam reducitur *magia et maleficium*!02).

c. Peccata contra religionem *per defectum* commissa nomine *irreligiositatis* specificè acceptae significantur. Irreligiositas hoc sensu accepta in eo consistit, quod Deus irreverentia et injuria afficitur, quod fieri potest *tentatione Dei, sacrilegio, simonia*. Octo igitur erunt huius quaestionis articuli: *a.* de cultu divino indebito; *b.* de idololatria; *c.* de divinatione; *d.* de vana observantia; *e.* de magia et maleficio; *f.* de tentatione Dei; *g.* de sacrilegio; *h.* de simonia.

Hic comprehenduntur solum peccata contra religionem commissa quae primo decalogi praecepto prohibentur. Ad omnia peccata contra religionem commissa uno conspectu colligenda addi debent etiam peccata contra secundum et tertium decalogi praeceptum, quae pariter virtuti religionis adversantur, scilicet: *blasphemia, periurium, laesio votorum, omissio sacri, opera servilia*.

102) Ph. Schmitt, *Damon Aberglaube* (Saarbrücken 1938). *Idem*, *Aberglaube als Massenwahn, Astrologie in christl. Sicht* (Berlin 1952). *Ruland*, *Handbuch der praktischen Seelsorge* III. 198—231 (München 1933). *G. Hedley*, *The superstition of the irreligious* (New York 1951).

Articulus primus.

De superstitione cultus indebiti.

Superstitio⁰³⁾ cultus divini indebiti alia est superstitio cultus falsi, alia est superstitio cultus superflui.

149. 1. Superstitio cultus falsi committitur, si in cultu veri Dei aliquid falsi vel mendacii continetur, quare superstitio cultus *falsi* nuncupari solet.

Id multipliciter fieri potest: *a.* si Deus nunc coleretur caeremoniis antiquae legis e. g. esu agni paschalis; *b.* si quis falsa miracula vel falsas revelationes proponeret ad fidem confirmandam, vel si falsas reliquias venerandas exhiberet; *c.* si missam celebrare vel absolvere praesumeret, qui non est sacerdos; *d.* si quis actione inhonesta Deum colere vellet; *e.* si quis fingeret miraculum ad promovendum cultum alicuius sancti; *f.* cultu haeretico vel schismatico.

2. Superstitio cultus falsi *plerumque grave peccatum* est, quia Deo graviter injuriosa est, qui talsitate et mendacio coli nequit, et quia perniciosa est religioni, quippe quam reddat suspectam de errore.

Dicitur *plerumque*, quia concedendum videtur superstitionem cultus falsi quandoque ob parvitatem materiae peccatum veniale esse; sic si contionator in historia miraculosa ceteroquin vera adderet circumstantiam falsam, vel integram historiam fingeret ad magis commovendum populum, hoc posset esse veniale peccatum, tum quia falsitas non adhibetur immediate ad colendum Deum, tum quia hoc verae religioni non multum praeiudicat^{^)}.

150. I. Superstitio cultus superflui vel inanis committitur, si Deus contra morem ecclesiae colitur aliqua re superflua et inutili.

a. Eiusmodi cultus superfluus est: velle audire missam ante ortum solis, cum certo numero et ordine cereorum, sacerdotis, qui vocatur Ioannes vel qui habet staturam Christi; non comedere de capite animalis in die decollationis s. Ioannis, preces certo numero scribendae et aliis cum eadem obligatione mittendae (Ketten- und Sohneeballengebete): haec enim nihil conferunt ad cultum Dei. Osculari pedem calicis, quando in missa post elevationem demittitur; in officio vel in missa addere orationes, cruces, alleluia vel alia, quae sunt contra rubricas. Omnia enim ea, quae inordinata devotio contra praescriptum et morem ecclesiae excogitat, licet in se non sint inania, quia tamen sunt contraria decretis et usui ecclesiae, inutilia, superflua et superstitiosa sunt.

b. Hoc superstitionis peccatum committitur etiam per novos cultus novasque devotiones, quae, etsi nihil incongrui contineant, tamen absque ecclesiae approbatione fidelibus proponuntur et inter eos propagantur; in *Codice iur. can.* (Cn. 1261) expresse prohibetur, ne eiusmodi devotiones inducantur; ideo novae devotiones absque licentia ecclesiae inductae saepius prohibitae sunt⁶⁵⁾.

f,n) Cone *Trident*, (sess. XXII. Decretum de observandis et evitandis in celebratione Missae) declarat: "superstitio, verae pietatis falsa imitatrix*.

<M) Cf. *Strtiggl*, Theol. moralis tr. 5. q. 5. n. 6. *Lchmkuht*, l. n. 491.

,i5) Cf. *Rucceroni*, Casus consc.5 (Romae 1903) n. 40.

2. Superstitio cultus superflui *per se peccatum veniale* non excedit, quia non continet gravem irreverentiam; bona fides autem et simplicitas quandoque a peccato omnino excusant. Attamen ratione scandali et notabilis defectus contra ordinationem ecclesiae etiam haec superstitio posset fieri peccatum mortale.

Articulus secundus.

De idololatria.

151. Notiones. 1. *Idololatria* est superstitio, qua cultus divinus exhibetur creaturae, sive haec est res animata sive inanimata sive tandem ipse daemon.

Duo ergo ad veram idololatriam requiruntur, primo quidem ut cultus, qui creaturae exhibetur, sit vere cultus divinus soli Deo debitus seu contestatio supremae excellentiae, deinde vero ut iste cultus serio et vere, non fecte et simulate vel ioci causa exhibeatur creaturae.

2. Idololatria duplex distinguitur: *vera*, quae committitur cum intentione adorandi creaturam, et *simulata*, quae fit exterius tantum sine voluntate adorandi creaturam, ut cum quis ex metu mortis adorat idolum.

3. Idololatria vera iterum duplex est: *perfecta*, si quis adorat creaturam, quam reapse putat esse Deum, et *imperfecta*, si quis sciens creaturae nihil divini inesse, eam tamen cultu divino colit ex odio erga Deum vel ex cupiditate aliquid a daemone impetrandi.

152. Eius malitia moralis. 1. Omnis idololatria est *peccatum grave*, imnio gravissimum post peccata, quae adversantur virtutibus theologicis, quia omnis idololatria Deo, qui solus est rerum omnium principium, gravem iniuriam infert.

Ergo etiam *idololatria simulata* grave peccatum est, licet minus quam vera: quamvis enim ipsa non sit vera idololatria, est tamen externa negatio fidei et mendacium Deo iniuriosum contra virtutem religionis.

2. Idololatria *perfecta* est peccatum contra fidem et religionem, idololatria *imperfecta* non est quidem contra fidem, attamen (quatenus idololatria est) illa gravior est, cum procedat ex mera malitia, non ex ignorantia, et involvat magnum Dei contemptum. Prior potest esse sine culpa, ut si quis adorat hostiam non consecratam, quam bona fide credit esse consecratam; est enim solum peccatum *materiale*, non *formale*.

Peccatum idololatriae committitur non solum a gentilibus et magis, sed etiam ab iis, qui sanctos ita colunt et invocant, ac si propria virtute dona sive naturalia sive supernaturalia praeberere possent. Latiore quodam sensu idololatriam committunt, qui a. falsis sanctis vel damnatis tribuunt cultum veris sanctis de-

bitum; qui *b.* sibi exhibendum curant cultum sanctis debitum ficta sanctitate, miraculis et revelationibus falsis. - Peccatum idololatriae una cum peccato apostasiae inter fideles baptizatos illi committunt, qui principiis materialism! imbuti more ethnicorum naturam ut Deum colunt, vel cultum, quem prisci Germani figuris mythologicis (Wodan) exhibebant, repristinare conantur.

Articulus tertius.

De divinatione.

De omnibus superstitiosis observantiis (divinatione, vana observantia, magia, spiritismo etc.) haec notanda sunt: Si homo fidelis quaedam cognoscere vel quosdam effectus obtinere desiderat, quae naturae vires supergrediuntur, unicum medium habet: orationem ad Deum cum filiali subiectione erga providentiam et ordinationem divinam; inde nec ad nutum, nec infallibiliter nec per media Deo non convenientia ea expectare potest. Si ergo adhibentur insuper alia media, quae naturalem influxum habent, quamvis forte nondum clare cognitum, vel etiam indifferentia, liceitati per se nil obstat. Si quis alio modo talia cognoscere vel efficere conatur, deest subiectioni Deo debitae et cultum, qui soli Deo debetur, creaturae praestat.

153. Notiones. 1. *Divinatio* (Wahrsagerei) definitur superstitio, qua invocatur daemon ad res occultas eius ope cognoscendas.

Divinatio eo tendit, ut cognitio alicuius rei obtineatur, quae mediis naturalibus cognosci non potest. *Occulia*: possunt haec esse praesentia, praeterita vel futura, et licet ea, quorum cognitio quaeritur, plerumque sint occulta, si tamen a daemone ioci vel experimenti causa quaererentur res omnibus notae, vera haberetur divinatio, quippe cuius essentia in commercio cum daemone consistat.

2. Divinatio duplici modo fieri potest: per daemonis invocationem expressam (cum pacto expresso) aut per invocationem implicitam seu tacitam (cum pacto implicito).

a. Per *expressam invocationem* committitur, quando daemon expressis verbis invocatur vel si cum ipso expresse conventio fit, ut positis talibus signis tales effectus producat; ad hanc autem divinationem committendam necesse non est, ut daemon de facto respondeat, sed satis est, ut eius ope effectus exquiratur.

b. Per *implicitam invocationem* committitur, quando aliquis ad obtinendam notitiam utitur mediis ineptis, quae novit neque ex natura sua neque ex institutione Dei vel ecclesiae habere vim producendi effectum intentum: qui enim sciens utitur medio inepto ad aliquem effectum obtinendum, hunc expectat a superiore virtute; at neque a Deo neque ab angelis, qui usum talium mediorum reprobant, expectari potest effectus; ergo a daemone expectatur, qui ipso illorum usu implicite invocatur.

Quocirca non excusantur, qui scienter vana media adhibentes protestantur contra quodvis commercium cum daemone- protestatio enim facto contraria ideoque nulla est.

Daemon eiusmodi mediis vanis atque ineptis libenter se immiscet: omnia enim, quae vana sunt et a Deo reprobata, ipse approbat et ultro occasionem arripit efficiendi, quod ipse intendit, ut homo relicto Deo ad ipsum recurrat ipsique divinos honores tribuat.

154. *Variae formae*TM). I. *Gnosis* modernorum, quae habetur apud asseclas theosophiae et anthroposophiae, et ope meditationum et concentrationis prout apud Indos (Yoga, Buddha) in usu est, notitias superiorum ordinum acquirere conatur. Influxum daemoniacum non excludit, immo quandoque directe quaerit.

2. *Astrologia naturalis* est per se licita, si e stellarum motibus et positione tempestatem, corporis et cohaerentes animi affectiones probabiliter et coniecturaliter, sed non certe praedicit. *Astrologia vero iudiciaria*, si ope »horoscopii« praedicit de persona particulari futura contingentia, quae pendent a libera voluntate, est per se illicita; licite ad summum praedicerentur bella, turbationes etc. in genere et coniecturaliter tantum. *Scientifica exploratio*, an et quales adsint nexus inter motum planetarum et corpora humana, excluso vulgo permitti potest, non autem propagatio in vulgus propter periculum fatalismi et superstitionis.”7)

3. Simili fere modo indicandum est de *Chiromantia* (Handlesen), quae putat quasdam lineas manuum sub influxu planetarum esse.

4. *Chrystallomantia* putat eos, qui in crystallum vel in aquam in vase contentam etc. speculantur, varias imagines ibi videre, quae non sunt nisi hallucinationes (visiones) ab ipsis »spcculariis« ope phantasiae provocatae. Daemon autem hisce experimentis facile se immiscet et speculariis manifestat res occultas vel futuras, ut hoc modo resuscitet divinationem tum antiqua gentilium tum media aetate usitatam.88)

155. Eius malitia moralis et specifica. 1. Divinatio, quae fit per *explicitant* invocationem, est peccatum *ex toto genere suo grave*. In tali enim divinatione habetur commercium cum daemone; quodvis autem commercium cum daemone, infensissimo Dei et hominum hoste, graviter illicitum est, utpote Deo iniuriosum et homini perniciosum, insuper aliquis cultus daemoni exhibetur eo ipso, quod homo ad eum recurrit et sic ei se subiicit.

,in) Cl. Lex. r. Theol. u. K. s. v. Anthroposophie, Astrologie, Chiroinativ.

.*”) Cf. Koch, Um die Astrologie. Stimmen der Zeit, 149 (1951/52), S. 308 f. Schmidt Ph, Astrologische Plaudereien. Geschichte, Wesen nnd Kritik der Astrologie. Bonn 1951.

f>s) Cf. BcfinuT, Die Visionen im Kristalle. Stimmen a. M. L., 1908. S. 165 ff.

2. Divinatio cum invocatione *implicita* est quidem et ipsa *natura sua grave peccatum*, quia commercium cum daemone, defectum subjectionis erga Deum et periculum damnosae deceptionis involvit.

Attamen veniale fieri potest: *a. ex ignorantia et simplicitate*, quia eius malitia non est aequae manifesta atque invocationis expressae; *b. ex defectu firmae fidei*, quando vanis signis non adhibetur certa fides, sed solum aliquis timor vel suspicio concipitur eventus futuri; *c. ex defectu seriae voluntatis*, quando cognitio rei occultae magis ioci vel curiositatis causa quam seria intentione quaeritur. Et quoniam fere communiter aliquid intervenit, quod a mortali excuset, divinationes cum invocatione implicita raro gravia peccata sunt; semper tamen res periculosa est. si quis ex illis suas actiones dirigat.

Qui vates seu divinos (zingaros) de fortuna consulunt, graviter peccant, si id fiat cum firma fide vel scandalo aliorum; venialiter autem, si solum curiositatis causa fiat, vel si eorum dictis firma fides non adhibeatur, ut plerumque fit. Item leve peccatum est rem indifferentem facere vel omittere ob responsa ab ipsis audita, si fiat ex aliquo timore vel ex curiositate experiendi causa. Attamen qui eos consulunt, insuper peccatum inductionis aut cooperationis committunt.

3. Divinatio, quae fit per invocationem explicitam et implicitam, item diversae divinationes, quae per invocationem sive explicitam sive implicitam fiunt, *specie morali non differunt*.

Ordinarie tamen in confessione ex duplici alia ratione declarari debet, utrum invocatio explicita an implicita fuerit: *a. ut confessarius diiudicare possit, utrum peccatum grave an leve commissum sit*; *b. quia constat divinationem cum invocatione expressa plerumque adiuncta habere complura alia peccata, quae non occurrunt, ubi solum tacita invocatio habetur*. Peccata autem quae invocationi expressae saepe adiunguntur, haec sunt: abiuratio Christi, adoratio daemonis, promissio perpetui servitii cum repromissione auxilii ex parte daemonis, blasphemiae in Deum, sacrilegia (abusus rerum sacrarum et ipsius eucharistiae) etc.

156. De somniis. 1. Somnia *a. ordinarie a naturalibus causis dependent, nempe vel ab occupationibus diurnis vel a temperie et constitutione corporis vel a concursu phantasmatum etc.*⁶⁹⁾; nihilominus negari non potest somnia *b. quandoque a Deo excitari*: licet enim Deus homines non dirigat per somnia, promisit tamen se aliquando somniorum fore auctorem⁷⁰⁾; insuper ex s. litteris et ex vitis sanctorum discimus somnia quandoque a Deo immissa fuisse⁷¹⁾, *c. Daemonem autem posse esse et de facto interdum esse somniorum auctorem, negari nequit, cum ipse possit in hominibus phantasmata excitare*⁷²⁾.

69) Cf. *Siegmund*, Der Traum. Fntda 1949.

70) Act. 2, 17. Num. 12, 6.

71) Iud. 7, 13. Dan. 2, 19. Matth. 1, 20; 2, 1^a. 13. 19.

•2) Deut. 18, 10.

Si Deus somnia immittit, simul adsunt quaedam indicia, ex quibus colligi potest illa a Deo esse immissa. Eiusmodi signa haec sunt: «. si res Deo digna, non autem vana et indecens est; /J. si impellit ad bonum, non vero ad malum et praesumptuosum; γ. si animam tranquillam et ad pietatis opera alacriorem facit, non vero perturbatam, ad terrena propensam atque ad servitium Dei tardio-rem.

2. Cum somnia quandoque etiam a Deo immittantur, ubi prudens ratio id suadet, sedulo examinari debent, num a Deo sint. Quodsi moraliter certum apparet somnium a Deo immissum esse, tenemur, si probabile est. possumus ei credere et actiones nostras iuxta illud dirigere.

3. Somniis autem naturalibus caeca lide ita credere, ut quis ordinarie iuxta illa actiones suas dirigat, mortale peccatum divinationis est; interdum autem actionem indifferentem ponere vel omittere propter somnium, vel subinde leviter timere, ne id eveniat, quod somnia portendunt, leve peccatum non excedit.

Graviter peccat, qui desiderat per somnium a daemone doceri, et magis, qui ex hac ratione certo corporis situ somnum capit. — Graviter peccat, qui vitam suam fere ex somniis, ex sortibus, ex chartis et eiusmodi mediis vanis dirigit. — Graviter autem ordinarie non peccat, qui numeros, quos somniavit, ludo exponit, vel qui equum non conscendit, quia lapsum somniavit, vel qui terram effodit, quia ibi thesaurum reconditum esse somniavit, quia id non tam ex certa fide futuri eventus facit, quam ex nimia quadam timiditate vel spe.

157. De sortilegio seu de usu sortium. (Loswerfen.) Cum triplices distinguantur sortes, haec de eis statuenda sunt:

1. Sortes *divisoriae*, quae adhibentur ad discernendum, quid unicuiquetribuendum sit in rebus dividendis vel in litibus dirimendis, licitae sunt, nisi iure humano interdican- tur: hoc enim sortilegium nil aliud est quam contractus, quo communi consensu decernitur rem ei tribuendam esse, cui sors contigerit⁷³).

Hoc medium sortium ad controversias dirimendas litibus coram indice gerendis et ipsis arbitris constituendis praeferendum est: illud etiam a Codice Austr. §835. S41 et a Codice Germ. § 659. 752 in usum deducitur. De his sortibus s. scriptura dicit: *Sortes mittuntur in sinum, sed a Domino temperantur*⁷⁴).

2. Sortes *consultoriae*, quae adhibentur ad indagandum, quid agendum vel omittendum sit, constituunt peccatum superstitionis, si responsum exspectatur a daemone; si responsum explicite exspectatur a Deo, habetur peccatum tentationis Dei, nisi adhibeantur ex inspiratione divina (ut in electione Matthiae) vel ex causa sufficienter gravi necessitatis vel utilitatis (ubi alia media ordinaria desunt) et praemissa oratione ad Deum; ut si quis in re magni momenti haerens in bivio aliter quoad viam se determinare non potest.

<<) Cf. Ioan. 19, 24.

71) Prov. 16, 33.

3. Sortes *divinatoriae*, quae adhibentur ad obtinendam occultae rei cognitionem, ordinarie sunt grave peccatum superstitiosae divinationis: sortes enim neque ex se neque ex institutione divina vim habent manifestandi rem occultam; ergo eius manifestatio exspectatur a daemone, etsi daemon explicite non invocetur.

Ordinarie. Sine dubio superstitionem committit, qui e. g. per sortes divinare conatur, quoniam numeri in sortitione aleatoria extrahendi sint; at superstitiosae non sunt sortes divinatoriae, si adhibentur, a. ex inspiratione divina⁷⁶); b. ex intentione rei occultae manifestationem obtinendi a Deo (quo in casu tentatio Dei committi potest); c. ex mero ioco vel curiositate videndi, quid in eo casu a sorte designetur, quin rei fides adhibeatur.

158. De usu virgae divinatoriae et de radiaesthesia. In scientis naturalibus proponitur theoria⁷⁶), secundum quam quaelibet obiecta (organica et anorganica, etiam corpus humanum) emittunt radios, qui ab hominibus quibusdam altiore gradu sensibilitatis praeditis percipiuntur, ita ut tales homines res et eventus ope concentrationis, ut aiunt, cognoscant, qui cognitione communi attingi non possunt.

Ita ope *virgae divinatoriae* (Wiinschelrute) cognoscunt fontes aquarum vel metalla sub terra; ope *penduli siderei* (siderisches Pendel) cognoscunt scripta in epistola clausa, morbum organi interni et remedium adhibendum, immo etiam, sexum embryonis humani vel indolem psychicam certi hominis. Sunt etiam, qui praetendant se posse cognoscere eventus remotos, obiecta tempore et loco distantia e. g. utrum et ubi vivat miles ex bello nondum redux (Teleradiaesthesia).

a) Non est illicitum in has res *scientificae* inquirere, saltem si additur protestatio contra influxum daemonum.

Inquisitio scientifica nondum est ad finem perducta. Attamen si volunt *certo* cognoscere eventus futuros a libera voluntate aliorum dependentes vel obiecta nondum existentia vel sortem animarum in alia vita et similia, haec ut exaggerationes vel fabulae vel divinatio superstitiosa reicienda sunt.

b) Quoad clericos S. *Officium*⁷¹) die 26 martii 1942 mandavit Ordinariis locorum et Superioribus religiosorum, ut *clericis* stricte prohibeant tales consultationes »circa personarum circumstantias et eventus divinos* (ergo non omnes!), cum clericos dedeant (v. g. inquisitio super matrem gravidam) vel auctoritati eorum noceant (si falsa praenuntiant) vel etiam offensioni et scandalo sint (v. g. per concurrentiam cum medicis).

TM) Cf. los. 7, 14.

TM) Cf. *Niedermeyer*, Handbuch der speziellen Pastoralmedizin (Wien 1952), V. 406 s. et notatam literaturam.

π) A. A. S. XXXIV, 1942, 148. Cf. etiam annotationes a *WiUwoll* et *Creusen* propositae in Per. XXXI. 1942, 279—2

Nota. Per se licitum est uti virtute medii naturalis, quod per superstitionem cognitum est, modo eius efficacia non pendeat ab influxu daemonis: res enim ex eo non fit mala, quod modo illicito cognita sit.

Articulus quartus.

De vana observantia.

159. Notiones. 1. *Vana observantia* (Zauberei, Wahnbrauch) est superstitio, qua invocatur daemon ad aliquem effectum eius ope obtinendum.

2. Vana observantia sicut divinatio duplex est, altera cum daemonis *invocatione explicita*, altera cum invocatione *implicita*, scilicet adhibitis mediis inanibus, quae neque a natura neque a Deo vim habent talem effectum producendi. Haec media vocantur *sacramenta diaboli*, quia illis positis ipse effectum intentum veluti ex promissione producit.

Vana observantia a divinatione eo differt, quod haec ordinatur ad cognoscendas ope daemonis res occultas, illa vero ad obtinendos eiusdem ope effectus quosunque externos. Qui ad obtinendum effectum adhibet medium vanum et inutile, quod neque a natura neque ab ecclesia neque a Deo ad hunc effectum producendum institutum est, hunc exspectare non potest nisi a daemone.

Si quis autem ex errore putaret cuidam medio naturalem vim inesse, et ita illud adhibet, non peccat superstitione.

Nota. 1. Vana observantia ut plurimum adhibetur ad obtinendam sanitatem (observantia sanitatum, medicina magica). Haec superstitio, sicut et reliquae, non magis inter catholicos reperiuntur quam inter acatholicos, nec magis inter infimam plebem quam inter cultos atque eruditos, immo inter paganos iam late grassabantur. Ideo solum per calumniam affirmari potest, superstitionem ex religione catholica ortam esse, quippe quae ex usu orationis et sacramentalium effectus divinos obtineri possi doceat⁷⁸).

2. Eiusmodi curationes triplici modo potissimum fiunt. Vel enim adhibentur media physica (contrectationes, inhalationes, unguenta etc.), quae tamen vim medendi, quae cognoscatur, non habent; vel praeter media physica adhibentur etiam media moralia (orationes, ensalmi i. e. Besprechungen, adiurationes); vel tandem sola media moralia (curationes sympatheticae⁷⁹). Non quivis usus eiusmodi mediorum de superstitione arguendus est: praeterquam enim quod Deus effectum sanitatis propter orationem speciali suo influxu producere potest, sunt remedia naturalia, quae vim sanandi nobis adhuc ignotam continere possunt; neque tandem negari potest, hominem influxu morali (quomodocunque hoc efficiatur e. g. per suggestionem) varios effectus curationis in alio homine producere; frequenter tamen usus horum mediorum aut plane superstitiosus est aut aliquid superstitionis admiscetur. Huc pertinet etiam usus amulettarum vel similium rerum⁸⁰).

J') Cf. de hac re *Walter*, Aberglaube und Seelsorge² (Paderborn 1911). S. 92 ff.

7tt) Hoc nomine (Sympathiekuren) vocantur illae, quae non efficiuntur remediis materialibus, sed per moralem influxum alicuius personae arcana vi praeditae, quam vim *sympathiam* dicunt.

w) A. *Class* et Af. *Hain* in Lex. f. Theol. u. K. (1957) s. v. Amulette.

3. Animarum pastores cognoscere studeant diversas formas superstitiones, quae inter fideles sibi commissos in usu sunt, easque extirpare conentur: usus enim superstitiosi veram religionem eiusque exercitia non foveant, sed eis quam maxime nocent: puritatem enim fidei obnubilant, vitam vere religiosam impediunt, perfectionem vitae Christianae retardant. Ad hunc finem obtinendum libellos, qui superstitionem docent, colligant et destruant, populum instruant de modo agendi, quem Deus servat, de vanitate superstitionis nec non de periculis quae ex eius exercitio nascuntur, de recto usu sacramentalium.

160. De malitia morali et specifica vanae observantiae idem dicendum est ac de divinatione:

a. Vana observantia *cum invocatione explicita* semper mortale peccatum est; vana observantia *cum invocatione implicita* frequenter a mortali excusatur tum ob ignorantiam, tum ob defectum certae fidei, tum ob defectum seriae voluntatis.

Sic mortaliter non peccant, qui infortunii indicium habent occursum certae personae (vetulae), quae primo anni die fit obvia; qui nolunt interesse convivio, ubi tredecim mensae accumbunt; qui die veneris iter non instituunt. Immo nec proprie peccatum superstitionis hisce committitur, cum neque de daemone neque de aliqua virtute superiore cogitent. Attamen talia sunt contra sanam rationem et possunt esse aliqua (implicita) tentatio Dei, si sine sufficiente ratione expectetur interventus Dei extraordinarius; in multis casibus sola quaedam anxietas est, qua timent aliquod malum, quod audierunt saepius cum hoc vel illo eventu nexu quodam inexplicabili coniunctum fuisse.

Ideo bene observat *Berardi* eos, qui a rebus ineptis certos effectus expectant, non statim peccati superstitionis esse arguendos. Quare si confessarius apprehendit poenitentes ceteroquin pios, qui eiusmodi agunt, in bona fide esse, eos non de peccato arguat, sed potius doceat, quam inania sint eorum media ad effectum obtinendum vel, si res ita ferat, eis dicat media ab ipsis adhibita, dempta vana aliqua circumstantia et infallibili expectatione eventus, prorsus licita esse 81).

b. Eius malitia consistit tum in illicito commercio cum daemone, tum in superstitione, qua daemoni aliquis cultus exhibetur recurrendo ad eum et expectando ab eo, quod a solo Deo expectari deberet.

c. Divinatio et vana observantia *specie* ab invicem *non differunt*: in utraque enim eodem modo laeditur virtus religionis, quia in genere moris nihil refert, utrum a daemone quaeratur cognitio rei occultae an aliquis effectus externus.

161. Criteria ad dignoscendam vanam observantiam.

1. Eiusmodi signa sunt potissimum haec tria: *a. insufficientia causae* ad effectum producendum, quippe quae neque ex se neque ex Deo talem virtutem habeat; *b. adiectio vanae vel falsae circumstantiae* tamquam

81) Cf. *Berardi*, Praxis confessoriorum³ 1. n. 433 ss.

necessario requisitae ad effectum obtinendum, etsi signa vel media ex se bona et sancta sint; *c. infallibilis exspectatio* effectus propter solam horum signorum applicationem veluti ex opere operato.

Si itaque adhibentur certae preces, imagines, res benedictae etc., ita ut eis tribuatur vis infallibilis obtinendi aliquem effectum e. g. evadendi mortem vel morbum, non incidendi in infortunium, non moriendi sine confessione etc. superstitiones sunt; si autem adhibentur in honorem Dei sine vanis adiunctis cum pia fiducia obtinendi, si Deo placuerit, id quod petitur, pia et religiosa sunt.

β. Apprime docendi atque instruendi sunt fideles, ne in usu rerum sacrarum et sacramentalium ecclesiae superstitiones foveant, ne e. g. putent eo maiorem in usu aquae benedictae produci effectum, quo uberius ea dispergitur et eiusmodi.

2. *In dubio*, utrum media adhibita possideant vim naturalem an supernaturalem causandi talem effectum, duplex haec regula attendenda est:

a. Si dubium est, utrum effectus aliquis proveniat a causa naturali an a daemone, viribus naturalibus tribuendus est, quia plurimae vires causarum naturalium etiam sapientibus ignotae sunt. Ideo medium, de quo dubitatur, utrum vim naturalem habeat causandi effectum necne, adhibere licet, addita tamen protestatione contra influxum daemonis; attamen quo maior est suspicio diabolici interventus, eo gravior causa honesta requiritur.

Licetum est eiusmodi medium adhibere, quia non constat rem esse malam, econtra ex adiunctis potius honesta censeri potest. Hinc ut licite tale medium adhiberi possit, saltem probabilis ratio, praesertim ex comparatione cum aliis effectibus certe naturalibus desumpta, adesse debet, quae suadeat effectum produci a vi naturali. Praeterea semper consultum est, ut in eiusmodi casu praemittatur *protestatio* contra daemonis interventum: quamdiu enim res dubia est, protestatio tollit invocationem daemonis. Si maior suspicio adest, ratio sufficiens cooperationis requiritur, v. g. professoris, qui experimentis rem dilucidare velit

b. Si effectus certo non est a causa naturali et dubium est, utrum sit a Deo an a daemone, daemone tribuendus est, quia miracula non sunt facile praesumenda. Quare in hoc casu non licet medium dubium adhibere, quia continet tacitam daemonis invocationem⁸²).

162. Criteria ad dignoscendam gratiam sanitarum. Quandoque accidit, ut homines, etiam rudes, qui fama sanctitatis non gaudent, signo crucis vel sacris precibus et inhalationibus morbos et vulnera sanent. Hi non sunt statim omnes superstitionis damnandi: pie enim credi potest Deum etiam nunc temporis aliquibus hominibus, quamvis sancti non sint, in bonum commune conferre gratiam sanitarum⁸³).

w) Cf. *Lacroix* l. 3. pr. 1. n. 28.

M) Cf. 1. Cor. 12, 9. S. *Thomas* 11. II. q. 178. a. 2. S. *Alphonsus* l. 3. n. 18. *Ackermann-Schmid*, Die Macht des christl. Glaubens (Luzern 1915).

Signa autem, ad quae in casibus particularibus attendendum est, ut vana observatio a gratia sanitarum gratis data distingui possit, potissimum haec sunt: *a.* Utrum ille, qui medetur, solus an etiam atque iisdem mediis eundem effectum producant, et num ipse talem virtutem ab aliis didicerit: Deus enim gratiam sanitarum ordinarie ita confert, ut sit gratia personalis certae personae collata. *b.* Num media, quae adhibet, sint vana et inepta: fieri quidem potest, ut effectus gratiae a Deo concessae dependeat a signis quibusdam externis tamquam a condicione, at nunquam vana sunt haec signa, *c.* Num putet ipsis verbis vel signis adhibitis inesse virtutem sanandi: Deus enim gratiam sanandi confert personae, non signis externis. Verumtamen eiusmodi virtutes supernaturales gratis datae rarissimae erunt⁸⁴).

Si repedantur, qui morbos et vulnera sive hominum sive animalium sanent, id quod non infrequenter accidit, pro praxi haec notanda sunt:

a. Imprimis inquirendum erit, num media ab ipsis adhibita vi naturali effectum producere possint. Si probabili saltem ratione effectus naturae viribus tribui potest, earum usus praemissa protestatione contra influxum daemonis permitti potest

b. Quodsi effectus nulla probabili coniectura viribus naturae tribui potest, res non est illico a priori reicienda ut superstitiosa et illicita, sed factum cum omnibus adiunctis diligenter examinandum est.

Si instituto examine constat rem non esse certo superstitiosam, praesertim si preces et invocationes nihil falsi vel inepti contineant, si non expectetur infallibilis effectus, si tandem ii, qui media adhibent, in bona fide sint neque ipsis mediis vel formulis invocatoriis vim infallibilem tribuant, non est necesse, ut usus illorum mediorum interdicatur. Semper tamen consulendum est, ut ante usum praemittatur protestatio ad reiciendum quemvis effectum, qui ope daemonis producat.

Aliud omnino dicendum est de *Christiana scientia** (*Christian science, Gesundheitsbeten*). Haec enim est systema pantheisticum inventum a *Maria Backer*, quod non paucos asseclas invenit adunatos in communitates religiosas. Docet morbos et mortem ortum habere ex falsis cogitationibus et imaginationibus de relatione mundi ad Deum; proinde sanitatem produci per intimam unionem cum Deo in cogitando et orando. Facta autem restitutae sanitatis, in quantum vera sunt, autosuggestion! tribuenda sunt.⁸⁶)

H4) Cf. *Laymann* l. 4. tr. 10. c. 4. n. 4.

s5) *K. Algermissen* in *Lex. f. Theol. u. Kirche* (1958) s. v. *Christian Science*.

Articulus quintus.

De magia et maleficio⁸⁰).

165. Notiones, *a. Magia* generatim definitur ars operandi mira per causas occultas. Alia est magia *alba* seu naturalis, quae definitur ars operandi mira et insolita per media naturalia; alia est magia *nigra* seu superstitiosa, quae definitur ars operandi mira ope daemonis. Etiam magia cum daemonis invocatione explicita vel implicita fieri potest.

b. Magia, quae adhibetur ad nocendum aliis, dicitur *maleficium* (incantatio, Behexung), quod propterea definitur: ars nocendi aliis ope daemonis. Duplex distinguitur maleficium, *amatorium* (philtrum a φίλῆ(η)), si ope daemonis in alio excitatur vehementissimus affectus amoris vel odii erga determinatam personam, et *veneficium* (a veneno), si alicui personae vel bonis eius damnum infertur⁸⁷).

Magia ab aliis speciebus superstitionis eo differt, quod ipsa effectus *miros* producere intendit. Maleficium a magia differt ratione finis: magus enim daemonis potentiam ostendere, maleficus vero aliis nocere intendit.

164. Eius malitia. 1. *Magia alba* per se licita est: viribus enim naturae exercetur, sagacitate et dexteritate hominum; periculosa autem fieri potest, quia daemon etiam non invocatus facile his rebus se immiscet et ad magiam superstitiosam inducit.

Alchymia v. g. quae nostris temporibus per occultistas iterum reviviscit, quaeque conatur transformare metalla nobilia ex inferioribus substantiis, per se est magia alba, sed facile transire potest in nigram.

2. *Magia nigra* per se est grave peccatum superstitionis, quod a divinatione et vana observantia quoad speciem moralem non differt. Earum communis malitia in consortio cum daemone consistit. A gravi peccato tamen magiam quandoque excusat ignorantia, si cum pacto implicito fiat.

165. Maleficium *a. reipsa* inferri posse concedendum est: daemonem enim tum per se tum per malos homines variis modis hominum corporibus et bonis permittente Deo nocere posse negari nequit; Deum autem sapientissimo consilio id quandoque permittere pariter certum est⁸⁸). Quare etsi maleficiis non facile adhibenda est fides, imprudenter tamen omnia negarentur, *b. Maleficio amatorio* infectus ordinarie non amittit

⁸⁰) Mart. Delrio, Disquisitiones magicae. De hoc opere monet Lehnkuhl (II. p. 849): >Quamquam etiam inutilia et fabulosa continet, tamen multa utilissima tradit, quibus superstitionis malitia penitus cognoscatur.*

⁸⁷) Maleficium in antiquo iure canonico *sortilegium* dicitur, eo quod maligna sors ei contingit, qui maleficio afficitur; magi et sagae propterea *sortiarii* et *sortiariae* vocantur.

⁸⁸) Iob 1, 12. Cf. Ex. 22, 18.

libertatem, sed tentationi cum Dei gratia resistere potest; quare si ei cedit, peccatum committit grave vel leve pro ratione deliberationis ac libertatis, *c.* Maleficium duplicem malitiam continet, alteram contra religionem, alteram contra caritatem vel iustitiam, quia proximo malum infert.

Cum experientia constet, hodie rara esse maleficia, confessarius difficilis sit in credendis maleficiis, quae a poenitentibus rudibus narrantur; ad mala autem abigenda, quae maleficiis ab iis tribuuntur, doceat adhibere media naturalia et supernaturalia, praesertim ea, quae in orationibus, usu sacramentalium et susceptione sacramentorum consistunt^{8*)}).

166. Quomodo tolli possit maleficium, *a.* Certe non potest tolli alio maleficio, quia non licet facere mala, ut eveniant bona; ideo non licet a mago petere, ut maleficium solvat, si illud solvere non potest nisi per aliud maleficium, etsi ad illud solvendum ultro sit paratus, *b.* Tolli potest mediis tum naturalibus tum supernaturalibus, ut sunt medicinae, orationes, exorcismi, sacramentalia, sacramenta, destructio signorum, quibus daemon nocet, *c.* Licet etiam ipsum magum consulere circa modum solvendi maleficium, et pariter licet petere, ut maleficium ipse solvat, si modo licito illud tollit vel si illud modo licito saltem tollere *potest*, etsi praevideatur magum id praestitutum esse ope novi maleficii⁹⁰⁾).

De recenti magia.

In hoc tractatu de superstitione supponitur, quod in theologia dogmatica demonstratur, nempe daemonem non solum ultro et sponte, etsi non vocetur, in res humanas malignum influxum exercere variisque modis hominibus nocere, sed etiam sive explicite sive implicite ab hominibus vocatum veluti pacto cum his inito varios effectus producere, ut ex lobi et magorum in Aegypto historia constat. Etsi communis persuasio de exsistentia et influxu sagarum, quae saeculis decimo septimo et octavo praesertim in Germania grassabatur, ut vana ac falsa reficienda et tamquam infelicissimus error lugendus sit, negari tamen non potest, existisse et etiamnum existere posse iniquos homines, qui ope daemonis occulta manifestant et opera insolita efficiunt. Quod antiquitus per varias divinationes atque observationes obtinere studebant, id hodie per tabulas rotantes et spiritismum exquirere student; nomen aliud, res eadem est⁹¹⁾).

⁸⁰⁾ Cf. *Berardi*, Praxis confessoriorum³ I. n. 458.

⁸¹⁾ *Quid confessarius agere debeat* cum iis, qui superstitionis cum pacto explicito rei sunt, docet s. *Alphonsus* n. 28.

⁹¹⁾ Cf. *Fr. Spee*, Cautio criminalis /. *Diefenbach*, Der Hexenwahn (Mainz 1886). *G. Schnûrer*. Kirche und Kultur im Mittelalter III 260 ss. (Paderborn 1929).

167. De tabulis rotantibus. 1. Quoad *simplicem rotationem* absque consultatione duplex est sententia, quarum altera eam permittit, quia non constat viribus naturalibus rotationem perfici non posse; altera vero eam prohibet, quia viribus praeternaturalibus perficiatur ideoque superstitiosa et diabolica sit: nam cum rotatione plerumque coniungitur consultatio; haec autem diabolica est; ergo etiam illa. Insuper narrant rotationem impediri, quoties mensae superimponatur res benedicta.

2. Omnes conveniunt, *consultationem* tabularum, etsi de rebus mere indifferentibus quaestiones proponantur, omnino illicitam esse, quamvis solum experimenti causa fiat: est enim manifestum commercium cum daemone, immo et superstitiosa divinatio, quia ipso ad daemonem recursu aliquis cultus ei exhibetur. — Saepe utuntur tabulis rotantibus ea intentione, ut spiritus defuncti vel alius responsa det; tunc spiritism© adnumeranda est consultatio.

3. *In praxi* ergo simplex rotatio praemissa protestatione contra influxum daemonis per se permitti potest: cum enim dubium sit, utrum effectus rotationis a viribus naturalibus an praeternaturalibus producat, potius naturalibus tribuendus est; immo valde probabile est illum mere viribus naturae electricis vel magneticis produci.

a. Ex eo, quod cum rotatione tabulae plerumque coniungitur eius consultatio, colligitur quidem ab una ad alteram facilem esse transitum, quia daemon utitur experimento naturali, ut inducat ad superstitionem; at ex eo, quod consultatio diabolica est, non sequitur rotationem, quae ab illa distincta et independens est, pariter esse daemone tribuendam. Ea, quae de rebus benedictis adduntur, ab aliis teste experientia dicuntur esse falsa.

b. Ab eiusmodi tamen experimentis, etsi viribus naturae producantur, arcendi sunt fideles, nisi agatur de explorandis viribus naturae, quia non caret periculo. Exploratum est enim daemonem libenter hisce rebus se immiscere et ad illicitam divinationem impellere.

Nota. Sunt tamen, qui affirmant, etiam *consultationes* tabularum licitas esse, dummodo unus saltem eorum, qui ad consultationem concurrunt, rem, de qua quaeritur, cognoscat. Ex experimentis ad cognoscendas aliorum occultas cogitationes institutis (Gedankenlesen) ad hoc iudicium devenerunt. Ex horum ergo sententia, praemissa protestatione contra daemonis influxum, tabularum consultatio, saltem ad fines scientificos, permitti posset; semper tamen periculum est, ut adstantes ex responsis falsas ideas religiosas hauriant et propensi fiant ad veras superstitiones.

168. Magnetismus animalis proprie significat *vim*, quam corporibus viventibus inesse putabant, similem vi magneticae magnetis mineralis. Deinde significat novam *artem* curandi diversos morbos ope magnetismi animalis. Haec ars medica ab eius inventore *Franc. Mesmer* (f 1815) etiam *Mesmerismus* appellatur. Lapsu temporis magnetismus animalis in diabolicam superstitionem degeneravit. Non est, cur theo-

logia moralis de magnetismo animali accuratius dicat: nam prout est ars medica, in eius locum *hypnotismus* successit, de quo inferius sermo erit, et prout est nova superstitio, nunc *spiritismus* vocatur⁰²⁾.

Magnetismus animalis, prout est medium curandi morbos sub .certis conditionibus et cum debitis cautelis licite adhiberi potest⁰³⁾; ad magnetismum vero degeneratum referuntur plura responsa s. *Officii*, quibus usus magnetismi illicitus dicitur, quia per illum novum quoddam superstitionis genus ex phaenomenis magneticis invehitur⁰¹⁾.

169. De spiritismo⁰⁵⁾. 1. *Spiritismus* est ars (vere vel fallaciter) evocandi animas defunctorum vel alios spiritus, eo potissimum fine, ut ope eorum occulta revelentur vel mira patrentur.

Ortum habuit medio saeculo XIX. in pago Hydesville in America, ubi duae sorores familiae Fox ex mysteriosis strepitibus domi auditis quaerere coeperunt, num ab animabus defunctorum procedant, et responso affirmativo — ut dicebant — accepto ipsae communicare coeperunt cum spiritibus. Quamvis altera earum a. 1888 aperte declararet omnia ficta fuisse, nihilominus hic usus late diffundebatur, exquirebantur personae aptae, quae tanquam »Medium« inservirent, medicos et scientiarum naturalium cultores res attraxit; immo novissime propriam sectam religiosam construunt, quae suas revelationes et dogmata ex illa communicatione desumit, inter quae plura aperte contradicunt veritatibus Christianis, ut prae aliis negatio poenarum aeternarum. Propagatur praesertim ope curiositatis hominum maxime eorum, qui in vera fide non sunt firmi, ope persuasionis intimae omnium hominum, etiam incredulorum, existere quendam ordinem praeter eum quem oculis cernimus, et desiderii eorundem, habendi aliquam communicationem cum hoc ordine, ope denique mirae dexteritatis, fraudum et fortasse etiam occultarum virium naturalium, quarum applicatione non solum homines simplices, sed etiam scientificos cultos magnopere deceperunt.

Praecipua phaenomena' spiritistica sunt: *clara intuitio*, qua libros legunt clausos vel ignotae linguae, morbos et remedia eorum cognoscunt, res patefaciunt quae alibi fiunt vel etiam secreta cordium. manifestant; *levitationes*, quibus personae vel res supra praeamentum in aërem levantur; *telekineses*, quibus moventur res vel instrumenta distantia nullo tactu interveniente; *materializationes*, i. e. apparent manus vel facies vel corpora ex aliqua substanda egrediente ex corpore »Medii« et alia huiusmodi.

2. *Quid sentiendum de phaenomenis*. Certum et exploratum est, pleraque esse fraudes et artes praestigiosas; fere omnia »Media« aliquando convicta vel etiam confessa sunt se adhibuisse vires mere naturales. Quoad cetera quae fraudibus saltem hucusque tribui non potuerunt, in varias sententias auctores abeunt. Spiritistae haec phaenomena tribuunt corpori ut dicitur *astrali*, quo »Medium« cum animis defuncto-

M) Cf. Lex. f. Theol. u. K., Magnetismus. Göpfert 1. n. 390 ff.

03) S. *Officium* 23. iun. 1840; 28. iul. 1847.

°4) S. *Officium* 21. apr. 1841; 4. aug. 1856 (D. 1653).

05) Literaturam cum notis characteristicis v. apud A. Gatterer, Der wissenschaftliche Okkultismus etc. p. 156 ss. et ZkTh 51 (1927) 570 ss. Niedermeyer, Handbuch der speziellen Pastoralmedizin V. (Wien 1952) pg. 409.

rum communicat. Inter catholicos alii inductione utentes etiam haec phaenomena, sicut priora, fraudibus adscribunt; alii omnia naturalia esse putant effecta per vires nondum satis cognitae; alii denique plurima fraudibus, quaedam viribus nondum bene exploratis et statui morbo mediorum, pauca, usque dum melius cognita sint, daemone tribuunt^{9®}).

170. 3. *Moralitas*. Non datur communicatio cum animabus defunctorum vel cum spiritibus bonis sine voluntate Dei; — proinde non ad fines vanos, inutiles et falsos vel ad ea cognoscenda, quae secundum ordinem divinae providentiae nobis ignota sunt. Si cui necessarium vel utile videretur tale quid scire, posset servatis condicionibus a Deo petere; et si Deus aliquid revelare vellet, non fieret ad nutum hominum, nec dependenter a vanis circumstantiis et Mediis, nec ita ut certo expectari possit, sed in quantum alicui prodesset ad aeternam salutem. E contra daemon potest talia producere et libenter iis abutitur ad homines fallendos et avertendos a fide et religione. Ideo:

a. Si quis talia phaenomena quaerit aliis mediis, v. g. per spiritus, a spiritu malo petit, quod a solo Deo petendum est; committit ergo superstitionem graviter illicitam.

b. Inductione ad hanc superstitionem (ergo contra religionem et contra caritatem) peccant, qui artes etiam mere naturales exercentes invitant homines ad sessiones suas tamquam spiritisticas quasi in his vere spiritus evocentur.

c. Cooperatione peccant omnes adjuvantes, interrogantes, etiam mere aspicientes vel assistentes; insuper periculo se exponunt interventus daemoniaci et proprii damni.

d. Protestatio contra influxum daemonis non semper malitiam participationis aufert; si quis effectus habere vel videre vult, quae ex mediis adhibitis solum per interventum mali spiritus haberi possunt, vel si quis effectum solum probabiliter daemoniacum absolute habere vult, protestatio inefficax est et malitiam non aufert. Solum si quis in re dubia causas mere naturales explorare vult, quousque valeant, nec ulterius, protestatio malitiam aufert.

e. Si quis scientificè examinare vult, quae a Mediis fiant, vel quousque vires naturales pertingant, tale examen instituat privatim in laboratorio, exclusis hominibus curiosis, nunquam vero publice nec in conventibus qui sunt vel dicuntur »spiritistici«; etiamsi ipse putet omnia naturalia esse, tamen eius praesentia, et si non potest detegere et refutare, eius taciturnitas cooperationem vetitam continet. Et quamvis

Sic etiam Cone. proc. Baltimor. l. c. 7. n. 36.

fortasse ex ratione gravi compensante periculum talis cooperatio materialis ex iure naturae licita dici posset, ecclesia positive eam prohibet ob damna communia et privata.

Ita putamus intelligendum esse ultimum responsum S. *Officium* 24. apr. 1917⁹⁷).

»An liceat per »Medium< ut vocant, vel sine Medio, adhibito vel non hypnotismo, locutionibus aut manifestationibus spiritisticis quibuscunque assistere, etiam speciem honestatis praeseferentibus, sive interrogando animas aut spiritus, sive audiendo responsa, sive tantum aspiciendo, etiam cum protestatione tacita vel expressa nullam cum malignis spiritibus partem se habere velle.< — *Resp. Negative in omnibus.*

Intelliguntur ergo elocutiones et manifestationes spiritisticae*, quae tales sunt vel tamquam tales annuntiantur, praetenduntur vel accipiuntur ab adstantibus; non vero experimenta privata ad usum scientificum excluso populo.

Articulus sextus.

De tentatione Dei.

171. Notio. 1. Tentatio Dei definitur: dictum vel factum, quo quis explorat, num Deus aliquam perfectionem habeat vel exerceat (scientiam, potentiam, misericordiam).

a. Tentatio alia dicitur *seductionis* ad malum, alia *probationis*. Ubi de tentatione Dei sermo est, tentatio seductionis ad peccatum locum habere non potest, neque *active*, quia Deus hoc modo neminem tentât⁹⁸), neque *passive*, quia Deus ad peccatum induci nequit.

b. Tentatio *probationis* dicitur *activa*, quando Deus hominem tentât, ut eius virtutem experiatur⁹⁹); et dicitur *passiva*, quando Deus ab hominibus tentatur, qui de eius perfectionibus experimentum capere intendunt. De hac ultima tentatione hic sermo est, ut ex definitione patet.

2. Tentatio Dei ex duobus vitiis potissimum oritur: *a. ex infidelitate*, quando quis dubitans de aliqua perfectione Dei illam explorare intendit; *b. ex praesumptione*, quando quis temere (sine causa necessitatis vel utilitatis) a Deo petit vel exspectat effectum extraordinarium.

Ex *infidelitate*, si quis dubitans de reali Christi praesentia in eucharistia petit videre Christum sub speciebus latentem. Ex *praesumptione*, si quis probe tenens realem Christi praesentiam petit, ut videat in hostia consecrata divinum pusio-
nem, prout eum viderunt plures sancti, vel si quis per quadragesimam a cibo
■et potu abstinet exspectans a Deo vitae conservationem. Patet in eodem facto diversam posse esse intentionem agentis.

172. Divisio. Duplex distinguitur tentatio Dei, *formalis* seu explicita, et *virtualis* seu *implicita*, prout cum intentione explicita vel solum implicita, in agendi modo latente, Deus tentatur.

A. A. S. 1917 p. 268. (D. 2182).

»8) Iac. 1, 13.

®«) Deut. 13, 3. Tob. 2, 12.

a. Formalis duplici modo fieri potest: *a.* quando quis intendit aliquam Dei *perfectionem* explorare, ut si quis dubitans de Dei potentia ab eo miraculum petit; *β.* quando quis intendit Dei *voluntatem* per signum extraordinarium explorare, ut si quis ex praealta turri se proiciat cum animo curiose experiendi, num Deus ipsum salvare velit. Tentatio formalis plerumque ex infidelitate procedit, quamvis etiam ex praesumptione procedere possit.

b. Virtualis habetur, si quis non intendit quidem Deum tentare, attamen aliquid facit vel omittit, quod ex se miraculum poscit, ut si quis sanitatem in gravi morbo, praetermissis mediis naturalibus, a solo Deo expectat, vel si quis se exponit periculo, ex quo a solo Deo per miraculum liberari possit. Tentatio virtualis ex praesumptione procedit, cum sit temeraria expectatio divini auxilii.

De ratione tentationis est, ut aliquid a Deo *expectetur*, et ut *temere* a Deo expectetur:

a. Non est tentatio Dei, si quis *nihil a Deo expectat*, id quod duplici modo fieri potest: *a.* quando aliquis se exponit periculo, quia periculum vult, ut si quis init duellum eo modo, quo hodie illud ineunt, quin, ut olim fieri solebat, expectetur specialis Dei interventus in favorem innocentis, vel si aegrotus omnes medicinas respuit, sive ut citius moriatur sive ut morbi molestias patiatur. *β.* Quando effectus ex imprudentia vel stoliditate contra omnem probabilitatem expectatur, ut si quis absque sufficienti praeparatione subit examen confidens se quodam casu tamen satisfacturum esse.

b. Non est tentatio Dei, si quis *ex iusta causa* e. g. ex divina inspiratione vel ex necessitate vel magna utilitate, ubi desunt media ordinaria, *a solo Deo aliquem effectum expectat*. Licet ergo a Deo *petere miraculum* ex iusta causa necessitatis vel utilitatis, nempe ad propriam vel aliorum salutem vel ad voluntatem Dei implendam et sub condicione, si Deo placuerit. Sed non licet *offerre* nec *petere absolute miraculum* ad conversionem haereticorum absque divina inspiratione, quia in hunc finem adsunt et sufficiunt testimonia fidei Christianae¹⁰⁰).

c. Illicita sunt *iudicia Dei* vulgo *ordalia* (Gottesurteile), quae olim in usu erant, ut probatio ignis vel aquae ad explorandam innocentiam: in his enim peccatum interpretativae tentationis Dei committitur petendo miraculum sine necessitate, quare in antiquo iure ea expresse prohibentur. Nihilominus complures ecclesiae praelati nec non synodi particulares ordalium usum comprobarunt. Qua in re ex bona eorum fide atque ex temporum adiunctis excusandi sunt. Summi tamen pontifices ea nunquam approbarunt, etsi concedi debeat eosdem pontifices ea nec statim reprobasse nec satis severe hunc abusum eliminandum curasse. Quodsi Deus quorundam innocentiam per miraculum declarasse legitur, id eo explicandum est, quod purgationes ab ipsis innocentibus aut ex instinctu divino aut bona fide electae sunt, vel quod innocentes ad purgationes ab aliis vi adacti sunt¹⁰¹).

175. Eius malitia moralis. 1. Tentatio Dei *formalis* est peccatum *ex toto genere suo mortale*, quod non admittit parvitatem materiae.

¹⁰⁰) Cf. 3. Reg. 18, 23. 24.

¹⁰¹) Nottarp, Gottesurteilstudien (München 1956).

a. Tentatio Dei *formalis*, sive uno sive altero modo fit, gravem irreverentiam Deo irrogat, quia directe adversatur divinae sapientiae: nam tentans petit et exspectat, ut Deus omnipotentia sua ad vanum et inutilem finem extraordinarium effectum producat. Ideo Christus respondit: *Non tentabis Dominum Deum tuum*¹⁰²⁾.

b. Si tentatio Dei formalis *ex infidelitate* procedit, duplex malitia concurrit, altera contra fidem, quae consistit in dubitatione, num Deus sit determinata aliqua perfectione praeditus, altera contra religionem, quae consistit in irreverentia, qua quis ab ipso Deo postulat, ut suas perfectiones probet.

2. Tentatio Dei *interpretative!* est peccatum *ex genere suo grave* admittens parvitatem materiae; plerumque tamen peccatum veniale est. Grave peccatum est, quando quis temere exspectat a Deo miraculum; quodsi solum speciale Dei auxilium ex curiositate vel levitate exspectat, non videtur esse grave peccatum, nisi inducatur periculum gravis damni proprii vel alieni.

Qui ergo sine iusta causa in periculo mortis omissis remediis naturalibus divinum auxilium exspectat, graviter peccat, quia censetur esse gravis irreverentia in tanto periculo sine necessitate exspectare a Deo sanitatem. — Qui in morbo levi reiectis mediis naturalibus sperat a Deo sanitatem, leviter tantum peccat et nullatenus peccat, si sperat se naturaliter, Deo iuvante, a tali morbo liberatum iri. — Pari modo leviter tantum peccat, qui ex negligentia imparatus ad contionem procedit sperans a Deo speciale auxilium: graviter autem peccaret rudis clericus, qui absque praeparatione contionari vellet, sperans materiam a Deo sibi fore stiggerendam.

Articulus septimus.

De sacrilegio.

174. Notio. Latiore sensu *sacrilegium* est quodvis peccatum contra religionem, quo sensu etiam divinatio, magia, blasphemia etc. sacrilegia sunt; *stricte* autem et *proprie* sacrilegium definitur: indigna tractatio rei sacrae. Sacrilegium ergo committitur qualibet actione, qua laeditur reverentia rebus sacris debita.

a. *Res* sacra hic late sumitur, adeo ut hoc nomine comprehendantur personae sacrae, loca sacra, res sacrae: haec tria enim Deo eiusque cultui consecrari solent.

b. *Res sacra* dicitur illa, quae Dei vel ecclesiae auctoritate ad cultum divinum deputata est. Persona ergo, quae privato proposito aut voto se Deo dicavit, non dicitur proprie sacra, sed illa tantum, quae auctoritate publica ecclesiae ad Dei cultum consecrata est.

c. Ut cognosci possit, num aliqua actio sit sacrilega, attendendum est: a. ad quid res, quae violatur, consecrata sit; β. num actio sit contra id, ad quod res consecrata est. Nam illae solum actiones a persona sacra vel in personam sacram commissae sacrilegia sunt, quae eam in eo laedunt, in quo sacra est. Sic sacerdos fornicando committit sacrilegium, quia ad caste vivendum Deo consecratus est, blasphemando vel se inebriando non committit sacrilegium, quia ad haec peccata vitanda non est Deo consecratus. Item peccata, quae praeter infra re-

¹⁰²⁾ Matth. 4, 7.

censenda in sacerdotem committuntur ut calumniae, contumeliae, non sunt sacrilegia, quia haec non laedunt ipsam personam sacram, sed eius bona externa: famam et honorem.

175. Divisio sacrilegii. Triplex distinguitur sacrilegium: *personale, locale, reale*, prout triplex est genus rerum sacrarum: personae sacrae, loca sacra, res sacrae.

a. Praeter has autem non est alia res sacra, cuius violatio sacrilegium constituat e. g. *tempus*, quod dicitur sacrum: tempus enim non est speciali modo Deo consecratum. Ideo non committit sacrilegium, qui peccat die festo vel in quadagesima vel die sacrae communionis, neque aperiri debet in confessione circumstantia temporis sacri, quo peccatum fuerat commissum.

b. Admittitur tamen peccatum grave esse *feria sexta in parasceve* ludos publicos exhibere, quales exhiberi solent diebus bacchanalibus, praesertim si id speciali lege prohibitum sit, non quia tempori sacro, sed quia passioni Domini irreverentia irrogatur et fidelibus grave scandalum praebetur.

176. Malitia moralis et specifica. 1. Sacrilegium est *peccatum contra religionem ex genere suo grave*: eo enim, quod aliquid ad cultum divinum deputatum est, debetur ei specialis reverentia, quae si laedatur, irreverentia in Deum redundat; admittit autem parvitatem materiae, quia irreverentia, quae rebus Deo sacratis irrogatur, ipsum Deum mediate tantum afficit.

2. Sacrilegium *personale, reale et locale* communiter ut *specificè diversa* habentur, cum ratio sanctitatis, et proinde etiam reverentiae debitae sit diversa.

De hac sententia S. Alphonsus⁴⁰ⁱⁱ⁾ dicit eam esse S. Thomae¹⁰⁴⁾ et communem theologorum. Ideo in confessione (si ratio sacrilegii fuisset omissa) explicandum esse an fuerit personale, locale aut reale. Alii¹⁰⁵⁾ sanctitatem loci et utensilium non differre putant: tunc tripartitio illa servari posset, si sub rebus intellexerentur sola sacramenta, utensilia vero propter eandem deputationem ecclesiae ad locum accederent. Alii¹⁰⁰⁾ iterum sub illis speciebus adhuc alias contineri dicunt; x. Alphonso autem sequenti x. Thomam, sententia negans videtur esse probabilior. Secundum ipsum igitur idem specificè sacrilegium committit, qui monialem violat percutiendo vel cum ea fornicando. Et hanc quidem sententiam practice sequi possumus. Ceterum in confessione ut plurimum accusantur haec peccata in concreto, ita ut non opus sit, ulterius de speciebus interrogare.

177. De sacrilegio personali. Sacrilegium personale definitur: violatio personae sacrae. Duplex distinguenda est consecratio personarum:

1M) L. 111. n. 34.

101) S. Th. II. II. q. 99. a. 3.

108) Vermeersch II. n. 249. Addit vero l. c. >Observant Ballerini-Palmieri II. n. 383 facinora sacrilega ita practice accusari, ut de specificatione sollicitudo habenda non sit.«

10fl) Suarez, De religione tr. 3. 1.3. c. 1. n. 8.

1. Qua persona per ordinationem (ad quam etiam tonsura refertur), vel per admissionem ad statum religiosum i. e. per admissionem in noviciatum cum habitu religioso *ad cultum divinum* deputatur.

Contra has personas committitur sacrilegium:

a. Violenta manuum iniectio i. e. quavis reali iniuria in clericum vel religiosum contra privilegium canonis¹⁰⁷⁾,

b. usurpatione iurisdictionis in personas ecclesiasticas trahendo eas ad tribunal saeculare contra privilegium fori¹⁰⁸⁾, vel imponendo eis onus servile¹⁰⁰⁾ e. g. militiae vel tributi contra immunitatem ecclesiasticam, nisi ecclesia consentiat.

2. Qua aliqua persona insuper per *votum publicum* (in s. ordinatione, in professione etiam simplici vel temporaria in aliqua religione ab ecclesia approbata) ad *castitatem* servandam consecratur¹¹⁰⁾.

In his personis est sacrilegium: *peccatum luxuriae*. Ubi notandum est: *a.* sacrilegium committi non solum a persona sacra, sed etiam ab illa, quae, etsi sacra non est, in peccato luxuriae participat; quare, si haec quoque sacra est, duplex utrimque sacrilegium committitur; *β. a persona* sacra sacrilegium committi non solum per peccata externa, sed etiam per peccata mere interna contra castitatem.

a. Bene notat *Vermeersch*^{TM)} peccata interna, ut censeantur sacrilegia, requirere carnalem personae sacrae delectationem; quare persona sacra, quae sine propria libidine alteri personae non sacrae suadet carnale peccatum, non committit sacrilegium; econtra, quicumque personae sacrae tale quid suadet, est reus sacrilegii.

Si persona non sacra desideria vel delectationes morosas erga personam sacram ut talem fovet, haec eatenus assumunt speciem sacrilegii, quatenus obiectum horum actuum est sacrilegium, non vero proprie laeditur sanctitas personae sacrae; simili modo sicut desiderium furti, adulterii, simoniae etc. non materialiter laedunt ius alterius vel rem sacram, sed mere intentionaliter. Haec sunt peccata, quae induunt speciem laesae religionis ex obiecto, sed non sunt laesio ipsius rei sacrae.

b. Num violatio voti privati castitatis sit sacrilegium. Certum est illam violationem esse sacrilegium latiore sensu i. e. peccatum contra religionem per violationem voti commissum; qui ergo violat votum privatum castitatis, duplex peccatum committit, contra castitatem et contra religionem. Illam violationem esse sacrilegium stricte tale, ex definitione personae sacrae ab aliquibus negatur¹¹²⁾.

107) Cn. 119, 614.

108) Cn. 120.

ac®) Cn. 121.

310) Cn. 119, 592.

μ 1) Il. n. 251.

33«) Cf. *Vermeersch* Il. n. 251.

178. De sacrilegio locali. 1. Sacrilegium locale est violatio loci sacri.

a. Locus sacer stricto sensu ille dicitur, qui ecclesiae auctoritate ad cultum divinum vel ad fidelium sepulturam deputatus est *consecratione vel saltem benedictione*¹¹³⁾ *publica*.

Intelligitur ea benedictio, qua ecclesia vel oratorium constituitur dedicatum cultui divino; hanc oratoria domestica (privata) accipere nequeunt, quamvis benedici possint benedictione communi loci¹¹⁴⁾.

Hoc sensu loca sacra sunt ecclesiae, oratoria consecrata vel publice benedicta (non privata) et coemeteria. Tali loco debetur *sanctitas canonica*, et quidem ecclesiae ac oratorio a laqueari usque ad pavimentum; coemeterio toti, si totum est benedictum, singulis sepulchris, si illa tantum sunt benedicta.

Locus religiosus vel sacer latiore sensu dicitur quivis locus ad usum pium et religiosum ecclesiae auctoritate destinatus ut palatium episcopi, domus parochialis, seminarium, monasterium, hospitale ecclesiae auctoritate erectum, quod habet oratorium ad celebrandum etc. Tali loco non sanctitas, sed *immunitas* debetur.

A loco sacro et religioso distinguendus est *locus pius*, qui sine auctoritate et interventu ecclesiae ad opera pia exercenda erectus est ut oratorium privatum, hospitale a laicis erectum.

b. Sanctitas solum convenit loco stricte sacro, etiamsi interdictus vel violatus sit. *Immunitas* autem convenit etiam loco latiore sensu sacro, et loco stricte sacro etiam in partibus exterioribus ut sunt porticus, sacristia, turris, tectum supra ecclesiam, crypta subterranea, scala et ianua ecclesiae.

2. Contra *sanctitatem* loci dupliciter sacrilegium committi potest:

a. Violatione canonica,¹¹⁵⁾¹¹⁶⁾ quae ex lege canonica hunc effectum habet, ut locus nequeat ad officia divina adhiberi antequam reconciliatus sit.

a. Omnia quidem peccata in loco sacro commissa irreverentiam aliquam maiorem vel minorem secumferunt, eo quod locus ad Dei cultum destinatus convertatur in locum offensionis divinae (*de Lugo*^{17M}). *Delictum vero sacrilegii* habetur in iis actionibus, quibus ex lege canonica ecclesia violatur.

β. Violatio non est confundenda cum *exsecratione*, quae est totalis amissio consecrationis vel benedictionis, ita ut denuo consecrari vel benedici debeat. Violatio autem postulat »reconciliationem«.

Violatur ecclesia (oratorium, coemeterium) sequentibus tantum actibus, dummodo certi sint, notorii et in ipsa ecclesia positi:

U3) Cn. 1154.

114) Cn. 1196.

110) Cn. 1172—1177.

116) D poenit. disp. 16. n. 466.

a. Delicto homicidii, etsi sine sanguinis effusione, (etiam suicidio).

Si ergo *iustum* homicidium in ecclesia fieret, ecclesia non esset violata, neque si causa mortis extra ecclesiam poneretur, mors autem in ecclesia sequeretur. Nam ibi committitur crimen, ubi actio ponitur.

β. Iniuriosa et gravi sanguinis effusione.

Si ergo casu vel ad iustam defensionem sanguis in ecclesia effunditur, haec non violatur. Insuper requiritur copiosa sanguinis effusio et ut in ecclesia vulnus infligatur et sanguis fundatur. Hinc sanguinis effusio, quae ob alapam inflictam e naribus accidit, ecclesiam non violat.

γ. Impiis vel sordidis usibus, quibus ecclesia addicta fuerit, cuiusmodi sunt cultus superstitiosus, choreae inhonestae, graves rixae, stabulationes equorum, meretricium etc.

δ. Sepultura infidelis vel excommunicati post sententiam condemnatoriam vel declaratoriam.

Infidelis: intelligitur de paganis, iudaeis aliisque infidelibus, generatim de iis, qui voluntarie sine baptismo vivunt; inde quoad *catechumenos* et *infantes fidelium*, qui sine baptismo decedunt, auctores docent, eorum sepulturam in loco sacro non inducere eiusdem violationem¹¹⁷). Interdicitur quidem et aliorum sepultura in loco sacro, at exinde ecclesia vel coemeterium non violantur.

Nota. Violata ecclesia, non ideo coemeterium, etsi contiguum, violatum censetur et viceversa¹¹⁸).

b. Profanatione morali.'

Sunt enim actiones, quae in loco sacro prohibentur, quia profanationem continent, ut actiones iudiciales, mercatus, ludi theatrales, parlamenta saecularia etc. His actibus, quibus etiam adnumerandi sunt actus consummati luxuriae, non quidem violatur locus sacer canonice, ut opus sit reconciliatione, sed gravis irreverentia in eum committitur.

a. Privatim aliquid comedere in ecclesia etiam sine necessitate veniale non excedit¹¹⁹).

β. Permitti solebat, ut in ecclesia fierent comoediae, quae conducunt ad fovendam pietatem, et pari modo exercitia litteraria. Nunc tamen scenicae actiones, etsi honestae et piaae,*et praesertim quaelibet *protectiones* et *cinematographicae repraesentationes* in ecclesia omnino prohibentur¹²⁰).

γ. Censet *Laymann*, si absque perturbatione divinorum officiorum fiat, permitti vel saltem tolerari posse, ut in coemeterio vel in ipso templo vendantur cerei vel alia, quae ad devotionem populi pertinent¹²¹).

3. Contra *immunitatem* loci (stricte et late) sacri committitur sacrilegium:

¹¹⁷) *Vcrmeersch-Creusen*, Epitome itir. can. II. n. 489. Rit. rom. tit. 6. c. 2. n. 2.

¹¹⁸) Cn. 1172, 2.

¹¹⁹) Cf. *Lacroix* l. 6. pr. 2. n. 266.

¹²⁰) S. C. *Consist.* 10. dec. 1912.

¹²¹) *Laymann* l. 4. tract. 10. c. 7. n. 9.

a. actionibus, quibus jurisdictio ecclesiastica vel ius asyli laeditur (in quantum ecclesia non resignavit).

Immunitas ecclesiastica est privilegium, quo res ecclesiasticae (personae, res, loca) liberae sunt a jurisdictione civili, ita ut ecclesia suam auctoritatem libere exerceat¹²²). *Immunitas ecclesiastica localis* complectitur privilegium locis sacris concessum, quo criminosi eo confugientis a potestate laicali extrahi non possint. Hoc privilegium dicitur *ius asyli*¹²³). Etsi leges civiles hodie ius asyli non agnoscant, ecclesia tamen iure suo non cedit, *nisi per concordata ei derogaverit*.

b. Deinde ex interpretatione auctorum ex natura rei desumpta etiam loci sacri effractione, spoliatione, incendio, furto rei ex loco sacro, cuius custodiae ipsa concredita fuerat¹²⁴).

179. De sacrilegio reali. Sacrilegium reale committitur tribus potissimum modis: *a.* res sacras *indigne tractando*; *b.* res sacras *iniuste usurpando*; *c.* res sacras *emendo vel vendendo* contra prohibitionem ecclesiae, quod est peccatum simoniae.

Res sacrae duplicis generis sunt, aliae, quae essentia sua, aliae, quae solum ecclesiae dedicatione ad cultum divinum ordinatae sunt. Harum aliae (e. g. vasa sacra) speciali consecratione, aliae (ut bona ecclesiastica) sine speciali consecratione ad cultum divinum deputatae sunt; illae proxime, hae solum remote ad hunc finem inserviunt; illae merentur etiam reverentiam, hae solum ne iniuste laedantur. Res igitur sacrae sunt:

1. *Sacramenta*, quorum praecipuum est sacramentum eucharistiae, *reliquiae, s. scriptura*.

a. Sacrilegium ergo committitur; *α.* si invalide conficiuntur, indigne ministrantur vel indigne suscipiuntur sacramenta; *β.* si sacrae species cum periculo corruptionis suo tempore non renovantur; *γ.* si ss. sacramentum longiore tempore (integro die) sine lampade ardenti relinquitur; *δ.* si irreverenter tangitur ss. eucharistia, maxime vero si abiicitur vel ad malum finem abducitur vel retinetur¹²⁵); *ε.* si ad missae sacrificium adhibentur vasa, corporalia etc. valde immunda.

b. Etsi Christus Dominus in sanctissimo eucharistiae sacramento realiter praesens sit, violatio tamen huius sacramenti non est sacrilegium personale, sed reale, quia Christus in hoc sacramento non se exhibet in sua persona, sed sub speciebus inanimatis¹²⁶).

c. Sacrilegium grave committitur si *verba s. scripturae* ad inhonesta et vana adhibentur; veniale esset, si ad iocos de cetero honestos adhiberentur; quod si verba s. scripturae non ad meros iocos adhibentur, sed ad propria sensa verbis

¹²²) Cn. 1160.

¹²³) Cn. 1179.

¹²⁴) De *poenis* iure contra sacrilegos statutis confer libellum *De poenis ecclesiasticis* ad Cn. 2325, 2328, 2329.

¹²⁵) Cf. Cn. 2320.

¹²⁶) Cf. *Lessius* 1. 2. c. 45. dub. 3. n. 16.

s. scripturae exprimenda, etiam omnis irreverentiae culpa abesse potest, praesertim si non usurpentur verba ipsius Christi Domini neve saepius ac veluti ex consuetudine id fiat. Cavendum tamen, ne sensus iocosus subiciatur verbis s. scripturae, quae in missa et officio divino occurrunt, ne detur ansa distractionibus inter orandum orituris. Fragmenta librorum, in quibus verba sacra continentur, ad profanos usus adhibere, si fiat sine contemptu, non est sacrae scripturae profanatio nec proinde sacrilegium. Idem de sanctorum imaginibus non benedictis dicendum est¹²⁷⁾.

2. *Obiecta sacra*: vasa sacra, altaria, cruces, imagines sanctorum, olea sacra, et res benedictae.

a. Sacrilegium grave committitur: a. si *vasa sacra*, quae immediate serviunt ad sacrum ministerium, ideoque consecrari vel saltem benedici solent, ad usus profanos e. g. calices ad convivia adhibentur; ad usus autem profanos adhibere vasa, quae solum mediate serviunt in sacro ministerio ut ampullae, pelvim etc non esset peccatum; ft. si olea sacra, imagines sacrae profanantur ea proliciendo, imagines ex contemptu frangendo, furto auferendo.

b. Imagines, ubi de profanatione agitur, dicuntur *sacrae* non tam propter obiectum quod repraesentant, quam potius propter destinationem ad cultum et benedictionem. Ideo imagines sanctorum, quae in ephemeridibus habentur ad illustrationem vel artem ostendendam vel ad negotium propagandum, non profanantur, nisi quis speciali contemptu eas indigne tractet.

c. Notandum est nullam committi irreverentiam, si abiiciantur ossa carnum vel putamina ovorum, quae tempore paschali solent benedici, quia benedictio non cadit super ossa vel putamina, sed super carnes et ova. Pariter non committitur irreverentia, si res simpliciter benedictae (benedictione invocativa) ad usus profanos, sed tamen decentes, applicentur, ut si candelae benedictae ad habendum lumen pro studio vel aqua benedicta ad temperandum vinum vel sal benedictum ad condiendos cibos adhibeantur¹²⁸⁾.

3. *Ornamenta ecclesiae vel ministrorum*, quae benedici solent, ut vestes sacerdotales.

a. Sacrilegium committitur: a. si haec ex contemptu indigne tractantur; ft. si ad usus profanos adhibentur; ad usus autem profanos adhibere ea, quae non solent benedici e. g. aulaea, candelabra etc. ad nuptias adhibere, non esset peccatum; γ. furto harum rerum.

b. Negligentia, quae committitur in mundandis et purgandis altaribus, imaginibus vel utensilibus sacris, in mundandis et reficiendis paramentis sacris, non erit mortalis, nisi vasa sacra notabiliter sunt immunda vel paramenta notabiliter lacera.

c. Antiqui iuris canones severe prohibent, ne unquam res sacrae, ne mutata quidem earum forma e. g. lapides et ligna ecclesiae dirutae vel paramenta detrita, ad usus profanos abhibeantur, sed vel comburi vel ad alios usus sacros adhiberi debebant. Contraria autem consuetudine factum est, ut res sacrae, etsi antea consecratae vel benedictae fuissent, hodie ad usus profanos licite adhibeantur, dummodo earum forma prius immutetur. Ideo lapides et ligna eccle-

¹²⁷⁾ *Scavini*, Theologia mor. universa¹⁴ (Mediolani 1890) II n. 130.

¹²⁸⁾ Cf. *Lacroix* l. 6. pr. 1. n. 227.

siae dirutae vendi, vasa sacra prius conflata et paramenta prius discissa ad alios usus adhiberi possunt¹²⁰).

4. *Bona ecclesiastica*, quo nomine censentur:

a. Bona turn mobilia tum immobilia ecclesiae, quae ad sustentationem ministrorum, ad ecclesiae fabricam aliosve usus sacros deputata sunt; non autem bona ipsorum ministrorum ecclesiae (indigna tractatio hic locum non habet).

Attamen ut eorum furto vel iniusta detentione committatur sacrilegium, requiritur, ut bona iam in dominium ecclesiae transierint; ideo legatum ecclesiae relictum nondum est res sacra, nisi ecclesiae traditum sit.

b. Bona, quae pertinent ad aliquod institutum ecclesiasticum, ut est monasterium, xenodochium etc.: cum enim haec bona ex voluntate donatorum non ad alium, nisi pium usum destinata et ab ecclesia in hunc finem acceptata sint, inter res sacras censentur eorumque furtum, detentio vel defraudatio in iure passim sacrilegium vocatur¹³⁰).

180. Num licitum sit vasa sacra etc. tangere. 1. Calicem cum patena, item pallas et corporalia in missa adhibita ante lotionem tangere non licet, nisi a clericis et ab iis, qui eorum custodiam habent¹³¹).

Ergo laici religiosi, feminae religiosae, immo etiam saeculares sacristae ipso iure sine speciali facultate illa tangere possunt. Si ab aliis tangantur, veniale non excedit, et si adsit causa, ne veniale quidem est.

2. Si purificatoria, pallae et corporalia in missa adhibita lavanda sunt, prima eorum lotio facienda est a clerico in maioribus ordinibus constituto, dein lavanda tradi possunt etiam laico¹³²).

Aqua primae lotionis mittenda est in sacrarium, vel, si hoc desit, in ignem¹³³).

3. Vasa, *quamdiu s. species continent*, a solis diaconis et presbyteris immediate tangi possunt. Excipitur casus urgentis necessitatis, scilicet si deficiente diacono et presbytero ss. sacramentum a profanatione salvandum vel per modum viatici moribundo praebendum est.

Articulus octavus.

De simonia¹³⁴).

Simonia a Simone mago dicta est, qui pecunia gratias supernaturales, scilicet potestatem dandi Spiritum Sanctum emere voluit, ut postea

**) Cf. *Gennari*, Consultazioni moral, canon, liturg.² (Roma 1901) pr. 2. cons. 33. Cn. 1305. 13°) Cn. 1497 coli. cn. 2346.

,31) Cn. 1306, 1.

132) Cn. 1306, 2.

133) Cn. 1306, 2.

134) *Laymann* l. 4. tract. 10. c. 8. *Reuter* pr. II. n. 452—503. *Lacroix* l. 3. pr. I. n. 56—246. *Castropalao* tract. 17. disp. 3. *A. Leinz*, Die Simonie (Freiburg 1902), Fuse de simonia passim agunt canonistae e. p. *Wernz-Vidal*, lus can. IV. 1. n. 5—19 (Rom 1934).

venderet¹³⁵⁾. Huius criminis peculiaris malitia consistit in aequiparatione rei spiritualis cum temporali, et proinde in gravi iniuria, quae rei supernaturali hoc modo infertur. Ad arcendum periculum irreverentiae erga res spirituales ecclesia quasdam pactiones prohibuit, quae, cum intuitu religionis prohibita sint, sacrilegium simoniacum constituunt. Duplex ergo distinguitur simonia, alia *iuris divini*, alia *iuris ecclesiastici*. Insuper tria ad simoniam necessaria concurrunt: *materia*, *pactum* et *pretium*. Quare ad declarandam simoniam de his ex ordine dicendum est.

§ 1. *De natura simoniae.*

181. Definitio. 1. *Simonia iuris divini* est: studiosa voluntas emendi aut vendendi pretio temporali rem intrinsece spiritualem (sacramenta, ecclesiasticam iurisdictionem, consecrationem, indulgentias etc.) vel rem temporalem spirituali annexam ita, ut res temporalis sine spirituali nullo modo esse possit (e. g. beneficium ecclesiasticum), aut res spiritualis sit obiectum, etsi partiale, contractus (e. gr. consecratio in calicis consecrati venditione¹³⁶⁾).

2. *Simonia iuris ecclesiastici* est: dare res spirituales pro spiritualibus vel temporales pro temporalibus vel res spiritualibus annexas pro rebus spiritualibus annexis, si id ob periculum irreverentiae erga res spirituales ab ecclesia prohibeatur¹³⁷⁾).

Simonia iuris divini est, si datur pecunia pro sacramentis, pro missae sacrificio etc.; simonia iuris ecclesiastici est, si permutantur beneficia ecclesiastica, vel si datur pecunia pro oleo benedicto sine licentia ecclesiae. Sublata autem ecclesiae prohibitionem harum rerum permutatio seu emptio et venditio non est amplius simoniaca.

182. Malitia moralis et specifica. 1. *Simonia iuris divini* est peccatum *ex toto genere suo grave* contra religionem, quod non admittit parvitatem materiae. Eius malitia in eo consistit, quod res spiritualis et sacra non pluris aestimanda censetur quam temporalis et profana, qua ratione non solum indigne tractatur res spiritualis, sed simul iniuria irrogatur Deo, rerum spiritualium auctori. Ideo praeceptum Christi de bonis supernaturalibus: *Gratis accepistis, gratis date*¹³³⁾, et verba reprobationis s. Petri ad Simonem magum: *Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri*¹³⁹⁾. Hanc simoniam non admittere parvitatem materiae patet: res enim spiritualis, quantumvis exigua, eo ipso cum maxima Dei iniuria vilipenditur, quod rei temporali aequiparatur.

¹³⁵⁾ Act. 8, 18ss.

¹³⁶⁾ Cn. 727 § 1.

¹³⁷⁾ Cn. 727 § 2.

¹³⁸⁾ Matth. 10, 8.

¹³⁹⁾ Act. 8, 20.

Ex quibus patet simoniam esse peccatum contra religionem, quod reducitur ad sacrilegium reale, etsi specificè ab eo distinctum sit. Quia tamen eius tractatio proluxa et multis difficultatibus implexa est, claritatis causa seorsim a sacrilegio exponi solet.

2. *Simonia iuris ecclesiastici* est peccatum *ex genere suo grave*, quod admittit parvitatem materiae. Haec simonia mala est, quia ab ecclesia ex motivo religionis sub gravi prohibetur, scilicet ad removendum simoniae periculum ideoque ad praecavendam irreverentiam erga res sacras. Admittit parvitatem materiae, quia ecclesiae prohibitiones, nisi aliud obstet, accommodatae sunt materiae, adeo ut graves sint in materia gravi et leves in materia levi.

3. *Simonia iuris divini et iuris ecclesiastici* sunt peccata *eiusdem speciei*, cum etiam simonia iuris ecclesiastici peccatum sit contra religionem atque ideo rationem verae simoniae habeat: etenim si ecclesia ex motivo alicuius virtutis quidquam praecipit vel prohibet, eo ipso res praecepta vel prohibita fit materia illius virtutis vel vitii, propter quod res praecipitur vel prohibetur; ergo etiam simonia iuris ecclesiastici peccatum contra religionem est.

§ 2. De materia simoniae.

183. Notiones. Materia simoniae *iuris divini* in codice duplex assignatur:

1. *Res intrinsece spirituales:*

a. Spirituale intelligitur omne id, quod vel ex se vel ex institutione Dei aut ecclesiae ad salutem animae ordinatur, sive quoad substantiam est res spiritualis sive sensibilis.

b. Hoc spirituale est triplicis generis: *a.* spirituale *formaliter*, quod in se et quoad substantiam suam spirituale est, ut sunt gratiae et virtutes supernaturales, potestas sive ordinis sive iurisdictionis etc. *β.* *causaliter*, quod causât aliquid spirituale, ut sunt sacramenta, sacramentalia, orationes tum publicae tum privatae, contiones, etc. *γ.* *effective*, quod causatur ab aliquo spirituali, ut sunt actus potestatis ordinis vel iurisdictionis: consecratio, absolutio, benedictio, dispensatio, excommunicatio, collatio beneficii etc.

2. *Res temporales spiritualibus annexae* solum in duplici casu: *a.* si nexus est necessarius, ita ut temporale sine spirituali esse non possit (beneficium i. e. ius percipiendi fructus temporales, quod sine officio ecclesiastico esse non potest); *b.* si res spiritualis est obiectum saltem parziale contractus (etsi nexus non sit necessarius); i. e. si res temporalis datur pro ipso spirituali (pro consecratione in calice), vel saltem plus datur propter spirituale annexum.

Veteres canonistae sequentem distinctionem adhibebant: Temporale spirituali annexum esse potest triplici modo: *a. anlecedenter*, si praeexistit res temporalis, cui deinde accedit spiritualis, ut sunt omnes res consecratae et benedictae

(vasa sacra, templum, oleum benedictum), fundus aut aedificium, cui adhaeret ius patronatus; β . *consequenter*, si res temporalis supponit spiritualem tamquam causam, propter quam datur, ut beneficia ecclesiastica (ius percipiendi fructus temporales), quae dantur propter officium; γ . *concomitanter*, si res temporalis simul existit cum spirituali ut labor corporalis in functionibus sacris suscipiendus. Labor autem operi spirituali annexus est vel *intrinsecus*, quando per se et necessario cum opere coniungitur ut labor necessarius in celebratione missae, in deferendo viatico, in praedicatione verbi Dei; vel *extrinsecus*, quando solum per accidens operi adiunctus est, ut molestia, quam subire debet in celebrando cum cantu, in dissito loco, determinata hora.

184. Principia. 1. Emere vel vendere res temporales spirituali ita annexas, ut res temporalis sine spirituali nullo modo esse possit (secundum veteres: consequenter et intrinsecus concomitanter annexas), est simonia iuris divini¹⁴⁰). In his enim temporale ex spirituali veluti ex sua radice consequitur, adeo ut in morali aestimatione hominum unum quid constituent nec ab invicem separari possint.

a. Ideo non licet vendere ius ad redditus beneficii, quod in spirituali iure ad officia pastoralia tamquam in sua radice fundatur nec ab eo separari potest. Pariter non licet emere aut vendere ius vivendi de bonis monasterii, quod necessario coniunctum est cum professione religiosa, quae est spiritualis.

b. Ideo non licet pro labore et defatigatione, quae cum opere spirituali celebrandi, condonandi, consecrandi ecclesiam etc. coniuncta sunt, aliquid tamquam pretium accipere. Opus externum, quod in celebratione, administratione sacramenti etc. peragitur, est quidem a re spirituali distinctum, sed ex se in hoc casu nullum habet valorem. Etenim ut aliquid pretio aestimabile sit, id quod uni laboriosum est, debet utile esse alteri, sed opus externum celebrationis, administrationis sacramenti fidelibus nullam praebet utilitatem: id enim, quod ipsi aestimant et petunt, et quod eis utilitatem affert, est sola res spiritualis¹¹¹).

c. Licet autem emere aut vendere res temporales *concomitanter extrinsecus annexas* spirituali: quod enim concomitanter extrinsecus annexum est, a re sacra separari ideoque independenter a re sacra pretio aestimari et vendi potest.

Ideo licet pecuniam dare et accipere, si sacerdos missam celebraturus incommodum longi itineris vel defatigationem cantus subire vel usque ad meridiem ieiunus manere debeat. Licet pro sacris reliquiis aliquid accipere, si eis se privare ratione specialis affectionis magnum incommodum involvit.

2. Res temporales spiritualibus annexas, quae sine spiritualibus existere possunt, (antecedenter annexas) ita vendere, ut etiam res spiritualis pro pretio ematur, v. g. augendo pretium propter spirituale, est simonia iuris divini¹⁴²).

Ideo in venditione calicis consecrati vel rosarii benedicti non licet pretium augere propter consecrationem vel benedictionem.

««) Cn. 727 § 1.

M') Cf. ZkTh 33 (1909) S. 480 ff.

'«) Cn 727 § 1.

3. Si in his rebus spirituale non est obiectum contractus, neque partialiale, non habetur simonia iuris divini¹⁴³⁾. Res enim spirituali antecedenter annexa hinc quidem retinet post benedictionem vel consecrationem suum valorem physicum, inde vero connexio rei materialis cum spirituali benedictione vel consecratione non est tanta, ut per intentionem ementium et vendentium altera ab altera separari non possit. Si venditioni obstat prohibitio ecclesiae, committitur simonia iuris ecclesiastici.

a. Ideo per se licet emere et vendere ceram benedictam, vasa sacra, vestes sacras, numismata et rosaria benedicta (attamen indulgentiae annexae per venditionem amittuntur cn. 924 § 2): res enim temporales (cera, etc.) suum valorem habent, pro quo licite pretium solvitur; complures autem eiusmodi res, ut infra dicetur, propter ecclesiae prohibitionem absque simonia emi et vendi non possunt.

b. >Reliquias< vero, sive thecis inclusas, sive solutas, vendere nefas este¹⁴⁴⁾; quae lex, cum lata sit ob reverentiam reliquiis debitam, venditionem reddit simoniacam iuris ecclesiastici. Si vero pretium thecae propter reliquias inclusas augeretur, committeretur etiam simonia iuris divini, cum res temporalis (v. g. hoc brachium) sine spirituali (i. e. indole sacra) nullo modo esse possit. Si vero theca sola venditur et reliquia separata dono datur, nulla committitur simonia.

Nota. *Simonia iuris ecclesiastici* multis modis committi potest. Per decursum theologiae moralis et iuris canonici patebit, complures pactiones ob periculum laedendi reverentiam rebus sacris debitam ab ecclesia prohibitas esse. — Ita circa missas Cnn. 827. 840. coli. 2324. 918 § 2; circa sacramenta Cn. 736; circa indulgentias Cn. 2327; circa reliquias Cn. 1289; circa ius patronatus Cn. 1465 § 2, 1470 § 1, 6; circa beneficia Cn. 1441, 1486—1488; 1927.

§ 3. De pacto simoniae.

185. Notiones. Cum de simonia agitur, pactum simoniacum (emptio-venditio, permutatio) late accipiendum est pro qualibet *conventionione*, qua quis alterum *obligare intendit* ad dandum spirituale pro pretio temporali¹⁴⁵⁾.

Studiosa voluntas dicitur, quae non solum deliberate vult, sed etiam aliquo modo, saltem inchoative viam et media init ad pactum faciendum. Mera enim voluntas emendi v. g. spirituale (simonia *pure mentalis*) est peccatum internum simoniae, sed non est delictum simoniae, sicut voluntas furandi non est delictum furti. Sufficit autem ad simoniam illa studiosa voluntas aliquo modo manifestata, vel pactum inchoatum.

186. Asserta. 1. Ad veram simoniam constituendam aliquis *contractus* dandi temporale pro spirituali saltem ex una parte inchoatus essentialiter requiritur; quivis autem sufficit, modo sit vere obligatorius.

Cn. 730.

¹⁴³⁾ Cn. 1289 § 1.

¹⁴⁴⁾ Cn. 728.

a. Quodvis onus, quod alteri imponitur vel imponi intenditur, sufficit ad committendam simoniam, etiamsi obliget tantum ex gratitudine vel ex fidelitate, non ex iustitia, modo nova obligatio alteri injungatur, quae efficiat, ut eius retributio non sit amplius gratuita, sed aliquo modo debita. Hinc simonia est, si quis gratis dat rem temporalem ea condicione, ut alter pariter gratis det rem spiritualem.

b. Licet dare rem temporalem *cum spe* recipiendi aliquid spirituale aut vicissim per modum gratitudinis, etsi haec spes exterius manifestetur, quia hoc modo nova obligatio non imponitur.

c. *Affectus gratitudinis* natura sua sequitur ex beneficio accepto; si ergo donator non intendit aliam novam obligationem imponere, dat gratis absque intentione simoniaca. — Et *spem* gratitudinis donator exprimere potest, quia licet ab alio petere id, quod ex naturali aequitate praestare tenetur.

2. Insuper requiritur, ut temporale detur aut formaliter aut virtualiter *tamquam pretium* seu tamquam iusta compensatio pro re spirituali: alias enim non aequiparatur nec commutatur spirituale cum temporali, quod ad formalem rationem simoniae requiritur.

a. *Formaliter* datur ut pretium, si subjective et iuxta formam extrinsecam habetur aequiparatio inter rem spiritualem et temporalem.

Ergo non committitur simonia, si temporale datur et accipitur non ut pretium rei spiritualis, sed eius occasione ex *iusto titulo* a sacris canonibus vel a legitima consuetudine approbato^{1,c)}. Eiusmodi tituli dandi et accipiendi temporale pro spirituali complures existunt, ut ex quaestionibus infra solvendis apparebit; praecipui vero sunt: *liberalis gratitudo, sustentatio ministri, egestas sublevanda, labor externus, redimenda vexatio, consuetudo*. Si non adest alius titulus dandi temporale, in foro externo temporale praesumitur dari tamquam pretium; in foro interno dependet ab intentione dantis, utrum simoniam iuris divini an iuris ecclesiastici vel nullam commiserit.

Simonia non est, occasione functionis sacrae dare vel accipere temporale *titulo donationis* gratituae: gratuitum donum non est pretium; *titulo stipendii* vel sustentationis, quia non datur tamquam pretium pro re spirituali, sed tamquam stipendium operario ex iustitia debitum, ut infra uberius dicitur¹⁴⁷⁾. Simonia non est, dare pecuniam pauperi, ut pro donatore missam audiat vel certas preces fundat, quia pecunia rationem habet eleemosynae, ut ex gratitudine preces dicat.

Simonia autem est, sacramenta ministrare ei, cui neganda essent, propter commodum temporale; item dare spirituale ad humanum favorem sibi conciliandum.

b. *Virtualiter* datur ut pretium:

a. quando datur temporale pro spirituali *tamquam motivum* i. e. ad alterum movendum, ut conferat rem spiritualem, modo tamen ea dispositione agat, ut non daret temporale, si sciret alterum non esse redditurum spirituale: qui enim hac mente dat temporale, virtualiter illud dat tamquam pretium;

^{1w)} Cn. 730.

¹⁴⁷⁾ Cf. n. 194.

β. quando datur temporale in *gratuitam compensationem* pro spirituali aut vicissim¹⁴⁸⁾, ita nimirum, ut praeter aequitatem naturalem gratitudinis nomine >gratuitae compensationis* imponatur alia obligatio sive gratitudinis sive fidelitatis sive iustitiae;

γ. quando *principaliter*, etsi non unice, datur temporale pro spirituali aut vicissim, quia etiam in hoc casu vera fit commutatio rei spiritualis cum temporali.

Simoniam committit, qui inservit episcopo principaliter ad obtinendum beneficium tamquam rem pro servitio debitam, etsi ex aliis quoque motivis secundariis ei famuletur; sed non committit simoniam, qui inservit episcopo principaliter ad conciliandam eius benevolentiam et secundario etiam ad obtinendum beneficium, dummodo beneficium non intendat ut rem pro servitio debitam, sed tamquam effectum merae gratitudinis¹⁴⁹⁾.

Pro re temporali (munere a manu vel lingua vel obsequio) emere intercessionem solum *remotam* v. g. ab amico, qui vicarium generalem moveat ad loquendum cum episcopo collatore beneficii, non esse simoniam communis tenet sententia. Si autem intercessio *proxime* apud collatorem facienda ematur, communissima tenet sententia, haberi simoniam; negatur tamen a *Ballerim-Palmieri*¹⁵⁰⁾, *Gennari*¹⁵¹⁾, *Laurentius*¹⁵²⁾ dicit non esse certam et citat pro se etiam *Suarez*. Et recte quidem ut videtur; nam si intercessionis remotae emptio non est simonia, neque proxima erit, cum plus vel minus non mutet speciem, et cum talis intercessio non sit via et causa necessario iuncta cum rei spiritualis collatione.

§ 4. De pretio simoniae.

187. Notiones. Id quod in simonia rationem pretii habet, in iure vocari solet *munus*. Triplex autem diversum munus distinguitur: *a. munus a manu*, quo designatur pecunia vel quodvis bonum externum, quod pretio temporali aestimari potest ut remissio debiti, mutuatio pecuniae etc.; *b. munus a lingua*, quo designatur quodvis patrocinium, quod lingua vel loquendo exhibetur ut laus, commendatio, intercessio, defensio etc. apud alium facta ex conventionem, pro re spirituali; *c. munus ab obsequio*, quo designatur quodvis servitium temporale ut famulatus, administratio rerum, etc. ex pacto obtinendi aliquid spirituale.

Ergo committitur simonia propter munus a manu, si quis alteri det beneficium, ut ipse ei remittat debitum; propter munus a lingua, si quis alteri det beneficium, ut ipse eum commendet principi; propter munus ab obsequio, si quis alteri det beneficium, ut ipse filios conferentis beneficium instruat.

148) Ideo damnata est haec propositio (45) ab *Innocentio XL*: »Dare temporale pro spirituali non est simonia, quando temporale non datur tamquam pretium, sed dumtaxat tamquam *motivum* conferendi vel efficiendi spirituale; vel etiam quando temporale sit solum *gratuita compensatio* pro spirituali aut econtra«. (D. 1195) et pr. 46 (D. 1196).

149) Cf. s. *Alphonsus* n. 51.

150) Opus th. mor. Π. η. 235 ss.

161) Consultazioni I, 93.

,G2) Instit. iuris eccl. n. 590 nota.

188. Asserta. Manifestum est, 1. simoniam committi, si detur spirituale pro munere a manu: spirituale enim directe cum temporali commutatur; sed etiam in aliis reperiri potest labes simoniaca.

2. Simonia est, alteri exhibere servitium temporale, intentione eum obligandi ad reddendum spirituale aut vicissim: immediate enim datur temporale pro spirituali.

3. Intercedere pro aliquo in re temporali, si fit ea intentione, ut hic det spirituale, est simonia.

189. De restitutione pretii simoniace accepti. Obligatio restituendi in hac materia oriri potest tum ex iure naturali tum ex iure ecclesiastico. *Ius naturae* ad restituendam rem simoniace acceptam tum solum obligat, si praeter religionem etiam iustitia commutativa laesa fuerit; *ius vero ecclesiasticum* in poenam delicti ad restituendam rem simoniace acceptam obligat, etiamsi sola virtus religionis, non autem iustitia commutativa laesa fuerit.

1. *Ex iure naturae*. Si commissa fuit simonia *cum laesione iustitiae commutativae*, pretium simoniace acceptum ante iudicis sententiam restituendum est: nam ex laesione iustitiae commutativae iure naturae oritur obligatio restituendi. Laeditur autem iustitia commutativa. *a.* si res mere spiritualis nullum habens pretium temporale pro pretio traditur; *b.* si pro pretio confertur, quod ex officio (ex iustitia) ideoque gratis praestari debet.

Hinc restituere debet, qui pretium accepit pro benedictione, pro concessione dispensationis, pro consecratione ecclesiae etc., quia haec mere spiritualia sunt. Pariter restituere debet parochus, qui aliquid accepit pro explicatione catechismi; item episcopus, qui pro pretio confert beneficium, quia uterque id ex iustitia ideoque gratis facere debet.

2. *Ex iure ecclesiastico*. Etsi commissa fuit simonia *absque laesione iustitiae commutativae*, pretium simoniace acceptum restitui debet, saltem si simonia non fuit pure mentalis, sed conventionalis vel realis. *Codex* autem haec statuit¹⁵³): Praeter poenas iure in simoniacos statutas ^contractus ipse simoniacus, et si simonia committatur circa beneficia, officia, dignitates, subsequens provisio *omni vi caret*, licet simonia a tertia persona commissa fuerit, etiam inscio proviso, *dummodo* hoc non fiat in fraudem eiusdem provisi aut eo contradicente. Quare:

a. Ante quamlibet iudicis sententiam res simoniace data et accepta, si restitutionis sit capax nec obstet reverentia rei spirituali debita. *restitui debet*, et beneficium, officium, dignitas dimitti;

ir-') Cn. 729.

b. Simoniace provisos *non facit fructus suos*, quod si eos bona fide perceperit, prudentiae iudicis vel ordinarii permittitur fructus perceptos ex toto vel ex parte eidem condonare.*

Dictum est supra pretium esse restituendum saltem si simonia non fuerit pure mentalis. Ratio huius restrictionis est, quia Cn. 729 statuit invaliditatem pactionis de qua agit Cn. praecedens 728; atqui ibi agitur de conventionione non pure mentali, sed eiusmodi, in qua animus simoniacus ex circumstantiis colligitur; insuper pure mentalis nunquam probari posset et non constaret de validitate provisionum.

Venditiones rerum benedictarum vel indulgentiarum auctarum non irritantur, sed statuitur amissio indulgentiae (cn. 924 § 2) et benedictionis (si publicae venditioni expositae fuerint, cn. 1305 § 1). — Qui vero alteri beneficium pro pecunia resignat, iustitiam commutativam quidem non laedit, quia fructus beneficii pretio aestimabiles sunt, ex statuto iuris autem pecuniam restituere debet.

De reddenda re spirituali simoniace accepta.

a. Si pretium temporale aut restitutum aut nondum traditum sit, res spiritualis, ubi exstat et restitui potest, reddi debet, nisi tradens cedat iure suo: dominium enim in rem spiritualem transferre voluit sub conditione recipiendi pretium temporale; deficiente ergo conditione deficit dominii translatio, quare nullus adest titulus retinendi rem spiritualem.

b. Quodsi pretium temporale traditum nec restitutum est, res spiritualis, si eiusmodi sit, ut restitui possit, restitui debet, quia ecclesia declarat contractum omni vi carere.

Hinc qui simoniace sibi comparavit reliquias sanctorum, tenetur has dimittere, quia ecclesia restitutionem iniungit. Qui beneficium simoniace acquisivit, tum beneficium dimittere tum fructus perceptos restituere debet.

§ 5. Quaestiones particulares de simonia.

190. 1. Dare alteri rem temporalem, ut rem spiritualem in proprium commodum praestet, e. g. dare munera adolescenti, ut sacramenta frequentet, dotem dare puellae, ut monasterium ingrediatur, non est simonia; haec namque rationem habent donationis, licet condicionatae, quae accipienti nullam obligationem imponit praestandi rem spiritualem, sed solum eius voluntatem ad rem ipsi utilem inclinare intendit.

Utrum simonia sit necne haec munera dare ea intentione, ut alter *vere obligatus sit*, ut sacramenta suscipiat vel religionem ingrediatur, disputant. Qui simoniam *affirmant*, rationem afferunt, quod permutatio intercedat, cum dans acquirat ius exigendi, ut alter praestet rem spiritualem, accipiens vero contrahat obligationem eandem rem praestandi. Qui simoniam *negant*, rationem reddunt, quia non omne pactum in hac re constituit simoniam iuris divini, sed solum pactum, quo res spiritualis pro temporali, quae tamquam pretium datur, emitur vel venditur¹⁵⁴).

¹⁵⁴) Cf. s. *Alphonsus* n. 59. *Ballerini-Palmieri* II. n. 437. *Lessius*, De iust. 1. 2. c. 35. n. 66 ss.

2. Pecuniam dare homini impio sacras reliquias vel alias res sacras detinenti ad has redimendas non est simonia, quia pretium non datur pro re sacra, sed ut ea e periculo profanationis eripiatur.

Nihilominus prohibitum est, ne fideles s. reliquias, quas impii homines venales exponunt, sponte emant, sed monendus est ordinarius, qui eas opportune recuperandas curabit¹⁵⁵⁾.

3. Si duorum ludentium alter pro exitu ludi exponit rem spiritualem (rosarium, auditionem missae), alter vero rem temporalem, non committitur simonia, quia proprie non fit aequiparatio inter expositam rem spiritualem et expositam rem temporalem. Etenim res spiritualis exponitur (non tamquam pretium sed) tamquam praemium pro victoria vel poena pro clade. Eiusmodi tamen ludendi modus dissuadendus est propter scandalum.

Pari modo non peccat sacerdos, qui creditori offert centum missas pro eo celebrandas, ut remittat debitum centum florenorum.

191. Num sit simonia dare aliquid, ut alter rem spiritualem omittat, pendet ab actione, quam propter pecuniam omittit.

a. Si omissio actus spiritualis involvit simul exercitium potestatis spiritualis, est simonia. Id quandoque locum habet, si omittitur actus iurisdictionis ecclesiasticae, e. g. si non absolvitur, qui iam confessus est vel qui censura ligatus est: nam in hoc casu non absolvere est retinere; datur ergo temporale pro exercitio potestatis spiritualis, *b.* Si omissio actus spiritualis non involvit exercitium potestatis, sed est mera omissio libera actionis, etsi spiritualis, non est simonia, ut si quis accipit pecuniam, ut omittat orare, celebrare, aliquem ordinare, dare eleemosynam, audire confessionem etc.: libera enim cessatio ab opere, quae mere est usus liberi arbitrii, pretio aestimabilis est: ex alia ratione autem sic agendo committi potest peccatum, *c.* Si omittitur actus ex iustitia debitus, ut si parochus non audiret confessionem sui subditi vel non proclamaret matrimonium, *Suarez* cum aliis a simonia excusat, quia omissio non involvit actum potestatis spiritualis, sed est merus non usus liber potestatis, qui in hoc casu quo actus ex officio debetur, certe peccatum est contra iustitiam, non contra religionem¹⁵⁰⁾.

192. Num liceat vendere ius patronatus. — In iure patronatus duo distinguenda sunt: ius ad honores et subventiones, quae patronis debentur, et ius praesentandi ad beneficium; illud temporale, hoc spirituale est. Si ius ad honores etc. vendatur, quod spirituali consequenter annexum est, committitur peccatum simoniae; item si ius praesentandi vendatur, vel res, cui affixum est ius praesentandi, propter hoc¹⁵

¹⁵⁵⁾ S. C. *Indi.* 21. dec. 1878.

^{15°)} *Suarez* l. 4. c. 22. n. 9ss. *Lacroix* l. 3. pr. l. n. 175ss.

ius carius vendatur, simonia committitur. At simonia non est iusto pretio vendere rem, cui annexum est ius praesentandi, quod ius cum re empta gratis in emptorem transfertur, sicut etiam hereditate in alium transfertur et donatione transferri potest.

193. Num liceat aliquid accipere pro instructione aliorum in doctrina sacra. — Attendendum est ad bonum, quod alii ex instructione capiunt.

a. Si instructio immediate ordinatur ad *solam spiritualem utilitatem* aliorum ut homilia, catechesis, instructio spiritualis etc., non licet quidquam exigere nisi ratione sustentationis ut pro functionibus sacris.

b. Si instructio non unice ad bonum spirituale, sed *simul ad bonum temporale* aliorum ordinatur e. g. ad mentem excolendam, ad honorem, ad oblectationem etc., pro ea aliquid accipere licet. Ideo aliquid exigere et accipere possunt, qui docent theologiam, qui dant consilia doctrinalia vel solvunt dubia et difficultates etiam in re morali, etsi per accidens eorum consilia etiam ad tranquillitatem conscientiae audientium conducant.

194. Num liceat aliquid accipere pro functionibus sacris.

a. Simonia est pro sacris functionibus quibusvis e. g. pro administratione sacramentorum, contione, sepultura ecclesiastica aliquid accipere tamquam pretium operis spiritualis: spirituale enim pro pretio temporali venditur. Licet autem *occasione* sacrarum functionum aliquid exigere et accipere per modum stipendii ad congruam sustentationem: qui enim operam suam impendunt in utilitatem spiritualem aliorum, iure divino et humano ab eis exigere possunt sustentationem temporalem, perinde atque illi, qui laborem suum impendunt in utilitatem aliorum temporalem¹⁵⁷⁾.

Voluit Christus, ut ministri altaris ex oblationibus fidelium sustentarentur; propterea ipse Christus mittens apostolos ad praedicandum evangelium dicit: *Dignus est operarius cibo suo*¹⁶⁶⁾. Fuse autem s. Paulus demonstrat ius apostolorum exigendi sustentationem congruam et obligationem fidelium eam eis supeditandi, provocans ad praeceptum Domini¹⁵⁹⁾.

b. Ex his iam deducitur: a. stipendium ad congruam sustentationem ministris sacris deberi ex iustitia; β. ideo illud exigere et accipere possunt etiam illi, qui eo non indigent: etenim non habet rationem eleemosynae, quae datur indigentibus, sed debiti stipendii, γ. Licite de stipendio eiusque mensura pactum iniri potest, si illud lege ecclesiastica vel consuetudine non est determinatum: quod enim ex iustitia debetur, illud in pactum deduci potest.

151) Luc. 10, 7; 1. Cor. 9, 7—14.

*8) Matth. 10, 10.

«·) 1. Cor. 9, 4—14. Cf. *De Sacramentis* n. 185.

a. Num stipendium non solum titulo sustentationis, sed etiam titulo mercedis tamquam pretium pro labore in functionibus sacris e. g. tu celebrando, in contionando necessarie subeundo exigi et accipi possit, controversum est. Auctoribus enim communiter id negantibus (n. 184), nonnulli opinantur, laborem, quamvis functionibus sacris internum ab eisque inseparabilem, manere actionem physicam ideoque pretio aestimabilem, adeo ut citra simoniam iuris divini emi et vendi possit. *Laymann* utramque sententiam apta distinctione conciliare conatur: si enim labor in spiritualibus ministeriis susceptus consideratur in ordine ad opus spirituale secundum propriam et specificam eius rationem, nihil pro eo accipi potest; quodsi consideratur in ordine ad operantem secundum genericam rationem operis et servitii in gratiam alterius praestiti, pro eo mercedem accipere licet¹⁶⁰⁾.

β. Pro missa vel pro aliis functionibus sacris stipendium exigere *iusto maius*, vel contra usum et legem ecclesiae stipendium accipere, simoniam esse complures affirmant, quia excessus pro re spirituali exigere censetur, cum alius titulus plus exigendi desit¹⁶¹⁾. Verum exclusa prava intentione accipiendi temporale pro spirituali, non potest affirmari in hoc casu committi simoniam: nam pro sustentatione debita plus exigere, quam licite exigere potest, erit vitium avaritiae et iniustitiae, at exclusa illa prava voluntate non committitur simonia.

γ. Qui *pro officio ex iustitia debito stipendium exigit*, ut si parochus pro contione vel pro administratione sacramentorum aliquid exigat, exclusa mente simoniaca pariter simoniam non committit, sed solum contra iustitiam peccat. Ubi tamen consuetudo viget, ut etiam pro ministerio ex officio debito e. g. pro administratione baptismi aliquid accipiatur, id retineri potest; tria vero caveri debent: α. ne in exigendis illis stipendiis species avaritiae appareat; β. ne plus exigatur, quam lege vel consuetudine determinatum est; secus ad restitutionem tenetur¹⁶²⁾; γ. ne sacra ministeria non solventibus negentur.

3. Ubi pro functione sacra stipendium exigere potest, licet etiam functionem sacram peragere *ex intentione percipiendi stipendium*; immo simonia non esset *principaliter propter stipendium* sacra peragere, adeo ut non fierent, nisi stipendium daretur: non enim pro stipendio res sacra venditur, sed in peragendo sacro non honor Dei, sed primario propria utilitas intenditur, id quod non simoniae sed avaritiae vitium est.

195. Num liceat aliquid accipere pro ingressu in religionem.

a. Statum religiosum rem spiritualem esse patet: ordinatur enim ad salutem animae; ideo non licet monasterio quidquam accipere quasi pretium pro ipsa *admissione* ad novitiatum vel ad professionem religiosam: venderetur enim res spiritualis.

b. Monasterio tum opulento tum inopi licet aliquid exigere pro sustentatione *tempore novitii*¹⁰³⁾, nisi speciali decreto (ut fratribus minoribus) prohibitum sit, tum quia novitii nondum pertinent ad religionem, tum quia pro lubitu discedere possunt et saepe reipsa discedunt.

ieo) *Laymann* 1. 4. tr. 10. c. 8. n. 42.

IfII) Cf. *Gury-Ballerini* ad n. 292.

162) Cn. 463, 2.

1β:1) *Concilium trid.* sess. 25. c. 16. De regular. Cn. 570.

c. Si monasterium est *opulentum*, *monialibus* quidem ecclesia indiscriminatum praescribit Cn. 547 § 1, ut dos aliqua accipiat, quia experientia constat monasteria inonialium etiam opulenta frequentius infortuniis esse obnoxia. Cavere autem debent, ne inhabiles propter dotem accipiantur, quod esset simoniacum.

d. Monasterio *virorum* pro sustentatione ipsorum religiosorum nihil exigere licet. Num semper sit simonia, et utrum sit simonia iuris divini an ecclesiastici, si monasterium dives occasione professionis pro sustentatione aliquid exigit, controversum est¹⁸⁴⁾. Simonia iuris divini committi non videtur, si pecunia non pro ingressu, sed ratione sustentationis exigitur.

196. Num liceat aliquid dare ad redimendam iniustam vexationem, ne scilicet quis impediatur in obtinendo spirituali e. g. beneficio vel alio bono spirituali. — Si datur ad removendam ipsam vexationem iniustam, non est simonia: nam remotio vexationis seu liberatio ab iniuria est aliquid temporale et pretio aestimabile; si autem datur ad comparandum vel firmandum sibi aliquod ius ad rem spiritualem, est simonia: nam hac ratione directe paratur via ad obtinendum spirituale, id quod est simoniacum.

a. Dicitur: *iniustam* vexationem: nam pecunia remove vexationem *iustam* e. g. accusationem de crimine, quod ad beneficium ineptum reddit, est simonia: qui enim redimere conatur vexationem iustam, nullum ius habet ad spirituale; ideo removendo vexationem emere censetur ius ad spirituale, quod est simoniacum.

b. Licet ergo dare pecuniam sacerdoti, qui sine ea nollet administrare sacramenta, modo adsit gravis ratio suscipiendi sacramenta e. g. ad implendum praeceptum paschale, quia sine gravi causa non licet permittere alterius peccatum¹⁸⁵⁾.

184) Cf. s. *Alphons.* n. 92. *Lehmkuhl* II. n. 1235.

185) S. *Alphonsus* n. 103.

LIBER SECUNDUS.

De secundo decalogi praecepto.

:>Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum.^c
Ex. 20, 7.

Secundum decalogi praeceptum, quatenus *affirmativum* est, praecipit honorem nomini Dei exhibendum, et quatenus *negativum* est, prohibet omnem irreverentiam sanctissimi Dei nominis. Iam vero divinum nomen honoratur: *a.* reverenti pronuntiatione, inhonoratur *vana assumptione*; honoratur *b.* invocatione et *laude*, inhonoratur *blasphemia*; honoratur *c. voto*, inhonoratur *voti violatione*; honoratur *d. iuramento*, inhonoratur *periurio* atque illicita *adiuratione*.

QUAESTIO PRIMA.

De vana assumptione nominis Dei.

197. Notio et malitia. 1. Ille dicitur divinum nomen in vanum assumere, qui nomen Dei sine debita reverentia usurpat.

a. Haec vana divini nominis assumptio procedit: *a.* ex impatientia et indignatione: *Mi Deus, quantopere hi molesti sunt'* vel *β.* ex admiratione: *Mi Deus, Iesus, Maria, quis hoc dixisset! Mi Deus, quid dicis!* vel *γ.* ex mera consuetudine.

b. Quod de nomine Dei affirmatur, idem servata proportionem etiam de vana et inutili usurpatione *nominum sanctorum vel rerum sacrarum* dicendum est: irreverentia enim sanctis et rebus sacris irrogata in Deum redundat.

2. Vana usurpatio nominis Dei *est peccatum veniale contra virtutem religionis*: haec namque virtus postulat, ut nomen Dei propter specialem relationem, quam nomen ad Deum ipsum habet, solum ex rationabili fine et cum debita reverentia proteratur. Unde s. scriptura monet: *Nominatio Dei non sit assidua in ore tuo*¹⁾. Attamen peccatum veniale non excedit, quia, cum *contumeliam* non contineat, gravem irreverentiam non infert.

Quare sine dubio venialiter delinquant, qui ad singula paene verba, ad iocos et -v eiusmodi vana proferre solent sanctissima nomina; attamen propter inadvertentiam saepe nullum peccatum est.

3L *Nomen daemonis* frequenter et inutiliter usurpare, etsi non sit peccatum, est tamen valde indecens, praesertim in clericis et religiosis: nomen enim infensissimi Dei et fidelium inimici ab homine Christiano non est usque proferendum.

1) Eccli. 23, 10.

QUAESTIO SECUNDA.

De blasphemia.

Articulus primus.

De ipsa blasphemia.

198. Blasphemiae definitio. Blasphemia etymologice significat locutionem contumeliosam²⁾; ex usu communi autem significat locutionem contumeliosam in Deum (Gotteslasterung).

a. Dicitur *locutio*, quia blasphemia ordinarie verbis committitur, quamvis etiam cogitatione vel facto committi *possit*; *contumeliosa*: blasphemia enim in eo proprie consistit, quod verbo aliquid fit, quo divina, maiestas et excellentia inhonoratur; *in Deum* vel immediate vel mediate, eo quod Deus in sanctis vel rebus sacris inhonoratur: verba enim contumeliosa in sanctos vel res sacras eatenus sunt blasphemiae, quatenus redundant in Deum et sic honorem Deo debitum laedunt: sicut enim cultus sanctorum et rerum sacrarum, ita etiam earum inhonoratio in Deum redundat.

» b. Sola blasphemia verbis commissa est blasphemia *proprie dicta*; blasphemia solis factis commissa (spuere in coelum, Deo pugnum facere, conculcare crucifixum) improprie blasphemia dicitur. Blasphemia enim proprie est vitium linguae: nam laudi directe opponitur, quae *verbis* exhibetur; sufficit autem *verbum scriptum* ad blasphemiam proprie dictam committendam³⁾.

199. Divisio. Blasphemia dividitur: a. *ratione sensus verborum*, in *haereticalem*, *imprecativam* et *probrosam* (simplicem) prout verba blasphemia continent haeresim (*Deus est tyrannus*), aut imprecationem, qua Deo malum exoptatur (*Pereat Deus, maledictus Deus*), aut merum probum, quo de Deo contumeliose aliquid enuntiatur (*Vah, qui destruis templum Dei et in triduo illud reaedificas, salva te metipsum**).

b. *Ratione obiecti* seu termini in *immediatam*, quae Deum in se inhonorat, et *mediatam*, quae Deum inhonorat in creaturis, quae specialem relationem ad Deum habent, ut sancti et res sacrae.

\ c. *Ratione intentionis* in *directam* (diabolicam), quae fit cum intentione inhonorandi Deum, et *indirectam*, quae non fit cum intentione inhonorandi Deum, attamen cum advertentia in verbis vel factis contineri Dei contemptum.

d. *Ratione modi* in *verbalem* et *realem*, firout verbis aut factis committitur.

2) *Blasphemia* considerata vocis origine (βλάπτω = laedo, φήμη = fama) significat laesionem famae, quae si in homines committitur, est contumelia, si in Deum committitur, est blasphemia.

3) Cf. *Suarez*, De religione tract. 3. l. 1. c. 4. n. 1 ss.

4) Matth. 27, 40.

200. Malitia. 1. Blasphemia est *peccatum ex toto genere suo grave*: quaevis enim blasphemia, etiam ea, quae in sanctos dirigitur, est contumelia Deo irrogata; quaevis autem contumelia supremae maiestati irrogata gravis est. Ideo s. scriptura: *Homo, qui maledixerit Deo suo, portabit peccatum suum, et qui blasphemaverit nomen Domini, morte moriatur*^{3')}.

Non raro tamen blasphemiae aut nullum aut veniale tantum peccatum sunt, ubi nimirum verba blasphema aut sine ulla aut cum levi tantum advertentia proferuntur, quod ordinarie iis accidit, qui in aestu alicuius passionis e. g. irae blasphemant, nisi ira in ipsum Deum vel sanctos feratur. Defectus autem advertentiae eum non excusat a gravi peccato, qui pravam blasphemandi const. nem emendare negligit⁰⁾.

2. Tres blasphemiae: *haereticalis, imprecativa et simplex specie ab invicem differunt*, quia violationi religionis accedit laesio alius quoque virtutis: simplex enim adversatur soli religioni, haereticalis insuper fidei et imprecativa caritati; quare in confessione haec sunt distinguenda.

3. Blasphemiae *in ratione blasphemiae omnes eiusdem speciei sunt*: omnes enim eidem virtuti religionis adversantur, quam non laedunt modo essentialiter diverso. Quare sufficit in confessione dicere: *Toties graviter blasphemavi*¹⁾ (et laesi graviter fidem vel caritatem).

201. Condiciones ad blasphemiam requisitae. Ad peccatum igitur blasphemiae committendum duo requiruntur: ut *verba blasphema* proferantur, et quidem *cum advertentia* ea continere inhonorationem Dei.

*

C

a. Qui ergo in ira et indignatione in homines vel iumenta verba vel nomina sancta profert, quae inhonorationem Dei non continent, ut *Himmel, Herrgott, Kruzifix, Sakrament*, proprie non blasphemat, sed vana usurpatione nominis Dei vel rerum sacrarum venialiter peccat, modo indignatio non feratur in Deum. Propter conscientiam erroneam autem graviter peccari potest.

b. Locutiones, quae proferuntur in sanctos, non ut sancti sunt et specialem relationem ad Deum habent, sed ut homines erant hic in terris degentes, ut si sancti Crispinus et Crispinianus vocentur viles sutores, s. Petrus dicatur calvus, s. Carolus Borrom. naso, blasphemiae non sunt: nullum enim est convicium in Deum prolatum, si quis de defectibus naturalibus hominum, etsi Dei amicorum, loquatur. Quodsi hoc ex ioco fiat, veniale, si ex contemptu, grave peccatum est contra duliam.

c. Qui ex ira et indignatione in homines vel iumenta profert verba blasphema, quin attendat ad iniuriam et inhonorationem Dei, non committit formalem blasphemiam.

d. Qui autem in ira et indignatione profert verba blasphema sive ad demonstrandam iram, sive ad terrendos filios, sive ad stimulandos equos, non quidem cum animo inhonorandi Deum, sed tamen advertens ad irreverentiam, quae illis verbis continetur, peccatum blasphemiae committit.

B) Lev. 24, 15. 16.

e) Cf. *De principiis* n. 86.

3) *Balterini-Palmieri* II. n. 518. *Lugo*, De poenit. disp. 16. n. 178 s.

quinque potissimum modis committi potest:

a. Si Deo aliquid tribuitur, quod ei repugnat, ut *Deus est crudelis*; vel si Deo aliquid negatur, quod ei convenit, ut *Deus non est omniscius*.

b. Si creaturae tribuitur, quod soli Deo convenit, ut si quis diceret: *Hoc tam bene facere possum quam Deus*: eo ipso enim perfectio divina ut soli Deo propria negatur, et sic Deo iniuria infertur⁸⁹.

Hoc modo blasphemant, qui per falsos deos iurant: item insani amatores, qui personam amatam deam, omne et unicum bonum suum, beatitudinem suam appellant, si quidem serio et non per quandam exaggerationem ita loquantur.

c. Si de Deo vera quidem dicuntur, sed ironice (v. g. *eine schone Gerechtigkeit*) et cum contemptu.

d. Si cum ira contra Deum res divinae vei sacrae (sacramenta, sanguis Christi, crux sancta) nominantur, vei si eadem addito nomine contemptibili proferuntur.

e. Si verba contumeliosa dicuntur in b. Virginem vel in sanctos, (*tu* ,1. U quatenus sancti et Dei amici sunt

205. Quae formulae blasphemiae sint. Ad discernendas locutiones blasphemias ab iis, quae blasphemiae non sunt, hae regulae attendi debent:

1. Blasphema censentur verba, quae ex propria sua significatione vel ex communi acceptione vel ex modo, quo proferuntur, e. g. ironice vel cum contemptu, Dei inhonationem continent.

a. Fieri enim potest, ut verba, quae ex se non sunt blasphema, ex communi aestimatione graves blasphemiae sint; ideo probe dispiciendum est, quaenam locutiones in certa regione communiter habeantur ut blasphemiae: etenim in singulis fere regionibus habentur certae formulae, quae ab omnibus habentur blasphemiae, quarum proinde assumptio ibi Deum inhonorat, quamvis etymologice non sint contumeliosae, id quod auctores ex Gallia et Belgio oriundi affirmant de formula: *Sacré nom de Dieu*⁹⁰).

b. Item fieri potest, ut verba, quae ex se blasphema sunt, formales blasphemiae non sint, quia ex communi aestimatione non habentur ut-contumeliosa. Sic formula gallica: *Mille noms de Dieu* et germanica: *Tausend Sakrament*, *Tausend Herr Gott* ex se blasphemiam haereticalem continent; qui tamen his formulis utuntur, haeresim in iis latentem neque intendunt neque cognoscunt. Quare his verbis, quae plerumque ex admiratione proferuntur, ordinarie non committitur nisi venialis irreverentia vanae assumptionis nominis sacri.

8) Cf. *Lehmkuhl* 1. n. 508.

9) Cf. *Génicot* 1. n. 295; sed in ultima editione editor animadvertit sensum communem mutari posse per aptam instructionem.

2. Locutiones, quae habent sensum incompletum, pari modo verba corrupta et dimidiata non sunt blasphemiae, nisi in aliqua regione ex communi apprehensione habeantur contumeliosa.

3. In dubio de significatione verborum ad intentionem et affectum loquentis attendendum est: in peccatis enim verborum maxime considerandum videtur, ex quo affectu aliquis verba proferat¹⁰⁾; et manente dubio non sunt habenda ut blasphema. ; }

Dicere: *Detis mei plane est oblitus; quare Deus me creavit? si Deus esset, haec mihi non contingerent* blasphemia est, nisi proferantur, ut saepe fit, solum ad ostendendam doloris gravitatem vel ex mera levitate. — *Deus iniuste me tribulationibus gravat; Deus iniuste malos sinit esse felices in mundo* blasphemia haereticalis est, si serio et advertenter proferuntur. — *Bei Gott, beim Sakrament* non blasphemia, sed potius formula iuramenti et proinde veniale peccatum vanae assumptionis nominis Dei est. — *Herrgott Sakrament* non est blasphemia, quia non habet sensum perfectum nec contemptum continet, sed est irreverentia (venialis) in Deum et sacramenta, nisi dicatur cum indignatione et contemptu adversus Deum. — *Sakramentspfaff, Sakramentsschelm, Sakramentsvieh* blasphema sunt, quippe quae propter adiectum nomen contemptibile contineant contemptum sacramentorum. *Perdat te sanguis Christi* aliis sola imprecatio, aliis vero etiam blasphemia videtur, quia etiam in contemptum Dei cedit

Articulus secundus.

De maledictionibus.

204. *Maledicere* proprie est malum alteri imprecari. Maledicta igitur in creaturas prolata blasphemiae sunt, quando maledicta redundant in Deum. Tum autem maledicta in creaturas prolata in Deum redundant, quando illis maledicatur, prout relationem ad Deum habent i. e. prout sunt opus Dei vel prout a Deo immittuntur. Itaque

1. Maledicere *sanctis vel rebus sacris* e. g. sacramentis ecclesiae, vel malevole loqui de aliquo sancto ordinarie est blasphemia, quia in his ordinarie habetur et apprehenditur relatio ad Deum.

2. Maledicere *creaturis ratione carentibus* e. g. ventis, pluviae, grandini, animalibus ordinarie non est blasphemia, quia non apprehenditur eorum relatio ad Deum; ordinarie ergo leve peccatum irae et impatientiae est. Et si adest finis honestus maledicendi creaturis, nullum est peccatum, ut David maledixit montibus Gelboë, lob et Ieremias horae nativitatis.

Si tamen creaturarum irrationalium e. g. animalium relatio ad homines spectatur, peccatum contra caritatem committitur, quia malum quod illis optatur, reipsa homini, cui illa prosunt, optatur.

3. Maledicere *creaturis rationalibus* ordinarie solum caritati adversatur, quia earum relatio ad Deum ordinarie non apprehenditur. Hoc

¹⁰⁾ S. Thomas 11. 11. q. 72, a. 2.

peccatum saepius veniale est sive ob parvitatem materiae sive ob defectum seriae voluntatis e. g. in eo, qui in magna ira proximo maledicit.

Hae maledictiones: *Damnet me Deus; auferat te diabolus*, blasphemiae sunt, si proferantur in creaturam, prout a Deo facta est vel Dei similitudinem prae se fert; verum ordinarie is, qui eiusmodi imprecationem profert, ad respectum, quem creatura ad Deum habet, non attendit.

4. Maledicere *diabolo* exclusa ira, impatientia vel alio defectu non est peccatum: non enim ut creatura Dei est, sed prout Dei et hominum hostis infensus et auctor tot tantorumque malorum est, ei solet maledici.

Nota: Sciat confessarius accusationem »Maledixi« diversa posse secundum mentem poenitentium significare: blasphemiam, maledictionem, vanam assumptionem nominis sacri, usurpationem verborum fortiter enuntiantium iram (Kraftausdricke).

QUAESTIO TERTIA.

De voto¹¹⁾.Articulus primus.¹

De natura voti.

205. Natura voti. 1. *Votum* definitur: »promissio deliberata ac libera Deo facta de bono possibili et meliore*¹²⁾).

a. Promissio est voluntas se obligandi ad aliquid faciendum vel omittendum ab alio acceptata, quae proinde veram obligationem inducit. Quare votum differt a *proposito* coram Deo concepto, quod est voluntas aliquid faciendi vel omit- tendi, ideoque nullam obligationem inducit. Hinc non servare propositum per se non est peccatum; propter motivum negligentiae autem vel taedii, ob quod omittitur, potest per accidens esse peccatum veniale.

b. De essentia voti est, ut sit promissio facta *ipsi Deo* ;/si sanctis fit aliquod votum, ordinarie intelligendum est illud fieri Deo in honorem sanctorum. Quod si quis solum sancto vovet nec ullo modo Deo quidquam promittere intendit, non emittit votum proprie dictum, quod natura sua est actus latriae, sed elicit actum duliae aut hyperduliae (n. 136), qui iuxta intentionem parit obligationem gravem vel levem.

c. Fideles haud raro dubitant, utrum propositum conceperint an votum emiserint. Ut eorum dubium solvatur, non sufficit ad verbum attendere, quo usi sunt: nam etiam verbum *promitto* saepe solum propositum exprimit; sed auctore s. *Alphonso* interrogandi sunt, >si tunc, cum votum emiserunt, existimarunt, se giaviter peccaturos fuisse an non, si postea non satisfacissent¹³⁾.¹⁴ Si res dubia manet, resolvendum est eos propositum fecisse, quia de obligatione non constat.

d. Ad valorem voti eius acceptatio ex parte Dei requiritur, etenim de natura promissionis est, ut acceptetur ab eo, cui fit promissio. Acceptat autem Deus statim omnes promissiones sibi factas, quae debitis condicionibus non carent: nisi enim Deus promissiones sibi factas acceptaret, s. scriptura non urgeret obligationem implendi, quae Deo promissa sunt¹¹⁾.

2. Votum est *actus virtutis religionis* et quidem *latriae*: voto enim homo opus bonum Deo offert ad eum honorandum et colendum; atqui actus, qui ad cultum Deo exhibendum ordinatur, est actus latriae. Et sicut votum est actus virtutis religionis, ita etiam voti impletio ad eandem virtutem pertinet. Opus ergo bonum ex voto praestitum duplicem bonitatem moralem habet.

11) S. *Thomas* 11. 11. q. 88 a. 1—12. S. *Alphonsus* l. 3. n. 194 -262. *Suarez*. De religione tr. 6. l. 1—6. *Thom. Sanchez*, In praecepta decalogi l. 4. c. I—56. *Lcassitis*, De iustitia et iure l. 2. c. 40. *Th. Bouquillon*, De virtute religionis (Brugis 1889) pars II. l. *Wirthmüller*, Die mor. Tugend der Religion (Freiburg 1881) S. 538 ff. *to Reuter*, Theologia moral, p. 11. tr. 4. *C. Kirchberg*. De voti natura, obligatione, honestate etc. (Monasterii 1897) et alii auctores totam theol. moralem tractantes, quos cf. initio libri.

12) Cn, 1307, 1.

13) Praxis confess, c. 2. n. 25.

14) Cf. Eccl. 5, 3. 4. Num. 30, 3 ss. Deut. 23, 22.

Valor moralis voti non solum ex eo patet, quod s. scriptura ad impletionem voti hortatur et exemplum s. *Pauli* refert, qui votum emisera¹⁵⁾, sed etiam ex ipsa rei natura: nam *a.* opera ex voto facta praeter bonitatem, quam ex obiecto habent, induunt valorem oblationis Deo factae et meritum virtutis religionis; *b.* vovens maiorem erga Deum subiectionem perfectioremque oblationem praefert: per votum enim erga Deum se obligat et non solum rem promissam, sed per obligationem ipsam voluntatem Deo offert; *c.* tendentia voluntatis in bonum per votum magis seria et firma evadit; *d.* quodsi difficultatibus implexa est voti executio, non solum volubilis voluntas firmatur, sed insuper voventi se offert occasio ostendendi fidelitatem atque amorem erga Deum¹⁶⁾.

206. Divisio voti. Votum multipliciter dividitur:

1. In votum *publicum*, quod a legitimo superiore nomine ecclesiae acceptatur; *privatum*, quod sine interventu ecclesiae a solo vovente emittitur¹⁷⁾; in institutis saecularibus^{17*)} emittuntur vota, quae nec sunt publica, quia ut talia ab Ecclesia (saltem regulariter) non recipiuntur, nec privata fori interni (a. S. Poenitentiaria dependentia), cum »fundamentum praebeant constitutioni categoriae personarum, quae specialibus normis iuridicis subiacent. Ideo *scmipublica* merito dici possent vel *privata recognita*¹⁸⁾.

2. Votum publicum aut est *sollemne* aut *simplex*, prout ecclesia illud auctoritate sua qua tale acceptat et confirmat, aut non tamquam sollemne, sed solum ut simplex acceptat; coram Deo autem utrumque votum essentialiter eadem ratione obligat.

a. Vota sollemnia sunt: votum castitatis in ordinatione subdiaconatus emissum et vota substantialia, quae in ordinibus religiosis *ut talia* emittuntur.

b. Sollemnitas voti ortum ducit non ex natura voti, sed ex iure ecclesiastico, cui vovens scienter consentit. Votum, tum sollemne tum simplex essentialiter consistit in traditione voventis Deo et Ecclesiae facta; quae vero traditio ab Ecclesia recipitur in votis sollemnibus tamquam irrevocabilis, quae voventem ad certos actus (e. g. matrimonium, contractus) inhabilem reddit. Tantus effectus non habetur in votis simplicibus, quae actus votis contrarios faciunt tantum illicitos.

v--

. AVx'-y ^
3. In votum *personale*, si promittitur aliqua ipsius voventis actio vel actionis omissio, ut votum peregrinandi vel ieiunandi, *rea/e*, si directe promittitur aliqua res voventi externa, actio autem eatenus tantum, quatenus ad rem praestandam requiritur, ut votum impendendi certam rem pauperibus vel ecclesiae, et *mixum*, si promittitur utrumque simul, v. g. peregrinari et offerre cereum vel iuvare proximum per eleemosynam.

10) Cf. Act. 18, 18; 21, 23 ss.

11) Cf. s. *Thomas* II. 11. q. 88. a. 6.

12) Votum *publicum* quandoque ita definitur, ut sit votum *manifestum* et opponatur non privato sed occulto, sed hic terminus sumitur in sensu Cn. 1308.

13) Cf. Const. *Provida Mater Ecclesia*. A. A. S. 39 (1947) 114—124.

14) A. *Gutiérrez* in *De Institutis Saecularibus*, 1. 306 (Rom 1951). *Larraona* in *Commentarium pro Religiosis*, 1949, 167 s. // *Hanstein*, *Ordensrecht* 303 s. (Paderborn 1953).

4. In votum *determinatum*, si res promissa accurate designatur: *Voveo abstinentiam, et fdisiunctivum*, si ex pluribus rebus propositis una praestanda promittitur, quae ad libitum determinari potest; *Voveo ieiunium aut eleemosynam*.

5. In votum *reservatum* et non *reservatum*, prout potestas dispensandi vel commutandi soli SS. Pontifici aut etiam aliis superioribus competit.

6. In votum *temporale* et *perpetuum*, prout solum ad certum tempus vel per totam vitam servandum promittitur.

7. In votum *expressum*, si promissio interna verbis exterius declaratur, ut communiter fit, et *tacitum*, si ipsa promissio interna exterius non exprimitur, sed tamen scienter ponitur actio, cui annexum est votum; sic votum castitatis in susceptione subdiaconatus emittitur.

A voto tacito distinguendum est *votum implicitum*; sic qui vovet religionem, implicite vovet castitatem. Votum 'implicitum eo a tacito differt, quod votum implicitum in eo, quod explicite promittitur, continetur^votum tacitum in actione, cui annexum est, "non continetur, sed actio externa ostendit votum interius factum esse.

8. In votum *singulare*, quod a persona physica, et votum *commune*, quod a persona morali seu a communitate emittitur.

9. In votum *absolutum* et *condicionatum*, prout simpliciter vel sub'.<>^ condicione aliquid promittitur. Condicionatum dividitur in *poenale*. si sub condicione culpa poena infligenda promittitur: St iterum blasphemavero, genuflexus rosarium recitabo; et non *poenale*, si quid mere sub condicione promittitur: Sr sanitatem recuperavero, piam peregrinationem instituam.

Articulus secundus.

De condicionibus ad votum requisitis.

Ad valide vovendum aliae condiciones requiruntur *ex parte voventis*, aliae *ex parte materiae*.

2Q7. Ex parte voventis ad voti *essentiam* et valorem requiritur intentio, deliberatio et libertas *perfecta*.

Declaratis hisce condicionibus patebit, *quemlibet vovere posse, qui ratione pollet nec iure positivo prohibetur*¹⁰⁾. Ideo vota expleto septennio emissa per se valida censentur. Vota religiosa temporaria ante 16. et perpetua ante 21. aetatis annum expletum valide emitti non possunt, quia ab ecclesia irritantur²⁰⁾.

^{TM)} Cn. 1307, § 2.

²⁰⁾ Cn. 573.

1. Intentio seiPvoluntas promittendi et^e obligandi requiritur, quia utraque voluntas ad veram promissionem pertinet.

a. Votum *fictum* seu emissum sine voluntate promittendi aut se obligandi nullum est; votum autem cum animo se obligandi, sed non implendi validum est, sed graviter vel leviter illicitum pro ratione materiae.

b. Voluntas vovendi seu promittendi ratione quidem distinguenda est a voluntate se obligandi: obligatio enim est promissionis effectus essentialis et necessarius; attamen ob hanc ipsam rationem impossibile est, ut aliquis velit promittere, nec velit se obligare.

SuFnaews

208. 2. *Perfeeta deliberatio*, ea scilicet rei et obligationis consideratio, quae ad actum vere et perfecte humanum requiritur: nemo enim sine sufficienti deliberatione se obligare censetur. Et haec quidem deliberatio ad omne votum requiritur sive eius materia gravis sive levis est; in omni enim voto suscipitur obligatio; ad obligationem autem voluntarie suscipiendam requiritur *perfecta*-cognitio obiecti (quoad substantiam) et actus voluntatis perfecte humanus.

a. Ideo ne sub levi quidem valet votum pueri rationis nondum perfecte compos, neque hominis semidormientis vel semiebrii. Nec valet votum factum cum omnimoda ignorantia vel cum semiplena tantum cognitione obligationis, quam inducit; nec votum emissum cum generali tantum cognitione alicuius oneris, quod assumitur; attamen ut valeat votum, non requiritur rei promissae consideratio quoad omnes eius circumstantias, sed sufficit eius cognitio quoad substantiam.

b. Ut valeat votum, non i;eqil|iritur diuturna et *matura deliberatio*. Ex defectu maturae deliberationis non\aro""ttt7'ut imprudenter votum emittatur; eiusmodi inconsideratio in emittendo voto causam praebet dispensationis vel commutationis, at illud non efficit invalidum.

c. Si dubium est, an votum emissum sit cum plena deliberatione, votum non obligat, cum obligatio dubia nulla sit. Ubi vero de facto voti emissi constat, non facile admittendus est plenae deliberationis defectus.

209. *De voto ex errore emisso*, a. Non valet, si error est *substantialis* i. e. aut de substantia rei promissae aut de circumstantia substantiali, quae si cognita esset, votum impediret: nam eiusmodi error tollit voluntatem vovendi, cum nulla sit voluntas, ubi nulla est cognitio. ~~Valet autem, si error est~~ *accidentalis* i. e. de circumstantia iLCcidental, quae si cognita esset, votum tamen non impediret: nam eiusmodi error non tollit voluntatem vovendi.

Ideo invalidum est votum, quo quis promittit offerre calicem, quem putat esse ex cupro, cum sit aureus; quo quis promittit peregrinationem ad sanctuarium, quod putabat distare duabus horis, sed distat octo. Valet autem votum, quo quis promittit peregrinationem ad locum, quem putabat distare tribus horis, sed distat quatuor.

b. Non valet, si error est de *causa* finali seu *motiva*, quia deficiente causa finali deest consensus; valet autem, si error est solum de *causa*

impulsiva, qua scilicet non existente votum nihilominus fieret, quia adest plenus consensus.

Si quis promisit peregrinationem propter sanitatem patri restitutam, quem postea cognoscit nunquam fuisse infirmum, ad nihil tenetur. — Si quis promisit ire ad sanctuarium primario ad colendam b. Virginem, secundario ad amicum ibi invisendum, tenetur ire, etsi tempore, quo id promisit, amicus illum locum iam reliquisset.

c. Vota autem *in aliqua religione emissa* semper valent, nisi error versetur circa substantiam votorum vel circa legem ecclesiae irritantem²¹⁾: in emittendis enim votis religiosis quilibet eam intentionem habere debet, quam postulat status religiosus; atqui hic postulat, ut vovens velit suum votum valere, etsi aliquam circumstantiam ignoret: alias enim status religiosus non haberet eam firmitatem, quam natura sua habere debet.

210. 3. Perfecta libertas seu liber voluntatis consensus, quo vovens erga Deum se obligatum velit ad aliquid faciendum vel omittendum.

De voto ex metu emisso. Votum ex metu emissum, qui usum rationis perturbat, ideoque necessariam deliberationem impedit, non valet; supposita autem necessaria deliberatione, quam metus etiam gravis ordinarie non impedit²²⁾, haec statuenda sunt:

a. Valet votum emissum «. ex gravi metu *ab intrinseco*, i. e. si occasione alicuius mali (sive a causa externa, sive ab interna) imminentis agens ipse libere eligit votum emittendum, quod secus non fecisset; ideo valet votum emissum in periculo vitae propriae vel alienae sive ex infirmitate sive ex naufragio imminente; /?. ex gravi metu *ab extrinseco*, sed *juste* incusso, ut si reus delicti subiiciendus sit poenae, nisi determinatum votum emittat.

b. Non valet votum emissum ex gravi metu *ab extrinseco et iniusto*, i. e. si alia causa libera malo iniuste proposito agentem determinat ad votum, quod secus non fecisset. Invalidum est certe ex iure ecclesiastico²³⁾; sed videtur etiam iure naturae invalidum, non propter defectum consensus (qui adest), sed quia Deus tale votum coactum non acceptat; non enim potest acceptare promissionem vi iniusta extortam, ne approbare videatur iniuriam voventi illatam²⁴⁾.

M) Cf. cn. 572.

22) Pari ratione votum in aestu passionis vel devotionis emissum ordinarie validum est, etsi voventem postea sui voti poeniteat, quia eiusmodi affectus raro impedit necessariam deliberationem et libertatem. In his tamen adiunctis adest ratio sufficiens recurrendi ad dispensationem.

23) Cn. 1307, 3 haec habet: Votum metu gravi et iniusto emissum ipso iure nullum est.

24) *Ballerini-Patmieri* 11. n. 609.

Sunt, qui hoc idem probabiliter etiam *ad metum levem* extendant; et sanatio in utroque casu eadem est, modo constet metum veram eamque solam causam vovendi fuisse. Ideo non valet votum ingrediendi religionem a puella emissum, eo quod parentes importunis monitionibus ad tale votum eam induxerint; quod tamen non est transferendum ad ipsa vota religiosa, utpote fundantia statum vitae.

21II. Ex parte materiae ad *valorem* voti *requiritur*, ut ea sit possibilis, honesta et de bono meliore.

1. *Voventi possibilis* non solum^A physice, sed etiam moraliter: ad impossibile cum nemo se obhgant potest. Illud autem censetur moraliter impossibile, quod sine magna difficultate perfici nequit.

Ideo a. non valet votum vitandi omnia peccata venialia etiam semideliberata, cum hoc sine speciali Dei privilegio sit impossibile; b. valet votum vitandi omnia venialia deliberata sive in genere sive in determinata specie, si fiat a persona, quae serio perfectioni studet; in aliis autem propter moralem impossibilitatem hoc votum nullum est, nisi sit votum vitandi venialia deliberata certae speciei; c. valet votum vitandi omnia peccata mortalia, quia hoc cum ordinario Dei auxilio omnibus possibile est: non expedit tamen, ut fiat a persona fragili.

Nun valeat votum de re partim possibili, partim impossibili, ab intentione voventis dependet. Si utramque partem ad modum unius promittere intendit, ad nihil tenetur, ubi totum implere non potest; quod si non ad modum unius vovere intendit, vel si de intentione voventis non constat et res ex intentione praesumpta resolvenda est, haec statui possunt:

a. Si materia est indivisibilis vel si in parte possibili ratio voti non salvatur, ad nihil tenetur. Sic qui promisit peregrinationem romanam et totam viam complere nequit, ad nihil tenetur.

b. Quodsi materia est divisibilis, valet pro ea parte, quae possibilis est, nisi sit accessoria; hinc qui vovit ieiunium et non potest abstinere a carnibus, tenetur ad ieiunium quoad unicam refectionem.

Aliud exemplum habes in voto peregrinationis nudis pedibus instituendae vel peregrinationis cum susceptione sacramentorum. Qui in priore voto praestare non potest accessorium, tenetur ad principale, ad ipsam nempe peregrinationem. In altero voto is, qui non potest peregrinationem facere, nec sacramenta suscipere tenetur; quodsi susceptio sacramentorum esset principale, teneretur domi sacramenta suscipere.

212« 2. *Honesta*: Deus enim non colitur nisi actione, quae ipsi sit grata et accepta; eiusmodi autem non est, nisi quod moraliter bonum est.

a. Votum de *re vana* vel inutili e. g. non exeundi e domo dextero primum pede invalidum est. Pariter votum *de indifferenti* e. g. non transeundi per determinatam plateam invalidum est, quia nihil confert ad cultum divinum. Quodsi res indifferens ex circumstantiis vel ex fine moraliter bona evadit, materia voti esse potest.

b. Vovere *rem vanam* vel indifferentem peccatum veniale est. Vovere *rem leviter malam* iuxta alios veniale, iuxta alios mortale peccatum est. Vovere *rem graviter peccaminosam* iuxta omnes grave peccatum est, quia Deo gravis iniuria infertur.

Argumentum eorum, qui votum de re leviter mala grave peccatum dicunt, videtur esse convincens: nam eiusmodi votum supponit Deo placere ab eoque acceptari rem malam; atqui his continetur in Deum irreverentia, quae non admittit parvitatem materiae, quia id directe et immediate repugnat summae eius sanctitati.

Num valeat votum de re bona, sed ex fine voventis mala.

a. Non valet, si finis malus est *causa motiva et totalis voti*, quod dupliciter accidit: quando votum emittitur ad impetrandam a Deo rem illicitam et quando emittitur in gratiarum actionem pro re illicita, ut si quis vovet eleemosynam ad obtinendum faustum exitum causae iniustae, vel si quis facit votum, eo quod inimicum feliciter occiderit; nam finis iste totum votum inficit illudque malum reddit atque blasphemum.

b. Valet votum, si finis malus est *causa imputativa et partialis voti*, ut si quis vovet coram aliis magnam eleemosynam in Dei quidem honorem, sed etiam ut propterea ab hominibus laudetur. Eiusmodi votum validum est, quia malus finis votum in se bonum accidentaliter tantum comitatur²⁰⁾.

c. Pari modo valet votum factum *sub condicione mala*, quae non ponitur ut finis voti; atque id quidem non solum si condicio in se res bona est, quae supponit actionem malam, ut si quis vovet opus pium, si ex duello incolumis evaserit (vitam servare bonum est, quod per votum impetrare intendit), sed etiam, si condicio res mala est, ut si quis vovet opus pium, si reipsa inimicum occidat: nam posita condicione honestum est votum implere²¹⁾.

215. 3. *De bono meliore* i. e. de re tali, quae non impediat maius bonum; ergo materia voti non solum in se bona, sed etiam melior esse debet, non quam aliud quodcunque bonum, sed quam eius omissio; Deus enim non obligat nos, ut meliora semper faciamus, sed admittere non potest, ut nosmetipsos obligemus ad non facienda meliora; — qui autem rem minus bonam vovet, eo ipso se obligat ad omittendam meliorem oppositam²⁷⁾. At non requiritur, ut res promissa absolute sit bonum melius, sed sufficit, ut *relative* ad personam voventis sit melior eius opposito.

a. Hinc *votum nubendi* per se non valet, etiamsi votum sit ducendi piam et pauperem vel periculo incontinentiae expositam, quia pro vovente coelibatus maius bonum est; si tamen matrimonium ipsi voventi necessarium est sive ad tollendum scandalum sive propter periculum incontinentiae, pro ipso esset bonum melius et apta materia voti. Item si quis iam proposuit uxorem ducere, valet votum ducendi pauperem ad sublevandam eius egestatem.

20) *Ballerini-Palmieri* II. n. 621.

M) *S. Alphonsus* n. 206.

27) *Suarez* 1. 2. c. 7. n. 2.

b. Votum *non vovendi* absolute emissum invalidum est, quia melius est vovere quam non vovere; sed votum non vovendi nisi cum licentia confessarii validum est, quia melius est sine periculo imprudentiae quam cum periculo imprudentiae vovere. Si quis tamen postea inconsulto confessario voveret, actus quidem vovendi peccatum, ipsum autem votum validum esset, nisi etiam hoc statuisset, ut futurum votum invalidum sit²⁸).

Num actio praecepta possit esse materia voti. — Nihil impedit, quominus res praecepta possit esse materia voti: etenim ex parte materiae ad verum votum aliud non requiritur, nisi ut sit res bona, melius bonum non impediens; atqui res praecepta bona et eius opposito scilicet eius omissione melior est, vovens autem obligationi ex praecepto ortae alteram ex religione addere potest.

NB. Si agitur de *professione religiosa*, ad validitatem etiam requiritur, ut a legitimo Superiore secundum constitutiones per se vel per alium recipiatur²⁰).

Articulus tertius.

De obligatione voti.

214. De ipsa obligatione. 1. Omne votum voventem *obligat* ad illud implendum, et id *ex religione*³⁰).

a. Obligationem voti saepius inculcat s. scriptura; *Cum votum voveris Domino Deo tuo, non tardabis reddere, quia requirit illud Dominus Deus tuus*³¹). *Si quid vovisti Deo, ne moreris reddere: displicet enim ei infidelis et stulta promissio, . . . multoque melius est non vovere, quam post votum promissa non reddere*³⁻).

b. Ex promissione natura sua oritur obligatio rem promissam praestandi. Virtus, qua quis obligatur ad servanda promissa, *fidelitas* est; fidelitas autem Deo debita ad virtutem *religionis* pertinet.

a. Cum in omnibus votis non impletis laedatur reverentia et fidelitas Deo debita, haec autem in qualibet materia eiusdem rationis sit, laesiones votorum omnes sunt eiusdem speciei moralis. Quare necesse non est, ut in confessione materia voti violati declaretur.

β. Qui ergo votum laedit, quo promittitur res aliunde iam praecepta, duo peccata committit, alterum contra religionem, alterum contra praeceptum, ad quod materia voti pertinet; qui vero votum laedit, quo promittitur res supercrogatoria, unum peccatum committit, idque contra religionem.

215. 2. *Obligatio voti gravis vel levis* est pro ratione materiae et intentione voventis. Cum enim votum sit veluti quaedam lex privata,

Laymann 1. 4. tr. 4. c. 2. n. 5.

«) Cn. 572 § 2, 6.

so) Cn. 1307 § 1.

«) Deut. 23, 21.

«) Eccl. 5, 3. 4.

quam vovens sibi imponit, obligationis mensura ab intentione voventis dependet. Hinc materiam gravem sub gravi vel sub levi, materiam autem levem solum sub levi vovere potest, cum materia levis non sit capax gravis obligationis. Si vovens gravitatem obligationis expresse non determinat, pro ratione materiae sub gravi vel sub levi obligare censetur.

a. Ergo ut votum sub gravi obliget, duo requiruntur; a. ut materia sit gravis; β. ut vovens intentionem habeat sub gravi se obligandi.

b. Pro gravi habetur illa materia, quae, si lege ecclesiastica iniungitur, sub gravi obligat ut missa, ieiunium, communio, vel res quaevis, quae notabiliter ad finem voti, qui est cultus Dei, confert.

c. Vota in religione emissa, quippe quae non a solo vovente, sed etiam a voluntate ecclesiae dependeant, non possunt pro arbitrio voventis sub levi tantum emitti; et pariter in voto castitatis sacris ordinibus adnexo ecclesia exigit intentionem graviter se obligandi.

Num plures materiae leves eodem voto promissae coalescant in materiam gravem. — Id dependet a voventis intentione vel explicite facta vel ex communi aestimatione praesumpta. Si itaque plures materiae leves ex intentione voventis promittuntur ut *res singulares*, non coalescunt; si autem promittuntur ut *aliquod unum*, quod maioris facilitatis causa in plures partes dividitur, coalescunt. Quodsi vovens determinatam intentionem non concepit, res ex praesumpta intentione seu ex communi aestimatione dijudicanda est. Porro in votis personalibus diversae materiae generatim potius ut res singulares, in votis realibus autem generatim per modum unius voveri censentur, ideo illorum obligatio plerumque affixa est diei, horum vero obligatio post omissionem plerumque suppleri debet, nisi ex modo vovendi alia intentio supponenda sit.

Hinc si quis vovit dare quotidie parvam eleemosynam, materia coalescit, et si longiore tempore eam omittit, graviter peccat vel supplere tenetur; si quis autem vovet quotidie recitare unum *Pater*, singulae omissiones non coalescunt, ideoque ne diuturni quidem temporis omissio grave peccatum est. — Sed si quis vovet singulis annis per totum mensem maii devotioni maiiali assistere, assistantiam totius mensis per modum unius, cuius singulae omissiones coalescunt, vovet; econtra si quis vovit singulis sabbatis dare parvam eleemosynam in honorem b. Virginis, omissiones non coalescunt, et si longo tempore eam omittit, non peccat graviter, quia votum est affixum diei.

Nota. Ad diiudicandam materiae parvitatem in votis, quorum materia per modum unius promittitur, materia omissa non absolute, sed relative ad totam rem promissam considerari debet, adeo ut solum $\frac{1}{4}$ vel quarta totius pars censi debeat res notabilis, quae sine gravi culpa omitti nequeat. Sic qui per integrum mensem maii devotioni maiiali assistere promisit, non eo graviter peccat, quod una alterave vice devotionem omittit, quamvis singulae devotiones absolute consideratae (si per semihoram durant) gravem materiam constituent, sed eo quod octo vel decem assistantias omittit.

216. 3. Votum non obligat ratione sui, nisi voventem: nemo enim voto alium obligare potest, quia nemo rem vel actionem alterius promittere potest, ne maxime quidem coniuncti ut filii vel subditi; obligatio voti *realis* transit ad haeredes; item obligatio voti *mixti* pro parte, qua reale est³⁾).

a. *Filii* non tenentur implere vota parentum, quibus eos *religioni consecrarunt*, nisi ipsi postea consenserint; parentes autem vi voti tenentur, quantum in ipsis est, curare, ut filii salva ipsorum libertate adimpleant, quod pro ipsis promiserant³⁴⁾. Quodsi parentes vovent rem, quam filiis iniungere possunt, ipsi vi voti ad eam praeciendam, filii vero ex oboedientia ad eam implendam tenentur.

b. Si civitas vel communitas, v. g. dioecesis aut paroecia vovet servare diem festum vel abstinentiae vel ieiunii, vi voti non obligantur nisi qui voverunt, ergo qui Episcopo aut parocho voventi adhaeserunt cum intentione, se eodem voto obligandi, vel qui cum eadem intentione ratum habuerunt votum nomine fidelium factum. Ceteri, praesertim posteriores, qui deinde huius communitatis facti sunt membra, ex citato canone non possunt obligari vi voti. Ad hoc, ut hi quoque teneantur servare diem festum vel ieiunii, necesse est, ut lex vel statutum feratur a legitima auctoritate; et si talis lex ex motivo religionis fertur, ex eodem motivo servandum esset. Notandum autem est, ex iure codicis³⁵⁾ Ordinarios locorum iam non posse suis dioecesibus vel locis peculiares dies festos vel abstinentiae et ieiunii per modum habitus indicare, sed solum per modum actus. Proinde post codicem talis lex vel praeceptum ferri non potest. Sed etiam quoad tempus codicem praecedens raro aderit hodie obligatio, quia auctores passim tradebant, iamdiu Episcopos illo iure uti non solere^{3*)}).

c. Si ageretur de alio pio opere, v. g. de processione, quam instituendam maiores voverunt, et lex vel praeceptum certum latum esset, obligantur (non voto, sed) ex statuto parochi vel magistratus, ut processionem instituendam curent, non autem singuli cives³⁷⁾).

d. In defectu legis vel praecepti etiam consuetudo obligationem producere posset; attamen ut eiusmodi consuetudo vim legis obtineat requiritur, ut per actus voluntarios seu liberos incipiat, qui per tantum

³⁵⁾ Cn. 1310.

Pueri (puellae), qui in tenera iam aetate a parentibus Deo prius consecrati monasteriis ad educationem tradebantur atque *oblati* vocabantur, initio quidem ad vitam monasticam ex voto parentum amplexandam obligati erant; postea vero (inde a saeculo 13) aetatem pubertatis ingressi statum monasticum eligere vel ab eo sponte recedere poterant. Cf. Kirchenlexikon² s. v. *Oblati*.

Can. 1244 § 2.

«D. S.C.C. 18. ian. 1936 (A. A. S. XXIX, 343).

:n) Cf. Vermeersch II. n. 206.

tempus observentur, quantum ad inducendam consuetudinem necessarium est (40 anni). Populus ergo sciens se ad hos actus non teneri, eos observare debet, ut consuetudo obligatoria oriri possit: si enim erronee putaret, se ad hos actus vi legis teneri et ideo eos observaret, non induceretur consuetudo obligatoria³⁸).

I / r

217. De obligatione voti condiciohatis, disiunctivi, dubii.

Votum *condicionatum* non obligat ad executionem nisi impleta condicione: condicio enim apposita executionem tamdiu suspendit, donec impleta sit. Quocirca ubi condicio non impletur, nulla oritur obligatio servandi votum,

r

a. Aliquam tamen obligationem etiam votum condicionatum parit³⁹ est namque verum votum, cuius obligatio his continetur: *a.* servandi voluntatem verificata condicione promissionem implendi seu non revocandi consensum; *β.* condicionem fraudulenter non impediendi.

b. Qui condicionem impedit, sed non fraudulenter seu culpabiliter, non peccat nec tenetur postea votum implere. Qui vero culpabiliter e. g. vi vel dolo ac fraude condicionem impedit, contra votum peccat, at voto ne hic quidem obligatur, quia obligatio servandi votum ab impleta condicione dependet.

c. Si condicio apposita non formaliter, sed solum *aequivalenter impletur*, iuxta probabilem sententiam votum non obligat Qui e. g. religionem vovit, si soror nupserit, non tenetur ingredi, si mortua fuerit, etsi ratio condicionis fuisset sustentatio sororis.

218. De obligatione voti disiunctivi e. g. (*si convaluero*) *singulis sabbatis aut ieiunabo aut eleemosynam dabo.*

a. Si quis disjunctive vovet aut rem bonam aut rem malam vel va⁴⁰nam vel impossibilem, votum nullum est, quia non potest aequè obligari ad rem bonam et rem malam, ut si quis vovet: *Aut furabor, ut dives fiam, aut religionem ingrediar.*

-1 γ-*

b. Si quis disjunctive vovet res bonas, votum est validum atque ita intelligendum, ut optio spectet ad voventem; pars vero semel electa praestanda est, etsi post electionem altera pars impossibilis evadat.

c. Si *ex culpa* voventis *ante electionem* altera pars impossibilis evadat, censetur aliam partem elegerisse; si *sine culpa*, ad nihil tenetur; quia ex voto liberam optionem sibi servavit, quae nunc impossibilis facta est.

d. Similiter, si *post electionem* pars electa impossibilis fit *ex culpa*, electionem quasi revocavit et tenetur alteram partem substituere; si *sine culpa*, ad nihil tenetur.

³⁸fi) Cf. cn. 28.

³⁹ Noldin. Vol. II. de praeceptis»

219. *De votis dubiis, a.* Qui positive dubitat, utrum verum votum an solum propositum fecerit, ad nihil tenetur.

b. Qui positive dubitat, num votum emissum impleverit, ex principiis probabilismi pariter ad nihil tenetur.

Tale dubium est quidem dubium facti, sed transit in dubium iuris, eo quod existentia obligationis, quae a facto dependet, est dubia.

220. Quis votum implere debeat³⁸⁾. L Votum *personale* ab ipso vovente impleri debet, nec potest per alium valide impleri: voto enim personali vovens propriam suam actionem promisit; si igitur ipse vovens illud implere nequit, ad nihil tenetur.

2- V^o*Uffl rea[^] θχ propriis impleri debet: siquidem rem suam vovens promisit; qui ergo ex propriis illud implere nequit, non tenetur curare, ut alius illud solvat, sed obligatio cessat. Semper tamen per alium impleri potest: hoc enim voto non propria voventis actio, sed aliqua eius res promittitur, quam si alius sive rogatus sive sponte pro vovente solvit, accedente eiusdem consensu fit propria ipsius voventis.

a. Qui voti immemor praestat opus promissum, voto satisfacit: quilibet enim praesumitur habere intentionem imprimis satisfaciendi suis obligationibus, quam opus supererogatorium ex sola devotione praestandi. At non satisfacit, si opus praestiterit expressa intentione non satisfaciendi voto: nam ab eius intentione dependet, num obligatio maneat.

b. Ergo vota personalia defuncti heredes implere non tenentur[^] vota autem realia solvere tenentur, et quidem ex religione, hereditas enim cum suis oneribus ad heredes transit; sed votum reale ipsam rem afficit, quae proinde cum obligatione, qua affecta est, ad heredes transit. Haec vota heredes solvere debent ante legata etiam pia, sed post debita iustitiae, non tamen ultra vires hereditatis i. e. si absque praeiudicio partis legitimae fieri potest⁴⁰⁾.

221. Quando votum implendum sit. Q Si voto implendo *nullum tempus* praefixum fuit, impleri debet, cum primum commode fieri potest: votum enim est ad instar debiti, quod quamprimum solvendum est. S[@ autem vovens *certum tempus* determinavit, impleri debet tempore praefixo. Quodsi praevidetur impedimentum, non est obligatio praeveniendi.

b. Votum quod tempore praefixo[^] impletum non fuit, cessat, si tempus appositum est ad *finiendam obligationem*, ut in voto ieiunandi sabato in honorem b. Virginis. Si autem tempus apponitur ad *urgendam obligationem*, votum non cessat, sed elapso tempore quamprimum impleri debet. gfoj

Utrum tempus ad urgendam an ad finiendam obligationem additum sit, ab intentione voventis dependet. Quodsi de hac intentione non constat, in votis

^{3e)} Cn. 1310.

⁴⁰⁾ Vcrmeersch II. n. 204. (Utique, si vovens onus voti realis per testamentum imponit heredi, ab herede *ex iustitia* erga testatorem impleri debet.)

personalibus generatim tempus additum censetur ad finiendam, in votis autem realibus potius ad urgendam obligationem, nisi ex natura et fine voti aliud statuendum sit, ut si quis in gratiarum actionem voveat certo die ieiunare vel pro certa sollemnitate offerre candelas.

c. Voti *dilatio notabilis* sine iusta causa in re gravi certe grave peccatum est, si res promissa *per dilationem minuitur* e. g. in voto ingrediendi religionem, quia vovens subtrahit notabilem partem obsequii promissi. Quodsi res promissa *per dilationem non minuitur* ut in voto piaie peregrinationis, dilatio etiam notabilis et facta sine iusta causa[^] non videtur excedere veniale peccatum negligentiae, quia res promissa semper integre impleri potest, nec religioni ex dilatione ullum detrimentum oritur. Notabilis tamen dilatio, quae scilicet complures annos excedat, potest esse grave peccatum propter periculum oblivionis aut futurae impotentiae votum implendi.

Censet s. *Alphonsus* (n. 221) dilationem, quae ultra sex menses extendatur, relate ad ingressum in religionem esse notabilem; alii opinantur dilationem duorum vel trium annorum nondum esse notabilem; alii tandem existimant id multum ab aetate voventis pendere, ideoque iuvenem sexdecim annorum graviter non peccare, si tres quatuorve annos ingressum differat.

222. De interpretatione votorum. 1. Votum interpretandum est secundum intentionem voventis aut expressam aut rationabiliter praesumptam: cum enim voti tota obligatio ab intentione voventis dependeat, votum non obligat ultra intentionem voventis.

a. Qui ergo vovit se per mensem quotidie auditurum esse sacrum, non tenetur diebus festis audire duo, nisi hoc expresse intenderit, quia intentionem habuisse censetur nullum diem sine missa transigendi.

b. Qui vovit dare calicem ecclesiae, quam putabat esse pauperem, quam vero postea dignoscit divitem, non tenetur voto, si intentio praecipua fuit subveniendi ecclesiae pauperi, tenetur autem, si eius motivum primum erat beneficiendi ecclesiae et causa impulsiva tantum illius ecclesiae paupertas.

c. Petrus vovit se daturum per decem annos Paulo decem aureos, ut commodius alat familiam suam; post annum moritur Paulus. Petrus tenetur adhuc, si causa voti motiva fuit commodior alimentatio familiae et causa impulsiva levamen patris; non tenetur, si motivum voti erat levamen patris ab incommodo et anxietate in alenda familia.

2. Ubi de expressa intentione voventis non constat, votum interpretandum est secundum naturam voti aut secundum ecclesiae consuetudinem aut secundum usum communem: sic enim vovens se obligare voluisse censetur.

g. Qui ergo vovit se recitaturum esse rosarium, satisfacit recitando alternatim — Vovens ieiunium per mensem, non tenetur ieiunare die dominica; vovens ieiunium singulis sabbatis, non tenetur ieiunare, si in sabbatum incidit nativitas Domini aut aliud festum sollemne, nisi aliud expresse intenderit. — Qui vovet ieiunium integrae hebdomadae, non tenetur ieiunare eo die, quo adeo duros labores suscipere debet, ut a ieiunio ecclesiastico excusetur.

b. Si quis immemor prioris voti alterum emisit, quod simul cum primo servari non potest e. g. instituendi piam peregrinationem et eodem tempore serviendi aegrotis, sic distinguendum est: «. si secundum manifesto dignius est, tenetur servare secundum: fl. si aequale est, censetur commutationem fecisse, proinde tenetur ad secundum, si primum non fuit reservatum, quia tale votum propria auctoritate commutare potest (n. 237): 7. si secundum minus bonum est vel si dubium est, quodnam melius sit, tenetur servare primum⁴¹⁾).

3. Votum semper interpretandum est in benigniorem partem: quaevis enim obligatio est odiosa; odiosa autem potius restringenda quam extendenda sunt.

Qui sine determinata quantitate aliquid promisit e. g. eleemosynam, satisfacit dando quantum voluerit, modo non sit tam parum, ut potius Deo illudere quam implere votum videatur. — Qui sine determinata qualitate aliquid promittit e. g. calicem ecclesiae, eam pro arbitrio determinare potest, modo ne sit inepta.

4. In omni voto nonnullae condiciones sive iure naturae sive iure ecclesiastico includuntur: *sz potero; salvo iure superioris; si res non fuerit notabiliter mutata; nisi alter iure suo cedat etc.* Quae tamen condiciones votum non faciunt condicionatum.

Iuxta hasce regulas interpretanda est obligatio eius, qui ad implendum *votum ingrediendi religionem* in monasterium ingressus, sed ex eo iterum dimissus est. *Dimissus post professionem* non tenetur ingredi aliam religionem; invalide enim reciperetur⁴²⁾, et ad petendam dispensationem obligari non potest. *Dimissus ex novitiatu*, si solum ingressum in determinatum monasterium promittere intendit, ad nihil amplius tenetur, etiamsi ipse dimissionis suae causam dederit. Quodsi ingressum in religionem in genere promittere intendit, tenetur mediis ordinariis voti executionem curare; si ergo sine magna difficultate reperit aliud monasterium, a quo recipiatur, illud ingredi tenetur; si ex eo iterum dimittatur, aliud ingredi certe non tenetur.

Articulus quartus.

Dc cessatione voti.

Obligatio voti praeter per perfectam impletionem eiusdem quatuor modis desinere potest: *a.* simplici cessatione nulla interveniente auctoritate; *b.* irritatione; *c.* dispensatione et *d.* commutatione interveniente auctoritate humana⁴³⁾).

§ 1. De simplici cessatione.

225. Per simplicem cessationem desinit obligatio voti in quatuor casibus, qui a *Codice**⁴⁾ in hunc modum enumerantur: '

■°) *Laymann* 1. 4. tr. 4. c. 2. n. 4.

42) Cn. 542, 1. *C. de Rei.* 7. sept. 1909; 4. ian. 1910.

<<) Cn. 1311.

44) Cn. 1311.

1. *Lapsu temporis* ad finiendam obligationem appositae e. g. ieiunabo in vigilia immaculatae conceptionis.

2. *Mutatione substantiali* (vel notabili) materiae promissae, id quod accidit:

a. Si *materia* physice vel moraliter *impossibilis* redditur, etsi culpa voventis.

k Sic qui vovit aedificare sacellum, non tenetur voto, si inopinato in paupertatem incidit; et qui emissio voto eo die sumendi eucharistiam de industria frangit ieiunium, voto amplius non tenetur ex generali principio: transgressio voti non obligat ad compensationem, sed solum ad poenitentiam⁴⁵⁾.

b. Si *materia* evadit *illicita*, *inutilis*, vel *maius bonum impediens*.

Sic non tenetur voto qui promisit alicui dare eleemosynam, si haec solum serviat ad ebrietatem: nec qui promisit subvenire necessitati, si haec postea cessat; nec qui vovit eo die peregrinationem, si ideo non potest inservire infectis morbo, qui interim grassare incepit.

c. Si *circumstantiae* voventis vel materiae *notabiliter mutantur*, ita scilicet ut, si vovens mutationem praevidisset, votum non fecisset: votum enim non obligat ultra intentionem voventis.

Quoties ergo intentio voventis in determinatis adiunctis supervenientibus praesumi non potest, votum non obligat; obligat autem, si mutatio aliquo modo praevideri potuit; hinc valet votum castitatis, etsi superveniant vehementes tentationes: qui enim castitatem vovet, omnes difficultates contra eam insurgentes superare promittit. Pari modo valet votum ministrandi infirmis, etsi superveniat mortis periculum ex morbo contagioso. Econtra qui post emissum votum peregrinationis romanae incidit in paupertatem, ut expensas viae ferreae solvere non possit, non tenetur pedibus Romam ire.

3. Deficiente *condicione* a qua votum pendet (n. 217).

4. Deficiente voti *causa finali*: cessante enim fine cessat ratio obligationis, quia vovens noluit se obligare, nisi ad obtinendum finem, qui ipsum ad vovendum determinavit. Ideo qui vovit peregrinationem pro impetranda sanitate filii, non obligatur voto filio defuncto. Sed non cessat votum cessante *fine secundario* seu causa impulsiva, quia votum ab ea non dependet. Sic qui ad colendum sanctum vovit dare eleemosynam Petro, quem putabat pauperem, tenetur eam dare alteri indigenti.

/1b

2. De "°H irritatione^{4**)}.

224. Declarationes. 1. Irritatio sensu latiore est relaxatio voti facta ab eo, a quo quis in vovendo aliquo modo pendet. Haec dependentia potest esse *quoad voluntatem* vovendi, ut sine superioris consensu non possit firmiter se obligare, ut in religiosis, impuberibus; deinde dependere potest *i&materia* voti, quae sub alterius potestate domini vel j ? -w jurisdictionis reperitur, id quod locum habet quoad superiores quoscunque.

45) Cf. Suarez l. c. l. 4. c. 15. n. 17 ss.

45a) C. A. Damen, De irritatione et suspensione votorum (Roma 1930).

Qui alterius potestati subiectus est, non potest *firmum* votum emittere. Eius votum *validum* quidem est, attamen hanc tacitam condicionem semper includit: *nisi superior contradicat*, ideo eius votum infirmum seu irritabile dicitur. Quodsi superior votum postea reapse irritaverit, eius obligatio eo ipso cessat. Quodsi materia voventis sub alterius potestate est, potestati voventis subtrahi et hac ratione non quidem votum annullari, sed eius executio impediri potest.

2. Duplex distinguitur irritatio, directa et indirecta. *Directa* et proprie dicta est annullatio voti facta ab eo, qui potestatem habet in *voluntatem* voventis; haec irritatio actum ipsum attingit eumque ita solvit, ut nunquam reviviscat. *Indirecta* et improprie dicta est *suspensio* voti facto ab eo, qui solum in *materiam* voti potestatem habet; haec irritatio attingit rem promissam, cuius oblatio impeditur; ideo voti obligationem solum suspendit, quae iterum reviviscit, simulatque materia promissa irritantis potestati subtrahitur.

13. Ad vota directe irritanda non requiritur potestas jurisdictionis, sed *potestas dominativa* attamen integra atque perfecta, a qua voluntas subditi etiam in rebus spiritualibus ita dependens est, ut firmiter et absolute ne Deo quidem se obligare possit.

Ex his colligitur a. quod etiam superiorissae monialium suarum subditarum vota irritare possint, cum potestate dominativa polleant: b. quod pater liberorum suorum vota post pubertatem emissa non iam directe irritare possit, quippe cuius potestas dominativa in puberes non sit amplius perfecta.

Sunt qui putent, post Codicem (cn. 89) etiam vota puberum minorennium irritari posse a patre; sed immerito: nam a. ipse cn. 89 excipit ea, in quibus ius minores a patria potestate exemptos habet; atqui ius⁴⁷⁾ permittit minoribus non solum ingressum in noviciatum, sed etiam emissionem professionis temporalis, immo et matrimonium, quin pater impedire possit; supponit ergo post pubertatem educationem in rebus spiritualibus ita perfectam esse, ut vovere possint, et proinde potestatem patris non iam esse integram. Et revera, cur non posset vovere frequentem communionem vel castitatem, qui ex iure potest inire matrimonium et emittere vota substantialia religiosa? Patria potestas autem sufficienter servatur eo quod potest suspendere (indirecte irritare) vota quae sunt in praeiudicium rei familiaris, b. Ante Codicem explicite tempus pubertatis statutum erat tanquam terminus ad quem¹⁸⁾; nunc autem secundum cn. 6, 4 in dubio non est recedendum a vetere iure. c. Teste historia⁴⁹⁾ Ecclesia omni vi impugnavit exaggerationem patriae potestatis iuris romani, quae matrimonium minorennium absque consensu patris invalidum putabat, tanquam contrariam iuri naturae; sed cum hodie instructio post pubertatem sit perfectior quam illo tempore, non censenda est ecclesia patriam potestatem ampliare in rebus quae ordinant hominem ad Deum. d. Denique reservatio quorundam votorum post 18. aetatis annum emissarum esset illusoria; etiamsi dispensatio et irritatio procedat ex alio et alio fonte, tamen reservatio inter annum 18. et 21. nullum haberet effectum, si pater irritare posset; potius codex statuere debuit pro reservatione 21. annum, si voluit patri concedere irritationem pro toto tempore minoritatis.

β) Cf. De principiis n. 127. Cn. 1312.

47) Cn. 555 § 1, 1; 573; 1067.

48) c. 2. C. XX, 9, 2; c. 15. C. XXII, 9, 5; c. 14. C. XXXII, 9, 2
Cf. Loyce, Die christl. Ehe, p. 117.

4. Ad vota sive directe sive indirecte *valide* irritanda nulla requiritur causa: subditorum enim vota hanc conditionem semper involvunt: *nisi superior contradixerit*; ad *licite* irritanda vota iusta causa requiritur: quaevis autem causa rationabilis sufficit. Ut superior vota licite irritare et subditus irritationem petere possit⁵⁰).

225. Quis vota directe irritare possit. Qui *potestatem dominativam* perfectam in voluntatem alterius habet, omnia huius vota directe irritare potest, ita ut nullo in casu obligatio postea reviviscat. In specie

1. Omnia vota *privata* religiosorum post professionem emissa directe irritare potest

a. Superior religiosorum (ab immediato: priore guardiano, rectore usque ad supremum), quippe qui potestatem dominativam in religiosos habeant;

b. Summus pontifex, non quatenus suprema iurisdictione in ecclesia pollet, sed quatenus est supremus omnium religiosorum ordinum praelatus;

c. Episcopus in religionibus non exemptis, quarum ipse est supremus praelatus;

d. Superiorissae religiosarum respectu suarum subditarum: per votum enim oboedientiae religiosus voluntatem suam plane subicit superiori suo; sed oboedientiam moniales promittunt etiam suis superioribus⁸¹).

a. Quaerunt, utrum haec potestas sit *iuris naturalis* an *iuris ecclesiastici*, et diverso modo respondent. Dicendum videtur professionem religiosam cum promissione oboedientiae esse iuris ecclesiastici; facta autem subiectione erga superiorem per votum oboedientiae, iure naturae oriri potestatem irritandi vota.

b. Superior regularis irritare potest *omnia vota privata* religiosorum post professionem sive sollemnem sive simplicem emissa, etiam mere interna, immo etiam de re aliunde praecepta. Excipiuntur autem *a.* vota substantialia; *β.* vota illis adnexa; *γ.* vota transeundi ad strictiorem religionem.

c. Vota *novitiorum* a praelato regulari solum indirecte irritari possunt, quia potestas directe irritandi fundatur in professione religiosa. Quare illa novitiorum vota irritari nequeunt, quorum executio non impedit exercitia probationis.

d. Vota *ante professionem* religiosam emissa suspenduntur, donec vovens in religione permanserit. Ergo per professionem non extinguuntur, sed post egressum e religione iterum obligare incipiunt⁵²).

226. 2. *Pater* directe irritare potest omnia vota filiorum ante pubertatem

““) Cn. 1312, I.

51) *Ballerini-Palmieri* II. n. 674.

«*) Cn. 1315.

a. Haec potestas ex iure naturae derivatur: ratio enim naturalis postulat, ut impuberes propter immaturitatem⁵¹ et inconstantiam voluntatis aliena voluntate regantur et etiam in rebus spiritualibus educentur, etsi ad usum rationis iam pervenerint. Iam vero haec potestas lege positiva perficitur quoad determinationem temporis, scilicet usque ad pubertatem, quod solo iure ecclesiastico statutum est.

b. Haec potestas inest *patri* et omnibus quibus de iure competit paterna potestas, scilicet etiam *tutori*. Sunt, qui patre vel tutore absente vel non contradicente eandem potestatem etiam *matri* recte tribuant.

c. Irritari possunt *omnia vota* filiorum ante pubertatem emissa; etiam vota in favorem tertii promissa, item vota impuberum de rebus post pubertatem demum praestandis; tandem etiam vota post pubertatem confirmata, nisi postea confirmata sint novo voto a priore voto independente. Vota autem filiorum post pubertatem emissa ad summum suspendi possunt.

227. 3. Num *maritus* irritare possit vota uxoris *post matrimonium* emissa, controversum est; praeferenda est sententia eorum, qui tenent maritum non posse irritare vota uxoris sive ante sive post matrimonium facta.

Qui *affirmantem* sententiam tenent, utuntur a. argumento positivo ex Num. 30, 2—17, ubi lex de irrationatione votorum habetur; et Eph. 5, 24; b. argumento interno: valde conducit ad pacem familiae, ad feminarum impetum retundendum et ad succurrendum tenuitati iudicii ipsarum, si uxorum voluntas plene et in omnibus a viro dependeat⁵³).

Qui autem *negantem* sententiam sequuntur, dicunt a. haec potestas non oritur ex iure naturae: quae enim adversarii de tenuitate iudicii et de levitate indolis feminilis exaggerant, non ostendunt tam perfectam uxoris subiectionem necessariam esse, quanta nec in filia maiorenni statuitur, b. Non oritur ex iure positivo: nam textus citati s. scripturae aliam explicationem habent: textus quidem veteris testamenti de lege speciali iam diu abrogata intelligendi sunt; textus vero novi testamenti de subiectione in omnibus, quae ad rectam domus gubernationem pertinent⁵⁴), c. Subiectio uxoris erga maritum oritur ex contractu matrimoniali, quocirca non se extendit ultra iura matrimonii, quibus mulier viro subiecta est in usu matrimonii, in vitae societate, in educatione prolis et in gubernatione familiae. In rebus autem spiritualibus est sui iuris, sicut etiam filia pubes⁵⁵).

228. Quis vota suspendere (indirecte irritare) possit. Omnis superior, qui potestatem dominativam vel jurisdictionem ecclesiasticam habet in materiam voti, potest suspendere illa subditorum suorum vota, quae ipsius iura laedunt: iure enim naturae non potest fieri promissio, quae cedat in damnum et praeiudicium alterius. Et vota quidem a superiore etiam tum suspendi possunt, si ipse licentiam vovendi dedit aut votum approbavit, modo iure suo cedere expresse non intenderit. Ideo

*>) S. Th. II. II. q. 88. a. 8. ad 3.

***) Cf. Kirchberg 1. c. n. 123 ss.

55) Confirmatur Enc. *Casti connubii* A. A. S. XXII (1930) 549.

1. *Maritus* potest suspendere illa vota uxoris, etsi ante matrimonium facta, quae laedunt iura sua in corpus uxoris, in cohabitationem, in gubernationem familiae, in administrationem bonorum e. g. votum continentiae sive perpetuae sive temporalis, votum largae eleemosynae etc.; non autem vota, quae non vergunt in eius praeiudicium, ut votum moderatae orationis.

Uxor potest suspendere illa vota mariti, quae laedunt sua iura ut votum continentiae, votum seorsim dormiendi etc.

2. *Dominus* (domina) suspendere potest vota tum realia tum personalia famulorum, quae in ipsius praeiudicium vergunt, ut votum longioris peregrinationis vel ieiunii, quo famuli fiunt inepti ad debita obsequia dominis praestanda.

3. *Pater* suspendere potest illa vota filiorum puberum nondum exemptorum, quae impediunt liberam administrationem familiae vel oboedientiam patri debitam, ut votum longinquae peregrinationis.

4. *Superior* religiosus suspendere potest vota novitiorum, quae impediunt exercitia probationis aut iura ordinis laedunt. Idem dicendum est de *superiore collegii*, qui suspendere potest vota alumnorum suorum, quae obstant iuri exigendi ab eis oboedientiam⁵⁶).

5. *Summus pontifex* suspendere potest vota omnium fidelium et episcopus vota subditorum suorum, quae ipsorum iuribus praeiudicant.

§ 3. De voti dispensatione. ¹ L I

229. Declarationes. Dispensatio est obligationis voti remissio nomine Dei facta. Dispensatio immediate attingit effectum voti seu obligationem.

a. Vi voti homo contraxit obligationem coram Deo, a qua solvi non potest nisi ab eo, qui potestatem ad id a Deo accepit; iam ecclesiam habere potestatem dispensandi in votis deducitur ex generali concessione solvendi omnia vincula: *quaecunque solveritis*⁷⁾; ergo etiam vinculum legis divinae seu naturalis, cuius tamen existentia a voluntate humana dependet, ut in votis et iuramentis⁵⁸). Ipsa ecclesia hac potestate semper est usa.

b. Dispensatio ab irritatione differt: a. quia ad dispensationem requiritur potestas iurisdictionis, ad irritationem sufficit potestas dominativa; quia dispensatio fit nomine C)ei, irritatio autem fit nomine proprio irritantis; y. quia ad validam dispensationem iusta causa requiritur, non item ad irritationem; ^, quia dispensatio immediate attingit effectum voti, irritatio aut actum voti.

e-) *Ballerini-Patmicri* II. n. 686.

»7) Matth. 18, 18.

®*) Cf. *Dc principiis* n. 183.

250. Requisita ad dispensandum. 1. Ad valide dispensandum in votis requiritur *iusta causa*: dispensans enim non agit nomine proprio, sed potestate vicaria i. e. nomine Dei, qui non censetur dedisse potestatem dispensandi sine legitima causa; qui ergo sine causa dispensat, nihil efficit⁵⁰).

a. *Qui dubitat*, num causa dispensandi *adsit*, dispensare nequit; qui dubiat, num causa dispensandi *sufficiat*, valide et licite dispensat.

b. Si quis *bona fide dispensat* putans adesse causam dispensandi, et postea cognoscit nullam adfuisse, *invalida* est dispensatio; si quis bona fide dispensat putans causam dispensandi sufficere et postea cognoscit eam sufficientem non fuisse, *valida* est dispensatio.

c. Ex usu, quem servat ecclesia, dispensationi aliqua *commutatio* adiungi solet, quod quidem ordinarie faciendum est, quando agitur de relaxando voto cum plena deliberatione emisso, maxime vero quando causa dispensandi non videtur esse sufficiens.

251. 2. Ad valide et licite dispensandum requiritur et sufficit causa *mediocriter gravis*, quae tamen eo gravior esse debet, quo excellentius est votum.

Causae iustae dispensandi ex s. *Alphonso* sunt sequentes:

a. Bonum ecclesiae vel commune reipublicae vel familiae vel profectus voventis.

b. Periculum transgressionis ob indispositionem particularem voventis vel ob communem fragilitatem hominum.

c. Magna difficultas in executione, tum si praevisa tum si non praevisa fuit.

d. Si vovens vexatur magnis scrupulis.

e. Si votum temere emissum fuerit, scilicet cum nimia facilitate vel absque matura deliberatione. Ob hanc rationem in votis impuberum sine alia causa absolute sine commutatione dispensari potest.

f. Si votum emissum fuerit ob metum sive a causa externa sive a causa interna ortum: in hoc casu enim vota immature fieri solent, ideoque sine commutatione in eis dispensari potest⁶⁰).

252. *Num votum factum in utilitatem tertii dispensari possit.*

a. Si promissio *gratuita* in favorem tertii etiam determinati facta nondum acceptata fuit, certe dispensari potest: nam promittens solum ratione voti tenetur dare rem promissam; a voto autem dispensari potest.

Ex his patet dispensari posse in votis in levamen defunctorum factis, cum promissio a solo Deo acceptata sit.

b. Si promissio ab altero acceptata fuit, dispensari non potest: in hoc enim casu vovens non solum erga Deum vi voti, sed etiam vi pro-

-®) Cn. 1313.

S. *Alphonsus* n. 252 ss.

missionis erga hominem obligatur, qui acceptando promissionem ius acquisivit in rem promissam; hoc autem ius sine acceptantis consensu remitti nequit⁰¹⁾).

Si tamen votum in hoc casu factum est principaliter in honorem Dei et solum 'secundario in favorem tertii, probabiliter dispensari potest etiam sine huius consensu, dummodo de promissione *gratuita* agatur: nam cum remissione voti probabiliter cadit etiam ius hominis, cum accessorium sequatur principale. Attamen dispensari non potest, si promissio homini facta est principale et votum secundarium vel si utrumque aequè principaliter se habet⁶²⁾).

c. Quodsi promissio non est gratuita, sed *onerosa et mutua*, ut contingit in voto et iuramento perseverantiae, quod in aliquibus congregationibus emittitur, dispensari non potest sine consensu congregationis, etsi votum principaliter in honorem Dei fiat: votum enim sequitur naturam contractus, cui adnexum est; contractus autem sine mutuo consensu solvi non potest.

Quoad causas pias ipse ss. Pontifex est ille tertius, qui consensum dare et simul dispensare potest in votis in favorem causae piae.

233. Quis dispensare possit. Potestatem *ordinariam* dispensandi habent soli superiores ecclesiastici, qui *jurisdictionem spiritualem in foro externo habent*; alii dispensare non possunt potestate *delegata* ab iis, qui ordinariam habent. Dispensare igitur possunt:

1. *Summus pontifex* in omnibus votis omnium fidelium. Dispensare igitur potest: *a.* non solum in sollemni voto castitatis, quod ordini sacro adnexum est, sed *b.* etiam in sollemni professione religiosa; et de facto in utroque casu iam saepius dispensavit.

De praxi ecclesiae dispensandi in votis sollemnibus haec notanda sunt:

a. Quoad *votum sollemne castitatis*: *a. subdiaconi et diaconi* interveniente causa boni communis ecclesiae vel regni saepius dispensati sunt ad ineundum matrimonium, ea tamen condicione, ut ab omni exercitio ordinis abstineant; *β.* nullum autem exstat exemplum dispensationis (publice) concessae *sacerdoti* ad *contrahendum matrimonium*, sed complura sunt exempla dispensationis concessae sacerdotibus ad *convalidandum matrimonium* invalide contractum, omni tamen ordinum exercitio sublato. Sic dispensati sunt turn sacerdotes, qui tempore schismatis anglicani, tum sacerdotes, qui tempore revolutionis gallicae matrimonium attentaverant.

b. Quod *vota religiosa* attinet, qui impetrato saecularizationis induito religionem relinquit, a votis (etiam castitatis) liberatus manet: attamen, si in sacris ordinibus fuit, obligatio castitatis his ordinibus adnexa (sicut alia onera) firma manet³⁾).

⁰¹⁾ Cn. 1313 *^dummodo dispensatio ne laedat ius aliis quaesitum.**

^{e2)} *Vcrmccrsch* II. n. 211 citat S. *Alphonsum* (1. 3. 255), *Lehmkuhl* 1. 622.

⁶³⁾ Cn. 640 § 1, n. 2. Cf. Decretum S. Poenitentiariae, 18 apr. 1936, A. A. S. XXVIII, 242: *>iex sacri coelibatus*... >si agatur de sacerdotibus... nunquam prorsus, ne in mortis quidem periculo, in praesenti disciplina dispensetur.**

2. *Loci Ordinarius* omnes suos subditos atque etiam peregrinos *in votis non reservatis*.

3. *Superior religionis clericalis*< *exemptae* professores, novitios aliosque in religiosa domo diu noctuque degentes causa famulatus aut educationis aut hospitii aut infirmæ valetudinis *in votis non reservatis*.

a. Superior religionis clericalis non exemptae dispensare nequit, quia non-exemptorum Superior proprie est Episcopus.

b. In votis non reservatis *novitiorum* sive in saeculo sive in novitiatu factis dispensare potest tum proprius eorum episcopus tum superior regularis. Ille quidem, quia novitii ante professionem nondum sunt a jurisdictione episcopali prorsus exempti; hic vero, quia jurisdictione in illos pollet.

4. Iij quibus ab Ap. Sede *delegata* fuerit dispensandi potestas⁶⁴).

Quilibet confessarius habens privilegium dispensandi in votis eademque commutandi id facere potest etiam *extra confessionem*, nisi in documento delegationis potestas ad forum poenitentiae restringatur, quia haec potestas per se ad forum externum pertinet nec ullibi generatim praescribitur, ut dispensatio in confessione fiat.

254. De votis reservatis. Vota reservata SS. Pontifici sunt ea, quarum dispensationem sola Sedes apostolica concedere potest. Haec sunt:

1. *Vota publica*. Haec natura sua reservata sunt propter acceptationem nomine ecclesiae a legitimo superiore factam.

2. *Ex votis privatis* tantummodo duo, *si* emissa fuerint *absolute* et *post completum*. 18. aetatis annum, scilicet:

a. *Votum perfectae et perpetuae castitatis* et

J?). *Votum ingrediendi religionem votorum sollemnium*TM).

¶um reservatio utpote odiosa strictae sit interpretationis, vota reservata debent esse undequaque *perfecta*!

a. *Quoad materiam*. Ideo reservatum non est votum non nubendi, votum virginitatis, votum non peccandi contra castitatem, votum castitatis coniugalis, votum castitatis temporaneae etsi perfectae, votum suscipiendi sacros ordines, quia non est votum castitatis, sed votum assumendi statum, cui annexum est votum castitatis: pariter reservatum non est votum ingrediendi institutum, in quo solum vota simplicia emittuntur.

b. *Quoad aetatem*: solum post 18. annum completum.

c. *Quoad obligationem*. Ideo reservatum non est votum sub levi obligans, nec votum condicionatum sub condicione de futuro (*ingrediar religionem, si incolumis evasero*) etsi condicio postea impleta fuerit; nec votum disiunctivum de materia reservata et non reservata (aut ieiunii aut religionis), nec votum dubium, num sit reservatum, sed solum votum certum.

<M) Cn. 1313.

w) Cn. 1309.

ü. *Quoad niotivuni*: solum si ex amore virtutis, non ob solum commodum temporale emissium est.

c. Reservata sunt solum *quoad substantiam*, non item quoad circumstantias; sic qui vovit ingredi religionem strictiorem, ab episcopo vel alio privilegium habente dispensari potest, ut mitiorem ingrediatur.

255. *Dispensatio in votis reservatis*. 1. Vota religiosa ipso iure solvuntur *per indultum saecularisationis* (cn. 640, § 1,2).

2. Super votis reservatis, quae sunt impedimenta matrimonialia (excepto voto castitatis, quo ligatur presbyter) dispensare possunt *ordinarius loci* et si ipse adiri nequit *parochus* et *sacerdos, qui ad normam cn. 1098, 2 assistit*, imo et *confessorius*, sed hic in actu sacramentalis confessionis tantum. Cn. 1043—1045 conferunt hanc facultatem dispensandi *preil mortis periculo* et *pni* casu, ut aiunt, perplexo tum ad celebrandum, tum ad convalidandum matrimonium.

3. Communiter auctores, etiam post codicem tribuunt potestatem dispensandi coniugem a voto castitatis reservato in ordine ad debitum petendum, docentes cum S. *Alphonse* (I. 3, 258 et I. 6, 986 s). *Ordinarium* posse remove omne obstaculum impediens exercitium actus coniugalis, si nihil positive obstet in contrarium⁶⁶).

a. Si episcopus dispensavit in voto reservato *dubio*, quod postea a vovente cognoscitur fuisse certum, non est necessaria nova dispensatio pontificia: cum enim votum dubium non sit reservatum, illud ab episcopo iam est solutum.

b. Potestas dispensandi in votis reservatis ea solum condicione a summo pontifice concedi solet, ut votum in alia opera poenitentiae commutetur. Iam vero haec opera a dispensante iniuncta rationem et obligationem voti habent, *non tamen reservati*, quae auferri possunt a quolibet confessario habente potestatem dispensandi in votis.

c. Num *iuramentum castitatis vel religionis reservatum sit sicut votum*. — Non est reservatum, si inrans solo iuramento se obligare intendit: obligatio enim iuramenti non est reservata; si autem iurans duplici vinculo et iuramenti et voti se obligare intendit i. e. si votum emittere voluit et votum iuramento confirmare, votum profecto reservatum est, non autem iuramentum. Haec formula *spondeo, voveo et iuro* ex communi hominum acceptione solum iuramentum continet.

§ 4. *De voti commutatione*, IstUL-

256. *Declarationes*. 1, *Commutatio* est substitutio alterius operis loco eius, quod promissum erat, cum eadem obligatione.

Dispensatio a commutatione eo *differt*, quod dispensatione obligatio voti tollitur, commutatione autem in aliam materiam transfertur.

Wi) Cf. Iorio, *Theol. mor.* II3 (1947) n. 107. — At non potest ad probandam hanc potestatem immediate provocari ad cn. 81, quia hic agit solum de legibus ecclesiasticis, dispensatio voti vero afficit legem divinam. Insuper *Commissio ad int. Cod.* (A. A. S. XXXXI 1949/158) explicite declarat sub verbis cn 81 >a generalibus Ecclesiae legibus non comprehendi vota reservata.

2. Haec commutatio fieri potest in opus *melius*, in *aequale* et in *minus*; deinde fieri potest auctoritate *propria* aut *ecclesiastica*.

Opus melius illud dicitur, quod hic et nunc omnibus consideratis Deo gratius est; Deo autem gratius illud censetur, quod pro loco, tempore, dispositione voventis magis congruit eius saluti. Sic qui promisit dare eleemosynam determinato pauperi, potest eam dare alteri magis egeno, modo ille promissionem non accep- taverit.

237. Quis vota commutare possit*7). 1. Opus voto non reservato promissum potest in melius vel in aequale bonum ab ipso vovente commutari.

Excipienda sunt vota publica, vota reservata, et inter privata non reservata vota in utilitatem tertii facta et ab eo acceptata, quae sine eius consensu com- mutari non possunt.

2. In *minus* bonum solum ab illo commutari potest, qui potestatem habet dispensandi: ad hanc enim commutationem aliqua dispensatio requiritur, quae absque auctoritate ecclesiastica fieri nequit.

Hisce soluta est quaestio hucusque inter auctores disputata, num votum in *opus aequale* commutari possit propria auctoritate. — Notandum est, aequali- tatem in eiusmodi commutationibus non physice sed moraliter sumendam esse, ita ut non appareat manifestus excessus. Nihilominus ordinarie consulendum, immo quandoque necessarium erit, de aequalitate operis substituendi consulere confessarium. Si commutatio facienda est in opus *minus bonum*, praestat operi promisso substituere frequentationem sacramentorum, quae est praxis s. Poeni- tentiarum.

238. Condiciones requisitae. 1. Ad vota valide commutanda requi- ritur *légitima potestas* et *iusta causa*.

a. Qui potestatem sive ordinariam sive delegatam habet in votis dispensandi, ea commutare potest etiam in opus minus: cui enim licet plus, licet etiam minus. Qui solam potestatem commutandi habet, non potest vota commutare nisi in opus moraliter aequale seu paulo minus bonum: in commutatione enim, quae fit in opus minus, aliquid dispen- sationis continetur⁸⁾.

Opus perpetuum in aequivalens temporale, opus personale in reale et vicissim commutari potest. In opera autem *praecepta* commutatio fieri nequit.

Jz Votum in *melius* commutari potest etiam sine causa; in *aequale* s_altem licite solum ex aliqua causa, sed sufficit levis (e. g. maior de- votio voventis, minus periculum transgressionis); in *minus* autem va- lide commutari potest solum ex graviore causa, quae tamen non debet "esse tanta, quanta requiritur ad dispensationem.

«*) Cn. 1314.

e8) S. *Poenitent.* 1. nov. 1899. Distingui debet inter facultatem *simpliciter commutandi vota*, facultatem *commutandi vota dispensando*, et facultatem *dispensandi commutando*.

2. Facta commutatione voventi semper licitum est *ad primum opus redire*, sive commutatio facta est propria sive aliena auctoritate, sive in opus minus vel aequale vel etiam melius: commutatio enim est favor, quo uti vovens non tenetur. Et si pluries facta sit commutatio in diversa opera, potest vovens unumquodque eorum eligere.

3. Si opus, in quod votum commutatum fuit, *impossibile fit*: *a.* ad primum opus redire non tenetur, quando commutatio facta est auctoritate ecclesiastica, etsi culpa voventis opus factum sit impossibile: per commutationem enim prior obligatio penitus exstinguitur, ita ut non amplius reviviscat; *b.* ad primum redire debet, si commutatio facta est propria auctoritate, quia in hoc casu obligatio non exstinguitur ante impletionem operis substituti.

QUAESTIO QUARTA.

De iuramento00).

Articulus primus.

De ipso iuramento eiusque liceitate.

239. Definitio. *Juramentum*, quod etiam *sacramentum* appellatur, definiri solet: invocatio divini nominis in testimonium veritatis.

a. Invocatio est petitio, qua Deus rogatur, ut infallibili suo testimonio velit, quando ei placuerit, in hac vel in altera vita, manifestare veritatem eius, quod asseritur aut promittitur. *Finis* iuramenti est confirmatio veritatis testimonio, quod exsistit, firmissimo i. e. infallibili, atque ideo controversiae 'terminatio70)'. Invocatio potest esse *expressa* vel *tacita*, nempe per mera signa externa, ut sunt tactus crucis vel evangelii aut elevatio digitorum in signum iuramenti facta. *Divini nominis*: iuramentum enim solum per Deum fieri potest: nam introductum fuit ad confirmandam veritatem testimonio omni exceptione maiore seu infallibili; atqui solius Dei testimonium infallibile est.

A*

b. Iuramentum supponit fidem de existentia Dei et timorem Dei; quare iuramenta illorum, qui agnoscunt Deum omniscium et infallibilem ut iudaeorum, deistarum etc. vera sunt iuramenta; illorum autem iuramenta, qui verum Deum non agnoscunt ut pantheistae, atheistae, materialistae etc., nullum habent valorem; gentilium tandem iuramenta, qui per deos falsos iurant, nulla sunt, per accidens tamen ex conscientia erronea obligari possunt.

c. Iuramentum statim ac prolatum est, effectum suum producit, scilicet audientes circa veritatem eius, quod affirmatur aut promittitur confirmat. Ita enim ratiocinantur: si verum non esset, iurans, qui supponitur Deum timere, non auderet suae assertionis testem invocare Deum, qui statim manifestare potest aut certe manifestabit in altera vita, num verum sit, quod affirmatur aut promittitur.

Nota 1. Ex peculiari iuramenti fine atque ex summa eius sanctitate haec inferenda sunt; *a.* non esse exigendum neque admittendum iuramentum, nisi agatur de magno bono sive communitatis sive alicuius privati, ne actus religiosus in detrimentum boni communis degeneret in meram ceremoniam; *b.* non esse exigendum neque admittendum ab iis, qui praevidentur peicraturi, neque ab iis, qui Dei existentiam non admittunt (socialistae, athei); *c.* non esse ad iurandum cogendos, qui ex doctrina suae sectae iuramentum tamquam illicitum bona fide reiciunt, et simplici assertioni vim iuramenti tribuunt, ne cogantur agere contra suam conscientiam. Patet hos subiciendos esse poenis quibus peierantes afficiuntur, ubi constiterit, ipsos scienter data dextera falsum confirmasse.

eo) S. *Thomas* 11. 11. q. 89. S. *Alphonsus* 1. 3. n. 133—193. *Suarez*, De religione tract. 5. *Dicastillo*, De iuramento. *Sporcr-Bierbaum*, Theologia moral, decalog. (Paderbornae 1897) tract. 3. n. 7—172. *Fr. Gopfert*, Der Eid (Mainz 1883). *Bouquillon*, De virtute religionis. (Brugis 1880) pars 111. *Batlerini-Palmieri*, Opus theolog. morale3 11. n. 532—601. *Merkclbach*, I.8 n 741—758.

TM) Hebr. 6, 16. >0mnis controversiae eorum finis ad confirmationem est iuramentum.*

2. Iuramentum ut dicunt *civile* i. e. ubi nulla invocatio Dei intenditur, non est iuramentum, neque affirmatio quae datur »loco iuramentic (Versicherung an Eides Statt).

240. Liceitas. 1. Iuramenti liceitatem inde a *pelagianis* usque ad *iansenistas* complures ex aliis quique rationibus infitiati sunt⁷¹⁾.

Ex fine proprio iuramenti constat illud non esse propter se appetendum, sed esse medium subveniendi alicui defectui, quo scilicet unus homo alteri non credit. Quapropter iuramentum non absolute, sed relative solum licitum est, quando nempe ad proprium eius finem aut necessarium aut utile evadit. Iuramentum autem debitis vestitum conditionibus licitum esse atque honestum *de fide certum est*.

a. Sacra scriptura *veteris testamenti* «. iuramentum approbat: *Dominum Deum tuum timebis et illi soli servies ac per nomen illius iurabis*'-); β. condiciones liciti iuramenti determinat: *Et iurabis... in veritate et in iudicio et in iustitia*¹³⁾; γ. et ipsi Domino Deo iuramentum tribuit: *Per memet ipsum iuravi. dicit Dominus; quia fecisti hanc rem... benedicam tibi*¹⁴⁾.

b. Ex libris *novi testamenti* scimus s. Paulum saepius iurasse: *Testis mihi est Deus,... quod sine intermissione memoriam vestri facio*'³⁾.

c. Ex usu et *praxi ecclesiae* constat iuramentum non solum permitti, sed frequenter etiam praescribi⁷⁶⁾.

2. Iuramentum natura sua est *actus virtutis religionis*: per illud enim agnoscimus et profitemur duplicem perfectionem divinam, eius nempe infallibilem omniscientiam eiusque veracitatem, quarum professione Deo reverentiam exhibemus; Deo autem reverentiam exhibere actus religionis est seu *actus cultus latriae*.

3. Ex his patet verba s. scripturae⁷⁷⁾, quibus iuramentum Christianis interdici videtur, ex interpretatione ecclesiae non de *absoluta prohibitione*, sed de prohibitione pro statu perfectionis Christianae intelligenda esse.

Et sane his verbis significatur iuramentum non per se bonum atque appetendum, sed *a malo* esse (non dicitur *malum* est): eius enim necessitas orta est tum ab incredulitate audientium tum a defectu veracitatis loquentium. Christiani autem tantae sint perfectionis, ut iuramentum omnino reddatur superfluum et simplici eorum affirmationi vel negationi eadem adhiberi possit fides ac iuramento⁷⁸⁾.

⁷¹⁾ Cr. *Gopfert*, Der Eid S. 111 ss.

^{TM)} Deut. 6, 13.

^{<<)} 1er. 4, 2.

⁷⁴⁾ Gen. 22, 16. 17. Cf. Ps. 131, 11.

^{TM)} Rom. 1, 9. Cf. 2. Cor. 1, 23. Gal. 1, 20.

⁷⁶⁾ Ecclesia liceitatem iuramenti defendebat contra *Waldenses* (D. 425). *Fratricellos* (D. 487), *Wicteffitas et Hussitas* (D. 662), *Quesnel* (D. 1451). *Codex iur. can.* iuramentum praescribit e. g. cn. 117, 3; 234; 425 § 2; 956 etc.

^{H)} Matth. 5, 33 ss. Iac. 5, 12.

⁷⁸⁾ Cf. *Knabenbauer*, in *Matthaei* c. 5, 33 ss., *Cursus scripturae sacrae*.

Nota. Etsi iuramentum per se interponi possit etiam *per procuratorem*, iuramentum tamen, quod canones in foro ecclesiastico exigunt vel admittunt, per procuratorem valide praestari nequit, sed personaliter praestandum est⁷⁰⁾

241. Divisio, *a. Ratione materiae* iuramentum dividitur in *asser-
torium*, quo Deus invocatur in testem rei praeteritae vel praesentis: *iuro me dedisse eleemosynam: iuro me esse catholicum*; et in *pronus-
sorium*, quo quis sub invocatione Dei se obligat ad aliquid faciendum vel omittendum/*iuro me daturum esse eleemosynam*.

Dicitur *promissorium*, quia plerumque adhibetur ad confirmandam promissionem alteri factam.

b. Ratione formae in *invocatorium*, quo Deus solum invocatur ut testis veritatis; et in *imprecatorium (execratorium)*, quo Deus invocatur ut testis veritatis et vindex perjurii: iurans enim sibi vel suis mâla imprecatur, si falsum asserit, vel si non servat id, ad quod se obligat.

Q. Iuramentum execratorium duplici modo fieri solet, vel directe imprecando: *fulmine tangar, si verum non est*; vel interponendo aliquod bonum, quod pereat, si falsum iuratur: *per vitam meam, per salutem meam*⁸⁰⁾.

β. Formula, quae in iuramentis tum ecclesiasticis tum forensibus adhiberi solet: *Sic me Deus adiuvet et haec sancta Dei evangelia*, est formula iuramenti imprecatorii et in hunc modum exponenda est: si verum est, quod iuro, Deus me adiuvet, si falsum est, Deus suo auxilio me destituat.

c. Ratione termini in explicitum, quo ipse Deus immediate in testem invocatur: *testis mihi est Deus*³¹⁾; et in *implicitum*, quo immediate creatura invocatur, quae tamen specialem relationem ad Deum habet, eo quod attributa divina specialiter in ea relucent: *testes invoco hodie coelum et terram*⁸²⁾: qui enim per sanctos, per coelum et terram iurat, Deum in illis relucemtem invocat.

d. Ratione signorum in verbale, si verbis utitur; et *reale*, si aliis signis (elevatione digitorum vel subscriptione) utitur.

c. Ratione modi in sollemne, quod fit cum quadam externa sollemnitate e. g. coram crucifixo, candelis accensis, coram testibus, tactu evangelii aut sceptri, elevatione priorum digitorum etc., et in *simplex*, quod fit sine externa sollemnitate.

Omnia haec diversa iuramenta sunt *eiusdem speciei moralis*, omnia enim in ratione formali iuramenti, quae est invocatio divini nominis, conveniunt; diversus autem invocationis modus, quo invicem differunt, accidentaliter est et proinde essentiam eorum specificam non mutat.

^{TM)} Cn. 1316, 2.

^{eo)} Suarez I. 1. c. 12. n. 9.

⁸¹⁾ Rom. 1, 9.

⁸²⁾ Deut. 30, 19.

Articulus secundus.

De condicionibus ad iuramentum requisitis.

242. Condiciones validi iuramenti duae sunt: *a.* Intentio iurandi; *b.* formula juratoria.

Ad validum iuramentum *ex parte iuranlis* easdem insuper condiciones requiri, quae ad votum requiruntur, scilicet actum *perfecte* humanum, ex pari utrimque ratione colligitur. Ex *parie materiae* autem in iuramento promissorio requiritur, ut ea sit *possibilis, bona* seu licita et *melior* quam opposita, ut supra de voto dictum est.

I. Requiritur *intentio iurandi* vel formalis vel saltem virtualis: iuramentum enim, cum sit petitio, natura sua requirit actum voluntatis; sine intentione autem petendi non habetur vera petitio.

a. Ab intentione iurantis valor iuramenti in conscientia dependet, adeo ut vere juret, qui habet animum iurandi, etsi minus apta sit formula, qua utitur, et certe non iuret, qui non habet animum iurandi, quaecumque sint verba vel signa, quae adhibet. In dubio de intentione iurandi valor iuramenti diiudicandus est ex sensu, quem ex communi acceptione habent verba adhibita; si ergo verba ex communi usu iuratoria sunt, vere iurasse censendus est; si ex communi usu iuratoria non sunt, non iurasse praesumitur; quodsi verba ambigua sunt, pariter nullum habetur iuramentum.

b. Intentionem *virtualem* habet, qui verba iuratoria in sensu usitato adhibet, etsi expresse de invocando divino testimonio non cogitet. Si vero proferens verba iuratoria ad iuramentum sive ex ignorantia sive ex inconsideratione ne implicate quidem advertit, nullum iuramentum emittit.

2. Requiritur *formula iuratoria*, qua Deus in testimonium invocatur. Etsi enim iuramentum *internum* sola mente conceptum absolute loquendo verum sit iuramentum⁸³⁾, quia tamen iuramentum ex proprio fine suo adhibetur in gratiam aliorum, signo externo illud eis manifestari debet.

245. Formulae juratoriae aliae sunt *certo iuratoriae*, aliae *ambiguae*. aliae certo *non iuratoriae*.

a. Formulae iuramenti *expliciti* sunt: *testis sit mihi Deus; iuro per Deum, per Christum, per veritatem Dei; perdat me Deus, si etc.*; etiam simpliciter verbum *iuro* sufficit, si de intentione iurandi constat; quae praesumitur, si vocis *iuro* prolatio postulatur ut vere iuratoria; attamen non praemissa intentione iurandi non emittit iuramentum, qui utitur his verbis: *iuro ita esse*, quia non invocatur Dei testimonium. Licet enim *iuro* significet: Deum invoco testem, qui tamen hac sola voce utuntur, nisi moniti sint de iuramento, non attendunt ad plenum eius sensum. *Vivit Deus, quod ita sit.* est iuramentum: additur enim vita Dei in testimonium veritatis.

⁸³⁾ Suarez, l. 1. c. 1. n. 4.

b. Formulae iuramenti *impliciti* sunt: */uro per b. Virginem, per crucem, per s. evangelia, per altare, per sacramenta, per fidem catholicam, per ecclesiam, per sanctos, per templum, per animam meam, per coelum* etc.: qui enim sic iurat, horum auctorem vel dominum invocare censetur. In praxi tamen, qui frequenter haec verba usurpant: *bei Gott, bei meiner Seele* etc., de Deo non cogitant, ideo ex defectu intentionis illae formulae saepe non continent iuramenta.

c' *ambiguae* sunt: *per meum iuramentum* (auf meinen Eid); *per conscientiam meam; per fidem meam; vivit Deus; Deus est veritas; Deus novit; coram Deo loquor* etc. Haec et eiusmodi verba sunt vera iuramenta, si accedat intentio iurandi, vel si exigantur in foro iudiciali tamquam verba iuratoria; si autem de intentione iurandi non constat, *enuntiative* tantum ad maiorem fidem conciliandam, non *invocative* ad testimonium divinum invocandum proferri censentur. Quare si in communi conversatione adhibentur formulae: *ich schwore dir einen Eid, daft ich das tun werde; bei meinem Eide tue ich das*, plerique his verbis non serio iurare, sed gravius affirmare intendunt.

d. Formulae iuratoriae *non sunt*: *vere; certe; in veritate; tam certum est, ut certum est me existere, me hic esse, solem lucere* etc. nec.: *moriar, amputentur mihi aures, perdat me diabolus, si hoc verum non est*: haec enim et huiusmodi exaggeratam quandam confirmationem veritatis, non iuramentum continent, quia deest invocatio divini testimonii. Quare si falsum est, quod his formulis affirmatur, solum veniale mendacium committitur. Si tamen formula continet poenam a Deo infligendam: *fulmine tangar, si verum non est*, facilius haberi potest formula iuratoria.

e. Si a *sacerdotibus* exigitur et praestatur assertio vel promissio per eorum consecrationem: *bei meiner priesterlichen Ehre und Treue*, non agitur de vero iuramento, sed de firmiore et securiore affirmatione veritatis, prout nimirum sacerdotem decet affirmare vel promittere. Idem dicendum est de formula, quam principes adhibere solent: *bei meiner fiirstlichen Ehre und Treue*.

f. Formulae, quibus veritas assertionis *comparatur* cum veritatibus fidei: *Tam verum est, quam Deus est — quam Christus est in venerabili sacramento — quam verum est evangelium; tam innocens sum, quam b. Virgo* etc. nonnullis videntur continere iuramentum cum blasphemia: attamen nec iuramentum certo continent, quia nullus in tectem invocatur, neque blasphemiam, modo verum sit, quod affirmatur, quia proferens similitudinem tantum inter certitudinem suae assertionis et certitudinem veritatis revelatae, non aequalitatem significare intendit. Qui ergo eiusmodi formulis utitur, vana divini nominis invocatione venialiter peccat, si modo res vera sit; quodsi res asserta falsa sit,

objective blasphemiam committit, quia locutionem suam mendacem cum locutione vel exsistentia divina contumeliose comparat.

244. Condiciones liciti iuramenti ex 1er. 4. 2 tres sunt: »Iurabis vivit Dominus in *veritate* et in *iustitia* et in *iudicio**: deficiente enim una ex his condicionibus iuramentum caret reverentia Deo debita⁸⁴).

1. *Veritas* iuramenti exigit, ut a iuramento excludatur *mendacium*; in iuramento igitur assertorio exigit, ut id, quod asseritur, ita se habeat aut saltem ita se habere credatur, prout asseritur; in iuramento autem promissorio, ut iurans voluntatem habeat postea implendi, quod promittit.

a. Non licet iurare cum *probabili* solum cognitione rei, sed requiritur *certa* rei, quae iuratur, cognitio; sufficit autem moralis illa certitudo, quae habetur, quando contra rem non militat prudens ac rationabile dubium. Si iurandum est de facto alieno, quod notum est ex relatione viri fide digni, extra iudicium quidem iurare licet, quia habetur rei cognitio moraliter certa; in iudicio autem iurare non licet, nisi factum propria experientia notum sit: iuramentum enim in iudicio, nisi aliud expresse dicatur, de propria scientia intelligitur.

b. Ergo qui iurat cum dubio de veritate, graviter peccat, quia vult, ut Deus illud testetur, sive verum est sive falsum. — Et qui in iudicio iurat rem quidem veram et certo cognitam, cuius tamen non habet cognitionem experimentalem, periurium committit. — Qui iuramentum promissorium emittit sine animo rem promissam exsequendi, item qui dubitat, num facturus sit, quod iurat ac tandem qui iudicat rem promissam sibi fore moraliter impossibilem, falso iurat.

c. *Num licitum sit iurare cum restrictione mentali*, a. iurare cum restrictione pure mentali est periurium; β. iurare cum restrictione late mentali coram iis, qui ius habent cognoscendi integram veritatem, mortale est; γ. iurare sine iusta causa cum restrictione late mentali coram iis, qui hoc ius non habent, veniale est; δ. ex iusta causa autem licitum est: cum enim assertio sit vera, Deus non invocatur in testimonium falsitatis. Maior tamen requiritur causa ad restrictionem faciendam cum iuramento, quam si fiat sine iuramento⁸⁵).

2. *Iustitia* in iuramento *assertorio* in eo est, quod iurans rem, quam asserit, licite cum aliis communicare possit, in iuramento autem *promissorio* in eo est, quod res promissa sit licita et honesta.

Sic contra iustitiam iurat (iuramento assertorio), qui alterius occultum crimen sine iusta causa cum iuramento revelat; pariter qui cum iuramento se iactat de duello commisso. Contra iustitiam iurat (iuramento promissorio), qui iuramento se obligat ad mendacium dicendum, ad duellum committendum, ad damnum alteri inferendum.

3. *Iudicium* seu discretio in iuramento duo exigit, primo ut adsit iusta causa iurandi⁸⁶ et inde ut iuramentum ipsum cum ea reverentia externa et interna praestetur, quae divinam majestatem decet

Cn. 1316.

W1) Cf. s. *Alphonsus* 1. 3. n. 151. — De iuramento cum restrictione pure mentali damnavit *Innocentius XI.* propositiones 26. et 28. (D. 1176 et 1178).

Iusta autem censetur quaelibet causa necessitatis vel magnae utilitatis e. g. >ad corroborandos humanos contractus« (D. 623), amandatum iudicisc (D. 663), amandatum Ecclesiae... generatim pro omni actu curialic (D. 1575).

Articulus tertius.

De iuramento promissorio.

245. Definitio. 1. Iuramentum promissorium est actus, quo quis sub invocatione divini nominis se obligat ad aliquid faciendum vel omittendum.

a. Duo igitur in iuramento promissorio confirmantur: *a. veritas praesentis assertionis* i. e. iurantem actu habere voluntatem faciendi opus promissum, et *β. veritas futurae executionis* i. e. se opus promissum reipsa facturum esse, et "pro utraque veritate invocat Deum, et quidem tamquam testem prioris et tamquam fideiussorem posterioris. Quatenus iuramentum promissorium respicit voluntatem praesentem faciendi opus promissum, *assertorium* est, quatenus vero respicit futuram impletionem, exclusive *promissorium* est, et sub hoc respectu hic consideratur.

b. In iuramento promissorio Deus non inducitur ut testis futurae executionis: testimonium enim solum fertur circa veritatem praeteritam vel praesentem; ergo potest dici testis obligationis susceptae. Ad confirmandam promissionem quoad futuram executionem solet induci *fideiussor* (Bürge); Deus autem non potest proprie dici fideiussor: ipse enim non assumit onus implendi in defectu promittentis; quapropter fideiussio quoad Deum solum significat Deum promissioni coram se factae sua auctoritate maiorem tribuere firmitatem, quatenus promittens per iuramentum in se suscipit obligationem ex reverentia erga Deum atque ideo ex virtute religionis implendi, quod promittit⁸⁶).

2. Duplex distinguitur iuramentum promissorium, *simplex* et *confirmatorium*, prout res, ad quam faciendam vel omittendam aliquis se obligat, est merum propositum aut promissio alteri facta.

Si primum obtinet, habetur *propositum iuratum: iuro me esse ieunaturum*; si alterum obtinet, iuramentum promissorium vel confirmat promissionem Deo factam, et est *votum iuratum: iuro me servaturum esse ieunium Deo promissum*, vel confirmat promissionem homini factam et ab ipso acceptatam, et est *pactum iuratum: iuro me impleturum esse sponsalia contracta*; vel denique confirmat utrumque scilicet promissionem Deo et homini factam, et est *votum cum pacto iuratum*.

246. Obligatio iuramenti promissent. 1. Iuramentum promissorium inducit *obligationem religionis* servandi promissa: iurans enim tenetur ex reverentia erga Deum, quem quasi fideiussorem iurando invocavit, servare promissum⁸⁷).

a. Qui ergo laedit iuramentum promissorium simplex, unum peccatum committit contra religionem; qui laedit votum iuratum, dupliciter peccat contra religionem, scilicet contra fidelitatem per laesionem voti et contra reverentiam

se) Cf. Suarez 1. 3. c. 16. n. 10 ss.

OT) Cn. 1317, 1.

Deo debitam per laesionem iuramenti; qui laedit pactum iuratum duo peccata i committit, alterum contra fidelitatem vel justitiam, alterum contra religionem |

b. Obligatio iuramenti, quae promissioni homini factae accedit et superadditur, prorsus *personalis est*, proinde solum iurantem afficit et *non transit ad eius heredes*.

c. Quaerunt theologi, *utrum obligatio voti an iuramenti maior sit*. Quaestio ita intelligi debet, ut comparatio instituatur inter votum et iuramentum quatenus promissorium, non quatenus assertorium est. Jam vero ad quaestionem sic propositam respondendum videtur, obligationem voti maiorem esse quam iuramenti. Votum namque ex fidelitate erga Deum obligat, iuramentum promissorium autem, quatenus iuramentum est, proprie non obligat ex fidelitate, sed ex reverentia Deo debita, iuramento enim Deo nihil promittitur, sed ipse invocatur, ut auctoritate sua specialem firmitatem tribuat proposito vel promissioni alteri factae. Quare transgressio iuramenti promissorii non est peccatum contra fidelitatem, sed peccatum contra reverentiam Deo debitam⁸⁸).

2. Iuramentum promissorium, sive Deo sive homini facta fuit promissio, *obligat sub gravi vel sub levi*, prout res promissa gravis vel levis est: cum enim obligatio iuramenti minor sit, quam obligatio voti et votum in materia levi sub levi tantum obliget, etiam iuramentum in materia levi sub levi tantum obligat.

Ergo iuramentum non impletum est grave vel leve peccatum pro ratione materiae. Qui ergo rem levem, quam iureiurando promisit, vel rei gravis parum quid non implet, venialiter peccat. Sunt quidem, qui dicant, iuramentum promissorium semper obligare sub gravi, quia in iuramento promissorio Deus adducitur ut testis futurae executionis; verum Deus solum adducitur ut testis obligationis contractae, adeo ut haec ex intentione iurantis sine irreverentia Deo irrogata violari nequeat. Haec autem irreverentia gravis vel levis est pro ratione materiae.

3. Iuramentum promissorium de re *illicita* vel *inutili* nullam obligationem inducit: iuramentum enim, quod actui additur ad colendum & Deum, obligare nequit ad actum, qui non cedit in cultum, immo in⁸⁹ offensam Dei⁸⁸).

a. Si res postea desinit esse illicita vel inutilis, iuramentum non reviviscit: etenim: *Non firmatur fractu temporis, quod de iure ab initio non subsistit*.

b. Si iuramentum est *de re honesta* quidem, *sed minus bona*, distinguendum est, utrum promissio facta sit soli Deo, an vero facta sit in utilitatem tertii; si primum, iuramentum non obligat, quia non cedit in cultum Dei, quod fiat opus bonum quidem, sed impediens maius bonum; si alterum, obligat, modo promissio ab altero etiam acceptata sit, quia servandum est ius acquisitum tertii. Ideo clericus, qui iuravit se servituum esse alicui ecclesiae, tenetur iuramento, nisi dispensationem obtinuerit, etsi hoc impediat ingressum in religionem.

⁸⁸) Suarez 1. 2. c. 3. n. 7.

⁸⁹) Hinc Cn. 1318, 2 ita resolvit: Si actui directe vergenti in damnum aliorum aut in praeiudicium boni publici vel salutis aeternae iusiurandum adiiciatur, nullam exinde actus consequitur firmitatem.

4. Juramentum per vim aut metum gravem extortum *valet*, sed a superiore ecclesiastico relaxari potest⁹⁰).

Votum quidem ex metu iniusto extortum a plerisque dicitur iure naturae invalidum, quia in voto acceptatio promissionis ex parte Dei requiritur, quam dare non potest ubi vovens iniuriam patitur. Juramentum autem, cum non sit contractus cum Deo, sed mera invocatio Dei, non requirit acceptationem ex parte Dei, proinde illa ratio in iuramento non obtinet.

Qui ergo ex metu iniusto iuravit, (si non mere fecte iuravit) validum iuramentum emisit.

Attamen qui metum passus est, ante executionem iuramenti relaxationem petere, et si promissa iam executus est, obtenta dispensatione se occulte compensare potest.

5. Juramentum nec vi nec dolo praestitum, quo quis privato bono aut favori renuntiat lege ipsi concessio, servandum est, quoties non vergit in dispendium salutis aeternae⁰¹).

247. Interpretatio iuramenti promissorii. Iuramentum promissorium in foro conscientiae interpretandum est iuxta mentem iurantis: ab eius enim intentione pendet obligatio, quam iureiurando sibi imponit. Quod si de iurantis intentione non constat, interpretandum est iuxta regulas sequentes:

1. *Iuramentum astrictè interpretandum est*, secundum ius, aut si iurans dolo agit, secundum intentionem eius, cui juratur⁹²). Odiola enim restringenda sunt; iuramentum vero odiosum esse ex gravi obligatione, quam inducit, et ex violationis periculo colligitur. Insuper iurans censetur se obligare voluisse quam minimum potuit.

2. Iuramentum promissorium *sequitur naturam et condiciones actus* (propositi, promissionis, contractus), cui additum est⁹³): iuramentum enim non mutat naturam nec auget obligationem actus, sed actum supponit eiue obligationem religionis superaddit. Et sane, "étirli actus sit principale, iuramentum vero accessorium, valet principium *sorium naturam sequitur principalis*.

. a. Ergo «. iuramentum additum actui iure naturae invalido e. g. promissioni dolo (substantiali) extortae ipsum invalidum est. β. Cum omnis promissio hanc tacitam condicionem contineat: *nisi remittatur*, eandem condicionem etiam iuramentum continet, proindeque cessat, cessante promissione, γ. Promissio iuramento firmata non obligat, nisi acceptetur, δ. Iuramentum confirmatorium voti sequitur condiciones voti.

eo) Cn. 1317,2.

Cn. 1317,3.

02) Cn. 1321.

M) Cn. 1318.

b. Iuramentum additum contractui rescindibili hunc non facit irrescindibilem, sed solum ex religione obligat ad servandum contractum. Et iuramentum non revocandi testamentum, hoc non reddit irrevocabile, adeo ut revocatio esset invalida vel iniusta, sed solum obligat ex religione ad illud non revocandum.

c. Qui iuravit se servaturum esse *statuta alicuius congregationis*, collegii, officii etc., haec non tenetur servare nisi ea ratione, qua ex se obligant. Ideo a. non tenetur servare ea, quae iam in desuetudinem abierunt et a maiore communitatis parte non observantur; β. ea, quae ex se solum sub levi vel sub poena tantum vel ex sola decentia obligant, propter iuramentum non aliter servari debent; γ. transgrediendo ea, quae sub gravi vel levi peccato obligant committit insuper peccatum grave vel leve contra religionem⁹⁵).

d. Iuramentum *servandi secretum* non obligat, quando cessat obligatio ipsius secreti; laesio autem secreti in conscientia obligantis erit grave vel leve peccatum contra religionem, prout ipsum secretum sub gravi vel sub levi obligat, quia obligatio iuramenti sequitur obligationem secreti⁹⁵).

e. Iuramenta parentum *puniendi filios* plerumque non sunt vera iuramenta, quia non adest intentio iurandi, sed solum filios terrendi. Quod si vera sint iuramenta (proposita iurata), executioni mandari debent, nisi cesset eorum obligatio; haec autem cessat, si propositi executio fit irrationabilis, ut si poena filium non corrigeret, sed solum exacerbaret: iuramentum enim est accessorium propositi, quo cessante etiam illud cessat.

3. *Iuramentum promissorium interpretandum est secundum condiciones, quae in omni promissione subintelliguntur*: eiusmodi condiciones sunt: a. *si potero* tum physice tum moraliter; b. *salvo iure superiorum*, qui ex iusta causa obligationem irritare vel in ea dispensare potest; c. *si res non fuerit notabiliter mutata*: si enim notabiliter mutata est, ad eam intentio promittentis non referebatur; d. *si alter fidem servaverit*; e. *nisi alter iure suo cedat*. **.*<■C

Secundum hasce regulas interpretandum est *iuramentum non ludendi*.

a. Si iuramentum studio mortificationis et religiosae perfectionis emittitur, iurans ab omni ludo abstinere tenetur.

b. Si iuramentum non ludendi in genere emittitur absque intentione maioris perfectionis, iurans non tenetur abstinere a ludo honesto et licito: finis enim huius iuramenti censetur esse, ne tempus inutiliter teratur, ne pecunia dilapidetur.

c. Non agit contra iuramentum non ludendi, qui aliis ludentibus assistit, eos observat, alicui pecuniam praebet, quae in ludo exponatur, eumque consilio adiuvat suo: qui enim haec agit, non dicitur *ludere*.

248. De iuramento fidelitatis. Hoc nomine significatur iuramentum oboedientiae et fidelitatis, quod auctoritas politica a suis subditis exigere solet, non quidem ab omnibus, sed a magistratibus, militibus et primariis regni officialibus.

Attendendum hodie est, utrum verum iuramentum exigatur, an sola confirmatio civilis (cf. n. 239. nota 2).

w) S. Alphonsus n. 181.

M) S. Alphonsus n. 183.

a. Hoc iuramentum (supposito legitimo gubernio) per se honestum et licitum est, nisi quidquam contineat, quod sit contra iura Dei et ecclesiae: cum enim subditi validis potestatis politicae legibus oboedire teneantur, hoc iuramentum exigere et a subditis praestari potest

b. Patet illicitum esse iuramentum praestandi oboedientiam legibus, quae iuribus Dei effectivae sunt contrariae"); nihilominus ex sufficienti causa licet praestare iuramentum oboedientiae, etsi nonnullae leges sint contrariae legibus divinis, sub hac duplici condicione: «. ut addatur clausula: *salvis legibus Dei et ecclesiae*; *β.* ut ad praecavendum scandalum, si opus fuerit, declaretur s. sedem addita hac clausula iuramentum permisisse⁹⁷⁾.

Non est necessarium, ut clausula exprimat vel de liceitate iuramenti mentio fiat, si publice notum est e. g. ex declaratione principis, iuramentum hoc sensu esse accipiendum, vel si consideratis adiunctis non est timendum scandalum, quia e. g. ex qualitate personae iam intelligitur iuramentum alio sensu non emitti.

c. A viris ecclesiasticis idem iuramentum postulari et praestari potest, si (ut fieri solet per Concordata) ss. Pontifex consentit, vel ubi non habetur Concordatum saltem consuetudo rem cohonestat⁹⁸⁾. Ob hanc rationem Episcopi coram principe iurare solent, antequam ecclesiam suam gubernandam suscipiunt.

d. Qui hoc iuramentum emittunt, ad id tantum se obligant, quod velint subesse legibus nec quidquam contra legitimam auctoritatem moliri, et si sint officiales publici, quod munus suum iuxta leges obire, non autem quod singula legis praecepta etiam ex religione observare velint; si autem sint milites, iuramentum continet etiam fidelitatem in servitio non obstante periculo mortis.

249. Cessatio iuramenti promissorii. Iuramentum promissorium cessat: *a.* cessatione *finis* aut *condicionis*, sub qua forte iuramentum datum est; *b.* substantiali *mutatione* rei iuratae; *c.* *condonatione* ab eo facta, in cuius favorem iuramentum emissum est; *d.* *irritatione*, *dispensatione*, *commutatione*^{TM)}. Iisdem ergo modis, quibus cessat obligatio voti, cessat etiam obligatio iuramenti, una excepta condonatione, qua iuramentum, non autem votum, cessare potest.

1. *De condonatione*, *a.* Sicut iuramenta, quae in favorem alterius sunt facta, obligationem non inducunt, nisi ab altero acceptentur, ita postea ab eodem relaxari possunt, si ipse favori sibi praestito renuntiet¹⁰⁰⁾

®«) Enc. Per la >Azione Cattolica*. 29/iun. 1931. A. A. S. XXIII, 306.

°7) S. *Poenitenti*. 10. dec. 1860.

*®) Cf. v. g. Concordatum Germ. 1933. art. 16 (A. A. S. XXV, 399).

»·) Cn. 1319.

-lo°) *Suarez*, 1. 2. c. 39. n. 1 ss.

b) Sicut auctoritas ecclesiastica ita etiam *auctoritas civilis* relaxare potest obligationem iuramenti circa illas res emissi, quae potestati civili subsunt. Eo ipso enim., quod auctoritas civilis obligationem ortam ex iure sibi acquisito remittit, indirecte exstinguitur etiam obligatio ex iuramento orta: accessorium enim sequitur principale.

2. *De dispensatione, irritatione, commutatione, a.* Qui irritare, dispensare, commutare possunt votum, idem et eadem ratione possunt etiam circa iuramentum promissorium.

b. Si iuramenti dispensatio vergit in praejudicium tertii, qui obligationem remittere nolit, sola Ap. Sedes dispensare potest propter necessitatem aut utilitatem ecclesiae¹⁰¹⁾.

c. Non solum qui ordinariam, sed etiam qui delegatam potestatem habet dispensandi in votis, dispensare potest etiam in iuramentis, sive voto sunt adnexa sive non sunt.,

«. Complures docent eum, qui delegatam potestatem habet dispensandi in votis, posse etiam dispensare in votis iuratis, in quibus duplex vinculum occurrit voti et iuramenti¹⁰²⁾.

β. Qui dispensare potest in votis, dispensare potest etiam in iuramentis, quae versantur circa materiam votorum reservatorum, nisi accedat votum, quia Iuramenta non sunt reservata. Quodsi votum reservatum iuramento firmatum sit. dispensare nequit, nisi qui in votis reservatis dispensare potest.

Articulus quartus.

De periurino.

250. *Periurium* duplici sensu accipitur: stricte et proprie significat *iuramentum* /o/sum(seu)carens veritate; late significat quodvis iuramentum illicitum, adeo ut etiam iuramentum *iniquum*, carens iustitia et iuramentum *incautum*, carens iudicio periurium dicantur. De singulorum malitia dicendum est.

Ergo periurium (Meineid) proprie est: *a.* iuramentum assertorium de re falsa, quam iurans falsam esse cognoscit; *b.* iuramentum promissorium absque intentione rem promissam implendi vel cum intentione eam non implendi. Si quis vero rem sub iuramento serio promissam postea culpabiliter non implet, proprie non periurium, sed potius iuramenti fractionem (Eidbruch) committit, quamvis etiam iste periurus vocari soleat.

1. De periurio stricte accepto, *a.* Periurium seu iuramentum falsum est *peccatum ex toto genere suo grave*: nam veracitati Dei directe infert iniuriam is, qui postulat, ut Deus suprema sua auctoritate contestetur rem falsam, quae iniuria manet gravis, etsi Deus invocetur in

¹⁰¹⁾ Cn. 1320.

¹⁰²⁾ Cf. Suarez, De voto l. 6. c. 14. n. 6. Génicot, Instit. theol. mor. l. n. 307. Balicrini-Palrneri 11. n. 595 ss.

testimonium levissimae falsitatis: semper enim contumeliose supponitur Deum posse falli aut fallere¹⁰³).

b. Omnia periuria sunt *eiusdem speciei moralis*: sicut enim diversa iuramenta specificè non differunt, ita etiam earum laesiones eiusdem speciei moralis sunt.

Licet periurium execratorium videri possit duplex peccatum, contra religionem et contra caritatem, reipsa tamen simplex peccatum est contra religionem: nemo enim censetur serio sibi vel suis imprecari malum; ideo qui verba execratoria profert, interius confidit, Deum id non esse facturum. His tamen non negatur periurium execratorium duplex esse peccatum, tum contra religionem tum contra caritatem sui vel contra pietatem, si periurius serio sibi vel suis malum imprecari intendat.

jk. ■■■¹ * *c.* Non-exsecutio iuramenti promissorii (Eidbruch) est (similiter ac in voto) peccatum leve in re levi, grave aut leve (iuxta intentionem iurantis) in re gravi. 3-a¹ L u

-, 251. 2. De periurio late accepto, *a.* Iuramentum *assertorium*, quod *caret justitia*, quatenus iuramentum est seu quatenus religioni adversatur¹ veniale est, etsi peccatum contra caritatem vel iustitiam sit grave, .¹“ut si quis gravem detractionem iuramento confirmet: nam hoc periuria non committitur gravis irreverentia, cum Deus non invocetur in testimonium rei falsae, sed rei *verae*, etsi illicite assertae.

b. Iuramentum *promissorium carens justitia*, quo quis se obligat ad rem *graviter* malam, grave peccatum, quo se obligat ad rem *leviter* malam, leve peccatum, quo se obligat ad rem *indifferentem* vel *inutilem*, pariter leve peccatum est.

In eiusmodi ergo iuramento (supposita voluntate implendi) duo peccata continentur, alterum quia iurans (e. g. se commissurum esse duellum) vult rem malam, alterum irreverentiae, quia interposita divina auctoritate se obligat ad peccandum.

c. Iuramentum sive *assertorium* sive *promissorium*, quod *caret iudicio*, seu iurare sine causa sufficienti aut sine debita reverenti¹veniale-peccatum non excedit: irreverentia enim non videtur esse gravis, quia nihil fit, quod directe adversetur alicui attributo divino.

a. Serio monendi sunt fideles, ne contrahant consuetudinem ad quodvis paene dubium, quod eorum dictis obicitur, temere iurandi vel promissiones suas indiscriminatim iuramento confirmandi: qui enim hanc consuetudinem contrahunt et retinent, se exponunt magno periculo iurandi absque considerations eorum, quae iurant, et sic multa periuria emittendi.

ft. Iuramentum ex consuetudine iurandi prolatum, si voluntarium est, per se leve tantum peccatum est, quia est iuramentum carens iudicio; ratione periculi

¹⁰³) Quare damnata est prop. 24 ab *Innocentio XI.*: *Vocare Deum in testem mendacii levis non est tanta irreverentia, propter quam velit aut possit damnare hominem.* (D. 1174).

tur in testimonium falsitatis¹⁰⁵).

Aliunde tamen fidei iurans graviter peccare potest, si nempe in illis adiunctis fidei iuret, in quibus sub gravi iurare tenetur e. g. ob praeceptum superioris vel iudicis, vel si agitur de re magni momenti, ut est contractus onerosus¹⁰⁶).

De adiuratione

221

autem, quod continet, periurium emittendi grave peccatum esse potest. Monendi sunt ergo fideles de obligatione deponendi pravam consuetudinem iurandi, ut supra de blasphemia notatum est.

2. a. Iuramentum fictum, quod in confirmationem falsi Remittitur

252 De iuramento ficto. Iuramentum fictum est iuramentum Deum, semper grave peccatum est¹⁰⁴), quia gravis est irreverentia Deum, licet tantum minus tantum, sine animo iurandi seu falsi, sicut iurandi Deum in testimonium falsi, sicut iurandi Deum in testimonium falsi. Duo de hoc iuramento declaranda sunt: 1. num obligationem inducat; b. quale peccatum sit.

1. *Iuramentum fictum* sive assertorium sive promissorium *nullum est iuramentum* et proinde *nullam* inducit *obligationem* ex virtute religionis; aliunde autem potest adesse obligatio indemnem servandi eum, qui ficto iuramento deceptus est.

Articulus quintus.

De adiuratione.

255. Notio. *Adiuratio* est actio, qua aliquis inducitur ad rem faciendam vel omittendam invocatione Dei vel personae aut rei sacrae.

a. *Adiuratio* differt a *iuramento*: in iuramento enim Deus invocatur ad confirmandam veritatem, in adiuratione autem ad efficacius reddendum mandatum vel ad confirmandam petitionem. Differt ab *oratione*, quia orando a Deo aliquid petimus, in adiuratione per Deum aliquid praecipimus vel flagitamus.

§. *Adiuratio* est *actus virtutis religionis* i adiuratione enim profiteamur tantam esse Dei auctoritatem vel bonitatem, ut quilibet vix audito Dei nomine statim inducatur ad praestandum, quod per nomen Dei ab eo exigitur, id quod cedit in honorem Dei.

1(M) Prop. damn. 25. *Innoc. XI.* (D. 1175).

106) Cf. *Reuter* 11. n. 309 ss.

loe) Cf. *Lessius*, De iustitia et iure 1. 2. c. 42. n. 42.

.254. Divisio. 1. Adjuratio est aut sollemnis aut privata, prout fit nomine ecclesiae, a ministris ecclesiae et ritu ab ecclesia instituto vel sine huiusmodi sollemnitatibus.

2. In *imperativam*, et *deprecativam*, prout fit imperio vel precibus.

a. Imperativa est ea, qua princeps sacerdotum adiuravit Christum: *Adiuro te per Deum vivum, ut dicas nobis, si tu es Christus*¹⁰⁷⁾; deprecativa est ea, qua s. Paulus quandoque adiurat eos, ad quos scribit. *Obsecro itaque vos, fratres, pet misericordiam De*¹⁰⁸⁾.

b. Deus solum *deprecative* adiurari potest, quia imperii non est capax; daemon solum *imperative* adiurari potest, quia solum imperii, non autem deprecationis capax est; *imperative et deprecative* adiurari potest, qui tum imperii tum deprecationis capax est ut homo subditus.

255. Principia. 1. Sola entia rationalia adiurari possunt, quia haec sola reverentia, amore vel timore induci possunt ad aliquid faciendum vel omittendum.

a. Reipsa utimur adjuratione erga omnia entia rationalia: adiurari solent: *α.* Deus vel Christus; *β.* virgo Maria, angeli, sancti; *γ.* homines viatores, ut si subditus adiurat superiorem, amicus amicum, pauper divitem, ut amore Dèi aliquid praestet; *δ.* daemones. Adjuratio in daemones vocatur *exorcismus*.

b. Ecclesia utitur adjuratione deprecativa erga Deum in publicis orationibus, quas concludit: *Per Dominum nostrum Iesum Christum*.

c. Si sal et aqua exorcizantur, revera non ipsa adiurantur, sed Deus et daemon: Deus adjuratione deprecativa, ut illis rebus utentibus gratias praestet; daemon adjuratione imperativa, ut fugiat neve illis rebus utentibus noceat.

d. Si mures, locustae, grandines, tempestates, universim nocentia adiurantur, haec non directe in seipsis adiurantur, sed relate ad Deum, ne illis nocere permittat, et relate ad daemonem, ne illis ad nocendum abuti possit.

2. Adjuratio non inducit obligationem praestandi id, quod (ab homine adiurato) petitur, sive adjuratio est deprecativa sive imperativa: adjuratio enim non est instituta ad inducendam obligationem, sed ad excitandum in adiuratio timorem vel amorem divini nominis, quo moveatur ad praestandum, quod ab ipso petitur.

Si ergo superior adiurat subditum adjuratione imperativa ad praestandam rem petitam, subditus oboedire quidem tenetur, at non vi adjurationis, sed vi praecepti cum adjuratione coniuncti. Hinc si subditus non praestat rem imperatam, non peccat contra religionem, sed solum contra oboedientiam.

¹⁰⁷⁾ Matth. 26, 63.

¹⁰⁸⁾ Rom. 12, 1.

. Ut adiuratio licita sit, eadem tres condiciones requiruntur atque in iuramento: veritas, iustitia et iudicium.

. adiurationis exigit, ut adiurans vere intendat assequi, quod adiurando petit, et ut vera sit causa, ob quam petit.

Defectus veritatis in adiuratione veniale peccatum non excedit, quia uiv.na auctoritas non inducitur ad confirmandum mendacium, sed solum ad movenCum alium ad aliquid praestandum, ut si fictus pauper per Deum petat eleemosynam.

b. Iustitia exigit, ut adiurans petat rem licitam.

Defectus iustitiae in adiuratione est grave peccatum, si res petita vel imperata est graviter mala; et est leve peccatum, si res petita vel imperata est leviter mala: nam interposita auctoritate divina alium inducere ad rem malam certe continet irreverentiam in Deum, eamque maiorem vel minorem, prout res magis vel minus mala est.

c. Indicium exigit, ut adiuratio fiat ex iusta causa necessitatis vel utilitatis et cum debita reverentia nominis divini.

Defectus huius condicionis non est nisi veniale peccatum.

LIBER TERTIUS.

De tertio decalogi praecepto¹⁾.

»Memento, ut diem sabbati sanctifices.* Ex. 20, 8.

Hoc praeceptum, quatenus *affirmativum* est, praecipit sanctificationem dierum festorum seu cultum Dei externum et publicum per sanctificationem quorundam dierum; quatenus autem *negativum* est, profitetur, ne illi dies profanentur, praesertim per opera servilia.

Finis et momentum praecepti, a. Hoc praeceptum eo potissimum tendit, ut homo a laboribus praesertim corporeis cessans necessaria quiete fruatur, quarebus divinis vacare seque quoad animam et corpus reficere possit. Praeceptum summi momenti est propter saluberrimos fructus, qui ex eius observatione tum vitae individuali tum vitae sociali enascuntur. Attamen ut hi fructus uberius percipiantur, quies corporis cum religiosa diei sanctificatione apte coniungi debet. Praecipui effectus hi sunt:

a. Saluti corporis consulitur: organismus enim humanus ita comparatus est, ut ex septem diebus uno ad feriandum indigeat, ne paulatim ex labore deficiat. Nisi tamen dies feriatu religiose transigantur, in otio et voluptatibus agi solent, quae valetudini nocent, non prosunt.

β. Alacritas in suscipiendo labore augetur: uniformis enim labor, qui nulla feriarum mutatione interrumpitur, animum deprimit; quies, quam divinae maiestatis cultus exornat, animum erigit sanctaque hilaritate perfundit.

γ. Vita domestica promovetur: membra enim familiae diebus ferialibus plerumque dispersi variisque negotiis distracti, simul omnes uniuntur, familiaritatem plenius instaurant, officio educationis impensius incumbunt, mutuum amorem diurna consuetudine alunt et fovunt.

δ. Oppositio divites inter et pauperes emollitur: memor enim sublimis suae destinationis et propriae dignitatis personalis, pauper coram Deo se agnoscit ceteris aequalem sibi que persuadet virtutes honore dignas, divitias vero inanes esse.

b. Cum haec emolumenta feriarum, quae diebus festis aguntur, ad bonum reipublicae plurimum conferant, auctoritati civili incumbit obligatio, ferias dierum festorum tuendi et opera servilia interdicens; id quod in plurimis civitatibus nec sine fructu effectum est.

u) S. Thomas II. 11 q. 122. a. 4. S. Alphonsus 1. 3. n. 263—332. Suarez, De virtute religionis tract. 2. l. 2. Sporer-Bierbaum, Theologia moralis decalog. I. tract. 3. n. 482—541. Gasparri, De sanctissima eucharistia (Parisiis 1897) II. c. 8. Ballerini-Palmieri, Opus theolog. morale² II. n. 711—814. E. Génicot-Salsmans, Theologiae moralis instit.¹⁰ I. n. 332—344.

QUAESTIO PRIMA.

De sanctificatione festorum.

256. Origo praecepti. Praeceptum sanctificandi dies festos partim naturale, partim ecclesiasticum est: *naturale*, quatenus praecipit aliquod tempus cultui divino non solum privato sed etiam publico tribuendum *esse*; *ecclesiasticum* autem, quatenus certos dies et modum colendi Deum determinat. Ecclesia ergo hac in re ius naturale accuratius determinavit.

a. Praeceptum sanctificandi dies festos, prout nunc in ecclesia servatur, complura elementa continet; *a.* unum cuiusque hebdomadae diem sanctificandum esse; *β.* hunc diem non esse ut in vetere testamento ultimum hebdomadae diem, sabbatum, sed debere esse primum, diem dominicum; *γ.* diem intelligendum esse spatium 24 horarum, illudque a media nocte ad mediam noctem computandum; *δ.* diebus festis certos religionis actus in Dei cultum praescriptos, certa vero opera, utpote religiosae quieti contraria, prohibita esse.

b. De origine ecclesiastica huius praecepti, quod tertium et quartum elementum attinet, non est dubium; de origine praecepti quoad primum et alterum elementum alii docent utrumque, scilicet sanctificandi unum in quavis hebdomada diem et sanctificandi diem dominicum loco sabbati, esse iuris divini²⁾; alii econtra docent iure ecclesiastico non solum sabbato suffectum esse diem dominicum, sed eodem iure etiam unum in hebdomada diem sanctificandum esse³⁾; alii tandem docent unum cuiusque hebdomadae diem sanctificandum esse iure divino, diem vero dominicum ad hunc finem destinatum esse iure ecclesiastico seu potius apostolico¹⁾. Communissima auctorum sententia cum S. *Thoma* et *Suarez* docet, utrumque: obligationem nempe sanctificandi unum cuiusque hebdomadae diem eumque dominicum, et modum, quo dies ille in laudem creatoris et salvatoris sanctificandus sit, iuris ecclesiastici esse⁵⁾. Deus autem eo quod sex diebus mundum condidit et septimo die ab opere quievit, exemplum dedit tum divisionis temporis in hebdomadas tum requiei septimo cuiusque hebdomadae die servandae⁶⁾.

2) *Sporer-Bierbaum* tract. 3. n. 484.

3) *Suarez*, De religione tract. 2. 1. 2. c. 4. n. 5.

*) *Fr. Schmid*, Worin gründet die Pflicht der Sonntagsruhe? (Quartalschrift. Linz 1900) 12 ff. — Die Gewalt der Kirche über die Sonntagsruhe ZkTh 25 (1901) 436 ff.

5) Cf. 4. *Preseren*, Die Beziehungen der Sonntagsfeier zum dritten Gebot des Dekalogs ZkTh 37 (1913) 563, 709. *I. Böhmer*, Der christl. Sonntag nach Ursprung und Geschichte (Leipzig 1930). °) Gen. 2, 2. 3. coll. Ex. 20, 8—11.

c. Ex his infertur: *a.* infidelibus et perpetuo amentibus opera servilia diebus dominicis et festis absque peccato iniungi posse, non item haereticis, nec infidelibus ita, ut praeceptum naturale colendi Deum servare non possint, *β.* Ecclesiam in hac lege dispensare posse non solum cum singulari persona sed, existente causa sufficiente, etiam cum integra eaque maiore communitate. Integram tamen legem, etsi ecclesiastica sit, ecclesia abrogare non potest, tum ex defectu causae sufficientis tum ob summum eius spirituale momentum.

257. De ipso praecepto. 1. Praeceptum sanctificandi festa obligat *sub gravi*¹⁾ omnes fideles *rationis compotes*, ergo post expletum septennium: etenim materia et finis praecepti gravia sunt; ideo etiam universali usu ecclesiae pro gravi habetur; admittit autem parvitatem materiae.

2. Festa olim de iure communi ex constitutione *Universa* Urbani VIII.⁸ praeter dies dominicos erant triginta sex; hodie vero ex ^I dispositione *Codicis* iur. can. servanda sunt *decem* festa sequentia:^{*} Nativitatis, Circumcisionis, Epiphaniae, Ascensionis, ss. Corporis Christi, Immaculatae Conceptionis, Assumptionis, s. Ioseph, ss. Petri et Pauli et omnium Sanctorum⁸⁾.

a. Dies festi patronorum praecepto ecclesiastico non subjacent, nisi post ⁴ *co-*dicem consensus Ap. Sedis accedat. Locorum ordinarii sollemnitatem externam ^T transferre possunt in dominicam proxime sequentem¹⁰⁾.

b. Dies festi, qui sanctificandi sunt, computari debent a media nocte ad mediam noctem ut fert usus ecclesiae romanae et praecipit lex ecclesiastica¹¹⁾.

c. Horum festorum in aliis religionibus plura, in aliis pauciora iam pridem vel in diem dominicum translata vel abrogata sunt, adeo ut e. g. in Gallia et in Belgio praeter ea, quae diei dominico affixa sunt, non celebrentur nisi *quatuor*, in America septentrionali non nisi *sex*. Quoad haec festa habet Cn. 1247: Sicubi aliquod legitime sit abolitum vel translatum, nihil inconsulta s. sede innovetur.

d. Si in aliqua natione, dioecesi vel loco praeter haec decem alia festa de praecepto celebrabantur, sive ex particulari lege sive ex consuetudine etiam centenaria sive ex speciali concessione s. sedis, haec festa non sunt amplius de praecepto¹²⁾.

3. Diebus dominicis et festis ecclesia fideles ad duo obligat: *a. ad audiendum sacrum*, quia Deus tamquam primum rerum omnium principium colendus est per sacrificium; omnia autem sacrificia in nova

7) Cf. prop. 22. ab Innocentio XI. damnata: *Praeceptum servandi festa non obligat sub mortali seposito scandalo si absit contemptus* (D. 1202).

8) Constit. *Universa* Urbani VIII. 13. sept. 1642.

9) Cn. 1247, 1.

10) Cn. 1247, 2.

11) Cn. 1246.

12) C. i. C. 17. febr. 1918; A. A. S. X. 170.

lege reducta sunt ad sacrificium missae; *b. ad abstinendum ab operibus servilibus*, quia principalis huius praecepti finis est, ut homo rebus divinis vacet; opera autem servilia applicationem ad divina plane impediunt¹³⁾14

Sacerdotes per celebrationem praecepto satisfaciunt; qui autem non celebrant, missam audire tenentur.

4. Praeter haec duo per praeceptum ecclesiasticum sanctificandi festa *nihil aliud expresse praecipitur*, nec aliud legitima consuetudine introductum est. Quare

a. Non tenentur fideles *audire contionem* vel *catechesim*, nisi praeceptum naturale eos ad hoc obliget, scilicet si quis non satis instructus est in iis, quae explicite scire et credere debet, et aliud medium illa discendi adhibere aut non vult aut non potest.

Neque ex eo, quod parochi ex praecepto ecclesiae diebus dominicis et festis contionari tenentur¹³⁾, sequitur fideles obligari ad audiendam contionem: parochi enim tenentur occasionem praebere, ut fideles, quibus id necessarium vel utile est, in doctrina Christiana erudiri possint. Adeo autem salutaris et proficua est auditio contionis, ut patres concilii tridentini (1. c.) dixerint, fideles *teneri*, si commode possunt, ad audiendum verbum Dei, C. i. c. vero eos monendos et exhortandos esse diligenter¹⁵⁾.

b. Non tenentur *assistere vespers* aut devotionibus vespertinis, ne sub levi quidem, nisi per accidens ex omissione scandalum oriatur.

c. Non tenentur Deum colere certis actibus internis ut *actibus fidei, spei et caritatis*: non enim interior sed externus Dei cultus hoc praecepto nobis iniungitur.

13) Cn. 1248.

14) *Concilium trid.* sess. 24. c. 4. De reform. Cn. 1344.

15) Cn. 1348; 467 § 2.

QUAESTIO SECUNDA.

De auditione missae.

Articulus primus.

De modo assistendi missae.

Quinque requiruntur ad satisfaciendum praecepto audiendi missam: *a.* debita intentio; *b.* debita attentio; *c.* missa integra; *d.* praesentia corporis; *e.* locus debitus.

4*0** uliⁱⁱ

258. Debita intentio, quae quidem non debet esse intentio obtinendi finem praecepti nec intentio satisfaciendi praecepto, sed ponendi opus ab ecclesia praescriptum i. e. assistendi missae. Quare non satisfacit praecepto, qui se confert ad ecclesiam mere ad audiendam musicam; satisfacit autem, qui eo se confert solum ex metu parentum.

Iw iu l u f

259. Debita attentio. Duplex distinguitur attentio: externa et interna. Haec excludit distractionem internam, illa distractionem externam.

Attentio *externa* negative consistit in remotione actionis externae, quae cum attentione interna simul consistere non potest e. g. dormiendi, confabulandi; positive consistit in attentione quadam initiali, qua advertitur in ara sacrificium offerri (n. 139).

H.*“*“*‘ I- Ati satisfaciendum praecepto ecclesiastico certe *requiritur attentio externa*, sine qua assistentia non esset actio humana nec religiosa; ideo non satisfacit, qui tempore missae attente legit libros profanos vel attente considerat picturas, legit inscriptiones etc

2. *Ex leae naturae* seu ex virtute religionis, sub levi *requiritur attentio interna*, quam postulat reverentia Deo debita, dum ipsum colimus.

At ex praecepto ecc[csiae non requiritur attentio interna, nisi illa initialis, quae continetur in externa; quapropter satisfacit praecepto audiendi missam, qui toto tempore missae sive involuntarie sive voluntarie distractus est. Et sane oratio non exigit attentionem internam, ergo a fortiori eam non exigit auditio sacri.

a. Cum ad satisfaciendum praecepto audiendi sacrum non opus sit orare, quia ecclesia nil aliud praecipit nisi actum cultus divini, tota quaestio huc redit, num mente distracta vere praestari possit actus cultus divini. Iam vero sicut oratio, ita etiam quilibet alius actus externi cultus divini quoad substantiam mente distracta exhiberi potest (n. 139).

b. Pro praxi inter utramque sententiam affirmantem scilicet et negantem requiri attentionem internam, vix est discrimen: siquidem patroni affirmantis sententiae tam exiguum attentionem internam cum s. *Alphonso* (n. 313) postulant

ut ex defectu attentionis tum solum invalida sit auditio sacri, si distractio fuerit totalis et voluntaria, talis ut quasi revocetur intentio, valeat autem, modo habeatur attentio, qua aliquo modo advertatur offerri sacrificium: haec vero attentio adest, modo exclusa sit distractio externa.

c. Ergo non satisfacit praecepto, qui per notabilem missae partem graviter dormit, ita ut non advertat, quae in altari agantur; qui vero solum dormitat, ita tamen ut confuse discernere possit, quae in altari agantur, etsi per notabilem missae partem fiat, praecepto satisfacit. — Satisfacit praecepto, qui interdum cum socio confabulatur, quia hoc non impedit attentionem confusam, quae ad satisfaciendum praecepto sufficit. — Item satisfaciunt pulsantes organa, canentes, colligentes eleemosynam, etsi toto tempore hac re occupentur, quia haec actiones attentionem ad missam non impediunt. Ex eadem ratione satisfaciunt, qui semisopiti vel semiebrii missae sacrificio intersunt.

Num satisfaciat praecepto, qui tempore missae confitetur peccata sua. — Eatenus non satisfaceret, quatenus confessio impediret attentionem (.>. externam; atqui confessio aequae atque auditio confessionis non excludit attentionem externam, id quod complures auctores non improbabiler tenent¹⁸).

260. Auditio integrae missae. 1. Non sufficit assistere parti essentiali et integrali sacrificii, sed ex praecepto ecclesiae assistendum est *toti missae* i. e. integrae functioni liturgicae a psalmo *ludica* usque ad benedictionem sacerdotalem inclusive. ♦

2. Qui integrae missae assistere non potest, tenetur assistere saltem *parti essentiali et integrati* i. e. consecrationi et communioni, si potest; qui ne his quidem partibus assistere potest, non tenetur assistere partibus accidentalibus, quia praeceptum ne quoad substantiam quidem implere amplius potest.

Qui igitur ante consecrationem venit et alteri missae assistere nequit, tenetur partem reliquam audire; qui autem post consecrationem venit, non tenetur reliquam partem audire, quia non assistit essentiae sacrificii, ad quam consecratio certe requiritur. Hinc praecepto in hoc casu quoad substantiam satisfacere nequit; ut solis autem ceremoniis sine sacrificio assistamus, ecclesia non praecipit. Practice ergo in hoc casu non potest urgeri obligatio¹⁷). .

3. Ergo omittere *partem missae* peccatum est, idque grave vel leve, prout pars omissa notabilis est vel exigua. De gravitate autem partis —----- 7 omissae non solum ex diuturnitate, sed maxime ex eius dignitate statuendum est; quare tertia pars missae censetur notabilis, et, si est ex dignioribus, etiam minor partem notabilem constituere potest. Itaque: A.,.—

a. *Pars exigua*, cuius ommissio peccatum leve est: ab initio usque ad Credo inclusive vel ad offertorium exclusive; omnia post communionem; usque ad epistolam exclusive et simul ea, quae communionem sequuntur; solum offertorium; sola praefatio.

ie) Cf. *Ballcrini-Palmieri* II. n. 773 ss. *Génicot* I. n. 431.

17) *Ballerini-Palmieri* II. n. 781.

b. Pars notabilis: <*. *ratione Curationis:* ab initio usque ad offertorium inclusive; omnia ante evangelium et simul ea, quae sequuntur communionem; *p. ratione dignitatis:* a praefatione exclusive usque ad consecrationem; a consecratione usque ad Pater noster; consecratio et communio simul, etsi intermedia audiantur; sola consecratio, non tamen (saltem probabiliter) sola communio. — Qui ante consecrationem egreditur ex ecclesia et finita consecratione statim ingreditur, in rigore praecepto non satisfacit. Quia tamen tempus, quo abest, admodum breve est, non necessario cogendus, ut alteri sacro intersit, dummodo consecratio et communio non simul omittantur¹⁸⁾.

c. Ad determinandum peccatum eorum, qui serius, incepto iam sacro, ad ecclesiam veniunt, non tam ad partem sacri omissam attendendum est, sed praecipue ad maiorem minoremve negligentiam in curanda missae integritate et ad praevisionem 'periculi, cui voluntarie se exposuerunt, non audiendi integram missam¹⁹⁾. Qui enim existimat se omissurum exiguam tantum partem, nisi citius se expediat, leviter peccat, etsi post offertorium tandem venerit; qui vero dubitat vel existimat se omissurum notabilem partem, nisi citius se expediat, et hoc culpabiliter negligit, graviter peccat, etsi ad Gloria venerit.

Num satisfaciat praecepto, qui duas missas dimidias audit. — Certe non satisfacit, si eas *simul* audit, quia missa natura sua ex partibus successivis constat²⁰⁾. Si eas *successive* audit et consecratio et communio habentur in eadem missa, satisfacit quia unam integram missam audit: si autem consecratio et communio non habentur in eadem missa, non satisfacit, quia partes non constituunt unum et integrum sacrificium; ecclesia autem praecipit assistere uni et integro sacrificio.

4. Ex his colligitur *obligatio supplendi*, ubi fieri potest, defectum in alia missa, si quis partem missae, cuius consecrationi et communioni interfuit, omisit: *Pars essentialis* suppleri non potest, quia partes essentialis in eodem sacrificio haberi debent. *Pars integralis* suppleri potest et quandoque debet; cum enim quilibet teneatur audire missam integram, qui omisit partem notabilem, sub gravi, qui partem exiguam, sub levi eam supplere tenetur; parum tamen pro nihilo reputatur, et ab obligatione supplendi levem defectum rationabilis causa excusat.

~ xX 261. Praesentia corporalis, quae sit saltem moralis; moraliter autem praesens censetur, qui *a.* cum celebrante moraliter coniungitur, et *b.* sive intra sive extra ecclesiam consistens celebrantem videre vel audire vel saltem ex signis assistentium missam sequi potest. Hinc satisfacit:

a. Qui est intra ecclesiam, etsi stet in choro post altare, vel post parietem aut columnam, vel in aliqua capella, ubi sacerdotem nec videre nec audire potest, modo vel ex sonitu campanulae vel ex signis aliorum, qui missam audiunt, depre-

18) Suarez, De eucharistia q. 88. sect. 2. n. 6.

19) Gènicot l. n. 339.

-°) Ab Innocentia XI. proscripta est haec propositio (53): *Satisfacit praecepto ecclesiae de audiendo sacro, qui duas eius partes immo quatuor simul a diversis celebrantibus audit* (D. 1203).

hendat, quid a celebrante agatur. Pariter qui in magna ecclesia etiam longissime (ultra triginta passus) distat ab altari, in quo fit sacrum, modo advertere possit, quid agat sacerdos, quia moraliter cum celebrante coniunctus est.

b. Qui est in sacristia vel in alio loco prope altare, ex quo sacerdotem videre possit, vel etsi sacerdotem, ianua clausa, videre non possit, modo audiat, quid in altari agatur. Item qui ab ecclesia ad breve tempus recedunt ad pulsandas campanas vel ad vinum afferendum, quia moraliter non recedunt: nam sacrificio cooperantur et ex intentione cooperandi recedunt.

tC, '-

c. Qui est extra ecclesiam sed prope ianuam, etsi clausam, modo auditu missam sequi possit. Pariter qui est in aliqua distantia ab ecclesia, quae multitudinem fidelium capere non potest, modo iunctus sit multitudini. Tandem etiam ille, qui ex fenestra domus privatae aspicit altare, etsi interjecta sit platea, modo domus ab ecclesia (ut habet *de Lugo*) non ultra triginta passus distet. Sed non satisfacit, qui extra ecclesiam in distantia, quae triginta circiter passus superet, constitutus est, etsi missam sequi possit, quia moraliter cum celebrante non amplius coniungitur.

d. Qui ergo audit Sacrum radiophonice transmissum vel qui e longinque (e. g. per telescopium) Missam videt et mente sequitur, praecepto ecclesiastico non satisfacit, quamvis fortasse iure divino fructus Missae capiat²⁰»).

262. Locus debitus. 1. Praecepto audiendi missam fideles satisfaciunt, si missae adsunt, *quocunque catholico ritu celebretur*, sub divo ~ aut in quacunque ecclesia vel oratorio publico aut semipublico et in privatis coemeteriorum aediculis²¹).

- · ρ ^

a. Quamvis coemeteriorum aediculae, de quibus in Cn. 1190, sint oratoria privata, ex iure tamen communi fideles in illis satisfacere possunt praecepto dominicali. In his ordinarius etiam habitualiter permittere potest plures missas²²).

b. Antiqua lex, qua fideles diebus dominicis et festis tenebantur missam audire in *ecclesia parochiali*, iam diu abrogata est tum per privilegia mendicantibus concessa²³) tum per contrariam consuetudinem in toto orbe vigentem. Ideo episcopus suis fidelibus praecipere non potest, ut missam audiant in ecclesia parochiali, quia non potest abrogare universalem consuetudinem, quae iam induit naturam iuris communis²⁴).

2. In *oratoriis privatis* non satisfaciunt fideles legi, nisi hoc privilegium a Sede apostolica concessum sit²⁶).

Ipso iure hoc speciali privilegio gaudent a. *Oratoria* cardinalium et episcoporum tum residentialium tum titularium, licet privata sint²⁶) ; b. *Aediculae* in coemeteriis a familiis vel personis privatis erectae, quamvis oratoria privata sint.

2°n) Cf. *Pius XII*. Enc. de re cinematographica radiophonica ac televisifica. A. A. S. 49 (1957) 800.

?) Cn. 1249, 22) Cn. 1194.

M) Constit. Pii V. *Etsi mendicantium* 16. maii 1567 § 2 n. 8.

24) *Benedictus XIV*. De synodo l. 14. n. 10.

25) Cn. 1249. Oratoria, quae cum licentia s. sedis eriguntur in villis religiosorum, sunt oratoria mere privata, quia eiusmodi villae non sunt domus religiosae, sed domus profanae. Ideo in illis praecepto audiendi sacrum ab iis, qui ad religiosos et eorum familiares non pertinent, satisfieri nequit, nisi per speciale privilegium id fuerit concessum. 20) Cn. 1189.

Qui habet indultum oratorii privati, satisfacit praecepto ibi audiens sacrum. Ut tamen constet, quinam et quando satisfaciant praecepto audientes missam in oratorio privato, considerata sunt indulta. Ordinarie haec ex induitis colliguntur:

Praecepto satisfaciunt: *a.* illi, quibus indultum principaliter concessum est; *b.* eorump consanguinei et affines usque ad quartum gradum in eadem domo habitantes; *c.* eorum hospites; *d.* eorum familiares seu famuli, quorum servitium tempore missae actu est necessarium sive eo quod missae ipsi inserviant, sive eo quod dominos comitari debeant.

Ordinarius ex iusta et rationabili causa (diversa tamen a causa indulti) permittere potest missam etiam in festis sollemnioribus, sed per modum actus tantum, non habitualiter²⁷⁾.

3. Qui habet *privilegium oratorii privati*, non tenetur uti privilegio v ad satisfaciendum praecepto, si ecclesiam adire non potest, etsi sacerdotem commodè habere possit. Ad id non tenetur nec vi privilegii, quia nemo tenetur uti privilegio, nec vi praecepti, quod non obligat ad medium extraordinarium adhibendum, ut praeceptum observari possit.

Ex eadem ratione non tenetur sacerdos uti privilegio celebrandi in altari portatili (movibili) vel in oratorio privato ad satisfaciendum praecepto audiendi sacrum die festo.

4^v *In mari.* *a.* Certe satisfaciunt navigantes legi, si missa celebratur in cafiella fixa navis; censetur enim oratorium publicum²⁸⁾.

b. Si deest oratorium fixum, et missa celebratur in cella privata vel in collocutorio communi navis super altari portatili, auctores disputant²⁹⁾.

Qui *negant* satisfieri, vel solum probabilitatem concedunt et proinde etiam negant fideles teneri, argumentantur ex eo, quod in tali casu celebretur ex mere personali privilegio, neque sub dio, et inde hunc casum non comprehendi sub can. 1249. — Qui *affirmant* satisfieri, verius dicunt, can. 1249 sola oratoria privata non privilegiata excludi; cella vero vel collocutorium in navi non sunt oratoria privata. Quod etiam ex indice Codicis confirmatur, ubi ad v. *Missa* dicitur: >cui praecepto satisfaciunt missam audiendo... *ubivis*, exceptis oratoriis privatis nisi ex privilegio*.

In praxi navigantes catholici certiores faciendi sunt de missa celebranda, tum quia putant se teneri non intelligentes has subtiles distinctiones, tum ne videantur in peiore condicione esse quam acatholici, qui diebus festis etiam in navi sollemnitates agunt.

At

27) Cn. 1195 § 2.

«s) S. R. C. 4. mart. 1901. Decr. auth. n. 4069 ad V.

s») *Periodica* XIX, 124* ss.

Articulus secundus.

De causis ab audienda missa excusantibus.

263. Causae excusantes. Ab audiendo sacro generatim excusat quaelibet causa *mediocriter gravis* seu quodvis incommodum vel damnum notabile in bonis animae vel corporis proprii vel proximi³⁰⁾: Cum enim praeceptum hoc non pertineat ad graviora, ab eius observatione excusat quaelibet causa vere gravis. Eiusmodi causae quatuor numerantur: *a.* Impotentia moralis; *b.* caritas; *c.* officium; *d.* consuetudo.

In diiudicandis in concreto causis excusantibus, utrum sint an non sint sufficientes, attendendum est tum *ad condicionem personae*, de qua agitur: quod enim uni grave est, alteri grave non est, tum ad eius *conscientiam*: qui enim timoratae conscientiae est, non facile exaggerabit incommoda nec quaeret praetextus ad declinandam obligationem.

1. *Ratione impotentiae moralis*, qualis est quodvis grave incommodum, excusantur:

a. Qui ab ecclesia longe distant. Secundum s. *Alphonsum* omnes etiam sanos excusat iter pedestre unius horae cum quadrante et minor³¹⁾ distantia, si tempestas est adversa vel si persona est viribus debilis; qui autem vehi possunt, non excusantur, nisi distantia sit saltem duplo maior.

Bene addit *Busenbaum*, in hac re habendam esse rationem consuetudinis loci: et sane in montanis nostrae regionis (tirolensis) nemo se excusatum habet, eo quod ab ecclesia distat spatio horae cum quadrante, modo non sit affectae valetudinis. φl'

b. Qui iacturam honoris timent, ut qui carent vestibus statui et conditioni convenientibus, puellae ex occulta fornicatione praegnantēs, nisi summo mane missam audire possint. - -

c. Qui iter necessarium facere debent vel inceptum interrumpere nequeunt. J

d. Qui iacturam in bonis fortunae timent ³²⁾damnum emergens ³³⁾veilurum cessans. Iam vero damnum, quod quis subire debet, facilius excusat, quam lucrum cessans; notabilis autem iactura lucri excusare videtur. Notabile lucrum pro diversitate status et conditionis diversum est. Y

Non omnes concedunt, iacturam magni lucri excusare: quamvis enim unusquisque ius habeat, damnum a se avertendi, non tamen ius habet, lucrum faciendi die festo. Verum pro iis, qui laboribus se sustentant, concedendum videtur, quia talibus hominibus raro se offert occasio magni lucri faciendi et pro iisdem magnum lucrum amittere idem est, ac magnum damnum pati. Ut ergo lucrum cessans excuset, requiritur, ut sit lucrum *extraordinarium* et respectu determinati hominis *notabile*, cuiusmodi censetur lucrum, quod ordinario diei

³⁰⁾ Cf. s. *Alphonsus* n. 324.

lucro saltem duplo maius sit. Maior causa requireretur, si etiam labor servilis subiri deberet, et maior adhuc, si admiratio et scandalum populi timenda essent.

e. Infirmi et convalescentes, qui grave damnum sanitatis aut notabilem moram convalescendi timent.

a. Quando revera tale damnum timendum sit, iudicio prudentum determinari debet, nec est necessario recurrendum ad iudicium medici vel confessarii, sed ipse aegrotus de hac re indicare potest, modo ad prudens iudicium ferendum capax sit. Generatim dici potest eum excusari, qui timet tale incommodum, propter quod omittere solet alia negotia aequalis laboris e. g. exitum ad negotia tractanda, ad necessaria emenda etc.³¹⁾.

β. Ex medicorum mente *aēr corruptus templi* revera incommodum plus minus grave afferre ideoque causa a templi frequentatione excusans esse potest. Illi ergo, qui in ecclesia notabile incommodum experiuntur ut angores vel deliquia, ab auditione sacri excusantur. Id raro hominibus sanis, frequentius his accidit, qui infirmæ sunt valetudinis et nervorum irritationes facile patiuntur³²⁾.

f. Laborantes in officinis, in quibus opus inceptum deserere vel fornacem ardentem extinguere nequeunt. Si autem necessitas laboris non urget, dominus officinae tenetur operariis permittere tempus opportunum, ut missam audire possint.

g. Uxores et filii ob gravem indignationem mariti vel parentum; milites, qui aut ducum vexationi aut commilitonum ludibriis diuturnis et valde molestis obnoxii essent, dummodo omissio Sacri non praecise ad demonstrandum contemptum Ecclesiae postuletur.

2. *Ratione caritatis* i. e. ad subveniendum proximo in necessitate sive corporali sive spirituali excusantur:

- a.* qui infirmis assistunt;
- b.* qui proximo opem ferunt in incendio vel alluvione etc.;
- c.* qui sperant se posse sua praesentia peccatum impedire.

3. *Ratione officii* excusantur:

a. Milites in stationibus; custodes urbium, gregum, etiam singularum domorum, ubi unica tantum missa celebratur; superiores tamen curare tenentur, ut subditi missam audire possint.

b. Matres et nutrices, quae parvulos nec solos relinquere nec secum ferre possunt.

c. Famuli, qui ob necessarium ministerium impediuntur; si tamen sine magna molestia e. g. citius surgendo missam audire possunt, ad hoc tenentur. Quodsi ex domini mala voluntate impediuntur, oboedire possunt, si grave incommodum timent, propter leve autem incommodum non excusantur, sed illud patienter ferre debent. Si frequenter im-

³¹⁾ *Ballerini-Palmieri* II. n. 803.

M) Cf. *Capellmann*, *Med. past.* 18 p. 222 s.

pediuntur, nacta opportuna occasione alium famulatum quaerere debent.

d. Qui cibos parare aut eiusmodi necessaria peragere debent; si tamen plura sacra fiant, curandum est, ut successive sacro intersint.

4. *Ratione consuetudinis* in quibusdam locis, ubi consuetudo viget, excusantur:

a. Puerperae, quae per mensem vel sex hebdomadas post partum e domo non egrediuntur. r

b. Viduae, quae post mortem mariti per mensem domi manent. ? —v'

c. Sponsae praesertim nobiles, quae ad ecclesiam non accedunt, quando earum nuptiae proclamantur, si unica tantum missa habetur.

Nota 1. Pleraeque harum causarum excusant, si unica tantum missa habetur. Ubi notabilis numerus fidelium impeditur, parochi rationem sufficientem, immo et obligationem habent petendi facultatem binationis.

2. Utrum et quando liceat causas excusantes voluntarie apponere, vide: *De Principiis* n. 179.

264. *Dispensatio.* 1. Locorum ordinarii et parochi a lege communi de observantia festorum dispensare possunt in casibus singularibus
 ® iusta de causa subiectos sibi singulos fideles singulasve familias, etiam extra territorium, et in suo territorio etiam peregrinos et vagos, quamdiu actu in territorio morantur³³⁾).

2. Superiores in religione clericali exempta eandem dispensandi potestatem habent ad modum parochi quoad religiosos professos, novitios aliosve in religiosa domo diu noctuque degentes causa famulatus aut educationis aut hospitii aut infirmiae valetudinis³⁴⁾).

33) Cn. 1245 § 1.

a*) Cn. 1245 §3.

QUAESTIO TERTIA.

De prohibitione operum servilium.

Articulus primus.

De operibus prohibitis.

265. Praeceptum Ecclesiae. 1. Festis de praecepto diebus ... abstinendum est ab operibus servilibus\ actibus forensibus, itemque, nisi aliud ferant legitimae consuetudines aut peculiaris indulta[^] publico mercatu, nundinis, aliisque publicis emptionibus et venditionibus³⁶).

Actus forenses non sunt quidem opera servilia, nihilominus iure prohibentur, quia propter nimias distractiones, quas afferunt, et propter contentiones et discordias, quas causare solent, religiosam quietem et mentis applicationem ad divina impediunt. — Opera *liberalia* non prohibentur nec *communia*.

2. Praeceptum abstinendi ab operibus servilibus et forensibus *ex genere suo grave est*. Materiam gravem ex sententia nunc recepta constituit labor duarum circiter horarum, ita ut grave peccatum sit labor (sive continuus sive interruptus), qui duas horas multum excedit (duas cum dimidia) in labore valde servili, et labor, qui ad tres circiter horas se extendit, si labor minoris sit contentions corporalis. In operibus autem forensibus gravitas materiae non tam ex mora temporis, quam ex qualitate operis desumitur, ut si causa publice ageretur.

Qui die festo mandat sex famulis, ut laborent per horam, graviter per se non peccat, quia opera famulorum, sive simul sive successive laborant, ad materiam gravem efformandam non uniuntur; graviter autem peccaret, qui die festo uni famulo mandaret pluries laborare usque ad materiam gravem³⁰).

266. Distinctio operum. 1. Quid sit *copiis servîtes* lex Ecclesiae authentice non definit; inde recurrendum est ad consuetudinem et consensum auctorum.

Primis saeculis Christiani non locuti sunt de »operibus servilibus< sicut factum est in lege Veteris Testamenti; noluerunt iudaizare; sed diebus dominicis ex consuetudine abstinebant ab eo labore, qui impediret cultum Dei praesertim publicum. Saeculo VI. autem quidam auctores rigorismum praedicabant eo quod ad modum sabbati V. T. putarent diem festum esse transigendum. Inde factum est, ut ratio prohibitionis quaereretur magis in ipsa natura operis, quod vocabatur >servile«, dum antea ratio prohibitionis in impedimento cultus divini visa fuit. Rigorismus quidem successu temporis mitigatus est, sed distinctio invaluit in opera servilia et liberalia, cui postea addita sunt media vel communia.

v 2. Inde *servilia* dicuntur opera, quae ad commodum corporis ordinantur> CQrP^orali labore potissimum exercentur et antiquitus a servis fieri solebant. — *Liberalia* dicuntur, quae ad animi utilitates ordinantur, animae viribus potissimum exercentur et a liberis fieri solebant.—

<<) Cn. 1248.

M) S. Alphonsus n. 206.

Communia dicuntur, quae partim commodis animae, partim corporis inserviunt tum a liberis tum a servis promiscue exercebantur.

Attamen universalis haec sententia non fuit. S. *Thomas* dicit finem praecepti esse ut homo vacet rebus divinis et opera servilia esse in quibus unus homo servit alteri. S. *Bonaventura* illa maxime dicit servilia, in quibus homo inhiat terrenis lucris, ut detineatur circa haec inferiora, ne se nec Deum suum recolat. A S. *Raymundo de Pennafort* usque ad saec. XVI omnes *Summae*, saltem opera quae non aperte sunt servilia, ut mercatum, scriptionem, tonsionem barbae, venationem et piscationem, dicunt servilia, si fiunt ex intentione lucri. Hanc sententiam s. XVI *Caictanus* quoad aliqua opera, ut canere in ecclesia pro lucro, scribere, acriter impugnavit dicens finem operantis non mutare naturam operis, quamvis ipse adhuc teneat, venationem recreationis causa permitti, non autem si impediatur cultum Dei. Cui se adiunxit *Suarez* quoad scriptionem et exinde invaluit inter auctores sententia, intentionem operantis, utrum pro lucro fiat necne, non mutare naturam operis. Attamen universalis haec sententia non fuit; *Benedictus XIV* de piscatione habet eam prohibitam esse, si fiat ex intentione lucri, secus, si ad recreationem. Insuper sententia Caietani et eum sequentium difficultates creat in hodiernis circumstantiis oeconomicis valde immutatis. Tunc temporis enim pauci operarii erant, qui pro solo salario laborarent, cum hodie maxima pars hominum pro salario laborat et ita servit; servit aliis hominibus, servit industriae, lucro temporali et opera praestat, quorum natura non facile determinatur an pertineat ad classem servilium vel liberalium, prout hucusque definiuntur. Ideo auctores laborant in classificatione operum, incidunt in contradictiones et solutiones, quae communi sensu Christianorum non capiuntur et potius ad despectum et abusum praecepti ecclesiastici ducunt.

3. Hodie oritur et crescit tendentia plurium auctorum, in determinandis operibus die festo interdictis non tam attendendi ad naturam operis, sed potius ad hoc, an talem servitutem hominis inducant, ut impedimentum creetur cultui animae, familiae et Dei.

De facto in ipsa natura laboris, etiam corporalis et gravis, nil invenitur indecens coram Deo; sed invenitur maximum impedimentum cultus Dei et animae in eo, quod homines sicut antiquitus servi coguntur ab aliis vel a propria cupiditate lucri laborem per hebdomadam exercitum etiam die dominico continuare cum iactura libertatis pro cultu Dei et animae. Ita levia opera manualia, quaecumque sint, quamdiu recreationis causa vel otii vitandi fiunt, non creant impedimentum cultus Dei, quia semper adest libertas ab iis cessandi; econtra servilia fiunt, si aguntur tamquam professio hebdomadaria vel in servitio fabricae. A fortiori hoc obtinet si instituuntur ita, ut etiam alii implicentur et priventur libertate colendi Deum et relaxandi animam.

Itaque si in sequentibus retinemus descriptionem operis servilis, prout hucusque in usu erat, hoc fit solum, quia alia descriptio magis apta nondum invaluit; sed optandum est ut invaleat. Interim tamen in exemplis praesertim dubiis rationem habebimus magis alterius momenti, an scilicet opus in modo quo exercetur impedimento sit libertati ad cultum Dei³⁷⁾.

37) Cf. *Ephemcr. theol. Lovan.* 1935, p. 299 ss. *Nouv. Rev. theol.* 1936, p. 32 ss. *Diet. th. Cath.* s. v. »Dimanche« c. 1311 ss. *Fr. Pettirsch*, Das Verbot der opera servilia in der Hl. Schrift und in der altkirchlichen Exegese. *ZkTh* 69 (1947) 257—327 et 417—444. — Cf. etiam *Catechism. Ron.* III. 4. 21 et 25.

267. Opera prohibita et permissa.

a. Sunt certo quaedam opera, quae ex ipso apparatu quem requirunt, impedimentum creant promptitudinis ad cultum Dei, et sunt servilia, ut: *opera ruralia*, arare, fodere, serere, metere etc.; *artes mechanicae*, ut opera artis caementariae, ferrariae, lignariae, sartoriae, sutoriae, textoriae, sculptoriae, typographicae etc.; *labores operariorum* in fabricis, fodinis, fusoriis etc.

Alii autem leves labores manuales, etsi corporales sint, ut conficere rosaria, scapularia, flores artificales, decerpere fructus, decorticare poma etc., tunc solum erunt servilia, si v. g. in magna quantitate pro fabrica fiunt vel ita ut multi simul concurrere debeant, si ergo quasi ex professione exercentur (*gewerbsmaBig* oder *erwerbsmaBig*).

Cultura horti, si fit ab hortulano qui inde suam sustentationem quotidianam et lucrum quaerit, est opus servile, impediens cultum Dei; si vero operarius per totam hebdomadam in fabrica vel fodinis occupatus die dominico post missam in parvo hortulo laborat, ut in sole et aere puro vires restauret, potius cessat a Jalore et se recreat otio quod cultum Dei et familiae et animae minime impedit.

Simile quid dicendum est de laboribus manualibus feminarum; difficile videtur, in natura eorum aliquid invenire, quo unus (*acupingere*, *sticken*) dicatur liber, alius (*acu texere*, *stricken*, *hàkeln*) servilis. Ideo etiam hic videndum erit, an per accidens, otii vitandi vel recreationis causa suscipiantur, an vero pro labore diurno.

b. Certo liberalia sunt opera litterarum et artium: studio litterarum vacare, docere (etiam pro mercede), canere, instrumenta musica pulsare, delineare (*Zeichnen*), scribere, transscribere, choreas agere etc.

Machina scribere diebus festis licet, excepta hac ipsa scriptione, quae diurnum per hebdomadam laborem constituit. Operis enim scribendi natura non mutatur, sive stylo, sive penna, sive machina ad hoc adaptata peragitur. Sed si esset mera materialis transscriptio, quae non dirigitur ad animi culturam, immo ubi saepe nec intelligitur quod scribendum est, opus non differret a collocatione typorum (saltem per machinam facta), quae a multis censetur opus servile, saltem ubi constituit laborem per hebdomadam exercendum.

c. Quae certo communia sunt, non prohibentur, etsi cum magna defatigatione corporis fiant: iter facere pedibus, equo, curru, navi; item venari, aucupari, piscari hamo vel arundine vel parvis retibus, non autem magnis retibus cum magno apparatu et magno labore.

Cum *iter agere* quocunque modo diebus festis liceat, licita sunt etiam ea omnia quae *ad hunc finem obtinendum necessaria sunt*, etsi natura sua (ut remigare) servilia sint. Ergo nostro tempore licite suscipiuntur labores, qui ad viatores sive via ferrea sive navi vaporaria transvehendos necessaria sunt.

d. Plura sunt opera, quorum indoles ambigua est: in his diiudicandis attendendum est Q^utum ad naturam op^{er}is?)tum ad impedimentum, quod creant cultui Dei, animae, familiae ob lucri cupiditatem.

Delineare i. e. delineationes aedificiorum exarare (*Entwürfe*, *Bauplane* aus-
arb^oçiten) licitum est, cum sit opus liberale, in quo magis mens exercetur quam corpus.

Sculpere ars liberalis et licita est, solum si agitur de ultima operis perfectione: alias ex communi hominum aestimatione ad artes mechanicas pertinet.

Penicillo pingere (malen) videtur esse opus liberale, quia magis ordinatur ad exprimendos conceptus mentis quam ad operandum; ideo diebus festis pingere licet, exceptis iis actionibus, quae multo labore fiunt ut colores miscere, tabulas praeparare, dealbare muros et universim ea, quae artificum laborem diurnum per hebdomadam constituunt.

Photographia videtur esse opus medium excepto apparatu, si quis requiritur et multum laborem exigit.

Typographia certe ars mechanica est; ideo librorum impressio diebus festis prohibetur, nisi excuset necessitas ut in imprimendis ephemeridibus, quae quotidie apparere debent. Sunt tamen, qui typorum collocationem permittant, nisi in publica officina a multis fiat, quia transscriptioni, quae non prohibetur, similis est³³⁾.

Molere non licet, cum sit opus servile; si tamen mola agitur vento vel aqua ideoque modicus hominum labor requiritur, accedente consuetudine permitti potest.

268. Actiones judiciales. Prohibentur actus judiciales omnes, qui cum strepitu iudiciali fiunt, sive causa est civilis sive criminalis, sive saecularis sive ecclesiastica; actiones autem, quae sine strepitu fiunt, non prohibentur.

a. Strepitus iudicialis requiri dicitur in exercitio iurisdictionis litigiosae, ubi scilicet processus iudicialis instituitur, non autem in exercitio iurisdictionis voluntariae, ut est dispensare, absolvere etc.

b. Actus iudiciales prohibiti, in quibus ipse strepitus iudicialis consistit, sunt: citare partes, examinare testes, exigere iuramentum iudiciale, proferre aut exsequi sententiam. Actiones, quae sine strepitu fiunt, hae sunt: advocatum consulere, indicem informare, appellationem interponere etc.

269. Mercatus, nundinae, publicae venditiones.

a. *Nundinae annuae* (Jahrmärkte), in quibus res venduntur, quae pridie in locum nundinarum afferuntur, ubi existit consuetudo, diebus festis licitae sunt.

Nundinae hebdomadariae (Wochenmärkte) prohibentur; quare si dies festus in diem nundinarum incidit, hae anticipari aut post diem festum transferri debent; si tamen magistratus aliud statuit, fideles propter necessitatem excusantur.

Publicae venditiones sub hasta non sunt licitae; in quibusdam locis tamen peractis divinis officiis tolerantur ob maiorem concursum emptorum.

Venditiones privatae non solum illarum rerum, quae ad usum quotidianum pertinent, sed etiam aliarum, etsi multum temporis requirant,

38) S. Alphonsus n. 279.

ex consuetudine licitae sunt; venditiones autem in *officinis publicis* prohibitae sunt; quare mercatores officinas diebus festis claudere debent, nisi alicubi contraria vigeat consuetudo. In plerisque enim locis invaluit consuetudo aperiendi ad tempus officinas, tum ut vendantur, quae ad usum quotidianum requiruntur, tum in gratiam praesertim illorum emptorum, qui aliis diebus ad officinas accedere nequeunt.

b. Contractus sollemnes venditionis, emptionis, locationis etc., qui scilicet fiunt cum instrumentis a notariis confectis et cum auctoritate publica, diebus festis prohibentur, nisi ob contrariam consuetudinem liciti sint.

Privati contractus venditionis etc., qui sine instrumentis publicis privata auctoritate fiunt, ex universali consuetudine permittuntur; sic passim diebus festis conducuntur operarii, emuntur iumenta, venduntur equi, locantur domus etc., immo teste s. *Alphonso* (n. 286) fert consuetudo, ut contractus celebrentur etiam per instrumenta ut sponsalia, venditiones, testamenta etc.

Ex his iam colligitur, quid de *actibus notariorum* dicendum sit. Scilicet contractus venditionis, locationis etc. diebus festis per se sub nomine mercatus prohibentur; paulatim ex consuetudine factum est, ut eiusmodi contractus sine instrumentis et sine auctoritate publica notarii licite inirentur; tandem consuetudo effecit, ut contractus celebrari possent etiam cum instrumentis a notariis confectis, modo ne requiratur strepitus judicialis.

Articulus secundus.

De causis a praecepto non laborandi excusantibus.

270. Causa ab hac lege excusans universim gravis esse debet, et quo diutius labor protrahitur, eo gravior causa requiritur. Causae a prohibito labore excusantes sunt tres: *a. pietas*; *b. necessitas* (propria, aliena, communis); *c. consuetudo*.

Quamvis existente causa sufficienter gravi fideles per se a lege excusati sint, propter periculum hallucinationis tamen monendi sunt, ut nihilo minus parochum interrogent, an in his adiunctis laborare liceat, vel potius ut dispensationem petant. Quod quidem turn potissimum fieri debet, cum de laboribus publicis agitur, ut hac ratione periculum scandali praecaveatur.

271. *Pietas. Ratione pietatis* liciti sunt labores, qui necessarii sunt rad cuitum divinum hic et nunc exercendum. Itaque

a. Permittuntur opera servilia, quae *proxime* ad cultum divinum ordinantur ut pulsare campanas, gestare crucem aut vexillum in processionibus etc.

b. Prohibentur autem ea, quae *remote* tantum ad cultum divinum concurrunt, ut parietes dealbare, templum aedificare, lapides et ligna

vehere ad aedificium templi, ornamenta ecclesiae conficere; attamen ut paramenta et ornamenta (casulae et alia paramenta, flores, purificatoria, corporalia, tapeta etc.) pro aliqua ecclesia paupere conficiantur, permitti potest.

c. Actiones mediae inter eas, quae proxime, et eas, quae remote ad cultum divinum ordinantur, ut verrere templa, coquere hostias, ornare altaria et ecclesiam, tabulata erigere ad festivitatem necessaria etc. ex universali consuetudine nunc vigente pridie diei festi peragenda sunt; quodsi haec absque iusta ratione in ipsum diem festum differantur, veniale peccatum committitur, quamvis *s. Alphonsus* (n. 292) ex consuetudine tunc vigente id a peccato etiam veniali excuset, existente vero iusta ratione ipso die festo sine peccato fieri possunt.

272. *Necessitas. Ratione necessitatis propriae* excusantur:

a. Famuli, qui ab hero laborare coguntur nec facile aut brevi alium herum invenire possunt, nisi in contemptum religionis laborare cogantur.

b. Pauperes, qui alias se suosque sustentare non possunt. *Matres-familias*, quae vestes proprias vel filiorum reficiunt, si id aliis diebus facere non possunt. *Ancillae*, et aliae *mulieres* per hebdomadam ita occupatae, ut vestes suas resarcire et lavare non possint. *Operarii*, qui proprium hortum colunt, si per totam hebdomadam extra domum laborare debeant.

c. Agricolae, qui ob praeteritam vel imminentem pluviam foenum vel segetes vertunt, ligant, vehunt, fructus decerpunt etc.

Nuni excuset ratio vitandi otii. — Solam rationem otii vitandi excusare, non potest statui ut *regula generalis*; aliis enim occupationibus; iisque licitis otium abigendum est. — Sed *opera dubia vel ambigua* (cf. exempla n. 267, a et b posita) permittuntur, praesertim si ex otio periculum crearetur damni spiritualis seu peccati ex ludis vel conversationibus vanis.

Sic *operario*, qui, nisi aliquo labore occupetur, solet adire cauponas et inebriari, potest permitti aliquis labor domesticus vel in hortulo. Piis mulieribus, quae de otio dierum festorum conqueruntur, nec tamen in tentationibus ad peccatum causam excusantem laboris habent, potest consuli, ut ornamenta pro ecclesiis aut vestes pro pauperibus conficiant³⁰⁾.

275. *Ratione necessitatis alienae* excusantur:

a. Sartores (sutores), qui conficiunt vestes necessarias ad funera vel nuptias, quas pridie perficere non poterant; sed ex hac sola ratione, quod vestes promiserant, non licet ipsis laborare, nisi alias grave dam-

30) *Gènicot* 1. n. 337.

16 Noldin, Vol. II. de praeceptis.

num passuri essent: curare enim debent, quantum sine gravi damno possunt, ne assumendo laborem, quem ante diem festum perficere non possunt, in hanc necessitatem se coniciant.

In praxi confessarius severum se exhibeat erga eos, qui *consuetudinem* diebus festis laborandi contraxerunt, facilem cum iis, qui *interdum* id faciunt: hi enim, non illi iure excusari solent⁴⁰⁾.

b. Qui opera misericordiae quamvis servilia in subsidium pauperum exercent ut vestes conficere, ligna advehere etc., quando ratione necessitatis propriae ipsi pauperes pro se laborare possent.

a. Non solum pro determinato paupere, sed etiam *pro pauperibus* in genere in communi necessitate existentibus licitum est vestes et alia, quae pauperum usibus deserviunt, conficere; at non licet laborare ad lucrandam pecuniam postea inter eiusmodi pauperes distribuendam, nisi in gravi vel extrema necessitate versentur, quia ipsis pauperibus in his adiunctis id liceret.

fi. Ratione necessitatis alienae licita sunt etiam exercitia, quae diebus festis instituuntur *a societatibus extinguendis incendiis destinatis* (Feuerwehr), cum illa exercitia diebus ferialibus ab hominibus aliis laboribus impeditis fieri non possint. At vero cavendum est, ne a functionibus ecclesiasticis retrahantur, nec qui exercitia peragunt, nec qui ad ea spectanda concurrunt.

%. Licet v. g. in patronatibus puellas docere opera feminea.

c. Fabri, qui instrumenta reparant, quibus agricolae vel opifices sequenti die indigent. EV¹⁴-x~-q

d. Qui in necessitate extraordinaria et urgenti ut incendio, inundatione vel alio infortunio viam reparant, pontem reficiunt vel alio modo succurrunt.

274. *Ratione necessitatis (utilitatis) communis* excusantur:

a. Pistores, qui panem et placentas conficiunt, tum ratione consuetudinis tum ratione necessitatis; aliis autem non licet panem conficere nec pistoribus alios cibos, quibus eo die nec ipsi nec alii indigent.

b. Laniones, qui animalia occidunt et excoriant, ubi pridie id fieri non potuerit, ut in magnis civitatibus; non autem in oppidulis, nisi occurrant plura festa.

c. Qui in publica sollemnitate profana e. g. ob adventum principis, ob victoriam praeparant et conficiunt ea, quae necessaria sunt ut arcus triumphales, ignes artificiales, vestes, ornatus etc.

Haec quidem per se antea praeparari debent, ne dies festus laboribus servilibus profanari debeat; attamen si sive culpabiliter sive absque culpa parata non fuerant, non est necesse, ut sollemnitas propterea omittatur, sed die festo licite fieri possunt: sollemnitatem enim omittere reipublicae grave incommodum est, ad quod subeundum praeceptum ecclesiae non obligat. Qui tamen eiusmodi labores de industria sine causa sufficienti in diem festum differunt, per se graviter peccant.

40) *Ballerini-Palmieri* II. n. 765.

275. Consuetudo. Quoad mercatus etc. *Codex* consuetudines expresse admittit⁴¹⁾. Alios labores consuetudo centenaria et immemorabilis vei saltem consuetudo legitime praescripta licitos reddit. Ergo

Ratione consuetudinis: *a.* Licet *cibos parare*, etsi ad lautiora prandia maiore labore indigeant. Ea, quae servilia sunt ut animalia minora occidere et excoriare, pridie peragi debent, si commodo fieri potest; quodsi pridie, etsi culpabiliter, factum non sit, die festo sine peccato fieri potest.

b. Barbitonsores licite barbam radunt et capillos tondent, etiam ratione necessitatis, quia agricola et operarii aliis diebus accedere non possunt.

c. Licet currus viae ferreae vel navigia vaporaria ducere, non solum quando iter continuatur, sed etiam quando die festo inchoatur, nec solum ad itinérantes, sed etiam ad merces vehendas, et perfici possunt labores in hunc finem necessarii.

d. Ubi consuetudo invaluit, licet olera irrigare et vertere segetes in area.

«) Cn. 1248.

LIBER QUARTUS.

De quarto decalogi praecepto¹⁾.

»Honora patrem tuum et matrem tuam.<

Ex. 20, 12.

Hoc praeceptum quatenus *affirmativum* est, directe praecipit, ut debitus cultus exhibeatur parentibus; indirecte autem praecipit etiam ea, ad quae parentes tenentur erga filios suos; et quatenus *negativum* est, prohibet, ne iidem parentes irreverentia vel iniuria afficiantur. Nomine *parentum* veniunt non solum parentes carnales, qui proprie ita vocantur, sed etiam omnes alii superiores tum spirituales tum saeculares (i. e. in societate religiosa Ecclesiae ac in societate profana et privata et publica), qui improprie parentes dicuntur, quia paternae dignitatis et auctoritatis aliquo modo sunt participes.

Quartum praeceptum, quod relationem ordinat atque determinat erga alios homines, eosque superiores, qui nobis sunt principium vitae et gubernationis, obligationes sociales praescribit, quae homini competunt prout est membrum duplicis societatis, familiae scilicet et civitatis. Has obligationes adimplens potissimum exercet virtutem *pietatis*, et alias annexas iustitiae.

QUAESTIO PRIMA.

De pietate, observantia, oboedientia.

276. De pietate. 1. Pietas (Ehrfurcht) definitur virtus moralis, qua parentibus, patriae, Ecclesiae debitus cultus tribuitur.

a. Pietas triplici sensu accipitur: «. pro *religione* seu cultu divino, quo sensu in s. scriptura dicitur: *Pietas ad omnia utilis est*²⁾; β. pro *miserecordia* seu pro affectu benignitatis, quo sensu Deus dicitur pius et misericors³⁾; γ. pro *speciali virtute*, qua parentes et patriam colimus tamquam ortus nostri principium.

b. Deus, qui est supremum principium vitae et gubernationis, per creaturas, tamquam principia secundaria, aliis communicat vitam eosque gubernat. Quemadmodum ergo Deo tamquam supremo principio vitae et gubernationis debetur cultus, qui exercetur per virtutem *religionis*, ita parentibus et patriae debe-

D S. Thomas 11. II. q. 101—105. S. Alphonsiis 1. 2. n. 333—355. Lessius, De iustitia l. 2 c. 46. Sporer-Bierbaum, Theologia moralis decalog. 1. tract. 3. n. 612—690. Ballerini-Palmieri, Opus theol. mor.³ II. n. 815—847. üenicot-Salsmans, Theologiae moralis instit.¹³ l. n. 345—359. Hürth-Abellàn, De praeceptis (Roma 1948) n. 35—85.

2) 1. Tim. 4, 8.

3) Eccli. 2, 13.

tur cultus, qui exercetur per virtutem *pietatis*⁴⁾. Etiam Ecclesiae deberi pietatem declarat *Leo XIII.*: ^Debent praeterea singuli Ecclesiam sic diligere *ut communem matrem* eiusque et servare obedienter leges et honori servire et iura salva velle: conarique, qt ab iis, in quos quisque aliquid auctoritate potest, pari pietate colatur atque arnetur.c5)

c. Pietatis *obiectum* cui sunt parentes, et correspondenter filii, maritus et uxor, et proximi consanguinei; denique patria ob tutelam quam familiae praestare debet. Utique etiam alias virtutes erga hos omnes exercere debemus: amorem, quatenus sunt homines et filii Dei; iustitiam, quatenus ius habent in bona; iustitiam legalem, quatenus sumus pars communitatis. Sed amor et iustitia, quae tuetur bona personalia (vitam, castitatem, famam) continentur in pietate.

2. Pietatis *obiectum materiale* constituunt illi actus, quibus parentes coluntur, scilicet amor, reverentia et oboedientia; *obiectum formale* est honestas, quae in hoc cultu deprehenditur: naturalis enim ratio intelligit propter specialem relationem superioritatis, qua parentes tamquam vitae et educationis principium referuntur ad liberos, eis honorem et cultum deberi.

Pietas erga parentes differt a *caritate proximi*, quia pietas parentes colit, praecise quatenus sunt auctores vitae et educationis; et pietas erga patriam differt a *iustitia legali*, quia huius motivum est bonum communitatis, cuius aliquis est pars, per legum observantiam potissimum procurandum; illius autem motivum est bonum, quod patria confert ad originem et educationem nostram tam corporalem quam spiritualem. Hinc est, quod patriae pietatem etiam is exhibere debeat, qui paternum solum reliquit; iustitiam legalem autem solum is exercere tenetur, quia actu est pars communitatis, etsi in ea nec natus nec educatus sit.

Nota. *Peccata contra pietatem*, a. Peccata *contra parentes* commissa specifi- cam malitiam laesae pietatis induunt, si malum, quod eis infertur, immediate laedit eorum personam vel bonum personale (vitam, incolumitatem, honorem, famam); ideo peccata odii, luxuriae, vulnerationis, detractionis etc. sunt contra pietatem; minime vero peccata furti. Simile quid dicendum est de peccatis, quae a parentibus contra filios committuntur.

6. Peccata *contra fratres vel sorores* commissa, etsi eorum bona personali laedant, gravem malitiam laesae pietatis non induunt, nisi malum gravissimum ut vulneris valde gravis, occisionis, castitatis laesae, notabilis diffamationis eis inferatur. Coniunctio enim cum fratribus non est tanta, quanta cum parentibus, ideo malum, quod parentibus irrogatum sufficit ad constituendam aliam speciem peccati, fratribus irrogatum non sufficit, sed maius requiritur.

c. Erga *patriam* (praeter officia iustitiae legalis, de quibus n. 311ss.) pietas debita est, quae laedi potest *per defectum* (honorem vel famam laedendo) vel *per excessum* (nationalisme exaggerato).

d. Erga *Ecclesiam* pietas laeditur, si fideles ab ea deficiunt aut ultranationalismo bonum (apparens) patriae vel nationis praeferunt bono Ecclesiae, aut renuunt subsidia Ecclesiae necessaria. Pastores animarum contra pietatem Ecclesiae debitam peccant negando sacramenta debita, creando scandalum subditis (e. g. inductione), et quidem parochus durante munere, confessarius in confessione vel cius occasione.

4) Cf. s. *Thomas* II. II. q. 101. a. 1.

s) Enc. *Immortale Dei* (D 1881) Cf. etiam D. 1936 a.

277. De observantia. 1. Observantia (Hochachtung) definitur virtus moralis, qua superioribus et personis in dignitate constitutis debitus cultus exhibetur.

Id, quod haec virtus in personis in dignitate constitutis potissimum respicit, est *gubernatio*; nihilominus hac virtute non solos superiores colimus, sed omnes, qui aliqua excellentia praediti sunt: illos quidem, quia actu nos gubernant, hos vero, quia propter suam excellentiam idonei sunt, qui nos gubernent⁵⁾.

2. Prout diversa est haec dignitas personae, diversa distinguitur observantia: *a. civilis*, si dignitas est humana ut in regibus, heris, praeceptoribus; *religiosa*, si dignitas est cum religione coniuncta ut in Papa, episcopis, sacerdotibus, *b. Religiosa* vel est *naturalis* vel *supernaturalis*, prout religio naturalis vel supernaturalis est; ad hanc refertur etiam cultus, quem deferimus sanctis et *duliam* vocamus.

3. Eius *obiectum materiale* est honor et cultus exhibendus superioribus aliisque personis in dignitate constitutis; *obiectum formale* est honestas, quae in hoc cultu deprehenditur: ratio enim intelligit honorem et submissionem deberi iis, qui post Deum superiores nostri sunt et ad debitum finem nos gubernant.

Observantia a pietate ex motivo distinguitur: pietas enim parentibus debetur, quia sunt auctores vitae nostrae; observantia superioribus debetur, quia nos gubernant. Quatenus parentes liberos suos sub paterna potestate adhuc constitutos gubernant, eis a liberis debetur observantia; verum haec virtus in liberis a pietate non distinguitur, quippe quae s-altiore et eminentiore modo etiam id contineat, quod est observantiae honestas⁷⁾. Similiter *pietas* erga patriam in principe colit patriam; *observantia* vero personam.

278. De oboedientia. 1. Oboedientia definitur virtus moralis, qua voluntati superioris obtemperamus, i. e. voluntatem nostram voluntati legitime praecipientis conformamus.

a. Eius *obiectum materiale* est id, quod vult superior sive voluntate praecepti sive voluntate consilii aut beneplaciti; *obiectum formale* est honestas, quae in eo est, quod homo se conformet voluntati superioris, sive is praecipit sive non, modo potestatem praecipendi habeat, cum superioris voluntas sit quaedam regula subditi.

b. Ratio formalis huius virtutis est *potestas regendi*, quae potest esse triplex, pro radice ex qua fluit: 1. praelatio causae super effectum (Deus, parentes); 2. praelatio totius super partes (paterfamilias, gubernator communitatis); 3. spontanea subiectio (praelatus in religione, dominus).

c. Utrum *oboedientia proprie dicta* exigat strictum praeceptum, i. e. superiorem *qui praecipit*, an sufficiat sola manifestatio voluntatis superioris qui *praecipere potest*, disputant. *Lessius* quidem censet (n. 27) oboedientiam exigere verum praeceptum; *Le/imA'u/i/* autem censet (n. 924) actum verae oboedientiae praestare eum, qui exsequitur voluntatem superioris etiam non praecipientis.

e) Cf. s. *Thomas* II. 11. q. 102. a. 1.

7) *LehmkuhP2* I. n. 923.

quia se subicit voluntati eius, qui ius et potestatem praecipiendi habet. Non potest ergo certo probari, sine vero praecepto committi peccatum formale inoboedientiae, attamen magis virtuose agit qui sequitur voluntatem superioris etiam non stricte praeceptivam.

2. Ad satisfaciendum praecepto oboedientiae necesse non est, ut opus iniunctum ex motivo oboedientiae fiat, sed satis est, ut opus praeceptum ex honesto fine ponatur; quod si fiat ideo, quia praeceptum est, erit *actus specialis virtutis oboedientiae*.

3. Speciale *peccatum inoboedientiae* tum solum committitur, cum quis non oboedit ex contemptu praecepti vel praecipientis seu cum quis non oboedit, quia praeceptum est.

a. In omnibus quidem peccatis reperitur materialis seu generalis aliqua inoboedientia, non autem formale seu speciale peccatum inoboedientiae, nisi accedat contemptus. Omissio operis praecepti est peccatum contra eam virtutem, ad quam pertinet ipsum opus praeceptum, si superior potestate legislativa (jurisdictionis) pollet eaque praecipiendo usus est, alias est peccatum contra eam virtutem (religionem, pietatem etc.), ex qua oboedientia debetur.

b. Quando formale peccatum inoboedientiae involvit contemptum legislatoris seu auctoritatis ipsius, patet hoc peccatum inoboedientiae semper esse *grave peccatum*.

QUAESTIO SECUNDA.

De obligationibus in societate domestica.

279. Ex dispositione divina homo suapte natura socialis in societate vitam agere debet, ut finem suum tum immediatum huius tum ultimum alterius vitae assequi possit. Ex hac naturali hominis socialitate factum est, ut homo semper et ubique in duplici societate vixerit ac porro vivat, in societate domestica et civili. Prima societas aliarumque societatum, civilis et ecclesiasticae, fundamentum et condicio essentialis est *societas domestica*, quae ex triplici elemento sociali componitur: ex *societate coniugali*, quae in coniunctione viri et uxoris consistit; ex *societate parentati*, quae parentes inter et liberos oritur; ex *societate herili*, quae inter dominum et famulos exsurgit. Ex hisce tribus societatibus *familia* complete constituitur. Ergo triplicis generis obligationes intra familiam habentur: obligationes coniugum, obligationes parentum et filiorum, obligationes dominorum et famulorum; et propter analogiam hinc quidem parentum et filiorum cum magistris et discipulis, inde vero dominorum et famulorum cum heris et operariis, hoc loco etiam de obligationibus magistrorum et discipulorum et de obligationibus herorum et operariorum agendum erit.

Articulus primus.

De obligationibus coniugum⁸⁾.

Radix obligationum, quae coniugibus incumbunt, est matrimonium, quo societas domestica constituitur. Obligationes antea quae ex hac radice promanant, sunt triplicis generis: aliae nempe^{ad personas}, aliae^{ad bona}, aliae^{ad corpus} coniugum referuntur. Solum obligationes primi generis ad hoc praeceptum pertinent, quarum aliae quidem mutuae, aliae vero alterutrius coniugum propriae sunt.

280. Obligationes mutuae. Cum matrimonium Christianum, in quo obligationes istae fundantur, sit imago unionis Christi et ecclesiae, cui Christus se totus communicavit, inter coniuges vigere debet perfectissima unio atque communio tum animorum tum corporum.

1. Tenentur ergo coniuges ad *mutuum amorem*: Viris praecipitur, *ut uxores suas diligant*, uxoribus *ut viros suos ament*⁹⁾. Tam intima esse debet haec unio amoris, ut coniux coniugem in amore effectivo

8) Cf. *Discorsi e radiomcscaggi di S. S. Pin XII*. (Milano 1931—1951) /Xgli sposi.

Cf. Ephes. 5, 25; Col. 3, 18; Tit. 2, 4; 1. Tim. 2, 15.

seu in ferendo auxilio vel ipsis parentibus et liberis praeferre debeat; / *
in extrema autem necessitate parentes *semper* praeferendi sunt. c. ?

Ideo contra pietatem peccant coniuges, qui se odio prosequuntur, rixis et con- /
viciis se offendunt, calumnias spargunt, zelotypia, duritie, neglectu officiorum ; J
alteri parti vitam valde molestam reddunt. feu - /I

2. Tenentur *ad mutuum adjutorium* sibi ferendum tum quoad corpus tum quoad animam¹⁰). CW da

Coniuges non solum se complent, quatenus sunt principium generationis, sed etiam in necessitatibus vitae humanae. In opere salutis se promovent, eo quod se invicem in virtutibus perficiunt, pro se invicem orant, nec non verbo et exemplo se iuvant, praesertim vero eo quod defectus ex fragilitate humana commissos patienter ferunt.

3. Tenentur *ad debitum conjugale* sibi mutuo reddendum nec non *ad fidem coniugalem* servandam¹¹); unde fit, ut omne peccatum sive internum sive externum cum alia persona vel circa aliam personam contra castitatem commissum, rationem *adulterii* habeat.

In *usu matrimonii* ergo non habetur subiectio mulieris sub potestate viri, sed uterque paris iuris est¹²).

4. Cum his obligationibus aliter satisfacere non possint, tenentur coniuges *ad communem habitationem*, quin etiam *ad communem mensam et torum*¹³).

a. Haec tamen obligatio non eodem modo afficit maritum et uxorem. Electio enim domicilii ad maritum pertinet, ad domicilium vero electum uxor maritum sequi debet, etsi sine iusta causa domicilium mutet. Maritus autem non tenetur l'μ. st*.,
sequi uxorem alio migrantem, nisi migratio fiat ex causa necessaria. bJf*. -,I

b. Possunt coniuges ex mutuo consensu se invicem separare etiam ad longius tempus, nisi adsit periculum incontinentiae vel educatio liberorum inde detrimentum patiatur; nequit autem sine gravi culpa unus coniugum ad longum tempus altero invito discedere, nisi adsit gravis causa¹⁴). Et quamvis vir ad breve tempus per se etiam inscia et invita uxore abesse possit, attamen attenta relatione amoris inter coniuges non decet, ut vir inscia uxore ne ad diem quidem absit.

281. Obligationes et iura mariti. 1. Marito ex legitimo matrimonio competit *potestas maritalis*, vi cuius est caput uxoris, quae in gubernatione rei domesticae et familiae ei vere subicitur; ipse vero uxorem protegere et tamquam coniugem ac sociam tractare debet.

Etsi in potestate maritali potestas coercitiva non contineatur, maritus tamen ius habet exigendi ab uxore non solum reverentiam et oboedientiam, sed etiam statui et conditioni convenientem laborem.

10) Gen. 2, 18. Praeclare de hac re Enc. Cast. con. A. A. S. XXII (1930), 548.

<>) 1. Cor. 7, 4.

12) Cn. 1111.

13) Matth. 19, 5.

14) Cn. 1128ss.

2. Tenetur uxorem alere, victum, vestitum, habitationem et alia ad vitam necessaria praestando, ut secundum condicionem suam domi et foris vivere possit.

Peccat, si uxori pro ratione status de necessariis ad victum et vestitum providere renuit aut negligit, etsi eam sine dote duxerit; si gubernationem domus et rem familiarem non curat; eam dure ad instar ancillae tractat; si ab ea exigit, quae mulieres eiusdem dignitatis et condicionis praestare non solent.

3. Marito competit *potestas paterna* in liberos, vi cuius non solum res et actiones, sed etiam personas eorum in bonum familiae ordinare potest.

Hanc potestatem ultra iustos limites extendebant non solum antiqui populi pagani, qui contra ius naturae potestatem sibi vindicarunt liberos suos occidendi et vendendi, sed etiam mediae aetatis populi Christiani, qui pro liberis suis sponsalia et matrimonia contrahebant vel eos monasteriis offerebant.

282. Obligationes et iura uxoris. 1. Quamvis uxor marito sit *sub-jecta*, ipsa tamen mariti coniux est, non concubina, mariti socia, non ancilla, et tamquam mater ius habet educandi prolem, utique dependen-ter a patre.

Ex modo, quo Deus primos parentes condidit, patet dominatum competere viro: non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro¹⁵⁾); insuper Deus eandem quidem naturam dedit mulieri, hanc tamen in adiutorium addidit viro: *Faciamus ei adiutorium simile sibP°)*; *Non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum* 1T). S. *Paulus* tum expresse virum caput mulieris appellat¹⁸⁾, tum implicite, eo quod unionem viri et mulieris comparat conjunctioni Christi et ecclesiae, cuius Christus est caput¹⁹⁾. Unde infert: *Sicut ecclesia subiecta est Christo, ita et mulieres viris suis in omnibus*²⁰⁾. Quod ex revelatione discimus, docet etiam rei natura: societas enim domestica, ut quaevis societas, indiget auctoritate; auctoritas autem domestica ex institutione naturae in viro est.

2. Ius habet accipiendi a marito *congruam sustentationem*; item ius et obligationem curandi rem familiarem cum debita tamen dependentia a maritoⁿ⁾.

3. Ordinarie sequi tenetur domicilium, quod maritus tamquam ca-put familiae elegerit.

Nota. Quoad bona temporalia vide n. 378.

v,u , De emancipatione feminarum²²⁾.

285. Status quaestionis. 1. Theoriae supra expositae de viro capite familiae, cui subiecta esse debet mulier, vehementer adversantur om-nes, qui feminas aequandas esse contendunt viris, adeo ut iisdem iuri-

*

¹⁵⁾ 1. Cor. 11, 8. ¹⁰⁾ Gen. 2, 18. ¹⁾ 1. Cor. 11, 9.

¹⁸⁾ ib. v. 3. ²⁰⁾ Eph. 5, 24

Coi. 3, 18; 1. Petr. 3, 1. Cn. 1112.

²²⁾ *Pius XI.*, Casti con. A. A. S. 22 (1930) 549, 567 ss. vel Denzinger 2247. *Pius XII* sermones et epistolae ad feminas cf. A. F. Utz et F. G. Groner, Auf-

bus fruantur eodemque loco habeantur viri ac feminae. Studia, quibus hanc ut dicunt indignam servitutem feminae tollere conantur, emancipatio feminarum vocatur.

2. Quae emancipatio in triplici ordine considerari potest: *a.* Sunt qui eo usque procedunt, ut velint mulierem etiam in *ordine physiologico* esse omnino liberam, utrum velit conceptionem admittere vel impedire, conceptum foetum retinere vel abigere, *b.* Alii *ordinem oeconomicum* prae oculis habent, in quo liberum sit uxori, etiam invito et inscio marito sua negotia habere, gerere, administrare, etiam neglectis curis familiae, *c.* Denique in *ordine sociali* alii volunt mulieris independentiam a marito in societate *domestica*, et ut in societate *politica* easdem artes eademque munera exercere possit ac vir. Quae postulata etiam in vario gradu proponuntur; alii volunt ea in tota amplitudine in praxim deducere (emancipatio *radicalis*), alii contenti sunt, si eadem modo condicionibus temporis conveniente verificentur (emancipatio *moderata*).

284. Principia in hac quaestione tenenda haec sunt:

1. *Perfecta aequalitas* iurium et obligationum virum inter et mulierem existit in iis, quae propria sunt personae et dignitatis humanae et in bonis propriis coniugii. Uterque est persona humana in substantialibus aequae perfecta, destinata ad eundem finem, filius Dei, membrum corporis Christi; uterque proinde salutem suam operari, officia christiana implere potest et debet independententer ab alio; *in Christo enim non est masculus neque femina*³⁾; uterque habet idem ius ad amorem, fidem et debitum coniugale.

4) Ideo non datur »duplex moralitas« quoad castitatem, qua peccata viri minus gravia existimantur quam feminae.

2. In ordine autem *sociali domestico*, i. e. in regenda et administranda familia perfecta aequalitas haberi non potest, sed viro competit regimen, mulieri prompta nec invita subiectio et obtemperantia, vir est caput, mulier cor familiae, vir principatum regiminis, mulier principatum amoris sibi ut proprium vindicare potest et debet.

Hoc iam natura postulat: Persona humana, quamvis substantialiter eadem, tamen alio diverso modo exprimitur, evolvitur et operatur in viro et femina, magnae enim et manifestae sunt differentiae inter naturam masculinam et femininam prout in concreto existit, tum quoad corpus, tum quoad animam, et in anima tam quoad modum cogitandi et sentiendi quam quoad modum agendi.

bau und Entfaltung des gesellschaftlichen Lebens I. 627 ss. (Freiburg/Schweiz 1954). Rosier, Die Frauenfrage (Freiburg/Br. 1907). Wörterbuch der Politik, VI. Die Frau (Freiburg/Br. 1951). /. Morsdorf, Gestaltwandel des Frauenbildes und Frauenberufes in der Neuzeit (München 1958).

23) Gal. 3, 28.

Hae proprietates diversae ostendunt virum a natura destinatum esse qui imperet et regat, feminam econtra quae subiecta sit, adiuvet virum ab eoque gubernetur. Insuper Apostolus scribit: *^Mulieres viris suis subditae sint sicut Domino, quoniam vir caput est mulieris sicut Christus caput est Ecclesiaec24).*

Emancipatio ergo socialis, quae hanc structuram familiae evertit, in detrimentum familiae, immo ipsius mulieris esset, quam privat dignitate naturae suae maxime conveniente.

3. *Emancipatio socialis politica moderata*, qua mulier admittatur ad artes et munia, ad quae vel aequae apta vel etiam aptior est viro, et quae sine dispendio officii matrisfamilias subire potest, conceditur; *exaggerata* autem, qua femina etiam applicetur negotiis, ad quae considerata eius natura minus apta est et quae sine detrimento naturalis destinationis i. e. officii matrisfamilias exercere non valet, admitti non potest.

4. Simile quid valet de *emancipatione oeconomica*. Uxor enim non est aequiparanda personis quae in iure minores dicuntur, quibus ob maturioris iudicii defectum vel imperitiam liberum iurium exercitium concedi non solet; immo in defectu viri ipsa eius vices gerere potest et debet. Sed ubi temporis condiciones oeconomicae et sociales quandam ampliationem iurium postulant, auctoritatis publicae est eandem concedere, habita ratione diversi indolis naturalis, morum honestatis, communis boni familiae, et servato semper ordine societatis domesticae.

5. *Emancipatio autem physiologica* nullo modo admitti potest (quod probatur alibi, ubi agitur de praecepto 5. et 6.); non esset libertas, sed flagitium, et mulierem in veterem servitutem et despectum reduceret, cum esset merum instrumentum libidinis virorum.

Articulus secundus.

De obligationibus filiorum et parentum.

§ De obligationibus filiorum.

285. De obligationibus in genere. 1. Filii tenentur *ex pietate* parentibus *exhiber^amorcm^reverentiam ^oboedientiam*. Fundatur haec obligatio in triplici peculiari relatione, qua filii ad parentes referuntur ratione *originis*, quam filii a parentibus trahunt?ratione *dignitatis*, qua parentes ipsis excellunt, erratione *potestatis*, qua iidem filios educare et dirigere possunt et debent.

Inter patrem et filium tum debitum pietatis tum debitum iustitiae intercedit; unde fit, ut laesiones iustitiae quandoque duo peccata constituent. Si filius iniuste laedit patrem in bonis vitae, famae et honoris, duplex peccatum committit, contra

=<) Eph 5, 28.

iustitiam et pietatem, quia pater, ut *homo* est, ius habet in vitam, famam et honorem suum etiam relate ad filium et uxorem; et pater, ut *pater* est, peculiare ius habet exigendi reverentiam et oboedientiam a filiis suis (n. 277). idem dicendum est, si e converso pater laedit filium in iisdem bonis, quia filius retinet ius suum etiam respectu patris. Sed si filius iniuste laedit patrem in bonis fortunae, non peccat contra pietatem sed solum contra iustitiam (n. 276), idque, minus quam per furtum adversus extraneos commissum: nam coniunctio naturalis inter patrem et filium efficit, ut bona patris sint aliquo modo etiam bona filii²⁵⁾.

2. Haec obligatio *ex genere suo gravis est*, adeo ut graviter peccet, qui in re notabili, et leviter, qui in re parva amorem, reverentiam et oboedientiam parentibus debitam laedit; facilius autem grave peccatum est, si erga parentes, quam si erga alios superiores haec officia laeduntur.

286. De obligatione amoris. _L *Amor* filiorum erga parentes debet esse *internus*, quo eis bene velle, et *externus*, quo eis benevolentiam significare, eis benefacere et in necessitate sive corporali sive spiritali constitutis opem praestare tenentur.

a. Ideo contra pietatem graviter peccant filii, qui deliberate et in materia notabili indignatione, odio in parentes feruntur, eis malum exoptant, eos aspere tractant, habitualiter torvis oculis aspiciunt, amaris verbis colloquuntur, male de eis loquuntur, eos graviter contristant e. g. eo quod ludos frequentant, studium vel artem negligunt, sero domum se recipiunt etc.

b. Item graviter peccant, qui parentibus in gravi necessitate corporali vel spiritali non subveniunt, ut qui egentibus alimenta non suppeditant, non curant, ut in periculo mortis sacramenta suscipere possint, ut defunctis exsequiae eorum conditioni et loci consuetudini convenientes habeantur, eorum testamenta non exsequuntur, eorum debita sive sacra sive non sacra iuxta vires hereditatis non solvunt.

2. Cum obligatio a natura imposita praecedat omnem obligationem propria voluntate adscitam vel actionem, quae meri consilii est ut status religiosus, *non licet filio, parentibus in extrema vel gravi necessitate constitutis, religionem ingredi*²⁰⁾, etiamsi voto ingressum promississet, modo in saeculo manens parentibus succurrere possit. Et si invitis parentibus intrasset, sub gravi egredi tenetur, si parentum necessitas sit extrema, modo extra religionem efficacius eis succurrere possit. Quodsi parentum necessitas solum gravis est et tempore ingressus iam exstitit, pariter licentiam egrediendi petere tenetur; at si necessitas gravis tempore ingressus nondum exstitit, non tenetur quidem egredi, sed licentiam iuste petere et obtinere potest.

a. Ratio discriminis est, quia in primo casu tempore professionis filius iure naturae tenebatur succurrere parentibus; iam vero haec obligatio veluti anterior et naturalis praeferenda est obligationi voti, quae posterior et voluntarie assumpta

25) *Ballerini-Palmieri* 111. n. 4.

2e) Cn. 542, 2.

est. In secundo casu vero obligatio post mutationem status supervenit; supervenienti autem obligationi non tenetur satisfacere, nisi in quantum salvo statu fieri potest²⁷28

b. Frater fratri vel sorori in extrema et gravi necessitate subvenire tenetur ex pietate; haec tamen obligatio non est tanta atque ea, quae inter parentes et liberos existit. Ideo qui in religione professus est, non tenetur egredi, ut succurrat fratri vel sorori in extrema vel gravi necessitate exsistenti.

Num filius teneatur de suis bonis solvere debita patris, qui filio nihil reliquit. — Filius, cui pater bona reliquit, tenetur patris debita solvere, cumprimuni commode potest, tum ex obligatione amoris, ne defuncti fama patiatur, tum ex iure successionis, quia succedens in bona, succedit etiam in onera. Quodsi pater filio nihil reliquit, non tenetur, quia obligatio solvendi debita in hoc casu est personalis.

Neque filius tenetur reddere pecuniam, quam pater mutuo acceperat, ne quidem si eam accepisset ad solvendas expensas pro educatione filii, quia filius a natura ius habet accipiendi educationem, et proinde eius expensae a patre, non a filio exigendae sunt (cf. n. 562, 4).

287. De obligatione oboedientiae. 1. Filii tenentur *per se sub gravi oboedire parentibus* in omnibus, quae honesta et licita sunt et ad eorum *curam* pertinent, quamdiu sub eorum *potestate* versantur, modo expresse et serio praecipiant: *Filii oboedite parentibus per omnia* (quae ad eorum curam pertinent): *hoc enim placitum est in Donftno™*). Et sane, parentes tenentur filios instruere et educare; ergo vicissim filii parentes audire tenentur.

a. Obligatio oboedientiae tamdiu durat, quamdiu filii *sub paterna sunt*; cessat vero, quando e potestate paterna emancipantur aut maiores fiunt; econtra obligatio amoris et reverentiae nunquam cessat.

a. *Maiores seu maiorcnnis* filiusfamilias constituitur tempore a lege civili determinato. Leges modernae fere omnes sicut C. i. c. filios utriusque sexus maiores declarant anno aetatis 21. completo²⁹). Si filius maior in domo paterna manet, non cessat obligatio oboedientiae erga caput familiae in iis, quae ad ordinem domesticum necessaria sunt.

β. *Emancipatus* dicitur filius, qui ex paterna potestate dimissus est. Emancipationem lex civilis regit, ita ut secundum alia iura filius eo ipso emancipetur, quod legitimam aetatem adeptus sit, secundum alia vero solum ipso volente emancipatur, hinc inde etiam ante 21. annum.

b. Obligationem hanc *per se gravem esse* s. scriptura passim indicat³⁰); ut tamen grave peccatum inoboedientiae committatur, requiri-

27) Lessius, De iustitia 1. 2. c. 41. n. 34.

28) Coi. 3, 20.

C. Germ. § 2. C. Austr. N. 6. Febr. 1919. Similiter in Anglia, Belgio, Gallia, USA (exceptis 11 statibus). In Helvetia (Art. 14.) maior est filius 20 annorum, in Hispania iure communi 23 annorum. Cn. 88, 1.

30) Eccli. 3, 9ss.: De...* 16; Rom. 1, 30; 2. Tim. 3, 2.

tur, ut parentes *serio praecipiant*, non solum monendo, hortando, dirigendo suam voluntatem ostendant, et ut praecipiant *in re gravi* ad eorum curam pertinenti.

a. Quatenus *materia* censenda sit *gravis*, prudenti iudicio est definiendum, ratione habita finis, quem parentur. i potestas habet, qui est bonum ipsius filii et bonum familiae. Unde generatim ea gravis erit, qua ommissa grave detrimentum patientur parentes^a domesticus^a bonum temporale vel spirituale ipsius filii, ut vitare prava consortia, ludos aleatorios, domus suspectas etc.³¹⁾.

β. In praxi inoboedientia filiorum, etiam in re gravi, non raro a peccato mortali excusabitur tum ob defectum rigorosi praecepti ex parte parentum, tum ob defectum advertentiae ad gravitatem malitiae ex parte filiorum.

7. Ubi agitur de praecepto, quod ad plures actus successivos refertur e. g. ne ad cauponam accedant, ne tardius domum redeant etc., grave peccatum (excluso contemptu) non committitur, nisi praeceptum saepius violetur³¹⁾.

c. *Obiectum*, circa quod parentes iuste praecipere possunt, comprehendit ea omnia, quae ad eorum curam pertinent; haec autem ad tria se porrigit: \α. ad animae salutem, \β. ad bonos mores, \γ. ad gubernationem familiae tam in temporalibus quam in spiritualibus.

Hinc graviter contra oboedientiam parentibus debitam peccare possunt filii: 14
a. si, contra expressum praeceptum parentum missae diebus festis non assistant, per notabile tempus sacramenta non suscipiunt, concioni vel catecheticae instructioni non assistunt; β. si cauponam vel theatra frequentant, perniciosis ludis se dedunt, nocte exeunt, periculosas conversationes non vitant; γ. si studiis vacare vel artem addiscere negligunt, si opus magni momenti ipsis iniunctum non exsequuntur.

Non licet filio minorenni invitis parentibus proprio nomine laborem suscipere sibi necessaria vitae procurare: quamdiu enim filius emancipatus non est, haec res ad educationem et gubernationem domesticam et proinde ad curam parentum pertinet. — Pariter non licet invitis parentibus famulatui se addicere, praesertim in loco, qui ab animae periculis immunis non esset.

288. 2. In aliis autem, praesertim *in eligendo vitae statu*, sive matrimoniali sive clericali vel religioso, filii, etiam minorenni, iure **naturae!** liberi sunt³³⁾. Tenentur quidem ordinarie sub gravi parentes tum *de ineundo matrimonio* tum *de eligenda certa persona consulere*; at eorum consilium sequi per se non tenentur³⁴⁾. Hinc consilium iustum et prudens repudiare veniale non excedit, nisi agatur de fine magni momenti obtinendo e. g. de odiis extinguendis, de necessitate parentum sublevanda.

De vocatione autem clericali aut religiosa tum praestabit consilium parentum non petere, cum eis necessaria harum rerum cognitio deesse

31) Génicot 1. n. 348.

3'-) Cf. *Ballerini-Palmieri* 11. n. 821. *Elbcl-Bierbaum* 1. pr. 3. n. 555.

33) Cf. *Pius XI*. Enc. Casti connubii (D 2276) et *Pius XII*., Nuntius radioph. 24 dec. 1942 (D 2286).

3<) Cf. cn. 1034.

videatur; sed facta demum electione eorum consensum petere sufficit, quem si negent, magis oboediendum est Deo vocanti quam parentibus obsistentibus. Immo si praevideatur parentes iniuste rem impedituros esse, filii insciis parentibus statum amplecti possunt.

Ideo graviter peccant parentes, si filios religionem ingredi³⁵⁾ vel sine iusta ratione matrimonium inire compellunt; et pari modo graviter peccant, si filios sine iusta causa ab ingressu in religionem vel a contrahendo matrimonio impediunt; nam gravis iniuria est aliquem privare libertate, quam auctor naturae unicuique dedit circa vitae statum. Gravitas peccati crescit, si parentes filium a contrahendo matrimonio vel omnino vel ad tempus impediunt, eo quod matrimonium' etiam in remedium concupiscentiae institutum est: nam hac agendi ratione parentes possunt esse occasio multorum peccatorum, quae a filiis committuntur. Si tamen parentes in gravi necessitate sint, iure exigunt, ut a filiis iuventur, quamdiu necessitas durat.

289. De obligatione reverentiae. Reverentia, quam filii parentibus debent, exigit, ut interius eorum dignitatem agnoscant et exterius verbis, signis et factis eam profiteantur.

a. Hinc filii graviter contra reverentiam parentibus debitam peccare possunt *verbis*, si eos nominibus contumeliosis appellant vel serio eis maledicunt[^]signis, si eos despiciunt, irrident, de iis ita erubescunt, ut simulent, se eos non cognoscere^{^*} *factis*, si eos percutiunt, etsi leviter tantum vel si solum manum extollunt in signum eos percutiendi, si eos in iudicio accusant, etsi de vero crimine, excepta causa boni publici. Filii percutiendo parentes non solum contra pietatem, sed etiam contra iustitiam peccant; et licet facta leviter tantum adversentur iustitiae, graviter tamen laedunt reverentiam.

b. Notat s. *Alphonsus* (n. 334) a mortali excusari filium, qui ob iustam causam et sine interno contemptu fingit, se parentes suos non cognoscere. vel si eos apud se habere renuit, e. g. quia sunt infames, crimine notati vel quia ipse grave damnum inde passurus esset, dummodo necessaria eis suppeditet, quia in tali casu ipsi parentes non censentur graviter aut rationabiliter inviti. Et pari modo saltem a gravi peccato excusantur filii, qui parentes usu rationis carentes ob senium, ebrietatem etc. sine contemptu vel malitia verbis aut factis cohibent.

c. Filii, qui contra reverentiam parentibus debitam peccarunt, proprie et stricte laesum honorem *per veniat petitionem restituere* debent; si tamen id factum non sit ante confessionem, suaderi quidem potest et debet, ut postea fiat, at nunquam stricte vel pro poenitentia iniungendum est, ne filii, qui aegre id faciunt, exponantur periculo iterum peccandi; merito enim praesumi potest parentes filiis remittere hanc obligationem, praecise ne iterum peccent.

§ 2. De obligationibus parentum.

290. De obligationibus in genere. Parentes et in eorum defectu ascendentes *ex pietate* tenentur exhibere filiis *amorem, educationem corporalem et educationem spiritualem*. Et obligatio amoris quidem nunquam cessat, obligatio autem educationis cessante fine ipsa cessat.

35) Excommunicatione nemini reserata plectuntur, qui cogunt sive virum ad statum clericalem amplectendum, sive virum aut mulierem ad religionem ingrediendam. Cf. cn. 2352.

a. *ius* educandi prolem primo loco ad parentes spectat; quare in ipsam naturam offendunt, qui ius educandi auctoritati civili vindicant³⁸).

b. *Obligatio* educationis ex iure naturae oritur et ex genere suo gravis est.

c. In defectu parentum ascendentes, scilicet avus et avia, liberos educare tenentur, et quidem avus paternus, quia succedit patri, ante maternum. Nunc vero defectum parentum lex civilis supplere solet constituendo tutorem vel curatorem. Haec obligatio etiam *ad filios illegitimos* et spurios extenditur (n. 297)

291. *Obligatio amoris*. *Obligatio amoris* tria complectitur: debent filiis* bene velle, \benefacere et \malum sive corporale sive spirituale ab eis'avertere.

a. Peccant ergo parentes contra pietatem et pro ratione materiae etiam graviter, si odio prosequuntur filios, eis serio mala imprecantur, uni ex filiis sine iusta causa prae aliis favent, alios (e. g. prioris matrimonii) aliis postponunt, mala eis inferunt vel ab eis non avertunt, cum possint.

b. Si eorum occultos defectus extraneis manifestant, si eos nimis dure tractant, ut eis e. g. per mutilationem grave malum inferant, non solum contra pietatem, sed etiam contra iustitiam delinquant.

292. *Obligatio educationis* coq ralis³⁷). *Educatio corporalis* pariter tria requirit: ut filiis procurent *vitam*, *alimentum* et *statum*.

Cum finis primarius matrimonii, qui est procreatio prolis, obtineri nequeat, nisi ad generationem accedat conservatio et conveniens educatio prolis susceptae, nupturientes cum obligatione praestandi debitum coniugale contrahunt etiam obligationem conservandi et educandi prolem suscipiendam.

a. Tenentur ergo parentes ab ipso prolis conceptu usque ad tempus, quo haec sibi sufficienter providere potest, ei subministrare, quae ad *vitam et sanitatem* conservandam necessaria sunt, et pariter omnia avertere, quae vitae vel sanitati nocent. Itaque cura matris circa vitam prolis iam statim a conceptione incipit; cavere ergo debet tum periculum abortus tum quaecunque foetus detrimentum.

Mater curare debet, ut proles mente et corpore sana nascatur. Ideo abstineat a cibo et potu (alcoolico), qui corpori nocet et irritat nervos; cavere debet, quantum fieri potest, vehementiores excitationes et motus cordis, illicita desideria, praesertim vero ea omnia, quae castitatem laedunt (lectiones pravas, spectacula .obscoena). Cum enim quivis animae motus, quaevis passio, universim omnes internae cogitationes et appetitiones in foetum influxum exercent, tota vita interna sit pacata, casta, religiosa et pia, ut proles potius ad virtutem et bonos mores quam ad vitia dispositiones hereditarias nanciscatur³⁸).

b. Tenentur parentes filiis subministrare *alimentum* i. e. cibum, vestitum, habitationem et educationem usque ad illud tempus, quo ipsi pro ratione status sui sibi necessaria providere possunt, immo etiam toto

3«) Cf. *Th. Meyer*, Institutiones iuris natur. II. n. 108 ss.

π) Cn. 1113. Enc. *Divini illius magistri*. A. A. S. XXII, 49 ss. vel D (2202—2224).

38) Cf. *Ernst*, Elternpflicht, Kapitel 2. (Kevelaer).

17 NoldIn, Vol. Π. de praecepti».

tempore vitae, si in extrema vel gravi necessitate reperiantur. Neque ab officio alendi filios excusantur ob eorum perversitatem.

a. Pater ab obligatione alendi filium (alimento ad vitam necessario) non est immunis, si hic partem sibi prius datam dissipavit. Pari modo si filius debita ad victum sibi comparandum contraxit, pater ea solvere tenetur, quia filium alere tenetur; debita vero ex alio titulo contracta solvere non tenetur.

β. Ergo graviter peccant parentes, qui sine iusta causa prolem exponunt (in hospitali vel in limine domus parochialis etc.), non solum quia officio suo desunt, sed etiam quia proli nocent, quippe quam inducunt in suspicionem originis spuriae. Et si prolem exponunt in loco deserto, ut ideo periculum vitae ipsa subeat, non solum contra pietatem, sed etiam contra iustitiam peccant. Si tamen exponendi prolem iustam causam haberent, qualis esset periculum amittendi vitam vel famam, impossibilitas alendi prolem, a peccato saltem gravi eos excusaret.

c. Parentes tenentur filiis procurare *statum* suae conditioni convenientem, ut postea secundum statum suum honeste vivere possint. Ideo a. curare debent, ut vel artem vel litteras addiscant; β. aliquam saltem mediocrem diligentiam adhibere debent, ut filiis hereditatem statui convenientem relinquant³⁰⁾. Quare graviter peccare possunt parentes, non solum si bona sua dilapident, ita ut filios egenos relinquant, sed etiam si nullam curam adhibeant acquirendi bona, ex quibus filii secundum statum suum alantur et hereditatem accipiant.

Tenentur quidem parentes liberis, qui honestum statum amplectuntur, convenientem dotem praebere; si tamen eorum matrimonio iuste dissentiant, solum alimenta necessaria, si eis indigeant, praebere tenentur.

293. *Num matres teneantur filios proprio lacte nutrire.*

1 Mater tenetur, si potest, filios proprio lacte nutrire, et haec obligatio ex genere suo dicenda erit. Ratio est, quia sub gravi tenetur ex lege naturali proli conveniens nutrimentum praestare et pericula gravia avertere. Atqui convenientissimum, immo unice ad hunc finem a natura praeparatum nutrimentum est lac propriae matris, et ex altera parte alii modi nutriendi parvulis plus minusve damnum parant.

a. Excusat tamen non solum impossibilitas physica, sed etiam moralis, debilitas v. g. matris, paupertas, si impediretur a victu quaerendo, vel periculum notabilis damni; non autem excusant (objective) praeiudicia vana vel commoditas vel quod mater resignare debeat voluptatibus.

b. A gravi peccato excusat etiam parvitas materiae quoad tempus vel quoad periculum imminens infanti.

L. TI

c. In casu impossibilitatis physicae vel moralis per se gravis obligatio est alio modo apto nutriendi prolem.

Inter diversos modos magis conveniens est, proinde primo loco eligendus, si fieri potest, ut adhibeatur nutrix sana et bene morigerata, quae fere eodem tem-

3») Cf. 2. Cor. 12, 14.

pore peperit ac mater; nam tali modo infans nutrimentum saltem proxime accedens ad lac propriae matris accipit. Inde est, quod veteres moralistae, qui fere unice hunc modum prae oculis habebant, mitius judicarent de obligatione propriae matris, et praeter impossibilitatem vel difficultatem etiam consuetudinem nobilium tanquam causam excusantem admitterent. Periculum quidem pro sanitate corporali prolis tali modo minuitur; sed pensanda sunt etiam alia pericula: infans a matre alienatur, nutrices proprios parvulos negligunt vel etiam fornicantur ut hoc munere fungi possint.

Sed alius modo ex saec. XVIII. invalescens, nutriendi scii, parvulos lacte pecorum quamvis aliquo modo praeparato, valde periculosus est pro salute corporali prolis; inde solum in casu necessitatis, si neque propria mater nutrire potest, neque apta nutrix substitui, adhiberi sine ullo peccato potest, neque hic excusatio vana (periculum amittendae pulchritudinis vel consuetudo vel quod cogantur se retrahere a recreationibus consuetis) admitti debet. In casu ergo particulari consideretur possibilitas physica et moralis ex parte matris, medium substituendum, et tempus partus; et omni cura inculcetur matribus hoc officium saltem primis mensibus praestandum. Hodie etiam medici nos iuvant in promovenda nutritione naturaliter ordinata⁴⁰⁾.

294. Obligatio educationis spiritualis⁴¹⁾. *Educatio spiritualis* potissimum est institutio et recta gubernatio in iis, quae ad salutem consequendam necessaria sunt, ideoque quatuor comprehendit: *instructionem, exemplum, correptionem* et *vigilantiam*.

a. Parentes a. filios instruere debent vel per se vel per alios in omnibus, quae ad salutem sive necessitate medii sive praecepti necessaria sunt, et in exercitiis vitae Christianae, quae omnibus fidelibus communia sunt. *β. Curare* debent, ut bonis moribus imbuantur, praecepta Dei et ecclesiae observent, sacramenta frequentent et a peccatis abstineant.

Consideratis adiunctis socialibus et oeconomicis, quae nunc temporis fere ubique occurrunt, tenentur parentes liberos ad scholam mittere, non solum ut in religione Christiana, sed etiam ut in litteris apte instituantur. Etsi institutio elementaris non dicitur absolute necessaria ad vitae subsidia sibi comparanda, attamen multis difficultatibus atque incommodis ii premuntur, qui institutione carent, qua ceteri fruuntur; ab eiusmodi autem incommodis parentes liberos suos praeservare tenentur, cum facile possint. Accedit quod ii, quorum mens convenienter evoluta atque exulta est, multo facilius propulsare possint pericula, quae hodie religioni et moribus ubique imminet.

b. Filiis bonum exemplum praebere debent; quare graviter contra pietatem peccant, si eis in re gravi sint occasio peccandi e. g. coram eis blasphemando, turpia contra bona mores, impia contra fidem loquendo.

40) Capctlmann-Bergmann, Pastoralmedizin¹⁸ p. 94 ss. Muckermann, Der biologische Wert der mütterl. Stillpflicht (Freiburg). Grosam, Die Stillpflicht der Mutter (Düsseldorf 1924).

41) De educationis fine, obiecto, mediis *institutiones paedagogicae* ex professo agunt Cn. 1335, 1372 § 2.

c. Vitia filiorum serio quidem, sed prudenter et discrete *emendare* tenentur. Hanc obligationem s. scriptura saepius inculcat⁴²⁾, adeo ut graviter peccare possint parentes, si defectus et peccata filiorum corrigere notabiliter negligent.

Peccant parentes, quandoque etiam graviter, si filios sine legitima causa ex solo odio verberant, item si iustos limites excedunt gravius punientes quam filii meruerunt.

d. *Vigilantia*, qua parentes filios custodire tenentur, postulat, ut omnia removeant, quae filiis damno esse possint; ne ergo permittant, ut cum pravis sociis conversentur, pravos libros legant, pravas officinas vel scholas vel theatra frequentent, nisi necessitas eos cogat.

Parentes invigilare etiam debent, ne filii aliis noceant, et iis quidem, qui usum rationis nondum habent, continuo et ex iustitia; iis vero, qui sufficientem discretionem habent, invigilare debent ex pietate et eatenus, quatenus eos ab inferendis malis prohibent, quantum moraliter possunt.

De filiis mittendis ad scholas acatholicas⁴³⁾.

295. *Declarationes.* 1. Scholae acatholicae diversi generis sunt:

a. *positive acatholicae*,* in quibus aperte docetur haeresis vel impietas; b. *neutrales*, quae in institutione atque educatione a positiva religione omnino praescindunt. Hae etiam scholae *mixtae* vocantur, quia discipulos ad quamcumque sectam pertinentes admittunt; c. Scholae neutrales, quae dicuntur, tamen aliae sunt *positive noxiae*, in quibus fidei vel moribus proximum periculum adducitur\aliae sunt *negative noxiae*, in quibus nihil contra fidem vel bonos mores reperitur⁴⁴⁾.

2. Scholae acatholicae, a quibus doctrina verae religionis excluditur, *ex se* tum quoad fidem tum quoad mores periculis plenae sunt et rei catholicae perquam adversae.

Pericula ex triplici potissimum causa dimanant: ex *magistris*, ex *libris* et ex *condiscipulis* *^ t

Nec scholae neutrales, quae dicuntur negative noxiae, periculo carent: eo ipso enim, quod discipuli nec in fide instruuntur nec ad Christiane vivendum educuntur, indifferentismus fovetur et via paratur athéisme. Insuper vix fieri potest, ut institutio a religione omnino praescindat; quod autem in eiusmodi scholis de religione dicitur, id religioni catholicae adversum esse solet.

3. Quod hic de scholis acatholicis dicitur, non solum de scholis elementaribus et mediis sed etiam de superioribus valet: in omnibus enim, etiam supremis, quae vere catholicae non sint, discipulis gravia in fide et moribus imminent pericula.

<*) Prov. 13, 24; 23, 13.

43) Instructio s. Officii 24. nov. 1875 ad episcopos Americae septentrion. Cf. 1. *Aeternys.-Damen*, Theol. mor. n. 329; II. n. 511. *Gènicot* 1. n. 511.

«<) Cf. D. 2219.

296. *Asserta.* 1. >Pueri catholici scholas acatholicas, neutras, mix- Ar .
tas, quae nempe etiam acatholicis patent, ne frequentent*48); cum enim '£^4-
scholae acatholicae periculis quoad fidem et mores nunquam prorsus
careant, easdem frequentare per se semper illicitum est. Et si pervers-
sionis periculum proximum est nec removeri potest, ne ad gravissimum
quidem damnum vitandum licet parentibus filios ad eas mittere.

Eiusmodi scholae sunt, in quibus ea docentur aut aguntur, quae sine gravi
detrimento spirituali nec audiri nec peragi possunt, ut si aperte pravae doctrinae
proponantur, si discipuli cogantur preces haereticas recitare, falsis ritibus in-
téresse, si condiscipuli tam pravi sint, ut vix ullus a contagio praeservari possit. r

2. »Solius loci Ordinarii est decernere, in quibus rerum adjunctis et 2.^
quibus adhibitis cautelis, ut periculum perversionis vitetur, tolerari
possit, ut illae scholae frequententur*46). Etsi per se semper illicitum
est filios ad scholas acatholicas mittere, ex iusta tamen causa licet eos 7
ad illas mittere, in quibus proximum perversionis periculum fieri potest, p
remotum. Ratio *primi* est; quia parentes obligationi suae non satisfac-
ciunt, si filiis procurent educationem, quae solum verae religioni aperte
non adversetur, nisi etiam sit vere Christiana et catholica. Ratio *secundi*
est, quia ex iusta causa licet se exponere remoto perversionis periculo

a. Causa sufficiens, ob quam schola acatholica adiri possit, adest, ^ ^7 ^
si nulla habetur schola catholica vel si ea, quae praesto est, condicioni -^c-
filiorum non sufficiat, parentes autem opibus careant, quibus filios in 7.
aliam regionem ad scholam catholicam mittere possint. Ceterum causa 7
excusans eo maior esse debet, quo maius est perversionis periculum.
Iudicium autem tum de qualitate scholae tum de sufficientia causae ad
ordinarium pertinet.

b. Media, quibus periculum proximum removeri debeat, haec sunt:
a. filios extra scholam rite instituere et educare in iis, quae ad Chri-
stiane credendum et vivendum necessaria sunt; β. eos apte docere et
confirmare in iis, quae in eiusmodi scholis potissimum impugnari so-
lent; γ. diligenter invigilare, ne filii vel ex pravis libris vel ex malis
sociis in fide et moribus damnum patiantur.

c. Ipsa s. Sedes declaravit iam tolerari posse, quod antea prohibi-
tum fuerat, ut iuvenes catholici universitates Oxoniensem et Cantabri-
gensem, deficiente in Anglia catholica universitate, adirent et simul
determinavit, quae cautiones adhibendae essent ad removenda pericula
inde oritura47).

Nota. Ex his iam sequentia *pro praxi* inferuntur: a. Parentes absolvi non posse:
a. si ideo filios ad scholas acatholicas mittunt, quia earum principia approbant

»&) Cn. 1374.

<e) Cn. 1374.

47) S. *Officium* 26. mart. 1895. S. C. *de prop, fide* 17. apr. 1895 ad archiep.
Westmonast.

easque scholis catholicis praeferunt; β . si filios scholis positive acatholicis instituendos committunt; γ . si filios scholae acatholicae tradunt, nec periculum perversionis removendum curant.

b. Parentibus, qui filios sine sufficienti causa ad scholam acatholicam mittunt, pericula autem perversionis bona filiorum educatione removenda curant, absolutio negari nequit, nisi ratione scandali aut cooperationis ad pravas scholas promovendas graviter peccent, quia eos non exponunt proximo perversionis periculo, remotum autem sub gravi cavere non tenentur.

c. Ut sacerdotes in scholis mixtis tradant doctrinam Christianam et catholici viri in iisdem scholis alias disciplinas doceant, s. sedes non solum permittit, sed plurimum commendat; simul tamen praecipit monendum esse populum id fieri, ut mala, quae ex eiusmodi scholis dimanant, quantum fieri potest, avertantur, neque ideo excusari parentes, quominus liberos suos mittant ad scholas mere catholicas, in quibus fides eorum ac mores nullo modo periclitentur¹³).

§ 3. De filiis illegitimis.

297. Quinam sint legitimi et illegitimi. Cum de paternitate probatio stricta haberi non possit, legitimitas filii tum iure canonico, tum civili per praesumptiones statuitur.

1. Ex lege *canonica* legitimi sunt concepti aut nati ex matrimonio valido vel putativo, nisi parentibus ob sollemnem professionem religiosam vel susceptum ordinem sacrum prohibitus tempore conceptionis fuerit usus matrimonii antea contracti⁴⁸).

a. Ergo sufficit, ut *natus* fuerit durante matrimonio, quamvis antea conceptus; et id valet etiam quoad matrimonium putativum, i. e. saltem ab una parte bona fide contractum, quamvis invalidum. Immo, etiamsi forte ab alio viro conceptus sit, praesumitur filius legitimi mariti, nisi evidentibus argumentis contrarium probetur; tempus aptum pro praesumptione conceptionis in legitimo matrimonio est saltem sex menses a die celebrati matrimonii vel intra decem menses a die dissolutae vitae coniugal⁴⁹).

b. Inter leges *civiles* sunt qui simili modo legitimos habent filios qui saltem *nati* sunt in matrimonio⁵¹); sed vir potest impugnare hanc praesumptionem.

Alii codices civiles vero non agnoscunt legitimos nisi conceptos durante matrimonio; hoc praesumitur intra 180 ab initi et 300 a dissoluti matrimonii die⁵²).

2. His accensentur filii *legitimati*; ex lege *canonica* legitimi⁵³atur proles a) *per dispensationem* ad mentem cn. 1051, etsi matrimonium ex quacumque causa non sequatur⁵⁴) »*per subsequens matrimonium parentum* sive verum sive putativum, sive noviter contractum sive convalidatum etiam non consummatum, dummodo parentes habiles exstiterint

48) S. *Officium* 26. mart. 1866 ad episcopos Helvetiae.

49) Cn. 1114.

50) Cn. 1115.

51) C. A. § 138 (intra diem 180 post initum et 300 post dissolutum matrimonium); C. G. § 1591 ss.

52) C. Ital. 60; 159 C. Gall. 321. Helv. ZGB 252; 254.

ad matrimonium inter se contrahendum tempore conceptionis vel praegnationis vel nativitatis*:53). Exceptis altioribus dignitatibus (cardinalatus, episcopatus, abbatis vel praelati nullius)54) legitimati aequiparantur legitimis.

Etiam codices *civiles* agnoscunt legitimationem per subsequens matrimonium⁵⁵⁾ per actum potestatis publicae⁵⁶⁾ vel per sublationem impedimenti vel inculpabilem ignorantiam eiusdem⁵⁷⁾; immo C. A. et G. admittunt aliquem modum qui non proprie legitimatio dici potest: etsi enim proles sit ab alio viro, maritus matris per declarationem (quin per mendacium se patrem fingat) proli nomen suum dare potest⁵⁸⁾.

Ceteri omnes sunt *illegitimi*, nisi *peculiare decretum S. Sedis* legitimentur.

3. *Obligationes*, *a.* Ex iure naturae ambo parentes aequali modo ad alendam et educandam prolem illegitimam tenentur sicut ambo concurrerunt ad vitam dandam⁵⁹⁾. Vice versa etiam filii illegitimi parentibus amorem, reverentiam et oboedientiam exhibere tenentur saltem si educationem curant; si v. g. pater illegitimus non curat educationem, oboedientia non ipsi debetur, sed illi qui educationem curat.

Leges *civiles* diversa statuunt: In Austria et Germania uterque parens et praecipue pater tenetur ad alimenta et educationem convenientem statui matris⁶⁰⁾; item matri conceditur ius designandi patrem. Hae dispositiones iuris saltem post sententiam iudicis in conscientia obligant.

Codex autem Gallicus⁶¹⁾ et Italicus⁶²⁾ prohibent inquirere patrem et matri soli obligationem alendi et educandi prolem imponunt. In Helvetia⁶³⁾ mater et proles illegitima ius habent postulandi, ut a iudice pater prolis statuatur et ad (saltem partialem sustentationem) cogatur.

Ratio praecipua qua defenditur talis dispositio iuris est, ne puellae facilius fornicationem committant, si saltem partialiter liberantur ab hoc onere; ne quaerant ex professo concubitus illicitos praesertim cum viris ditioribus vel plures admittant ut ex omnibus aliquid lucrentur vel saltem ditissimum designent. — Aliquid veri in hac argumentatione contineri experientia testatur; sed ex altera

«*) Cn. 1116; A. A. S. XXIII p. 25.

M) Cf. cn. 1116, 232, 331, 320.

65) C. A. § 161; C. G. 1719. ZGB 258.

66) C. A. § 162; C. G. § 1723. ZGB 260.

67) C. A. § 160.

68) C. A. N. § 165; C. G. § 1706.

59) Si mulier vi vel fraude adacta fuit, principia de restitutione ob damnificationem applicanda sunt (n. 469 ss.).

co) C. A. N. § 155 ss: primo loco pater, hoc deficiente mater et parentes matris. C. G. § 1708 ss: pater, ita ut, si mater vel consanguinei eiusdem expensas fecerunt, recursum habeant ad patrem, et huius obligatio transeat ad haeredes. In Anglia mater habet patriam potestatem in filios illegitimos; pater agnoscendo filium tantum obligationem alendi contrahit.

61) C. 340.

62) A. 180 paulo mitigatus.

°3) ZGB 307.

parte haec dispositio civilis etiam auget periculum abortus et prostitutionis, cum saepe mater impotens sit omnia praestandi, auget etiam opinionem duplicis moralitatis qua vir et mulier diversimodo aestimantur; denique cum lege naturali magis congruit, ut uterque parens illegitimus officium suum adimpleat.

b. Cohæret quaestio de expositione prolis illegitimæ in brephotrophio (Findelhaus). Per se non licet officium alendi et educandi prolem etiam illegitimam caritati aliorum vel curae communitatis relinquere.

Intimæ relationes sanguinis quæ existunt inter matrem et infan-tem, salutem corporalem tum spirituali prolis magis proficuae sunt et commendant officium naturæ. Implendo hoc officium mater etiam famam suam aliquatenus reparare potest et emendationem ostendere. Ideo in nostris regionibus caritas Christiana magis curat, ut per præstationes patris illegitimi et ope subventionum caritatis Christianæ mater ita iuветur, ut ipsa infan-tem educare possit, vel ut proles in aliqua familia honesta educetur vel adoptetur. Solum si mater ob defectum physicum vel moralem impotens est, proles in brephotrophium mittitur, ita ut hic modus educationis sit mere subsidiarius pro educatione familiari.

E contra in regionibus, ubi matri soli incumbit totum onus alimentationis, saepissime mater illegitima in magna difficultate erit; in talibus regionibus illa brephotrophia erecta sunt primario in hunc finem, ut conserventur et educantur infantes illegitimi.

Diversus finis domorum etiam considerandus erit in quaestione an restituendæ sint expensæ a parentibus divitibus. Plerumque auctores distinguunt an hospitalia vel brephotrophia erecta sint *ex piorum largitione*, an vero sustententur *cura communitatis ex* tributis vel ex bonis pauperibus destinatis. In priore casu præsumunt finem esse conservationem vitae omnium horum parvulorum, proinde neque divites solvere debere, etiamsi solum ad infamiam vitandam parvulos exposuerint. In altero casu, ubi finis instituti est paupertas sublevanda, divites obligant ad solvendas expensas⁴³⁴). Sed etiam in ultimo casu in iis regionibus, ubi lex civilis vetat inquirere et cogere patrem quamvis divitem, illa instituta videntur finem habere eundem quem instituta pia, indeque idem respondendum esse ac in primo casu.

4. Iura illegitimorum fere nunquam sunt eadem ac legitimorum. Illa non pertinent ad familiam patris, nec nomen vel dignitatem eiusdem participant, sed ad familiam matris et statuitur eis tutor⁵).

Attamen quoad familiam matris C. G.^{oe}) tribuit eis ius legitimi, et C. A.⁰⁷) statuit illegitimitatem aestimationi civili et profectui derogare non posse. In Helvetia qui per iudicem legitimi declarantur, æquiparantur legitimis⁰⁸).

Promovetur Hodie *tendentia, tum matrem tum filios illegitimos in omnibus æquiparandi legitimis*. In hac re dicendum videtur:

M) S. Alphonsus n. 656; Marres, De iustitia- 1. 2. n. 310 ss.

ß5) C. A. § 155, 165; C. G. § 1706.

««) § 1705.

07) § 162.

08) ZGB 263.

a. quoad matrem: Certum est hanc maculam haerere in matre illegitimi, quod aliquando se et infantem tali periculo exposuit ex libidine vel lucri cupiditate, quod quasi ludum fecit ex facultate generandi a cuius recto usu vita, educatio, salus corporalis et spiritualis infantis pendet. Proinde nullo modo in aequali linea socialj poni potest cum matre legitima, quae multis sacrificiis pro tota vita coram Deo et societate se obligavit ad fundandam familiam ordinatam et domum patriam pro prole rite educanda. Sed similis nota etiam inhaeret viro. Ex altera tamen parte, si mater illegitima prolem conceptam servat et omnia adversa subit ad alendam prolem, magnam poenitentiam et publicam egit et potius laudanda est prae aliis, quae abortum committunt vel prolem exponunt. Ideo etiam occasio praebenda est ut statum convenientem inveniatur et se rehabilitare possit in societate humana.

b. quoad natos illegitimos: Etiam familia a Deo socialiter ordinata est ita, ut infantes participant tum in bonis tum detrimentis parentum sive temporalibus sive corporalibus sive moralibus et socialibus. Et sicut talis participatio in bonis utilis est, ut parentes quaerant sanitatem, bona temporalia, honores, ita illa participatio in detrimentis est stimulus perpetuus pro parentibus, ne noceant proli. Insuper filii illegitimi saepe patiuntur ex male refrenata concupiscentia parentum et ex defectu educationis familiaris. Ex altera tamen parte, si filius illegitimus propria virtute expiat culpam parentum, occasio praebenda erit, purgandi ignominiam parentum et obtinendi statum convenientem virtuti. Ideo ecclesia, si reliquae dotes adsunt, facile dispensat ab irregularitate.

Articulus tertius.

De obligationibus famulorum et dominorum.

§ 1. De obligationibus famulorum.

298. Quinam sint subiecti. Famuli hic intelliguntur, qui aliquo modo de familia sunt et gubernationi patrisfamilias subduntur:

1. limiores qui ad opificium addiscendum recipiuntur (Lehrlinge); hi ratione educationis subduntur domino tamquam superiori.

2. Famuli qui mercede conducuntur ad adiutorium praestandum in domo vel oeconomia vel opificio (Haus-, Wirtschafts-, Handwerksgehilfen). Horum obligationes et iura imprimis contractu famulatus reguntur iuxta codices civiles⁶⁹⁾. Attamen ex duplici fonte gubernationi patrisfamilias subesse possunt: *a.* eo quod parentes famulorum iuniorum auctoritatem suam domino plus vel minus communicant; *b.* eo quod in communem convictum recipiuntur et exinde quoad ordinem domesticum et mutuam fidelitatem gubernationi subsunt⁷⁰⁾.

3. Nullo modo gubernationi subsunt *operarii* de quibus in sequenti articulo.

⁶⁹⁾ C. Austr. Nov. §§ 1151—1164; C. Germ. § 611—630.

⁷⁰⁾ ZGB §§ 231—233.

299.. De obligationibus in specie. Famuli tenentur praestare dominis suis: *a. reverentiam obsequium.*

1, *Reverentiam*: propria enim eorum condicio famulis iniungit observantiam, quae natura sua reverentiam exigit: *Dominos suos omni honore dignos arbitrentur*¹¹).

Tenentur ergo dominorum molestias, asperitatem, morositatem aequo animo ferre nec propterea statim ab officio desistere. Hinc pro ratione materiae etiam graviter peccare possunt famuli, si heros aspernantur, irident, si verbis contumeliosis in eos utuntur, si proterve et insolenter se gerunt.

2. *Obsequium et oboedientiam* dominis debent in iis, quae ad famulatum et ad bonos mores pertinent: ratio *primi* est, quia vi contractus ad ea se obligarunt; ratio *secundi* est, quia superioribus ratione officii convenit gubernatio, cui in subditis respondet obligatio oboediendi, sicut filii maiores natu.

a. Hinc pro ratione materiae etiam graviter peccare possunt famuli: *a.* si sfrenue non laborant aut tempus otio terunt; *β.* si ex culpabili incuria rebus domesticis detrimentum afferunt; si tamen absque culpa et praeter intentionem e. g. aliquid frangendo domino damnum causant, illud per se (absque speciali conventionem) reparare non tenentur; *γ.* si familiae secreta aliis revelant, praesertim ubi ex eorum revelatione damnum sequatur.

b. Peccant, si absque iusta causa ante constitutum tempus servitium deserunt. Famulus, qui sine causa ante constitutum tempus discedit, *per se* ius habet ad pactam mercedem pro tempore, quo famulatum reipsa exhibuit, etsi ea (secundum quantitatem prudenti iudicio determinandam) paulo diminui possit: nam servitium exhibitum meretur mercedem suam; eam autem dominus minuere potest, quia famulus non stetit contractui. Si tamen dominus ob discessum famuli grave detrimentum patitur, parte mercedis detracta se indemnem servare potest⁷²). Leges autem positivae quandoque aliud statuunt⁷³).

500. *Num famuli ex iustitia teneantur res familiae custodire ideoque impedire damna, quae domino inferuntur.* — *a.* Famuli, qui conducuntur ad rem familiarem custodiendam et defendendam, ut sunt custodes, administratores etc, certe ex iustitia commutativa impedire tenentur, ne ullum damnum domino inferatur, *β.* Famuli autem, qui solum ad laborem et operam suam praestandam conducuntur, ex caritate quidem ad res familiae custodiendas et ad damna impedienda tenentur, at eos ex iustitia ad id obligari certo demonstrari nequit, nisi cura et custodia alicuius rei speciali ratione ipsis commissa sit: ex eo enim, quod ad res domesticas custodiendas speciales famuli conducuntur, qui etiam peculiari nomine appellantur, inferri posse videtur ceteros solum ad laborem suum familiae praestandum conduci. Quia ergo de obligatione certo non constat, eis non est imponenda, nisi lex civilis eam famulis iniungat.

«) 1. Tim. 6, 1.

n) S. Alphonsus n. 345.

73) Cod. Austr. Nov. § 1162 a. Cod. Germ. § 617.

Sunt, qui contendant (*Diana, Pontius*) famulos ex iustitia teneri ad impedienda damna, sive haec ab extraneis sive ab aliis famulis hero inferuntur. Eorum ratio est, quia famulis ratione ipsius famulatus res domesticae custodiendae committuntur. Alii econtra docent (*Salmanticenses, Tamburini*) famulos ad impedienda ea damna obligari, quae ab extraneis, non autem ea, quae a domesticis inferuntur: eo enim, quod in familiam admittuntur, censentur quidem obligationem suscipere res familiae contra extraneos defendendi, non vero etiam contra alios familiares. Horum tamen auctorum sententiae probabilitatem non excedunt⁷⁴⁾.

§ 2. De obligationibus dominorum.

501. Domini tenentur famulos suos: \q. benigne tractare; \b. dirigere; c. iustum pretium eis solvere.

1. *Benigne tractare* i. e. humane alloqui, sufficientia alimenta praebere, nimiis laboribus non gravare, infirmos convenienter curare: *Si est tibi servus fidelis, sit tibi quasi anima tua, quasi fratrem sic eum tracta*TM).

Hinc peccant domini contra caritatem, si famulos verbis asperis et contumeliosis alloquendo offendunt, si nimio labore eos onerant, si debitam curam corporalem infirmis non impendunt. Ad expensas autem in eorum curatione faciendas (pro medicis scilicet et remediis) non tenentur, nisi lege civili iniunctum sit.

2. *Dirigere* et, si opus fuerit, corripere i. e. debitam curam spiritualem eis adhibere: dominus enim est caput totius familiae, ad quam etiam famuli pertinent; capitis autem est subditos dirigere: *Si quis autem suorum et maxime domesticorum curam non habet, fidem negavit et est infideli deterior*TM).

Tenentur ergo a. famulis tempus concedere, ut obligationes religiosas implere possint e. g. missam audire, contioni et catecheticae institutioni interesse, sacramenta frequentare; immo curare debent, ut famuli id faciant⁷⁷⁾, b. Tenentur eos monere et corrigere, praesertim si blasphemis vel turpiloquiis peccant et scandalum praebent, illicitas familiaritates eis prohibere, occasionem peccandi impedire. c. Tenentur famulos impios, qui aliis scandalo sunt et moniti non se emendant, dimittere, ubi alios idoneos invenire possunt; a fortiori tenentur eiusmodi famulos non conducere, d. Maxime autem cavere debent, ne pravo exemplo, scandalo, sollicitatione ipsi famulos ad peccatum inducant; peccatum scandali vel inductionis tamen specificam malitiam ex relatione domini ad famulum non induit, nisi dominus specialem curam spiritualem loco parentum assumpserit.

3. *Iustum pretium solvere*, idque ex iustitia: ad id enim contractu inito se obligarunt. Defraudatio mercedis debitae inter peccata in coelum clamantia recensetur⁷⁸⁾.

74) Cf. *Lessius*, De iustitia l. 2. c. 13. n. 75. *Lugo*, De iustitia disp. 19. n. 105 ss.

7B) Eccli 33, 31. Cf. Eph. G. 9.

7β) 1. Tim. 5, 8.

77) Cn. 1335 et 1524. Secundum C. Aust. Nov. § 1157 si famulus receptus est ad communem convictum, herus relate ad habitationem, dormitorium, victum, tempus laboris et relaxationis omnia ita ordinare debet, ut consulatur sanitati, honestati et religioni famuli. C. G. § 617 ss.

78) Deut. 24. 15 s. lac. 5, 4.

a. Hinc peccant contra iustitiam, si de mercede promissa absque iusta causa aliquid subtrahunt vel solutionem cum damno famulorum diu differunt. Si famulus, qui saltem ad annum conductus est, ad breve tempus (e. g. ad hebdomadam) aegrotat, ei debetur integrum stipendium; si autem ad notabile tempus aegrotat, integrum stipendium ei non debetur: mercedem enim exigere nequit, nisi pro servitio exhibito⁷⁰⁾.

b. Peccant etiam, si labores exigunt, ad quos famuli vi contractus non tenentur, nec eis stipendium augent; si famulos absque iusta causa dimittunt ante constitutum tempus, nec eos indemnes servant. Si igitur famulus iniuste dimissus alium famulatum reperire nequit, dominus ei totam mercedem solvere debet; si alium quidem reperit, sed non aequae bonum aut non statim, defectum supplere debet; quodsi statim alium aequae bonum reperit, in conscientia ante sententiam iudicis ad nihil tenetur, quia ei damnum non intulit.

c. Si famulus ex culpa domini ante constitutum tempus discedit, quia e. g. dure ab eo tractatur, non habet quidem ius ad integram mercedem, at ius habet, ut damna sibi reparentur, ad quae reparanda quandoque integrum salarium non sufficit.

5W- ' (

Articulus quartus.

De obligationibus herorum et operariorum⁸⁰⁾.

Operarii hodie solum contractum operae ineunt⁸¹⁾ nec in convictum domesticum recipiuntur et inde herus nullam rationem superioritatis habet. Attamen vinculum quo herus et operarii consociantur in bonum commune et utriusque partis, praesertim heri, etiam specialem obligationem caritatis imponit, qua herus operariis non ut meris instrumentis uti potest, sed dignitatem humanam revereri et operariis prae ceteris opitulari debet⁸²⁾.

502. Obligationes herorum. 1. Tenentur cavere ea, quae operariis in *bonis corporis* nocent.

a. Peccant, si eos laborare cogunt in officinis sanitati novicis, vel in adiunctis, in quibus periculo expositi sunt amittendi vitam vel membrorum integritatem, si eos cogunt ad labores, qui sanitati plurimum nocent, si res veneficas diu tractare debent.

b. Opera, in quibus pericula vitae et sanitatis satis excludi nequeunt, tum solum licite assumi possunt, si ratio boni communis eiusmodi opera exigit.

2. Tenentur remove, quae *animae salutis* operariorum nocent.

Peccant, si admittunt vel non dimittunt operarios, qui aliis scandalo sunt vel eos seducunt et corrumpunt, si promiscue utriusque sexus personas vel adolescentes simul cum adultis sine debitis cautelis laborare cogunt.

70) Cf. s. *Alphonsus* n. 346.

M) Cn. 1524. Cf. *Ios. Biederlack*, Die soziale Prage¹⁰ (Innsbruck 1925) n. 156 ff. *A. Vermersch*, Quaestiones de iustitia- (Brugis 1904) n. 455 ss. *Schilling*, Moralth. II. n. 430.

bl) De quo n. 609 ss.

ro) Enc. *Quadr. an.* A. A. S. 23 (1931), 221 ss.

3. Tenentur rationem habere *Christianae religionis*, adeo ut operariis tempus opportunum concedant implendi officia religionis Christianae.

Peccant, si operarios laborare cogunt diebus dominicis et festis; si vero necessitas vel qualitas operis etiam illis diebus laborem exigat, saltem curare debent, quantum fieri potest, ut omnes missae sacrificio interesse possint.

4. Tenentur operariis *iustam laboris mercedem* solvere.

Peccant, si operariis mercedem debito tempore non solvunt, aut mercedem iusta minorem solvunt; item si pro pecimia merces tradunt, nisi antea de hoc modo solvendi cum operariis convenerint. De iusta laboris mercede infra sermo erit. (n. 609 ss.)

5. Tenentur eos *ab opera non prohibere* (aussperren), ubi aut iustitia aut caritas id prohibet.

6. Tenentur *succurrere operariis* in necessitate positis.

505. Obligationes operariorum. 1. Tenentur servare condiciones *iusti contractus libere* initi.

a. Qui egestate coactus in mercedem iusta minorem consensit, non tenetur servare contractum, quia *libere* non consensit, nisi herus solum ex misericordia operarium petentem admisit, quo alias non indignisset. — Qui sive sponte sive coacte in labores diebus dominicis et festis peragendos consensit, laborare non tenetur, nisi dominus rationem sufficientem habeat laborem illis diebus exigendi, quia contractus *iniustus* est.

b. Peccant, qui tempore, quo vi contractus laborare debent, aut remisse et oscitanter laborant, aut prorsus otio indulgent. Quare si ne infimum quidem gradum ordinariae diligentiae adhibent, partem mercedis per se remittere vel iam perceptam restituere debent. Modus restituendi aptior in eo consistit, quod aliis diebus ultra debitum laborent.

2. Tenentur abstinere ab iis, quae hero damnum inferunt.

Peccant, si opera sibi commissa male perficiunt; si res domini aut instrumenta artis non custodiunt aut perdunt.

3. Tenentur abstinere a vi et seditionibus, praesertim vero *ab iniusta cessatione ab opera ex conducto*.

504. De operistitiis, seu de *cessatione ab opera ex conducto* (*Strikes*⁸³) duo declaranda sunt: a. num *iusta*; b. num *licita* sit.

De iustitia cessationis. Duplex condicio requiritur, ut cessatio ab opera possit dici *iusta*: a. ne laedatur contractus conductionis; b. ne exigantur condiciones iniustae.

1. Si contractus conductionis iniustus est, operarii non laedunt iustitiam, si tempore contractus nondum finito ab opera ex conducto cessant, donec iustas contractus condiciones obtinuerint.

⁸³) *Lehmkuhl*, Arbeitsvertrag und Strike* (Freiburg 1904). A. *Vermeersch-Creusen*, Theol. mor. II.4 n. 307. *Nell-Breuning* in Beiträge zu einem Wörterbuch der Politik (Freiburg 1949). III. s. v. Streik.

Contractus conductionis iniustus esse potest, aut quia operarii iustani mercedem non accipiunt, aut quia sine necessitate etiam diebus festis et dominicis laborare coguntur, aut quia pericula vitae vel sanitatis non satis praecaventur etc.

2. Si contractus conductionis iustus est, manifesto iustitiam laedunt, ubi a laboribus cessant tempore conductionis nondum finito; at vero non agunt contra iustitiam, si tempore conductionis finito ab opera cessant, donec meliores cofidiciones obtineant, modo ne exigant nisi condiciones iustas ut mercedem maiorem (non supra summam), tempus laboris non excessivum etc.

a. Condiciones iustae, quas exigunt operarii, quandoque eiusmodi sunt, ut ab heris sine iniustitia negari non possint ut iusta merces, tempus laboris non excessivum; quandoque autem condiciones, licet iustae sint, sine iniustitia negari possunt, ut merces summa, labor diurnus infra spatium usuale etc.

b. Si mercedem iustam infimam quidem accipiunt, sed maiorem exigunt, cessantes ab opera aliis operariis libertatem concedere debent pro infima, si velint, laborandi. Quodsi iustam infimam non accipiunt, iniuste non agunt, si alios moraliter ad cessationem cogant, dummodo mediis licitis id fiat e. g. eos excludendo a societatibus in bonum operariorum libere initis⁸⁴).

3. Operarii a laboribus cessantes, qui alios operarios suasionibus inducunt, ut et ipsi ab opera cessent (supposita iusta cessatione), non laedunt iustitiam; qui autem vi, minis, fraude vel mendaciis id faciant, dupliciter iustitiam laedunt, tum erga operarios, qui a mercede sibi lucranda, tum erga heros, qui a lucro sibi comparando iniuste impediuntur.

Hinc operarii, qui alios ad cessandum ab opera suasionibus inducunt, ubi cessatio est iniusta, tamquam consulentes simul cum aliis ad restitutionem erga dominos laesos tenentur; erga operarios autem ad nihil tenentur, quia volenti non fit iniuria; qui vero mediis iniustis alios ad cessandum inducunt, damnum tum dominis tum aliis operariis illatum ipsi reparare tenentur.

Nota. Frequenter operarii associationes (pro infirmis, pro suis viduis etc. iuvandis) inter se ineunt, quarum emolumenta amittunt, si non ab opera cessent, quoties cessatio a moderatoribus decernitur. Ia: i vero eiusmodi associationibus tum solum se adiungere licet, cum constat moderatores cessationem non decernere, quae iustitiae adversatur.

505. De liceitate cessationis. Duplex condicio requiritur ad *liceitatem* cessationis: a. ut finis sit honestus; b. ut adsit causa proportionale gravis.

1. Negari nequit operarios non raro iure merito conqueri de mercede iusto minore, de labore aut nimis gravi aut nimis diuturno, de conditionibus laboris homine Christiano, quin et rationali indignis. Ad obviandum hisce malis atque ad obtinendas meliores laboris condiciones,⁸

⁸<) Cf. *Lehmkuhl*, Theol. mor.12 1. n. 1349.

quas heri concedere recusant, operarii quandoque licite usurpant medium iustae cessationis ab opera.

Alii insuper, iique diversi sunt fines, ex quibus cessationes ab opera quandoque instituuntur, e. g. ad perturbandum ordinem sociale, ad explorandam vim et copiam operariorum communi foedere sociatorum, ad extorquendas iniustas laboris condiciones, ad >sympathiam« demonstrandam etc. Patet finem supradictum esse unicum, ex quo licita fieri possunt operistitia.

2. Cessatio ab opera magna damna infert tum ipsis operariis tum heris tum prosperitati communi tum denique tranquillitati publicae. Ad evitanda haec mala operarii ex *praecepto caritatis* prius alia media tentare debent, quibus iusta eorum desideria impleantur, et solum ubi non suppetit alia via obtinendi iustum finem intentum vere gravem, licet eis usurpare medium in se quidem iustum. ex quo tamen tot et tanta mala sequuntur.

Nota. Multo severius iudicandum est de operistitiis eorum qui in servitio reipublicae vel communitalis occupati sunt. Nam *a.* eorum relatio ad eum in cuius servitio laborant est alia ac operariorum ad heros; sunt enim simul subditi reipublicae et insuper vi muneris, saepe etiam iuramento obligati curare bonum commune, proinde ad maiora quoque onera pro bono communi ferenda, *b.* Insuper horum operistitium maiora damna bono communi infert, praesertim si fieret tempore necessitatis publicae, vel ab iis quorum opera magis necessaria est.

Simile quid dicendum erit de iis, qui occupantur in institutionibus publici commercii (viae ferrae, posta etc.). His omnibus, quamdiu condiciones iustae sunt, non licebit ab opera ex communi conducto cessare ad meliores condiciones obtinendas, minus adhuc ad alios fines. Ad summum concedi poterit operistitium, si condiciones iniustae sunt et communitalis bonum non nimium periclitatur⁸⁵⁾.

306. Boykott. Interdictio (Verrufserklärungen)⁸⁶⁾ est multorum communis conventio de non instituendo commercio cum determinata persona (ad quod commercium singuli ex contractu non tenentur).

Eiusmodi conventionum exempla sunt: ut abstineant ab emendis vitae necessariis in determinata officina, a vendendis mercibus certis emptoribus; ut abstineant ab assumenda opera in determinata officina; ut abstineant a frequentanda determinata taberna. Patet interdictos magna detrimenta oeconomica pati. Alia insuper mala ex interdictione quandoque sequuntur, ut alienationes animorum inter utramque partem, iniustitiae, laesiones ordinis publici et alia, quae tamen cum interdictione necessario non connectuntur, et proinde caveri possunt.

Boykott proprium nomen est viri ex Hibernia oriundi, quocum primum quodvis commercium abruptum est. Postea nomen hoc ad ipsam conventionem translatum est.

85) Cf. *Biedertack* in ZkTh 46 (1922) 479 ff.

86) *Retzbach*, Der Boykott (Freiburg 1916). Zur sittlichen Beurteilung der Verrufserklärung ZkTh 41 (1917) 201 ff.

Operistitium instituitur ab operariis, qui in aliqua officina iam laboraverunt; *interdictio* respicit etiam operarios, qui nunquam in illa officina laboraverunt neque tantum operarios.

2. *Finis* interrupti commercii in genere plerumque in eo consistit, quod is, cui commercium subtrahitur, per iacturam bonorum temporalium adigatur ad aliquid faciendum vel omittendum, quo negantes commercium emolumentum acquirant vel damnum a se avertant. Fines autem particulares sunt plures iique diversi: ad extorquendum ab interdictis emolumenta politica vel oeconomica; ad puniendos eos, qui condiciones associationis non observant (in bibliopolis) vel eos, qui diversae parti politicae adhaerent (in operariis a certa officina excludendis).

3. Interdictio *per se nec contra iustitiam nec contra caritatem* est quicumque eius sit modus, dummodo finis sit Justus et abstineatur a mediis iniustis, ut sunt vis, graves minae, fraudes, mendacia etc.

a. *Per se* i. e. praecisione facta ab intentione eorum, qui conventionem ineunt eamque exsequuntur, quae si fiat ex odio, vindicta, propter intentionem agentium, non ex se, mala est.

b. *Finis*. Conventio, quae fiat ad aliquid obtinendum, quod sit contra religionem, rempublicam, iustitiam, ex fine esset peccaminosa.

a. *Non contra iustitiam*, quia nullius iura laeduntur. Dempto enim contractu nemo ius habet exigendi ab alio, ut secum ipse commercium instituat, in sua officina emat, in suo negotio laboret, suam tabernam frequentet etc.; ideo nemini incumbit obligatio ex iustitia id faciendi.

b. *Non contra caritatem*. Interdictione proximo bonum negatur atque eo ipso aliquod damnum infertur; sed dempto raro casu, quo pietas erga interdictum aliud postulat, nemo tenetur proximo bonum conferre, nisi sit constitutus in necessitate vel extrema vel gravi, et nisi damnum, quod inde patitur, sit multo gravius quam emolumentum, quod interdicentes percipiunt.

Ad iudicium ferendum de liceitate interdictionis imprimis considerari debet damnum, quod inde patitur interdictus. Hoc damnum saepe evitari potest, eo quod ipse iustas postulationes aliorum expleat. Quod si illud evitari non potest, metiendum est hinc quidem damnum, inde vero emolumentum. Iam vero interdicentibus licet proprium commodum sibi comparare, etsi inde aliquod damnum proximi sequatur, dummodo comparatione instituta damnum non sit multo maius quam emolumentum.

4. Neque tum illicita est interdictio, cum *rationem poenae* induit. Servata enim iusta poenae mensura, nemo prohibetur alteri subtrahere emolumentum indebitum et permittere damnum inde proveniens, ut ille a defectu emendetur et alii ab eodem defectu committendo absterreantur. Id accidit e. gr. cum operarii a laborando in certa officina excluduntur.

Articulus quintus.

De obligationibus discipulorum et magistrorum.

507. Nomine *magistrorum* hic intelliguntur illi, qui in scholis inferioribus ad pueros et iuvenes instruendos et educandos ex officio constituuntur. Obligationes magistrorum et discipulorum desumuntur ex mutua relatione, quae inter ipsos intercedit; mutua autem haec relatio oritur *ex contractu*, quem parentes cum magistris sive sponte sive a potestate civili coacti ineunt. Quoniam vero parentes vi huius contractus magistros in instruendis et educandis filiis sibi substituunt suamque auctoritatem eis communicant, obligatione⁸⁷⁾ discipulorum et magistrorum fere eadem sunt, quae filiis et parentibus incumbunt.

De mutuis obligationibus. 1. *Discipuli* magistris exhibere debent amorem, reverentiam et oboedientiam in iis, quae ad studia et bonos, mores pertinent

Hinc discipuli pro ratione materiae etiam graviter aut contra caritatem aut contra observantiam peccare possunt: *a.* si magistros irrident, irreverenter de iis loquuntur, insolenter se gerunt et alios ad irreverentiam et insolentiam provocant, molestiis eos afficiunt atque ad iram provocant; *b.* si magistris serio praecipientibus in iis, quae ad studia, ad bonos mores et ad scholae disciplinam pertinent, non obtemperant; *a* mortali autem discipuli plerumque excusantur ob levitatem et inadvertentiam; *c.* si tempore lectionis non attendunt et tempus studii inutiliter transigunt. Ad diiudicandam peccati huius gravitatem tum ad quantitatem temporis, quod inattente et inutiliter teritur, tum ad obiectum instructionis et studii, tum ad condicionem personarum attendendum est: grave enim peccatum non erit, nisi in assequendis iis, quae eorum statui et conditioni necessaria sunt, notabiliter impediantur.

2. *Magistri* debent discipulis instructionem et educationem, idque *ex pietate*, quia loco parentum hanc obligationem in se suscipiunt, et *ex iustitia*, quia tum ratione officii tum ratione stipendii accepti eam praestare debent.

Hinc peccare possunt magistri: *a.* si ipsi se in litteris, quoad opus est, non perficiunt, si debitam diligentiam non adhibent, ut discipuli bene instruantur, si eos falsa et inepta docent; *b.* si eorum malos mores non corrigunt, pueros malis moribus imbutos a scholis suis non excludunt, ubi possunt, aut saltem alios ab hyston avertunt; *c.* si iniuste vel indiscrete eos puniunt; *d.* si malo exemplo eorum moribus nocent.

Nota. *a.* Soluta relatione inter discipulum et magistrum peccata, quae contra magistrum committuntur, specie non differunt a peccatis, quae contra alium proximum committuntur⁸⁷⁾).

b. In adolescentes, qui in convictibus instruuntur et educantur, stricte soli superiores loco parentum auctoritate et potestate praecipiendi pol-

* 87) *Lchmkuhl* I. n. 991.

18 Noldln, Vol. II. de praecepti*.

lent; hinc si alumni praefectis suis ex quodam contemptu non oboediunt, facilius a mortali excusantur, quia illis deest auctoritas, qua praecipere possint quaeque ab alumnis contemnuntur.

c. Si magister discipulum, cuius curam loco parentum in se suscepit, ad peccatum seducit e. g. ad furtum, non solum contra iustitiam, sed etiam contra pietatem delinquit, ideoque duplex peccatum committit.

(

i

QUAESTIO TERTIA.

De obligationibus in societate civili.

308. 1. Sicut ex pluribus individuīs familia, ita e multis familiis oritur *societas civilis*, quae generatim in plurium familiarum coetu organice sociato consistit. Eius igitur elementa sunt *a. populus* organice coniunctus (cives); *ô. gubernium* seu *potestas suprema*, quae populum ad finem socialem obtinendum aptis mediis gubernat et proinde instructa est iuribus, quae ad id efficiendum necessaria sunt; *c. finis socialis*, qui in eo est, ut tum singuli tum minores communitates suis iuribus secure frui possint et prosperitatem temporalem assequantur.

2. Obligationes hoc loco declarandae inter principes et subditos intercedunt, cum obligationes, quae inter ipsos cives habentur, ad praeceptum septimum referantur.

Princeps vel gubernium est subiectum potestatis publicae; quod subiectum in *monarchia absoluta* est solus monarcha, in *monarchia constitutiva* monarcha et »ministri« principales ab ipso solo electi, in *monarchia democratica* monarcha et »ministri« principales a populo (directe vel indirecte) electi, in *republica democratica* »ministri« principales et deputati a populo ad comitia legislativa electi.

Nomine *subditorum* intelligimus cives, qui ut membra societatis civilis subjiciuntur publicae potestati, quamvis res publica non sit eorum patria.

Articulus primus.

De principe vel de iis, qui supremum actu tenent populi principatum.

Nota. Etiam in republica democratica (sive monarchica sive populari) *auctoritatis publicae dignitas* consistit in *participatione auctoritatis Dei*. Destructo hoc fundamento egoismus destruit bonum commune et nihil remanet nisi democratia larvata⁸⁸⁾.

De societate civili eiusque officiis et iuribus ex professo agunt *Leo XIII.* Enc. *Libertas*, 20 iun. 1888 (cf. D. 1931—1935), *Sapientiae*, 10 ian. 1890 (cf. D. 1936 a—b), *Immortale Dei*, 1 nov. 1885 (D. 1866—1888), *Rerum novarum*, 15 maii 1891 (cf. D. 1938 a—d), *Pius XI.* Enc. *Quadragesimo anno*, 15 maii 1931 (cf. D. 2253—2270), *Pius XII.* Enc. *Summi Pontificatus*, 20 oct. 1939 (cf. D. 2279—2282).

Adiumento sint auctores catholici; ex antiquioribus hanc rem egregie tractant: S. *Thomas*, De regimine principum ad regem Cypri. Opusc. XVI. S. *Card. Hellarminus*, De officio principis Christiani ad serenissimum principem

^{8h)} *Pius XII.*, Nuntius radioph. 24 dec. 1944. A. À. S. 37 (1945) 15.

Wladislaum, Sigismundi III. regis filium. *De Ponte-Brandis*, Der Weg zur VoUkommenheit für die höheren und höchsten Stände in der Gesellschaft (Regensburg 1860). IV. *E. Keiteler*, Die Pflichten des Adels (Mainz 1868). Est versio opusculi s. *Thomae* vel potius *Guil. Peraldi*, De eruditione principum. *Ioannet» Mariana*, De rege et regis institutione libri tres. Ad Philippum III. Hispaniae regem catholicum. Opus ceteroquin egregium excepta doctrina de tyrannicidio. Ex recentioribus: *Schilling*, Moralth. II. n. 498 ss. Katholische Sozialethik (1928) 421. *Beiträge zu einem Wörterbuch der Politik*, II. Zur christlichen Staatslehre (Freiburg 1948). *Union internationale d'Etudes sociales de Malines*, Code social.

509, Principum obligationes in genere. 1. Potestas publica *debet procurare bonum commune totius populi*, ergo tueri, temperare atque promovere *a.* singulorum, familiarum, »ordinum« (»Stände«), Ecclesiae iura, praesertim inviolabilia, *b.* privatam singulorum activitatem fovere, *c.* bona materialia communia suppetitare, quibus apparandis cives de se impares sunt. *Cavere quam maxime debet*, ne bonum commune definiat ex alicuius personae vel factionis arbitrio, neque solummodo ex terrena societatis civilis prosperitate⁸⁹).

2. Ergo tenetur *mala et pericula temporalia*, quantum fieri potest, avertere; cuiusmodi sunt bella sive cum extraneis sive civilia, sectae, quae fundamenta societatis subvertunt ut communismus atheus, crimina, quae vergunt in damnum commune etc.

3. Tenetur iustitiam, praesertim in iudiciis administrare sine acceptione personarum; officia viris dignis et aptis committere, malos et ineptos ab eis remove.

4. Tenetur debitam ad Ecclesiam relationem servare eamque iuvare, ut facilius et cumulatus finem suum obtineat.

Articulus secundus.

De deputatis⁹⁰). CLujQUtX

510. Deputati eligi possunt ad comitia regni vel provinciae vel municipii; de omnibus quidem servata proportione haec valent, sed potissimum de deputatis ad comitia regni, quibus potestas ferendi leges convenit. Nihil refert, utrum gubernium sit liberale an catholicum, modo sit legitimum.

⁸⁹) Potest quidem potestas publica, si necesse est, »opes cruoremque expetere, at numquam animam a Deo redemptam* *Pius XII.*, Enc *Summi Pontificatus* k. A.S. 31 (1939) 435.

⁹⁰) A probitate morali, ab idoneitate practica, a capacitate intellectuali deputatorum ad coetum legislativum in omni democratia pendet populi vita aut mors, prosperitas aut decadentia, profectus aut miseria. *Pius XII.*, Nunt radioph 24 dec. 1944, A. A. S. 37 (1945) 16.

Eorum obligationes. 1. Deputati legitime electi, modo idonei sint,^^ tenentur ex iustitia legali hoc munus acceptare, nisi propter grave incommodum excusentur.

a. Qui ergo ob defectum scientiae vel prudentiae vel probitatis ad hoc munus inepti sunt, munus deputati nec ambire nec acceptare sine peccato possunt, quia se exponunt periculo inferendi grave damnum reipublicae.

b. Idonei sine iusta causa munus non acceptantes peccant contra iustitiam legalem: etsi enim damna, quae munus acceptando impedire poterant, sed non impediverunt, eis imputari possint, non tamen rei sunt laesae iustitiae commutativae sed iustitiae legalis.

2. Tenentur sufficientem scientiam habere, ut munere suo rite fungi possint, scilicet sine periculo damnum inferendi reipublicae vel iniquas leges et decisiones approbandi.

a. Ideo scire debent, in quonam consistat finis et verum bonum reipublicae, quae sint iura ecclesiae catholicae, quae relatio inter ecclesiam et societatem civilem et quaenam obligationes societatis civilis erga ecclesiam.

b. Ante muneris exercitium in singulis sessionibus tenentur studio et capto consilio se habiles reddere ad tractanda negotia, quae in comitiis proponenda erunt, vel saltem quaerere aptum ducem, quem tuta conscientia sequi possint.

3. Tenentur per se interesse sessionibus et suffragium ferre in bonum commune.

a. Excusantur: si ex eorum absentia notabile damnum timendum non est; β. si accedendo grave incommodum subire deberent; 7. si praevident ipsorum praesentiam et suffragium nullius utilitatis fore.

b. Ideo cavere debent: a. ne vano respectu erga regni ministros ducti aut commoda privata vel partis sectantes suffragium iniquum ferant; β. ne commoda nationis vel partis praeferant bono communi/

c. Cum ex officio damna reipublicae impedire teneantur, laedunt iustitiam commutativam, si suffragio positive malo causa sunt, ob quam damnum sequatur.

4. Si lex certo iniqua vel iniusta proponitur, aut a suffragio ferendo abstinere, aut, si spes fructus adest, pro parte contraria suffragium ferre debent. Cum enim in modernis regni comitiis deputati habeantur ut veri legislatores, leges ipsis tribuuntur tamquam veris earum causis: lex enim prodit ex suffragiis tamquam totidem causis particularibus.

Si ergo iniquam legem ferunt, non solum peccant consentiendo in rem malam, sed ubi per legem aliis damnum infertur, etiam ad restitutionem tenentur, modo suffragium ad effectum legis fuerit certo efficax.

Articulus tertius.

De obligationibus civium.

511. Quaenam sint. Praeter^pietatem erga patriam (de qua n. 276) cives, ut sunt partes communitatis,^x *iustitia legali* tenentur cooperari ad bonum commune tum actibus personalibus variarum virtutum tum collatione bonorum temporalium. Quaecunque sit forma regiminis, auc-

toritati civili debetur *reverentia, observantia legum et fidelitas*, quas obligationes s. scriptura commemorat: *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit, non est enim potestas nisi a Deo*⁰¹⁾).

1. *Reverentia* auctoritati civili debita exigit, ut in ea agnoscatur suprema potestas a Deo ei collata et ideo ob superioritatem, qua excellit, debitus honor ei praestetur.]

Hinc subditi cives etiam graviter peccare possunt tum interno contemptu tum externa irreverentia, si vel ipsi principi vel eius imagini publice expositae contumeliam irrogent; si ex contemptu auctoritatis debita honoris signa negent, quando ea principi publice exhiberi debent; si publice ore vel scripto verba contumeliosa in eum proferant.

2. *Observatio legum*, dummodo iustae sint et vere praeceptivae. Nam obligationi promovendi bonum commune in auctoritate correspondet! obligatio implendi leges latas in subditis. Ideo dicit Apostolus: *Necessitate subditi estote, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam*⁰²⁾).

De oboedientia usurpatori debita. Usurpator dicitur, qui per vim legitimum principem eiicit et potestatem publicam iniuste sibi arrogat. Iam vero

a. Usurpatori, qui est in quieta possessione arrogatae potestatis, cives obtemperare tenentur in legibus, quae ad servandum ordinem publicum conduntur, non quidem ex iure condendi leges, quod in usurpatore nullum est, sed ob bonum commune, quod a civibus quidem exigit, ut oboedientiam praestent, ne respublica perturbetur, a legitimo principe autem, ut civium oboedientiae consentiat, quia non potest velle, ut potius respublica pereat, quam ut cives usurpatori se subiciant.

b. Cives abstinere debent a quovis actu, quo usurpator agnoscitur tamquam legitimus princeps vel quo eius usurpata potestas confirmatur et consolidatur⁰³⁾.

3. *Fidelitas*: nunquam enim licitum est rebellare, etsi princeps sua potestate abutatur; et pari modo nunquam licitum est principem interficere, etsi eius regimen sit excessive tyrannicum; ideo ecclesia rebellionem et tyrannicidium nunquam non improbavit⁰⁴⁾.

312. De fidelitate tyranno praestanda. Tyrannus dicitur illegitimus princeps, qui potestate sua abutitur ad populum vi opprimendum. Quaeritur, num et quomodo populus contra gubernium manifesto tyrannicum legitime se defendere possit.

⁰¹⁾ Cf. Rom. 13, 1—7.

^{**}) Rom. 13, 5.

⁰³⁾ Quae in hac re licita vel illicita sunt, discimus ex compluribus responsis s. *Poenitentiariae* occasione recentis invasionis romanae datis 6. oct. 1859; 10. dec. 1860; 1. dec. 1866. Cf. *Villada*, *Casus conscientiae*² 1. p. 197 ss; *Pruner*, *Kath. Moraltheol.*³ S. 355.

⁰⁴⁾ Doctrinam Christianam de hac re continent Cone. *Const.* (D 690), litterae encyclicae *Gregorii XVI. Mirari* 15. aug. 1832 et Leonis XIII. *Diuturnum* 29. iun. 1881 (1868, 1878).

1. Nunquam licita est *rebellio*. Nomine rebellionis intelligitur violentia legitimo principi a subditis illata ad eum deponendum. Rebellio igitur proprie dicta non defensionis, sed *aggressionis* rationem habet; atqui subditi ius quidem habent se defendendi, non autem bellum inferendi tyranno, cum verus dominus sit. Ideo Apostolus ait: *Qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit*⁹⁵⁾; et *Pius IX.* hanc propositionem proscripsit: *Legitimis principibus oboedientiam detrectare, immo et rebellare licet.*« (D. 1763.)

2. Aliud est usus iuris, quod fortasse *vi constitutionis rei publicae* populo vel eius delegatis competit gubernium eligendi et deponendi («Volkssouveranitat»); huius iuris usu gubernium legaliter seu legitime deponi potest.

3. Aliud autem est *defensio* populi contra iniuriam gubernii tyrannici; quae potest esse: *a. resistentia passiva*, qua subditi iniustis tyranni legibus oboedientiam constanter denegent. Hanc *licitam* esse patet, quia obligatio oboediendi in subditis non potest latius patere, quam ius imperandi in principe. Eadem *praecepta* est, quoties exigantur ea, quae legi naturali vel divinae contraria sunt.

In hoc casu *oportet Deo magis oboedire quam hominibus*⁹⁰⁾; et poenae, quae propterea infligantur, patienter ferendae sunt. Ad passivam resistentiam in hoc casu imprimis obligantur reipublicae officiales, quibus iniustas tyranni leges superiori legi contrarias nec promulgare nec executioni mandare licet.

b. Defensio activa, qua populus, si nulla alia media suppetunt, bonum commune tuetur contra iniustas aggressiones ex parte tyranni, non est rebellio proprie dicta. Haec in extremis casibus, ubi abusus potestatis est excessivus et habitualis, ita ut ipsa fundamenta ordinis publici et iurium civium periclitentur, licita esse poterit, nisi iterum ex ea maiora mala communia sequerentur⁹⁷⁾.

Similiter S. Thomas: *Regimen tyrannicum non est iustum, quia non ordinatur ad bonum commune, sed ad bonum privatum regentis...*; et ideo perturbatio huius regiminis non habet rationem seditionis; nisi forte quando sic inordinate perturbatur tyranni regimen, quod multitudo subiecta maius detrimentum patitur ex perturbatione consequenti, quam ex tyranni regimine⁹⁸⁾.

⁹⁵⁾ Rom. 13, 2.

⁹⁶⁾ Act. 5, 29.

⁹⁷⁾ *Cathrein*, *Moralphil.* 11° p. 721. *Bohm* in *Th. pr. Quartalschr.* (Linz) 1931. *Pius XI.* *«Firmissimam constantiam»* A. A. S. 29 (1937) 189 et *Periodica* 26 (1937) 338; cf. D. 2278. *Beiträge zu einem Wörterbuch der Politik.* II. s. v. *Revolution, Widerstandsrecht. Priblta*, *An den Grenzen der Staatsgewalt*, *Stimmen der Zeit*, 141 (1948) 410-427.

⁹⁸⁾ *Π.* II. q. 42. a. 2. ad 3.

Nota. In praxi Ecclesia etiam in gravissimis vexationibus Christianam patientiam commendat; immo permittit (ut occasio auxilium spirituale ferendi christifidelibus praesto sit), ut externe et materialiter se subiciant legibus quibusdam iniquis, v. g. facultatem his legibus praescriptam petendo a guberniō). Resistentia activa, cum sit actio politica, non est Actionis catholicae; multo minus clerici participant bellis intestinis¹⁰⁰).

Articulus quartus.

De obligatione solvendi tributa.

315. Declarationes. 1. *Tributum* in genere est omne id, quod reipublicae solvi debet ad communes sumptus faciendos.

2. Tributa alia sunt directa, alia indirecta:

a. *Directa* vocantur, quae immediate imponuntur personis sive ratione bonorum tum mobilium tum immobilium, sive ratione artis aut negotii. Huc pertinent *tributa personalia* (Personalsteuer), quae a singulis personis vel familiis secundum divitias mobiles exiguntur, tributa *realia*, quae ob bona immobilia (agros, domus) imponuntur (Grund-Haussteuer), et *'concessionēs*, quae subditis fiunt ad exercendam artem vel ad exercendum negotium (Gewerbe-Erwerbssteuer).

b. *Indirecta* vocantur, quae immediate imponuntur certis rebus occasione¹⁰⁰ per contractum vel successionem (Steuer vom Vermögensverkehr, Erbschaftssteuer), occasione *fabricationis*, venditionis vel usus certarum rerum (Branntwein-, Brau-, Tabaksteuer etc.) occasione *transvectionis* mercium in aliam regionem (Zölle — vectigalia).

«. *Tributum hereditatis* (Erbschaftssteuer) ab aliis ad tributa directa refertur, quia immediate afficiat heredem ratione hereditatis.

β. A tributis distingui debent ea, quae fisco solvuntur vi contractus privatim cum eo initi ut pretium pro transvehendis personis, mercibus, litteris: haec enim ex iustitia commutativa debentur.

514. De lege tributorum. 1. Auctoritas politica condere potest *leges tributarias* subditos in conscientia obligantes, modo sint *iustae*: eo ipso enim, quod ius et officium habet dirigendi societatem ad finem ipsius proprium, etiam ius habet exigendi media, quae ad gubernandam societatem necessaria vel utilia sunt, et subditis incumbit obligatio conferendi ea, quae in hunc finem exiguntur¹⁰¹).

•°) Leo XIII. Enc. **Quod Apost. muneris**, 28. dec. 1878 (D. 1850). — Pius XI. **Acerba animi** A. A. S. 24 (1932) 329 s.

i°°) *pjus xi Firmissimam constantiam* l. c. — Cf. cn. 141.

101) De hac re ex instituto agunt scriptores ethices et iuris naturae. Cf. *Thcod. Mcyer*, Institutiones iuris naturae (Friburgi 1900). II. n. 628 ss. *Viet. Cathrein*, Moralphilosophie⁶ 1924. II. S. 674. A. *Vermeersch*, Quaestiones de iustitia² (Brugis 1904) n. 97—128.

Ergo obligatio solvendi tributa ex ipso facto oritur, quo quis civis i. e. pars societatis civilis est: sicut enim in praesenti ordine unusquisque naturali necessitate in proprium bonum concurrit ad constituendam societatem, ita eadem necessitate conferre debet id, quod ad eandem societatem conservandam requiritur. Tributum recte non concipiunt, qui affirmant illud esse retributionem a civibus communitati exhibitam pro bonis atque emolumentis, quae singuli ex convictu sociali percipiunt. In determinanda quantitate tributi singulis imponenda ratio haberi poterit etiam emolumentum ex societate percepti, at fundamentum obligationis emolumentum perceptum dici nequit.

2. Ut tributorum impositio *iusta sit*, praeter legitimam potestatem ea imponendi tria requiruntur: *a. iusta causa*, quae adesse censetur, si tributum vel immediate vel mediate cedit in bonum commune, ad quod referenda est etiam sustentatio principis eius dignitati conveniens; *b. iustus modus*, i. e. tributum non debet esse nimium sed moderatum, quod scilicet exigentiam publicae necessitatis vel utilitatis non excedat; *c. iusta proportio* cum facultatibus subditorum, adeo ut divites plus solvere debeant, quam pauperes. Si una harum condicionum deest, lex tributorum dicenda est iniusta, quae non inducit obligationem tributa solvendi nisi ad maius malum vitandum.

In dubio de *iusti* tribuli putabat Lzzgo102) et alii apud S. Alphonsum (n. 617) praesumptionem in hoc casu propter specialia adiuncta stare contra auctoritatem, quia multa tributa de facto et ex testimonio virorum probatorum fuerint iniusta et insuper sint odiosa utpote privantia cives bonis suis. Haec valere poterant sub regimine absolutistico, ubi saepe una ex conditionibus iusti tributi deerat. Cum autem hodie tributa imponantur non per solum principem, sed ope deputationum populi, et insuper a privatis non facile iudicari possit de iustitia servata, dicendum erit *praesumptionem stare pro lege*, nisi aperta sit iniustitia, ut si regimen communisticum vel religioni infensum exaggeratis tributis sensim dominium privatorum vel Christianarum institutionum exhaurire velit. Nam »nefas esse reipublicae privatos census immanitate tributorum et vectigalium exhaurire< dicit Pius XI. cum Leone XIII. in Enc. *Quadragesimo anno* (D. 2256).

515. De obligatione legum tributorum. 1. Leges tributorum iustae, si praeceptivae sunt, obligant ex *iustitia legali*: leges enim tributorum ad normam aliarum legum diiudicandae sunt¹⁰³⁾; aliae autem leges civiles per se ex iustitia legali obligant.

a. Obligatio legis tributorum ita intellegi potest, ut subditi tributa solvere non teneantur, nisi quoad quantitatem determinata *ab eis exigantur*: nam ad superiorem communitatis spectat onera communia inter subditos dividere, qui proinde ad determinatum onus praestandum ante distributionem non tenentur.

b. Si autem determinata iam sunt, quidam auctores censent ea iam esse communitatis, proinde ex iustitia commutativa solvenda. At responderi potest: Potestas auctoritatis in bona subditorum non est verum dominium, sed est potestas jurisdictionis quo potest quosdam actus postulare; habet ergo ius in praestationem rei, sed non in rem ipsam.

2. Leges, quae respiciunt *tributa indirecta*, in inultis regionibus considerantur ut leges *mere poenales*, saltem si agitur de rebus ad proprium usum destinatis.

a. Sane communis est, inter homines etiam timoratos persuasio se teneri solvere haec tributa, ne incurrant poenam non solventibus iniunctam. Insuper poenae in defraudantes haec tributa inflictae sunt extraordinario modo graves; poenae autem gravissimae et exorbitantes in transgressores legis inflictae ordinarie signum sunt legis poenalis. Tandem potestas publica non solum possidet media sufficientia, quibus exigat solutionem tributorum, sed haec media physica eaque sola reipsa etiam adhibet; ex hac autem agendi ratione colligitur ipsam non urgere obligationem conscientiae.

b. Sunt tamen auctores qui hodie ob penuriam reipublicae, quae solis directis tributis levare non potest, etiam ad solvenda indirecta in conscientia obligare volunt

c. Qui tamen de industria ac veluti ex proprio negotio *defraudandis vectigalibus* occupantur (Schmuggler), a peccato gravi excusari non possunt, tum quia gravi periculo se exponunt non solum incurrendi gravissimam poenam, sed etiam damnum vitae subeundi, tum quia animo ita dispositi sunt, ut contra publicos custodes et exactores vectigalium etiam vi illata se defendant.

3. Leges tributariae, quae respiciunt *tributa directa*, dummodo sint iustae, in nostris Austriae et Germaniae regionibus videntur esse *praeceptivae ex iustitia legali*: per se enim ex iustitia legali obligant; praeterea saepe respublica magna penuria laborat; accedit loquendi ratio s. scripturae, ex qua tributa in genere in conscientia obligant: *Reddite, quae sunt caesaris caesaril*¹⁰¹). *Necessitate subditi estote non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam: ideo enim et tributa praestatis; reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum, cui vectigal, vectigall*¹⁰⁵).

At non desunt auctores, qui ex iisdem fere rationibus, quae de tributis indirectis adduci possunt, opinantur etiam tributa directa per modum legis poenalis imponi. His concedi debet communem esse fidelium etiam timoratorum persuasionem inter tot et tanta tributa, quae exiguntur, nonnulla in res inutiles, immo nocivas impendi aut saltem excessiva esse et proinde se non agere contra conscientiam, si non *omnia* tributa solvant, sed ad bonum commune, in quantum tenentur, satis se conferre, eo quod partem tributorum solvant. Hinc est, quod existiment se non teneri ad bona accurate indicanda, propter quae tributa exigantur. Insuper hi auctores rationem habent condicionum suae regionis, ubi forte legislator obligationem conscientiae parvipendit et subditi has leges ut poenales habent¹⁰⁶).

516. De indicandis bonis, pro quibus tributa imponuntur, a. Si nulla existit obligatio conscientiae solvendi ipsa tributa, neque existit obli-

¹⁰¹) Matth. 22, 21.

¹⁰⁵) Rom. 13, 5—7.

^{ioej} Leges tributorum saltem in *Belgio* probabilius esse leges mere poenales affirmat *Génicot* (l. n. 574); idem universim docent *Berardi* (Prax. conf. II. n. 1651 et 3155) et *Buccroni* (De leg. n. 81); etiam *Génicot-Salsmans* 1.574, nota 2, *Ballerini-Palmieri* (l. n. 146).

gatio indicandi bona, pro quibus ea imponuntur. Quamobrem indicari non debent actiones vel merces, propter quas tributa indirecta vel directa iniusta exiguntur. Possunt ergo licite celari merces, quae invehuntur.

ô. Ubi existit stricta obligatio solvendi tributa directa, bona eorumque valor iustus ex iustitia legali indicanda sunt: lege enim a principe lata praecipitur, ut res suas tributo subiectas cives ipsi declarent, cui legi per se ex iustitia legali oboedire tenentur.

c. Qui tamen *partem quartam vel tertiam bonorum celare conatur*. reus iniustitiae non est habendus ex duplici causa: *a.* quia aliqua tributa haberi possunt iniusta, adeo ut quisque detracta illa parte adhuc censi possit satisfecisse suae obligationi ad bonum commune pro sua parte conferendi; *β.* quia eiusmodi agendi ratio communiter etiam ab aliis servatur, unde fit, ut nec alii ideo cogantur plus solvere, nec gubernium careat necessariis subsidiis, quippe quod ex hac ipsa ratione augere soleat tributa.

Notarii, qui in conficiendis instrumentis venditionis vel eiusmodi minorem rerum, quae tributo obnoxiae sunt, valorem declarant, *non agunt contra iustitiam commutativam*, cum ex munere sibi commissio non utilitatem gubernii curare, sed documenta authentica iuxta normam legis conficere debeant. Quin etiam *a mendacio* tum notarii tum privati, pro quibus eiusmodi instrumenta conficiuntur, *excusari possunt*, sicubi usus communiter invaluit minorem rerum valorem declarandi: instrumenta enim in hoc casu solum affirmant hunc esse valorem, qui ex recepta consuetudine tributo subest.

d. Iuramentum, quo quandoque confirmari debet omnia rite declarata esse, efficit, ut peccatum contra religionem committatur, si quidquam iniuste celatum vel si pretium rerum, quae tributis sunt obnoxiae, *infra infimum depressum* fuerit. Ubi tamen constat tributum sive totum sive ex parte iniustum esse, licet uti restrictione late mentali, adeo ut emisso iuramento non laedatur religio, etsi id, quod iniuste exigitur, celatum fuerit.

Declaratio habet rationem medii necessarii, sine quo lex tributorum executioni mandari non potest. Eodem iure ergo eademque obligatione, qua ipsa tributa exiguntur, imponitur etiam rerum, quae tributis obnoxiae sunt, declaratio. Patet eodem iure eademque obligatione exigi etiam *iuramentum* de declaratione rite facta. Qui iuste et licite partem rerum tributo obnoxiarum occultat, licite etiam iuramentum emittere potest de declaratione rite facta, ea nempe, quae iuste exiguntur.

IX-tributa

517. Obligationes exactorum, *a.* Tenentur tributa et vectigalia, ad quorum exactionem constituti sunt, *convenienti diligentia exigere*, et quidem singula, nisi constet ea esse iniusta, ita tamen, *ut benignius tractent* pauperes et eos, qui in solvendis tributis diligentes sunt, idque ex voluntate principis rationabiliter praesumpta. Si tributa et vectigalia diligenter non exigunt, vel si absque iusta causa indulgentius

agunt, ut vel totum vel magna pars defraudari possit, contra iustitiam commutativam peccant, quia ex contractu et ex stipendio recepto ad exigenda tributa constituti sunt.

b. Exactores tributorum aut vectigalium, qui pecunia corrumpi aut aliis mediis iniustis induci se sinunt, ut aut nulla aut minora tributa et vectigalia exigant, aut inquirere in res tributo obnoxias omittant, contra iustitiam commutativam peccant; contra eandem iustitiam agunt etiam ii, qui exactores corrumpunt, quia eas ad peccatum iniustitiae inducunt et fiscum iniusto medio impediunt, quominus iustum tributum obtineat.

Articulus quintus.

De obligatione praestandi militiam¹⁰⁷⁾.

518. De legibus militaribus. 1. Auctoritati politicae competit ius providendi media, quae ad conservandam et defendendam rempublicam necessaria sunt. Huic iuri in civibus respondet obligatio ex iustitia legali conferendi ea, quae ad rempublicam ab internis et externis hostibus defendendam necessaria sunt. Cum finis iste conservandae et defendendae reipublicae absque vi militari obtineri nequeat, auctoritas politica iure condere potest *leges militares*, quibus cives per se ex iustitia legali obtemperare debent, dummodo iustae sint.

2. Modus, quo potestas politica de necessaria vi militari sibi provideat, a condicionibus temporum et populorum dependet, et reipsa diversis temporibus diversus erat. Cum hodie fere omnes magnae respublicae *exercitus stabiles* (stchende Heere) sustineant, triplex potissimum diversus modus comparandi milites distinguere potest: milites enim vel sunt *conducti* (voluntarii), qui pacta mercede ad definitum tempus assumuntur, vel sunt *conscripti*, idque vel lege *conscriptionis universalis*, qua omnes iuvenes idonei militiam sequi debent, vel lege *conscriptionis particularis*, qua ex idoneis aliqui, plerumque sorte electi, ad militiam assumuntur.

3. Ut *iustae* sint leges militares, ^{Ttfipixx} *duplex* potissimum condicio requiritur: *a. quoad numerum* militum, ut non plures ad militiam assumantur, quam ad securitatem reipublicae vere necessarii sint: etenim si plures militiam praestare iubentur, frustra prodigitur civium pecunia in alendo maiore, quam par est, exercitu, et sine necessitate milites in contuberniis exponuntur magnis periculis moralibus. *b. Quoad modum* cogendi exercitum, ne milites coacti conscribantur, ubi voluntarii

¹⁽ⁿ⁾ Theod. Mayer, Institutiones iuris naturae II. n. 615 ss. Viet. Cathrein, Moralphilosophie® II. 678. A. Vermeersch, Quaestiones de iustitia n. 129 ss.

haberi possunt et simul necessitatibus reipublicae sufficiunt: alias enim sine necessitate cives privantur libertate sua providendi rebus domesticis et amplectendi statum, quem maluerint.

Patet iustitiam legis militaris id imprimis exigere, ut ab obligatione praestandi militiam H eximantur, qui vel lege ecclesiastica (divina) exempti sunt ut clerici et religiosi, vel lege naturali ut filii, qui familiae alendae necessarii sunt: etenim lex superior praevalet legi inferiori.

319. De obligatione legis militaris. Certe bono communi adversantur et proinde per iustitiam et caritatem socialem vetantur illi conatus, quibus quaelibet natio alias praecedere vult numero militum et apparatu militari; immanes enim sumptus qui fere sustineri non possunt imponunt civibus, et insuper occasiones novorum bellorum parant. Potius per foederationes omnium nationum curandum est, ut bella aut omnino vitentur aut certe periculum eiusmodi quam longissime avertatur¹⁰⁸).

Facile conceditur systema conductionis et conscriptionis particularis posse praecipi lege in conscientia obligante.

De conscriptione universali vero non eadem est sententia auctorum; multi eam pro lege poenali habent, alii eam pro lege praecipiente, alii saltem in certis circumstantiis et temporibus eam in conscientia ligare dicunt.

Contra obligationem in conscientia afferuntur rationes: Non est necessaria; quaedam respublicae sine ea sufficienter se tueri possunt vel debent; cur ergo aliis sit necessaria? — magis promovet aemulationem mutuam nationum quoad apparatus bellicum — inadaequate onerat singulas familias, praesertim eas, quae maiore numero filiorum reipublicae sunt utiliores — magnas expensas publicas imponit — iuvenes subtrahit labori et matrimonio per plures annos et in pericula moralia inducit.

Pro obligatione in conscientia autem validiores rationes afferri possunt: Si [★] quando bonum commune ab extra in periculum adducitur, ex iustitia legali omnes viri apti obligati sunt, etiam armis et cum periculo propriae vitae defendere patriam; ut autem hoc apte et efficaciter et cum minimo periculo praestare possint, antea exerceri debent in usu armorum, duces inferiores instrui et omnes disciplinari debent; hoc autem non potest fieri instante iam periculo, sed debet fieri tempore apto, antequam iuvenes matrimonium ineant. — Debilitas alicuius nationis potius incitat alios fortiores ad aggressiones, fortitudo vero maiorem securitatem praebet. — Ab ipsis patribus familias exoptatur militaris exercitatio iuvenum per aliquot annos, ut discant obedire, ordinem servare et auctoritatem agnoscere. — Nostro tempore accedit, quod ^{*}minuitur numerus eorum qui sine labore sunt. Pericula pro moralitate praecaveri possunt et debent, eo quod optimi duces constituentur, qui educatione et bono exemplo magnum influxum exercere poterunt.

320. Obligationes militum. Cum tripliciter diversus sit modus comparandi exercitus, iuvat obligationes militum pro diversis hisce conditionibus, supposita harum legum vera obligatione, accuratius determinare.

¹⁰⁸) *Benedictus XV.*, **Pacem Dei munus** A. A. S. 12 (1920) 216

1. Milites *conducti* ex iustitia commutativa militiam sequiet condiciones promissas servare tenentur: hi enim inito contractu et pacta mercede ad servitium militare praestandum se obligarunt, ideo ad servandas condiciones contractus militaris ex iustitia tenentur. Si ergo ea non praestant, quae ex pacto stipendio praestare debent, ad restitutionem stipendii tenentur excepto casu, quo respublica, quae eos conduxit, condiciones contractus ipsa non servat.

2. Milites *conscripti* conscriptione *particulari*: a. tenentur sortis periculum subire; si sortitioni se subducunt, contra iustitiam legalem offendunt. fe. Sorte designati militiam sequi tenentur, cui si se subducunt, laedunt iustitiam legalem, non autem commutativam neque quoad eos, qui in eorum locum ad militiam assumuntur, neque quoad rempublicam.

Non. quoad eos etc., tum quia non sunt causa, sed occasio damni, quod illi patiuntur (causa efficax damni est lex militaris), tum quia hoc damnum ex iustitia impedire non tenentur, cum nemo eorum ius habeat, ut a servitio militari sit immunis. *Non quoad rempublicam*, quia respublica solum ex iustitia legali eos obligat ad praestandam militiam.

3. Milites *conscripti* conscriptione *universali*, ubi lex censetur poenalis, solum ad poenam subeundam obligantur; supposito quod lex praeceptiva dici possit, militiam sequi tenentur ex iustitia legali. Qui ergo se subtrahit servitio militari, ubi omnes idonei ad militiam assumuntur, certe non laedit iustitiam commutativam, quod iam ex eo patet, quod ex sua agendi ratione nullus alius damnum patitur, cum omnes apti assumantur.

521. Resolutiones. 1. Cum *clerici* a sequenda militia immunes sint, licite se ei subtrahere et iam conscripti licite aufugere possunt, etsi iuramentum militare dixerint: legi enim iniustae oboedire non tenentur. Idem per se valet etiam de iis, qui familiae alendae necessarii sunt, quippe qui iure naturae a sequenda militia sint immunes.

2. Qui artificia adhibent ad se eximendos a militia e. g. oculos debilitando vel defectum sibi procurando, nec contra iustitiam nec contra aliam virtutem peccant, dummodo medium, quo utuntur, licitum sit: nulla enim lege prohibentur, quominus se eximant ab onere sibi quam maxime gravi.

3. Qui occasione militiae in fide vel in moribus grave periculum subeunt, quod praecavere nequeunt, militiae se subtrahere vel eam licite deserere possunt, etsi iuramentum dixissent, modo aufugiendo non se exponant gravioribus periculis. Idem dicendum est de iis, qui merito timent, ne occasione militiae a vocatione clericali vel religiosa deficiant.

4. Sunt, qui dicant bellum et consequenter militiam esse intrinsece malam, et ideo conscientiam allegantes militare recusant; tales **obiectores conscientiae** (objecteurs de conscience) per invincibiliter erroneam conscientiam a culpa excusari possunt¹⁰⁹⁾ :>gecus, quia sine iusta causa militiam deserunt, graviter pec-

¹⁰⁹⁾ *Fabregas*, De sic dictis obiectores conscientiae, *Periodica* 39 (1950) 34—51. De statu quaestionis bene instruit *Lorson*, Un chrétien peut-il être objecteur de conscience? (Paris 1950), versione germanica: Wehrpflicht und christliches Gewissen (Frankfurt a. M. 1952). Cf. A. A. S. 49 (1957) 19.

cant tum contra iustitiam tum contra religionem et per se redire tenentur, et quidem tum ex iuramento tum ex iustitia commutativa, si mercede conducti sunt, vel ex iustitia legali, si conscripti sunt; ab hac obligatione autem plerumque excusantur tum propter gravissimam poenam, quae redeuntes manet, tum propter magna pericula moralia, quae militibus in contuberniis imminet; ab obligatione iuramenti per dispensationem liberari possunt.

Articulus sextus.

De obligatione eligendi deputatos¹¹⁰⁾.

522. De obligatione eligendi. Singuli cives *ex iustitia legali tenentur uti facultate eligendi*, ubi usus huius facultatis ad promovendam bonam vel impediendam malam electionem necessarius vel utilis est, nisi legitime excusentur: quilibet enim tenetur, quantum in se est, bonum communis necessarium vel utile promovere et damna reipublicae praecavere.

a. Sub *regimine monarchico* ius eligendi deputatos recte considerabatur tanquam facultas per constitutionem concessa. Nam translata aliquando definitive potestate gubernandi in principem, singulis civibus postea solum per modum facultatis concessae iterum competere potest aliqua participatio per electiones. — In *regimine vero democratico* ipse populus potestatem exercet per electos. Ideo in primo casu usus huius potestatis non erat praeceptus, nisi bonum commune postulare. In alio autem casu directe in civibus residet ius et obligatio (iustitiae legalis naturalis et quandoque positivae) curandi bonum commune per rectas electiones.

b. Facultate eligendi *uti non liceret*, si in aliquo casu electio sumi posset tanquam agnitio usurpati regiminis.

c. Admitti debet *legitima excusatio* ab obligatione eligendi, quia leges affirmativae non obligant cum gravi incommodo. Eo maius autem debet esse incommodum, quo maius malum est quod impediri posset. Immo, etiamsi non timeretur grave damnum, aliqua obligatio levis adesse potest eligendi, ubi multum interest demonstrare publice, quid sentiant viri catholici. Ab hac electione demonstrativa etiam minus incommodum excusat.

d. Obligatio eligendi, praesertim si *lege praecinitur*, dicenda erit *gravis vel levis* pro ratione boni, quod promoveri aut mali, quod a

¹¹⁰⁾ *Leo XIII.* Enc. *Immortale Dei* et *Sapientiae Christianae* [A. S. S. 18 (1885) 161 ss. et 22 (1889/90) 385 ss.]; *Pius XII.* allocutiones A. A. S. 38 (1946) 187; 39 (1947) 486; 40 (1948) 119 et passim. *Cathrcin.* *Moralphilosophie* 11. 733 ss. *Lehmkuhl* I. n. 956 ss. *Regatillo-Zalba*, *Theol. mor. Summa* II. n. 235 s (Madrid 1953). *Titus Cranny*, *The moral obligation of Voting* (Cath. Univ. of America 1953).

communitate averti potest. Iam vero omnes consentiunt nostro tempore praesertim in democratica republica bonum tum ecclesiae tum reipublicae ab electionibus multum pendere; quare obligatio gravis concurrendi ad electiones exsistere *potest*lll).

In specie vero notandum est: *a.* si eligendi sunt duo candidati, quorum alter bonus, alter malus, aut alter magis, alter minus malus est, exsistit obligatio concurrendi, quamdiu prudenter sperari potest fore, ut bonus vel minus malus eligatur; *β.* si quis prudenter sperare potest fore, ut suo concursu ad electionem plures alii pertrahantur ad eligendum et sic electio mala impediatur, pro ipso exsistit gravis obligatio eligendi.

Nota. Vir catholicus et probus in certis adiunctis sub gravi teneri potest, ut tamquam candidatum muneris publici se offerat et electionem in magistratum vel in deputatum sive provinciae sive regni *acceptet*, scilicet: *a.* si eius electio certa est; *b.* si gravia damna communia impedire potest; *c.* si munus publicum absque incommodo vere gravi gerere potest; *d.* si non adsit alius, qui bono communi aeque prosit.

325. De obligatione eligendi dignum. Nulla quidem exsistit obligatio eligendi digniorem; quilibet autem *sub gravi tenetur idoneum eligere*. Ratio *primi* est, quia nullibi praecipitur, ut superiores sint optimi, sed ut sint apti et idonei. Ratio *secundi* est: *a.* quia societas ius habet, ut ab idoneis regatur; *b.* quia electores per se approbare censentur principia et actiones eorum, quos eligunt; *c.* quia scienter eligentes ineptum cooperantur ad omnia mala, quae electus infert reipublicae vel ecclesiae; *d.* quia aliis scandalo sunt.

«. Candidatus dici debet ineptus, tum si ex defectu scientiae, prudentiae vel experientiae impar est officio suo, tum praesertim si est infensus religioni catholicae. Quare ut vere idoneus haberi possit, vir catholicus esse debet, qui non solum ingenii et prudentiae laude claret, sed etiam secundum principia catholica munere suo fungitur.

β. Graviter peccant, qui scienter eligunt candidatum principiis catholicis infensum, ut sunt liberales et socialistae, eumque iuvare intendunt, ut pravae suos fines assequatur, etsi alias peritiam praeseferat: formaliter enim cooperantur ad malum.

γ. Hoc valet etiam de electionibus ad comitia provincialia, quin et municipalia. Falluntur ergo, qui putant homines non plane catholicos in magistratus electos civitatibus non nocere, dummodo rebus gerendis idonei sint: etenim magistratus, qui ecclesiae infensi sunt, civitati plurimum nocere possunt, eo quod in educatione iuventutis falsa et impia principia sectantur, scandala et crimina non impediunt etc.

U1) Cum anno 1948 ageretur de electione deputatorum in Italia, *Pius XII.* (cum multis Episcopis) declarabat a) singulos catholicos *sub mortali* teneri ad eligendum et quidem b) eos tantum, qui defensuri praevidebantur iura Dei et Ecclesiae.

524. De electione indigni^ Per accidens tantum licitum est indignum eligere, si nempe secundum principia de cooperatione materiali talis materialis cooperatio cohonestatur ratione iusta, proportionate gravi¹*). Casus possibiles sunt fere hi:

a. Si absque gravissimo incommodo e g. amissione officii eligi non potest nisi malus.

Ab electione in hoc casu elector abstinere potest etiam in illis adiunctis, in quibus electio pro aliis sub gravi praecepta sit: cum tanto enim incommodo lex affirmativa non obligat. Quodsi nec abstinere potest, quin magna mala incurrat, nec suffragium bonum ferre, quin detegatur, ipsi indignum candidatum eligere licet; nam actione sua efficere, ut quis accipiat munus deputati, non est malum, etsi constet eum esse hoc munere abusurum ad inferenda mala; nec electio *necessario* involvit approbationem principiorum et actionum mali deputati

b. Si eligendus est malus ad impediendam electionem peioris.

Si accidat, ut electoribus solum optio detur inter duos candidatos, qui ambo mali sunt, quorum unus tamen minus, alter magis indignus est, per se ab electione abstinere debent; si tamen suffragia ferentes efficere possunt, ut reiecto magis indigno minus malus eligatur, concurrere licet; cooperari enim licet actione indifferenti ad minus malum, ut maius malum impediatur. Electores in hoc casu concurrere etiam debere, aliis affirmantibus alii negant.

c. Si iure merito sperari potest, ut ex electione mali magna utilitas (civitati, provinciae, reipublicae) proveniat.

d. Si nulla spes est fore, ut eligatur elenchus constitutus bonorum, nisi elegantur etiam mali, qui in eodem elencho continentur.

Hoc valet praesertim, ubi eligendus est *catalogus fixus*; sed in tali casu obligatio constituendi bonos recidit in eos, qui catalogum conficiunt.

APPENDIX.

De obligationibus in societate ecclesiastica.

Obligationes, quibus fideles tenentur erga ecclesiam, suis locis in hoc libro referuntur. Sufficit ergo lectorem breviter ad eas remittere. Sunt autem:

1. *Specialis pietas*, maior quam in rempublicam; Vol. II. n. 276.
2. *Subiectio et observatio legum*; Vol. I. n. 113 ss; 127ss.
3. *Receptio sacramentorum*; Vol. III. passim.
4. *Sustentatio pastorum*; Vol. II. n. 715.
5. *Apostolatus*; Vol. II. n. 18. 99.

I.

U2) Cf. n. H8ss. *Hürth-Abeltan* l. c. n. 54

19 Noldin. Vol. II. de praeceptis

LIBER QUINTUS.

De quinto decalogi praecepto¹⁾.

>Non occides*. Ex. 20. 13.

Hoc praeceptum *formaliter* negativum est prohibens homicidium; sed quoniam mors tum sibi tum aliis etiam omissione curae necessariae inferri potest, idem *virtualiter* etiam positivum est. Quatenus *positivum* est, praecipit vitae conservationem; quatenus autem negativum est, prohibet primario quidem iniustam occisionem tum sui tum aliorum, secundo autem omnem iniustam laesionem (vulnerationem et mutilationem) vitae sive propriae sive alienae; quae quidem laesiones omnes ad homicidium, praecipuam humanae vitae laesionem, reducuntur. Quare agendum est *a.* de conservatione vitae; *b.* de occisione et mutilatione sui; *c.* de occisione malefactoris; *d.* de occisione iniusti aggressoris; *e.* de occisione innocentis; *f.* de occisione in duello; *g.* de occisione in bello.

QUAESTIO PRIMA.

De obligatione conservandi vitam.

325. De ipsa obligatione. 1. Unusquisque tenetur *propriam vitam, sanitatem et membrorum integritatem conservare*; quod quidem praeceptum per se grave est, sed quoad sanitatem et membrorum integritatem parvitatem materiae admittit.

a. Idem praeceptum, quod prohibet sui occisionem, eo ipso praecipit etiam propriae vitae conservationem, cum virtualiter idem sit vitam non conservare et vitam sibi adimere.

b. Inter bona naturalia a Deo nobis concredita vita corporalis primum locum occupat, cum sit fundamentum et condicio omnium aliorum bonorum; sed bonum a Deo nobis tamquam custodibus commissum sedulo tueri debemus, donec ipse illud repetat.

c. Ex revelatione novimus vitam temporalem esse tempus praeparationis, quo vitam aeternam mereamur; *tempus sementis pro die messis*²⁾, *tempus operandi*

*) S. Thomas II. 11. q. 64. 65. S. Alphonsus 1. 3. n. 363—411. Lugo, De iustitia et iure disp. 10. Lessius, De iustitia et iure l. 2. c. 9. Reuter, Theologia moralis 111. n. 366—386. Sporer-Bierbaum, Theologia moralis decalog. II. tract. 5. n. 150—549. Ballerini-Palmieri, Opus theolog. morale³ II. n. 848—958. Lchm-kuhl, Theologia moralis¹² l. n. 992—1024. Merkelbach I.8 n. 355—380.

2) Matth. 13, 24 ss.

*in vinea Domini*³⁾; *iempus colligendi usuras ex talentis nobis a Deo commissis*^{*)}; *tempus thesaurizandi thesauros in coelo*⁵⁾; *tempus currendi in stadio ad accipiendum bravium et contendendi in agone ad accipiendam coronam incorruptibilem*⁰⁾. Hoc tempus ex dispositione divina cum morte finem sortitur. Ex his elucet summum totius vitae et cuiusvis particulae eius momentum.

2. Ideo tenetur unusquisque sibi procurare ea, quae ad vitam et sanitatem servandam necessaria sunt: *cibum, indumentum, habitationem*, et arcere ea, quae vitae et sanitati nocent, affectam vero valetudinem aptis mediis (per medicum et medicamenta) restaurare.

Peccant, qui *cibos, indumenta et habitationem* ad vitae conservationem atque ad alios fines necessaria sibi voluntarie non procurant, etsi hoc durum laborem postulet (66, 2).

3. Tenemur quidem vitam et sanitatem conservare *mediis ordinariis*, non autem mediis *extraordinariis*: qui enim tenetur ad finem, tenetur etiam adhibere media ordinaria, quae ad illum obtinendum requiruntur, non autem per se etiam extraordinaria. Media ergo ordinaria non adhibere perinde esset ac mortem sibi inferre; media autem extraordinaria non adhibere idem est ac mortem permittere, quod quandoque licitum est. Quatenam media censeantur extraordinaria, communi hominum aestimatione diiudicandum est.

a. Peccant infirmi, qui *in gravi infirmitate*, ubi spes affulget convalescendi, nolunt advocare medicum et adhibere remedia sibi praescripta⁷⁾, quae ratione condicionis facile comparari et adhiberi possunt. At non peccant, qui in morbo periculoso nolunt adhibere remedium ratione status et condicionis valde sumptuosum⁸⁾ vel remedium propter magnos dolores valde difficile. Ideo nemo, ne ditissimus quidem, tenetur per se advocare medicos peritissimos ad gravem morbum depellendum, nec tenetur per se quisquam relinquere domicilium et alibi salubriorem aërem quaerere, quia haec omnia extraordinaria sunt.

b. *Existitne obligatio subeundi gravem operationem chirurgicam vel notabilem amputationem?* Antiquiores auctores communiter negant, quia operatio ob horrorem vehementis doloris, ob incertitudinem successus et quandoque ob incommodum privationis membri est medium extraordinarium⁸⁾. Hoc certe etiam hodie valet, si agitur solum de levi infirmitate vel deformatione removenda. Sed ex altera parte hodie dolores valde minuuntur per narcotica, periculum sepsis valde remotum, etiam successus est frequentior et securior, immo etiam pro membris amputatis existunt suppletoria; ideo saltem ubi certum mortis periculum per operationem cum magna probabilitate vitatur, non videtur dici posse medium extraordinarium, nisi subiectivus horror magnus sit⁹⁾. Ita etiam s. *Alphonsus* (1. c.) sequens complures auctores censet, virginem non teneri operationem J. pati per manus chirurgi, etiamsi vita aliter servari non possit, quando hanc con-

3) Matth. 20, 1.
*) Matth. 25, 14 ss.
5) Matth. 6, 20.
«) 1. Cor. 9, 24. 25.
7) Cf. Eccl. 38, 1. 4.
8) S. *Alphonsus* 1. Ili. n. 372.
9) *Capellmann-Bergmann*, *Pastoralmedizin* 18 p. 53 s.

trectationem ob verecundiam magis horret quam ipsam mortem; sed iam addit s. *Alphonsus* approbans sententiam *Dianae*, virginem teneri, si fieri posset per feminam.

Per accidens tamen aliquis obligari potest ad subeundam operationem vel amputationem, ubi nempe agatur de persona familiae vel bono publico valde necessaria.

Num superior gravem operationem chirurgicam praecipere possit. Si infirmus bono aliorum necessarius et successus operationis moraliter certus est, pater vel superior obligare potest filium vel subditum ad subeundam operationem, cuius dolores non sunt valde acerbi. Verum deficiente aliqua ex his condicionibus non videtur superior rem tam arduam praecipere posse¹⁰).

c. Non peccant, qui *contra levem infirmitatem*, ex rationabili causa remedium adhibere nolunt, quia levis cura in recuperanda sanitate ex iusta causa negligi potest, sicut levis vitae abbreviatio ex rationabili causa admissa licita est.

d. Monachus perpetuae abstinentiae a carnibus ex regula addictus non peccat, si in gravi infirmitate renuit carnes comedere, quibus posset vitam servare: etenim ad magnum bonum obtinendum licet vitae conservationem omittere; ad magnum autem bonum commune ordinis conducit, ut regula abstinentiae etiam cum periculo vitae stricte observetur¹¹).

Nota. De *ebrietate* deque influxu *ebriositatis* in sanitatem et vitam corporis c. *De principiis* n. 344.

i°) *Lugo* disp. 10. n. 21.

11) Cf. *Sanchez*, Consilia mor. 1. 5, c. 1 dub. 34 n. 6 *Lugo*, De iustitia disp. 10. n. 33. S. *Alphonsus* n. 370,

QUAESTIO SECUNDA.

De occisione et mutilatione sui ipsius.

326. De occisione sui. 1. Numquam licet *propria auctoritate se ipsum directe occidere*, etsi vita nobis facta sit dura aliisque inutilis.

Nam destructio rei est actus domini; homo autem non habet dominium in vitam suam; laeditur ergo occisione sui supremum et exclusivum Dei dominium in hominis vitam¹²⁾. Insuper laeditur caritas, qua homo se ipsum diligere tenetur, cum maximum malum sibi inferat. Tandem vita, etsi acerba vel aliis inutilis, semper retinet principale suum momentum promerendi vitam aeternam. Quare sui occisio est contra iustitiam erga Deum et contra sui ipsius dilectionem. Etiam *in sacra scriptura* sui ipsius occisio saepius prohibetur¹³⁾, et ecclesia sui occisionem privatione sepulturae ecclesiasticae punit¹⁴⁾ et eos declarat irregulares, »qui... sibi vitam adimere tentaverunt¹⁵⁾.

a. *Directa occisio* (sui vel alterius) habetur, si mors ipsa est intenta in se sive ut finis, sive ut medium ad alium finem (quamvis bonum); ponitur ergo actio occisiva cum intentione mortis; immo, si actio ex sua natura ordinata est immediate et exclusive ad mortem inferendam, est intrinsece mala et intentio necessario etiam in eundem malum finem dirigitur, quamvis agens protestetur et alium finem bonum praetendat.

Indirecta occisio habetur, si mors non est voluntaria in se, sed in causa i. e. active permissa, in quantum praevidetur secutura pirater intentionem ex actione, quae ex natura sua etiam ad alium effectum immediatum ordinatur et propter hunc solum ponitur. Exemplo sit factum Samsonis¹⁶⁾.

b. Ergo directa sui occisio non permittitur ne ad gravissimum quidem malum e. g. miseras praesentis vitae, vehementem pudorem propter admissum scelus, metum poenae, ignominiae timorem effugiendum; ita non licet militi venenum sumere ad effugiendam captivitatem vel mutilationem: mala enim temporalia quantumvis magna bono vitae inferiora sunt; sed eligere maius malum ad effugiendum minus contra rationem et contra ordinatum sui amorem est. Ideo nec virgini licet se ipsam occidere ad effugiendam violentam corruptionem seu ad bonum integritatis servandum.

c. Quamvis teneamur ex caritate subvenire proximo in extrema necessitate spirituali (v. g. infanti moribundo absque baptismo) etiam *cum periculo vitae*, tamen non licet ad hunc finem aliquid facere, quod esset *directa* occisio sui (ubi nulla omnino spes salvandi proximum), quae lege divina prohibita est¹⁷⁾

2. Licet se ipsum directe occidere *auctoritate divina*: tunc enim homo vitam deserit cum licentia ipsius vitae supremi domini.

12) S. Thomas 11. II. q. 64. a. 5. Pius XII. Allocutio de Histopathologia Systematis nervorum. A. A. S. 44 (1952) 782.

13) Ex. 20, 13. Gen. 9, 6. Deut. 32, 39. Sap. 16, 33 ss. Rom 14, 7—9.

14) Cn. 1240, §1, 3°, 2350 § 2. 15) Cn. 985, n. 5.

16) Iud. 16, 30. De voluntario directo et indirecto cf. *De principiis* n. 43, 5. — Bender, Occisio directa et indirecta. Angelicum 28 (1951) 224- 253. *Idem*, Vitam vel incolumitatem periculo exponere, *Per.* 46 (1957) 429—436.

17) Tournely, De caritate, sect. 4. p. 1.

Facta, quae in vitis sanctorum leguntur, aliquos nempe seipsos occidisse sive ex desiderio martyrii sive ad servandam castitatem, ab aliis per *inspirationem divinam*, qua Deus eis licentiam concessit seipsos interimendi, ab aliis potius per *ignorantiam invincibilem explicantur*, quae quidem eo facilius supponi potest, quia ex obvia rei consideratione non statim evidens est, sui occisionem ad magnum bonum servandum illicitam esse¹⁸⁾.

3. An liceat seipsum occidere *auctoritate publica* disputatur; affirmantes dicunt: ubi aliquis iuste ad mortem damnatus est, potest iudex sententiae executionem cuilibet, etiam reo committere¹⁰⁾; negantes dicunt, reo non posse committi executionem, quia haec commissio non a bono communi postuletur, quamvis executio ipsa ob bonum commune fiat.

Omnes autem concedunt reo, ut collum laqueo vel gladio submittat vel venenum iam paratum hauriat, ubi secus carnifex ad idipsum statim coactus est.

4. Per se *non licet seipsum. indirecte occidere* i. sine causa proportionate gravi non licet quidquam facere vel omittere, unde mors certo vel probabiliter secutura sit. Qui enim ponit vel omittit actum, etsi in se indifferentem, unde videt mortem probabiliter secuturam esse, sine gravi causa mortis periculo se exponit; atqui hoc graviter illicitum est.

Est ergo peccatum ex genere grave, si quis vitam vel integritatem corporis periculo exponit e. g. currum automobilem dirigens post sumptionem potus alcoholici vel non satis instructus vel neglecta cura machinae debita^{10») aut periculosa experimenta quoad medicamenta vel operationes chirurgicas in seipso vel alio homine instituens aut sine ratione sufficiente feras excitans aut artem funambuli exercens aut ieiunium diutissime protrahens (Hungerstreik) aut excessive cibo vel potu vitam notabiliter abbrevians.}

5. Ex causa proportionate gravi *licet seipsum indirecte occidere* vel vitam abbreviare vel vitae periculo se exponere i. e. licet ponere actionem ex se indifferentem, ex qua sequitur propria mors, si ex eadem saltem aequae immediate sequitur effectus bonus. Asserti ratio desumitur ex noto *principio de duplici effectu*, quod in tractatu de actibus humanis demonstratur²⁰⁾ et in theologia morali saepissime applicatur. Ex hoc principio explicatur etiam factum Eleazari occidentis elephantem, quo ipse oppressus est ²¹⁾.

a. Licet e fenestra desilire cum certo mortis *periculo* ad fugiendum certam mortem duriores e. g. in flammis iamiam subeundam. Licet ex alta turri se prae-

18) Lessius, De iustitia l. 2. c. 9. n. 23.

10) Cf. s. Alphonsus n. 369. Ballerini-Palmieri II. n. 861 s., ubi etiam rationes utriusque sententiae examini subiciuntur.

10») A. Laurent et J. Delèpierre, Crétiens sur les routes, in Nouv. Rev. theol. 79 (1957) 1054—1074. Pius XII. Allocutio 5. X. 1955 (Doc. cath. 21. VIL 1957/949).

Cf. De Principiis n. 83.

21) 1. Mach. 6. 43 ss. Cf. Lessius l. c. n. 32. Lugo, De iust. disp. 10. n. 55.

precipitare cum certo mortis periculo ad fugiendam mortem atrocem, quam actu illaturus est tyrannus. At idem non licet si tyrannus alias mortem atrocem illaturus id exigat: etenim si mors nondum actu infertur, praecipitatio non est actio, ex qua immediate uterque effectus consequitur, propria mors et fuga mortis atrocioris, sed est sui occisio, quae eligitur tamquam medium ad maius malum effugiendum.

b. Licet virgini ex praealta rupe cum certo vitae *periculo* se praecipitare, ut e manibus impuri violatoris se eripiat et sic virginitatem servet, etsi rationabiliter speret se non esse consensuram. Hoc tamen non licet, nisi (moraliter) actu vis inferatur: etenim si vis nondum infertur, eligitur sui occisio ad grave malum evitandum, quod illicitum est.

c. Licet incendere navim vel turrim ad submergendos vel delendos hostes, etsi propria mors inde certo sequatur.

d. Licet in naufragio alteri cedere tabulam, quam quis iam arripuerat, etsi ille, qui cedens tabulam se demittit in mare, certo sit periturus. Et hanc quidem actionem cedendi tabulam et tradendi se morti propter amicum s. *Thomas* actum perfectissimae virtutis nuncupat²²⁾.

e. Licet se sistere tyranno, a quo quis certo novit se interfectum iri, ad alios roborandos in fide vel ad alios a morte salvandos etc. Exsistente enim causa proportionate gravi cessat tum obligatio conservandi propriam vitam tum obligatio impediendi alienum peccatum.

527. Iustae causae indirecte mortem permittendi, vitam abbreviandi vel periculo exponendi fere revocantur *a^moralement necessitatem* et ad [®] *exercitium virtutis*²³⁾.

1. Licet ergo etiam pluribus annis indirecte *abbreviare vitam* seu mortem accelerare. Ipsius vitae humanae condiciones eiusmodi sunt, ut quandoque etiam notabilior vitae abbreviatio admittenda sit²⁴⁾.

a. Non peccant fabri ferrarii qui quotidie ignem versantes vitam sibi abbreviant, neque alii operarii ut vitrum conflantes, metalla inaurantes etc. quorum labores non modicam vitae abbreviationem afferunt. ?

b. Qui laboribus, poenitentiis, ieiuniis et eiusmodi austeritatibus in honorem Dei susceptis mortem aliquamdiu accelerat, non peccat, modo prudentiae et discretionis regulis in illis suscipiendis regatur.

c. Qui medico auctore ad aliquod tempus vitam prolongare potest, eo quod abstinet a vino moderate sumendo, non tenetur sub gravi abstinere. — Item qui medico auctore vitam protrahere potest, eo quod vinum bibat vel carnes comedat, quibus uti non solebat, sub gravi non tenetur, quia in utroque casu abbreviatio levis est; immo ex motivo virtutis in ultimo casu licite abstinere potest.

2. Licet ergo indirecte *vitae periculo se exponere*, remoto quidem ex levi, proximo vero solum ex gravi causa. Qui sine causa remoto vitae periculo se exponit, leviter, qui sine causa proximo vitae periculo se

22) In 3. dist. 29 a. 15. ad. 3.

23) *Leo XIII. Ep. Pastoralis officii* (D. 1939).

24) *Ballcrini-Palmieri* II. n. 866 ss.

exponit, graviter peccat. Quo maius est mortis periculum, quod ex actione inducitur, eo maior debet esse ratio, ob quam illud inducere liceat.

Proximo vitae periculo se exponere dicitur, qui valde probabili periculo mortis sive proxime sive post aliquod tempus subeundae se exponit; *remoto* vitae periculo se exponere dicitur, qui periculo solum aliquo modo probabili mortis sive proxime sive post aliquod tempus subeundae se exponit. Ut quis *proximo vitae periculo* se exponere censeatur, aliquam saltem spem evadendi habere debet, qui nullam spem evadendi habet, vitam non periculo exponere, sed perimere dicitur. Periculum aliquo modo probabile dicitur, ubi mors ex aliqua actione raro vel non adeo frequenter sequitur; econtra valde probabile, ubi mors ex aliquo actione frequenter vel plerumque sequitur,

a. Licet peste vel aliquo morbo contagioso infectis inservire, item sacramenta administrare cum magno periculo contrahendi luem. — Licet reis detentis in carcere ex alto se praecipites dare ad evadendam certam sententiam mortis vel carcerem perpetuum, dummodo adsit aliqua spes servandi vitam, at idem non liceret ad effugiendum carcerem paucorum tantum annorum, nisi vitae periculum, quod se praecipitantes inducunt, esset valde remotum.

b. Non peccant artifices, qui super aedificiorum tecta ascendunt et variis, ubi opus est, periculis se exponunt.

De *inedia voluntaria* (Hungerstreik), quae quandoque suscipitur ad liberandam civitatem vel rempublicam ab iniusta vexatione, haec dicenda sunt: a. Qui usque ad mortem inediam protrahere proponit, vel etiam usque ad illud momentum, in quo corpus cibum iam non suscipere potest, directe se occidit. Hoc autem, utpote in se malum neque ad salutem publicam ordinari potest.

b. Si quis solum protrahere vult inediam usque ad periculum mortis, sperans vexatores perterritos iam eo momento cessaturos esse, ob valde gravem causam *theoretice* admitti posset, utpote indirecta tantum occisio; *practice* non facile illud momentum accurate determinari poterit; proinde permitti non potest.

c. Hodie per tubam in nasum immissam violenter nutriripotest qui inediam tentât. Quod licite fit, ubi inedia illicita est, sicut suicidae arma violenter eripere possum.

528. De sui mutilatione. 1. *Mutilatio* proprie est destructio (vel functionis suppressio) alicuius membri, i. e. partis organicae corporis, quae propriam functionem habet, ita ut dempto membro corpus iam non sit integrum; si quaedam membra duplici numero existunt, etiam privatio alterius tantum erit mutilatio, quia numerus duplex non absque gravi momento a natura intentus est; inde abscissio alterius manus, destructio alterius oculi, privatio unius tantum glandulae sexualis est mutilatio.

Econtra mutilatio nqnjiabetur, si v. g. homo parte cutis vel portione sanguinis privatur (ad transplantationem vel transfusionem in corpus alterius aegroti), quia corpus manet integrum et hae partes mox restaurantur.

conservandam sit necessaria²⁵⁾). Ratio *primi_*est, quia homo sicut vitae, ita etiam membrorum suorum non est dominus, ut pro arbitrio de iis disponere possit. Ratio *secundi* est, quia corporis sui custos et conservator est, et ideo potest ad totum corpus servandum partem seu membrum quod detrimentum affert abscindere: pars enim ordinatur ad totum, ideoque postponi debet bono totius.

a. Licet ergo e. g. manum catena ligatam sibi abscindere ad effugiendum incendium. Et sicut ad vitae conservationem licita est sui mutilatio, ita ex eadem ratione licet in amputationem membri consentire. — In *levi* tamen *materia*, ut si quis sine causa particulam auriculae vel articulum parvi digiti sibi praecidat, grave peccatum non committitur.

b. Mutilationes sui ipsius, quae a sanctis virginibus factae leguntur, aut ex inspiratione divina aut ex bona fide explicari debent ut supra de sui occisione dictum est (n. 326, 2).

Resolutiones. Principium praedictum applicandum est, si quaestio ponitur de *operationibus chirurgicis*, scilicet an aegrotus vel qui curam eius agunt consentire possint. Licitae sunt operationes quibus membrum vel organum resecatur vel functio eiusdem impeditur, si hae mutilationes necessariae atque immediate ordinatae sunt ad tollendum vitae vel sanitatis periculum ex ipsis illis organis proveniens. Sunt autem operationes, in quibus hae condiciones non verificantur. Ita:

1. Non licet se mutilare *ad aliquod lucrum vel commodum sibi comparandum*, quare non licet adolescenti se mutilare ut militiam effugiat, nec pauperi ut eleemosynas accipiat.

2. *Castratio* in maribus fit abscissione testiculorum, in feminis exstirpatione ovariorum vel uteri. Est ergo gravis mutilatio organorum sexualium²⁰⁾).

Licita fieri potest, ubi ipsa haec organa (cancro vel tuberculosi affecta) periculum vitae creant vel »si perturbatio mentalis e pathologica ovarii vel testiculi condicione oritur, sterilizatio inepta, sola castratio remedio esse potest^{*27)}).

Illicita est ad vitandum periculum incontinentiae; periculum enim non procedit ab ipsis his organis, quare castratio plerumque inutilis est ad hunc finem; aliis mediis peccatum vitari potest et debet²³⁾. *Illicita* est ad praecavendas conceptiones (in feminis) quamvis periculosas; ita enim pervertitur naturalis destinatio organorum sexualium; - "difficiles partus aliis mediis superari possunt et debent.

2B) Pius XI. Enc. *Casti conubii* (D. 2246).

20) Nicdcrmeycr, Handbuch der speziellen Pastoralmedizin. IV. 333 ff. VVien 1951.

27) Creusen in Vermecrsch II.3 n. 299 dicit hunc casum ad normam principiorum de mutilatione esse solvendum.

28) S. Thomas II. II. q. 65. a. 1 ad 3.

Illicita est in pueris ad servandas voces pueriles pro cantu in ecclesia. Nonnulli auctores eam licitam dixerant sub duplici condicione: ut absit periculum vitae et non fiat invitis pueris²⁰); verum si illicita est ad notabile bonum spirituale obtinendum, multo magis hoc valet ad bonum temporale obtinendum³⁰).

Summi pontifices castrationem puerorum nunquam probarunt, nec unquam licitam dixerunt, immo eos, qui culpabiliter se aliosve eunuchos fecissent, irregulares declararunt; eunuchos tamen, qui absque propria culpa tales facti sunt, ad concentus ecclesiasticos admiserunt³¹).

Sterilizatio, ut dicitur, non est totalis castratio, sed nihilominus gravis mutilatio, eo quod naturaliter ordinatam functionem organorum sexualium destruit vel impedit. Consistit in eo, ut in viro vasa deferentia secentur vel ligentur adeo ut omnis communicatio testiculorum cum membro impediatur (*vasectomia*); in femina, ut oviductus secentur vel ligentur, quo communicatio ovarii cum utero impediatur (*oophorotomia*); quandoque idem effectus producitur per »radios« destruentes functionem testiculorum vel ovariorum. Viri et mulieres talem operationem passi manent apti ad coitum, attamen coitus sterilis manet. De quaestione, an haec operatio constituat impedimentum *impotentiae*, adhuc disputant auctores³²).

Illicita est sterilizatio *directa*, quia gravem corporis—mutilationem constituit, non-quatenus vulneratio est, sed quatenus vulneratur functione vitae magni-momenti privat. Proinde, cum homo sui corporis dominium non habeat, graviter illicita est, *nisi* agatur de tuenda vita vel sanitate, quae alio medio servari non potest.

Ex quibus patet vasectomiam ab *auctoritate publica* nec in poenam criminis imponi, nec tamquam medium impediendi generationes infirmas vel noxias adhiberi posse³³). Tamquam poena inepta est, quia dolorem fere nullum infert, immo potius incitat et commoditatem praebet ad fruendas voluptates sine incommodo ex prole nascituro. Pro bono communi adhiberi non potest, quia nec singuli nec auctoritas publica potestatem habent super membra et facultates hominis, quae possint hominem mutilare ad bona temporalia servanda vel augenda, quibus opus esset ad tales homines in asyis conservandos.

Nec possunt ad hunc casum transferri rationes quibus S. Thomas³⁴) probat ius reipublicae occidendi peccatores, quia scilicet sint membrum nocivum com-

2e) S. Alphonsus 1Π, 374.

30) Lugo, De iust. disp. 10, n. 23.

31) Benedictus XIV. De synodo, 11. c. 7, n. 3. Browe, Zur Geschichte der Entmannung. Breslau 1936.

3a) /. Grosam, Die Sterilisation... Th. pr. Qsch. (Linz 1930) 88 s.; Niedermeyer, a. a. O. 145 ff. Cf. III, De sacram, n. 567.

33) Enc. Casti con. A. A. S. 22 (1930) 564s; D. 2245. Grosam l. c. 24—27. Schmitt, ZkTh. 35 (1911) 66 ff. Capellmann-Bergmann, Pastoralmedizin S. 65 f.

34) II. II. q. 64. a. 2.

munitati, vel quia peccatores a dignitate humana decidant et sicut bruta tractari possint. Narn S. *Thomas?**) loquitur de peccantibus *ex plena culpa*; si haec non adest, poena capitis vel flagellatio infligi non potest; nec auctoritas publica potestatem directam habet in vitam vel membra non propria culpa nocentium, sed ad summum usum membrorum impedire potest retinendo eos in asylo, ne proles noxiae nascantur.

Obiciunt adversarii, haec valere, si status consideratur solum ut ens morale — juridicum, prout hucusque factum sit; in tali statu utique solum exercitium facultatis generativae impediri possit; sed >statum nationalem< considerare individua, utpote sanguine iuncta tamquam unum corpus in ordine physico, ita ut membra etiam quoad ipsam facultatem physicam generandi ipsi subiciantur; inde auctoritatem posse etiam physicam facultatem generandi suppressere, si hoc ad bonum totius corporis necessarium sit. — Ad quod respondetur: *a.* Comparatio stirpis vel nationis cum corpore humano est solum analogica; membra corporis nostri separata non iam habent vitam et finem, proinde quoad totum suum esse subiciuntur toti; homines autem, membra stirpis vel nationis, etiam separati habent vitam, animam rationalem et finem, quem etiam separati obtinere possunt; proinde solum quoad actum subiciuntur toti, nec possunt sine iniuria. *vi* physica privari, *b.* Coniunctio sanguinis non sufficit, ut habeatur auctoritas suprema, quae in statu requiritur, sed debet accedere iuridica - moralis auctoritas, quae nomine Dei entibus rationalibus imperet, *c.* Coniunctio sanguinis in familia magis arcta et intimior est; et tamen nemo, praesertim in statu »totali« patrifamilias talem potestatem super vitam et membra filiorum concedet, iuri naturali contrariam, nisi forte ius antiquum romanum³⁰⁾.

Efficacius auctoritas publica impedit generationes infirmas, si cohibeat vitia, quae fontes sunt degenerationis, et si non per sterilisationes naturam privet vi generativa, qua naturali selectione defectus corriguntur successu temporis.

Sterilizatio *indirecta* licita esse potest secundum principia de voluntario in causa seu de actione duplicis effectus.

Sic vasectomia ad corporis sanitatem adhibetur contra hypertrophiam prostaticae, quae viris senibus quandoque accidit. Similiter impeditio ovulationis, ut excessivus fluxus sanguinis durante menstruatione impediatur, indirecta est sterilizatio³⁷⁾.

Si mulier prolapsu uteri laborat, quidam medici uterum assuunt in interiore parte ventris; quo fit, ut in proxima conceptione crescente foetu uterus rumpatur et vitam periclitetur; ad hoc evitandum mulierem sterilizant. Quod non videtur admittendum; nam alii medici dicunt prolapsui alio modo occurri posse (colporaphia); insuper periculum vitae non adducitur per ipsum organum, sed per coitum; proinde in extremo casu ob periculum matris abstinendum erit ab usu matrimonii.

3B) Ib. q. 108, a. 4. ad. 2. cf. *Schmitt*, ZkTh 51 (1927) 273.

3n) S. *Officium* 24 feb. 1940 (A. A. S. 32 [1940] 73) Ad Dubium: >An licita sit directa sterilizatio sive perpetua, sive temporanea, sive viri, sive mulieris.* Responsum dedit ^Negative, et quidem prohiberi lege naturae eamque quoad sterilizationem eugenicam attinet Decreto huius S. Congr. die 21 martii 1931 (A. A. S. 23 [1931] 118) reprobata iam esse.< (D. 2283.)

37) *Hürth*, Annotationes in Allocutionem *Pii XII*. De Apostolatu specifico obstericum catholicarum (29 oct. 1951) *Periodica* 40 (1951) 402 -432 (imprimis 415 s). Textus Allocutionis ibid 340—395. Cf. etiam A. A. S. 45 (1953) 674 s.

4. *Transplantatio*. Si agitur de transplantatione *veri membri*, illicita videtur; nam: *a*. Deest effectus proportionatus; hucusque saltem non potest afferri casus, ubi transplantatio manus vel oculi ad vitam servandam sit necessaria, vel ubi functionem suam in alio corpore exercere valeat; idem dicendum est de glandulis sexualibus: non enim ita inseri potest, ut homo facultate generandi privatus hanc recipiat, neque proprie vitam prolongat, sed solum secretio interna (hormona) per modicum tempus fortior evadit, quod etiam aliis mediis obtineri potest, *b*. Sed etsi effectus probetur, obstare videtur, quod sit mutilatio directa; et sicut non licet seipsum directe occidere, ut alius vivere possit, ita nec licet se directe mutilare, ut alius integer sit *c*. Neque quod ad propriam sanitatem servandam possim abscindere membrum proprium, probat hoc licere pro alio; non enim est eadem relatio membri ad totum corpus, quae est hominum inter se et ad totam societatem; membra totam vitam a corpore habent, nec sine hoc exsistere possunt; econtra singuli homines non totum habent ab aliis vel a societate, et sine his exsistere possunt.

Transplantatio vero *cutis vel transfusio sanguinis* certo licita est, cum non agatur de organis proprie dictis et defectus facile reparari possit,

Sunt vero^{37*)}, qui dicant: Deus homini administrationem corporis in utilitatem totius personae praescribit; at hoc principium videtur observari, si quis organum corporale ex motivo caritatis heroicae, ergo propter bonum maius (spirituale) personae propriae pro alio homine summe indigente sacrificat; hoc in casu Deus, Dominus personae humanae, non videtur invitus.

528 *b*. *Experimenta in homine vivo* facta possunt esse licita, si experimenta in cadavere hominis vel in brutis animalibus instituenda non sufficiunt et homo experimenta patiens libere et licite consentit. Homo vero, ut administrator integritatis et sanitatis corporis consensum praebere potest tantum secundum voluntatem Dei, Creatoris et Domini, i. e. servata ordinatione organorum in finem totius personae et servata hierarchia valorum (Werthierarchie). Ideo licite potest homo in periculo mortis medicamentum vel operationem incerti effectus admittere, si alia media desunt. Extra mortis periculum excludere debet grave damnum permanens et mortem probabilem. Auctoritas publica non potest periculosum experimentum permittere vel praescribere, ne ad >bonum communec quidem, quia persona humana non est medium ad finem rei publicae obtinendum^{37b)}.

529. *Num liceat mortem sibi optare*^{3*)}. — Licet ex motivo obtinendi bonum, quod vita melius, aut effugiendi malum, quod morte peius est, quia hac ratione nec dominium Dei in vitam hominis nec caritas sibi debita ullatenus violatur³⁰⁾.

^{37*)} *B. /. Cuningham*, The morality of organic transplantation (Washington 1944). *G. Kelly S J.* The morality of Mutilation: Towards a Revision of the Treatise, in Theol. Studies 17 (1956) 322—344. *J. Kuncic O. P.* Aliquorum organorum humani corporis licita transplantatio, in Perfice Munus 32 (1957) 566—579. *Zalba*, Theol. mor. Summa II 2 § 162 (Macir'd 1957) videtur in benigniorem sententiam inclinare, quamvis defendat illiceitatem transplantationis.

^{37b)} *Pius XII.* Allocutiones, A. A. S. 44 (1952) 779—789; 46 (1954) 590—595. *P. Palazzini-A. De Jorio*, Casus conscientiae. I. 445—447 (Marietti 1958).

³⁸⁾ Cf. *Dc Principiis* n. 333.

³⁰⁾ Cf. 3 Reg. 19, 4.

QUAESTIO TERTIA.

De occisione malefactoris.

550. Nomine *malefactoris* hic intelligitur is, qui grave delictum externum poena mortis sancitum patravit.

De iure in malefactores. 1. *Auctoritas publica eaque sola ius habet occidendi malefactores*, quatenus id ad bonum commune necessarium est, id quod ex s. scriptura, lex consensu universali omnium populorum, ex rei natura probatur⁴⁰ 1.

a. Sunt, qui ipsum ius poenam mortis infligendi auctoritati civili omnino negent; alii ius ipsum non negant, sed solum in extremis quibusdam casibus necessitatis concedunt; alii ius quidem illimitate concedunt, eius tamen exercitium nostris temporibus civilitatis et humanitatis abrogandum esse dicunt. Inde factum est, ut poena mortis in compluribus regnis abolita sit. Sed post breve tempus, cum crimina invalescerent, ipsi subditi eam restituendam postularunt.

b. Etsi nonnulla antiqui foederis testimonia ad leges iudiciales pro solis Israelitis valituras pertineant⁴¹), alia tamen universalem valorem habent, ut istud: *Quicumque effuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius; ad imaginem Dei quippe Dei factus est homo*⁴²). Etiam s. *Paulus* auctoritati civili qua tali ius infligendi poenas in genere tribuit et in specie ius infligendi poenam mortis: *Dei minister est tibi in bonum. Si autem malum feceris, time: non enim sine causa gladium portat. Dei enim minister est: vindex in iram ei, qui malum agit*⁴³). Ecclesia idem docet in Professione fidei Waldensibus praescripta (D. 425): *De potestate saeculari asserimus, quod sine peccato mortali potest iudicium sanguinis exercere, dummodo ad inferendam vindictam non odio, sed iudicio, non incaute sed consulte procédât.** Item damnando Lutheri articulum 33 (D. 773).

c. Legislatores omnium temporum poenam capitis infligendam decernunt; illi quoque, qui perversis iuris principiis imbuti eam abolendam putarunt, pro certis casibus tamen retinendam decreverunt. Quam poenam omnes gentes licitam et iustam agnoverunt; id quod nunquam fecissent, nisi eam supremae potestati necessariam esse lumine rationis cognovissent.

d. Auctoritati supremae ius decernendi atque infligendi poenam mortis *necessarium* est. Et sane, ex iure et officio efficaciter defendendi ordinem socialem et stabilem securitatem iurium subditis providendi, decernere et infligere potest **tw** i. eas poenas, quibus homines a delictis etiam atrocioribus efficaciter absterreantur, eo quod nullo fructu facinoris sui finire possint; atqui experientia teste multi a delictis atrocissimis non satis absterrentur, nisi timore poenae capitalis⁴⁴). Insuper sunt quaedam crimina tam atrocia, ut ex communi consensu ordo laesus non censeatur sufficienter reparatus, nisi per poenam gravissimam. (Quaenam. sint talia crimina, pro temporum et nationum varietate diversimode iudicari pot-

40) Cf. *Viet. Cathrein, Moralphilosophie** II. S. 695 ff. *Theod. Meycr, Institutiones iuris natur.* (Friburgi 1900) II 593 ss. *Pribilla, Ober die Todesstrafe, Stimmen der Zeit* 146 (1950) 335—346.

41) Lev. 24. 17.

42) Gen. 9, 6.

43) Rom. 13, 4.

**) Catech. Rom. p. III. c. 6.; >ut audacia et iniuria suppliciis repressa tuta sit hominum vita.*

est). Si malefactores considerantur ut nocivi bono communi et asociales, qui veluti membrum putre in organismo ius ad vitam amiserunt, hoc valet de nocivis ex *deliberata malitia*; asociales ex *hereditate et infirmitate* non possunt puniri, sed debent praeventive impediri.

e. Ratio autem, quod *soli auctoritati supremae* hoc ius competat, est, quia malefactores solum ob bonum commune licite occidi possunt; ergo malefactores punire ad eum pertinet, cui administratio communitatis commissa est, nempe supremo principi⁴⁵). Multo maiora mala obvenirent reipublicae, si quilibet privata auctoritate posset occidere malefactores. Quare nec patri nec domino licet filium vel servum correptionis causa occidere vel mutilare vel universim ei damnum irreparabile inferre.

2. Ut criminis reus juste occidi possit, *tria requiruntur*:^a. ut crimen *vere grave* commiserit: etenim poena mortis est gravissima poena, quam societas civilis infligere potest ut crimen *certo* commiserit: nam iure in vitam suam certo exspoliari nemo potest nisi propter crimen certum: ideo si probabiliter tantum de crimine constat, ex iure favendum est reo;\c. ut de crimine commisso *judicialiter* constet: nam ius naturae postulat, ut reus se defendere possit et non nisi iuridice convictus condemnatur, nisi auctoritas publica in particulari casu ob rationem boni communis potestatem fecerit, occidendi hominem in ipso crimine deprehensum.

Reo ad mortem condemnato concedi debet tempus suscipiendi ultima sacramenta^a. si tamen confiteri peccata sua nollet, praemissa monitione nihilominus occidi posset: aeternam enim damnationem sibi ipsi tribuere debet.

551. Resolutiones. \q. Non licet custodibus publici ordinis malefactores aufugientes occidere, etiamsi iam fuerint ad mortem damnati: ad quempiam enim occidendum requiritur potestas publicae auctoritatis. Hinc si quando iidem custodes arma explodunt in malefactores vel resistentes vel fugientes, id facere possunt vel defensionis iure vel e speciali potestate ipsis facta in reos iam ad mortem damnatos. Nam quilibet potest per se a indice constitui exsecutor poenae. Dempta autem licentia publicae auctoritatis nemini licet ne publicos quidem grassatores occidere.

Licite a quolibet occiditur *proscriptus* i. e. publica auctoritate reus mortis declaratus: nam in hoc casu quilibet a publica auctoritate constituitur exsecutor iustae sententiae in proscriptum malefactorem. Quare ipse proscriptus non potest se defendere et occidere aggressorem; nam solum contra iniustum aggressorem licet se defendere.

b. Miles in statione positus in accedentem, quem frustra monuerat, ne progrediatur, sub his condicionibus licite explodere potest:^a. ut instructio supremae potestatis id praecipiat; ut consistere iussus de goena (explosione sclopeti) moneatur; \y. ut admissa vulneratione ca-

45) Leo XIII. Ep. *Pastoralis officii* 12 sept. 1891 (D. 1939).

yeatur occisio. Etsi enim inoboedientia, qua ille iustae militis iussioni resistit, ratione boni communis in certis adiunctis graviter puniri possit, non est tamen crimen morte dignum. Simile quid dicendum est de confinium *custodibus*, qui in mercium fraudatores explodunt.

c. Nec licet civibus exercere *vindictam*, quam dicunt *popularem* (Lynchjustiz), quia ordo publicus in societate civili iam constituta postulat, ut potestas puniendi reos publicae auctoritati omnino reserve-tur, alias omnia replerentur caedibus.

QUAESTIO QUARTA.

De occisione iniusti aggressoris.

332. De iure in aggressorem vitae. Licet unicuique defendere tum propriam tum aliorum vitam etiam cum occisione iniusti aggressoris, *servato tamen moderamine inculpatae tutelae*⁴⁰⁾ *Quia* unusquisque ius habet propriam vitam vitae iniusti aggressoris praeferendi, *V-*⁴¹⁾ *Quia* secus scelerati cum maximo damno societatis humanae alios iniuriis afficerent. Ideo vim vi repellere, etiamsi ex sui defensione mors aggressoris sequatur, omnes leges omniaque iura positiva permittunt⁴⁷⁾. * Licit Vi .A

a. Aggressor dicitur, qui *actu* iam aggreditur vel actu quaedam agit, *lex* quibus *moraliter* iam aggredi censetur e. g. iam arma parat: etenim si physica aggressio expectanda esset, defensio sui saepe impossibilis fieret. Attamen non licet aggressionem praeveniendo eum occidere, qui insidias struit postea certo aggressurus, quamvis impossibile sit evadere periculum⁴⁸⁾. Non licet post aggressionem occidere aggressorem, quod non defensio, sed vindicta esset.

ô. Ubi condiciones requisitae adsunt, unusquisque contra *quemlibet iniustum aggressorem* se defendere potest, etiam cum morte aggression's, sive aggressio sit *formaliter* sive *materialiter iniusta*. Quare etiam filius contra patrem, subditus contra principem (nisi maiora mala ut bella timeantur), laicus contra clericum, clericus contra laicum, unusquisque etiam contra furiosum, amentem, ebrium se defendere potest: licet enim *materiale* tantum hic committat iniustitiam, ius tamen ad vitam per aggressoris amentiam vel ebrietatem non amittitur.

c. Unicuique licitum est propriam vitam hoc modo defendere, sed nemo *tenetur* iniustum aggressorem occidere; quare propriam occisionem licite permittere potest: hoc namque medium conservandi vitam durum et crudele est, a quo natura abhorret. In duplici tamen casu propriam occisionem permittere non licet; *a*, si vita invasi bono communi vel necessaria vel valde utilis, *β*. si invasus in statu peccati mortalis est.

d. Non solum propriam, sed *etiam aliorum vitam* sic defendere licet: quod enim aliquis per se licite facit, id etiam per alium .facere potest; immo ratione caritatis, pietatis vel officii (ab iis, qui ad tuendam aliorum vitam vel bona conducti sunt) id fieri etiam aliquando deberet.

40) Germanice: »nur in dem Maße, das der berechtigte Selbstschutz verlangt.«

41) C. Si vero 3 *De sententia excom.* (V. 39). Cf. *Leo XIII*, l. c. (D. 1939). Cn. 2205 § 4.

42) Cf. propositio 18. ab *Alexandro VII.* damnata. (D. 1118) cf. etiam D. 1182, 1183.

Quoniam autem talis occisio ordinarie magna incommoda secum fert, raro privatus aliquis ad id tenetur, nisi accedat ratio pietatis vel officii.

kio si invasus esset persona bono publico necessaria, vel si esset pater aut filius aut uxor, iustitia legalis vel pietas obligaret ad eius vitam defendendam. Et qui ad defensionem aliorum conducti sunt ut milites et custodes, vitam aliorum etiam cum gravi suo incommodo defendere tenentur, quia officium eos ad id obligat.

e. Si invasus sciat aggressorem esse *in statu peccati mortalis*, ordinarie se defendere potest etiam occidendo aggressorem. Si enim aggressor est *formaliter* iniustus, libere huic periculo se exponit; cum ergo ipse sibi providere possit, non versatur in extrema necessitate spirituali. Si autem *materialiter* iniustus est ut amens, reipsa versatur in extrema necessitate spirituali eique invasus tantum subvenire potest. Hinc si invasus prudenter indicaret se esse in statu gratiae, inde vero certo sciret aggressorem esse in statu peccati mortalis, quem statum postea emendaturus sit, caritas postularet, ut eius salutem aeternam praeferret vitae suae temporali. Sed cum duplex haec cognitio haberi non possit, haec obligatio vix unquam certo existit; obligatio autem incerta nequit alium privare certo iure se defendendi.

355. De moderamine inculpatae tutelae. Moderamen inculpatae tutelae, quod in sui defensione servandum est, exigit, ut nihil fiat contra vitam aggressoris, nisi sit necessarium ad propriam vitam tuendam: *quod enim necessitas non excusat, est contra iustitiam*. Tria igitur exigit: *a.* ne impetatur vita, nisi actu (moraliter) instet aggressio; *ψ.* ne impetatur vita aggressoris, si alia via (clamando, fugiendo) declinari potest periculum; *λ.* ne occidatur aggressor, si ad defensionem sufficit eius vulneratio.

a. Non tenetur fugere, qui sine magno detrimento (quia e. g. incurreret ignominiam hominis timidi et ignavi) fugere nequit; moderamen enim inculpatae tutelae non exigit, ut cum maximo detrimento proprio vitetur periculum aggressoris. Ideo fugere tenentur, si satis secure possunt: *α.* homines, qui nullam honoris iacturam patiuntur; *β.* clerici et religiosi, quia ipsis, qui exemplum mansuetudinis praebere debent, fuga non est ignominiosa; *γ.* omnes, etiam viri nobiles et militares, si aggressor ebrius vel amens est, quia in hoc casu fuga nemini ignominiosa est.

b. Practice iudicium de mediis ad sui defensionem necessariis iudicio eius, cuius vita periclitatur, committendum est; quodsi quis in subito periculo, ubi deficit tempus expendendi omnia adiuncta, arripit medium, quod non fuisset plane necessarium, culpandus non est.

554. De aggressore aliorum bonorum. 1. Non solum vitam, sed etiam *alia maioris momenti bona, licet inferioris ordinis*, cum occisione iniusti aggressoris defendere licet, si alia ratione servari nequeunt: caritas enim non obligat, ut quis bona aliena altioris ordinis praeferat

suis inferioris ordinis, nisi alter in extrema necessitate versetur; sed iniustus aggressor alieni boni non est in extrema necessitate, cum sponte periculo mortis se exponat⁴⁰⁾).

Etiam bona fortunae cum occisione iniusti aggressoris licite defendi posse theologi nunquam non recte intulerunt ex s. scriptura, quae furem nocturnum domum effringentem occidere permittit⁵⁰⁾).

2. *Bona* autem, quae servato moderamine inculpatae tutelae sic defendere licet, sunt:

a. *Bona fortunae* magni momenti. Magni momenti haec bona esse debent, quia caritas prohibet, ne propter leve damnum proximo gravissimum damnum inferatur.

a. *Bona magni momenti* non solum ea sunt, quibus ablati alicui deficeret sustentatio pro se et suis, sed etiam ea, quorum factura pro qualitate personae damnum notabile esset⁵¹⁾).

β. Licet occidere furem *rem* magni momenti *auferentem*, si res alia 'via recuperari nequeat et si monitus eam dimittere nolit; quod si monitio impossibilis aut inutilis sit, ea etiam omitti potest⁵²⁾).

*/. Non licet eum occidere, qui aufert *rem parvi momenti*: sed licet eam contra furem tueri et ablatam a fure recuperare, si alia via satis certo recuperari nequeat; quod si fur vim adhibeat, ubi opus fuerit, etiam occidi potest ad propriam personam defendendam⁵³⁾).

b. *Castitas*: etenim si invasorem bonorum fortunae occidere licet, a fortiori invasorem castitatis, quae est bonum praestantius divitiis. Attamen invasorem castitatis occidere virgo *non tenetur*, sed potest passive se habere, quia contra voluntatem castitas non amittitur.

c. *Integritas membrorum*: quod enim ad vitam servandam, id etiam ad integritatem corporis defendendam licet.

555. De aggressore honoris. iuxta legem perfectionis a Christo nobis traditam iniuriae acceptae aequanimiter ferendae atque inimico sine satisfactione condonandae sunt; iuxta ordinem vero iustitiae et aequitatis naturalis haec statui posse videntur⁵⁴⁾:

a. Non licet aggressorem famae vel honoris occidere sive ad impediendam iniuriam imminentem sive ad recuperandum honorem ablatum.⁴

4°) S. Alphonsus n. 383.

50) Ex. 22. 2. S. Thomas 11. II. q. 64. a. 7.

51) Propositio 31. ab Innocentio XI. damnata: *Regulariter occidere possum furem pro conservatione unius aurei.* (D. 1181.) ^Quantitatem absolutam non infra mille libellas aestimarim.« Vermeersch-Creusen II 3 n. 565, 3 b.

6S) S. Alphonsus n. 382. Buccroni, Casus consc. 6 n. 59, 3.

M) Ballerini-Palmieri 11. n. 890.

M) Cf. Elbel-Bierbaum, Theol. mor. 1. pr. 4. n. 67 ss. Génicot, Casus conscient. I. p. 154 s. Viva, Theses damnatae. In prop. 30. ab Innocentio XI. damnata n. IX.

Id enim prohibet prima pars propositionis 30. damnatae⁵⁵⁾ et recte quidem, quia raro adsunt condiciones ad cruentam defensionem requisitae (ut grave damnum inferatur, ut non adsit alia via reparandi damnum). Quodsi adsint condiciones requisitae, id tamen non licet, quia non servatur moderamen inculpatae tutelae: nam ad recuperandum honorem verbali, quin et reali iniuria ablatum iuxta moralem hominum aestimationem non requiritur aggressoris occisio, sed sufficit iniuriae retorsio, etiam, si opus sit, cum percussione calumniatoris, ubi per iudicem honor recuperari non potest.

b. Honorem reali aut verbali irriuria ablatum licet statim *pari* iniuria irrogata recuperare, si, quod ordinarie contingit, per iudicem sine molestia recuperari non possit. ~

Licet ergo statim repercutere eum, qui ignominiose aliquem percussit, non quidem vindictae causa, sed ad vitandam infamiam seu ad recuperandum honorem, ubi in morali hominum aestimatione percussus censeatur honore privatus, donec repercusserit, econtra recuperasse honorem, si repercusserit. Sicut ei, qui probroso nomine aliquem appellavit, simile nomen reddere licet. Neque dicatur hanc sententiam esse damnatam: siquidem solum damnatur, quod possit occidi percussus, sz *fugiat*. Practice tamen haec sententia duplex periculum involvit, ne percussio vindictae causa fiat, et ne violetur moderamen inculpatae tutelae. Ceterum si percussus iterum caedere velit, nihil impedit, quominus percussio etiam stricto gladio, si opus sit, impediatur.

c. Non licet recuperare, honorem reali aut verbali iniuria iam antea ablatum occisione aut percussione auferentis.

Id enim prohibet secunda pars propositionis 30. damnatae, quia occisio non defensio sed vindicta foret. Insuper poena pro delicto commisso a iudice irrogari debet.

Nota. Advertendum est *lege positiva* considerari tamquam homicidam poena mulctandum eum, qui aggressorem honoris, castitatis et bonorum fortunae occidat; solum ad stuprum impediendum ex lege civili mulier invasorem occidere potest.⁵⁵

55) *Fas est viro honorato occidere invasorem, qui nititur calumniam inferre, si aliter haec ignominia vitari nequit; idem quoque dicendum, si quis impingat alapam vel fuste percutiat et post impactam alapam vel ictum fustis fugiat.* (D. 1180.)

QUAESTIO QUINTA.

De occisione innocentis.

Articulus primus.

De homicidio.

556. Definitio. *Homicidium* late seu etymologice acceptum, prout nempe ab eo praescindit, utrum licitum an illicitum sit, definitur *violenta exanimatio hominis ab homine locuta*. Quodsi de *homicidio* simpliciter sermo est, intelligitur homicidium illicitum seu occisio *innocentis*, qui nullum crimen commisit nec commissurus est, propter quod morte dignus sit. f)

a. Horrhinis: hoc nomine late accepto intelligitur etiam foetus humanus nondum in lucem editus, modo animatus sit; ideo procurantes abortum per se rei sunt homicidii. Ubi tamen homicidium est casus reservatus, hoc nomen strictius accipitur, nempe pro occisione hominis iam nati.

b. Quoniam homicidium proprie est contra iustitiam, stricte loquendo non committit homicidium, qui non liberat a morte, quem liberare posset et ex *caritate* deberet; qui vero a morte non liberat, quem liberare posset et ex *iustitia* deberet, ut si medicus infirmo, cuius curam suscepit, homicidium committit.

557. Divisio, *a.* Distinguitur homicidium *voluntarium*, quod ex voluntate procedit et qua tale praevидetur, et *involuntarium*, quod nullo modo praevидetur.

b. Homicidium *voluntarium* aliud est *directum*, si intenditur in se, aliud *indirectum*, si solum in sua causa intenditur, ex qua secuturum praevидetur (permittitur).

Homicidium *casuale* duplici sensu accipitur s (W.) Strictius, si est prorsus involuntarium ^f Sct^latius, si solum in eius causa intenditur (voluntarium indirectum). Illud dicitur *mere* casuale, hoc casuale *mixtum*. Homicidium igitur casuale quandoque etiam in culpam imputari potest, sicut omne indirecte voluntarium sub certis condicionibus in culpam imputatur⁵⁰).

Qui sine iusta causa ponit actionem, etsi illicitam, ex qua *raro* sequitur mors alterius, non est reus homicidii, modo debitam diligentiam adhibuerit, ut si quis, etsi clericus, operam dans venationi et debitam adhibens diligentiam hominem occidit: est enim homicidium *mere* casuale; qui autem sine iusta causa ponit actionem, ex qua *frequenter* sequitur mors alterius, reus est homicidii, etsi debitam diligentiam adhibeat, ut si mater suffocat infantem in lecto, vel si quis tegulas sine debitis cautionibus ex tecto in viam publicam proicit: est enim homicidium voluntarium in causa. Ideo prior actio lege naturali non est propter periculum homicidii prohibita, posterior autem propter ipsum hoc periculum prohibita est.

50) Cf. *De principiis* n. 42; 82 ss.

c. Homicidium *simplex*, quod praeter homicidium nullam aliam speciem peccati ex circumstantiis continet, **et qualificatum**, quod aliam insuper peccati speciem ex circumstantiis continet. Huiusmodi sunt: a. *sacrilegium* ratione personae occisae aut ratione loci, in quo fit occisio; β. *parricidium*, quod est occisio patris vel matris, item occisio ascendentis vel descendens, *fratricidium* seu occisio fratris vel sororis, *coniugicidium* seu occisio uxoris vel mariti; γ. *regicidium* seu occisio principis; δ. *latrocinium*, quod est occisio ex praedandi voluntate patrata.

a. Ad quaestionem, num specie differat parricidium, coniugicidium et fratricidium, item num differant parricidium in primo gradu et in aliis gradibus, cohaerenter ad doctrinam expositam de incestu dici debet: probabile est iniurias illatas parentibus vel coniugi vel fratribus et iniurias illatas in primo et in aliis gradibus specie morali invicem non differre, quia omnes adversantur moraliter eodem modo eidem virtuti pietatis. Ergo sufficit, si poenitens in confessione dicat, se occidisse aliquem sibi arcte coniunctum, quin declaret, num fuerit pater vel filius vel frater vel coniux etc.⁶⁷). (Nova peccati species, quae continentur in *regicidio* seu in crimine laesae maiestatis, ut si quis occideret papam vel regem vel principem, est laesio observantiae, quae illis personis speciali modo debetur. *Latrocinio* accedit nova peccati species ex fine, scilicet ex voluntate praedandi, sicut nova peccati malitia homicidio illius accedit, qui alium interficit ex voluntate fornicandi.

b. Quod de occisione dicitur, id servata proportionem etiam de *mutilatione*, *vulneratione*, *verberatione* seu violenta *percussione* valet, quae peccata inducere possunt malitiam specie distinctam, si insuper religioni vel pietati opponuntur. Praeterea haec eadem peccata levia esse possunt ex parvitate materiae excepta mutilatione, in qua parvitas materiae vix admittenda est, si pro amputatione membri accipitur. Sic puerorum rixae ob parvitatem materiae plerumque levia peccata sunt.

558. Principia generalia. 1. Numquam licitum est *directe occidere innocentem*, ne publica quidem auctoritate: nam actio haec est in se mala. Et sane nemini Deus potestatem dedit directe occidendi innocentem, ne publicae quidem auctoritati. Insuper caritas proximo debita et tum ipsius occisi tum suorum et societatis iura irreparabiliter laeduntur. Quapropter lege divina expresse prohibetur: *Insonem et iustum non occides*TM). **Ku.—p**

a. Homicidium sacra scriptura ut *scelus nefandum* depingit, tum quia homicida impie invadit ius Dei supremum, qui est vitae et mortis unicus Dominus⁵⁸, tum quia perimit hominem ad imaginem Dei conditum⁹⁰). Ideo sicut in veteri testamento ita etiam a plerisque codicibus poenalibus modernis durissima poena capitis mulctatur homicidium. Secundum ius canonicum homicidio voluntario contrahitur irregularitas (cn. 985 n. 4), violatur ecclesia (cn. 1172, n. 1), variae poenae ecclesiasticae incurri possunt (cn. 2354).

57) *Ballerini-Palmieri* 11. n. 850.

58) Ex. 23, 7.

50) Dcut. 32, 39.

60) Gen. 9, 6.

b. Ideo non licet occidere lethaliter *vulneratos* vel alios quoscunque moribundos, ne diutius patiantur (Euthanasia), nec *furiosos*, ne aliis noceant, modo aliter a caede cohiberi possint; nec debiles vel societati inutiles, ne communitas gravetur expensis⁰¹), nec *matrem* in extremis positam, ut infans eius baptizari possit: nec licet in *naufragio* quemquam in mare proicere, ut ceteri salventur: non enim sunt facienda mala, ut eveniat bonum⁰²).

c. Non licet occidere *obsides*, etiamsi hostes, qui illos miserunt, fidem datam non servassent et obsides ad se missos ipsi iniuste interfecissent, nec licet occidere aliquos filios obsides, ut parentes ad liberandos reliquos filios facilius se dedant: sunt enim innocentes.

d. Non licet occidere innocentem ad satisfaciendum tyranno eius mortem postulanti, etsi subversionem urbis minitet. Attamen posset innocens tradi tyranno ad salvandam patriam⁰³), licet eius mors certo praevideatur; et si ipse nollet, posset cqgi, ut tyranno se traderet, quia pro bono publico tenetur vitam suam periculo exponere⁰⁴).

2, Ex causa proportionate gravi licitum est *indirecte innocentem occidere* i. e. licet aliquid in se indifferens facere vel omittere, unde praeter intentionem sequitur mors innocentis, quia mors innocentis ex principiis de voluntario in causa in hoc casu agenti imputari nequit.

a. Ideo in iusto bello licitum est tormenta dirigere in urbem obsessam; etsi multi innocentes perituri praevideantur.

b. Si quis hoste persequente non potest liberari a morte nisi conculcando puerum casu in arcta via sedentem, licet fugere et puerum, si opus sit, conculcare: indirecte enim occiditur, quia ex eadem actione uterque effectus aequae immediate procedit, bonus seu fuga ab inimico et malus seu mors infantis.

c. Licet aqua gelida, si alia haberi non posset, parvulum mox moriturum baptizare, etiamsi ex hoc mors infantis acceleranda timeatur⁰⁵).

539. De punctione cordis (Herzstich). Accidit, ut medici in cadavere, antequam sepulcro inferatur, punctiorem cordis perficiant vel arteriam aperiant, sive quia ipse defunctus testamento id postulavit, sive quia superstites coniuncti id exigunt.

a. Punctio cordis vel arteriae, quae ea *intentione* exigitur, ne vivus defodiatur, qui solum apparenter defunctus sit, certe ob hanc ipsam intentionem illicita est, etsi reipsa defunctus sit, quia non licet cuiuspiam occisionem directe intendere, etsi id fiat ad optimum finem.

⁰¹) Quaesitum est a S. *Officio*, »Num licitum sit *ex auctoritatis publicae mandato*, directe occidere eos, qui, quamvis nullum crimen morte dignum commiserint, tamen ob defectus psychicos vel physicos nationi prodesse iam non valent, eamque potius gravant, eiusque vigori et robori obstare censentur.* Responsum est [2 dec. 1940 A.A.S. 32 (1940) 553 s] : ^Negative cum sit iuri naturali ac divino positivo contrarium.* Cf. Annotationes *Periodica* 29 (1940) 345—354.

⁰²) Frz. *Walter*, Die Euthanasie und die Heiligkeit des Lebens. München 1935.

⁰³) 1. Machab. 13, 16ss.

⁰⁴) Cf. *Lugo*, de iustitia disp. 10. n. 113.

⁰⁵) S. *Alphonsus* 1. 6. n. 106.

Quodsi exigatur perficienda, quando iam adsunt certa mortis signa, ad animum ex metu mortis apparentis conturbatum tranquillum reddendum, illicita non est.

b. Medico vel chirurgo certe non licet cor aut venam secare, nisi *ex indubiis signis* mortis iam secutae certam persuasionem habeat, cum utraque actio ex se apta sit, quae homini reipsa apparenter tantum defuncto inferat mortem.

Quodsi ex signis mortis indubiis hanc certam persuasionem sibi comparavit, ei licet cor aut venam pungere ad liberandos a metu et anxietate eos, qui punctiōnem petunt. Si enim licet hominem tumulto recondere, licet etiam eius cor ictu vulnerare.

540. De craniotomia⁰⁰⁾. 1. *Craniotomia*, quae etiam perforatio vel cephalothripsia dicitur, est operatio chirurgica, qua infans in utero matris conciditur et concisus per partes extrahitur.

Medici hac operatione utuntur, quando infans maturus ob arctitudinem matris alio modo in lucem edi non potest, ideoque hac operatione omīssa mater cum prole peritura sit. Quod hic de craniotomia dicitur, valet de omnibus operationibus, quibus fetus directe occiditur, ut v. g. de perforatione, cephalothripsia, evisceratione etc.

Iamdiu desiderium erat cordatorum medicorum inveniendi alias operationes ad evitandam hanc crudelissimam. Revera nunc in optimis scholis gynaecologicis non amplius docetur sed eius loco fiunt vel subcutanea symphysiotomia vel sectio caesarea emendata, quibus periculum mortis pro matre minuitur ad 2 vel 1 % et simul servantur 90—99 % infantes.

2. *Illicita est craniotomia*, i. e. non licet occidere infantem in utero matris, etsi nullum aliud suppetat medium servandi matrem, adeo ut operatione omīssa mater et infans perituri sint: est enim directa occisio innocentis, cum mors infantis intendatur tamquam medium ad servandam matrem. Ideo s. *Officium* respondit: non solum »tuto doceri non posse*, sed etiam practice instaurari non posse operationes directe occisivas⁰⁷⁾.

a. Quibusdam theologis⁰⁸⁾ craniotomia non videbatur illicita, si aliud medium servandi matrem non suppetat, infans autem in utero matris baptizatus sit. Hac ratione perit quidem infans, sed salvatur mater; non adhibita autem craniotomia pereunt mater simul et proles, aeternae autem salutis infantis aequae

⁰⁰⁾ Cf. A. Eschbach, Disputationes physiologico-theologicae² (Romae 1901 > disp. 4. /). Pcnnacchi, De abortu et embryotomia (Romae 1884). Bcrgervoort Direkter Abortus u. Kraniotomie (München 1896). Capellmann-Bergmann. Pastoralmedizin¹⁰ p. 48. Niedcrrneyer, Handbuch der speziellen Pastoralmedizin III. 42 ff. Wien 1950.

⁰⁷⁾ S. *Officium* 28. maii 1884, quam resolutionem idem 5. *Officium* 19. aug. 1889 extendit ad *quamcunque chirurgicam operationem directe occisivam foetus vel matris gestantis*, et 24. iul. 1895 etiam ad exercitium practicum. (D. 1889 s.)

⁰⁸⁾ Ballerini, Avanzini, Apicella, Viscosi, Pcnnacchi, Constantini.

in utroque casu consulitur. Suam sententiam quadruplici ratione potissimum confirmant: «. Hac operatione acceleratur mors infantis alias certo morituri, idque ad servandam matrem alias pariter certo morituram; atqui tam exigua abbreviatio vitae ad tantum finem obtinendum pro nihilo reputanda est. £. Licitum est occidere iniustum aggressorem, qui alteri est causa mortis; atqui infans est innocens quidem, sed obiective iniustus aggressor, quia matri est causa mortis, γ. Si duo iura invicem pugnant, ius validius praevalere debet; atqui in hac pugna iurium inter matrem et foetum ius matris validius est. 3. Qui habet ius ad vitam, illud, si velit, alteri cedere potest; atqui foetus ius suum matri cedere censendus est. Ratio contrariae decisionis S. *Officii* haec esse videtur: a. Non potest affirmari per craniotomiam exerceri actionem, ex qua aequae immediate duplex procedit effectus, alter bonus, alter malus; sed ipsa potius est actio, quae directe occidit prolem ad servandam matrem: directa autem occisio innocentis semper est illicita, etsi solum sit acceleratio mortis certo secuturae, β. Infans non potest considerari ut aggressor obiective iniustus: ipse enim non ponit actionem obiective iniustam, cum utens iure suo atque ex naturali rerum cursu matri sit causa mortis, ideoque potius comparandus sit homini peste infecto aliosque inficienti, quam iniusto aggressori⁶⁰). γ. Concedendum est duo iura in hoc casu collidere nempe ius matris et prolis ad vitam servandam; sed negandum est ius matris praevalere. Siquidem nullius unquam ius ad bonum quodcunque (etiam publicum) ita praevalere potest, ut occisio innocentis licita evadat ad bonum illud obtinendum. Dignitas enim personae humanae, quae finem unicum habet Deum, impedit, quominus ipsa tamquam medium adhibeatur ad aliud bonum obtinendum. jL Ius in vitam suam nemo alteri ita cedere potest, ut unquam directam sui occisionem licite permittere queat.

b. Utique, si medico constaret morali saltem certitudine foetum iam esse mortuum, per partes extrahi posset; idem permittunt plures auctores, si mors infantis maxima quae haberi potest probabilitate iam secuta sit nec ulterius ob matris salutem expectari posset⁷⁰).

c. Quid, si medicus vel mater interrogat sacerdotem, num craniotomia licita sit? Auctores plerumque docent sacerdotem posse tacere vel tergiversatione (>nescio quomodo sine culpa utraque vita salvari possite) respondere, ne bonam fidem turbet, quae facile adesse possit, cum demonstratio illiceitatis non adeo plana sit⁷¹). Hodie responderi potest, modernos medicos eam non iam in praxim deducere, sed alias operationes substituere, quibus mater et infans salvetur.

54L_De foetibus ectopicis, a. Foetus *ectopici* ii dicuntur, qui extra naturalem suum locum reperiuntur; cum naturalis eorum locus sit uterus maternus, etiam foetus extrauterini vocantur.

Ovulum foecundatum inhaeret vel ovario vel oviductui (vel in ipso ventre, quod vero ab aliis negatur fieri) et ibi crescit. Raro usque ad plenam maturitatem pervenit ut per *laparotomiam* vivus foetus extrahi possit. Plerumque vel per foramen oviductus in ventrem descendit, et in hoc casu resorberi potest, vel per rupturam expellitur; semper, praesertim in ultimo casu, matri periculum

60) Enc. *Casti conubii* (D. 2243). Cf. J. *Crcuscn*, Le foetus, injuste aggresseur? *Miscellanea Vermeersch* 1. 49—61.

Tt*) Citati apud *Vermeersch* II.4 n. 578. Ipse tamen addit: ^Dubium potius proponere, quam resolvere in animo habebamus.«

71) *Lehmkuhl* 1. n. 1007. *Vermeersch* II.4 n. 579. *Prümmer* II. n. 136.

creat. Insuper initio valde difficile dignoscitur an sit foetus vel tumor. Inde valde intricata est quaestio, an et quando liceat incisionem peragere⁷²⁾.

b. Si certum est, adesse foetum vivum, excisio nondum exacto septimo mense esset directa occisio; ideo expectandum est usque dum spes sit praeter matrem etiam foetum salvandi. Tunc incisio, utpote non directe occisiva, licita est, ut patet ex responsis s. *Officié*⁷³⁾.

c. Si vero dubium est, an agatur de foetu an de tumore, primo etiam expectanda sunt signa certiora vel tempus utile pro vita foetus; si vero periculum est in mora, permitti potest incisio; ratio est, quia in tali casu non agitur de directa occisione foetus, sed de excisione tumoris, qui matri periculum mortis affert, ex qua incisione utique etiam foetus, si adest, morietur; confirmatur hoc ex simili casu, ubi scii, uterus gravidus tumore vel cancro affectus excidi debet, ne mater pereat, quamvis sequatur etiam mors foetus in utero inclusi; sicut hoc licere communiter affirmatur, etiam illud concedendum erit, et dicendum, responsa s. *Officii* valere solum de directa occisione⁷⁴⁾.

Articulus secundus.

De procuratione abortus.

342. Declarationes. *Abortus* est eiectio foetus immaturi ex utero matris. Duplex distinguitur abortus, *naturalis* seu casualis, qui per Causas naturales accidit, *et artificialis* seu voluntarius, qui de industria adducitur.

a. Ut confusio vitetur praestat hanc terminologiam servare, ut foetus qui extra uterum vivere non vel fere non potest (ante 7. mensem) dicatur *im-maturus*; qui vivere potest, etsi cum periculo (quod periculum eo maius est, quo prius expellitur inter 7. et 9. mensem) *praematurus* (vitalis) \demum exacto ordinario tempore gestationis *maturus*.

b. Putabant veteres foetum masculinum 40 diebus, foetum vero femininum 80 diebus post conceptionem demum anima rationali informari; ideo distinguebant inter *foetum animatum* et *inanimatum*. Putabant enim animam non antea in corpus infundi quam ipsum formatum sit; atqui ab Aristotele didicerant masculos foetus 40, femininos autem 80 circiter post conceptionem diebus formatum corpus habere. Hanc suam opinionem insuper confirmari putabant per s. scripturam, quae pro diversitate sexus ex hac ratione diversum tempus purificationis mulieribus praescriberet⁷⁵⁾. Verum hodie recepta doctrina est, foetum humanum in ipsa conceptione vel non multo post ab anima rationali informari et vivificari, quando scilicet semen virile cum ovo femini unitur, quae

72) *Niedermeyer*, a. a. O. 111. 301 ff.

73) 4. mai 1898; 5. mai 1902 (D. 1890 b, c).[^]

74) Ita *Lehmkuhl*, l. n. 1011; *Génicot-Salsmans*. I n. 377, III; *Prümmer* II, 146; cf. *Vermeersch-Circusen* II.3 n. 586 s. *Clément*, Le droit de l'enfant à naître (Bruges) p. 72 ss.

70) Cf. Lev. 12, 2—5.

unio aliquot horis, quandoque etiam aliquot diebus post coniugalem copulam contingit. Quare distinctio inter foetum animatum et inanimatum in theologia non amplius attenditur⁷⁶⁾, praesertim cum foetum etsi probabiliter tantum animatum directe occidere minime liceat⁷⁷⁾.

c. Aliud est abortus, aliud est *parttis acceleratio*: partus acceleratio dicitur eiectio foetus praematuri, abortus autem eiectio foetus immaturi; quare abortus locum habet ante, partus acceleratio post septimum praegnantiae mensem.

d. Procuratio abortus altera est directa, altera indirecta: *directa* dicitur, si media adhibentur eo fine, ut foetus expellatur; *indirecta* dicitur, si media adhibentur in alium finem e. g. ad sanitatem matris procurandam, ex quibus tamen praeter intentionem etiam abortus secuturus praevидetur.

Via&, £ » 4ht t UoJ***^.

543. Principia de procuratione abortus. 1. Ex gravi causa licitum est *partum praematurum* seu *accelerationem partus* procurare. *Licitum* est, quia ex hac operatione non sequitur mors infantis, sed ipse solum in alium statum collocatur, in quo per se vivere potest, cum supponatur vitalis. Requiritur autem *gravis causa*, quia non solum vita infantis periculo exponitur, sed infans praemature eductus ordinarie etiam debilis manet; at non licet hoc periculum inducere nisi ad maius periculum vel matris vel infantis propulsandum⁷⁸⁾. >

A'XXJsM 2. Ex causa proportionate gravi licitum est *abortum indirecte procurare*: nam ex causa proportionate gravi licet actionem ponere indifferentem, ex qua duplex sequitur effectus, alter bonus, qui intenditur, V alter malus, qui ex gravi causa permittitur.

Licet ergo matri in morbo lethali, qui alio modo curari non potest, praebere remedium, quod directe et immediate tendit in morbi curationem, etsi inde simul sequatur abortus, quia mater non tenetur prospicere vitae corporali proliis cum propriae vitae iactura. Idem vero non licet, si morbus non est lethalis.

Immo licet ad vitam matris servandam exstirpare uterum cancro affectum, quamvis foetus pereat; non enim est actio directe occisiva foetus, sed huius mors sequitur indirecte ex actione necessaria ad vitam matris servandam, quae actio eodem prorsus modo exercetur etiamsi mater non gravida est⁷⁰⁾.

3. Non licet *directe procurare abortum*. Nam hoc idem est ac vitam ei adimere: cum enim foetus solum in corpore matris vivere possit, eum extra illud collocare idem est ac positiva actione ei vitam auferre⁸⁰⁾.

76) Schmitt, Th. p. Qsch. (Linz) 1931, p. 539 ss.

77) Cf. *Innocentius XI.*, Thesis damnata 35 (D. 1185).

78) *S. Officium*, 4. maii 1898 (D. 1890 b).

70) Vide controversiam inter P. Gemelli et P. Vermeersch in *Nouv. Révue theol.* 1933, p. 500, 600, 687, 694. vel in *Ephemer. Lovanicns* XI, 1934, p. 525 ss.

80) *S. Officium*, 19. aug. 1889 (D. 1890); 24. jul., 1895 (D. 1890 a); 4. maii 1898, II. (D. 1890 b). *Pius XI.* Enc. *Casti con.* (D. 2242 ss). *Pius XII.* Allocutio ad chirurgos habita (Osservatore Romano 23. maii 1948), Allocutio de Apostolatu specifico obstetricum (29. oct. 1951) et allocutio ad membra congressus Fronte della Famiglia (26. nov. 1951). Cf. Hürth, Annotationes [Periodica 40 (1951) praesertim 403—412].

a. Ergo puellae gravidae non licet procurare abortum, ne famam amittat neve aliud grave malum patiat: prolem enim occideret ad bonum aliquod obtinendum vel ad malum vitandum, seu directe procuraret abortum; abortus enim directe procuratur, sive intendatur ut finis sive ut medium ad alium finem obtinendum⁸¹).

b. Graviter peccant, saltem prava intentione, mulieres, quae timentes se esse gravidas variis mediis abortum inducere conantur e. g. pedes in aqua frigida lavando, potiones foetui nocivas sumendo, ventrem comprimendo, actiones valde defatigantes exercendo etc.

4. Etiam in hoc casu illicitum est procurare abortum, quando notetur *in certo vitae periculo versatur* nec aliud medium existit salvandae matris quam procuratio abortus: etenim procuratio abortus etiam in hoc casu est directa occisio innocentis, quae semper illicita manet, etsi per eam magnum bonum obtineatur.

a. Procuraciones abortus quoad numerum valde auctae sunt; initio medici, quando mater ob arctitudinem foetum edere non poterat vel ex alia ratione graviditas periculum pro matre creare putabatur, hoc medium adhibuerunt; postea iam antequam periculum instaret, iam primis mensibus ob timorem periculi foetum eiciebant (abortus prophylacticus); denique alii etiam ob alias rationes vel *vindicationes**, quas enumerat *Pius XI.* (Enc. *Casti con.*), paupertatem, infamiam, debilitatem matris vel praevisam degenerationem proles abortum procurarunt; tandem nunc temporis conantur remove poenas civiles et propugnare omnimodam libertatem cuiuslibet mulieris disponendi de fructu ventris.

Contra talia conamina vero hodie etiam optimi et doctissimi medici insurgunt; unanimiter reiciunt abortum ex rationibus socialibus; plerique etiam prophylacticum, quia graviditas non est complicatio morbi, sed econtra morbus complicatio graviditatis, proin prius morbus curandus est, et si hoc non omnino successum haberet, adhuc iuvare potest per partus accelerationem. Immo, iam sunt optimae notae medici, qui nobiscum contendunt, nunquam vitam foetus interimendam esse; fere semper haberi alia media, quibus adiuta natura officium suum optime praestat; extremos casus, pro quibus ars medica quandoque remedium non habet, esse valde raros, nec tunc abortum semper iuvare; sperant vero artem medicam etiam pro his extremis casibus media inventuram esse⁸²).

81) Ideo damnata est ab *Innocentio XI.* haec propositio (34): *Licet procurare abortum ante animationem foetus, ne puella deprehensa gravida occidatur aut infametur* (D. 1184).

82) Cf. *Archiv f. Gynaecolog.* (Berlin), Bd. 117 p. 137 f. *Muckermann*, Um das Leben der Ungeborenen (Berlin). *Frank*, Schutzengel oder Würgengel (Köln); et alii. Enc. *Casti con.* A. A. S. XXII, 562 ss; *Clément*, Le droit de l'enfant à naître (Breges); *Schmitt*, Th. pr. Qsch. (Linz 1931), p. 536ss; 698ss. *Niedermeyer*, Handbuch der speziellen Pastoralmedizin. 1. Aufl. Wien 1950.

b. Poenae canonicae infliguntur: excommunicatio ordinario reservata; si est clericus, insuper deponatur; irregularitas ex delicto⁸³).

544. De operatione caesarea. 1. *Declarationes*. Notandum est hic non agi de sectione *matris defunctae*. Alias enim docuimus operationem Caesaream matre iam defuncta fieri posse et debere, ut infans, qui supponitur vivus, extrahatur et baptizetur⁸¹). Quaestio hic est *de matre viva*, quae prolem pariter vivam in utero gestat, quam propter arctitudinem naturali via edere non potest.

Principia 1. Cum craniotomia, quae a medicis in his adiunctis adhiberi solet, illicita sit, ad salvandam matrem non restat nisi duplex remedium. Vel enim sectione caesarea aut symphysiotomia infans extrahendus est, vel nisi partus praematurus induci possit, expectandum est, donec proles in utero moriatur, ut deinde in partes divisa per viam consuetam extrahi possit, si mater adhuc vivat.

Notandum est foetum maturum in sinu matris existentem baptizari quidem posse, baptismum autem non esse prorsus certi valoris.

2. Ut operatio caesarea vel similis spem praebeat felicitis eventus, requiritur, ut mater sit robusta, medicus valde peritus et ut necessariae praecautiones per media antiseptica adhiberi possint: deficiente enim medico perito et convenienti praeparatione vel matre valde debilitata operatio magis periculosa est, dum sub debitis condicionibus fere semper (98 %) successum habet. — Ex altera parte etiam extractio prolis mortuae per partes non sine periculo est et easdem fere condiciones requirit⁸⁵).

3. Si haec considerantur, ex una parte progressus chirurgiae, quibus periculum valde minuitur, dolores non tantopere sentiuntur, — ex altera parte quod expectando mortem foetus mater ulterius debilitatur, magis inepta fit ad operationes, extractio foetus mortui per partes etiam medicum peritum, cautiones debitas requirat et etiam dolorosa sit, immo fatentibus medicis magis horrorem iniciat, severius indicandum videtur quoad obligationem matris quam priores auctores indicarunt, saltem si debitaе condiciones pro successu adsunt. Dolores et horror ex utraque parte fere aequales sunt; sed vita matris saltem (etsi non pueri), salvari potest; a fortiori hoc dicendum esset, si insuper vita prolis servari potest, dum, si sectio caesarea non fit, utraque pereat.

Utique, si mater esset meticulosa et valde timeret, potius obligatio dissimulanda esset, ne in conscientia turbetur; sed suaderi suaviter semper debet sectio et animari mater, saltem ubi condiciones favorabiles sunt.

M) Cn. 2350 § 1; 985, 4.

M) Cf. *Dc sacramentis* n. 71.

P5) *Capellmann*, *Medicina past.* 18 (Paderborn 1920) p. 57 f. *Niedermeyer*, a.a.O. III. 314 ff.

545. De verberatione. Verberatio seu percussio laedit ius strictum, quod unicuique homini competit corpus suum servandi incolume. Ideo nemini licet quemquam (etsi malefactorem) verberare, nisi aut suae potestati subiectus sit aut adsit consensus eius, qui potestatem habet.

1. Potestas verberandi competit: *1*?. *Auctoritati publicae*, quae cum potestate coërcitiva polleat, malefactores verberibus punire potest. *b. Parentibus*, qui filios immaturos punire possunt, non solum ad eos emendandos et in posterum a malo retrahendos, sed etiam ad eos pro delictis puniendos.

2. Ius verberandi non habet: *a. Dominus* erga famulos mercede conductos, nec *b. maritus* erga uxorem, qui etsi sit caput familiae, potestatem tamen coërcitivam in uxorem per se non habet, quippe quae non sit mancipium, sed socia mariti et materfamilias.

Nemini licet quemquam *verberare*, nisi aut suae potestati sit subiectus, aut adsit consensus eius, qui potestatem habet, nempe patris in filium vel auctoritatis in malefactorem; verberatio enim est punitio; punitio autem supponit potestatem gubernativam. ideo possunt quidem per se magistri punire discipulos, quia locum parentum tenent; at frater natus maior non potest punire fratres natos minores, nisi aut a patre id ipsi mandatum sit, aut loco patris ipse familiam regat⁸⁶).

546. De vexatione animalium. 1. Ad solvendam quaestionem, num et quale peccatum sit vexatio animalium, tria *principia ex philosophia morali* in memoriam revocanda sunt: *a. Animalia*, cum ratione et proinde etiam personalitate carcant, non sunt subiecta juris; homo igitur nulla obligatione, nec iustitiae nec caritatis, erga animalia tenetur. *b. Homo* est dominus animalium sicut aliarum rerum ratione carentium, ita ut ipsi inservire debeant tamquam media ad obtinendos fines quoscunque licitos atque honestos⁸⁷). *c. Attamen* ius utendi animalibus non est absolutum atque illimitatum: non enim pro arbitrio, sed solum secundum praescripta rationis homo eis licite uti potest. Finis ergo, ad quem eis utitur, debet esse honestus et modus utendi rationi consentaneus.

2. Ex quibus *consequitur animalium vexationem peccatum esse*. Animalia enim vexare dicitur, qui eis cruciatus vel mortem acerbam infert sine rationabili causa. Quamvis homo animalibus dolores etiam acerbos immo mortem amaram licite inferre possit, modo adsit finis honestus et modus agendi ad finem obtinendum moraliter necessarius sit; quod tamen contra rationem fit, peccatum est; sed sanae rationi adversatur, quod cruciatus et dura mors inferatur absque ratione iusta.

⁸⁶) Cf. *Bucceroni*, Institutiones theol. moral.⁴ (Romae 1900) n. 725

⁸⁷) Gen. 1, 26.

Vivisectio. Quamvis ergo experimenta in corpore vivo animalium (*vivisectiones*) ad promovendam scientiam physiologicam vel artem medicam per se licita sint, ea tamen, quae aut fine verae utilitatis prorsus carent, aut ad licitum finem obtinendum nullatenus necessaria sunt, excusari non possunt. Atqui negari nequit vivisectiones complurium medicorum honestos limites multum excedere atque in meram torturam animalium degenerasse^{s8)}.

3. Peccatum, quod tortores animalium comimittunt, *veniale* non excusatur: usus enim animalium, etsi cum doloribus coniunctus sit, res indifferens est; sed excessus in actione ceteroquin licita, quantumvis enormis, mortale peccatum non est. Hinc etiam intelligitur, cur theologi morales, qui de laesionibus mortalibus legum moralium potissimum solliciti sunt, peccatum vexationis animalium non commemorant^{s9)}.

Hoc peccatum non adversatur determinatae virtuti, cum non laedat determinatam, sed generalem obligationem non agendi contra praescripta rationis. Attamen similitudinem habet cum peccato *crudelitatis*, quod opponitur temperantiae et in specie clementiae, et quatenus tortores animalium agunt allecti voluptate, qua cruciatibus delectantur, peccatum *feritati* simile committunt^{s9)}. Utique, si vexatio animalium ex sexuali perversitate (sadismo) procedit, est peccatum luxuriae.

4. Ceterum *a.* etsi animalia rationem non habeant, sensatione tamen praedita sunt, ideoque sensu doloris non carent, qui tamen in iis multo minor est, quam in hominibus, tum propter defectum rationis et conscientiae, tum propter corpus minus tenere minusque perfecte organizatum. *b.* In sacris litteris animalia tamquam obiectum divinae providentiae, quin et commiserationis exhibentur, cum Deus pullum corvi clamantem audire^{s1)}, escam in tempore omnibus dare^{s2)} dicatur, et septimo die etiam animalia quiescere voluerit^{s3)}. Quibus lenitas et clementia in usu animalium nobis commendatur.

s8) *Cathrein*, Moralphil. 6 1. 633 f. *H. Rodotz-Max*, Die Sünde wider das Tier. / *H. Schütz*, Religiöse Verteidigungsschrift für die Tierwelt 2 (1933).

se) *Fr. Schmid*, Wie ist das Tierquälerei zu beurteilen? (Brixen 1898) S.179 ff. *Merckelbach*, II. n. 374.

w>) Cf. *Lessius*, De iustitia 1. 4. 4. n. 43.

B1) Iob. 38, 41.

w) Ps. 103, 27.

°) Ex. 23, 12.

QUAESTIO SEXTA.

De duello⁰⁴⁾. §κΙΓ

547. Definitio. *Duellum* definitur certamen singulare ex condicto armis ad occidendum vel graviter vulnerandum aptis susceptum.

a. Certamen *singulare* est certamen initum inter duos vel inter plures in pari numero ex utraque parte. Ad verum duellum constituendum nihil refert, qua *intentione* suscipiatur: spectaculi, virtutis ostendendae, vindictae, honoris reparandi, exercitationis causa.

b. *Ex condicto* est essentialis condicio duelli, et quidem ex condicto de *tempore, loco, armis*; unde inter conditionem duelli et ipsum duellum aliquod temporis spatium intercedere debet. Ideo non est duellum, si duo ex impetu irae ad pugnam se provocant et statim congrediuntur, etiamsi ad determinatum locum pugnaturi se conferant, neque si quis alium provocat ad duellum eumque statim aggreditur, iste vero arreptis armis se defendit.

c. *Armis ad occidendum aptis*: de ratione enim duelli est, ut fiat *armis* et quidem armis *ad occidendum vel lethaliter vulnerandum aptis* ut *sclopetis, gladiis, pugionibus*. De ratione duelli non est talis *pugna*, qua possit infligi *lethale* vulnus seu ut sit periculum occisionis aut mutilationis; illud autem requiritur, ut *per se* et non solum per accidens infligi possit *grave vulnus*, quod scilicet gravem laesionem corporis, sensu iuridico, constituat. Ideo duella non sunt pugnae, quae virgis vel baculis fiunt vel ferro acie retusa; nec duella sunt, quae ita instituuntur, ut grave vulnus non possit infligi nisi per accidens e. g. ob imperitiam certantium.

d. *Grave* vulnus triplici sensu accipitur: sensu *morali* significat laesionem, quae grave peccatum constituit; sensu *iuridico* significat laesionem, quae in iudicio determinata poena plectitur; hoc sensu in codice austriaco gravis censetur laesio, quae intra viginti dies sanari non potest; sensu *specifico* laesionem lethalem significat.

e. Duellum *fictum* non est duellum; qui ergo fecte provocant et acceptant sine intentione congrediendi vel cum certa spe fore, ut duellum impediatur, vel qui fecte tantum pugnant sine omni periculo vulneris, non incurrunt censuras nec peccant nisi ratione scandalii, cum exclusa sit voluntas duellandi.

548. Duellum dividitur: *a.* In *sollemne*, quod certis sollemnitatibus scilicet litteris provocatoriis et adhibitis patrinis etc. fit, et in *simplex*, quod sine sollemnitate fit.

b. In *fatale*, quod ad mortem seu cum intentione occidendi, et in *non fatale*, quod solum cum intentione vulnerandi fit.

c. In *publicum* et *privatum*, prout auctoritate publica vel nomine tantum privato suscipitur.

⁰⁴⁾ *Ferraris*, Bibliotheca s. v. *duellum*. Das Duell in seinem Ursprunge und Wesen (Paderborn 1864). *M. Hofmann*, Stellung der Kirche zum Zweikampf (Zeitschrift für kath. Theol. XXII. 1898. S. 455, 601). *A. Wiesinger*, Das Duell vor dem Richterstuhle der Religion, der Moral, des Rechtes und der Gerichte. (Graz 1895). *Al. Gierens*, Ehre, Duell u. Mensur (Paderborn 1928).

Etiam duella *non fatalia* ex iure vera duella esse et duelli poenis subcsse colligitur ex constitutione Clementis VIII. *Illius vices*, qui interdixit etiam duella inita cum pacto »de dirimendo certamine, cum primum alteruter vulneratus fuerit seu sanguinem fuderit*. Ratio autem, cur ecclesia etiam duella non fatalia ut fatalia gravissimis poenis plectat, potissimum haec est, quia promovent duella fatalia.

349. Principia. 1. Duellum *privata auctoritate* susceptum nunquam licitum est. Et sane adversatur *legi naturae*: duellantes enim *intendunt* mortem, mutilationem vel saltem vulnerationem alterius, seipsos autem periculo exponunt; atqui hoc aeque illicitum est atque ipsa occisio, mutilatio vel vulneratio sibi vel alteri illata. Neque actio ista cohonestari potest ex fine: nunquam enim licitum est actionem in se malam ponere ad bonum finem. Adversatur etiam *legi ecclesiasticae*: duellum enim a concilio tridentino et postea saepius ab ecclesia prohibitum et poenis mulctatum est⁹⁵).

a. Inter decreta, quibus ab ecclesia prohibentur duella, praesertim notanda est constitutio *Detestabilem* Benedicti XIV., qua damnantur quinque theses circa duellum⁹⁰). Ex his constat omne duellum proprie dictum illicitum esse, etsi offeratur vel acceptetur ad gravissima mala evitanda e. g. ne fama, officium vel magni momenti bona amittantur. Nam ut licita sit acceptatio duelli ad maxima bona conservanda, effectus bonus seu conservatio bonorum saltem aeque immediate e duello sequi deberet ac malus seu periculum vel laesio vitae propriae et alienae; atqui conservatio bonorum non immediate eo sequitur, quod quis propriam vel alienam vitam periculo exponit aut reipsa laedit, sed eo, quod acceptans duellum communem aestimationem eorum sibi conciliat, qui periculosa conceptuum confusione culpabilem temeritatem veram fortitudinem dicunt.

b. Ex antiquis auctoribus complures docuerant licitum esse acceptare duellum, si esset unicum medium ad gravissima mala vitanda⁹⁶). Iam vero haec sententia post constitutionem benedictinam amplius defendi nequit, sed omnino tenendum est, vitam propriam vel alienam periculo exponere solum licere ad vitam vel bona sua defendenda contra actualem aggressorem; in hoc casu autem nullus est actualis aggressor⁹⁸).

95) Scss. 25. c. 19. De reform. Constit. Gregorii XIII. *Ad tollendum* (5. dec. 1582); constit. Clementis VIII. *Illius vices* (17. aug. 1592); constit. Benedicti XIV. *Detestabilem* (10. nov. 1752; D. 1491 ss.); constit. Pii IX. *Apostolicae sedis* (12. oct. 1869); litt. encycl. *Pastoralis officii* Leonis XIII. (12. sept. 1891; D. 1939 s).

90) Conferri possunt apud D 1491 s; 1939 s; earum *prima* haec est: *Vir militaris, qui nisi offerat vel acceptet duellum, tamquam formidolosus, timidus, abiectus et ad officia militaria ineptus haberetur indeque officio quo se suosque sustentat, privaretur vel promotionis alias sibi debitae ac promeritae spe perpetuo carere deberet, culpa et poena vacaret, sive offerat sive acceptet duellum.*

97) S. Alphonsus (n. 400) hanc doctrinam tribuit Holzmann, Pichler, Reiffenstuel, Sporrer, Elbel, Lessio, Sanchez etc.

98) Cf. Lugo disp. 10 n. 172. *Lehmkuhl*, Das Duell im Lichte der Vernunft (Stimmen aus Maria-Laach. 1894. 1. S. 345).

2. Licita sunt duella, quae *auctoritate publica* suscipiuntur propter bonum commune, quod sine effusione sanguinis obtineri nequit: si enim exercitus contra exercitum auctoritate publica licite pugnare potest, id poterunt etiam pauci contra paucos, aut unus contra unum.

Unica causa boni communis, propter quam licite duellum suscipitur, haec est, ut finiatur aut praecaveatur iustum bellum. Si autem duella auctoritate publica assumuntur ex alio fine e.g. ad iniuriam vindicandam, ad finiendas privatas controversias vel ad veritatem et innocentiam manifestandam (purgatio vulgaris), aequae illicitae sunt, quia ad hos fines obtinendos praesto est aliud medium aptius, scilicet legitimum iudicium").

550. In duellis academicis ensis levior adhibetur, et, ceteris corporis partibus bene tectis, in faciem vulnus infertur. S. sedes iam pridem declaraverat, *eiusmodi dilettantes eorumque patrilos irregulares esse ex infamia iuris*¹⁰⁰). Inde concludendum est, eos etiam incurrere *excommunicationem*, quia ab eodem concilio tridentino et postea per Const. *Apostolicae sedis* haec aitera poena pro duellantibus statuta est. Exortis deinde dubiis, quomodo poena adeo gravis statui possit pro sic dictis emensuris academicis, in quibus per se vulnus lethale non infertur, responsum exiit¹⁰¹), s. Congregationem, quae est authentica interpret canonum concilii tridentini, poenas in duellantes statutas etiam ad has mensuras *extendere potuisse*, nec solum potuisse, sed etiam *voluisse*. Ratio huius extensionis est, quia mensurae ex ipso suo fine iuvenes exercere et praeparare volunt ad vera duella committenda, et quia nonnisi propagatio et confirmatio falsorum praeiudiciorum sunt, secundum quae honor laesus etiam armis lethalibus vindicandus sit.

a. *Poenae*, quae duellis semper affixae sunt et adhuc vagent: a. *infamia iuris*, quae ipso facto commissi duelli contrahitur, et ex qua irregularitas oritur; b. *excommunicatio* romano pontifici simpliciter reservata; €. *privatio sepulturae* ecclesiasticae, si duellantes in conflictu ipso vel ex vulnere relato decesserint, nisi signa poenitentiae dederint; his poenis accedere potest d. *irregularitas* ex delicto, si mors aut mutilatio revera contingit¹⁰²).

b. Etiam, si sententia de duello habendo reservatur tribunali quod dicitur >honoris< provocantes et acceptantes incurrunt poenas cn. 2351 ipsa provocatione et acceptance, nisi certo constiterit eos non habuisse intentionem duellandi¹⁰³).

c. Duellum >americium< ut aiunt consistit in eo, quod uterque duellans ex conducto comedit pastillum sorte e duobus electum, quorum unum tantum est venenatum. Per voluntatem (condicionatem) sese directe occidendi hoc modo duellantes graviter peccant, attamen poenas ecclesiasticas non videntur incurrere.

¹⁰¹) Cf. *Umborg*, De liceitate et obligatione committendi duellum publicum. *Periodica* 36 (1947) 161—168. ¹⁰²) S. C. C. 9. aug. 1890. 10. febr. 1923 idem valere dicit post Codicem A. A. S. XV. p. 154 ss.

¹⁰³) A. A. S. 18 (1926) 132—138. Eppi Germaniae anno 1952 declaraverunt hoc valere et pro monomachiis, quae vocantur (Bestimmungsmensur) et pro iis, quae dicuntur (Sportmensur) cf. Herder Korrespondenz, Nov. 1952/49. ¹⁰²) Cn. 2351 §2; 984,5; 2351 § 1; 1240 § 1 n. 4; 985, 4, 5. ¹⁰³) A. A. S. 39 (1947) 373.

QUAESTIO SEPTIMA.

De bello¹⁰¹⁾.

351. Declarationes. *a. Bellum* est pugna multitudinis cum multitudine extranea ob bonum commune publica auctoritate suscepta.

b. Distinguitur bellum *offensivum*, quod instituitur vel ad injuriam vindicandam vel ad possessionem recuperandam, \et bellum *defensivum*, quod instituitur ad vim ab alia republica illatam vi repellendam.

Bellum differt a *rixa*, quae fit privato nomine et est paucorum vel singulorum contra paucos vel singulos; differt a *seditione*, quae est pugna multitudinis contra multitudinem in eadem republica vel civitate; differt a *duello*, quod est certamen singulare, non multitudinis, et instituitur ex conducto.

c. Omni conatu in id tendendum est, ut variae nationes »coeuntes in unum foedus, auspice iustitia, mansurum*, quo vi materiali armorum substituatur moralis vis iustitiae et institutum arbitrorum cum sanctionibus contra nationes, quae non submittunt quaestiones internationales arbitris vel non acceptant eorum decisiones¹⁰⁵⁾. Tale foe-^Λ dus cum visibili auctoritate instituendum postulat tum mutua conjunctio nationum ex lege naturae, tum ingens numerus malorum pro utraque parte resultans ex modo moderno bellum gerendi, quibus consideratis hodiernum bellum non videtur medium proportionatum in finem boni communis¹⁰⁰⁾. Per hoc foedus obligatorium fere omnis occasio belli evanescere posset et remaneret nonnisi tanquam sanctio pro iis, qui se non subiciunt.

351 De liceitate belli. 1. Quamdiu foedus universale et obligatorium non existit, bellum licitum est, si debitae concurrant condiciones. Si enim homini privato vim vi repellere licet, idem licebit etiam reipublicae. Praeterea ius naturae unicuique potestatem facit publica auctoritate ius suum proseguendi vel iniuriam aptis mediis repellendi; ergo etiam principi vel nationi, quamdiu non habet auctoritatem visi-^{H.}

¹⁰⁰⁾ Cathrein, *Moralphilosophie* 11. S. 768 f. Meyer, *Institutiones iuris nat.* II. 732 ss. *Union internationale d'Etudes sociales de Malines, Code de morale internationale* 2 versione germanica *Internationale soziale Studienvereinigung, Die sittliche Ordnung der Volkergemeinschaft* (Augsburg 1950) n. 129—226. *Pribilla, Um Krieg und Frieden, Stimmen der Zeit* 149 (1952) 321—332.

¹⁰⁵⁾ *Benedictus XV, Enc. "Pacem Dei munus"* — et Prop, pacis 1. aug. 1917. (A. A. S. XII, 217; IX, 416.) *Pius XII.* agit de fundamentis iustae pacis et de erigendis Institutis internationalibus ad pacem conservandam praesertim in Allocutionibus nataliciis 1939 (A. A. S. 32 (1940) 5 s; cf. Aguirre, *Annotationes, Periodica* 29 (1940) 210—215], 1940 [A. A. S. 33 (1941) 5 s; Annot. *Periodica* 30 (1941) 80—89], 1941 [A. A. S. 34 (1942) 15 ss; Annot. *Periodica* 31 (1942) 61—72], 1948 [A. A. S. 41 (1949) 10—14], 1956 [A. A. S. 49 (1957) 18 ss].

¹⁰⁶⁾ A. Ottaviani, *Institutiones iuris publi.* 3 1. n. 86.

bilem superiorem, eadem conveni! potestas ius prosequendi vel iniuriam repellendū »quasi auctoritate divinae107).

2. In iusto bello omnia licita sunt, quae necessaria vel apta sunt ad finem oEfrimendum, modo iure naturae, et iure gentium permittantur qui enim habet ius ad finem, habet etiam ius ad media necessaria vel utilia. Quae ergo ad finem belli nec necessaria nec utilia sunt, aut iure naturae vel iure gentium interdicuntur, hostibus sine iniuria inferri nequeunt, proindeque damnum hoc modo illatum resarciri debet.

Ergo licet hostium vires et consilia explorare, insidias parare et strategemata adhibere e. g. fugam fingere; at non licet fraudes adhibere, quae nulla prudentia praecaveri possunt. — Licet urbes obsidere easque aqua privare, tormenta contra illas explodere, monasteria et ecclesias destruere, si hostes iis utantur ad se defendendos; at non licet veneno inficere puteos vel fontes; ideo etiam aëris venenatio (Gaskrieg, Bakterienkrieg, Atomwaffen) est prohibita vel prohibenda, praesertim cum terminus destructionis nec quoad spatium nec quoad tempus definiri possit. — Licet occidere omnes contrabellantes vel in armis existentes cuiuscunque condicionis, status vel sexus, donec parta sit perfecta victoria; at non licet *directe* occidere innocentes, nec legatos, qui iure gentium sunt inviolabiles, nec licet sicarios occultos, qui signum militis non gestant, subornare, qui ducem occulte trucidant. Innocentes, quos directe occidere non licet, sunt pueri, mulieres, senes, peregrini, rustici, mercatores etc., qui non reperiuntur armis instructi.

Hostes capti ex hodierno iure belli occidi nequeunt: eatenus enim occidi possent, quatenus milites in bello iniusto pugnantes gravis criminis rei essent, propter quod poena capitis eis inferatur; sed nostris temporibus milites bellantes, utpote coacti, non possunt censi gravis criminis rei108).

Bona privata hostium ex stricto iure belli militibus in praedam dari possunt: cives enim regionis hostilis censentur participes iniustitiae, propter quam bellum infertur. Ex hodierna tamen consuetudine bona privata hostium in praedam dare non licet, nisi specialis ratio existat, ut si quis privatus vel aliquis pagus specialem hostilitatem exercuisset109).

Ultimo bello principium iuris gentium, secundum quod bellum geritur contra publicam personam juridicam civitatis, non contra privatas personas físicas seu singulos cives*, graviter neglectum est. **Bellum totale**110) ut aiebant est bellum totius populi contra totum populum hostilem; distinctio inter milites et pacificos cives non agnoscebatur, quia omnes e. g. etiam agricolae, operarii per suos labores hostem adiuverant et ita indirecte vel mediate essent belligerentes. — Bellum totale, saepissime damnatum a *Pio XH.f* offendit contra ius naturae e. g. indiscriminatim cives aggrediendo incursionibus aëreis ad terrorem iniciendum, quia directe occidere vult innocentes; praeterea peccat contra ius gentium vel pacta internationalia.

3. Post recuperatam rem debitam aut post repulsam iniunam victor tenetur acceptare pacem iustis condicionibus oblatam; cessante enim

107) Cf. s. *Thomas II.* II. q. 40, a. 1. ad 1.

108) Cf. Sittl. *Ordnung der Vblkergemeinschaft* n. 178 s.

109) Cf. Sittl. *Ordnung der Vblkergemeinschaft* n. 186.

,10) *Hürth-Abellan II.* 96, 101. Vide notam post n. 354.

iusta causa bellum fit injustum. Per accidens etiam victus quandoque tenetur acceptare pacem, ne se suosque subditos maioribus damnis exponat.

355. Condiciones requisitae. Iustae condiciones, sub quibus bellum inferre licet, tres sunt:

. *Auctoritas suprema*: etenim si adest maior auctoritas, haec litem dirimere et iniuriam illatam vindicare debet.

b. Causa iusta et pravis. Cum bellum modernum sit malum multo atrocius quam bella priorum temporum et quidem non tantum propter arma terribiora, sed etiam propter periculum semper maioris, imo universalis extensionis inimicitarum, hodie multo gravior ratio requiritur ad justificandum bellum, quam antiquiores moralistae requirebant. Praeterea ad iniuriam vindicandam, possessionem recuperandam, controversiam solvendam bellum (*offensivum*) non est medium aptum (quia vis non semper runcta est iuri), neque est medium ultimum, progressus iuridicus populis offert medium magis humanum, magisque consonum rationi ad solvendas controversias: Collegium vel Tribunal quoddam internationale cuius sit invigilare conservationi pacis¹¹¹).

\ Omnibus aliis mediis exhaustis remanet ut unica fere ratio bellum ^(*defensivum*) justificans tuitio iurium fundamentalium humanorum.

Si reprobatur bellum offensivum, intellegitur bellum re vera et non quod speciem tantum offensivum. Non est aggressio, sed defensio civitatis, si iniustam aggressionem omnino certam, inevitabilem, praeparatam, immediate instantem praevenit.

Neque esset bellum aggressivum, sed defensivum, si populus succurreret populo iura sua iusto bello intestino defendenti. (Principium de non-interventu damnatum est D. 1762.)

. Ut *iniuria alio modo* (per arbitros internationales) *reparari* non possit. Bellum enim semper bono utriusque partis imo totius familiae nationum valde nocivum est, quare prius omnia alia media tentanda sunt.

ni) *Pius XII.* explicite damnavit bellum aggressivum: >Un dovere, dei resto, oblige tutti, un dovere che non tollera alcun ritardo, alcun differimento, alcuna esitazione, alcuna tergiversazione· di fare cioè tutto quanto è possibile per proscrivere e bandire una volta per sempre la guerra di aggressione come soluzione legittima delle controversie internazionali e come strumento di aspirazioni nazionali.< Nuntius radioph. 24. dec. 1944 A. A. S. 37 (1945) 18. Cf. *Aguirre*, Annotationes. Periodica 34 (1945) 129—132. *Hiirlh-Abctlan*. II. 98.

De bello defensio *Pius XII.* dicit: »Un popolo minacciato o già vittima di una ingiusta aggressione, se vuole pensare ed agire cristianamente, non può rimanere in una indifferenza passiva; tanto più la solidarietà della famiglia dei popoli interdice agli altri di comportarsi come semplici spettatori in un atteggiamento d'impossibile neutralité.< Nuntius radioph. 24. dec. 1948. A. A. S. 41 (1949) 13.

A fortiori hoc valet considerato hodierno crudelissimo modo bellandi.

d. Ut fundata sit spes successus, ne post strages belli mala sint adhuc maiora neque nimium pax et tranquillitas aliarum nationum perturbetur.

554. De militibus, *a.* In bello *certe iniusto* non licet militare, et in ipso conflictu non licet militibus hostes occidere, neque defensionis causa: ipsi enim sunt iniusti aggressores; ideo si non possunt fugere, curare debent, ne quem ictibus suis feriant nisi aërem.

b. In *dubio* de iustitia belli miles *subditus* vel ante bellum conductus tenetur oboedire, tum quia subditus oboedire debet, nisi peccatum sit certum, tum quia praesumere debet bellum esse iustum, nisi de contrario constet.

c. Miles autem *non subditus* vel conductus post bellum declaratum militare non potest, nisi certus sit de iustitia belli: cum enim agatur de damno gravissimo alteri inferendo, non licet illud inferre, nisi constet bellum esse iustum. Si tamen bellum est defensivum, sufficit etiam probabile iudicium de iustitia belli.

< Non licet militibus in iusto bello pugnantibus ex bonis hostium quidquam auferre, exceptis iis, quae ad victum necessaria sunt, nisi belli dux permiserit. Quare ea, quae invito duce ablata sunt, per se restitui debent, si modo de ipsa ablatione, non solum de laesa disciplina militari invitus sit.

Quamvis non possit esse bellum ex utraque parte iustum, fieri tamen potest, ut utriusque partis milites tuta conscientia bellum gerant: nam milites intimas belli indicti causas plerumque ignorant. causae vero, quae in vulgus sparguntur, ipsis videri possunt iustae. Neque in belli causas intimiores inquirere tenentur, nisi sit gravis suspicio iniustitiae et simul spes cognoscendae veritatis.

Nunc temporis vi iuris gentium seu conventionum internationalium absolute interdicitur spoliatio occisorum; eorum bona, quae dignosci possunt, ad ipsorum heredes pertinent.

Nota: Interdum difficulter determinatur, utrum media in bello adhibenda sint in se seu ex iure naturae prohibita, ita ut numquam licita fieri possint (ut fraudes, e. g. abusus signorum parlamentarii) vel utrum sint prohibita per pacta internationalia quae crudelitates bellicas (inquantum fieri potest) mitigare intendunt. Talia, ex iure gentium prohibita media possent ad propriam defensionem adhiberi, si hostis pacta non servat. Sunt, qui secundae classi annumerent arma ABC (= atomica, bacteriologica, chemica)¹¹².

IIa) P. Palazzini-A. De Jorio, Casus cotise. I. casus 149 de moralitate pyroboli atomici, 461—467. Cf. Pius XII. Allocutiones natalitiae 1955 et 1956 in Per. 45 (1956) 84 ss. cum annotationibus Fàbregas (ibid. 99 ss); A. A. S. 49 (1957) 18—22. De pactis internationalibus cf. A. Verdross, Volkerrecht (Wien 1950), praesertim 342—374.

LIBER SEXTUS¹⁾.

De septimo decalogi praecepto²⁾.

>Non furtum facies.< Ex. 20, 15.

Hoc praeceptum, quatenus *negativum* est, prohibet omnem actum, quo proximi ius in bona fortunae laeditur, et quatenus *affirmativum* est, praecipit, ut unicuique ius suum, quod in bona fortunae habet, reddatur. Praecepto septimo adiungendum est decimum: *Non concupisces domum proximi tui... nec omnia, quae illius sunt*³⁾: sicut enim septimo praecepto actus .externi, ita decimo prohibentur actus interni, nempe voluntas nocendi proximo in bonis fortunae. Virtus igitur, quam hoc praeceptum respicit, est *iustiitia commutativa*, quatenus eius obiectum est ius proximi in bona fortunae; et cum hoc ius vocetur ius dominii, agendum est: *a.* de dominio in bona fortunae; *b.* de laesione dominii in bona fortunae; *c.* de reparatione dominii laesi.

*) De sexto et nono decalogi praecepto agitur in fasciculo separatim edito.

2) *Ioan, de Lugo*, De iustitia et iure tom. I. *Lud. Molina*, De iustitia et iure tom. I. *L. Lessius*, De iustitia et iure I. 2. c. 1—16. *I. Carrière*, De iustitia et iure 3 torn. (Lovanii. 1845—1847). *P. H. Marres*, De iustitia® (Ruraemundae 1879). *De Delama*, Tractatus de iustitia et iure³ (Tridenti 1889). *G. I. Waffelaert*, Tractatus theologici de virtutibus cardinalibus Tr. 11. De iustitia (Brugis 1885). *Ballerini-Palmicri*, Opus theol. morale³ 111. n. 1—550. *A. Lehmkuhl*, Theologia moralis¹² 1. n. 897—912 n. 1052 ss. *Merkelbach II* * n. 277—342; 390—416; 488—610. *Ruland*, Handbuch der prakt. Seelsorge V. Die Bedeutung der Lehre vom Eigentum für das Leben der Christenheit (München 1940). *Schilling*, Moralth. II. § 88 ss; Sozialethik § 12 ss. *Vermeersch-Creusen*, Theol. moral. II.3 (Roma 1945) tractatus V. de iustitia. *Hiirth-Abellan*, De praeceptis, 11. (Roma 1948) n. 106[^]—500. *E. Welty*, Recht und Ordnung im Eigentum (Dülmen 1948). *Nell-Breuning-Sacher*, Wörterbuch der Politik, III. Zur sozialen Frage, IV. Zur Wirtschaftsordnung (Freiburg/Br. 1949).

3) Ex. 20, 17.

CAPUT PRIMUM.

De dominio.

QUAESTIO PRIMA.

De dominio in genere.

Articulus primus.

De natura domini.

355, Notiones praeviae. 1. *Dominium* (generatam) quandoque dicitur quaelibet potestas disponendi vel de personis vel de rebus. In primo casu est ius regendi subditos, seu *ius iurisdictionis*; in secundo casu (strictius) *ius proprietatis*, quod etiam subditis patet.

2. Cum autem auctoritas civilis ius et officium habeat, bonum commune procurandi, praesertim quoad prosperitatem temporalem, subditos etiam regere potest quoad ius proprietatis eorum. Inde distinguunt: *dominium altum*, quod est potestas statuendi de bonis subditorum in utilitatem communem,*¹ et *dominium humile*, quod est potestas subditorum disponendi de suis bonis.

Patet dominium altum non esse veri nominis dominium *proprietatis* (potestas enim civilis nullam in bona subditorum habet proprietatem), sed reipsa non esse nisi dominium *iurisdictionis* seu ius praescribendi circa bona civium ea, quae princeps ad bonum commune expedire iudicaverit.

356. Quid possit auctoritas civilis. 1. Multa lege naturali iam praecepta vel prohibita inculcat vel etiam poenis sancit (sustentatio filiorum, furtum, fraus).

2. Multa in lege naturali incerta et indeterminata clare determinat (successio in bona defuncti).

3. Quae lege naturali nondum absolute postulata sunt, sed eidem magis conformia sunt, statuit (praescriptio, ius auctorum, ius inventoris).

4. In quantum bono communi vere necessarium est, dominium transferre potest (expropriatio).

Duplex conditio requiritur, ut suprema potestas hoc suo dominio uti possit: a. ut adsit causa necessitatis vel magnae utilitatis publicae; β. ut subditos, qui iure expropriationis bonis suis privantur, si fieri potest, indemnes faciat⁴).

4) Cf. *Van Gestet*, De iustitia et lege n. 46 s. *Pius XII*. Nuntius radioph. 1. sept. 1944 [A. A. S. 36 (1944) 254],

5. Actus iuridicos moderatur secundum bonum commune: *a. non assistendo* (v. g. ciebitis ex ludis); *^prohibendo* (quosdam ludos); *c rescindibilitatem* statuendo (contractus minorennium); *d. irritando* vel in solo foro externo, intacto valore in conscientia, vel etiam in utroque foro. *e.* Quibusdam negotiis maioris momenti *praescribit concretam formam* (sollemnitates), ut actui tribuat maiorem securitatem, possibilitatem probationis. His sollemnitatibus etiam plerumque ut sanctio additur irritatio actus.

Valor in conscientia. 1. Quae lex civilis conformiter ad legem naturalem statuit, (η. 1, 2, 3) in conscientia valent, et quidem ex iustitia cominutativa,

2. Prohibitio actus diitifficanda est, an sit mere poenalis, an praeceptiva.

3. Irritatio actus, si fit propter defectum essentialem, ante sententiam iudicis obligat in conscientia.

*»-
c

Ideo contractus cum amente, ebrio, sub condicione turpi, de re impossibili etc. initi, qui a lege irritantur⁵⁾, sine iudicis interventu plane irriti sunt. Quodsi lex civilis actum iudicum iure naturae e. g. propter errorem substantialem invalidum solum *rescindibilem* declarat, dicendum est supremam auctoritatem propter bonum commune eiusmodi actibus valorem, quem ex se non habent, tribuere, donec rescindantur ab eo, qui in contrahendo erraverat^{®)}.

Legislator tum ecclesiasticus tum civilis omnium consensu leges irritantes, si velit, condere potest⁷⁾. Legislatorem *ecclesiasticum* sollemnitates a se praescriptas ad valorem actus exigere, certum est; quoad legislatorem *civilem* in casibus particularibus eius intentio exquirenda est, num et quousque actus irritare velit, in specie num praescriptae formalitates ad valorem actus exigantur.

4. Leges civiles actus iuridicos *irritantes* propter defectum formae *^praescriptae* ante sententiam iudicis probabiliter non plene sed *civiliter tantum* irritant, nisi rei seu contractus natura aliud exigat. Cum enim hae leges civium libertatem in transferendo dominio coarctent et proinde odiosae sint, quantum fieri potest, strictam interpretationem admittunt[©]Insuper contractus iure naturae validi non sunt habendi irriti, nisi de eorum nullitate certo constet.ffiandem legislatores hodierni negantes ius naturae solum ius positivum agnoscunt, ideo suis legibus, ubi ab ipsis dependet, solum hoc non etiam illud irritare intendunt.

V'

§) *a.* Etsi ergo certi contractus in codice civili dicantur simpliciter *irriti* seu *nulli*, vi legis civilis tamen irritantur civiliter tantum. Nam ex rationibus supra adductis certe probabilis et proinde in praxi tuta est sententia opinantium

5) C. G. § 104. 138. 306. C. A. § 865. N. 878. 879.

®) Cf. C. G. § 119. 123.

7) S. *Poenitcnt.* responso 21. ian. 1873 manifesto agnoscit potestatem auctoritatis politicae irritandi etiam in foro conscientiae actus iuridicos. Cf. A.S.S. VII. 221.

contractus, qui a lege dicuntur nulli, solum in foro externo invalidos constitui. Si ergo e. g. infirmus morti proximus viva voce donet alicui legatum, donatio, quippe carens forma legali, informis est; ideo heres non tenetur solvere legatum et solutum iuridice repetere potest, quia uti potest iure, quod a lege ei conceditur; sed neque legatarius tenetur illud reddere, donec heres irritationem donationis per iudicem impetraverit.

b. Natura rei exigit, ut contractus statim ante sententiam iudicis invalidus sit, quando finis, propter quem contractus declaratur invalidus, alias obtineri non potest. Huiusmodi sunt contractus cum parentibus initi de non dandis alimentis, contractus, quibus laeditur ius filii in partem legitimam.

5. Post sententiam iudicis actum juridicum declarantis invalidum, actus Tabendi sunt plene invalidi etiam in conscientia:

Sententia enim iusta legitimi iudicis in conscientia valorem habet. Insuper ordo publicus et securitas iurium exigunt, ut sententia iudicialis dubiis et litibus etiam in foro interno conscientiae finem imponat⁸⁾.

Vermeersch-Crcusen (II. n. 321) citans *Van Gestel* (De iustitia et lege, pp. 141, 203, 224, 225) proponit regulam: Leges civiles, quae immediate iura de rebus materialibus definiunt (i. e. condunt, determinant, extinguunt), vi sua obligant in conscientia; quae vero immediate praescribunt actus quosdam circa bona fortunae, non obligant in conscientia, nisi post sententiam iudicis.

Nota 1. Nihilominus *contractus onerosi*, qui lege civili irritantur, ordinarie etiam naturali valore in conscientia carent. Contractus enim non valent ultra consensum contrahentium; sed in contractibus onerosis contrahentes censentur noluisse in contractum consentire nisi ad normam legis civilis, quia secus a iure civili non protegitur; quare contractus onerosi, qui ex iure nulli sunt, plerumque etiam naturaliter nulli habendi sunt

Nota 2. Praecepta iustitiae in sequentibus secundum ius naturae potissimum exponenda sunt; additis tamen in notis (signo C. A. = codex austriacus; Nov. = Novella de d. 13. oct. 1914, C. G. = codex germanicus, C. H. = codex Helvetiae et quidem ZGB. = Zivilgesetzbuch, OR. = Obligationenrecht) illis textibus iuris civilis, ad quos confessarius attendat oportet.

557. Definitio. *Dominium (humile, de quo abhinc)* est legitima facultas pro arbitrio disponendi de re aliqua tamquam sua.

a. Rei *dominum* esse, rem *suam* propriam esse significat, eam talem cum domino suo connexionem habere, ut in ea habenda atque in eius usu ipse omnibus aliis praeferrere debeat, dominus est enim finis immediatus rei. Quamvis ergo nulli hominum, Deo tamen de eius usu rationem reddere debet⁹⁾.

b. *Disponendi* i. e. possidendi, utendi, vendendi, commutandi, donandi, abutendi, i. e. usque ad interitum rei utendi vel consumendi etc. *Pro arbitrio*: dominium dat domino facultatem disponendi de re sua, prout ei placuerit, *quin laedat iustitiam*; arbitraria ergo dispositione e. g. prodiga donatione vel rei destructione contra aliam virtutem, puta liberalitatem, caritatem vel pietatem

8) *Lehmkuhl*, Das bürgerliche Gesetzbuch S. 37.

e) Cf. *Lugo*, De iustit. disp. 1. n. 5.

peccare potest, contra iustitiam commutativam non peccat. *De re aliqua* genericè accipiendum est, prout significat res corporeas et incorporeas; datur enim dominium non solum rerum corporearum ut auri, agri, sed etiam incorporearum ut famae, honoris, iuris hereditatis. *Tamquam sua*: his verbis significatur definitionem propositam esse *dominii stricto sensu*, scii, agi de *jure in re*: si enim latiore sensu dominium etiam dicitur de omni iure absoluto, etiam de *iure ad rem*, vel etiam latissimo sensu de omni *iure absoluto et relativo*¹⁰⁾, iam non potest dici dominum posse disponere de re tamquam sua. Ita v. g. de re promissa vel obligatorie vendita, sed nondum tradita, vel de re debita ab alio, non potest quis disponere tamquam de sua.

c. Quod quandoque additur in definitione: *tnisi dominus aliunde prohibeatur**, verum est tamquam assertum, sed additum ad defn..tionem hanc redderet vitiosam. Per se enim talis facultas disponendi de re proprie limitari posset solum eo, quod alius haberet ius disponendi de parte rei; tunc autem ipse dominus non iam haberet dominium de illa parte rei. *Limitari autem potest*:

a. *exercitium iuris* — aut *moraliter*, si certus usus est contra aliam virtutem (bonis suis uti ad ebrietatem vel luxuriam) — aut *juridice*, si ex iustitia abstinere debet a quodam usu (minorennis). Ceterum haec limitatio in ipsa definitione indigitatur per verbum *^legitima** facultas i. e. secundum leges (naturales et positivas) divinas et humanas. Idem innuit verbum *>pro arbitrioc*, quia liberum arbitrium hominis regitur lege morali.

β. *ipsum ius* — si quaedam iura excipiuntur ita ut non habeat dominium plenum (domus haereditate accepta sed ita, ut ius habitandi sit apud tertium) — aut si in ordine sociali propter bonum commune quidam limites ponuntur (ius aedificandi v. g. restringitur propter bonum commune vel vicinorum). In priori casu habetur limitatio *proprie* dicta (per ius tertii), sed *extrinseca*; in altero casu habetur limitatio *intrinseca*, quia iura hominum in societate viventium intrinsecus adaptata sunt ordini sociali, sed *improprie dicta*, quia propria limitatio solum fieri potest per verum dominium alterius.

558. Principia iuris. Ex dominii natura haec *principia* deducuntur et explicantur, quorum in iure frequens est usus:

a. *Res clamat ad dominum.*

Hoc principium ipsum ius dominii exhibet: cum enim vi iuris dominii res ipsa sit domino obstricta, ea ad dominum redire tendit, ubi ex eius possessione evaserit.

b. *Res fructificat domino.*

Id ex notione dominii immediate consequitur: si enim tota rei substantia in domini commodum servire debet, etiam fructus ex ea prognati domino cedunt.

c. *Res perit domino*, vel accuratius: res, quae ciaSu^perit, domino perit, quae culpa perit, perit ei, qui culpam commisit.

Id pariter ex natura dominii immediate sequitur: cum enim dominus vi dominii ius in ipsam rem possideat, pereunte re naturaliter perit etiam ius in illam. Quodsi res alterius culpa perit, res ipsa perit quidem domino, sed quia ille, cuius culpa perit, pretium aequivalens domino reddere tenetur, ei, qui culpam commisit, perire dicitur.

10) Explicationes horum terminorum cf. *De principiis*, n. 270.

d. Ex re aliena non licet ditescere.

Id ex principio secundo sequitur: qui enim ex re aliena ditescit, fructus rei alienae in suam utilitatem convertit, id quod iustitiae adversatur; qui vero non ex re aliena, sed *occasione* rei alienae ditescit, neque ius alienum neque iustitiam laedit.

559. Divisiones. Dominium (*humile*) dividitur in *perfectum* seu plenum et *imperfectum* seu semiplenum. •^illud est potestas pro arbitrio disponendi de substantia *et* de utilitate rei, (hoc est potestas disponendi *ve*) de substantia rei *vel* de eius utilitate.

Dominium *imperfectum* dividitur in dominium *directum* seu radicale, quod est potestas in solam rei substantiam^et dominium *indirectum* seu dominium *utile*, quod est potestas in solam rei utilitatem et definitur: potestas percipiendi utilitatem ex re aliena salva eius substantia. Dominii indirecti praecipuae species sunt *usus*, *ususfructus* et *servitus*.

Nota. Codices recentes diversas species dominii imperfecti ad servitutem reducunt, ideoque de usu et usufructu tamquam de speciebus servitutis agunt, ut ex infra de servitute dicendis patebit.

560. De usu. 1. Usus (Gebrauchsrecht) est ius utendi re aliena salva eius substantia.

a. Ille, cui competit usus alicuius rei, dicitur *usuarius*, ut distinguatur ab eiusdem rei proprietario.

b. Aliud est re aliqua *ut*) aliud est re aliqua *frui*: qui re uti potest, eam utilitatem pro se et suis ex re percipere potest, quam exigit necessitas; qui autem re frui potest, *omnerri* utilitatem iure ex re percipit, quam ipsa praebere potest.

2. Ad usum referri solent: a. *habitatio* seu ius utendi aliqua parte domus alienae; b. *lignatio* seu ius colligendi ligna in silva aliena; c. *pastio* seu ius ducendi pecora in pascua aliena; d. *diversae species commodati* ut usus equi, vestis etc.

3. Usus, prout hic accipitur, est ius utendi aliqua re ad nutum non revocabile; ab hoc usu distinguendus est usus ad nutum revocabilis, cuiusmodi est *licentia* utendi aliqua re, qualem religiosi accipiunt a suo superiore.

Olim acris orta est disputatio, utrum verus rei *usus* sit, quando rei substantia usu consumitur, prout contingit in cibo et potu, an potius usus rei primo usu consumptibilis huius *dominium* contineat. Quaestioni ansam dederunt religiosi, qui (ut fratres minores) nullius rei ne minimae quidem dominium, sed solummodo usum se habere dicebant. Qui affirmabant usum rei, quae usu consumitur, ab eius dominio *separari non posse*, ita arguebant: qui de rei substantia disponere potest, eius dominium habet, sed qui uti potest re, quae ipso usu consumitur, de eius substantia disponit. Qui vero affirmabant usum rei ipso usu consumptibilis ab eiusdem dominio *separari posse*, hac usi sunt distinctione: si usus intelligitur ius irrevocabile et a voluntate concedentis independens,

usus rei huius dominium continet; quodsi usus rei intelligitur ius ad nutum revocabile et a voluntate concedentis plene dependens, usus rei huius dominium non continet, etsi res ipso usu consumatur¹¹⁾).

De usufructu. Ususfructus (NutznieBung, NieBbrauchsrecht) est ius utendi et fructu re aliena salva eius substantia. Distinguitur ususfructus *legalis* et *conventionalis*, prout ex lege canonica vel civili aut ex contractu habetur.

a. Ille, cui competit ususfructus alicuius rei, dicitur *usufructuarius* vel *fractarius*, ut ab eiusdem rei domino vel proprietario distinguatur.

^ Ususfructus eo differt ab usu, quod fructuarius ius habet non solum utendi re aliena sed etiam fructus percipiendi, qui ex ea nascuntur; immo in fructus dominium perfectum habet, adeo ut non solum fructus sibi necessarios, sed omnes percipere eosque pro arbitrio alienare possit.

c. Ex lege *canonica* beneficiati usumfructum habent suorum beneficiorum; ex lege *civili* usumfructum habent parentes et bonis filiorum minorum, quandoque maritus et quibusdam bonis suae uxoris.

561. De servitute, a. Servitus (Dienstbarkeit) est ius accepta est ius, quod aliquis habet, ut alterius res sibi vel rei suae serviat; passive sumpta est onus rei inhaerens, vi cuius alteri ad aliquod commodum servire debet. Sic si alicui convenit ius transeundi per agrum alienum, ipse est subiectum servitutis activae, ager vero est subiectum servitutis passivae.

b. Servitus passiva duplex est: altera *personalis*, quando res aliqua alteri personae utilitatem praestare debet, cuiusmodi sunt *usus* et *usufructus*, si passive accipiantur; altera *realis* seu *praedialis*, si res aliqua alterius rei commodum praestare debet, ut est servitus pascendi gregem in aliqua silva.

c. Ad servitutem realem constituendam duae res requiruntur, quarum altera fert onus et dicitur *serviens* (silva), altera utilitatem percipit et dicitur *dominans* (grex).

Nota. 1. Aliae quaedam species dominii imperfecti vel servitutis sunt: *Emphyteusis* (Erbpacht), i. e. ius plenae fruitionis rei alienae, pro quo autem non pretium aequivalens, sed solum minor summa pro agnitione dominii alteri solvitur (C. A. § 1122; C. G. Introd. a. 63); porro: *superficies* (Erbbaurecht), i. e. aliquis habet dominium in aedificia, quae supra vel infra fundum alterius extruuntur, ita ut hoc ius alienare vel haereditate transferre possit (C. G. 1012 ss.) — Insuper existant quaedam iura in re aliena, quae sunt *accessoria* ad firmandam obligationem principalem. Praesertim notanda sunt: *Pignus* (Pfandrecht), i. e. speciale ius quod creditor habet in rem oppignoratam, ut possit eam interim possidere et deinde sibi satisfacere ante alios creditores sive per venditionem rei, sive per acquisitionem; pro pignore traditur res mobilis vel titulus

n) Cf. *Holzmann*, Theologia moralis IV. n. 166 ss. *Elbel-Bierbaum*, Theologia moralis II. pr. 5. n. 40 ss.

(Wertpapier). — *Hypotheca* i. e. speciale ius in re immobili, quo haec creditori obligatur, ut ante alios ex pretio huius rei ipsi satisfiat. Requiritur sollemnitates, praesertim ut inscribatur in libro fundorum. (C. A. 448 ss; C. G. 1112 ss.)

2. Ius servitutum in codicibus modernis diligenti studio exaratum est, quod cum iura determinet atque ad mutuam civium concordiam servandam conducat, in conscientia obligat¹²⁾.

3. Cum ius servitutum praesertim realium valde implicatum sit, saepe inter vicinos ansam praebet discordiarum. Curet parochus eiusmodi lites aut praecavendas aut tollendas, atque ad hunc finem obtinendum partes adversas moneat, ut potius de iure aliquatenus cedant, quam ut bona fortunae et mutuam concordiam periculo exponant.

562. Fructus rei. Nomine fructus rei omne id intelligitur, quod ex re nascitur. Fructus *dividuntur ratione originis* in spontaneos, industriales et mixtos, *ratione collectionis* in pendentes, percipiendos et perceptos.

1. *a. Spontanei* illi dicuntur, quos res producit sine speciali hominum industria. Dicitur *speciali*, quia vix erit res frugifera, quae absque ulla hominis industria et labore fructus ferat.

.Fructus spontanei vel sunt *naturales* vel *civiles* (fr. *rei* vel *luris*), prout a natura ipsa producuntur ut foenum prati, lignum silvae, foetus animalium, lac, lana, ova etc., aut vi contractus vel alius obligationis percipiuntur, ut pretium, quod pro locatione domus, foenus, quod pro mutuata pecunia, pensio, quae pro officio acquiritur.

b. Industriales illi vocantur, qui sola hominis industria et labore acquiruntur, licet mediante aliqua re vel instrumento, ut opera artificum et opificum, lucrum ex negotiatione perceptum.

Emolumentum ex simplici venditione perceptum considerari potest ut fructus industriae: nam ut emolumentum perceptum possit dici fructus industriae, non requiritur, ut intervenerit singularis et extraordinaria, sed sufficit vera personae opera et industria.

c. Mixti illi dicuntur, qui partim a natura producuntur, partim industriae humanae debentur ut segetes, vinum, oleum, caseus, butyrum. Et quia aliquam industriam etiam fructus naturales exposcunt, quandoque dictu difficile est, utrum aliquis fructus naturalibus an mixtis accenseri debeat.

2. *a. Pendentes* dicuntur, qui non sunt a re separati ut foetus animalium nondum in lucem editi, poma ex arbore adhuc pendentia, segetes nondum demessae.

b. Percipiendi vocantur, quos possessor potuisset percipere, si voluisset, sed non percipit sive negligentia sive dolo.

c. Percepti dicuntur, qui a re frugifera iam separati et a possessore collecti sunt. Hi iterum dividuntur in consumptos et exstantes.

¹²⁾ C. A. § 472—530. C. G. § 1018—1093.

Articulus secundus.

De possessione.

565. Notio. *Possessio* est detentio rei non prohibita¹³⁾ possideri cum animo eam habendi ut suam. Opponitur dominio, eo quod non est *ius* sed merum *factum*.

‘ T’*
- VASCUM

g. *Detentio* supponit rei apprehensionem: possessio enim inchoatur per apprehensionem, qua quis rem occupat et a detentione possessio continuatur. Quod iura attinet, eorum apprehensio ordinarie in acceptatione et detentio in eorum exercitio consistit. Detentio etiam per alium fieri potest (v. g. per tutorem)¹³⁾.

b. Nomine *rei* significatur *obiectum* possessionis, quod esse potest non solum res corporea ut pecunia, ager, domus, sed etiam incorporea ut ius. In priore casu habetur proprie dicta possessio, in altero habetur possessio improprie dicta seu quasi-possessio.

c. Ad possessionem non sufficit, ut quis physice rem aliquam apprehendat et detineat, sed requiritur, ut eam detineat cum animo eam habendi *tamquam suam*; requiritur ergo, ut rem apprehendat non solum corpore sed etiam animo seu voluntate; ideo depositarius proprie non possidet depositum.

d. Ad veram possessionem non requiritur quidem ius in rem possessam: nam etiam fur possidet, etsi iniuste; requiritur autem, ut ius certam rem incapacem non declaret, quae possideri, vel certam personam incapacem non declaret, quae possidere possit; sic res publicae (e. g. viae et plateae urbis) ab homine privato et nonnullae res sacrae (e. g. reliquiae insignes) a laico possideri nequeunt.

564. Divisio. *Possessio dividitur*: a, in possessionem *legitimam* seu *iuris*, quae inchoatur cum titulo, qui per se dominium transferre potest, ut est donatio, emptio, et in possessionem *illegitimam* seu *facti*, quae caret *vero* titulo, qui dominium transferre possit.

Qui *dubitat*, utrum res, quam possidendam assumit, sua sit an aliena, eam *legitime* possidere incipit, si in nullius possessione est et ipse animum habet inquirendi et rem certo domino restituendi.

Si autem res de qua dubitat in alterius possessione (quamvis dubia) est, illegitime possidere incipit, qui rem invito possessore assumit.

b. *Possessio* aut est possessio *bonae* ut *dubiae* aut *malae fidei*:
A *bonae fidei* habetur, si possessor invincibiliter putat rem esse suam;
A *dubiae fidei* habetur, si possessor vel initio vel decursu possessionis dubitat, an res sit *sua* ut *malae fidei* habetur, si possessor scit rem, quam possidet, esse alienam.

13) C. A. (§ 309 ss.) eum qui rem detinet vocat »Inhaber«, detentionem »in seiner Macht oder Gewahrsam haben«; tamquam modos apprehensionis enumerat: pro rebus corporeis mobilibus »physische Ergreifung, Wegführung oder Verwahrung«; pro immobilibus »Betretung, Verwahrung, Einzäunung, Bezeichnung oder Bearbeitung«; pro incorporeis »Gebrauch«.

565. Effectus possessionis. Omnia iura positiva possessioni quaedam tribuunt *privilegia*, tum quia ipsum factum possessionis, si bonae fidei est, fundat praesumptionem iuris, scilicet cum possessione conjunctum esse etiam dominium rei possessae. Quia haec privilegia conducunt ad tranquillitatem publicam civiumque excitant diligentiam in rebus suis custodiendis, ea etiam ex lege naturae possessioni competunt et etiam in foro conscientiae observari debent:

1. *In pari causa vel dubio melior est condicio possidentis*, i. e. possessio tribuit ius retinendi rem possessam, donec certo vel saltem firmiore motivo constet eam esse alienam.

Ideo nemo sine iniuria spoliari potest re, quam possidet, nisi certo constet alium ius habere eam possidendi.

2. *Possessio bonae fidei parit praescriptionem*, attamen non transfert rei dominium nisi ope praescriptionis.

Possessio hoc privilegium non confert, nisi sit *certa* et *non malae fidei*; possessio dubia vel malae fidei nihil valet.

Articulus tertius.

De obiecto dominii.

Obiectum dominii est id, cuius homo potest esse dominus. Ea, quorum homo potest esse dominus, solent dici *bona* et triplicis generis distinguuntur⁶ interna, mixta, externa. *Interna* recensentur hominis vita, potentiae, membra, actiones; *mixta* sunt fama et honor, quae veluti media sunt inter bona interna et externa; *externa*, quae sub hominis dominio cadunt, sunt plurimae res sublunares.

A

566. De bonis internis. 1. Illorum bonorum internorum, quae ab ipso homine *non sunt distincta*, ut vita, potentiae et membra, homo non habet *dominium directum* sed solum *dominium utile*, ita ut omnem ex eis utilitatem capiat eorumque sit administrator et custos.

a. Deus nemini ius perfectum in vitam et membra sua dedit, sed sibi illud reservavit: *Videte quod ego sim solus et non est alius Deus praeter me; ego occidam et ego vivere faciam* 14). Et sane nemo sui ipsius vere dominus esse potest, quia dominus superioritatem respectu eius, cuius est dominus, significat. b. Potestatem habere debet iis utendi ad obtinendum finem suum neque ab ullo homine in hoc usu impediri potest, cum in tendentia in finem suum a quovis homine independens et plene sui iuris sit.

6 H.

2. Illorum bonorum internorum, quae ab homine *distincta* sunt⁶, ut actiones tum naturales tum supernaturales et bona illis effecta, homo plenum dominium habet, ac proinde de iis disponere pro lubitu potest.

14) Deut 32, 39. Cf. Sap. 26, 13 s.

Cum enim facultatibus propriis uti possit tamquam suis, donlinium habet tum in earum operationes (e. g. laborem) tum in bona ex operationibus orta, quae operationum sunt fructus.

567. De nis mixtis *Famae et honoris* homo plenum dominium habet: illorum enim bonorum, quae sunt fructus propriae industriae, dominium ipse habet; sed fama et honor propria eius industria comparantur et augentur. Insuper homini omnium consensu competunt actus domini circa famam et honorem: ea enim se diffamando ad petendum consilium abicere, restitutionem calumniatori condonare potest. Hoc tamen dominium aliquando alia, eaque superiore lege restringitur.

568. De t nis externis.

Hominem in bona externa plenum dominium acquirere posse infra dicitur; hoc loco exhibere iuvat *distinctiones rerum externarum*, quarum homo dominium habere potest.

1. Res *in commercio positae*, quae in dominio personae privatae esse possunt et *extra commercium positae*, quae in dominio personae privatae esse nequeunt. Eiusmodi sunt *a.* res publicae Ecclesiae ut loca sacra, templa, coemeteria; *b.* res publicae societatis civilis ut viae publicae, plateae, publici pontes, moenia urbium; *c.* res communes ut aër, lux, mare, quarum rerum usus omnibus communis, dominium autem nullius est.

2. Res *mobiles* et *immobiles*, prout salva earum substantia de loco in locum transferri possunt ut animalia, supellex, aut transferri non possunt ut domus, silva. Aliae res sunt mobiles et immobiles *ex natura sua*, aliae *ex legis dispositione*, de qua re conferendi sunt codices civiles.

Lex civilis etiam fructus nondum collectos et >fundum instructumc i. e. ea, quae ad gerendam oeconomiam necessaria sunt, in nonnullis casibus ad *bona immobilia* censet. — Res mobiles sunt etiam variae vires naturales ope machinarum excitatae vel captae e. g. vis electrica.

3. Res *fungibiles* (vertretbare) illae dicuntur, quarum una in solu-^4^rtione vel restitutione vice alterius fungi potest, in quibus ergo non ad speciem (i. e. ad rem individuum), sed ad genus (ad quantitatem et qualitatem) attenditur, ut oleum, vinum, triticum, pecunia, in qua non substantia nummi, sed eius valor spectatur; \non *fungibiles* illae dicuntur, quarum una non potest vice alterius fungi, sed quae in individuo tradi debet, in quibus ergo ad speciem (i. e. ad rem individuum), non solum ad genus attenditur, cuiusmodi sunt animalia, vestes etc.

4. Tandem *reprimo usu consumptibiles* *exprimo usu non consumptibiles*; illae in primo suo usu naturali destruuntur seu in aliam sub-

stantiam mutantur ut panis, vinum, lignum ad comburendum; hae usu quidem atteruntur, at non corrumpuntur, sed in sua substantia post usum perdurant ut vestis, domus, supellex.

Divisio rerum externarum in *corporeas*, quae tangi possunt ut domus, ager, pecunia et *incorporeas*, quae tangi non possunt ut diversa iura e. g. ius venandi, ius piscandi, quae in iure romano magni momenti erat, in codicibus recentibus vix amplius occurrit.

Articulus quartus.

De subiecto dominii.

,369. De ipso subiecto. Subjectum dominii intelligitur persona, cui dominium competit. Duplex distinguitur persona, quae dominii capax est, *persona physica* et *persona moralis*.

1. Ex iure naturae subiectum dominii est *omnis homo vivens*, etiam infans nondum natus et homo perpetuo amens¹⁵⁾.

a. *Fundamentum dominii* est natura rationalis: per rationem enim homo habet potestatem disponendi de rebus suis. Quare etiam infantes et perpetuo amentes dominii acquirendi et habitualiter retinendi, non autem dominii exercendi capaces sunt: ad dominium enim acquirendum et habitualiter retinendum sufficit natura rationalis sine ullo actu voluntatis; ad exercitium vero dominii requiritur usus rationis.

b. *Post mortem* homo non retinet dominium bonorum fortunae, etsi retineat dominium famae: cum enim bona fortunae ab auctore naturae homini concessa sint ad vitam temporalem sustentandam, ius in bona fortunae ipsa morte extinguitur.

c. Etsi omnis homo ratione utens iure naturae dominii eiusque exercitii capax sit, *iure tamen positivo* haec capacitas ob bonum commune variis modis restringitur, de quibus inferius agendum est.

2. Etiam *personae morales* seu societates dominii sunt capaces. Quaevis societas, quae ad finem honestum instituta est, iure naturae capax est acquirendi dominium rerum temporalium; verum a lege civili hoc ius in illis tantum agnoscitur, quae ab ipsa constituuntur *personae iuridicae*, iurium nempe acquirendorum capaces.

a. *Quoad societates ecclesiasticas* personae iuridicae sunt imprimis universalis ecclesia, quae iure naturali et divino independenter a potestate civili dominii bonorum temporalium capax est; deinde intra ambitum ecclesiae: societates minores scilicet dioeceses, parochiae, fabricae ecclesiae, societates religiosas, seminaria, hospitalia, pia instituta etc. (ie).

b. *Quoad societates profanas* personae iuridicae sunt imprimis ipse status seu res publica, quae, cum sit societas perfecta et independens, natura sua bonorum suorum dominium habet; deinde intra ambitum status: provinciae, mu-

t») Gal. 4, 1. Cf. C. A. § 22. C. G. § 1; 1923.

10) Cn. 1495: cf. cn. 100.

De dominio in genere

nicipia, collegia, universitates et complures aliae societates minores, quae privilegio personalitatis iuridicae donantur atque inde societates *privilegiatae* vocantur.

Nota, Ab hoc dominio personae moralis (Gesamteigentum) distinguendum est *condominium* (Gemeinschaftliches Eigentum vel Mit-eigentum) quod est plurium personarum dominium in unam rem non divisam.

Ita v. g. si plures ineunt contractum societatis, ut ex una re indivisa singuli lucrum capiant; vel si constituuntur plures cohaeredes unius rei; quid singuli possint determinat lex civilis.

Condominium dicit singulos aliquod dominium habere, ita ut (secundum legem) acquirere vel amittere possint. In dominio *personae moralis* vero singuli nil habent, sed solum collegium.

QUAESTIO SECUNDA.

De dominio in res externas.

Articulus primus.

g De indole dominii in res externas.

i 570. De origine. De origine dominii ex iis, quae ius naturae ex pro-
A fesso docet, ea tantum principia desumenda sunt, quae ad hasoe
 quaestiones rite intelligendas requiruntur¹⁷⁾).

1. Deus bonorum temporalium dominium ad vitae conservationem initio ita concessit generi humano, ut bona essent *omnibus communia* i. e. non unius magis quam alterius propria.

a. Bona temporalia ab auctore naturae in hunc finem condita sunt, ut homo de necessariis ad vitae conservationem ex iis sibi provideat; ergo homo ius habet ex bonis temporalibus sibi acquirendi quae ad vitae sustentationem necessaria sunt; atqui hoc ius est verum in bona temporalia dominium.

b. Bis Deus rerum terrestrium dominium homini concessit, primo quidem mox post creationem: *Dominamini piscibus maris et volatilibus coeli et universis animantibus, quae moventur super terram*¹⁹⁾; deinde iterum post lapsum et diluvium: *Crescite et multiplicamini et replete terram et terror vester ac tremor sit super cuncta animalia terrae etc.*¹⁹⁾. Hisce Deus res creatas generi humano tamquam *bonum commune* concessit.

2. Rerum initio negative communium divisio earumque tum mobilium tum immobilium *privatum dominium* non solum licitum, sed in praesenti statu naturae lapsae etiam *necessarium* est.

Affirmant socialistae bona temporalia tamquam bonum omnibus commune habenda atque servanda esse, ita ut bonorum divisio et dominium eorum privatum illicitum ac prorsus iniustum sit. Verum multiplici argumento ostenditur dominium privatum in praesenti rerum ordine prorsus necessarium, et proinde ex Dei voluntate derivandum esse²⁰⁾. Ex quibus patet discrimen inter divites et pauperes nullo unquam tempore in societate humana cessaturum esse: *Semper pauperes habetis vobiscum?*²¹⁾.

n) Leo XIII. Rerum nov.; Pius XI. Quadragesimo anno cf. *Nell-Breuning* in *Worterbuch zur Politik* 111. (Freiburg/Br. 1949) s. v. Soziale Weltrundschreiben; Pius XII. Allocutio radiophonica in festo Pentecostes 1941 habita, cf. *Per.* 30 (1941) 229—241 cum annotationibus *Gundlach* (ibid. 242—250). S. *Thomas* 11. II. q. 66. a. 2. *Th. Meyer*, Institutiones iuris naturalis II. n. 162 ss. *Vermecrsch*, Quaestiones de iustitia n. 194—245. *H. Pesch*, Liberalismus, Sozialismus und christl. Gesellschaftsordnung (Freiburg/Br. 1901), *Idem*, Lehrbuch der National-Ökonomie, 1. 190 ss. *F. Keller*, Grenzen des christl. Eigentumsrechtes (1928); *O. Schilling*, Der kirchliche Eigentumsbegriff² (1930), *Idem*. Christl. Wirtschafts-ethik (München 1954).

1ß) Gen. 1, 28. 10) Gen. 9, 1.2.

20) Breviter argumenta constringit *Biederlack*. Die soziale Frage¹⁰ n. 91 ff. *Calhrein*, Das Privateigentum. *Donat* Ethica specialis³, n. 51 ss.

«) Matth. 26, 11.

3. Ex ipso *iure naturae* et quidem *occupatione* introducta est inter homines rerum initio communium divisio et privatum dominium (D. 1938 a—c).

Quo iure facta sit prima rerum divisio, et quo modo primitus introductum sit privatum dominium, inter eruditos non constat. Alii eam factam fuisse putant auctoritate paterna, alii hominum pacto sive explicito sive implicito, alii lege humana, alii tandem vi ac violentia, qua robustiores oppresserunt infirmos. In genere id *iure naturae* factum esse negari nequit. Cum naturali facultate acquirendi rerum dominium coniungi debet factum liberum, quod sit ratio et titulus domini in rem aliquam determinatam; atqui hoc factum est rei negative communis *occupatio*. Inde principium: *Res nullius fit primi occupantis*.

4. Dominium legitima occupatione partum *non est absolutum*, sed suis limitibus restrictum (D. b—c).

Scilicet nequit homo bona sua ita habere tamquam propria, ut nulla ratione sint amplius communia seu ut omnes alios ab eorum usu semper et sub quavis condicione excludere possit: dominium enim privatum, quod est ius secundarium, nequit auferre ius primum. Iam vero finis primum, ob quem creata sunt bona corporea, is est, ut hominibus praesto sint media ad conservanda ea bona, quae ipsa natura omnibus vult esse communia. Ius ergo ex ipsa natura inditum ad eas res, quae requiruntur ad haec bona tuenda et conservanda, homo retinet etiam facta bonorum divisione²²⁾.

a. Hoc ius acquirendi ea, quae ad vitam conservandam necessaria sunt, pro diversa hominum condicione diversum est. «. Qui laborare potest, ius (strictum) habet ad laborem i. e. labore sibi comparandi necessaria vitae (n. 69). β. Qui labori ineptus est, ius (morale seu legale) habet ex divitum bonis superfluis accipiendi necessaria vitae, γ. Qui in extrema necessitate est, ius (strictum) habet sumendi ea, quae vitae conservandae necessaria sunt. Utrumque enim ius, quantum fieri potest, illaesum servari debet; quodsi dominium privatum impediat vitae conservationem, cessat ius secundarium et praevalet ius primum. Hoc ius non ita intellegendum est, quod dives extreme indigenti ea conferre teneatur, quibus indiget, sed ita, ut teneatur non impedire eum, qui in extremo periculo de necessariis sibi provideat. His iuribus ex altera parte respondent totidem officia, quae cum dominio rerum temporalium connexa sunt.

b. Distingui debent *bona, quae natura omnibus vult esse communia*, a bonis, quae ipsa natura non pro omnibus intendit, sed quae singuli pro condicione sua sibi comparant. Prioris generis bona sunt vita, sanitas, libertas, fama; posterioris generis bona sunt status nobilis, divitiae, magna dignitas, officium et eiusmodi²³⁾.

571. De obligationibus domini privati ²⁴⁾. 1. Homo naturaliter habet ius possidendi bona temporalia tanquam sua, ita ut sit contra iustitiam commutativam, eum in his bonis laedere vel ei sua non tribuere.

22) Cf. S. Thomas II. 11. q. 66. a. 2. H. Pesch, l. c. Pflichten und Schranken des Eigentums. S. 390 ff. Enc. Quadr. an. 1. c. 191 ss.

20) Cf. Lugo disp. 16. n. 153 ss.

24) Enc. Quadr. an. A. A. S. 23 (1931) 177—228, imprimis 191 ss.

>ius enim possidendi privatim bona, cum non sit lege hominum sed natura datum, non ipsum abolere... auctoritas publica potest.c25) xParva et mediocris proprietas in agricultura, in artibus manufaciendis, in commercio et industria debet servari et promoveris26).

2. Cum autem multi sint eodem iure praediti, et bona a Creatore sint data, ut non solum singulis eorumque familiis, sed per dominium privatum etiam universae familiae hominum inserviant, certus et determinatus ordo servari debet27). Ideo tum forma distributionis, tum usus bonorum temperandus et cum bono communi componendus est.

3. Indoles ergo *individualis* in eo est, ut quodlibet individuum habere possit bona ut sua, et de eis ad nutum disponere; indoles autem *socialis*, quod modus distributionis et usus etiam aliis et bono communi inserviat.

4. Inde deducuntur: *a. Obligationes individuatae*: aliena iura non laedere, cuique ius suum tribuere, quae sunt iustitiae commutativae et materia VII. praecepti.

b. Obligationes morales: caritatis (etiam socialis), beneficentiae, eleemosynae (II. n. 72), liberalitatis, aequitatis (I. n. 272), magnificentiae (I. n. 281), quae supponunt verum ius disponendi ad libitum25).

Prae aliis ut opus eximium magnificentiae et tempori nostro maxime aptum praedicatur a SS. Pontifice, maiores redditus superfluos ita impendere, ut praestetur occasio laboris lucrativi29).

c. Obligationes socialis iustitiae: accommodatio usus iuris ad bonum commune (I. 275).

Sunt enim quaedam iura singulorum hominum, quorum usus excessivus alios in usu eiusdem iuris restringit, immo quandam dominationem super alios parat. Ita ius acquirendi bona quolibet modo iusto, ius contractus ineundi qui commodum afferunt; ius laborem quaerendi et, si invenitur, laborandi; ius se consociandi cum aliis. Insuper obligatio, quae his iuribus in aliis correspondet, est quidem strictae iustitiae commutativae quoad partem *negativam*, scii, non vi vel fraude impediendi alium in usu sui iuris, attamen quoad partem *affirmativam*, scii, praestandi alii occasionem utendi suo iure, non habetur semper obligatio. *Quilibet* homo tenetur ex stricta iustitia non destruere ius alterius nec vi vel fraude eum impedire, sed *non quilibet homo* singularis tenetur alteri occasionem lucri dare, laborem procurare, contractum inire cum illo (sicut quilibet homo habet ius matrimonium ineundi, et nemo potest eum impedire, at non quaelibet mulier habet obligationem positivam se iungendi cum illo). Quamdiu solum hinc inde aliquis usus iuris restringitur, etiam bonum commune damnum non patitur; sed ubi multi, totae classes hominum per excessum aliorum impediuntur, bonum commune periclitatur, et ideo auctoritas publica

a») Ib. 193 s, 196 (D. 1938 a; 2254—2256).

2β) *Pius XII*. Nuntius radioph. 1. sept. 1944 [A. A. S. 36 (1944) 254] Cf. *Gundlach*, Annotationes, *Periodica* 33 (1944) 81—87.

2^) Ib. 191 s (D. 2254 s).

<<) D. 2257. 2269.

29) Ib. 194.

usum horum iurium moderari debet. Bene ergo haec iura et officia correspondentia dicuntur *socialia*, quia singuli non praestationem positivam postulare possunt a subiecto singulari et determinato, sed a societate postulare possunt, ut usum horum iurium in ordinem redigat.

Articulus secundus.

Ius naturae capacitatem quarundam personarum (filiorum familias, coniugum, auctorum, clericorum) ad dominium acquirendum et retinendum non omnino determinat, ideo leges positivae (civiles vel ecclesiasticae) propter bonum commune iura harum personarum accuratius circumscribunt. Ex diversis legibus in diversis regionibus vigentibus proponuntur hic tantum aliqua, quae plus minusve sunt communia.

De dominio filiorumfamilias.

572. Declarationes. *Filiusfamilias* dicitur filius legitimus (vel legitimatus), qui nondum est sui iuris, sed paternae potestati subjectus.

a. *Distinctio personarum*. *Minor* seu minorennis dicitur pubes usque ad emancipationem, qui ergo virilis aetatis annos iure civili statutos nondum complevit et ideo sub patria potestate existit; *major* seu maiorennis est post emancipationem, qui ergo in virili aetate constitutus et ideo sui iuris est. — Annus emancipationis in diversis iuribus diversus (ut plurimum annus 21. completus) est³⁰. *Pupillus* dicitur impubes, qui morte patris vel sententia iudicis (e. g. ob defectum physicum vel moralem patris) a paterna potestate exiit; ei vi legis constituitur *tutor*; *minori*, qui iam pubes a paterna potestate exiit, constituitur *curator*, qui administrationem bonorum curat.

b. *Distinctio bonorum*. Codices recentes distinguunt³¹): α . bona *libera*, quae filius separata industria (extra domum paternam officio vel labori vacans, etsi domi degat) vel donatione aut simili titulo acquirit; β . *non-libera*, quae filius non separata industria (domi una cum patre laborans vel ex bonis paternis negotiando) acquirit.

575. Iura filiorum, in quibus statuendis recentes codices fere conveniunt³²

a. Bonorum, quae dicuntur *libera*, ipse filius, etsi minor sit, dominium habet; eorum administratio autem et quandoque etiam usufructus

a. Ubi ergo filius horum bonorum non solum dominium directum sed etiam dominium utile habet, omnes eorum fructus in eius dominium transeunt. Et si filius haec bona invitis parentibus dilapidat, peccat contra alias virtutes, non autem contra iustitiam. — Etsi filius minor per se *sibi* lucretur, quae extra do-

30) Cf. supra n. 287, 1, a.

31) C. A. § 151. C. G. § 1650 ff. Z. G. B. 294

32) C. A. § 149 ff. C. G. § 1638 ff.

33) Ex C. A. § 149 pater habet administrationem, filius usumfructum deductis expensis pro educatione; ex C. G. § 1649ss. partim etiam usufructus ad patrem pertinet; item ex Z. G. B. 292.

mum paternam famulatum praestando vel artem propriam exercendo vel cum bonis alienis negotiando acquirit, cum tamen eorum administratio ad patrem spectet, ea patri tradere debet, et si quae inscio patre clam sibi retinet, illicite agit administrationem sibi arrogando.

β. Si filius extra domum paternam laborat, sed domi habitat et alitur, pro sustentatione solvere (ex iustitia) et necessitati familiae succurrere (ex caritate) debet: pater enim non tenetur alere filium, qui ipse sibi providere potest; quare integrum salarium parentibus tradere debet ad expensas sustentationis solvendas, nisi forte salarium extraordinarie magnum accipiat vel laborem prorsus extraordinarium assumat vel parentes consentiant, ut aliquam salarii partem sibi retineat. Quodsi inscio et invito patre partem salarii ordinarii clam sibi retinet, adeo ut sustentationis expensas non solvat, per se contra iustitiam peccat.

γ. In duplici casu filii arguendi non sunt de peccato eo quod aliquid salarii percepti patris administratione subtrahant, dummodo pro sustentatione, quantum satis sit, solverint: *a.* si advertant parentes ea, quae sustentationi supersunt non reservare filiis, sed in usus superfluos expendere; *β.* si parentes parci non concedunt filiis pro honestis recreationibus, quae prudenter ab eis expectari possunt.

b. Bona *non libera* per se ad patrem pertinent, etsi filius maiorennis sit: fructus enim laboris, quem filius non proprio, sed patris nomine exercet, patri cedunt. Quare si filius haec bona invitis parentibus subtrahit vel dissipat, contra iustitiam agit.

574. *Num filius laborando in negotio paterno aliquam mercedem*

a. Filius *minor* sub paterna potestate constitutus mercedem pro labore suo exigere nequit: quamdiu enim sub paterna potestate est, parentes iure exigere possunt, ut conservandae et augendae rei domesticae adlaboret et sustentatione domi percepta contentus sit.

b. Filius *maior* pro labore *debito* nihil exigere potest. Debitus censetur labor, qui pro condicione patris ad decentem et convenientem familiae sustentationem necessarius est; pater enim ius habet exigendi a filio obsequia, quae familiae sustentationi necessaria sunt, e. g. agricola exigere potest, ut a filio in agricultura adiuvetur; pro iis autem, quae ex pietate debita sunt, nullum potest exigere stipendium³⁴).

c. Filius *maior* pro labore *indebito* per se mercedem exigere potest, nisi gratis laborare intenderit: nullum enim ius habent parentes exigendi a filiis obsequia, quae eorum statui et condicioni non sunt necessaria. At maiorem mercedem filius exigere non potest, quam pro eodem labore extraneus acciperet; lucrum autem ex negotio et labore perceptum ad patrem pertinet, sustentationis tamen expensas pater iure subtrahere et proinde mercedem minuere potest.

34) Cf. *Lugo*, De iustitia disp. 5. n. 42.

a. Debitam autem mercedem filius statim exigere nequit, sed patri committendum est, quo tempore et modo filio debitum solvere velit.

Ordinarie non solent parentes filiis domi laborantibus mercedem solvere nec propter eorum labores hereditatem augere. Neque hac agendi ratione iustitia laedi censetur: *ordinarii* enim labores victu, vestitu, peculio aliisque commodis in domo paterna perceptis fere compensantur. Ex alia vero parte si filii, praesertim maiores, domi manentes et laborantes pro laboribus exantlatis e bonis paternis aliquid surripiunt vel occulte se compensant, post factum non sunt facile ad restitutionem cogendi.

β. Atque hoc, quod nempe filius pro ordinario labore in domo paterna praestito aliam compensationem exigere vel sibi sumere non possit, valet etiam, si alii fratres interim otiosi fuerint vel studiis operam dederint: haec enim adiuncta mere externa non efficiunt, ut lucrum laboris non familiae sed filio cedat. Solent tamen parentes vel donationibus vel aliis modis curare, ut filiorum industriae ac diligentiae sua sit merces.

d. Si tamen labor indebitus sit *extraordinarius*, qui consuetos aliorum labores notabiliter excedat vel rei familiari valde utilis sit, deductis expensis pro alimento filius per se maiorem mercedem vel partem lucri exigere potest, nisi ab initio expressam intentionem habuerit illos labores gratis praestandi: si enim talem intentionem habuit, non licet ei postea mutata voluntate stipendium exigere.

e. Si filius *in scio patre ex eius bonis negotiando lucrum percipit*, ita -X distinguendum est:

a. Si filius ex praesumpta licenda patris *nomine patris* egit, peccatum non commisit, totum vero lucrum patris est.

β. Si filius cum pecunia, quam sibi *propriam* fecerat, *nomine proprio* egit, lucrum filii est, sed peccatum commisit, quia pecuniam sumpsit, et patri reparare debet damnum, si quod ex defectu pecuniae in negotio patris ortum est.

γ. Si filius cum pecunia, quae *in dominio patris* manebat, *proprio nomine* egit, lucri dimidiam partem retinere potest: res enim considerari potest ut negotium societatis, ad quod pater pecuniam contulit, filius industriam. Num filius in hoc casu peccatum commiserit ab eo dependet, utrum invito patre an ex praesumpta licentia patris egerit³⁵⁾.

575. Num filius minor dominium habeat in bona sibi data. — Ad determinandum dominium, quod filius minor extra familiam degens habeat in bona a parentibus vel cognatis sibi data, attendi debet ad voluntatem dantium vel expressam vel rationabiliter praesumptam.

a. Si bona *absolute dantur*, filius plenum eorum dominium acquirit, ideoque pro lubitu de iis disponere potest. Hoc modo dari solent res ipso usu consumptibiles, pecunia ad recreationem destinata, res, quae

35) Cf. *Lehmkuhl*, Casus consc.4 l. n. 565 ss.

non a parentibus, sed a cognatis tribuuntur. Quodsi ergo filius haec in vanos usus impendat, prodigalitate, non autem iniustitia peccat.

, fe. Si bona exclusive *in determinatum finem* dantur e. g. pecunia ad emendos libros, vestes, ad solvendampensionem etc., filius plenum dominium non acquirit, ideoque contra iustitiam agit et per se ad restitutionem tenetur, si ea in alios fines praesertim vanos vel inhonestos impendat. A restitutione tamen saepe excusatur, quia condonatio parentum supponi potest.

c. Si res generatim *pro necessitatibus occurrentibus* nulla condicione apposita dantur, parentes plenum earum dominium in filium transferre censentur, quare aliquam earum partem iuxta statum et condicionem parentum etiam in honestas recreationes expendere potest. Quodsi filius contra voluntatem parentum in vanos usus eas expendat, contra oboedientiam, non autem contra iustitiam peccat.

d. Si bona *ad usum*, ut dicitur, a parentibus dantur, quae prim^o usu non sunt consumptibilia ut vestes, libri etc, filius eorum perfectum quidem dominium habet³⁰⁾, iis tamen uti debet secundum intentionem dantis, cui debet oboedientiam. Hinc si e. g. libros venderet et pecuniam inde acceptam dissiparet, non quidem contra iustitiam, sed tamen prodigalitate et etiam contra oboedientiam peccaret.

Nota. Per se consulendum non est, ut fiant conventiones inter parentes et filios cohabitantes et in domo paterna laborantes, multo minus promovendae sunt compensationes occultae, sed potius pietas filiorum in parentes et parentum in filios fovenda et inculcanda est. Parentes vero hortandi sunt, ut iustum aliquod peculium et aequam mercedem concedant filiis apud se manentibus et laborantibus.

Articulus tertius.

De dominio coniugum.

574,. Declarationes. 1. Ut diiudicari possit, utrum agendi ratio coniugum circa bona temporalia iusta sit an iniusta, praeprimis investigandum est, quaenam bona sint ipsorum communia, quae vero propria, et quaenam iura in bona tum propria tum communia coniugibus convenient. Porro haec coniugum iura pendent^{0a} contractu, quem ante matrimonium (per actum authenticum coram notario) ineunt seu a regimine (systemate), ut vocant, sub quo matrimonium contraxerunt. Possunt enim nupturientes sponte eligere[^]systema, secundum quod de eorum bonis disponatur, et electo systemate quascunque voverint conventiones addere, modo non adversentur bonis moribus nec prohibeantur a lege.

3«) C. A. § 151.

Iain vero tria sunt praecipua systemata, secundum quae sponsi respectu dominii bonorum temporalium matrimonium inire solent: *a. systema communitatis* (Giitergemeinschaft) quod varios gradus admittit: communionem universalem vel solum partialem (v. g. acquisitionum solum) vel meram communem administrationem; *b. systema separationis bonorum* (Gütertrennung); *c. systema dotale* (Giiterverbindung). Quodsi coniuges sine speciali conventionem contrahunt, censentur sequi illud systema, quod in ea regione communiter viget, lura, quae coniugibus circa bona temporalia in singulis systematibus conveniunt, continent codices civiles³⁷⁾.

2. Bona coniugum in hunc modum distinguuntur:

a. Bona dotalia (eingebrachtes Gut, Frauengut), quae ab uxore vel "hc*.- ab alio traduntur marito ad onera matrimonii sustinenda.

Bona dotalia non solum in systemate dotali, sed etiam in aliis systematibus occurrunt, cum in quovis systemate ab uxore dos afferatur. Raro fit, ut bonorum dotalium dominium in maritum transferatur; ordinarie eorum dominium manet penes uxorem, administratio autem et ususfructus ad maritum pertinent³⁹⁾.

b. Bona praeterdotalia seu propria (Sondergut), quae uxor praeter dotem habet, sive hereditate sive donatione sive propria et extraordinaria industria ea acquisierit.

«. Dominium eorum, quae uxor sibi comparat *proprio labore* a cura, quae rei domesticae debetur, distincto e. g. pingendo vel cum propriis bonis negotiando, stricto iure ad ipsam pertinet, donec ea in commune conferat³⁹⁾.

β. Horum bonorum dominium et usumfructum retinet uxor, administrationem vero ordinarie maritus habet.

c. Bona communia, quae coniuges sive ex pacto sive ex dispositione legis in commune conferunt. Horum bonorum uterque coniux (commune) dominium seu condominium exercet, eorum autem administratio penes maritum est.

a. Condominium in iure diverso modo determinatur: vel ita ut uterque coniux sit dominus omnium bonorum, vel ita ut singuli sint solum domini partis indivisae.

β. A bonis communibus distinguenda sunt *bona familiae*, quae interdum etiam communia dicuntur. Sunt ea, quae ex individua vitae consuetudine et ex communi utriusque coniugis labore acquiruntur, quorum tamen dominium soli competit viro.

Iura et obligationes mariti. 1. In administrandis bonis *communi- nibus* a iure ampla potestas conceditur inarito, adeo ut ex lege (saltem coram indice) nihil ab ipso exigi possit propter malam prodigamque administrationem.

37) C. A. § 1217—1266. C. G. § 1363—1563. Z. G. B. 178—251.

39) C. A. § 1227 ss. C. G. § 1363. Z. G. B. 2 d.

30) *Ballerini-Palmieri* III. n. 52.

“*In conscientia* autem ad restitutionem obligandus est maritus, quia bonorum stricte communium uxor dominium servat, etsi solus maritus administrationem habet; quare maritus ea dissipans ius strictum uxoris laedit. Attamen ob malam administrationem ad restitutionem obligandus non est maritus, si communio bonorum iure ita determinatur, ut uxor ius strictum non habeat nisi in dimidiam partem bonorum exstantium post mortem mariti⁴⁰⁾.”

2. *Maritus*, qui bona familiae, quorum ipse solus est dominus, male administrat vel etiam dissipat, contra caritatem seu pietatem, non autem contra iustitiam delinquit.

3. Si *maritus* bonorum, quorum solani administrationem vel solum usumfructum cum administratione habet, invita uxore quidquam dissipat, huius strictum ius laedit atque ad restitutionem tenetur. Idem dicendum est, ubi in administrandis bonis stricte communibus limites a iure concessos transgrediatur.

4. Maritus ex bonis communibus vel familiae uxori subministrare tenetur, quae ad rem familiarem iuxta statum et condicionem familiae procurandam, ad eius sustentationem atque ad eius obligationes implendas (saltem si propria non habet) necessaria sunt.

378. iura et obligationes uxoris¹⁾. 1. Si uxor ex bonis familiae, quorum maritus est dominus, marito rationabiliter invito aliquid sumit, huius strictum ius laedit et per se ad restitutionem tenetur, nisi condonetur iniuria.

2. Uxor *per se* inscio marito nihil licite expendere potest: administratio enim bonorum etiam communium ad maritum spectat. Praeterea subiectio, qua uxor viro tamquam capiti familiae subordinatur, exigit, ne quidquam inscio et inconsulto marito sumat. Cum tamen uxor non sit ancilla, sed mariti socia et adiutrix, ex universali consuetudine in usu bonorum ea libertas, quam decencia status requirit, ei concedenda est. Complura ergo praesertim existente iusta causa uxori etiam inscio, quin et (irrationabiliter) invito marito licita sunt; quaedam potest tamquam socia, quaedam ex praesumpto consensu, quaedam ex destinatione bonorum communium.

Ex consuetudine uxores liberam administrationem habent volatilium eorumque fructuum ut ovorum.

Si maritus absens vel insanus sit, administratio domus ad uxorem spectat; potest ergo de bonis communibus expendere, quod ad hunc finem ipsa necessarium judicaverit.

a. Quedam bona etiam notabiliora uxor inscio marito in bonum familiae expendere potest, si maritus non daret, quae necessaria sunt

40) Cf. *Lacroix* l. 3. pr. 1. n. 1020. *Lehmkuhl* l. n. 1069. *Gury-Baltcrini* n. 556. *Delama* n. 40.

41) *Lugo* disp. 16. n. 64 ss. *Lehmkuhl* l. n. 1068.

ad honestam ipsius et prolis sustentationem, vel si frustra necessitates familiae ei exponerentur; in hoc casu tamen cavere debet uxor, ne nimias pro condicione familiae expensas faciat.

b. Consuetas eleemosynas facere potest, quae ab aliis eiusdem conditionis mulieribus fieri solent; maiores quidem, si maritus hanc obligationem negligat, aliquas sed minores, etiamsi maritus suae obligationi pro condicione familiae satisfaciat: nam uxor contra decentiam nimis dura appareret, si nullas dare posset eleemosynas. %);

c. Subvenire potest parentibus vel filiis ex alio matrimonio susceptis, (J2* si in gravi necessitate constituti sint. ' c

Si bona propria habet, consanguineis indigentibus ex illis succurrere debet; -Kx. potest tamen consuetas eleemosynas, etsi bona propria habeat, consanguineis tribuere. *Si bona propria non habet* et consuetae eleemosynae non sufficiunt, potest de bonis communibus vel de bonis mariti sumere ad sublevandam parentum et filiorum gravem necessitatem. Nec tenetur marito defuncto illas expensas ex ea parte dotis vel bonorum communium, quam ipsa accipit, restituere, nisi expensae illae multum excedant limites consuetarum eleemosynarum. Ratio *primi* est, quia maritus tamquam administrator familiae uxori suppeditare debet, quibus ipsa obligationibus suis satisfacere possit; leges autem pietatis ab uxore exigunt, ut subveniat parentibus et filiis indigentibus. Ratio *secundi* est, quia vir non tenetur extraordinarias expensas ex suis bonis pati, si uxor bona habet, quorum dominium penes ipsam est.

d. Bona quaedam inscio marito reservare potest, ut provideat familiae et ipsius mariti necessitatibus, et ut sua iura integra servet, si maritus bona dilapidet.

e. Curare potest, ut preces et missae dicantur ad avertendum mariti et familiae damnum spirituale vel temporale.

f. Parva munera largiri et quaedam in honestam recreationem expendere potest, prout haec aliis eiusdem conditionis mulieribus licita sunt et proinde sine aliqua nota omitti non possunt.

Nota. Iura uxorum in bona communia, quae ex usu et consuetudine eis competunt, non sunt publice in instructionibus proponenda, et ordinarie nec privatim in confessionali nimis indulgendum est mulieribus, cum ipsae ex indita dominandi libidine valde propendeant in iura sua plus aequo extendenda. Univer-
sim magis curandum est, ut uxor marito in caritate, ut par est, subsit et oboediat, quam ut iuribus suis insistat.

Articulus quartus.

De dominio auctorum.

579, Nomine *auctoris* intelligitur omnis, qui proprio ingenio aliquid invenit, cuiusmodi est: \a. qui librum conscripsit; \fr. qui opus artis composuit ut rhythmum musicum, picturam, photographiant; c. qui theoriam scientificam, artem, remedium medicale etc. invenit.

lura auctorum, 1) Auctor iure naturae dominium perfectum habet *in rem*, quam ipse *invenit*, antequam facta sit publici iuris: unusquisque enim ius habet in fructus ingenii sui; quare tamquam verus dominus de re sua pro arbitrio disponere potest.

a. Ideo contra iustitiam agit et ad reparationem damni tenetur, qui manuscripta invito auctore divulgat, vel qui inventori artis secretum suum surripit.

b. Item contra iustitiam agit, qui lectionem professoris vel sermonem oratoris invito auctore typis divulgat. Nec valet pro contraria sententia provocatio ad factum, quo typis in ephemeridibus eduntur publici sermones sive condonatorum sive deputatorum in comitiis: haec enim scientibus nec contradicentibus auctoribus fiunt. — Eo ipso autem, quod quis publice docet vel concinnatur, doctrina proposita fit aliquo modo publici iuris; ideo impediri nequit, quominus auditores eam faciant suam, pro opportunitate ea utantur vel ad usum suum privatum describant et scriptum aliis commodent.

2) In *opus* iain [*mfg*^{um} auctor retinet *dominium et ius opus ulterius divulgandi*, concedit autem omnibus operis vulgati *usum*: auctor enim illud ius retinere censetur, quod ex rei natura retinere potest, illud autem concedere censetur, quod ex rei natura concedere debet; atqui etiam facta divulgatione dominium in opus suum et ius operis ulterius divulgandi retinere potest; eo ipso autem quod opus divulgat, omnibus volentibus et debitum pretium solventibus eius usum concedere debet. — Insuper unicuique naturaliter competit ius in fructus sui operis; atqui fructus ex opere suo percipere nequit, nisi dominium in opus vulgatum et ius illud ulterius divulgandi retineat.

a. Sunt, qui dicant ius proprietatis et ulterioris divulgationis in opus vel inventum iam vulgatum ipsa vulgatione amitti; quodsi proinde auctori vel inventori competat ius prohibendi, ne opus vel inventum suum ab aliis vulgetur, id non a lege naturae, sed a lege positiva haberi²⁾. Etsi horum sententia a proposita non multum differat, qui ultro concedunt huiusmodi legem positivam naturali aequitati prorsus consentaneam esse, aptius tamen affirmatur ius proprietatis esse quidem a natura, sed in multis obscurum atque indeterminatum proindeque lege positiva declarandum et determinandum⁴²⁾.

b. Ergo contra ius auctoris atque editoris agit et ad reparationem damni tenetur, qui opus vulgatum non consentiente auctore denuo imprimendum curat. — Qui aliquod opus inscio auctore vel editore in dissitis regionibus imprimendum et divulgandum curat, eatenus damnum infert, quatenus maius lucrum auctoris vel bibliopolae hac ratione impedit, id quod nunc attentis mediis communicationis facilius evenire potest quam antea. — Multiplicare librum vel folium per transscriptionem ad usum privatum sive pro se sive pro alio, nisi transscriptio vulgetur, nec iniustum nec illicitum est, quia emptor de opere vulgato vi dominii, quod in illud acquirit, in omne commodum suum disponere potest, si auctor inde non patitur damnum; atqui auctor ex eiusmodi usu moraliter non patitur damnum.

42) Hanc sententiam inter recentes tuetur *Vermeersch*, Quaestiones de iustitia n. 246 ss. *Theol. mor.* II. n. 439.

43) Cf. *Ballerini-Palmieri* III. n. 53.

c. Num auctori iure naturae competat ius impediendi, ne operis sui *versio* in alia lingua vulgetur, certo non constat, quia non constat, num vulgatio *versions* auctori reipsa noceat, et lucrum, quod translator percipit, laborem translationis excedat. Leges autem positivae fere ubique ius edendi versionem auctori reservant.

3. Leges civiles, quae prohibent, ne opus alicuius auctoris, ne post eius mortem quidem, nisi elapso certo tempore¹¹⁾, sine consensu eorum, quorum interest, imprimatur, vel auctori ius sui operis versionem edendi reservant, in conscientia obligant, cum iura constituent (n. 356).

Articulus quintus.

De dominio clericorum.

580. Declarationes. Bona clericorum triplicis generis sunt:

1. *Bona patrimonialia*, quae clericis tamquam personis privatis proveniunt ex paterna hereditate vel ex quacunque alia causa profana e. g. donatione, contractu, industria vel alio id genus modo cum saecularibus communi e. g. docendo litteras.

Horum bonorum clerici *perfectum dominium* habent aeque ac laici: nulla enim lege positiva ius naturae nunc quoad clericos in hac re limitatum est¹⁵⁾.

2. Bona *quasipatrimonialia* vel *quasiecclesiastica* vel casualia, quae clerici acquirunt occasione functionum et officiorum ecclesiasticorum personaliter, non ex titulo beneficii persolutorum ut stipendia missarum, contionum.

Ad haec bona pertinent: *a.* stipendia manualia; *b.* redditus stolae extra finem taxae dioecesanae vel legitimam consuetudinem; *c.* salaria, quae accipiunt cooperatores parochorum, capellani militares, professores religionis in gymnasiis; stipendia pro munere docendi theologiam in universitatibus vel seminariis sive ab ecclesia sive a gubernio solvuntur; distributiones, quae dantur canonicis; fructus beneficii laicalis; *d.* oblationes fidelium, quae personae parochi tribuuntur; *e.* pensiones, quae sive a gubernio sive ab ecclesia clericis emeritis vel aegrotis conferuntur.

Horum bonorum pariter *dominium perfectum* habent clerici: nulla enim est ratio affirmandi eos habere dominium limitatum: et sane neque illi, qui eiusmodi bona largiuntur, neque ecclesia hocce dominium ullo modo limitarunt. Insuper haec acquiruntur tamquam stipendia, sed stipendium transit in dominium operarii.

3. Bona *ecclesiastica* seu *beneficialia*, quae clerici percipiunt ex beneficiis ecclesiasticis.

¹¹⁾ C. A. Gesetz zum Schutze des Urheberrechtes § 13. iuxta quae elapsis triginta annis a morte auctoris opus eius a quolibet imprimi potest.

¹⁵⁾ Cf. *Benedictus XIV.* De synodo dioec. l. 7. c. 3.

a. A bonis beneficialibus distinguenda sunt bona *simpliciter ecclesiastica*, ut sunt fundi *bénéficiâtes*, quae ad ecclesiam pertinent; beneficiati eorum habent administrationem et usumfructum. Non agitur hic de fundis beneficialibus, sed de fructibus, quos clerici ex iis percipiunt.

b. Ad bona ecclesiastica seu beneficialia pertinent fructus ipsius beneficii⁴⁰⁾. Insuper a. *salaria*, quae a gubernio solvuntur parochis, canonicis vel episcopis: ecclesia enim haec ut bona ecclesiastica considerat, quia pro bonis ecclesiae ablatis a gubernio solvuntur⁴⁷⁾. Item β. *supplementa*, quae parochis a communitate ad *congruam* sustentationem erogantur, quia publica auctoritate in locum bonorum ecclesiasticorum substituuntur; non autem γ. illae pensiones, quae non ex pacto cum ecclesia et in compensationem bonorum ecclesiasticorum, sed ex mero beneplacito gubernii clericis quandoque solvuntur.

c. Ad bona ecclesiastica non pertinent bona, quae clericus ex aliquo munere ecclesiastico (ut vicarii generalis, rectoris seminarii, professoris s. theologiae) sibi acquirit, etsi ex bonis ecclesiasticis haec bona desumantur⁴⁸⁾.

Haec bona ecclesiastica vel sunt necessaria vel parsimonia vel superflua, a. *Necessaria* dicuntur ea, quibus clerici indigent ad honestam sustentationem, b. *Parsimonia* dicuntur quae clerici honeste vivendo consumere possunt, sed parcius vivendo de redditibus beneficii seponunt, c. *Superflua* dicuntur, quae honestae sustentationi supersunt.

381. De dominio clericorum in bona ecclesiastica. 1. In bona ecclesiastica ad congruam seu honestam sustentationem *necessaria* clerici *perfectum dominium* habent; ex concilio enim tridentino beneficiati fructus ex beneficiis perceptos *faciunt suos*⁴⁹⁾; sed his verbis acquisitio domini significatur. *Codex* pluries statuit, beneficiarios in poenam sive alicuius delicti sive alicuius negligentiae fructus beneficii *non facere suos*⁶⁰⁾; alias ergo ex eius mente faciunt fructus suos.

a. Clerici ergo ex redditibus beneficii *honestam sustentationem* sumere possunt, etiamsi alia bona habeant: in hunc enim finem praecipue instituta sunt beneficia, ut ii, qui ecclesiae serviunt, ab ecclesia etiam sustentari possint⁵¹⁾. Quodsi clericus ex patrimonio suo vivat, potest tantundem de bonis ecclesiasticis accipere et pro lubitu de eo disponere.

b. Quenam *sustentatio sit congrua*, non certa regula, sed prudenti iudicio definiri debet. In hoc iudicio ferendo ratio habenda est a. personae: uni enim plura necessaria sunt quam alteri; β. consuetudinis loci; γ. officii et qualitatis beneficii. Ceterum sub congrua sustentatione comprehenduntur etiam eleemosynae faciendae, hospitalitas, honestae recreationes, moderatae dona-

40) Cf. *Vermeersch-Creusen*, Epitome iur. can. Π. η. 743 et 798.

47) S. *Poenitent.* 19. ian. 1819; 19. aug. 1821; 9. aug. 1824.

48) Cf. *Hollweck*, Das Testament der Geistlichen (Mairiz 1901) S. 32 ff., qui haec bona ecclesiastica dicit; econtra *Hilgenreiner*, Professorengehalt eines Geistlichen (Linz. Quartalschrift 1902) S. 349 ff.

49) Sess. 24. c. 12. De reform, et alibi saepius.

Cn. 729, 2. Cn. 1475.

51) 1. Cor. 9. 7—14.

tiones, quantitas reservata in eventus futuros, decens alimentatio consanguineorum, si ea indigeant, ita ut ab ecclesiastico viro aequae absit prodigalitas atque avaritia.

c. *Quoad bona a clerico relicta*, de quibus non constat, quo titulo acquisita fuerint, ita distinguendum est: si constat clericum praeter redditus beneficii alia quoque bona acquisivisse, praesumendus est beneficialia in sui sustentationem consumpsisse, alia vero consanguineis reservasse; quodsi non constat eum alia bona praeter beneficialia acquisivisse, praesumendus est bona ecclesiastica reliquisse, donec aliud probetur⁵²⁾.

2. In bona ecclesiastica *parsimonia* clerici pariter *perfectum dominium* habent: etenim sunt bona ex necessariis seposita; in haec autem perfectum dominium acquisierant; ergo etiam in illa perfectum dominium habent, cum dominium, quod acquisierant, non amittant. Atque id valet, etsi alia bona non beneficialia habeant⁵³⁾.

3. Etiam in bona *superflua* clerici verum dominium acquirunt, ea tamen sub gravi *erogare tenentur pauperibus* vel in alios usus pios⁵⁴⁾.

a. Clericos verum dominium acquirere in bona superflua est sententia 5. *Thomae*⁵⁵⁾, quam s. *Alphonsus* satis probabilem habet. Et sane bona ecclesiastica a fidelibus ecclesiae offeruntur hac pia intentione, ut in honorem sanctorum dicata sint; atqui dicendum est ecclesiam verum dominium et liberam illorum bonorum dispositionem acquirere, adeo ut valide in quemcunque usum, licite vero solum in usum pium et religiosum de iis disponere possit, quippe qui solus naturae bonorum intentionique fidelium respondeat.

b. Dum ecclesia constitutis beneficiis partem horum bonorum clericis largitur, in eos *transfert verum dominium* in haec bona, sed simul etiam obligationem, quae eis inhaeret, ea nempe non expendendi nisi in usus pios.

c. Habent ergo clerici in bona ecclesiastica etiam superflua verum dominium sed *dominium onere gravatum*, quod natura bonorum exigit, ea nempe erogandi in usus pios. Num clerici ad hanc erogationem *ex iustitia* an solum *ex religione* teneantur, controversum est; quoniam vero sententia, quae obligationem iustitiae negat, veram probabilitatem habet, clerici, qui superflua male impendunt, neque ipsi neque eorum heredes ad restitutionem obligari possunt.

Nota. Deceat omnino, ut clericus etiam bona, quae non sunt ecclesiastica, saltem ex parte pauperibus vel causis piis largiatur: populus enim facile scandalum accipit, si omnia bona non-ecclesiastica cognatis non indigentibus tribuantur.

52) Cf. *Schmalzgruber* in tit. *De pecul. cler.* n. 15.

53) Cn. 1473.

M) Cn. 1473. Ex. cn. 239, 1 n. 19 Cardinales privilegio fruuntur de redditibus beneficiariis libere disponendi etiam per testamentum.

55) *Summa* II. II. q. 185. a. 7. Quodl. 6. a. 12. ad 3.

QUAESTIO TERTIA.

De acquisitione dominii.

382. Praenotiones. 1. Modus acquirendi dominium intelligitur titulus seu causa ex se apta ad conferendum dominium rei determinatae homini determinato. Ius generale acquirendi dominium omnes homines habent per legem naturae a Creatore latam. Distinguuntur quinque diversi modi acquirendi dominium: (*occupatio* (inventio) *accessio*, *labor*, *praescriptio*. *contractus*.

a. Vim conferendi dominii hi modi habent *vel immediate* a iure naturae ut *occupatio* (inventio), *accessio* et *labor*, vel iure humano ut *praescriptio*, vel a privata hominum voluntate ut *contractus*.

b. Modi acquirendi dominium distinguuntur in originarios et derivatos. *Originariis* acquiritur dominium rerum, quae nunquam habuerunt dominum aut saltem actu non habent, cuiusmodi est *occupatio*, *accessio* (naturalis), *labor*; *derivatis* acquiritur dominium rerum, quae domino iam subsunt, ut *praescriptio* et *contractus*.

2. Notanda est distinctio inter res vacantes, derelictas et amissas: *vacantes* dicuntur, quae dominum nunquam habuerunt sive animatae sunt ut ferae in silvis, sive inanimatae ut gemmae in mari; *derelictae* dicuntur, quae dominum habuerunt, actu autem non habent ut thesauri olim absconditi, res domini absque legitimis heredibus defuncti *omissae* vel *incertae* dicuntur, quae dominum habent, sed ignotum ut anulus aureus in platea repertus.

Res amissae habentur pro derelictis: a. quando dominus ex circumstantiis certis nullam amplius habet spem recuperandi rem suam; b. quando dominus rei amissae recuperationem negligit, etsi eam recuperare posset; c. quando res non est magni-pretii, adeo ut dominus non censeatur exigere eius restitutionem.

Nota. De singulis modis acquirendi dominium nunc agendum est; quia tamen tractatio *de contractibus* longior evasit, ad proprium caput (quartum huius libri) eam remittimus.

Articulus primus.

De occupatione.

383. De occupatione in *genere*. *Occupatio* (Aneignung) est apprehensio rei, quae nullius est, cum animo eam sibi acquirendi.

1. *Occupatio*, si debitae condiciones adsunt, est legitimus modus acquirendi dominium: iure enim naturae res nullius fiunt primi occupantis[^] sicut ergo initio dominium privatum coepit occupatione rerum, quae tunc omnes erant nullius, ita nunc res, quae nullius sunt, transeunt in dominium occupantis (n. 368)M).

2. *Condiciones*, quae requiruntur, ut res aliqua fiat occupantis, sunt;
a. ut res nullius siit, sive vacans est sive derelicta: alias en-im occupa-
 tione iniuria fieret domino; *b.* ut adsit vera vel realis apprehensio;
c. irt adsit animus rem faciendi suam.

Nunc temporis in nostris regionibus, ubi non habentur terrae partes ab ho-
 minibus nondum occupatae, non occurrunt nisi *occupationes animalium*, quae
 fiunt venatione, piscatione, aucupio, et occupationes *rerum inventarum*, quae
 vel suffossae vel derelictae vel in sinu terrae reconditae vel amissae sunt.

384. *Distinctio animalium*. Distinguuntur animalia triplicis generis:

a. Mansueta seu domestica (Haustiere), quae natura sua humano
 consortio utuntur et ideo naturali libertate non fruuntur ut equi, oves,
 boves, gallinae, canes; haec per se dominum habent.

b. Mansuefacta seu cicurata (zahmgemachte Tiere), quae per se
 quidem naturali libertate fruuntur, sed hominum industria hac privan-
 tur eorumque dominio subiciuntur ut aves in cavea, apes in alveari, co-
 lumbae in columbario. Mansuefactis adnumerantur etiam pisces in pri-
 vatis piscinis et ferae septis inclusae.

c. Fera seu silvestria (Wild), quae natura sua humanum consortium
 abhorrent et naturali libertate fruuntur ut lepores, pisces, aves; haec
 dominum non habent.

385. *De occupatione animalium*.

1[^] *Animalia mansueta* semper manent prioris domini, etsi aberrent
 vel e custodia abscesserint: cum enim natura sua domestica sint, nun-
 quam fiunt nullius.

a. Ideo ab alio occupari non possunt neque ipsa neque eorum fructus, sed
 domino restitui debent etiam mortua, ubicunque reperta fuerint, nisi facta sint
 derelicta.

b. Idem valet etiam in casu, quo domino certe permissent, nisi ab interitu libe-
 rata fuissent: res enim non desinit esse domini sui, eo quod per alium ab in-
 teritu vindicata est. Ideo animalia incendio vel lupo erepta domino restituenda
 sunt; pro labore tamen iustum stipendium debetur.

386. 2. *Animalia mansuefacta* manent prioris domini quamdiu in
 custodia detinentur; cum primum vero e custodia evaserint et pristi-
 nam libertatem recuperaverint, fiunt primi occupantis.

a. Animalia, quae in custodia detinentur, sunt duplicis generis: alia, quae e
 custodia emissa redire non solent ut cervi, lepores, pleraeque aves, pisces; et
 alia, quae redire solent ut columbae, apes. Iam priora censentur recuperasse
 libertatem, quando eorum consecutio domino moraliter facta est impossibilis,
 vel quando dominus ea non amplius persequitur; posteriora vero, quando ami-

serunt consuetudinem redeundi. Censentur autem amisisse consuetudinem redeundi, si per aliquot dies, quos lex positiva accuratius determinat, non redeant⁵⁷⁾.

b. Non licet absque iniuria animalia alterius mansuefacta ut columbas fraude e. g. proiecto exquisitiore pabulo ad se attrahere, quia dominus rei strictum ius habet, ne res sua ab aliis per vim vel fraudem sibi subtrahatur⁸⁸⁾. Attamen non utitur fraude, sed iure suo, qui alienas columbas eo allicit, quod suis meliora alimenta praebet vel commodius habitaculum instruit. Hoc facto forte caritatem, non autem iustitiam laedit.

Num liceat occidere alterius animalia (canes, columbas, gallinas), quae agro nocent. Licitum est ea occidere, ne noceant: nam vim vi repellere licet; sed haec requiruntur; a. ut damnum alio modo praecaveri nequeat e. g. ea abigendo vel dominum monendo; β. ut damnum, quod inferunt, sit notabile seu saltem aequale damno, quod patitur dominus animalium; atqui columbae, gallinae et eiusmodi solum tempore messis et sementis notabile damnum inferunt; γ. animalia occisa solum tamquam compensatio pro damno illato retineri possunt⁵⁰⁾.

387. 3. *Animalia fera*, quamdiu libere vagantur, unusquisque capere potest: sunt enim nullius, ideoque fiunt prima occupantis. Qui ergo eiusmodi animal capit, ipsa occupatione illius fit dominus, sive in proprio sive in alieno fundo illud ceperit; et tamdiu servat illius dominium, quamdiu illud in sua custodia retinet, vel si effugerit, quamdiu cum spe recuperandi illud persequitur.

a. Animalia in fundo *aperto* vel in fluminibus, ita ut libere vagari possint, sunt nullius, et ideo fiunt primi occupantis⁵⁰⁾.

b. Animalia in fundis *clausis* vel pisces in vivariis aequiparantur mansuefactis, proinde dominum habent, cuius ius laeditur, si capiuntur. Ad summum concedi potest, quod in silvis vel stagnis valde magnis damnum illatum computandum sit non a pretio ipsius animalis, sed ex probabili spe capiendi, quam dominus habuit⁶¹⁾.

A / 388. Variae leges civiles_ restringunt hoc ius; quaeritur, quomodo
w" 'obligent.

X Distinguendum videtur:

i z 1. Leges quae prohibent venationem *certis temporibus* (Schonzeit),
p \ A ut animalia facilius propagentur, in bonum commune latae sunt,
V earumque finis per meram poenam non obtinetur. Ideo in conscientia
• z k X obligant et quidem ex iustitia legali.

5T) Ex C. A. § 384 examen apum, quod dominus biduo non persequitur, animal autem mansuefactum, quod per 42 dies ad dominum non redit, ab alio occupari potest. Cf. C. G. 961. Secundum Z. G. B. 700, 719 dominus habet ius persequendi suum examen etiam in alienis fundis; si vero se coniunxit cum examine alieni alvei, fit res domini huius alvei sine recompensatione Z.G.B. 725.

⁵⁸⁾ Cf. *Elbcl-Bierbaum* II. pr. 5. n. 207.

⁵⁹⁾ C. A. § 1320 ff. C. G. § 823 ff. Z. G. B. § 823 ss., O. R. 57.

⁶⁰⁾ C. A. § 382, 383. Z. G. B. 718.

Vermeersch-Creusen II.3 n. 357, 5.

2. Leges vel pacta quae alicui tribuunt *ius exclusivum* in certo loco venandi, similiter in conscientia obligant; potest enim civitas tale ius vendere vel locare peritis, qui tum nimiae propagationi, tum totali destructioni speciei invigilant. Sed etiam emptor vel locator nondum ius habet in singula animalia; proinde qui illicite venatur, solam spem laedit vel etiam locanti damnum infert, si magnam stragem facit⁶²⁾.

a. Si magna animalium fit strages vel magna piscium captura, manifesto laeditur spes domini eorum aliqua saltem capiendi. Si unum tantum vel alterum animal capitur, spes laeditur, quam habuit dominus, illud praecise animal capiendi. Iam vero si agitur de animalibus minoribus et si multa ibi sunt animalia, haec spes fere nulla est et parum vel nihil valet, quare nulla fieri debet restitutio; quod si pauca ibi sunt eiusmodi animalia vel animalia sunt maiora, haec spes censetur valere circiter dimidium pretii ipsius animalis capti⁶³⁾.

b. Ubi venatio in silvis publicis vel privatis prohibetur, silvarum domini vel locatores venationis a. cavere debent, ne ferae permittantur agros vel prata depascere aut devastare, alias agricolae ius habent sua bona defendendi non solum feras abigendo, sed eas etiam, si opus fuerit, occidendo; β. tenentur damna reparare, quae sive a feris sive a venatoribus occasione venationis inferuntur.

3. Leges quae *generatim* prohibent venationem, utique etiam pro bono communi latae sunt (ne excrescant numero vel omnino exstinguantur animalia), proinde iustae; sed tales leges mere poenales sunt, quia finis eorum obtineri potest per solam poenam, communiter ut tales habentur, et poenae extraordinariae sunt.

Inde *peccat* contra iustitiam commutativam, qui sumit feram ab alio iam captam ita ut evadere iam non possit; qui damnum infert agro alieno; qui ius vel spem capiendi laedit eius, qui tale ius habet; — contra iustitiam legalem, qui tempora statuta (Schonzeit) non observat; — contra caritatem sui et suorum, qui ex consuetudine exercens venationem prohibitam se et suos magnis incommodis et damnis exponit; — contra iustitiam, qui ita comparatus est, ut etiam in custodes explodere in animo habeat.

Quaeritur, cuius sit fera laqueo capta, quem aliquis posuit in alieno fundo.

a. Praeter dominum fundi et venatorem in feram captam ius nemo habet; ideo quilibet alius, qui feram vel a laqueo dimittit vel aufert, iniuste agit, nisi ipsa evasura fuisset: si enim evasura fuisset, nisi alius eam extraxisset, est extrahentis.

b. Fera laqueo capta per se quidem venatoris est; attamen dominus fundi, si ipso invito laqueus positus est, retinet ius illum impediendi, ne ad feram extrahendam accedat et proinde eam adhuc vivam dimittere et probabiliter etiam sibi capere potest⁶⁴⁾.

⁶²⁾ Leges positivae non solum venationem prohibere, sed etiam impedire possunt, quominus venator dominium ferae captae acquirat; eiusmodi statuta, si certe exsistant, in conscientia obligant C. G. § 958.

⁶³⁾ E. Müller, Theologia moralis 11. § 102.

⁶⁴⁾ Cf. Gury-Ballerini 1. n. 572. q. 3. nota.

Articulus secundus.

De inventione.

Inventio est species occupationis. Res autem inventae sunt quaduplicis generis: *thesauri*, *res vacantes*, *res derelictae*, *res amissae*, de quibus in particulari agendum est, quia iura inventoris pro diversitate rei inventae legibus positivis diverse determinantur.

589. De inventione thesauri. *Thesaurus* est res mobilis, pretiosa et suffossa vel abscondita⁶⁵ quam nemo probare potest esse suam.

a. Tria ergo de ratione thesauri sunt: «. ut si res pretiosa; β. ut sit nullius γ. ut sit defossa vel abscondita. Ergo proprio sensu thesauri non sunt venae metallicaе vel carbonariae, quae in sinu terrae inveniuntur⁶⁵).

b. *Dominus* fundi, in quo thesaurus reperitur, is est, qui eius dominium directum habet; ideo si in fundo beneficii ecclesiastici thesaurus reperitur, dominus fundi non beneficiatus est sed ecclesia⁶⁶ si in fundo publico reperitur, dominus est communitas vel civitas (fiscus), quae bona publica administrat.

c. *Inventor rei alienae* non dicitur, qui eam primus videt, sed qui eam videt et apprehendit. *Inventor thesauri* non dicitur, qui thesaurum ab alio iam detectum seu erutum primus videt et apprehendit, sed qui eum detegit seu visibilem facit. Primum ius thesaurum apprehendendi est penes detectorum, quo si detector non utatur, thesaurus ab alio apprehendi potest.

590. 1. Iure naturae thesaurus videtur esse res nullius ideoque primi occupantis i. e. inventoris, qui inventionem illum occupavit: non enim in fundo, in quo reperitur, natus, sed aliena vi ibi collocatus est; leges tamen positivae thesaurum aliquatenus ut partem fundi considerant ideoque partem thesauri domino fundi adiudicant.

2. Leges recentes fere conveniunt cum dispositionibus iuris romani⁶⁷) :

a. Thesaurus, qui in proprio fundo reperitur, totus est inventoris. (Lex, quae totum thesaurum vel eius partem fisco adscribit, poenalis est).

b. Thesaurus, qui in alieno fundo reperitur, dividendus est; ergo dimidia pars domini fundi, dimidia vero inventoris est. d t

65) Nihil referre videtur, utrum hominis manu an viribus naturae res recondita fuerit, ideo C. A. § 398 res antiquas, quae eruuntur (antiquarische, archäologische Funde) ad thesauros refert, item C. G. § 984 et Z. G. B. 723 s.

66) Ex C. A. § 399 uterque ut dominus fundi consideratur, et qui dominium directum et qui usumfructum habet.

67) C. A. § 398—401. Decreto 16. iun. 1846 auctoritas politica renuntiat parti 1. c. sibi reservatae. C. G. § 984. Z. G. B. 723 ss. thesaurum adiudicat domino fundi, inventori remuneratio debetur non ultra dimidium. Res naturalis et antiquae magni valoris scientifici cedunt rei publicae iuxta Z. G. B. 724.

Haec lex in conscientia servanda est, et quidem ante iudicis sententiam (n. 356). Quo tempore dominus fundi in partem thesauri inventi ius acquirat, utrum ipsa inventione an postquam inventor illum apprehendit, a dispositione legis dependet. Ordinarie ex codicibus thesaurus *inventus*, non demum apprehensus, inter dominum fundi atque inventorem dividendus est; ideo non posset inventor absque iniuria thesaurum iterum suffodere, fundum emere et totum sibi retinere.

c. Si vero lex civilis quandoque⁶³⁾ statuit inventorem, qui illicite quaesivit thesaurum in fundo alieno v. g. inscio et invito domino, vel qui occultat inventum, privari sua parte in favorem denuntiantis vel fisci, talis lex videtur esse poenalis.

a. Inde ante sententiam iudicis tenetur dimidiam partem domino fundi tradere (ex lege sub b. enuntiata) ; alteram partem nonnisi post sententiam iudicis ei cui adiudicatur.

β. Si in arca vel in veste antiqua vel in angulo domus invenitur pecunia vel alia res pretiosa, cuius dominus reperiri nequit, considerari potest ut thesaurus, ideoque tota est inventoris, si ipse est dominus rei, in qua reperitur, alias res inventa dividenda est inter inventorem et dominum rei, quae thesaurum continet.

391. De occupatione rei vacantis. *Res vacantes* iure naturae fiunt primi occupantis, nisi lege humana earum dominium vel ex toto vel ex parte ad alium pertineat: res enim nullius iure naturae fiunt primi occupantis.

a. *Fodinae* seu res utiles in sinu terrae reconditae ut venae metallicaе, marmoreae, arenariae, carbonariae etc. ab aliis (*Lugo*) considerantur ut partes *accessoriae* fundi, in quo reperiuntur, quae proinde ad dominum fundi pertinent. Alii tamen (*Lessius*, *Soto*) fodinas primo inventori adiudicant, quia eis aequum non videtur, rem pretiosam ut venam auri tamquam partem accidentalem rei multo minoris pretii considerare. De hac re consulendi sunt codices.

b. Res vacantes mobiles ut lapilli, gemmae, fragmenta auri et eiusmodi fiunt primi occupantis.

392. De occupatione rei derelictae. *Res derelictae* pariter sunt primi occupantis, nisi earum dominium lege positiva alteri tribuatur: res enim nullius fiunt primi occupantis.

a. Bona post naufragium vel diluvium in litore maris vel in ripa fluminis reperta, item bona ex timore naufragii proiecta non possunt haberi pro derelictis ideoque non fiunt primi occupantis⁰⁰⁾.

b. Res post pugnam vel generatim in bello relictae non sunt per se derelictae, proinde dominus quaeri debet. Excipe, si quis causam iustam haberet se compensandi. Observandae sunt regulae pacto internationali statutae⁷⁰⁾.

c. Ligna vel alia bona, quae inundatione ab uno loco in alterum feruntur, non sunt res derelictae, nisi ex adiunctis appareat dominum aut de iis amplius non esse sollicitum, aut nullam spem habere ea recuperandi.

^{0H)} C. A. § 400.

^{°°)} C. A. § 388. iuxta Z. G. B. 725 considerantur ut res amissae.

⁷⁰⁾ Cf. *Internationale soz. Studienvereinigung*, Sittl. Ordnung der Völkergemeinschaft n. 186.

d. Fructus ut nuces, uvae, spicae etc. quae messe iam peracta remanserunt, ex praesumptione dominos ea non curare, habentur pro derelictis. Dominus ergo eorum collectionem etiam vetare potest.

e. In dubio, utrum res amissa sit an derelicta, tractari debet ut amissa.

f. Bona ab eo relicta, qui sine testamento et sine herede defunctus est, sive mobilia sive immobilia, cedunt fisco⁷¹⁾.

595. De inventione rei amissae.

Res amissa dupliciter a thesauro differt: *a.* eo quod abscondita non est; *b.* eo quod non est nullius, sed dominum habet, etsi ignotum. Ubi vero spectatis adiunctis nulla amplius spes adest inveniendi dominum, ex illius dominio excidisse censetur et pro derelicta habetur.

1. Inventor rem inventam in suo loco relinquere potest; ordinarie tamen existit obligatio, non quidem iustitiae sed caritatis, eam secum ferendi.

Non existit obligatio *iustitiae*, quia excluso speciali contractu nemo ex officio tenetur rem alienam secum ferre; potest autem existere obligatio *caritatis*: ex caritate enim tenemur damna a proximo avertere, si commode fieri potest⁷²⁾. Hinc si alias dominus rem suam non recuperaret, et si spes adsit dominum detegendi, urget obligatio rem assumendi, nisi incommodum excuset; quae quidem obligatio eo maior est, quo maius est detrimentum, quod dominus ex re amissa patitur.

2. Qui rem inventam assumpsit, tenetur *ex iustitia* dominum inquirere, non suis sed domini expensis, et interim eam diligenter custodire.[^]

a. Qui rem inventam assumit, eo ipso rem alienam sponte in suam custodiam recipit; qui autem rem alienam in sua custodia habet, non potest ea uti, si usu deterior fit, sed tenetur eam diligenter domino conservare eamque reddere, et si dominus ignotus sit, aptis mediis eum quaerere.

b. Qui culpabiliter dominum investigare negligit, a fortiori qui rem inventam de industria abscondit, quando existit spes reperiendi dominum, causa est, cur dominus rem suam recuperare non possit; ideo fit iniustus possessor rei alienae eamque retinere non potest, sed, si dominus non compareat, in pauperes vel in usus pios erogare debet.

c. Certus modus dominum inquirendi lege naturae quidem non praecipitur, sed quilibet sufficit, qui ad finem idoneus reputetur; lege positiva autem modus investigandi dominum accurate determinatur⁷³⁾.

d. Si res inventa non est minoris momenti⁷⁴⁾, modus investigandi dominum a lege praescriptus generatim *in conscientia* servandus est: privata enim inquisitio non censetur aptum et sufficiens medium inveniendi dominum. Qui

⁷¹⁾ C. A. § 760. N. C.G. § 1936. Z. G. B. 466.

⁷²⁾ Interdum est etiam obligatio legis civilis Z. G.Æ. 720.

⁷³⁾ C. At § 389. 390, ubi modus diversus praescribitur pro diverso valore rei inventae. C. G. § 965 ss. Z. G. B. 720.

⁷⁴⁾ Res maioris momenti est ex C. A. § 389, si valorem 10 S, ex C. G. § 965, si valorem 3 marc., ex consuetudine, si valorem 50 (iuxta alios 100) S excedit. Ex Z. G. B. 720 si valorem 10 Fr. excedit.

ergo statuta legis positivae sciens et volens non observat, non fit rei inventae dominus, ne per praescriptionem quidem, quia ei non assistit bona fides⁵⁾.

e. Qui in taberna vel in ecclesia (e. g. eam verrendo) vel in publica platea nummos invenit, eos sibi retinere potest, quando ob magnum hominum in illum locum concursum nulla spes est fore, ut dominus inveniatur. Si tamen res inventa est alicuius valoris, deponi debet in sacristia vel apud parochum, ubi res in ecclesia amissae a domino quaeri solent. Quodsi post aliquod tempus (duorum circiter mensium) dominus rem sibi non vindicat, ea est inventoris.

3. Si dominus repertus fuerit, inventor rem ei restituere tenetur; expensas tamen in investigando domino factas et praemium, si quod a domino vel a lege promissum fuerit, iure exigere vel ex re sibi detrahere potest.

4. Si adhibita diligenti inquisitione dominus non detegatur, inventor *iure occupationis* rem sibi retinere potest, et si postea dominus appareat, non tenetur ei rem amplius restituere.

a. Adhibita sufficienti diligentia in investigando domino, prudenter iudicari potest dominum inveniri amplius non posse; atqui ubi nulla rationabilis spes est inveniendi dominum, res ex iure naturae seu ex tacito hominum consensu censetur derelicta; res autem derelicta fit primi occupantis; ergo *occupatione* inventor dominium rei inventae acquirit (non praescriptione).

b. Leges positivae aliae statuunt inventorem post annum, aliae post triennium acquirere dominium rei inventae^{7*)}. Hoc statuto definitur tempus, quo elapso dominus censetur amittere dominium in rem suam: prudenter enim praesumitur elapso hoc tempore dominum inveniri amplius non posse.

Articulus tertius.

De accessione.

Accessio (Zuwachs, Verbindung, Vermischung, Umbildung, Verarbeitung) est modus acquirendi dominium, eo quod rei propriae aliquid adjungitur absque praevio contractu. Distingui debent tres species accessionis: accessio naturalis, industrialis, mixta, prout aut solis viribus naturae aut sola industria humana aut ex utriusque concursu rei propriae aliquid accedit.

394^Accessio naturalis triplici modo fieri potest:

a. *Fructificatione*, eo quod fructus ex alicuius arbore vel fundo absque humana industria oriuntur. Eorum dominium determinatur ex principio: *Res fructificat domino vel usufructuario*.

7B) Cf. *Lehmkuhl*, Das bürgerliche Gesetzbuch ad § 965 ff. *Carrière*, De iustitia 1. n. 336. 347.

70) C. A. § 391. 392. 1466. C. G. § 973. Z. G. B. 722 (quinquennium).

b. Nativitate, eo quod animal ex alicuius animiali oritur. Huius dominium determinatur regula: *Partus sequitur ventrem*, i. e. cuius est animal generans, eius est etiam animal genitum sive ex proprio sive ex alieno animali conceptum fuit.

< 1 V\ ,

c. Alluvione, eo quod alicuius fundo terra adicitur; quae si sensim accedit, statim pertinet ad dominum fundi⁷⁷⁾; si autem notabilis terrae pars repente accedit (avulsio), dominus fundi acquirit dominium, si prior dominus intra tempus a lege praescriptum (intra annum)⁷⁸⁾ eam sibi non vindicaverit⁷⁹⁾.

395. Accessio industrial quatuor modis fieri potest:

a. Specificatione (Verarbeitung), quando rei propriae alia forma specificè diversa accedit, ut si quis ex lana mea pannum vel ex panno vestem, ex tritico meo panem, ex auro meo anulum conficit. Ex iure naturae dominium rei novae determinatur iuxta axioma: *Accessorium sequitur principale*. Sed cum frequenter determinari non possit, utrum principale sit rei substantia an nova forma, standum est dispositionibus, quas hac de re continet codex civilis.

Ex codicibus alii statuunt rem novam ad eum pertinere, qui materiae novam formam dedit, soluto pretio materiae, nisi mala fides intercesserit aut valor materiae maior sit. Alii autem statuunt rem novam ad eum pertinere, cuius est materia, soluto pretio artis adhibitae, nisi pretium artis longe superet pretium materiae et nisi mala fides intercesserit.

b. Adjunctione, quando rei propria alia res ita adiungitur, ut ambae unum totum efficiant, ut si quis in tela mea picturam facit vel anulo meo gemmam inserit. Si duae res separari nequeunt, dominium totius determinatur ex eodem axioma: *Accessorium sequitur principale*, quod lex positiva accuratius determinat.

c. Commixtione, quando res solidae, *confusione*, quando res liquidae ad diversos dominos pertinentes junguntur, ut si triticum cum alterius tritico, vinum cum alterius vino miscetur.

a. Si res unitae separari possunt, fieri debet separatio, et suo quaevis domino restituenda est, nisi quis re aliena utatur tantum ad suam reparandam e. g. filo alieno ad consuendam vestem suam. In hoc casu dominus rei principalis fit dominus rei quoque accessoriae; tenetur autem domino rei accessoriae huius pretium solvere.

β. Si res unitae separari non possunt, ut si frumentum unius mixtum sit frumento alterius, ambo sunt domini totius massae, quae inter ipsos pro ratione partis antea ad eos pertinentis dividenda est. Si tamen pars unius considerari potest ut principalis, quia maior vel pretiosior est, ipse, si velit, fit dominus

77) C. A. § 411, generatim § 404 ss.

78) C. A. § 412.

79) C. A. § 415. C. G. § 946—950. Z. G. B. 726.

totius, quod proinde sibi retinere potest, attamen cum obligatione alteri solvendi pretium suae partis.

d. Aedificatione, quando in proprio fundo ex aliena materia aut in alieno fundo ex propria materia aedificium construitur. Iura in eo fere conveniunt, ut iuxta principium: *Accessorium sequitur principale*, statuunt aedificium utpote accessorium pertinere ad dominum fundi, qui tamen alium compensare debet, nisi mala fide egerit.

Qui scienter et mala fide in alieno fundo aedificat, amittit aedificii proprietatem, nec materiae nec laboris compensationem exigere potest. In hunc modum S. C. *Episc. et Reg.* 11. mart 1892, sequens ius romanum, particularem casum decedit⁸⁰⁾; iura tamen moderna rem non omnia eodem modo definiunt⁸¹⁾.

396. Accessio mixta duplici modo fit:

a. Seminatione, quando semina in alieno agro sparsa germinant;
b. Plantatione, quando plantae in alieno fundo positae crescunt. Domino fundi tribuitur dominium rei, quae in eius fundo crescit, iuxta versiculum:

Quidquid plantatur, seritur vel inaedificatur,
 Omne solo cedit, radices si tamen egit.

Si tamen aliquid in re mobili plantatur e. g. flos in testa, dominium totius determinari debet ex principio: *Accessorium sequitur principale*, prout ergo flos vel testa maioris pretii est, totum vel ad dominum floris vel ad dominum testae pertinet.

Articulus quartus.

De labore.

397. Praenotiones. 1. Iste modus acquirendi dominium peculiarem attentionem meretur, quia socialistae modos alios reicientes hunc solum legitimum appellant⁸²⁾: contendunt enim neminem habere dominium nisi earum rerum, quas proprio labore producit.

a. Nomine *laboris* intelligitur industria humana, quae apta sit ad producenda bona. Nihil refert, utrum spiritualis an corporalis sit, utrum mediate an immediate ad producenda bona conferat, dummodo consistat in usu et conatu virium humanarum, qui natura sua eo tendit, ut bona sive singulari homini sive communitati utilia producat.

b. Si laborem dicimus *modum* acquirendi bona temporalia, non affirmatur eum esse *titulum* ab aliis distinctum; si enim labor exercetur in re nullius, reducitur ad titulum occupationis; si in re propria, ad usumfructum; si in re aliena, ad titulum contractus.

2. Iam vero, etsi labor non sit unicus nec primarius, est tamen *legitimus modus acquirendi dominii*.

«°) Cf. A. S. S. XXIV. 550.

81) Cf. C. A. § 417—419. C. G. § 946. 947. Z. G. B. 671—673.

82) *Pius XI.* Enc. *Quadragesimo anno* (D. 2260).

a. Et sane cum homo sit dominus actionum tam animae quam corporis, eas aut *in proprio negotio* aut *in alterius servitio* adhibere potest; si primum, naturali iure est etiam dominus -fructuum, quos proprio labore producit; si alterum, ius habet in convenientem laboris mercedem istiusque fit dominus.

b. Labor corporalis, sive in re propria sive in re aliena exercetur, necessario supponit proprietatem iam praeexistentem materiae, in qua labor peragitur et nova forma producitur; ergo nec unicus nec primarius modus acquirendi dominii esse potest.

598. Asserta. 1. Qui *in re propria* novam formam producit, est dominus rei et formae productae seu totius novae substantiae, cum ius habeat in fructus laboris sui⁸³).

2. Si quis laborando *in re aliena* novam formam producit, primario respiciendus est contractus quo inter se convenerunt dominus rei et laborans⁸⁴); nemo enim sine consensu domini rem alienam mutare potest. Si societatem inierunt, uterque acquirit dominium partiale; si locationem operae, valent dicenda n. 609 ss.

2. Cum homo sit dominus laboris sui, hunc in alterius servitium praestare potest; iam vero qui vires suas sive spirituales sive corporales *in alterius servitio expendit*, non acquirit ius in fructus laboris, sed in iustam laboris mercedem^{8C}).

Articulus quintus.

De praescriptione.

599. Definitio. *Praescriptio* definiri potest: modus acquirendi dominii vel extinguendi debiti per possessionem tempore et modo a lege definitis continuatam.

a. Praescriptio quandoque, praesertim a theologis, pro eodem sumitur atque *usucapio*, quandoque autem ab usucapione distinguitur; in assignando autem inter utramque discrimine auctores non conveniunt⁸⁰).

b. Terminus *dominium* in definitione generatim accipiendus est: ius enim, quod praescriptione acquiritur, diversum est: aut dominium plenum, aut dominium directum, aut dominium utile, aut servitus, aut liberatio a servitute.

⁸³) *Quadr. anno* (D. 2259).

M). C. A. Nov. de 19. febr. 1916 ad § 1166 distinguit: Si ipse opifex materiam praestat, in dubio contractus censetur venditionis; si mandans materiam praestat, in dubio censetur contractus operis cf. § 1165—1171 (*Werkvertrag*).

⁸⁶) *Quadr. anno* (D. 2261).

M) C. A. § 1451 hos terminos ita adhibet, ut praescriptionem acquisitivam dicat *usucapionem* (*Ersitzung*), praescriptionem autem liberativam simpliciter *praescriptionem* (*Verjährung*). Simili modo C.G. § 194ss. et § 937 ss; Z. G. B. 728. 661; O. R. 127 ss.

c. *Lex*, quae modum et durationem possessionis ad praescribendum requisitae determinat, est *lex positiva* sive ecclesiastica sive civilis; ideo pro varietate legum etiam diversum est tempus ad legitimam praescriptionem necessarium.

400. Divisio. Praescriptio dividitur: a. In *acquisitivam*, qua aliquis novum factis acquirit e. g. transeundi, per agrum alienum; et *liberativam*, qua aliquis se vel rem suam ab aliquo onere liberat e. g. se ab onere solvendi debitum, agrum ab onere patiendi, ut alius per illum transire possit.

b. In *memorialem*, cuius initium non praetergreditur hominum memoriam; et *immemorialem*, cuius initium praetergreditur hominum (nunc existentium) memoriam.

c. Praescriptio memorialis dividitur in *ordinariam*, quae spatio trium vel decem annorum perficitur; et *extraordinariam*, quae triginta vel plures annos requirit.

d. Ratione temporis in praescriptionem *brevissimi temporis*, quod est infra triennium (in Germania biennium); *brevis temporis*, quod est infra decennium; *longi temporis*, quod est infra triginta annos; *longissimi temporis*, quod triginta annos excedit.

e. Ratione personarum in praescriptionem *inter praesentes* et praescriptionem *inter absentes*.

Praesentes pro dispositione legis dicuntur aut ii, qui in eodem territorio habitant, aut qui sub eodem iudice vel gubernatore existunt; *absentes* dicuntur, qui in diversis territoriis habitant aut sub diverso iudice vel gubernatore existunt.

401. Praescriptionis natura. 1. Praescriptio est *legitimus titulus acquirendi domini*: praescriptio enim natura sua in eo consistit, quod possessio ipsa temporis decursu, si requisitae condiciones adsint, dominium rei possessae in possessorem transfert. Vim transferendi domini *a lege humana* habet: potest enim lex humana vi domini alii etiam invito domino ob graves rationes boni communis dominium ab uno in alterum transferre; atqui graves rationes boni communis id postulant.

Rationes, ob quas legi naturali valde conformis et lege positiva statuta est praescriptio: *α.* ne dominium rerum longo tempore sit incertum; *β.* ut lites facilius terminentur vel prorsus vitentur; *γ.* ut dubia conscientiae et timores amittendi res possessas removeantur; *δ.* ut diligentia hominum in conservandis rebus et persequendis iuribus suis exacuatur. — Pro *praescriptione liberativa* haec duplex ratio affertur: *α.* praesumptio solutionis ex parte debitoris, quia non solent creditores diu negligere debiti solutionem; *β.* immunitas ab onere in perpetuum servandi testimonia solutionis.

2. Ubi lex humana re ipsa dominium praescriptione transferre intendit, *lex praescriptionis etiam in foro conscientiae valet*, quod et lege canonica confirmatur⁸⁷⁾).

, Qui ergo contra alium legitime praescribit, rem, quam certo tempore possedit, vi legis facit suam; hinc si praescriptione peracta cognoscat rem fuisse alienam, non tenetur eam restituere, etsi pristinus dominus illam repetat.

§ 1. De praescriptione acquisitiva.

Condiciones ad praescriptionem aequisitivam necessariae sunt quinque: *a. res apta; b. bona fides; c. titulus; d. possessio continua; e. legitimum tempus*⁸⁸⁾).

402. Res apta generatim est res, sive corporea sive incorporea, cuius dominium acquiri potest; res autem, quae sive natura sua sive ex legis dispositione in alterius dominium venire nequit, impraescriptibilis est.

Res non praescriptibiles sunt: *a. ex natura sua*, ut aer, lux, etc. *b. ex natura et lege divina*, ut indissolubilitas matrimonii, *c. ex lege civili*, ut publicae viae, pontes, fontes etc., quae saltem a privatis non possunt acquiri, *d. ex lege ecclesiastica*, de quibus § 3.

405. Bona fides est erroneum iudicium, quo quis prudenter i. e. *moraliter certitudine* existimat rem, quam possidet, esse suam.

1. Bona fides requiritur ad omnem praescriptionem non solum inchoandam, sed etiam continuandam⁸⁹⁾: iustitiae enim repugnat, ut quis rem, quam novit esse alienam, faciat suam, cum potius eam reddere teneatur; neque potestas civilis per legem praescriptionis quempiam in inferenda iniuria iuvare potest.

a. Ergo praescriptio bona fide inchoata, cui superveniat mala fides, interrumpitur; si autem praescriptioni bona fide inchoatae superveniat dubium, quod adhibita morali diligentia deponi nequit, praescriptio continuari potest. Quin etiam si investigatio veritatis cum levi culpa negligatur, praescriptio ipsa, quae bona fide inchoata est, non impeditur; praescribens autem obligationem restitutionis contrahit, quatenus dominus praesumptus spe privatur rem suam recuperandi.

β. Si qua est praescriptio, ad quam lex aut nullam aut solum in principio requirit bonam fidem, ea in conscientia non valet; eiusmodi lex ergo ita intelligenda est, ut solum actionem iudicialem (das Klagerecht) neget, non autem ut dominium ipsum transferat.

⁸⁷⁾ Cn. 1508 ss.

⁸⁸⁾ Comprehenduntur noto versiculo: *Sit res apta, fides, titulus, possessio, tempus*.

⁸⁹⁾ Cone. Lat. IV. c. 41. »Quoniam omne quod non est ex fide, peccatum est, synodali iudicio diffinimus, ut nulla valeat absque bona fide praescriptio tam canonica quam civilis... unde oportet, ut qui praescribit, in nulla temporis parte habeat conscientiam rei alienae.« (D. 439.) Cf. cn. 1512. C. A. § 1460 ff.; C.G. § 937; Z. G. B. § 661, 728.

y. *Res furtivae* a fure quidem praescribi non possunt propter defectum bonae fidei, etsi lapsu temporis oblitus esset se rem iniuste possidere; haec enim ignorantia semper videtur esse vincibilis. Ad summum dici poterit, extingui ius repetendi rem⁹⁰). — Si res ad alium transiit, videndi sunt codices civiles. *Ius romanum* rem furtivam considerabat tamquam vitio affectam, ita ut vitium cum re transiret; vitium purgatum censebatur per possessionem 30 vel 40 annorum, ita ut tunc actio extingueretur. C.A. distinguit: a. *res vi vel fraude, clam vel precario* possessae neque ab ipso possessore, neque ab eius herede usu capi possunt⁹¹); b. *res in pignus* vel in usumfructum *dalae, commodatae, depositae* neque a creditore, neque ab usufructuario, neque a commodatario, neque a depositario, neque ab eorum herede proximo, sed solum a tertio bonae fidei possessore usucapi possunt⁹²); c. *res simpliciter mala fide* possessae non possunt usucapi a possessore, possunt vero ab eius herede⁹³); ipsi possessori malae fidei solum conceditur, ut post 30 vel 40 annos titulum probare non debeat; si vero probatur mala fides eiusdem, etiam hoc tempus ei non prodest⁹⁴); d. qui *titulo particulari* rem immediate a possessore malae fidei vel ab ignoto habet, debet tempus duplum complere⁹⁵). C. G. etiam pluries res furtivas (semper exceptis pecunia et titulis ad latorem) tuetur domino; sic, si generale principium statuit: in favorem possessoris rei mobilis praesumitur eum esse dominum — excipe res furtivas⁹⁶); vel inde deductam conclusionem: qui aliquando possedit rem mobilem, potest eam postulare ab actuali possessore malae fidei, — attamen res ipsi furto ablatas potest postulare etiam a possessore bonae fidei⁹⁷); vel in translatione dominii per consensum: haec non fit, si erat res furtiva⁹⁸) (hic praeter pecuniam excipiuntur res publica licitatione acquisitae). Similia habet ZGB. 661 s, 728, 936. Extra hos casus ergo leges civiles A. G. et H. non obstant usucapioni rei furtivae per alium bona fide praeditum. Haec in conscientia valere possunt.

2. Bona fides antecessoris semper prodest successori, qui ipse in bona fide est; ratio est, quia antecessor rem tradit cum omni iure quod ipse habet⁹⁹).

Inde successor bonae fidei tempus, quo antecessor rem bona fide possederat, sibi computare potest, nec legitimo tempore elapso rem reddere tenetur.

3. Mala fides antecessoris certo probata hodie plerumque non impedit, quominus successor bonae fidei incipiat usucapionem.

Ius romanum successorem universalem (i. e. heredem vel heredes) considerabat tanquam unam personam cum defuncto, ita ut etiam mala fides huius trans-

eo) Ita saltem in C.A. § 1478: praescriptio (liberativa), in quantum continet simul usucapionem, eisdem condicionibus, (ergo etiam bona fide) instructa esse debet; solum pro praescriptione proprie liberativa sufficit simplex non usus iuris per 30 vel 40 annos.

e») § 1464.

*2) § 1462.

93) § 1463.

94) § 1477.

95) § 1476.

96) § 1006.

97) § 1007.

98) § 935.

99) C. A. § 1493; C. G. § 943—945; Z. G. B. § 941.

iret cum hereditate. C. A. simile quid statuit § 547; ideo quasdam restrictiones ponit, et solum post 30 vel 40 annos usucapionem admittit; (cf. §§ sub 1 citatos). C. G. et H. vero quemlibet possessorem (sive universalem, sive particularem) praesumunt legitimum, proinde nec successor tenetur in bonam fidem antecessoris inquirere¹⁰⁰).

Nota. Si res aliena complures successive possessores habebat, ultimus possessor ad praescribendum computare potest totum illud tempus, quo res ab aliis bona fide detenta fuit, etsi ad complendam praescriptionem pauci tantum dies adhuc desint.

404. Titulus est causa, propter quam aliquis rem possidet e. g. emptio, donatio; ergo titulus siimul est illa ratio, propter quam praescribens iudicat rem esse suam.

Titulus universim dividitur in *verum*, qui dominium reipsa transfert, et *apparentem*, qui dominium non transfert Apparens, qui hic considerandus venit, aut est coloratus aut existimatus aut praesumptus. *Coloratus* est causa vere quidem existens, sed ratione occulti defectus invalida, ut si quis rem a fure emit; *existimatus* dicitur causa, quae exsistere putatur, reipsa autem non existit, ut si herus, qui famulo tradiderat pecuniam ad rem emendam, existimat rem a famulo fuisse emptam, quae tamen ab eo non emptam sed furto ablata fuit; *praesumptus* dicitur causa transferendi dominii capax, quae nunquam intercessit nec intercessisse putabatur, sed ob diuturnitatem possessionis a iure supponitur.

1. Titulus verus ad praescriptionem non requiritur, sed requiritur et sufficit *apparens* sive coloratus est sive existimatus, *a.* Si verus titulus, qui transferat dominium, adesset, superflua esset praescriptio, *b.* Titulus apparens requiritur, quia sine titulo, ex quo possessor existimet rem esse suam, praescriptio bona fide inchoari non potest, *c.* Sufficit non solum titulus coloratus, sed etiam existimatus, quia uterque bonam fidem fundare potest.

Si ergo ex iure ad praescribendum requiritur titulus *iustus* vel *legitimus*, intelligitur titulus, qui ex dispositione legis ad praescribendum sufficiat.

2. In praescriptione extraordinaria sufficit *titulus praesumptus*: diuturnitas enim possessionis fundat praesumptionem tituli.

Qui ergo possessionem longissimi temporis demonstrare potest, non tenetur titulum allegare et probare, sed titulus in hoc casu ex diuturna possessione praesumitur. Si tamen adversarius malam fidem demonstrare potest, possessio etiam temporis immemorabilis nihil valet: praesumptio enim cedit veritati¹⁰¹).

405. Possessio. 1. Ad praescribendum requiritur legitima *possessio*: possessio enim praescriptiouis fundamentum est.

a. Possessio in praescriptione acquisitiva consistit in detentione rei vel in exercitio iuris, prout res praescribitur vel ius.

¹⁰⁰) C.G. § 891, 933; Z. G. B. § 930—937.

¹⁰¹) C. A. § 1477. Sunt iura moderna (e. g. C. H.), quae ad omnem usucapionem praesumant titulum adesse in eo, qui est possessor bonae fidei.

b. Qui rem suo nomine possidet, etiam suo nomine praescribit, qui rem alieno nomine possidet, etiam alieno nomine praescribit; sic tutor, qui nomine pupilli possidet, non sibi sed pupillo praescribit.

2. Possessio, quae a l^ce ad praescribendum requiritur, debet esse *continuam* Praescriptio quandoque *non currit* aut *dormit* aut *interrumpitur*.

Praescriptio *non currit*, i. e. non inchoatur, v. g. in casu violentiae, ubi non habetur possessio apta, sed potius vis; *dormit* ob impedimentum a lege appositum (v. g. circa bona minorennium vel eorum qui sub curatore sunt, vel quando administratio iustitiae impedita est ut tempore seditionis); cessante impedimento resumitur, ita ut tempus suspensionem praecedens computetur; *interrumpitur* deficiente aliqua conditione essentiali, v. g. bona fide vel reclamante domino certo; tunc cessat definitive¹⁰²).

406. Tempus ad praescribendum necessarium a lege determinatur; quare ex codice civili respectivae regionis desumendum est¹⁰³).

Tempus ad praescribendum requisitum in diversis legibus diversum est. Praescriptio bonorum ecclesiae ex cn. 1508 regitur lege civili respectivae nationis, nisi aliud statuatur. (Cf. n. 408.)

§2. De praescriptione liberativa.

407. Praescriptione liberativa exstinguitur debitum seu obligatio lapsu temporis a lege praestituti.

Analogice ad praescriptionem acquisitivam requiritur:

1. *Nisi vel debitum praescriptibile*.

Si ergo lex v. g. vetat servitutes rusticas, dummodo in tabulis publicis insertae sint, praescribi posse, in conscientia non liberatur quis a servitute, etsi alter diu usus non esset.

2. Loco tituli et possessionis: *non-usus iuris* vel non-persecutio obligationis in foro iudiciali.

3. *Bona fides*, quae hic diversimode concipi potest: a. persuasio, se non esse debitorem vel nulla obligatione teneri, v. g. quia putat debitum esse extinctum a se vel a praedecessore, vel quia memoria excidit (*bona fides positiva*),

¹⁰²) Z. G. B. 663 et O. R. 134.

¹⁰³) Ex C. A. bona mobilia privatorum praescribuntur decursu trium annorum (§ 1466); bona vero mobilia fisci, communitatum et ecclesiae decursu 6, resp. 40 annorum (§ 1472); circa bona immobilia plura statuuntur § 1467. 1472. (§§ 1467 et 1469 deletae sunt et substitutae 1480-1486 N.) Ex C. G. ordinarium tempus praescriptionis est pro rebus mobilibus decem (§ 937), pro immobilibus triginta annorum (§ 900, 927); sunt tamen res, quae decursu duorum annorum (§ 196), et aliae, quae decursu quatuor annorum (§ 197) praescribuntur. Ex Z. G. B. 728 pro bonis mobilibus 5 anni, ex Z. G. B. 661 s. pro immobilibus 10, secus 30 anni.

b. Persuasio se, quamvis conscius obligationis, posse sine culpa theologica exspectare monitionem vel actionem creditoris, quam nulla fraude impedit (*bona fides negativa*)¹⁰⁴), supponendo alterum cedere iure suo, quo libere non utatur.

Haec praesertim locum habebit, si agitur de praescriptione iuris impugnandi vel probandi, vel restitutionis ob damnum cum mera culpa iuridica commissum, ita ius postulandi compensationem damni in collisione curruum automobilium vel navium¹⁰⁵).

4. *Tempus* a lege praestitutum.

Si iam quaeritur, an ea quae codices moderni de praescriptionibus liberativis statuunt, *in foro conscientiae* valeant, praeter ea quae de bona fide dicta sunt, considerata est imprimis intentio legislatoris, utrum scii, voluerit extinguere solum ius agendi coram indice, an etiam ipsum debitum; haec intentio eruenda est ex motivis legis, sed quandoque difficile erit certitudinem habere.

a. Si tempus a lege statutum est *longum* vel *longissimum*, communiter admittitur ipsum debitum extinctum esse. Ratio est generale motivum praescriptionis, scii, ne lites et incommoda asservandi testimonia factae solutionis diu protrahantur.

Qui ergo 10 vel plures annos debitum extinctum esse putabat, non teneturolvere, nec de bona fide praedecessoris sollicitus esse. Si vero ante tempus requisitum conscius fit obligationis, ex defectu bonae fidei non liberatur.

b. Elapso tempore *brevissimo* (infra 3 annos), liberatur solum in illis debitis, in quibus *mere pati* debuit, ut altera pars probet vel impugnet ius, vel postulet reparationem damni ex sola culpa iuridica illati. Et hoc valet in conscientia, etiamsi conscius fuerit debiti. Debita vero, quae coniuncta sunt cum culpa theologica, non extinguuntur.

c. De valore praescriptionum *brevis temporis* auctores disputant. Utrum ergo e. g. debita pro mercibus et servitiis (C. A. § 1486) vel census annui elapso triennio in conscientia adhuc solvenda sint, an vero debitor ab obligatione solvendi in conscientia immunis sit, etsi constet solutionem nondum esse factam, difficulter determinatur. Quodsi certo vel saltem probabiliter ostendi possit, intentionem legislatoris fuisse non solum actionem negandi, sed ipsum debitum elapso

1M) C. G. cum pro usucapione excludat malam fidem (i. e. si novit, vel ex gravi negligentia ignorat rem esse alterius), pro praescriptione liberativa nil postulat, nisi non-usum et tempus. (§ 937, 194). O. R. 127 s. similiter. C. A. pro praescriptione, quae simul continet usucapionem, huius condiciones postulat; solum pro praescriptione liberativa qua tali sufficit non-usus per 30. annos. (§ 1478.)

10B) C. A. 9. aug. 1908 § 6. — 29. iul. 1912 § 6, 18.

illo tempore exstinguendi, debitor supposita bona fide ab obligatione solvendi considerari potest immunis¹⁰⁶).

Talis intentio legislatoris vere rationabilis et ad bonum commune utilis cogitari posset: ne creditor, qui v. g. census annuos vel pretia locationis certo tempore non postulavit, quamvis potuisset, postea una simul requirens omnes solutiones omissas cum tali summa debitorem in ruinam redigere possit.

Sunt tamen qui putent etiam in praescriptionibus brevissimi temporis veri debiti theologici sufficere absentiam fraudis vel bonam fidem negativam; eum ergo, qui census vel pretium locationis per tempus ad praescriptionem aptum non solvit, tuta conscientia solutionem negare posse, praesertim si solutio ex incuria creditoris facta non sit. Cum enim tota vis praescriptionis a lege civili dependeat, ubi lex civilis fidem positivam non exigit, etiam in conscientia ei stare licet. Neque lex potest dici irfusta, quae eo tendit, ut creditores reddantur magis diligentes atque sollertes.

§ 3. De praescriptione in iure canonico.

408. Ecclesia praescriptionem tamquam modum acquirendi et se liberandi, prout est in legislatione civili respectivae nationis, pro bonis ecclesiasticis recipit, exceptis iis, quae in *Codice* specialiter statuuntur¹⁰⁷). Ea, quae in Codice specialiter statuuntur, referuntur ad *res praescriptibiles* et ad *tempus requisitum*.

Ex iure canonico aliquae res praescriptioni obnoxiae non sunt, aliquarum praescriptio certis limitibus coarctatur.

1. *Praescriptioni obnoxiae non sunt:*

a. Quae sunt iuris divini sive naturalis sive positivi; *b.* quae obtineri possunt ex solo privilegio apostolico; *c.* iura spiritualia, quorum laici non sunt capaces, si agatur de praescriptione in commodum laicorum; *d.* fines certi et indubii provinciarum ecclesiasticarum, dioecesium, paroeciarum, vicariatuum ap., praefecturarum ap., abbatiarum vel praelaturarum nullius; *e.* eleemosynae et onera missarum; *f.* beneficium ecclesiasticum sine titulo; *g.* ius visitationis et oboedientiae, ita ut subditi a nullo praelato visitari possint et nulli praelato iam subsint; *h.* solutio cathedratici¹⁰⁸).

2. Praescriptio rerum sacrarum limitatur in hunc modum:

a. Res sacrae, quae in dominio privatorum sunt, praescriptione

io«) Neque ex codice Austr. [Cf. *Conferenzblatt* (Brixen 1895) S. 105 ff. C. A. § 1432] neque ex codice Germ. (Cf. *Lehmkuhl*, Das biirgerliche Gesetzbuch⁵ (Freiburg 1900) S. 59 ff. C. G. § 222] certo constat de mente legislatoris quoad vim huius praescriptionis, praesertim quia solutio facta a debitore post tempus elapsum, quamvis cum ignorantia praescriptionis, repeti non potest, et iuxta O. R. 142 iudex ad ferendam sententiam nequit vi muneris, sed solum si debitor ad eam provocat, rationem habere praescriptionis factae.

i«) Cn. 1508.

io«) Cn. 1509.

acquiri possunt a privatis personis, si vero consecrationem vel benedictionem amiserint, libere acquiri possunt etiam ad usus profanos, non tamen sordidos.

*b. Res sacrae, quae in dominio privatorum non sunt, solum a persona morali ecclesiastica contra aliam personam moralem ecclesiasticam praescribi possunt*¹⁰⁹⁾.

Sic coemeterium, beneficium ecclesiasticum, ius conferendi beneficium solum ecclesia ut persona moralis contra aliam ecclesiam praescribere potest, sed ius patronatus etiam persona privata praescribere potest, quia etiam a persona privata possideri potest.

3. *Tempus requisitum.*

a. Pro bonis temporalibus:

Res immobiles, mobiles pretiosae, iura et actiones sive personales sive reales, quae pertinent ad Sedem apostolicam, praescribuntur spatio 100 annorum.

Simile privilegium quibusdam monasteriis concessum est. Sic bona ordinis s. Benedicti non praescribuntur nisi 60 annis; bona Cisterciensium et Mendicantium non praescribuntur nisi 100 annis.

Eaedem res, si ad aliam personam moralem ecclesiasticam pertinent, spatio 30 annorum¹¹⁰⁾.

Quamvis ecclesia legem praescriptionis civilem pro bonis ecclesiasticis suam fecerit seu, ut aiunt, *canonizaverit*, tamen praescriptiones brevioris temporis iuris civilis circa res supradictas ut validas non agnoscit. Res vero mobiles non pretiosae in Austria sec. § 1472 praescribuntur 6 annis. Item certe ecclesia longius tempus (40 ann.) in C. A. determinatum pro rebus immobilibus ecclesiasticis per cn. 1508 acceptat, saltem pro casu, quo res ad laicos transivit; utrum eadem lex etiam pro praescriptione unius personae moralis ecclesiasticae contra aliam canonizata sit, non adeo clare elucet, videtur vero probabiliter affirmandum esse.

b. Pro beneficiis ecclesiasticis. Si clericus, qui beneficium possidet, probaverit se in eiusdem beneficii possessione pacifice per integrum *triennium* fuisse bona fide, etsi forte cum titulo invalido, dummodo absit simonia, beneficium ex legitima praescriptione obtinet¹¹¹⁾.

10.) Cn. 1510.

no) Cn. 1511.

i") Cn. 1446.

CAPUT SECUNDUM.

De laesione domini.

QUAESTIO PRIMA.

De iniuria in genere.

409. Definitio. *Iniuria est iuris alieni stricti dicti violatio*, sive haec fit actione sive omissione actionis, quae stricto iure debetur; eiusmodi iuris stricti violatio est furtum, detractio, homicidium.

a. De relatione *iniustitiam* inter atque *iniuriam* dicendum est, iniustitiam esse pravum habitum, qui virtuti iustitiae contrarie opponitur. sicut enim iustitia habitum bonum, ita iniustitia oppositum habitum malum significat. Iniuria est actus, qui ad vitiosum illum habitum pertinet.

b. Cum triplex sit ius verum et proprie dictum, ius nempe, quod est obiectum iustitiae legalis, distributivae et commutativae, *triplex est etiam laesio iuris*, scilicet laesio iuris iustitiae legalis, quae proprio nomine caret, laesio iuris iustitiae distributivae, quae acceptio personarum dicitur, et laesio iuris iustitiae commutativae seu iuris stricte dicti, quae proprie iniuria vocatur.

c. Patet iniuriam adversari caritati et iustitiae, quia per eam ius laeditur et simul malum infertur. Attamen peccata iniustitiae (e. g. furta) non continent duplicem malitiam, alteram contra caritatem, alteram contra iustitiam, sed unam tantum contra iustitiam, in qua laesio caritatis tamquam genus continetur.

Divisio. Iniuria dividitur:

a. In *positivam*, quae infertur aliquid contra ius alienum *agendo*, et in *negativam*, quae infertur *omittendo*, quod alteri stricto iure debetur v. g. non solvendo debita.

b. In *personalem* et *realem*, prout ius alterius laeditur in persona (i. e. in bonis animae vel corporis) aut in bonis externis.

c. In *verbalem* et *realem*, prout verbis vel factis proximi iura laeduntur.

Ad iniuriam verbalem refertur iniuria *scripto* illata, quando nempe per epistolam, carmen, libellum famosum etc. aliquid, quod in alterius ludibrium, vilipensionem vel infamiam cedit, spargitur in vulgus.

d. In *meram* et *damnosam*, prout ius alterius laeditur sine damno vel cum damno eius, ad quem ius pertinet: sic adulterium uxoris prole non suscepta est mera iniuria, prole suscepta est iniuria damnosa.

410, Malitia moralis et specifica. 1. Iniuria est peccatum *ex genere suo grave*, quia adversatur iustitiae commutativae, quae per se quidem sub gravi obligat. Constat etiam ex s. scriptura: praeceptum enim non laedendi iustitiam recensetur inter mandata, quae servari debent, ut

ad vitam ingredi possimus¹¹²⁾. Admittit *parvitatem materiae*, quia ordo graviter non perturbatur, si ius in re exigua laeditur.

2. Gravitas materiae in laesione iustitiae, praesertim si agitur de bonis fortunae, ex duplici capite determinari debet: *a. ex damno*, quod *proximo* infertur; *b. ex damno*, quod *communitati oriretur*, si talis materia non esset sub gravi prohibita: etenim duplex ratio exigit, ut cuiusque ius servetur illaesum, tum bonum singulorum hominum, tum pax et securitas communitatis. Cum unusquisque de gravi damno sibi illato sit graviter invitus, solet dici gravem committi iniustitiam, quando laesus aut propter damnum, quod ipse patitur, aut propter damnum, quod imminet communitati, iure merito *graviter invitus* est¹¹³⁾.

In peccatis, quae contra iustitiam fiunt, gravitas non tam ex affectu, quo dominus erga rem ablatam fertur, neque ex indignatione vel tristitia, qua propterea afficitur, sed ex damno desumenda est, quod ipse patitur, et consequenter ex reluctantia et oppositione voluntatis, qua *rationabiliter invitus est*. Hinc fieri potest, ut is, qui aufert rem exigui valoris, sed domino valde caram, graviter peccet contra caritatem, si nempe praevideat eum gravi tristitia et indignatione affectum iri, non autem contra iustitiam.

Nota. Haec norma universalis, quae se extendit ad omnia genera bonorum, ad singula bona suis locis applicanda et accuratius determinanda erit.

3. Non amnes injuriae sunt eiusdem speciei moralis, venum tot sunt *iniuriae specificae diversae*, quot sunt iura seu bona specie diversa, in quibus proximus laedi potest; atqui imprimis quatuor genera bonorum distinguere debent: *a. bona spiritualia* tum naturalia tum supernaturalia;

b. bona interna (vitae et membrorum); *c. bona mixta* (famae et honoris); *d. bona externa* (fortunae), quorum generum nonnulla in se continent bona specie diversa, ut suis locis dicetur.

4. Ius in bona fortunae duplici modo laedi potest: *a. iniusta rei ablatio* et *b. iniusta damnificatio*. Per rei ablationem auferens lucrum per-^zcipit, per damnificationem damnificans nullum emolumentum capit. Iniusta ablatio et damnificatio specificâ malitiâ non differunt: utraque enim ius proximi non laedit nisi in bonis fortunae; quod autem aliquis exinde emolumentum capiat, moralitatem actionis non mutat.

{ "VOLCHri .")

411. Scienti et consentienti non fit iniuria¹¹⁴⁾: nulla enim infertur iniuria, ubi nullum ius laeditur: atqui nullum ius laeditur eius, qui libere iure suo cedit. Duplex tamen condicio requiritur, ut nulla tunc fiat iniuria: 1. ut consentiens cedere *possit*; ideoque debet esse *a. actus perfecte humani capax* et *b. sui iuris* aut simpliciter aut circa illud obieclum; 2. ut reipsa cedere *velit* (explicite vel implicite), ergo nec ex errore agat, nec fecte, nec mere toleret.

¹¹²⁾ Matth. 19, 18.

ⁿ³⁾ Cf. Reuter, Theol. moralis III. n. 294. Lehmkuhl 1. n. 909.

^{U4)} Regula Iuris 27 in VI.º

Hinc *a.* actio eius, qui consentientem occidit, est iniusta contra Deum, in eum vero, qui in actionem in se iniuriosam consentit, nequit esse iniusta. Item actio uxoris, quae consentiente marito adulterium committit, adversatur sanctitati sacramenti et iuri prolis legitimae, in ipsum maritum autem non est iniusta¹¹⁵). Qui percutit clericum renuntiantem privilegio canonis, facit iniuriam, quia huic privilegio persona singularis renunciare non potest, cum in favorem status clericalis concessum sit. Qui pupillo, etsi consentienti, bona aufert, iniuriam committit, quia pupillus iure suo valide cedere non potest.

b. Emptor, qui pro merce solvit ultra summum pretium, vel emit rem vitiosam pro integra, patitur iniuriam, quia libere non consentit. Operarius, qui necessitate coactus in salarium minus consentit, quam quod iure naturae ei debetur, iniuriam patitur.

c. Qui cum latrone ad evitandam mortem contractum iniit, passus est iniuriam personalem, non autem per se realem quoad obiectum contractus; sed potest postulare reparationem iniuriae personalis, eo quod liberum ipsi sit, rescindere contractum.

d. Si quis ut viri sancti fecisse leguntur, iniuriam sibi inferendam desiderat deque illata gaudet¹¹⁶), item si quis consilium Christi Domini secutus auferenti tunicam dimittit et pallium¹¹⁷), non censetur velle de iure suo cedere, sed eximiam virtutem exercere.

412. *Num intentio nocendi actum externum reddere possit injustum.*

Ut actus sit injustus, non sufficit sola intentio nocendi, sed requiritur, ut etiam opus externum laedat ius alterius. Ergo intentio iniusta non facit iniuriam, nisi etiam opus externum sit causa (non mera occasio vel condicio) iniuriae. Proinde:

a. Si actio nondum in sua specie morali plene constituta, sed apta est ad nocendum, per intentionem iniquam fit iniusta: finis enim iniustus intentus efficit, ut in specie morali injustitiae constituatur. y

Qui sumit rem alienam a fure, ut eam domino restituat, non agit iniuste; qui eam sumit, ut sibi retineat, committit iniustitiam. Prout aliquis librum amici aufert aut animo furandi aut animo iocandi, agit vel non agit iniuste; quapropter si librum postea casu amitteret, pro ratione intentionis teneretur vel non teneretur ad restitutionem.

b. Si actio alteri quidem nocet, sed illius ius strictum non laedit, sive quia alter ius strictum non habet, sive quia agens ius habet ponendi actionem, intentio nequit actum reddere iniustum, etsi nocivus sit: nulla enim infertur iniuria, ubi nullum laeditur ius.

Homo privatus, qui incendium ex pravo nocendi animo non exstinguit, non agit iniuste, quia ad id stricto iure non tenetur. Iudex qui reum condemnat ex odio, ut illi eiusque familiae noceat, pariter is, qui in legitima sui defensione inimicum ex odio vulnerat, non est iniustus, quia hi ius habent, alter ad reum condemnandum, alter ad se defendendum.

115) Cf. *Lugo*, disp. 8. s. i. *Vermersch* IV3, n. 83.

116) Cf. *Hebr.* 10, 34.

117) *Matth.* 5, 40.

QUAESTIO SECUNDA.

De iniusta rei ablatione.

413. Declarationes. 1. Res aliena duplici modo auferri potest, aut occulte et absque vi domino illata aut aperte et per vim domino illata; si primum, committitur *furtum*, si alterum, *rapina*.

Duo ergo ad rapinam requiruntur: *a.* ut res praesente domino, *b.* ut cum violentia ei illata auferatur, quae etiam quovis metu iniuste incusso adhiberi censetur, ut cum aliquis alteri mortem vel grave malum minatur et sic ad rem tradendam cogit. Unde non committit rapinam fur, qui fores effringit, sea non advertente domino rem aufert, nec qui rem aufert praesente quidem domino, sed absque vi eidem illata.

2. Furtum et rapina sunt *peccata specificè distincta*: *furtum* est contra iustitiam commutativam per iniuriam realem circa bona fortunae; *rapina* est contra iustitiam commutativam per iniuriam circa bona fortunae et per iniuriam personalem adversus dominum.

Articulus primus.

De natura furti.

414. Notio et malitia. **J.** *Furtum* definitur occulta ablatio rei alienae domino rationabiliter invito.

a. Ablatio intelligitur facta cum animo rem sibi retinendi et lucrum percipiendi; ideo is, qui rem alienam sumit, ut illam destruat, non dicitur fur. *Occulta*, ut furtum distinguatur a rapina.

b. Invito: ad furtum committendum requiritur, ut dominus sit invitus, et quidem *quoad substantiam* seu *quoad ipsam ablationem*, non solum *quoad modum* auferendi, quod nempe res clam ignorante domino auferatur. Qui aliquid aufert domino solum *quoad modum invito*, venialiter peccat, quia in modo sumendi egit contra voluntatem domini, at furtum non committit.

c. Rationabiliter invito: *Invitus est* ille, qui suo iure non cedit; iure suo autem cedit ille, qui ius suum aut transfert vel amittit, aut quin iuri suo renuntiet illud mere non opponit actioni alterius.

Irrationabiliter igitur invitus est, qui suo iure non cedit, quamvis cedere tenetur aut *a) ex iustitia* (e. g. in occulta compensatione) aut *b) ex pietate* (si uxor sumit necessaria ad sustentationem) aut *c) ideo*, quia alius *utitur iure suo aequali vel potiori* (e. g. defensione contra aggressorem) aut *d) ideo quia* damnum ex alterius actione *remote* vel *per accidens* tantum sequitur (creditor e. g. propter iniustam occisionem debitoris non accipit ab homicida solutionem debitorum occisi). Demum irrationabiliter invitus est, qui in casu, quo *ordo caritatis* postulat, ne (servato sibi iure dominii) *usum iuris* opponat actioni alterius, non consentit e. g. dilatationi restitutionis faciendae vel retentioni rei, qua ipse abuteretur ad peccatum.

Rationabiliter invitus est, qui nullo ex his titulis tenetur cedere iure suo vel usu iuris sui, nec consentit actioni alterius, qui ius vel usum iuris sui impedit^{11*}).

d. Num contra iustitiam agat administrator vel quaestor alicuius societatis, qui ex pecunia sibi concredita quaedam demit cum intentione *ea postea reddendi*, ab eo dependet, utrum dominus (societas) praesumendus sit rationabiliter invitus, necne. «. Si administrator omnino certus est, se pecuniam ablatam reddere posse nec dominus ob aliam causam invitus supponi debet, non peccat contra iustitiam. *β.* Alias autem contra iustitiam peccat, quia dominus contra hunc agendi modum rationabiliter invitus est: ordinarie enim adest periculum, ne pecunia dempta postea reddi nequeat.

2. Furtum est peccatum *ex genere suo grave*: *a.* Furto enim laeditur iustitia committativa, quae per se sub gravi obligat. *∇b.* Ab apostolo furtum inter peccata recensetur, quae a regno Dei excludunt: *Neque fures . . . neque rapaces regnum Dei possidebunt*¹¹⁰).

3. Ex *parvitate materiae* furtum fit leve peccatum. Nam *a.* in materia divisibili potest fieri, ut minuta pars non iam sit capax gravis culpa; *xb.* ratio formalis gravis iniuriae, scii, quod dominus rationabiliter sit graviter invitus, imminuitur, eo quod ius domini quoad substantiam servatum est, et solum quoad partem vel modum accidentalem laesum; *c.* similiter etiam securitas communis non substantialiter laedi potest. Iam si hae condiciones verificantur, peccatum grave non habetur.

415. Materia gravis furti (et damnificationis) determinanda est tum *relative* tum *absolute*.

Materia absolute gravis desumitur ex solo valore rei ablatae nulla ratione (habita condicionis personae, cui aufertur, ideoque semper et respectu omnium¹¹¹)-*gravis censetur*¹¹² *relative gravis* ex valore rei et ex condicione domini derivatur, ¹¹³ ideoque respectu quorundam gravis, respectu aliorum autem levis est. Quare (materia absolute gravis ea dicitur, quae ablata (hoc loco et tempore) grave damnum infert, non semper quidem ei, cui aufertur, sed saltem societati; relative gravis ea dicitur, quae ei, cui aufertur, grave damnum infert. ¹¹⁴ **C1stXL** ■ -
tr- C-t

1. Determinanda *est materia relative gravis*: nam gravitas furti pendet ex gravitate damni, quod proximo infertur; atqui damnum diversae est gravitatis, prout diversa est condicio personae, quae damnum patitur: quod enim uni leve est, alteri grave esse potest. Insuper si condicionis domini nulla ratio haberetur, et eadem materia gravis pro omnibus statueretur, hoc maximum inconveniens sequeretur, quod florentis diviti ablatus grave peccatum, aut decem floreni pauperi ablatis leve peccatum esset, prout nempe ad grave peccatum constituendum magna aut parva materia assignatur.

Relative gravis censetur materia, quae ei, cui aufertur, pro condicione sua in die sufficiat ad sui suorumque convenientem sustenta-

ⁿ⁸⁾ *Umbcrg*, Irrationabiliter invito domino, ZkTh. 69 (1947) 445—489.

³¹⁹⁾ 1. Cor. 6, 10.

tionem: cum enim bona externa homini concessa sint ad vitae sustentationem, et diurna sustentatione fraudari magnum sit nocumentum, quantitas diurnam sustentationem (victum, vestitum, habitationem) adaequans merito gravis censetur¹²⁰).

Cum hodie tam diversus sit valor pecuniae in variis regionibus nec semper stabilis, insuper pretium rerum ad vitam necessariorum variet, in quibusdam demum statibus etiam salaria non sint undequaque sufficientia, abstinuimus a statuenda norma quae in prioribus editionibus habebatur. Sufficit haec notare:

Pro *pauperibus* qui aluntur fere ex caritate aliorum vel mendicant, iam pauci nummi materiam gravem constituere possunt. His propius accedunt *cives* qui ex redditibus valde minutis (Kleinrentner) et similibus vitam precarie degunt. *Operarii* e contra iam maiora salaria habent. Pro his et officialibus fixo salario gaudentibus septima pars salarii hebdomadarii gravem materiam certe constituit.

Difficilius aestimatur in *agricolis*, qui de propriis fructibus vivunt, et in *mercatoribus*, qui quandoque magna lucra faciunt et tamen parce vivunt, cum ipsum negotium sustentandum vel dilatandum sit.

Nota. 1. Quantitas materiae gravis non mathematice, sed moraliter est accipienda: insuper attendendum est ad locorum adiuncta: non enim ubique eadem est opulentia incolarum nec idem ubique valor pecuniae. 2. In praedictis ratio habetur etiam familiae alendae; inde pro homine caelibe maior quantitas statuenda est. 3. Quando ignoratur, cui damnum illatum sit, iuxta communem doctorum sententiam mediocriter diviti illatum praesumitur, quia hoc frequentius contingere solet.

416. 2. Determinanda est etiam *materia absolute gravis*, quia non determinata materiâ absolute gravi magnum damnum immineret bono communi; finis enim dominii privati est duplex: bonum individui, et bonum societatis; ita etiam laesio dominii damnum infert non solum individuo, sed etiam societati, et hoc damnum potest esse grave societati, etsi huic individuo non esset grave. Ex cupiditate enim dितescendi omnibus insita, frequentissima furta fierent, et magna perturbatio pacis et securitatis sequeretur, nisi certa materia semper sub gravi prohiberetur.

Absolute gravis censetur materia, quae aequivalet proventui hebdomadario hominum condicionis mediocris melioris¹²¹).

Ergo quamvis aliquis valde dives vel aliquod consortium vel communitas non pateretur grave damnum, tamen haec materia est gravis propter grave damnum commune; si talis materia levis esset, fere incitaret ad furandum, et crebrior fieret laesio, ita ut in segura possessione turbaretur communitas.

¹²⁰) Ideo etiam Christus (Luc. 21, 1—4) laudat viduam pauperem, quia ex eo, quod deest illi, *omnem victum suum*, quem habuit, misit.

¹²¹) /. Arendt, Nouv. Revue théol. 1926, 123 ss. Kelly, Theological Studies 8 (1947) 115 materiam abs. gravem pro Anglia aestimat L 4—7; pro U.S.A, vero nimium putat S 100. Vcrmeersch-Creusen (П.3 597) non reprobatur sententiam, quae ante bellum materiam definivit 100 Franci, post bellum 200.

Deinde attendas: non solum gravitas materiae, sed quandoque etiam intentio agentis aestimanda est; si fur ex proposito aliquem vult spoliare, sumere quantum potest, a peccato gravi non excusatur eo quod ille solum paucos nummos secum habuerit.

Ideo bene *Vermeersch-Creusen*¹²²⁾ ad eruendam aestimationem communem de materia abs. gravi proponit interrogare homines, squid pro veris et complet» furtis, quid autem potius pro artibus minus probandis seu parum honestis haberent.« Distinguere enim solent homines inter *furum*, qui ad omnia, quae potest, auferenda paratus est, et hominem qui etiam quando occasionem habebat maiorem summam furandi, consulto non ultra 50—100 francos (= materiae absolute gravis!) sibi a ditissimo sumpserit; hunc non dixerint simpliciter *furem*«.

Ad determinandam materiae gravitatem relate ad *res sacras* distinguendum est: si res sacra pretio aestimabilis est ut calix, gravitas materiae dimetienda est sicut in re profana; si autem pretio aestimabilis non est ut reliquiae sacrae, considerata est eius dignitas et raritas. Ideo mortale esset furari minimam particulam s. Crucis, at mortale non esset extra territorium Urbis minimum quid auferre de corpore alicuius sancti¹²³⁾.

Articulus secundus.

De causis furtum imminuentibus.

Regulae circa gravitatem materiae in furto supra expositae in concreto varias modificationes admittunt: variae enim causae efficere possunt, ut dominus de ablatione rei suae minus sit invitus; eadem ergo causae etiam efficere possunt, ut maior quantitas ad constituendum grave peccatum requiratur. Iam vero ut dominus minus sit invitus, accidere potest: *a. ratione personarum*, quae furantur; *b. ratione rerum*, quae auferuntur; *c. ratione modi auferendi*; ideo ex ordine agendum est: de furtis domesticis, de furto rerum expositarum, de furtis minutis rerum sive ad unum sive ad plures pertinentium.

417. De furtis domesticis. Personae, erga quas paterfamilias, si quid domi auferant, censetur esse minus invitus, sunt *filiifamilias*, *uxores* et *famuli*.

Quoad furta filiorum ad grave peccatum constituendum ordinarie › quantitas *duplo maior* requiritur quam in furtis extraneorum; ^{1/2} *uxores* autem *genérâtinfâdKuc* liberalius dijudicari possunt, praesertim si res ablatas in usus familiae vel propinquorum expendant.

a. Attendendum tamen est, utrum pater sit dives, liberalis, amicus, an vero pauper, avarus, parum amans; utrum domestici furentur ad proprios usus, an ad dandum aliis; utrum furentur pecuniam vel alia pretiosa, an vero alias res; utrum sit unus, an plures filii.

122) Theol. mor. II.3 n. 597. b, β.

123) *Reuter*, Theologia moralis 111. n. 438.

b. Non raro paterfamilias, etsi cognito furto valde invitus videatur et vehementer succenseat, non tam de re ablata invitus est, quam *de modo*, quod scilicet clam surripiatur, aut *de fine*, quod lusu et potatione consumatur. Ideo frequenter filii rem domi sumentes non peccant nisi venialiter.

c. Quoad *obligationem restitutionis*, quae filiis (uxoribus) injungenda sit, haec notentur; *a.* Si res ab ipsis ablatae primo usu consumptibiles iam consumptae sunt, vix unquam restitutio imponenda est. /L Si res ablatae (e. g. pecunia) adhuc exstant, restitui debent.¹⁾ Si res in maiore quantitate ablatae—non amplius exstant, sedulo hortandi sunt²⁾ ut rem domesticam diligentius curantes damnum aliquo modo reparent; ceterum condonatio patris plerumque praesumi poterit, nisi res ablatae valde notabiles et in usus alienos expensae sint. Vix unquam tamen expedit suadere et multo minus praecipere, ut sive uxores sive filii debiti condonationem petant.

2. *Quoad furta famulorum*, *a.* Si famuli furentur pecuniam vel alias res, quae sedulo custodiri solent ut pretiosa, vestes etc., ad grave peccatum non requiritur maior quantitas, quia domini non sunt minus inviti erga ipsos, quam erga alios, et iure quidem propter continuum periculum, quod ipsis ex famulorum infidelitate imminet.

b. Si furta famulorum fiant in rebus, quas ipsi administrant vel quae non solent caute custodiri ut esculenta et potulenta, ordinarie famuli non deveniunt ad grave peccatum, dummodo res ablatae a famulis ipsis consumantur, non vendantur neque in extraordinaria quantitate auferantur: in his enim rebus domini minus inviti esse solent. Ceterum in taxanda gravitate culpae etiam attendendum est, utrum dominus sit liberalis an tenax, et utrum persona inserviens sit invisae an cara, utilis et diligens an exiguae industriae¹⁾).

418. De furto rerum expositarum. Res, in quarum ablatione maior quantitas ad peccatum grave constituendum requiritur, illae sunt, quae sponte absque ullo fere hominum labore crescunt, praesertim si expositae sum ut *fructus* (uvae, poma) iuxta vias et *limita* in silvis.

1. Quoad *fructus* ex aliena vinea vel alieno pomario decerptos valde benigni et indulgentes sunt antiqui auctores. Dicunt enim viatores, qui unum vel alterum pomum vel uvarum racemum decerpunt ad extinguendam sitim vel ad refoecillandas vires, non peccare. Immo universim permittunt uvas et poma usque ad satietatem comedere, dummodo non sint magni pretii et nihil asportetur²⁾).

Verum hodie rerum adiuncta prorsus immutata efficiunt, ut plerique fructus pluris aestimentur et sedulo custodiantur; quare haec doctrina restringenda videtur ad illos fructus, qui non multum aestimantur.

a. Haec tamen concedi posse videntur: non esse peccatum unum alterumve pomum vel uvae racemum hinc inde decerpere; operarios ex praesumpto domini consensu non peccare, si comedant de fructibus, ad quos colligendos conducti sunt; eum, qui saepius eam fructuum quantitatem aufert, quam ipse comedere potest, leviter tantum peccare, nisi fructus sint magni pretii.

²⁾ Lessius, De iustitia 1. 2. c. 12. n. 48.

¹⁾ Cf. s. Alphonsus n. 529.

b. Graviter vero reprehendenda sunt harum rerum furta, ubi dominis graviora damna inde causantur, eo quod non solum agri conculcantur, sed dominus fructus immaturos colligere coguntur, ne omnes asportentur.

2. *Fructus silvestres* (iungi [Schwamme], fraga [Erdbeeren], myrtilli [leidelbeeren] etc.) per se quidem pertinent ad dominum silvae; sed hic praesumitur licentiam concedere, ut a transeuntibus et pauperibus colligantur et etiam vendantur. Quodsi utens iure suo eorum collectionem prohibeat, colligentes contra iustitiam peccant. Attamen in silvis gubernii vel propriae communis prohibitio colligendi eiusmodi fructus mere poenalis censetur, nisi manifesta ratio (e. g. praecavendi damna in succrescenti silva) aliud dictet.

3. Quoad *ligna*, quae caeduntur in silvis, haec notentur:

a. Si silva est communis ita, ut etiam singuli cives participant in iure ad utilitatem, peccatum non committitur per caesionem lignorum, nisi magna strages fiat. Lex enim prohibens in tali casu censetur poenalis, quia non nisi ordinem in usu servare intendit. Qui autem magnam stragem facit, laedit substantiam rei et damnum communitati infert.

b. Haec autem non valent de silvis, quae sunt in dominio privatorum vel in dominio gubernii ut talis (ut gubernium habeat sufficientia media ad suum finem prosequendum). In his silvis caesio lignorum est contra iustitiam commutativam, nisi agatur de sarmentis et fragmentis aridis; etenim quoad haec dominus non censetur rationabiliter invitus.

419. De furtis minutis (Kleindiebstähle). Tertia causa, ob quam ad grave peccatum constituendum maior quantitas requiritur, est modus furandi scilicet per furta in materia levi, quae dici solent furta minuta. Quaeritur ergo, *quando furta in materia levi fiant peccatum grave et quanam quantitas ad gravem materiam constituendam* requiratur.

Generatim furtula vel damna coalescunt, quando in unum morale conflunt^{12G}) confluent vero (et ita ad materiam gravem pervenire possunt)[^], *intentione* perveniendi ad materiam gravem, *b. conspiratione*[^]. *sola multiplicatione*.

420. *Per intentionem*. 1. Intentio perveniendi ad gravem materiam efficit, ut singula furta coalescant posito inter singula etiam longiore intervallo, sive adversus eundem sive adversus varios dominos furta committuntur.

Intentio haec, qua singula furta committuntur, duo efficit: imprimis ut singulorum materia coalescat in unum, etsi inter singula longius intervallum intercedat; deinde vero ut etiam furta in materia levi sint grave peccatum; quod enim fit ex intentione graviter mala, grave peccatum est. Habemus in hoc casu pecca-

rjc) *Vcrmeersch-Circusfi* II.3 n. 602.

tum quoad actum externum quidem leve, sed propter affectum internum grave. Peccatum, etiam quatenus externum est, fit grave, quando grave damnum completur.

2. Ad constituendam *materiam gravem* non requiritur maior quantitas, quam in furtis, quae simul et semel fiunt, st relate ad eundem dominum committuntur; quodsi furta diversis dominis fiunt, quantitas absoluta requiritur.

Ergo singulis vicibus grave peccatum committit: *a.* mercator, qui mensuras et pondera singulis vicibus modice falsificando notabile lucrum colligere intendit vel praevidet, se hoc modo ad magnum lucrum perventurum esse; *b.* caupo, qui pluries modicum aquae vino admiscendo vult dives fieri: *Statera dolosa abominatio est apud DominumTM*; *c.* qui habens intentionem nocendi proximo in re gravi, singulis vicibus leve damnum infert. Quia tamen omnia haec peccata ex eadem intentione ditectendi (nocendi) virtualiter perdurante procedunt, moraliter unum peccatum constituunt¹²⁸).

"CancS*

421. *Per conspiracyem.* 1. Si plures communi consilio et consensu simul vel successive adversus eundem vel adversus varios dominos parva furta committunt, eorum materia in unum coalescit, quia singuli conspirantes integram ablationem intendunt. Quando ergo parva furta simul sumpta gravem materiam constituunt, singuli conspirantes mortaliter peccant: *conspiratio enim efficit, ut singuli velint totum damnum et ad totum cooperentur.*

2. Si furta minuta fiunt eidem domino, ad constituendum grave peccatum non requiritur maior quantitas; quodsi diversis dominis fiunt, quantitas absoluta requiritur¹²⁹).

a. Si singuli *independentem* ab invicem agunt, etsi cognoscant damnum ab aliis illatum, non peccant graviter, quia nullus eorum grave damnum infert neque intendit damnum ab aliis illatum neque ad illud cooperatur.

b. Si plures *alterius exemplo* excitati levia furta committunt, quae simul grave damnum inferunt, ille graviter peccat, cuius exemplum alios ad damnum inferendum provocavit, non quidem contra iustitiam, sed contra caritatem, modo damnum inferendum praeviderit.

422. *Per multiplicationem.* Qui per furta minuta sive adversus eundem sive adversus varios dominos commissa ad materiam gravem pervenit, graviter peccat, modo ablata retineat, inter singula furta non intersit magnum intervallum et res ablata sit alicuius pretii: in hoc enim casu singula furta coalescunt.

1. Ut furta minuta, quae successive fiunt, in gravem materiam *coalescant, duplex condicio requiritur*: \g. Ut fur ablata nondum restituerit.

12T) Prov. 11, 1.
12S) Cf. *De principiis* n. 308.
i-») Cf. *Ballerini-Palmieri* III. n. 311.

Si priora furta restituit, furtula subsequencia cum praecedentibus non uniuntur; si autem solam intentionem restituendi habuit, haec non impedit, quominus furta coalescant: per novum furtum enim intentio revocari censetur.

. Ut inter singula furta non intercedat magnum intervallum.

Si notabile spatium inter singula intercedit, res ablatae non amplius unincentur. Hoc intervallum ex sensu communi considerata quantitate rei ablatae determinandum est. Si res ablata materiam gravem fere attingit, intervallum duorum mensium efficit, ut non amplius coalescat; si res ablata a gravi materia multum distat, intervallum unius mensis idem efficit; si tandem res ablata valde exigua est, aut nullatenus coalescit, aut certe intervallum unius hebdomadae impedit, quominus coalescat¹³⁰).

«. In hoc casu coalescentiae illud furtum, quo scienter gravis materia completur, est grave peccatum; singula autem furta praecedentia sunt venialia. β . Furta minuta, quae deinceps post completam materiam gravem fiunt, sunt peccata gravia, si modo perduret voluntas retinendi ablata et fiant cum advertentia ad grave damnum illatum, quia cum prioribus ad gravia furta coalescunt et prius peccatum grave continuant, sed unum numero peccatum cum priore constituunt¹³¹). 7. Qui non advertit per leve furtum materiam gravem compleri, furando quidem non committit peccatum grave; sed ubi postea ad materiam gravem advertens non proponit rei ablatae restitutionem, graviter peccat ob malam voluntatem retinendi rem alienam in magna quantitate.

2. Ad grave peccatum constituendum in his furtis minutis, quae successive fiunt, *quantitas maior requiritur*, et quidem, si furta fiant eidem domino, requiritur materia, “quae dimidio maior¹³²) sit: dominus enim ordinarie non adeo grave damnum patitur, si res per intervalla auferatur; quodsi furta diversis dominis fiant, requiritur quantitas absoluta.

«. Ergo *sartores* graviter peccant, quando materiam gravem attingunt retinentes panni fragmenta, quae supersunt et dominis adhuc utilia sunt, nisi aut alicubi vigeat haec consuetudo et ideo pro labore minus solvatur, aut constet divites nolle fragmenta sibi restitui, aut haec sint minoris momenti, quae a dominis non curantur. Simile quid dicendum de *molitoribus*, qui modicam partem frumenti vel farinae sibi retinent.

β . *Famuli vel famulae* praesertim in familiis divitum, qui continuo aliqua modica auferunt vel consumunt et nunquam restituunt, non facile de gravi peccato arguendi neque ad restitutionem faciendam obligandi sunt, tum quia in hoc casu ex triplici ratione maior quantitas ad grave peccatum constituendum requiritur, tum quia ad grave damnum non advertunt, tum quia domini non sunt graviter invitati nec restitutionem exigunt, tum denique quia ordinarie res consumptae eiusmodi sunt, quae in gravem materiam non coalescant.

Nota. *Consuetudinarii* in furtis interrogandi sunt de numero et quantitate furtorum et, ubi agitur de furtis minutis, de intervallo inter singula interposito, ut de coalescentia materiae indicari possit. Quia tamen haec ordinarie indicare nesciunt, cum quavis occasione furentur, sufficit, ut in genere indicent furto-

¹³⁰) Cf. *Ballerini-Palmicri* III. n. 312.

¹³¹) *Lugo* disp. 16. n. 43 s.

¹³²) *Vermersch-Creusen* II.3 n. 603 deliberat etiam de duplo, imo triplo maiore quantitate.

rum frequentiam, rerum ablatarum qualitatem et tempus ab ultima confessione elapsum, ex quibus confessarius iudicium sibi efformabit de statu animae sui poenitentis. Dein vero de suis obligationibus eum monebit restituendi, laborandi, a furtis in posterum abstinendi.

425. De furtis rerum ad plures pertinentium.

\J^.'
la/" a. Qui in (absolute) gravi materia aufert rem ad plures pertinentem, *graviter peccat*: etsi enim singulis non inferatur grave damnum, singuli tamen graviter inviti sunt, quia multiplicatis furtis grave damnum pateretur securitas commercii humani, nisi ciusinodi furta sub gravi prohibita essent.

b. Ad grave peccatum constituendum in furtis rerum ad plures pertinentium, sive hi plures personam moralem constituunt (ut societas commercialis, industrials, assecurationis, communitas religiosa), sive personam moralem non constituunt, requiritur *materia absolute gravis*, quia nec singulis nec particulari communitati grave damnum infertur, nisi parva sit communitas vel pauci associati.

Qui ergo in silva, quae in dominio plurium vel communitatis est, arbores utiles caedit, si pretium arborum (prout in silva exstant, non prout post caesionem et transportationem apud negotiatores emuntur) constituit materiam absolute gravem, sub gravi ad restitutionem tenetur. Huc pertinet etiam fraudatio pretii pro usu viae ferreae, quae est in dominio status. Nam haec relatio non regitur iustitia legali, sed commutativa, eo quod quicumque uti vult hoc medio oblato, ex tacito contractu obligatur ad solvendum pretium statutum.

Articulus tertius.

De causis a furto excusantibus.

Duplex est causa, quae a furto omnino excusat et ablationem rei alienae reddit licitam: extrema *necessitas* et-occulta *compensatio*.

/ . *Extrema necessitas*.

424. Ius indigentis. Extrema necessitas in ordine temporali dicitur, qua vita periclitatur.

1. Qui *in extrema necessitate* constitutus est, de bonis alienis tantum usurpare potest et per se debet, quantum satis est ad se liberandum a tali necessitate, nisi alter sit in eadem necessitate. Ratio *primi* est, quia in extrema necessitate omnia bona sunt communia (n. 368). *RatiQ\secundi* est, quia unusquisque tenetur vitam suam servare, si moraliter potest. RatioxJërZiï est, quia ius auferendi rem alienam tribuit extrema necessitas, qua cessante cessat etiam illud ius. Ratio *quarti* est, quia in pari causa melior est condicio possidentis, ideo non licet eum privare re sua, cui res aeque est necessaria.

a. Nihil refert, utrum aliquis in extrema necessitate sit ex causis naturalibus an ex hominum malitia, ut si latrones alicui minentur mortem vel perpetuam captivitatem, nisi magnam pecuniae summam tradat.

b. In incendio non licet arripere scalam alterius ad se salvandum, si ipse sine ea periculum vitae evadere non potest. In naufragio non licet ad se salvandum arripere tabulam ab alio iam arreptam, quia ipse, ut evadere possit, indiget.

c. Quod licet in extrema, id licet etiam in *quasi-extrema necessitate*, quae communiter extremae aequiparatur, ut si quis est in morali periculo incidendi in morbum lethalem, amittendi libertatem etc.

d. Res aliena sumi potest etiam ad sublevandam necessitatem extremam proximi: quod enim quis facere potest per se, id etiam per alium facere licet.

e. Etsi res quae extreme indigenti necessaria est, *magni valoris* (magna pecuniae summa) sit, potest nihilominus eam sibi sumere: cum enim in extrema necessitate omnia sint communia, ius habet usurpandi, quidquid hic et nunc ad vitae conservationem necessarium est, etsi magni valoris sit. Neque ideo cessat ius pauperis, quia dives rem magni pretii ei ultro offerre non tenetur ex alio fonte derivatur obligatio subveniendi egenti et ex alio facultas sumendi de bonis creatis ea, quae ad vitae conservationem necessaria sunt: illa nempe ex caritate oritur, haec ex iure conservandi vitam de bonis creatis, cui pauperis iuri respondet in divite obligatio non impediendi, quominus necessaria usurpet¹³³). Nihilominus *Lugo* indigentis facultatem ad illud solum sumendum restringere videtur, quod pertinet ad media ordinaria conservandae vitae: sicut enim obligationem non habeat conservandi vitam mediis extraordinariis, ita eum neque ius habere putat ea invito domino sumendi. Verum etsi obligationem non habeat, facultatem tamen et licentiam habet conservandae vitae ex bonis creatis, ex qua sequitur potestas sumendi ea, quae necessaria sunt.

2. In *gravi vel communi necessitate non licet* rem alienam auferre, quia in gravi necessitate ordinarie non agitur de conservandis bonis, quae natura omnibus voluit esse communia; sed ad haec sola conservanda natura voluit media, bona terrena, esse communia¹³⁴). Si tamen in necessitate gravi vel communi agitur de conservandis bonis, quae natura omnibus voluit esse communia, licet pauperi sumere de bonis alterius, si ea petendo accipere non potest, quantum communiter ad ea conservanda adhiberi solet.

Pauper in eiusmodi necessitate constitutus imprimis rem, qua indiget, petere debet, quia dominus rationabiliter invitus est, si ea se inscio auferatur. Quodsi dominus eam dare nollet vel si pauper absque incommodo petere non posset, licite rem non magni valoris sibi sumit, maioris quidem, si necessitas gravis, minoris, si ea levis sit. Potest ergo in hoc casu indigens ad sanitatem e. g. firmitus servandam rem exigui valoris, puta panem auferre, quia natura dedisse videtur ius sumendi media minora, quibus communiter haec bona servantur¹³⁵).

425. Obligatio indigentis et domini, a. Rem, qua indiget pauper, si fieri potest, *petere* debet, nisi iusta causa a petendo excuset; quod

¹³³) *Lugo* disp. 16. n. 159.

¹³⁴) Propositio 36. ab *Innocentio XI.* damnata ita habet: *Permissum est furari non solum in extrema necessitate, sed etiam in gravi.* (D. 1186.) Cf. *Lugo* disp. 16. n. 160. *Ballerini-Palmieri* Hl. n. 283.

¹³⁵) *Lugo* disp. 16. n. 156.

si tamen rem aufert, quin petat, graviter non peccat; cum enim extreme indigens in rem ipsam ius habeat, dominus solum quoad modum sumendi potest esse invitus¹³⁰).

b. Si res ablata cessante necessitate adhuc exstat, domino restituenda est: etenim ad usum rei tantum, si is solus necessarius erat, extreme indigens ius habet, res ipsa manet domini.[^]Quod si res ablata non amplius exstat, distinguendum est.[^]Si extreme indigens re quidem pauper est, at probabilem spem habet postea aliquid accipiendi, rem alienam solum cum onere restitutionis usurpare potest: non plus enim sumere ei licet, quam ad servandam vitam necessarium est^d)Quod si re et spe pauper est, ad nihil tenetur, etsi postea ad meliorem condicionem devenerit: qui enim in extrema necessitate rem alienam aufert, eam facit suam; qui autem rem suam consumit, non tenetur restituere.

c. *Dominus a. ex caritate, non ex iustitia, tenetur extreme indigenti rem suam dare. huiusmodi extreme indigentis actus sunt negligentes vel res suas occultat, non tenetur ad restitutionem, ubi necessitas cessaverit.*
 β . *Ex iustitia tenetur pauperem non impedire a re occupanda et occupatam non auferre.*

§ 2. Occulta compensatio.

426. Quid sit, num licita sit. a. Occulta compensatio est actus, quo quis ex bonis debitoris clam aufert, quod sibi debetur.

b. Occulta compensatio per se illicita est; si tamen debitae adsint condiciones, licita fit. Ratio^(pnm?)est, quia bonum commune exigit, ut ad praecavendas inordinationes, quae ex occulta compensatione facile oriantur, creditor petitione tum privata tum publica per indicem rei suae possessionem recuperare studeat. *Ad secundum*: quoad rem ea licita est, quia occulte se compensans non sumit rem alienam, sed suam; et si adsint condiciones requisitae, etiam quoad modum licita evadit; ideo debitor, etsi invitus sit, rationabiliter tamen invitus esse nequit.

Occulta compensatio in praxi raro suadenda est, praesertim quia imminet periculum abusus et hallucinationis; confessarius tamen sciat post factum se poenitentem ad restitutionem obligare non posse, si adfuerint debitae condiciones.

427. Requisitae condiciones sunt quatuor:

a. *Ut debitum sit verum*, fundatum in stricto iure, quod creditor actu habet in rem sibi usurpandam.

Si dominus famulo promisit se ei ex gratitudine pro servitio fideliter praestito certam pecuniae summam dono daturum vel testamento relicturum esse, domi-

¹³⁰) Cf. *Lessius* 1. 2. c. 12. n. 66.

nus autem donum non fecerit vel intestatus obierit, nequit famulus promissam pecuniam clam accipere, quia ius strictum in illam non habet.

b. Ut debitum sit certum, tum¹³⁷⁾ quia in dubio melior est condicio possidentisptiun quia unusquisque ius habet retinendi rem possessam, nisi constet eam esse alienamptum denique quia secus propter hallucinationis periculum multi privarentur re sua¹³⁷⁾.

Cum sententia, quae tenet restitutionem faciendam esse etiam in bonis alterius generis, solum sit probabilis, non licet ei, qui in alio genere bonorum e. g. in fama laesus est, in bonis fortunae se compensare, si diffamator famam ablatam non restituat.

c. Ut debitum alia via obtineri non possit: etenim bonum commune exigit, ut creditor imprimis via ordinaria rem suam recuperare studeat, et solum si eam sine difficultate (rixis, inimicitiis, expensis etc.) petere non potest vel si petitio praevideatur inutilis (propter defectum probationis vel malitiam indicis aut debitoris), licet occulte se compensare.

Ceterum nota: *a.* defectus huius condicionis compensationem reddit quidem illicitam, cum sit contra iustitiam legalem, sed non iniustam, proinde neque involvit onus restituendi; *β.* iste defectus, etiam ubi facile evitari potest, veniale peccatum non excedit.

d. Ut damnum debitoris vel tertii praecaveatur. Duplex esse potest hoc damnum debitoris: quod nempe maneat in conscientia erronea debiti adhuc solvendi, et quod debitum bis solvat; utrumque autem praecaveri potest, si opus fuerit, ficta condonatione.

Damnum tertii accidere potest, eo quod alii (famuli, domestici) in suspicionem furti venire possunt cum periculo infamiae vel poenae.

Patet eum, qui se compensat, ad haec damna praecavenda ex caritate tantum teneri, quia se compensans utitur iure suo; ideo si ratio sufficiens adest damnum aliorum permittendi, licite agit, etsi alii damnum patiantur.

428. De occulta compensatione famulorum (idem valet de operario, artifice, officiali) universim dicendum est famulis id licere, quod aliis licet; possunt nempe, ubi debitae condiciones non desint, se compensare pro opera, quam salario accepto recte maiorem iudicant; in particulari autem haec notanda sunt:

1. Si dominus non solvit salarium, de quo cum famulo pactus est, vel si iniuste de stipendio aliquid subtrahit, famulus se compensare potest; ultra salarium autem, de quo conventum est, modo saltem infimum sit, non licet se compensare: nam ultra pactum iustum, in quod ipse consensit, nil ei debetur.

Dominus, qui de salario subtrahit, quia famulus inadvertenter vasa frangit vel instrumenta corrumpit, iniuste agit, nisi de hac re pactum intercesserit. Si tamen famulus saepius ex inadvertentia damnum infert, dominus licite moderatam mulctam ei imponere et sic de salario aliquid detrahare posset.

¹³⁷⁾ Cf. *Lugo*, De iustitia disp. 16. n. 94 s. *Vermeersch - Creusen* II 3 n. 606.

2. Si conventum est de salario infra infamum, famulo non licet se compensare, si libere in hoc salarium consensit vel si defectus salarii aliis emolumentis compensatur e. g. mensa lautiore, occasione strenas (Trinkgelder) accipiendi, vestibus in donum datis etc.: nam ad nihil aliud ius habet; Hd]e autem se compensat* σ. si vi aut metu compulsus in stipendium iusto minus consensit; \b. si necessitate compulsus de salario iusto minore convenit; excipe, si dominus famulum rogantem ex sola misericordia excepisset; \c si invitus operibusjndebitis gravatur.

3. Si famulus auget labores atque id facit propria voluntate, non potest se compensare; potest autem, si id facit ex voluntate domini sive expressa sive tacita. Ceterum si famulus non ad determinatos labores, sed simpliciter ad labores domesticos suscipitur, ita ut omnem suam operam in servitio domini impendere debeat, labor nequit dici indebitus, nisi talis sit, qui nullatenus praevideri potuit, ut labor nocturnus vel periculosus.

a. Idem fere dicendum est ad quaestionem, num *filiisfamilias* liceat se occulte compensare, si pro labore suo iustum stipendium non acceperint. Condiciones tamen ad occultam compensationem requisitae rarius in hoc casu aderunt. Quare confessariis ante factum potius in severiorem partem inclinandum est, post factum autem filii non facile ad restitutionem adigendi sunt: etsi enim iustitia laesa fuerit, saepius praesumi potest condonatio.

b. Quae de famulis dicta sunt, ad *mercatores* quoque transferre licet: non possunt se compensare minuendo pondus vel mensuram, si ipsi *libere* merces certo pretio vendiderunt, quod postea vilius indicant; possunt autem occulte se compensare: «. si *iniuste coacti* sunt infra iustum pretium vendere; β. si *per errorem* infra iustum pretium vendiderunt; '/. si solutionem *certi debili* absque gravi incommodo sibi procurare non possunt.

c. Propositio 37. ab *Innocentio XI.* damnata¹³⁸⁾ non quamcunque compensationem famulorum prohibet: propositio enim damnata fuit, quia nimis vaga et indeterminata est. Et sane ex illa propositione sequeretur famulos etiam tum se compensare posse, quando in pactum de minore salario libere consenserunt vel quando probabiliter tantum indicant sibi plus deberi.

¹³⁸⁾ *Famuli et famulae domesticae possunt occulte heris suis surripere ad compensandam operam suam, quam maiorem indicant salario, quod recipiunt.* (Ü. 1187).

QUAESTIO TERTIA.

De iniusta damnificatione.

429. Declarationes. 1. *Iniusta damnificatio* (active) est actio, qua quis alteri in bonis externis damnum infert, nullum inde emolumentum capiens.

Damnum proximi *duplici modo* inferri potest, vel eo quod res proximi (actione vel omissione actionis debitae)-destruitur, vel eo quod proximus a consecutione boni, quod ei debitum estrimpeditur.

2. Damnificatio est peccatum *ex genere suo grave*. Gravis vel levis est, prout damnum, quod proximo infertur, grave vel leve est.

450. De eo, qui alium a consequendo bono impedit. 1. Qui alium impedit a consequendo bono, ad quod *strictum ius* habet (sive ius est in re sive ad rem), contra iustitiam agit et ad restitutionem tenetur, sive directe sive indirecte, sive mediis iustis sive iniustis eum impedit, quia est causa efficax, cur alius non obtineat, quod ei stricto iure debetur.

Qui patrem, etiam mediis non iniustis, e. g. precibus, inducit, ut filium parte hereditatis legitima privet, ad quam filius ex lege positiva strictum ius habet, iustitiam laedit et filio bonum, quo privatur, restituere debet.

2. Qui alium impedita consecutione boni, ad quod strictum ius non habet, sed id facit *mediis iniustis*, pariter contra iustitiam peccat et ad restitutionem tenetur, non item si id facit *mediis iustis* e. g. precibus, suasionibus, quamvis id faciat ex odio. Ratio *primi* est, quia unusquisque ius habet, ne mediis iniustis impediatur a consequendo bono, quo vti non est indignus. Ubi notandum est non solum fraudes, mendacia et criminationes, sed etiam importunas preces et blanditias molestas, quibus alterius libertas impeditur, esse media iniusta. Ratio *secundi* est, quia unusquisque potest uti iure, quod habet, alium in sui vel aliorum utilitatem rogandi vel persuadendi.

a. Pauper, qui detractionibus vel calumniis efficit, ut alius pauper eleemosynis privetur; famulus, qui alium famulum diffamando efficit, ut hic servitium, quod merito sperat, non consequatur; tabernarius, qui calumniis in alium tabernarium sparsis causa est, ut hospites ab eo avertantur, contra iustitiam peccat et ad restitutionem tenetur. Quoad obligationem restitutionis nihil refert, utrum iniuria irrogetur ei, qui a consecutione boni impeditur, an ei, qui bonum daturus est. Ideo ad restitutionem erga pauperem etiam ille tenetur, qui divitem metu iniuste incusso impedit, ne determinato pauperi det eleemosynam, quam ei daturus erat.

1;e) De hac obligatione dubitant (*Wouters*, Theol. mor. I. n. 996; *Vcrmccrsch-Crcuscn* II3, 575; *Lehmkuhl* I. n. 1181), quia in genere obligatio restitutionis solum urget, si iniuria ipsi illi irrogatur, qui damnum patitur.

b. Qui testatorem precibus inducit, ne hereditatem relinquat Caio, qui ad illam ius non habet, sed Sempronio; vel qui episcopum, iam determinatum ad conferendum beneficium digniori, suasionibus ex odio inducit ad illud conferendum minus digno, non agit contra iustitiam, si digniori strictum ius ad beneficium non competit.

i ' 3. Qui alium impedit a consecutione boni, quo est *indignus*, non peccat contra iustitiam neque ad restitutionem tenetur, etsi mediis iniustis
 5~' utatur, quia indignus nullum ius habet ad bonum, quod ambit e. g. ad
 I_____ officium vel beneficium, neque ius habet exigendi, ne quibuscunque mediis impediatur a consecutione illius boni.

Qui ergo calumnia efficit, ut alius non obtineat iniustum legatum vel officium, quo non est dignus, peccat quidem contra iustitiam per calumniam in proximum et laesionem famae reparare tenetur; at non peccat, eo quod illum a consecutione boni impedit. Mulier, quae maritum fraudibus a prodiga donatione avertit, donatario nihil reparare tenetur, quia donum nec dari nec accipi potest sine peccato.

Indignus etiam is censetur, qui mediis illicitis utitur ad bonum obtinendum, unde non laeditur iustitia, si mediis pariter illicitis ab obtinendo bono avertitur. Sic ubi Caius magistratus, a quorum suffragio collatio muneris dependet, pecunia corruerat ad obtinendum eorum suffragium, non potest conqueri de iniustitia, si alius per calumniam efficiat, ne Caius obtineat munus.

4. Qui aliquem impedit, ne damnum ab alio avertat, eadem ratione contra iustitiam agit et ad restitutionem tenetur, atque ille, qui alium a bono consequendo iniuste impedit. Sic qui aliquem vi illata impedit, ne ignem domui proximi appositum exstinguat, erga proximum ad restitutionem tenetur¹⁴⁰).

»<º) Sporer-Bterbaum II tract, n 242 ss. attamen attendatur nota praecedens.

De reparatione domini laesi¹¹¹).

QUAESTIO PRIMA.

De restitutione in genere.

431. Definitio. 1. *Restitutio* est actio, qua reparatur damnum proximo iniuste illatum. ▽ "

a. Ergo ex iniuria, qua aut nullum aut non iniustum damnum infertur, non oritur obligatio restitutionis, ut si iudex fert sententiam, quam putabat esse iniustam, cum tamen sit iusta, vel si maritus per adulterium uxori irrogat injuriam. Qui occidit hominem ex interno morbo paulo post certo moriturum, non tenetur damna compensare heredibus, quia nullum damnum intulit.

b. Restitutio differt a *satisfactione*: *satisfactio* enim est compensatio injuriae realis, E qua redditur res ablata vel destructa; haec est compensatio injuriae personalis \$ (honoris laesi), qua offendens per obsequium exhibitum personam, cui irrogata est iniuria, sibi reconciliare intendit. Differt a *restitutione latiore sensu accepta*, qua redditio rei alienae cuiuscunque significatur, ut si mutuum acceptum creditori redditur. Differt a *solutione*, qua exeeutio debiti, ad quam quis tenetur, quin iniuriam irrogaverit, significatur, vel qua quis rem diversam, quae nondum erat in possessione alterius, dat, ut si salarium pro opera praestita solvitur.

2. Obligatio restitutionis oritur ex sola *laesione iustitiae commutativa*. Sunt quidem et aliae virtutes, quae exigunt, ut alteri praestetur, quod ei iure debitum est, ut iustitia distributiva, pietas, religio, at nulla est, quae exigit, ut alteri praestetur, quod ei *stricto iure debitum est, quia suum est*; ideo non est alia virtus, quae, si laesa fuerit, exigit, ut alteri res sua reddatur. Sola enim iustitia commutativa eo tendit, ut unusquisque habeat, quod stricto iure suum est, nec ullus maneat sine re sua. n

3. Restitutio fieri debet *ad aequalitatem* (arithmeticam) i. e. tantum reddi debet, quantum ablatum est: de ratione enim iustitiae commutativae, quae restitutionem exigit, est, ut aequalitas statuatur inter ius unius et solutionem alterius, ita ut alteri nihil amplius debeatur, ad quod strictum ius habeat¹⁴²). icjètà-.

452. Radices restitutionis¹⁴³). Radix restitutionis vocatur causa, ex qua oritur obligatio restituendi. Duplex distinguitur radix restitutionis:

U1) *Kutschker*, Die Lehre vom Schadenersatz (Olmütz 1851); *Marres*, De iustitia² (Ruraemundae 1889); *Vermeersch*, Quaestiones de iustitia² (Brugis 1904); *Merkelbach* II.8, n. 278—342; *C. Hohenlohe*, Gründe der Schadenersatzpflicht in Recht und Moral (Regensburg 1914); *K. Weinzierl*, Rückgabepflicht nach kanonischem Recht (Freiburg/Br. 1932).

142) Cf. *De principiis* n. 277 ss.

143) *Fr. Schindler*, Quellen des Schadenersatzes in der Moraltheologie Zk fh. 39 (1915) 605—648.

» i x ^ © *generalis* et remota, quae consistit in violatione iustitiae commutativae;
't .*specialis* et proxima, quae consistit in diversis modisT quibus iustitia
commutativa laeditur.

S. Thomas duas radices restitutionis exhibet, cum dicit obligationem restitutionis oriri ex *re accepta*, i. e. ex sola rei possessione vel contractu, etsi quis bona fide eam possideat; et ex *iniusta acceptione* sive ex delicto¹⁴¹⁾. Et quia in utroque casu aliquis vel ipse iniuriam committit vel alteri agenti cooperatur, additur a quibusdam tertia, scilicet *iniusta cooperatio*.

455. Obligatio restitutionis. 1. Restitutio *necessaria* est ad salutem *necessitate praecepti* tum naturalis tum divini, non autem necessitate *medii* nisi in voto.

a. Praeceptum naturale caritatis docet: *Prout vultis, ut faciant vobis homines, et vos facite illis similiter*¹⁴⁵⁾: sed quando laesi sumus, laesionis reparationem volumus. Insuper idem praeceptum, quod prohibet rem alienam auferre, praecipit etiam ablatam non retinere: qui enim rem ablatam retinet, dominum re sua spoliare pergit.

7 Deus restitutionem rei ablatae expresse iniungit: *Si laeserit quispiam agrum aut vineam ... pro damni aestimatione restituet*^{TM}}; insuper restitutionem tamquam condicionem proponit, ut peccator delictorum suorum veniam obtineat¹⁴⁷⁾.

c. Restitutio positive nihil confert ad salutem, sed tantum fieri debet, si possibilis sit, ne committatur peccatum neve obex saluti ponatur.

d. ^ui obligationem restitutionis contraxit, animo ita dispositus esse debet, ut restituere *velit*, quando poterit, alias affectum ad iniuriam illatam retineret.

Ei ergo, qui ad restitutionem sub gravi tenetur, ad salutem necessaria est saltem voluntas seria et efficax reparandi damnum illatum. Hoc sensu, de seria nempe voluntate, verum effatum: *Non remittitur peccatum, nisi restituatur ablatum*¹⁴⁸⁾. Quin immo hoc etiam necessarium est, ut *media adhibeat*, quae moraliter potest, ut restitutio fiat possibilis. Tenentur ergo debitores, qui alias restituere nequeunt, non solum superfluos sumptus vitare, sed etiam quotidianos, in quantum pro sua condicione possunt, çinuere.

454. 2. Qui restituere non potest *ex bonis eiusdem ordinis*, non tenetur restituèrFêx bonis diversi ordinis e.g. famamTaesam pecunia compensare: iustîtiâTënim commutativaideosolumrestitutionem praecipit,

,44) *Summa* Π. 11. q. 62 a. 6.

i<<) Luc. 6, 31. Matth. 7, 12.

14ß) Exod. 22, 5.

14T) Cf. Ezech. 33. 13 ss. Tob. 2. 20 ss. cf. Luc. 19, 8.

J49) *S. Augustinus* ep. 152. ad Macedon.

ut aequalitas violata redintegretur; atqui ex bonis diversi ordinis aequalitas revocari nequit; et sane per pecuniam fama ablata non reparatur.

a. Omnes auctores in eo conveniunt, quod reparandum sit damnum reale simul ortum, vel si iudex imponit reparationem materiale pro laeso bono alterius ordinis; item quod saepe consulendum sit, aliquam satisfactionem praestare in ordine materiali.

b. Controvertitur autem inter auctores, num ex iustitia praecepta sit reparatio materialis pro bono altiore; ipse S. Alphonsus¹⁴⁰⁾ negantem sententiam communioem et probabiliorem dicit. S. Thomas¹⁵⁰⁾ quidem affirmat, sed optionem dat, aut in pecunia, aut in aliquo honore; ergo magis de consilio videtur loqui.

455. De gravitate obligationis restituendi. Obligatio restitutionis *per se gravis est*: eadem enim ratione obligat atque iustitia commutativa, quae exigit, ut unicuique reddatur, quod suum est. Ergo in materia gravi per se sub gravi, in materia levi sub levi restitutio facienda est.

In particulari vero ad duplicem radicem restitutionis attendendum est. Si agitur de restitutione ex *re aliena* accepta, gravitas obligationis sequitur gravitatem rei; si vero restitutio facienda est ex *iniusta acceptance* rei, etiam gravitas *culpa*e actionis iniustae considerari debet.

1. Qui ergo *possidet rem* alienam, sive bona sive mala fide acceperit, sub gravi tenetur, si materia gravis est; si levis, sub levi.

Si ex errore putaverat rem esse levem, simulatque errore detecto cognoscit verum valorem gravem, sub gravi tenetur. Qui abstulit materiam gravem, putans esse levem, totam summam proinde errore detecto sub gravi reddere tenetur. Contraxit enim obligationem restituendi hanc determinatam summam; proinde semper adest obligatio materialiter gravis, quae detecto errore transit in formalem. Aliquam exceptionem admittunt Lehmkuhl¹⁵¹⁾ et Vermeersch¹⁵²⁾; scilicet, si furatus esset ditissimo, erga quem putavit talem summam esse levem, sibi autem restitutionem esse damnum grave, etiam detecto errore nimia discrepantia esset inter damna utriusque, quam ut gravis obligatio statui posset. Si quis restituit rem ex parte, ita ut pars, quam retinet, non attingat materiam gravem, non peccat graviter. Si semiebrius furatus est rem, post ebrietatem sub gravi tenetur.

456. 2. Qui *damnum* intulit grave cum *culpa gravi*, certe sub gravi tenetur reparare.

Qui *damnum* intulit *leve cum culpa levi* (ex parvitate materiae) vel cum *culpa gravi* (ex errore), solum sub levi tenetur reparare damnum; materia enim levis non est capax pariendi obligationem gravem.¹¹⁹⁾

119) I. III. n. 627.

150) П. П. q. 62. a. 2 ad 1.

151) I. n. 1154.

152) II3. n. 543 c.

Existit ergo obligatio etiam parva damna reparandi; attamen non potest urgeri sub denegatione absolutionis; immo quandoque prudentia suadebit, ut haec obligatio dissimuletur.

Si quis *damnum grave* intulit cum *culpa levi* quin rem alienam possideat, distinguendum est; nam levitas culpaе oriri potest *veiyex imperfectione actus*, vel *ex errore de materia*.

a. Si culpa levis fuit *ex imperfectione actus*, ante sententiam iudicis ad nil tenetur, sive in materia gravi, sive in levi.

a. Auctores in hac quaestione non consentiunt; alii enim docent eiusmodi damnificatorem *sub gravi* damnum reparare debere; supposita enim culpa theologica quantitas obligationis restituendi a quantitate materiae dependet, quia lex naturae, cuiusmodi est obligatio restituendi, in materia gravi sub gravi obligat. — Verum quantitas obligationis restituendi non pendet simpliciter a quantitate damni, sed etiam a culpa theologica per se sufficienti ad inducendam obligationem; atqui culpa ex imperfectione actus levis non est sufficiens ad inducendam obligationem, id quod probat tertia sententia.

β. Alii docent eum *sub levi* vel totum damnum vel partem quantitati culpaе proportionatam reparare debere: obligatio enim reparandi damnum non potest esse maior culpâ, quacum damnum illatum est¹⁶³). Haec sententia vera est, quatenus negat obligationem restituendi gravem; at non demonstrat obligationem esse levem.

7. Tertia demum sententia docet obligationem restituendi esse *nullam*: vera enim obligatio solum oritur ex actu perfecte humano qui scilicet cum plena advertentia et pleno consensu exercetur: ex actu vero imperfecte humano, qui scilicet cum advertentia semiplena et semipieno consensu ponitur, nulla oritur obligatio. Ideo votum vel iuramentum cum semiplena deliberatione factum irritum est; item contractus cum semiplena deliberatione initus est invalidus. Insuper: in actione semideliberata effectus magis casui adseribuntur, quam agenti. Sic, si semiebrius destruendo rem grave damnum fecit. Et quoniam patroni priorum sententiarum huius sententiae saltem probabilitatem non negant, ea in praxi sequenda est¹⁶⁴).

b. Si vero actio damnificans actus perfecte humanus fuit, sed culpa levis *propter errorem*, tenendum est, per actum perfecte humanum contrahi posse gravem obligationem restitutionis; sed ex altera parte etiam non plus damni reparare tenetur, quam quod praevidit.

Qui plures damnificationes leves commisit eo intervallo, ut coalescant, simulatque grave damnum exortum animadvertit, sub gravi tenetur reparare; quam vis enim nonnisi leviter peccaverit, tamen actu perfecte humano haec damna cohaerentia inferre voluit. — Si vero margaritam proiecit putans esse vitrum valons levis, tenetur solum restituere quod praevidit, ergo sub levi; ulterius damnum involuntarie censetur illatum.

Utique, si margaritam quam putaverat esse vitrum, adhuc possidet in se vel in aequivalenti, secundum priora tenetur ipsam vel aequivalens detecto errore sub gravi restituere, nec potest vitream substituere. Est possessor iniustus rei alienae gravis, sicut qui gravem summam ex furtulis parvis ortam possidet; possessor autem tenetur sub gravi in materia gravi. (Cf. n. 462.)

¹⁶³) Laymann 1. 3. tr. 3. pr. 1.6. n. 4.

¹⁶⁴) Lugo disp. 8. n. 57 ss. S. Alphonsus n. 552.

QUAESTIO SECUNDA.

De restitutione ob possessionem rei alienae.

Qui rem alienam possidet, illam aut *bona* aut *mala* aut *dubia fide* detinere potest. Porro aliae sunt obligationes possessoris rei alienae, prout bona aut mala *aut dubia fide eam detinet.

Articulus primus.

De possessore bonae fidei¹⁵⁵⁾.

457. *Possessor bonae fidei* dicitur, qui invincibiliter ignorat rem a se possessam esse alienam. Obligationes possessoris bonae fidei referuntur: *q*, ad rem ipsam; *b*. ad fructus ex ea perceptos; *c* ad expensas pro ea factas.

In genere obligationes possessoris bonae fidei derivantur ex principiis sequentibus: Res clamat ad dominum; perit domino; fructificat domino; nemo potest ex aliena re ditior fieri. *x*fara vero eiusdem derivantur ex his: In dubiis melior est condicio possidentis; bonae fidei possessor potest praescribere rem et fructus; qui bona fide est, non meretur ut detrimentum patiatur et potest damni compensationem postulare: nam pro ipso restitutio urget solum ex prima radice, scilicet ex sola *re accepta*.

Insuper et lex civilis¹⁵⁶⁾ ex iisdem rationibus ac pro praescriptione quaedam statuere potest, quae in conscientia obligant.

Iamvero ut obligationes possessoris bonae fidei *in specie* determinari possint, diversa hypothesis distinguere debet: *a*. si rem adhuc possidet; *b*. si res periit; *c*. si alius rem possidet; *d*. de fructibus.

438. Si rem alienam adhuc possidet, 1. tenetur eam per se domino, si notus sit, quamprimum restituere, nisi res interim sit praescripta, quia res clamat ad dominum.

a. Si rem non ex integro, sed ex parte tantum possidet, *partem*, quam tenet, restituere debet. Si res interim *deterior* facta est, et quidem sine emolumento

¹⁵⁵⁾ Declarandi sunt duo termini technici iuris, quorum in hoc tractatu frequens est usus: *vindicatio* et *evictio*. Supponunt possessorem rei alienae, qui bona fide eam acquisivit. Iam illa actio contra possessorem rei alienae, qua rei dominus in iudicio petit, ut ipse eius dominus declaretur et res sua ab actuali possessore sibi restituatur, dicitur *vindicatio* (Eigentumsklage). Effectus vindicationis est *evictio* (Entwindung), qua actualis possessor possessione privatur et dominus rem suam recuperat. In omni venditione venditor rem emptam tradendo tacite et implicite se obligat ad damnum reparandum i. e. ad pretium reddendum, si forte eventura sit evictio, etsi ipse pretium amittere debeat.

¹⁵⁶⁾ Cf. e. g. C. A. 367 s; C. G. 935; ZGB. 934 ss.

possessoris, eam restituere debet in eo statu, in quo nunc est, etsi ex culpa possessoris facta sit deterior; si facta est deterior cum emolumento possessoris, emolumentum, quo factus est ditior, restituere debet. Si res interim *melior* effecta est, rem restituere debet prout est, nisi cum aliis sit permixta, ita ut separari non possit: in hoc enim casu possessor accipit dominium rei alienae, si in mixto res propria est principale; sed restituere debet id quo ditior factus est. Quodsi rem ipsam meliorem restituere debet, expensas meliorationis deducere potest¹⁶⁷⁾.¹⁶⁸⁾

b. Si culpabiliter *restitutionem differt*, tenetur compensare damna, quae ex dilatione restitutionis proveniunt: si enim scienter retinet rem alienam, fit possessor malae fidei et tenetur de damnis.

c. Si *dominus ignotus* et nulla spes est dominum inveniendi, possessor bonae fidei rem alienam sibi retinere potest: res enim habetur pro derelicta, ideo possessor iure occupationis eius dominium acquirit.

d. *Nisi sit praescripta*: etenim in possessore bonae fidei condiciones ad praescribendum requisitae adesse possunt, quibus reipsa existentibus et completis ipse rem sibi retinere potest.

2. At necesse non est, ut rem semper *ipsi domino* restituat, sed quandoque illi reddere potest, *a quo eam acceperat*: distinguendum enim debet, utrum rem gratis an titulo oneroso acceperit.

a. Si rem *gratis accepit*, non licet donatori seu furi eam reddere, sed ipsi domino restituenda est: res enim clamat ad dominum.

b. Si rem *emit* et dominus *comparet*, ut rem sibi vindicet (in casu evictionis), eam domino reddere tenetur, etiam cum iactura pretii: dominus enim rem suam sibi vindicare potest ubicunque eam reppererit, cum habeat ius in re. Possessor tamen recursum ad venditorem habet; quodsi pretium a venditore recuperare nequit, eius iacturam tamquam infortunium considerare et patienter ferre debet¹⁵⁸⁾.

c. Si dominus *non comparet* (extra casum evictionis), i. e. si dominus quidem cognitus, sed rei inscius est, licet possessori rem ei reddere, a quo eam acceperat, ad recuperandum pretium a se datum, nisi alia via seipsum simul et dominum indemnem facere possit (v. g. furem denunciando). Si pretium recuperare nequit, eius iacturam ferre debet.

a. Pro hac sententia duplex ratio afferri potest: qui rem furi reddit eamque reponit in statu, in quo antea erat, hinc quidem domino directe nullum damnum infert, inde vero non tenetur cum proprio damno rem domino servare; sic licite inventor quoque rem inventam, quam sine proprio damno servare non posset, in eo loco reponeret, ubi eam reppererat. Deinde omnes condiciones adsunt, quae requiruntur, ut illa actio ad propria bona recuperanda licite poni possit, etsi ex ea indirecte sequi praevideatur damnum proximi. Et sane actio, nempe rescissio contractus, per se licita est; finis, qui intenditur, se nempe servare indemnem, honestus est et ex actione immediate sequitur; tandem adest causa proportionate gravis permittendi damnum proximi, nempe ad proprium dam-

¹⁶⁷⁾ Cf. *Balterini-Palmieri* III. n. 416 s.

¹⁶⁸⁾ *Lugo* disp. 17. n. 1.

num damno proximi aequale praecavendum¹⁵⁹). — Ordinarie quidem emptori non erit aliud medium recuperandi pretium datum, nisi furi reddat rem emptam; sed si aliud existeret, ad illud adhibendum teneretur: nam contra iustitiam ageret, eo quod rem domini iam in tuto collocatam sine iusta causa iterum periculo exponeret.

β. Recentiora iura quandoque statuunt dominum rem suam a possessore bonae fidei, qui eam emit vel alio titulo oneroso accipit, recuperare non posse, nisi soluto eius pretio, quando rem emit in nundinis vel in licitatione vel a mercatore, qui res eiusdem speciei vendere solet excepto casu, quo suspicari poterat rem esse furtivam¹⁶⁰). De eiusmodi legis dispositione imprimis investigandum est, utrum mens legislatoris sit domino solum actionem civilem in re sua recuperanda negare, nisi eius pretium solvat, an vero mens eius sit dominium in rem possessam transferre. Si hoc alterum, quaeritur, num haec legis dispositio in conscientia valorem habeat. Quam quidem quaestionem plerique auctores probabiliter affirmant, quia potestas civilis ratione boni communis ita statuit, ut nempe commercium inter homines facilius et possessio securior reddatur; atqui haec ratio boni communis sufficiens esse videtur, ut auctoritas civilis uti possit sua potestate transferendi dominium.

459, Si res aliena periit, distinguendum est, utrum apud ipsum possessorem bonae fidei an apud alium perierit, et in hoc posteriore casu, utrum possessor bonae fidei rem sine lucro an cum lucro alteri traderit.

1. Si res periit *apud bonae fidei possessorem*, sive eam consumpsit sive amisit sive destruxit, ad nihil tenetur, nisi ex ea factus sit ditior; quod si inde ditior evasit, illud, in quo ditior factus est, domino restituere debet. Ratio *primi* est, quia consumens vel destruens rem, quam putabat esse suam, nemini intulit iniuriam, etsi de industria et sua culpa eam perdidisset. Dominus in hoc casu iacturam rei tamquam suum infortunium considerare et patienter tolerare debet. Ratio *secundi* est, quia id, in quo ditior factus est, constituit aequivalens rei, quod ad dominum pertinet.

a. Rei *aequivalens* dicitur illud, in quo aliquis ex ea re factus est ditior. Ex re aliena aliquis fit ditior, quatenus ex ea aliquid habet, quod alias non habuisset, id quod dupliciter accidere potest, aut eo quod ex re gratis accepta fructus (spontaneos non industriales) habet, aut eo quod rei suae parcit, dum utitur aliena, ut cum aliquis proprio vitulo parcit, dum alieni carnem manducat.

b. Quod de re absumpta dicitur, valet etiam *de re deteriorato*: si nempe dominus rem in proprios usus adhibendo deterioravit, id, in quo hac ratione ditior factus est, restituere debet. Qui ergo vestem alienam dono acceptam bona fide portavit et fere attrivit, tenetur, si dominus notus fit, vestem restituere et insuper tantum solvere, quantum alias de sua veste attrivisset.

2. Si *res apud alium* periit, diversae hypotheses sunt distinguendae.

n. Si rem alienam gratuito acceptam alteri donavit alias nihil dona-

¹⁵⁹) Cf. s. *Alphonsus* n. 569.

¹⁶⁰) C. A. § 367. 368. C. A. commere. § 306—308. C. G. § 935. ZGB. § 934.

turns, ad nihil tenetur, quia non est ditior factus; quodsi loco illius rem suam substituisset, tenetur restituere huius pretium, quia hoc ditior factus est.

b. Si rem alienam gratuito acceptam alteri vendidit, pretium rei, ut videtur, retinere potest, quia certo non constat illud sive domino sive emptori reddendum esse.

Auctores de hac re triplicem diversam sententiam promunt:

a. Alii (*Carrière, D'Annibale*) censent pretium emptori esse restituendum, quia venditio rei alienae nulla sit, et proinde venditor pretii dominium non acquirat, vel saltem emptor ius habeat recuperandi pecuniam suam. — Verum id in solo casu evictionis verum est, qui hic non obtinet; extra casum evictionis venditor bonae fidei acquirit dominium pretii rei venditae.

β. Alii opinantur totum pretium domino esse reddendum, quia possessor bonae fidei toto illo pretio vere factus sit ditior. Insuper pretium reddendo nullum patitur damnum, econtra dominus re sua iniuste spoliatus totum damnum subire cogitur; sed non est ratio, cur potius dominus damnum pati, quam possessor bonae fidei lucro ex re aliena percepto privari debeat. Haec sententia, quam inter recentes tuentur *Gary* et *Lehmkuhl*, dicitur communis. — Verum dominus, qui semper retinet dominium in rem suam, aliud ius non habet, nisi in actualem rei possessorem et in furem; quodsi hoc ius prosecui amplius non potest, eius infortunium est.

γ. Alii tandem existimant pretium a possessore bonae fidei retineri posse, quia nemo ius habet illud exigendi: *non emptor*, quia extra casum evictionis venditor in rei venditae pretium plenum dominium acquirit; *non dominus*, quia res naturaliter ei perit. Neque dici potest, pretium esse aequivalens rei et ideo reddendum, vel esse id quo possessor ex re aliena ditior factus sit: nam ditescere ex re aliena vel habere aequivalens aliquis dicitur solum in duplici casu, si aut rem alienam suae substituit (ut supra *a*), aut fructum habet ex re, i. e. spontaneum. Atqui primum in nostro casu non obtinet, quia possessor tali re non eget (ex suppositione); ad secundum autem dicendum, pretium venditionis esse communiter fructum industriae, non spontaneum; qui enim rem bona fide possidet et ea non opus habet, industriam exercet, si eam vendit, et venditio est valida quamdiu dominus non comparet; inde possessor bonae fidei vendens rem ditior fit solum *occasione rei*. Hanc sententiam inter recentiores tuetur *Bucceroni*, cui accedit *Génicot*^{1β1}).

c. Si rem alienam emptam alteri donavit, ad nihil tenetur, etsi alias rem suam donasset, quia in nulla re factus est ditior.

cl. Si rem alienam emptam alteri sine lucro vendidit, ad nihil tenetur, quia non est factus ditior.

e. Si rem alienam emptam alteri cum lucro vendidit, pretium rei et lucrum ex eius venditione perceptum retinere potest: etenim pretium rei ad dominum non pertinet, lucrum vero occasione rei alienae seu ex industria partum venditoris est, nisi res in se ipsa creverit, quo in casu lucrum domini est.

i*1) *Bucceroni*, Institutiones th. m. l. n. 1341.

Quodsi post rei interitum eius dominus detegatur, qui rem sibi reclamat, cum res domino pereat, aliud ius non habet nisi accipiendi a fure rei pretium.

440. Si res apud alium repentur, iterum diversae hypotheses distinguendae sunt.

a. Si rem alienam gratuito acceptam alteri donavit alias nihil donaturus, ad nihil tenetur¹⁶² quia non est ditior effectus; si tamen loco illius rei suam donasset, tenetur restituere huius pretium, quia hoc ditior factus est.

b. Si rem alienam gratuito acceptam alteri vendidit, distinguendum est: si *dominus comparet* et rem suam sibi vindicat (in casu evictionis), vel si emptor rem sponte restituit, tenetur pretium emptori reddere, quia in contractu venditionis ad hoc implicite se obligavit. Si dominus *non comparet* et rem suam recuperare nequit (extra casum evictionis), ex quorundam sententia, quae probabilis videtur, ad nihil tenetur (n. 439. 2b).

c. Si rem alienam emptam alteri donavit, ad nihil tenetur, etsi alias rem suam donasset: in nullo enim factus est ditior.

d. Si rem alienam emptam alteri vendidit, distinguendum est: si *dominus comparet* et rem sibi vindicat (in casu evictionis) vel si emptor sponte restituit, venditor bonae fidei emptori pretium reddere debet, quia contractus venditionis hanc condicionem implicite semper includit, ipse tamen recursus habet ad suum venditorem, a quo rem alienam emerat. Quodsi dominus *non comparet* (extra casum evictionis) nec emptor sponte restituit, venditor bonae fidei ad nihil tenetur: rem enim non amplius habet et quod ipse recepit vendendo expendit emendo.

Sunt quidem, qui venditorem bonae fidei obligent ad pretium vel domino vel emptori reddendum, quia venditor nullum titulum habet retinendi pretium, cum venditio rei alienae invalida sit. Verum per venditionem rei alienae bona fide peractam venditor acquirit dominium pretii excepto casu evictionis, quo pretium emptori reddere tenetur¹⁶²).

e. Si rem alienam emptam alteri carius vendidit: *a.* pretii excessum domino reddere tenetur, si illum ideo percepit, quia res in se ipsa crevit, e. g. pullus adolevit; *β.* pretii excessum sibi retinere potest, tum si illum ex peculiari industria, tum si illum simplici rei venditione percepit, quia est fructus industriae occasione rei alienae perceptus.

Quoad obligationem *monendi rei dominum*, quam habet possessor bonae fidei, qui rem alienam alteri tradidit, ut dominus rem suam recuperare possit, distinguendum est: *a.* Si rem alienam sive gratuito acceptam sive emptam alteri

162) Cf. *Bucceroni*, Institutiones th. m. I. n. 1339.

donavit, ex caritate monere debet aut rei alienae possessorem, ut eam restituat, aut rei dominum, ut eam recuperet, si tamen sine gravi incommodo monere potest, *b.* Quod si rem alienam emptam alteri vendidit non tenetur *monere* emptorem rem esse alienam, nec dominum, ubi sit res sua, si ipse pretium a fure, a quo rem emit, recuperare non potest: non enim tenetur cum magno suo detrimento curare, ut dominus rem suam accipiat.

441. Obligationes ratione fructuum. Tenetur restituere fructus *spontaneos* (naturales, civiles), et mixtos, in quantum sunt fructus rei, etsi dominus eos fructus non percepisset, quia res fructificat domino.

Sed *non tenetur* restituere:

1. fructus *industriae*, quia non sunt fructus rei, sed eius, cuius labore parti sunt;

2. nec fructus, quos ex re aliena non percepit, quos tamen dominus percepisset, si res in ipsius potestate mansisset, quia nec inde factus est ditior, nec iniuste domino intulit damnum;

3. nec fructus rei, quos praescriptione suos fecit.

a. Qui ergo iumentum alienum pretio alteri locavit, hoc pretium domino reddere debet, etsi dominus ipse iumentum nunquam locasset: fructus enim civiles sunt fructus rei. Qui vero negotiando ex aliena pecunia divitias sibi comparavit, nihil harum domino pecuniae restituere tenetur. Pariter qui alienum triticum cariore pretio vendidit, satisfacit restituendo simile triticum.

b. Fructus ultimi triennii, qui adhuc exstant et qui consumpti sunt, quatenus possessor ex eis factus est ditior, iure naturae restitui debent; alii autem fructus superiorum annorum iam praescripti sunt¹⁰³⁾.

a. Iura moderna plerumque possessori bonae fidei tribuunt *omnes fructus iam perceptos*^{TM4)}. Si legislator hac legis dispositione domino rei solum actionem civilem in recuperandis fructibus negare intendit, patet possessorem in conscientia teneri ad fructus domino rei reddendos. Quod si legislator in possessorem bonae fidei ipsum dominium in fructus' perceptos transferre intendit, auctores nunc communiter saltem ut probabilem docent sententiam, possessorem bonae fidei fructus licite sibi retinere posse: dispositio enim legis in bono communi fundatur, ut nempe per eam innumerae difficultates et lites praecaveantur.

β. Quod hic ex iuribus modernis de fructibus formaliter adhuc exstantibus statuitur, a fortiore valet de fructibus virtualiter seu in aequivalenti solum exstantibus, ex quorum scilicet usu et consumptione possessor factus est ditior.

103) De praescriptione fructuum haec notanda sunt: *a.* fructus utpote res mobiles praescribuntur e. g. triennio. Hinc si res frugifera et ipsa res mobilis est ut animalia, eodem tempore praescribuntur fructus et res, quae eos produxit. Quod si res frugifera immobilis est ut agri, arbores, fructus ex ea percepti praescribi possunt longe antequam ipsa res frugifera praescripta sit. *b.* Si ipsa res frugifera praescripta est, eo ipso etiam fructus non solum pendentes sed etiam percepti praescripti sunt, etsi tempus, quod ad praescribendos fructus requireretur, si ipsi independenter a re frugifera praescribi deberent, nondum sit elapsum. Sic qui agrum praescribit, etiam fructus ultimi triennii cum eo praescripsit.

14M) Sic etiam C. A. § 330, non item C. G. 988.

Siquidem iam ex legibus antiquis plures theologi negabant obligationem restituendi fructus aequivalenter tantum exstantes¹⁸⁵).

442. Obligationes ratione expensarum. Expensas *necessarias* et *utiles* deducere potest: secus enim dominus plus reciperet, quam suum; pro expensis autem *voluptuariis* nihil repetere potest, nisi communem rei valorem augeant; attamen meliorationes auferre potest, si absque rei detrimento fieri possit.

1. Expensae *necessariae* illae dicuntur, sine quibus res periret, aut nullos vel deteriores fructus ferret; eiusmodi expensae sunt, quae fiunt e. g. in domo reficienda, in agro a herbis sterilibus purgando, impinguando; *utiles* dicuntur, quae fiunt, ut res ad usus communes aptior evadat, plures fructus ferat, ut novas arbores plantare; *voluptuariae* dicuntur, quae ad ornatum et voluptatem fiunt, nec rem vel fructus augment ut expensae pro picturis, statuīs, viridariis etc.

2. Nomine expensarum venit etiam aestimatio laboris et industriae ipsius possessoris; etenim non obligatur gratis in commodum domini laborare.

Articulus secundus.

De possessore malae fidei.

445. *Possessor malae fidei* is dicitur, qui rem quam scit esse alicuiam, iniuste retinet. Huius obligationes referuntur: *a.* ad ipsam rem; *b.* ad eius fructus; *c.* ad expensas; *d.* ad lucrum cessans et damnum emergens.

Quoad *obligationes in genere* primo eadem principia applicanda sunt ac pro possessore bonae fidei; sed loco iurium aliae obligationes accedunt: scilicet hic non solum ex prima radice, sed propter iniustam actionem etiam ex secunda radice tenetur restituere: rem vel aequivalens, etsi non factus sit ditior; etiam fructus spontaneos rei, deductis solum expensis; omne lucrum cessans vel damnum emergens domini, quod saltem in confuso praevidit. Insuper non potest praescribere. In *specie* iterum diversae hypotheses distinguī debent.

444. L Si rem alienam *adhuc possidet*, eam domino quamprimum restituere debet: res enim clamat ad dominum.

a. Ipsam rem *ablatam*, non aliam eius loco, restituere debet, nam ad ipsam rem suam dominus ius habet, nisi adiuncta ea sint, ut dominus non possit esse rationabiliter invitus, si rei aequivalens pretium restituatur, ut si fur sine infamia non posset rem ipsam reddere.

¹⁸⁵) Cf. *Holzmann*, Theologia moralis t. 4. n. 367 ss.

b. Probabiliter etiam possessor malae fidei rem emptam venditori (furi) red-
dere potest ad recuperandum pretium datum, quia eam reddendo nihil fit, quod
appareat illicitum: res enim in eodem statu reponitur, in quo antea erat, et
proinde domino nullum damnum infertur; nec possessor cum proprio gravi
detrimento curare tenetur, ut dominus rem suam recipiat¹⁶⁶) (n. 438. 2).

2. Si rem *non amplius possidet*, sive adhuc exstat sive non exstat,
et in hoc casu, sive cum culpa sive sine sua (furis) culpa periit, *eius*
pretium restituere tenetur, etiamsi inde non sit factus ditior: dominum
enim laesum indemnem facere debet; duplici tamen casu excepto:
a. si res ex vitio interno periit; ¹⁶⁷. si ex causa (e. g. incendio) periit,
propter quam etiam apud dominum aequae periisset, quia in neutro
casu furtum est causa efficax damni, cum res etiam sine furto periisset;
in his enim casibus nulla radix restitutionis invenitur.

g. Si possessor malae fidei rem alteri vendidit et dominus comparans rem sibi
vindicat (in casu evictionis), notandum est discrimen, quod in hoc casu inter
possessorem bonae et malae fidei intercedit. Si nimirum emptor sciverit rem a
se emptam esse alienam, venditor seu prior possessor malae fidei non tenetur
ei restituere pretium, quod acceperat: condicio enim, quae alias in venditione
supponitur, scilicet nisi res sit aliena et a domino vindicetur, in hoc casu locum
non habet, nisi expresse aliter cautum fuerit, quia emptori, utpote scienti rem
esse alienam, nulla fit iniuria¹⁶⁷).

o. Si res, quae apud possessorem malae fidei quomodocunque periit, apud
dominum eodem tempore ex alia causa periisset, complures auctores probabi-
liter docent, furem ad nihil teneri, quia dominus ex furto nullum damnum pa-
titur¹⁶⁸) Alii autem affirmant obligationem restituendi, quia possessor malae
fidei semper periculum rei in se suscipit. Sed si res apud dominum periisset ex
alterius iniustitia, fur eius pretium restituere tenetur, quia dominus ex furto
damnum patitur: etenim re non ablata alii (fures) onus restituendi contraxissent.

445. *Ad quid tenetur possessor malae fidei, si res, quam abstulit,
secus apud dominum periisset?*

a. Rem domino restituere debet, sive possessor eam ex ipso periculo
eripuit, sive res periculum evasit, eo quod iam antea ablata erat: res
enim ex periculo erepta vel a periculo salvata non cessat esse domini,
ideoque ad dominum clamat. Deducere tamen potest tum expensas
pro re factas tum pretium laboris, quem in re salvanda adhibuit.

b. Rem domino restituere non tenetur, si eam nullo modo salvare
potest et ideo in ipso periculo i. e. moraliter tempore et loco consumit,
quo apud dominum periisset: res enim e periculo non liberata, sed
certo peritura pro domino nullius est valoris.

³⁰⁶) Cf. *Lugo* disp. 17. n. 37., cui consentit s. *Alphonsus* n. 570.

¹⁶⁷) C.A. § 929. C.G. § 434. OR 192, 2.

¹⁶⁸) *Lacroix* 1. 3. pr. 2. n. 218. *D'Annibale*, *Summula theologiae moralis*⁵
(Romae 1908) II. n. 420. S. *Alphonsus* 1. 3. n. 620.

Res etiam tum in ipso periculo consumi censetur, si consumitur, ubi periculum, in quo res certe peritura est, iam imminens praevидetur; sic qui praevидet cras domum Titii incendio certe perituram esse, non tenetur ad restitutionem, si cum aliis dolium vini consumit, quod ab incendio eripi non potuisset: res enim in his adiunctis pro domino nihil valet, ideo de eius destructione non est rationabiliter invitus.

446. *Ad quid tenetur possessor malae fidei, si res tempore iniustae possessionis varium valorem habuit?*

Mutatio valoris, quam res tempore iniustae possessionis subit, potest esse interna aut externa. *Interna* dicitur, si res in se ipsa fit melior aut deterior, ut si vitulus adolescit vel bos senescit; *externa* dicitur, si res in se immutata manens ob adiuncta externa varium valorem accipit, ut si vinum nunc ob raritatem maius, postea ob abundantiam vilius pretium habet.

1. *In casu mutationis internae*, *a.* Si res apud possessorem malae fidei facta est melior, domino restituenda est cum incremento: res enim domino crescit, deducto tamen pretio laboris et industriae, *b.* Si res facta est deterior ex causa, ob quam apud dominum deterior facta non fuisset, restituenda est cum valore decrementi: alias enim dominus damnum pateretur, *c.* Si res facta est deterior ex causa, ob quam idem etiam apud dominum accidisset, sufficit, ut res restituatur in eo statu, in quo reperitur.

2. *In casu mutationis externae*, *a.* Si dominus tempore maioris pretii rem vendidisset, vel si eo tempore rem similem maiore pretio sibi emere debuit, possessor tenetur restituere maiorem valorem, *b.* Si dominus rem tempore minoris pretii vendidisset, sufficit, si ipsam rem restituat vel eius valorem, quem tempore furti habuit.

In praxi ordinarie non est urgenda nisi restitutio rei aut eius pretii secundum valorem, quam tempore furti habuit, quia aut nullo modo aut solum cum magno incommodo adiuncta supra dicta cum certitudine cognosci possunt. Quodsi de illis adiunctis certo constaret, possessor malae fidei ad resarciendum totum damnum compellendus esset.

447. *Obligationes ratione fructuum.* 1. Restituere debet *fructus rei* tum naturales tum civiles: *a.* quos ipse percepit, etsi dominus eos non percepisset, sive adhuc exstant sive non amplius exstant: res enim fructificat domino; *b.* quos dominus percepisset, etsi ipse nullos percepit: nam totum damnum, quod passus est dominus, reparari debet.

2. Restituere non tenetur *fructus industriae*: etenim suum est quod propria industria acquirit.

Qui pecuniam furto ablatam ludo exponit, lucrum, quod inde percipit, sibi retinere potest. — Depositarius, qui aliena pecunia suae custodiae concredita utitur ad negotiationem, peccat quidem, quia contra voluntatem domini agere praesumitur, at lucrum, quod negotiando salva ipsa pecunia acquirit, suum facit.

Casus. *Arbores*, quae ex arbusculis furto ablati et in fundo furis plantatis crescunt, considerandae sunt ut *fructus industriae*: cum enim planta crescere non possit, nisi in fundo radices egerit, dominus fundi est etiam dominus eorum, quae in fundo crescunt, etsi furto ablata sint. Ille ergo, cui ex arbusculis furto ablati arbores creverunt, domino arbuscularum non ipsas arbores reddere tenetur, sed sufficit, ut illud indemnem faciat, et quidem, si prior dominus arbusculas non evulsisset, eo quod duplex pretium, si eas evulsisset, eo quod simplex pretium restituat. — Idem dicendum est de *gallinis*, quas aliquis ex alienis ovis gallinae suae suppositis acquisivit; scilicet domino non tenetur restituere nisi pretium ovorum¹⁶⁰).

448. Obligatio ratione damni emergentis et lucri cessantis. Reparare debet tum *lucrum cessans* tum *damnum, emergens*, imodo illud aliquo modo, saltem in confuso, praeviderit: ad aequalitatem enim i. e. ita restituere debet, ut dominus tantum habeat, quantum haberet, si res sua ablata non fuisset.

Sic si dominus frumentum furto ablatum seminasset, sed propter furtum messe caruit, damnum emergens ei reparandum est.

Si debita suo tempore non solvantur, lucrum, quod creditori exinde cessat, in rigore compensandum esset; ordinarie tamen tardi solutores ad haec damna compensanda non adiguntur, quia creditores ea raro exigunt, ideoque remittere censentur. *Ordinarie* inquam, quia hoc applicari nequit illis divitibus qui ultra, quam fas est, differunt solutionem eorum, quae debent opificibus vel parvis mercatoribus eisque sic magnum incommodum et damnum afferunt in conscientia utique compensandum.

Num foenus quoque seu interesse pecuniae restitui debeat. — Certo restitui debet, si dominus ex sua pecunia foenus percepisset. Si autem dominus pecuniam apud se otiosam servasset, sunt, qui illum ab onere restituendi foenus perceptum deobligent¹⁷⁰); verum immerito: foenus enim ex pecunia perceptum nunc temporis ad fructus civiles ex ipsa re ortos referendum est; quare illud in rigore ipsi domino restitui debet, etsi dominus foenus non percepisset; obstat etiam bonum commune.

449. Obligatio quoad expensas. Possessor malae fidei deducere potest *expensas* tum necessarias tum utiles, quas dominus ad conservandam vel augendam rem suam facere debuisset: alias enim dominus praeter damnum sibi illatum aliquid acciperet; expensas autem voluptuarias deducere nequit, eas tamen sibi retinere potest, si salva rei substantia separabiles sunt.

¹⁶⁰) Cf. *Lehmkuhl*, Casus consc. 4 1. n. 654.

¹⁷⁰) Cf. *Gury*, Compendium theol. mor. 1. n. 649. *Vermeersch*, n. 610, 2.

Articulus tertius.

De possessore dubiae fidei.

450. *Possessor dubiae fidei* non is dicitur, qui ex levi solum ratione dubitat, num res, quam possidet, sit aliena: iste enim ad nihil tenetur et rem sibi retinere potest; sed possessor dubiae fidei is dicitur, qui ex gravi et probabili ratione dubitat, utrum res, quam possidet, sit sua an aliena. Id autem dupliciter evenire potest: vel dubia fides est *super-veniens*, quando nempe rem bona fide accepit et postea ortum est dubium; vel dubia fides est *antecedens*, quando rem dubia iam fide accepit.

45t. *In casu dubiae fidei supervenientis.* 1. Orto dubio tenetur diligenter investigare veritatem, eoque maiore sollicitudine, quo res, de cuius dominio dubitat, est pretiosior. Durante investigatione rem conservare debet; quodsi dein facta investigatione dubium perseverat, i. e. non saltem ad moralem certitudinem (latam) pervenit, rem retinere atque de ea disponere potest; possessione enim bonae fidei acquirit ius disponendi de re, donec constet eam esse alienam; in dubio melior est condicio possidentis.

Si postea dominus comparet, restituere tenetur ut possessor bonae fidei; dubium enim superveniens non impedit praescriptionem (n. 403).

2. Si orto dubio inquisitionem culpabiliter negligit, propter ipsam hanc culpabilem negligentiam aequiparatur possessori malae fidei. *Ideo*

a. Si certus dominus postea *comparet*, ei restituere debet ut possessor malae fidei.

b. Si certus dominus postea *non comparet*, et ex omissa inquisitione factum est impossibile, ut certus dominus inveniatur, restituendum est domino, qui ius dubium illius rei possidet, pro ratione spei, quam habuit, rem suam recuperandi¹⁷¹⁾. Quodsi nemo determinatus ius dubium habet, rem totam retinere potest, quia possessionem bona fide coepit¹⁷²⁾, vel melius pauperibus dabit, quia ex omissa inquisitione culpabilis est.

Spes, quam dominus habuisset rem suam recuperandi, multo minus valet, quam dimidium pretii eius rei, de cuius dominio dubitatur. Si tamen constat dominum eo tempore, quo ortum est dubium, nullam spem habuisse rem suam recuperandi, ad nihil tenetur: res enim utpote derelicta tunc iam transierat in dominium possessoris¹⁷³⁾.

¹⁷¹⁾ *Vermeersch-Creusen* II,3 n. 612, 1. c. dicit »Qui omittendo inquisitionem causa fuerit, ut verum dominum detegere vel ius habenti rem reddere nequeat, eam pauperibus vel utilitati communi destinare debet.*

¹⁷²⁾ *Bucceroni*, Institutiones theol. moral.4 l. n. 1353. *Génicot* 1. n. 534.

¹⁷³⁾ *S Alphonsus* 1. 1. n. 27. *Ballcrini-Palmieri* 111. n. 439.

3. Qui inquisitionem inculpabiliter omittit, habetur ut possessor bonae fidei; si ergo rem consumpsit, solum id restituere debet, in quo factus est ditior.

Ille solum inquisitionem culpabiliter negligere censetur, qui ex gravi negligentia eam omittit: qui ergo ex inadvertentia vel ignorantia invincibili, vel bona fide putans dominum inveniri non posse, vel ex levi negligentia inquisitionem omittit, eam inculpabiliter neglexisse censetur. Gravis autem negligentia adest, si inquisitio voluntarie omittitur, quamdiu spes probabilis affulget fore, ut dominus inveniri possit.

452. In casu dubiae fidei antecedentis. 1. Qui in dubio possessorem bonae fidei *spoliavit*, tenetur, si dubium solvi non potest, rem totam possessori bonae fidei restituere; si prior dubia vel mala fide est, dubitanti, an res sit sua, solum recursus ad iudicem patet; si tamen spoliavit illum., tenetur, si dubium non solvitur, pro rata dubii restituere.

2. Qui neminem spoliavit, sed rem scienter accepit (e. g. emptione) a possessore dubiae vel suspectae fidei, inquirere tenetur, et si dubium solvi nequit, restituere pro rata dubii, et quidem domino probabili, si inveniri potest, et si inveniri non potest, pauperibus vel causae piae. Etenim totum retinere non potest, quia dubium obstat, quominus unquam simpliciter rei dominus fiat; sed neque totum reddere debet, quia certum non est rem esse alienam.

>Artifices et mercatores, qui emunt ab iis, de quibus valde dubitant, utrum sua an aliena vendant, emunt mala aut saltem dubia fide, atque ideo semper tenebuntur restituere aut totum aut partem*174).

3. Qui cum dubia fide rem accepit (e. g. emptione) a possessore bonae fidei, si dubium adhibita morali diligentia solvi non potest, probabiliter ad nihil tenetur: uti enim potest iure illius, cui succedit175).

174) *Lugo* disp. 17. n. 81. *Vermeersch-Creusen* (II. 613) vero putat etiam a possessore dubiae vel malae fidei res posse acquiri, dummodo condicio proprietarii non fiat deterior et obligatio suscipiatur quaerendi proprietarium. >Perseverante dein dubio, quamvis plerique partialem restitutionem imperent, nihil stricte deberi videtur*.

17B) *Lugo* 1. c. n. 83.

QUAESTIO TERTIA.

De restitutione ob iniustam damnificationem.

455. 1. Iniusta damnificatio hic intelligitur damnum proximo in bonis externis iniuste illatum, quin exinde capiatur emolumentum. Duplīciter proximo damnum inferri potest: *positive* eius bonum destruendo, aut *negative* eum a consecutione boni impediendo (n. 429) vel non custodiendo bona, quae ex natura contractus vel ex officio custodienda erant.

Ad taxandam *quantitatem restitutionis*, ad quam tenetur, qui alium *a consequendo bono impedivit*, considerandum est damnum, quod iste passus est. Ubi ergo laesus boni consequendi plenam certitudinem habuit, totum bonum restituendum est, ubi vero boni consequendi solum spem plus minusve probabilem habuit, pars tantum boni pro valore spei iudicio prudenti determinanda restitui debet: enim quantunvis magna vix dimidium valoris habet ipsius rei, spes multis modis fallere et impediri potest. W.

Articulus primus.

Condiciones requisitae.

454. Ut actio damnificans obligationem restitutionis inducat, haec triplex condicio requiritur: *a.* ut actio sit vere *iniusta*; *b.* ut sit *damni causa efficax*; *c.* ut sit *theologice culpabilis*, seu ut actio damnificans sit vere, efficaciter et formaliter iniusta.

§ 7. Actio vere iniusta.

O-(J

Actio damnificans debet esse *vere iniusta* contra iustitiam commutativam, quae alium privat bono, ad quod ius strictum habet vel in re vel ad rem, quia solum *damnum iniuste illatum* inducit obligationem restitutionis (n. 430, 431).

a. Qui alteri sua actione damnum infert, nec iustitiam commutativam laedit, etsi illa actione contra aliam virtutem peccet, non tenetur reparare damnum.

Si Caius ex animo nocendi non exstinguit ignem domus vicini, graviter laedit caritatem, non autem iustitiam; inde non tenetur *ex iustitia* ad restitutionem, sed tenetur *ex caritate* benefacere vicino egenti et quidem prae aliis.

b. Qui inculpabiliter causam damni ponit eamque non aufert, etsi posset, contra iustitiam commutativam peccat et ad reparationem damni tenetur: unusquisque enim curare debet, ne actio a se posita alteri noceat, quamdiu eius efficaciam damnosam impedire potest.

Attamen haec obligatio non urget cum incommodo relative gravi, quia actio damnificans, utpote materialiter tantum iniusta, minus voluntaria est quam actio formaliter iniusta.

Ex hoc principio sequentes casus solvuntur: viator, qui inadvertenter alterius silvam incendit; pharmacopola, qui ex errore venenum pro medicina prae-buit; consiliarius, qui inculpabiliter consilium nocivum dedet, tenentur reparare totum damnum, quod sine gravi incommodo impedire potuissent, non impedierunt.

β. Qui ex errore alteri grave crimen imposuit, non tenetur revocare, si id sine gravi propriae famae detrimento non potest¹⁷⁶).

c. Dominus, qui *re sua ad peccandum abutitur*, propterea non amittit dominium rei suae; quare iniuriam facit, qui eam aufert vel destruit; et qui rem alienam detinet, ex stricto iure eam domino reddere tenetur, etsi dominus ea sit abusurus.

Cum tamen unusquisque teneatur proximi sui peccatum, prout moraliter potest, impedire, rem abusuro ad peccatum reddere non licet, nisi incommodum timeatur maius vel minus pro maiore vel minore peccato, quod proximus commissurus est.

Ex caritate sui proprietarius consentire debet detentioni tali i. e. irrationabiliter tantum invitatus est, praesertim cum non ipsum ius, sed usus (peccaminosus) iuris impediatur.

d. Per laesionem iustitiae *legalis* vel *distributivae* v. g. in distributione officiorum vel praemiorum, ordinarie non infertur positivum damnum, sed potius non confertur bonum, ad quod ius strictum non habet, quamvis superior obligationem habeat illud conferendi.

Laeditur autem simul iustitia commutativa, a. non quidem erga privatum, qui praeteritur, sed erga communitatem, si superior munus publicum conferret inepto, quamvis aptiorem haberet; communitas enim ius habet, ut superior aptos praeficiat. Eligere minus aptum prae aptiore communiter non censetur iniustum; sunt qui hoc restringant ad officiales inferiores (ut sunt secretarii vel amanuenses), pro iis vero, qui proprio nomine curam boni communis gerunt, requirant designationem dignioris; an vero ex iustitia commutativa, an solum ex distributiva non clare dicitur¹⁷⁷).

β. Si personae privatae ex alia ratione ius strictum habent. Ita ubi proponitur concursus et sub condicione onerosa promittitur electum iri digniorem. Eiusmodi est concursus, qui ea condicione proponitur, ut determinatum praemium accipiat, qui opus optimum perfecit vel rem optimam exposuerit¹⁷⁸).

¹⁷⁶e) Cf. *Lugo* disp. 8. n. 86. *Ballerini-Palmicri* III. n. 349. *Lehmkuhl* I. n. 1156. *Génicot* I. n. 513.

¹⁷⁷) *Vermeersch-Creusen*, II.8 n. 531.

¹⁷⁸) C. A. N. § 860 »Auslobung«. C. G. § 657. OR 8.

Quoad obligationem restitutionis, quae occasione diversarum expositionum fiunt: machinarum, equorum, fructuum, florum etc., ad hoc imprimis attendendum est, utrum expositio habeat rationem concursus, an rationem medii ad rerum culturam ideoque bonum commune promovendum.

in *priore casu* ius ad praemium (primum) acquirit, qui rem optimam exponit, et proinde ad restitutionem ipsi faciendam tenetur, qui efficit, ne praemium ei adiudicetur. In *altero casu* ius strictum ad praemium nemo habet. Qui ergo causa est, cur praemium ei non tribuatur, cui ratione rei expositae convenit, contra iustitiam distributivam peccat, ad reparationem damni autem non tenetur.

455. De concursu ad beneficia ecclesiastica.

a. Duplex distinguendus est concursus, alter *generalis*, qui ad beneficium vel officium indeterminatum nondum vacans proponitur, alter *specialis*, qui ad certum et determinatum beneficium vel officium vacans proponitur. Si officium aut beneficium confertur post concursum *generalem*, concedendum est superiorem non teneri ex iustitia commutativa ad digniorem ceteris praeferendum, quia dignior, qui omittitur, non habet ius strictum ad beneficium determinatum.

b. Si instituitur concursus *specialis*, omnes docent teneri superiorem ad beneficium digniori conferendum¹⁷⁹⁾, at non omnes consentiunt, num dignior vi concursus etiam ius strictum ad beneficium acquirat, ut superior ei damnum compensare debeat, si illo omisso minus dignum eligat. Sententia communis quidem docet, digniorem habere ius strictum ad beneficium; sed probabilis videtur sententia eorum, qui ius strictum dignioris negant. S. *Alphonsus* hanc sententiam, quam initio probabilem dixerat, postea retractavit¹⁸⁰⁾.

§ 2. Causa damni efficax.

456. Ut actio damnificans obligationem restitutionis inducat, requiritur, ut damnum 1. ex actione *reipsa* secutum sit et 2. ex actione tamquam *causa per se*: nam ad reparandum damnum ille solus obligari potest, qui est auctor damni et proinde aut ipse damnum efficit aut alium utcunque ad damnum efficiendum movet.

Ergo obligatio reparandi damnum non habetur: *a.* si actio damnificans solum est *occasio damni*: occasio enim non est vera causa, sed id, ad cuius praesentiam vera causa agit; *b.* si solum est *condicio sine qua non* seu id, sine quo causa agere nequit; *c.* si solum est *causa per accidens*, ex qua damnum sequi quidem potest, at ipsum ex actionis natura secuturum praevideri non debet: iustitia enim non obligat

^{TM)} Cn. 459 § 1.

¹⁸⁰⁾ S. *Alphonsus* l. 4. n. 109. Elench. quaest. reform, q. 47. Cf. *Lehmkuhl* l. n. 1159.

ad vitandas actiones, ex quibus remote tantum et per accidens damna aliena sequuntur.

a. Si furtum a Titio commissum ex errore ob alia furta antea a Sempronio patrata huic imputatur, qui propterea ut furti reus punitur, furtum Titii est *occasio* damni, quod patitur Sempronius; eius causa est sententia iudicis ex errore ipsius orta.

b. Si quis gladium ei reddit, qui gladio abutitur ad homicidium patrandum, gladii traditio est *condicio*, *sine qua* homicidium *non* fuisset patratum.

c. *Causa per se* effectus ea dicitur, quae natura sua ad illum producendum ordinata est; sic horreo ignem apponere est causa per se conflagrationis horrei. *Causa per accidens* effectus ea dicitur, quae natura sua ad hunc effectum producendum ordinata non est, sed effectum solum concurrentibus externis adiunctis producit; sic ignem in loco remoto accendere, quem ventus ex improvviso exortus in horreum conicit, est causa per accidens conflagrationis horrei. Causa igitur per accidens «. aliquid ad effectum producendum confert, econtra occasio et condicio necessaria nihil conferunt; sed β . eius nexus cum effectu nec certus nec probabilis, sed solum possibilis est, et proinde effectus ab agente non praevidetur.

457. Resolutiones. 1. Qui alios *scandalo*, i. e. *pravo suo exemplo* ad damnum inferendum allicit, non tenetur reparare damnum ab iis illatum, etsi praeviderit, immo etsi agendo intenderit, ut alii exemplum suum sequantur: exemplum enim non est causa, sed *mera occasio* actionis aliorum, qui exemplum imitantur. Et sane non exemplum, quod vident, sed mala aliorum voluntas est causa actionis damnificantis, quae ipsa est causa efficax damni. Qui tamen alios ad damnum inferendum vere *inducit*, illud reparare tenetur: inductio enim non mera occasio, sed causa actionis aliorum est.

2. Si alicuius *actio damnificans alteri imputatur*, si e. g. alicuius furtum alteri imputatur, qui inde damnum patitur, distinguendum est.

a. Si damnum aut non praevidit, aut praevidit quidem, immo etiam intendit, sed media non adhibuit, quibus suspicio criminis devolveretur in alterum, non tenetur illud reparare, quia non est causa, sed occasio damni: causa enim damni est error vel mala voluntas eorum, qui innocenti actionem damnificantem adscribunt, et huic errori ipse sua actione occasionem praebet, *b.* Si autem damnum non solum praevidit, sed si insuper media adhibuit, quae grave motivum suppeditarent ad actionem alteri tribuendam, si e. g. ad furandum indutus sit vestimentis alterius, si ad homicidium patrandum usus sit armis alterius et arma sanguine aspersa in eius domum proiecerit, tenetur reparare damnum, quia est illius causa per se.

Ad quaestionem, num reus teneatur seipsum denuntiare, ne innocens pro reo puniatur, ita respondendum est. In priore casu non tenetur seipsum denuntiare tamquam reum, quia, cum non sit causa damni, solum ex caritate alium e poena liberare tenetur; caritas autem non obligat cum tanto incommodo. In posteriore casu seipsum denuntiare tenetur, quia, cum sit causa damni, ex iustitia alium

e poena liberare tenetur; iustitia autem obligat sontem etiam cum aequali damno proprio.

3. Si alicuius actio damnificans ex se est damni causa per accidens tantum, sed ab agente *cum unica et directa intentione* ponitur, ut damnum sequatur, haec intentio efficit, ut effectus, utpote praevius et intentus, sit voluntarius et agenti tamquam causae per se imputari possit, dummodo eius actio vere causa damni exstiterit et unice vel saltem primario ex hac intentione posita fuerit. Quodsi actio damnum non vere causât, eius occasio dicenda est, et si ex alia intentione ponitur, est causa damni per accidens.

Qui avaro furatur rem exigui valoris et hoc furto causa est, ob quam avarus in gravem morbum incidat, est morbi causa per accidens; sed si id tantum intendit, ut avarus propter illam ablationem in morbum incidat, est morbi causa per se, et illius damnum reparare debet, quia simul est damni causa iniusta. — Qui laqueum ponit in via, per quam raro ipsius inimicus transit, ea tamen intentione, ut inimicus casu transiturus sibi crus frangat, est causa damni per se et ad reparationem tenetur, quia simul iniuste agit. Quodsi ex alio fine laqueum ponit simul desiderans inimici damnum, interne contra caritatem peccat, et actio externa est causa damni per accidens, quamvis iniusta¹⁸¹⁾.

§ 3. *Theologice culpabilis.*

458. Notiones. A culpa theologica distinguere debet culpa iuridica. Culpa *theologica* dicitur, quae verum peccatum constituit sive mortale sive veniale; *culpa iuridica* consistit in omissione diligentiae atque cautelae a iure positivo requisitae ad damnum praecavendum, sive illa ommissio coniuncta est cum peccato sive non est. Quodsi prorsus absque peccato seu absque advertentia damnum infertur, habetur culpa *mere iuridica*.

a. Triplex culpa iuridica secundum gradum diligentiae omissae distinguitur: *lata*, quae est ommissio diligentiae, quam in suis negotiis homines communiter adhibere solent; *levis*, quae est ommissio diligentiae, quam adhibere solent homines diligentiores et prudentiores; *levissima*, quae est ommissio diligentiae, quam solum diligentissimus et accuratissimus quisque in actionibus suis adhibere solet. Caio aufertur e. g. res pretiosa commodato accepta; iam vero Caius culpa latae reus est, si noctu domum apertam relinquit; levis, si exeundo ianuam domus claudit, sed non obserat; levissimae, si exeundo ianuam domus claudit et obserat, sed non explorat, num bene obserata sit. Iura recentia expresse quidem hanc distinctionem non habent; quia tamen in aliis adiunctis minorem, in aliis maiorem diligentiam exigunt, eam aequivalenter continent.

b. Culpam latam ordinarie comitatur culpa theologica, tum quia ordinaria diligentia in officio implendo adhiberi debet, tum quia advertentia ad secuturum damnum vix deesse potest; culpam vero levem aut levissimam culpa theologica non comitatur, nisi sit negotium gravissimi momenti. Pro maiore enim gravitate et momento actionis seu officii maior adhiberi debet diligentia atque sollicitudo; hinc in negotiis maximi momenti adhiberi debet accuratissima diligentia.

¹⁸¹⁾ Cf. *Lugo*, disp. 8. n. 75.

Quocirca fieri potest, ut omissio huius diligentiae, seu ut culpa iuridice levissima sit theologicæ culpa gravis vel etiam gravissima.

c. Actio damnificans ex triplici capite potest esse theologicæ leviter culpabilis: a. ex parvitate materiae; β . ex imperfectione actus; γ . ex defectu levi diligentiae debitae, ubi nempe adhibetur aliqua, sed non tota diligentia, quae debetur.

d. Complures sunt cautela, quae vi legis positivae ab architectis in erigendis aedificiis, ab heris in construendis fabricis et officinis, a mechanicis in curandis machinis, quoad celeritatem viae ferreae et automobilium etc. ad praecavenda infortunia exiguntur. Ii, in quorum favorem eiusmodi leges feruntur, ius habent exigendi, ut accurate observentur; ii vero, pro quibus feruntur, illas in conscientia observare non tenentur, quae moralem diligentiam ad impedienda infortunia necessariam superant, si ii, quorum interest, saltem tacite in omissionem consentiant.

459. Principia. 1. Ut actio damnificans inducat obligationem restitutionis, requiritur, ut sit *theologicæ culpabilis*: nemo enim obligatur in conscientia ad reparandum damnum, nisi illatum fuerit in conscientia. Insuper nemo tenetur de actionibus suis earumque effectibus, nisi eae sint voluntariae; atqui actio, quae theologicæ non est culpabilis, non est voluntaria.

a. Qui rem alienam bona fide accepit et consumpsit, nihil restituere tenetur, nisi inde sit factus ditior: — pueri, qui scienter et voluntarie quidem furantur, sed sine advertentia ad malitiam theologicam suae actionis, quam solam poenae obnoxiam apprehendunt, ad restitutionem non obligantur; — qui ex mera inadvertentia non exstinxit candelam, unde ortum est incendium, non tenetur reparare damnum; — medicus, qui ex errore inculpabili aegroto praebet remedium nocivum, nullam obligationem restituendi contrahit; nam in omnibus hisce casibus culpa theologica non intercedit.

b. Qui *malam voluntatem retractat*, antequam damnum per *causam physicam* producat, illud reparare tenetur: poenitentia enim voluntatis efficere nequit, ut cesset obligatio restitutionis, quae iam contracta est, quando causa efficax damni cum culpa theologica fuerat posita. Quodsi causa damni *moralis* est, retractatio voluntatis quandoque efficit, ut cesset obligatio reparandi damni, ut infra (de restitutione ob iniustam cooperationem) dicetur.

2. Obligatio restitutionis *ex culpa mere iuridica* solum adest post sententiam iudicis, nisi quis aliter per specialem contractum se obligaverit.

a. Leges, quae ex culpa mere iuridica obligationem restitutionis iniungunt, sunt *leges iustae* a legitima auctoritate latae: conduntur enim in bonum commune, ut nempe cives cautiores et diligentiores reddantur et hac ratione damna praecaveantur; leges autem iustae obligant in conscientia, saltem post sententiam iudicis.

Quaerebant, num obligatio reparandi damnum in hoc casu ex ipsa lege poenam iniungente vel tandem per sententiam iudicis oriatur. Ex sententia theologorum nunc communissima *ex iudicis sententia* ortum habet. *Non ex ipsa lege*: legislator enim hanc obligationem imponere non intendit. Ideo cives has leges in hunc modum intelligunt et indices eas ita interpretantur. Insuper leges istae

rationem poenae habent, eo quod puniunt omissionem diligentiae praescriptae, sed nemo ad poenam sibimetipsi imponendam obligatur.

b. Damnum sine culpa theologica *rei alienae ex contractu* (commodati, depositi etc.) *detentae* illatum, in conscientia reparari non debet ante sententiam iudicis, quia ineundo contractum contrahens ad hoc non se obligavit.

Nihil quidem impedit, quominus aliquis speciali contractu se obliget ad damnum ante sententiam iudicis reparandum, quod ex culpa mere iuridica vel ex casu fortuito ortum est; verum absque speciali contractu nemo ad id tenetur, quia non constat ineundo contractum ad hoc se obligare voluisse¹⁸²).

c. Damnum *in implendo officio* (iudicis, advocati, medici, confessorii etc.) sine culpa theologica illatum ante sententiam iudicis in conscientia reparari non debet: nam ex communi iudicio etiam timoratorum is, qui officium suscipit, non censetur se obligare nisi ad ordinariam diligentiam; alias officia cum detrimento boni publici redderentur nimis dura.

Sunt, qui contendunt, in contractibus, qui solum cedunt in emolumentum unius ex contrahentibus, et in quasi-contractibus, qui assumendo officium ineuntur, semper contineri hoc pactum implicitum, scilicet damnum reparandi etiam ex culpa mere iuridica ortum, ideoque in his casibus restitutionem faciendam esse in conscientia ante sententiam iudicis. Verum hoc negari potest, quia nec lex naturae nec lex humana eiusmodi pactum exigit. Quia vero illa officia natura sua magnam diligentiam postulant, facile fieri potest, ut negligentia materialiter levis graviter culpabilis sit.

Articulus secundus.

De damnificatione dubia vel cum errore peracta.

460. De damnificatione dubia. Dubium versari potest aut circa iniustitiam actionis vel culpabilitatem theologicam (dubium iuris), aut circa factum, num damnum revera secutum sit vel *ex actione* secutum sit (dubium facti).

1. In *dubio iuris* secundum principium probabilismi nulla obligatio habetur

2. In *dubio facti* distinguere debet: *a.* Si *ante* actionem dubitat, an damnum, sequatur ex actione, inquirere tenetur, et si dubium non solvitur, ab *actione* abstinere debet; obstat certum ius alterius. — *b.* Si *post* actionem positam dubium oritur et post inquisitionem permanet, plures casus possibiles sunt:

a. Dubitat utrum damnum de facto secutum sit vel utrum causa fuerit sufficiens — ad nil tenetur.

¹⁸²) Cf. C. A. N. § 970 ss. et OR 487 ss., ubi statuitur sub certis condicionibus tabernarium culpam contrahere pro rebus ab hospitibus depositis.

Sic ad nihil tenetur, qui dubitat, num calumnia a se prolata alteri in negotiatione damnum attulerit.

β. Damnum est certum et causa sufficiens fuit, sed dubitat utrum damnum ex sua actione an ex alia causa provenerit, in foro externo praesumitur damnum causasse, donec contrarium certo probetur; si lioc non probatur, in conscientia nil ei imponi potest.

Sic qui dubitat, utrum mors inimici ex veneno ei a se propinato an ex morbo secuta sit; qui dubitat, utrum damnum, quod mercator ꝛipsa passus est, ex calumnia a se prolata an ex alia causa ortum sit.

γ. Si constat de damno et constat plures posuisse causam per se efficacem damni, sed dubium est, *ex cuius actione damnum secutum sit*, ita distinguendum videtur. *fl.* si plures communi conspiratione egerunt aut saltem cum advertentia, qua cognoverunt plures simul causam damni ponere et ideo auctorem damni incertum fieri posse, damnum reparare tenentur: *jsinguli enim sua agendi ratione causa sunt, cur incertum sit, quis damnum intulerit, et sic dominum iniuste impediunt, quominus compensationem exigere possit.xb.* Si singuli non praeviderunt sua agendi ratione auctorem damni posse fieri incertum, cum damnum nemini certo imputari possit, nemo pariter ad restitutionem tenetur.

Sic si duo glandem in alterius vaccam explodunt et una tantum in corpore occisi animalis reperitur, singuli tenentur ad partem damni reparandam, et altero deficiente alter ad totum tenetur, si, id quod raro accidit, praeviderunt se auctorem damni sic facere incertum. S. *Alphonsus* n. 657. coli. n. 562. contendit neminem teneri ad reparandum damnum, nisi morali certitudine constet ipsum fuisse causam damni: etenim ad inducendam obligationem restitutionis non sufficit ponere actionem iniustam, sed insuper requiritur, ut damnum ex ea certo secutum sit.

461. *Ad quid tenetur, qui dubitat, num debitum iam solverit?*

a. Si negative tantum dubitat, certe ad solutionem tenetur: debitum enim semel contractum solvendum est, nisi saltem solida ratio suadeat solutionem iam esse factam.

b. Si positive dubitat, ita ut pro utraque parte stet solida probabilitas, *creditor* certe solutionem sive privatim sive per iudicem petere et solutionem sive sponte factam sive per iudicem sibi adiudicatam accipere et retinere potest: creditor enim iure petendi solutionem non spoliatur, nisi constet solutionem fuisse factam.

c. Num *debitor* sponte ante sententiam iudicis in conscientia solvere debeat, valde controvertitur: alii eum ad integram solutionem faciendam, alii ad partem pro rata dubii solvendam obligant, alii tandem a solutione facienda eum prorsus deobligant: obligatio enim dubia nulla est. Et sane aequalitas inter datum et acceptum, quam iustitia commutativa constituendam exigit, stante dubio constitui nequit; at-

qui nulla est ratio, ob quam potius creditor plus aequo accipiat quam debitor, supposito quod debitor non sit causa culpabilis incertitudinis¹⁸³). Ergo saltem exspectare potest postulationem creditoris vel sententiam iudicis.

462. De errore in damnificatione. Qui damnum intulit ex *errore invincibili ignorans eius magnitudinem*, eatenus illud reparare debet, /t Λ quatenus voluntarium erat, seu quatenus illud saltem in confuso prae- * vidit; sed quoad damni partem, quam non apprehendit, damnum involuntarium id^oque theologicè non est culpabile.

t *T\

a. Qui ergo gemmam in mare proicit ex invincibili ignorantia existimans esse vitrum, postea cognoscens verum eius valorem, non tenetur nisi de damno, quod cognovit. Quae solutio vera est, si de ignorantia invincibili certo constat; quodsi verum damnum aliquo modo, saltem in confuso, praevisum fuerit, id quod ordinarie contingit, totum reparandum est. Nisi enim error excessive magnus sit, aliquo modo praevisus est dicendus. Hinc qui aufert horologium putans esse aeneum, quod tamen postea deprehendit esse aureum, non excusatur ab integro horologii pretio restituendo¹⁸⁴).

b. Qui volens occidere capram Pauli per errorem eius equum occidit, damnum caprae reparare debet. Nec admittenda est sententia eorum, qui docent nullam adesse obligationem restituendi, quia hoc damnum per accidens evenit et proinde involuntarium sit.

c. Qui domum incendit, totum damnum ex incendio illatum reparare tenetur, etsi eius magnitudinem distincte non cognovit: sufficit enim, quod praeviderit ex sua actione sequi damnum indefinite magnum. Illud solum damnum in hoc casu involuntarium dici potest, de cuius exsistentia ne suspicionem quidem habere potuit.

465. Celebris fuit quaestio, ad quid teneatur, *qui alicui nocere intendens ex errore invincibili alteri damnum intulit*, qui e. g. incendere volens domum Titii incendit domum Sempronii invincibiliter putans esse domum Titii.

a. Ex hypothesis error damnificantis est invincibilis.

b. Omnes concedunt quaestionem solvendam esse ex hocce principio: si damnum illatum est voluntarium ideoque formaliter iniustum, reparari debet. Quaeritur ergo, num error iste impediat, quominus damnum censi possit voluntarium.

c. Complures iique graves auctores huius erant sententiae nullam in hoc casu adesse obligationem restituendi¹⁸⁵), non Titio, quia hic nullum damnum passus est, neque Sempronio, quia respectu huius actio damnificans est prorsus involuntaria.

183) Cf. *Wafjclaert*, De iustitia (Brugis 1886) II. n. 261. *De principiis* n. 242.

184) Cf. s. *Alphonsus* l. 3. n. 613; *Lugo* disp. 8. n. 63. *Carrière* n. 1151.

185) Huius sententiae est *Lugo* (disp. 17. n. 77 s.) quem sequitur s. *Alphonsus* (n. 629) cum suis et inter recentes *D'Annibale* (Π. η. 232).

Obligatio restitutionis non oritur nisi ex actione, quae sit formaliter iniusta in cum, cui damnum revera infertur; atqui haec actio in Sempronium non est formaliter, sed solum materialiter iniusta; ergo Sempronio nihil est restituendum.

Respondetur: Hoc argumentum valeret pro casu quo Caius explodit in animal Titii, sed globulus aberrans interficit aliud animal, quod Sempronii est. Sed in nostro casu idem in individuo animal voluntarie occidit, solum errans de domino.

d. Ideo alia sententia, quae evasit communior, in hoc casu ad restitutionem obligat; nam omnes condiciones adsunt, quae ad inducendam obligationem restituendi requiruntur: actio iniusta, damni efficax, theologice culpabilis, neque error circa personam impedire potest, quominus actio quoad substantiam sit voluntaria et obligationem restitutionis inducat.

Sane. Etsi damnificans huic personae damnum inferre non intendit, voluit tamen rem alienam destruere; eo ipso autem in se suscipit onus restituendi rem destructam: etenim sicut actio damnificans verum continet peccatum contra iustitiam commutativam, etsi damnificator erret in persona, quam laedit, ita ex eadem actione oritur obligatio restituendi, quae cum voluntaria laesione damnosa iustitiae commutativae semper connexa est.

Iam si quaeritur, *cui* reparandum sit damnum, dicendum est domino laeso, etsi ei damnum inferre explicitè non intendit. Qui enim rem alienam destruit, quam erronee putat esse huius domini, quoad dominum duplicem intentionem habet: explicitam putativum et implicitam verum rei dominum laedendi; sed detecto errore nulla est obligatio quoad putativum rei dominum.

Concordat sensus hominum communis: nemo, qui theologorum hac de re controversiam ignorat, eiusmodi damnificantem ab onere restituendi deobligat, quia omnibus a natura insita est haec persuasio: qui advertenter damnum infert, illud reparare tenetur, etsi personam damnificatam ignoret vel circa eam erret¹⁸⁰⁾. Si quis tamen per errorem occidit Petrum volens occidere Paulum, et si damnum involuntarie occiso reparandum longe maius est quam damnum reparandum Paulo, ad totum reparandum teneri non videtur (n. 462).

Articulus tertius.

De quibusdam damnificationibus in specie.

§ 1. *De damnificatione in bonis spiritualibus.*

464. Obligatio restituendi. Bona *spiritualia* intelliguntur non solum *supernaturalia*, quae ad aeternam salutem animae conducunt, sed etiam *naturalia* ut scientiae et artes, usus rationis et liberi arbitrii. Ad bona supernaturalia pertinet etiam bonum status sacerdotalis et religiosi.

Asserta. 1. Qui ex iustitia (ex officio vel stipendio accepto) proximum instruere, monere, corripere, sacramentis reficere debet (paro-

¹⁸⁰⁾ *Ballerini-Palmieri* 111. n. 441. *Lehmkuhl* I. n. 1164. *Marres* I. 2. n. 69.

chus, consiliarius, advocatus) — et hoc negligit, *iniuriam* committit et tenetur damna temporalia praevisa reparare (si non revocavit).

2. Qui medio iniusto (fraude, mendacio, vi, metu incusso) alteri infert damnum spirituale, vel alterum impedit a consecutione boni spiritualis, media iniusta auferre, et si non potest, damnum illatum reparare tenetur, si in eodem ordine reparari potest: quilibet enim ius habet exigendi, ne medio iniusto sibi malum inferatur.

a. Qui ergo alium fraude vel metu incusso *induxit ad peccatum*, vel retinuit a statu religioso vel sacerdotali, ex iustitia tenetur fraudem vel metum revocare, si alius per se in pristinum libertatis statum redire non potest. Quodsi per se id potest, sed non facit, damnificator ad nihil tenetur: cum enim damnificatus voluntarie in malo perseveret, hoc ipso damnificatori iniuriam remittere censetur.

b. Qui alium fraude induxit in *errorem practicum*, ex quo aliud malum sequi potest e. g. quod non sit restituenda fama proximo iniuste ablata, tenetur revocare errorem et compensare damna exinde orta et aliquo modo praevisa.

c. Qui alium fraude induxit in *errorem speculativum* e. g. non esse purgatorium, gravem iniuriam generatim non committit, nisi error versetur circa praecipua dogmata fidei, vel errores sint multi magnique momenti.

d. Qui alium morphio vel hypnosi aliisve mediis illicitis *privat usu rationis, memoria, libero arbitrio*, iustitiam laedit, ad restitutionem autem non tenetur ob ipsum hoc damnum spirituale illatum, quia in eodem ordine reparari nequit, tenetur autem reparare damnum temporale, si quod passus est is, qui usu rationis privatus est. — Idem dicendum est, si quis alium vi, metu, fraude a studio litterarum vel artium avertit aut scientia vel arte acquisita uti non sinit.

3. Qui absque medio iniusto alteri infert damnum spirituale, vel eum impedit a consecutione boni spiritualis, non tenetur ex iustitia, sed solum ex caritate damnum illatum reparare, si potest: ubi enim non irrogatur iniuria, nulla habetur obligatio restitutionis.

0 Qui pravo exemplo vel suasionem alium inducit ad peccatum, solum ex caritate non autem ex iustitia eum revocare tenetur¹⁸⁷⁾, quia alter libere consentit.

§ 2. De damnificatione propter homicidium.

465. Praenotiones, a. Patet ex solo *homicidio voluntario et iniusto* obligationem restitutionis oriri; qui ergo alterum casu vel defensionis causa occidit, ad nihil tenetur.

b. Quod hic de homicidio statuitur, idem servata proportione valet etiam de damno per *mutilationem* aut *vulnerationem* illato.

c. Obligationes homicidae transeunt ad ipsius *heredes*, quia sunt obligationes reales eius bonis inhaerentes; et pariter restitutio, quae ipsi occiso fieri non potest, debetur eius *heredibus*, nisi obtenta sit condonatio, quia heredes in omnia occisi iura succedunt.

187) Cf. de hac re *Lugo*, disp. 9. n. 1 ss. *Elbel-Bierbaum*, Theologia moralis II. pr. 6. n. 180—205.

27 Noldin, Vol. II. de praecepti».

l)

. E

'V-JkJc

1)

Remissio iniuriae, quam moribundus occisori concedit, per se non est condonatio damnorum seu restitutionis. Pari modo si occisor a iudice punitur, hac poena non exstinguitur obligatio reparandi damna heredibus.

d. *Duplex genus debitorum* considerandum est, {aliud erga occisum propter damnum ipsi occiso illatum,?)aliud erga personas cum occiso aliquo modo coniunctas propter damnum, quod ex homicidio illis personis secutum est.

Personae cum occiso aliquo modo coniunctae sunt: *uxor, filii, parentes, consanguinei et affines, amici, pauperes*, quibus occisus benefacere solebat, et *creditores*. Damna autem, quae his personis cum occiso coniunctis obveniunt, in eo consistunt, quod privantur bonis, quae ipsis sive gratuito sive ex debito ab occiso conferebantur vel conferri sperabantur, ut debita sustentatio filiis, eleemosynae pauperibus, solutio creditoribus.

e. Restitutionem damnorum, quae homicida intulit ipsi occiso, occisus *condonare* potest; an vero restitutionem damnorum, quae homicida intulit *personis cum occiso coniunctis* (sive heredes sunt sive alii), occisus condonare possit, disputatur.

Aliqui cum *Lugo* dicunt patrem-familias non posse condonare damna orta uxori et liberis; eorum ratio est, neminem posse aliena iura remittere¹⁸⁸). Alii vero probabilius affirmant; cognati enim nondum habent immediate aliquod ius in sustentationem in posterum praebendam, sed solum mediante voluntate patris, qui ex pietate eos sustentare deberet. Si hoc non vult praestare, ipse peccabit contra pietatem, homicida vero, cui condonavit, liberatur ab obligatione iustitiae in cognatos occisi¹⁸⁹). Hi tamen iudicem adire possunt et sententiae iudiciali stare.

466. Obligatio restituendi. 1. Occisor reparare debet omnia *damna temporalia*, quae ex occisione ipsi occiso ante eius obitum obvenerunt.

v*- Ergo reparari debent expensae (necessariae, non item superfluae) pro curatione^ damnum emergens vel lucrum cessans ortum ex omisso labore vel ex omissa negotiatione tempore infirmitatis.

Lucrum cessans, quod ipsi laeso, si vivat, compensandum est, non est ea quantitas, quam lucratus fuerat, antequam infortunium ei accidit, sed multo minor, >quia, ut notat *Lugo*, agitur de lucro non in re habito, sed in spe; lucra vero in spe minus valent propter pericula et impedimenta, quae evenire possunt; maxime vero incerta sunt lucra ex negotiatione*. Praestat cum laeso de re transactionem inire, quia quantitas damni determinatu valde difficilis est.

-vA Reparari non debent expensae factae pro *funeralibus*, quae pariter fieri debuissent, si morte naturali occubuisset¹⁰⁰) nec pro *damnis corporalibus*, nempe pro doloribus toleratis vel pro membro amputato vel pro ipsa vita amissa ex iustitia commutativa quidquam restituen-

168) *Lugo* disp. 11. n. 63 ss.
189) *Lchmkuhl* l. n. 1181; *Vccrneersch-Creusen* II.3 n 574, 2.
18°) Leges civiles contrarium statuentes (v. g. OR 45) non obligant in conscientia ante iudicis sententiam.

dum est, quia restitutio fieri non debet in alio genere bonorum, nisi per sententiam iudicis iniuncta fuerit.

2. Reparari debent damna illis *personis* illata, quae occiso adeo coniunctae sunt, ut occisio sit illorum damnorum *causa per se*, et non solum occasio vel causa per accidens.

In hac quaestione ex lege naturali solvenda et in argumentatione auctores valde divergunt¹⁹¹⁾. Cum autem in hac re etiam lex civilis obligationes in conscientia determinare possit, ad eam quoque attendatur.

a. Ad has personas pertinent uxor, filii et parentes¹⁹²⁾, quibus et quatenus ab occiso debita erat sustentatio: damnum enim illorum, quibus ex pietate debita est sustentatio, ex occisione patrisfamilias sequitur per se, quia unam veluti personam cum eo constituunt, et ideo damnum ex occisione proxime et necessario consequitur.

a. Ut occisor occisi coniunctis restituere debeat, non sufficit, quod sustentatio iis ex pietate debita sit, sed requiritur, ut eam ab occiso revera acceperint: si enim sustentationem ab ipso non acceperunt, sive quia occisus ob impotentiam eam praebere non potuit, vel ob malitiam praebere noluit, ex occisione damnum re ipsa non sunt passi¹⁹³⁾. Quin etiam in eo casu, quo familiae occisi post eius mortem aliter providetur, ex eadem ratione restitutio eis non debetur.

β. Quantitas restitutionis, quae his personis debetur, non est totum id, quod ante mortem occisi accipere consueverant vel ad quod ius haberent, sed determinanda est iuxta spem sustentationis. Haec spes autem aestimanda est ex conditionibus personae occisae, scilicet quamdiu adhuc vixisset et quantum pro sua peritia et sedulitate lucrata fuisset¹⁹⁴⁾. Attamen propter difficultatem determinandi quantitatem damni ab occisore reparandi practice plerumque licebit sequi sententiam in se parum probabilem, quae tenet occisi coniunctis restitutum esse sustentationem, quam ab occiso accipiebant, quamdiu aliunde non habent, unde sustententur¹⁹⁸⁾.

Si viduae occisi providetur pensione sufficienti ex aerario publico soluta, ipsa aut nullum aut parvum damnum patitur; ideo aut nulla aut parva tantum restitutio ei debetur. Sed neque aerario vel assecurationi restitutio facienda est; nam his actio homicidae non fuit iniuriosa; ipse occisus utique habebat strictum ius diutius vivendi; sed assecuratio vel aerarium non habebat strictum ius, ut ille homo diutius viveret¹⁹⁹⁾. Aliud esset, si v. g. uxor assecurasset vitam mariti, et hunc occideret; in tali casu ex lege civili concorditer cum iure naturali assecuratio non tenetur praeripium solvere, nec vidua posset retinere¹⁹⁷⁾.

b. Ad has personas non pertinent a. *pauperes* vel causae piae, etsi ab occiso eleemosynam certo accepissent; β. nec *consanguinei* alii praeter supra nominatos: damna enim illorum, quibus bona ex mera

191) Cf. *Vermeersch-Creusen* II.3 n. 575, 2. b.

192) Ex C. A. § 1327 N. uxor et filii et ii, quorum sustentationem mortuus ex lege curare debuerat. C. G. § 844. OR 45.

193) S. *Alphonsus* n. 631.

194) Cf. *Lugo* disp. 11. n. 42 ss.

198) Cf. s. *Alphonsus* n. 631.

iM) *Vermeersch-Creusen*, II. n. 576.

187) C. A. Versicherungsordnung § 139.

liberalitate occisi obveniebant, ex occisione non sequuntur per se, sed *per accidens*, quia non constituunt moraliter unam personam cum occiso, et ideo damnum remote tantum sequitur.

467. Num occisor reparare debeat damna, quae creditoribus occisi ex homicidio obvenerunt, seu num *solvere debeat occisi debita*.

a. Duo imprimis certa sunt, homicidam non teneri creditoribusolvere debita occisi, quae nullo modo praevidit, ut patet, deinde ipsum restituere debere damna, quae creditoribus inferre ita directe intendit, ut damnum creditorum sit unica causa occisionis: haec enim intentio efficit, ut occisio fiat causa damnorum illorum directe voluntaria ideoque causa per se.

b. Damna, quae creditoribus occisi obveniunt, *sed non intenduntur, practice* occisor reparare non tenetur, quia illa aut non praevidit aut, etsi ea praevidisset, illorum est causa per accidens: quod enim ex aliqua actione raro aut remote tantum sequitur, ex ea per accidens evenire dicitur.

Theorelice disputant, utrum occisor horum damnorum sit causa per se an per accidens. Qui occisionem dicunt damnorum causam per se, consequenter homicidam obligant ad reparanda damna, si ipse praevidit occisum certam spem habuisse satisfaciendi creditoribus, quia hi ius habent, ne a consequendo bono suo iniuste impediantur.

468. Qui alium occidit in duello, *ad restitutionem non tenetur*, etsi fuerit provocans, neque erga occisum neque erga coniunctos occisi, excepto casu, quo occisus solum ad grave damnum vitandum acceptasset. Ratio *primi* est, quia libere acceptando duellum in damna sibi inferenda implicite consentit et consentiendo remittit occisori obligationem illa damna reparandi; ratio *secundi* est, quia in duellum consentiens ipse suo consensu causa est, quod illa damna non iniuste inferantur; ratio *tertii* est, quia provocans vi et metu alterum coëgit, ut se exponeret periculo.

a. Eatenus occisor damna coniunctorum reparare teneretur, quatenus occisio esset iniusta sive adversus occisum sive adversus familiam eius. Atqui consensus occisi qui *libere* duellum commisit efficit, ut occisio non sit iniusta neque adversus occisum neque adversus occisi familiam¹⁰⁸⁾.

b. Si *coactus* vi vel minis consensit in duellum committendum, saepe potius falsus honoris conceptus (et tribunal, quod dicunt honoris »Ehrengericht<) tamquam duelli causa principalis extorquent consensum, non ipse provocans, qui saepe eadem vi vel metu ad provocationem constringitur¹⁰⁰⁾. Ipsa provocatio ergo reducitur ad occasionem damnorum.

¹⁰⁸⁾ Lugo disp. 11. n. 71. 72. Bucceroni, Casus consc. n. 82. 6°.

^{we)} Vermeersch-Creusen, II. n. 574.

§ 3. *De damnificatione propter stuprum vel fornicationem*"TM).

Stuprum habetur, si erga mulierem usus est *medio iniusto*: vi, metu, fraude, deceptione; ergo non solum vis externa, sed etiam abusus somni vel ebrietatis, minae, preces importunae praesertim superioris, metus infamandi, ficta promissio matrimonii sunt media iniusta; non autem blanditiae, munera, suasiones, preces.

469. Obligationes stupratoris erga mulierem. 1. *Si stuprator matrimonium non promisit*, tenetur reparare omnia damna, quae ex peccato mulieri obvenerunt, quia horum ipse est causa efficax et iniusta. Haec autem damna duplici modo reparare potest, aut eam uxorem ducendo, aut ei dotem praebendo vel aliter curando, ut aequè bene nubere possit ac nupsisset, si violata non fuisset; et si ideo nubere non potest, eam sustentare debet.

a. Mulier tamen stupratorem, qui se in coniugem offert, accipere non tenetur, nisi ultro velit: nam aequitati prorsus repugnat, ut, quae per stuprum iniuriam passa est, insuper amittat libertatem, cui vult, nubendi; quare si ipsa stupratori nubere recusat, eam dotare debet.

b. Stuprator mulierem, quae recusata dote matrimonium exigit, ducere non tenetur: nam solum damnum per stuprum illatum reparare tenetur, hoc autem reparatur eam ita dotando, ut aequè bene nubere possit.

2. *Etiam si matrimonium promiserit*, adeo ut copulam per hanc promissionem obtinuerit, *vi contractus* eam ducere non tenetur; talis enim promissio semper invalida est, sive fecte promiserit ut patet, sive vere promiserit, quia promissio non servata forma cn. 1017 irrita est pro utroque foro. Proinde solum tenetur ad damna reparanda, aut per dotationem, aut, si uterque libere velit et secus nil obstat (magna inaequalitas, dissensus familiae etc.) per matrimonium.

3. Pro *bono virginitatis* ablato nihil restituere debet, quia virginitas bonis fortunae compensari nequit. Ideo si stuprum mansit occultum, adeo ut mulier praeter iacturam virginitatis nullum aliud passa sit damnum, stuprator ad nihil tenetur.

4. Si proles nascitur, mulieri solvendae sunt expensae partus cuin omni damno emergente, v. g. inhabilitate ad laborem, ad nuptias, infectione syphilitica etc. ^{t)}

i) XU vjAt. <-«.*<-»..tZu. - /vww

470. Erga prolem. Stuprator tenetur:

a. Prolem alere i. e. solvere sumptus pro victu, vestitu, habitatione et educatione, idque *ipse solus*, quia solus est causa damni.

b. Prolem agnoscere et per subsequens matrimonium legitimare; quae tamen obligatio solum caritatis seu pietatis est, ideoque non urget cum gravi incommodo.

20°) Cf. *Lugo* disp. 12. n. 1—37.

Ja μ ^

” ii Villi, to

471. Obligationes fornicatoris: *a.* Fornicator ex iure naturae ad partus expensas solvendas non tenetur, si mater cas ferre potest, quia mater in peccatum libere consensit; sed lex civilis aliquam partem solvendam statuere potest.

b. Onus alendi prolem ex iure naturae utrique parenti incumbit.

Quantitatem, quam unaquaeque pars ad alendam prolem conferre debet, communi consensu statuere possunt. Quodsi pater renuat conferre partem suam, mater adire potest iudicem: lex enim civilis onus alendi prolem illegitimam saltem ex parte viro fornicatori tribuit²⁰¹⁾ excepto codice gallico, qui hoc onus soli matri iniungit.

c. Si mulier duos amatores admittit et cum utroque peccat, ita ut ignoretur, quis prolis sit pater, per se neuter tenetur prolem alere (excepto casu quo praeviderunt se incertitudinem creare n. 460, 3), quia mulier causa est, cur de patre non possit constare.

*Codex Austriacus*²⁰²⁾ permittit mulieri a quolibet viro qui infra tempus aptum (dies 180—300 a tempore partus) congressum habuisse fatetur vel demonstratur, alimenta exigere; admittit exceptionem plurium, i. e., etsi alios admiserit vel alii faterentur. Hanc legem mulier sibi applicare potest, quamdiu est incerta de vero patre; nam lex, utpote in favorem prolis lata, non est iniusta. Si vero mulier certa esset de patre, non posset in conscientia alium designare.

*Codex Germanicus*²⁰³⁾ autem admittit exceptionem plurium concumbentium, i. e. qui intra tempus aptum congressum habuit, praesumitur pater, *nisi mulier plures admiserit*, tunc a nullo posset postulare alimenta. Si tamen certa esset de vero patre, ab hoc privatim solutionem poscere non prohibetur.

In Helvetia²⁰⁴⁾ mater nequit iudicem cogere, ut pater prolis per inquisitionem cognoscatur, si ipsa tempore conceptionis cum pluribus rem habuit.

§ 4. *De damnificatione propter adulterium.*

Quaeritur: *a.* quis damna ex adulterio orta reparare debeat; *b.* quae damna reparanda sint; *c.* quomodo reparanda sint.

472. Quis damna reparare debeat. 1. Si ex adulterio nulla proles nascitur, adulteri ad nihil tenentur excepto casu, quo marito adulterium innotescit: cum enim marito per adulterium irrogetur injuria, haec pecunia quidem compensari nequit, at per satisfactionem reparari debet.

2. Si ex adulterio proles nata est, et mulier vi ad consensum adacta fuit, adulter solus omnia damna, quae ex adulterio sequuntur, reparare debet.

K 3. Si mulier libere in adulterium consensit, uterque in solidum damna ex adulterio orta reparare tenetur.

201) ZGB. 319.

202) C. A. § 163.

203) C. G. § 1717.

204) ZGB. 315.

4. Si maritus in adulterium consensit, cessat obligatio restituendi, dummodo heredes necessarii non priventur parte legitima²⁰⁵).

5. Si uxor adultera *dubitat*, utrum proles sit mariti an adulteri, nulla restitutio facienda est: proles enim praesumitur legitima, nisi de contrario certo constet, ex noto adagio: *Pater est, quem nuptiae demonstrant*²⁰⁶).

6. Quodsi proles certo est adulterina et dubium est, quis ex pluribus adulteris, quos mulier admisit, eius pater sit, nullus ad reparanda damna tenetur nisi ex conspiratione egerint.

475. Quae damna reparanda. 1. Omnis fere difficultas evanescit, si proles spuria a familia separari et extra familiam ali atque educari potest; ideo si hoc facile fieri possit, curandum est, ut fiat.

2. Quod si fieri non possit: *a.* adulter reparare debet *expensas* partus et educationis, quas maritus fecit; *b.* *detrimenta*, quae alia familiae membra patiuntur, eo quod spurius aequae atque alii hereditatem paternam accepit: haec enim damna ex adulterio sequuntur *per se*.

3. Si spurio a consanguineis, qui eum legitimum putant, quidquam legatur vel donatur, ab adultero ipsis restitui non debet, quia hoc damnum ex adulterio *per accidens* sequitur.

4. Filius spurius, non tenetur credere, nec matri affirmanti, se esse spurium; si vero certo suam condicionem cognoscit, nec hereditatem paternam nec dona sibi unice tamquam legitimo facta retinere potest, quia donatio utpote ex errore procedens nulla est, nisi sit parvi momenti vel intuitu personae facta.

474. Quomodo reparanda. 1. Mulier adultera crimen suum manifestare non tenetur, nec marito, ne spurio quidquam tribuat, nec spurio, ut ipse restituat: *a.* quia manifestatio fieri non potest absque gravissimis malis a restitutione excusantibus scilicet odio et tristitia mariti, discordiis domesticis, gravi infamia; *b.* quia manifestatio inutilis est: filius enim non tenetur credere matri asserenti ipsum esse illegitimum, cum non teneatur credere uni testi²⁰⁷).

2. Mulier tamen adultera aliis modis damna reparare tenetur: diligentius laborando, industrius rem domesticam administrando, proprios

²⁰⁵) Cf. *D'Annibal* c. II. n. 281.

²⁰⁶) Cn. 1115 § 1.

²⁰⁷) Cf. *Lugo* disp. 12. n. 62. Haec sententia inter doctores est satis communis, neminem scilicet teneri credere uni testi etsi fidei sit nullatenus suspectae: id enim lex positiva (apud s. *Alphonsum* n. 654) in bonum commune statuit ad praecavendas hominum fraudes.

sumptus minuendo, si propria bona habet, in favorem legitimae proles de iis disponendo.

3. Si adulter restitutionem absque gravissimo incommodo (periculo vitae, detrimento famae, discordia familiarum) facere nequit, ab ea facienda excusatur.

JL. De damnificatione propter laesam legem militiae.

475. Ob negatam militiam. 1. Qui mediis illicitis e. g. mendaciis, fictis moribus, mutilatione militiae *se subtrahunt*, etiam supposita obligatione legis in conscientia, *a.* certe non agunt contra iustitiam commutativam nec ad restitutionem tenentur, ubi omnes ad militiam vocantur; nullius enim iura laedunt: non societatis, quae solum ex iustitia legali ad servitium militare obligat, non aliorum, qui ex hac agendi ratione nullum damnum patiuntur, *b.* Sed neque ad restitutionem tenentur, ubi determinatus numerus tantum ad militiam assumitur, sive ante sive post sortitionem se subtrahunt, quia eorum agendi ratio adversus eos, qui ipsorum loco vocantur, nec iniusta est nec efficax damni.

Non iniusta, quia solum ex iustitia legali militare tenentur, nec alii ius habent a militia manendi immunes. *Non efficax damni*: etenim agendi ratio iuvenum occasio, et lex conscriptionis causa est, cur alii eorum loco assumantur.

2. Qui medicos aliosve officiales pecunia vel aliis largitionibus *corrumpunt*, ut ab eis inepti declarentur, etsi nullo defectu laborent, contra iustitiam commutativam agunt aequae ac medici et officiales, qui vi muneris, ergo ex iustitia commutativa omnes aptos eligere debent, attamen ad restitutionem non tenentur; neque erga rem publicam, quae damnum non patitur, neque erga eos, qui ipsorum loco ad militiam vocantur, quia ipsis non fit iniuria.

a. Qui medicos corrumpunt: etenim qui solum eorum benevolentiam sibi conciliare student, ut in dubio de idoneitate in ipsorum favorem sententiam dicant, illicite non agunt.

b. Contra communem aliorum sententiam dubium movet *Lehmkuhl* (n. 1177), utrum medici et officialis ex iustitia commutativa an ex iustitia legali teneantur rite i. e. iuxta leges fungi officio suo. Qui hanc sententiam probabilem iudicat, item qui legem conscriptionis probabiliter existimat iniustam, medicos corruptos a stricta iniuria excusare potest.

c. Si illi, qui lege ecclesiastica (divina) vel naturali a servitio militari exempti sunt (n. 319), fraudibus utuntur vel medicos corrumpunt, ut militiae inepti declarentur, eatenus tantum peccant, quatenus ius suum prosequantur mediis illicitis.

d. Erga *rempublicam* ad restitutionem non tenentur, ne in casu quidem conscriptionis universalis. Etsi enim respublica strictum ius habeat exigendi a medicis, ut omnes iuvenes non ineptos ad militiam assumant, attamen nec de materia gravi agitur nec verum damnum patitur respublica, eo quod inter tantos

unus alterve indebite eximatur. Inde etiam fit, ut hoc munus non ita rigore interpretari soleant, ut alia munera publica.

3. Qui mercede accepta pro alio militat et militiam deserit, tenetur ad restitutionem erga eum, a quo pretium acceperat, si hic aut ipse militiam subire aut alium conducere cogitur.

Si ille, qui desertorem conduxerat, nullum damnum patitur, desertor ad restitutionem obligari non potest: ille enim, qui desertorem conduxerat, aliud exigere non potest, nisi ut ipse liber sit ab onere militari, non autem ut alter revera pro ipso militet

§ 6. De damnificatione propter defraudata tributa.

476. Obligatio restituendi. 1. Quaestio, num fraudantes tributa teneantur ad restitutionem, significat, num teneantur postea supplere solutionem omissam, num ergo lex tempore determinato non observata elapso tempore adhuc obliget.

a. Qui leges tributorum *leges poenales* dicunt, consequenter quancunque obligationem restitutionis negant, nisi solutionem poenae iunctae in casu, quo punita fuerit defraudatio, restitutionem vocare placeat.

b. Qui docent leges tributorum in conscientia et quidem *ex iustitia commutativa* obligare, consequenter affirmant etiam obligationem restitutionis i. c. ex eadem iustitia commutativa reipublicae solvendum esse tributum defraudatum.

c. Qui tandem docent leges tributarias in conscientia obligare *ex iustitia legali*, obligant ad solvenda tributa defraudata, quamdiu durat eadem periodus legislationis, vi cuius praescripta sunt; postea non sunt supplenda, nisi per sententiam indicis exigantur.

Neque dicatur fraudantes integrum tributum alios cives cogere, ut plus solvere debeant: ex quorundam enim defraudatione non augentur aliorum tributa: si tamen ostendi posset, ab aliis ideo plus esse solvendum, ab eo, qui tributum non solvit, iustitia commutativa laederetur; id autem ostendi potest ad summum in casu ubi determinata summa a certo coetu hominum in solidum conferenda est (Kontingentierte Steuern).

2. Ad restitutionem tenentur illi fraudatores, qui pacto expresso vel tacito cum exactoribus inito, vi vel fraudibus utuntur, ut solutionem tributorum declinent. Etenim medio iniusto impediunt rempublicam, quominus iustum obtineat, et proinde etiam cives, quominus bono libertatis a solvendis amplioribus tributis gaudeant.

Notandum est discrimen inter tributum, quod lege praeceptiva, et tributum, quod lege poenali imponitur. Ad evitandam huius solutionem is solum medium iniustum adhibet, qui vi vel pacto, non autem, qui mendaciis vel periuriis utitur: in hoc enim casu fiscus non habet ius in tributum, sed solum ius occupandi tributum; quare medium, quod versatur circa bona tributo obnoxia (occultatio,

mendacium) non est iriustum, sed illud medium, quod versatur circa personam occupantem tributum (vis, pactum). Simili modo pauperi in extrema necessitate existenti non infert iniuriam, qui bona sua mendaciis occultat, sed solum is, qui impedit occupare volentem bona, quibus indiget.

3. Exactores ad restitutionem *tributi* tenentur, si exactionem culpabiliter negligunt: ad ea enim exigenda ex officio obligantur; at non tenentur ad restitutionem *mulctae*, quae defraudantibus imposita fuisset, si exactores eos indicassent, quia eis non incumbit officium curandi, ut fiscus mulctam accipiat.

Restitutio, quae ob defraudata tributa sive ab exactoribus sive a civibus debetur, fieri potest pauperibus vel in communem utilitatem aliquid contribuendo.

QUAESTIO QUARTA.

De restitutione ob iniustam cooperationem.

Articulus primus.

De iniusta cooperatione in genere.

477. Praenotiones. *Cooperatio* in genere est concursus cum alio operante. Prout hic accipitur, est concursus cum alio iniuste damnum inferente? *coopérons* ergo dicitur, qui cum alio est causa damni iniusta.

a. Cooperatio haec aut positiva aut negativa est. *negativa* consistit in omissione actionis ex iustitia debitae ad damnum impediendum; *positiva* consistit in actione, qua cum alio iniuste damnum infertur; utraque physica et moralis esse potest.

b. Cooperatio *positiva moralis* in voluntatem damnificantis influit; *physica* cum actione damnificantis concurrit seu damnificantem in damno inferendo adiuvat. Cooperatio *negativa moralis* consistit in omissione actionis ex iustitia debitae, qua damnum per influxum in voluntatem damnificantis impediri debet, ut si quis omittit consilium, vel mandatum, quo alium a damno inferendo avertere potest et debet; cooperatio *negativa physica* consistit in omissione actionis, qua per influxum in actionem damnificantem damnum impediri potest, ut si custos furem non abigit.

Cooperatio vero physica saepe simul est moralis, quatenus per ipsam participationem in actione alterius etiam consensum prodit, immo animum alterius augere potest.

c. Haec cooperatio ab ea, de qua supra (n. 116 ss.) sermo erat, eo differt, quod hic agitur a. de cooperatione ad peccatum contra iustitiam, supra de cooperatione ad peccatum contra quamcunque virtutem; β. de cooperatione formali, ex qua oritur obligatio restitutionis, supra de cooperatione formali et materiali; γ. de cooperatione quacunque, sive cooperans est causa aequae principalis sive secundaria, supra de cooperatione cum altero principaliter agente.

478. Obligatio restitutionis. 1. Iniusta cooperatio *inducit obligationem restitutionis*: etenim est causa damni iniuste illati saltem partialis, sive cooperatio positiva sive negativa fuit²⁰⁸).

Ergo etiam *cooperatio negativa*, qua non impeditur damnum alterius, quod ex iustitia impediri debuisset, inducit obligationem restitutionis. Impedire damnum aliorum *per se* quidem ad caritatem pertinet aequae ac conservare et promovere aliorum bonum, quia iustitia commutativa id solum exigit, ne aliorum iura violemus neve eis damna inferamus; *per accidens* tamen, scilicet ex contractu vel ex officio seu quasi-contractu, adesse potest obligatio iustitiae procurandi aliorum bonum et impediendi aliorum damna.

2. Ut iniusta cooperatio obligationem restitutionis inducat, hae *conditiones requiruntur*: ut ea sit vere iniusta, damni efficax et theolo-208

208) ideo damnata est ab *Innocentio XI.* proposito 39: *Qui alium movet aut inducit ad inferendum grave damnum tertio, non tenetur ad restitutionem istius damni illati.* (D. 1189.)

gice culpabilis; etenim actio, qua proximo damnum infertur, solum sub hac triplici conditione obligationem restitutionis inducit (n. 454).

Ergo nulla existit obligatio restituendi, si actio cooperantis nihil in damnum influxit, id quod in *cooperatione morali* plerumque tum locum habet, ubi damnicans ex se et independenter a coopérante ad damnum inferendum iam determinatus est.

Si inculpabiliter cooperatus est, solum materialiter iniuste egit; simulatque vero impedimentum (v. g. ignorantia) cessat, influxum suum retractare debet, secus iniustitia fit formalis, et oritur obligatio reparandi damna, quae sequuntur ex omissione retractationis.

Si quis etiam participat in praeda, simul etiam principia de possessione malae fidei applicantur.

479. Diversi modi cooperationis his versibus continentur:

iussio, consilium, consensus, palpo, recursus,
Participans, mutus, non obstans, non manifestans²⁰⁰).

Horum novem modorum alii exhibent cooperationes *negativas* (mutus, non obstans, non manifestans), alii cooperationes *positivas*, et quatuor quidem (iussio, consilium, palpo, consensus) exhibent cooperationes *morales*, duo vero (recursus et participans) cooperationem *physicam*.

Patet cooperationes morales esse totidem inductiones ad peccatum, physicas vero ad illam cooperationem pertinere, de qua supra (n. 116 ss.) sermo erat.

Articulus secundus.

De mandante.

48(L_ Declarationes. 1. *Mandans* (jubens) hoc loco initelligitur is, i aliquem inducit, ut suo nomine alteri damnum inferat.

a. Nihil refert utrum mandatarius gratis an pro mercede negotium gerendum suscipiat, dummodo mandantis nomine agat. Pari modo nihil refert, utrum mandans mandatarii superior sit, qui huic pro sua auctoritate negotium gerendum iniungit, an vero mandatario sit aequalis: de ratione enim mandati solum est, ut mandatarius nomine mandantis agat.

b. Mandans est *causa damni principalis* et primaria; mandatarius seu executor est eius causa instrumentalis et *secundaria*.

. 2. Ut mandatum obligationem restitutionis inducat, debet esse vera *causa damni illati*; causa autem damni illati est, si in voluntatem mandatarii vere influit.

a. Ergo approbatio vel ratihabitio actionis damnificantis post executionem facta non est mandatum; approbatio autem vel ratihabitio ante executionem facta potest aequivalere mandato, si in damnum influit.

200) Cf. s. *Thomas* 11. 11. q. 62. a. 7.

Si quis ergo propositum in tuum favorem alteri damnum inferendi tibi manifestat, illud reparare teneris, si non contradicis, ubi absque difficultate contradicere potes, quia tacite approbando in damnum influxisse censeris; si quis autem te inscio in tuum favorem alteri damnum infert, illud reparare non teneris²¹⁰).

b. Mandatum diversis modis dari potest: *a.* ratione *mandati* vel ineundo contractum sive gratuitum sive onerosum, vel sine contractu: imperio, precibus, approbatione; *β.* ratione *modi* expresse vel tacite, ut si quis aliquo signo ostendit sibi gratum fore, si damnum inferatur.

481. Obligationes mandantis erga damnificatum hoc principio continentur: mandans tenetur ex iustitia revocare mandatum, quod si non facit, reparare debet omnia damna, quae mandatarius vi mandati intulit: horum enim ipse est causa efficax. *Vi mandati* inferri censentur non solum ea damna, qua expresse in mandato continentur, sed etiam ea, quae in exsequendo mandato difficulter vitari poterant, v. g. in furto de effractione forium vel fenestrae.

1. Damna, quae mandatarius ex errore invincibili, non item damna, quae ex errore vincibili (quem moraliter vitare potuit) intulit, mandans reparare tenetur, quia in illa, minime vero in haec efficaciter influit mandatum.

2. Damna, quae mandatarius infert *excedendo* limites mandati, mandatarius reparare tenetur, quia ipse solus eorum causa est. Neque, si mandans ea postea rata habeat, ideo ipse fit eorum causa efficax.

Ad qui tenetur mandans, si mandatum revocavit?

a. Si mandati revocatio mandatario innotuit ante eius executionem et mandatarius nihilominus damnum infert, ad nihil tenetur: per revocationem enim cessat mandantis influxus in damnum²¹¹).

b. Si mandati revocatio mandatario ex quacunque causa inculpabili non innotuit, sive quod nuntius ob temporis angustias ad eum pervenire non potuit, sive quod casu delatus non fuit, ad reparandum damnum tenetur reipsa enim mandatum est causa damni.

c. Si mandati revocatio mandatario non innotuit, quia causa libera culpabiliter id impedivit, impediens ad reparandum damnum tenetur: iste enim eius causa existit.

482. Obligationes mandantis erga mandatarium his continentur: mandans reparare debet damna mandatario in executione mandati obvenientia, quorum ipse est causa efficax et iniusta.

1. Si mandatarium vi, fraude vel gravi metu vel abusu potestatis adegit ad mandatum exsequendum, reparare tenetur omnia damna ei

²¹⁰) Cf. *Vogler* Iurisconsultor theologus circa obligationes restitutionis iustructus n. 283. ²¹¹) Cf. cn. 2209, § 5.

in exsecutione obvenientia, quae aliquo modo saltem confuse praevidit: horum enim ipse est causa efficax et iniusta; *iniusta* quidem, quia mandatarium vi compellendo iniuriam ei intulit, *efficax* vero, quia damna aliquo modo praevisa ex mandato per se consequuntur. Damna autem, quae praevidere non potuit, reparare non tenetur, quia eorum est solum causa per accidens.

Hinc si gravibus minis iussus patrare furtum ad carceres condemnatur, damnum exinde ortum mandans reparare tenetur: iste enim effectus utpote non improbabiliter cum actione nexus ex actione per se sequitur. Quodsi iussus patrare furtum ex equo decedit et brachium frangit, damnum exinde ortum mandans reparare non tenetur: iste enim effectus, utpote possibili solum nexu cum actione coniunctus, ex actione per accidens sequitur.

2. Si mandatarius sponte vel mercede conductus mandatum suscipit, mandans damna in exsecutione ei obvenientia reparare non tenetur, quia ipse horum non est causa nec iniusta nec efficax: mandatario enim, qui libere actionem suscepit, a mandante nulla infertur iniuria; insuper ipse est causa omnium effectuum actionis suae, quam libere suscepit.

Nota, *iubens*, prout a mandante distinguitur, dupliciter ab eo differt: *a.* iubens mandatarii superior est atque pro sua auctoritate ei actionem iniungit; *b.* iubens mandatario reparare tenetur omnia damna, quae in exsecutione mandati passus est et quae iubens probabiliter praevidere poterat.

Articulus tertius.

De consulente.

485. Praenotiones. Consu/ens dicitur, qui suasionem suam alium movet ad damnum proximo inferendum, est ergo seductor.

a. Consulens a mandante eo *differt*, quod mandatarius nomine mandantis, exsecutor consilii autem non consulentis, sed proprio nomine et ordinarie in propriam utilitatem agit; quare consulens relate ad exsecutorem causa damni *secundaria*, exsecutor consilii eiusdem causa *primaria* est. Si tamen consulens unice in proprium commodum consilium dat, ipse mandanti aequiparatur estque causa damni primaria.

b. De ratione *consilii* est, ut voluntatem exsecutoris tamquam causa moralis ad damnum moveat. Consilium diversis modis dari potest: rationes et motiva suggerendo, precibus, hortationibus, promissis, blanditiis, viam et modum ostendendo etc.

c. Consilium vel est *impulsivum*, si alium ad damnum inferendum movet et determinat, vel *doctrinale*, si de bonitate vel malitia, de validitate vel invaliditate actionis e. g. contractus sententiam dicit. Consilium impulsivum est *nudum*, si motivis non innititur, sed in sola hortatione consistit, vel *vestitum*, si motiva ad nocendum determinantia adduntur, vel si media nocendi suggeruntur.

d. Notandum est *discrimen inter consilium nudum et vestitum*, quod consilium nudum retractatione amittat rationem causae et vim influendi in voluntatem alterius et fiat mere occasio damni; consilium autem vestitum pergit influere, etsi retractatum fuerit, nisi motivis contrariis aequae efficacibus elidatur.

484. Obligationes consulentis quoad consilium. Qui iniquum consilium dedit, sive bona sive mala fide egit, ex iustitia illud retractare tenetur: unusquisque enim ex iustitia efficere tenetur, ne ex actione sua, sive formaliter sive materialiter mala, alteri damnum sequatur.

Quodsi exsecutorem a damno inferendo avertere nequit, tenetur damnificandum monere, ut sibi caveat, si absque nimio incommodo eum monere potest, et id *ex iustitia*, si dederit consilium impulsivum et vestitum, quia impedire debet, quantum potest, ne ex actione sua iniusta damnum sequatur, et *ex caritate*, si dederit consilium nudum, quia malum proximi avertere debet, cuius ipse est occasio.

a. Qui consilium *bona fide* dedit illudque retractare nequit vel facta retractatione damnum tamen impedire nequit, ad nihil amplius tenetur: etenim non est causa damni theologicè culpabilis. Quodsi retractationem culpabiliter negligit, de damnis tenetur.

b. Si consilium *mala fide* dedit illudque retractavit, distinguendum est: a. si consilium est doctrinale vel impulsivum et nudum, consulens non tenetur reparare damna ab exsecutore nihilominus illata; nam vis consilii atque ideo causa damni ipsa revocatione tollitur, β. Si consilium est impulsivum et vestitum, iterum distinguendum est. Si consulens retractando consilium non adhibet motiva contraria saltem aequè efficacia, damna reparare debet, quia consilium suum revera manet causa damni efficax et theologicè culpabilis. Quodsi in retractatione adhibet motiva contraria saltem aequè efficacia, ab obligatione restituendi excusari potest: qui enim eiusmodi motivis non cedit, ex sua malitia, non ex alterius consilio agere convincitur²¹²). Quatenus motiva ad retrahendum alium a damnificatione sint magis efficacia, a qualitate personae dependet; ordinariè vero in homine Christiano efficacissima motiva ea sunt, quae a fide petuntur.

c. Consilium *doctrinale* quandoque est *necessarium* ad damnum inferendum; tunc quandoque magis tenetur qui consilium dedit, quam executor. Qui damnificatori ostendit modum inferendi damnum, quod sine illo consilio inferri non potuisset e. g. modum patrando furtum, quod alias patrari non potuisset, per retractationem a restitutione non excusatur: in hoc namque casu retractatio non est efficax, nisi damnificator a damno inferendo impediatur vel damnificandus de damno, quod ei imminet, moneatur.

485. Obligationes erga damnificatum. Consulens tenetur reparare omnia damna, quae ab exsecutore vi consilii illata sunt: horum enim ipse est causa moralis efficax.

a. Consulens ad nihil tenetur, si exsecutor ad damnum inferendum iam determinatus sine consilio aequè damnum intulisset, excepto casu, quod damnificans non suis motivis, sed motivis consulentis ad damnum inferendum movetur.

b. Si dubium est, num consilium in exsecutorem influxum habuerit, pariter ad nihil tenetur, quia de damno per consilium illato non constat²¹³).

c. Si consilium certe in exsecutorem influxit, ad totum damnum, quod sine consilio factum non esset, reparandum tenetur: est enim efficax *concausa* damni.

²¹²) *Ballerini-Palmieri* III. n. 326.

²¹³) *S. Alphonsus* (n. 526) hanc sententiam *salis probabilem* dicit.

d. Si consulens suadet maius malum, quam alioquin illatum fuisset, tenetur tantum de excessu, quia huius tantum est causa efficax.

e. Si consulens exsecutori ad damnum inferendum iam determinato consulit alium modum inferendi damnum, eatenus ad restitutionem tenetur, quatenus iste modus damnum auget.

484. *Quaeritur, ad quid teneatur, qui alium ad damnum inferendum iam determinatum inducit ad minus damnum inferendum.*

a. Si agitur de damno eidem personae inferendo, ad nihil tenetur: qui enim ei, qui determinatus est auferre centum, suadet, ut eidem personae solum viginti auferat, non solum contra iustitiam non agit, sed opus bonum exercet, cum suadeat imminutionem mali, id quod bonum est.

b. Si agitur de damno diversae personae inferendo, ut si quis determinato ad auferendum Cantio centum, suadeat, ut potius Cantiano auferat viginti, auctores dissentiunt. Dicendum videtur eum ad reparandum damnum teneri excepto casu, *quo laesus in damnum sibi inferendum consentire debet* vel quo minus damnum *non consulitur inferendum determinatae personae*, ut si volenti furari ecclesiae dicatur, ut potius alibiumat²¹⁴).

Scilicet eatenus hoc consilium licitum est nec obligationem restitutionis inducit, quatenus alter in damnum sibi inferendum consentire debet; iam vero si ille, cui inferendum erat damnum (Cantius), propter hoc incidisset in extremam necessitatem, alius (Cantianus), sin minus ei subvenire, saltem illum sibi prospicientem non impedire, ideoque in damnum consentire tenetur.

487. Obligationes erga exsecutorem. Consulens non tenetur compensare damna, quae exsecutor in exsequendo consilio passus est: scienti enim et volenti non fit iniuria. In duplici tamen casu erga exsecutorem ad restitutionem tenetur:

a. Si dolo, fraude vel mendaciis alteri auctor fuit, ut damnum inferret: in hoc casu utrique damnum reparare debet, tum ei, cui fraudulenter consilium dedit, tum ei, cui vi consilii damnum illatum est.

b. Si ille, qui ex iustitia consilium dare debet, consilium nocivum dedit. Ex iustitia consilium dare debet, qui vi status vel officii ad id tenetur, ut advocatus, medicus, consiliarius, ut ex inferius dicendis (n. 488) clarius apparebit.

488. De consilio doctrinali. 1. Qui *vi officii* ad danda consilia deputatur et mala intentione vel ex ignorantia graviter culpabili nocivum consilium dedit, reparare debet damna, quae ex malo consilio ob-

²¹⁴) Cf. Lugo disp. 19. n. 44 ss. *Ballerini-Palmieri* III. n. 365.

veniunt tum petenti consilium tum tertiae personae, quia consilium petens ius strictum habet exigendi, ut is, qui ex officio dare debet consilia, debitam scientiam habeat et moralem diligentiam adhibeat.

2. Qui ratione officii *consilia dare non debet*, non tenetur reparare damna, quae ex malo consilio obveniunt ei, qui consilium petit et acceptat, nisi dolose scientiam affectet: petens enim consilium non potest esse rationabiliter invitatus de consilio nec de damno ex eo orto; reparare autem debet damna, quae ex malo consilio tertiae personae obveniunt, modo consulens propriam ignorantiam cognoverit et damnum secuturum saltem in confuso praeviderit: consulens enim positive ad damnum inferendum concurrit, laesus autem in damnum non consentit.

Articulus quartus.

De consentiente.

489. Notio. *Consentiens* dicitur, qui approbatione externa, suffragio vel sententia sua in damnum proximi influit; eiusmodi esse potest index iuratus, qui cum aliis sententiam fert, deputatus, qui cum aliis suffragio suo legem condit, elector, qui cum aliis quemdam ad officium vel beneficium eligit, membrum societatis actionariae, quod suffragium dat.

Consentiens, qui suo consensu non influit in damnum, peccare potest contra caritatem vel etiam contra iustitiam affectivae, non autem effectivae. Sed qui per suum consensum quasi imperat damnum, aequiparari potest mandanti partiali.

490. Obligationes quoad ipsum consensum, a. Qui culpabiliter consensum dedit ad damnum inferendum, illum revocare tenetur; quod si fecerit ante damnum illatum, ad nihil tenetur; quod si aut non fecerit aut facere non potuerit, de damno tenetur.

b. Si bona fide consensum dedit ad damnum inferendum, errore detecto illum revocare tenetur; si id fecerit aut facere non potuerit, ad nihil tenetur.

491. Obligationes erga damnificatum. 1. *Consentiens* damna reparare tenetur, in quae consensus efficaciter influit; in illa autem damna certe efficaciter influit, ad quae inferenda consensus necessarius est.

Num teneatur ad restitutionem, qui dat suffragium iniustam, quod non est necessarium.

a. Qui ex conducto (e. g. inter membra alicuius factionis) vel eodem tempore (e. g. assurgendo) vel secreto (e. g. schedulis secretis) dant suffragium, omnes aequae ad restitutionem tenentur. Ratio *primi* est,

quia inita conspiratione singuli in aliorum suffragium atque ideo in damnum influunt; ratio *secundi* est, quia nullus prior, nullus posterior suffragium dedit, ideo omnes et singuli actionem moraliter unam ponunt ad effectum producendum, qui proinde aequae singulis tribuitur; ratio *tertii est*, quia ignoratur, quis prior vel posterior fuerit, ideo singulis aequae effectus tribuitur, cum singuli posuerint actionem de se efficacem effectus.

Si tamen etiam in secreta suffragatione constare posset alicuius suffragium in damnum certe non influxisse, a restitutione aequae atque in suffragatione, quae palam fit, excusaretur²¹⁵⁾.

b. Si palam et successive dant suffragium, certe primi, quorum suffragium est necessarium, ad reparandum damnum tenentur, etsi praevideant non defuturos alios, qui eodem modo suffragaturi sint: illi enim reipsa vere in damnum influunt.

c. Qui suffragantur, quando numerus ad rem definiendam necessarius certo iam expletus est, ad nihil tenentur, si suffragia sunt irrevocabilia; si sunt revocabilia, damnum nondum plene illatum est, ergo tenentur.

2. Qui dat suffragium iniustum, quod est unicum medium ad impediendum maius damnum, non tenetur reparare damnum, immo etiam licite agit, si res, in quam suffragio suo consentit, non sit intrinsecus mala, et si publice notum sit id solum fieri ad maius malum praecavendum.

Articulus quintus.

De palpone, receptante, participante.

492. 1. Palpo (adulator) dicitur, qui laudando aut vituperando alterum movet ad damnum proximo inferendum. In ipsum damnum ordinarie influxum habet, ubi alter sine palpatione damnum non intulisset.

2. Palponis eadem *obligationes* sunt, quae consulentis: etenim dat veluti consilium vestitum, cuius motiva plerumque desumpta sunt ex falso conceptu gloriae mundanae.

a. Ut palpo ad restitutionem teneatur, requiritur, ut advertat se laudibus vel vituperiis suis causam damni existere; at non requiritur, ut damnum ipse intendat.

b. Patet palponem ad restitutionem teneri, non solum si causa damni existit, sed etiam si laude aut vituperio causa est, cur damnum illatum non reparetur.

²¹⁵⁾ Cf. *Ballerini-Palmieri* Hl. n. 366, 5.

493. 1. Receptans (Hehler) vel *recursum praebens* dicitur, qui scienter damnificanti securitatem praebens ad damnum proximi physice et moraliter cooperatur. Duplici modo id fieri potest, aut rem alienam receptando aut damni auctorem protegendo.

De ratione receptantis est, ut sua agendi ratione in damnificantis voluntatem influat eamque vel ad damnum denuo inferendum vel ad retinendum ablatum determinet.

a. Ergo receptantes non sunt: qui malefactores domi recipiunt ut amicos et consanguineos, vel ratione officii ut caupones, vel ad grave damnum a se avertendum; β . qui fures vel malefactores defendunt in iudicio in iis, in quibus ipsi se defendere possent.

b. Sed receptantes sunt: a. tabernarii, qui fures in hospitium recipiunt eosque occultant, ne capiantur; β . caupones, qui a filiis familias acceptant pecunias aliasve res clam parentibus ablatas; γ . parentes, qui non impediunt furta filiorum eisque hoc modo animum addunt ad furta iteranda.

2. Receptans *tenetur* reparare damna, quorum ipse est causa efficiens; ergo si praebens recursum effecit, ut damnum inferretur vel ut ablatum retineretur.

494. Participans duplex est: a. participans *in praeda* est, qui partem rei iniuste ablatae accipit; b. participans *in actione* est, qui in ipsa actione iniusta principalem damnificatorem adiuvat.

1. *Participans in praeda* restituere debet id, quod iniuste accepit: est enim iniustus rei alienae possessor; aliam autem obligationem non habet.

2. *Participans in actione* reparare debet damna, quorum ipse est causa efficax et culpabilis. Quaenam haec sint, determinari debet ex principiis de cooperatione statutis (n. 118 s.). Ergo si cooperatio licita est, nulla ex ea oritur obligatio restitutionis.

Num licitum sit ad proprium damnum vitandum immediate cooperari ad actionem alteri damnosam, alibi (n. 118) dicitur.

Articulus sextus.

De cooperationibus negativis.

495. Praenotiones. Cooperatores negativi dicuntur, qui damnum proximi, quod ex iustitia impedire tenentur, non impediunt. Tres numerantur: mutus, non ol>stans, non manifestans.

a. *Mutus* dicitur, qui ante damnificationem damnum non impedit, e. g. clamore fures non deterret, *de* damno non inferendo non monet

b. *Non obstans* dicitur, qui, dum infertur damnum, illud non impedit,

e. g. rem non defendit vel actionem damnificantem non avertit ut custos, qui furem non abigit.

c. *Non manifestans* dicitur, qui post damnificationem damnum illatum non revelat sive superioribus sive damnificato, ut damnum reparetur.

496. Eorum obligatio. Qui *ex iustitia* damnum impedire tenentur illudque non impediunt, ubi *sine gravi incommodo* possunt, damnum illatum reparare debent.

a. Si de restitutione propter damnum non impeditum agitur, praecipuis investigandum est, utrum is, qui damnum non impedivit, illud ex iustitia an ex alia virtute impedire tenebatur.

Omnes ex caritate tenentur damna aliorum impedire tum morali tum physico influxu, si facile possunt, idque dupliciter, tum ut damnificans a peccato avertatur, tum ut malum a damnificando praecaveatur.

Quibus officium superioris incumbit, ii speciali obligatione, quae ex superioritate oritur, damna a subditis suis avertere tenentur. Sic pater, qui ex pietate bonum filiorum suorum procurare debet, ex pietate tenetur tum filium a damno aliis inferendo avertere, tum alios impedire, quominus filio noceant; princeps, qui ex iustitia legali bonum commune procurare debet, per se ex iustitia legali praecavere tenetur, ne quis communitati, cui praeest, damnum inferat. Attamen ipsa condicio superioris per se non obligat ex iustitia commutativa ad cavenda damna, sive quae subditis, sive quae a subditis inferuntur, nisi speciali officio superiores ad id obligentur.

b. Solum qui *ex iustitia commutativa* damnum impedire tenetur et non impedit, illud reparare debet. Illi autem ex iustitia commutativa tenentur, qui vi contractus explicit! vel vi officii seu contractus impliciti tenentur.

a. Damnum a *filio* illatum, qui usum rationis nondum habet, pater imposita culpa theologica ante sententiam iudicis reparare tenetur, quia filiis usum rationis nondum habentibus ex iustitia invigilare debet; damnum autem a filio illatum, qui usum rationis iam habet, pater reparare non tenetur, quia filiis usum rationis habentibus solum ex pietate invigilare debet; filius id reparabit, cum primum potuerit. Attamen post sententiam iudicis etiam tale damnum reparandum est, dummodo revera illatum sit, quia nequit dici iniusta lex, quae parentes et superiores ad maiorem curam atque vigilantiam incitet. Idem dicendum est, si pater filium damnum inferentem deprehendit, atque in iis adiunctis silet, in quibus silentium approbationi aequivalet; nam in hoc casu consensu suo positive cooperatur.

Sunt, qui parentes obligent ad reparandum damnum a filiis usum rationis nondum habentibus illatum, etsi sine parentum culpa theologica factum sit. Recte tamen ab obligatione restitutionis immunes habentur, si damnum illatum sit, quamvis parentes cum ordinaria diligentia filiis invigilaverint²¹⁶).

²¹⁶) Consentit C. A. § 1309. ZGB 333.

β. Non tenetur restituere, quid *a fure rogatus tacet*, immo nec ille ad restitutionem tenetur, qui, ut taceat, pecuniam a fure accepit, nisi ex officio invigilare debeat. Si autem pecuniam accipiat, ut observet, num aliquis adveniat, tenetur de damno, quia furto positive cooperatur.

γ. *Custodes vinearum et silvarum*, qui damnificationes non impediunt aut damnificatores non denuntiant, reparare tenentur damna ab illis illata, nisi dominus censi possit minus invitus, ut si agatur de rebus minoris momenti vel si pauperibus aliquid permittatur. Mulctam autem compensare non tenentur, quia solum conducti sunt ad damna a dominis avertenda.

δ. Idem dicendum de *praepositis vectigalium*, qui vectigalia defraudari permittunt aut defraudantes non denuntiant, nisi agatur de rebus minoris momenti, vel de rebus, pro quibus ex usu non solet adeo exacte vectigal exigi. Muletas tamen poenales restituere non tenentur nec pretium, quod a defraudantibus acceperunt, ut defraudationem permitterent.

ε. Dominus reparare tenetur damnum *ab animalibus suis* illatum, et quidem ante sententiam iudicis, si cum gravi culpa theologica eorum custodiam neglexit; quodsi culpa theologica non intercessit, post sententiam iudicis, modo damnum revera illatum fuerit. Ubi notandum est dominum etiam tum custodiam animalium culpabiliter negligere, cum eis scienter ineptum vel negligenter custodem praeponit¹⁷⁾.

ζ. Cum *gravi* autem *incommodo* non tenetur damna impedire, quia per se nemo contractum ineundo aut officium suscipiendo ad hoc se obligare censetur.

Num ad restitutionem teneatur, qui non fert suffragium, ubi de damno alteri inferendo agitur?

Ad restitutionem non tenetur, si suffragio suo damnum impedire non potest, quia nemo tenetur de damno ab alio illato, quod ipse impedire nequit. Si suffragio suo damnum impedire potuisset, distinguendum est: si damnum, quod ex omissione suffragii oritur, ex iustitia commutativa impedire tenetur, illud reparare debet; si autem damnum solum ex alio titulo, sive ex caritate sive ex iustitia legali vel distributiva impedire tenetur, omissione suffragii peccabit contra illam virtutem, quae illum ad suffragandum obligat, ad restitutionem non tenetur.

Ex iustitia commutativa suffragium dare tenetur, qui ex officio iura damnificati tueri et proinde eius damna ex officio impedire debet. Ut in particulari casu obligatio restitutionis adsit, insuper requiritur, ut is, qui ex officio suffragari debet, suffragationi interesse debuerit seu culpabiliter ab ea abfuerit et damnum ex omisa suffragatione oriturum praeviderit.

2'') C. A. § 1299. 1315. 1320. O. R. 56.

497. Obligatio confessarii. Ex his iam sine negotio colliguntur obligationes confessarii, qui poenitentem aut ad restitutionem faciendam obligat, ad quam non tenetur, aut a restitutione, ad quam tenetur, facienda deobligat. Nam *a.* confessarius respectu poenitentis considerari debet tamquam consulens, qui consilium doctrinale praebet; *b.* insuper confessarius non solum ex caritate, sed etiam ex officio ideoque ex iustitia sana consilia dare debet in iis, quae spirituale poenitentis bonum concernunt; *c.* in iis autem, quae ad temporale poenitentis bonum pertinent, obligationem iustitiae, *quatenus confessarius est*, nullam habet.

Si vero poenitens expresse confessarium consulit de aliquo negotio temporali, hic non solum officium confessarii agit, sed etiam quoad bona temporalia officium consulentis habet

a. Confessarius, qui cum gravi culpa theologica (mala intentione, culpabili negligentia vel imperitia) *positivum* consilium dat restituendi vel non restituendi, ubi contrarium faciendum fuisset, hoc consilium retractare tenetur *ex iustitia*, et si non facit vel non potest, ad resarciendum damnum tenetur, sive erga poenitentem[^] si hunc obligavit, sive erga tertium, si poenitentem deobligavit a restitutione tertio debita.

β. Confessarius qui solum *omittit* monitionem, etiam tenetur revocare, sed solum *ex caritate*, gravius, si cum culpa, levius, si sine culpa. Sed non tenetur reparare damnum, quod poenitens restituens patitur: confessarius enim tenetur quidem ex iustitia impedire damna spiritualia, non autem damna temporalia sui poenitentis. (Si tamen confessarii silentium a poenitente merito acciperetur pro affirmatione obligationis restituendi, confessarius utique ad reparandum damnum teneretur.) Sed neque domino laeso restituere tenetur, quia non obligatur ad damna temporalia aliorum ex officio praecavenda²¹⁸).

Articulus septimus.

De restitutione a cooperatoribus facienda.

De restitutione facienda, quando plures ad idem damnum inferendum concurrunt, quaeritur: *a.* quid seu quantum; *b.* quo ordine singuli restituere debeant.

§ 1. De quantitate restitutionis.

498. Notiones. 1. *Quantitas restitutionis*, quando plures ad idem damnum inferendum concurrunt, potest esse tripliciter diversa: aut enim tenentur in solidum absolute, aut in solidum condionate, aut pro rata tantum.

218) Cf. *De sacramentis* n. 406.

2. *Solidaritas* seu obligatio restituendi *in solidum*, est onus singulis cooperatoribus incumbens totum seu solidum damnum reparandi, quod a pluribus illatum est. *Solidaritas* dicitur* *absoluta*, si quis totum damnum solus reparare debet, alii vero solum hoc deficiente tenentur; dicitur *condicionata*, si quis integrum damnum reparare solum tenetur, ubi alii non restituunt. Si integrum damnum restituit, in primo casu ab aliis cooperantibus compensationem exigere nequit; in altero vero casu ab illis compensationem iure exigere potest. Obligatio restituendi *pro rata* est onus singulis cooperatoribus incumbens solum partem damni illati restituendi.

499. Principia. In genere dicendum est ad restitutionem *in solidum* illum tantum teneri, qui est causa (sive physica sive moralis) totius damni. In specie:

1. Qui simul cum aliis est *causa* (sive physica sive moralis) *totius damni* et quidem *principalis*, tenetur restituere in solidum absolute: etenim quia est causa totius damni, in *solidum* tenetur, et quia est principalis causa, illud *absolute* reparare debet: alii enim eius nomine et tamquam instrumenta eius operati sunt, ideoque solum eo deficiente ad restitutionem tenentur.

Causa principalis est mandans respectu mandatarii et consulens qui consilium solum in suum favorem exsequendum curat. Qui ergo mandato suo famulos ad furandum inducit, qui socios quaerit ad rem furtivam asportandam, in solidum absolute ad restitutionem tenetur; coopérantes solum hoc deficiente tenentur.

2. Qui simul cum aliis est *causa* (sive moralis sive physica) *totius damni* et quidem *aequalis*, restituere tenetur in solidum condicionaliter: in solidum quidem, quia totum damnum intulit, condicionaliter vero, quia illud non solus, sed simul cum aliis intulit.

Quaeritur, quando aliquis haberi debeat causa efficax totius damni.

a. Totum damnum infert, qui *communi conspiratione* cum aliis ad damnum inferendum concurrat, ut si complures conspirant ad exspoliandam domum, quia singuli saltem moraliter in integrum damnum influunt, modo conspiratio sit vera et efficax. Vera autem conspiratio habetur, quando singuli ceteros suasionem, hortationem etc. ad damnum inferendum determinant.

b. Totum damnum infert is, cuius cooperatio sive moralis sive physica ad damnum inferendum *necessaria* est, adeo ut ipso non concurrente damnum non fieret, ut si duo exspoliant viatorem, quem unus exspoliare non potuisset, vel si quis fert suffragium necessarium ad iniustam sententiam, quam alii eo absente vel contradicente numquam tulissent. Etsi enim eius cooperatio non sufficiat ad totum damnum inferendum, tamen negata cooperatio totum damnum impedire potuisset. Si quis adiuvat furem ad auferendam arcam, quam neuter solus ferre posset, uterque totum damnum reparare tenetur, quia uterque est causa totius effectus, quatenus sine eius auxilio nullus effectus fuisset²¹⁰).

²¹⁰) Cf. *Ballerini-Palmieri* III. n. 376.

c. Totum damnum infert, qui est causa *moralis per se sufficiens* totius damni, ut si duo dant consilium damni inferendi, quod utrumque ita in totum damnum influit, ut etiam unum ad idem inferendum suffecisset, seu ut etiam sine altero damnum illatum fuisset: non potest enim negari causas morales plures esse posse causas totales seu adaequatas eiusdem effectus²²⁰).

3. Qui simul cum aliis est *causa* (sive moralis sive physica) *damni partialis*, tenetur restituere *pro rata* influxus in damnum, ut si complures absque mutua conspiratione concurrunt ad exspoliandam arborem, ad vastandam segetem.

a. Causa partialis damni is est, cuius actio *nec sufficiens nec necessaria* est ad totum effectum producendum, adeo ut etiam sine illa effectus evenisset, etsi eum faciliorem reddiderit, ut si quatuor trabem alienam asportant, quam etiam tres asportare potuissent; si tres agrum devastant, quem etiam duo dévastassent; vel si quis furi ad furandum determinato suggerat motivum furandi, quod eum quidem movet, sed per se solum movere non potuisset. Singuli ergo in hoc casu pro rata cooperationis restituere tenentur.

b. Utrum is, cuius actio *physica sufficiens* quidem est ad totum effectum producendum, sed non necessaria, adeo ut etiam sine illa effectus evenisset, damni causa partialis sit an totalis, disputant, quia non satis constat, num etiam plures causae physicae possint esse causae totales et adaequatae eiusdem effectus. Cum sententia affirmans eum esse solum causam partialem, sit vere probabilis, non est statuenda in hoc casu obligatio restituendi in solidum, sed pro rata tantum. Si ergo duo sine mutua conspiratione cistam auferunt rebus refertam, quam unus auferre potuisset et altero absente revera abstulisset; si duo simul in alienam capram explodunt eamque occidunt, quam etiam unus occidisset, uterque ad partem damni solum tenetur²²¹).

Sunt, qui distinguant, utrum plures *simul* actionem ad effectum per se sufficientem ponant, ut si duo simul in alienam capram explodant eamque occidant, an vero actionem ad effectum per se sufficientem *non simul* ponant, ut si quis ex alia parte ignem domui apponat, cui alius ignem iam apposuit. Verum haec distinctio non videtur esse necessaria, cum in utroque casu actio damnificans sit causa partialis, ex qua non oritur obligatio nisi partem damni restituendi.

Quid *in dubio* faciendum sit, ex principiis probabilismt resolvitur. Itaque

a. In dubio, num quis in totum damnum influxerit, non tenetur restituere in solidum, quia certo non constat de obligatione in solidum restituendi.

b. In dubio, num alii suam partem restituerint, pariter non tenetur integrum damnum reparare, si vere probabile sit alios iam restituisse aut restituturos esse: obligatio enim restituendi partem aliorum dubia est.

Pro praxi sapienter monet s. *Alphonsus*: ^Advertendum, quod rudes, etsi teneantur in solidum, raro expedit eos obligare ad totum, cum difficulter isti sibi persuadeant teneri ad restituendam partem a sociis ablatam. Quin immo satis praesumi valet, quod ipsi domini, quibus debetur restitutio, consentiant.

²²⁰) Cf. *Ballcrini-Pahnieri* 111. n. 380 et 388.

²²¹) *Génicot-Salsmans* I. n. 548.

ut illi restituant tantum partem ab eis ablatam, cum aliter valde sit timendum, quod nihil restituant, si obligentur ad totum*222).

§ 2. *De ordine restitutionis.*

500. Inter cooperatores, qui ad totum damnum concurrunt, in restitutione facienda ordinem statuendum esse inde provenit, quod in actione damnificante non semper omnes eodem gradu cooperentur, sed alii in ea partem minorem, alii magis principalem habeant; quare haec statuenda sunt:

1. Si omnes *eodem gradu* ad totum damnum inferendum cooperati sunt, nullus inter ipsores ordo, sed singuli aequae primo et immediate restituere debent *partem suam*; partem aliorum utique, si in solidum obligantur, nonnisi postquam innotuit, alios non restituisse.

Quando plures, qui ad damnum inferendum concurrunt, solum *in partem damni influunt*, proindeque solum pro rata restituere debent, pariter nullus inter ipsos necessario servandus est ordo, sed singuli partem suam pro ratione influxus in damnum restituere tenentur.

2. Si *diverso gradu* ad damnum inferendum cooperati sunt, ordo inter ipsos servandus his regulis continetur:

a. Primo loco tenetur *possessor* rei alienae, sive bona sive mala fide eam habet, et si mala fide eam destruxit, tenetur restituere eius pretium aequivalens.

Si possessor rem alienam restituit, alii cooperatores ad nihil amplius tenentur: damnum enim iam reparatum est; et si alius loco possessoris restituit, hic illum indemnem reddere debet.

b. Secundo loco tenetur *mandans*, qui est causa principalis damni illati.

c. Tertio loco tenetur *exsecutor* mandati, qui est instrumentum mandantis et ideo simul cum eo causa primaria damni.

De *consulente* notandum est: si consilium utile est *solius consulenti*, hic mandanti aequiparatur et restituere debet ante exsecutorem; si utile est *solius exsecutori*, hic tenetur primo loco et consulens in eius defectu; si utile est *utrique*, uterque tenetur pro rata, et uterque in alterius defectu in solidum.

rd. Quarto loco tenentur *cooperatores positivi*[^] consulens, consentiens, palpo, receptans et participans in actione iniusta.

e. Quinto loco tenentur *cooperatores negativi*, qui, cum damnum non inferant sed solum non impediunt, minus ad illud concurrunt quam positive coopérantes.

501. Ex hoc ordine statuto sequentia inferuntur:

jz. Si *causa principalis restituit*, causae secundariae, quae solum in defectu illius obligantur, ad nihil tenentur.

Si una *ex causis secundariis* restituit, causa principalis eam compensare debet.

Si una *ex causis aequalibus* totum restituit, aliae suam partem ei solvere tenentur.

Si ergo unus cooperantium totum damnum reparavit, in hunc modum distinguendum est: *a.* si ad restitutionem tenetur ante alios, hi liberi sunt; *β.* si alii ante ipsum tenentur, hi ei totum compensare debent; *γ.* si omnes aequae primo tenentur, alii partem, quae ipsis convenit, ei compensare debent.

b. Si *causae principali* a domino facta est *condonatio*, etiam alii ab obligatione sunt immunes.

Si *causae secundariae* facta est *condonatio*, non ideo principalis ab obligatione liberatur.

Si *causae aequali* facta est *condonatio*, non ideo liberantur aliae aequales, nisi *condonatio plena praesumi possit*.

QUAESTIO QUINTA.

De circumstantiis restitutionis.

Articulus primus.

Cui restituendum sit.

Tamquam principium fundamentale statuendum est: *restituendum est secundum domini damnificati voluntatem rationabilem*; ideoque imprimis ipsi damnificato aut illi, in quem eius ius translatum est. Triplex casus distingui debet: *a.* dominus certus et notus est; *b.* dominus plane ignotus est vel notus adiri non potest; *c.* dominus est incertus. *Incertus* dicitur dominus, quando inter plures dubium est, an hic vel ille dominus sit.

502. 1. Si dominus certus et notus est, restitutio per se facienda est ipsi *domino* vel iusto possessori, cui res ablata est, quoties sine alterius iniuria et sine magna debitoris difficultate fieri potest, quia hinc quidem res clamat ad dominum, inde vero lex affirmativa non urget cum incommodo proportionate gravi.

a. Si ergo damnum illatum est *reipublicae vel communitati*, ipsi reipublicae vel communitati restitutio facienda est, si sine magna difficultate fieri potest. Facilius tamen in hoc casu, quam si ageretur de restitutione privatis facienda, concedi potest, ut restitutio fiat pauperibus, quorum cura reipublicae vel communitati incumbit²²³⁾, vel institutis, quae subsidia iusto minora receperunt v. g. scholae catholicae etc.²²⁴⁾.

b. Si damnum illatum est communitati, cuius *bona pravo fini consequendo inserviunt*, distinguendum est: si communitas ipsa nullum habet ius existendi nec legitime in foro conscientiae possidendi, quia eius finis malus est, ut secta francomurariorum²²⁵⁾, societas communistica, restitutio non est facienda communitati, sed eius membrissi autem communitas ipsa ius existendi atque ideo ius possidendi habet, ut secta religiosa, restitutio ipsi facienda est, etsi quaedam bona in primum usum adhibeantur: nam malus bonorum usus non impedit, quominus ipsa secta dominium in haec bona retineat²²⁵⁾. Facilius autem etiam in hoc casu admitti potest ratio, ob quam restitutio fiat pauperibus, e. g. quia exiguum est damnum singulis illatum, vel magna est difficultas singulis restituendi: ideo communitas minus invita est.

»·») Cf. *Lehmkuhl*, I. n. 1215.

224) *Wonters* n. 1010.

«») *S. Officium* 21. sept. 1842.

c. Si ablata est res, quae apud alium *deposita vel locata vel commodata* erat, non domino possessori restituenda est, alias possessori iusto titulo rem detinenti iniuria fit, nisi aut ipse in restitutionem domino faciendam consentiat, aut rem cum detrimento domini consumpturus iure merito timeatur. Hinc qui a lotore aufert linteamina, ablata linteamina non domino, sed lotori reddere debet, quia hic alias grave damnum pateretur.

d. Qui culpabiliter incendit domum assecuratam, per se *societati assecurationis* tantum restituere debet, quantum ipsa domino solvit et insuper domino eam partem damni, quam societas non reparat. Quandoque tamen pauperibus fieri potest restitutio, ut inferius dicetur.

e. Etsi restitutio per se facienda sit domino, non eius *creditori*, restitutio tamen facta creditori valet, quia indirecte ipsi domino restituitur, et si adsit rationalibus causa restituendi creditori, dominus in hunc modum restitutionis consentire censetur. Quodsi nulla adsit causa restituendi creditori domini, restitutio in foro externo, lege ita statuente, invalida est; in foro interno autem valet, quia hoc modo reducta est aequalitas inter debitorem et creditorem.

f. Etsi restitutio per se facienda sit domino, non creditoribus eius, si tamen *dominus coactus fuit cessionem bonorum facere*, restitutio seu debitorum solutio non domino, sed administratori bonorum a publica auctoritate constituto facienda est: creditores enim domini ius habent, ut ex bonis eius indemnes serventur. Si tamen dominus in gravi necessitate reperitur, ipsi fieri potest restitutio, quia in gravi necessitate de bonis suis subducere potest, quae sibi et familiae suae ad vitam sustentandam necessaria sunt.

Domino defuncto restitutio facienda est eius *heredibus*, et solum his deficientibus fieri potest pauperibus: omnia enim iura defuncti ad eiusdem heredes transeunt. Nec licet rem restituendam erogare in requiem animae defuncti domini, nisi ex voluntate rationabiliter praesumpta, non defuncti sed heredum, quia defunctus dominium iam nullum habet²²⁰).

h. Si dominus defunctus *complures heredes* habuit sive necessarios sive ex testamento, res restituenda inter ipsos servata proportionem hereditatis dividenda est. Idem dicendum est, si dominus omnia bona sua inter complures legatarios distribuit, scilicet servata proportionem legatorum inter legatarios res restituenda dividi debet, nisi certo constet de alia dispositione, quam dominus de hac re fecisset.

2. Qui pauperibus vel piis causis restituit, quamdiu dominus vel eius heredes noti sunt et adiri possunt, suae obligationi non satisfacit

«•) S. Pocrinenl. 7. febr. 1899.

et denuo restituere debet, quia restitutio omnino fieri debet ipsi domino. Quandoque tamen prudentia suadebit confessario, ut hanc obligationem potius dissimulet (ex praesumpta domini licentia).

Ut debitor excusetur a restitutione ipsi domino facienda, ita ut huius loco pauperibus fiat restitutio, requiritur, ut damnum debitoris *plus quam duplo* superet valorem debiti seu damnum domini laesi²²⁷).

503. Si dominus ignotus est, aut notus quidem, sed adiri non potest, ita distinguere debet:

1. Si rei alienae possessor est *bonae fidei*, eam sibi retinere potest; res enim habetur pro derelicta, ideoque iure occupationis transit in dominium possessoris.

Contraria sententia s. *Thomae*²²⁸†, iuxta quam restitutio ab eo quoque facienda est pauperibus vel causis piis, qui rem alienam bona fide possidet, in praxi suaderi quidem potest, at stricta obligatione iniungi nequit, praesertim cum etiam s. *Alphonsus* (n. 589) sententiam s. Thomae solum habeat probabilem.

2. Si rei alienae possessor est *malae fidei*, eam erogare debet pauperibus; et pari modo *iniustus damnificator*, qui ex damnificatione lucrum non percipit, restituere tenetur pauperibus vel causis piis, si dominus, cui damnum intulit, omnino ignotus est.

a. Rem alienam vel pretium iniustae damnificationis *retinere non potest*. In hoc asserto omnes auctores conveniunt. Ratio est bonum societatis: per talia delicta enim non solum ius proximi, sed etiam bonum commune laeditur, et esset favor praestitus iniquitati, si posset illa retinere.

b. *Pauperibus* autem vel causis piis eam erogare debet, tum quia hac ratione bonum commune procuratur, tum quia recte praesumitur hanc esse voluntatem domini, ut bona ipsius ita erogentur, ut in ipsius saltem utilitatem cedant. Alii auctores hanc obligationem deducunt ex sola lege positiva, cuius fundamentum sit ratio boni communis²²⁹).

c. Cum tamen haec obligatio fidelibus plerumque ignota sit, qui insuper de ea moniti aegre obtemperant, confessarius a monitione facienda prudenter abstinebit, si eam nocituram praevideat.

3. Si ille, qui restituere debet domino ignoto vel incerto, ipse vere pauper est, ex sententia complurium auctorum rem vel eius partem tamquam eleemosynam sibi retinere potest: etenim qua pauper non debet esse peioris condicionis quam alii pauperes, etsi mala fide rem possideat²³⁰).

²²⁷) Cf. 5. *Alphonsus* n. 598.

^{vt8}) *Summa* II. II. q. 62. a. 5. ad 2.

^{^Θ}) C. Quum tu 5 *De usuris* (V. 19). C. Quum sit 16 *De iudaeis, sarracenis* etc. (V. 6). Hac leges, quae immediate solum ad pretium usurarium et ad lucrum ex officio illegitime suscepto referuntur, universali consuetudine ad omnia debita ex delicto extenduntur. Cf. *Laymann*, De rest. c. 9. n.2. *Lessius* l. 2. c. 14. n. 33 ss.

²³⁰) Cf. *Lessius*, l. 2. c. 14. n. 41. *Lugo* disp. 6. n. 148. *Lehmkuhl*, l. n. 1023 addit: sHoc sane non in favorem furis vel furti cedit, sed in favorem paupertatis*.

Ex his iam patet, quid de *bonis incertis* et pari modo de *debitis incertis* statuendum sit. Bona incerta ea dicuntur, quae certo aliena sunt, quorum autem dominus plane ignotus est aut adiri non potest. Debita incerta dicuntur debita certa quidem, quando tamen dominus, cui debentur, aut plane ignotus est aut adiri nequit. Scilicet non solum bona incerta a possessore malae fidei per se restituenda, sed etiam debita incerta per se pauperibus vel causis piis solvenda sunt²³¹⁾.

504. Si dominus incertus, res autem certo aliena est, praeprimis verus dominus investigari debet; quodsi instituta proportionata investigatione dubium perseverat, et tamen res ob malam fidem retineri non potest, restitutio, quantum ex adiunctis licet, ipsi domino probabiliter facienda est iuxta praesumptam domini voluntatem. Ex his pro adiunctis tripliciter diversis haec statui possunt.

1. Si verus dominus reperitur *inter paucos* (tres vel quatuor), de quibus dubium est, quis sit verus rei dominus, res vel eius pretium inter ipsos *dividi* debet, vel, si id fieri potest, ad *compositionem* faciendam inducendi sunt.

2. Si verus dominus vel *pauci* veri domini reperiuntur *inter habitantes* loci, inter quos discerni non possunt, restitutio non est necessario facienda incolis loci, sed pauperibus et cuiuscunque quidem loci fieri potest.

3. Si veri domini *plures* sunt et inter habitantes loci discerni non possunt, restitutio facienda est *incolis loci*, ut restitutio, quantum fieri potest, iis ipsis fiat, qui damnum passi sunt. Si tamen damnum singulis illatum leve fuit, restitutio facilius fieri potest pauperibus, eiusdem vero loci.

Si mercator compluribus emptoribus damnum intulit adulterando merces aut diminuendo pondera vel mensuras, restituere debet augendo pondus vel mensuram aut minuendo pretium, si ordinarii emptores sunt iidem, qui damnum passi sunt; si vero emptores nunc alii sunt et damnificatis restitui nequit, restitutio facienda est pauperibus loci²³²⁾.

Articulus secundus.

Quo ordine restituendum sit.

§ 1. *Ordo inter creditores ex lege positiva.*

505. Quo ordine creditoribus facienda sit restitutio seu solutio, solum quaeritur, quando debitor omnibus creditoribus satisfacere non potest: etenim si omnibus satisfacere potest, non est necesse, ut in

231) Cf. *Sporer-Bierbamn* II. tract. 4. n. 386 ss.

—■) *Wouters*, Theol. mor. I. n. 1011; *Genicot-Salsmans* I. n. 552, qui tamen putant mercatorem *semper* posse restituere *pauperibus*.

solvendis debitis ordo servetur; quodsi omnibus restitui nequit, aliis per se damnum infertur, ubi uni prae aliis fiat restitutio.

1. Ordinem in solvendis debitis inter creditores servandum *lex positiva* potissimum determinat, et quidem *lex de cessione bonorum* (Konkursordnung), de qua inferius sermo redibit. Lex ista, quae in diversis regnis quoad particularia statuta variat²³³), imprimis *generatim* haec duo statuit: *a.* ut priori generi creditorum integre satisfiat, nulla ratione habita creditorum generis posterioris; *b.* si bona non sufficiant ad integre solvendum creditoribus eiusdem generis, singulis eorum pro rata satisfaciendum est.

506. 2. *In specie* vero quatuor genera creditorum lex distinguit: creditores *proprietaryos*, *privilegiatos*, *hypothecarios*, *communes*, Je quibus haec statuit:

a. Primo loco satisfaciendum est creditoribus *proprietaryis*, iis nempe, quorum res adhuc in se apud debitorem exsistunt: in rem suam enim creditor ius reale habet.

a. Ergo ante omnia alia debita restituendae sunt res furtivae, depositae, locatae, commodatae, inventae, quae adhuc in se exstant.

β. Si res non amplius in se, sed solum *in aequivalenti* apud debitorem exsistit, creditor non est aliis praeferendus, quia in aequivalens rei non habet ius reale, sed solum personale.

γ. Si debitor apud se retinet *rem emptam*, cuius pretium nondum solvit, distinguendum est. Si per venditionem pretio nondum soluto non transfertur dominium rei emptae in emptorem, ex iure naturae res venditori restituenda est, quia eius est. Quodsi per venditionem dominium transfertur in emptorem, etsi pretium nondum solutum sit, venditor non est quidem amplius dominus rei; num vero nihilominus res ipsi sit restituenda, antequam aliis creditoribus satisfiat, non satis liquet. Itaque si leges positivae de hac re aliquid statuunt, istae servandae sunt; quodsi leges positivae nihil habent, probabile est venditorem aliis creditoribus praeferri posse. Utrum in contractu venditionis dominium in rem emptam transferatur rei traditione an tandem pretii solutione, a dispositione iuris dependet.

b. Secundo loco satisfaciendum est creditoribus *privilegiatis*, quibus scilicet a lege positiva propter qualitatem crediti speciale privilegium conceditur.

«. Hoc privilegium est ius in ipsa qualitate crediti situm, vi cuius creditor aliis creditoribus praeferri debeat.

β. Credita privilegiata sunt expensae iudiciales, expensae funerales, stipendia medicorum, salaria famulorum, debita pro alimentis etc.

γ. Inter ipsos creditores privilegiatos a lege ex qualitate crediti quandoque determinatus ordo statuitur; sic salaria famulorum prae stipendio medicorum plerumque privilegiata sunt.

233) Cf. C. A. Konkursordnung und Anfechtungsgesetz. N. 10. dec. 1914.

c. Tertio loco satisfaciendum est creditoribus *hypothecariis*, qui vi hypothecae non solum personam debitoris, sed ipsa eius bona sibi devincta habent.

Si plures sunt creditores hypothecarii, lex ordinem in ipsa rei natura fundatum inter eos determinat secundum axioma: *Qui prior est tempore, potior est iure*: cum enim creditori hypothecario ipsa bona debitoris sint devincta, priori iniuria fieret, si ex bonis iam devinctis alteri solutio concederetur.

d. Quarto loco satisfaciendum est pro rata creditoribus *communibus*, de quibus lex positiva nil amplius statuit.

Nota: Cessionis ordo lege positiva statutus *in conscientia* debitori servandus est, qui liberam bonorum suorum administrationem *amisit*, praesertim cessione bonorum currente vel facta; secus servare potest ordinem lege naturali statutum²³⁴).

§ 2. Ordo inter creditores ex lege naturae.

507. Ex iure naturae haec statui possunt:

1. Domino reddendae sunt res alienae, quae apud debitorem *in se exstant*, e. g. res depositae, locatae, ut supra (n. 506) dictum est.

2. Prae omnibus aliis satisfaciendum est creditoribus, qui *per hypothecam* ius reale in quaedam debitoris bona acquisierunt. His autem ita satisfaciendum est, ut anteriores praeferantur posterioribus: hi enim eatenus solum acquirunt ius in bona debitoris, quatenus prioribus nondum sunt devincta.

3. Inter ceteros creditores, si adsunt, quibus *ex delicto vel ex contractu oneroso* debet, hi praeferendi sunt illis, quibus ex contractu gratuito debet; erga hos enim tenetur solum, si potest sine maiore incommodo.

4. Inter reliquos iustitia non postulat certum ordinem; quandoque vero caritas postulabit, ut pauperibus prius satisfiat, et licebit saltem tempore priores praeferre.

«. Si debitor iustam causam habeat, uni prae aliis integre solvendi, nihil impedit, quominus eum moneat, ut solutionem debiti petat.

β. Quandoque leges irritas declarant solutiones brevi tempore ante cessionem bonorum factas. Si ergo creditores, quibus integre satisfieri nequit, ad indicem recurrant, iudex autem solutiones factas declaret invalidas, creditores solutiones acceptas in conscientia reddere debent.

508. *Quid agendum famulo, qui advertit herum suum aere alieno ita gravatum esse, ut creditoribus satisfacere non possit?*

a. Famulus, qui ad conservandum honorem et statum iuste acquisitum *necessarius* est, in famulatu manere et salarium recipere potest: quae enim ad hunc finem necessaria sunt, dominus aere alieno gravatus licite expendere potest.

²³⁴) Génicot-Salsmans 1. n. 604.

b. Famulus, qui ad hunc finem *necessarius non est*, petere et recipere potest salarium, si domino bona fide famulatum praestitit et nunc demum advertit eum imparem esse, qui omnibus creditoribus solvat, tum quia ad creditores privilégiâtes pertinet, tum ex ratione infra afferenda.

c. Utrum famulus, qui ad conservandum honorem et statum familiae *necessarius non est*, discedere debeat, quando advertit dominum suum tot famulos sine damno creditorum alere non posse, an vero manere et salarium recipere possit, auctores non conveniunt. Probabiliter dici potest dominum quidem famulos superfluos in damnum creditorum suorum licite retinere non posse, famulos autem, quos dominus ultro non dimittit, ordinarie manere et salarium accipere posse: considerandi enim sunt tamquam *materialiter coopérantes* ad peccatum domini; ordinarie autem aderit ratio sufficiens, propter quam licite ad peccatum domini cooperari possint, praesertim ubi ipsis discedentibus non desint alii, qui famulatum ingressuri sint²³⁵).

Articulus tertius.

Quomodo restituendum sit.

509. Quoad modum restituendi aliud non requiritur nisi ut violata iustitia plene reparetur, si absque gravi incommodo debitoris fieri possit.

a. Non est necesse, ut actus restitutionis sit actus humanus, neque ut dominus *restitutionem advertat*, modo habeat, quod suum est; hinc restitutio fieri potest augendo pondus et mensuram vel libere assumendo et augendo laborem in utilitatem domini, vel ultra debitum parcius vivendo. His modis uxores, filii et famuli patrifamilias debitam restitutionem facere possunt.

b. Fieri potest per *simulatam donationem*: immo si debitor debiti immemor creditori suo aequivalens donum largitur, adhuc probabiliter obligationi suae satisfacit; quare debitor in hoc casu, fatente ipso s. *Alphonso*, non potest obligari ad ulteriorem restitutionem, quia obligatio restituendi dubia est. Si tamen creditor ex solo motivo prioris doni aliud donum rependat, hoc ei restituendum est²³⁰).

c. Quin etiam *eleemosynae* a debitore factae post contractam obligationem restituendi computari possunt in restitutionem, si ad causas pias vel pauperibus restitutio facienda est.

510. Ad quaestionem, cuius expensis facienda sit restitutio, ita distinguendum est;

^{23,5}) Cf. *Ballerini-Palmieri* III. n. 526.

ωβ) S. *Alphonsus* n. 7

²⁹ Noldin, Vol. II. de praeceptis.

a. Possessor bonae fidei non tenetur suis expensis restituere, sed eas ferre debet dominus rei: etenim cum iste domino nullum damnum intulerit, non tenetur eum indemnem facere, sed solum permittere, ut sibi sumat rem suam. Ergo satis est, ut dominum de re sua moneat.

b. Debitor ex delicto restituere debet suis expensis: dominus enim omnino servari debet indemnus; ideo rem suam accipere debet in eo loco, in quo eam haberet, si ablata non fuisset. Solum si expensae transmissionis valorem rei notabiliter (plus duplo) superarent, non rem ipsam, sed pretium rei transmittere, et si id quoque fieri nequiret, pauperibus restituere posset: creditor enim rationabiliter exigere non potest, ut cum tantis sumptibus sibi restituatur²³⁷). Spectatis tamen mediis communicationis, quae nunc habentur, vix fieri potest, ut saltem rei pretium non facile restitui possit.

511. Ad quaestionem, num debitor iterum restituere debeat, si res restituenda pereat~antequam ad dominum pervenerit, haec notanda sunt:

a. Possessor bonae fidei ad nihil tenetur; res enim, quae sine culpa perit, domino perit. Si tamen in eligendo nuntio culpam iuridicam commisit, a iudice ad restitutionem obligari poterit.

b. Quoad debitorem ex delicto distinguendum est: si dominus vel iudex nuntium designavit, vel si ipse debitor cum consensu creditoris nuntium elegit, qui rem a debitore accepit, hic ad nihil tenetur, etsi res casu aut culpa nuntii aut tertii pereat: res enim, eo quod traditur nuntio sic designato, fit creditoris, ideoque ipsi perit. Quodsi debitor ipse sine consensu creditoris nuntium elegit, manet obligatio restituendi²³⁸).

a. Lugo censet sententiam negantem obligationem denuo restituendi, si ipse debitor nuntium elegerit, non esse probabilem, cui fere consentit s. *Alphonsus* (n. 705). Praecipuae Lugonis rationes sunt: *a.* Pecunia nuntio tradita plene manet debitoris, ergo ipsi perit, non creditori. *β.* Qui per nuntium libere electum mittit pecuniam ex contractu debitam, certe iterum solvere tenetur, si pecunia pereat; ergo etiam si pecunia ex delicto debetur, *γ.* Debitor ex delicto ferre debet omne damnum fortuitum, quod dominus eo patitur, quod res illi iniuste ablata est; ergo ferre debet etiam hoc damnum, cuiuscunque sit culpa, ob quam perierit; dominus autem restituendus est in eum statum, in quo reperiretur, si res nunquam ei ablata fuisset²³⁹).

β. Iuxta haec eadem principia solvenda est quaestio, num debitor iterum restituere debeat, sz *pecuniam restituendam dedit confessorio*,

231) Cf. *Lugo*, De iustit. disp. 20. n. 186 ss.

M8) Cf. s. *Alphonsus* n. 705. *Ballcrini-Palmieri* III. n. 501.

239) *Lugo* disp. 21. n. 58 ss

apud quem casu vel culpa tertii periit. Sunt tamen, qui opinentur probabilem esse sententiam, quae docet confessarium considerari posse ut nuntium ex praesumpto consensu creditoris electum, ideoque debitorem in hoc casu liberari ab onere denuo restituendi. Hanc sententiam tuentur *Lessius*, *Sparer*, *Tamburini* et recentissime *Frassinetti* et *Lehmkuhl*. Eorum rationes hae sunt: Cum debitor alia via citra infamiam restituere non possit, rem tradens confessario facit, quod moraliter potest et debet; atqui ab eo, qui restituit in quantum moraliter potest et debet, non est exigenda ulterior restitutio. Insuper cum alia via restitutio fieri non possit, creditor implicite in hunc modum restitutionis consentiri censetur. Cum haec sententia, quam s. Alphonsus non iudicat quidem probabilem, sed neque damnare audet, appareat vere probabilis, confessarius in praxi eam sequi poterit, adeo ut poenitentem ad restitutionem denuo faciendam obligare non teneatur. Verum etiamsi sententiam severiorem iudicet unice veram praestabit poenitentem, qui putat se obligationi suae iam satisfecisse et de restitutione denuo facienda monitus vix obtemperaturus praevидetur, in bona fide relinquere.

512. De restitutione facienda fisco vel societati assecurationis.

1. Restitutio, quae facienda est *fisco*, diversis modis fieri potest: *a.* summam debitam erogando *pauperibus*: cum enim potestati politicae incumbat obligatio subveniendi pauperibus, eius onus hoc modo minuitur; *b.* summam debitam solvendo iis, qui a potestate civili in bonis fortunae *laesi* sunt, quibus proinde a fisco debetur restitutio; *c.* destruendo *titulos* debiti publici (Staatsobligationen).

Destruere *pecuniam cartaceam* vel *tesseras epistolares* (Briefmarken) hodie plerumque fisco communi nullum emolumentum fert, quia societates argentariae, quae emittunt pecuniam cartaceam, et institutum postale non sunt identica cum fisco status. Ideo hi modi inepti sunt, nisi agatur de iniuria his institutis reparanda.

2. Restitutio facienda *assecurationi*: *a.* Si in foro externo imponitur per iudicem vel societatem, sine ullo dubio praestanda est societati assecurationis. *b.* Sed etiam, si ob occultum delictum in solo foro conscientiae praestanda est, debetur societati assecurationis tamquam personae morali, cum qua initus erat contractus, sive assecuratio sit mutua vel non, sive sit publica, sive privata. Unica causa, propter quam restitutio fieri posset pauperibus, esset periculum amittendi famam vel incurrendi magnam poenam, quia facile detegeretur restituens; sed etiam in hoc casu pars aliqua sine periculo ipsi societati restitui posset.

Afferuntur quidem et aliae rationes, ex quibus semper restitutio fieri possit pauperibus; sed immerito, ut videtur: *a.* dicunt, summam non deferri ad ipsam societatem, sed manere in manibus officialium; sed ideo non excusatur resti-

tuens, sed potius officiales obligantur ad reparationem; *b.* dicunt, societatem plerumque retroassecuratam esse et ideo nullum vel incertum damnum passam esse; vere damnificatos autem in tali casu esse tam multos (scii, socios variarum societatum), ut censeri debeant domini incerti, vel ut singulis non debeat materia gravis. Sed neque hoc videtur causam praebere pauperibus restituendi; nam «. saepe nescitur, an retro-assecuratio facta sit et an ad hunc casum se extendat; *β.* primario semper damnificata est persona moralis assecurationis, cui proinde restitutio debetur; si haec ex retro-assecuratione emolumentum habet, quod ei non debetur, ipsa aequalitatem iustam procurare debet; socii vero singuli per bonam negotiorum gestationem totius societatis indemnes fiunt²¹⁰).

Articulus quartus.

Quando restituendum sit.

513. De tempore restitutionis. 1. Restitutio et ea *integra per se quamprimum* facienda est: etenim rei alienae detentio est iniuriae continuatio; sed sicut iniuriam inferre ita etiam continuare illicitum est.

a. Iniuste agit et de damnis tenetur, qui, etsi statim totum restituere possit, solum *per partes* restituere vel heredibus restituendi obligationem relinquere intendit.

b. Qui *totum* restituere non potest, tenetur saltem ad partem, quam reddere potest: dominus enim ius habet ad singulas totius rei partes. Hinc ad restitutionem partis statim urgendi sunt poenitentes, praesertim si pars sit notabilis et totum nonnisi post longum tempus restitui possit.

c. Qui *statim* restituere nequit, tenetur interim curare, ut suae obligationi quamprimum satisfacere possit: qui enim tenetur ad finem, tenetur etiam ad media fini consequendo necessaria.

2. Restitutionis *dilatio*, dummodo seria restituendi voluntas retineatur, tum solum *grave peccatum* est, si domino exinde novum grave damnum oritur, vel si restitutio impossibilis redditur.

a. Qui voluntatem habet non restituendi eamque retinet, licet ad obligationem restituendi saepius advertat, numerice unum peccatum committit, quod eo gravius evadit, quo diutius restitutio differtur. Sed qui propositum restituendi concepit illudque retractat, toties graviter peccat, quoties a proposito restituendi recedit²⁴¹).

b. Qui restitutionem *ex iusta causa notabiliter differt*, non tenetur reparare damna, quae domino ex dilatione obvenerunt, sive debitor ex contractu sive ex delicto est: qui enim habens voluntatem restituendi licite restitutionem differt, non est causa iniusta nec theologice culpabilis damnorum, quae domino exinde obveniunt, cum ex *iusta* dilatione solutionis proveniant²⁴²).

210) Cf. / . Grosam in Theol. pr. Qsch. (Linz) 87, 1934, p. 281 ss. et praes. 88, 1935, p. 98 ss.

2U) Cf. *De principiis* n. 311.

242) Cf. s. Alphonsus n. 680. *Ballerini-Palmieri* 111. n. 508. *Burghaber*, Casuum conscientiae centuriae tres. Cent. 1. cas. 10.

c. Ut diutius differri possit restitutio, requiritur, ut damnum, quod debitor ex restitutione statim facienda incurrit, longe maius sit, quam damnum, quod ex dilata restitutione domino obveniat.

Nota 1. Qui restitutionem usque ad mortem differentes *curam restituendi heredibus relinquunt*, non solum propter dilationem restitutionis peccant, sed etiam propter periculum, cui dominus exponitur, nunquam accipiendi rem suam etenim fieri potest, ut heredes restituere aut nolint aut non possint. Quia tamen debitores restitutionem heredibus demandantes soleant esse in bona fide, praesertim si restitutio facienda sit pauperibus vel causis piis, cavendum est, ne sine spe fructus hac bona fide priventur²⁴³).

Nota 2. Fideles quandoque huius sunt opinionis, animas tamdiu in purgatorio detineri, donec facta sit restitutio ab ipsis debita. Huius quidem persuasionis ratio theologica afferri nequit, sed tota nititur apparitionibus animarum, quae neglectam restitutionem causam prorogatae poenae indicasse et restitutionem flagitasse narrantur. Etsi concedatur haec per exceptionem quandoque fieri posse, ea tamen ordinarie vel saepius a Deo statui negandum videtur; quare fidelibus erronea haec persuasio eximenda est²⁴⁴).

243) Cf. *Ballerini-Palmieri* 111. n. 509.

244) Cf. *Ballerini-Palmieri* V. n. 764.

QUAESTIO SEXTA.

De causis a restitutione excusantibus.

514. Declarationes. Causae a restitutione excusantes numerantur potissimum quatuor: *a.* condonatio creditoris; *b.* impotentia debitoris; *c.* cessio bonorum; *d.* composition

^{bflA/X ^etiM}Aliae circumstantiae vel actiones, quae a restitutione liberant, iam in praecedentibus continentur ut: defectus culpaе theologicae, praescriptio, sententia iudicis, compensatio per aequale debitum, solutio facta creditori creditoris vel ipsi debitori pauperi applicata ubi pauperibus restitutio applicanda erat. De his non iam est sermo.

1. Harum causarum aliae omnino excusant (condonatio et compositio), quia obligationem restituendi auferunt; aliae solum ad tempus excusant (impotentia et cessio bonorum), quia obligationem restituendi suspendunt, quamdiu durat causa.

2. Excepta condonatione omnes aliae causae excusant ex parte debitoris. Harum causarum principium commune est: ex parte debitoris excusant ea omnia, quae efficiunt, ut creditor non possit esse rationabiliter invitus, etsi reipsa invitus sit. Creditor autem tum non potest esse rationabiliter invitus, cum debitor restituendo subiret incommodum notabiliter (i. e. saltem duplo) maius, quam sit incommodum creditoris ex restitutione non percepta. Quodsi dominus omissa restitutione aequale incommodum pateretur ac debitor, hic a facienda restitutione non excusatur.

Articulus primus.

De condonatione/

515. Quae condonatio et quando excuset. Condonationem a restitutione sive statim sive simpliciter facienda liberare manifestum est: potest enim creditor iuri suo renunciare.

1. Non solum condonatio *expressa* et *tacita*, sed etiam *praesumpta* a restitutione facienda excusat.

a. Condonatio *expressa* locum habet, quando creditor aut ab ipso debitore aut ab alio eius nomine rogatus debitum remittit. Confessarius hoc officium nomine poenitentis condonationem petendi tum potissimum assumere potest, quando moribundus restitutionem diviti faciendam praestare nequit, ut condonatione accepta debitor tranquillius moriatur.

b. Creditor *tacite* debitum condonare censetur, si e. g. chirographum debiti lacerat vel debitori restituit, sed non censetur condonare debitum, si pignus restituit.

c. Condonatio *praesumpta* habetur, quando prudenter indicari potest creditorem, si vel ab ipso debitore vel ab alio e. g. confessario eius nomine rogaretur, debitum liberaliter remissurum esse.

d. Ad condonationem revocatur etiam *conventio*, qua creditor debitori concedit, ut per restitutionem exiguae partis ab integro debito liberetur. Creditores nempe deprehendentes labilem debitorum fortunam haud aegre ad aliquam compositionem faciendam adiguntur, qua saltem partem bonorum, quae sibi debentur, accipiant. Compositione hac debita extincta censentur; quare debitor, qui postea ad meliorem fortunam devenerit, ad nihil amplius tenetur.

2. Ut condonatio a restitutione excuset, a. fieri debet *ab ipso* rei ablatae vel destructae *domino*: qui enim dominium non habet, nec ius donandi habet; hinc non valet per se condonatio circa bona familiae ab uxore vel filiis facta, quippe qui in ea bona dominium non habent; b. debet esse *libera*: etenim est donatio; de ratione autem donationis est, ut sit libera. Ergo condonatio vi, fraude, gravi metu extorta vel ex errore facta nihil iuvat.

Condonatio non immerito praesumitur:

a. In furtis etiam maioris momenti, quae a *filiisfamilias* domi facta sunt, si res ablatae non amplius existunt: parentes enim ordinarie non tam inviti sunt propter rem ablatam, quam propter modum (clam) auferendi et propter peccatum ablatione commissum; ideo restitutionem raro urgent. Idem valet de furtis uxorum.

b. In furtis minoris momenti, quae a *famulis* in esculentis vel in aliis rebus ipsorum custodiae commissis perpetrantur, nisi extra domum asportentur aut vendantur. Si furta sive pecuniae sive aliarum rerum in materia gravi fiunt, condonatio tum praesumi potest, ubi famulus re deprehensa a domino corripitur aut e famulatu dimittitur, quin iste restitutionem exigat, alias non potest facile praesumi.

c. In furtis minutis, quae *ab operariis* de rebus heri, apud quem laborant, committuntur; sic operarii in silvis vel vineis vel fabricis laborantes quandoque aliquid secum asportant, quod dominus non multum curat, cuius proinde restitutionem non urgere supponitur.

d. In furtis minutis *pauperum*, quae diversis dominis fiunt Si furta eidem domino facta sunt, exigendum est, ut pauperes quoque, si fieri potest, aliquam saltem partem restituant. Qua restitutione facta, si propositum concipiunt non amplius furandi, quod reliquam partem facilius condonatio supponi potest.

Articulus secundus.

De impotentia.

516. Quae impotentia et quando dilationem permittat. A restitutione excusat tum *impotentia physica*, quando debitor non habet nec postea habere potest, unde restituat, tum *impotentia moralis*, quando restitutio fieri non potest sine gravi damno, quod exinde debitori vel tertio oriretur. Hinc impotentia restituendi vel potius iusta causa differendi restitutionem adesse censetur:

Si debitor restituendo incideret in gravissimam vel gravem necessitatem, sed graviolem, quam quae imminet creditori, si non restituitur.

_2. Si debitor restituendo decideret ex statu suo iuste acquisito e. g. ex statu mercatoris ad condicionem operarii.

Iuste acquisito: qui enim statum suum iniuste (fraudibus, dolis, rebus alienis) acquisivit, non potest licite ideo differre restitutionem, quia alias statum suum amitteret: etenim restituendo non amittit statum suum, sed potius ad statum suum redit. — Sed etiamsi iuste acquisiverit statum, interim parcius vivendo, quantum fieri potest, restitutionem possibilem reddere debet.

3. Si debitor restituendo grave damnum pateretur in bonis fortunae, quod differendo restitutionem vitaret, ut si agricola restituendo se privare deberet frumento ad colendos agros necessario, vel si negotiator »obligationes« cum magno detrimento vendere deberet.

4. Si restitutio fieri nequit sine gravi damno in bonis altioris ordinis e. g. sine periculo peccati vel vitae vel famae.

517. *Num ingressus in religionem a restitutione excuset.*

1. Si debitor religionem nondum ingressus est, cum distinctione responderi debet. Ubi spem habet intra breve tempus debita solvendi, ingressum differre tenetur, quia creditores rationabiliter inviti sunt, quod propter exiguum damnum spirituale non satisfaciat suis obligationibus temporalibus. Quod si debitor ad solvendum diu in saeculo manere deberet, spectato iure naturae licite ingredi potest religionem, quia creditores nequeunt esse rationabiliter inviti, quod cum tanta iactura in bonis spiritualibus non satisfaciat suis obligationibus temporalibus. Sed ex Cn. 542 non admittitur licite in religionem.

2. Si religiosus debitor est²⁴⁵⁾ sive quia debitis gravatus religionem ingressus est, sive quia debita in religione contraxit, haec tenenda sunt:

*

a. Religio non liberat ab obligatione solvendi debita, nisi quatenus solutionem impossibilem reddit; sed neque praelatus tenetur debita solvere de bonis monasterii, nisi debitorem mala fide suscepisset aut religiosus eius nomine debita contraxisset.

b. Ideo religiosus debitor tenetur ad labores statui et conditioni convenientes, ut lucretur ea, quibus solvere possit, si praelatus licentiam dederit; ad labores autem extraordinarios et statui non convenientes non tenetur, etsi superior licentiam dedisset.

Praelatus, qui ad labores ordinarios licentiam negat, *iustitiam* non laedit, quia ipse nihil debet et ius habet in subditi sui labores; *caritatem* autem laedere videtur, si absque iusta causa hanc licentiam neget.

c. Si religiosus debitor bona monasterio acquirit sive hereditate sive donatione sive stipendio laboris sui e. g. doctione, deductis expensis

2«) Cf. n. 536, § 2 et 3.

debita ex iis solvi debent: haec enim bona monasterio acquiruntur cum illo onere, quod adnexum habuissent, si in dominio religiosi debitoris mansissent*40).

Articulus tertius.

De cessione bonorum.

518. Declarationes. *Cessio bonorum* dicitur ille actus, quo debitor, qui omnibus debitis solvendis impar est, bona sua creditoribus tradit, ut exinde debita ipsis solvantur.

Impossibilitas solvendi per se nondum habetur, si passiva alicuius negotii superant activa (*Überschuldung*); nam si agitur non de societate anonyma, sed de persona physica, quamdiu non urgetur a creditoribus, fieri potest, ut per diligentiam et bonum successum iterum aequalitatem saltem restituat. Si vero urgentibus solutionibus intra aequum tempus satisfacere non potest, interim nil remanet, nisi cessio bonorum.

Haec cessio fieri potest: *a.* Per modum *conventionis*, si debitor voluntarie offert sua bona, vel *sine interventu iudicis* (außergerichtlicher Ausgleich) vel *coram iudice* (gerichtlicher Ausgleich). In priori casu requiritur unanimis consensus creditorum, in altero sufficit consensus maioris partis, quamvis alii contradicant.

J?. Per modum *concursus* (sive conatus conventionis praecesserit,[^] sive non), si ad actionem unius vel plurium ex creditoribus a iudice cogitur bonis cedere; in tali casu creditorum consensus non requiritur, sed manet ipsis facultas, ante finitum tempus praescriptionis postulandi supplementa.

Quoad *culpam* distinguere debet: *a.* cessio *inculpabilis*, si ex mero infortunio vel ex malitia creditorum adducta est;

b. cessio *culpabilis*, et haec iterum est vel *in se voluntaria* (dolosa, betrügerischer Bankrott), si bona celantur vel ad consanguineos transscribuntur, vel debita non existentia praetexuntur; vel est *in causa voluntaria* (fahrlässiger B.), si cedens prodigaliter vivendo vel periculose negotiando vel libros negligenter curando causa est damni.

519. Principia. Ordo iudicialis cessionis bonorum ex communi theologorum sententia in conscientia obligat, quatenus non adversatur iuri naturae. Ideo:

1. Cessione bonorum iudicialiter declarata debitor a lege privatur administratione et libera dispositione bonorum suorum; creditores vero ius acquirunt ex bonis illius solutionem percipiendi.

Cf. *Lugo*, disp. 3. n. 220. *Lacroix* 1. 3. pr. 2 n. 441. ss. *Reuter* Hl. η. 362. *Lehmkuhl* I. n. 1233.

a. Ideo non licet ei, qui bonis cessit, bona vel credita sua i. e. ea, quae ab aliis sibi debentur, subducere creditoribus suis. Quare iniuste agit, qui bona sua vendit filiis suis vel credita sua transcribenda curat in uxorem, nisi iusta causa hanc agendi rationem licitam reddat, ut si uxor ad creditores pertineret, vel si ea, quae in uxorem transcribuntur, sustentationi necessaria essent.

b. Hinc si debitor facta bonorum cessione donationes facit vel debita remittit, actiones istae invalidae sunt, item cessoris debitores debita non cedenti, sed eius creditoribus solvere debent.

2. Debitor, qui bonis suis cedit, iure naturae occulte sibi retinere potest, quae ad suam suorumque honestam sustentationem, si iuxta statum suum parce vivit, necessaria sunt²⁴⁷⁾: nam obligatio restitutionis saltem statim faciendae cessat, si absque gravi incommodo fieri non potest; ideo non tenetur in gravem necessitatem se conicere, nec e statu suo iuste acquisito decidere, ut restituere possit.

a. Ergo contra iustitiam peccat, qui praeter haec necessaria alia bona e. g. pretiosiora occultat aut vendit aut alio modo creditoribus subtrahit, nisi agatur de re, quam ipsi cedentes maximi faciunt, e. g. ob memoriam parentum, alii vero in magno pretio non habent

b. Iniustitiae damnandus non est, qui sibi reservat media, quibus aliud negotium a parvis initiis inchoare possit: ad sustentationem enim necessariam pertinet etiam inchoatio alicuius negotii.

c. Defuncto marito debitis obstricto, eius heredes, uxor nempe et filii, de bonis defuncti, antequam creditores ea accipiant, clam subducere possunt, quantum ad honestam sustentationem necessarium iudicant.

x JPx

3. Cessio *culpabilis* dijudicanda est secundum principia de damnificatione, nec exstinguit obligationem postea restituendi.

U

Cessio *inculpabilis* etiam per se non exstinguit obligationem plene, S solvendi, sed eam solum suspendit usque ad illud tempus, quo debitor/y ad meliorem condicionem pervenerit, nisi creditores explicite vel im-
^/p~~pl~~icite declaraverint se reliquam debiti partem condonare.

. V'

a. Causa enim a restitutione excusans in hoc casu cessionis bonorum est impotentia; impotentia autem non omnino, sed tamdiu solum excusat, quamdiu ipsa perdurat; quare cessante impotentia iterum urget obligatio restituendi.

b. Si cessio facta est per modum *conventionis*, facilius condonatio creditorum, saltem eorum, qui consensum dederunt, supponi potest; etiamsi quis dicat, eos non omnino libere consensisse, tamen plerumque consentiunt, quia hic modus commodior est quam concursus. Si cessio facta est per modum *concursus*, ubi lex civilis concedit actionem iudicalem, creditores hac uti possunt, et debitor sententiae stare debet. Ubi vero lex actionem non concedit, sunt auctores, qui putent debita ulteriora extincta esse, saltem ubi haec persuasio communis evasit, ut in Anglia²⁴⁸⁾.

247) C. A. in hac re consentiens cum iure Romano non permittit, ut debitor de bonis suis quidquam retineat; ius tamen, quod natura ad necessariam sustentationem concedit, auferre non potest. Cf. n. 122, quo Ecclesia pro clericorum cessione explicite statuit privilegium competentiae*.

248) Lchmkuhl, Casus consc. I n. 759. 776. De diversis legibus civilibus cf. Vermccrsch-Crcuscn II.3 n. 467.

Articulus quartus.

De compositione.

520. Declaratio. A restitutione excusat etiam *compositio* cum Summo Pontifice. Compositio est debiti remissio auctoritate Summi Pontificis facta. Compositione quandoque conceditur integri debiti remissio, quandoque maiore eius parte remissa exigua pars in pias causas erogari debet. Duplex eaque diversa distingui debet compositio: *a.* pro bonis incertis; *b.* pro bonis ecclesiasticis.

.521. Compositio pro bonis (debitis) incertis. 1. Cum haec bona licite retineri non possint, nisi praescriptione evaserint propria debitoris, aut eorum restitutio facienda (n. 503) aut eorum condonatio a Summo Pontifice petenda est.

2. Hanc condonationem S. Pontifex ita facere solet, ut aliquam debiti partem causis piis applicandam decernat, reliquam partem remittat ac fructum spirituales, qui ignoto domino hac condonatione subtrahitur, ex thesauro ecclesiae suppleat²⁴⁹).

a. Iusta condonationis *causa* haec est, quia per eam debitoris conscientiae consulitur, qui omissa restitutione facile in mala fide mansisset, et quia per eam piis causis, quae forte nihil acceperant, saltem pars debiti acquiritur.

b. Hac condonatione obligatio restituendi penitus exstingui censetur, ita ut debitor domino casu postea comparenti non teneatur quidquam restituere²⁵⁰).

3. Ad compositionem obtinendam recurrendum est ad s. Poenitentiarium; sed ubi viget bulla *Cruciatae*, cuius ultima pars est bulla *Compositionis*, obtinere potest compositionem, qui praedictam bullam sibi comparat.

522. Compositio pro bonis ecclesiasticis. 1. Posse Summum Pontificem condonationem facere, ubi agitur de bonis ecclesiae ablatis eique restituendis, facile conceditur, cum ipse sit supremus administrator omnium bonorum ecclesiasticorum. Haec condonatio tum *guberniis* tum *privatis* conceditur, non solum pro bonis *immobilibus*, sed etiam pro bonis *mobilibus* ecclesiae ablatis.

2. *Gubernia*, quae bona ecclesiastica occuparunt, fere ubique a Summo Pontifice condonationem impetrarunt, adeo ut tum gubernia tum privati, qui a gubernio eiusmodi bona acceperant, ea legitime possideant.

²⁴⁹) Cf. *Lugo* disp. 6. n. 150. Secundum *Vermeersch-Creusen* (II. n. 634, b). S. Pontifex hoc agendo utitur **alto quodam dominio in temporalia**. Alii recurrunt ad ius Ecclesiae administrandi bona *causis piis* destinata; cf. n. 1514 s.

«e®) Cf. *Lchmkuhl* I. n. 1218.

Recenti tempore complures eiusmodi compositiones guberniis catholicis concessae sunt, ita quidem ut bona ecclesiastica sine obligatione alicuius oneris implendi tamquam propria retineri et libere alienari possint.

a. Pro *Gallia* conventionem inita inter Pium VII. et Napoleonem 15. iul. 1801 condonatio facta est quoad bona ecclesiastica, quae usque ad illud tempus a gubernio occupata et alienata erant; postmodum condonatio extensa est ad omnia bona a gubernio usque ad illud tempus occupata, etsi nondum alienata fuissent²⁸¹).

b. Pro regno utriusque *Siciliae* condonatio facta est 17. mart. 1819 quoad bona ecclesiastica ante annum 1818 alienata.

c. Pro tota *Sardinia* condonatio facta est 14. maii 1828 quoad omnia bona ecclesiastica usque ad illud tempus a gubernio occupata et alienata.

d. Pro *Belgio* condonatio facta est 16. sept. 1833 quoad omnia bona ecclesiastica a gubernio occupata.

e. Pro *Hispania* condonatio facta est per concordatum a. 1851 et 1859, ita ut omnes, qui bona ecclesiastica a gubernio usurpata emerunt, ea tuta conscientia sine ulla priorum onerum obligatione possidere possint.

f. Pro Archid. *Coloniensi* et pro dioec. *Trevirensi* et *Monasteriensi* condonatio facta est 27. nov. 1891 quoad bona occupata a gubernio gallico usque ad finem anni 1814 in sinistra Rheni ripa.

Haec condonatio 7. febr. 1894 extensa est ad bona ecclesiastica, quae in toto regno Borussiae usque ad finem anni 1824 saecularizata sunt et de praesenti a privatis tamquam propria possidentur vel in posterum possidebuntur.

g. Celeberima condonatio facta est a *Pio XI.* 9. febr. 1929 per *Pacta Lateranensia* quoad multa bona Patrimonii S. Petri in favorem regni *Italici*.

3. *Privatis*, qui bona ecclesiastica aut ipsi occuparunt aut emerunt a gubernio usurpatore, cui condonatio facta non est, universalis condonatio nunquam concessa est, quare, ut legitime ea possideant, in singulis casibus ad s. sedem pro compositione recurrere debent, *nisi bona iam sint praescripta*.

Praescriptio horum bonorum admittenda videtur, modo adsint condiciones a iure canonico ad id requisitae (n. 408). Quia tamen quoad bona ecclesiastica immobilia raro de existentia illarum condicionum et praesertim de bona possessorum fide constare potest, consulendus est recursus ad compositionem cum S. Sede.

4. Quoad *bona mobilia* haec statuit S. Sedes²³²): *a.* Iis, qui acquisierunt bona ecclesiastica mobilia, quae servari nequeunt, imponenda est aliqua eleemosyna in favorem locorum piorum, ad quae illa bona pertinebant, quatenus emerint pretio, quod iudicio ordinarii vel confessarii fuerit minus iusto. *b.* Si agitur de bonis, quae servari possunt (vasa sacra, suppellectilia), imponatur poenitentibus obligatio quam primum recurrendi ad ordinarium, qui iuxta facultatem sibi concessam providebit.

M1) S. *Poenitent.* 20. mart. 1818. Breve *Pii VII.* 20. oct. 1821.

252) *Poenitent.* 1. iun. 1869.

De contractibus*63).

QUAESTIO PRIMA.

De contractibus in genere.

Articulus primus.

De natura contractuum.

525. Notiones. Frequentissimus modus acquirendi dominii sunt *contractus*, quibus magna pars vitae socialis continetur (n. 382).

Termini *pacti*, *contractus*, *stipulationis*, qui in iure Romano distinguuntur, nunc sine discrimine adhiberi solent.

1. *Contractus* definiri potest: duorum vel plurium de iure transfere-
rendo consensus.

a. Distingui debet *contractus in fieri*, qui in mutuo consensu consistit, quo alter ius aliquod transfert, alter illud acceptat, et *contractus in facto esse*, qui est effectus ex mutuo consensu ortus. Iste effectus est acquisitio et possessio iuris translati et acceptati, quocum cohaeret obligatio, ex translatione iuris orta, aliquid faciendi vel omittendi. Porro allata definitio contractum in fieri exhibet.

b. *Effectus* igitur immediatus cuiusvis contractus est *commutatio iuris*, ex qua oritur *obligatio* aliquid faciendi vel omittendi, quae obligatio pro diversitate contractus vel ex utraque vel saltem ex una parte oritur.

2. Ad contractum valide ineundum *quatuor condiciones* essentialiter requiruntur: a. *materia apta*, b. *personae habiles*; c. *mutuus consensus*; d. *causa consensus*; de quibus singulis dicendum est. Essentia tamen contractus in mutuo consensu circa aliquod ius consistit, adeo ut contractus tamdiu sit quoad essentiam imperfectus, quamdiu uterque contrahens non dederit consensum.

3. In omni contractu *tria distingui* debent: essentialia, naturalia, accidentalia.

a. *Essentialia* contractus ea dicuntur, sine quibus certus contractus substantialiter perfici non potest, ut consensus contrahentium et merx atque pecunia in venditione: nam sine consensu non esset contractus, et sine merce et pretio non esset venditio.

b. *Naturalia* contractus ea dicuntur, quae sive ex lege sive ex consuetudine in contractu contineri censeantur nisi expressa contrahentium voluntate excludantur, ut in venditione securitas emptoris in casu evictionis.

2M) Ioan, de Lugo, De iustitia et iure tom. II. De contractibus. Lud. Molina, De iustitia et iure tom. II. De contractibus. L. Lessius, De iustitia et iure. 1. 2. c. 17—28. Accedunt auctores, qui integram theologiam moralem exararunt, supra (ante n. 355) citati.

c. Accidentalibus contractus ea dicuntur, quae a contractu exclusae censentur, nisi expressa contrahentium conventionem in illum recipiantur, ut solutio in determinata pecunia vel dilatio solutionis ultra tempus a lege statutum.

Sollemnitates contractus ea dicuntur, quae lege vel consuetudine ad ritum vel formam externam contractus requiruntur.

524. Contractuum divisiones. 1. Ratione *effectus* *Unilaterales*, qui in uno tantum contrahentium obligationem pariunt ut promissio et donatio; *et bilaterales* (synallagmatici), qui in utroque contrahente obligationem pariunt ut emptio-venditio, locatio-conductio, mutuum, commodatum.

2. Ratione *finis*: *Gratuiti*, in quibus intenditur liberalitas ex una parte, commodum ex altera ut in donatione, commodato, *onerosis* in quibus ab utraque parte intenditur propria utilitas ad quam obtinendam utraque pars subire debet onus v. g. solutionem pretii, ut in venditione, locatione.

3. Ratione *modi*: *a. Contractus consensuales*, qui solo consensu essentialiter perficiuntur ut in nonnullis iuribus venditio; *et reales*, qui rei traditione tandem essentialiter perficiuntur ut mutuum, pignus.

Sunt contractus, quorum ipsa natura et nomen realem obiecti traditionem exigit ut mutuum, commodatum, depositum; nonnulli autem contractus ad sui essentiam praeter mutuum consensum exterius manifestatum aliud non exigunt ut (in C. A. § 1045, 1094, in C. H. ZGB. 254) permutatio, locatio etc. In his contractibus realis materiae traditio ex iure naturae non ad essentiam, sed ad eorum executionem et complementum pertinet.

b. Sollemnes, qui certis formalitatibus in iure praescriptis fiunt; *simplices*, qui sine formalitatibus ex solis condicionibus iuris naturalis contrahuntur.

Ex iure naturae in celebrandis contractibus nullae formalitates requiruntur, adeo ut sine illis validi sint; iure positivo autem pro quibusdam contractibus determinatae formalitates seu sollemnitates praescribuntur, sine quibus in iure civili non valent; sic pro testamentis, hypotheca certae formae legales praescribuntur.

Quoad effectum contractus sollemnes dicuntur *vestiti*, quatenus obligationem naturalem et civilem pariunt; simplices vero dicuntur *nudi*, qui solam naturalem seu conscientiae obligationem gignunt (nicht klagbare Verträge).

* *c. Contractus formaliter initi*, qui fiunt verbis aut signis consensum expresse exhibentibus; *virtualiter initi* seu *quasi-contractus*, qui fiunt eo, quod quis libere consentit in factum, ex quo obligatio iustitiae erga alium resultat; sic ille, cui confertur officium iudicis vel parochi, acceptando officium se obligat ad subeundas omnes obligationes illius officii; susceptio igitur officii est *quasi-contractus*.

Jurisperitis autem quasi-contractus est *contractus praesumptus*, in quem unus contrahentium non consentit quidem, quia contractum ignorat, in quem tamen consentiret, si illum cognosceret; sic qui absentis negotium utiliter gerit, merito praesumit absentem in negotii gestionem consentire. Sane negari nequit validos esse contractus, praesertim permutationes, ex praesumpta alterius contrahentis voluntate, dummodo haec rationabiliter praesumi possit, quod obtinet, si permutatio alteri non nocet, sibi vero prodest.

4. Contractus *certi eventus*, in quibus aliquid dandum vel faciendum est independenter a fortuito eventu ut in donatione, locatione; contractus *aleatori*[^] (*Gliicksvertrdge*), in quibus aliquid dandum vel faciendum est dependenter a fortuito eventu ut in ludo, sponsione, assecuratione.

5. Contractus *nominati*, qui nomen proprium in iure habent ut venditio, locatio etc., et *innominati*, qui proprio nomine carent et ideo solum generico nomine contractus significantur. Contractus innominati ad *quatuor species* revocantur: *a. do ut des*; *b. do ut facias*; *c. facio ut facias*; *d. facio ut des*. Notandum est verbo facere etiam *non facere* significari e. g. do tibi pecuniam, ne me accuses.

6. Contractus *principales* et *accessorii*, prout subsistunt in se et independenter ab alia conventionem ut venditio, vel pendent ab alia conventionem aut eam supponunt ut hypotheca, pignus, fideiussio.

7. Contractus *puri*, quibus nullus modus aut nulla condicio additur; et *qualificati*, quibus modus vel condicio additur; quare contractus qualificati subdividuntur in contractus *modificatos*, quibus modus, et *condicionatos*, quibus condicio additur.

Aliae sunt contractuum divisiones, quae tamen vel in codicibus recentibus non occurrunt ut contractus *bonae fidei* et *stricti iuris*, vel ex ipsis terminis per se intelliguntur ut contractus *validi*, *firmi*, *irriti*, *rescindibiles*.

Articulus secundus.

De materia contractuum.

525. Quae sit materia contractuum. Quidquid obiectum dominii constituit, sive est res sive actio sive actionis omissio, generatim potest esse materia contractus; in specie vero nonnullae qualitates necessario requiruntur, ut contractus validus iniri possit: materia contractus debet esse *possibilis*, *existens*, *propria*, *honestas*, *pretio aestimabilis*.

J. Possibilis tum physice tum etiam moralité[^] nisi quis sponte etiam ad rem valde difficilem se obligare voluerit: ad physice impossibile enim nemo obligari potest, et ad moraliter impossibile nemo se obligare velle censetur, nisi id expresse dicat.

a. Si quis ergo sponte se obligavit ad rem valde difficilem vel ad actum heroicum, contractus, nisi aliunde sit irritus, ratione obiecti valet. Si quis autem per contractum ad rem praestandam se obligavit, quae postea ex adiunctis non praevisis facta est valde difficilis, ad contractum amplius non tenetur.

b. Si materia contractus est divisibilis et tota praestari nequit, manet obligatio praestandi partem possibilem, nisi ex natura rei vel ex mente contrahentium constet eos aut ad totum aut ad nihil se obligare voluisse. Qui tamen sua culpa effecit, ut materia contractus impossibilis redderetur, damnum alteri contrahenti exinde ortum reparare tenetur.

2. Exsistens in re aut saltem in spe ut fructus pomarii nondum nati: etēnim non potest ius transferri in rem, quae non exsistit nec unquam exstitura speratur.

526. 3. Propria contrahentis: nemo enim potest in alium transferre dominium, quod ipse non habet: ideo invalida est donatio rei furto ablatae.

a. Si duo contrahunt de re ab aliquo tertio praestanda, contractus ita intelligendus est, ut contrahens se obliget ad curandum, ut tertius rem praestet; alias non de facto proprio, sed de facto alieno iniret contractum.

b. Fieri potest contractus de re, quae eo tempore, quo fit contractus, adhuc est in dominio alterius, modo futura sit in dominio contrahentis; iura tamen moderna fere omnia invalidam²⁵¹⁾ aut rescindibilem²⁵⁵⁾ declarant venditionem hereditatis, quae a persona adhuc superstate expectatur.

4. Honesta et licita: ad actionem enim inhonestam vel illicitam nulla est obligatio; alias daretur obligatio ad idem faciendum et omittendum. Quare nullam obligationem inducunt contractus de re mala e. g. de patrando homicidio, furto etc.

Ad valorem contractus sufficit, ut res *quoad substantiam* sit honesta, quamvis accidentaliter aliqua circumstantia (v. g. intentio eementis) illicita sit, quo in casu contractus de re honesta *illicite* perficitur; sic venditio armorum contra prohibitionem reipublicae valida est, sed illicita.

5. Pretio aestimabilis, si contractus fit de re pro pretio permutanda. Pretio aestimabile est, quod uni quidem laboriosum est. vel quod eum commodo privat, alteri vero utile vel delectabile est; quare iniuste pecuniam exigit, qui transeunti viam ostendit, quia labor ad id necessarius minor est, quam qui pretio aestimari possit, et pari modo non valent contractus de re prorsus inutili.

a. Ergo pretio aestimabilis est non solum res vel actio, quam quis praestandam assumit, et commodum, quo quis se privat, sed etiam obligatio, quam quis in se suscipit.

b. Nihil impedit, quominus *res spirituales* possint constituere obiectum contractus sive gratuiti sive onerosi, modo vitetur simonia i. e. modo non permutentur pro pretio temporali; sic de oratione vel de missa potest fieri promissio aut donatio aut permutatio cum alia re spirituali.

²⁵¹⁾ C. A. § 879, 3. N. C. G. § 310.

²⁵⁵⁾ ZGB. 636.

527. *Num validus sit contractus de re aliunde iam debita, adeo ut pro ea mercedem accipere liceat.*

a. Non potest valide contrahij. Je re, quae alteri contrahenti iam est ex iustitia debita, quia contractus fieret de transferendo iure, quod alius independenter a contractu iam habet. Sic iudex non potest contractum inire accipiendi aliquid pro ferenda iusta sententia, nec inventor rei alienae amissae pro restituenda re inventa.

b. Potest autem valide et licite contrahi de re, quae tertiae personae ex iustitia iam debita est, si etiam alteri ita prodest, ut priori non noceat; ergo potest aliquis pro eadem actione a pluribus integrum pretium ex pacto accipere: opera enim, quam praestat, digna est pretio nec minus utilis est pluribus quam uni²⁵), nec tertio iam ex iustitia debita est.

Sic qui a Petro conductus est ad iter alicuius negotii causa suscipiendum, potest etiam a Paulo eiusdem itineris pretium accipere, si illius etiam negotium simul conficere potest. Etsi enim iter iam uni sit ex iustitia debitum, non tamen secundum totum suum valorem, sed eatenus tantum ei debitum est, quatenus ad finem, ob quem a Petro conductum est, requiritur.

c. Per se validus, sed *illicitus* est contractus de re, quae alteri contrahenti ex caritate vel ex alia virtute iam debetur, ut si medicus vel advocatus pretium exigit a paupere, cui ex caritate operam suam gratis praestare tenetur: inito enim contractu pauper non solum ex caritate, sed etiam ex iustitia operam exigere potest, id quod pretio aestimabile est. Illicitus autem est, quatenus medicus vel advocatus non vult praestare officium caritatis, nisi pretium detur.

d. Validus et per se etiam licitus est contractus de re ex alio titulo seu ex alia virtute, sed non alteri contrahenti iam debita e. g. de audienda missa die festo, de deponendo odio: pretio enim respondet ius, quod alter contrahens acquirit et antea non habebat. Qui tamen ita dispositus est, ut rem debitam non praestaret, nisi pretium solveretur, hoc actu voluntatis peccat, contractus autem validus est.

Articulus tertius.

De personis habilibus.

528. Quae sint personae habiles. 1. *Iure naturae* habiles ad contrahendum sunt omnes, qui usu rationis pollent: ad validum enim contractum ex parte contrahentis aliud non requiritur, nisi ut sufficientem consensum exhibere possit i. e. consensum, qui sit actus perfecte humanus.

²⁵ Cf. *Holzmann*, Theologia moralis t. 4. n. 279.

³⁰ Noldin, Vol. II. de praeceptis.

Etiam *persona moralis*, collegiata et non collegiata, si legitime constituta est, habilis est ad contractum; eius nomine agit administrator.

Ergo per se *inhabiles* sunt, qui usu rationis carent, ut infantes et perpetuo amentes, ebrii et furiosi eo tempore, quo incapaces sunt actus perfecte humani; praeterea inhabiles sunt semifatui, semiebrii, semidormientes, semidelirantes, quia perfectum usum rationis non habent. Inhabiles autem non sunt impuberes, nec qui monomania laborant, modo circa rem, de qua contrahunt, sana ratione utantur.

2. *Iure positivo* ad contrahendum habiles sunt omnes, qui iure naturae valide contrahere possunt, nisi inhabiles declarentur a lege. Iamvero a lege generatim ad contrahendum *inhabiles* declarantur infantes et amentes; *Jûnitantur*, qui liberam bonorum suorum administrationem non habent; in specie vero *minorennnes* non emancipati sine auctoritate patris vel tutoris, *interdicti* (Entmündigte), quibus a iudice adempta est administratio bonorum, *uxores* circa bona dotalia et communia sine auctoritate mariti vel indicis. Quid personae istae quoad contractus possint, quid non possint, desumendum est ex codice civili²⁶⁷⁾.

a. Lex positiva, dum contractus quarundam personarum infirmat, *ius naturae* unicuique insitum *limitat* et coarctat, idque iuste ob bonum commune, tum ne personae minus peritae decipiantur et damnum subeant, tum ut familiarum paci consulatur. Quare dispositio legis, quae in communi periculo fundatur, valet, etsi in causa particulari nullum incommodum sequatur

b. Minorennnes vel interdicti possunt quidem acceptare dona et promissiones in suum favorem: si vero agitur de suscipienda obligatione, contractus firmitas dependet a consensu patris vel curatoris vel etiam iudicis. Hac legis dispositione contractus personae de iure inhabilis in codicibus modernis plerumque non constituitur invalidus, nisi iudicis sententia irritetur, sed solum *infirmus*, qui scilicet ad arbitrium personae inhabilis, non autem alterius contrahentis, intra tempus a lege determinatum rescindi possit. Quare accedente condicione a lege praescripta eiusmodi contractus fit omnino firmus; sic contractus filii minoris aut uxoris accedente consensu patris aut mariti, vel contractus, qui non rescinditur tempore a lege determinato, evadit firmus.

c. Ad firmandos contractus minoris momenti sufficit consensus praesumptus patris vel tutoris. Ideo firmi sunt contractus, quibus minores parva donant aut emunt aut vendunt aut in lusum expendunt. Si extra domum paternam vitam agunt, tamquam mandatarii patris considerantur et valide contrahunt.

529. *Num minores (interdicti, uxores) in conscientia uti possint beneficio legis civilis.* — Beneficium a lege civili minoribus etc. concessum duplex est: a. quod eorum contractus, si condicione a lege requisita careant, rescindibiles sint²⁵⁸⁾; b. quod minores, si contractus rescindatur, rem acceptam restituere non teneantur, nisi vel in se vel aequivalenti adhuc existat.

2W) C. A. § 865. 270. N. 152, 246, 248. Uxor ex C. A. 1237 ss. *de bonis suis* libere contractus inire potest. C. G. § 104 ss. ZGB. 11—19.

2M) C. A. § 865. C. G. § 108, ZGB. 19, 411; alii codices hos contractus non simpliciter, sed tum solum rescindibiles declarant, si minorennis laesus fuerit, ut C. Gall, et C. Angi.

1. Si .minorennis dolose se fingit habilem ad contractum, potest fieri causa damni efficax quoad alterum contrahentem. Ideoque tenetur ipse, non pater, restituere ex propriis, si habet, vel in futuro.

2. Si *absque fraude* egerint, uti possunt utroque beneficio, quia tum Jirinitas contractus tum obligatio restituendi (si res non amplius existat), ob bonum commune a lege sublata est. Quin immo, ne lex prorsus irrita fiat, hoc beneficio uti possunt, etsi specialem promissionem dederint solvendi in omni hypothesisi vel renuntiandi beneficio legis.

a. Si ergo minorennis absque consensu patris aliquid emit, venditor nondum tradita merce non potest eum cogere ad dandum pretium; si tamen minor velit stare contractui, potest cogere venditorem ad tradendam mercem pro statuto pretio: venditor enim servare debet contractum, emptor autem minorennis illum rescindere potest. Si res tradita sit, venditor cogi potest, ut recipiat rem et reddat pretium. Quodsi minorennis rem emptam nondum soluto pretio inutiliter consumpsit, venditor nequit exigere solutionem pretii.

β. Minorennis, qui sine consensu patris aut curatoris mutuam accepit pecuniam eamque in usus inutiles consumpsit, facta contractus rescissione non obligatur ad restitutionem, etsi postea maior effectus restituere posset. Qui enim cum minoribus, etsi bona fide, contrahunt, sibi imputare debent damnum, si quod exinde patiuntur. Tenetur autem ad restitutionem, si pecuniam in usus necessarios et utiles impendit, quia tunc ea ditior factus est²⁵⁹).

γ. Si minorennis apud iudicem rescissionem contractus petit, quem ex lege rescindere potest, *caritas* exigit, ut altera pars non exspectata iudicis sententia contractum rescindat, ne minorennis expensas inutiles facere cogatur.

Articulus quartus.

De consensu contrahentium.

De consensu contrahentium exponendum est: *a.* quaenam sint *qualitates* validi consensus; *b.* quaenam sint *vitia* consensus.

§ 1. De qualitatibus consensus.

550. Ut contractus iure naturae validus sit, consensus debet esse:

Verus seu «internus, non externus tantum seu *fictus*: nam translatio iuris, quae fit per contractum, et obligatio, quae inde sequitur, ex voluntate contrahentis procedit; hac ergo deficiente nullus potest esse contractus.

a. Consensus *fidus* habetur, quando aliquis exterius quidem contrahit, attamen interius animo contrahendi seu, quod ad idem redit, animo se obligandi caret: animus enim se obligandi cum voluntate contrahendi necessario nexu cohaeret.

²⁵⁹) Cf. *Reuter* III. η. 151; s. *Alphonsus* n. 757.

b. Qui fecte consentit seu qui contrahit *sine animo se obligandi*, nullum contractum init, ideo ratione contractus ad nihil tenetur; quodsi fingens consensum coque altenim decipiens ei damnum intulit, hoc damnum reparare tenetur, et si illud aliter reparare nequit, tenetur implere, quod fecte promisit.

c. Qui contractum init cum voluntate contrahendi vel se obligandi sed cum voluntate contractum *non implendi*, valide contrahit ideoque veram obligationem suscipit eamque vi contractus implere tenetur.

d. *Fictio* in contrahendo non praesumitur, sed *probanda est*. Si tamen fictio in illis adiunctis accidit, in quibus ab altero contrahente facile deprehendi potuit, in utroque foro praesumitur alterum fictionem sufficienter deprehendisse, ideoque ille, qui fecte consentit, ad compensationem obligari nequit: etenim scienti et volenti non fit iniuria.

551. Liber et deliberatus, i. e. praestitus cum illa advertentia, deliberatione et libertate, quae ad actum *perfecte humanum* requiritur, sive contractus est de materia gravi sive de materia levi: contrahens enim veram et perfectam obligationem iustitiae sibi imponit; haec autem solum ex actu perfecte humano procedere potest.

Ideo contractus initus cum consensu scmideliberato etiam unius solum contrahentis nullus est. Atque haec est ratio, propter quam semifatui, semiebrii, semidormientes etc. validum contractum inire nequeunt, ad eundem modum, quo iidem validum votum, etiam sub levi solum obligans, emittere non possunt.

> 552. Mutuus, i. e. ab utroque contrahente de eodem obiecto praestit-
nequit enim unus sua voluntate alteri acquirere ius eumque sibi
obligare, nisi ipse velit et consentiat.

Λ

. v

Ideo contractus unilaterialis (promissio, donatio) non perficitur, nisi alterius oblatum acceptet; contractus vero bilateralis non perficitur, nisi uterque ius oblatum acceptet.

Contractus per *procuratorem* iniri potest: iure enim naturae nihil impedit, quominus quis consensum per alium edat. Contractus tunc perficitur, quando procurator consensum mandantis manifestat.

a. Non requiritur, ut consensus utriusque contrahentis *eodem tempore* eliciatur et exprimatur, sed sufficit, ut consensus unius non sit revocatus, sed habitualiter seu moraliter adhuc perduret, quando alter consensum suum elicit et exprimit. Quare consensum contrahentium debere esse *simultaneum* aliud non significat nisi unius consensum praestari debere, quamdiu alterius consensus perdurat.

b. Qui alteri contractum offert, ipse de iure naturae etiam *determinare potest tempus*, intra quod alter in contractum consentire debeat, ac proinde determinare potest, quamdiu suus consensus virtualiter perduret. Quare si alter intra hoc tempus consentit, contractus est validus, si autem post hoc tempus consentit. contractus non valet ex defectu mutui consensus. Item qui alteri contractum obtulit, de iure naturae *ab oblatione sua recedere potest*, quamdiu alter nondum consensum dedit. Ad excludendas autem lites, quae ex hoc capite circa valorem contractuum oriri possent, leges positivae constituere solent, quamdiu consensus eius, qui alteri contractum offert, perdurare censeatur, et quamdiu

offerens contractum ab oblatione resilire possit. De hac re igitur consulendi sunt codices civiles²⁰⁰).

c. Si contrahitur per procuratorem, contractus tum essentialiter perficitur, cum procurator consentit, etsi ipse contrahens nondum consenserit: consensus enim procuratoris moraliter censetur esse consensus ipsius contrahentis.

555. Signo sensibili manifestatus, ita ut ab altero percipi et acceptari possit; actus enim, qui ad mutuum hominum commercium pertinent, signis externis manifestari debent. Hinc si quis alteri offert contractum, is non perficitur, quando alter interne consentit, sed quando eius consensus exterius manifestatur.

a. De iure naturae ad valorem contractus non requiruntur verba, sive ore prolata sive scripta, sed sufficit quodcunque signum externum, quod ad exprimendum consensum aptum sit; attamen leges positivae ad praecavendas lites quandoque praecipiunt, ut contractus verbis vel scripto perficiantur, adeo ut contractus sine hisce signis initi aut invalidi sint aut saltem obligationem civilem non pariant.

b. *Num taciturnitas eius, cui contractus offertur, sit signum sufficiens consensus,*
 a. Taciturnitas pro consensu habetur, si contractus sit favorabilis tacenti ut in promissione aut donatione: acceptatio enim favoris merito praesumitur et accedente vel levissimo signo fit certa, β. Taciturnitas pro consensu habetur etiam in contractibus onerosis, si tacens facile contradicere potest et, si non consentit, dissensum manifestare debet, γ. Taciturnitas autem in contractibus onerosis non habetur pro consensu, si tacens aut facile contradicere non potest aut dissensum exprimere non tenetur.

Quo temporis momento contractus consensualis inter absentes perficiatur[^] aliis verbis: *Utrum ad valorem contractus requiratur, ut consensus acceptantis sit offerenti intimatus,* an contractus perficiatur eo tempore, quo acceptans consensum suum exterius signo manifestat, antequam haec manifestatio offerenti innotescat.

a. *In contractibus unilateralibus* non requiritur, ut acceptatio offerenti sit manifestata; valet ergo promissio aut donatio, quando alter eam acceptavit, etsi promittenti aut donanti acceptatio nondum innotuerit: nam praeter acceptationem iuris oblata ad perficiendos hos contractus de iure naturae aliud non requiritur; iura tamen positiva quandoque exigunt, ut acceptatio alteri parti debeat esse intimata.

tb. *In contractibus bilateralibus* probabilius necessarium est, ut alterius acceptatio offerenti nota fiat: sicut enim consensus offerentis hunc non obligat, nisi alteri contrahenti manifestatus sit, ita per se consensus acceptantis hunc non obligat, nisi offerenti notus sit, quia in contractibus bilateralibus etiam acceptans ex sua parte aliquid offert. *Contractus ergo eo momento perficitur, quando offerenti acceptatio alterius nota fit* Hinc si inter absentes per litteras contrahitur, con-

²⁰⁰) C. A. § 862 N. Handelsgesetz 318—322. C. G. § 147. 149. OR 3—10.

tractus probabilius tunc perficitur, quando offerenti acceptantis consensus ex litteris sponsoriis innotescit; antea adhuc per telephonium revocari posset. Attamen contrahentes statuere possunt, ut contractus valeat, quando acceptans consentit, antequam offerenti consensus innotescat²⁶¹). Iura item positiva quandoque statuunt, ut contractus sola acceptatione iam perficiatur, vel eo momento quo acceptatio nuntio committitur²⁶²).

§ 2. *De vitiis consensus.*

554. Declarationes. 1. Vitia consensus dicuntur illa impedimenta, quae obstant libertati consensus et proinde efficiunt, ut contractus aut omnino invalidus aut saltem rescindibilis sit. Eiusmodi vitia sunt *error* et *dolus*, *vis* et *metus*.

2. Contrahens in contrahendo dupliciter decipi potest, aut proprio errore, qui a nullo alio causatus est, aut errore, qui ab alio inductus est. Prior deceptio simpliciter *error*, posterior autem *dolus* (passive acceptus) dicitur.

a. *Dolus* active est dictum vel factum ad alterum decipiendum adhibitum. Dolus iste committi potest aut ab altero contrahente aut ab aliquo tertio in ordine ad contractum ineundum.

d. Quoad valorem contractus nihil refert, utrum error a contrahente dolo causatus sit necne; hoc autem inter utrumque contrahentem interest, quod contrahens/Ipsum alterum decepit, teneatur reparare damnum alteri contrahenti exinde ortum, modo illud saltem in confuso praeviderit; contrahens autem, qui alterum non decepit, de damnis non tenetur.

3. *Vis* absoluta, quae tollit voluntarium, manifesto contractum reddit invalidum; *vis* autem non absoluta, quae non tollit voluntarium, a *metu* non distinguitur; quare eadem principia de vi et de metu valent. Nihil autem refert, utrum ille, qui metum incutit, malum minetur ipsi contrahenti an personae contrahenti arcte coniunctae.

555. Divisiones erroris, quae aequae valent etiam de dolo.

1. Error potest esse substantialis aut accidentalis. *Substantialis* dicitur: fl. si versatur circa substantiam rei, de qua fit contractus, ut si quis putet se emere aurum, emat autem aurichalcum 6. si versatur circa qualitatem substantialem seu circa qualitatem redundantem in substantiam rei, de qua fit contractus, sive quia illa qualitas primario intenditur sive quia est condicio, sine qua non datur consensus;* c. si versatur circa substantiam ipsius contractus, ut si contrahens putet agi de donatione, cum agatur de venditione.

aei) Cf. *Lugo* disp. 22 n. 26 ss. *Marres* l. 3. n. 53 s. *Vermeersch-Creusen*, II.3 n. 385 s.

²⁶²) OR 10.

Si pictura ideo emitur, quia existimatur opus celeberrimi pictoris, haec circumstantia primario intenditur. — *Conditio, sine qua non*, non est necessario exprimenda, sed implicite cognosci potest vel ex dispositione legis, vel ex usu locorum, vel ex natura contractus, vel ex fine, ad quem res, de qua fit contractus, adhibetur, ut si emitur vinum pro aegroto, pro missae sacrificio.

Accidentalis dicitur: *a.* si versatur circa qualitatem accidentalem (non redundantem in substantiam) rei, de qua fit contractus, ut si quis emit vinum duorum, quod putabat esse quatuor annorum; *b.* si versatur circa qualitatem accidentalem contractus, ut si quis putet solutionem pretii faciendam esse in hac pecunia, cum facienda sit in alia.

Error circa personam, quacum fit contractus, quandoque est substantialis, quandoque accidentalis. Et in matrimonio quidem semper est substantialis, quia in hoc contractu persona non solum habet rationem contrahentis, sed etiam rei, de qua fit contractus; in aliis autem contractibus est substantialis, si persona per se et principaliter intenditur, id quod facilius in contractibus gratuitis quam onerosis accidit.

Sic si quis rem pretiosam donat Petro putans eum esse Paulum, error est substantialis; si quis autem equum vendit Titio putans eum esse Caium, error est accidentalis.

Idem dicendum est de errore *circa qualitatem personae*: si nempe contrahens a determinata qualitate dependentem reddit consensum, quia est motivum principale contractus, error est substantialis, ut si quis donat Titio, quia eum putat consanguineum, cum non sit; alias error est accidentalis, ut si quis alicui det eleemosynam, quia pauper est, sed simul putatur consanguineus.

2. Error dicitur *antecedens*, quando contractui causam dat, adeo ut contrahens ablato errore contractum non fecisset; et dicitur *concomitans*, si non dat causam contractui, adeo contrahens etiam ablato errore contractum fecisset.

556. De contractibus ex errore initis. 1. *Omnis error substantialis etiam mere concomitans contractum reddit invalidum ex defectu consensus in substantiam contractus*: qui enim circa substantiam rei errat, non consentit in rem, de qua fit contractus, sed in aliam, de qua putat fieri contractum; et qui non vult contrahere nisi sub certa condicione, quod nempe res instructa sit determinata qualitate, is deficiente illa condicione in contractum non consentit, etsi condicio in se nullius sit momenti; ergo iure naturae eiusmodi contractus invalidus est²⁶³).

a. Ergo si quis emit vinum ex pomis putans esse vinum de vite vel si sacerdos emit pannum caeruleum ad conficiendam vestem talarem putans pannum esse nigrum, contractus propter errorem substantialem nullus est. Et si error

²⁶³) Cf. cn. 104. In Helvetia talis contractus declaratur tantum rescindibilis (OR 23).

De septimo decalogi praecepto

substantialis unius contrahentis dolo ab altero causatus est (dolo substantiali), decipiens tenetur reparare damnum alteri exinde ortum, quod si aliter reparari nequeat, tenetur implere contractum.

b. In foro externo satis non est, ut quis asserat se errasse circa substantiam contractus, sed errorem etiam probare debet, quem si non probaverit, standum est pro valore contractus; in foro interno autem irritus est contractus, modo error vere acciderit, etsi probari non possit.

c. Etiam si error sit mere concomitans, tamen consensus non fuit de re contractus, sed de substantialiter alia, proinde invalidus. Utique in tali casu facile per consensum subsequentem contractus ratihabetur.

2. *Nullus error accidentalis*, etsi fuerit antecedens et ab altero contrahente causatus, *contractum reddit invalidum*: nam ad valorem contractus sufficit, ut adsit consensus in substantiam contractus, alias cum perturbatione humani commercii nimis frequenter contractus essent invalidi; atqui error accidentalis, etsi antecedens et ab altero causatus, non impedit consensum in substantiam contractus; ideo validus est contractus, quo quis emit vinum recens, quod putat esse vetus.

3. *Error accidentalis antecedens*, qui ab *altero contrahente dolo causatus* fuit, reddit contractum *onerosum* ad arbitrium decepti *rescindibilem*, si natura sua solubilis est: etsi enim deceptus quoad substantiam consensum dedit, eius tamen efficaciae obstat iniuria, quam passus est. — Contractus *gratuiti*, initi ob errorem accidentalem dolo causatum, probabiliter *invalidi* sunt, quia huiusmodi contractus, utpote a benignitate procedentes, maiore indigent libertate²⁶⁴).

a. Sane qui alterum decepit, dolum seu iniuriam illatam remove debet cum omnibus suis effectibus; effectus autem deceptionis est contractus; ideo contractum solvere debet, si deceptus velit. Qui vero alterum decepit, contractum solvere non potest contra voluntatem decepti: decipiens enim consensum dedit, cuius vi et efficaciae nihil obstat. Hinc *error antecedens, qui non est dolo causatus*, sed proprius contrahentis, contractum (saltem onerosum) non facit rescindibilem. Eiusmodi contractus solum mutuo consensu vel simpliciter vel cum reparatione damni, quod alteri contrahenti ortum est, rescindi potest.

b. Si non ipse contrahens, sed *aliquis alius errorem causavit*, contractus est rescindibilis, ubi contrahens doli particeps fuit²⁶⁵); ubi autem dolus inscio contrahente, etsi in eius favorem, commissus fuit, contractus non est rescindibilis: nam ius rescindendi contractum oritur ex iniuria, quam unus contrahens ab altero contrahente patitur; atqui in hoc casu unus contrahens non patitur iniuriam ab altero contrahente. Decipiens autem contrahentis damnum, si quod passus est, reparare debet, et si illud aliter reparare non potest, tenetur procurare, ut ille contractum rescindat, in cuius favorem contrahentem decepit²⁶⁶).

4. *Error accidentalis concomitans, etsi ab altero contrahente dolo causatus sit*, non reddit contractum rescindibilem: nam deceptus in

²⁶⁴) Cf. *Génicot-Salsmans* I. n. 589.

²⁶⁵) OR 28 addit: aut si tempore conventionis deceptionem per tertiam personam novit vel novisse debuit.

²⁶⁶B) C. A. § 871—876. N. Convenit cum iure naturae C.G. § 123.

hoc casu non patitur veram iniuriam, quia contractum etiam cognito errore fecisset.

Hinc qui emit vinum Austriacum putans esse Rhenanum, quod tamen etiam cognito errore emisset, facit contractum non solum validum, sed etiam firmum seu non rescindibilem; attamen ius habet contractum reducendi ad aequalitatem seu minuendi pretium, ut rei emptae conveniat.

Si mercator merces adulteratas vendit vel emptores in pondere et mensura decipit, fieri potest, ut contractus venditionis sit invalidus vel solum infirmus seu rescindibilis, vel validus et firmus, sed ad aequalitatem reducendus.

a. Contractus *invalidus* est, si adulteratio tanta est, ut res vendita ad usum communem et ab emptore intentum non amplius idonea sit, ut si panni veteres recenter colorati vel vestes detritae recenter purgatae et refectione pro novis venduntur, vel si venduntur merces viliori materia in notabili quantitate permixtae: intercedit enim dolus substantialis.

b. Contractus *rescindibilis* est, si emptor merces adulteratas ideo solum emit, quia venditor affirmat eas esse genuinas, ut si vinitor vinum cum artefacto mixtum vendit pro naturali ei, qui solum naturale emisset; vel si mercator merces vendit viliori materia, non autem in notabili quantitate, permixtas, cum tamen emptor solum genuinas voluisset: intercedit enim dolus, accidentalis quidem sed antecedens.

c. Contractus *validus et firmus* est, si emptor merces emisset, etsi errorem cognovisset, quamvis non eodem pretio, ut si venditor non dat integram mensuram vel integrum pondus: intercedit enim dolus accidentalis et concomitans. Ius autem habet emptor deceptus, ut excessus pretii, quod solvit, sibi restituatur.

S37. De contractibus ex metu initis. Contractus fit *ex metu*, si metus causam dat contractui, adeo ut absque metu factus non fuisset. In genere dicendum est contractus ex metu initos esse validos, dummodo metus non perturbaverit usum rationis: consensus enim, qui ex metu datur, est actus perfecte humanus et simpliciter voluntarius etsi simul involuntarius sit secundum quid²⁶⁷⁾. In specie vero haec tenenda sunt:

Metus etiam gravis, qui non est iniuste incussus, contractum non reddit invalidum nec rescindibilem: non primum, quia metus non tollit consensum simpliciter voluntarium; non alterum, quia contrahenti non infertur iniuria.

Nec invalidus nec rescindibilis est contractus illius, qui ex metu carceris ob grave crimen commissum in Americam migrare volens contractum init cum duce navis. — Item validus est contractus illius, qui alium in honore laesit et ex metu poenae ei pecuniam promittit, ne rem ad indicem deferat.

2. *Metus gravis (probabilis etiam levis) iniuste incussus ad extorquendum consensum* contractum iure naturae non reddit invalidum, sed tamen rescindibilem ad arbitrium eius, qui metum passus est²⁶⁸⁾.

207) Cf. *De principiis* n. 56. Cn. 103.

268) *Lugo* disp. 22. n. 133 ss. C. A. § 870. C.G. § 123. OR 29 contractus ex iniusto metu initos declarant rescindibiles.

Ratio *primi* est, quia contractus nequit demonstrari invalidus nec propter defectum consensus nec propter iniuriam contrahenti illatam: nam iniuria haec efficit quidem, ut contractus sit rescindibilis, non autem ut sit invalidus.

Ratio *secundi* est, quia ille, qui metum incutiens alteri contrahenti iniuriam intulit, iniuriam illatam, sive gravis sive levis fuit, remove tenetur; eo autem removetur, quod is, qui metum passus est, contractum, si velit, solvere, si autem nolit, aliam partem ad implendum contractum cogere possit.

Metus levis *in foro conscientiae* contractum facit rescindibilem, si metus vere fuit causa contractus; nam etiam metus levis vera iniuria est; in foro externo civili metus levis non attenditur.

a. Duplex in hac re facienda est exceptio: «. *contractus ex metu gravi et iniusto* initus, ut si latro extorquet pecuniam metum mortis incutiens, est invalidus, si contrahens reipsa non consentiat: cum enim non sponte, sed coacte consentiat, fieri potest, ut non alium praebeat consensum, quam qui in eiusmodi adiunctis sufficiat ad malum, quod timet, evitandum: ad hoc autem sufficit consensus mere externus; ideo fieri potest, ut eiusmodi contractus ex defectu consensus sit invalidus, *β. Matrimonium et professio religiosa*, si ex metu gravi et iniusto celebrantur, iure positivo sunt invalida, id quod suis locis declarabitur.

b. Sunt auctores (*Dicastillo, Lugo, Reuter* etc.), qui etiam *contractus gratuitos* ab hac lege excipientes docent, eos ex metu gravi iniuste incusso initos iure naturae invalidos esse. Cuius sententiae probabilitatem fere omnes admittunt. Nam ad contractus gratuiti valorem requiri videtur consensus prorsus liber et perfecte voluntarius, alias promittens vel donans non censetur transferre ius in rem promissam vel donatam. Practice ergo promittens (iuxta alios simpliciter, iuxta alios vero solum rescissione promissionis facta) rem promissam tradere non tenetur. Idem dicendum est de donante.

,3. *Metus* tum gravis tum levis *iniuste incussus* in idem finem, non ad extorquendum consensum, contractum facit rescindibilem, si ab altero contrahente incutitur, at eum non facit rescindibilem, si ab aliquo tertio sine consensu contrahentis incutitur.

Ratio *primi* est, quia metum incutiens ab iniuria cessare et omne damnum ex iniuria ortum reparare debet, ut si quis sponte promittat pecuniam inimico, ut a vexationibus et calumniis cesset.

Ratio *secundi* est, quia contrahens nullam iniuriam infert, et proinde nullum effectum seu damnum iniuriae reparare debet, ut si quis in metu mortis a latrone incusso homini occurrenti promittit pecuniam, ut se a periculo liberet.

Articulus quintus.

De causa consensus.

538. Quae et quotuplex sit. 1. *Causa* contractus seu consensus dicitur ratio, propter quam unus transfert ius in alterum. Causa haec in contractibus gratuitis est voluntas benefaciendi, in contractibus onerosis est utilitas percipienda ex re, de qua fit contractus.

2. Duplex distinguitur causa contractus, altera *motiva*, quae consensum proxime determinat, altera *impulsiva*, quae consensum proxime non determinat, sed vel eius occasio est vel aliquatenus solum ad consensum movet. Causa motiva dicitur etiam *motivum principale et primum*, et causa impulsiva dicitur *motivum secundarium et impulsivum contractus*. Illud praecipue movet contrahentem, ideoque eo existente validus, eo deficiente invalidus est contractus; hoc ex se non sufficit ad determinandam voluntatem, sed iam determinatam movet quidem, at solum ut libentius contrahat, quocirca eo deficiente nihilominus existit contractus.

Non valet solutio legati, quam quis fecit falso putans a patre illud fuisse constitutum, quia deficit causa motiva, scilicet debitum a patre iniunctum. Valet emptio agri, quam quis fecit falso putans in eo latere thesaurum, quia solum deficit causa impulsiva, spes reperiendi thesauri. Utrum in casu particulari causa fuerit motiva an impulsiva, ex solo contrahente sciri potest.

3. *Num validi sint contractus initi ex causa turpi*: do tibi centum, ut interficias Petrum, vel *sub condicione turpi*: do tibi centum, si interfeceris Petrum.

Intelligitur hic vera *stipulatio* de re mala praestanda; si quis v. g. solum donationes facit puellae eo animo ut haec aliquando moveatur ad peccandum, hae donationes tanquam gratuita retineri possunt; solum cavendum est periculum ne impurus amor foveatur et tandem ad consensum alliciat-69).

Intelligitur stipulatio re *re mala*; de casu, quo quis offert contractum de re licita, v. g. de vendenda domo, sub condicione illicita, v. g. si a fide deficiat, postea (n. 541, 2. d.) sermo erit.

a. Nemo potest se obligare ad rem malam faciendam — proinde talis contractus ante positionem operis mali *invalidus* est et uterque contrahens tenetur recedere (resp. pretium reddere).

b. Contractu autem iam impleto, i. e. posita actione inhonesta alter contrahens pretium solvere debet, alter vero illud licite exigere et retinere potest²⁷⁰).

a. Haec sententia, quae inter auctores communis est, vocari potest certa atque in hunc modum confirmatur. Contractus de obiecto turpi seu ex causa turpi est promissio de re mala, quae illicita atque invalida est; sed sub hoc contractu alius latet, sci. promissio onerosa: *Postquam hoc feceris, dabo pecuniam**; in hoc secundo contractu res inhonesta neque obiectum neque condicio est; ergo eius valori nil obstat. Primarius ergo contractus illicitus et invalidus est; sed eo posito, quamvis peccaminose, secundarius contractus validus est²⁷¹).S.

S. Alphonsus n. 712.

27°) S. *Pocnitentiarum* 23. apr. 1822 declaravit meretricem pretium meretricii exigere illudque retinere posse.

271) Cf. *Lehmkuhl* I. n. 1248 ss. *Vormeersch-Creusen* 11. n. 378. *ZkTh.* 33 (1909) 480 ff. *Hilrth-Abellan* (II. 164) obiectum contractus secundarii (facio, ut des) dicit »ex una parte *periculum* vel damnum subeundum, quod cum operis turpis praestatione coniungitur, ex altera parte *pretium* solvendum*.

β. Et haec quidem de iure naturae valent; *leges vero positivae* nunc invalidos declarant contractus, quorum causa motiva est illicita²⁷²). Porro leges istae irritantes utpote propter bonum commune in poenam delicti latae in conscientia obligant; si ergo certo constat, legem hos contractus etiam quoad solutionem pretii opere turpi praestito irritos facere, nulla est obligatio solvendi pretium pro actione mala re ipsa praestita. Solum quaeritur, utrum hae leges ante an post sententiam iudicis contractus irritent. Si ex tenore legis de priore constat, promittens obligari nequit ad solvendum pretium, et alter hoc nec exigere nec retinere potest; quodsi de eo non constat (ut plerumque fit), in praxi ante sententiam iudicis favendum est possessori i. e. ei, qui promisit, si nondum dedit, vel ei, qui turpe opus fecit, si iam accepit²⁷³).

Articulus sextus.

De obligatione contractuum.

559. Quam obligationem pariant. Triplex distinguitur *obligatio* ex contractu orta: *naturalis*, quae ex ipsa natura contractus enascitur et conscientiam afficit, sed non parit actionem in iudicio; *civilis*, quae iure civili oritur et actionem in iudicio parit, sed non obligat conscientiam; *mixta*, quae obligat in conscientia et simul actionem in foro externo parit.

1. Omnis contractus validus *obligationem* parit in foro conscientiae, et quidem *ex iustitia commutativa* (excepta promissione gratuita): nam voluntas se obligandi idque ex iustitia est de essentia cuiuslibet contractus excepta promissione.

2. Contractus validus *ex iustitia* obligat non solum ad ea, quae expresse in contractu statuta sunt, sed etiam ad ea, quae vel ex natura contractus vel ex lege positiva vel ex consuetudine regionis implicite in contractu continentur e. g. securitas evictionis (n. 523, 3).

3. *Gravitas obligationis* ex contractu ortae necessario *materiae proportionata* est; gravis ergo in materia gravi, levis in materia levi; ex contractu enim alter contrahens acquirit ius; sed rerum natura exigit, ut gravis sit obligatio servandi ius alterius in materia gravi.

Quare *gravitas obligationis* a contrahentium intentione adeo independens est, ut nullum facerent contractum, qui in materia gravi nollent gravem obligationem contrahere.

Obiectum autem contractus et obligationis ex eo ortae, nisi a natura sit determinatum ut in matrimonio, a contrahentium intentione dependet. Quodsi intentio contrahentium non clare exprimitur, interpretanda est ex verborum, qui-

C. A. 1174 N. statuit id, quod quis sciens pro exsequenda re illicita iam dedit, repeti amplius non posse; C. G. § 817. OR 20.

<<3) Cf. *D'Annibale*, Summula theolog. mor.⁵ (Romae 1908) II. n. 301. S. Alphonsus n. 712.

bus usi sunt, sensu communi, ex natura ipsa contractus, ex lege positiva, et usu regionum etc., et si ex his omnibus de ea non certo constat, standum est pro minimo.

4. Contractus *rescindibilis* unam partem obligat, donec altera pars, quae ius rescindendi habet, rescissionem postulet; quodsi ipsa iuri rescindendi renuntiet, eandem obligationem parit ac contractus firmus. Contractus rescindi potest privata auctoritate duplici casu excepto, si scilicet res dubia est aut si lex rescissionem a iudice faciendam praescribit. Contractus, qui intra tempus a lege definitum non rescinditur, evadit firmus.

Iuri contractum rescindendi non potest renunciari, si hoc ius concessum est ex motivo boni communis et non solum in favorem privatum contrahentium. Ideo minores e. g. iuri petendi contractus rescissionem renunciare non possunt, quia contra bonum commune esset propter periculum, ne circumveniantur, si ipsi pro arbitrio huic iuri renunciare possent.

5. Ex *non impleto contractu* potest oriri obligatio resarciendi damna alteri contrahenti exorta secundum regulas de restitutione ob damnificationem. Quandoque abstrahendo a damno adiciunt contrahentes poenam conventionalem (Reuegeld) pro casu, quo alter resilit; haec in conscientia solvenda est.

540. De iuramento contractui adiecto²⁷⁴²⁷⁵ Generalis regula est: iuramentum (promissorium) sequitur naturam contractus, quia ipsa iura ridnmutat. In specie:

1. Si contractus invalidus est ita, ut eius obiectum sit illicitum, obligatio iuramenti nulla est^{27B}).

Iuramentum ergo additum contractui de re turpi, vel contractui, qui lege positiva ob periculum boni communis ita irritatur, ut executio sit illicita, invalidum est.

2. Si materia contractus est licita, sed contractus aliunde invalidus vel rescindibilis, per iuramentum additum certe non firmatur obligatio *justitiae*. Quoad obligationem *religionis* distinguendum videtur: lurans

a. aut putat contractum esse validum, et vult augere obligationem per actum religionis — tunc etiam iuramentum tamquam accessorium invalidum est;

b. aut scit contractum ex iustitia servandum non esse, sed vult se ex religione obligare — tunc iuramentum validum est.

274) Cf. *Laymann* 1. 4. tract 3. c. 8. *Lcassius* l. 2. c. 17. n. 50 ss. *Marres*, De iustitia³ (Ruremundae 1889) 1. 2. n. 267 ss.

275) Cn. 1318 § 2: »Si actui directe vergenti in damnum alterius aut in praejudicium boni publici vel salutis animarum iusiurandum adiiciatur, nullam exinde actus consequitur firmitatem.*

Sunt qui etiam in hoc casu probabiliter negant obligationem ex religione; eorum ratio est, quod Deus nolit auctoritate sua firmare obligationem inutilem; inutilis autem est, quia ob defectum iuris in altera parte statim posset iuste revocari²⁷⁶). — Sed nonne potest quis iuste, sed tamen illicite aliquid revocare?

J3. Iuramentum non rescindendi contractum rescindibilem per se obligationem ex religione inducit, nisi ipsa promissio non rescindendi sit illicita vel infirma ob bonum commune.

4. Actus antecedenti iuramento *valido* contrarius validus quidem est, iuramentum enim non aufert potestatem faciendi, quod non facturum se promiserat, agens tamen contra iuramentum periurus est.

Ideo valet revocatio testamenti eius, qui antea iuraverat se non esse illud revocaturum; valet illius donatio alteri facta, qui antea iuraverat, se Caio et non alteri donaturum esse.

541. Obligatio contractus qualificati. Contractus qualificatus ille dicitur, cui adiecta est clausula (modus aut condicio), quae obligationem eius accidentaliter modificat. Eiusmodi contractus praecipue sunt: *a.* contractus initi sub condicione; *b.* sub fine; *c.* sub causa; *d.* sub demonstratione; *e.* in diem. Clausula adiecta ex ipsius natura determinanda est.

A 1. Contractus sub condicione. 1. *Notiones*, *a.* *Conditio* est circum-
^stantia externa contractui adiecta, a cuius existentia valor contrac-
, - A tus dependet.

C *a.* Duplex distinguitur condicio de futuro, altera *suspensiva*, quae efficit, ut existentia obligationis ab impleta condicione dependeat: e. g. dabo tibi praemium, si bonum examen feceris; altera *resolutiva*, quae efficit, ut obligatio iam existens postea verificata condicione resolvatur; e. g. vendo tibi domum, nisi filius mihi adhuc nascatur.

β. Excluditur ergo condicio *mere potestativa* (quae est in mea potestate, e. g. si mihi placet). Conditio quae nil aliud est quam determinatio temporis (si pater mortuus fuerit) consensum contrahentis non afficiunt.

b. Conditio adiecta potest esse *de praesenti* vel *de praeterito* vel *de futuro*.

c. Conditio *de futuro* vel est de re necessaria, quae certo scitur futura, vel de re impossibili vel de re possibili, quae exsistere et non exsistere potest, cuius proinde eventus est incertus.

2. *Principia*, *a.* *Conditio de praesenti* vel *de praeterito* efficit, ut contractus valeat, si condicio exsistit, et non valeat, si condicio non exsistit, etsi de eius existentia vel non existentia nondum constet.

b. Conditio *suspensiva de futuro possibili* suspendit consensum et producit obligationem expectandi et non impediendi condicionis even-

²⁷⁶) Génicot-Salsmans 1. n. 599.

turn; condicione autem impleta oritur ipsa obligatio contractus sine ullo alio consensu, e. g. dabo tibi dimidium, si avunculus legatum mihi relinquit: si enim condicio non impletur, contractus nullus est, condicione autem impleta contractus absque alio consensu fit absolutus²⁷⁷).

Nota. Contractus sub hac conditione suspensiva initus solet intelligi, si de *contractu condicionato* sermo sit.

c. *Conditio de futuro necessario* non impedit, quominus statim valeat contractus, quia condicio certo futura censetur frustra adiecta, nisi contrahens expresse voluerit, ut exspectetur eventus, ut si quis dicat: dabo tibi horologium, si pater meus moriatur.

d. *Conditio de futuro impossibili* efficit, ut contractus iure naturae sit invalidus: qui enim aliquid vult sub condicione impossibili, re ipsa non vult, ut si quis dicat: do tibi aureum, si cras sol non oriatur.

«. Huc pertinet etiam condicio *de re turpi*, quae censetur esse de re moraliter impossibili. Ubi notandum est, rem turpem censi non solum postulationem, ut fiat res illicita (*si fias apostate a fide*), sed etiam postulationem, ne fiat actio bona, sive de praecepto sive de consilio est (*si non fias religiosus*).

β. Dicitur *iure naturae*; etenim potest fieri, ut etiam contrarium, scii, irritatio condicionis impossibilis, bono communi sit conveniens, et proinde lege positiva statui possit²⁷⁸).

542» II. Contractus sub fine vel sub modo ille dicitur, in quo unus contrahens alteri praescribit, in quem finem et usum rem acceptam adhibere debeat, et alter contrahens id acceptat, e. g. do Titiae mille, *ut* monasterium ingrediatur.

Modus imponi potest *sine obligatione* in conscientia v. g. >ad honestam recreationem*; potest imponi *sub fidelitate* v. g. >do tibi stipendium, sed confido te diligentem futurum in studiis*. Modus autem imponi potest etiam *ex iustitia*, et hoc aut ita, ut valeat contractus et obligatio permaneat etiam non impleto modo, — aut ita, ut non impleto modo contractus resolvatur. Hinc si cui dantur centum, ut centum missas celebret, contractus statim perficitur, quando alter rem acceptat, et tradita pecunia acceptans statim acquirit eius dominium; teneatur autem ex iustitia implere modum adiectum. Quodsi postea non impleatur modus, aut missae adhuc celebrandae sunt, aut pecunia reddenda est. Ergo semper ad intentionem eius qui modum posuit, attendendum est

543. III. Contractus sub causa ille dicitur, quo indicatur motivum contrahendi, e. g. do tibi centum, quia meus cognatus es. Contractus iste invalidus est, si causa addita, quae simul est motivum principale, non subsistit; validus est, si solum causa impulsiva non subsistit.

277) Cf. *Ballerini-Palmieri* VI. n. 265 ss.

278) Ius Romanum in testamentis talem condicionem pro non adiecta habuit (item ius Italicum et Gallicum); ius Canonicum (cn. 1092, 1) in matrimonio irritat condicionem inhonestam; C. A. 698, 897 ss irritat testamentum si condicio inhonesta est suspensiva, si est résolutive, ipsa irritatur. ZGB. 482 irritat testamentum, si condicio est inhonesta vel contra ius; irritat condicionem, si est mere molesta vel irrationabilis.

Hinc valet matrimonium, si quis dicat, duco te quia bonis moribus es: haec enim verba causam impulsivam exprimunt; non valet donatio alicui facta, quia pauper est, si non sit pauper, quia paupertas donationis causa principalis seu condicio sine qua non est.

544. IV. Contractus sub demonstratione ii vocantur, in quibus praeter designationem materiae additur *accuratior descriptio* quantitatis et qualitatis, quod fieri potest *demonstrative* (hoc dolium vini continens 5 hl), vel *taxative* (emo 5 hl in hoc dolio). In priori casu falsitas non afficit contractum, nec error supplendus est; in altero casu error corrigendus et defectus supplendus est.

j45. V. Contractus in diem initus dicitur, quando designatur dies executionis. Si dies apponitur ad *finiendam* obligationem, post hunc diem cessat obligatio; si ad *urgendam*, debitor ab illo die fit culpabilis.

Si dies designatus est certo eventurus, contractus statim obligat, executio autem non obligat ante diem designatum, e. g. do centum ecclesiae parochiali, quando pater morietur. Quodsi dies designatus non est certo futurus, obligatio suspenditur, ac si contractus esset condicionatus e. g. do tibi centum, quando filius meus ingreditur religionem.

a. Quia in primo exemplo contractus statim obligat, ideoque ius statim transfertur, si donator ante diem designatum moreretur, obligatio exsequendi donationem transiret ad heredes; in secundo autem exemplo, si donator moreretur ante ingressum filii sui in religionem, nulla exsisteret obligatio donandi in heredibus.

b. Per particulam *si* solet quidem exprimi condicio, at quandoque non condicio, sed designatio temporis per eam exhibetur, ut si quis dicat: do tibi aureum, si (i. e. quando) Titius mihi solverit censum²⁷⁰).

^{2,°}) C. G. 163 diem a quo aequiparat condicioni suspensivae, diem ad quem condicioni resolutivae.

QUAESTIO SECUNDA.

De contractibus unilateralibus.

Contractus speciales, quorum magnus existit numerus, ad tres classes revocari possunt: *a.* ad contractus unilaterales; *b.* contractus bilaterales certi eventus; *c.* contractus aleatorios. Ad contractus *unilaterales* pertinent *donatio, promissio, testamentum*. Testamenta non sunt quidem proprie contractus, nihilominus inter contractus recenseri et explanari solent, quia ad donationem gratuitam prope accedunt.

Articulus primus.

De promissione.

546. Eius natura. 1. *Promissio* significat actum ab altero acceptatum, quo quis erga alterum gratuito se obligat ad aliquid faciendum vel omittendum.

a. Promissio imprimis discernenda est a proposito: *proponens* enim solum voluntatem suam praesentem exprimit, quin intendat novam aliquam obligationem assumere, *promittens* autem nova obligatione se obstringere intendit.

b. Ille, qui aliquid promittit, *promittens*, ille vero, cui aliquid promittitur, *promissarius* vocatur.

c. Hic agitur de promissione, quae fit homini, non de promissione, quae fit Deo (votum). Promissio autem, quae fit homini, vel est simplex vel mutua. Promissio sive simplex sive mutua ineundi contractum praecedere solet contractus onerosos praesertim reales e. g. promissio dandi mutuum, emendi et vendendi domum, ineundi matrimonium. Hoc loco *de promissione simplici* sermo est.

X 2. Ut promissio valeat, requiruntur *condiciones*, quae ad valorem contractus gratuiti necessariae sunt: *a.* ut adsit voluntas se obligandi, quam implicite habere censetur qui serio vult promittere, etsi ad obligationem non advertat; *b.* ut promissio exterius sit manifestata et **S** acceptata, quare promittens ante acceptationem de iure naturae promissionem factam semper adhuc revocare potest.

547. Eius obligatio. 1. Ab intentione promittentis dependet, utrum promissio ex fidelitate an ex iustitia obliget.

a. Si promittens solum, ex *fidelitate* se obligare intendit, tenetur quidem in conscientia promissionem implere, at *sub levi* tantum etiam in re magni momenti. Fidelitas enim ex eo tantum obligat, quia unusquisque tenetur in communicatione cum aliis facta sua conformare promissis. Laesio fidelitatis ex se nullum infert damnum, nisi quod proximum decipiat (sicut mendacium) et frustret spe. Per accidens autem ratione gravis damni, quod promissario oriturum praevидetur, etiam sub gravi obligare potest.

31 Noldin, Vol, П. de praeceptis.

b. Si promittens se obligare intendite* *iustitia*, tenetur obligationem inîpîere *sub gravi in materia gravi*. Attamen ad peccatum grave constituendum materia quadruplo maior requiritur, quam in furto, quia rem suam alteri promissam non dare longe minus iustitiae adversatur, quam auferre aut retinere rem alienam²⁸⁰).

c. Si de obligatione promissionis *dubium* existit, pro minimo standum est, quia non est imponenda obligatio, de qua non certo constat. Hinc si quis promissionem in re gravi facit non attendens, utrum sub gravi an sub levi se obliget, sub levi tantum obligari censendus est.

d. Promissiones obligatoriae ordinarie *non obligant ex iustitia*, quia promittentes raro intentionem habent ita stricte se obligandi. Ille autem ex iustitia se obligare censetur (et in foro externo ita se obligare praesumitur), qui quadam sollemnitate e. g. sub iuramento promittit vel promissioni chirographum addit vel coram testibus promissionem facit, vel mutuam promissionem init cum onere pro alio (sponsalia).

e. Inter obligationem fidelitatis et iustitiae *hoc discrimen* intercedit, quod obligatio fidelitatis nullum ius dat promissario in rem promissam, sed ideo solum obligat, quia unusquisque tenetur facta sua conformare promissis; obligatio autem iustitiae promissario ius dat ad rem promissam accipiendam, adeo ut ex stricto iure ei debeatur, quod promissum est. Attamen non dat ius reale in rem promissam, sed ius personale tantum in promittentem vel eius heredes; ideo non licet promissario rem promissam occulte sibi arripere²⁸¹).

2. *Promissio* etiam ex iustitia obligans *cessat*: a. Si promissione facta innotescit vel supervenit notabilis mutatio rerum, quae si ante promissionem cognita vel praevisa fuisset, eam impedivisset: quaelibet enim promissio gratuita censetur facta sub hac tacita condicione: *si absque gravi incommodo impleri potest*, b. Si ante executionem cessat causa motiva promissionis, a qua promittens revera aut unice aut principaliter ad promittendum motus fuerat, c. Si res promissa sine culpa promittentis facta sit impossibilis, illicita vel promissario inutilis. d. In promissione mutua, si alter non stat promissis.

3. Num implenda sit promissio, si *ante executionem moritur promissarius*, pendet ab intentione promittentis: si promittens aut unice aut primario intendit personam promissarii, obligatio cessat, quia eo mortuo cessat causa motiva promissionis; si autem praecipue intendit promissarii familiam vel heredes, obligatio non expirat.

4. Si *ante executionem moritur promittens*, promissio *realis* si est ex iustitia, transit ad heredes, nisi constet promittentem se solum obligare voluisse; promissio *personalis* ad eos non transit (n. 210, 3).

280) Cf. s. *Alphonsus* n. 720.

281) Cf. *Lugo* disp. 23. n. 12 ss.

Articulus secundus.

De donatione.

548. Eius natura. 1. *Donatio* est actus, quo dominium perfectum alicuius rei propriae in alterum gratuito transfertur.

a. Ille, qui donat, *donator*, ille vero, cui aliquid donatur, *donatarius* vocatur.

b. Donatio de iure naturae est contractus *consensualis*, qui solo mutuo consensu ante rei donatae traditionem substantialiter perficitur. Rei donatae traditio ex iure positivo quandoque exigitur²⁸²).

c. Donatio eo *differt a promissione* (ex iustitia obligante), quod donatio transfert ius in re[^]promissio solum ius ad rem accipiendam seu ius ad actionem[~]Tn personam promittentis.

J2. Donatio fieri debet *ex propriis*; sed quoniam bona illius, qui debitis solvendis impar est, non sunt omnino eius propria, donatio ab eo facta valida quidem est, sed iniusta.

a. Donatio *valida* est, quia donator habet ius in re, creditor tantum ius ad rem, sed *iniusta* tum ex parte donantis tum ex parte acceptantis, quia donans creditoribus iniuriam infert, acceptans ad iniuriam immediate cooperatur: creditores enim strictum ius habent exigendi, ut ex illis bonis debita sibi solvantur.

b. Donatarius, qui ignorans impotentiam donantis donum acceptavit, ad restitutionem non tenetur; donatarius autem, qui conscius impotentiae donantis donum acceptavit, ad restitutionem doni tenetur, tum si illum ad donationem faciendam induxit, tum si illum non induxit. Ratio *primi* est, quia ius in rem donatam acquirit, cum donatio valida sit; ad iniuriam autem materialiter tantum cooperatus est. Ratio *secundi* est, quia ad iniuriam damnificantem immediate cooperatur, scilicet actione, quae in se non indifferens sed iniusta est²⁸³.

549. Donatio dividitur: a. Ratione effectus in *donationem inter vivos*, qua dominium rei donatae in donatarium utroque contrahente adhuc superstite transit; et *donationem mortis causa*, qua dominium rei donatae in donatarium post mortem donantis demum transit. De hac altera, quae est species ultimae voluntatis, inferius, de prima hic sermo erit.

Ergo non est proprie donatio mortis causa ea, quae fit *intuitu* quidem *mortis*, sed ita, ut statim effectum sortiatur irrevocabilem, cuiusmodi sunt dispositiones, quibus aegroti dant cognatis, famulis vel amicis res mobiles aut etiam immobiles.

b. Ratione motivi in donationem *mere gratuitam* seu pure liberalem, quae in donante nullam obligationem supponit, et in *remuneratoriam* seu antidoralem, quae in donante obligationem gratitudinis supponit.

282) Ex C. A. § 943 in donatione verbali dominium in rem donatam traditione demum transfertur. Ex OR 242 donatio est contractus realis.

283) Cf. *Lugo* disp. 20. n. 116. Sententia *Lessii* (l. 2. c. 20. n. 168) et *Molinae* (disp. 328), eum nempe ad restitutionem non teneri, qui donantem non induxit ad donandum, omni probabilitate carere videtur.

Quoniam donatio remuneratoria a stricto donationis conceptu aliquatenus deficit, factum est, ut sola donatio mere gratuita intelligeretur, sicubi in iure canonico prohibeatur donatio.

c. Ratione modi in verbalem, qua quis verbis rem alteri donat, et in *realem*, qua quis rem alteri donat et simul tradit.

Quamvis donatio, quae *scripto* fit, proprie sit donatio verbalis, codex civilis tamen a verbali eam distinguit

Donatio dicitur *manualis*, quando res mobilis determinata datur de manu ad manum. Attamen traditio rei mobilis etiam alio modo fieri potest, quo res in potestatem donatarii ponitur, ut si donatarius rem iam possidet, si res praesens ei demonstratur, si traditur clavis capsae, in qua res servatur. Ut donatio manualis valida sit, non requiruntur sollemnitates a codice civili pro aliis donationibus praescriptae.

550. Condiciones requisitae. Ex iure naturae donatio ab uno facta et ab altero acceptata valida est²⁸⁴).

a. Ut valida sit donatio, acceptatio donatarii eaque exterius manifestata semper requiritur; hinc donatio ante acceptationem revocari potest, etsi iuramento firmata sit: iuramentum enim sequitur naturam actus. Quare sententia, quam probabilem censet *Busenbaum*, nempe donationem causae piae factam valere sine acceptatione, iuri naturae adversatur²³⁶).

b. Praeter oblationem et acceptationem rei donatae ad validam donationem ex iure naturae quidem aliud non requiritur; ius positivum autem, quod donationibus generatim minus favet easque propterea difficiles reddit (exceptis donationibus manualibus de mobilibus vel titulis ad latorem), *determinatas condiciones* requirit²⁸⁶). Donationes, quae legibus contrariae sunt, ante iudicis sententiam in foro conscientiae *haberi possunt validae* (n. 356).

c. Donationes *ad causas pias* factae iure canonico reguntur; hinc si lege civili eiusmodi donationes aut absolute aut sub certis condicionibus irritae declarantur, in foro conscientiae etiam post iudicis declarationem validae sunt, dummodo adsint condiciones, quas lex naturalis postulat (n. 556).

551. Effectus donationis est translatio eaque per se irrevocabilis dominii in donatarium.

a. Donatio, cum sit contractus consensualis, mutuo consensu donantis et acceptantis perficitur, dominium autem ex iure positivo plerumque rei traditione demum transfertur.

b. Etsi donatio in se valida ex iure naturae sit irrevocabilis, ex iure positivo in quibusdam casibus vel ex toto vel ex parte revocari potest.

Tales causae a C. A. § 947 ss. enumerantur: donator potest revocare ob ingratitudinem donatarii; alii possunt postulare revocationem, si diminuantur in alimentis debitis, in parte legitima, in debitis a donatore solvendis et ante do-

284) Ut donatio obligationem civilem pariat, ex C. A. § 943 vel documentum publicum vel rei traditio requiritur; idem statuit C. G. § 518.

286) Cf. s. *Alphonsus* n. 725.

2M) Iuxta C. A. valet donatio privatim facta, solum actionem iudicalem deneget § 943; iuxta alios autem codices non valet.

nationem contractis; si proles post donationem nascatur, per se donatio revocari non potest; solum in casu egestatis tum donator tum proles eiusdem fœnus legitimum ex dono postulare possunt²⁸⁷²⁸⁸

Cum hae legis dispositiones probabiliter etiam in foro interno valeant, donator iis tuta conscientia uti potest, nisi agatur de donatione in gratiam causae piae facta. Ideo liberi post mortem patris a iudice petere possunt donationis revocationem, propter quam parte legitima privantur.

Nota. Si donator vel donatarius moritur ante rei traditionem, idem valet, quod supra (n. 547) in simili quaestione de promissione dictum est.

Articulus tertius.

De testamentis.

Cum testamentum constituat aliquem modum *successionis hereditariae* et simul speciem *ultimarum voluntatum*, nonnulla de hac utraque re praemittenda sunt.

§ 1. De successione hereditaria.

552. De iure succedendi. Iure naturae descendentibus competit ius succedendi in bona defuncti, nisi legitime exclusi fuerint; ideo s. scriptura ex omnium gentium persuasione filium eo ipso etiam heredem appellat: *Quodsi filius, et heres*^{283'}).

a. Singulae familiae, ex quibus societas civilis coalescit, ipsa natura disponente serie generationum indefinita conservantur et propagantur; familiarum autem conservatio et propagatio impossibilis esset, nisi bona familiae saltem quoad maximam partem ab una generatione ad alteram transmitterentur, sed vel primi occupantis fierent vel a potestate politica occuparentur; ergo natura ipsa exigente descendentibus in bona familiae propria succedunt²⁸⁹). Ideo omnes leges civiles statuunt membra familiae succedere in bona defuncti, qui sine testamento obiit, et auctores fere concedunt, id iure naturae postulari.

b. Eadem ergo ratio, qua necessitas proprietatis privatae construitur, probat etiam filiosfamilias iure naturae succedere in bona parentum. Cum tamen ex iure naturae de solo iure succedendi constet, ad auctoritatem civilem spectat ea accuratius determinare, quae ex iure naturae indeterminata sunt, e. g. statuere modum successionis, quantitatem hereditatis, gradum cognationis, ultra quem familia extincta censetur et proinde bona defuncti non amplius devolvuntur ad descendentibus etc.

287) C. A. de hac re agit § 528 ss. OR 249 ss.

288) Gal. 4, 7.

a8'') Cf. *Pius XI*. Quadrag. anno (D. 2256). *Theod. Meyer*, Die Arbeiterfrage etc.³ (Freiburg 1895), qui c. 8.: Das Erbrecht und die Familie hoc argumentum fuse atque erudite expolivit. Idem, *Institutiones iuris naturalis* (Friburgi 1900) II. n. 203 ss. *Merkelbach*, 11.º n. 491.

555. Notiones. 1. *Successio hereditaria* est ius succedendi in bona et iura alicuius defuncti.

Successio hereditaria duplex est, altera *legalis* seu ab intestato, qua ius succedendi in bona et iura defuncti ex dispositione legis oritur; altera *testamentaria*, qua ius succedendi in bona et iura defuncti ex ultima ipsius defuncti voluntate acquiritur.

Hereditas significat universitatem bonorum et iurium alicuius defuncti.

Heres dicitur persona repraesentans defunctum, cui competit ius succedendi in eius bona et iura.

Heres in defuncti bona succedere potest vel ex toto vel ex parte aliquota (in partem dimidiam, tertiam), prior est *heres ex asse*, posterior *heres ex parte*; uterque autem succedere dicitur ex *titulo universalis* (n. 403, 3). *Legatarius* titulo particulari succedit in aliquam rem determinatam (domum, praedium, certa mobilia vel summa)²⁰⁰²⁰¹

Legitima vocatur illa hereditatis pars, quae heredibus necessariis relinqui debet. Eius quantitas ex diversis codicibus diversa est.

2. *Modi acquirendi hereditatem*. Ius hereditatis triplici modo acquiri potest: *a. pacto hereditario* (Erbvertrag), quo quis alteri (e. g. uxori) ius hereditatis confert; *b. testamento*, quo quis declarat, quem sibi post mortem in bona et iura succedere velit; *c. successione ab intestato*, quae contingit liberis vel propinquis iuxta ordinem a lege constitutum, si quis absque dispositione testamentaria decedit.

De heredibus. Duplex distinguitur heres: *heres ab intestato*, qui, cum dispositio testamentaria non exsistat, ex dispositione legis in bona defuncti succedit; et *heres ex testamento*, qui vi testamenti ex voluntate defuncti in eius bona succedit.

Iurium alia (*Romanum, Gallicum*) non admittunt, ut pro parte bonorum tantum heres instituatur et reliqua pars heredibus ab intestato obveniat; alia vero (*Austriacum, Germanicum, Anglicum*) hoc admittunt.

Heredes ex testamento alii sunt *necessarii*, qui vi legis positivae institui debent (exceptis paucis casibus, in quibus hereditate privari possunt)²⁹¹), alii *arbitrarii*, qui heredes institui possunt, at vi legis institui non debent.

Heredes *necessarii* ex iustitia commutativa ius ad certam partem habent, excludi non possunt totaliter, nisi in casibus statutis.

Heredes *necessarii* in diversis iuribus diversi sunt, plerumque solum descendentes legitimi, quandoque etiam uxor²⁰²†.

200) C. A. § 532; 535. C. A. § 2087; 1939.

201) Cf. C. A. § 540 ss. 768 ss. C. G. § 2333, 2339, in quibus recensentur causae, ob quas aliquis hereditate privari possit.

202) C. A. § 765. 766. C. G. 2303 ss. C. A. Nov. de 12. oct. 1914 mutat quoad heredes necessarios (praesertim filios illegitimos), §§ 731, 741, 751, 754, 756—759, 796; delet §§ 742—749. ZGB. 457—466.

Heredes alii sunt *legitimi*, qui ex lege ius habent succedendi ei, qui neredem non instituit sed intestatus decessit; alii *extranei*, qui hoc ius non habent.

Heredes *legitimi* vocantur (nisi sint exclusi) ad succedendum, si testamentum non adest, vel invalidum vel non acceptatum est.

Ergo heredes necessarii sunt etiam legitimi; at non omnes legitimi sunt etiam necessarii; extranei vero nec legitimi nec necessarii sunt.

554. De acceptatione hereditatis et obligatione heredis. 1. Mortuo testatore heres nondum acquirit hereditatem, sed ad eam acquirendam eius *acceptatio* adhuc requiritur; nec tenetur hereditatem acceptare, sed eam etiam repudiare potest.

2. Hereditas acceptari potest duplici modo: *pure et simpliciter* aut *sub beneficio inventarii* (mit Vorbehalt der Rechtswohlthat des Inventars).

Qui priore modo hereditatem acceptat, omnia debita et legata defuncti ex lege solvere debet; qui posteriore modo hereditatem acceptat, debita et legata defuncti ultra vires hereditatis solvere non tenetur.

Opinio simpliciter acceptantem teneri ad solvenda debita ultra vires hereditatis a quibusdam negatur. Dicunt legem praesumere bona hereditate accepta superare debita solvenda; legem vero fundatam in falsa praesumptione facti non obligare in conscientia. *Practice* ergo heres ad solutiones ultra vires hereditatis in conscientia obligari nequit, creditores et legatarii vero non prohibentur solutionem petere et quod solutum fuerit, retinere²⁹³).

3. Qui acceptat hereditatem, eo ipso assumit tum bona et iura tum etiam onera et debita *realia* defuncti, modo non excedant vires hereditatis; *personalia* autem iura et onera defuncti cum ipso extinguuntur.

Hinc tenetur heres: *a. legata* tum pia tum profana quamprimum implere; *b. debita* defuncti quamprimum solvere. Quodsi plures sint heredes, unusquisque pro ea parte, quam hereditate accepit, tenetur; quare si unus deinde factus sit impar solvendo, non obligantur ceteri ad huius partem solvendam.

2. De ultimis voluntatibus.

«—c *** 1

555. De ipsis ultimis voluntatibus. Nomine *ultimae voluntatis* intelligitur illa dispositio, qua quis constituit, quid de bonis suis post mortem suam fieri velit.

1. Omnes dispositiones, quae dicuntur ultimae voluntatis, hoc proprium habent, ut is, qui de bonis suis disponit, plenum eorum dominium usque ad mortem retineat; quare hae dispositiones *naiura sua revocabiles sunt* nec valent, nisi voluntas disponentis immutata maneat, ita ut reipsa sit *ultima*.

293) Cf. *Bucceroni*, Casus consc.5 n. 17, 1.

2. Ultimaе voluntatis dispositiones non mediante lege positiva, sed ipso iure naturae vim habent dominii transferendi.

Controversa est haec quaestio, non tantopere quoad familiam testatoris, sed magis quoad extraneos. Nam quod familia ex iure naturae quodammodo repraesentat et continuat defunctum ex principio generali (n. 552) facilius apparet. Sed quaeritur potius, quo iure extranei a testatore instituti succedant.

Putabant nonnulli ultimaе voluntatis dispositiones solo iure positivo vim habere dominii transferendi: etenim, ita ipsi, ut iure naturae dominium transferre possint, requiritur testatoris et heredis mutuus consensus; sed mutuus iste consensus haberi nequit, cum testatoris donatio post mortem eius demum acceptari possit. — Verum ex his sequitur quidem dominium in hoc casu non transferri ad modum proprie dicti contractus, at non probatur illud non transferri iure naturae. Et sane testatoris voluntas iure naturae disponit, ut hereditas a solo herede omni alio excluso occupari vel acceptari *possit*; haec voluntas defuncto testatore hereditati veluti inhaerens moraliter perseverat, ita ut heres iure naturae rem sibi delatam occupare vel acceptare possit. Ergo dispositione testatoris et occupatione vel acceptance heredis dominium in hereditatem acquiritur²⁹⁴).

3. Ut valida sit dispositio ultimaе voluntatis *ex iure naturae* praeter usum rationis et libertatem aliud non requiritur, nisi ut de ulla voluntate defuncti certo constet[^] *lege* autem *positiva* certae formalitates requiruntur, quibus deficientibus aut simpliciter aut saltem post sententiam iudicis non valent.

De voluntate testatoris certo constare potest vel scriptura, qua indubie exprimitur ultima testatoris voluntas, aut assertione testium. Ex mente ecclesiae unius testis assertio, etsi fide dignissimi (ut parochi, confessarii), non sufficit, sed requiruntur duo testes aut saltem alia signa gravis momenti, quae unius testimonium confirment²⁹⁵).

556. De ultimis voluntatibus in causas pias.

Causa pia est opus quod principaliter in honorem Dei vel salutem animae institutum est vel fit, sive ipsum opus ex natura sua finem supernaturalem habeat, sive ex natura sit indifferens ad hunc finem, sed ex intentione agentis ad illum ordinatum. Agitur ergo de bonis relictis pro missis, ecclesiis, monasteriis, ad cultum divinum, vel etiam pro scholis, orphanotrophiis, pauperibus, aegrotis etc.

1. Communis ante Codicem sententia erat ultimas voluntates in causas pias non lege civili, sed iure divino et ecclesiastico regi, proinde validas esse, dummodo certo constet de testatoris voluntate, etsi sollemnitates civiles servatae non sint.

Cn. 1529 vero vult, ut etiam in materia ecclesiastica serventur quae lex civiles quoad contractus etc. statuit, ita ut etiam ex lege canonica cum iisdem effectibus valeant. Ecclesia vero per hunc Cn. non resignat iuri suo, statuendi sollemnitates in materia ecclesiastica, sed potius idem ius exercet, accommodando se ad ius civile cuiusvis regionis, simili modo quo impedimentum cognationis

294) Cf. *Th. Meyer* 1. c. n. 209.

295) Cf. Cn. 1791.

legalis accomodavit ad molestas divergentias evitandas. Immo, in fine huius Cn. >nisi iuri divino contrariae sint aut aliud iure canonico statuatur< ius sibi vindicat etiam aliud statuendi.

Talis exceptio habetur Cn. 1513 § 1 quoad capacitatem donandi et testandi ad causas pias; si lex civilis (ut in aliquibus regionibus) quibusdam personis capacitatem negat vel restringit testandi ad causas pias, ecclesia haec statuta non canonizat, sed capacitatem ex solo iure divino et ecclesiastico sufficientem declarat.

2. Cn. 1513 § 2 habet: »In ultimis voluntatibus in bonum Ecclesiae servantur, si fieri possit, sollemnitates iuris civilis; hae si omissae fuerint, heredes moneantur, ut testatoris voluntatem adimpleant.<

Ex his verbis nonnulli concluserunt omnes ultimas voluntates in bonum ecclesiae civili forma destitutas etiam in conscientia invalidas declarari. Argumentum desumebant ex termino emoneantur* (non >obligentur<).

At vera sententia tenet: Ecclesia vult, ut quantum fieri potest, servantur sollemnitates civiles, ne lites et dissidia exsurgant, quae ecclesiae saepe in malam partem vertuntur. Si vero forma civilis servata non fuerit, tamen iure naturae et ecclesiastico dispositiones testatoris validae sunt et in conscientia impleri debent. Argumenta sunt: a. Sicut in § 1, ita etiam in § 2 can. 1513 applicanda sunt non priora verba can. 1529, sed ultima enisi iuri divino contrariae sint aut aliud iure canonico statuatur*; i. e. sufficit certa voluntas testatoris etiam sine forma civili, b. Idem eruitur ex termino eadimpleatur*, quod supponit ultimam voluntatem esse validam; secus non adimpleri, sed ad summum suppleri posset. c. Demum C. i. C. 17. febr. 1930²⁹⁰) declaravit, verbum emoneantur* esse *praeceptivum*, non exhortativum tantum. Ergo terminus >moneantur< ideo solum adhibitus videtur, ut significetur, impletionem, quamvis in conscientia faciendam, non urgeri debere cum offensione auctoritatis civilis vel sub poenis externis, et peti posse compositionem cum s. Sede.

Per Cn. 2348 Ordinario mandatum datur, cogendi etiam per censuram ad implendam solutionem eum, qui legatum vel donationem ad causas pias, etiam per solam fiduciam, obtinuerit et implere negligat.

3. Quis pias dispositiones commutare possit

Ultimae voluntates fidelium pias causas respicientes, utpote a Deo acceptatae, pro sanctis habentur et votis atque iuramentis aequiparantur. Unde in eas potestatem nullam habent, qui iurisdictione ecclesiastica in foro externo carent. Ideo parochus legatum vel testamentum in piam causam constitutum in alium, etsi meliorem, usum convertere non potest.

L *Summus Pontifex* pias testatorum dispositiones commutare potest in alium usum, cum ipsi sit commissa administratio causarum piarum, at non sine *causa iusta et necessaria*, quia non est illarum dominus sed administrator²⁹⁷).

2. *Episcopus* id non potest, quia ultimarum voluntatum reductio, moderatio, commutatio Sedi Apost. reservatur, excepto duplici casu:

295) A. A.S. 22 (1930) 196.

297) Cn. 1517, § 1.

a. Si fundator hanc potestatem etiam Ordinario loci expresse concesserit²⁹⁸).

b. Si exsecutio onerum impositorum ob imminutos redditus aliamve causam, nulla administratorum culpa, impossibilis evaserit, ordinarius eadem onera aequè imminuere potest, servata quantum fieri potest fundatoris voluntate, excepta missarum reductione, quae semper apostolicae sedi unice competit²⁹⁹).

3. Ordinarii omnium piarum voluntatum *exsecutores* sunt; si alii designati sunt, Ordinario rationem reddere debent. Clausulae ultimis voluntatibus adiectae, quae huic Ordinariorum iuri contrariae sunt, tamquam non appositae habendae sunt³⁰⁰).

557. Variarum formarum ultimae voluntatis. Qui per actum ultimae voluntatis disponere intendit de bonis suis, potest: *a.* heredem (vel heredes) instituere (Erbeinsetzung, Testament); *b.* legata applicare (Vermächtnisse); *c.* donationes mortis causa facere (Schenkungen von Todes wegen). .. **tu.**)

Terminus *Testamentum** in iure Romano et Austriaco³⁰¹) adhibetur stricto sensu pro sola institutione heredis; si quis non instituit heredem, sed ex bonis unum vel plura legata constituit, haec forma dicitur -*Codicillus**.

Alia iura moderna³⁰²) terminum *Testamentum** sensu magis generali adhibent pro qualibet dispositione, ita ut comprehendat etiam legata etc. *Codicillum** aut non norunt aut dicunt appendicem quandam ad testamentum.

1. *Testamentum* sensu stricto vel institutio heredis habetur, si quis pro tota hereditate vel pro parte aliquota eiusdem (ein Bruchteil des Ganzen) unam vel plures personas designat.

Plures personas potest designare etiam ita, ut si prior non obtinet, altera substituatur (*Substitution*), vel ita, ut posterior solum postquam prior per aliquod tempus hereditatem obtinuerat, eandem acceptura sit (*fideicommissum*, *Nacherbe*).

Ab hoc fideicommisso distinguendum est *fideicommissum familiae* seu illa dispositio, qua hereditas declaratur bonum inalienabile familiae, quod intra eandem familiam transmitti debeat (vel primogenito lineae antiquioris vel propinquiore consanguineo vel natu maiori). Hoc fideicommissum sine consensu legislatoris constitui nequit et per legem positivam vim in conscientia obligantem nanciscitur³⁰³).

²⁰⁸) Cn. 1517, § 1.

²³⁰) Cn. 1517, 2.

^{30°}) Cn. 1515.

³⁰¹) C. A. § 553.

³⁰²) C.G. Inscriptio ante § 2064; § 2087; 2147, ZGB. § 483; 484.

MS) C. A. § 618—646; C. G. Einfiihrungsgesetz 59. ZGB. 335 fideicommissum familiae excludit.

558. 2. Legatum vocatur ultimae voluntatis dispositio, qua res determinata alicui immediate per executorem tradenda statuitur, e.g. lego Titio praedium meum.

Immediate: si enim alicui aliquid indirecte i. e. post certum tempus vel post mortem haeredis relinquenda tribuitur, vocatur fideicommissum.

a. Legatum fieri debet circa rem determinatam (domum, praedium, summam pecuniae); et in hoc differt ab herede partiali, *β.* Legatarius statim, postquam heres adierit hereditatem, legati dominium acquirit: nequit tamen propria auctoritate illud occupare, sed expectare debet, donec ab executore vel herede sibi tradatur, *γ.* Legatum ex quorundam sententia sequitur naturam et conditionis testamenti; si ergo testamentum ob defectum alicuius sollemnitatis irritum est, etiam legatum irritum est; ex aliorum vero sententia semper obligat, modo de voluntate legantis certo constet (556, 2).

In exsequendis nonnullis legatis pro foro conscientiae haec notanda sunt:

a. Legatum distribuendum *pauperibus* relictum licet omnibus vere pauperibus dare, si distributio arbitrio distributoris relictam est. In specie

a. Ordinarie non licet totum *uni* dare, sicut non licet inter plures dividere, quod uni relictum est;

β. Distributor secundum ordinem caritatis praeferre potest testatoris coniunctos, eius concives, magis indigentes, magis probos, praesertim religiosos, qui ex eleemosynis vivunt;

γ. Potest ipse distributor partem sibi applicare, si revera pauper est, dummodo aliunde non constet, id esse contra mentem testatoris, ut si ipsi peculiare legatum reliquisset.

b. Legatum relictum puellis *nubere volentibus* dari potest iis, quae religionem ingredi cupiunt, nisi aliud constet circa mentem testatoris³⁰⁴).

559. 3. Donatio mortis causa dicitur ultimae voluntatis dispositio, qua alteri aliquid ita donatur, ut donatio post mortem donant[^]~effectum sortiatur. Quaevis donatio, in qua non fit mortis expressa mentio. ~est donatio inter vivos, etsi ab aegroto vel a constituto in articulo mortis fiat, nisi addatur condicio, quae mortem respiciat: post mortem meam, quando morior, hoc tuum sit.

a. Ut donatio mortis causa de iure naturae valida sit, aliud non requiritur, nisi ut «. habeatur vera donatio, non solum donationis promissio; *β.* ut adsit donatarii acceptatio: donatio enim mortis causa eo differt ab aliis ultimis voluntatibus, quod vivente donatore acceptari debeat a donatario eique statim ius ad rem tribuat; in eo autem cum illis convenit, quod mortuo demum donatore valorem accipiat (i. e. ius in re tribuat) ideoque semper adhuc revocari possit³⁰⁵); *γ.* ut certum sit donationem non fuisse revocatam.

³⁰⁴) S. C. Ep. et Reg. ita resolvit 25. feb

³⁰⁵) Cf. tamen C. A. § 956. C. G. § 2301.

b. Ille, cui mortis causa facta est donatio rei mobilia, mortuo donatore illam etiam occulte sibi sumere potest, modo de vera donatione certo constet: eo enim differt haec donatio a legato, quod res donata non ut ab herede solvenda, sed ut a donatario tamquam sua accipienda relinquatur; siquidem donatarius defuncto donatore habet ius in re circa donum sibi relictum.

c. Si donatarius praemoriatur ante donatorem, donatio revocata censetur, adeo ut non transeat ad eius heredes, quia donator solum donatarium intendere censetur.

Nota. Ubi codex civilis donationes mortis causa non admittit³⁰⁶), *a.* donatio, quae fit *ad causas pias*, valida est; *b.* donatio, quae fit *ad causas profanas*, probabiliter iure naturae ante sententiam iudicis valida est, iure positivo autem per sententiam iudicis irritari potest. Hinc ante sententiam iudicis donatarius rem donatam accipere et acceptam retinere potest; heres autem non tenetur rem donatario tradere³⁰⁷).

§ 3. *De ipsis testamentis.*

560. Divisio, *a.* In testamentum *sollemne*, quod certis formalitatibus a lege praescriptis instructum est[^]et *non sollemne*, quod his formalitatibus caret. Testamentum non sollemne aut est *ordinarium*, quod absque formalitatibus saltem in foro externo non valet, aut *privilegium*, quod absque sollemnitatibus valet, ut est e. g. testamentum a milite vel in itinere maritimo vel tempore pestis conditum.

b. In *scriptum* et *nuncupativum*, prout scripto exaratur aut sine scriptura oretenus tantum fit.

c. In *iudiciale* et *extraiudiciale*, prout cum iudicis (notarii) interventu aut sine iudicis interventu fit.

d. Testamentum *Jiolographum* ut plurimum e. g. a C. A., a C. G. a C. H., admittitur, si totum propria testatoris manu conscriptum eiusque nomine ac cognomine (cum additione anni, mensis et diei in C. A. solum de consilio) signatum sit.

Nota. Formalitates, quae ex lege servari debent, ut testamentum plenum valorem sortiatur, a diversis codicibus quamphirimae eaeque diversae praescribuntur, quae hic enumerari non possunt, sed ex ipsis codicibus discendae sunt.

561. De valore testamenti informis. 1. Testamenta, quae carent forma legali, invalida sunt, si ad causas profanas facta sint (n. 556).

2. Utrum testamenta informia iam ante, an post sententiam irritantem iudicis demum invalida sint, ex ipsis codicibus civilibus desumendum est.

³⁰⁶) In Helvetia (OR 245 coll. ZGB. 481 et 498) donatio mortis causa tantum valet, si fiat iisdem sollemnitatibus ut e. g. testamentum.

³⁰⁷) Cf. Gary, Compend. th. mor. I. η. 835. Casus consc. 1. η. 811 s.

C. A. testamenta formis legalibus destituta ante sententiam iudicis non penitus irritat³⁰⁸⁾; quoad C. G. modernum dubium est.

Quodsi codex civilis aut certo aut saltem probabiliter ea non irritet, nisi post sententiam iudicis, tenenda sunt ea, quae sequuntur:

a. Heres ex testamento iure naturae valido sed forma legali destituto a. potest adire hereditatem; β . non tenetur monere heredem ab intestato de vitio testamenti; non tenetur heredi ab intestato ante sententiam iudicis bona defuncti restituere, etsi heres haec bona petat; si tamen coram iudice ea petit, et vitium testamenti certum est, caritas exigit, ut ei bona tradantur, ne frustra cogatur magnos sumptus facere; γ . sententia iudicis in conscientia servari debet.

b. Heres ab intestato licite testamentum informe coram iudice impugnare potest, idemque ius habet, ne in consequenda iusta sententia fraudibus impediat. Ideo iniuste agit heres ex testamento informi, qui e. g. in testamento holographo carente testatoris subscriptione hanc sua manu suppleat³⁰⁹⁾.

562. Obligationes testatoris. 1. Per se nulla exsistit *obligatio conficiendi testamenti*, cum etiam per successionem ab intestato strictis officiis satisfieri possit. Per accidens tamen haec obligatio adesse potest e. g. propter restitutionem alicui debitam vel propter lites et discordias, quae merito timentur nec alio modo praecaveri possunt.

2. Pater iure naturae *filiis* suis tantum relinquere debet, si quid habet, ut secundum statum suum vivere possint; de reliquis pro arbitrio ei disponere licet. Partem filiis relinquendam (Pflichtteil) ius positivum accuratius determinat³¹⁰⁾

3. Heredibus necessariis *partem hereditatis legitimam* a iure civili determinatam *relinquere debet*, nisi sint *indignus*^{*1)}: nam lex civilis, quae filiis familias partem legitimam e bonis paternis determinat, in conscientia et ex iustitia obligat.

a. Pater, qui filium sine iusta causa parte legitima privat, graviter peccat. Quodsi uni filio prae reliquis, quibus solum legitimam relinquit, sine iusta causa favet, certe peccat, sed leviter tantum; si ex iusta causa uni favet, nullatenus peccat. Atqui iusta adest causa filio nato maiori plus relinquendi quam ceteris.

b. Cum lex, quae partem legitimam filiis tribuendam determinat, in conscientia obliget, pater per se contra iustitiam peccat, qui aut testamento aut donationibus sine iusta causa factis partem legitimam filiorum laedit. Ex meris tamen redditibus intacto patrimonio seu capitali donationes pro lubitu fieri possunt: his enim legitima filiorum non laeditur, quia parentes non tenentur pro filiis augere patrimonium³¹²⁾.

308) Cf. *Dclama*, De iust. p. 75. Secundum ZGB. 520 informe testamentum a iudice irritatur, si sententia rite petitur.

30°) Cf. *Gary*, Compendium th. mor. I. n. 819, 4.

31°) C. A. § 765 s. C. G. § 1922 ss. ZGB. 471.

3n) Qui propter indignitatem hereditate privari possint, determinat C. A. § 540 ss. C. G. § 2333 ss. ZGB. 477. Manet tamen in parentibus obligatio pietatis etiam filiis indignis providendi de necessariis vitae, si sibi providere non possint.

312) Cf. *Gury*, Compendium th. mor. I. n. 827 s.

c. Qui sive testamento sive donatione aliquid accepit, quo pars legitima filiorum laeditur, stricte loquendo ad restitutionem tenetur, non tamen ante sententiam iudicis, quia lex eiusmodi dispositiones non absolute irritas declarat³¹³).

4. Iure naturae sub gravi tenetur *uxori, fratribus et sororibus graviter indigentibus tantum relinquere*, quantum ad gravem eorum indigentiam sublevandam sufficiat, fratribus et sororibus simpliciter pauperibus; item ceteris cognatis graviter indigentibus solum sub levi succurrere tenetur.

Quia haec obligatio indirecte ipsa bona defuncti afficit, cum bonis obligatio quoque ad heredes transit³¹⁴).

Num expensae in studiis factae tamquam pars hereditatis iam percepta detrahi debeant. Non detrahendae, sed potius ut dona a patre collata considerandae sunt, nisi pater aperte significaverit, eas in divisione hereditatis negligendas non esse.

a. Expensae pro filiis factae, quae in commune bonum familiae cedunt, in divisione hereditatis detrahendae non sunt; sed expensae factae pro studiis vel ad assequendam dignitatem vel ad filium familiae utilem a militia lib ~andum in bonum familiae cedunt³¹⁵). Cum hac doctrina concordat ius civile³¹⁶).

b. Si expensae pro filio in studiis factae considerata condicione parentum sunt extraordinarie magnae, ex quorundam iudicio in dividenda hereditate detrahendae sunt; monent tamen iidem auctores, id non in stricto iure, sed solum in aequitate naturali fundari³¹⁷).

5. Consanguinei, qui nec heredes necessarii nec pauperes sunt, licite testamento praeteriri possunt; hinc reliqua bona praetermissis consanguineis citra peccatum causis piis donari possunt.

565. De revocatione testamenti. Cum testamentum etiam ad pias causas factum natura sua semper revocari vel mutari possit, quamdiu Testator vivit, quaeritur, quid efficiat promissio illud non revocandi, praesertim ubi ea sit iuramento firmata.

1. Promissio non revocandi testamentum ex iure civili nulla est: ideo qui hanc promissionem fecit, non amittit ius mutandi testamen- ' > tum, etsi promissarius ex sua parte aliam promissionem fecisset, etsi e, g. promittente marito coniux vicissim promisisset se non mutaturam esse testamentum suum: nequeunt enim privati se spoliare iure, quod a lege in bonum commune lata eis conceditur.

313) Cf. *Lugo* disp. 23. n. 147. S. *Alphonsus* 1. 3. n. 740.

314) *Lugo* disp. 23. n. 100.

315) S. *Alphonsus* 1.3. n. 955. *Lehmkuhl* I. n. 1412.

316) C. A. § 788—792. (N. mutat § 789).

317) Cf. *Lehmkuhl* I. n. 1412.

2. Promissio non mutandi testamentum nisi praemissa monitione servanda est, nisi iusta causa a monitione facienda excuset.

3. *a.* Simplex iuramentum non revocandi testamentum non facit illud irrevocabile, sed obligat ex religione ad non revocandum.

b. Promissio vero non revocandi, cum ex iure civili nulla sit, non fit valida per iuramentum additum, sed ipsum iuramentum sequitur naturam promissionis.

De contractibus bilateralibus certi eventus.

Contractus bilaterales certi eventus sunt: *depositum, commodatum, mandatum, mutuum, emptio-venditio, locatio, societas, cambium.*

Articulus primus.

De deposito.

564. Notio. *Depositum* (Verwahrungsvertrag), est contractus, quo res aliqua suscipitur custodienda et tradenti in natura restituendæ

a. Ille, qui rem deponit, deponens seu *depositor*, ille vero, apud quem res deponitur, *depositarius* vocatur.

b. Depositum potest' esse contractus *gratuitus* vel *onerosus* prout depositarius gratis aut pro mercede rei custodiam suscipit. Sunt, qui dicant depositum natura sua esse contractum gratuitum, quia solum in commodum deponentis fit. Hinc si pro rei custodia merces exigitur, non habetur contractus depositi, sed contractus onerosus locationis operæ. Omnes autem concedunt fere easdem esse in utroque casu obligationes et iura deponentis et depositarii, nisi quod depositarius, qui mercedem accipit, maiore diligentia rem depositam custodire tenetur.

c. Depositum est contractus *realis*, qui rei custodiendæ reali traditione deum perficitur³¹⁸).

d. Quandoque sufficit, ut depositarius tacite in contractum consentiat; si e. g. itinérantes res suas in navi vel in domo vel in curru deponunt, nautæ, caupones, aurigæ eo ipso, quod res deponi vident et non contradicunt, eas tacite custodiendas suscipiunt. Etiam qui rerum vecturam exercent (Frachtführer), earum custodiam suscipiunt, quando res transvehendæ eis traduntur³¹⁸).

565. Obligationes depositarii, a. Depositarius in rei custodia eam diligentiam adhibere tenetur, quam in re propria æqualis valoris custodienda adhibere solet; at maiorem diligentiam adhibere non tenetur: ideo non tenetur in communi periculo e. g. incendii vel furti rem depositam etsi pretiosiore suis rebus præferre, nisi aut ad id expresse se obligaverit, aut pro custodia mercedem stipulatus sit, aut depositum unice in gratiam depositarii factum sit.

b. Depositarius non potest uti re deposita nisi ex voluntate expressa vel tacita vel saltem rationabiliter præsumpta deponentis: etenim non licet uti re aliena sine consensu domini. Consensus deponentis præsumi potest, si res deposita nullum subit periculum neque ex usu deterior fit.

318) C. A. § 957. C. G. § 688. OR 472 ss.

31») C.A. N. mutat § 970. OR 487 ss. (440 ss).

a. Uti re deposita, quae usu consumitur, ut pecunia, grave peccatum non est, dummodo depositarius certus sit se rem eiusdem valoris restituere posse: at grave peccatum contra condiciones contractus committit depositarius, si hoc modo se exponit periculo impotentiae ad restituendum. Et quia tale periculum saepe adest, valde deterrendi sunt depositarii a tali agendi modo.

j3. Si tamen depositarius illicite utatur re deposita e. g. pecunia ad negotiationem, lucrum inde perceptum retinere potest, quia est fructus industriae suae. Solum tenetur compensare damnum, si quod ex illicito rei usu passus est deponens³²⁰).

c. Depositarius rem depositam restituere debet, quando a deponente petitur, sive tempus rei reddendae determinatum fuit sive non; sed rem[^]-, antea reddere non potest, si tempus rei custodiendae determinatum fuerit. Attamen rem depositam reddere non tenetur: *a.* si certo sciat rem esse furtivam, quia ad continuandam iniuriam erga dominum rei cooperaretur; *β.* si sciat deponentem re sua esse abusum e. g. gladio ad occidendum inimicum, quia ad iniuriam inferendam cooperaretur; *γ.* si deponens compensationem, quam depositarius iuste exigere potest, solvere recusat.

Hinc si depositarius rem depositam exceptis hisce casibus reddere recusat, peccatum committit et tenetur reparare damna, quae domino inde orta sunt; et si res ipsa ex casu fortuito damnum patitur, quod apud dominum passa non fuisset, illud pariter reparare tenetur: nam retinet rem alienam invito rationabiliter domino.

d. Tenetur damnum reparare, quod res deposita passa est: et quidem si quod passa est ob gravem eius culpam theologicam, ante iudicis sententiam, si quod passa est ob culpam eius iuridicam, post iudicis sententiam; damnum vero, quod res sine omni eius culpa passa est, reparare non tenetur, nisi expresse quodcunque rei periculum in se suscepit.

a

566. Obligationes deponentis. Deponens tenetur: *a.* solvere *expensas*, quas depositarius in re custodienda subire debet; *b.* reparare *damna*, quae depositario propter depositum obvenerunt, et quidem si ex culpa theologica obvenerunt, ante, si ex culpa iuridica tantum, post sententiam iudicis.

Qui deponit equum suum in alterius stabulo, solvere debet nutritionis expensas, et si equi depositarii morbo inficiantur, quo equus deponentis laborat, illum indemnem servare debet

567. Sequestrum est species depositi et definitur: contractus, quo *res controversa* apud tertium deponitur ea condicione, ut lite dirempta restituatur domino.

Distinguitur sequestrum *conventionale*, quod privata litigantium voluntate, et *iudiciale*, quod a indice ex officio constituitur.

32°) C. G. § 698. in hac re ab aliis codicibus differt. Cf. § 700.

32 Noldin, Vol. II. de praeceptis.

Ille, apud quem res controversa deponitur, *sequester* vocatur. Eius obligationes sunt: *a.* non potest susceptum officium deponere nisi ex gravi et iusta causa: *b.* non potest uni ex deponentibus lite nondum dirempta nec totum nec partem reddere.

Articulus secundus.

De commodato. X^o 1° w

568. Notio. *Commodatum* (Leihvertrag) est contractus, quo res ad *solum usum* pro certo tempore alteri conceditur cum obligatione eandem post usum restituendi.[^]

a. Ille, qui rem alteri concedit, *commodans*, ille vero, cui res ad usum conceditur, *commodatarius* vocatur.

b. Commodatum est contractus *gratuitus*: si enim alteri usus rei pro mercede conceditur, contractus potius locatio vocatur, etsi res ad usum concessa mobilis sit.

c. Commodatum est contractus *realis*, qui rei traditione demum essentialiter perficitur³²¹⁾.

d. *Obiectum* huius contractus potest esse res mobilis vel immobilis, dummodo usu non consumatur, cum commodanti in individuo sit reddenda.

e. *Tempus*, quo commodatum duret, vel expresse vel implicite determinari potest; et implicite quidem determinatur, si res ad usum conceditur, qui natura sua ad certum tempus durat.

/. Commodatum differt a *precario* (Bittleihen): precarium enim est contractus, quo res ad usum concessa quovis tempore pro lubitu concedentis repeti potest, econtra in commodato res ad certum tempus conceditur, ita ut tempore nondum elapso repeti non possit.

569. Obligationes commodatarii. *a.* Commodatarius, qui rem ad certum usum accepit, eam ad alium usum adhibere non potest, quin agat contra contractum ideoque iniustitiam committat et damnum reparare debeat, si quod dominus inde passus sit.

b. Commodatarius ferre debet expensas ordinarias, quas usus rei exigit, e. g. alere debet equum commodatum, non autem extraordinarias, e. g. pretium curationis equi morbidum, quae citra suam culpam necessaria est.

c. Tenetur rem commodatam diligenter custodire, et maiore quidem diligentia quam depositarius, quia contractus unice in suam utilitatem cedit. Hinc tenetur damna compensare, quae ex sua culpa theologica, et post sententiam iudicis etiam ea, quae ex culpa mere iuridica res patitur; attamen non tenetur compensare detrimentum, quod res ex licito usu necessario patitur.

³²¹⁾ C. A. § 671 ei, cui de re commodanda facta est promissio actionem civilem concedit.

d. Rem reètituere debet tempore sive explicite sive implicite determinato, etsi a commodante non exigatur, quia ultra illud tempus usum rei non habet; ante tempus statutum autem rem invito commodante restituere non potest.

Quodsi rem ultra tempus statutum retinet, compensare debet omne detrimentum, quod res etiam ex casu mere fortuito patitur, solo detrimento excepto, quod etiam apud commodantem passa fuisset. Insuper domino compensare debet lucrum cessans et damnum emergens, quia horum est causa iniusta.

e. Detrimentum, quod res commodata ex casu mere fortuito patitur, per se ferre debet commodans, quia ipse est rei dominus; detrimentum autem, quod res patitur, quando commodatarius eam adhibet ad alium usum quam contractus permittit, ipse commodatarius ferre debet.,

Titius a Sempronio tempore messis commodat equum ad invehendum frumentum. Cum eodem tempore in domo Titii furtum committatur, ipse utitur equo commodato ad furem persequendum; sed ecce, ex gravi vulnere casu accepto perit equus.

Utrum commodatarius in hoc casu, si abfuit culpa theologica, damnum ante iudicis sententiam, an post sententiam reparare debeat, a tenore legis dependet. Plerique codices ita intellegendi videntur, ut commodanti solum ius conferant compensationem per iudicem exigendi³²²).

570. Obligationes commodantis, *a.* Tenetur aperire commodatario rei vitia nociva; quod si mala fide omittit, tenetur -reparare damnum, quod commodatario inde oritur.

b. Solvere debet expensas extraordinarias, quas commodatarius ad rem conservandam facere debet, modo absque huius culpa ortae sint.

c. Non potest absque iniuria rem ante tempus statutum repetere, excepto casu, quo ipse commodans ex causa improvisa re sua statim indigeat³²³) : non enim censetur se obligasse ad rem in hoc casu non repetendam et ad sibi ex gratuita concessione praejudicandum.

d. Si res apud commodatarium absque ipsius culpa aut culpabili mora pereat, domino seu commodanti perit.

Articulus tertius.

De mandato.

571. Notia *Mandatum* (Vollmachtsvertrag) est contractus, quo unus negotium nomine alterius gerendum suscipit.

a. Ille, qui negotium gerendum committit, *mandans*, ille vero, cui negotium committitur, *mandatarius* vocatur.

³²²) *Lehmkuhl*, Das bürgerl. Gesetzbuch⁵ (Freiburg 1900) § 603. *Marres* IV. n. 110.

³²³) C. A. § 976 id non admittit, econtra C. G. § 605 et OR 306. Cf. etiam cn. 1537 de commodato e bonis ecclesiasticis.

b. Quia mandatarius nomine mandantis agit, hic de omnibus tenetur, quae mandatarius facit vi mandati, quin limites mandati excedat.

c. Mandatum potest esse contractus *gratuitus* aut *oneratus*, prout mandatarius gratis aut pro mercede negotium gerendum suscipit. Sunt tamen, qui mandatum dicant contractum natura gratuitum: si enim pro negotio gerendo pretium accipitur, habetur potius locatio operae. Nihilominus inter mandatum onerosum et locationem operae existit essenziale discrimen: mandatarius enim agit nomine mandantis; operarius autem non heri, sed proprio nomine agit.

572. *Obligationes mandatarii.* *a.* Negotium sibi commissum diligenter et fideliter gerere debet, ea scilicet diligentia, quam in proprio negotio eiusdem generis adhibere solet; maiorem tamen diligentiam adhibere debet, si mercedem accipit, quam si gratis rem gerit.

b. Tenetur servare limites mandati; ad negotium autem rite gerendum adhibere potest omnia media, quae negotii natura exigit. Si limites mandati excedit, tum damnum tum lucrum ad mandatarium spectat.

c. Omne lucrum, quod percipit, mandanti tradere debet: cum enim nomine mandantis agat, huic acquirit, quidquid acquirit, nisi aut extraordinaria industria aliquid adquisierit, aut specialis conventio inter Ipsos inita fuerit.

d. Damna reparare tenetur, quae mandanti ob culpabilem negligentiam in negotio gerendo obveniunt, et quidem ante iudicis sententiam, si gravem culpam theologica[m] admiserit, alias post iudicis sententiam.

575. *Obligationes mandantis.* *a.* Adimplere debet omnes obligationes a mandatario in executione negotii contractas, modo hic limites mandati non sit transgressus.

Si mandans revocavit mandatum, mandatario autem revocatio non innotuit, mandans nihilominus de obligationibus ab eo contractis tenetur, excepto casu, quo mandatum commissum erat ad contrahenda sponsalia vel ad ineundum matrimonium: hi enim contractus revocato mandato invalidi sunt, etsi revocatio sive mandatario sive alteri parti ignota fuerit.

b. Solvere debet expensas necessarias et utiles, quas mandatarius in exsequendo negotio fecit, etsi negotium optatum eventum non habuit, modo id absque culpa mandatarii evenit.

c. Compensare debet damna, quae mandatarius absque culpa passus est, non autem damna, quae mandatario ex casu fortuito obvenerunt.

574. *Gestio negotiorum* (Geschäftsführung ohne Auftrag — Vertretung ohne Vollmacht) est quasi-contractus quo quis alterius negotium ex voluntate praesumpta domini absentis et ignorantis gerendum suscipit.

a. Negotiorum gestio dicitur *quasi-contractus* sensu iuridico (524, 3. c.), quo nempe sine omni consensu ne implicito seu virtuali quidem oritur obligatio in utroque contrahente, quia id exigit bonum commune.

Hinc si quis rem e.g. anulum pretiosum a fure pro domino emit, hic tum iure naturali tum positivo solutum pretium compensare debet. Vel si quis curam in se suscipit animal aberrans alendi et ad dominum reducendi, compensationem laboris et expensarum exigere potest

b. Gestio negotiorum est contractus mandato plane affinis, adeo ut vocari possit mandatum praesumptum: ideo negotiorum gestori et ei, cuius negotium geritur, applicari debent, quae de obligationibus mandatarii et mandantis dicta sunt.

Nota. Tum mandatarius tum negotiorum gestor probabiliter pretium sui laboris iuste sibi retinere possunt, nisi iam initio intentionem habuerint gratis agendi: labor enim pretio dignus est.

Articulus quartus.

De mutuo³²⁴).

§7. *De natura mutui.*

575. Definitio. 1. *Mutuum* (Darlehensvertrag) est contractus, quo res primo usu consumptibilis alteri traditur cum obligatione aliam rem eiusdem naturae et bonitatis statuto tempore reddendi.

a. Nomen *mutui* duplici sensu accipitur, sensu *formali*, quo significat contractum supra descriptum, et sensu *reali* seu obiectivo, quo significat rem, quae alteri mutuo traditur (Darlehen).

b. Ille, qui alteri rem tradit, *mutuans* seu mutuator, ille vero, cui res mutuo traditur, *mutuatarius* vocatur.

c. Mutuum est contractus *reatus*, qui rei traditione demum perficitur; a mutuo distingui debet promissio mutuandi, quae ipsum mutuum ordinarie praecedit³²⁵).

d. *Obiectum* mutui est res primo usu consumptibilis; at non solum res, quae usu physice destruitur ut frumentum, vinum, oleum, dicitur usu consumptibilis, verum etiam res, quae physice quoad substantiam quidem manet, sed utenti perit, ut eadem in individuo reddi nequeat, ut pecunia, quae ad expendendum destinata est, ligna, quae ad aedificandam domum adhibentur.

2. *Mutuatarius fit rei mutuatae dominus*: vi mutui enim conceditur ius utendi re tradita; ius autem utendi re primo usu consumptibili idem est ac ius rem destruendi; ius autem rem destruendi ad rei dominium

³²⁴) S. Thomas II. 11. q. 78. Lessius, De iustitia I. 2. c. 20. Lugo, De iustitia disp. 25. Benedictus XIV. Encyclica *Vix pervenit* (D. 1475). J. Biederlack, Der Darlehenszins (Wien 1898). A. Vermeersch, Quaestiones de iustitia² (Brugis 1904) n. 357 ad 385. H. Pösch. Nationalökonomie (Freiburg 1923). V. S. 665 ff. Schilling, Moralth. II. n. 422. Lehmkuhl, 1. n. 1301 ss. G. Jansen, Money is steril (Oxford 1946). O. Kraus, Der Kapitalzins im Kreuzverhältnis (München 1951)

³²⁵) ex q. a. § 983 promissio dandi mutuum obligationem civilem parit; item ex C. G. § 610.

pertinet. Si ergo res mutuata utcunque perit, mutuatario perit, quia res perit domino; re ergo pereunte mutuatarius non liberatur ab onere rem eiusdem generis restituendi. Item *fructus*, si quos producit res mutuata, acquirit mutuatarius, quia res fructificat domino.

Mutuum *differt*: *a.* a *commodato* et a *locatione*, quia in mutuo traditur res primo usu consumptibilis, transfertur rei dominium, redditur res similis seu eiusdem generis; in illis vero contractibus traditur res primo usu non consumptibilis, non transfertur rei dominium, reddi debet eadem res in specie seu in individuo; differt *β.* a *permutatione*, quia in permutatione e. g. in venditione redditur res diversi generis; differt *γ.* a *cambio*, quia in cambio statim, non post aliquod tempus res traditur.

V 576. Praeceptum mutuandi. Sicut caritas exigit, ut proximo in gravi necessitate constituto per eleemosynam succurramus, ita eadem caritas exigere potest, ut proximo, qui mutuo indiget, non solum illud praestemus, sed etiam gratis praestemus, modo id sine gravi incommodo a nobis fieri possit: *Volenti mutuari a te, ne avertaris*³²⁶). Itaque:

1. Exsistit praeceptum dandi mutuum *pauperibus*, qui eo graviter indigent et habituri sunt, unde restituant.

a. Est praeceptum caritatis, quae nos obligat succurrere proximo in necessitate posito, si commode possumus³²⁷).

b. Hoc praeceptum non urget, si sperari non potest, eos aliquando reddituros esse aequivalens; tunc enim sufficit eis aliquam eleemosynam dare.

2. Exsistit praeceptum dandi mutuum etiam *divitibus*, qui in angustiis versantur et mutuo iuvare possunt; non vero urget erga eos, qui solum ad lucrum faciendum petunt mutuum.

Obligationes mutuantis. 1. Tenetur monere mutuatarium de defectibus rei creditae, si qui sint, e. g. si mutuum dat vinum, quod brevi acescit. Quodsi cum culpa theologica omittat, ei damnum reparare tenetur.

2. Tenetur rem non repetere ante tempus praefixum, et, si nullum praefixum fuerit, antequam mutuatarius re usus sit ad finem, ad quem tradita fuit.

3. Tenetur rem recipere, si offeratur antea, et tempus in gratiam mutuatarii appositum sit.

Obligationes mutuatarii. 1. Tenetur rem habere suo periculo: res enim perit et fructificat domino

«e) Matth. 5, 42.

Benedictus XIV. Enc. *Vix pervenit*, I. nov. 1745 (D. 1479).

2. Rem reddere tenetur praestituto tempore in eadem quantitate et qualitate. Si tempus praefixum non fuerit, reddenda est, cum exposcitur, elapso tamen convenienti temporis spatio.

577. Quid reddere tenetur qui pecuniam mutuo acceperat, si valor pecuniae per ^inflationem interim valde minutus est?*

In ordinariis temporum circumstantiis illae parvae fluctuationes valoris pecuniae aut non attendebantur, aut ab illis, qui speculationibus inhiabant, expresse in contractum deducebantur. Sed ubi per extraordinarias circumstantias post bellum exortas maxima diminutio facta est, haec quaestio conscientias agitat.

1. Si debitor cum culpa distulit solutionem, ipse fit causa damni, quod creditor patitur.

2. Debitor qui pecuniam in res stabilis valoris vel frugiferas converterat, reddere debebit summam, quae proportionate est hodierno valori vel fructibus perceptis. ~

3. Creditor advertens labilem statum pecuniae aut foenus augere aut totam summam repetere poterat; si alterutrum fecit, debitor iam ad nihil tenetur.

4. Plerumque vero neutrum horum factum est, quia ignorabatur saepe vera causa valoris diminuti, putabant multi agi de sola rerum caritate, alii mutationem in melius sperabant, alii creditores debitum non repetebant ex spe lucrum faciendi; responsum pendebit etiam a consideratione causae, quae minutionem valoris secumferebat.

Ubi suspenditur obligatio reipublicae convertendi pecuniam papyraceam in metallicam, tale statutum certe civibus damnum infert, sed ad maius malum publicum vitandum necessarium esse, potest; si tempore belli cives etiam cum periculo vitae succurrere debent reipublicae, a fortiori in bonis fortunae aliquod damnum ferre debent. Cessante calamitate communi hoc statutum rei publicae saltem successive mutandum est; si vero respublica impar est debita sua in pecunia metallica solvere, usque ad tempus, quo poterit, excusanda est.

Idem infortunium commune causa esse potest, cur etiam in solutionibus privatorum illa difficultas oriatur. Ex eiusdem communis infortunii consideratione videtur etiam solutio difficultatis petenda esse. Si scilicet mutatio improvisa et notabilis, ex neutra parte culpabilis, accidit quoad materiam vel solutionem contractus cuiusdam, aequitas postulat, ut rescisso contractu quoad illam partem nova stipulatio ad aequam solutionem statuatur. Si communis erat calamitas, sub qua omnes pati debent, non est aequum, ut ille qui pecuniam superfluum habens eam mutuo dedit, nihil omnino patiat, sicut iniquum est, ut mutuatarius pro auxilio quod ex mutuo habuit, totum damnum in mutantem reiceret. Proinde communi conventionem vel per tertium arbitrum aequa proportio consideratis omnibus circumstantiis assignanda est. Et haec obligatio aequitatis vel caritatis etiam gravis esse potest.

Aliae solutiones prolatae supponunt ordinaria quietia tempora. Sic quidam provocant ad principium, quod in mutuo mutuatarius fiat dominus rei, quae proinde domino perit; vel quod in pecunia attendatur non valor nominalis, sed valor permutatorius, et inde reddi debeat ea summa, quae aequivaleat valori permutatorio pecuniae; e contra alii respondent, ad primum quidem, hoc valere, si res ex particulari causa deterioretur, non autem si omnes res eiusdem generis in tota regione deteriorantur; ad alterum vero, mutuatarium obligationi suae plene satisfacisse, si rem reddiderit, quamvis interim valor permutatorius rei per abundantiam vel maiorem concurrentiam harum rerum minutus fuerit; pro aliquo periculo maius foenus statui, non vero rem maiorem vel meliorem repeti posse. Sic si quis dolium vini mutuo acceperat, satisfacit, si dolium vini eiusdem regionis reddat, quamvis interim per superabundantiam vini eius valor permutatorius in pecunia expressus minor factus sit, ita ut mutuans ante annum plus pecuniae accepisset, si dolium idem vendidisset. Ob tale periculum damni potuit foenus statuere, sed non maiorem quantitatem vini repetere.

§ 2. De liceitate foeneris^{228j)} *

578. Quamvis mutuum natura sua sit contractus gratuitus, ex titulo tamen mutuo externo licet occasione mutui moderatum pretium seu foenus (vocatur etiam *interesse*) exigere, nisi id prohibeat caritas.

Moderatum est foenus, si est proportionatum titulo externo.

Caritati repugnat foenus in iis casibus, in quibus caritas, ut supra dictum est (n. 576) postulat, ut 'mutuum praestetur aut prorsus sine aut cum modico tantum fœnore, etsi lex civilis maius concedat. v

Gratuitas mutui. Mutuum *per se* est contractus *gratuitus*, adeo ut mutuatario aliud onus imponere non liceat, nisi ut rem eiusdem generis ac bonitatis debito tempore reddat, quin pro ipsa mutatione quidquam exigatur³²⁰⁾. Sane qui pro re mutuata lucrum exigit, pro *usu* rei mutuatae pretium exigit: cum enim res mutuata primo usu absumatur, in mutuo nihil reperitur, quod possit censi pretio aestimabile, praeter usum rei; atqui contra iustitiam agit, qui pro usu rei mutuatae pretium exigit: si enim mutuans pro usu quidquam exigeret, cum mutuatarius fiat rei dominus, aliquid exigeret pro re non sua. Insuper usus rei consumptibilis non habet valorem a valore rei distinctum, sicut usus vini empti non habet valorem a substantia vini distinctum. Qui ergo pro usu rei mutuatae pretium exigit, similis est venditori vini, qui seorsum vendit vinum et usum vini³³⁰⁾.

a. Qui ergo pro ipso mutuo seu pro mutatione et usu rei mutuatae quidquam exigit, contra iustitiam peccat et ad restitutionem tenetur. Et contractus, cuius obiectum est lucrum ex ipso mutuo percipiendum, est invalidus utpote

æ8) Cf. *Worterbuch der Politik* IV. s. v. Zins.

32e) Assertum confirmat Cn. 1543.

33°) Cf. s. *Thomas* Π. Π. q. 78. a. 1.

illicitus atque iniustus. Ideo ecclesia severissimis legibus prohibuit, ne lucrum aliquod ultra rem mutuata *ratione ipsius mutui* reciperetur³³¹).

b. Contra argumentum propositum non potest excipi: mutuans mutuatario mutuando *servitium* praestat, quod est pretio aestimabile. Si enim nomine servitii intelligitur *ipsa res* mutuata, haec in eodem genere eademque bonitate restituitur; quodsi nomine servitii intelligitur *usus* rei, hic in re consumptibili non habet valorem ab ipsa re distinctum; si tandem intelligitur *utilitas*, quam mutuarius ex usu rei percipit, nefas est pretium exigere pro utilitate, quam aliquis percipit ex re sua. — Neque hoc excipi potest: qui alteri mutuum concedit, se *privat re sua*; atqui onus, quod aliquis hac privatione subit, est pretio aestimabile. Nam ipsum onus, quo quis se privat re sua, ubi haec privatio non est cum speciali detrimento coniuncta, non plus valet, quam ipsa res, qua se privat; quae cum reddatur, nihil restat, quod sit pretio aestimabile. Eadem privatio habetur etiam in vertditione, quin pro ea pretium exigi possit. — Eodem redit haec exceptio: *carere ad certum tempus re sua* est pretio aestimabile. Carere enim re infructuosa, quae alium usum non habet nisi consumptionem, non est pretio aestimabile, ubi mutuator rem similem recipit, quando ipse ea opus habet. — Obligatio, quam contrahit mutuator mutuum *ad certum tempus non repetendi*, pariter non est pretio aestimabilis, ubi res mutuata mutuatori non est necessaria. Ipse quidem se privat libertate repetendi rem mutuata: verum hoc qualecunque incommodum abunde compensatur alio emolumento, quod nempe mutuarius subeat periculum amittendi rem mutuata manente obligatione similem restituendi: mutuum enim perit mutuatario³³²). — Mutuans *non patitur damnum*, quia rem infructuosam, qua ipse non indiget, mutat. Damnum patetur, si mutuator ex adiunctis non praevisis amitteret restituendi potentiam: sed huic periculo occurrere potest, eo quod exposuit vadem, qui deficiente mutuatario rem restituat.

579. Tituli extrinseci foenoris. Si lucrum non exigitur ratione mutui seu pro ipsa mutatione, sed ratione *iustae compensationis*, nulli prorsus iuri adversatur, ait Benedictus XIV. in celeberrima encyclica *Vix pervenit*³³³), cuius doctrinam confirmat novus Codex³³⁴); atqui quoties vere adest titulus externus pretio aestimabilis, non ratione mutui, sed ratione iustae compensationis fœnus exigitur. *Titulus externus* dicitur causa extra essentiam mutui posita, propter quam mutuans in particulari causa pro mutuo pretium exigere possit. Iam vero quatuor existunt eiusmodi tituli; *lucrum cessans*, *damnum emergens*, *periculum sortis et poena conventionalis*.

J. *Lucrum cessans* est iactura pretii, quod mutuans lucratus fuisset, si rem suam in alio licito contractu vel negotio adhibuisset; iam vero spes lucri est pretio aestimabilis et est mutuo externa; ergo propter lucrum cessans aliquid supra mutuum accipere licet.

331) Cf. D. 365, 394, 403, 448, 479, 716, 739, 1081, 1142, 1190ss, 1475 ss, 1609 ss.

332) Ideo damnata est ab *Alexandro VII.* haec (42) propositio: *Licetum est mutuanti aliquid supra sortem exigere, si se obligat ad non repetendam sortem usque ad certum tempus* (D. 1142).

®») Cf. D. 1475 ss.

®“) Cn. 1543.

2. *Damnum emergens* est positivum detrimentum, quod mutuans subire debet, eo quod alteri mutuo dat rem suam; v. g. quia non poterat rem emere, quam postea maiore pretio emere debet; atqui manifestum est pro damno, quod aliquis in favorem alterius subit, compensationem exigere posse.

3. *Periculum sortis* est *speciale* periculum, quod prudenter timetur, ne mutuans rem suam non recuperet vel solum cum difficultatibus et expensis. Hoc periculum mutuo externum et pretio aestimabile est, quare si mutuans revera illud subire debet, licite pro eo aliquid exigit; et quo maius est periculum amittendae sortis, eo maiorem compensationem exigere potest.

a. Pro *communi* periculo, cui res quaelibet et ideo etiam res mutuata apud mutuantem obnoxia est, nihil accipere licet, quia hoc periculum mutuo est internum; pro *speciali* autem periculo, cui res apud mutuarium exposita est, aliquid praeter mutuum accipere licet, quia hoc periculum pretio aestimabile et mutuo externum est.

b. Periculum sortis oriri potest vel ex parte rei mutuatae, si haec e. g. per vias periculosas transvehenda sit, mutuarius vero re pereunte restituere non possit; vel ex parte mutuarii, si hic sit homo parum fidus, negligens vel fraudulentus, quo fit, ut mutuum absque molestiis ac litibus recuperari non possit; ita spes recuperandi minuitur.

4. *Poena conventionalis* est mulcta pecuniaria a mutuuario ex conventionem solvenda, si rem mutuo acceptam ex propria *culpa* statuto tempore non reddat; nihil vero impedit, quominus contrahentes se mutuo obligent ad certam poenam solvendam, si deficient in contractibus.

Nota. Ex titulis probante ipsa Ecclesia iam antiquitus aliquod lucrum ultra sortem exigere licite poterat. Necesse autem erat, ut hi tituli revera existerent, ut peculiare pactum a mutuo distinctum inter mutuantem et mutuarium iniretur et certae condiciones servarentur, praesertim ut inter lucrum et titulum, ex quo lucrum percipiendum erat, debita proportio aequalitatis non excederetur.

§. 3. *De contractibus lucrativis circa pecuniam.*

580. Quamvis mutuum semper censebatur in se gratuitum, alii tamen contractus exstiterunt, quibus pecunia cum lucro collocari poterat.

1. *Societas* (Gesellschaftsvertrag) est contractus quo aliquis pecuniam, reunens dominium, committit mercatori vel artifici ad negotium frugiferum sub condicione participandi in lucro percepto.

Hic contractus iam S. Thomae notus erat³³⁵⁾, qui lucrum inde resultans licite percipi dicit, quamvis idem lucrum ex mutuo non permittit, quia pecunia est

³³⁵⁾ II. 11. 9. 78 a. 2. ad 5.

(illo tempore) merum medium permutationis, proinde primo usu consumptibilis et infructuosa. Attamen alio loco concedit pecuniam per accidens (secundum condiciones personarum et negotiorum) esse frugiferam in virtute. Sed raro illis temporibus occasio erat pecuniam ita collocandi.

2. *Emptio censuum* (Rentenkauf) est contractus, quo quis summam pecuniae dat, ut emat ius percipiendi redditum ex re frugifera vel ex industria personali alterius. Etiam hic contractus licitus est^{33*)}.

Solum de hac re diu disceptatum est inter theologos, an etiam licitus sit, si ex alterutra vel utraque parte redimibilis (retractabilis) est, quo in casu eundem effectum habet ac mutuum cum lucro (vetito). Sed denique etiam census redimibilis fere communi consensu licitus declaratus est.

3. *Contractus trinus* (Dreier-Vertrag) est contractus societatis, cui adduntur duo contractus assecurationis: unus quo resignat parti lucris probabilis maioris, ut accipiat lucrum minus sed fixum; alter quo pro iterata resignatione partis lucris assecurat sibi certam receptionem capitalis.

Patet etiam hunc contractum in effectu similem esse mutuo cum lucro vetito; diu disceptatum est de liceitate, tandem licitus declarabatur, quia est contractus alterius generis³³⁷⁾.

4. *Montes pietatis* erant instituta pia, quae praestabant pauperibus mutuam pecuniam pro pignore, sed pro administratione parvum auctarium postulabatur, quod post discussiones ab Ecclesia licitum declarabatur³³⁸⁾.

Utique contractus, qui nonnisi mutuum larvatum erant (v. g. *Mohatra* — venditio alicuius rei ficta et statim addita retroemptio cum auctario) ab Ecclesia reprobati sunt³³⁹⁾.

5. *Titulus legis civilis*. Cum priori tempore raro admodum talia negotia fieri poterant, tamen, quo magis negotiatio praesertim transmarina et postea industria evolvebantur, eo frequentior erat occasio pecunias cum lucro collocandi. Ubi talia negotia frequentius in usu erant et utilia, gubernia per leges permittebant foenus v. g. 5 %. Hinc orta est discussio, an talis lex civilis, abstrahendo a probatione altius tituli externi, specialem titulum constituat foenus percipiendi³⁴⁰⁾. Ratio pro affirmativa parte erat: lex civilis, ubi bonum commune postulat, iuste dominium huius auctarii ab uno in alterum transferre potest; atqui bonum commune nunc temporis postulat magnam facilitatem pecuniae mutuandae ad commercium fovendum et haec facilitas promovetur per praemium foenoris. Alii auctores liceitatem deducebant ex eo, quod lex civilis non tam novum titulum praebeat, sed potius argu-

^{33<J)} *Callistus III. Const. Regimini universalis*. 6 maii 1455 (D. 716).

³³⁷⁾ *S. Alphonsus III.* 908.

³³⁸⁾ *Concil. Lalcran.* V. sess. 10 (D. 739).

^{33°)} *S. Officium sub Innoc. XI.* prop. 40 (D. 1190).

³⁴⁰⁾ *Zech. Ricor moderatus* c. 1. sect. 5.

mentum sit aliorum titulorum universaliter in illa regione existentium (damnum emergens vel lucrum cessans). Alii auctores liceitatem negabant.

6. Per se patet, ex tali controversia multos fideles in conscientia inquietos fuisse et nihilominus talia negotia vitare fere non potuisse sine damno³⁴¹). Benedictus XIV. anno 1745³⁴²) iam concedit non solum ex titulis extrinsecis aliquid amplius exigi posse, sed etiam multoties occasionem dari per alios contractus pecuniam collocandi et exinde annuos proventus conquirendi sine peccato; attamen negat adesse *semper* tales casus. Saeculo autem sequenti ecclesia pluries interrogata respondit³⁴³), neque fideles neque confessarios illos absolventes inquietandos esse, si ad titulum legis civilis foenus percipiant; utique quamdiu aliqua spes erat, circumstantias oeconomicas et respectivas leges iterum mutatum iri, ecclesia addere solebat: adummodo parati sint standi mandatis s. Sedis*. Sed talis mutatio non accidit, immo potius res oeconomicae adhuc magis in dies foenus postulabant. Inde per Codicem sine illa restrictione permittitur foenus legale, nisi sit immoderatum.

581. De recenti lege ecclesiae. 1. De mutuo nunc s. Sedes tria clare edicit: *a.* Mutuum ex se esse contractum gratuitum: »Si res fungibilis ita alicui detur, ut eius fiat et postea tantundem in eodem genere restituatur, *nihil lucri* ratione ipsius contractus percipi potest.* *b.* Foenus legale in quovis mutuo licite percipi posse, nisi sit immoderatum: »In praestatione rei fungibilis non est per se illicitum *de lucro legali* pacisci, nisi constet ipsum esse immoderatum.* *c.* Exsistente iusto titulo etiam maius percipi posse: »Non est per se illicitum etiam *de lucro maiore* pacisci, si iustus ac proportionates titulus suffragetur*³⁴⁴).

582. Ad quaestionem, **cur hodie foenus legale licitum sit**, auctores etiam catholici diverso modo respondent, quamvis omnes in eo conveniant fundamentalem rationem esse in circumstantiis oeconomicis hodiernis, quae valde diversae sunt a prioribus. Utique nemo affirmabit hodiernum statum esse optimum.

1. Sunt qui dicant hodie semper adesse *titulos externos*, nec opus esse ut probentur in singulis casibus adesse, quia lex civilis praesumptionem legitimam statuit.

3«) *Duhr* in ZkTh. 25 (1900) 309 ss.

Enc. *Vix pervenit* (D. 1475—1479).

343) *Pius VIII.*, Resp. 18 aug. 1830 (D. 1609 s.), *Gregorius XVI.*, Deci, circa Resp. *Pii VIII.* (D. 1611 s.).

Cn. 1543.

2. Alii contractum prout hodie fieri solet, non esse mutuum dicunt, sed potius *locationem* pecuniae, eo quod unus contrahentium concedit alteri usum pecuniae, qui hodie non coïncidât cum dominio.

3. Iterum alia sententia fœnus hodiernum considerat ut *praemium legale pro servitio oeconomico* praestito alteri et communitati, ideoquē *confractum sui generis* hodie haberi.,

4. Denique multi rem explicant ex eo, quod pecunia hodie sit (improprie quidem, sed) actu *frugifera* et instrumentum negotiationis et productionis; pro hoc *speciali valore*, qui est pretio aestimabilis, eum qui mutuum praestet compensationem exigere posse.

a. Cum res frugifera proprio sensu ea dicatur, quae ex se interna fertilitate fructus producit ut arbor, vinea, ager, pecunia proprie res frugifera dici nequit, sed proprio sensu sterilis est, siquidem *pecunia pecuniam non parit*.

b. Improprio sensu res frugifera ea dicitur, quae repraesentat res frugiferas, quia *cum rebus frugiferis permutari potest*, vel quae inservit tamquam medium et instrumentum ad lucrum sibi comparandum; sed pecunia cum aliis rebus quibilibet permutari eisque substitui potest, ideo ipsa, quatenus rebus in se frugiferis substitui potest, repraesentat res frugiferas; insuper ea ope industriae atque commercii inservit tamquam medium et instrumentum ad lucrum sibi comparandum.

c. Etsi pecunia semper ex se apta erat, quae cum rebus frugiferis permutaretur aut tamquam medium lucrosi negotii adhiberetur, antiquitus tamen non eae erant condiciones oeconomicae, ut *facile et frequenter* id fieri potuisset: nunc vero tum propter communicationem facillimam inter diversas regiones, tum propter maximam extensionem industriae et commercii eae sunt condiciones oeconomicae, ut ubique facile rebus frugiferis substitui aut tamquam medium lucrosae negotiationis adhiberi possit. Quare pecunia, quae antiquitus non habebatur ut res frugifera neque ut talis haberi poterat nisi potentia, nunc res *actu frugifera* dici debet et unicuique licitum est *pro mutuo pecuniario mercedem accipere*, nisi ex lege caritatis gratis mutuare teneatur, independenter ab actuali exsistentia tituli externi.

§ 4. De foenere et de usura.

585. Notiones. *Fœnus* (Zins) distinguitur: legale, vulgare, conventionale.

a. *Fœnus legale* illud est, quod a lege constituitur.

Fœnus legale non ubique habetur: sunt enim societates civiles, in quibus eiusmodi leges aut nunquam exsistebant aut olim exsistentes abolitae sunt³⁴⁵). Sed ubi leges quantitatem fœnoris determinant, quam simul transgredi prohibent, istae leges in conscientia obligant, ut ad restitutionem teneatur, qui eam excedat, nisi extraordinarie magnum sit periculum sortis aut lucrum cessans

³¹⁵) Fœnus legale in Austria olim erat sex pro centum (6%) singulis annis, postea vero (1886) lege ista abolita fœnus etiam maioris cuiuslibet altitudinis lege non interdicitur. In Helvetia fœnus 5% exigere potest, salvo contractibus, legibus, consuetudinibus aliud statuentibus (OR 73. 314).

b. Foenus *vulgare* illud est, quod ex communi hominum usu constituitur.

Foenus vulgare ibi potissimum habetur, ubi foenus legale non existit; verum etiam in regionibus in quibus foenus legale statutum est, quandoque simul existit vulgare, quod illud excedit. Qui foenus vulgare excedit, iniustitiam committit, nisi peculiares circumstantiae excessum cohonestent.

c. Foenus *conventionale* illud .est, quod conventione et consensu mutuantis et mutuatarii constituitur.

Foenus conventionale locum habet, ubi nec foenus legale nec vulgare habetur. Eius mensura determinanda non est ex lucro, quod mutuatarius ex pecunia mutuata percipit, sed ex communi spe lucri, quod mutuans ex possessione et usu pecuniae percipere potuisset, et ex titulo externo, si in particulari casu eiusmodi titulus adsit.

584. Mensura feneratoris liciti generali norma determinari nequit, quia circumstantiae locorum, temporum et personarum, a quibus quantitas iusti feneratoris dependet, valde diversae sunt. Generatim dici potest illud foenus esse licitum, quod communi hominum iudicio et usu attentis industriae et commercii condicionibus in determinata regione constituitur.

a. Ex iure naturae mutuatarius non tenetur solvere foenus, ubi de eo solvendo nihil conventum sit, praesertim si ad breve tempus pecunia mutuetur. Verum attendendum est, quid in hac re statuatur ius positivum vel consuetudo recepta loci³⁴⁶⁾.

b. In nostris Europae regionibus foenus licitum ex ipsa fertilitate pecuniae in ordinariis adiunctis est 4—5 %. Ut maius lucrum percipi possit, specialis causa adesse debet, qualem constituunt tituli, propter quos antiquitus exigi poterat foenus, nisi ipse mutuatarius sponte maius lucrum offerat propter extraordinariam utilitatem, quam ipse ex mutuo percepturus sit. Ex his causis specialibus fieri potest, ut etiam magnum foenus 10—20 % licitum et iustum sit³⁴⁷⁾.

c. Sancta sedes monet, periculosum esse fructum pecuniae per modum regulae taxare et remittit ad praxim communem servatam ab hominibus timoratae conscientiae³⁴⁸⁾. Eadem s. sedes iam a. 1645 non reprobatur foenus valde magnum, dummodo respondeat titulo, praesertim periculo sortis. Sic respondit non esse inquietandos Christianos sinenses, qui pro mutuo recipiebant 30 %, taxam legalem illorum locorum.

585. De usura. 1. *Usura* (Wucherzins) est lucrum ex mutuo iniuste perceptum. Cum omne lucrum ex mutuo ratione ipsius mutui perceptum iniustum sit, usura definiri potest: lucrum ex ipso mutuo perceptum; et quia nunc temporis ex quovis mutuo (pecuniario) aliquod foenus licite percipitur, usura definiri potest *foenus excessivum*.

³⁴⁶⁾ C. G. § 608 s. et OR 73, 313 s. cum iure naturae concordant.

³⁴⁷⁾ S. *Officium* 18. dec. 1872. Assertum confirmat *Codex Cn.* 1543.

³⁴⁸⁾ S. C. Poenit. 18. april. 1889.

«. *Usura* sensu formali et obiectivo accipitur: *formaliter* est contractus, quo mutuans obligat mutuatarium ad dandum aliquid ultra sortem ex solo titulo mutui; *obiective* est lucrum ex mutuo vi mutui perceptum,

b. Antiquitus omne lucrum ex mutuo perceptum praesumebatur illicitum, ideo omne foenus rationem usurae censebatur habere, unde factum est, ut foenus in iure canonico idem significaret atque usura, et usurarii dicerentur, qui foenus ex mutuo accipiebant; hodie vero latum discrimen est inter foenus seu lucrum licitum et usuram seu lucrum iniustum.

2. *Usura dividitur in apertam*, quando expresse exigitur ratione mutui e. g. mutuo tibi centum eo pacto, ut mihi reddas centum et quinque; et in *palliatam*, quando latet in alio contractu, qui continet mutuationem, vi cuius exigitur lucrum. Alio igitur contractu veluti pallio tegitur, ut si quis aliquid carius vendit praecise propter dilatam solutionem.

3. *Usura (formaliter) est peccatum contra iustitiam commutativam* et inducit obligationem *restitutionis*; quod peccatum cum aequiparandum sit furto, gravitas materiae eodem modo determinanda est atque in furto.

Usurarii tenentur ergo ex iustitia usuras perceptas restituere mutuataribus vel eorum heredibus. Quodsi mutuatarii horumve heredes vel ignoti sint vel non amplius supersint, tenentur usuras pauperibus vel piis causis erogare. Eadem obligatio incumbit etiam usurariorum heredibus iuxta vires hereditatis.

§ 5. *De prohibitione usurae.*

586. *Usura (formaliter) prohibetur iure naturae, iure divino et iure ecclesiastico*³⁴⁹⁾.

1. *hire naturae* prohibetur, quia usura iustitiae commutativae repugnat: nam aliquid accipere ultra sortem est plus accipere quam valet id, quod datum est, cum mutuum natura sua contractus gratuitus sit (n. 577); atqui id in commutationibus repugnat iustitiae commutativae.

Ex his colligitur usuram ex mutuo perceptam per se semper esse peccatum contra iustitiam, sive mutuum exhibetur pauperibus sive divitibus. Quodsi usura a pauperibus exigitur, insuper contra caritatem peccatur.

2. *In s. scriptura* vetatur usura tanquam peccatum contra *caritatem*, praesertim illa, qua pauperes opprimuntur³⁶⁰⁾; in veteri testamento

.wo) Usque ad recentiora tempora usura etiam iure civili ubique prohibita erat; nunc vero leges usuram interdicentes fere ubique abrogatae sunt.

.iso) *Nec accipias usuras ab eo (fratre tuo) nec amplius quam dedisti. Time Deum tuum, ut vivere possit frater tuus apud te. Pecuniam tuam non dabis ei ad usuram et frugum superabundantiam non exiges.* Lev 25, 36. 37. *S/.. ad usuram non commodaverit et amplius non acceperit... vita vivet.* Ezech. 18, S. *Ad usuram dantem et amplius accipientem: numquid vivet? non vivet, cum universa haec detestanda fecerit, morte morietur.* Ib. 18, 13. Alia collegit Lehmkuhl l. n. 1301.

inter Iudaeos sub gravi prohibetur, toleratur in negotiatione cum extraneis.

Dices: non potest esse iure naturae prohibitum, quod olim Deus permiserat Iudaeis; atqui usuram eis permiserat: *Non foeneravis fratri tuo ad usuram pecuniam nec fruges nec quamlibet aliam rem; sed alieno. Fratri autem tuo absque usura id, quo indiget, commodabis*³⁵¹⁾, iam vero in mutuo extraneis dato semper erat periculum sortis, saepe lucrum cessans ob opportunitatem negotiandi.

In novo testamento supponitur in usu esse³⁵²⁾, sed ex caritate vitanda est etiam relate ad inimicos³⁵³⁾.

3. *Iure ecclesiastico.* Complures existunt eaeque severissimae leges ecclesiae usuram prohibentes, quarum praecipuae sunt³⁵⁴⁾:

Concilium viennense (1311) decernit velut *haereticum puniendum* esse, qui pertinaciter affirmare praesumat exercere usuras non esse peccatum.

Concilium lateranense V. (1515) tamquam exercitium usurae damnavit, squando quis ex usu rei, quae non germinat, nullo labore, nullo sumptu, nullo periculo lucrum foenusque conquirere studet.*

Alexander VII. hanc propositionem (42) damnavit: »Licitum est mutuanti aliquid supra sortem exigere, si se obliget ad non repetendam sortem usque ad certum tempus*; *Innocentius XI.* hanc (41) damnavit: »Cum numerata pecunia pretiosior sit numeranda, et nullus sit, qui non maioris faciat pecuniam praesentem quam futuram, potest creditor aliquid supra sortem a mutuatario exigere et eo titulo ab usura excusari.* Cf. etiam Innocentii XI. propositio 42.

Accedit *Benedicti XIV.* celeberrima encyclica: *Vix pervenit* ad episcopos Italiae l.nov. 1745 directa, qua leges antea latae approbantur et confirmantur.

His tamen ecclesia non omne foenus prohibuit, sed foenus usurarium; usurarium autem est foenus, quod ex ipsa pecuniae mutatione et usu percipitur: usurarium autem non est foenus, quod ex alio titulo legitimo mutationi et usui pecuniae externo percipitur³⁵⁵⁾.

Quamvis affirmari non possit encyclicam Benedicti XIV. *Vix pervenit* esse definitionem ex cathedra, tum quia ad solos Italiae episcopos directa est, tum quia non apparet doctrinam ibi expositam vi primatus proferri, tenendum tamen est, quod idem pontifex alibi docet: »Omne lucrum ex mutuo praecise ratione mutui perceptum omni iure, naturali scilicet, divino et ecclesiastico illicitum esse, perpetua fuit et est catholicae ecclesiae doctrina«³⁵⁶⁾.

351) Deut. 23, 19. 20.

352) Mat. 25, 27.

353) Luc. 6, 34. 35: *Et si mutuum dederitis his, a quibus speratis recipere, quae gratia est vobis?... Mutuum date nihil inde sperantes*, quia ex contextu sermonis hic non agitur de foenore, sed de ipsa sorte, cui renuntiare debet is, qui proximum, etsi sit inimicus, vere diligit: is enim quandoque mutuum dare debet etiam in iis adiunctis, in quibus praevidet se nihil recepturum esse.

354) Alias leges vide apud *Lehmkuhl* I. n. 1302.

355) Cf. s. *Thomas* II. H. q. 78. a. 2. ad 1.

356) De synodo I. 10. c. π. 4. 2.

Articulus quintus.

De emptione et venditione.

§ 1. *De emptione et venditione in genere.*

587. Notio. *Emptio-venditio* est contractus, quo duo inter se conveniunt de tradenda merce pro pretio. Tria ergo ad essentiam huius contractus pertinent: *a.* mutuus consensus ementis et vendentis; *b.* res aliqua sive mobilis sive immobilis tamquam merx; *c.* pecunia tamquam pretium.

a. Contractus iste in se quidem unus est, quia vero duos actus, emere et vendere, necessario involvit, duplici nomine coniuncto *emptiovenditio* significari solet.

b. Venditio est contractus *consensualis*, qui solo consensu perficitur; ergo ad essentiam huius contractus ex iure naturae nec rei et pretii traditio neque ulla sollemnitates (e. g. scriptura) requiritur. Iura tamen positiva plerumque statuunt, ut ipso consensu solum ius ad rem acquiratur, scilicet ex parte emptoris ius accipiendi mercem, ex parte venditoris ius accipiendi pretium, dominium vero seu ius reale in mercem et in pretium traditione mercis et pretii demum acquiratur³⁵⁷). Quae iuris dispositiones etiam in conscientia servandae sunt, nisi ipsi contrahentes scienter et voluntarie contra iuris civilis dispositiones quidquam inter se statuerint, quod licite facere possunt, dummodo servant normas iustitiae naturalis.

c. Ad essentiam huius contractus requiritur, ut fiat *de merce* ex una et *de pecunia* ex altera parte seu de pretio pro merce et de merce pro pretio tradenda: etenim si ex utraque parte de merce fiat, non habetur venditio, sed permutatio, et si ex utraque parte de pecunia fiat, habetur cambium.

588. Divisio. 1. *Emptio-venditio* dividitur in *naturalem* et *artificialem*. Dicitur naturalis seu oeconomica, si emanatur, quae ad sustentationem sunt necessaria, et illi superflua vendantur; et dicitur artificialis, si res emanatur cum animo eas cum lucro vendendi. *Emptio-venditio* artificialis dicitur *negotiatio*.

2. *Emptio-venditio artificialis* duplex est: *lucrativa*, quando res emitur, ut absque sui immutatione maiore pretio vendatur; *et simpliciter artificialis*, quando res emitur, ut naturaliter vel per industriam immutetur et immutata maiore pretio vendatur. Priore venditione negotiatio strictiore sensu, posteriore vero negotiatio latiore sensu exercetur.

§ 2. *De obligationibus venditoris et emptoris.*

Obligationes venditoris referuntur: *a.* ad rem vendendam; *b.* ad rei vendendae defectus manifestandos; *c.* ad rem venditam tradendam; *d.* ad rei venditae assecurationem.

³⁵⁷) Ita etiam C. A. § 1053, C.G. § 433, OR 184, ZGB. 656, 714, quibuscum concordat ius Romanum, non autem Anglicum nec Belgicum.

589. Quoad rem vendendam. Emi et vendi possunt res omnes in commercio positae, nisi speciali iure alienari prohibeantur ut hereditas personae adhuc viventis.

Itaque: *a.* Res exstantes *in re* ut pecora, fructus demessi.

b. Res exstantes *in spe*, tum eae, quae exspectantur ex causa naturali, ut fructus pomarii, partus animalium nondum orti, tum eae, quae sperantur ex casu fortuito, uti lucrum ex iactu aleae, pisces ex iactu retis.

Illae sub tacita condicione emi censentur: *si quae nascantur*. Si tamen fructus iam sunt pendentes vel iam existentes ut segetes in herbis, venditio est absoluta, ita ut periculum ferre et totum pretium solvere debeat emptor, etsi fructus non maturescant vel sata grandine pereant. *Hae* absolute emuntur, quia solum emitur spes.

c. Emi et vendi possunt etiam res *incorporeae* ut iura, credita.

1. Res physice aut saltem moraliter debet esse *ea, quam emptor petit*, alias venditio propter errorem substantialem invalida est, et venditor reus est *mmstrtiae*³⁵⁸

a. Moraliter saltem: etsi enim res data physice sit diversa ab ea, quam petit emptor, si tamen moraliter sit eadem, e. g. si aequae bona et emptori aequae utilis sit ad finem a se intentum, contractus valet, quia res venales secundum moralem aestimationem taxantur. Ideo valide et licite venditur medicamentum physice quidem a petito diversum, quod tamen ad finem intentum aequae conducit ac petatum.

b. Si ergo rei naturali petitae substituitur artificialis e. g. vinum, quod non est de vite, butyrum, quod non est ex lacte, contractus per se invalidus est; si tamen eiusmodi res artefactae non sunt noxiae et communiter venduntur, contractus est validus, modo emptor non expresse petierit rem naturalem, et venditor pretium pro valore rei venditae minuerit³⁵⁸).

2. Res debet esse *propria*, non aliena; venditor enim dominium rei, quam scit esse alienam³⁵⁹ transferre non potest.

Attamen *emptor, si est bona fide*, saltem possessor bonae fidei fit, et ideo praesumitur habere dominium et potest rem retinere usque dum certo probetur eam esse alienam (casus evictionis). Immo, iura recentia emptori bonae fidei dominium concedunt (excepto casu, quo res vero domino furto ablata vel amissa fuerat), cui dispositioni etiam in conscientia stari potest³⁵⁰). Ergo si B rem ab A commodatam vendit C, et hic est bona fide, fit dominus; A autem solum regressum habet ad B.

Si *venditor est bona fide*, pretii soluti dominium acquirit usque dum certo probetur rem esse alienam (casus evictionis). Proinde venditor qui *mala fide* rem alienam vendit, non potest retinere pretium et fit culpabilis de omni damno emptoris praevisto.

3. Res debet esse *pura*, non adulterata seu mixta; ideo certe iniustitia committitur, quando mercis tanta est mixtio, ut si ab ementibus cognosceretur, mercem tali pretio non emerent.

358) Cf. *s. Alphonsus* n. 820. *Ballerini-Palmieri* III. n. 795. *Lehmkuhl*, *Casus consc.* 4 I. n. 870.

359) C. G. § 932 ss. cf. *Lehmkuhl*, *Das BGB.* p. 242 ss. *ZGB.* 934.

Licet reni mixtam communi pretio vendere, si res ante mixtionem eâ, quae communiter venditur, perfectior est, post mixtionem vero eâdem non est deterior³⁶⁰).

Idem dicendum videtur de illis mixtionibus moderatis, quae a mercatoribus passim fiunt et ab eumentibus saltem peritis probe cognoscuntur, nec tamen mercem communi pretio emere recusant.

590. Quoad manifestationem defectuum.

Defectus alii sunt *substantiales*, qui rem vendendam aut nocivam aut plane vel saltem notabiliter inutilem faciunt ad notum finem emptoris, alii *accidentales*, qui rem nec nocivam nec inutilem, sed solum minus aptam faciunt; item alii sunt *manifesti*, quia facile ab omnibus notantur, alii *occulti*, qui passim non facile notantur.

1. Venditor defectus *substantiales* emptori eos non advertenti manifestare tenetur, etsi non interrogetur, alias contractus propter defectum consensus invalidus est, et venditor pretium reddere tenetur.

2. Si de defectibus rei in genere vel de aliquo defectu in specie *interrogetur*, venditor manifestare tenetur etiam *defectus accidentales*, sive occulti sunt sive manifesti; quodsi eos non manifestat, et magis si eos occultat, dolum committit et proinde contractus rescindibilis est, quando error ansam dedit contractui; econtra quando emptor cognito vitio rem nihilominus emisset, sufficit pretium pro ratione vitii minuere.

3. Si de defectibus *non interrogetur*, venditor defectus accidentales manifestare non tenetur, ne occultos quidem, etsi rem minus utilem faciunt, et contractus validus et licitus est, modo dolus non intervenerit et pretium pro ratione defectus minuat. Quodsi emptor adeo imperitus est, ut etiam defectus manifestos non videat, de omnibus moneri debet³⁶¹).

591. Quoad rei traditionem. 1. Tenetur rem venditam emptori tradere in eo statu, in quo erat tempore venditionis, et quidem tempore, loco et modo, de quibus inter contrahentes conventum est, et deficiente conventionem, prout lege civili aut consuetudine recepta determinatur, secus emptor ius habet rescindendi contractum et exigendi reparationem damnorum.

2. Tenetur rem venditam usque ad traditionem tamquam depositarius custodire; quare si res *ex culpa* venditoris damnum patitur, hic damnum emptori reparare tenetur; et id si ex culpa theologica, ante, si ex culpa iuridica, post sententiam indicis. Quodsi res *casu* damnum patitur, pro diverso tempore, quo dominium in emptorem transit, res modo emptori, modo autem venditori perit.

³⁶⁰) S. *Alphonsus* n. 820.

³⁶¹) Cum his fere concordant iura positiva C. A. § 871 s. C. G. § 459 ss. OR 200.

3. Fructus rei venditae et nondum traditae ad eum pertinent, qui eius dominus est, cui proinde fructificat, sicut ipse per se eius periculum ferre debet.

Si eadem res *successive* duobus venditur et secundo emptori traditur, distinguendum est pro diverso tempore, quo dominium transfertur. Si prima venditione dominium translatum est, secundus emptor dominium acquirere nequit, et proinde res primo emptori tradenda est; si prima venditione dominium translatum non est, secundus emptor, si bonae fidei est, rei traditione saltem ex iure positivo dominium acquirit i. e. rei traditio constituit ius *in re*, quod vincit primi emptoris ius *ad rem*. Verum primus emptor a venditore indemnus servari debet³⁰²).

592. Quoad assecurationem. 1. Venditor tenetur emptori securitatem praestare *de tranquilla rei possessione*: venditor enim hac solum condicione ius in pretium acquirit, quod res vendita plene in potestatem emptoris transeat; atqui res non est plene in potestate emptoris, nisi pro casu evictionis assecurata sit.

Rem *evincere* significat rem vincendo auferre: *evictio* (Entwindung) definitur: legitima deturbatio emptoris a possessione rei emptae, quae vel integre vel ex parte a vero eius domino revindicatur.

2. Venditor tenetur de *evictione*, i. e. in casu evictionis reddere debet pretium mercis, si possibilitatem vel periculum evictionis emptori non declaravit; quodsi venditor nullam causam evictionis cognoscit, convenire potest cum emptore, quod de evictione non teneatur, quae tamen conventio in venditore malae fidei nulla est.

Inde in casu evictionis, cuius causa non fuit manifestata, venditor aut contractum rescindere aut alio modo damnum emptoris reparare tenetur³⁰³).

3[^] Venditor tenetur emptori securitatem praestare *de vitiis rei occultis* et proinde aut pretium restituere aut illud minuere, prout supra (n. 590) dictum est.

595[^] Obligationes emptoris. 1. Si venditor ignorat valorem rei suae earnque infra iustum pretium vendere intendit, emptor tenetur eum *monere* vel saltem infimum pretium offerre. Pariter si emptor ignorat valorem mercis et offert pretium iusto maius, venditor eum monere debet, alias emptio-venditio esset iniusta: neque enim supponi potest venditorem pretii defectum aut emptorem eius excessum liberaliter donare velle.

Neque tutus in conscientia esse potest emptor, qui maiorem rei valorem cognoscens minus pretium offert et venditori maiorem valorem ignoranti dicat, quod velit condonare, si res aliquid amplius valeat, quia venditor in hoc casu excessum iusti pretii non libere donat, sed ex pacto et coacte, cum alias emptor non velit emere.

362) Cf. *Lehmkühl*, Casus consc. I. n. 873.

303) OR 192 ss.

2. Tenetur *pretium solvere*, et quidem tempore statuto, si tempus solutionis determinatum fuit; si nullum determinatum fuit, quando traditur merx. Quodsi pretium non solvitur, venditor rem tradere non tenetur; et si solutio pretii ultra tempus vel conventionem vel consuetudinem determinatum differtur, etiam foenus solvendum est.

3. Tenetur *mercem acceptare*, et quidem tempore determinato, si quod statutum fuit; si nullum determinatum fuit, contractus statim executioni mandari debet; quare venditor ius habet exigendi, ut emptor statim mercem acceptet et pretium solvat.

Num licita sit mercatorum praxis, qua emptores, qui plus iusto solverunt, ius amittant excessum recuperandi. — Exclusa fraude haec praxis licita est, si venditor, cui ex errore minus iusto solutum fuit, aequè amittit ius exigendi defectum atque emptor recuperandi excessum: ex utraque enim parte tunc aequale est periculum subeundi damnum.

§ 3. De iusto pretio³⁶⁴⁾.

594. Notio. *Pretium* est valor rei pecunia expressus. *Valor* rei est communis hominum de re aestimatio in aliqua regione, quae aestimatio potissimum ab utilitate dependet, quam res hominibus affert. *Iustum* dicitur pretium, quod mercis valorem adaequare censetur. Porro triplex distinguitur pretium: *legale*, *vulgare* seu naturale et *conventionale*.

595. De pretio legali. 1. Pretium dicitur *legale*, si per auctoritatem civilem directe determinatur.

a. Potest enim auctoritas civilis etiam indirecte v. g. ope vectigalium pretium rerum augere vel minuere; tale pretium vero non dicitur legale, sed est vulgare huius regionis.

b. Pretium legale in circumstantiis ordinariis non solet statui, sed plerumque solum tempore famis vel belli; non habet ambitum inter summum, medium et infimum, sicut vulgare, sed solet mathematicè definiri vel tamquam maximum vel minimum.

Utrum tale statutum opportunum sit vel promovens bonum commune, dubitari potest. Fortasse alia media melius finem assequerentur, v. g. impediendo efficaciter, ne res cotidiani usus a paucis divitibus coemantur vel per plures manus ad solum lucrum faciendum transeant.

c. Homo *privatus*, qui scientia iuste acquisita mercis pretium legale brevi mutandum cognoscit, potest sine iniustitia res suas pretio currente vendere vel alienas emere, quia pretium adhuc est iustum; attamen contra caritatem peccat, si hoc agendi modo pauperi ob lucrum suum grave damnum infert. Persona publica autem, cui non licet cum aliorum damno uti scientia, quam vi muneris habet, summum res ad proprium usum necessarias emere aut res suas superfluas vendere potest.

361) *Worterbuch der Politik* IV. s. v. Preis, Preisgerechtigkeit.

(1 2. Lex, quae pretium legale determinat, in conscientia obligare potest; nam auctoritas publica in his rebus competens est, et bonum commune postulare potest, ut etiam ex iustitia commutativa obliget.

a. Hoc certe valet pro legitime statutis taxis (v. g. pro servitio notariorum vel usu viarum ferrearum). In his casibus postulans tacite promittit pretium lege statutum.

Si vero agitur de pretio rerum usus cotidiani, saepe dubitari potest de servata iustitia et opportunitate; pendet ergo obligatio in conscientia a publica persuasione de mente legislatoris et de aequitate pretii.

b. Qui ergo sine iusto titulo rem ultra taxam legalem vendit, supposita obligatione in conscientia, iniustitiam committit et excessum pretii emptoribus restituere debet Immo frequenter etiam ille, qui rem infra taxam legalem vendit, iniustitiam committit, non quidem erga emptores, sed erga alios venditores, quibus hoc modo damnum infertur, quod reparari debet. Pretium enim legale non solum in favorem eumentium, sed saepe etiam in favorem aliorum vendentium statuitur. Num hoc reipsa per legem, in conscientia obligantem factum sit, ex tenore legis colligendum est.

596. De pretio vulgari seu naturali. Notiones. 1. Pretium vulgare dicitur, quod 'communi hominum aestimatione determinatur, quod proinde homines determinato loco et tempore pro aliqua merce communitur solvunt (Konkurrenz- oder Marktpreis).

2. Pretium vulgare non est mathematice determinatum, sed /listin-guitur su/nmu/n, *medium* et *infimum*: prudens enim hominum aestimatio Tion est mathematice fixa atque determinata, sed moralem quandam latitudinem habet.

a. Quanta sit pretii vulgaris latitudo seu quanta sit distantia inter summum et infimum, una regula determinari non potest, cum ea a compluribus iisque diversis circumstantiis dependeat. Aestimatio enim hominum communis non intelligitur arbitraria, sed orta ex obiectiva utilitate rei. Generatim pretium rei ad vitam necessariae minorem, pretium rei superfluae maiorem, pretium rei admodum rarae et pretiosae maximam habet latitudinem.

b. Pro rebus, quae vitae usibus communiter inserviunt, latitudo iusti pretii inter infimum et summum *ordinarie* iuxta hanc normam determinari potest. Si pretium medium sit 5, infimum erit 4, summum 6; si medium sit 10, infimum erit 8, summum 12; si medium sit 50, infimum erit 45, summum 55; si medium sit 100, infimum erit 90, summum 110. Circumstantiae tamen *extraordinariae* ut inexpectatus concursus emptorum in particulari casu e. g. in nundinis efficere possunt, ut pretium summum notabiliter augeatur³⁰⁵).

c. Circumstantiae, quae ordinarie in mercium valorem venalem influunt, sunt potissimum abundantia aut penuria mercium, abundantia aut inopia pecuniae, multitudo emptorum et venditorum, modus vendendi aut in parva aut in magna quantitate, expensae, damna, pericula, labores, quae *communiter* occurrunt in conquirendis et conservandis mercibus: eorum enim compensatio iuste exigitur. *Communiter occurrunt*: nam ob singularis alicuius mercatoris expensas vel labores pretium augeri non potest, quia unius expensae et labores non mutant communem aestimationem, quae respicit communiter contingentia.

305) Cf. S. Alphonsus n. 804. Lehmkuht 1. n. 1329.

597. Principia. 1. Deficiente pretio legali iustum haberi debet *pretium vulgare*: communis enim aestimatio indicat valorem venaiemfquem res in illo loco habet.

Communis aestimatio pretium facit iustum, etsi illa videatur imprudens; hinc apud barbaras gentes aurum vel ebur iuste permutari possunt pro vitro vel pro pannis: commune enim iudicium rebus, quae alibi minimi valoris sunt, apud illas gentes magnum tribuit valorem³⁶⁰⁾.

2. Quoniam quodvis pretium vulgare iustum est, merces intra limites pretii vulgaris sine laesione iustitiae vendi emique possunt, pretium autem, quod summum excedit aut infimum non attingi'. 'ar;c cen-seri debet imustum.

a. Qui ergo rem vendidit supra summum, excessum restituere, et qui rem emit infra infimum, defectum supplere tenetur. In foro externo conceditur actio ad rescindendam venditionem tum emptori tum venditori, qui ultra dimidium iusti pretii deceptus est³⁶⁷⁾ Ex hoc legis statuto non sequitur emptorem aut venditorem, qui alterum citra dimidium iusti pretii decipit, in foro interno a restitutione excusari.

b. Fieri potest, ut etiam pretium, quod summum non excedat, sit iniustum, ubi nempe venditor fraudibus vel mendaciis emptorem adducit ad maius pretium dandum quam dedisset, si deceptus non fuisset; quivis enim ius habet exigendi, ne fraudibus impediatur, quominus emat pretio, quod dare voluisset, quodque non est iniustum. Attamen mendacia, quibus mercatores rei pretium exaggerare solent, non censentur verae fraudes³⁰⁸⁾.

3. Ex *iusto titulo* licitum est rem vendere supra pretium vulgare summum, vel infra infimum emere.

598. Eiusmodi titulus habetur: a. Si venditor ex venditione vel emptor ex emptione *peculiare damnum* patitur.

Si quis in gratiam emptoris statim vendit mercem, quam servasset in aliud tempus, quo maius pretium habitura fuisset, pretium supra summum exigere potest; et si quis in gratiam venditoris nunc emit rem, qua demum indiget, quando minoris pretii erit, pretio infra infimum emere potest.

b. Si venditor erga rem, quam in gratiam alterius vendit, *specialem affectum* habet: venditor enim se privat voluptate, quam res ei praebet; sed haec privatio pretio aestimabilis est, quod ultra pretium vulgare summum exigi potest.

«. Communis sententia cum s. *Thomas*³⁶⁰⁾ negat licite maius pretium exigi posse, quia res *emptori peculiarem utilitatem* vel voluptatem affert? venditor enim exigeret pretium pro aliquo, quod suum non est. Sunt tamen inter recentiores (*Gousset, Schwane, Marres, Waffelpert, Génicot*), qui probabilem habent opinionem contrariam. Neque omni prorsus ratione haec sententia caret; qui enim nulla necessitate cogente sciens in maius pretium consentit, excessum

360) cf *Lugo* disp. 26. n. 42.

367) C. A. § 1060.

308) *Génicot* l. n. 633.

3«») Cf. *Summa* II. II. q. 77. a. 1.

iusti valoris donare censetur. Atqui id hodie usus fere communis habet, ut res, quae emptori peculiare commodum affert, carius vendatur. Pretium tamen exorbitans nullatenus exigere licet.

β) Omnes autem affirmant id tunc tantum valere, quando emptor ex re emenda non quaerit nisi commodum vel voluptatem; eum vero iniustitiam committere, qui ideo maius pretium exigit, quia alter hac re indiget: mera enim indigentia et necessitas, quae alium cogit ad rem emendam, non est pretio aestimabilis, neque indigens excessum pretii donare censetur.

c. Si venditor *rem ultro vendendam offert*, infra pretium infimum emere licet: etenim valor rei vendendae eo magis decrescit, quo maius est obsequium, quod venditori emptione praestatur; unde adagii instar dicitur: *Res ultro oblatae vilescent*.

d. Si solutio pretii differtur, res carius vendi, et si ea *anticipatur*, res vilius emi potest: sicuf enim ex anticipata solutione luorum, ita ex dilata solutione damnum emergit.

Num merces infra pretium vulgare infimum vendere liceat ad emptores alliciendos, si hoc modo alii venditores damnum patiuntur.

a. Haec agendi ratio per se nec iustitiae nec caritati repugnat, sive alii venditores merces eodem vili pretio sibi comparare eodemque eas vendere possunt, sive non possunt, *modo fraudes et mendacia (unlauterer Wettbewerb) excludantur*. Non repugnat iustitiae, quia venditores utuntur iure suo; nec caritati: cum enim caritas non obliget cum gravi incommodo, non exigit, ut quis se privet lucro, ne alius patiatur damnum.

b. Si venditores, qui merces suas cum damno aliorum infra pretium infimum vendunt, mendaciis aut fraudibus utuntur, contra iustitiam agunt et alias venditoribus damnum reparare tenentur, si e. g. merces adulterant aut pondera et mensuras imminuunt. Patet iustitiam in hoc casu non laedi erga emptores, si nimirum eodem gradu pretium minuitur, quo quantitas vel qualitas mercis minuitur, sed eam laedi erga alios venditores, a quibus emptores fraude avertuntur.

Nota. In praecedentibus, si dicitur iustitiam non laedi, tamen quandoque caritas laedi potest, ut si quis in communi penuria alimentorum quibusdam artibus (quamvis non iniustis) augmentum pretii vulgaris producit, ita ut ex aliorum miseria lucrum capiat. — Iustitiam vero laedunt, qui tempore penuriae res accumulantes vel retinentes falsam rerum penuriam et ita augmentum pretii producunt³⁷⁰).

599. De pretio conventionali. 1. Pretium *mere conventionale* dicitur, quod libera venditoris et emptoris conventionione determinatur (Sonderpreise).

^{31°}) Cf. *Umberg*, Der Schleichhandel, Theol. pr. Q. (Linz) 96 (1948) 65—72.

2. Pretium mere conventionale illae res habent, quae, utpote extra commune commercium positae, nec pretium legale nec vulgare habent.

3. Harum rerum pretium conventionale iustum est, nisi sit irrationabilis plane magnitudinis.

4. Admodum paucae res habentur, quae pretio mere conventionali emi et vendi possunt:

a. Opera eximiae artis ut picturae a celebri artifice exaratae, vel res valde pretiosae ut gemmae extraordinariae magnitudinis, vel res valde rarae ut manuscripta antiqua.

b. Res viles vel usu iam attritae, ut sunt res, quae a veteramentariis venduntur.

c. Res, quarum communis valor ab utroque contrahente aequaliter ignoratur, de quo tamen dubitant, ita ut uterque emolumento vel damn aequaliter se exponat.

a. Si contrahentes in hoc casu nihilominus de certo pretio conveniunt, sibi invicem excessum vel defectum pretii condonant, quare si emptor postea rem cum maximo lucro vendit, de iure venditori nihil reddere tenetur.

b. Ab hoc casu distinguendus est casus, in quo uterque contrahens in ipsa re errans rem magni valoris exiguo pretio emit. Hinc invalidus est contractus, quo quis vili pretio emit gemmam, quam uterque reputabat vitrum, vel ille, quo quis exiguo pretio emit imaginem pretiosam celeberrimi pictoris, quam uterque contrahens existimabat vulgarem tabellam: habetur enim error substantialis.

Si *res pretiosa parvo pretio emitur*, de iustitia venditionis ita iudicium ferendum est: res tanti valet, quanti *communiter* aestimatur. Hinc

a. Si verus rei valor ab omnibus in arte peritis cognoscitur, venditio iniusta est, quia res in communi aestimatione maiorem valorem habet. Quod si verus rei valor sive casu sive propter singularem peritiam solum emptori vel paucis aliis cognitus est, publice autem in communi aestimatione ignoratur, venditio iusta est.

β. Si res in communi aestimatione vilis post venditionem tandem sive ab immediato sive a mediato emptore cognoscitur esse pretiosa, emptio iusta est, proindeque nec primus nec mediatas emptor ad aliquid tenetur, sed rem retinere potest.

γ. Si res vendita-empta in se ipsa omnino est incognita, utpote latens in alia re emptā — a piscatore emitur piscis, in cuius ventre reperitur res pretiosa; a veteramentario emitur vestis, in qua reperitur insuta res pretiosa — res, quae nullius est, fit primi occupantis, res, quae dominum habet, ipsius est; quod si dominus ignoratur, res habetur pro derelicta³¹¹).

§ 4. De venditionibus in specie.

Tres potissimum venditiones in specie considerandae sunt: venditio p^asub hasta, monopolium, venditio per proxenetas.

371) Cf. *Lehmkuhl* I. n. 1335. *Ballerini-Palmieri* 111. n. 773. *Génicot* I. 635. *Sporck-Bierbaum* II. tract. 6. n. 711 ss.

600. De venditione sub hasta. *Venditio sub hasta*, auctio, licitatio (Versteigerung) est venditio publica, qua pluribus emptoribus concurrentibus res ita venditur, ut adiudicetur maius pretium offerenti.

a. Venditio sub hasta altera est voluntaria, altera iudiciaria seu coacta, prout sponte fit a rei domino vel a lege imperatur e. g. ad solvendum creditoribus.

b. In venditione sub hasta res vendenda eo magis aestimabilis est, quo plures emptores concurrunt, quia pluribus concurrentibus et offerentibus spes est maius pretium accipiendi.

c. Iustum pretium in venditione sub hasta illud est, quod absque fraude ex ipsa licitatione constituitur, illud nempe, quod ab ultimo licitatore offertur, sive est supra summum sive infra infimum.

d. Aequalitas ad iustitiam contractus requisita in eo est, quod ex utraque parte sit eadem spes lucri et idem periculum damni.

601. *Obligationes venditoris*, a. Tenetur rem tradere plus offerenti, etsi pretium infra infimum haeserit: venditio enim sub hasta implicite contractum continet rem ei tradendi, qui plus offert, nisi existat consuetudo retrahendi rem, si non offeratur saltem pretium infimum.

Nostra aetate in pluribus locis consuetudine factum est, ut in licitationibus voluntariis dominus rem suam retrahat, si non datur optatum pretium³⁷²⁾.

b. Non licet fictos licitatores mittere, qui sine animo rem emendi solum rei pretium augere intendunt: licitatores enim ius habent exigendi, ut pretium solum per concursum emptorum, non autem fraudibus augeatur.

Num ipse venditor, sive per se sive per alium, licitatoribus se aggregare possit, auctores dissentiunt. Si licitatio coacta est, id communiter concedunt, quia venditio non ab ipso, sed ipso invito fit; si voluntaria est, id interdicunt, quia hoc idem esset ac rem retrahere.

c. Non licet res pro venditione expositas et a licitatoribus iam perillustratas postea in deteriores commutare.

602. *Obligationes emptorum*, a. Tenentur cavere, ne alios vi vel fraudibus impediant a licitando aut a maiore pretio offerendo. Hac re dupliciter contra iustitiam peccatur, tum adversus eum, -qui impeditur a licitando, tum adversus venditorem, qui maiore lucro privatur.

b. Alios rogare possunt atque hortari² ut a licitatione abstineant, quia venditor ius non habet, ut quis ad emendum concurrat. Num iniustum sit cum alio de non licitando convenire, disputant.

S. *Alphonsus* (n. 808) iniustum esse affirmat, quia venditor ius habet exigendi, ut quivis libere licitationi intervenire possit; *Lehmkuhl* (n. 1337) et *Ballerini* (n. 771) probabiliter negant, quia quorundam conventio abstinendi a licitatione non impedit, quominus alii concurrant; ut autem determinati homines ad licitationem concurrant, venditor exigere nequit. Insuper a licitando non impeditur vi vel fraude, sed medio iusto, pacto scilicet libere inito.

³⁷²⁾ OR 229.

c. Cum aliis licitatoribus pacto convenire possunt, ne plus offerant, dummodo offerant pretium iustum saltem infimum. Id non est contra Iustitiam, quia venditor mediis non iniustis solum impeditur, ne plus accipiat; sed neque contra caritatem, quia venditor rem suam retrahere potest, si non offeratur optatum pretium.

Ex parte praeconis, qui auctioni intervenit, iniustitia committitur *a.* si auctionem de industria eo tempore facit, quo scit, paucos emptores adfuturos esse, ut eius amici vilius emant; *b.* si rem citius solito in favorem amici adiudicat. Ideo restituere tenetur usque ad pretium iustum.

603. De monopolio³⁷³). *Notiones.* 1. Monopolium est exclusiva potestas certas merces vendendi, quae uni vel paucis tantum competit.

2. Distinguitur *monopolium iuris* seu legale, quod auctoritate publica, et monopolium *facti*, quod absque publica auctoritate facto privatorum exercetur. Hoc monopolium eo potissimum oritur, quod unus vel plures emptores omnes certi generis merces in aliquo loco pretio modico coemunt vel impediunt, ne merces similes aliunde advehantur, easque postea magno pretio vendunt.

Monopolium iuris aut est *publicum* (Staatsmonopol), si ipsa societas civilis ius certas merces vendendi sibi reservat; aut est *privatum*, si homo aut societas particularis exclusivum ius habet certas merces vendendi.;

604. *Asserta.* 1. *Monopolium iuris publicum* per se licitum est, etsi propterea certae merces supra pretium summum vendantur, quod alias excluso monopolio haberent. Pertinet enim hoc monopolium ad media, quae auctoritas publica adhibet, ut sibi comparet pecuniam necessariam ad promovendum bonum commune, ac proinde auctum rei pretium rationem tributi indirecti habet.

2. *Monopolium iuris privatum* pariter licitum est: potest enim auctoritas publica ex iusta causa boni communis hominibus aut societatibus particularibus iura et privilegia concedere, quae stimulent industriam, qualia concedi solent novae artis inventoribus. Qui hoc monopolio gaudent, contra iustitiam peccant, si res suas nimio pretio vendant; aegre autem statui potest iustum talium rerum pretium, praesertim si sint nova arte confectae. Alii contra iustitiam peccant, si illorum privilegium laedunt, eo quod res similes conficiant et vendant.

3. *Monopolium facti* per se non repugnat *iustitiae*, modo venditores non excedant summum pretium, quod res habuit ante monopolium: nam coemendo certi generis merces alicuius loci utuntur iure suo eas-

³⁷³) *Wdrterbuch der Politik* IV. s. v. Monopol.

que iusto pretio, ut supponitur, vendunt. Est autem contra *caritatem*, si alii, praesertim pauperes, cum gravi suo incommodo coguntur res necessarias maiore pretio emere³⁷¹⁾.

v y ^v

l

K

4. Monopolio facti similis est *conventio*, qua omnes eiusdem mercis venditores conspirant, ne *infra certum pretium* ulli vendant. Tales conventiones non raro hodie ineuntur, sive inter eos, qui in eadem civitate minutatim vendunt, ut pistorum, lanionum, sive inter eos, qui in quadam regione certam mercem fabricant et magna quantitate vendunt (Trust, Ring, Konzern, Kartell).

a. Haec conventio exclusa vi vel fraude non adversatur *iustitiae*, si pretium non excedit summum, quod res exclusa conventionem haberet: singuli enim mercatores utuntur iure suo non vendendi rem suam nisi summo pretio.

b. Adversatur autem *caritati* emptoribus debita, si hoc modo summo pretio venduntur res aut omnibus aut multis necessariae, quia cum damno suo pluris emere coguntur res, quas alias viliori pretio accepissent. Idem dici nequit de rebus non necessariis, quia ab emptione harum rerum abstinere possunt³⁷⁴⁾.

Nota. Quae de monopolio facti et de conventionibus dicta sunt, valent, si res in se consideratur. Saepe autem vitiantur ex fine operantis immoderata lucra faciendi, alios negotiatores perdendi, et ex abusibus gravia mala socialia exsurgunt, ita ut bono communi nociva fiant, dum econtra eidem inservire deberent. Pretia augentur sine proportionem cum labore et expensis, et exclusa libera aemulatione communis aestimatio vitatur, ita ut pretia fere ad libitum statui possint³⁷⁶⁾.

605. De venditione per proxenetas. *Notiones*, a. *Venditio per proxenetas* ea dicitur, quae ex commissione domini rei vendendae per alios fit.

b. *Proxenetes* (Makler, Sensal) dicitur, qui alterius nomine emit vel vendit.

a. Sunt proxenetae, qui auctoritate publica ad hoc munus exercendum constituuntur, et sunt proxenetae, qui a solis dominis ad certas res emendas vel vendendas constituuntur ut filii familias, qui pro parentibus, famuli, qui pro heris, opifices, qui pro iis emunt, a quibus opus perficiendum susceperunt.

β. Proxenetae alii *gratuito* officium suum praestant, alii *mercede* conducti sunt.

c. Proxenetae natura sua *mandatarii* sunt eorum, quorum nomine vendunt vel emunt; quare mandatarii obligationes proxenetae quoque

374) Cf. *Ballerini-Palmieri* 111. n. 798.

375) *Génicot*, l. 641. Cf. *Lugo* disp. 26. n. 172 ss.

376) Cf. *Pius XI*. Enc. *Quadr.* anno A. A. S. 23 (1931) 220.

applicandae sunt. In specie tenetur negotium domini sui fideliter gerere, kleoque comanunem diligentiam adhibere, ne vilius vendat neve carius emat.

606. *Principia.* 1. Proxenetā, qui rem vendit supra vel emit infra pretium a domino sibi designatum, non potest lucrum sibi retinere, nisi extraordinaria industria illud acquisierit: cum enim non suo sed domini nomine agat, non sibi sed domino acquirit, quod negotiando acquirit.

Attamen ad hoc attendendum est: si res propria atque indebita industria melior effecta et propterea pluris vendita est, pretium indebiti laboris sibi retinere potest, res autem ipsa semper domino fructificat.

2. Proxenetāe non licet rem determinato pretio vendendam sibi emere et postea eandem rem altiore pretio vendere et excessum sibi retinere: dominus enim hunc agendi modum, utpote sibi perniciosum, exclusisse censetur excepto casu, quo proxeneta adhibita morali diligentia alium emptorem non invenit. Attamen emptionem tunc serio peragere et rei periculum in se suscipere debet.

3. Proxenetā ea retinere potest, quae mercatores in ipsius favorem de iusto pretio remittunt. Attendendum vero, utrum mercatores de pretio remittentes revera ementi an mandanti favere intendant.

Si proxenetāe frequenter et pro diversis hominibus emunt ut opifices, potius in gratiam ementis pretii remissio fieri censetur; quodsi proxenetāe semper pro eodem emunt ut famuli et filiifamilias, mercatores potius in favorem mandantis de pretio remittere censentur.

4. Proxenetāe auctoritate publica constituti etiam leges civiles pro ipsis statutas observare debent.

Articulus sextus.

De locatione. (C. V. 1. §)

607. *Notio.* *Locatio* est contractus³⁷⁷⁾ quo alteri pro certo prodo usus vel ususfructus alicuius rei aut personae opera conceditur³⁷⁷⁾.

a. Qui usum aut ususfructum rei praebet, dicitur *locator*, qui pretium solvit, *locatorius* vel *conductor*; qui operam suam elocat, famulus vel *operarius*, qui pretium solvit, *herus*. Pretium ex pacto debitum *in pecunia* solvendum est; si alia res pro pecunia rependitur, non habetur contractus locationis, sed alius contractus innominatus.

b. *Locatio* natura sua est contractus *oneratus*: si quis enim alteri gratis alicuius rei usum aut ususfructum concedit, habetur commodatum; et est contrac-

377) C. A. N. §§ 1090—1121 (Bestandvertrag), §§ 1151—1164 (Dienstvertrag), §§ 1165—1171 (Werkvertrag); OR 253 ss (Miete), 275 ss (Pacht), 319 ss (Dienstvertrag), 363 ss (Werkvertrag).

tus *consensualis*, qui solo consensu ante rei locatae traditionem quoad essentiam iam perficitur. Quare contractu locationis per mutuum consensum inito nec locatori nec locatoric a contractu resilire licet.

c. Obiectum huius contractus duplex esse potest; usus vel usufructus rei materialis sive mobilis (equi, ovis) sive immobilis (domus, agri, praedii), aut servitia ab homine praestanda; ideo duplex distinguitur locatio: «. locatio rerum et β. locatio operae; illa simpliciter *locatio* (Mietvertrag—Pachtvertrag), haec *conductio* (Arbeitsvertrag—Lohnvertrag) vocari solet. His addi potest *conductio operis* (Werkvertrag), qua aliquod opus (aedificatio domus) perficiendum suscipitur.

§ J. De locatione rerum.

608. Obligationes. Quia contractus locationis similis est emptioni-venditioni (emitur et venditur ius utendi aliqua re vel percipiendi eius fructus), ea, quae supra de emptione-venditione dicta sunt, locationi quoque applicari debent; in specie vero haec notanda sunt:

1. Locatarius reparare tenetur damna, quae rei locatae accidunt, in his casibus:

a. Si ipse est eorum causa theologice graviter culpabilis;

b. Si ipse expressa conventionem *quaevis pericula* rei locatae in se suscepit;

Si per iudicis sententiam iuxta leges vigentes ad ea reparanda condemnatus fuerit³⁷⁸).

2. Leges positivae statuunt, ut in *locatione agrorum* aliqua pars pretii locationis remittatur, quando ager ob infortunium e. g. ob grandinem magna ex parte fructibus caruit. Quantitas pretii in hoc casu remittendi a iure determinari solet³⁷⁹).

Nota. a. Cum hodie in plerisque Europae partibus *conductores agrorum* ob tristes agriculturae condiciones in miseram sortem inciderint, locatores moneri debent, ne nimium exigant locationis pretium, ut conductor in ordinariis adiunctis ex fructu laboris sui honeste cum familia sua vivere possit.

b. Attamen normae instar, quam iustitia exigat, haec admitti nequit: locatarium de fructibus agrorum sumere posse, quae ad suam suorumque honestam sustentationem requiruntur, et pretium locationis solvendum non esse nisi de iis, quae supersunt. Pretium enim locationis conventionem determinatum solvi debet, etsi propter accidentale infortunium minores sint fructus agrorum. Neque iniusta dicatur eiusmodi conventio, ut idem pretium solvatur etsi minores creverint fructus, dummodo non exigatur maius pretium, quando fructus crescunt uberiores³⁸⁰).

³⁷⁸) Cf. C. A. 1096 s.

³⁷⁹) C.A. § 1104 ss.

³⁸⁰) Cf. *Génicot* l. 644. OR 287.

§ 2. *De contractu operae*³⁶¹⁾,

609. Notiones. 1. *Contractus operae* (Arbeitsvertrag) est contractus, quo unus ad certum laborem praestandum, alter vero ad mercedem pro labore solvendam se obligat.

a. Obiectum huius contractus non est id, quod industria seu labore producit, et pretium, quod valori rei productae respondet, sed est hinc quidem labor seu potius actio vis operativae (das Arbeiten), quam unus locat alteri, ut hic ad determinatum finem ea utatur, inde vero pretium, quod valori laboris respondet.

b. *Labor*, qui ex una parte obiectum huius contractus constituit, refertur ad operam personalem exhibendam, sive opera exhibenda est servilis sive liberalis, sive fructuosa sive infructuosa; ideo huc spectat conductio famulorum, operariorum, opificum, artificum, medicorum etc. Adiuncta temporum exigunt, ut contractus conductionis *inter heros et operarios* initus hoc loco potissimum consideretur.

c. Cum obiectum huius contractus non sint res materiales, sed *actiones humanae*, quae cum persona humana inseparabili nexu cohaerent, conductione tum ex parte operarii tum ex parte heri oriuntur officia et iura, quae absque laesione iustitiae praeteriri nequeunt.

d. Imprimis in hunc contractum intrat *ius naturale* hominis, ut suo labore sibi suaeque familiae omnia ad vitam necessaria acquirere possit³⁸²⁾; hoc ius fundamentale ne libera quidem partium conventionem exstingui potest.

Quibus ex rationibus recentiores auctores et etiam nonnulli legislatores contractus operae et operis nolunt considerare ut species contractus locationis, sed dicunt eos contractus sui generis et per se stantes³⁸³⁾.

2. Contractus conductionis non solum honestus et *licitus*, sed quandoque etiam ex lege naturae *necessarius* est³⁸⁴⁾.

a. Eius liceitatem socialistae ex duplici capite impugnant, tum quod homini non liceat alienare vires suas, tum quod iustitia exigat, ut operarius pro labore suo non determinatam mercedem, sed lucrum sibi debitum ex fructu laboris accipiat. De priore capite hoc loco, de altero inferius dicitur.

b. *Licitus* est atque honestus, quia homo in operationes suas plenum dominium habet et proinde de iis ad honestos fines disponere pro lubitu potest. Lege naturae *necessarius* est, quoties labor unicum medium exsistit, quo aliquis se

³⁶¹⁾ Leo XIII, Rerum nov.; Pius XL, Quadragesimo anno A. A. S. 23 (1931) 194 ss; Pius XII. (inter alias) allocutio in festo Pentecostes 1941 cf. *Periodica* 30 (1941) 229—242 cum annotationibus Gundlach ibidem 242—250. // Pesch, Nationalökonomie V 616—650 (Freiburg/Br. 1923); J. Biedlerlack, Die soziale Frage¹⁰ (Innsbruck 1925); Weber-Tischleder, Wirtschaftsethik (1931); Nell-Breuning. Die soziale Enzyklika 111—136 (1932). Idem, Beiträge zu einem Wörterbuch der Politik 111. s. v. Lohn, Lohngerechtigkeit (1949); Merkelbach, 11. n. 549—555.

³⁸²⁾ Leo XIII. Enc. Rerum novarum (D. 1938 c).

³⁵³⁾ Cf. Hürth-Abellan, II. n. 334, 2. c. Schilling II. n. 430.

³⁵⁴⁾ Leo XIII Enc. Rerum novarum (D. 1938 d). Pius XI. Enc. Quadr. anno (D. 2259. 2261).

suosque sustentare, vel quo aliquis ad certum finem ex obligatione obtinendum pervenire potest.

c. Per exaggerationem peccant, qui ex ipsa natura contractus operae deducere volunt ius operarii communicandi in proprietate (Miteigentumsrecht) et ius in condeterminationem oeconomiam (Mitbestimmungsrecht). Hoc negando *Pius XII.*³⁹⁵⁾ noluit negare per aliquam condeterminationem, aliis rationibus (boni communis vel contractus privati) fundandam, antinomiali inter classes societatis posse mitigari.

610. De iusta mercede³⁸⁶⁾. Sicut dominium, ita et labor humanus duplicem rationem habet: *individualem* et *socialem*.

Ratio est: Nonnisi per consociationem multorum, quorum alii intellectu, alii materia vel capitali, alii labore manuum suum quisque conferunt, porro per consociationem variarum artium et tutelam ordinis labor fructum suum gignere potest.

Inde etiam in determinanda iusta mercede tria capita respicienda sunt: 1. *Sustentatio congrua operarii eiusque familiae*.

a. Naturalis destinatio laboris haec est, ut homo medium habeat, quo implere possit officia a natura imposita. Haec officia sunt: conservare vitam, proindeque comparare necessariam sustentationem³⁸⁷⁾; insuper alere familiam et huic necessaria comparare³⁸⁸⁾; ex lege enim naturae ad virum pertinet alere uxorem et liberos, qua in re aliquatenus iuvare debet ab uxore et filiis adolescentibus.

b. Merces *individualis* quandam latitudinem habere potest per adiuncta externa, quae sunt: expensae pro acquirenda aptitudine, scientia, experientia; futurum tempus infirmitatis, senectutis, interruptionis laboris; specialia pericula vitae et sanitatis cum labore coniuncta etc.

c. Merces *familialis* intelligitur *absoluta* i. e. quae non variatur cum numero liberorum, sed in ordinariis adiunctis sufficit ad hoc, ut vir possit providere *sibi et suis* mediocrem pro condicione cibum, vestitum, habitationem, observare dies festos et alicui recreationi indulgere, praebere liberis congruam institutionem, occurrere morbis et calamitatibus, parare sibi senectutem non inopem; attamen non solum salarium patris haec praestare debet, sed accedere debet adiumentum uxoris per laborem domesticum (non autem extradomesticum, qui impediret officia uxoris) et filiorum, qui iam laborare possunt, et prudentia in ex-

³⁹⁵⁾ Cf. *Nuntius radioph.* (14. sept. 1952): »Deshalb setzt die kath. Soziallehre sich neben anderem so bewußt ein für das Recht des Einzelmenschen auf Eigentum. Hier liegen auch die tieferen Gründe, weshalb die Päpste der sozialen Enzykliken und wir selbst es verneint haben, aus der Natur des Arbeitsvertrages das Miteigentumsrecht des Arbeiters am Betriebskapital und daraus folgend sein Mitbestimmungsrecht, sei es direkt, sei es indirekt, abzuleiten. Es muß verneint werden, weil dahinter jenes größere Problem sich auftut. Das Recht des einzelnen und der Familie auf Eigentum ist ein unmittelbarer Ausfluß des Personseins, ein Recht der persönlichen Würde, freilich ein mit sozialen Verpflichtungen behaftetes Recht; es ist aber nicht *lediglich eine soziale Funktion*.c *Gundlach*, De iure con-gestionis salariatorum in *Per.* 43 (1954) 25—31.

æ*) S. *Thomas* 11. 11. q. 187. a. 3. *Pius XI.* Enc. *Quadr. anno* (D. 2262).

³⁸⁷⁾ 5 *Thomas* 11. 11. q. 164. a. 2. Enc. *Rerum nov.* (D. 1938 a), *Quadr. anno* (D. 2263).

³⁸⁸⁾ *Vermeersch-Creusen* II.3 n. 450; Enc. *Quadr. anno* (D. 2263).

pensis, qua v. g. operarius qui nondum matrimonio iunctus est, seponat, quae non sunt necessaria.

2. *Conditio officinae*^{38B)}, ne scilicet per immodica salaria existentia officinae periclitetur.

Ex officinae existentia pendet occasio laboris pro multis operariis. Attamen, si status officinae per culpam aliorum periclitatur, tale periculum non averti debet per diminutionem salarii operariorum.

3. *Bonum commune*³⁹⁰⁾.

Bonum commune damnum pati potest a. si multi operarii, etiam adhibita parsimonia et frugalitate, nihil unquam seponere possent, ut ad meliorem fortunam perveniant; b. si multi privarentur occasione laboris vel labor saepe interrumpetur; c. si salaria varia inter se et cum pretiis rerum necessariorum non convenientem relationem haberent. Inde in determinatione iustae mercedis etiam ad haec pericula attendendum est.

611. Asserta. 1. Non quodcunque salarium eo ipso est iustum, quod libere ab utraque parte acceptetur.

Ratio est, quia labor ex natura sua hanc destinationem a Deo ordinatam habet, ut valeat ad sustentandam vitam; inde si operarius non nisi ex metu vel necessitate consentiret, salarium esset iniustum³⁹¹⁾.

2. Iustitia commutativa imprimis exigit, ut operario *merces individualis*, eaque saltem minima pro opera solvatur.

a. Non servatur aequalitas inter datum et acceptum, quam iustitia commutativa exigit, nisi solvatur saltem merces individualis minima: operarius enim in utilitatem heri vires suas impendit; ergo herus operario retribuere debet saltem mercedem, quae sufficiat ad vires in gratiam heri detritas per victum, vestitum, habitationem restaurandas.

b. Iustitia commutativa exigit, ut merces aequivaleat valori, qui operae natura sua convenit; atqui valor, qui operae natura sua convenit, is est, ut operarius per eam acquirat necessaria vitae: *Dignus est operarius cibo suo*³⁹²⁾ (n. 610, 1).

«. Cum operarius ius habeat ex labore percipiendi necessaria vitae, per se non possunt evenire adiuncta, in quibus valor laboris et salarium labori integro aequivalens ita decrescat, ut sustentationi operarii non sufficiat, dummodo validus et bene moratus sit.

β. Operarius infirmus, cuius labor valorem sustentationi aequivalentem non habet, ex ordinatione naturae aliorum eleemosynis sustentari debet. Quamvis ergo propter obiectivam inaequalitatem inter laborem et mercedem per se laedatur iustitia, si merces ad acquirendam sustentationem impar sit, possunt tamen evenire casus, in quibus *per accidens* merces iusta minor sit, quam personalis minima.

38B) Enc. *Quadr. anno* (D. 2264).

390) Ibid. (D. 2265).

391) Enc. *Rerum nov.* (D. 1938 c).

392) Matth. 10, 10.

34 Noldin, Vol. II. de praeceptis.

γ. Absque laesione iustitiae operarius *mercedem individuatem summam* a hero exigere potest: cum enim in compensationem laboris non plus exigatur, quam in utilitatem heri impenditur, non laeditur aequalitas rei ad rem, quae iustitiae commutativae propria est.

3. Iustitia commutativa exigit, ut pro labore operarii validi atque adulti *merces familiaris* solvatur; iustitia vero socialis exigit, ut si in praesentibus adiunctis non semper talis merces praestari potest, tales mutationes inducantur, quibus adulto operario praestari possit.

a. Iusta operarum merces ea est, qua compensatur valor, quam providentia Divina labori humano destinavit; atqui hic valor laboris est, ut per se ad alendam familiam sufficiat. Cum enim a natura ius habeat ineundi matrimonium et generandi prolem, a natura etiam officium ei incumbit alendi familiam: ergo labor, qui per se est unicum naturale medium, quo aptus constituatur ad implenda officia sua, aequivalere debet salario ad alendam familiam congruo.

Neque dicatur, laborem esse actionem personalem operarii ideoque iustitiam exigere non posse, ut retributio pro praestatione personali aliis insuper personis obveniat, quae nihil praestiterunt. Etenim labor est quidem actio personalis, quatenus a solo operario exercetur, nihilominus natura sua valorem socialem habet, quatenus non ad solum operarium, sed etiam ad eius familiam alendam sufficere debet.

b. Operarius, qui praeter vires suas físicas alia bona fortunae non habet — cuiusmodi est maxima operariorum pars — necessitate compulsus caelebs manere debet, nisi mercedem familiarem accipiat: matrimonium enim inire nequit, nisi familiam alere possit; familiam alere non potest, si solum mercedem personalem accipiat; atqui talis rerum status ordini naturae repugnat, quae per se unicuique destinationem et ius contulit ad statum matrimonialém: *Crescite et multiplicamini et replete terram*³⁹³).

a. Si merces ex contractu soluta non sufficiat ad alendam ordinariam familiam, contractus conductionis per se iniustus ideoque irritus est; nonnulli tamen existunt casus, in quibus citra iniustitiam de salario minore pacisci licet: α. si operarius ob senium vel infirmitatem vel defectum aptitudinis integrum laborem exhibere nequit: herus enim exhibitum laborem ultra valorem compensare non tenetur; β. si condiciones negotii in aliqua regione communiter eae sint, ut hoc non producat tantam fructuum copiam, quae ad congruam mercedem et simul ad propriam sustentationem congruam sufficiat; γ. si herus solum ex misericordia operarium, quo non indiget, et qui propterea non ex omni parte utilem operam praestat, conducat.

β. Non licet hero citra iniustitiam mercedem laboris infra familiarem deprimere propter abundantiam operariorum: sive enim pauci sive multi offerant operas suas, operarius validus et utilis ius habet in mercedem, quae par sit alendae familiae. Neque ideo, quia hoc particulare negotium minus prospere cessit, vel quod herus minuto pretio mercium alios vincere velit.

γ. Officium curandi, ut operarii mercedem familiarem accipiant, praeprimis incumbit heris, qui operarios conducunt: ipsi enim curare debent, tum ut merces tali pretio vendant, quo operariis solvere possint congruum salarium, tum ut negotia sub iis condicionibus committant, ut susceptores operum non cogantur operariorum mercedem infra iustam minuere.

393) Gen. 1, 28.

c. Sunt qui dicant, mercedem familialem non ex iustitia commutativa postulari; sed addunt iustitiam legalem ob bonum commune postulare, ut supplementa familiaria eo maiora, quo numerosior familiae proles addantur³⁹⁴). Melius autem tenetur sententia proposita, in qua utique pro maiore familia quam ordinaria, etiam supplementa (quibus merces familiaris absoluta fit merces familiaris relativa i. e. ad numerum liberorum) dare convenit, per se *ex caritate*, sed si lex civilis statuerit, ex *iustitia legali*. Cum enim magnopere ad bonum commune spectet, ut homines matrimonium non despiciant ex intentione liberioris et lautioris vitae, e contra patres magnae familiae irrideantur et postponantur caelibibus, legislator statuere potest, ut *communes cassae* (Familienausgleichskassen) fundentur sive ab opificibus sive simul ab heris, ex quibus illa supplementa solventur³⁹⁶).

4. Iustitia nullatenus exigit, ut operarius tamquam mercedem laboris *partem lucri ex negotio percepti* accipiat.

a. Socialistae operario ius tribuunt inalienabile exigendi partem lucri ex negotio percepti: contendunt enim, quoties herus cum operario in aliquo negotio concurrat ad fructum seu lucrum percipiendum, eum contractum societatis inire debere, vi cuius lucrum pro ratione contributionis inter ipsos dividendum sit. Verum nulla apparet ratio stricti iuris, ob quam herus operarium tamquam socium operis vel commercii assumere debeat: hoc a libera heri electione dependet. Potest ergo operarius cum hero contractum locationis operae inire, quo inito aliud stricto iure exigere nequit, nisi ut pro opera praestita congruum salarium sibi rependatur. Quod etiam ex Encyclica *Pii XI. Quadr. anno*³⁹⁹) patet.

b. Socialistae et qui cum ipsis exigunt, ut operarius partem lucri percipiat ex opere, ad quod perficiendum labore suo concurrat, contractum societatis cum contractu operae confundunt, qui alius contractus sui generis est. Insuper non attendunt, contractum societatis operariis magnum onus imponere, scilicet portandi etiam detrimenta simul cum hero, si negotium infelicem successum habet.

>Hodiernis tamen humanae consortionis condicionibus *consultius* fore reputamus si, quoad eius fieri possit, contractus operae per societatis contractum *aliquantum temperetur*, quemadmodum diversis modis fieri iam coepit haud exiguo operariorum et possessorum emolumento^{<397}).

612. De mercede feminis debita. Mota est quaestio, utrum feminae pro labore a se praestito eandem mercedem exigere possint ac viri, an minore contentae esse debeant, prout reipsa feminis minor merces passim rependitur. Principia hac de re tenenda haec sunt:

1. Cum ex iure naturae viri sit, non feminae, familiam sustentare, *merces familiaris* non debetur feminae.

2. Pro eodem i. e. eiusdem qualitatis labore feminis eadem merces *individualis* debetur ac viris.

³⁹⁴) Génicot-Salsmans, 1. n. 647.

³⁹⁵) Vermeersch-Creusen II.3 451.

<<*) D. 2261.

³⁹⁷) Pius XI. Enc. *Quadr. anno*. A. A. S. 23 (1931) 200.

a. Merces respondere debet valori laboris; sed valor laboris ex hypothese idem est sive a viro sive a femina exhibetur: subjective labor humanus, objective res producta eiusdem qualitatis.

b. Ergo iniustitia committitur, si labor feminarum ideo solum, quia femineus est, minoris pretii aestimatur et feminis, quae e. g. in eadem fabrica et sub iisdem condicionibus ac viri laborant vel in eodem officio cum viris occupantur, pro eodem labore minus pretium solvitur.

c. Ex hoc agendi modo magnum sociale malum sequitur: feminis enim concurrentibus cum viris ad eundem laborem, viris subtrahitur occasio laboris et necessariae sustentationis et inde possibilitas matrimonium contrahendi.

3. aPessimus est abusus et omni conatu auferendus, quod matres familias ob patris salarii tenuitatem extra domesticos parietes quaestuosam artem exercere cogantur, curis officiisque peculiaribus ac praesertim infantum institutione neglectis³⁹⁸).

Ipsa natura duce alii labores magis viris, alii magis feminis earumque proprietatibus accommodati sunt; quodsi nunc temporis feminae labores suscipiunt, qui viriles vocantur, ordinarie minoris valoris sunt et proinde etiam iusta merces eorum minor est³⁹⁹).

§ 3. De conductione operis.

615. Notiones et principia, a. *Opus* hic dicitur, quidquid aliquis perficiendum suscipit ut domum aedificare, viam construere, vestem conficere. Operis pro determinato pretio effectio est *obiectum* huius contractus.

b. Is, qui determinatum opus certo pretio perficiendum sive privata conventionem sive publico concursu suscipit, redemptor seu *susceptor operis* (Untemehmer) dicitur.

Principia. 1. Susceptor opus susceptum perficere debet tempore determinato, iuxta formam et ex materia, de quibus conventum est.

Ideo ad damna locatori reparanda tenetur, si materiam notabiliter viliores adhibet ea, de qua conventum est, si minorem diligentiam adhibet, si opus defectibus noxiis laborat.

2. Tenetur opus perficere pretio determinato, neque pretium augere potest, licet postea rerum et operarum pretia creverint, excepto casu fortuito, qui praevideri non potuit. Huiusmodi enim contractus ita iniuri solent, ut susceptor pericula ordinaria (ut sunt auctum pretium rerum vel operarum) non autem extraordinaria in se suscipiat.

³⁹⁸) Enc. *Quadr. anno* (D. 2263).

³⁹⁹) Cf. *Rosier*, Die Frauenfrage² (Freiburg 1907) S. 113 f. / *Morsdorf*, Gestaltwandel des Frauenbildes (München 1958), 361 ss. *Wörterbuch der Politik* VI. *Scherer*, Die Frau (Freiburg 1951) imprimis s. v. Frauenarbeit; Frau im Beruf.

Quare pactâ summâ maiorem exigere potest, si damnum patitur ex causa plane improvisa, quia casus improvisus in contractu non continetur.

3. Tenetur operariis conductis iustam mercedem solvere.

Operariorum mercedem infra familiarem deprimere ne tum quidem licet, cum susceptor operis advertit se pacto pretio sine proprio damno opus perficere non posse.

Inspectores a locatore apposit, ut operi conficiendo invigilent, considerandi sunt tamquam *iniusti cooperatores negativi*, si locatoris damna culpabiliter non impediunt. Quare *a.* cum susceptore ad restitutionem in solidum tenentur; et susceptor quidem *absolute* tamquam damni causa, inspector *condicionate* tamquam cooperator negativus. *b.* Restituere debet eam mercedis partem, quam iniuste perceperat, quia officium pro mercede susceptum operi invigilandi culpabiliter neglexit.

Articulus septimus.

De contractu societatis.

614. Notiones. 1. *Societas* est contractus, quo duo vel plures se obligant ad bona ad rem aliquam in commune conferenda, ut lucrum inde perceptum inter se dividant.

a. Lucrum ex bonis in commune collatis perceptum immediate ad societatem, si ipsa est persona iuridica, pertinet, singuli autem socii ius habent ad partem lucri communis, quae respondet bono ab eis in commune collato; sed simul etiam partem damni communis ferre debent.

b. Contractus societatis est contractus *consensualis*, qui sola conventionione ante traditionem boni in commune conferendi perficitur. Conventio tamen ex lege positiva ordinarie scripto firmata esse debet, ut valorem accipiat.

c. Res in commune conferenda vel est pecunia vel aliud bonum vel propria opera. Societates autem ita iniri possunt, ut singuli socii vel omnia bona sua vel partem tantum bonorum suorum, aut ita, ut alii pecuniam, alii vero solum operam suam in commune conferant.

Qui partem capitalis (Aktie) habet, dicitur *actionarius*; qui mere pecuniam mutuo dedit (Obligation), dicitur *obligatorius*, ita ut actiones computentur inter bona societatis, obligationes vero inter debita eiusdem.

2. Societates *dividuntur*: Ratione finis in *civiles* (Erwerbsgesellschaften), quae ineuntur ad lucrum non negotiatione, sed alio quocunque modo percipiendum, ut si duo inter se conveniunt de praedio ex pecunia in commune collata emendo et administrando et de lucro inde percepto dividendo, et in *commerciales* (Handelsgesellschaften), quae ineuntur ad lucrum ex negotiatione percipiendum⁴⁰⁰).

⁴⁰⁰) De societatibus *civilibus* C. A. agit in codice civili § 1175ss. et de societatibus *commercialibus* in codice commerciali n. 85 s. OR 828 ss. 552 ss.

Nota. Societates reguntur aut peculiaribus conferentium conventionibus, aut his deficientibus legibus codicis civilis vel commercialis et receptis consuetudinibus. Qui enim contractum onerosum ineunt, hunc secundum leges civiles et receptas consuetudines inire censentur, nisi contrarium expresse declaraverint.

615. Principia. Inter diversas societates industriales et commerciales peculiarem attentionem merentur *societates actionariae* (Aktiengesellschaften), et societates *commandatariae* (Kommanditgesellschaften), quarum constitutionem oeconomia socialis exponit Haec *duo principia* notasse sufficiat:

1. Finis societatis licitus esse debet. Si finis *illicitus* est e. g. pravas ephemerides edere, membra societatis vi contractus non tenentur ullam in futuro actionem ponere, quia ad illicitum non est obligatio, tenentur autem solvere iis, qui ex impleto contractu aliquod ius acquisierunt, ut patet ex supra dictis de contractu turpi. Si finis societatis *iniustus* est e. g. merces adulteratas vendere, socii etiam damnum illatum reparare tenentur et plerumque quidem in solidum⁴⁰¹).

2. Servanda est aequalitas inter membra societatis tum quoad lucra tum quoad damna. Ideo lucrum ex societate ortum inter socios pro rata partis, quam in commune contulerunt, dividendum est, et pariter debita a societate contracta singuli pro quantitate suae partis solvere debent, nisi ob peculiaria adiuncta nonnulli socii maiorem lucri partem accipiant vel minorem damni partem ferre debeant.

Abusus, qui hac in re tollendi sunt, Encyclica *Quadr. anno* enumerat: »Quae lege sunt statuta ad foederatos quaestus provehendos, dum rerum agendarum periculum dividunt et finiunt, foedissimae licentiae ansam prae-buerant. Cernimus enim ab hac extenuata rationem reddendarum obligatione animos modice tangi; insuper in tutamine communis cuiusdam nominis delitescendo pessimas perpetrari iniurias et circumscriptiones; tandem oeconomicarum consociationum curatores, muneris sui oblitos, eorum prodere iura, quorum compendia administranda susceperant^{W2})».

Articulus octavus.

De cambio.

616. Notio et divisio. *Cambium* est contractus, quo pecunia permutatur pro pecunia cum moderato lucro.

a. Ille, qui pecuniam permutat, *campsor*, ille vero, qui petit, ut in sui gratiam permutetur, *camparius* nominatur. Campsor, qui cambiando pecunias negotiationem exercet, dicitur argentarius, nummularius, mensularius, trapezita.

b. Dominium pecuniae traditae in campsarium iure communi iam pecuniae traditione transfertur, antequam hic pecuniam reddiderit.

⁴⁰¹) *Génicot* l. n. 652.

A.A.S. 23 (1931) 220.

■, t
i /
-ix

c- Differt *a mutuo*, tum quia mutuum non solum in pecunia, sed etiam in aliis rébus fieri potest, tum praesertim quia de ratione mutui est, ut *mora temporis* intercedat inter rei traditionem eiusque redditionem, cambium autem per se exigit, ut pro pecunia tradita *statim alia* reddatur, et solum per accidens inter eius traditionem et redditionem tempus intercedat.

Divisio. Cambium diversimode *dividitur*: In cambium *manuale* seu *minutum*, si pecunia praesens cum alia praesenti permutatur in eodem loco eodemque tempore e. g. aurea pro argentea, minor pro maiore, charta pro moneta, et *traiectitium*, si permutatur pecunia praesens cum absenti scilicet in alio loco intra brevissimum tempus (cambium locale) vel post notabile tempus (cambium temporale) recipienda.

Patet cambium posse esse *mixtum* i. e. locale et simul temporale, ut si quis praesentem pecuniam dat in hoc loco, ut post aliquod tempus aliam eiusdem valoris in alio loco recipiat

617. Ut iustum sit cambium, requiritur:

a. Ut pecunia eiusdem valoris tradatur.

Variae tamen causae existunt, ob quas pecunia futura non tanti valeat, quam pecunia praesens; ideo iuste campsor plus exigit, quam ipse campsario tradit, praesertim ubi agitur de cambio temporali.

b. Ut merces, quae exigitur, servitio permutatione praestito aequi-valeat.

Communis aestimatio huius servitii iustam mercedem determinat, quae eo maior esse potest, quo maiores requiruntur expensae, ut campsor habitualiter campsariis satisfacere possit.

Nota. Ceterum ad vitandam in cambiis et literis cambialibus iniustitiam vix aliud requiritur, nisi ut serventur statuta legis et proborum campsorum usus.

QUAESTIO QUARTA.

De contractibus aleatoriis.

618. Notiones. 1. *Contractus aleatorii* dicuntur illi, quorum obiectum (id, quod ab uno vel ab utroque contrahente praestandum est) ab incerto eventu (ab alea) dependet; quare hi contractus non absolutum ius in obiectum contractus, sed solum spem illud percipiendi contrahentibus conferunt.

Sunt contractus aleatorii, in quibus solum id, quod ab uno praestandum est, ab alea dependet seu incertum est ut in assecuratione, in qua unus rem certam solvere, alter vero damnum incertum reparare debet; sunt alii, in quibus id, quod ab utroque praestandum est, ab alea dependet seu incertum est ut in sponsione.

2. Contractus aleatorius eo *differt a condicionato*, quod in hoc consensus seu ipse contractus, in illo vero obiectum contractus ab incerto eventu dependet; ipse contractus perfectus atque absolutus est.

3. Contractus aleatorii sunt *unilaterales* aut *bilaterales* prout unus tantum aut uterque contrahens in certo eventu ad aliquid praestandum se obligat.

Contractus aleatorii hic exponendi sunt: *a.* sponsio; *b.* ludus; *c.* loteria; *d.* assecuratio; *e.* speculationes bursae.

Articulus primus.

619. Natura. *Sponsio* (Wette) est contractus, quo duo vel plures de veritate rei vel de aliquo eventu disputantes inter se conveniunt, ut aliquod bonum eius sit, qui vicerit

a. Sponsio ergo natura sua supponit dissensum inter contrahentes de aliqua veritate, et pretium constituitur pro eo, qui veritatem assecuturus est.

b. Sponsio potest esse contractus unilateralis vel bilateralis; si primum, aut ex fidelitate aut ex iustitia obligat, prout spondens se obligare intenderit; si alterum, ex iustitia obligat, modo serio initus fuerit. Spondentes in hoc ultimo casu mutuo sibi tradunt ius ad praemium fundatum in spe lucrandi.

c. Ex natura contractus sequitur eum, qui spondet (vel ludit) sine animo se obligandi ad solvendum, invalide contrahere et proinde ad solvendum non teneri sed neque lucrum accipere et retinere posse; eum vero, qui spondet (vel ludit) sine animo solvendi, valide contrahere et proinde ad solvendum obligari et lucrum retinere posse.

620. Sponsio est contractus iustus; *a.* Si utrimque aequale est praemium, quod spondetur, nisi alter inaequale bonum maioris valoris ultro spondeat

b. Si res utrique parti est incerta, etsi objective in se sit certissima

Disputant auctores, num iustam sponsionem inire possit, qui de futuro eventu certus est. Ita distinguendum videtur: *a.* Si quis manifestet se rem certo scire, et alter nihilominus spondere velit, iusta est sponsio. In hoc tamen casu non fit sponsio onerosa sed gratuita, qua alter promittit se aliquid daturum esse, si certus eventus secutus fuerit, *β.* Si vero rem certo cognoscens simulat se de ea saltem aliquatenus dubitare, sponsio est iniusta: deest enim debita inter contrahentes aequalitas, cum ille, qui rem certo cognoscit, alteri tradat spem lucri, quae nullius sit valoris, cum certo sciat se fore victorem¹⁰³).

621. Sponsio est contractus licitus: *a.* Si fit *de re honesta* aut saltem indifferenti; ideo illicita est sponsio e. g. de eo facta, quod alteri desit animus committendi duellum: continet enim incitamentum ad duellandum. Cum tamen sponsio sit iusta, commisso duello res sponsione promissa, ut in contractu de re turpi, retineri potest, sed praestari non debet (n. 538, 2 b. *β*).

b. Si adest *motivum* sponsionem *cohonestans*. Eiusmodi finis est honesta recreatio, stimulus aliquid perficiendi vel indagandi veritatem.

Cum tamen sponsiones (idem valet de ludis) saepe careant fine honesto, immo potius fiant ex vanitate vel prodigalitate vel cupiditate dितescendi et innumeris abusibus et fraudibus ansam praebeant, plerumque in praxi illicitae sunt.

c. Si bonum sponsione *promissum non est nimium*: in hoc enim casu ex una parte committitur peccatum prodigalitatis, quocum alia peccata plerumque coniunguntur sive contra caritatem sive contra pietatem, ex altera vero parte peccatum inductionis vel saltem cooperationis ad malum⁴⁰³).

Articulus secundus.

De ludo.

Joli

622. **Notiones.** 1. *Ludus* sensu juridico est contractus, quo ludentes inter se conveniunt de certo pretio victori in praemium tradendo.

a. *Ludus sensu morali* significat operationem quandam artificialem ad animi, relaxationem vel corporis exercitationem ordinatam, quam moderatur virtus eutrapeliae. Frequenter iste ludus cum ludo priore sensu accepto coniungitur⁴⁰⁶).

b. Ludus *g sponsione* fere solum in causa *differt*, propter quam victor acquirit praemium; in sponsione enim praemium constituitur ei, qui veritatem assecutus fuerit, in ludo autem pretium constituitur pro ludi felici successu.

c. *Obiectum* huius contractus est ius ludendi et spes lucrandi, quam ludentes mutuo sibi tradunt.

403) Cf. *Lugo* disp. 31. n. 78.

404) Ex C. A. § 1277 et OR 513 sponsiones civilem obligationem non pariunt; ideo victor bonum ex sponsione sibi debitum actione civili exigere non potest.

406) Cf. *Batlerini-Palmieri* III. n. 904.

J2. Ludus dividuntur: a. in aleatorium, in quo eventus praecipue a casu dependet ut in ludo alearum; b. in industrialem, in quo eventus potissimum ab aptitudine ludentis dependet ut in ludo discorum, latrunculorum; c. in mixtum, in quo eventus tum a casu tum a ludentis aptitudine dependet ut plerumque in ludo chartarum'.

& 623» Ut ludi contractus iustus sit, requiritur: a. Ne adhibeantur audes et artes illicitae.

Qui per fraudes lucratur;) non solum lucrum restituere⁴⁰ sed etiam spem vicivuae compensare tenetur, quam colludens habuisset, si nullae fraudes accidissent.

Illicitae sunt illae artes, quae adversantur regulis lusus, quas aut recepta consuetudo aut communis ludentium consensus determinavit. Huiusmodi sunt: de industria ita se collocare, ut alterius chartae possint cognosci, chartas signis notare etc. Illicitum vero non est uti illis industriis, quae regulis lusus aut receptae consuetudini non adversantur, ut inspicere chartas alterius ex sola huius negligentia, simulare metum, ut alter audacior fiat etc.

b. Ut inter ludentes sit moralis aequalitas quoad spem lucrandi et periculum perdendi: si enim ex una parte habetur certitudo lucrandi et ex altera aequae certitudo perdendi, nullum est obiectum contractus, quod est spes lucri cum periculo damni.

Hinc si quis ludi peritissimus ludit cum altero ludi imperito, hic praemium per se solvere non tenetur, nec alter illud recipere et retinere potest.

Qui alterius ludentis maiorem peritiam *ignorat*, non tenetur ludi pretium solvere, si dolo ab altero ad ludendum inductus fuit; illud autem solvere tenetur, si absque dolo ex errore, etsi antecedente, ad ludendum se determinavit. Qui alterius maiorem peritiam *certo cognoscit* et nihilominus cum eo ludit, praemium solvere debet, quia censetur cedere iure suo.

c. Ut contractus sit libere initus; ideo integrum lucrum restituere debet, qui ludit cum semiebrio, quia hic contractum validum inire nequit.

Qui alium *metu incusso ad ludendum pertraxit*, secundum alios lucrum restituere debet, quia iniuria, quam metum incutiens alteri irrogavit, obligationem inducit reparandi totum damnum ex iniuria ortum; secundum alios lucrum restituere debet, si is, qui metum passus est, illud petit, quia contractus ex metu initus validus sed rescindibilis est ad arbitrium eius, qui metum passus est⁴⁰).

d. UHudensi/usfe possid *alienare rem*, quam in ludo exponit; quare iniustitiam^T comittit, qui rem alienam exponit, vel rem suam quidem, cuius tamen vel administrationem non habet, ut accidere potest filiis-familias, vel quam sine iniustitia amittere non potest, ut accidit iis, qui debita solvere nequeunt.

⁴⁰) Cf. *Lugo* disp. 31. n. 28; *Lessius* 1. 2. c. 26. n. 9; s. *Alphonsus* n. 880.

a. Qui in ludo exponit rem alienam, lucrum exigere et retinere potest, si ipse vincit. Victor, qui rem alienam lucratus est, eam domino reddere debet; victus autem victorem indemnem servare vel, si victor rem domino non restituit, huic damnum reparare debet_____

β. Ludens, qui non habet, unde solvat, si ipse vinceretur, praemium exigere nequit, quia contractus invalidus est: deest enim aequalitas inter ludentes, cum is, qui solvere nequit, alteri tradiderit spem lucrandi, quae nullius valens sit

624. Ut ludus contractus licitus sit, requiritur:

a. Ut ludus ipse sit honestus tum in se tum in circumstantiis suis i. e. ratione temporis, loci, personarum, modi etc. Si ludus est inhonestus, victor tamen praemium exigere et retinere potest, modo ludus – fuerit iustus.

Ut licitus sit ludus, necesse non est, ut *propter finem positive honestum* suscipiatur; quare non peccat, ne venialiter quidem, qui aut unice aut principaliter ludit ad lucrum percipiendum: potest enim quaevis actio indifferens, etiam praetermissis aliis finibus, citra peccatum ordinari ad eum finem, ad quem utilis est⁴⁰⁷).

Attamen *clerici* ^aleatoribus ludis, pecunia exposita, ne vacent⁴⁰⁸), i. e. prohibentur ne saepe et per longum tempus tales ludos exerceant.

Non obstante liceitate ludi moderati tamen aliud dicendum est de ludis quasi ex professo agendis *in domibus ad hoc erectis*. Talibus institutis enim cupido lucri sine labore acquirendi, prodigalitas bono familiaris et communi tam nociva, passio ludendi et fraudandi in immensum fovetur, occasio ruinae rei familiaris, suicidiorum et aliorum seelerum datur. Proinde gravis scandali et cooperationis rei sunt, qui talia instituta erigunt vel ad hoc cooperantur, v. g. consensum dando. Nec excusari potest talis cooperatio per magna beneficia temporalia, quae magistratibus pro consensu dantur, quamvis hi eiusmodi donationes pro necessitatibus socialibus vel caritativis adhibere velint. Solum enim lucrum, quamvis in bonum adhibendum, non iustificat cooperationem necessariam ad talia scelera. Ad summum tolerari posset cooperatio ad maiora mala directe impedienda, v. g. ne occulte et sine invigilantia magistratuum nihilominus illi ludi instituantur.

b. Ut praemium expositum non sit nimium: si enim magna pecuniae summa exponitur, per se committitur peccatum prodigalitatis, quocum per accidens alia peccata solent esse coniuncta, ut si ludens se facit imparem solvendis debitis vel sustentandae familiae.

a. Sunt, qui dicant iniustum esse ludum, in quo magna pecuniae summa una vice exponitur⁴⁰⁹); verum cum haec sententia probabilitatem non excedat, victor

407) Cf. *Lugo* disp. 31. n. 4. *Ballerini-Palmieri* III. n. 906.

β) Cn. 138.

409) Auctoribus, qui hunc ludum iniustum dicunt, accedit etiam s. *Franciscus Salesius* (Philoth. p. 3. n. 29). Cf. *Gury* I. n. 949. *Ballerini-Palmieri* III. 1. c.

obligari nequit ad lucrum reddendum, sed neque victus obligari potest ad illud solvendum.

β. Si ludus aliquis lege positiva prohibetur, distinguendum est: si lex ludum prohibet et irritat, pretium neque exigi nec retineri potest; quodsi lex ludum mere prohibet, pretium exigi et retineri potest⁴¹⁰).

Articulus tertius.

De loteria seu sortitione.

625. Natura. *Loteria* est contractus, quo soluto certo pretio acquiritur ius obtinendi rem expositam, si sortitio faverit.

a. *Loteria contractus aleatorius* est, quia una pars contrahentium non acquirit nisi spem obtinendi per sortem rem expositam. *Loteria a sponsione* eo differt, quod haec supponit dissensum opinionum inter contrahentes; a ludo autem eo differt, quod ludus exigit occupationem, cuius eventus est incertus, econtra loteria exigit sortitionem incerti eventus.

b. Vi contractus *immediate acquiritur spes* per sortem obtinendi rem expositam. Haec spes crescit vel decrescit pro minore vel maiore numero sortientium. Eadem spes involvit ius condicionatum ad rem expositam, quod facta fausta sortitione transit in absolutum.

c. Loteria, cum multis abusibus ansam praebeat, in plerisque regnis lege civili prohibetur, nisi ab auctoritate competente obtenta fuerit licentia loteriam instituendi; et si nihilominus peragitur, obligationem civilem non parit⁴¹¹).

626. Ad iustitiam loteriae requiritur: a. *Aequalitas inter datum et acceptum*, quae aequalitas tum adest, quando pretium sortis tanti valet, quanti valet spes per sortem acquirendi rem expositam. Cum in taxanda spe a re exposita non possit praescindi, valor spei tanto maior est, quanto maior est res exposita et quanto minor est numerus sortientium.

Alii hanc condicionem ita exhibent: ut lucrum totum non excedat iustum pretium, quod rebus expositis convenit, habita ratione operae et expensarum, quas ministri huius ludi conferre debent.

Si accidat, ut in loteria pretium sortis maius sit quam spes acquirendi rem expositam, et sortituri, qui id sciunt, nihilominus libere sortes sibi emant, ementes excessum donare censentur; id praesertim tum locum habet, cum in utilitatem causae piae loteria instituitur.

MJt caveatur a *fraudibus*, quibus sortes ex industria ita disponuntur vel contrahuntur, ut sors huic potius quam aliis faveat.

410) C. A. § 1271 ss. coll. N. § 1174 declarat ludum prohibitum nullam obligationem parere, quod intelligendum esse videtur de obligatione civili: sicut enim victori in eiusmodi ludo actionem negat ad exigendum premium, pari modo victo actionem negat ad repetendum pretium iam solutum; item C. G. § 762 et OR 513.

411) OR 515.

De contractibus aleatoriis

Qui fraudem adhibuit, ut sors uni obveniret, tenetur reliquis restituere pretium, quod contribuerunt pro rata spe, qua delusi sunt.

Nota. Sunt, qui ad iustitiam loteriae hanc quoque condicionem exigant, ut lucrum ex loteria perceptum moraliter aequale sit lucro ope eiusdem pecuniae ex negotiatione percepto⁴¹²). Alii autem recte docent ad iustitiam huius contractus sufficere aequalitatem inter spem lucri et pretium solutum, et aequalitatem periculi inter participantes⁴¹³).

Articulus quartus.

De assecuratione.

627. Natura. *Assecuratio* est contractus, quo unus pro certo annuo pretio («*praemio*») se obligat ad compensanda damna, quae alter ex casu fortuito passurus est.

a. Qui obligationem compensationis in se suscipit, *asseoirons* vel assecurator, qui vero compensationem exigere potest, *assecuratus* vocatur.

b. Assecuratio est *contractus aleatorius*, quia eius obligatio pro assecurante ab incerto eventu dependet; ab aliis autem contractibus aleatoriis eo differt, quod eius obiectum est ex una parte indemnitas in casu incerti periculi — ex altera parte praemium quotannis solvendum.

c. Assecurationis contractus *oretenus* valide iniri potest; scriptura seu instrumentum assecurationis non ad perficiendum contractum, sed solum ad eius existentiam probandam requiritur. Ideo mutuae contrahentium obligationes iam existunt, antequam instrumentum signatum fuerit, nisi contrahentes aliter convenerint.

d. *De Lugo* contractum assecurationis *ad venditionem* reducit, quia pro pretio venditur *susceptio periculi*, quod rei alienae imminet. *Susceptio periculi* eo maioris valoris est, quo maior est valor rei assecuratae et quo maior est probabilitas detrimenti vel interitus eiusdem rei assecuratae.

o Quia periculum cuiuslibet rei, modo pretio aestimabile sit, *materia* assecurationis esse potest, ideo pro diversitate rei assecuratae diversi sunt contractus assecurationis[^] Vulgo assecurari solent aedificia contra periculum incendii, segetes contra periculum grandinis vel inundationis, merces contra periculum naufragii aut vecturae, vita contra periculum mortis (*Lebensversicherung*).

628. Iustitia contractus. Ut contractus assecurationis *iustus* sit, hae potissimum condiciones requiruntur:

1. Ut pretium assecurationis quantitati periculi, quod suscipitur, sit proportionatum cum aliquo moderato lucro pro susceptore.

Quantitas periculi determinanda non est ex eventu, sed ex probabilitate detrimenti, quod iudicio prudentium eo tempore habetur, quo fit contractus.

2. Ut periculum rei assecuratae integre declaretur neque post assecurationem augeatur.

⁴¹²) Gury I. n. 934. Lehmkuhl I. n. 1369.

⁴¹³) Ballerini-Palmieri 111. n. 926. Gênicot I. n. 663.

a. Ex iis, quae de venditione statuta sunt, sequitur contractum assecurationis irritum esse, si in declarando periculo rei assecuratae *notabilis circumstantia reticetur*, adeo ut assecurans contractum non fecisset, si circumstantiam cognovisset: occurrit enim error substantialis circa materiam contractus. Quodsi circumstantia reticita notabilis non est et assecurans contractam nihilominus fecisset, sed maius pretium postulasset, contractus validus est, nisi per sententiam iudicis irritetur, pretium autem pro ratione periculi augendum est.

b. Idem dicendum est, si post initum contractum *periculum rei augetur*; si nempe notabiliter augetur, contractus fit irritus; si leviter tantum augetur, pro quantitate periculi augendum est >praemium<⁴¹⁴).

3. Ut assecurans habeat, unde compensare possit damna, quae se compensaturum promisit: nam ius ad pretium eatenus tantum acquirit, quatenus securitatem promissam reipsa praebere possit.

a. Non utique postulatur, ut assecurans tantam pecuniam habeat, ut v. g. pro omnibus aedificiis simul respondere possit; nam improbabile est, omnia simul incendio peritura. Tot ergo obligationes suscipere potest, quot secundum probabilem praevisionem implere potest; quodsi plures suscepit, quam ipse implere potest, praemia assecurationis quoad eas, quae vires suas superant, retinere non potest, etsi assecurati nullum damnum passi sint.

b. Si assecurans non toti damno sed solum parti eius compensandae par sit, alii censent contractum invalidum et pretium acceptum totum restituendum esse, quia assecuratus in partialem securitatem non consentit; alii econtra putant eum retinere posse partem pretii, quae respondet quantitati securitatis, quam reipsa praestitit, quia assecuratus eum obligare intendit ad praestandam securitatem, quam praestare potest. Omnes autem conveniunt in obligando assecurante ad integrum damnum compensandum, si res assecurata perierit, quia iniusta fraude assecuratum impedivit, quominus alibi veram et plenam securitatem quaereret.

629. *Obligationes contrahentium. Tenentur servare condiciones contractus*, quae vel privata conventionem vel lege publica⁴¹⁵) statutae sunt, modo sint iustae. De condicionibus, quae huic contractui apponi solent, haec notanda sunt:

1. Si casus damni per ipsum assecuratum vel proximos consanguineos (in documento nominatos) adductus fuit ex proposito vel mandato, ex ipso contractu nullum ius datur ad compensationem. Item, si casus ex gravi negligentia, theologice etiam graviter culpabili, assecurati adductum est. Inde in his casibus si compensationem recepit, in conscientia tenetur eam restituere utpote possessor iniustus.

2. Si damnum causatum est ex culpa gravi, sed theologice levi vel mere iuridica, assecuratus compensationem exigere et retinere potest, nisi per sententiam iudicis privetur.

3. Ex praescripto legis in condicionibus contractus contento non licet assecurato mutare statum per casum exortum ita, ut impediat assecurantem, quominus auctorem et magnitudinem damni detegat. Proinde assecuratus, qui impedit assecurantem ab hoc iure proseguendo, iniuste agit et compensationem in conscientia reddere tenetur.

⁴¹⁴) *Génicot* l. n. 657.

⁴¹⁵) C. A. Versicherungsordnung ex 22. nov. 1915. /. *Grosam* in Theol. pr. Q. (Linz) 1934, p. 758 ss.

4. Si assecuratus *maius* damnum positiva actione fecit vel *maius* indicavit quam factum est, post sententiam iudicis omnem compensationem amittit, ante sententiam saltem partem correspondentem suae actioni.

5. Si damnum absque sua culpa ortum non impedit aut non minuit cum culpa, etiam in conscientia non totam compensationem retinere potest; tenetur enim tum ex natura, tum ex contractu, impedire quod potest.

6. Si damnum a tertio voluntarie adducitur, compensatio (nisi aliter statutum fuerit) solvi debet et retineri potest; sed damnificator tenetur ad restitutionem erga assecurantem et, si non totum damnum compensatur, etiam erga assecuratum quoad reliquum. Damni quod assecurans patitur, ille tertius non est quidem causa efficax, sed solum occasionalis; attamen ex statuto assecurationis assecurans succedit in omnia iura assecurati erga damnificatorem.

7. Assecurans solum damnum compensare tenetur, quod assecuratus reipsa passus est, quod quidem determinatur secundum valorem, quem res consumpta eo tempore habuit, quo periit. Si arbitri maiorem compensationem statuunt, quam rei valor exigat, assecuratus illam accipere potest; at maiorem exigere absque iniustitia nequit.

*De assecuratione vitae*⁴¹⁹⁾.

630. Notiones. Inter diversos contractus assecurationis *assecuratio vitae* tum propter magnam ipsius frequentiam tum propter morales difficultates, quas continet, specialem considerationem meretur.

a. Duplex diversus modus potissimum distinguitur, secundum quem iste contractus iniri solet: a. Assecurandus societati assecurationis quotannis certam pecuniae summam (*praemium**) solvit ea conditione, ut statim post mortem suam heredibus vel tertiae personae determinata pecuniae summa rependatur, β. Assecurandus societati quotannis pecuniae summam solvit ea conditione, ut sibi vel tertiae personae determinata summa rependatur, si ad certum aetatis annum e. g. ad annum 65. pervenerit. Quodsi ante annum in conventionem determinatum decesserit, obligatio societatis exstinguitur⁴¹⁷⁾.

b. Ad aequalitatem inter societatem assecurationis et assecuratum, a qua *iustitia* contractus dependet, requiritur, ut periculum, quod societas assumit, aequetur praemio, quod solvit assecuratus. In priore modo periculum in eo est, quod assecuratus moriatur, antequam praemia, quae societas accipit, aequivaleant summae solvendae. In posteriore modo periculum in eo est, quod societas rependere debeat summam, quae praemia recepta excedit, ubi assecuratus determinatum aetatis annum assequitur.

^{i,u)} Ph. Huppert, Der Lebensversicherungsvertrag (Mainz 1896). Cf. etiam C. A. Versicherungsordnung § 130 ss.

c. Ad praecavendum detrimentum ex hoc contractu oriundum societas assecurationis assecurandis complures quaestiones proponere solet, ex quibus conatur colligere, qualem vitae durationem assecurandus sperare possit. Iam quaeritur, utrum contractus assecurationis validus an invalidus haberi debeat, si quando ad propositas quaestiones sive fraude sive ex errore falso responsum fuerit.

De quaestione, quam societas assecurationis proponit circa *peccata occulta* ex pravo habitu commissa, dicendum videtur assecurantem ius non habere interrogandi de defectibus moralibus, proindeque assecurandum non teneri ad manifestanda vitia sua occulta. Horum ergo negatio nec mendacium est nec contractum facit irritum. Neque societas inde decipitur aut damnum patitur: medici enim est dispicere, num forte valetudo propter tale vitium affecta sit; quodsi non contingat, non est, cur praemium solvendum exinde augeri debeat.

651. De validitate contractus. 1. Invalidus est contractus, si negatur vel tacetur circumstantia, qua notabiliter minuitur probabilitas vitae ab assecurando diutius protrahendae, ut si taceret vomitum sanguinis, quem antea passus est: intercedit enim error substantialis de obiecto contractus, de vita scilicet assecuranda.

a. Validus censi debet contractus, si defectus notabilis sanitatis tum assecurandum tum medicum latebat: pericula enim vitae, quae ex causis omnino ignotis oriuntur, societas in se suscipere debet.

b. Si assecurandus circumstantiam notabilem *bona fide* celavit, ius habet recuperandi praemia a se soluta utpote soluta ob contractum invalidum; et illi, in quorum favorem assecuratio facta est, nullum ius acquirunt recipiendi summam determinatam. Si notabilem defectum sanitatis *mala fide* tacuit, non solum percipiendi summam assecuratam, sed etiam damna reparare debet, quae societas ineundo hunc contractum invalidum e. g. propter expensas passa est. Attamen societates solent declarare annua praemia soluta in hoc casu ad ipsas pertinere.

c. Sunt societates, quae suis statutis declarant contractum assecurationis propter falsas declarationes irritum pro valido haberi, postquam per quinque annos duraverit⁴¹⁸⁾. Ergo hoc tempore elapso contractus haberi potest validus, sive bona sive mala fide facta est falsa declaratio.

2. Validus, sed ad aequalitatem reducendus est contractus, si negatur vel tacetur circumstantia, qua cognita assecurans fecisset quidem contractum, sed maius praemium postulasset, ut si tacetur morbus, quo spes vitae protrahendae non omnino leviter tantum minuitur⁴¹⁹⁾; societati ergo dari debet praemium, quod cognita veritate postulasset.

Si ergo assecurato, qui circumstantias accidentales falso declaravit, in casu infortunii integra summa assecurata solvitur, ipse de summa accepta partem proportionatam societati assecurationis vel pro ratione adiunctorum pauperibus restituere debet.

⁴¹⁸⁾ Sic C. A. in casu suicidii personae assecratae § 138.

⁴¹⁹⁾ Iuxta C. A. si aetas false declaratur; si vero talis aetas falso declaratur, pro qua assecuratio non iniisset contractum, assecurans recedere potest § 134.

3. Validus et ab utraque parte servandus est contractus, si negatur vel tacetur circumstantia exigui prorsus momenti, ut si assecurandus falso neget remedia homoeopathica a se adhibita fuisse: etenim assecurans cognita quoque veritate contractum iisdem condicionibus fecisset.

Statuta societatum, quae declarant quemlibet errorem in responsis irritare contractum, in hac re iustitiae adversantur: nequit enim assecuratus propter levem errorem, qui societati nullatenus nocet, omni suo iure privari⁴³⁰).

Nota. Hisce exhibentur principia, ex quibus de obligationibus et iuribus assecurati statuendum est, si res non defertur ad iudicem. *Re ad iudicem delata* standum est sententiae iudiciali etiam in conscientia.

a. Iudex sententiam fert iuxta statuta societatis assecurationis, et contractum plerumque ob falsas declarationes male fide factas irritum declarat et assecuratum in poenam fraudis commissae omni iure privat in praemia soluta.

b. Ex parte assecurationis contractus iniustus atque invalidus esse potest, tum eo quod non est iusta proportio inter taxam annuam et summam post mortem assecurati solvendam, tum eo quod procuratores societatis assecurandum fraudulenter deceperant.

651*. De assecuratione operariorum⁴²⁰*). *Declarationes.* 1. Haec assecuratio eo tendit, ut operarii pro tempore, quo laboribus inepti evadunt sibi et suis providere amplius non possunt, certum proventum accipiant. Cum merces pro labore percepta non sufficiat, ut sibi pro eiusmodi temporibus prospiciant, hocce medio assecurationis penuriae cavetur.

2. Prout diversae sunt causae, ob quas operarii labori vacare nequeant, diversae distinguuntur assecurationes: *aegrotorum, infortunii, senii* etc. *Kranken-, Unfall-, Alters-Versicherung.* In Germania, Austria, Helvetia leges publicae aut omnes operarios aut saltem laborantes in officinis, in quibus maius est infortunii periculum, adigunt ad se assecurandos. Huiusmodi assecurationes ideo lege publica (iustitia legali, non commutativa), non contractu privatim inito reguntur. Taxam assecurationis partim operarii partim heri solvunt, exinde operarii ius in pecuniae summam assecuratam acquirunt.

Pro solutione casuum. Si in casu particulari de iure operarii in summam assecuratam agitur, ad verba legis attendendum est, quae, cum in operariorum subsidium condita sit, in eorum favorem, quantum fieri potest, latam interpretationem admittit.

a. Pensio annua illis tantum solvitur, quibus infortunium in exercitio operis (beim Betriebe) accidit; atqui in exercitio operis accidisse censetur, quod contigit in actione, quae aliquo modo cum operis exercitio cohaeret e. g. in accessu ad locum laboris, inter prandium, quod in loco laboris sumitur, inter otium, quod in loco laboris capitur.

⁴³⁰) Huppert 1. c. p. 176 ss.

^{420a}) L. Lang, Die Sozialversicherung als gesellschaftl. Aufgabe (Köln 1948).

Articulus quintus.

De speculationibus bursae⁴²²⁾.

652» 1. Notiones. *Bursa* (Börse) est forum centrale, in quo negotiatores contractus celebrant de rebus fungibilibus (non praesentibus) secundum usus approbatos ibi receptos. Cum potissimum duplex sit obiectum horum contractuum, pecuniae seu valores (actiones, obligationes) et merces (frumentum, metalla), duplex distinguitur bursa: *valorum* (Effektenbörse) et *commercialis* (Warenbörse).

2. Bursa est in se utilis, immo nostris temporibus necessaria, praesertim ut praesto sit occasio mercandi valores et merces eorumque pretia rite constituendi. Verum eiusmodi negotiis utilibus et necessariis permiscentur alia, quae solius lucri gratia fiunt et obnoxia sunt pessimis abusibus, ex quibus tum ipsis contrahentibus, tum aliis innocentibus necnon bono communi pericula et damna enascuntur. Inutiles istae emptiones et venditiones, quae fiunt ex sola spe lucri ex coniecturata mutatione pretii aliquando percipiendi, *speculationes* vocantur. Iuridice consideratae sunt contractus certi eventus, i. e. ab initio accuratissime constat, quid ab utraque parte contrahente praestandum sit. Effectus vero oeconomicus (sc. lucrum vel damnum inde percipiendum) *subest aleae*; pendet enim a futura elatione vel diminutione pretii, quae cum certitudine praevideri nequit. Quae speculationes, si ab hominibus privatis et imperitis suscipiuntur, proxime accedunt ad sponsonem vel merum ludum (Glücksspiel). Quo quis magis est peritus, eo magis ludus fit artificialis (Kunstspiel); at haud raro interveniunt artificia nefaria. Speculationes bursae varias formas induunt, inter quas praecipuum fere locum occupant *operationes ad terminum* (Termingeschäfte).

J-i L. i. L—"h. (f j c f < U S U)

3. *Operationes ad cassam*. Sunt negotia de praesenti, quae statim realizantur, ita ut inter contractum et eius executionem nullum vel brevissimum tempus intersit.

4. *Operationes ad terminum* dicuntur, quando emuntur aut venduntur merces vel valores ita, ut contractus nunc quidem ineatur, realisatio vero sequatur post certum tempus, die nempe fixo (**termino < r*), v. g. ultimo die mensis. Cum pretium continuis mutationibus subsit, semper aliqua spes lucri vel etiam periculum damni coniunctum est, quod vero prudenti aestimatione peritorum vel influxu in mutationem pretii au-

422) *ViUada*, Casus conscientiae etc.- (Bruxellis 1885) 11. p. 272 ss. *Ballerini-Palini* 111. n. 927 ss. *Vermeersch-Creusen* n. 464. *Nell-Breuning*, Grundzüge der Borsennioral (Freiburg 1928). *L. Ruland*, Handbuch der prakt. Seelsorge V. (München 1940), 73 ss; 100.

geri vel minui potest. Haec negotia sunt emptiones - venditiones proprie dictae, quae secundum regulas pro his statutas diiudicantur, nec mutantur ex periculo forte coniuncto.

Ita negotiator quidam 100 >actiones« emit ad certum terminum a Petro: habet nunc ius ex contractu, accipiendi has termino statuto; supposito hoc iure, easdem interea Paulo vendit; differentia inter pretium emptionis et venditionis in lucrum vel damnum negotiatoris cedit. Die liquidationis haec differentia ex cassa (Liquidationskasse) ei solvitur vel ab eo in hanc cassam solvenda est.

Ut plurimum talia negotia fiunt ex intentione istius lucri differentialis; emptor speculatur ad *elationem* (*à la hausse*), venditor ad *depressionem* pretii (*à la baisse*). Extra bursam quandoque fit, ut ab initio acceptatio vel traditio valorum (de his plerumque agitur) excludatur, quo facto in merum ludum seu sponsionem degenerant et a lege civili ut tales tractantur negando actionem civilem. Qui ludi proprie differentiales in bursa non admittuntur; generatim non fiunt nisi inter partem peritam alteram et alteram imperitam, cui sunt maxime periculosi.

5. *Operationes ad praemium* dicuntur, quando emptor sibi reservat ius contractum certo die e. g. pridie liquidationis rescindendi, quod si faciat, solvere debet venditori certam summam, quae *praemium* vocatur, sin autem declaret velle se stare contractui, emptio, quae prius erat condicionata, fit absoluta.

655. Moralitas. Speculari ex Sola spe lucri abstracte est res indifferens; in concreto bonitas vel malitia pendet a fine operantis et a circumstantiis⁴²³). Inde distinguendum est:

1. Sunt negotia speculativa, quae a veris mercatoribus fiunt, ut suo tempore merces praesentes habeant vel ut propria damna prudenti calculatione compensent. Talia negotia, cum habeant finem positive honestum, necessitatem scilicet vel utilitatem in ordine oeconomico, vel cautionem damni privati, non sunt illicita, si servantur condiciones lege naturali et positiva iusta statutae.

2. Aliter autem indicandum est de *meris speculationibus*; cum in his finis positive honestus desit, considerandae sunt circumstantiae. Iamvero plures in his speculationibus inveniuntur circumstantiae, quae aliquo defectu recti ordinis et periculo mali moralis laborant, ideoque ipsum actum reddunt inordinatum. Et quamvis talis inordinatio non semper ab initio iam sit tanta, ut unum vel alterum actum, qui ponitur ad experimentum capiendum, reddat peccaminosum, tamen, si speculationes tales *ex professo, frequenter, et quasi pro vitae sustentatione* exercentur, inordinatio ad gravem malitiam excrescit.

423) Cf. De principiis n. 88.

a. Tales circumstantiae sunt: Qui mere ad lucrandum speculationes exercet, vult ditescere ex damno aliorum non tam libere se periculo exponentium, sicut in ludo, sed etiam eorum, qui negotia facere debent; cum lucrum sine notabili labore habeatur, cupiditas oritur semper ulterius progrediendi, sine mensura, et ita fovendi avaritiam, vel etiam lucrum ut ultimum finem intendendi; crescente cupiditate periculo se exponit fraudes committendi, ut certius lucrum habeat; — denique nocet bono communi oeconomico, eo quod promovet inquietudinem pretiorum et incertitudinem. — Ita demum, qui ex professo et frequenter speculationibus occupatur, periculo proximo damnorum temporalium et spiritualium se exponit, quod S. Scriptura testatur dicens: »Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et in laqueum diaboli et desideria multa inutilia et nociva, quae mergunt homines in interitum et perditionem⁴²⁴).

b. Analogum exemplum sit: usus morphii vel cocaini⁴²⁵): quamvis in una vel altera iniectione inordinatio et periculum non sint tanta, ut iam peccaminosa dicenda sit, tamen per frequentiam excrescit passio et periculum.

c. Peccatum ergo non est unius determinatae speciei, sed varias etiam simul unitas induere potest: avaritiae, laesionis caritatis sui vel pietatis erga familiam, laesionis iustitiae commutativae affectivae (10. praeceptum decalogi) vel etiam effectivae, demum iustitiae legalis.

Nota. Propter tot mala atque pericula in universam quoque societatem manantia fideles a ludis bursae serio deterrendi sunt; clericis autem, quibus Cn. 142 quaevis negotiatio prohibetur, eo ipso etiam ludus bursae interdicatur et quidem inde a die 1. aug. 1950 sub poena excommunicationis S. Sedi specialiter reservatae⁴²⁰).

Io,

42») i. Tim. 6, 9.

425) De principiis n. 348.

«o) *DCCR. S.C. Concilii* 22. mart. 1950 [A. A. S. 42 (1950) 330 s].

LIBER SEPTIMUS

De octavo decalogi praecepto¹⁾).

>Non loqueris contra proximum
tuum falsum testimonium.* Ex. 20, 16.

Hoc praeceptum, quatenus *negativum* est, prohibet *primario* quidem falsum testimonium sive in iudicio sive extra indicium, *secundario* autem mendacium atque iniustam laesionem fama et honoris proximi, quae fit verbis; quatenus vero *affirmativum* est, praecipit rectum usum signorum, quibus communicationem cum aliis fovemus. Hoc praecepto igitur generatim prohibetur, ne *verbis* vel aequivalentibus signis proximo damnum inferatur; quare agendum est: *a.* de veracitate et fidelitate; *b.* de mendacio; *c.* de detractone; *d.* de contumelia; *e.* de violatione secreti.

a. Hoc praeceptum prohibet iniuriam, quae proximo infertur *verbis*. Proximus autem verbis laedi potest in aliis etiam bonis, non solum in fama et honore; sed in his bonis solum verbis vel signis aequivalentibus laedi potest; quare haec iniuria speciali praecepto prohibetur.

b. Etsi *violatio secreti* proximo non solum in bonis fama et honoris, sed etiam in bonis vitae et fortunae nocere et proinde etiam quinto et septimo praecepto opponi possit, tamen ad octavum praeceptum refertur, quia per excessum est contra rectum usum verborum (indiscretio).

QUAESTIO PRIMA.

De veracitate et fidelitate²⁾).

634. De veracitate. 1. *Veracitas* est virtus, quae voluntatem inclinat ad inducendam conformitatem inter mentem nostram et signa, quibus proximo aliquid manifestamus; inclinat ergo ad curandam veritatem in signis.

a. Veracitas est *virtus specialis*, quia respicit honestatem specialem ab honestate aliarum virtutum distinctam, nempe veritatem in dictis et factis.

x) S. *Thomas* II. 11. q. 72—74. S. *Alphonsus* 1. 3. n. 962—1003. *Lugo*, De iustitia et iure disp. 14. *Tamburini*, Explicatio decalogi 1. 9. *Reuter*, Theologia moralis II. n. 395—432. *Sporer-Bierbaum*, Theologia moralis decalogis II. tract. V. n. 630—776. *Baltcrini-Palmieri*, Opus Theolog. moral. II. n. 1050—1102. *Lchmkuhl*, Theologia moral. 12 1. n. 1415—1446. *Génicot*, Theologiae moralis instit. 13 I. n. 412—433. *Vcrmchersch-Creusen*, Theol. mor. II.3 n. 549 ss. *Merkelbach*, Summa Theol. mor. 8 (1949) n. 417 ss. et n. 849 ss.

a) *Lessius*, De iustitia et iure 1. 2. e. 47. n. 29 ss. *Kossing*, Ober die Wahrheitsliebe (Paderborn 1893).

b. Veracitas est virtus *annexa iustitiae*: *a.* quia est ad alterum: signa enim data sunt nobis, ut aliis iudicia mentis nostrae manifestemus; *β.* quia per se inducit debitum, sed differt a iustitia stricte dicta eo, quod hoc debitum non est in altero, sed solum debitum morale in debente, i. e. solum debet, ne inhoneste agat. Per accidens autem fieri potest, ut aliis strictum ius competat exigendi veritatem e. g. in contractibus.

2. Obiectum materiale huius virtutis sunt signa, quibus mentem nostram proximo manifestamus; *obiectum formale* est honestas, quae in conformitate mentis cum signis externis reperiuntur: adversatur enim ordini naturali, quod signa, quae nobis data sunt ad mentem aliis patefaciendam, menti sint difformia; deinde sine veritate vita socialis constare nequit.

3. Officia veracitatis sunt: *a.* amare veritatem in dictis et factis; *b.* cavere, ne quid contra iudicium mentis dicatur; *c.* mentem exprimere, ubi ratio et occasio id postulant: veracitas enim non exigit, ut semper et ubique mentis iudicium pandatur, quod potius quandoque occultari debet; *d.* inquirere veritatem rei, quando aliquid absolute affirmandum vel negandum est; *e.* exsequi promissa.

Virtus autem veracitatis per se solum sub levi obligat; singularis enim negatio veritatis contingentis ordinem communicationis inter homines non substantialiter laedit.

635. De fidelitate. 1. *Fidelitas* est virtus moralis voluntatem inclinans ad conformanda facta promissis (verbis praeteritis promittentibus).

a. Fidelitas veracitati affinis est: sicut enim veracitas exigit, ut verba conformemus menti, ita fidelitas exigit, ut facta conformemus verbis. 9η

b. Sicut veracitas ita etiam fidelitas summum habet momentum sociale: in fidelitate enim fundatur fides atque fiducia in proximum (das Vertrauen); sed commercium humanum non minus exigit, ut promittentibus fidere, quam ut loquentibus credere possimus.

2. Obligatio fidelitatis oritur ex promissione, quo quis libere se obligat ad aliquid postea faciendum: etenim de ratione promissionis est. ut promittens intendat aliquo modo (vel ex iustitia vel ex fidelitate) se obligare ad rem promissam faciendam.

a. Dictum, quo quis futuram actionem faciendam vel omittendam praedicit, duo significat: praesentem voluntatem (propositum) futurae actionis et futuram executionem propositi. Idem dictum proinde duplicem conformitatem habere debet: conformitatem cum praesenti proposito, quam exigit veracitas. et conformitatem cum futura executione, quam exigit fidelitas.

b. Non quodvis propositum futurae actionis vel omissionis coram aliis expressum obligat ad executionem; obligationem executionis inducit sola promissio *aliis facta*. Qui propositum, etsi serium non exsequitur, *inconstantiae*, qui promissionem non exsequitur, *infidelitatis* arguitur: dictum enim in proposito exterius expresso non est nisi signum internae voluntatis aliquid faciendi; in

promissione autem dictum est fideiussio futurae executionis seu est fides alteri facta de futura executione (sein Wort geben).

c. Qui serio aliquid promittit, voluntatem habere debet se *obligandi* ad faciendum id, quod promittit, et voluntatem *implendi* promissum. Qui promittit absque priore voluntate mendacio, qui promittit absque altera voluntate, mentali infidelitate peccat.

3. Fidelitas ex se *sub levi tantum* obligat; quare infidelitas veniale peccatum non excedit, nisi proximo damnum sequatur, eo quod res promissa non praestetur.

Sunt (*Lessius, Suarez, Vasquez*), qui dicant fidelitatem in materia gravi sub gravi obligare; at recte notat *Lugo*³⁾, inhonestatem, quae in infidelitate continetur, non esse gravem. Qui enim fidem alteri datam non servat, alterum, qui spem (non ius) de re promissa habebat, decipit; sed eiusmodi spem deludere non est grave. Insuper qui fidem datam non servat, dignus non est, ut eius promissis fidatur; sed neque haec promittentis deformitas et turpido gravis est. Eadem est ratio, ob quam mendacium ex se non sit nisi leve peccatum.

Λ 1 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000 1001 1002 1003 1004 1005 1006 1007 1008 1009 1010 1011 1012 1013 1014 1015 1016 1017 1018 1019 1020 1021 1022 1023 1024 1025 1026 1027 1028 1029 1030 1031 1032 1033 1034 1035 1036 1037 1038 1039 1040 1041 1042 1043 1044 1045 1046 1047 1048 1049 1050 1051 1052 1053 1054 1055 1056 1057 1058 1059 1060 1061 1062 1063 1064 1065 1066 1067 1068 1069 1070 1071 1072 1073 1074 1075 1076 1077 1078 1079 1080 1081 1082 1083 1084 1085 1086 1087 1088 1089 1090 1091 1092 1093 1094 1095 1096 1097 1098 1099 1100 1101 1102 1103 1104 1105 1106 1107 1108 1109 1110 1111 1112 1113 1114 1115 1116 1117 1118 1119 1120 1121 1122 1123 1124 1125 1126 1127 1128 1129 1130 1131 1132 1133 1134 1135 1136 1137 1138 1139 1140 1141 1142 1143 1144 1145 1146 1147 1148 1149 1150 1151 1152 1153 1154 1155 1156 1157 1158 1159 1160 1161 1162 1163 1164 1165 1166 1167 1168 1169 1170 1171 1172 1173 1174 1175 1176 1177 1178 1179 1180 1181 1182 1183 1184 1185 1186 1187 1188 1189 1190 1191 1192 1193 1194 1195 1196 1197 1198 1199 1200 1201 1202 1203 1204 1205 1206 1207 1208 1209 1210 1211 1212 1213 1214 1215 1216 1217 1218 1219 1220 1221 1222 1223 1224 1225 1226 1227 1228 1229 1230 1231 1232 1233 1234 1235 1236 1237 1238 1239 1240 1241 1242 1243 1244 1245 1246 1247 1248 1249 1250 1251 1252 1253 1254 1255 1256 1257 1258 1259 1260 1261 1262 1263 1264 1265 1266 1267 1268 1269 1270 1271 1272 1273 1274 1275 1276 1277 1278 1279 1280 1281 1282 1283 1284 1285 1286 1287 1288 1289 1290 1291 1292 1293 1294 1295 1296 1297 1298 1299 1300 1301 1302 1303 1304 1305 1306 1307 1308 1309 1310 1311 1312 1313 1314 1315 1316 1317 1318 1319 1320 1321 1322 1323 1324 1325 1326 1327 1328 1329 1330 1331 1332 1333 1334 1335 1336 1337 1338 1339 1340 1341 1342 1343 1344 1345 1346 1347 1348 1349 1350 1351 1352 1353 1354 1355 1356 1357 1358 1359 1360 1361 1362 1363 1364 1365 1366 1367 1368 1369 1370 1371 1372 1373 1374 1375 1376 1377 1378 1379 1380 1381 1382 1383 1384 1385 1386 1387 1388 1389 1390 1391 1392 1393 1394 1395 1396 1397 1398 1399 1400 1401 1402 1403 1404 1405 1406 1407 1408 1409 1410 1411 1412 1413 1414 1415 1416 1417 1418 1419 1420 1421 1422 1423 1424 1425 1426 1427 1428 1429 1430 1431 1432 1433 1434 1435 1436 1437 1438 1439 1440 1441 1442 1443 1444 1445 1446 1447 1448 1449 1450 1451 1452 1453 1454 1455 1456 1457 1458 1459 1460 1461 1462 1463 1464 1465 1466 1467 1468 1469 1470 1471 1472 1473 1474 1475 1476 1477 1478 1479 1480 1481 1482 1483 1484 1485 1486 1487 1488 1489 1490 1491 1492 1493 1494 1495 1496 1497 1498 1499 1500 1501 1502 1503 1504 1505 1506 1507 1508 1509 1510 1511 1512 1513 1514 1515 1516 1517 1518 1519 1520 1521 1522 1523 1524 1525 1526 1527 1528 1529 1530 1531 1532 1533 1534 1535 1536 1537 1538 1539 1540 1541 1542 1543 1544 1545 1546 1547 1548 1549 1550 1551 1552 1553 1554 1555 1556 1557 1558 1559 1560 1561 1562 1563 1564 1565 1566 1567 1568 1569 1570 1571 1572 1573 1574 1575 1576 1577 1578 1579 1580 1581 1582 1583 1584 1585 1586 1587 1588 1589 1590 1591 1592 1593 1594 1595 1596 1597 1598 1599 1600 1601 1602 1603 1604 1605 1606 1607 1608 1609 1610 1611 1612 1613 1614 1615 1616 1617 1618 1619 1620 1621 1622 1623 1624 1625 1626 1627 1628 1629 1630 1631 1632 1633 1634 1635 1636 1637 1638 1639 1640 1641 1642 1643 1644 1645 1646 1647 1648 1649 1650 1651 1652 1653 1654 1655 1656 1657 1658 1659 1660 1661 1662 1663 1664 1665 1666 1667 1668 1669 1670 1671 1672 1673 1674 1675 1676 1677 1678 1679 1680 1681 1682 1683 1684 1685 1686 1687 1688 1689 1690 1691 1692 1693 1694 1695 1696 1697 1698 1699 1700 1701 1702 1703 1704 1705 1706 1707 1708 1709 1710 1711 1712 1713 1714 1715 1716 1717 1718 1719 1720 1721 1722 1723 1724 1725 1726 1727 1728 1729 1730 1731 1732 1733 1734 1735 1736 1737 1738 1739 1740 1741 1742 1743 1744 1745 1746 1747 1748 1749 1750 1751 1752 1753 1754 1755 1756 1757 1758 1759 1760 1761 1762 1763 1764 1765 1766 1767 1768 1769 1770 1771 1772 1773 1774 1775 1776 1777 1778 1779 1780 1781 1782 1783 1784 1785 1786 1787 1788 1789 1790 1791 1792 1793 1794 1795 1796 1797 1798 1799 1800 1801 1802 1803 1804 1805 1806 1807 1808 1809 1810 1811 1812 1813 1814 1815 1816 1817 1818 1819 1820 1821 1822 1823 1824 1825 1826 1827 1828 1829 1830 1831 1832 1833 1834 1835 1836 1837 1838 1839 1840 1841 1842 1843 1844 1845 1846 1847 1848 1849 1850 1851 1852 1853 1854 1855 1856 1857 1858 1859 1860 1861 1862 1863 1864 1865 1866 1867 1868 1869 1870 1871 1872 1873 1874 1875 1876 1877 1878 1879 1880 1881 1882 1883 1884 1885 1886 1887 1888 1889 1890 1891 1892 1893 1894 1895 1896 1897 1898 1899 1900 1901 1902 1903 1904 1905 1906 1907 1908 1909 1910 1911 1912 1913 1914 1915 1916 1917 1918 1919 1920 1921 1922 1923 1924 1925 1926 1927 1928 1929 1930 1931 1932 1933 1934 1935 1936 1937 1938 1939 1940 1941 1942 1943 1944 1945 1946 1947 1948 1949 1950 1951 1952 1953 1954 1955 1956 1957 1958 1959 1960 1961 1962 1963 1964 1965 1966 1967 1968 1969 1970 1971 1972 1973 1974 1975 1976 1977 1978 1979 1980 1981 1982 1983 1984 1985 1986 1987 1988 1989 1990 1991 1992 1993 1994 1995 1996 1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 2004 2005 2006 2007 2008 2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015 2016 2017 2018 2019 2020 2021 2022 2023 2024 2025 2026 2027 2028 2029 2030 2031 2032 2033 2034 2035 2036 2037 2038 2039 2040 2041 2042 2043 2044 2045 2046 2047 2048 2049 2050 2051 2052 2053 2054 2055 2056 2057 2058 2059 2060 2061 2062 2063 2064 2065 2066 2067 2068 2069 2070 2071 2072 2073 2074 2075 2076 2077 2078 2079 2080 2081 2082 2083 2084 2085 2086 2087 2088 2089 2090 2091 2092 2093 2094 2095 2096 2097 2098 2099 2100 2101 2102 2103 2104 2105 2106 2107 2108 2109 2110 2111 2112 2113 2114 2115 2116 2117 2118 2119 2120 2121 2122 2123 2124 2125 2126 2127 2128 2129 2130 2131 2132 2133 2134 2135 2136 2137 2138 2139 2140 2141 2142 2143 2144 2145 2146 2147 2148 2149 2150 2151 2152 2153 2154 2155 2156 2157 2158 2159 2160 2161 2162 2163 2164 2165 2166 2167 2168 2169 2170 2171 2172 2173 2174 2175 2176 2177 2178 2179 2180 2181 2182 2183 2184 2185 2186 2187 2188 2189 2190 2191 2192 2193 2194 2195 2196 2197 2198 2199 2200 2201 2202 2203 2204 2205 2206 2207 2208 2209 2210 2211 2212 2213 2214 2215 2216 2217 2218 2219 2220 2221 2222 2223 2224 2225 2226 2227 2228 2229 2230 2231 2232 2233 2234 2235 2236 2237 2238 2239 2240 2241 2242 2243 2244 2245 2246 2247 2248 2249 2250 2251 2252 2253 2254 2255 2256 2257 2258 2259 2260 2261 2262 2263 2264 2265 2266 2267 2268 2269 2270 2271 2272 2273 2274 2275 2276 2277 2278 2279 2280 2281 2282 2283 2284 2285 2286 2287 2288 2289 2290 2291 2292 2293 2294 2295 2296 2297 2298 2299 2300 2301 2302 2303 2304 2305 2306 2307 2308 2309 2310 2311 2312 2313 2314 2315 2316 2317 2318 2319 2320 2321 2322 2323 2324 2325 2326 2327 2328 2329 2330 2331 2332 2333 2334 2335 2336 2337 2338 2339 2340 2341 2342 2343 2344 2345 2346 2347 2348 2349 2350 2351 2352 2353 2354 2355 2356 2357 2358 2359 2360 2361 2362 2363 2364 2365 2366 2367 2368 2369 2370 2371 2372 2373 2374 2375 2376 2377 2378 2379 2380 2381 2382 2383 2384 2385 2386 2387 2388 2389 2390 2391 2392 2393 2394 2395 2396 2397 2398 2399 2400 2401 2402 2403 2404 2405 2406 2407 2408 2409 2410 2411 2412 2413 2414 2415 2416 2417 2418 2419 2420 2421 2422 2423 2424 2425 2426 2427 2428 2429 2430 2431 2432 2433 2434 2435 2436 2437 2438 2439 2440 2441 2442 2443 2444 2445 2446 2447 2448 2449 2450 2451 2452 2453 2454 2455 2456 2457 2458 2459 2460 2461 2462 2463 2464 2465 2466 2467 2468 2469 2470 2471 2472 2473 2474 2475 2476 2477 2478 2479 2480 2481 2482 2483 2484 2485 2486 2487 2488 2489 2490 2491 2492 2493 2494 2495 2496 2497 2498 2499 2500 2501 2502 2503 2504 2505 2506 2507 2508 2509 2510 2511 2512 2513 2514 2515 2516 2517 2518 2519 2520 2521 2522 2523 2524 2525 2526 2527 2528 2529 2530 2531 2532 2533 2534 2535 2536 2537 2538 2539 2540 2541 2542 2543 2544 2545 2546 2547 2548 2549 2550 2551 2552 2553 2554 2555 2556 2557 2558 2559 2560 2561 2562 2563 2564 2565 2566 2567 2568 2569 2570 2571 2572 2573 2574 2575 2576 2577 2578 2579 2580 2581 2582 2583

QUAESTIO SECUNDA.

De laesione veritatis.

Articulus primus.

De mendacio⁴⁵.

656. Definitio. *Mendacium* definitur: locutio contra mentem (ad fallendum prolata⁶).

a. *Locutio* intelligitur quodvis signum externum (verba, nutus, facta), quo⁷ quis interiores mentis conceptus aliis *communicare* vult. Quare proprie non \times ⁸ loquitur neque mentitur, qui verba falsum quid significantia profert dum solus est, vel ad alium finem (v. g. exercitationis in grammatica) vel etiam ad occultandum quod cum aliis communicare non potest neque vult. In hoc ultimo casu solum periculum adest, ne verba prolata sumantur ab audiente ut communicatio.

b. Quatuor in mendacio distinguenda sunt: α . locutio difformis a mentis iudicio; β . voluntas falsum dicendi, γ . voluntas alium decipiendi λ 8. alterius deceptio. Duo priora ad mendacii essentiam pertinent; quartum eius effectus est; utrum tertium essenziale mendacii elementum an vero necessarium consequens sit, disputatur. Dicendum videtur animum fallendi eo ipso adesse, quo loquens vult loqui, i. e. communicare suum sensum.

c. Qui igitur dicit, quod falsum est, putans id esse verum, errat, non mentitur: etenim voluntatem non habet falsum dicendi. E contrario qui affirmat verum, quod putat falsum, non errat quidem, sed mentitur, quia vult falsum dicere. Qui existimat auditores *prudentes* non credere ea, quae affirmat, non mentitur, etsi contra mentem loquatur, quia non habet voluntatem fallendi. Ideo non mentitur, qui dicit se vidisse bovem volantem, mercator, qui dicit merces sibi carius constare, quam eas aliis vendit.

d. Quatuor modis committi potest mendacium: a. si quis affirmat esse, quod cognoscit non esse; β . si quis negat esse, quod cognoscit esse; γ . si quis pro certo affirmat, de quo dubitat, an sit; 5. si quis affirmat dubium esse, quod sibi certum est.

657. Divisio. 1. Mendacium ratione effectus intenti *dividitur*: a. in *KA* " *damnosum*, quod profertur, ut obsit; β . in *officiosum*, quod profertur, ut prosit; γ c. in *iocosum*, quod profertur, ut inde delectatio hauriatur. Attamen ut iocus sit mendacium, requiritur, ut fiat animo falsum dicendi aliosque fallendi: qui enim falsum dicit sciens audientes saltem prudentes id ut falsum intelligere, non mentitur.

4) *Fr. Hdephonsus* (Carmelita), De mendacio et falsiloquio morali. *Laymann*, 1. 4. tract. 3. c. 13. *Vermeersch*. De mendacio (üregorianum) 1. p. 11 et 425. / *Lindworsky*, Das Problem der Liige bei kath. Ethikern und Moralisten in *O. Lippmann* 69 ss (Leipzig 1927). *A. Kern*, Die Liige (Graz 1930).

5) Cf. 5. *Thomas* II 11. q. 110. a. 1. *Ledrus*, De mendacio, *Periodica* 32 (1943) 5—58; 123—171, 33 (1944) 5—60. 34 (1945) 157—209. Cf. etiam *Summarium* de mendacio (quo ipse auctor doctrinam suam breviter comprehendit) 36 (1947) 271—274.

2. Si mendacium generice accipitur pro difformitate inter mentem eiusque signum, a mendacio *verbali* (quod etiam per scripturam committi potest) distinguere debet mendacium reale, quo quis facto aliud significat, quam in mente habet. Hoc proprie *simulatio vocatur*; mendacium proprie est peccatum oris.

A simulatione *formali*, qua quis intendit facto aliud significare, quam quod in mente habet, distinguenda est simulatio *materialis*, qua quis facto aliud agit, quam quod in mente habet, sed id non intendit. Illa nunquam licita est, quippe quae verum sit mendacium reale; haec autem ex iusta causa licita est eadem ratione ac restrictio mentalis. Sic licite dives induit vestes detritas, ne a latronibus spoliatur.

658. Malitia. 1. *Mendacium in se malum est*, quocirca ne ad gravissimum quidem malum vitandum mentiri licet.

C x a. Utrum *mendacium* praesertim *officiosum* absolute et intrinsecus malum, Tuywt. —>an aliquando licitum sit, quaestio est perdifficilis. *Philosophi gentiles* (Plato, Stoici) docebant mendacium quandoque licitum esse, ubi nempe de magno malo v avertendo vel de magno bono consequendo agatur. Aevo Christiano n. mendacium Sv. A1ψ Kx ' licitum asserebant non solum *Priscillianistae et Semipelagiani*, sed ex scrip-k V» ' c| s. ^ . toribus ecclesiasticis etiam *Origenes et Cassianus*; immerito autem *Clemens Alexandrinus, Hieronymus, Chrysostomus* his accensentur. S. *Augustinus* inter- nam eius malitiam comprobat⁸⁾, cuius vestigiis inhaerentes theologi scholastici " communi consensu eandem sententiam propugnant. Postea complures, prae- v- sertim *protestantes* cum *Hugone Grotio* inter mendacium et falsiloquium di- CoX — stinguentes *mendacium* quidem, quod iuri aut bono aliorum repugnat, semper jh — illicitum, *falsiloquium* autem, quod simpliciter in locutione contra mentem con- sistit, per se licitum declarant. *Catholici* auctores laborant in inveniendi modum servandi secretum, qui non sit mendacium⁷⁾. Ita aliqui distinguunt inter *men- dadium* (*negatio veritatis debitae*) et *falsiloquium* (*negatio veritatis indebitae*), quod in casu necessitatis licitum sit. Alii *duplex mendacium* statuunt: absolute prohibitum, si formaliter affirmatur quod falsum est, et non absolute prohibitum, sj falsum non affirmatur, sed audiens non monetur de hac re⁸⁾. Alii definitionem mendacii statuunt: *negatio veritatis communicabit*, ita ut mendacium non habeatur, si non licet veritatem communicare. Videtur autem melius retinere definitionem classicam „locutio contra mentem“, et locutionem sumere pro *communicatione cum alio*, ita ut, qui non potest nec vult aliquid communicare, neque proprie loquatur, proinde mendacium non committat, sicut qui solus in cubiculo falsum dicens mendacium non committit, (cf. n. 639.)

b. *Argumenta rationis*⁹⁾, a. Quod repugnat fini naturali, propter quem institutus est sermo, lege naturali prohibitum est; atqui mendacium repugnat naturali

⁹⁾ S. *Augustinus*, Contra mendacium ad Consentium et: De mendacio.

⁷⁾ Cf. Instit. theol. mor. Seraphini a Loiano. II, p. 500, 531. Div. Thomas (Piacenza) 39 (1936), 1.

⁸⁾ Cf. Periodica 23 (1933) 48 ss.

⁹⁾ *Ledrus* [Periodica 33 (1944) 45 s] argumentatur: Colloquentes tacitum ineunt contractum (ex fidelitate obligantem) ad mentem (ex parte loquentis) sincere communicandam et (ex parte audientis) sincere acceptandam. Mendax vero hoc pactum aut mere fingit aut initum servare recusat; utrumque est intrinsece moraliter malum (perfidia intrinseca).

fini sermonis loquendique facultati, quae ab auctore naturae instituta sunt, ut homo homini sua sensa manifestet. /3. Id lege naturae prohibitum est, quod si licitum esset, cederet in detrimentum societatis humanae; atqui si licitum esset mendacium, fides atque securitas in societate haberi non posset. Ut vis huius argumenti percipiatur, non ex semel facto, sed ex semel licito illud aestimari debet, γ. Moraliter malum est, quod perfectionibus divinis repugnat; atqui quodvis mendacium, quod natura sua est difformitas inter signum et rem significandam, summae veritati repugnat. Deus quidem vitam hominis destruere potest, cum sit dominus vitae; mentiri autem non potest, nec licentiam ad id dare; quare mendacium intrinsecus malum est. Ideo s. *Ioannes* ait: *Omne mendacium ex veritate (ex Deo) non est*¹⁰⁾, sed *omne mendacium a diabolo est, qui mendax est et pater mendacii*.

c. S. *scripturae* textibus idem confirmatur: *Mendacium fugies*¹¹⁾; *noli velle mentiri omne mendacium*¹²⁾; *deponentes mendacium loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo*¹³⁾; *omne mendacium ex veritate non est*¹¹⁾; qui textus sine ulla distinctione ac limitatione ipsum mendacium reprobant.

Ad textus complures s. *scripturae*, qui mendacium commendare videntur¹⁵⁾, sufficiat notasse, quae habet s. *Augustinus*: »Quando nobis de scripturis sanctis mentiendi proponuntur exempla, aut mendacia non sunt... aut si mendacia sunt, imitanda non sunt«¹⁰⁾. De singulis textibus consulendi sunt interpretes.

2. *Mendacium per se leve peccatum non excedit*, quia formaliter^j caritati nec iustitiae, sed solum veracitati repugnat, quae ex genere suo obligat sub levi tantum. In quantum ergo *mendacium perniciosum* repugnat caritati vel iustitiae, est peccatum ex genere suo grave¹⁷⁾.

Hinc verba sacrae *scripturae*: *Os, quod mentitur, occidit animam*¹⁸⁾ ita intelligenda sunt, quod mendacium *dispositive*, non formaliter animam occidat, quatenus consuetudo mentiendi ad gravia peccata disponit: qui enim mendaciis assuetus est, neque a mendaciis graviter damnosis, immo ne a periuriis quidem abhorret. Alia s. *scripturae* testimonia, quibus mendacium graviter reprobat, de mendacio damno dicuntur.

Articulus secundus. 4

e occultatione ritatis.

639. Non semper veritatem dicere licet; ita tenemur secretum servare, detractionem vitare, damnum publicum vel tertii innocentis cavere. Alii casus sunt, in quibus veritatem dicere quidem sine peccato liceret, sed nulla positiva obligatio ad hoc adest. Si taciturnitas vel sim-

10) 1. Ioan. 2, 21; Ioan. 8, 44.
«) Exod. 23, 7.
TM) Eccli. 7, 14.
*3) Eph. 4, 25.
14) i. Ioan. 2, 21.
i5) Exod. 1, 19. Ios. 2, 4s. 1. Reg. 20, 6; 21, 2 s. 4. Reg. 6, 19. Tob. 5, 18 etc.
1β) Contra mendae. 1. 2. c. 15. n. 31.
n) *Umberg*, De mendacio iniusto, Periodica 32 (1943) 231—247.
TM) Sap. 1, 11.

plex declinatio responsi sufficit ad occultandam veritatem, hoc utique medium adhibendum est; in casibus secundo loco allatis plerumque etiam sufficiet. Sed saepius circumstantiae tales sunt, ut ex taciturnitate vel negato responso statim interroganti veritas occultanda pateret. Tunc aliud medium quaerendum est.

Exempla: Interrogatur confessarius vel officialis ligatus secreto commisso, an Petrus hoc crimen commiserit; si tacet, statim concluditur, Petrum reum esse; nam si innocens esset, vel interrogatus nil sciret, responsum clarum dedisset. Interrogaris a latronibus, an is, quem quaerunt ad necem, in domo tua sit; si non est, aperte diceret; si taces, signum est, eum adesse et latrones eum occident. Si legatus publicus a ministris infensae reipublicae interrogatus, num haec vel illa mandata secreta deferat, ea proderet directe vel indirecte per negatum responsum, bonum publicum magnum damnum pateretur. In his et similibus casibus, si non liceret occultare veritatem, fidelitas et securitas humani commercii eodem modo periret, quo per mendacium. Debet ergo existere medium celandi veritatem.

Varia eiusmodi media excogitata sunt, sed non omnia eiusdem valoris.

1[^]**Sunt** qui in talibus casibus simpliciter mendacium licitum esse dicant (Falsiloquium vel mendacium officiosum). Sed praeterquam quod talis permissio innumeris abusibus ansam daret, omnino tenendum est, mendacium quodlibet in se malum esse et nunquam permitti posse.

Longe alia est sententia *Ledrus*TM) dicens *in raris casibus extremae perplexitatis* hominem posse coactum esse falsum sermonem proferre, qui quidem perfidiae labe (i. e. intrinseca ratione mendacii) non est infectus, quia per accidens fidei commercium suspenditur; attamen sermo manet materialiter pravus.

Similiter *Vermeersch-Creusen*TM) dicit cessare mendacium, si deficientibus aliis mediis *tfalsa enuntiatione** *contra iniustam alterius aggressionem defendas* secretum. Explicando addit: [^]Praeterea nobis visum est, secundum S. *Thomae* exemplum in quaestione de occisione iniusti aggressoris (quam etiam vel per iurium conflictum vel per restrictam enuntiationem intrinsecae malitiae homicidii solvere conabantur) simpliciter uti principio duplicis effectuse i. e. intendens defensionem secreti permitto (non approbo) falsiloquium.

2. Alii tamquam (medium proposuerunt, illam partem assertionis, quae eam veram constitueret, mente retinendi vel submisce dicendi, ita ut ab interrogante solum altera pars, quae in se sola est falsa, perciperetur. Quem modum vocabant *restrictionem (pure) mentalem*.

Exempla: Si quis interrogatus, an Romam viderit, respondet >utiquee, mente vel submisce addens >in picturae; interrogatus, an crimen commiserit, negat, mente addens >hodie vel tali horae.

10) *Periodica* 34 (1945) 206.

20) *Vermeersch-Creusen* II.3 654, 3. *Merkelbach*, II.8 n. 862, 3 scite notat occisionem non semper essentialiter malam esse (sed tantum homicidium innocentis) e contra mendacium semper et essentialiter malum esse.

21) D. 1176 s.

Talis restrictio pure mentalis non differt a mendacio; nam quae mente retinentur vel submisce adduntur, non sunt *locutio ad alterum*; quae vero verba ad alterum diriguntur, falsa sunt; est ergo locutio contra mentem. Insuper deceptio alterius non permittitur solum, sed eligitur et intenditur, cum alter ex ipsis verbis, quae audire potest, necessario in errorem ducatur.

Quare post propositionem (26, 27) ab Innocentio XI²¹) damnatam non est theologus, qui dicat licitam esse restrictionem pure mentalem.

3. Alii meliorem modum proposuerunt, adhibendi scilicet verba, quae alter *potest* habere pro affirmatione. Vbi vero loquens non vult falsum affirmare, sed verum occultare, quin moneat alterum. Talia verba, cum non adsit intentio formaliter affirmandi falsum, nondum sunt in sua specie morali plene constituta; voluntas enim falsum dicendi pertinet ad essentiam mendacii. Monitio proximi ex proportionata causa potest omitti et deceptio eiusdem permitti. Si nunc talia verba adhibentur ad occultandam veritatem, non habetur mendacium, neque locutio contra mentem. Hanc locutionem duplicis sensus postea vocabant *restrictionem late mentalem*, qui terminus utique non feliciter electus est, cum hic modus agendi prorsus differat a restrictione proprie dicta.

Utique non omnia exempla ab auctoribus prioris aetatis proposita sunt talia, ut enuntiata locutio sit actio in se non illicita: immo plura non sunt nisi restrictiones pure mentales, quae ab aliis reiciebantur et successu temporis, magis expositis principiis deserebantur.

Talis modus loquendi apud proximum duplicem sensum admittit: me velle de facto ei communicare aliquid — vel me velle occultare, quod occultare licet. Hoc eruere potest ex adiunctis loquentis vel audientis, ad quae adaptatur responsio, vel ex duplici scientia in una eademque persona, altera communicabili altera incommunicabili, etc. Sed in omnibus attendendum est, ut audientis deceptio non intendatur, ut hic alterum sensum vel saltem declinationem responsi cognoscere vel saltem suspicari possit.

Si quis digito ostendens imaginem viri interrogat me: >Ist das dein Vater?< et ego nolens veritatem revelare nego, nisus alio sensu: j>Ist das dein Vater?<, restrictionem pure mentalem committo, quia vocabulum »est< duplicem sensum quidem habet, sed qui in his adiunctis nullo modo cognoscibilis est. Sed bene respondere possum volenti emere fructus et interroganti num habeam, >non habeo* quamvis habeam ad proprium usum; nam ex adiunctis interrogantis sensus fuit, an habeam fructus venales, quod ipse bene intelligere potest.

640. Principium. Ex iusta causa uti possumus modo loquendi qui vocatur restrictio late mentalis, immo quandoque tali modo uti debemus, dummodo servantur regulae de actione cum duplici (bono et malo) effectu²²).

M) Cf. *Dc Principiis* 83.

a. Haec restrictio *non est mendacium*: verba enim loquentis non sunt locutio, qua alteri aliquid communicare vult, proinde non locutio contra mentem. Quod proximus de hac re non monetur, ad servandum secretum permitti potest — Insuper ad bonum societatis requiritur, ut adsit medium licite occultandi veritatem et servandi secretum; atqui, subsumit s. *Alphonsus* (n. 152), >si non liceret uti restrictione late mentali, non existeret modus secretum licite celandi, quod perniciosum foret humano commercio non secus ac mendacium.* — Tandem proximus non directe et necessario decipitur, sed eius deceptio tantum permittitur: etenim si verba loquentis cum restrictione ab audiente secundum falsum sensum sumuntur, audiens reipsa decipitur; sed cum verba loquentis secundum verum sensum intelligi possint, deceptio non loquenti sed ipsi audienti imputanda est.

Signum manifestum huius necessitatis deprehenditur in illis multorum affirmationibus, quibus asseverant *se mentiri debuisse* sive ad discordias sive ad blasphemias vel alia incommoda praecavenda. In eiusmodi adiunctis adest iusta causa utendi restrictione mentali; et quoniam fideles raro percipiunt theoriam de restrictione mentali, eis simpliciter dicendum est non esse mendacia sed licitas responsiones, quas in eiusmodi adiunctis proferunt ad gravia incommoda vitanda.

b. *Ex iusta causa*: etenim non licet absque ratione exhibere alteri occasionem deceptionis. — Insuper si id semper et absque ulla causa liceret, nemo iam posset alteri credere, quia in quovis dicto posset et deberet suspicari ambiguitatem, quod in manifestum humanae societatis detrimentum vergeret.

Iusta causa utendi restrictione mentali est vera utilitas, quae ex occultata veritate, seu verum incommodum sive proprium sive alienum, quod ex manifestata veritate sequatur.

c. Si autem interrogans *ius habet cognoscendi veritatem*, huic iuri respondet in altero obiigatio fatendi absque ambiguitate veritatem, ut «si quis a superiore in iis, quae ad eius officium pertinent, interrogatur (liberi a parentibus, ordinandi ab episcopo, nupturientes a parocho, promovendi ad aliquod munus a gubernatore) de defectu vel crimine commisso; item in iustis contractibus onerosis, ne alteri iniuria irrogetur.

jf. Restrictione late mentali uti *debemus*, quando nec veritas, de qua fit interrogatio, sine peccato manifestari, nec interrogans sine responso reici potest.

Exemplum, quo id pateat, si a secreto confessionis atque officii praescindimus, exhibet *Lehmkuhl*, Casus conscientiae I. n. 455 ss.

Ex iusta causa licitum est restrictionem late mentalem *iuramento firmare*: cum enim verba cum restrictione late mentali prolata sint vera, Deus non invocatur in testimonium falsitatis.

a. Iusta causa iurandi cum restrictione mentali est magnum bonum servandum vel grave damnum cavendum. Quia tamen complures theoriam restrictionis mentalis non capiunt, alii eam calumniantur, raro expedit, ut iuramenta cum restrictione mentali commendentur, nisi sint necessaria.

b. Sunt, qui affirmant, iuramentum cum restrictione mentali emissum tum essentiae tum fini iuramenti repugnare, ideoque illicitum esse. Verum plane falluntur. Nam *essentia* iuramenti exigit, ut id, quod iuramento firmatur, verum sit; atqui quod loquens affirmare vult (se non posse communicare), verum est *Finis*, propter quem iuramentum institutum est, non exigit, ut finis iste in singulis casibus reipsa obtineatur, sed ut obtineri *possit*, seu id solum exigit, ne iurans finis assecutionem positiva actione impediat, sed eius frustrationem ex gravi causa solum permittat: atqui hoc in eiusmodi iuramentis obtinet.

Nota. Probatur liceitas restrictionis late mentalis ex S. Scriptura: In libro *Tobiae* (5, 18) archangelus Raphael narratur dixisse: »Ego sum Azarias (= Deus adiuvat) Ananiae (= filii miserationis) magni filius.* Imprimis vero per exemplum Christi impeccabilis v. g. si dicit: »Ego non ascendo ad diem festum istum*. Postea »et ipse ascendit*, utique »non manifeste*23). De Lazaro morituro dicit: »Infirmitas haec non est ad mortem* et de mortuo: »Amicus noster dormit*.24) De parusia loquens ait: »De illo die ... nemo scit .. neque Filius*25) (scientia communicabili).

641. Applicationes. Huius rei difficultas non est in restrictionis mentalis liceitate, quam omnes concedere debent, qui intelligunt, quid ea significetur; sed difficultas est in discernenda restrictione pure a late mentali. De qua re notandum est eum, qui interrogat, ex usu inter homines recepto non aliam expectare vel expectare posse responsionem nisi *conformem adiunctis*, ideoque respondentem non mentiri, si responsionem restringat ad adiuncta interrogantis et respondentis, modo servet condicionem supra (n. 640) propositam.

Id usu communi confirmatur, ex quo constat adiuncta efficere, ut verba loquentis in alio sensu quam obvio intelligi possint et debeant. Sane innumeri sunt casus vitae humanae, in quibus verba loquentis vel interrogantis non accipiuntur secundum sensum, quem ex se, sed quem ex determinatis adiunctis habent. Sic (ut a locutionibus ironicis praescindamus) interrogatus ab eo, qui patrem per domum quaerit, num viderit patrem, recte respondet: *non*, ex adiunctis probe intelligens de hac re agi, num *hic et nunc* patrem viderit.

a. Interroganti ea, quae manifestari non possunt, licite respondetur *nescio* sc. ut tibi dicam seu scientia communicabili. Ideo confessarius interrogatus, num Titius confessus sit homicidium, respondere potest et debet: *nescio*, quia id nescit scientia communicabili. Si tamen eiusmodi sint interrogantis verba vel adiuncta, ut vox *nescio* omnem ignorantiam significet, non licet ea uti, sed interroganti dicendum est ipsum frustra interrogare. Confessarius autem, si interrogans instaret, num hoc nesciret scientia communicabili, respondere adhuc potest *nescio*: cum enim interrogans scire debeat confessarium de hac re loqui non posse, aliud responsum prudenter expectare nequit, nisi velit repulsam ferre.

23) Jo 7, 1—11.

24) Jo 11, 4. 12.

25) Marc 13, 32.

b. In iis adiunctis, in quibus adest gravis ratio celandi veritatem, rei *negatio* (*non*) ex communi hominum iudicio non significat rem negari, sed rei manifestationem fieri nec debere nec posse. Ideo poenitens a confessario interrogatus de peccato, quod confiteri non tenetur, respondere potest cum restrictione se *illud non commisisse*, scilicet quod confiteri debeat, nisi confessarius iuste interroget ad cognoscendum statum poenitentis: poenitens enim recte supponit nolle confessarium indiscrete interrogare, ideoque ad ea tantum expectare responsum, quae iuste interrogat; prudens autem confessarius suspicari debet responsum in hunc modum accipi posse.

c. Si personae publicae interrogentur de rebus ipsarum fidei commissis, ut sunt secretarii, legati principum, duces exercituum, magistratus, advocati, medici, chirurgi, obstetrices et quicunque officium et rationem habent veritatem occultandi, uti possunt restrictione recte supponentes interrogantem nolle eos provocare ad rem illicitam aut imprudentem.

d. Interroganti, num ipsi pecuniam commodare possim, respondere licet *non habeo*, subaudiendo: *quam facile aut secure commodare possim*. Prudenter enim supponi potest, interrogantem nolle sua petitione molestum esse et proinde eam tantum pecuniam petere, quae sine difficultate commodari possit.

e. Famuli ex voluntate domini negare possunt ipsum domi esse, quamvis adsit, quia talis locutio ex usu recepto significat eum non esse domi, quatenus videri aut visitari possit. Tamen ad locorum consuetudinem attendendum est.

/. Qui ab exactore vectigalis interrogatur, num aliquid habeat, de quo solvendum sit vectigal, per se respondere potest *se nihil habere* scilicet de quo solvere vel quod declarare debeat: cum enim ex se non teneatur solvere aut declarare, exactor summo iure prudenter expectare non potest responsionem nisi obligationi loquentis respondentem. Attamen sic interrogantes exactores plerumque itinérantes a molesta revisione liberare intendunt; quare verba interrogantis ex adiunctis potius hunc sensum continent, num aliquid habeant, de quo solvere debeant, si a revisore detegatur. Ideo exactores praesertim a clericis et sacerdotibus responsum sine restrictione iure merito expectant.

g. Nonnullae restrictiones, quae ab auctoribus late mentales dicuntur, certo certius ad pure mentales referendae sunt, quia non servantur condiciones supra expositae. Sic si mulier adultera a viro interrogata num adulterium commiserit, *hoc negat* subintelligens *idololatriam*, quia idololatria in s. scriptura quandoque adulterium vocatur, utitur restrictione pure mentali. His non negatur posse adulteram adhibere restrictionem commissumque crimen negare, scilicet *quod teneatur viro manifestare*: hinc enim vir non habet ius cognoscendi occulta crimina uxoris suae, inde vero uxor sine gravissimo incommodo veritatem manifestare nequit, ideo vir prudenter iudicare debet responsionem posse esse adiunctis conformem, ideo inadaequatam.

QUAESTIO TERTIA.

De laesione famae.

Articulus primus.

De iure in honorem et famam.

642. Praenotiones. 1. *Honor* late acceptus est bona aestimatio de alicuius perfectionibus.

a. Hoc sensu honor est iudicium internum, cuius obiectum constituunt proximi perfectiones i. e. dotes et qualitates, quibus homo in societate humana commendatur; *qualitates* igitur tum *morales*, nempe virtutes, tum *naturales internae* ut sapientia, doctrina, ingenium, eloquentia, indoles egregia, vires, pulchritudo (qua mulieres commendantur), valetudo, tum etiam *naturales externae* ut opes, nobilitas, natales legitimi etc.

b. Obiectum huius iudicii est fundamentum famae et honoris stricte dicti; et cum hoc fundamentum verum et falsum seu putativum esse possit, honor verus et falsus, fama vera et falsa distinguitur.

2. *Honor* stricte acceptus est teslificatio externa de alicuius perfectionibus, ubi nempe bona aestimatio, quam de proximo concepimus, tota agendi ratione exterius se «manifestat.

3. *Fama* est conumunis aestimatio de alicuius perfectionibus sermone prolata.

a. Fama *genocratim* accepta est aestimatio communis de alicuius qualitatibus, quae potest esse bona vel mala. Patet bonam famam hic considerari, quam ideo exhibet proposita definitio.

b. Aestimatio *communis* dicitur, quia fama in multorum iudicio sermone prolato consistit: fama enim natura sua aliquid significat, quod publicum est, quocirca unius vel alterius de aliquo iudicium sermone prolatum nequit constituere eius famam. Attamen non requiritur, ut hoc iudicium sit verum.

645. De iure in honorem et famam. 1. Unicuique ius competit in bonam aestimationem, quae personae humanae debetur, item quilibet ius habet, ut honorem, quem meretur, ei testificemur.

a. Ius in bonam aestimationem est aestimatio negativa et positiva, qua alteri nihil mali sed potius ea dignitas tribuitur, quam humana personalitas ex se continet. Quamvis ius ad aestimationem, qua alteri speciales virtutes tribuuntur, per se nemo habeat, ius tamen unicuique convenit exigendi, ut in commercio humano ut talis tractetur, cui virtutes inter homines probos communes competant: unusquisque enim habendus est bonus, donec probetur malus.

b. Unde patet unumquemque honorandum esse, quia unicuique etiam infimae condicionis homini inest aliqua perfectio, ob quam ei honor exhiberi potest, id quod innuit Apostolus: *Honore invicem praevenientes*²⁶).

2e) Rom 12, 16. v 'à-Cev . t

2. Unusquisque *ius habet in suam famam, non solum veram sed etiam falsam.*

a. Fama enim est bonum externum propria industria partum: atqui in bonum externum et proprium per se quilibet plenum ius et dominium exercet (n. 365). — Ius in famam falsam non directe ex ipso iure hominis desumitur, sed ex inconvenientibus, quae contra bonum commune sequerentur, si passim occultos aliorum defectus publicare liceret.

Inconvenientia, quae contra bonum pacis et tranquillitatis sequerentur, si occulti defectus passim manifestarentur, haec sunt: proximus officio suo utiliter fungi non posset, omnem auctoritatem amitteret, bono conversationis careret, proxime coniuncti ignominia afficerentur, ipse vero magno praesidio contra maiora vitia privaretur.

b. Porro *ius in famam veram* (ordinariam et extraordinariam) est absolutum et universale, quod postulat, ut unusquisque ab omnibus habeatur, qualis revera est; quocirca haec fama nunquam licite auferri potest. *Ius autem in falsam famam* (ordinariam) relativum et limitatum est, quod, cum in bono communi fundetur, cessat, si quando bonum aliorum potius exigit, ut occulti defectus proximi revelentur²⁷⁾.

Fama, qua unusquisque indiget, est *fama ordinaria* seu bonum nomen simpliciter, quod ei ad obeunda munia pro condicione vitae necessarium est, sive ortum est ex vita et moribus vere sive apparenter tantum honestis, ex talentis, quae vere ei conveniunt, sive quae per errorem ei convenire putantur; ideo ius in *famam extraordinariam*, quae fundatur in donis et talentis singularibus e. g. insignis theologi, oratoris, iurisperiti, medici etc., si haec reipsa non possidet, nemo habet. Quocirca manifestatio erroris, quo fama extraordinaria nititur, non est contra iustitiam nec contra caritatem, modo adsit motivum rationabile illum manifestandi.

3. *Etiam mortui ius in famam habent:* etenim omnia adsunt, quae requiruntur, ut ius in famam habere dicantur, cum adhuc consistat subiectum iuris, anima eorum immortalis, et famam, qua inter homines vivunt, magni faciant et retinere cupiant; ergo peccatum est contra iustitiam mortui alicuius famam laedere, sive pridem sive recenter defunctus est. Cum tamen mortui fama minus indigeant, per se minus peccatum est mortui quam viventis famam laedere, etsi mortale esse possit

a. Patet etiam *personas morales* ut civitates, ordines religiosos, monasteria suam famam et *ius in famam habere*: sicut enim aptum subiectum sunt iuris in bona fortunae, ita etiam in bonum famae et honoris.

b. Qui vero in aliquo loco omnino *ignoti* sunt, nec famam et proinde neque ius in famam habent.

27) Cf. *Lugo* disp. 14. n. 97.

Articulus secundus.

De detractioe et calumnia.

1L

◀ i

644. Declaratio. 1. Duplici modo fama alterius iniuste violari potest: aut detractioe aut calumnia. *Detractio* (Ehrabschneidung) est laesio iniusta (et occulta) alienae famae, quae fit revelatione criminis veri aut quod verum **esse** bona fide creditur; *calumnia* (Verleumdung) autem est laesio iniusta (et occulta) alienae famae, quae fit scienter narrando crimen falsum.

Alii in definitione detractationis (et calumniae) cum s. *Thoma* addunt vocem *occulta*TM), alii eam omittunt. Qui eam addunt, solam laesionem famae absente infamato prolatam dicunt detractioem, et laesionem famae coram infamato prolatam meram contumeliam appellant; qui eam omittunt, laesionem famae coram infamato prolatam vocant contumeliam cum detractioe coniunctam.

2. Distinguitur detractio (et calumnia) *directa* quae fit ex intentione famam laedendi; et *indirecta*, quae fit ex levitate et loquacitate absque intentione diffamandi.

Secundum alios detractio et calumnia fiunt *directe*, quando alterius vitia narrantur, quod obtinet quatuor modis: si falsum crimen imponitur, si verum amplificatur, si occultum manifestatur, si opus bonum sinistre accipitur. Eaedem fiunt *indirecte*, quando alterius dotes minuuntur, quod iterum quatuor modis accidere potest: negando bona opera proximi, illa minuendo, aliis laudantibus tacendo, frigide laudando.

645. Detractionis et calumniae malitia moralis. *Detractio et calumnia sunt peccata ex genere suo mortalia contra iustitiam*: nam laedunt strictum ius, quod alius in famam suam habet; peccatum autem contra iustitiam commutativam ex genere suo mortale est. Insuper furtum est peccatum ex genere suo grave contra iustitiam; ergo a fortiori detractio et calumnia, quia fama maius bonum est quam divitiae^{2*)}).

Ex *parvitate igitur materiae* utraque leve peccatum esse potest. Saepius autem peccata detractiois levia erunt ex imperfectione actus, praesertim ob inadvertentiam ad damnum proximi.

a. Huc refertur *susurratio* (Ohrenblaserei), quae est detractio seu calumnia, qua seminantur discordiae inter amicos; ergo susurratio a detractioe et calumnia differt ratione finis, quia committitur ad occulte solvendam amicitiam et ad discordiam seminandam. Hinc ceteris paribus gravius peccatum est simplici detractioe, quia alium insuper privat bono pacis et amicitiae cum proximo suo.

ô. Ad committendum peccatum detractiois necesse non est, ut detractor intentionem habeat proximo detrahendi eique in fama nocendi, sed sufficit, ut advertat ex iis, quae narrat, sequi famae denigrationem.

2β) *Summa* II. II. q. 73. a. 1.

2») Prov. 22, 1. Eccl. 41, 15.

646. Norma diiudicandi gravitatem. Detractionis et calumniae gravitas desumitur ex gravitate damni, quod alius patitur in fama; gravitas autem damni non ex sola gravitate criminis, quod manifestatur, sed etiam ab adiunctis tum detrahentis tum personae, cui detrahitur, dependet. Hinc ad diiudicandam horum peccatorum gravitatem attendendum est:

a. Ad defectum, qui narratur: manifestatio defectus *gravis* ordinarie notabiliter, et manifestatio defectus *levis* ordinarie leviter famam laedit;

b. Ad condicionem detrahentis: vir gravis et prudens magis nocet, quam levis et garrulus;

c. Ad condicionem laesi scilicet ad famam, qua apud homines gaudet, et ad dignitatem, qua inter alios eminet: qui namque est integrae famae et magnae dignitatis, multo maius detrimentum ex detractio vel calumnia experitur.

Hinc fieri potest, ut grave damnum inferatur, si de aliquo narratur peccatum leve vel etiam defectus inculpabilis, ut si quis de episcopo dicat eum esse mendacem vel illegitimae originis; econtra de aliquo narrare grave peccatum solum levis detractio esse potest, ut si quis de milite vel de iuvene levioris indolis dicat eum esse amantem puellarum, fuisse ebrium: quaedam enim vitia in personis determinatae condicionis adeo frequenter occurrunt, ut in iis iam fere supponi soleant et proinde earum famae non graviter noceant; eadem vero vitia de sacerdote narrare propter conditionem personae mortale est.

647. Applicationes. 1. *Naturales defectus* manifestare, e. g. aliquem dicere ignarum, indoctum, imprudentem, illegitimum etc., ordinarie non est grave peccatum, quia omnes norunt eiusmodi defectus non esse imputandos ideoque famam notabiliter non minuunt. Insuper haec publice nota esse solent. Si tamen inculpabilis defectus vere probrosus sit, si insuper homines ex eius revelatione graviter contristentur, et maxime si damnum patiantur, eius revelatio etiam grave peccatum esset sive contra iustitiam sive contra caritatem.

2. Aliquem in genere vocare *superbum*, *avarum*, *iracundum*, *pigrum* etc, ordinarie non est grave peccatum, quia eiusmodi defectus magis naturalem inclinationem quam personalem culpam, aut solum defectus veniales, non autem peccata mortalia significant; defectus autem inculpabiles aut solum veniales revelare ordinarie graviter non nocet.

3. *Unicum peccatum grave pluribus narrare* ordinarie erit detractio gravis, quia grave damnum in fama proximo infertur, e. g. narrare aliquem esse concubinarium, iniustum, latronem.

4. Defectum gravem manifestare *unico viro prudenti*, qui rem non est divulgaturus, certo non est mortale, si fiat ex rationabili causa, si quis e. g. iniuriam acceptam narret amico suo ad solatium inde capien-

dum, licet aliqua infamatio auctoris inde sequatur. Si autem fiat sine rationabili causa, duplex existit sententia: eorum, qui censent etiam in hoc casu grave damnum inferri, et eorum, qui censent damnum famae in hoc casu non esse notabile. Cum sententia, quae grave damnum neget, vere probabilis sit, practice eam sequi licet. Ideo grave peccatum non committit uxor, quae cum marito suo communicat etiam graviter infamantia, quae de proximo comperisset, dummodo maritus sit prudens et tacitus. Quodsi adsit iusta ratio ea communicandi, a peccato immunis est.

Qui *affirmant* esse grave ut *Molina, Lessius, Logo, Salmanticenses* et alii, communiter in hunc modum argumentantur: contumelia graviter honorem laedit, etiamsi ab uno tantum fiat; insuper indicium temerarium in re gravi grave peccatum est; ergo a pari laesio famae penes unum virum gravem gravis censi debet. Qui autem cum s. *Thoma, Navarro, Bonacina, Tamburini* negant esse grave, hanc rationem afferunt: fama in plurium aestimatione consistit; qui ergo apud unum alterumve virum prudentem famam amisit, non censetur grave damnum famae subiisse. Ad argumenta autem prioris sententiae hi auctores negant paritatem. Et sane contumelia fit praesenti; iudicium autem temerarium magis calumniae quam detractiōi comparandum est; alicui imponere grave crimen mortale est. — Omnes autem excipiunt casum, quo crimen manifestatur ei, cui delinquens prae reliquis omnibus maxime illud celare vellet.

5. Nihil *speciale*, sed solum generalia de aliquo dicere per se non est peccatum mortale; si tamen generalia eo modo proferantur, ut audientes grave aliquid suspicari debeant, mortale esse potest, e. g. si dicas te quaedam scire, quae si proderentur, alterum magno opprobrio afficerent, vel te scire quaedam de illa persona, quae revelare prohibeat caritas.

6. Rem gravem de aliquo narrare *tamquam auditam ab aliis*

a. grave est contra iustitiam, si narrans praevideat audientes ob motiva a se allata credituros esse, ut si dicat se rem accepisse a persona fide digna: in hoc enim casu est damni causa efficax;

b. grave est contra caritatem si praevideat audientes credituros esse non ob motiva a se allata, sed ob ipsorum levitatem aut malitiam: etsi enim damnum infamati non narranti sed audientium levitati tribuendum sit, unusquisque tamen tenetur impedire grave damnum proximi, quod tacendo commode impedire potest;

c. leve aut nullum peccatum est, si praevideat audientes non esse credituros, nam proximo aut leve aut nullum damnum infert.

7. Qui narrat crimen occultum patratum, *quin nominet personam* (e. g. in huc loco accidit), non peccat, si audientes in cognitionem personae devenire non possunt; peccat autem graviter, si vel rem ita describit, ut persona facile cognosci possit, vel si in familiam aut monasterium aut ordinem religiosum illius personae gravis infamia ex nar-

ratione redundat, quod fieri potest, si quis personam tacens dicat membrum huius familiae vel ordinis tale crimen commisisse.

8. De eo, qui in aliquo crimine iam diffamatus est, narrare *defectum communiter cum illo connexum* e. g. de latrone narrare periurium, de marito ebrioso ipsum esse rixatum cum uxore non est grave, quia infamia exinde notabiliter non augetur; at *defectum omnino disparatum* de eo narrare ordinarie gravis diffamatio est: qui enim in una re e. g. in castitate famam amisit, non ideo amisit famam in altera etiam qualitate e. g. in doctrina; sed potest in una bonam, in altera malam famam habere.

9. Dicere *in tali civitate* omnes vel plerosque esse iniustos, gravis diffamatio censetur, quia singulorum fama graviter laeditur. At dicere in tali civitate multos esse iniustos, nisi ad determinatas personas referri possit, grave non est, quia nemo determinatus laeditur. Hinc si quis per enormem exaggerationem dicat in tali civitate omnes mercatores esse defraudatores, omnes virgines esse corruptas, et audientes iudicent multos esse eiusmodi, nec tamen vitium ad determinatas personas referant, non videtur graviter peccare.

10. De aliquo *ordine religioso* vel de aliquo *monasterio* dicere religiosos in eo male vivere vel non servare regularem disciplinam gravis detractio est, nisi res plane notoria sit: nam tum integra religio vel domus tum singula eius membra hac diffamatione grave damnum patiuntur, quia de singulis suspicio inducitur.

11. Non licet revelare alterius¹ crimen occultum simul *addendo poenitentiam* de eo peractam: semper enim sinistra quaedam opinio in aliis remanet, cum denigratio famae ex manifestatione delicti non penitus auferatur per cognitionem poenitentiae.

12. *Vitium gentis* vel integrae nationis in genere referre e. g. eam esse superbam plerumque non est peccatum, aut veniale tantum, quia aut de re nota agitur, aut de naturali indole, non de peccatis personalibus, aut de multis indeterminate intelligitur³⁰).

648. Malitia specifica et numerica. 1. *Detractio et calumnia sunt peccata specificè diversa*, non quatenus famam laedunt, sed quatenus calumnia ad detractionem malitiam mendacii addit; haec tamen malitia, utpote contra veracitatem, non est mortalis.

Ergo *per se* necesse non est, ut in confessione declaretur, utrum detractio an calumnia proximi fama laesa fuerit; plerumque tamen confessarium id nosse oportet, tum ut gravitas peccati tum ut modus restitutionis determinari possit.

2. *Detractiones in materiis specie diversis (e. g. aliquem latronem et adulterum dicere) non sunt peccata specie diversa*: fama enim mq-

Cf. Tit. 1, 12.

raliter est eiusdem rationis, quaecunque sit praerogativa, in qua functetur; ergo etiam laesiones famae sunt eiusdem speciei, sicut omnes laesiones in bonis fortunae eiusdem speciei sunt.

Sententia opposita, quae s. *Alphonso* (n. 48) videtur *probabilior*, hocce argumento utitur: tot committuntur diversa peccata, quot diversae famae proindeque diversa iura laeduntur; atqui tot diversae famae et diversa in famam iura laeduntur, quot crimina specificè diversa proximi revelantur: alia enim est fama, quam aliquis e. g. habet de iustitia, et alia, quam habet de castitate, et utrique suum respondet ius. — Verum etsi concedendum sit aliam esse famam, quam aliquis habet de iustitia, et aliam, quam habet de castitate, utraque tamen non est specificè diversa, sed est eiusdem speciei. Pari modo alia est proprietas, quam aliquis habet pecuniae, et alia, quam habet domus et silvae; sed tamen utraque est eiusdem speciei. Cum priorem sententiam etiam s. *Alphonsus* habeat probabilem, imprudenter confessarius detractionis materiam a poenitente exigeret, ubi id ex alia ratione non sit necessarium; sufficit ergo dicere: *alienam famam graviter laesi*.

3. *Qui coram pluribus alicui detrahit*, unicum tantum peccatum committit, quia unicum tantum ius in famam laedit; fama enim natura sua in plurium aestimatione consistit; peccatum tamen extensive eo gravius est, quo plures sunt, qui detractionem audiant³¹).

Articulus tertius.

De licita revelatione criminis alieni.

649. *Declarationes*. Crimen alienum, quod manifestatur, vel *publicum* vel *occultum* est³²).

a. Occultum dicitur crimen, quod non est publice notum, etsi ab aliquibus sciatur vel iam aliquis de eo rumor spargatur, modo spes sit illud non esse ad cognitionem communitatis perventurum. *Publicum* seu notorium dicitur crimen, quod multis alicuius communitatis hominibus iam notum est.

b. Duplex distinguenda est *publicitas* seu notorietas: iuris et facti. Delictum dicitur *iure publicum*, si de eo constat per sententiam iudicis, et dicitur *facto publicum*, si multis alicuius communitatis hominibus notum est, sive quia crimen publice coram multis commissum fuit, sive quia occulte quidem commissum, postea vero per evulgationem factum est publicum.

Quot personis notum esse debeat crimen, ut facto publicum dici possit, determinari nequit. Universim dicendum est: quando tot personis innotuit, ut attentata communitate, rei qualitate, garrulitate hominum etc. iam celari amplius non possit, sed brevi tempore innotescet, facto publicum censi debet. Plerique

31) Lugo, De poenit, disp. 16. n. 112. Cf. s. *Alphonsus* l. 5. n. 49.

32) Cf. cn. 2197.

theologi has regulas statuunt: crimen publice notum est, si in collegio, quod triginta personis constat, septem, in collegio, quod centum personis constat, quindecim, in pago, qui mille personis constat, viginti per illud dispersi, in oppido quinque millium civium quadraginta dispersi id sciant.

c, Communitas, in qua notum est aliquod crimen, vel est communitas *clausa* (collegium, monasterium, seminarium etc.) vel *com<rnunitas patens* (urbs, oppidum, pagus etc.); iam vero crimen, quod notum est in communitate patenti, dicitur *absolute et simpliciter* publicum; crimen autem quod notum est solum in communitate clausa, dicitur *relative et secundum quid* publicum.

Nota: 1. Publice notum censetur etiam defectus vel delictum, quod in damnum communitatis ab eo committitur, qui munere publico fungitur: qui enim eiusmodi munus acceptat, iudicio publico se submittit, ita ut eius actus publici ab aliis diiudicari possint. Pari modo publicae censentur res omnes, quae publice geruntur, ut concionatorum, professorum actus, qui proinde aliorum prudenti aestimationi subiacent.

2. Crimini publice noto aequiparatur crimen, cuius divulgationem delinquens non curat, quin etiam sibi placere ostendit: consentienti enim non fit iniuria.

650. De revelatione criminis occulti. 1. Ex iusta causa licitum est manifestare crimen alienum occultum, dummodo serventur debitaе condiciones. Eiusmodi causa iusta est bonum commune vel bonum privatum sive revelantis sive audientium sive ipsius delinquentis. Ius enim in famam falsam cessat, quando bonum sive publicum sive privatum promovetur, eo quod occulti aliorum defectus manifestentur³³⁾.

a. Ergo non solum ex praecepto correptionis fraternae crimen occultum filiorum parentibus et subditorum superioribus licite significari potest, ut rei emendentur, sed etiam ex vera caritate defectus occulti aliis revelari possunt, ut vel orationibus vel aliis mediis ad emendationem delinquentis concurrant: bonum enim spirituale delinquentis eius famae praeferendum est.

b. Ideo excusantur ii, qui solatii vel consilii causa amico narrant iniuriam ab alio sibi factam, item famuli revelantes iniurias sibi illatas a dominis, uxores a viris, filii a patre, religiosi a praelato etc., licet inde aliqua infamia auctori iniuriae proveniat. — Item si quis de falso crimine accusatur, licite potest accusantis occultum crimen aperire ad minuendam eius fidem et auctoritatem. Quin etiam reo id licet, dummodo manifestatio necessaria sit ad vim testimonii invalidandam. Nemo enim tenetur cum tanto suo incommodo tueri famam alterius praesertim iniuste laedentis.

c. Ideo licite minuitur alterius fama, ubi aestimatio falsa de eius doctrina et probitate aliis est perniciosa, si damnum grave notabile, quod aliis imminet, alio modo impediri non potest. Bonum enim praesertim spirituale innocentis praeferendum est famae nocentis.

Ideo cum agitur e. g. de conferendo officio, de contrahendo matrimonio, de suscipienda religione, de assumendo medico, praeceptore, famulo etc., licet manifestare occultos alterius defectus, inhabilitatem, vitia, unde aliquod detri-

33) S. Thomas. 11. II. q. 73. a. 2.

mentum merito timetur. — Qui novit aliquem esse furem, potest id manifestare iis, quibuscum ille habitat, ut sibi caveant. — Quilibet privatus delictum alterius ad iudicem deferre potest, ut illius punitione bonum commune promoveatur.

2. In eiusmodi tamen revelationibus *duplex condicio* servanda est: *a.* ut damnum quod per revelationem cavetur, sit proportionatum damno, quod ex manifestatione vitii alteri infertur; proportionatum autem censetur, si damnum vitandum sit grave, quamvis maius damnum sequatur diffamato, quia ius innocentis potius est, non tamen si leve aut longe minus sit; *b.* ut revelatio fiat cum minimo nocentis damno, i.e. ne manifestetur pluribus, quam opus sit, neve reveletur persona, si opus non sit, neque manifestetur, quin antea moneatur delinquens, si monitio sine gravi incommodo fieri possit et ad finem intentum profutura speretur.

651. De revelatione criminis publici. 1. Crimen, *quod iure publicum est*, ubique sine alia causa excusante manifestari potest, *nisi emendatum et oblivione deletum sit*.

a. Iudex enim delinquentem sententia iudiciali non solum fama, sed etiam iure in famam in hac materia privat, idque in perpetuum, et sicut ipse sententiam publicandam curat, ita aliis omnibus licentiam tribuit eam ulterius divulgandi, ut omnes sibi a scelestis hominibus cavere possint³¹). Quare peccatum non est publice scribere vel loqui de crimine, propter quod aliquis carcere vel alia poena punitus est.

b. Denuo revelare crimen, quod *iure publicum* erat, sed nunc *emendatum et oblivione deletum est*, non est quidem *contra iustitiam*, quia vis sententiae iudicialis, quae delinquentem iure in famam spoliaverat, semper durat, sed *contra caritatem* est, si quis criminis memoriam sine utilitate in illis adiunctis instaurat, in quibus praevidet audientes illum tamquam criminosum habituros esse, qui iam se emendavit, ipsumque grave damnum passurum esse.

(j iamc

\

2. Crimen, *quod facto*, et quidem *simpliciter publicum est*, tum eiusdem comunitatis membris tum extra communitatem-, sine alia causa excusante manifestari potest, *nisi emendatum et oblivione deletum sit*.

a. Ad bonum publicum expedit, ut unusquisque cognoscatur, qualis publice revera est, ne homines damnum patiantur, eo quod improbi aut imperiti pro probis aut peritis habentur. Ideo de rebus publice notis et de iis, quae publice aguntur, unusquisque coram omnibus etiam nescientibus libere loqui potest, quamvis aliorum aestimatio inde minuat. Cavere tamen debet, ne veritatis limites excedat, neve sine utilitate aliis damnum inferat.

b. Denuo revelare crimen, quod *facto publicum* erat, sed nunc *emendatum et oblivione deletum est*, non solum *contra caritatem*, sed etiam *contra iustitiam* est, quia per oblivionem res ad eum statum redit, quo ante criminis publicitatem erat, et proinde etiam ius ad famam reviviscit³⁵).

c. Ad quaestionem, *num crimen facto publicum in uno loco, divulgari possit in alio loco dissito*, haec notanda sunt:³⁴

34) Lugo disp. 14. n. 72.

38) Lugo disp. 14. n. 85. cum Molina: cf. tamen Lessius 1. 2. c. 11. n. 82, qui putat solum *contra caritatem* peccari.

«. Si crimen intra breve tempus in illo loco iuste publicum fiet, licite divulgari potest: nam fama intra breve tempus certo amittenda nullius amplius valens est, ergo eius amissio nullum damnum infert. Aliud dicendum est de anticipata amissione vitae, quia quodvis vitae momentum, (pro praemium aeternum promereri possumus, maximi est valoris.

β. Si criminis fama (saltem intra breve tempus) ad illum locum perventura non est, alii quidem omnia crimina manifestare permittunt, quia ad bonum publicum expedit, ut unusquisque ab aliis cognoscatur, qualis publice est, ne homines in relationibus, quas cum ipso habent, decipiantur³⁰⁾; alii vero de illis tantum criminibus id permittunt, quae hominem aliis reddunt perniciosum ut crimina homicidii, proditiōis, scandalosae impudicitiae etc. Etiam prima sententia probabilis est, cum eius ratio de omnibus criminibus et defectibus valeat³⁷⁾

3. Crimen, quod *facto*, sed soli in *relative publicum est*, membris eiusdem communitatis manifestari potest, at extra illam communitatem idem citra injustitiam manifestari non potest.

Λ ty v, . v/ Delinquens enim famam extra suam communitatem non amisit, cum membra communitatis clausae ea, quae intra communitatem nota sunt, extra communitatem occultare soleant, nec ordinarie ulla est ratio, (pro ulteriore divulgationem necessariam aut utilem ostendat. Ideo licite quidem loquuntur domestici inter se de crimine religiosi, quod in domo vel monasterio notum est; at non licet eis de illo loqui cum externis nec cum religiosis alterius monasterii sive eiusdem sive diversi ordinis^{3*)}).

652. De scriptoribus ephemeridum. Ut determinetur, quid scriptoribus ephemeridum liceat quidve non liceat, condiciones praesentis temporis prae oculis haberi debent, in quibus foliis publicis pro munere suo tam magnus influxus in vitam publicam tum politicam tum socialem competit. Quare iis, qui folia catholica moderantur, ampla quatenus per leges morales licet, loquendi atque iudicandi facultas concedi debet: nisi enim hoc fieret, pravis foliis locus plane cederetur.

i a. Res novas omnes narrare possunt: cum enim lectores expectent, ut de omnibus recenter factis sive bonis sive malis doceantur, etiam crimina, defectus etc., quae vel iure vel facto saltem in uno loco publica sunt, licite renuntiant; quae vero occulta sunt indagare atque indagata divulgare non licet, nisi bonum commune vel bonum tertii vere grave manifestationem licitam reddat. Cum res ista iudicari difficilis sit, magna discretione et cautela opus est.

b. Res publicas publice diiudicare possunt: quae enim publice aguntur, praesertim ab iis, qui munere publico funguntur, censurae publicae subici possunt. Quapropter referre possunt actus iustos et defectus, qui a magistratibus in officio implendo in damnum communitatis committuntur. Hoc modo religionis catholicae inimici a vexa-

30) Luno. l. c. n. «0 ss.

37) S. Alphonsus n. 974.

3-) Cf. Lacroix l. c. n, 1221.

tionibus sive religioni sive piis hominibus inferendis delerreri possunt, cum officiales valde timeant, ne eorum actiones iniustae per ephemerides divulgentur et censurae subiciantur.

X c. Scriptoribus ephemeridum (id quod praesertim tempore electionum valet) licitum est eorum, qui in supremos magistratus reipublicae aut communitatis vel in comitia eligendi sunt, occulta crimina vel delectus, qui candidatum indignum reddunt, manifestare, id est quia bonum commune id postulatum quia ex consuetudine universali candidati quoad lux: censentur iure suo cedere, simul ac munus publicum ambiunt. Certo tamen damnandi sunt publicistae, qui vel pruritu omnia divulgandi vel studio partium abducti ea etiam attingunt crimina, quorum notitia nihil confert ad bonum publicum*, eo vel magis, si invehunt in crimina et defectus hominum, qui altiore munere funguntur.

653. Historiographis maior quaedam licentia in narrandis de rebus, .*" torum vitiis et criminibus concedi solet: possunt enim absque peculiari ratione boni communis aut privati crimina etiam occulta illorum, quorum contexunt historiam, litteris consignare, ut eorum exstet memoria, et possunt crimina oblivione iam deleta iterum exsuscitare, idque ex multiplici ratione. Imprimis ex generali fine historiae: nam ut historia esse possit id, quod esse debet, fmagistra vitae, testis veritatis, vindex iustitiae divinae etc., omnino requiritur, ut factorum etiam causae et effectus manifestentur, id quod criminum etiam occultorum revelationem exigit. Deinde ad utilitatem publicam confert vitiorum et criminum prudens narratio: horror enim et abominatio criminis incutitur, a malo homines absterrentur, principes ad vitia punienda excitantur. Tandem etsi per se non liceat, ne defuncti damnati quidem (supposito quod sciatur cum esse damnatum), famam proscindere, licet tamen hominis impii, qui etiam post mortem influxum damnosum exercere pergit, occulta crimina narrare, ut eius auctoritas destruat aut minuatur.

Tria tamen de hac re notari debent: a. In conscribenda historia recentis aetatis cavendum est, ne ex narratione criminum personae defunctae superstites coniuncti damnum patiantur, b. In conscribenda historia sive recentis sive prioris aetatis cavendum est, ne ex narratione criminum status aliquis e. g. clericalis, episcopalis ita diffametur, ut inde scandalum oriatur, quod bono ex manifestatione sperando manis sit. c. Cum nunc temporis tabularia etiam secretiora omnibus aperiantur et vera cupido ceperit eruditos divulgandi quaecunque inibi reperiri possunt, praestat, ut catholicus secundum veritatem narret ea, quae per se silentio tegenda essent, quam ut ab adversario ecclesiae adulterata promantur").

00) Cf. *Liif'o* disp. 14. n. 87 ss *Lehmkuhl* I n. 1126. *Hatlcrcini-Palmieri* II n. 1097.

Articulus quartus.

De audiente detractionem.

WS

654. Quomodo peccet. 1. Qui audit detrahentem et detractionem *non impedit*, quam facile impedire potest/dupliciter* peccat contra caritatem, imprimis quia non impedit peccatum detrahentis illum corrigendo, deinde quia non avertit malum ab infamato: quilibet enim ex caritate tenetur malum a proximo suo avertere, si commode potest.

Superior quoque, qui detractionem audit, *ex caritate*, at neque infamantis neque infamati superior eam *ex iustitia* impedire tenetur: non infamantis superior, quia solum subditum suum corrigere, non autem bono aliorum invigilare debet; non infamati superior, quia ratione sui muneris solum boni spiritualis, non autem temporalis suorum subditorum curam gerere debet.

Quilibet igitur, etiam persona privata, in materia gravi sub gravi ex caritate detractionem per se impedire tenetur, attamen ut audire et non impedire detrahentem sit grave peccatum, requiritur: *n.* ut alter certo et iniuste detrahat: fieri enim potest, ut adsit iusta causa alterius vitia narrandi, quae causa in persona gravi et timorata supponi debet; *b.* ut certa spes sit detractionem impediendi: saepe enim fit, ut detractor ex correptione potius excitetur ad augendas detractiones; *c.* ut detractio absque gravi incommodo impediri possit; eiusmodi incommodum essent convicia, quae timet, vel magna verecundia, quam pati debet impediens detractionem.

Utuorfl

/t*

Hinc personae privatae fere semper a mortali excusantur, si detractionem ex negligentia, verecundia aut timore non impedian; et ab omni peccato excusantur, si timent, ne in maiora erumpat detractor aut ne ipsi graviter eum offendant. A fortiori omni culpa carent, qui advertentes detractionem discedunt, sermonem alio divertunt vel signo aliquo ostendunt hunc sermonem sibi displicere: hac ratione enim indirecte detractionem impedire conantur.

fr

2. Qui *voluntarie audit* detrahentem, ita ut de diffamatione proximi gaudeat, attamen ad eius damnum non cooperatur, affectu *contra iustitiam* peccat, quia detrahenti consentit, ideoque interno affectu idem peccatum committit.^

v

\\
A'■ λ

a. Qui contra voluntatem suam detrahentibus intressé debet nec detractionem impedire potest, ut e. g. famuli mensis inservientes vel in officinis clientibus ministrantes, nullatenus peccat, dummodo nec directe nec indirecte detractiones provocet nec audita aliis narret nisi publica sint.

b. Qui non de detractione, sed solum de modo narrandi aut de rei novitate etc. gaudet, mortaliter non peccat, quia haec non ad odium nec ad iniustitiam, sed summum ad otiositatem et curiositatem pertinent, quae nonnisi leviter mala sunt.

3. Qui alium directe vel indirecte *inducit* ad detrahendum in materia gravi sive illum provocando sive interrogando sive approbatido, graviter peccat contra iustitiam, quia alium ad peccatum contra iustitiam provocat et sic causa est damni, quod tertius in fama patitur.

Qui tamen *privatim* alterius crimen ab alio expiscatur absque intentione illud divulgandi, non videtur graviter peccare, tum quia alterius famae non graviter nocet, tum quia magis ex curiositate quam ex intentione alium laedendi agit.

Articulus quintus.

De restitutione famae.

655. Obligatio detractoris et calumniatoris. 1. Detractor *iniustus* tenetur ex iustitia^{X/L} reparare quamprimum famam iniuste ablatamj
b. reparare omnia damna temporalia, quae saltem in confuso ex diffamatori^e secutus^T praevideat[?] nam Horum omnium est causa efficax et iniusta et theologice[^] culpabilis. Et prior quidem obligatio restituendi famam est *personalis*, ideoque non transit ad heredes; posterior autem reparandi damna temporalia est *realis*, proindeque ad heredes transit.

a. Calumniator ergo semper, detractor vero tum solum ad restitutionem famae tenetur, cum sine iusta causa alteri in fama nocuit, quia tum solum est causa damni iniusta.

β. Fieri potest, ut laesio famae levis grave damnum in bonis fortunae inferre possit; cum levi ergo detractio simul coniuncta esse potest gravis obligatio reparandi damna temporalia ex detractioe orta, ut si quis narrat garrulum esse, quem audiens narrationem ad munus secretarii assumere vellet⁰).

γ. Qui famam laesam restituere non potest, non tenetur eam pecunia compensare, quia fama et pecunia non sunt bona eiusdem ordinis; si tamen diffamator per sententiam iudicis ad compensationem in pecunia praestandam condemnatur, iustae sententiae iudicis (ex iustitia vindicativa) parere debet.

5. Qui alium diffamando (ex parvitate materiae) solum leviter peccavit, famam reparare debet sub levi, ideoque eam reparare non tenetur cum gravi suo incommodo, qui autem graviter peccavit, etiam cum gravi suo incommodo eam reparare debet: obligatio enim gravis iustitiae obligat cum incommodo proportionale gravi; si tamen damnum, quod diffamator pati deberet, multum excederet damnum diffamati, a restitutione excusaretur.

2. Detractor *non theologice culpabilis*, qui ex inadvertentia vel ex errore inculpabili alterius famam laesit, tenetur ex iustitia, in quantum commode potest, praecavere, ne suus sermo ulterius noceat: quilibet enim tenetur impedire ulteriora damna ex sua actione provenientia; ad id autem non tenetur cum gravi suo incommodo, quia inculpabiliter alteri nocuit, nec tenetur, si praevideat retractationem fore inutilem (n. 454, b).

Qui retractationem debitam culpabiliter omittit, tenetur reparare damna, quae ex hac omissionem sequuntur et aliquo modo praevisa sunt, etiam cum gravi incommodo, quia horum est causa culpabilis.

Ad quaestionem, *num fama reparari debeat non solum apud audientes, sed etiam apud eos, qui mediate diffamationem acceperunt,*

40) Cf. Génicot I. n. 419.

distinguendum est. Si detractor praevidit audientes facile diffamationem evulgaturos esse, ut si absque secreto hominibus levibus et garrulis narrasset, per se tenetur, quia est causa efficax et iniusta damni: quia tamen causa damni mediata est, solum aliis, causis scilicet immediatis, deficientibus ipse tenetur. Quod si damnum futurum non praevidit, quia sub secreto iis, quos prudentes indicabat, narravit, non tenetur, quia non est causa damni theologicè culpabilis. Dicitur *per se*, quia in praxi detractores plerumque excusantur ab obligatione restitutionis apud eos, qui mediate detractionem acceperant, tum quia moraliter impossibilis est, tum quia per retractationem factam apud eos, qui immediate rem acceperunt, implicite his committitur, ut etiam retractationem divulgent⁴¹).

656. Quomodo restituenda sit fama. Aliter a calumniatore et aliter a detractore restituenda est.

L *Calumniator* tenetur apud audientes modo efficaci dicta retractare etiam cum iactura propriae fama vel alterius boni, quia melior est condicio innocentis quam rei; tum tantum excusatur, quando damnum, quod ipse pati deberet, multum excederet damnum diffamati.

Hinc si ad efficacem retractationem id requiritur, calumniator fateri debet se mentitum esse. Si retractatio non esset efficax, nisi iuramentum addatur aut testes adhibeantur, haec media adhibenda essent, quia non censentur admodum difficilia. Qui libro typis edito alterum calumniatus est, etiam revocationem, ut sit efficax, typis divulgare debet.

2. *Detractor* stricte retractare nequit, ne mentiatur, sed alio modo famam laesam reparare debet; et primo quidem adhibendo verba aequivoca. Itaque dicere potest se inconsiderate locutum fuisse, se iniuriam alteri fecisse, se errasse, se deceptum fuisse; non autem: se falsum dixisse vel se mentitum esse. Quoniam autem ex his loquendi formulis plerique coniciunt verum esse, quod non aperte falsum declaratur, saepissime damnum efficacius reparabit detractor data occasione diffamatum laude et honore proseguendo, eius vitia excusando etc.

657. Causae a restitutione fama excusantes quinque numerari solent:

n. Si prudenter indicetur nullum fama detrimentum secutum esse, aut quia audientes detractioni non crediderunt, aut quia alius detrahentem corrigendo damnum impedivit: nam ut adsit obligatio reparandi famam, requiritur moralis certitudo de damno causato.

b. Si damnum iam sublatum sit aut quia per indicis sententiam aliorumve testimonium fama reparata fuit, aut quia decursu temporis diffamatio oblivione deleta est.

41) Cf. *Lugo* disp. 15. n. 16.

c. Si alter aut expresse aut tacite condonaverit,⁴² modo condonare potuerit; condonari autem iniuria facta non potest, si ex condonatione damnum aliorum sequeretur. Quandoque etiam condonatio praesumpta sufficit. »Et hac ratione, ait *Sparer*, communiter homines maxime plebei inter se excusantur a restitutione famae.^c

d. Si restitutio moraliter vel physice impossibilis est. Ideo excusatur, qui famam reparare solum posset cum vitae periculo; item qui multo maius famae aut honoris damnum pateretur, quam diffamato illatum fuit; tandem si diffamator illos, qui detractionem audierunt, ob nimiam distantiam convenire non potest, aut si delictum alia via factum est publicum.

e. Si etiam laesus diffamantis famam violavit et restituere recusat: non enim tenetur ius suum alteri reddere, si hic recuset reddere ius, quod ipse ei debet⁴²).

42) Cf. *Lugo* disp. 14. n. 44.S. *Alphonsus* n. 999.

QUAESTIO QUARTA.

De laesione honoris.

Honor late dictus laeditur *interne* per iudicium temerarium, stricte dictus *externe* per contumeliam.

Articulus primus.

De iudicio temerario.

658. Definitio. *Iudicium temerarium est**firmus mentis assensus"de peccato alterius sine ratione sufficienti conceptus.

a. Differt ergo ab *opinionem* temeraria, quae est mentis assensus non firmus sed probabilis de malo alterius absque motivo sufficienti; a *suspicionem* temeraria, quae est suspensio quidem iudicii, cum propensione tamen iudicandi sine sufficienti motivo alium esse malum; a *dubitationem* temeraria, quae est suspensio iudicii de malo proximi absque sufficienti motivo dubitandi.

b. Si quis igitur ex ratione sufficienti, quia e. g. ab homine fide digno audit, de alio sinistre iudicat, iudicium est iustum et prudens, licet forte erroneum. Item si quis de proximi malitia opinionem vel dubitationem mente concipit, quando adest ratio sufficiens opinandi vel suspicandi, non peccat temeritate. Quodsi opinionis aut dubitationis non existant sufficientia motiva, erunt actus temerarii ideoque plus minusve peccaminosi.

659. Malitia moralis et specifica, a. *Iudicium temerarium est peccatum ex genere suo mortale et quidem contra iustitiam*. Praeceptum enim Christi est: *Nolite indicare et non indicabimini; nolite condemnare et non condemnabimini*⁴⁰). Et sane qui sinistre de proximo iudicat advertens non adesse motivum sic iudicandi, ex malitia alium contemnit et pertinaciter in hac mala voluntate persistit; sed hac ratione gravis iniuria proximo infertur, qui ius habet, ne cum contemptu indicetur malus, donec probetur malus, et aegerrime fert, si sciat se ab aliis temere iudicari et condemnari⁴⁴).

Contra gravem malitiam iudicii temerarii hanc movent difficultatem: aliquem diffamare apud unum virum, qui eius crimen non est divulgaturus, leve peccatum est; atqui per iudicium temerarium aliquis proximum apud semetipsum diffamat sine periculo divulgationis. Huius argumenti alii negant maiorem (n. 647, 4.), alii autem respondent: iudicium temerarium non detractio sed calumniae comparandum est; sed alteri grave crimen per calumniam imponere est grave peccatum. Deinde in detractio non habetur ille contemptus, qui iudicium temerarium reddit graviter iniuriosum.

b. *Omnia autem indicia temeraria sunt eiusdem speciei moralis*, cū omnia eandem hominis aestimationem idemque ius interne laedunt. Quare materia, in qua quis temere indicavit, in confessione non est exponenda.

*») Luc. 6, 37. Matth. 7, 1 s. Rom. 2. 1. 14, 10. Iac. 4, 2, 11.

44) Cf. Lessius 1. 2. c. 29. n. 11. 21. Lugo disp. 14. n. 11.

660. *Opinio, dubitatio et suspicio temeraria ordinarie non sunt nisi venialia*, tum quia non sunt actus perfecti seu firmi et certi, tum quia proximus per ea grave damnum non patitur, cum bonam eius estimationem non penitus auferant, sed solum diminuant et insuper raro concipiuntur absque ullo motivo dubitandi vel suspicandi vel opinandi.

a. Ex sententia s. *Thomae**5) peccatum mortale solum committitur ubi certum iudicium ex levibus indiciis de gravi malo habetur, ergo opinari vel suspicari de alio grave malum non est mortale peccatum. Haec sententia a s. *Alphonso* (n. 964) probabilis habetur. Recentiores tamen theologi communiter addunt temere suspicari aut opinari de viro probo peccatum gravissimum, e. g. de viro, qui ab omnibus habetur pius, ipsum esse atheum, sodomitam, peccatum grave esse, quia etiam per hos actus proximo gravis iniuria infertur: homines enim molestius ferre solent suspicionem de nefando aliquo crimine, quam certum iudicium de peccato minus gravi licet mortali⁴⁶⁾. Verum certa haec sententia non est.

b. Orto dubio ex aliquo mali indicio de crimine alterius, iudicium suspendere nullum est peccatum: nemo enim tenetur alium positive bonum vel innocentem iudicare, nisi moraliter de eius bonitate constet, quia nemo tenetur se exponere periculo erroris.

661. Ut iudicium temerarium sit grave peccatum, requiritur, ut sit:

a. *Sine sufficienti motivo* conceptum.

«. Credere malum, quod auditur ab uno teste, non erit grave peccatum, si persona testificans tantae sit auctoritatis, ut eius testimonium sit moraliter certum.

β. Monet s. *Alphonsus*, iudicium moraliter certum parum distare a iudicio valde probabili, ideoque non inferri gravem iniuriam, si iudicatur certum, quod ex indiciis exstantibus solum est valde probabile e. g. »si iuvenem invenias solum cum puella in cubiculo, et inde iudices illos tractare turpia*.

b. *In materia gravi*; gravis autem fere censetur materia, quae famam notabiliter laedit (n. 646); gravior tamen materia requiritur ad constituendum grave iudicium quam detractionem.

c. *Firmum*: si enim non sit firmum sed tantum dubium, proximo non irrogatur gravis iniuria.

.d. *Deliberatum*, i. e. qui temere iudicat, saltem in confuso advertere debet tum ad rei gravitatem tum ad motivorum levitatem et nihilominus mentis assensum velle et imperare.

Iudicia temeraria plerumque non sunt gravia peccata, sive quia fundamentum iudicatur sufficiens, sive quia materia non est gravis, sive quia iudicia non sunt firma, sed suspensiones tantum, sive quia deest plena advertentia ad rei gravitatem et motivorum insufficientiam,-----

✓
&

4B) *Summa* Π. II. q. 60. a. 3.

,e) Cf. *Lago* disp. 14. n. 14.

37 Noldin, Vol. II, de praeceptis.

661*. In dubio de morali aestimatione proximi.

a. Consultum est vel iudicium suspendere vel proximum ex caritate iudicare bonum: caritas enim magis inclinatur in eam partem, quae favet proximo, etsi quandoque fallamur¹⁷⁾).

b. Nisi constet, aliquem esse probum, non est necesse, ut positive eum habeamus bonum, sed sufficit, ut eum negative non indicemus malum.

c. Ubi agitur *de vitando malo* vel de remedio adhibendo, non licet quidem aliquem habere furem vel improbum, licet autem exterius, ad sibi consulendum, ita se gerere, ac si alter esset improbus. Hoc modo nemini infertur iniuria: qui enim ita agit, solum iudicat *fieri posse*, ut sit improbus (et vere aliquando fures sunt, qui videntur probi) et utitur iure suo praecavendi damnum, quod sibi vel suis obvenire potest. Ideo licet pecuniam occludere, quia fieri potest, ut ignoti hospites vel famuli sint fures.

JpV ? X Articulus secundus.

'S De contumelia, vs. e

662. Notiones. 1. *Contumelia* (Beschimpfung) est iniusta honoris alieni laesio, quae personae aliquo modo praesenti irrogatur. Sicut honor in actu externo consistit, quo quis aestimationem erga alium significat, ita contumelia in actu externo (verbo vel facto) consistit, quo quis contemptum erga alium significat ob aliquod vitium sive verum sive fictum.

a. A detractioe igitur differt *obiecto*: nam honorem laedit, non famam, et *modo*: non enim instar furti occulte et contra absentem, sed instar rapinae aperte committitur contra praesentem.

b. Contumelia intelligi potest (n. 644, 1) aut prout simul continet detractio-nem, aut prout distinguitur a detractioe (occulta); in priore casu gravius pec-catum est quam simplex detractio; in altero casu minus peccatum est: homo enim pluris aestimat famam, quam honorem sine fama¹⁸⁾).

c. *Praesens* aliquis esse potest vel physice vel moraliter (per aliquid, quo repraesentatur e. g. imaginem vel legatum): ad contumeliam enim sufficit, ut alter sciat vel saltem scire possit se inhonoratum esse. Contra alicuius honorem etiam ipso absente aliis tamen audientibus vel spectantibus aliquid committi potest, ut si convicia et probra in conversatione cum aliis vel in foliis publicis alicui obiciantur. Num proprie dictae contumeliae haec sint, disputari potest; vulgo tamen pro contumeliis habentur.

2. Contumelia irrogari potest *positive seu \dictis vefactis*, quae scilicet contemptum continent: sunt namque quaedam verba et facta, quae ex communi hominum usu contemptum significant, et per haec contumelia irrogari potest; *negative seu jomissione facti*, quando sci-

4") Cf. s. Thomas II. 11. q. 60. a. 4. ad 1.

4S) Cf. Lugo disp. 14. n. 9.

licet omissio honoris debiti e. g. salutationis contemptum involvit; ista omissio ratione huius contemptus contumeliam constituit.

Pro diversa ratione, qua contumelia infertur, distinguitur *irrisio*, si quis verbis et risu, *subsannatio*, si quis gestibus ridiculis, et *improperium* et *convicium*, si quis eo contemnitur, quod vitium vel defectus ei obicitur.

665. Malitia moralis et specifica. 1. *Contumelia est peccatum ex genere suo mortale contra iustitiam; Qui dixerit fratri suo: fatue, reus erit gehennae ignis*⁴⁹). Et sane proximum laedit in bono honoris, quod ex communi hominum aestimatione bonis fortunae anteponitur; atqui bona fortunae in re gravi violare est grave peccatum. *Contra iustitiam*: quilibet enim ius habet, ne contemnatur, sed ut honor secundum conditionem debitus ei deferatur.

Ut peccatum grave contumeliae committatur, necesse non est, ut verba contumeliosa proferantur cum animo alium inhonorandi, sed sufficit, ut in se vel ratione personae laesae sint graviter contumeliosa et cum plena huius rei advertentia proferantur,

2. *Omnes contumeliae, licet aliae aliis sint graviores, eiusdem sunt spectet moralis*: eadem enim essentialis malitia in omnibus reperitur, laesio scilicet honoris, sicut omnia furta, licet diversa, laedunt bona fortunae. Ergo ad integritatem confessionis non requiritur, ut quis declaret, quomodo (utrum verbis an factis et quibusdam conviciis) honorem laeserit.

664.^Materiae gravitas. Quando proximus notabilem honoris laesionem patiatur, ita ut contumelia grave peccatum sit, prudenti consideratione laedentis, laesi et verborum vel factorum desumendum est.

a. Hinc merito docet *Lacroix*, convicia, quibus se mulieres et infimae plebis homines dicunt meretrices, adulteras, nebulones, communiter non esse peccata gravia, quia dicentes non vere ita sentiunt et audientes non credunt eiusmodi verbis in aestu passionis prolatis⁵⁰). Item a mortali excusantur parentes, qui filios appellant nominibus contumeliosis (stupidos, asinos), quia ex eadem ratione honorem filiorum non censentur graviter laedere. Immo si id faciant correctionis gratia, nullum peccatum committunt, etsi praestaret a verbis contumeliosis etiam in correctionibus abstinere.

b. Verba contumeliosa contra aliquem coram aliis quidem sed ipso absente prolata, gravia peccata vix sunt, nisi contumeliam proferens velit, ut offensus rem comperiat, vel praevideat rem ei communicatum iri.

c. *Irrisio* iocosa de exiguo alterius defectu, adeo ut parvo rubore suffundatur, fieri potest sine peccato, si absque contemptu et sine alterius ira aut contristatione fiat; immo est actus virtutis eutrapeliae, si inter amicos ad honestam recreationem fiat. Peccat autem contra caritatem, qui iocando alteri parvum vitium obiciat praevidens illum hanc rem aegre laturum esse; caritas enim et prudentia postulant, ut in iocis alterius ira vel tristitia vitetur⁵¹). Iocans tamen non peccat graviter, etiamsi alterum *levem* iocum *graviter* ferre sciat, quia gra-

⁴⁹) Matth. 5, 22; Rom. 1, 28—30. cf. etiam Rom. 12, 10; Phil. 2, 3.

⁵⁰) L. 3. pr. 2. n. 1224.

⁵¹) Cf. s. *Thomas* II. II. q. 72. a. 2. ad 1.

vis huius erubescenciae non iocantis irrisio in se levis, sed alterius insipientia causa est.

665. De restitutione honoris. 1. Qui alteri contumeliam irrogavit, tenetur honorem ablatum reddere et damna reparare, quae inde secuta et saltem in confuso praevisa fuerint: qui enim alteri per iniuriam damnum intulit, illud reparare tenetur.

Ea honoris restitutio requiritur, quae ratione modi, quo contumelia est illata, et ratione condicionis personae offensae censeatur sufficiens ad iniuriam auferendam seu ad veram aestimationem significandam. Hinc qui *publice* contumeliam irrogavit, publice i. e. coram iis, qui contumeliae testes fuerant, restituere debet vel saltem ita, ut reparatio ad eorum notitiam pervenire possit. Qui *occulte* honorem laesit, laesionem pariter reparare debet, sed sufficit, ut occulte fiat. Semper autem satisfactio fieri potest per alium, qui nomine offendentis veniam petat.

2. *Modus* reparandi honorem laesum certe is sufficit, qui ratione condicionis personae offensae veram illius aestimationem significat; patet ergo alium modum eligendum esse, ut superiori, et alium, ut aeqpali vel subdito satisfactio exhibeatur.

a. Varii modi reparandi honorem laesum, qui ab auctoribus recensentur, sunt: amice aut prius salutare, benevole alloqui, invisere domi, invitare ad mensam, propinare, veniam petere, ad genua provolvi. Ceterum, ut sapienter monet *Lessius*, per veniae petitionem quaevis iniuria, etiam nobilissimo viro illata, sufficienter reparatur, qua satisfactione si contentus non sit, ad iudicem remitti potest⁵²).

b. A restitutione excusatur offendens: «. si merito supponit offensum condonare restitutionem; β. si a iudice propter iniuriam illatam punitus est; γ. si offensus vindictam sumpsit; 5. si offendens et offensus mutuo sibi aequalia convicia irrogarunt.

Num detur obligatio veniam petendi, ut honor reparetur.

a. *Subditi et aequales* veniam petere debent, si laesus *gravi* contumelia affectus id exigat nec aliam satisfactionem accipere velit; si autem laesus id non exigat, subditi et aequales etiam alio modo satisfacere possunt.

b. *Praepositi* nunquam obligantur veniam petere a subdito, qui iniuriam passus est, ut herus a famulo, praelatus a religioso, magister vel superior ab alumnis: laesus enim honor per aliquod signum benevolentiae abunde reparatur.

3. Qui contumelia affectus est, sine odio et sine studio vindictae eam patienter tolerare debet. Potest quidem et quandoque etiam tenetur satisfactionem et iustam poenam exigere; ita tamen dispositus esse debet, ut iniuriam, si opus fuerit, sine ulla reparatione sustineat, quin etiam inimico bene faciat⁵³).

Quandoque expedit contumeliam repellere a. ut offensoris audacia reprimatur, ne iterum offendant; b. si praevideatur fore, ut tolerantia adseribatur resistendi impotentiae vel stultitiae; c. si tolerantia obsit bono communi, ut si superior tolerando redderetur contemptibilis.

G2) *Lessius*, l. 2. c. 11. n. 145.

ω) Cf. s. *Thomas* 11. 11. q. 72. a. 3. Cf. *Matth.* 5, 39. 44; exemplum Christi *Matth.* 27, 39 ss.

De violatione secreti.

666. Praenotiones. 1. *Secretum* subiective est obligatio rem aliquam occultam non manifestandi\objective est ipsa res vel notitia occulta et occultanda. Triplex distinguitur secretum (praeter secretum sacra-

a. Naturale, cuius obligatio sine contractu ex sola rei natura oritur, quia scilicet res, quam aliquis casu cognovit, manifestari non possit, quin alius rationabiliter sit invitus.

b. Promissum, tantum, cuius obligatio oritur ex promissione superaddita de re ante iam cognita.

Haec promissio in adiunctis dupliciter diversis dari potest: vel enim de re, ^{*} quam antea iam noverat, alteri promittit secretum, vel de re, quam ab altero sine secreto acceperat, postea promittit secretum.

c. Commissum vel rigorosum, cuius obligatio oritur ex pacto, quo quis rem antea sibi ignotam ab alio accipiat solum sub condicione et ^l promissione *expressa* vel *tacita* servandi secretum. ^W

a., Secretum igitur commissum^l alterum oritur ex promissione seu ex pacto explicito et vocari potest secretum commissum *privatum*; alterum oritur ex promissione seu ex pacto tacito et vocari potest secretum (commissum) *officiosum* (Amtsgeheimnis). Illius observationem exigit solum bonum privatum, huius observationem exigit aliquatenus etiam bonum commune.

β. Obligatione *secreti officiosi* tenentur consiliarii, medici, obstetrices, advocati, theologi etc., quibus vi officii vel consilii vel auxilii petend^l causa revelantur secreta. Nonnulli huc referunt etiam amicos et propinquos, quibus iure ^lamicitiae et propinquitatis auxilii vel solatii causa manifestantur secreta.

Nota. Secretum potest esse inventum artis vel scientiaeX potest esse aliquod factum (e. g. vacare officium),\potest esse crimen occultum. Non eadem principia de quovis secreto valent.

[^]>2. Quilibet *ius* habet in suum secretum; hinc per se non liceha. secre-
tum *explorare*, nec\b. secretum *manifestare*; nec\c. secreta notitia *uti*.

a. Explorare secretum iniuste non licet, quia secretum est veluti res aliena; qui ergo secretum iniuste explorat, rem alienam domino suo aufert.

[^].Secretum, quod est *inventum* artis vel scientiae, non licet explorare mediis iniustis vel inhonestis (subauscultando, literas aperiendo, vim vel dolum adhibendo), licet autem mediis naturalibus honestis (arte, studio): dominus enim nequit esse rationabiliter invitus, quominus unusquisque mediis licitis haec se-
creta cognoscere studeat. Idem dicendum est de secreto, quod est aliquod *fac-
tum*. *β.* Secretum quod est occultum *crimen* vel commissum vel postea com-
mittendum, explorare licet, ubi agitur de damno proprio vel tertii innocentis
vere gravi avertendo, quod ab illo ipso imminet, cuius est secretum.

b. Manifestare secretum non licet, quia manifestatio est contra iustitiam aut saltem contra fidelitatem vel caritatem, nisi agatur de casu, in quo usus secreti licitus est.

0, /- secreto seu secreta notitia *iniuste acquisita* non licet: qui
TZJJl Ju T en'Tn a^en' iniuriam intulit, tenetur eam tollere aut saltem non conti-
i*___nuare; sed qui notitia iniuste acquisita in alterius damnum utitur,
iniuriam alteri illatam continuat⁵⁴). Licet uti in proprium vel alterius A
o . commodum secreta notitia *juste acquisita*, etiamsi aliquod alterius dam-
num inde sequatur: quando enim aliquis secreti cognitionem iuste
acquisivit, sive agitur de facto sive de invento artis vel scientiae, cessat
ius secreti, eo quod cessat ipsum secretum⁵⁵). Attamen *secreto com-*
misso in utilitatem propriam vel alterius invito committente uti non
licet; ita enim secretum committi censetur, ut is, cui committitur, non
solum ab eius manifestatione, sed etiam ab eius usu abstinere debeat⁵⁶).

667. De secreto naturali. 1. Secretum naturale obligat vel *ex iustitia* vel *ex caritate*, proinde sub gravi in re gravi, ubi nempe proximus ex eius revelatione vel gravi tristitia vel gravi iniuria afficitur.

2. Secretum naturale *manifestare licet*, ubi sine gravi incommodo servari non potest, quod quidem incommodum maius esse debet, si secretum ex iustitia obligat.

Unum vero alterumve secretum minoris momenti revelare veniale peccatum non excedit. In dubio (positivo), utrum secretum sit parvi an magni momenti, illud citra grave peccatum revelari nequit, quia revelans se exponit periculo non solum graviter peccandi sed simul grave damnum inferendi; principium ergo probabilismi in hoc casu applicari nequit.

668. De secreto promisso. 1. *Secretum promissum* qua tale vel ex mera *fidelitate* sub levi, vel ex *iustitia* et quidem in re gravi etiam sub gravi obligat, prout promittens se obligare intendit sive ex fidelitate sive ex iustitia; ordinarie tamen solum ex fidelitate obligat.

a. Materia secreti promissi et commissi quandoque ea est, quae natura sua occulta servari debeat, quae proinde duplicem obligationem imponat, secreti naturalis et promissionis.

b. Notandum est promissionem servandi secretum quandoque fieri ex mera decentia et urbanitate, quae quidem promissio per se nullam inducit obligationem.

M) Cf. *Lugo* 1. c. disp. 14. n. 103. S. *Alphonsus* 1. 3. n. 969. *Sporer-Bierbaum* II. tract. 5. n. 674. *Ballerini-Palmieri* II. n. 1083.

*5) Cf. *Elbel-Bierbaum* I. pr. 4. n. 412 s. *Bucceroni*, *Casus consc.* 5 n. 88, 5.

M) *Exemplo sit*: a. Ex apertis alienis litteris aliquis cognoscit vacare aliquod officium; hac notitia usus ipse illud maturius petit et accipit, b. Casu audiens alta voce colloquentes cognoscit inventum artis, cuius secretum illi diligenter custodiebant; hac notitia in proprium commodum ipse utitur, c. Advocatus officii causa cognoscens labilem alicuius negotii statum, fratrem suum, illius negotii creditorem, hac de re monet, ut sibi mature provideat.

2. Secretum promissum *non obligat*: *a.* ubi sine gravi incommodo proprio vel alieno servari nequit, nisi quis expresse se aliter obligaverit; *b.* quando res absque promissione manifestari debuisset: ad id enim, quod illicitum est, per promissionem nemo se obligare potest.

Qui ergo a iudice vel a superiore legitime de aliqua re interrogatur, eam manifestare debet, etsi secretum promississet.

669. **De secreto commissio.** *Secretum commissum obligat ex iustitia* et proinde sub gravi in materia gravi, quia haec obligatio oritur ex promissione utrimque onerosa. Insuper bonum commune postulat, ut omnibus praesto sit opportunitas quaerendi consilium vel auxilium necessarium; atqui hoc commodo privarentur homines, nisi ob *gravem* obligationem huius secreti de eius observatione certi essent.

a. Obligatio secreti commissi *strictior et gravior* est quam secreti promissi, et obligatio secreti officiosi gravior est quam obligatio secreti privatim commissi. Secretum enim commissum ex iustitia obligat, secretum vero promissum ordinarie solum ex fidelitate; secretum vero commissum officiosum etiam tum obligat, quando secus res manifestari debuisset, quia bonum commune postulat, ut hoc secretum exceptis paucis casibus illaesum servetur. Ideo secretum commissum officiosum ne iudici quidem aut superiori legitime interroganti aperire licet, et interrogatus cum restrictione respondere debet se nihil scire, quod scilicet revelare possit⁵⁷⁾.

b. Non omnia secreta commissa sunt *eiusdem rigoris et obligationis*, sed alia aliis strictius urgent, id quod attendendum est, ubi de licita revelatione secreti commissi agitur. Sic minor est obligatio secreti, quod prorsus libere sine alia causa homini privato committitur; maior est obligatio secreti, quod consilii capiendi causa homini privato committitur; adhuc maior est obligatio secreti, quod hominibus in officio publico constitutis (medicis, advocatis, etc.) committitur; maxima tandem (si a sacramento praescindimus) est obligatio secreti, quod consiliariis in causis publicis committitur⁵⁸⁾.

c. Secretum etiam commissum maioris momenti *uni alterive viro prudenti revelare* sub secreto peccatum veniale est, dummodo aliud grave damnum inde non sequatur, nec illi secretum manifestetur, cui committens illud prae ceteris occultare voluerit: res enim uni tantum communicata adhuc secreta dici potest, quare levis tantum iniuria hac secreti laesione alteri infertur.

j570. Secretum commissum licite revelari potest in quatuor sequentibus casibus.

r⁷⁾ Iure civili plerumque prohibitum est, ne ii, qui munere publico funguntur ut parochi, medici etc. a magistratibus vel indicibus interrogentur de iis, quae ipsis ratione muneris concredita sunt (Pro clericis cf. Concordatum s. Sedis cum Germania art. 9 [A. A. S. 25 (1933) 393.] et cum Austria art. 18 (A. A. S. 26 (1934) 270], In nonnullis tamen locis lege civili iniungitur omnibus, etiam medicis, qui partui adstiterint, ut nomen patris et matris magistratui denuntient. Ubi eiusmodi lex viget, cum dicenda sit iusta (ut infantes parentes suos cognoscant), etiam a medicis observari debet: cessat enim pro iis in hoc casu obligatio secreti commissi seu officii.

“) Cf. *Lehmkuhl* I. n. 1444.

Per se patet obligationem secreti cessare: *a.* Si consensus illius, qui secretum commisit, iure merito praesumi potest. Si subditus (exemplum est cardinalis *de Lugo*) sub secreto superiori manifestat delictum alicuius subditi, supponi debet deferentem quidem velle manere occultum, at supponi etiam potest ipsum permittere, ut superior circa delinquentem faciat, quod opportunum iudicaverit⁵⁹⁾. *b.* Si res iam aliunde nota aut divulgata est; hinc licite unusquisque de secreto commissio loqui potest cum viro, qui illius notitiam habet, etiamsi haec nondum sit publica. Idem valet, si ille, cui commissum est secretum, rei notitiam aliunde accepisset. Secretum itaque revelari potest:

). Si necessarium est ad avertendum *grave damnum commune Ecclesiae vel reipublicae*: obligatio enim secreti, quae propter bonum publicum introducta est, cessat, ubi idem bonum publicum secreti manifestationem exigit. At secretum revelare non licet propter damnum publicum leve, quale e. g. ex eo oritur, quod reus impunitus manet.

Si quis sub secreto cognoscit alterius propositum nocendi civitati, a cuius executione hic aliter revocari nequit, potest et debet secretum sibi commissum revelare.

2. Si necessarium est ad avertendum *grave damnum tertii innocentis* ab eo, qui secretum commisit, iniuste inferendum: caritas enim postulat, ut innocentem liberemus ab iniuria nocentis etiam cum aliquo damno nocentis.

a. Si Titius sub secreto cognoscit alterius propositum occidendi Caium, et flagitiosus a proposito suo averti nequit, Titius potest et debet illud manifestare, quantum necesse est ad avertendum malum e. g. monendo Caium, ut sibi caveat.

b. Nota obligationem secreti commissi in gratiam innocentis non cessare, nisi secretum sit de malo per iniuriam adhuc inferendo; etenim si secretum versatur circa malum iam commissum, eius obligatio non cessat, etsi manifestatione damnum innocentis averti posset. Si quis e. g. ex secreto commissio sciret Titium esse homicidam, rem revelare non posset ad liberandum Sempronium, qui loco Titii iniuste ad mortem damnatur. Nam sicut ipse Titius non tenetur cum aequali suo damno manifestare crimen suum ad liberandum Sempronium a malo, cuius non est causa nisi per accidens, ita ille, cui Titius secretum commisit, non tenetur, immo nec potest manifestare crimen Titii ad liberandum Sempronium. Siquidem Titius rationabiliter invitatus est de revelatione secreti a se commissi, quamdiu ipse illud licite servare potest⁶⁰⁾.

c. Quaestio hodie non raro agitur de medico, qui consultus a sponso comperit hunc laborare morbo syphilitico et sanatione non expectata matrimonium contrahere velle. Certum est medicum omnibus mediis, etiam minis, absterrere a nuptiis obligatum esse. Si vero sponsus nihilominus matrimonium attentaret,

⁵⁹⁾ *Lugo* disp. 14. n. 117.

⁶⁰⁾ Cf. *Laymann*. 1. 3. tr. 3. pr. 2. c. 5. n. 2.

⁶¹⁾ Ita *S. Thomas*, *Quodlib.* 1. a. 15, ubi dicit secretum commissum servari debere, *quod de se celari potest sine peccato*; medicus autem in nostro casu, abstrahendo a secreto, hunc morbum celare non posset sine peccato gravi contra caritatem. *S. Alphonsus* 1. III, n. 971, 4 hanc sententiam dicit communem; et solum si agitur non de tertii innocentis damno, sed de proprio revelantis avertendo, addit illa verba »nisi ex tali revelatione immineret damnum commune grave.* — *Gênicot-Salsmans*, 1. η. 432; *Prümmer*, II. η. 180.

ex communi sententia medicus secretum commissum servare non debet*1). Sunt autem qui putent in hoc casu non licere secretum commissum revelare, quia ex revelatione damnum commune sequeretur, scii, eo quod tales aegroti medicum iam non consulerent et alios inficerent, et quod fiducia in medicos probos minueretur⁶²).

Sed merito videtur reici haec altera sententia a *Génicot*: *a.* ex communi sententia, quae damnum tertii innocentis vere grave inferendum ex servato secreto pro causa sufficiente habet, nulla addita restrictione quoad damnum commune oriens ex revelatione; *b.* negandum est, damnum commune oriturum esse ex revelatione, quae hinc inde necessaria erit, dum secus secretum medicorum stricte servetur; *c.* neque fiducia minuitur in medicos; qui non laborant tali morbo, immo etiam qui laborant, sed parati sunt sequi consilium medici, nil timere possunt; illi autem tam inhumani, qui non obstante periculo infectionis certo parati essent tantum damnum sponsae inferre, quod morte gravius censeretur, non sunt digni, ut eis parcatur⁶³).

3. Si necessarium est ad avertendum *grave damnum ipsius committentis*: committens enim de manifestatione secreti non potest esse rationabiliter invitus.

Si quis sub secreto cognoscit Caium statuisse matrimonium inire cum occulto impedimento, et a matrimonio ineundo aliter impedire nequit, potest et debet impedimentum denuntiare⁶⁴).

4. Si necessarium est ad avertendum *grave damnum proprium*, etsi inde pro ipso committente sequeretur mortis periculum: acceptans enim secretum non censetur cum tanto incommodo se obligare velle, nisi diserte promittat, se etiam cum gravissimo incommodo servaturum esse secretum.

Excipe, si ex revelatione secreti sequeretur damnum commune grave; nam bonum commune praevalet privato⁶⁵).

. Si quis sub secreto sciret homicidium ab alio patratum, et ipse, cui secretum commissum est, de homicidio suspectus in periculo versaretur subeundi gravem poenam, licite revelaret secretum etiam cum committentis periculo mortis, supposito quod non adsit aliud medium avertendi imminentem gravissimam poenam.

62) Quosdam medicos huius sententiae esse innuit *Capellmann*, Pastoralmed. 18 p. 325; theologos quoque refert *Génicot*, Casus p. 160.

M) Pro *Germania* valet (Reichsgesetz zur Bekämpfung der Geschlechtskrankheiten 18. XII. 1927): § 10. Wer als Beamter oder Angestellter einer Gesundheitsbehörde oder einer Beratungsstelle *unbefugt* offenbart, was ihm über Geschlechtskrankheiten eines andern oder ihre Ursache oder über die sonstigen persönlichen Verhältnisse der Beteiligten dienstlich bekanntgeworden ist, wird mit Geldstrafe oder mit Gefängnis bis zu einem Jahre bestraft. Die Verfolgung tritt nur auf Antrag ein. Den Antrag kann auch die Gesundheitsbehörde stellen. Die Offenbarung ist *nicht unbefugt*, wenn sie von einem in der Gesundheitsbehörde oder in einer Beratungsstelle tätigen Arzte oder mit Zustimmung eines solchen Arztes an eine Behörde oder an eine Person gemacht wird, die ein berechtigtes gesundheitliches Interesse daran hat, über die Geschlechtskrankheit des andern unterrichtet zu werden.

°4) *Gasparri*, De matrimonio I.2 n. 172.

65) S. *Alphonsus* n. 971.

De alienis litteris.

671. Secretum litterarum. Alienas litteras aperire aut apertas et secrete servatas legere per se est peccatum ex genere suo grave contra iustitiam: quilibet namque ius strictum habet in suum secretum. Datur autem in hac re parvitas materiae; si quis proinde litteras legeret, quas prudenter supponat non continere nisi res levis momenti, graviter non peccaret.

Litteras minutatim discerptas et in locum publicum proiectas colligere et compositis fragmentis legere *probabiliter* non est contra iustitiam; si tamen litterae quidquam contineant, cuius revelatio in detrimentum domini cedat, id pro ratione damni sub gravi aut sub levi ex caritate occultum servari debet.

S. *Alphonsus* quidem (I. II. n. 70) probabilius censet composita fragmenta legentem peccare contra iustitiam, quia litterae ideo dilacerantur ut legi possint, et proinde dilacerationem signum esse dominum velle sibi ius servare in secretum, quod litteris continetur; *Lugo* econtra (disp. 14. n. 151) censet legentem non peccare contra iustitiam, quia projectio in locum publicum signum est dominum cedere iure suo in litteras proiectas, quarum lectionem impedire nequit: dilacerantur autem, ut difficilior reddatur lectio. Sed peccat curiositate vel etiam teneri potest secreto naturali.

672. Licentia aperiendi alienas litteras. Licet alienas litteras aperire aut apertas legere:

fl. Ex consensu tacito aut iure merito (e. g. ratione amicitiae) praesumpto sive illius, qui litteras scribit, sive illius, ad quem scriptae sunt: uterque enim iure in secretum cedere potest, et proinde sic nemini fit iniuria.

b. Exjégula, cui quis libere se subiecit. Ideo superiores regulares licite aperire et legere possunt litteras subditorum suorum, ubi vel ex regula hoc ius eis conceditur vel per legitimam consuetudinem introductum est. Excipiuntur tamen litterae, quae ad mediatos superiores directae sunt, et litterae, quae secreta conscientiae continent. Si superior iure dubitet, num litterae revera contineant secreta conscientiae, licite eas inspicere potest; quodsi revera secreta contineant, a lectione abstinere debet.

Litteras a *confessorio* scriptas et indicatas ut de secreto *confessionis* agentes neque inspicere potest superior.

c. Ex necessitate avertendi grave damnum a republica, a subditis, a se ipso. Ideo Licet *auctoritati publicae* (principibus, belli ducibus) aperire litteras, si sufficientia adsint indicia id necessarium esse ad consulendum bono publico, β . Licet *patrifamilias* legere litteras filiorum, qui adhuc sub paterna potestate sunt, et *superiori* legere litteras alumnorum, qui eius curae commissi sunt, nisi de rebus conscientiae agant aut secreta familiae contineant, quia id necessarium censetur ad

consulendum bono filii aut subditi, γ. Licet *homini privato* in casibus particularibus legere alienas litteras, quando iure merito iudicat in ns aliquid contineri, quod in grave damnum sive suum, sive proximi, sive ecclesiae vel reipublicae cedat.

Dominis litteras famulorum, maritis littera uxorum ratione famulatus, matrimonii legere non licet, si tamen morali certitudine iudicent in illis aliquid mali contineri, ex supra dictis id eis licet.

PARS TERTIA.

De praeceptis ecclesiae¹⁾.

Ecclesiam habere potestatem condendi leges in conscientia obligantes ex natura ecclesiae, ex certis Christi Domini effatis ac tandem ex praxi et doctrina ecclesiae constat²⁾. Quamobrem etiam praecepta ecclesiae observare oportet, ut finem vitae aeternae consequi possimus. Praecepta ecclesiae alia sunt *universalia*, quae omnes fideles obligant, alia sunt *particularia*, quae ad particulares fidelium status referuntur. Praecepta universalia, de quibus hic agendum est, a diversis auctoribus quoad numerum et ordinem diversimode recensentur. Cum de observatione festorum superius, ubi de tertio decalogi praecepto sermo erat, iam actum sit, dicendum restat: *a.* de abstinentia et ieiunio; *b.* de annua confessione et de communione paschali; *c.* de prohibitione librorum; *d.* de sustentatione pastorum; *e.* de prohibitione cremandi cadavera.

¹⁾ S. Alphonsus l. 3. n. 1004—1050. Tamhurini, In quinque ecclesiae praecepta (Opus postumum). St. Fagundez, Quaestiones in quinque ecclesiae praecepta. M. Struggl, Theologia moralis tract. VIII. De praeceptis ecclesiae. Ballerini-Palmicri, Opus theolog. morale³ *II.* n. 1103—1225. Lchmkuhl, Theologia moralis¹² l. n. 1447—1484. Génicot-Salsmans, Theologiae moralis instit.¹³ l. n. 434—460. Vermersch-Creusen, III. n. 872 ss.

²⁾ Veritatem hanc dogmatici et canonistae ex professo demonstrant. — Palmieri, De romano pontifice (Romae 1877) p. 126 ss. Aichner, Compendium iuris ecclesiastici¹⁰ (Brixinae 1900) § 23, 3. Wernz-Vidal, Ius canonicum (Romae 1938), l. n. 122 ss. II. 401 ss. Vermersch-Creusen, Epitome iur. can. l. n. 7.—18. 333.

LIBER PRIMUS

De abstinentia et ieiunio.

QUAESTIO PRIMA.

De lege ieiunii in genere.

675. *ieiunium* in genere triplex distinguitur: *naturale*, quod consistit in abstinentia ab omni prorsus cibo et potu; *ecclesiasticum*, quod consistit in abstinentia a cibis iuxta formam ab ecclesia fidelibus praescriptam; *morale*, quod est abstinentia a cibo et potu iuxta formam diversam ab ea, quam praescribit ecclesia, ut si quis ierunet in pane et aqua vel solis radicibus et herbis vescatur vel solum altero quoque die cibum sumat.

Finis ieiunii ecclesiastici (et moralis) potissimum triplex est: ad reprimendas concupiscentias carnis, ad elevationem mentis in res divinas faciliorem reddendam, ad satisfaciendum pro peccatis¹⁾. Praeceptum ecclesiasticum de abstinentia et ieiunio sanitati non nocere sed potius prodesse ostendunt physiologi²⁾.

1, *Lex naturae* mortificationem in cibo et potu eatenus praecipit, quatenus effectus per ieiunium obtinendus necessarius est. Ex s. *Thoma* ieiunium multum inservit ad cupiditates carnis refrenandas, ad satisfaciendum pro peccatis, ad mentem liberius sursum elevandam³⁾, ieiunium enim ad ipsam cupiditatem cibi et potus, deinde vero ad omnes concupiscentias carnis reprimendas assumitur. Quoniam autem ieiunium plus minusve omnibus necessarium est: *in multis enim offendimus omnes*⁴⁾, et in omnibus *caro concupiscit adversus spiritum*⁵⁾, ecclesia suis legibus modum ieiunandi omnibus convenientem determinat. Nec mirum: nam *a.* cum protoparentes per usum illicitum cibi ruinam in mundum intulissent, abstinentia ab usu licito cibi optimum medium est hominem sanctificandi et peccata praeterita expiandi; *β.* Christus Dominus ieiunium exemplo suo commendavit, cum opus redemptionis quadraginta dierum ieiunio inchoaret.

2, *Lex divina* in N. T. non existit; eatenus tantum aliquid originis divinae habet, quatenus Christus Dominus exemplum dedit.

3, *Lex ecclesiastica* orta est ex consuetudine, et in genere mos ieiunandi iam ab apostolis observabatur, sed vario modo se evolvit successu temporis^{*)}.

¹⁾ S. *Thomas* II. 11. q. 147. a. 1. et 3.

²⁾ Cf. *Moser*, Das kirchliche Fasten- und Abstinenzgebot in gesundheitlicher Beleuchtung. Frankfurter zeitgem. Broschiiren (Heft 6. 1907).

³⁾ *Summa* 11. II. q. 147. a. 3. Cf. Praefatio in Quadragesima (Missale Romanum) »vitia comprimit, mentem elevat, virtutem largitur et praemias.

⁴⁾ Iac. 3, 2.

⁵⁾ Gal. 5, 17.

^{*)} Cf. *Linsenmayer*, Entwicklung der kirchlichen Fastendisziplin bis zum Konzil von Nizàa (München 1877). *Wernz-Vidal*, Ius can. IV. 1. n. 515 et 520. *Vermersch-Creusen*, Epitome iur. can. II.5 n. 564.

ieiunium *quadragesimale* ortum est ex usu apostolorum et discipulorum in die parasceves vel etiam sabbati s. nil omnino cibi sumendi; mox ad plures dies vel hebdomadam, quamvis non semper continuam extendebatur, et solum vespere cibus (panis et aqua) sumebatur. Iam in *Concilio Nicaeno* memoria fit ieiunii per 40 moraliter dies, quod praeparabat ad baptismum et poenitentiam. *Leo M.* testatur hunc modum et vocat eum institutionem apostolicam. In aliis locis 7 hebdomadae (Septuagesima) sed exceptis quibusdam diebus observantur; a saeculo VII. 6 hebdomadae, i. e. 36 dies continui, additis 4 diebus ut compleretur numerus 40. Usque ad saec. X^{II}. nemo censebatur ieiunare, qui ante vespere cibum sumpsit. Ideo (ad exemplum Caroli M.) tempore quadragesimae vespere prius recitabantur, ut fideles tempore opportuniore coenam sumere possent. Quo magis coena anticipabatur, eo magis vespere mos invaluit, inter lectionem collationum Cassiani potum, vel herbas, vel etiam pauca electuaria sumendi. Frustulum matutinum successu temporis usu venit et primo permissum est per s. Poenitentiarium a. 1843. Romae et alibi non solum a carnibus abstinendum erat, sed etiam ab ovis et lacticiniis; cum aliae regiones peterent dispensationem ab hoc rigore, eo quod pisces et oleum deessent, Benedictus XIV. concessit esum carnis pro refectioe principali, sed prohibuit ne simul pisces sumerentur. — *Ieiunium vigilae* ortum duxit e vigiliis liturgicis et initio solum a vespere usque ad finem s. officii observabatur; ubi vero liturgicum officium in diem praecedentem translatum est, etiam ieiunium anticipatum est. — *Ieiunium quatuor temporum* Romae iam exstitit tempore Leonis M. et dicebatur esse institutionis apostolicae. — *Abstinencia feriae VI.* orta est ex ieiunio hebdomadario, quod Christiani pro devotione observabant, sed in oppositione ad iudaeos, qui fer. III. et V. ieiunabant, fer. IV. et VI. Initio a ferventioribus servatum est, postea obligatio, sed restricta ad fer. VI. et meram abstinenciam exoriebatur, cui consuetudo in pluribus locis sabbatum addiderat.

4. Hodierna lex Codicis⁷⁾ valde temperavit legem; cum antiquitus ieiunium semper comprehenderet abstinenciam, nunc etiam dies ieiunii sine abstinencia habentur; sublata est etiam prohibitio esus carnis simul cum piscibus; ova et lacticinia et usus cuiuslibet condimenti ex adipe animalium conceduntur.

674. Quid praeceptum sit.⁸⁾

1. *Sola abstinencia* servanda est singulis sextis feriis per annum.

2. *Abstinencia simul et ieiunium.* servari debent:

a. Feria quarta cinerum; *b.* Feriis sextis et sabbatis quadragesimae; *c.* Feriis quatuor temporum; *d.* Vigiliis Pentecostes, Assumptionis b. Virginis, Omnium sanctorum, et Nativitatis Domini (nisi hae vigiliae incidant in festum de praecepto aut in diem dominicam).

7) Cn. 1250—1254.

s) Cn. 1252. Tempore belli per decretum 19 dec. 1941 S. C. *pro Negotiis ecclesiasticis extraordinariis* (A. A. S. 33 [1941] 516) mitigata est lex de abstinencia et ieiunio. »Ut saltem ex parte lex ipsa restauretur. *Pius XII.* per decretum S. C. *Concilii* 28 jan. 1949 (A. A. S. 41 [1949] 32) omnibus Ordinariis facultatem concessit dispensandi super legem praedictam, ita tamen, ut in quolibet casu a fidelibus ritus latini abstinencia servetur singulis feriis sextis, lex vero abstinenciae simul et ieiunii feria IV. Cinerum, feria VI. Maioris hebdomadae, pervigiliis Assumptionis B. M. V. et Nativitatis D. N. 1. Ch. Cf. *Abelian*, *Annotationes*, *Periodica* 38 (1949) 73—77. (Vide notam post n. 675!)

3. *Solum ieiunium* servandum est reliquis omnibus quadragesimae diebus.

Exsistit obligatio extraordinaria et particularis servandi ieiunium pridie consecrationis ecclesiae⁰⁾. Ieiunium autem servare debet: *a.* pontifex consecrans; *β.* qui petunt ecclesiam sibi consecrari; i. e. parochus, qui consecrationem saltem implicite petit et *ii.* qui vi alicuius officii, iuris dominii etc. consecrationem saltem implicite petunt; non autem populus, nisi ipse ecclesiam aedificasset eamque sibi consecrandam peteret¹⁰⁾.

4. *Addenda, a.* Praeceptum abstinentiae vel abstinentiae et ieiunii vel ieiunii tantum *non* obligat diebus dominicis sive extra sive intra quadragesimam, nec obligat diebus festis de praecepto extra quadragesimam¹¹⁾.

b. Vigiliae non amplius *anticipantur*.

c. Sabbato sancto post meridiem cessat ieiunium et abstinentia (non vero in vigilia Nat. D. N.)¹²⁾.

d. Feria quinta in *Coena Domini* iure communi licet comedere carnes.

e. Per canones de abstinentia et ieiunio nihil immutatur de induitis particularibus, de votis, de constitutionibus et regulis cuiusvis religionis vel instituti approbati sive virorum sive mulierum in communi viventium etiam sine votis¹³⁾.

675. Subiectum huius praecepti. 1. Abstinentiae lege tenentur omnes, qui 7. aetatis annum expleverunt, **cr**,

Ergo pueri ante 7. aetatis annum hac lege non obstringuntur, etsi usum rationis iam habeant; sed neque pueri, qui post septimum annum usum rationis nondum adepti sunt, quippe qui nondum sunt subiectum legis ecclesiasticae¹⁴⁾. Hortandi tamen sunt parentes, ut pueros quam primum ad abstinentiam assuescant.

2. Lege ieiunii tenentur omnes ab expleto 21. aetatis anno usque ad inceptum 60¹⁵⁾. **Çf r pk** **te** **mJUum %**

a. Non ante 21. Quia homo ante hanc aetatem ordinarie uberiore cibo indiget, noluit ecclesia adolescentes cum tanto incommodo obligare; et quia ecclesia communiter contingentia respicit, ieiunare non tenentur, qui ante hanc aetatem viribus iam perfecte evolutis pollent.

⁰⁾ Pont. rom. tit. De eccles. dedicat. Cn. 1166, 2.

¹⁰⁾ Comm. i. C. 24. nov. 1920. [A. A. S. 12 (1920) 576.]

¹¹⁾ Cone. *Bracarense* II (a. 561) damnavit Priscillianistas, qui die Nativitatis D. N. et diebus dominicis ieiunandum esse dicebant (D. 234). S. C. C. 3. iul. 1909 Cn. 1252 § 4.

¹²⁾ Cn. 1252 § 4. S. C. Cone. 13 oct. 1938 [A. A. S. 30 (1938) 161].

¹³⁾ Cn. 1253.

¹⁴⁾ Cn. 12.

¹⁶⁾ Cn. 1254, 1. 2.

b. Non post 60. Incipiente enim aetate senili fideles a ieiunio eximuntur; sed ex communiter contingentibus senectus incipit a 60. aetatis anno. Haec eadem aetas eximit etiam a ieiunio, quod vi regulae in ordinibus religiosis servatur, vel quod ex voto suscipitur, nisi aliud expresse statutum sit

c. Ratio, ob quam aetas senilis a ieiunio eximat, haec est, quid hinc quidem in senectute natura et vires minuuntur ideoque restauratione saepius indigent, inde vero senes ob debilitatem virium et ob calorem paulatim deficientem simul et semel cibum sufficientem concoquere nequeunt, ideoque cibo frequentiore indigent.

d. Cum senes *per se* a ieiunio eximantur, ieiunare non tenentur non solum ii, qui reipsa viribus debiles sint, sed etiam ii, qui satis rubusti ad ieiunium ferendum videantur: id enim per accidens est.

Nota: Obligatio legis ieiunii et abstinentiae, pervigilio festi Deiparae in caelum Assumptae statuta, ubique ad pervigilium festi Immaculatae Conceptionis B. M. V. translata est. A. A. S. 49 (1957) 638.

QUAESTIO SECUNDA.

De praecepto abstinentiae.

Articulus primus.

De ipso praecepto.

676. Praeceptum abstinentiae, quod a praecepto ieiunii hic consideratur seiunctum, duo prohibet: *g.* carnem; *b.* ius ex carne (cn. 1250).

ZjLc-A'**-1.. Cum ecclesia hoc praecepto reprimere intendat concupiscentiam carnis, quae fertur in delectationes cibi et veneris, illos cibos potissimum prohibet, quae magis sapiunt ac nutriunt corpusque opime nutriendo ad luxuriam excitant. Caro autem avium atque animalium terrestrium magis sapit et nutrit, ideo haec potissimum ab ecclesia diebus abstinentiae prohibetur¹⁶⁾.

Declaratio. 1. Solum praeceptum abstinentiae (absque ieiunio) ex lege universali ecclesiae non *obligat* nisi singulis feriis sextis, exceptis festis quae de praecepto servanda sunt (n. 261) et patronorum festis, quae sollemniter et cum magno populi concursu celebrantur, si extra quadragesimam in feriam sextam incidant¹⁷⁾.

Haec relaxatio solum valet quoad festa, quae reipsa in foro celebrantur. In illis ergo regionibus, in quibus non omnia in foro celebrantur, nec exceptione uti licet. Ratio enim relaxandi non est ipsa festivitas diei, sed sollemnitas externa et concursus populi, quibus festum celebratur¹⁸⁾. Attamen episcopus ex causa magni populi concursus dispensare potest.

2. Praeceptum abstinentiae *per se obligat sub gravi*, quia eius finis et materia gravis est; admittit autem parvitatem materiae.

a. Omnes in eo conveniunt gravem esse materiam, quae notabiliter nutrit; in determinanda autem quantitate, quae notabiliter nutriat, auctores valde dissident; dicendum videtur gravem esse materiam, quae dua[^] uncias (60 gr.)

b. Maior quantitas ad peccatum grave constituendum requiritur, si non caro proprie dicta manducatur. Qui ergo iusculum ex carne confectum manducat, graviter non peccat¹⁹⁾.

3. Toties committitur peccatum contra abstinentiam, *quoties* actibus[^] moraliter distinctis *comeditur caro*: hoc enim praeceptum, etsi jam lae[^]sum, semper denuo violari potest.

677. Quid nomine camis et piscis significetur. 1. Quoad abstinentiam animalia dividuntur in *carnem* et *pisces*: diebus enim abstinentiae prohibentur *carnes*, permittuntur autem *pisces*, quia horum caro mi-

10) Cf. s. *Thomas* 11. II. q. 147. a. 8.

17) Motu proprio *Supremi disciplinae* 2. iul. 1911 n. 5. Cn. 1252, § 4.

18) Comm. i. C. 17. febr. 1918. A. A. S. 10 (1918) 170, Cn. 1245, § 2.

10) *Génicot-Salsmans* I. n. 443.

nus nutrit et minus sapit. Quid nomine carnis et piscis sensu ecclesiastico veniat, non ex theoriis physicorum sed potius^x communi aestimatione fidelium et^a praesertim ex consuetudine discere debemus.

a. Animalia, quorum caro prohibetur, sunt mammalia (Säugetiere) et aves.

b. Nominē piscium intelliguntur non solum pisces stricte tales sed omnia animalia, quae frigidum sanguinem habent: a. Reptilia et amphibia ut ranae (Frösche) et testudines (Schildkröten). β. Molusca ut Jimaces (Schnecken), conchae (Muscheln), praesertim ostreae (Austern). γ. Crustacea ut cancri (Krebse), cammari (Mcerkrebse).

a. Auctores antiqui carnem prohibitam dicunt carnem animalium terrestrium seu terra quiescentium et respirantium²⁰⁾ (Landtiere), carnem vero licitam piscium dicunt carnem animalium aquaticorum, quae in aqua vivunt et respirant (Wassertiere). Ad haec referebantur ex mammalibus (quia ordinarie in aqua vivunt et piscibus nutriuntur aut nutriri putabantur): lutrae (Fischottern), castores seu fibri (Biber), phocae (Seehunde), tricheci (Walrosse), ex avibus colymbi (Tauchenten) et probabiliter etiam fulicae (Wasser- und Rohrhühner²¹⁾; nullatenus vero corvi marini (Seeraben).

b. Haec animalia (ab antiquis inter aquatica enumerata) sola permittit consuetudo; ubi ergo consuetudo eorum usum licitum reddit, comedi possunt, quamvis ex errore de rebus naturalibus orta sit; ubi vero haec consuetudo non existit, ad carnes prohibitas pertinent.

c. In dubio, utrum aliquid sit caro an piscis, illud comedere licet: quod enim non certe constat esse carnem, prohibitum non, est.,

2. Nominē carnis sensu ecclesiastico veniunt omnes partes animalium prohibitorum, ergo etiam sanguis, medulla ossium, partes cerebrales, laridum (Speck), nisi horum quidquam consuetudine vel induito permittatur; non autem (ut olim) adeps nec fructus horum animalium ut ova, lac.

a. Iam pridem ad parandos cibos loco olei permittebatur pinguedo; successu temporis alia et alia condimenta, etiam artificiose composita, licita declarata sunt²²⁾.

b. Nunc ex lege universali uti licet >quibuscunque condimentis etiam ex adipe animalium²³⁾.

²⁰⁾ Thomas II. II, q. 147. a. 8.

²¹⁾ Ex induito a Pio VII. concessio religiosi ordinis Minimorum s. Francisci a Paula, qui ex voto carnibus perpetuo abstinere debent, non licet inferre, fulicas per se, non solum ex consuetudine, diebus abstinentiae permitti: eo enim, quod ad illorum religiosorum petitionem, ut libere uti possint eo (fulicarum) cibo, s. pontifex benigne annuit pro gratia, esum illius carnis piis religiosi permisit, quin dirimere intenderet quaestionem theoreticam de natura huius cibi. *Ballerini-Palmieri* II. n. 1110.

^{m)} S. Officium 1. maii 1889; 13. maii 1896; S. Poenitent. 17. nov. 1897; S. Officium 6. sept. 1899. *Margarina* est butyrum artefactum (Kunstbutter) ex adipe bovillo et puriore lactis parte confectum.

²³⁾ Cn. 1250.

c. *Condimentum* est quidquid, sive liquidum sive solidum, quod in modica quantitate adhibetur, ut cibus principalis paretur vel torreatur vel etiam sapi-
dior fiat; proinde etiam panem talibus substantiis linire licet.

d. *Qtibuscunque* condimentis, i. e. butyro, adipe, margarina, gelatina etc.; immo etiam minutis frustulis laridi (Speckwürfel) uti licet (non quidem per meram additionem, sed) ad torrendos super ignem cibos, et quae post liquefactionem remanent solida, non opus est separare, dummodo pergant esse condimentum²¹⁾.

e. Quoad praeparata^a *Maggi* distinguendum est: *condimentum iusculi* (Suppenwürze) adhibere licet, quia ipso inventore fatente constat non esse ex carne confectum; at non licet uti *extracto carnis* (Fleischextrakt), nec illis frustis massae solidae (Suppenwür/e/), quae continent quasi substantiam iusculi, quia certe ex carne confecta sunt.

f. *Lure ex carne* nec per modum condimenti nec alio quovis modo uti licet: quod enim antea prohibitum erat, idem in novo Codice expresse vetatur.

g. Ad cibos vetitos quidam referunt etiam omnia genera *peptonum*, cum ex carnibus ita praeparentur, ut magis nutritivae et facilius digestibiles sint; alii dicunt ea non comprehendi prohibitione, quia usu vulgari non censentur caro, nec carnis saporem habent²⁵⁾.

Articulus secundus.

De causis excusantibus.

β. Ergo carnes, quae usque ad diem non prohibitum sine periculo corruptionis conservari nequeunt, dari possunt pauperibus, qui a lege abstinentiae excusantur.

b. *Aegroti*, convalescentes, stomachi debilitate laborantes, viribus debiles, qui medicinam sumere debent, cuius efficacia cibis esurialibus impeditur, ac tandem feminae praegnantēs et nutrientes: illae quidem, se debiles sunt vel ex cibis esurialibus sanitatis periculum timent, hae vero, si puerum infirmum alere debent.

Constat *mulieres praegnantēs* quandoque magna carnis appetentia laborare, cui si non satisfaciant, foetus nocumentum subire posset. Negant quidem *Olfers*²⁶⁾ et *Capellmann*²⁷⁾ foetui aliquod damnum oriri, eo quod huic appeten-

24) S. Poen. 17. nov. 1897.

25) *Vermeersch-Crcusen*, Epitome II. n. 565. *Génicot* 1. n. 442.

20) *Pastoralmedizin* (Freiburg 1893) S. 51.

27) *Medicina pastoralis*¹⁸ p. 234.

tiae utut magnae resistitur, nihilominus *Lehmkuhl* (1. η. 1457) eiusmodi mulieres praegnantes a peccato excusat, >si quando fastidiendo alios cibos buccellam carnis sumant<.

c. *Operarii*, qui difficillimis laboribus vel laboribus ciborum appetentiam auferentibus addicti sunt ut operarii in fusoriis, vitrariis vel ferrariis, in fodinis metallicis vel carbonariis. His aequiparari possunt etiam ii, qui curare debent fornaces in fabricis vel locomotivis.

d. *Qui alios cibos habere non possunt*:

«. Uxores, filii, famuli, si paterfamilias alios cibos non admittit, quia in morali impotentia versantur observandi praeceptum; famuli autem per se alium dominum quaerere tenentur.

β. Viatores, qui alios cibos in cauponis non accipiunt; attamen tunc tantum excusantur, si cibo ad congruam refectionem indigent et si alios cibos serio postulaverint. Nunc tamen ii, qui in cauponis prandere *debent*, in multis dioecibus prorsus dispensantur.

7. Dispensatio invitantis non extenditur ad invitatos; hospes, qui die abstinentiae ad prandium invitatur, quod ex carnibus parari novit, per se invitationem recusare tenetur eamque tum solum licite acceptare potest, si, remoto scandalo, ex refutatione notabile incommodum ut gravem offensionem, inimicitias merito timere debet. — Hospes, qui praeter expectationem integrum prandium ex carnibus paratum invenit, licite carnes manducat, si neque alios cibos accipere nec sine gravi incommodo discedere potest²⁸).

δ. Si errore prandium paratum est ex cibis vetitis, hoc modo distingui potest. Si de solo condimento ex carnibus agitur, esus permittitur, cum iam non prohibitum sit; quodsi de integro prandio ex carnibus parato agitur, attendendae sunt circumstantiae, scilicet num alii cibi mox parari possint, num cibi ex carnibus parati sine notabili detrimento asservari possint in sequentem diem etc.: si enim prandium paratum sine gravi incommodo relinqui non potest, licite sumitur²⁹).

e. A servanda abstinentia non excusantur, qui non accipiunt nisi cibos peiores et cariores, excepto casu, quo cibi tam mali sint, ut congruam refectionem non praebeant, aut tam cari, ut notabile detrimentum in bonis fortunae afferant.

Nota. Animadvertunt medici in hodierna mitigata disciplina quoad abstinentiam rarius adesse causas excusantes etiam pro aegrotis, cum v. g. ova permittantur, quorum 2 aequivalent circiter 400 gr. carnis bovinae et facilius digeruntur; econtra a ieiunio facilius excusationes admittendas esse³⁰).

M) Cf. *Berardi*, Praxis confess.³ (Faventiae 1899) II. η. 1463.

Cf. ibid. 1464 s.

30) *Capellmanrii** p. 234.

QUAESTIO TERTIA.

De praecepto ieiunii.

Articulus primus.

De ipso praecepto ieiunii.

679. Quid praeceptum sit. 1. *Praeceptum*, ieiunii statuit, ut non nisi unica per diem comestio (i. e. refectio satians) fiat; sed non vetat aliquid cibi mane et vespere sumere, servato tamen circa ciborum quantitatem et qualitatem probata locorum consuetudine³¹). Ad declarandum hoc praeceptum tria explicanda sunt: *a.* unica refectio; *b.* collatio vespertina; *c.* ientaculum matutinum.

Praeceptum ieiunii per se *duplex est*, alterum ad quantitatem, alterum ad qualitatem ciborum refertur; illud unicam refectionem, permittit, hoc etiam in qualitate ciborum consuetudinem loci sequi praecipit.

2. Praeceptum ieiunii *ex genere suo grave est*, quia de re gravi agimur, quae scilicet ad bonum spirituale fidelium notabiliter conducit. Constat etiam ex declaratione ecclesiae³²) ; admittit autem *parvitatem materiae*.

Dissentiunt auctores in assignanda quantitate cibi, quae materiam gravem constituat. Dicendum videtur materiam gravem constituere quantitatem, quae quatuor uncias (120 gr.) excedat. Nihil autem refert, utrum haec quantitas simul una comestione, an divisim pluries per diem sumatur, quia parvae comestiones per diem sumptae coalescunt et simul materiam gravem constituunt, id quod habetur ex propositione 29. ab *Alexandro VII.* damnata³³). Grave igitur peccatum contra ieiunium non ille solum committit, qui essentiam ieiunii per secundam refectionem solvit, sed etiam ille, qui ieiunium in materia gravi violat, i. e. qui ad quantitatem cibi, quae diebus ieiunii ad ientaculum et collationem vespertinam licite sumi potest, addit quantitatem gravem quatuor unciarum sive ad ientaculum sive ad collationem sive alias per decursum diei.

680. Essentia ieiunii. 1. *Essentia ieiunii in unica tantum refectione diurno consistit*. Qui ergo ieiunium sive advertenter sive inadvertenter per secundam refectionem iam essentialiter laesit, eo die ieiunare pius non tenetur: essentiâ enim ieiunii semel laesâ praeceptum ieiunii servari amplius non potest.

a. *Nihil* refert, utrum aliquis unica comestione iterum plene se reficiat an pluries per diem comedendo, quia singulae comestiones coalescunt. Qui ergo praeter unam plenam refectionem tantum cibi per diem sumit, ut totum simul alteram plenam refectionem efficiat, essentiam ieiunii solvit.

31) Cn. 1251, 1.

32) *Frangens ieiunium ecclesiae non peccat mortaliter, nisi ex contemptu vel inoboedientia hoc faciat...* (D. 1123).

33) *In die ieiunii, qui saepius modicum quid comedit, etsi notabilem quantitatem in [se] comederit, non frangit ieiunium* (D. 1129).

Ad quaestionem ergo, num pluries mortaliter peccet, qui plures refectiones sumit, responderi debet, illum semel tantum graviter peccare, quia ieiunium, quatenus in unica refectione consistit, semel tantum frangi potest, sicut ieiunium naturale vel votum hac die non bibendi vinum semel tantum violari potest; nam ex mente theologorum ieiunium ita ab ecclesia institutum est, ut altera refectio solvat essentiam ieiunii; fracta autem essentia ieiunium nec servari nec frangi amplius potest.

_c. Ex his deducitur, quid facere debeat, qui die ieiunii ex oblivione integrum ientaculum sumpsit Si nimirum ientaculo plene se refecit, a secunda refectione, et si non plene se refecit, a collatione vespertina abstinere debet Sumpto enim ientaculo praeceptum adhuc servari potest et debet, a cuius observatione solum grave incommodum excusat.

2. *Abstinentia a carnibus ad essentiam ieiunii non pertinet*, ex quo sequitur, ieiunium ab abstinentia separari posse i. e, ieiunium quoad essentiam servari posse, etsi non servetur abstinentia.

Diu inter theologos disceptabatur, num abstinentia a carnibus ad essentiam ieiunii requireretur, ita ut abstinentia sublata essentia proindeque etiam praeceptum ieiunii cessaret. Qui putabant abstinentiam a carnibus ad essentiam ieiunii pertinere, dispensatis circa carnes ideo etiam plures refectiones concedebant. Controversiam tandem sustulit *Benedictus XIV.*, qui constitutione *Non ambigimus* (30. maii 1741) statuit, dispensatos circa esum carnum diebus ieiunii ad unicam refectionem teneri.

Articulus secundus.

De unica refectione.

681. De ipsa refectione. 1. Diebus ieiunii *una tantum refectio* plena permittitur. In hac refectione quoad *qualitatem* ciborum, nisi etiam,, dies abstinentiae sit, carnes permittuntur; circa *quantitatem* autem lex ecclesiastica pro coena³⁴⁾ nihil praecipit; servanda est lex naturalis temperantiae. Hinc fieri potest, ut quis in illa unica refectione violet legem naturalem temperantiae, praeceptum autem ecclesiasticum ieiunii non laedat.

2. Refectio debet esse *moraliter continua*: si enim per interruptionem moralis continuatio solveretur, non una esset refectio, sed plures. Manet una refectio, tum si inter unam alteramque comestionem non intercedit nisi horae spatium, tum longiore spatio intercedente, si quis cum intentione explicita vel implicita redeundi ad comestionem a mensa recedit.

Quaeritur, quantum temporis spatium inter unam alteramque comestionem licite intercedere, seu quanta prandii interruptio licite fieri possit.

34) Nomine *coenae*, ubi de ieiunio sermo est, plerumque refectio principalis significatur.

a. Prandium *leviter interrompere* etiam sine causa licet; levis interruptio censetur, quae dimidiam horam non excedit. Hinc si quis iam a mensa surrexit cum animo non amplius redeundi, potest iterum comedere, si intra dimidium horae aliquid praeter expectationem afferatur, quia hoc moraliter ad prandium pertinet.

b. Prandium *notabiliter* i. e. ad horam interrompere ex rationabili causa licet, modo interruptio intentionem redeundi habuerit et prius non se refecerit; si id sine causa fiat, leve peccatum est. Ideo licite ante prandium aliquid cibi sumere possunt, qui, ut fieri solet in communitatibus religiosis, ad mensam legunt: cum enim ex iusta causa fiat et cum intentione postea prandendi, sumptio moraliter cum prandio cohaeret.

c. Prandium sine iusta causa *valde notabiliter* (multum ultra horam) interrompere grave peccatum est, quia comestiones adeo interruptae ad unam refectionem non uniuntur. Si quis autem nondum plene refectus cogeretur prandium intermittere, etiam post duas horas ad illud redire posset, quia ecclesia non exigit, ut quis sine sufficienti refectione diem transigat.

682. De ientaculo et de collatione. Diebus ieiunii Codex tum mane tum vespere aliquid cibi comedere permittit, attamen nec quantitatem nec qualitatem ciborum determinat, sed ad probatam locorum consue-

•*tProbata locorum consuetudo** hic non designare potest consuetudinem sensu iuridico legitime praescriptam, sed potius receptum usum, qui in variis regionibus ex diversis occasionibus varius est. Ubi ergo hucusque carnes non sumebantur, nec abhinc sumi possunt³⁵⁾.

/-ut

a. *Ad ientaculum* ex universali consuetudine sumi potest cofea, thea, chocolatum cum modico lacte et panis frustulo; sed in parva quantitate tantum, quae scilicet quoad cibum nutritivum duas uncias seu circiter 60 gramm. non excedat. Cum tamen plerique inter ientaculum et prandium adhuc aliquam refectionem sumere consuescant, haec autem diebus ieiunii prohibita sit, quantitas ientaculi indulgentius determinari potest, ut fideles per decursum temporis matutini ieiunium servare et suos labores peragere valeant.

b. *Ad collationem* consuetudo pro diversitate locorum diversa est tum quoad quantitatem tum quoad qualitatem ciborum, quia corporis indigentia alia est in calidioribus alia in frigidioribus regionibus. Itaque in calidioribus ad meridiem regionibus cibi esuriales tantum sumuntur et plerumque leviores, non exclusis tamen offa, caseo et piscibus; in regionibus autem frigidioribus cibi graviores i. e. quivis cibi esuriales, immo in nonnullis locis etiam caro comedi solet.

Si quaeritur, quidnam iis qui ad ieiunium obligati non sunt, liceat quoad abstinentioniam, cum distinctione respondendum est: a. Diebus quibus *solum ieiunium* praescriptum est, qui quocunque modo ad ieiunium non tenentur, carnes

35) Cn. 1251.

30) Comm. i. C. 29. oct. 1919. A.A.S. 11 (1919), 480.

toties quoties volunt comedere possunt; cessante enim ieiunio quidquid ad ieiunium pertinet, cessat, *b.* Diebus quibus *abstinentia simat cum ieiunio* praecipitur, qui liber est a ieiunio, non eo ipso liber est ab abstinentia. Ubi ergo his diebus per indultum episcopi carnes permittuntur, videndum est, an simpliciter permittantur, an solum pro refectione principali. In hoc ultimo casu, qui solummodo dispensatus est a ieiunio, sine ulteriore dispensatione non posset pluries carnes comedere. Qui vero ratione aetatis vel gravis laboris vel infirmitatis non tenentur, diebus quibus per indultum caro conceditur, pluries iis uti possunt³⁷⁾.

Ad *quantitatem* quod attinet, ex consuetudine iam ubique recepta quarta pars prandi vel octo unciae (circiter 240 gramim.) licite sumi possunt, etiam ab iis, qui hac quantitate plene reficerentur: nam mere per accidens est, quod haec aliquem satient.

a. Prior determinatio quantitatis licitae *relativa* est: cum enim quantitas prandii seu plenae refectionis pro diversa ciborum qualitate ad sustentationem in singulis necessaria valde diversa sit, etiam quarta eius pars pro diversis diversa est. Posterior autem determinatio *absoluta* est et in genere plus concedit, quam prior illa relativa.

b. Ex iusta causa amplior cibi quantitas permitti potest, si quis nimirum ob complexionem corporis, genus laboris, durationem ieiunii, temperiem regionis etc. ampliore cibo indigeat, ut officia sua convenienter implere possit.

c. Universalis viget consuetudo in *vigilia nativitatis Domini* sumendi quantitatem duplo maiorem (ieiunium gaudiosum)³⁸⁾. In aliquibus locis eadem quantitas duplo maior etiam in aliis vigiliis sollemniorum festorum sumitur. Ubi haec consuetudo viget, licite servari potest.

Nota. Quantitas cibi, quae diebus ieiunii vespere licita est, ex instructione, quam nonnulli episcopi in induito quadragesimali fidelibus proponunt, ita determinari potest, ut dicatur praeter unicam refectionem circiter dimidiam partem ordinariae coenae licite sumi posse. Cum hisce determinetur quantitas, quae praeter unicam refectionem — ergo ad ientaculum et collationem — licite sumi possit, haec regula non multum differt ab ea, quae supra statuitur.

685. De tempore refectionis. 1. Ex universali consuetudine tempus *unicae* refectionis est *circa meridiem*; ubi tamen unus est prandendi hora undecima ante meridiem, non est necesse, ut diebus ieiunii ab hac hora recedatur.

a. Pro *ientaculo* et pro *collatione vespertina* determinatum tempus neque lex neque consuetudo praescribit, quare generatim illud mane, haec autem vespere sumi potest. Confirmatur Cn. 1251, 1: lex ieiunii non vetat aliquid cibi *mane* et *vespere* sumere.

b. Tempus refectionis eatenus determinatum est, quatenus refectio ex antiqua consuetudine non rationem prandii sed coenae habere debet. Ideo tempus refectionis antiquitus erat tempus vespertinum vel hora post meridiem tertia; unde sequitur differre refectionem in serius tempus semper licitum esse, illud autem anticipare sine causa non licere.

S. Poenit. 24. febr. 1819; 16. ian. 1834; 27. mai 1863.

38) *S. Alphonsus* n. 1025,

2. Tempus refectionis etiam *notabiliter anticipare* grave peccatum non est, quia circumstantia temporis respectu ieiunii accidentalis est: i enim unica tantum refectio sumatur, finis a praecepto intentus quoad substantiam non frustratur. Anticipatio notabilis censetur, quae hominem excedit. Ideo infra horam refectionem anticipare etiam sine peculiari causa, ultra horam autem solum ex iusta causa licitum est.

Iusta et *rationabilis causa* notabiliter anticipandi prandium esset e. g. iter inchoandum, urgens negotium expediendum, debilitas complexionis, consuetudo ali hora prandendi etc.

3. Permutatio serotinae refectionis (collationis) cum prandio expresse permittitur³⁹⁾; permutare vero jentaculum matutinum cum prandio vel collatione solum ex causa rationabili et proportionata licet⁴⁰⁾.

4. Certe non licet tempus refectionis immoderate *protrahere*, quin praeceptum ieiunii violetur; potest autem absque ulla culpa ad *duas horas* protrahi, et si peculiaris causa adesset, etiam ultra hoc tempus.

5. *Alphonsus* (n. 1020 in fine) haec habet: **Elbel* cum *Gobato* concedit usque ad tres vel quatuor horas, saltem pro Germania iuxta eorum morem; sed *Croix* merito dubitat, an haec consuetudo sit approbata, nisi, ut ait, post duas circiter horas apponantur sola bellaria vel cibi leviores, maxime si postea vespere omittatur refectiuncula. Hocque ego nec approbo nec reprobo.*

684. *Quid extra plenam refectionem (cum collatione et jentaculo) sumere liceat, quin frangatur ieiunium, Quod rationem cibi habet, diebus ieiunii prohibetur, quod autem rationem potus habet, diebus ieiunii licite sumi potest; unde axioma invaluit: liquidum (i. e. potus) non frangit ieiunium.* Rationem cibi habet, quod principaliter nutritioni inservit, sive solidum est sive liquidum; rationem potus habet liquidum, quod ex usu communi sumitur ad depellendam sitim vel ut vehiculum cibi ad iuvandam digestionem.

a. Rationem potus non solum aqua habet, sed etiam vinum, cerevisia, varii liquores ut limonata, aqua Saccharata, cofeum, thea cum parva quantitate sacchari admixta, licet per accidens haec etiam nutrant ut cerevisia. Rationem potus autem non habet iusculum, oleum, mei, saccharum, chocolata neque per se lac, quamvis haec liquida sint et potando sumantur. Notandum est autem in nonnullis regionibus (tirolensibus) ex usu et consuetudine lac (flore depuratum) sumi ad depellendam sitim ut alibi vinum vel cofeum; ibi ergo huiusmodi lac sine dubio ad liquida pertinet, quae non frangunt ieiunium. Immo per medicos confirmatur, lac magis habere rationem potus, quam chocolata praeparata secundum auctores⁴¹⁾.

b. Poma, pira, uvae et eiusmodi fructus potius rationem cibi habent, ideoque non permittuntur, nisi forte in modica quantitate ad exstinguendam sitim sumantur: ea enim non bibere sed comedere dicimus. S. *Alphonsus* permittit elec-

39) Cn. 1251 § 2.

40) *D'Annibale* III. η. 134.

41) *Capellmann*¹³ p. 230.

tuaria (Pastillen) et liquorem congelatum, sed utrumque in parva tantum quantitate.

c. Extra horam refectionis et collationis liquidum (vinum, cerevisiam etc.) et, *ne noceat potus*, frustulum panis sumere, per se non frangit ieiunium, quia panis per modum medicinae sumitur. Verum panem certe non licet toties sumere, quoties bibere lubet, sed ad summum semel aut iterum in die; praesertim vero iis permitti id potest, qui alias ieiunium ferre non possent, maxime si prandium diu differri contingat.

Articulus tertius.

De causis a ieiunio excusantibus.

685. Quinam excusentur. Ut quis a ieiunio excusetur, requiritur causa gravis gravitati praecepti proportionata. Ad tres revocari possunt causae a ieiunio excusantes, quae sunt: *a.* debilitas corporis; *b.* paupertas; *c.* gravis labor sive corporis sive mentis.

.1. *Propter debilitatem corporis* excusantur:

a. Infirmi, convalescentes, debiles; item qui una vice alimentum, sufficiens sumere nequeunt; insuper omnes, qui ex ieiunio notabilem capitis dolorem aut vertiginem patiuntur vel qui sine coena per notabilem noctis partem dormire nequeunt.

b. Praegnantes, nutrientes, etsi ob vires robustas ex ieiunio detrimentum pati non videantur; his medici accensent mulieres, quae fluxum menstruum patiuntur.

c. Qui ex nervis laborant: ex iudicio enim medicorum »nervosi« cibum in minore quantitate sed frequentius sumere debent; hinc illi, quorum morbus (nervositas) notabilis est, a lege ieiunii excusantur, vel saltem adest sufficiens ratio petendi et concedendi dispensationem.

2. *Propter paupertatem* omnes illi excusantur, qui non habent, unde plenam refectionem sibi comparent ut ostiatim mendicantes, et qui non habent tales cibos, ut una plena refectio ad nutritionem eis sufficiat: panis enim et legumina vel alii cibi parum nutritivi ad iustam totius diei nutritionem non sufficiunt.

.Z
? Xr 3. *Propter laborem corporis* excusantur: *Operarii*, qui artem mechanicam cum magno corporis labore exercent: agricolae, fabri ferrarii, lignarii, murarii, textores, lapicidae, nautae, baiuli, cursores, sutores, coqui, qui plures cibos pro multis personis parare debent etc., et hi quidem (ratione consuetudinis) *per se* excusantur, adeo ut nec illi ieiunare debeant, qui ob vires sat robustas sine gravi incommodo ieiunare possent, quia artem exercent, quae per se cum magna corporis defatigatione coniungitur.

Itinérantes, si iter sine incommodo differri non potest vei si iam coeptum est, et quidem: *a.* Longius iter pedestre i. e. quatuor vel quinque horarum a ieiunio per se excusat, et si via ardua est vel tempestas maligna vel viator debilis, etiam brevius, *b.* Qui equo vel curru iter agunt, excusantur, si per plures dies in itinere versantur; iter unius diei excusat solum, si cum magna defatigatione agendum est⁴²⁾. *c.* Iter autem in viis ferreis, cum laboriosum non sit, solum per accidens excusare potest, si nimirum itinérantes congruo alimento carent vel ob stomachum vacuum aegrotare incipiunt.

a. Qui ratione laboris corporalis a ieiunio excusantur, non tenentur ieiunare iis diebus, quibus laborem intermittunt, si uno tantum alterove die id faciunt: namque excusantur, ut vires proximis laboribus necessarias reficiant et conservent. Sed ut reipsa excusati censeantur, qui artem cum gravi labore coniunctam exercent, saltem ordinarie per maiorem diei partem laborare debent: etenim si ordinarie solum per duas tresve horas in eiusmodi laboribus occuparentur, per se excusati non essent.

β. Nemo tenetur, ut ieiunare possit, intermittere labores cum ieiunio insociabiles, quos ordinarie exercet, etsi labore non indigeat, cum etiam propter laborem non necessarium a ieiunio excusetur: ecclesia enim non intendit fideles ab ordinariis occupationibus impedire.

γ. Non licet tamen laborem cum ieiunio insociabilem, qui alias non exercetur, die ieiunii sine iusta causa i. e. mere recreationis causa assumere, nisi valde raro id fiat; licet autem ad finem utilem, etsi non necessarium. Ideo licet die ieiunii suscipere piam peregrinationem, si adsit specialis ratio eo die illam suscipiendi e. g. specialis utilitas spiritualis peregrinantium; quodsi desit specialis eiusmodi ratio, in alium diem differenda est peregrinatio.

Nota. Admitti nequit, eos omnes *per se* a ieiunio excusari, qui serium laborem praesertim corporeum exercent: complures enim sunt operarii et artifices, quorum occupatio non adeo laboriosa est, ut per se a ieiunio excusentur, cuiusmodi sunt pictores, scribae, typos collocantes alique in typographis laborantes, qui prelum non ipsi versare debent, barbitonsores, sartores, famuli, ancillae, quae leviora tantum servitia domestica peragunt⁴³⁾. Ob magnam autem hominum debilitatem nunc temporis horum complures praesertim in oppidis *per accidens* a ieiunio excusantur.

686. 4. *Propter laborem mentis*, qui cum corporali defatigatione saepe conjunctus est.

Labor mentis non excusat per se, sed solum *per accidens*, si scilicet ratione alicuius circumstantiae exigentis plus cibi (debilitas personae, peculiaris gravitas laboris etc.) ieiunantes sua officia obire non possent. Facile autem habent rationem sufficientem, propter quam dispensationem petere et accipere possunt.

Lectores scientiarum, etsi semel tantum in die lectionem habeant, quando magno studio et labore indigent ad lectiones praeparandas, non autem ii, qui tradunt lectiones iam prius praeparatas et saepius repetitas⁴⁴⁾.

42) Cf. sententiam (31) ab *Alexandro VII.* damnatum (D. 1131).

<<) Cf. ibid. D. 1130.

44) S. *Alphonsus* n. 1094.

Professores grammaticae et ludimagtstri, qui per quatuor vel quinque horas quotidie cum magna defatigatione docere debent.

Studiosi, qui per maiorem diei partem (per novem vel decem circiter horas) scholas frequentant et serio studiis et orationi incumbunt.

Contionatores, qui quotidie vel fere quotidie concionem habent; et a fortiore missionarii, qui maiore adhuc defatigatione in missionibus exercentur; at generatim non excusantur concionatores, qui ter aut quater tantum in hebdomada sermonem habent, nisi notabile incommodum in ieiunio servando subeant.

Confessorii excusantur, si poenitentes audire et simul ieiunare sine gravi incommodo nequeant; id autem ordinarie solum contingit, si fere per totam diem i. e. per septem vel octo horas confessiones excipiunt.

Nota. 1. Omnes, qui a lege ieiunii vel abstinentiae se excusari existimant, propter periculum hallucinationis monendi sunt, ut, ubi causa excusans non est omnino manifesta, petant declarationem parochi vel medici, et ut petant dispensationem, ubi propter levitatem causae non sufficiat sola declaratio.

2. In concedenda dispensatione ne sint difficiles superiores ecclesiastici; meminerint autem solam hanc rationem, quod dispensatione negata praeceptum violetur, non esse causam sufficientem concedendae dispensationis. Attamen fideles, qui dispensationem petunt, ordinarie aliquam causam rationabilem habere praesumi possunt ut debilitatem, laborem defatigantem etc.; immo fundatus timor, ne dispensatione non concessa debiles in fide et in vita Christiana ab ecclesia alienentur, ipse constituit aliqualem causam concedendae dispensationis.

3. Caveant confessarii, ne de praecepto abstinentiae et ieiunii ad apicem theologiae moralis observando moneant eos, qui in bona fide sunt et non obtemperaturi praevidentur, ne moniti peccata formalia committant et a sacramentis absterreantur.

4. Non quaevis molestia, quae ex ieiunio sequitur, ab eo observando excusat, sed solum gravis molestia externa, quae cum ipsa natura praecepti non cohaeret: aliqua enim corporis debilitatio et aliquis capitis dolor, item difficultas in munere exercendo aliquantulum solita maior, necessario ex ieiunio sequuntur, et proinde ad incommoda huic praecepto interna pertinent.

Articulus quartus.

De dispensatione ab abstinentia et ieiunio. ¹⁵

j687. Quis dispensare possit: *a. Summus pontifex* tota ecclesia. Eius dispensatio ex notis principiis semper valida et existente iusta causa etiam licita est.

 b. Ordinarii dispensare possunt: *a.* ab abstinentia et ieiunio vel etiam ab utroque in casibus particularibus et iusta de causa subditorum suo-

ruin singulos fideles vel singulas familias etiam extra territorium et in suo territorio etiam peregrinos, β . Ab utroque praecepto ex causa peculiari magni populi concursus (etiam unius tantum paroeciae) aut [^]publicae valetudinis etiam totam dioecesim seu locum⁴⁵⁾. **r**

c. Parochi dispensare possunt ab abstinencia et ieiunio vel etiam ab utroque in casibus particularibus et iusta de causa subditorum suorum singulos fideles vel singulas familias etiam extra territorium et in suo territorio etiam peregrinos⁴⁶⁾.

d. Superiores regulares religionis exemptae dispensare possunt sicut parochi non solum omnes professos et novitios, sed etiam alios in religiosa domo diu noctuque degentes causa famulatus aut educationis aut hospitii aut infirmiae valetudinis⁴⁷⁾.

e. Confessorii, nisi sint expresse delegati, nullam habent facultate dispensandi, sed solum declarare possunt, num adsit causa quod de cetero etiam medici possunt et superiorissae monialium.

a. In declaranda impotentia ieiunandi, praesertim si causa excusans non sit plane certa, superiores et confessarii attendant, quod sapienter monet *Sanchez*, ut necessitati provideant cum minima legis iactura; sic ubi sufficiat ientaculum matutinum vel collationem vespertinam indulgentius sumere, hoc concedant, nullatenus vero ex toto ieiunium relaxent^{48*)}.

b. Si causa per se excusans moraliter certa est, licet absque ulteriore declaratione praecepti observantiam praeterire. Idem dicendum est, si causa per se excusans dubia quidem est, sed si agitur de infirmo, qui ex observatione praecepti damnum sanitatis vere timet.

Nota. Si quando pro pluribus indeterminate petitur aut conceditur generalis dispensatio a lege abstinentiae, causa dispensationis aliquo modo omnes afficere debet, pro quibus petitur ut concedatur; sic in locis balneorum ratione infirmitatis concedi posset dispensatio pro omnibus, qui in diversorio balneantibus destinato habitant

·λ — ...

688. Nonnulla documenta, quae ex variis decretis s. Officii et prae-X^^-<—sertim s. Poenitentiariae colliguntur^{48*)}.

a. Dispensatio concessa patrifamilias per se non extenditur ad totam familiam; quare si filiis permittitur, ut in eiusmodi casu carnes manducant, id non fit propter dispensationem patris, sed propter impossibilitatem, in qua versantur, observandi abstinentiam⁵⁰⁾.

b. Episcopi ex induito pontificio in esu carnum dispensantes quandoque solent iniungere fidelibus, qui dispensatione utuntur, aliquod

⁴⁵⁾ Cn. 1245 Comm. i. C. 12. mart. 1929 [A. A. S. 21 (1929) 170].

⁴⁶⁾ Cn. 1245 § 1.

⁴⁷⁾ Cn. 1245 § 3.

⁴⁸⁾ Consil. I. 5. c. 1. dub. 4. n. 3s.

⁴⁹⁾ Decreta ipsa confer apud *Lehmkuhl* I. 1466, Nota 1; n. 1473 ss.

^{e°)} S. *Poenitentiaria* 16. ian. 1834; 19. dec. 1862; 20. apr. 1865.

opus pium (aut certas preces aut eleemosynam). Hoc praeceptum sub levi obligat et affixum est diei, quare elapso die cessat.

689. De bulla cruciatae⁵¹52

1. Ad similitudinem illorum indultorum, quae olim occasione recuperandae terrae sanctae concedebantur, Regi Hispaniae pro labore contra infideles iam diu conceditur diploma pontificium, plura indulta complectens, quod vocatur *bullae cruciatae*. Quae hodie vigent continentur litt. Apost. Pii XI.¹⁵²).

2. Frui possunt his privilegiis omnes qui versantur in territorio Hispaniarum, vel ditionum subiectarum. Subditi Hispani iis uti possunt etiam extra territorium, vitato scandalo.

3. Ad usum requiritur et sufficit, ut quis bullam accipiat et eleemosynam praescriptam solvat.

4. Valet pro anno a die publicationis usque ad novam publicationem; dein denuo accipi debet.

5. Continet: *a.* Indultum quoad *indulgentias*, quo plures indulgentiae conceduntur; *b.* Indultum quoad *divina officia* et *sepulturam*, scilicet tempore interdicti s. officia celebrandi, sepeliendi mortuos excommunicatos, statim post meridiem anticipandi (recitatis vespers et completorio); *c.* Indultum quoad *confessionem* et *votorum commutationem*: eligendi confessarium ex approbatis, qui semel in vita et semel in morte (vel bis, si duplex summarium sumitur) ab omnibus peccatis et censuris quocunque modo exceptis specialissime reservatis absolvere et vota privata non reservata commutare possit; *d.* Indultum quoad *dispensationem* ab *irregularitate* et *impedimentis* affinitatis et criminis ab exectore harum litterarum obtinendam; *e.* Indultum quoad *beneficiorum convalidationem* et *compositionem* cum S. Sede. *f.* Indultum quoad *legem abstinentiae et ieunii*, quo restringitur abstinentia sola ad ferias VI. Quadragesimae, IV. temporum et 3 vigiliis (Pent., Assumpt. B. V. et Nativ. D.), ieunium ad ferias IV., VI. et sabb. Quadragesimae et 3. vigiliis, *g.* Indultum de *oratoriis privatis*. Accuratiores videbis in citato loco.

51) Cf. *Arregui*, Summarium theol. mor. n. 959 ss.

52) 15. aug. 1928. A. A. S. 21 (1929) 12 ss.

LIBER SECUNDUS.

De annua confessione et de communione paschali.

QUAESTIO PRIMA.

De annua confessione.

690. De ipso praecepto. Statuit ecclesia, ut omnes fideles, qui ad annos discretionis pervenerunt, saltem semel in anno peccata sua fideliter confiteantur.

a. Confessio annua primo praescripta est a *concilio lateranensi IV.* c. 21.: >Omnis utriusque sexus fidelis, postquam ad annos discretionis pervenerit, omnia sua solus peccata saltem semel in anno fideliter confiteatur proprio sacerdoti ... suscipiens reverenter ad minus in pascha eucharistiae sacramentum, nisi forte de consilio proprii sacerdotis ob aliquam rationabilem causam ad tempus ab eius perceptione duxerit abstinendum.* (D. 437.) Idem praeceptum a *concilio tridentino* et nuper a *Codice iur. can.* innovatum est, cuius haec sunt verba: 2>Omnis utriusque sexus fidelis, postquam ad annos discretionis i. e. ad rationis usum pervenerit tenetur omnia peccata sua saltem semel in anno fideliter confiteri*1).

b. Cum certum anni tempus, quo ex praescripto ecclesiae peragenda sit confessio, determinari non possit, praecepto annuae confessionis satisfit, quocunque anni tempore instituatur confessio. Quomodo ex voluntate ecclesiae computandus sit annus, intra quem instituenda sit confessio praescripta, certo non constat. *De Lugo*2) quidem tuetur annum iuxta usum civilem a ianuario ad ianuarium computandum esse, quia vox *anni* naturaliter hunc sensum habet; nihilominus praeferenda videtur sententia, quam cum aliis tenet *Suarez*3), annum computandum esse a paschate ad pascha, tum quia universalis consuetudo legem in hunc sensum interpretata est, tum quia ecclesia communionem in paschate praecipiens eodem tempore etiam confessionem tamquam necessariam praeparationem praecipere videtur.

691. Eius declaratio. 1. Praeceptum annuae confessionis *sub gravi* obligat, id quod ex gravitate materiae colligitur.

2. Praeceptum istud per se obligat omnes fideles, *qui ad annos discretionis* (ad usum rationis) *pervenerunt* i. e. gravis peccati capaces sunt.

Etsi septennium nondum attigissent, ad confessionem praeparentur pueri, qui peccati mortalis sunt capaces h. e. qui mysteria fidei necessitate medii necessaria pro captu suo percipiunt atque inter bonum et malum discernere possunt; *practice*, qui apprehendunt, malum esse mendacium vel inoboedientiam aut de im-

1) Cf. sess. 13. can. 9. (D. 891) sess. 14. cap. 5. et cn. 8. (D. 901. 918.) Cn. 906.

2) *Lugo*, De poenitent. disp. 15. n. 157.

3) *Suarez*, De poenitent. disp. 35.

puris quibusdam actionibus erubescunt, absolvi *possunt*; qui mortale commiserunt, absolvi *debent*. Pueri igitur sensim ad confessionem praeparandi sunt, et si confessarius deprehendit peccatum mortale, absolvantur saltem intra annum.

Sunt, qui solidis argumentis fulti dicant') pueros ante annum aetates 10 vel 14 per accidens tantum committere posse peccatum *subiective* grave; intellegunt verba legis: »ad annos discretionis de *gradu* usus rationis, qui necessarius est ad committendum peccatum grave. Secundum hanc sententiam impuberes vi legis non obligantur ad confessionem annuam, attamen ex rationibus paedagogicis inducendi sunt ad frequentem confessionem.

3. Praeceptum confessionis annuae illos tantum obligat, *qui grave peccatum commiserunt*: ad confessionem enim venialium neque iure divino tenemur, quia secundum concilium tridentinum venialia in confessione citra culpam taceri possunt⁴⁾, neque iure ecclesiastico, quia ecclesia hoc praecepto non intendit novam quoad materiam confessionis obligationem imponere, sed solum tempus instituendae confessionis praescribere^{®)}).

Praecepto annuae confessionis ille tantum satisfacit, qui confitetur materiam necessariam, quae sola cadit sub praecepto, non autem, qui solum venialia confitetur (aut mortalia iam remissa), quia haec non cadunt sub praecepto. Qui ergo e. g. in paschate venialia tantum confessus est et dein labente anno peccatum mortale committit, eo ipso anno ad alteram confessionem, tenetur. Hanc doctrinam complures auctores cum *Lugo* tuentur⁷⁾; *Ballerini* autem cum multis aliis censet eum, qui solum venialia commisit, non obligari quidem ad confessionem, per ipsam autem confessionem venialium satisfieri praecepto. Et sane usus et persuasio fidelium hanc opinionem certe confirmat: qui enim tempore paschali sua venialia confitetur cum animo satisfaciendi praecepto, huic se satisfecisse existimat, nec putat se obligari ad confessionem eodem anno denuo instituendam, si forte peccatum mortale commiserit⁸⁾. Insuper aequum non est, ut melioris conditionis sit, qui eodem anno peccata mortalia, quam qui solum venialia confessus sit. Unde merito suadet *Lehmkuhl* (l. n. 1450) fideles de ulteriore obligatione non esse monendos.

4. Huic praecepto non satisfit *per confessionem} sacrilegam* vel voluntarie *nullam*⁹⁾: nam praeceptum divinum exigit confessionem, qua peccator reconcilietur cum Deo, quod solum per confessionem validam fieri potest.

5. Confessio fieri potest *cuicunque sacerdoti approbato* etiam alieni ritus, nec requiritur amplius, ut fiat parochus vel in ecclesia parochiali (cn. 905).

4) Cf. *Tillmann*, Handbuch der kath. Sittenlehre, 11. *Müncker*, Psychologische Grundlagen, pg. 114.

6) Sess. 14. c.5. (D. 899.)

«) Cn. 906 coli. 901.

7) Cf. *Lugo*, De poenitent. disp. 15. n. 162 ss.

8) *Ballerini-Palmieri* V. n. 696.

®) Propositio 14. ab *Alexandro VII.* damnata: *Qui facit confessionem voluntarie nullam, satisfacit praecepto ecclesiae.* (D. 1114) Cn. 901.

6. Utrum obligatio confitendi affixa sit tempori unius anni *ad finendam*, an vero *ad urgendam obligationem*, non consentiunt auctores; verum omnino dicendum videtur cum s. *Alphonse* tempus ab ecclesia determinari ad urgendam impletionem praecepti divini¹⁰⁾.

Qui ergo praeceptum intra annum non implevit, tenetur postea quamprimum confiteri ad implendum praeceptum, quia adhuc urget obligatio anni praecedentis. Quae confessio sufficit etiam pro hoc anno, ita ut eodem anno non teneatur ad aliam confessionem.

10) Cf. *Lugo*, De poenitentia disp. 15. n. 177 ss.

59 Noldin, Vol. II. de proeceptli.

QUAESTIO SECUNDA.

De communione paschali.

692. De ipso praecepto. Praecipit ecclesia, ut omnes fideles postquam ad annos discretionis i. e. ad usum rationis pervenerint, semel in anno saltem in paschate s. communionem recipiant¹¹⁾. Quoad impubes haec obligatio in eos quoque et praecipue recidit, qui ipsorum curam habere debent (parentes, tutores, confessarios, institutores, parochum).

Hoc praeceptum quoad *rem divinum*, quoad determinationem autem *temporis ecclesiasticum* est. Reipsa hoc praeceptum duo continet, alterum *divino-ecclesiasticum*, scilicet praeceptum divinum de manducanda carne Christi quoad tempus indeterminatum ab ecclesia ita determinatum, ut saltem semel in anno s. communio sumenda sit; alterum *mere ecclesiasticum* de communione sumenda tempore paschali, quia tempus paschale ad implendum hoc praeceptum maxime conveniens est propter memoriam, quae tunc recolitur, institutionis huius sacramenti et passionis dominicae.

695. Eius declaratio. 1. *Annus*, intra quem sumenda est s. communio, ex universali consuetudine ab ecclesia probata computatur a *paschate ad pasbhal*¹²⁾, ita ut annus incipiat a fine unius temporis paschalis et desinat cum fine sequentis temporis paschalis.

Tempus paschale ex universali lege ecclesiae complectitur solum *quindecim dies* a dominica palmarum usque ad dominicam in albis inclusive¹³⁾. Episcopi tamen illud anticipare possunt, non tamen ante *quartam dominicam quadragesimae*, vel prorogare, non tamen ultra *festum ss. Trinitatis*¹⁴⁾. Parochi et confessarii existente legitimo impedimento pro singulari persona communionem paschalem ad tempus differre possunt ex concilio lateranensi et ex Codice.

Ergo tempus paschale, quod in plerisque locis ultra quindenam paschalem prorogatur, considerari debet tamquam *privilegium locale*, quo fruuntur tum ii, qui in ipso loco domicilium aut quasi-domicilium habent, tum vagi et peregrini.

2. Praeceptum hoc etiam *quoad determinationem temporis grave est*; qui ergo s. communionem ultra tempus paschale vel ad diem culpabiliter differt, per se grave peccatum committit, nisi confessarius ex rationabili causa consilium dedisset ad tempus abstinendi (cn. 859).

3. Determinatio temporis apponitur non ad finiendam obligationem, sed *ad urgendam observationem*.

1X) Cf. *concilium lateranense IV. c.21. Omnis utriusque sexus.* (D. 437). *Cone. trid. sess. 13. can. 9* (D. 891). Cn. 859, 1., cn. 860.

12) *Eugenius IV. const. Fide digna* 8. iul. 1440.

13) *Eugenius IV. in cit. constit.*

14) Cn. 859, 2. Concessum tamen est per facultates speciales pluribus episcopis, ut etiam ab initio quadragesimae anticipare possint.

a. Ratio huius sententiae, quam recentiores praesertim post s. *Alphonsum* (1. 6. n. 297) fere unanimiter statuunt, ex verbis concilii lateranensis et tridentini desumitur: cum enim dicatur fideles teneri *ad minus in pascha* vel *saltem in paschate*, manifesto statuitur duplex obligatio, altera primaria communicandi semel in anno, et altera secundaria id faciendi tempore paschali. Idem expresse monet cn. 859, 4.

b. Qui ergo non communicavit tempore paschali, tenetur postea per decursum anni (usque ad sequens tempus paschale) communicare; necesse autem non est, ut id *quamprimum* fiat: cum enim, ut monet *de Lugo*, communio *paschalis* facta sit impossibilis, non manet nisi praeceptum communicandi semel in anno, cui quovis anni tempore satisfieri potest¹⁵⁾.

c. Si quis praevideret, se tempore paschali communicare non posse, non tenetur antea communicare, quia praeceptum impleri non potest, antequam obligat; attamen si quis coepto iam tempore paschali praevideat, se postea communicare non posse, tenetur statim communicare, quia praeceptum toto tempore paschali obligat; ergo impleri debet, quando fieri potest.

4. Huic praecepto non satisfit per sacrilegam, sed *solum per dignam communionem*; sicut enim solum digna communione satisfieri potest praecepto divino, ita ex voluntate ecclesiae etiam praecepto ecclesiastico solum digna communione satisfit, ut constat ex propositione (55) ab *Innocentio XI.* damnata et ex *Codicel*¹⁶⁾.

694. De loco communionis paschalis. Nullum amplius existit ecclesiae praeceptum communionem paschalem sumendi in propria parochia. Codex de hac re duo continet: a. *Suadendum* fidelibus, ut huic praecepto satisfaciant in sua quisque parochia; b. qui in aliena parochia satisfecerint, curent proprium parochum de adimpleto praecepto certiores facere¹⁷⁾.

a. Ratio antiqui praecepti et recentis suasionis haec est, ut pastor proprias oves cognoscere possit, hae vero suam erga ipsum subiectionem contestentur.

β. Praecepto satisfacit, qui tempore paschali s. communionem *per modum viatici* recipit: nam una actione diversa praecepta impleri possunt, si fini utriusque praecepti satisfit. Et quoniam viaticum de manu proprii parochi vel eius delegati recipit, simul etiam submissionem erga suum pastorem ostendit.

γ. Infirmus, qui *ante tempus paschale viaticum* susceperit, tempore paschali communicare debet, quia praeceptum impleri non potest, antequam urget. Susceptio autem communionis paschalis pro eiusmodi infirmo ultra tempus paschale, si opus esset, differri potest: Ecclesia enim consentit in dilationem, ubi quis legitime impeditus fuerit (cn. 859, § 1).

Expedit ut feria V maioris hebdomadae *in Coena Domini omnes clerici, etiam sacerdotes*, qui eo die a Sacro litando abstinent, ss. Christi Corpore in Missa sollemni seu conventuali reficiantur¹⁸⁾.

15) Cf. *Lugo*, De euchar. disp. 16. n. 69.

16) Propositio 55. ab *Innocentio XI.* damnata: *Praecepto communionis annuae satisfit per sacrilegam Dei manducationem* (D. 1205). Cn. 861.

17) Cn. 859, 3.

18) Cn. 862.

LIBER TERTIUS.

De prohibitione librorum¹⁾.

Triplex distinguenda est prohibitio legendi libros pravos: *a.* ex lege naturae; *b.* ex lege ecclesiastica simpliciter prohibente; *c.* ex lege ecclesiastica prohibente cum censura. De tertia agendum est, ubi de poenis ecclesiasticis dicitur, de secunda hoc loco agendum est, ita tamen, ut etiam de prima pauca praemittantur.

695. De prohibitione librorum ex lege naturae. 1. Lege naturae prohibita est lectio cuiusvis libri, qui fidei vel bonis moribus *periculum affert*: cum igitur ratio prohibendi sit periculum spirituale, quod ex lectione timendum est, consequitur *a.* omne id prohibitum esse, quod legenti damnum afferre potest, cuiusvis formae vel magnitudinis sive typis impressum sive manu descriptum est; pari modo nihil referre, utrum aliquis librum ipse legat, an legentem audiat; *b.* prohibitionem hanc cessare, ubi omne periculum perversionis cesset; ideo uni prohibitum esse potest, quod alteri licet.

2. *Gravitas peccati*, quod legens librum iure naturae prohibitum committit, non a qualitate vel magnitudine libri, sed unice a periculo dependet, quod ex lectione enascitur; si igitur periculum proximum gravis damni spiritualis timendum est, erit grave, si autem vel periculum remotum gravis damni vel periculum proximum levis damni ex lectione oritur, leve peccatum erit. Quocirca ex causa proportionate gravi licitum est libros legere, ex quibus nonnisi leve aut remotum periculum timendum est.

Ergo prava folia (Zeitungen) legere grave peccatum est, si ex lectione proximum periculum gravis damni spiritualis timetur; et quoniam frequens lectio ordinarie eiusmodi periculum affert, ipsa ordinarie grave peccatum est.

3. *Retinere* libros pravos lege naturae eatenus prohibitum est, quatenus ex retentione periculum damni spiritualis proprii vel alieni oritur.

¹⁾ *J. Hollweck*, Das kirchl. Biicherverbot² (Mainz 1897); *J. Pennachi*, Commentarium in Constit. *Officiorum ac munerum* (Rom 1898); *A. Boudinhon*, La nouvelle législation de l'index (Paris 1899); *J. Hilgers*, Der Index der verbotenen Bücher (Freiburg/Br. 1904); *Wernz*, Ius decretalium III. n. 95—131, De prohibitione, censura et divulgatione librorum (Rom 1901); *Â. Vermeersch*, De prohibitione et censura librorum⁴ (Rom 1906). — Post Codicis promulgationem: *Wernz-Vidal*, Ius canonicum IV. 2. n. 704—734 (Rom 1935); *Vermeersch-Creusen*, Epitome iur. can. II. n. 720—738; Indice dei libri proibiti p. o. ss. *Pio XII.* (Rom 1948); *Steumer*, Index Romanus¹⁰ (Osnabrück 1951).

QUAESTIO PRIMA.

De prohibitione librorum in genere.

696. Declarationes. 1. Ecclesiae *ius* competit exigendi a fidelibus ne libros edant, quos ipsa antea non recognoverit, et libros a quibusvis editos ex iusta causa prohibendi²⁾. Ipsi enim a divino suo fundatore demandatum est officium custodiendi atque intactam servandi veritatem Christianam et tuendi bonos mores suorum subditorum.

Inter documenta circa editionem et lectionem librorum ab ecclesia edita eminet constitutio *Officiorum ac munerum Leonis XIII* (25. ian. 1897) et *Index librorum prohibitorum* iussu eiusdem constitutionis editus. Cum tamen *Codex* ĩ-totam de integro ordinet legis prioris materiam³⁾, abrogata est lex prior.

2. *Decreta* Codicis de prohibitione librorum *universalia* sunt, quae omnes totius orbis fideles afficiunt, ait enim: >Libri ab apostolica sede damnati ubique locorum et in quodcunque idioma vertantur prohibiti censeantur⁴⁾; soli cardinales, episcopi, etiam titulares, aliique ordinarii hac prohibitione non adstringuntur⁵⁾.

3. *Obligatio* canonum de hac re tractantium in *materia gravi gravis est*: finis enim legis arcendi a fidelibus periculum, quod ex pravorum librorum lectione fidei et moribus imminet, gravis est et ad hunc finem obtinendum lex ipsa multum confert.

Ergo tum praecepta ex se gravia in materia levi, tum nonnulla horum canonum p'raecepta leviora ob materiae parvitatem sub levi tantum obligant. Sic liber, qui propter materiam, quam tractat, prohibetur, sub gravi prohibitus censetur, liber autem in se aut nullatenus aut non multum periculosus, qui propter defectum approbationis prohibetur, ordinarie non censetur sub gravi prohibitus.

4. *Obiectum* huius legis. Codex distinguit quidem et ipse inter libros aliasque publicationes, monet autem, ea, quae de libris praescribuntur, applicanda esse etiam publicationibus diariis, periodicis et aliis editis scriptis quibuslibet, nisi aliud constet⁶⁾.

Liber inteliigitur scriptum editum, quod constat *certa mole* (cc. 10 folia integra vel 160 paginae in 8°) et *certa unitate*, quae potest haberi etiam, si plures minores libelli (Lieferungen) ob materiae unitatem ad unum volumen destinantur. Quoad periodica videndum est, an volumina maiora in quodam genere hanc unitatem habeant.

Ergo quodvis scriptum, quod *edatur*, etsi unico tantum folio constet, obiectum est horum canonum, nisi constet, aliquem canonem ad determinatum genus scriptorum tantum referri.

Codex duplici distincto capite agit 1. de *censura librorum* et 2. de *prohibitione librorum*.

2) Cn. 1384, 1. Cf. *Hilgers*, Der Index der verbotenen Bücher (Freiburg 1904).

3) Cn. 22.

4) Cn. 1396.

e) Cn. 1401.

6) Cn. 1384, 2. (Cn. autem poenalis 2318 applicandus est solis *libris*.)

QUAESTIO SECUNDA.

De praevia censura librorum.

Praeceptum de non edendo libro absque praevia *licentia* tum ad editorem tum ad auctorem refertur. Huic licentiae praecedit *censura*, i. e. iudicium auctoritatis ecclesiasticae, quod afficit librum. Praeceptum *per se grave* est; sed facile a gravi excusatur voluntaria omissio solius licentiae, dummodo censura favorabilis praecesserit; vel etiam utriusque omissio in nova editione, excluso contemptu et scandalo. Eo gravius autem peccatur omissione, quo maioris momenti argumentum libri est.

Duo pertractanda sunt: *a.* De obiecto censurae et *b.* de modo peragendi censuram.

Articulus primus.

De obiecto censurae.

697. Censura et licentia ordinaria. Sine praevia censura neque a laicis edantur:

1. Libri sacrarum scripturarum vel eorundem adnotationes et commentaria.

2. Libri, qui divinas scripturas, sacram theologiam, historiam ecclesiasticam, ius canonicum, theologiam naturalem, ethicen aliasve huiusmodi religiosas ac morales disciplinas spectant, libri ac libelli precum, devotionis vel doctrinae institutionisque religiosae, moralis, asceticae, mysticae aliique huiusmodi, quamvis ad fovendam pietatem conducere videantur; ac generaliter scripta, in quibus aliquid sit, quod religionis ac morum honestatis peculiariter intersit.

a. Cum in secunda parte huius numeri expresse nominentur libri, libelli et scripta, terminus *liber* in prima parte stricte sumendus erit

b. Illud, quod religionis ac inorum honestatis peculiariter intersit, saepe ex adiunctis loci et temporis patebit.

3. Imagines sacrae quovis modo imprimendae, sive preces adiunctas habeant sive sine illis edantur⁷⁾.

Imagines *sacrae* sunt, quae aliquo modo cultui destinantur; insuper aliquo modo mechanico multiplicari et in lucem edi debent. Proinde censurae non subjacent imagines manu parvo numero confectae, neque quae multiplicantur ad artem propagandam vel ephemerides illustrandas.

T) Cn. 1385.

698. Quis licentiam edendi dare possit 1. Pro laicis vel clericis saecularibus licentiam edendi libros vel imagines, de quibus supra, dare potest vel Ordinari is proprius auctoris, vel Ordinarius loci, in quo libri vel imagines publici iuris fiunt, vel Ordinarius loci, in quo imprimuntur, ita tamen, ut si quis ex iis Ordinariis licentiam negaverit, eam auctor ab alio petere nequeat, nisi eundem de negata ab alio licentia certiore fecerit⁸⁾).

2. *Pro religiosis*. Praeter licentiam unius ex Ordinariis locorum, ut supra dictum est, religiosi etiam licentiam sui superioris maioris *antea* consequi debent⁹⁾).

Religiosi: ergo omnes, qui vota publica emittunt, sive sollemnia in aliquo ordine sive simplicia in aliqua congregatione.

Antea: ergo licentiam a suo superiore consequi debent, antequam ab Ordinario loci eam sibi procurent.

699. Scripta de re profana. 1. *Clerici saeculares* vetantur sine consensu suorum Ordinariorum et *religiosi* sine licentia sui superioris maioris et Ordinarii loci etiam libros edere, qui de rebus profanis tractant, et in diariis, foliis vel libellis periodicis scribere vel eadem moderari¹⁰⁾).

2. Nec *laici* catholici in diariis, foliis vel libellis periodicis, qui religionem catholicam aut bonos mores impetere solent, quidquam conscribant, nisi ex iusta ac rationabili causa ab Ordinario loci probata¹¹⁾).

Haec licentia, cum non praerequirat censuram, in casu urgenti praesumi potest.

Hisce non prohibetur, quominus mercatores merces suas in pravis diariis annuntient atque commendent aliive nuntia venditionum, locationum etc., inserant, si iusta causa hanc cooperationem excuset (n. 124).

700. Extraordinaria licentia. 1. Quae ad causas beatificationum et canonizationum servorum Dei quoquo modo pertinent, edi nequeunt sine licentia S. C. Rituum¹²⁾).

De iis servis Dei sermo est, quorum causae nondum sunt absolutae,- probationes igitur a defensore allatae, observationes a promotore fidei factae etc. sine licentia S. R. C. publicari nequeunt.

2. Quoad scripta, quae *de indulgentiis* agunt, *a*. Earum libri omnes, summaria, libelli, folia etc. in quibus earum concessionem continentur, ne edantur sine licentia Ordinarii loci. *b*. Licentia s. Sedis requiritur,

8) Cn. 1385,2.

°) Cn. 1385, 3.

i°) Cn. 1386, 1.

11) Cn. 1386, 2.

12) Cn. 1387.

ut typis edere liceat quovis idiomate *a. collectionem* authenticam precum piorumque operum, quibus Ap. Sedes indulgentias adnexuit, *β. elenchum* indulgentiarum apostolicarum, *γ. summarium* indulgentiarum sive antea collectum sed nunquam approbatum sive nunc primum ex diversis concessionibus colligendum¹³).

Imagines (dummodo tanquam imagines sacrae approbatae sint) in memoriam defuncti vel neosacerdotis distribuendae, non sunt *folia indulgentiarum*, etsi aliquas orationes indulgentiis ditatas contineant.

3. *Collectiones decretorum romanarum congregationum* rursus edi nequeunt, nisi impetrata prius licentia et servatis condicionibus a moderatoribus uniuscuiusque congregationis praescriptis¹⁴).

Ipsi Codici iuris canonici praefixa est haec prohibitio: »Nemini liceat sine venia s. sedis hunc Codicem denuo imprimere aut in aliam linguam vertere.«

4. In edendis *libris liturgicis* earumque partibus itemque *litanis* a s. sede approbatis, constare debet de concordantia cum editionibus approbatis ex attestazione Ordinarii loci, in quo imprimuntur aut publici iuris fiunt

a. Editio approbata est editio typica, quae solum a typographia vaticana vel a typographo pontificio, qui a S. R. Congregatione veniam obtinuerat, excudi potest et decretum refert declarans ipsam esse typicam¹⁵). Cum hac igitur libri liturgici concordare debent.

b. Litaniae a. s. sede *approbatae* sunt: litaniae omnium sanctorum, agonizantium, b. Virginis lauretanae, ss. Nominis Iesu, sacratissimi Cordis Iesu, s. Ioseph.

Novas litanias publice recitandas loci ordinarius approbare nequit¹⁶). Litaniae, quae cum ordinarii approbatione publicantur, privatim tantum recitari possunt.

701. Versiones novaequae editiones. 1. *Versiones s. Scripturarum* in linguam vernaculum typis imprimi nequeunt, nisi probatae sint a Sede ap. aut nisi edantur sub vigilantia episcoporum et cum adnotationibus praecipue excerptis ex ss. ecclesiae Patribus atque ex doctis catholicisque scriptoribus¹⁷).

Praecipue: Non interdicitur, quominus adnotationes, quae non fidem et mores, sed res profanas respiciunt, ut geographiam, archaeologiam, ethnographiam etc. ex doctis operibus acatholicorum possint esse desumptae, dummodo ab Episcopo approbentur. Neque necessarium est, ut adnotationes *immediate* ex ss. Patribus desumantur.

<<) Cn. 1388.

K) 1389.

16) S. R. C. Decretum 1° aug. 1946 [A. A. S. 28 (1946) 371 s.].

1β) Cn. 1259, 2.

TM) Cn. 1391.

Libri precum, in quibus partes s. scripturae e. g. epistolae et evangelia officii ecclesiastici sine notis continentur, item *historiae bibliae*, quae dicuntur, ex usu iam recepto sine speciali approbatione s. Sedis cum sola approbatione Episcopi publicari possunt.

2. *Versiones operum generatim*. Translationes et novae editiones operis approbati nova approbatione indigent.

a. Et nova quidem *editio*, quia solet esse emendata et aucta, *versio* autem, quia in versiones facile errores irrepunt, et quod innocuum est in uno loco, potest esse nocivum in alio, id quod auctoritas ecclesiastica discernet.

b. Excerpta e periodicis capita seorsim edita (Sonderabdruck) non censentur novae editiones nec proinde nova approbatione indigent¹⁸⁾.

Nota. Quia approbatione solum indigent libri, libelli etc. qui typis imprimuntur atque *eduntur*, scripta, quae *usui privato* destinantur, approbatione non indigent.

Articulus secundus.

De modo peragendi censuram.

702. De censoribus deque censura¹⁹⁾. 1. *Censores* a Superioribus ecclesiasticis constituti.

a. Aetate, eruditione, prudentia sint commendati qui in doctrinis probandis improbandisque medio tutoque itinere procedant.

b. In obeundo officio, omni personarum acceptione deposita, prae oculis habeant tantum ecclesiae dogmata et communem catholicorum doctrinam, quae conciliorum generalium decretis, Sedis apostolicae constitutionibus seu praescriptionibus et probatorum consensu doctorum continetur.

c. Sententiam scripto dare debent.

d. Eorum nomen auctoribus non pateat, antequam faventem sententiam ediderint.

Huius rei rationem innuit Encyclica *Pascendi* Pii X. his verbis: Ne quid molestiae censori exhibeatur vel dum scripta cognoscit vel si editionem non probaverit.

e. Professionem fidei emittere tenentur, saltem initio suscepti muneris (cn. 1406, § 1, 7).

18) Qn 1392.

19) Cf. cn. 1393 s. Vide etiam *Monita S. Officii* A. A. S. 33 (1941) 121; 34 (1942) 149; Censores in librorum pietatis censura non tantum ad doctrinae puritatem, sed etiam ad *sacri cultus gravitatem attendant*. Cf. *Hürth*, Annotationes, *Periodica* 31 (1942) 291—294.

2. *Censura*, a. Si censoris sententia fuerit, Ordinarius potestatem edendi faciat, cui praeponatur censoris iudicium, inscripto eius nomine. Extraordinariis tantum in adiunctis et perquam raro prudenti Ordinarii arbitrio censoris mentio omitti poterit.

b. Licentia edendi in scriptis concedatur, in principio aut in fine libri, folii aut imaginis imprimenda, expresso nomine concedentis itemque loco et tempore concessionis.

Stricte sola haec licentia in principio vel fine *imprimenda* est, quamvis aliqui auctores etiam censoris iudicium addendum putent. In cn. 1394 § 1, ubi impressio praescribitur, sermo est solum de licentia ordinarii, et quod praeter nomen concedentis nil requiritur nisi locus et tempus, dum antea ex Const, *officiorum ac munerum* etiam nomen et cognomen auctoris, editoris postulabatur. Utique cn. 1393 § 4 postulat, ut licentiae ab ordinario subscribendae etiam censoris iudicium praeponatur, sed ibi non agitur de impressione in ipso libro, sed de documento, quod asservari solet in curia²⁰). Sufficit ergo: ^Imprimatur* cum loco, tempore et nomine ordinarii.

c. Si licentia deneganda videatur, roganti auctori rationes indicentur, nisi gravis causa aliud exigat.

20) *Vermeersch-Creusen*, Epitome II. n. 727.

QUAESTIO TERTIA.

De prohibitione librorum

Agendum est *a.* de auctoritate competente; *b.* de denuntiatione pravorum librorum; *c.* de effectu probationis; *d.* de libris ipsis prohibitis; *e.* de licentia utendi libris prohibitis.

Declarandus est duplex terminus, qui in hac parte passim occurrit: *ex professo* et *data opera de aliqua re agere*.

Liber de aliqua re e. g. de religione *ex professo agit*, si in eo non solum obiter et per accidens, sed *copiose* et *notabiliter* seu in magna eius parte de ea sermo est, etsi non sit praecipuum libri argumentum.

Liber de aliqua re *data opera* agit, si *consulto*, *de industria* de ea agit; ergo aut saepius per decursum libri aut in notabili eius parte e. g. integro capite, et id cum intentione lectorem ea de re instruendi.

Articulus primus.

De auctoritate competente.

705. Quis libros prohibere possit²¹⁾. 1. *Suprema auctoritas ecclesiastica* pro universa ecclesia, et ita quidem, ut libri ab ipsa damnati ubique locorum et in quodcunque idioma vertantur, prohibiti sint²²⁾.

2. *Concilia particularia et locorum ordinarii* pro suis subditis.

a. Ab horum prohibitionem datur recursus ad s. sedem, non tamen in suspensive; observanda est ergo prohibitio, donec s. sedes rem definierit.

b. Quia prohibitio respicit *suos subditos*, ea per se non tenentur religiosi exempti, per accidens tamen ea aliquando teneri possunt ad praecavendum scandalum.

3. *Abbas monasterii* sui iuris et supremus religionis clericalis exemptae *moderator* cum suo capitulo vel consilio; immo, si periculum sit in mora, etiam alii superiores maiores cum suo consilio, ea tamen lege, ut rem quantocius deferant ad supremum moderatorem²³⁾.

Articulus secundus.

De denuntiatione pravorum librorum.

704. *Quis denuntiare debeat*²⁴⁾. 1. Omnibus quidem fidelibus, maxime vero clericis et in dignitate ecclesiastica constitutis eisque, qui doctrina praecellunt, incumbit obligatio libros, quos perniciosos iudi-

21) Cn. 1395.

22) Cn. 1396.

23) Cn. 1395, 2.

w) Cn. 1397. S. *Officium*, 17. apr. 1943. A. A. S. 35 (1943) 144.

caverint, denuntiandi locorum ordinariis aut Ap. Sedi. Peculiari autem titulo id pertinet ad legatos Ap. Sedis, locorum Ordinarios atque rectores universitatum catholicarum.

2. In pravorum librorum denuntiatione non solum librorum inscriptionem, sed quantum fieri potest, etiam causas, cur liber prohibendus videatur, indicare expedit.

3. Illi, ad quos denuntiatio defertur, denuntiantium nomina secreta servare stricte tenentur.

4. Locorum Ordinarii aut per se aut per sacerdotes idoneos invigilent in libros, qui in proprio territorio edantur aut venales prostent.

5. Ordinarii tum libros, qui subtilius examen exigant, tum libros, de quibus ad salutarem effectum consequendum supremae auctoritatis sententia requiri videatur, ad ap. sedis iudicium deferant.

Articulus tertius.

De effectu prohibitionis.

705. Quid efficiat²⁵⁾. 1. Prohibitione libri sex actiones directe interduntur: librum *edere*, *legere*, *retinere*, *vendere*, in aliam linguam *vertere*, cum alio quomodocunque *communicare*. Liber quoquo modo prohibitus *rursum* in lucem *edi nequit*, nisi factis correctionibus licentiam is dederit, qui librum prohibuerat eiusve superior vel successor.

a. Librum *edere* dicuntur, qui librum vulgandum curant, qui proinde vulgationis exstant causa primaria et principalis, scilicet *auctor*, qui opus conscripsit, si tamen eo fine, ut edatur, illud tradidit; *typographus*, qui opus imprimendum suscipit; *editor*, qui opus impressum divulgandum curat.

Non raro typographus ab editore distinctus est, quo in casu typographic ad eos pertinet, qui editori proxime cooperantur, idque plerumque formaliter, quamvis etiam materialiter tantum cooperari possit.

b. Librum *legere* dicuntur, qui propriis ipsi oculis librum perlustrantes intelligunt, quae scripta sunt.

Ergo *legere* non dicuntur, qui alium legentem audiunt, nec qui memoriter ex libro aliquid recitant, nec qui propriis oculis librum lustrantes ex ignorantia idiomatis, quae legunt, non intelligunt. Qui alium legentem audit, quem ipse precibus vel iussione ad legendum induxerit, vere *moraliter* legit, scilicet, per alium. Etsi iuxta s. *Alphonsi* sententiam (n. 292) inter legentes non numeretur, quia lex ad *physice* legentes restringenda sit, tamen legem laedit, quia mandat alteri vetitam communicationem libri prohibiti (cf. d.).²⁶

²⁶⁾ Cn. 1398.

c. Librum *retinere* dicuntur, qui librum sive proprium sive alienum apud se servant aut retento dominio apud alium deponunt, nisi is facultatem habeat legendi retinendique libros prohibitos et librum servet, donec tradens legendi facultatem obtinuerit.

a. Librum *retinere* ne ei quidem licet, qui illum ob ignorantiam idiomatis non intelligit.

β. *Custos bibliothecae* non dicitur *retinere* libros, quia non in propria domo neque in proprio cubiculo neque proprio nomine eos asservat.

γ. *Compactor librorum*, qui libros prohibitos compingit, eos *retinere* dicendus est; si tamen eos compingit pro habente facultatem legendi, per epikiam excusatur; si pro non habente facultatem legendi compingit, investigandum est, num rationem excusantem habeat proportionate gravem; plerumque qui se sustentat ex hoc negotio excusatus erit.

5. Qui habet librum prohibitum, hunc aut destruere aut habenti facultatem retinendi tradere aut sibi facultatem illum retinendi comparare debet.

d. Librum cum aliis *communicare* non is tantum dicitur, qui librum alteri commodat, sed etiam is, qui librum coram alio legit vel eius partem pro alio exscribit. Licet autem ex iusta causa materiam libri prohibiti aliis exponere vel unam alteramve sententiam praelegere, id quod in scholis catholicis, praesertim theologicis, usu venit.

Operis prohibiti *compendium* non est nova eiusdem operis editio, sed considerari debet ut novum opus a priore distinctum.

706. Quae materia gravis, *a.* Quoad *editionem* libri ordinarie grave peccatum committit, qui edit librum ideo prohibitum, quia pravus eiusque lectio nociva est: etenim indefinite multos in periculum damni spiritualis inducere potest. Quodsi liber ideo prohibitus est, quia debita approbatione caret, grave peccatum facilius abesse poterit.

b. Quoad *lectionem* grave peccatum committit, qui legit notabilem partem libri prohibiti; atqui in libro (parte libri) sive propter materiam, quam tractat, sive propter modum tractandi vere periculoso tres quatuorve paginae, in libro vero vel potius in parte libri, quam constat non esse graviter periculosam, circiter 30 (si liber sit parvae formae 60) paginae partem notabilem constituunt.

Antiquorum hac de re sententia fere haec erat, paucas lineas ad gravem materiam sufficere, si ibi continetur error contra fidem, et paucas paginas gravem materiam constituere, si in illis tractetur materia indifferens²⁶). Gravis materia ex hoc principio determinanda est: materia, quae legenti per se seu ordinarie grave periculum inducit, gravis est, etsi per accidens in casu particulari maius vel minus periculum afferat; ex quo principio, consideratis adiunctis nostri temporis et ratione constitutionis *Officiorum ac munerum*, norma supra exposita sequi videtur.

c. Quoad *retentionem* grave peccatum committit, qui librum prohibitum ultra mensem retinet. Si quis tamen librum prohibitum ex ratio-

20) Cf. *Lugo*, De fide disp. 21. n. 85. S. *Alphonsus* 1. 7. n. 284. 292.

nabi'li causa retinet, e. g. donec advenerit licentia vel donec occasionem tradendi librum alicui habenti facultatem nactus sit, non est dammandus de peccato, quamvis diutius illum retineat, non tamen notabiliter ultra mensem: nam intra hoc tempus petita licentia vel exspectata occasio facile adesse potest.

Articulus quartus.

De ipsis libris prohibitis²⁷⁾.

Libri duplici modo prohibentur, aut ipso iure (per decreta generalia) genera librorum aut per decreta particularia singuli libri.

§ 1. *Libri ipso iure prohibiti.*

707. Ipso iure prohibentur²⁸⁾: 1. Editiones textus originalis et antiquarum versionum catholicarum sacrae scripturae, etiam ecclesiae orientalis, ab acatholicis quibilibet publicatae; itemque eiusdem versiones in quamvis linguam ab eisdem confectae vel editae.

Ergo versiones bibliorum in lingua vulgari ab acatholicis confectae et per societates biblicas editae per se prohibitae sunt

2. Libri quorumvis scriptorum haeresim vel schisma propugnantium aut ipsa religionis fundamenta quoquo modo evertere nitentes.

a. Haeresim *propugnare* dicitur, non qui haeresim simpliciter proponit, sed illam additis rationibus tuetur et defendit.

b. Religionis *fundamenta* intelliguntur veritates ordinis naturalis, quae sciri debent, ut quis fidem amplecti possit, cuiusmodi sunt existentia Dei, creatio mundi, immortalitas animae, possibilitas miraculorum, vis probandi, quae miraculis inest, possibilitas et existentia revelationis etc.

c. *Quoquo modo* evertere sive directe sive indirecte sive rationibus sive conviciis ea impugnando; quare hoc decreto prohibiti sunt etiam libri, qui materialismum aut scepticismum aut theosophiam²⁹⁾ tuentur, quia illis theoriis admissis existentia Dei demonstrari nequit.

3. Libri, qui religionem aut bonos mores data opera impetunt.

a. Nomen *religionis* significare videtur religionem veram, tum naturalem tum revelatam (catholicam), adeo ut hoc decreto prohibeantur tum folia liberalia et socialistica, tum atheistica et materialistica.

b. Publicationes istae periodica etiam *lege positiva* prohibentur, si *data opera* impugnant religionem aut bonos mores i. e. si ex frequentia et copia, qua res impiae aut turpes in illis tractantur, apparet earum intentio impugnandi religionem aut bonos mores. Ergo lege positiva non prohibentur publicationes periodicae, in quibus hinc inde, obiter et per accidens aliquid contra religionem aut bonos mores continetur, nec illae, in quibus solum semel aut iterum eiusmodi articulus, etsi longior, reperitur.

27) Quid nomine *libri* Cod. intelligat, dictum supra (n. 696, 4).

M) Cn. 1399.

29) S. Off. 16. iul. 1919.

4. Libri quorumvis acatholicorum, qui ex professo de religione tractant, nisi constet nihil in eis contra fidem catholicam contineri.

a. A catholici non solum haeretici et schismatici, qui usu theologico hoc nomine significantur, sed etiam iudaei et infideles intelliguntur.

b. De religione tractare censentur non solum libri, qui stricte de dogmatibus revelatis agunt, sed omnes, qui de disciplinis theologicis agunt: de s. scriptura, de iure canonico, de historia ecclesiastica, de disciplinis moralibus, de rebus liturgicis, de ascesi Christiana et libri pietatis³⁰).

c. Libri acatholicorum ex professo de religione tractantes prohibiti sunt, etsi solum hinc inde contra fidem aliquid contineant; econtra libri acatholicorum de religione ex professo non tractantes prohibiti non sunt, etsi hinc inde aliquid contra fidem misceant.

5. Ob defectum praescriptae approbationis prohibentur:

a. Libri sacrarum scripturarum vel earundem adnotationes et commentaria;

b. Versiones sacrae scripturae in linguam vernaculam sine notis, quae approbatione s. sedis, vel versiones cum notis, quae approbatione episcopi carent;

c. Libri ac libelli, qui novas apparitiones, revelationes, visiones, prophetias, miracula narrant, vel qui *novas* inducunt *devotiones*, etiam sub praetextu, quod sint privatae.

«. Quia hic (c) expresse nominantur libri ac libelli, non vetantur ephemerides, quae eiusmodi narrationes continent.

β. *Novae* dicuntur *devotiones*, quarum aut *obiectum* novum est, ut cor s. Joseph, cor s. Theresiae, aut modus colendi novus est, ut cingulum s. Antonii etc.

γ. Non omnes libri, qui sine approbatione editi sunt, eo ipso etiam prohibiti sunt. Cf. Cn. 1399, 5 et Cn. 1385, 2. Si ergo alicubi sine approbatione edantur libri, qui tamquam utiles ad fovendam fidelium pietatem passim noti sunt (e. g. liber de imitatione Christi) necesse non est, ut fideles ab eorum lectione abstineant, dummodo integre et fideliter editi sint.

6. Libri, qui *a.* quodlibet ex catholicis dogmatibus impugnant vel derident (si negant, ad n. 2. reducuntur); *b.* errores ab ap. sede proscriptos tuentur; *c.* cultui divino *detrahunt*; *d.* disciplinam ecclesiasticam evertere contendunt; *e.* *data opera* ecclesiasticam hierarchiam aut statum clericalem vel religiosum probris afficiunt.

7. Libri, qui cuiusvis generis superstitionem, sortilegia, divinationem, magiam, evocationem spirituum (spiritismum) aliaque id genus docent vel commendant.

Hoc numero prohibentur libri superstitioso modo somnia explicantes, de magia et spiritismo vel alia huiusmodi superstitione ut de magnetismo animali etc. agentes; non tamen libri, qui *facta* superstitiosa simpliciter *narrant*, sed qui *artem* magicam aut spiritisticam *docent* vel *commendant*.

30) Cf. Cn. 1385 § 1,2.

8. Libri, qui *a.* duellum vel suicidium vel divortium licita statuunt; *b.* de sectis massonicis vel aliis eiusdem generis societatibus agentes eas utiles et non perniciosas ecclesiae vel civili societati esse contendunt.

Divortium intelligitur perfectum, quod in solutione vinculi matrimonialis consistit.

Statuunt i. e. qui liceitatem non solum affirmant, sed rationibus demonstrare conantur.

Sectis massonicis similes dicuntur sectae, quae contra ecclesiam et societatem civilem machinantur. Eiusmodi sunt sectae anarchisticae, nihilisticae, feni-nae, carbonariae, aliae.

9. Libri, qui res lascivas seu obscoenas *ex professo* tractant, narrant aut docent.

Ut prohibitus sit liber, requiritur, ut ex tota eius indole appareat intentio scribentis lectorem de peccatis turpibus instruendi et ad libidinem excitandi, cuiusmodi sunt multi libri romanenses, qui illicitos amores narrant et describunt. Alii huiusmodi, quamvis lege positiva non sint prohibiti, possunt lege naturali vetiti esse. Ergo non prohibentur libri, qui de rebus quidem incitantibus agunt, sed eo fine, ut de illis necessariam institutionem suppeditent, ut libri anatomici, medicinales, scientiae moralis.

In priore legislatione libri obscoeni, qui simul *classici* dicuntur, permissi erant iis, qui ratione officii vel magisterii iis uti debebant; nunc haec clausula restrictiva suppressa est. Ergo etiam illi, qui ratione magisterii vel officii talia legere debent, licentiam petant; in casu urgenti haec licentia praesumi posset.

10. Editiones librorum *liturgicorum* a Sede Ap. approbatorum, in quibus quidpiam immutatum fuerit, ita ut cum authenticis editionibus a S. Sede approbatis non congruant.

Novae editiones prohibitae sunt, etsi in rebus minoris momenti tantum mutatae fuerint, sive transponendo sive omittendo. At non censetur immutata nova editio eo, quod in commodum utentium suis locis quaedam repetantur.

11. Libri, quibus divulgantur *indulgentiae* apocryphae vel a S. Sede proscriptae aut revocatae.

12. *Imagines* quoquo modo impressae Domini nostri Iesu Christi, B. Mariae V., Angelorum atque Sanctorum vel aliorum servorum Dei ab ecclesiae sensu et decretis alienae.

a. Terminus *imagines* (Bilder) stricte accipiendus videtur, adeo ut nec numismata nec statuae aut picturae hac prohibitione comprehendantur, licet prohibitione tridentina containerentur³¹⁾; cn. 1399, 12 enim loquitur de imaginibus *impressis*, quae *publicantur*. De ceteris agit Cn. 1279.

b. *Ecclesiae sensui et decretis diffformes* sunt imprimis imagines, quae occasionem erroris in fide praebent aut quae sensuali venustate ad libidinem provocant. Ceterum normas in approbandis vel reprobandis imaginibus servandas exponit Benedictus XIV. constit. *Sollicitudini* (1. oct. 1745).

31) Cf. *Concil. trident*, sess. 25. De sacr. imag.

c. Si ergo imagines novae publicentur absque ecclesiastica licentia, editor quidem peccat, imaginum vero usus fidelibus non interdicitur, dummodo ab ecclesiae sensu et decretis non sint diffformes.

Nota. Num liber determinatus ipso iure per *decreta generalia* prohibitus sit, iudicio singulorum discernendum permittitur, nisi adsit S. Sedis declaratio. Quare liber de quo non constat ipsum esse prohibitum, in tantum legi potest, quantum ad hoc indicium ferendum requiritur. Qui rem discernere nequit, tenetur se ipso peritiorem interrogare, praesertim parochum vel confessarium.

§ 2. *Libri per decreta particularia prohibiti.*

708. Quinam sint. Libri per decreta particularia prohibiti sunt libri, qui a S. Sede in particulari expresso titulo libri et nomine auctoris proscribuntur. Libri a S. Sede nominatim proscripti referuntur in *Indicem librorum prohibitorum*, qui iussu Leonis XIII. recognitus, 17. Septembris 1900 promulgatus et repetitis vicibus (ut 1917, 1929 ultima vice vero 1948) editus est.

Libri in Indicem referuntur aut *litteris apost.* ipsius Romani Pontificis aut decretis Congr. s. *Officii*, quae in hoc munere a. 1917 in locum suppressae Congreg. Indicis successit.

709. De libro prohibito, *a.* Liber *totus* prohibetur, non sola pars, quae errorem continet vel legenti periculum affert; si tamen haec pars quomodocunque removetur, ita ut legi non possit, cessat prohibitio.

Libri ergo prohibiti ne partes quidem innocuae licite legi possunt, etsi quis proponat omittere partem, quae ansam dederat prohibitioni, quia considerata hominum indole imminet periculum, ne etiam partem prohibitam legant, qui semel aliam partem legere coeperint. Hinc etiam fit, ut amota parte, quae ansam dederat prohibitioni, cesset prohibitio libri, quia cessat omne periculum legendi partem nocivam.

b. Si opus prohibitum pluribus tomis constat, *omnes* prohibentur, si de eodem argumento eoque indivisibili agunt; *solus tomus*, qui errorem seu partem periculosam continet, prohibetur, si diversi tomi agant de argumento diverso, vel de eodem quidem sed divisibili, ut est e. g. historia universalis, quia in hoc casu diversi tomi plures diversi libri censentur.

c. Si alicuius auctoris *opera omnia* prohibentur, *a.* prohibita censentur opera, quae de religione agunt, eorum vero, quae de religione non agunt, ea tantum, quae vel ex speciali vel ex generali decreto interduntur; *β.* opera eiusdem auctoris *postea* edita non sunt quidem prohibita, sed *praesumenda* sunt per generale decretum prohibita; quam ob rem licite legi non possunt, nisi constet ea nullo decreto prohiberi;

γ. prohibitio de solis *libris* intelligenda videtur, non item de scriptis minoris molis, nisi ratione materiae etiam haec per generale decretum prohibeantur.

Articulus quintus.

De usu librorum prohibitorum.

Facultatem utendi libris prohibitis alii habent ipso iure, alii ex speciali concessione.

710. Ipso iure. 1. Cardinales, Episcopi etiam titulares, alique Ordinarii, qui ecclesiastica librorum prohibitionem non adstringuntur³²).

2. Iis, iisque solis, qui *studiis theologicis vel biblicis* quovis modo operam dant, permittitur usus *editionum sacrae scripturae prohibitarum*, dummodo iidem Libri fideliter et integro editi sint neque impugnentur in eorum prolegomenis aut adnotationibus catholicae fidei dogmata³³).

a. Quovis modo: Non solum iis, qui in universitatibus, collegiis aut seminariis s. theologiae student, sed omnibus, sive laicis, qui studiis theologicis vel biblicis vere per aliquod saltem tempus e. g. ad parandum examen, ad exarandam elucubrationem dant operam, haec permittuntur³¹).

b. Licentia legendi etiam libros classicos, qui res obscoenas ex professo tractant vel narrant, in constitutione *Officiorum ac munerum* (n. 10) iis concessa, qui ratione officii aut magisterii circa opera auctorum, quos classicos vocant, occupari debent, in *Codice* non continentur. Quare tum magistris tum discipulis non licet uti nisi editionibus auctorum classicorum, quae solerti cura expurgatae sint. Quodsi leges publicae scholarum editiones non purgatas praescribunt, per epikiam eis uti licebit, at partes obscoenae coram discipulis legendae non sunt, nisi forte id minus malum existimetur, ubi iuvenes, licet moniti, earum lectionem tamen non praetermittunt.

c. Iis exceptis, qui supra recensentur, ab obligatione impetrandi licentiam legendi librum prohibitum non excusat nec peculiaris status nec singularis doctrina. Necessitas tamen aut magna utilitas legendi librum prohibitum ab observatione legis excusat, saltem ubi non suppetit occasio petendi licentiam.

711. Ex speciali concessione. Declarandum est *a.* quis licentiam utendi libris prohibitis dare possit; *b.* de usu licentiae acceptae; *c.* ad quid teneantur venditores librorum.

712. De auctoritate competente. 1. *Summus Pontifex* quoad omnes fideles et quoad omnes libros, etiam ab inferioribus praelatis prohibitos. Ipse hanc facultatem concedere solet per Congregationem S. *Officii*.

2. *Ordinarii* suis subditis licentiam concedere possunt legendi libros ipso iure vel per decreta s. sedis prohibitos, sed pro singulis tantum libris et in casibus dumtaxat urgentibus.

**) Cn. 1401.

33) Cn. 1400.

34) S. C. *Ind.* 23. mai 1898.

Quodsi a s. sede generalem facultatem impetraverint permittendi suis subditis, ut libros prohibitos retineant et legant, eam solum cum delectu et ex iusta ac rationabili causa concedant³⁶).

3. *Superiores* maiores in religione clericali exempta potestatem habent, quae episcopis competit, concedendi suis subditis licentiam legendi libros prohibitos pro singularibus libris et in casibus urgentibus.

Facultates episcopis (et superioribus regularium) antea concessae compluribus limitibus circumscriptae erant; haec facultas a novo Codice concessa nullas patitur exceptiones; quare existente iusta causa quemcunque librum cuicunque ex subditis suis permittere possunt.

715. De usu licentiae acceptae. 1. Qui facultatem habet legendi *libros* prohibitos, eo ipso etiam *diaria, folia et libellos periodicos* (ephemerides) legere potest: minus enim in maiore continetur, non autem vice versa.

2. Qui hanc facultatem a S. Sede accepit, ubique ea uti potest, quod pari modo dicendum est de facultate ab Ordinario accepta: haec enim facultas est *indultum personale*, quo ubique uti licet.

3. Licentia a quovis obtenta non eximit a prohibitione legis naturalis legendi libros, qui spirituale periculum afferunt.

4. Qui facultatem Apostolicam obtinuerunt legendi ac retinendi libros prohibitos,

a. nequeunt ideo legere ac retinere libros a suis Ordinariis proscriptos, nisi in Apostolico induito facta fuerit potestas legendi et retinendi libros a quibuslibet damnatos.

b. lidem gravi praecepto tenentur libros prohibitos ita custodiendi, ut hi ad aliorum manus non perveniant³⁶).

714. De librorum venditoribus. 1. Libros de obscoenis ex professo tractantes ne vendant, commodent, retineant.

2. Alios libros prohibitos venales ne habeant, nisi debitam licentiam a S. Sede impetraverint, neve cuiquam vendant, nisi prudenter existimare possint eos ab emptore legitime peti³⁷).

a. Ut libri prohibiti licite *vendi* possint, sufficit, ut ratione habita libri et ementis non certo moraliter appareat, ipsum licentia legendi carere. Sub iisdem conditionibus bibliopola etiam librum, quem venalem non habet, petenti procurare potest.

b. Cuiusvis generis *venditio* libri pravi (sive in officina sive in plateis sive per subhastationem fit) ex his non solum lege naturae sed etiam lege positiva prohibetur. Attamen licentia obtineri potest libros prohibitos retinendi et quovis modo vendendi, exceptis libris de obscoenis ex professo tractantibus.

36) Cn. 1402.

3«) Cn. 1403.

37) Cn. 1404.

c. *Vendentes* scripta vel folia periodica, lege ecclesiastica prohibita, propria actione ad malum cooperantur. Iam vero haec actio prorsus illicita est, si liber vel folium omnino pravum est, ut scripta pornographica vel plane impia, reliqua autem scripta vel folia prohibita ex causa proportionate gravi vendi possunt. Monendi autem sunt eiusmodi venditores, ut etiam ephemerides bonas venales habeant atque emptoribus offerant

Nota. Excommunicatio speciali modo S. Apost. reservata statuitur quoad duplicem classem librorum: a. libri apostatarum, haeticorum, schismaticorum (atheistarum), qui apostasiam, haeresim, schisma *propugnant*; b. libri qui per Apostolicas litteras (ergo per ipsum ss. Pontificem, non per Congregationem) nominatim (sub excommunicatione) prohibentur. Hanc poenam incurrunt: defendentes hos libros, scienter sine debita licentia legentes vel retinentes, quoad a. etiam editores.

Excommunicationem nemini reservatam incurrunt auctores et editores, qui sine debita licentia libros S. Scripturae vel earum annotationes aut commentarios imprimi curant³⁸).

a») Cn. 2318. Ulteriora cf. De poenis ecclesiasticis n. 60s. et 94.

LIBER QUARTUS.

De sustentatione pastorum et crematione cadaverum.

QUAESTIO PRIMA.

De praecepto sustentandi pastores¹⁾.

715. De ipso praecepto. 1. Iure naturali et divino tenentur fideles necessaria ad victum suppeditare pastoribus. Hanc legem quoad modum et quantitatem Ecclesia determinat

a. Lex naturae exigit, ut ii, qui operam suam impendunt in utilitatem spiritualem fidelium, sustentationi necessaria a fidelibus accipiant, sicut ii, qui felicitatem temporalem civium procurant ut principes et milites, sustentari debent a civibus²⁾: *Quis enim militat suis stipendiis unquam*³⁾?

b. Legem divinam continent haec verba Domini, qui de iis, qui in salutem animarum operantur, ait: *Dignus est operarius cibo suo*⁴⁾; atque in eundem sensum scribit apostolus: *Nescitis, quoniam, qui in sacrario operantur, quae de sacrario sunt, edunt; et qui altari deserviunt, cum altari participant? Ita et Dominus ordinavit iis, qui evangelium annuntiant, de evangelio vivere*⁵⁾.

c. Primis ecclesiae saeculis clerici curae animarum addicti alebantur spontaneis fidelium oblationibus; postea vero, praesertim inde a saeculo nono, ex praecepto ecclesiae solvendae erant *decimae*⁶⁾. Eodem saeculo nono coeptum est clericis provideri per beneficia ecclesiastica ad mentem hodierni iuris (cn. 1473), eleemosynis missarum (cn. 824 - 844), oblationibus fidelium pro variis actibus jurisdictionis voluntariae vel occasione ministrationis sacramentorum et sacramentplum (cf. cn. 1507). Cum vero res publica civilis multis in regionibus (Austriae, Galliae, Germaniae etc.) bona beneficialia usurpasset, interdum Concordatis cum S. Sede initis se obligavit pensionibus a Gubernio solvendis (loco reddituum beneficiorum saecularisatorum) pastores sustentare. Si res publica moderna neque hanc obligationem implere vult, Ecclesia coacta est exigere »a fidelibus, quae ad cultum divinum, ad honestam clericorum aliorumque ministrorum sustentationem et ad reliquos fines sibi proprios sint necessariae (cn. 1496) per tributa ecclesiastica (Kirchensteuer, Kirchenbeitrag).

2. Ex doctrina et praxi Ecclesiae⁷⁾ certum est praeceptum ecclesiasticum sustentandi pastores. Quae lex obligat ex virtute religionis et iustitiae legalis, et quidem per se sub gravi; multum enim confert ad finem Ecclesiae consequendum.

¹⁾ *Gury-Sabctti*, Compendium theol. moralis (Ratisbonae 1897) n. 343 s. *Génicot* 1. c. I. n. 434. Cn. 1496.

²⁾ Cf. s. *Thomas* II. II. q. 87. a. 1.

³⁾ 1. Cor. 9, 7.

⁴⁾ Matth. 10, 10. cf. Luc. 10, 7.

⁶⁾ 1. Cor. 9, 13. 14.

⁸⁾ Cf. de praecepto solvendi decimas *Ballerini-Palmieri* II. n. 1157. Kirchenlexikon². Zehnt. cf. cn. 1502.

⁷⁾ Cf. Professio fidei *Waldensibus* praescripta (D. 427). Errores *Jo. Wicleff* (18) D. 598. *Concit. Baltimor.* III. n. 292 s. ci. 1696.

in praxi tamen fideles non sunt arguendi gravis culpae, nisi sine ratione renuant subsidia, quibus negatis causa fiunt, ut sacerdotes magnam patiuntur egestatem vel alii fideles nimis graventur⁸⁾.

3. Si lex ecclesiastica modum et quantitatem subsidii conferendi accuratius *non* determinet, dicendum est, singulis fidelibus generatim incumbere obligationem pro suis facultatibus ad sustentationem pastorum aliquid contribuendi.

Si vero per leges particulares («Kirchenbeitragsordnung»⁹⁾) obligatio fidelium quoad quantitatem et modum implendi stricte definitur, praescripta legis in conscientia observanda sunt (quamvis forte in lege condenda Ecclesia non fuit omnino libera).

Etiam si Ecclesiae ius competat leges suas poenis urgendi¹⁰⁾, tamen etiam si usus huius iuris a républica civili non impeditur, Cavendum est, ne per modum executionis legum Ecclesia eiusque ministri extraneis (per duritiam vel suspicionem avaritiae) fiant contemptibiles, fidelibus odiosi.

8) *Kenrick*, Theol. moral.2, (Mechliniae 1860). *Merkelbach*, II.8 n. 708.

°) Cf. *Knecht*, Staatslexikon⁵ s. v. Kirchensteuer. Pro Austria: *Holböck*, Handbuch des Kirchenrechts, II. (Innsbruck-Wien 1951), pg. 902 ss.

io) Cn. 2221.

QUAESTIO SECUNDA.

De prohibitionē cremandi cadaverall).

716. De ipsa prohibitionē. 1. Mos cremandi defunctorum corpora teste historia etiam inter gentiles populos non ordinarius vel saltem non constans fuit; ecclesia vero a suis primordiis morem humandi cadavera tamquam proprium Christianorum morem ubique servavit, sicut eum servaverant Israelitae.

Rationes, ob quas ecclesia hunc morem inviolabiliter servat: *a.* Humatio est aptissimum medium fidelibus complures veritates religionis Christianae in memoriam revocandi atque altius eorum cordibus infigendi, praesertim vero dogma immortalitatis animae et futurae cum Christo resurrectionis, *b.* Exemplum Christi, cuius corpus in sepulcro conditum est. *c.* Pietas religiosa in eo cernitur, quod corpus humanum, cui tum in se tum prae religione Christiana tanta dignitas competit, non modo violento per ignem, sed per vires naturae lento processu resolvatur. Corpus enim humanum, peculiari modo a Deo conditum¹²⁾, pars essentialis substantiae rationalis est, ipsum insuper a Filio Dei assumptum est, ut in eo redemptio perficeretur, et post gloriosam resurrectionem ad dexteram Patris collocaretur, ipsum tandem tot sacramentis sanctificatum templum est Spiritus Sancti¹³⁾,¹⁴ membrum corporis Christi¹¹⁾ et futuram eamque gloriosam expectat resurrectionem, *d.* Humatio verbis s. scripturae unice consentanea est: *In sudore vultus tui vesceris pane, donec revertaris in terram, de qua sumptus es, quia pulvis es et in pulverem reverteris*¹⁶⁾. *Seminatur (corpus) in corruptione, surget in incorruptione*¹⁰⁾ et alia huiusmodi.

2. S. Officium vero non solum tumulationem magis convenientem, sed et cremationem illicitam esse demonstrat ex triplici ratione: *a.* repugnat sensui pietatis non solum Christianae sed etiam naturalis; *b.* a fautoribus promovetur eo consilio, ut animos avertant a spe resurrectionis et ad materialismum viam sternant; *c.* repugnat constanti disciplinae Ecclesiae et ideo simulatque ex professo promovebatur ab inimicis ecclesiae, etiam positiva lege reprobata est¹⁷⁾.

a. Ratio primi est: Si iam res, quae personae propinquae usui erant, cum quadam pietate tractantur, ita a fortiori corpus defuncti ex rationibus supra

u) *Lehmkuhl* II. n. 1171 ss; *Génicot-Salsmans* II. n. 628. *L. Ruland*, Die Geschichte der kirchlichen Leichenfeier (Regensburg 1901); *Idem*, Die Leichenverbrennung vom Standpunkt der christlichen Weltanschauung (Koln 1910); *Cohausz*, Idole des 20. Jahrhunderts. Urnenruhe pg. 113 ss. (Koln 1914); *A. Wilsch*, Christliches Grab und Feuerbestattung (München 1929). *Wernz-Vidal*, Ius can. IV. 1. n. 573—575 (Rom 1934).

12) Gen. 1, 26.

13) 1. Cor. 3, 16.

14) 1. Cor. 6, 15.

15) Gen. 3, 19.

10) 1. Cor. 15, 42.

17) S. *Officium* 19. iun. 1926 (A. A. S. 18 [1926] 282). Cn. 1203 1: Fidelium corpora sepelienda sunt, reprobata eorundem crematione.

allatis pia veneratione dignum est. — Atqui crematio est destructio violenta, quam adhibere non solemus erga res, quas pietate colimus; insuper ipse processus cremationis quandam quasi-repugnantiam contra violentiam ostendit. Etiam naturali sensui repugnat, quidquid adversarii dicant et qui ab iis seducti sunt. Ita refertur in ultimo bello a conatibus cremandi cadavera iterum desistendum fuisse ob resistantiam militum¹⁸⁾. Ideo S. Officium hunc morem dicit *>barbarum**. Econtra in sepultura magis servatur haec pietas, eo quod solum permittimus, quod impedire non possumus, scilicet lentam dissolutionem naturalem¹⁹⁾.

Quae ratio utique *non. absolute malam* probat cremationem; haec enim per se non negat immortalitatem animae nec resurrectionem corporis, sed solum non tam apte significat; ideo postulante bono communi, v. g. tempore contagionis officium pietatis cessat et nil impedit, quominus cadavera comburantur. »Communiter tamen ac veluti ex regula ordinaria eidem operam vel favorem praestare, impium et scandalosum ideoque graviter illicitum esse nemo non videt.c (S. Off. 1. c.)

b. Ratio *secundi* est, quia conatus humationi substituendi cadaverum cremationem recenti tempore prodierunt ab adversariis ecclesiae hac expressa voluntate instaurandi morem ethnicum. Hac instauratione intendunt hinc quidem removere ea, quae fidem catholicam conservant et promovent, ritum nempe ecclesiasticum in humatione servandum et coemeteria Christiana signa paene innumera fidei et pietatis exhibentia; inde vero profiteri totius hominis annihilationem, quam crematio significet. Cum ergo crematio *in his adiunctis electa involvat approbationem impiae huius intentionis* atque haereticae professionis, dicenda esset mala, etsi ab ecclesia non esset prohibita.

c. Ratio *tertii* est, quia non licet mutare usum et ritum ab ecclesia in sepe-liendis corporibus introductum et ubique servatum: sepultura enim corporis exanimati actus religiosus est; sed ecclesia morem humandi servat et ritus religiosus a ministris peragendus humationem ubique supponit. Accedit explicita prohibitio ecclesiae, ut ex declarationibus mox citandis magis apparebit.

717. Declarationes ecclesiae. De hac re complures editae sunt declarationes, quibus principia modo exposita apprime confirmantur:

a. Illicitum est tum *mandare*, ut propria aliorumve cadavera comburantur, tum *nomen dare* societatibus, quae ad promovendam cremationem cadaverum institutae sunt; et si agatur de societatibus sectae massonicae filiabus incurruntur poenae contra hanc latae²⁰⁾.

Hanc declarationem approbans summus Pontifex mandavit, ut ordinarii fideles circa *detestabilem abusum* humana corpora cremandi edocendos ab coque totis viribus deterrendos curent

b. Nunquam licet cremationem *exsequi* vel ei *cooperari* mandato vel consilio, tolerari autem aliquando potest materialis cooperatio, dummodo a. crematio non habeatur pro signo protestativo massonicae sectae; β. nihil in ipsa contineatur, quod per se directe atque unice

18) *Vcrmeersch-Creusen*, Epitome, II. n. 511. Collât. Brugens. 1925. p. 41.

19) *Periodica* 18 (1929) 62* ss.

20) *S. Officium* 19. maii. 1886.

exprimat reprobationem catholicae doctrinae et approbationem sectae; γ. neque constet officiales et operarios catholicos ad opus vocari in contemptum catholicae religionis²¹⁾).

c. Non licet *sacramenta morientium ministrare* fidelibus, qui corpora suo post mortem cremanda mandarunt, si hoc mandatum retractare nolint²²⁾).

d. Non licet *sepultura ecclesiastica donare* eos, qui propria voluntate cremationem elegerunt et in hac voluntate certo et notorie usque ad mortem perseverarunt²³⁾; nec licet pro eis missam publice applicare, sed privatim tantum²⁴⁾; hoc valet etiamsi de facto voluntas execution! non data esset²⁵⁾, vel si antea Christiane vixissent et inde praesumptio haberetur, eos revocasse; mera praesumptio non sufficit²⁶⁾. Quoties vero agitur de iis, quorum corpora non propria sed aliena voluntate cremationi subiciuntur, ecclesiae ritus et suffragia adhiberi possunt remoto scandalo tum domi tum in ecclesia, non autem usque ad cremationis locum. Scandalum vero removeri poterit, si notum fiat cremationem non propria defuncti voluntate electam fuisse²⁷⁾).

Non tamen videntur necessario privandi sepultura ecclesiastica, qui bona fide ignorantes prohibitionem ecclesiae cadaver suum cremandum mandarunt; item qui mandatum, quod serio retractare volebant, ob qualemcunque rationem retractare amplius non poterant: hi enim voluntatem graviter peccaminosam aut nunquam habuerunt aut saltem in ea usque ad mortem non perseverarunt.

e. Tandem *Codice* declaratur, si mandatum cremandi corpus adiectum fuerit contractui, testamento aut alii cuilibet actui; illud habendum esse tamquam non adiechim²⁸⁾).

Etiam *membra amputata* catholicorum non sunt comburenda, nisi medicus praescripserit. Si fieri potest, in proprio horto nosocomii deputetur parvum spatium terrae ad sepelienda membra catholicorum amputata, postquam fuerit benedictum²⁸⁾).

Nota pro praxi. 1. Ut homini qui corpus cremandum mandavit sacramenta moribundorum et sepultura ecclesiastica concedi possit, non sufficit retractatio interna propositi, sed requiritur etiam *revocatio externa efficax*, scilicet quae influxum in effectum et scandalum publicum inde consequens tollit. Qui ergo solum poenitet de proposito, sed externe non impedit cremationem, quamvis posset, indignus manet.

21) S. *Officium* 27. iul. 1892.

22) S. *Officium* 27. iul. 1892. Cn. 1203, 2.

23) S. *Officium* 15. dec. 1886. Cn. 1240 § 1, 6.

24) Cn. 1241. S. *Officium* 27. iul. 1892.

25) Comm. i. C. 10. nov. 1925; A. A. S. 17 (1925) 593.

26) S. *Officium* 19. iun. 1926. A. A. S. 18 (1926) 283.

27) S. *Officium* 15. dec. 1886. A. S. S. XXV, 63.

28) Cn. 1203, 2.

29) S. *Officium* 3. aug. 1897; A. S. S. XXX, 630.

2. Ideo, praesertim in locis ubi crematio valde propagatur, *ante confessionem* sacerdos interrogare *debet*, an aegrotus forse cremationem mandaverit; *debet*, quia scandalum publicum impedire debet, quod sequeretur, si sacramenta ministraret et tamen crematio postea fieret; *ante confessionem*, quia secus sigillo impeditur.

3. Possunt autem casus accidere, in quibus sacramenta dari quidem possunt, saltem occulte, sepultura vero non conceditur: *a.* in iis, qui *propria voluntate* cremationem mandarunt: si interne retractant, sed externa retractatio efficax est physice vel moraliter ita impossibilis, ut hoc etiam coram aliis aliquo modo appareat; (si ratio impossibilitatis non esset talis, ut scandalum tollat, ad summum absolutio et unctio prorsus occulte dari possent); si sensibus sunt destituti, et saltem *positiva probabilitas* retractationis habetur (dubium negativum veh mera possibilitas non sufficit); *b.* in iis, qui *non propria voluntate* cremationem elegerunt: si saltem aliqualem retractationem, quamvis non aequivalentem posuerunt, vel si sensibus destituti sunt et aliqua positiva ratio adest eos non propria voluntate cremari. Iisdem vero, si saltem aequivalentem retractionem externam posuerunt, vel si positiva ratio probat sensibus destitutos antea retractasse, sacramenta etiam coram aliis administrari possunt, immo sepultura concedi, nisi scandalum publicum immineat. In dubio consulatur Ordinarius.

4. Retractatio *externa et efficax* aptissime fit per actum ultimae voluntatis talem, qui etiam civiliter valeat.

PARS QUARTA.

De praeceptis particularibus¹).

718. 1. A praeceptis universalibus, quae omnibus hominibus vel saltem omnibus fidelibus communia sunt, distinguere debent praecepta sive Dei sive ecclesiae particularia, quae ad quosdam tantum referuntur, ad eos nempe, qui determinatum *vitae statum* amplexi sunt.

2. *Status* in genere dicitur vivendi modus constans. Duo ergo elementa ad statum constituendum concurrunt, certus vivendi modus atque in eo constantia.

a. Ut certus vivendi modus *stricto et proprio sensu* status dicatur, requiritur, ut sit immobilis seu immutabilis, et quidem ex obligatione, quam is, qui in eo statu vivit, ex arbitrio suo abicere nequit.

Huiusmodi est status *matrimonialis*, qui ratione vinculi matrimonialis, status *sacerdotalis*, qui ratione characteris sacramentalis et ratione voti sollemnis castitatis, status *religiosus*, qui ratione professionis religiosae immutabilis est.

b. *Sensu latiore et improprio* certa vitae condicio status dicitur, quam homo ex arbitrio suo facile mutare non potest. Eius aliqualis immutabilitas non ex obligatione, sed ex circumstantiis externis oritur.

Huiusmodi est status mercatorum, officialium, medicorum, opificum, qui, etsi vitae condicionem, ex qua ordinarie necessariam sustentationem capiunt, facile mutare nequeant, absolute tamen ei renunciare possunt.

Nota 1. Loqui solemus etiam de statu iustorum et peccatorum, beatorum et damnatorum; verum non modus vivendi, sed modus existendi in hoc casu status vocatur. Ideo germanice eorum condicionem non tam *Stand* sed potius *Zustand* appellamus.

Nota 2. Status differt *ab officio*, quod non dicitur ab habituali obligatione vel libertate personae, sed ab actibus a determinata persona exercendis ut officium confessorii etc.²).

Praecepta particularia hoc loco explananda referuntur ad statum *laicorum* atque ad statum *clericorum*: de aliis enim statibus vel in iure canonico ex instituto agitur ut de statu religioso, vel in aliis theologiae moralis partibus ut de coniugatis.

*) S. Alphonsus 1. 4. n. 140—292. Lugo, De iustitia et iure disp. 37—41. Elbel-Bierbaum, Theologia moralis² (Paderbornae 1894) II. pr. 7. Ballerini-Palmieri, Opus theolog. mor.³ 1900. IV. n. 224—641. Génicot-Salsmans, Theologiae moralis institut.¹³ II. n. 1—62. Berardi, Praxis confessoriorum³ (Faventiae 1898) III. n. 1—186. Hürth, De statibus (Romae 1946).

2) Cf. Ballerini^Palmieri IV. n. 9.

LIBER PRIMUS.

De praeceptis laicorum.

Praecepta, quae huc spectant, non omnes laicos afficiunt, sed quosdam tantum ob speciale officium, quod exercent. Haec praecepta *obligationes status* (Standespflichten) vocari solent. Non tamen de omnibus officiis particularibus, sed de praecipuis tantum ex iis, quae ad bonum publicum spectant, hic sermo esse potest, cuiusmodi sunt officia *iudicis, actoris, rei, advocati, testis, medici*.

QUAESTIO PRIMA.

De iudice et duratis.

719. Notiones. 1. *iudex* est persona publica ab auctoritate legitima ad ius dicendum constituta.

Ius dicit aut eo, quod in processu civili rem inter partes controversam dirimit, aut eo, quod in processu criminali aut accusatum liberat, aut delinquenti poenam congruam imponit.

2. Distinguitur index *ecclesiasticus* et index *saecularis* pro diversa auctoritate, a qua constituitur; index *civilis* (contentiosus) et index *criminalis* pro diversa materia, in qua indicat¹).

a. Iudex, qui aut ex dispositione legis aut ab ipsis litigantibus ad dirimendam controversiam inter eos vigentem constituitur, vocatur *arbiter*.

b. Ex iure moderno in causis criminalibus adhiberi solent iudices *iurati*, qui non sunt nisi iudices *facti*: nam solum de veritate criminis, quod reo obicitur, sive de eius culpabilitate sententiam dicunt; iudices *iuris* deinde poenam decernunt.

Agendum est a. de qualitatibus iudicis; b. de obligationibus iudicis; c. de sententia iudiciali.

720. Qualitates iudicis. Ut iudex rite fungi possit officio suo, habere debet *scientiam, iurisdictionem* atque *integritatem*.

a. *Scientiam* sufficientem habere debet, ne exponatur periculo nocendi eis, quorum causas agit. Ideo cognoscere debet leges vigentes, secundum quas in causis, quae ad eius tribunal deferri solent, iudicium instituendum est.

a. Iudex sufficienti scientia destitutus non potest absolvi, nisi aut officium dimittat aut debitam scientiam sibi acquirat et interim a munere abstineat, si potest, vel saltem damna aliorum, consilium doctioris exquirendo, praecavere studeat, si prorsus abstinere non possit.

D Cf. cn. 1552. S. *Thomas* II. II. q. 67.

β. Iudex, qui suam imperitiam cognoscens causam gerit, tenetur damna reparare, quae pars laesa passa est.

γ. Si in damnum litigantis errorem commisit (etsi inculpabiliter), tenetur (si absque infamia potest) eum monere, ut sibi appellatione aut alia via consulat.

b. *Jurisditionem*: hac enim deficiente sententiam invalidam dicit (nisi iurisdictio suppleatur²)) et graviter peccare potest, quia laedit ius iudicis competentis, cuius potestatem usurpat, et ius rei, contra quem vim coactivam iniuste adhibet.

Iudex saecularis *clericum* ante suum tribunal admittere nequit, nisi in casibus sequentibus: a. in iis locis, ubi privilegio fori per concordata derogatum est; b. si licentia obtenta est ab auctoritate ecclesiastica; c. si adsit necessitas cavendi grave damnum, ad quod subeundum iudex non tenetur, ut si alias munus suum deponere deberet³).

Si ergo iudex saecularis causas ecclesiasticas in suo foro pertractat aut personas ecclesiasticas ad suum tribunal trahit, invalide agit, graviter peccat tum contra iustitiam tum contra religionem et quandoque excommunicationem incurrit¹). Ubi per concordata facultas non est concessa, in singulis casibus petenda est, ut clericus conveniri possit, ab Ordinario; ut episcopus etc. conveniri possit, a sede apostolica⁵). Merito censet *Génicot* iudicem, qui hanc licentiam petere omittat, ordinarie graviter non peccare, ubi a lege civilis eiusmodi causas agere iubetur. Pari modo iudex ecclesiasticus peccat ob usurpatam alienam potestatem, si de causis mere temporalibus iudicat.

c. *Integritatem*, qua in omnibus iustitiam servet, nec acceptione personarum, aut passione odii vel amoris, aut precibus vel muneribus ad ius laedendum flectatur.

721. De acceptione munerum. 1. Non licet iudici a litigantibus *munera exigere* tamquam *stipendium* pro actione iudiciali vel pro sententia ferenda: iudex enim ex officio causas ad suum tribunal delatas expedire et iustam sententiam ferre tenetur; repugnat autem iustitiae commutativae, ut pretium accipiatur pro re aliunde iam ex iustitia debita.

Si iudex ex contractu *pro iniusta sententia* ferenda munus accipit, ante sententiam latam illud restituere tenetur, sed post sententiam latam illud retinere potest, nisi aut lex positiva contractum de munere accipiendo irritum declaraverit, aut ipse ad restitutionem condemnatus fuerit, quia rem promissam reipsa praestitit (n. 538). Quodsi ex contractu *pro sententia iusta* ferenda munus accipit, illud etiam post sententiam latam reddere debet.

2. Non licet iudici a litigantibus *munera accipere* tamquam *dona* ex mera liberalitate oblata, nisi sint *parvi momenti*. Nam ut omne periculum corruptionis in iudice praecidatur, *tum lege naturae tum positiva*

Ut pro iudice ecclesiastico in errore communi Cn. 209.

3) Cf. Cn. 2205, 2.

4) Cf. Cn. 2341; Cn. 120.

B) *Officium* 23. ian. 1886. Cn. 120.

acceptatio in unum non prohibetur. Lege naturae prohibetur, quia acceptans munera se exponit periculo iniustam sententiam ferendi: nam *xenia et dona excaecant oculos iudicum*⁰). In iure positivo autem tum ecclesiastico tum civili disertis verbis haec prohibitio continetur¹). Parva autem munera non censentur habere vim alliciendi iudicem ad iniustam sententiam.

Si iudex munus prohibitum ex mere liberalitate oblatum accepit, illud tum *ex lege naturae* tum *ex lege positiva* retinere potest, quia neutra donationem irritat. *Lex positiva* est quidem praeceptiva, ideo acceptans munera prohibita peccat, ad restitutionem autem non tenetur, nisi ad eam faciendam per sententiam iudicis condemnatus fuerit.

722. Iudicis obligationes. Iudex ex iustitia tum legali tum commutativa causas agere debet cum debita *diligentia* et cum *iustitia*: etenim per quasi-contractum, quem suscipiens officium cum potestate politica et acceptans causam cum partibus init, ad hoc se obligat.

1. *Diligentia*, quae in causis agendis adhiberi debet, postulat imprimis, ut eam curam adhibeat, quae pro causae gravitate prudentium iudicio necessaria est, deinde ne causas absque necessitate tamdiu protrahat, ut partibus damna oriantur.

Si ex nimia causae dilatione, eaque graviter culpabili, parti orta sunt damna, ea reparare tenetur; et si ex negligentia graviter culpabili falsam sententiam dixit, tenetur ad restitutionem erga partem laesam.

2. *Iustitia*, quam in causis agendis servare debet, postulat, ut processum instituat et sententiam ferat *iuxta leges vigentes, modo sint iustae*: etenim ad sententiam iuxta legem ferendam constitutus est. Si leges violat, peccat contra iustitiam legalem, nisi simul contra ius strictum alterius agat.

a. Ideo iustitiam commutativam laedit et ad restitutionem tenetur, si in causis civilibus litigantibus *non tribuit ius*, quod ex lege eis competit; item si in causis criminalibus *poenas legalibus maiores* imponit. Sed si reum iniuste a *mulcta pecuniaria* liberat non iustitiam commutativam sed solum iustitiam legalem violat.

b. Non licet iudici uni ex partibus litigantibus suggerere id, quod ipsa pro se allegare possit, quia hoc esset agere partes advocati, quod iudici non licet, qui ex proprio officio suo solum secundum allegata et probata iudicare debet.

725. De sententia iudiciali. Iudex *sententiam ferre* debet secundum scientiam iuridicam, quam ex actis iudicialibus acquisivit, seu *secundum allegata et probata*, non secundum scientiam privatam: agit enim

e) Eccli. 20, 31.

~) Cn. 1624; cum iure canonico omnes codices recentes iudicibus acceptationem munerum prohibent.

personam publicam-, ideoque secundum scientiam publicam ipsi procedendum est⁸⁾.

a. Ideo absolvere debet eum, quem *privata scientia cognoscit reum*, si iuridice non sit convictus, adeo ut contra iustitiam agat et ad restitutionem teneatur, si eum condemnet.

b. Quodsi *privata scientia cognoscit innocentem*, qui iuridice comprobatus est reus:

a. Imprimis tenetur omnia tentare, quae potest, ut innocentem a subeunda poena liberet, quia ex caritate tenetur avertere grave malum proximi praesertim iniustum, et rarissime, ait *Lugo*, potest contingere, ut iudex non possit liberare eum, quem certo novit innocentem⁹⁾. Quodsi eum nulla ratione eripere potest, *practice*, pro libitu eum absolvat vel condemnet, cum res sit inter theologos valde controversa.

β. Alii enim docent licere iudici contra innocentem sententiam ferre in omnibus causis, in quibus agitur de imponenda poena in bonis externis, ut est poena pecuniaria vel privationis officii, in quae bona auctoritas publica intuitu boni communis potestatem habet. In hoc enim casu auctoritas publica subditum privat suis bonis propter bonum commune, quod exigit, ut servetur ordo iudicialis, nisi violetur ius naturae, et iudici potestatem facit condemnandi innocentem. Si autem agitur de imponenda poena in bonis, in quae societas potestatem non habet, ut est poena capitis vel careens, non licet iudici contra innocentem sententiam dicere: cum enim societas in vitam vel libertatem innocentis potestatem non habeat, non potest iudici conferre potestatem condemnandi innocentem¹⁰⁾. Alii autem cum s. *Thoma* tenent, iudicem semper posse proferre sententiam iuxta allegata et probata; etiamsi agatur de imponenda poena gravissima mortis, quia iudex est persona publica, quae procedere debet iuxta scientiam publicam¹¹⁾. — Verum demonstrandum est non esse contra ius naturae, atque ideo non esse intrinsecus malum condemnare innocentem, etsi legitime probetur nocens. Ceterum haec quaestio nunc temporis non est magni momenti: cum enim fere ubique habeantur *indices iurati*, casus iste tum solum accidere potest, ubi iurati aliquem affirmant reum, quem iudex novit esse innocentem.

724. De vi sententiae iudicialis. 1. Sententia iudicis *certo iusta* producit obligationem in conscientia: etenim est veluti praeceptum legitimi superioris in casu particulari, quod in conscientia obligat.

a. Sententia iudicis in causa poenali obligationem oboedientiae producit, quia leges poenales ex oboedientia, quae iustae legi debetur (ex iustitia legali), servandae sunt; quare mulcta per sententiam iudicis imposita ex oboedientia solvenda est.

8) *Pius XII.* (Allocutio ad S. R. Rotam, 2 oct. 1942 c. *Periodica* 31 (1942) 352—358 cum annotationibus 358—366) monet normas processibiles esse sancte servandas ad certitudinem sententiae fundandam, attamen eas non esse finem, sed media ad finem i. e. ad veritatem iuveniendam; ultimam viam, qua iniustitia ex formalismi iuridici observatione per accidens proveniens evitetur, esse recursum ad ipsum legislatorem.

9) *Lugo*, De iustitia disp. 37. n. 41.

10) Cf. *Lugo* disp. 37. n. 42 ss., quocum idem sentiunt *Laymann*, *Lessius*, s. *Alphonsus* (n. 208) et alii.

n) Cf. s. *Thomas II.* 11. q. 64. a. 6. ad 3. q. 67. a. 2.

b. Sententia iudicis, quae ius strictum definit, e. g. heredem solvere debere legatum, obligationem iustitiae commutativae cum onere restitutionis imponit,

c. In causa dubia, sive dubium est facti sive iuris, quilibet sententiae iudicis tuta conscientia stare potest: iudicis enim est dubia solvere¹²).

2. Sententia *certo iniusta* nequit producere obligationem in conscientia. Atque id valet in omni casu, sive sententia solum in se sive etiam iuridice ex non servato ordine iudiciali falsa est, sive iudex bona sive mala fide sententiam pronuntiavit.

Qui ergo per sententiam iudicis certo iniustam re sua privatus est, potest, si aliud non suppetat medium nec alter iuste praescripserit, occulta compensatione rem suam recuperare. Qui vero rem e. g. hereditatem per sententiam iudicis certo iniustam obtinuit, et *bona fide* litigavit, tenetur eam, cognita sententiae iniustitia, restituere, nisi interim tempus ad rem praescribendam elapsum sit; expensas autem compensare non tenetur, quia bona fide egit¹³). Quodsi *mala fide* litigavit, restituere tenetur tum rem acceptam tum damna parti laesae illata.

3. Si sententia *dubie iusta* est, interpellatio quidem interponi potest, sententia autem ipsa servari debet, non solum in foro externo sed etiam in conscientia: in dubio enim sententia iudicis praesumi debet iusta.

725. De sententia iudiciali in causa dubia. *Si causa dubia est*, sive dubio facti sive dubio iuris, distinguere debet.

Dubium *Jacti* habetur, si dubitatur, num reus crimen commiserit, debitum contraxerit etc., quia ex utraque parte non habentur nisi rationes probabiles; dubium *iuris* habetur, si dubitatur, qua ratione lex, secundum quam iudicium ferendum est, intelligenda sit, quia a doctoribus in utramque partem probabiliter explicatur.

a. In *causis criminalibus* et in causis, in quibus imponenda est poena, favendum est reo i. e. reus semper absolvendus est, quia puniri non potest, nisi de crimine certo constet.

b. In *causis civilibus* autem de re controversa iterum distinguendum est: si unus est in certa possessione rei controversae, res ipsi adiudicanda est, donec altera pars sufficienter probet ius suum. Quodsi neutra pars est in certa possessione rei controversae et a. probabilitas ex utraque parte est *inaequalis*, res ei adiudicanda est, cui favet maior probabilitas ex propositione (2.) ab Innocentio XI. damnata¹⁴). Si β. probabilitas ex utraque parte est *aequalis*, iudex amicam compositionem suadere vel etiam rem uni adiudicare potest, cui maluerit; nunquam autem a sententia ferenda ei abstinere licet.

a. Est sententia communior, quam tenet s. *Alphonsus* (n. 210), rem adiudicandam esse possessori, donec altera pars *certo* probet ius suum, eo quod

12) *Marres*, De iustitia² (Ruraemundae 1889) 1. n. 18.

13) *Lugo* disp. 37. η. 187.

14) *Probabiliter existimo iudicem posse iudicare iuxta opinionem etiam minus probabilem*. (D. 1152).

ius certum possessionis elidi nequeat nisi alio iure certo. Alii autem censent rem adiudicandam esse possessori, quamdiu ex utraque parte habentur rationes aequae probabiles: nam in aequali causa melius est ius possessoris; quodsi actor maiorem probabilitatem habet, res ei adjudicari potest, quia ius maius pro se habet, quod elidit praesumptionem, quam factum possessionis alteri praebet¹⁵).

β. Ratio, ob quam iudex rem ei adiudicare debet, cui favet maior probabilitas, haec est, quia iudex a suprema auctoritate constitutus est, ut meliore, quo potest, modo investiget et sequatur veritatem et proinde partibus ius tribuat secundum meritum causae; huic autem officio deesset, si ei parti faveret, quae minorem speciem veritatis et maius errandi periculum habet¹⁶). Quodsi in hoc casu ius alterius minus probabile tamen laedatur, suprema potestas ratione boni communis (ut finiantur lites) exigit, ut laesus de iure suo cedat

γ. Ex iure naturae nihil prohibet, quominus iudex rem pro rata probabilitatis inter litigantes dividat, sive utrimque est aequalis sive inaequalis probabilitas; ex iure autem positivo sequi debet leges positivas tribunalium, quae rem controversam alterutri parti adiudicandam statuunt.

5. Si litigantium causae sunt aequae probabiles, non licet iudici pecuniam accipere, ut uni prae altera faveat¹⁷); quin immo haec agendi ratio etiam *iniusta* est, quia iudex haec agens nihil praestat praeter id, quod ex iustitia iam praestare debet¹⁸).

726. De sententia iudiciali secundum legem iniustam lata. 1. Si lex iniusta est, quia *contraria legibus immunitatis* ecclesiasticae, a quibus ecclesia dispensare potest, iudex facultatem petere debet ab auctoritate ecclesiastica talem causam diiudicandi, nisi iam concessa sit. Facultas petita facile conceditur, ne iudex bonus ac probus cogatur officium dimittere; praecavere autem debet scandalum publicum, quod ex usu facultatis oriri possit.

2. Si lex iniusta est, quia *contraria legibus divinis* vel naturalibus, non licet secundum illam legem sententiam ferre, quia res intrinsecus mala est; quare iudex potius officium dimittere quam eiusmodi causam agere deberet.

a. Sententia secundum legem iniustam lata vel praecipit rem inhonestam, ut si pronuntiat eos cohabitare debere, qui solum civiliter iuncti sunt, vel poenam imponit innocenti. Iam vero eiusmodi sententia dicenda est intrinsecus mala, etsi solum de poena imponenda agatur; quare non licet iudici ad proprium grave damnum evitandum ne levem quidem poenam innocenti imponere, nisi ex consensu saltem praesumpto eius, qui poenam subire debet. Ex hac ratione licitum dici potest, quod iudex, qui sine proprio gravi damno a sententia abstinere nequit, mulctam imponat sacerdoti, qui ante civile matrimonium nupturientibus assistit in ecclesia¹⁹).

¹⁵) Lugo disp. 16. n. 99. *Ballerini-Palmieri* IV. n. 578.

¹⁶) Lugo disp. 37. n. 114 s.

17) Damnata propositio (26) ab *Alexandro VII: Quando litigantes pro se habent opiniones aequae probabiles, potest iudex pecuniam accipere pro ferenda sententia in favorem unius prae alio.* (D. 1126).

¹⁸) Cf. *Lehmkuhl*, Casus consc. I. 496.

¹⁹) *Génicot* II. n. 5.

b. Non desunt, qui sententiam latam secundum legem iniustam demonstrare conentur licitam, eo quod iudex sententiam ferens solum declaret, quid lex iniqua statuatur; id autem declarare non sit malum. Verumtamen vis sententiae iudicialis alia est: ipsa enim novam obligationem vel novum ius parit antea non exsistens, adeo ut sententia iudicialis vocari soleat lex particularis²⁰).

727. Obligatio iudicis, qui sententiam iniustam tulit.

a. Si *cum gravi culpa* id fecit (sive ex iniquitate sive ex imperitia), tenetur sententiam revocare, si potest, etiam cum magno incommodo, et, si non potest, damna reparare debet.

b. Si *inculpabiliter* id fecit (ex errore vel oblivione), tenetur sententiam revocare, si sine magno incommodo potest, quia tenetur impedire malum, quod ex sua actione alteri obventurum est; si non potest, ad nihil tenetur. Quodsi ex negligentia graviter culpabili non revocat sententiam iniustam, quam commode revocare potest, totum damnum ipsi imputandum est illudque reparare tenetur.

c. Si *poenam iusta maiorem* imposuit, iustitiam commutativam laesit et ad restitutionem tenetur. Iusta maior etiam illa poena censetur quae intra limites legis quidem continetur, sed tamen consideratis causae adiunctis et praxi tribunalium manifesto modum excedit²¹).

d. Si iudex aliquem indebite *a mulcta pecuniaria* in poenam delicti ex lege solvenda liberavit, non tenetur ad restitutionem erga eum, cui mulcta solvenda erat: etenim ille, cui ex lege mulcta solvenda est, ante sententiam iudicis non habet ius strictum in mulctam, sive fiscus sive aliquis privatus est²²).

728. De iuratis. Institutio iudicum iuratorum in nonnullis regionibus invecta est in gratiam reorum. Sunt viri ex civibus electi ad partem aliquam iudicum propriam obeundam. Indices *iurati* vocantur a iuramento, quod emittunt, se rite functuros esse officio suo. Non adhibentur nisi in causis criminalibus. Officium eorum est, ex intima persuasione sua iudicandi de exsistentia criminis et de culpa vel innocentia accusati; iudex proprie dictus deinde poenam iuxta legem decernit. Culpabilis autem, quam affirmare vel negare debent, intelligitur culpabilitas formalis, scilicet crimen cum culpa morali commissum. Sententiae, quam pronuntiant, nunquam rationem reddere tenentur; quare periculum abusus patet, nisi iurati sint viri integerrimae conscientiae.

1. Quid ad munus iudicis iurati assumitur, tuta conscientia sequi potest, dummodo voluntatem habeat nunquam affirmandi culpam, nisi de ea certo constet.

*o) S. Thomas II. q. 67. a. 1.

21) Génicot II. n. 5.

22) S. Alphonsus 1. 4. n. 196.

Cum indices iurati ordinarie sint cives scientia iuridica non instructi, qui nihilominus quandoque indicium ferre debeant in causa difficili et intricata, quaeri potest, num ipsis hoc munere fungi liceat. Verum si studeant habere animum ab inordinatis affectibus vacuum et in actionibus iudicialibus diligenter attendant, vix fieri potest, ut innocentem iudicent sontem. Quia vero iuratis non licet affirmare culpam, nisi de ea certo constet, facilius evenire potest, ut delinquentem absolvant; verum id non iuratis sed potius modo iudicandi per iudices iuratos ab auctoritate civili instituto imputandum est.

2. Cum iuratus ex lege id tantum affirmare debeat, *de quo intime persuasum sibi est*, ipsi non licet affirmare culpam, nisi de ea certo constet, etsi hac ratione quandoque delinquens absolvatur.

3. Intimam persuasionem, secundum quam sententiam suam dicant, ex actis iudicialibus sibi comparare debent, nec tamen prohibentur uti etiam notitiis privatis.

Ratio *primi* est, quia de ratione sententiae iudicialis est, ut innitatur allegatis et probatis in iudicio; ratio *secundi* est, quia lex ipsa hanc facultatem eis praebet, eo quod sententiam secundum intimam persuasionem ferre iubeat: intima enim persuasio oriri nequit, quamdiu privata scientia adversatur.

4. Si ergo privata scientia certo sciunt accusatum esse innocentem, eum liberare debent, quia persuasionem habere non possunt eum esse culpabilem; et si solum privata scientia sciunt ipsum esse nocentem, eum pariter liberare debent, quia ex actis iudicialibus, a quibus praescindi non potest, non probatur reus.

Huic ultimae sententiae, quam tuenter *Lehmkuhl* (I. n. 964), *Hürth* (De statibus n. 141), *Ballerini-Palmieri* (IV. n. 593), quia lex criminalis non permittit nec permittere potest, ut iuratus intimam persuasionem ex sola scientia privata hauriat, contradicit *Berardi* (III. n. 108), existimans legem codicis criminalis ita esse intelligendam, ut iuratus eum sontem declarare possit, de cuius culpa intimam persuasionem habeat, etsi hanc solum ex privata sua scientia hausisset.

QUAESTIO SECUNDA.

De actore et accusatore.

729. **Praenotiones**, *a. Actor* dicitur, qui in causa civili alterum in iudicium vocat, e. g. ut debiti solutionem obtineat. Ad petitionem actoris instituitur iudicium, in quo ipse causam probare tenetur.

b. Accusator dicitur, qui in causis criminalibus crimen ad competentem iudicem defert. Facta accusatione pariter ad iudicium proceditur, et accusator item obligationem in se suscipit delatum crimen probandi.

c. Denuntiator dicitur, qui delictum ad superiorem vel iudicem defert, nec tamen obligationem illud probandi in se suscipit, sed officio et prudentiae iudicis committit, num ipse velit causam prosecui, quo in casu denuntiator testis erit.

In civitate bene ordinata constitutus esse debet, qui iura et bona communia tueatur et ideo crimina persequatur ea in iudicium adducendo. Diversis temporibus hoc munus diversis demandatum erat, vel privato unicuique civi, vel publico officiali, vel officiali et civibus. Ex iure hodierno non admittitur accusatio iudicialis a privatis facta, sed ea fieri debet a persona publica ad id constituta, quae vocari solet *procurator fiscalis* seu regius (Staatsanwalt): ipsa enim auctoritas publica munus delinquentes accusandi in se suscipit. Privatis ergo hodie non relinquitur nisi criminum denuntiatio, quae quidem semper fieri *potest*, ubi de crimine commisso sufficienter constat; quandoque etiam fieri *debet*, ut mox dicetur.

730. **Obligatio accusandi et denuntiandi.** 1. *Ex iustitia commutativa accusare* tenentur, qui ex officio ad id constituti sunt. Eiusmodi sunt officiales publici, custodes silvarum, agrorum et vinearum, praefecti vectigalium etc.; et hi quidem omnes etiam cum gravi suo incommodo accusare debent, quia non solum ex caritate, sed ex iustitia ad id tenentur.

a. Ipse *procurator regius* tenetur sine acceptione personarum accusare vel poena mulctare eos, qui in crimine deprehensi vel a privatis hominibus propter crimen denuntiati sunt, dummodo lex criminalis vel poenalis iusta sit. Attamen non prohibetur mitius agere cum iis, qui ex mera levitate deliquissent.

b. Qui officio suo in re gravi desunt, reparare tenentur damna, quae communitati vel dominis ex omissa accusatione obveniunt; immo etiam mercedem pro ratione neglecti officii restituere debent.

c. Custodibus agrorum etc. in hac re mitius agere licet, si damna sunt minoris momenti nec saepius repetita, si prudenter praesumi potest domini consensus in omissam accusationem, si delinquens est valde pauper nec assuetus furtis. Ad accusationem faciendam non tenentur custodes, si delinquentes se sponte offerunt ad damnum secreto compensandum.

2. *Ex caritate vel ex lege denuntiare* tenentur homines privati in his casibus:

a. Si agitur de crimine, quod vergit in damnum commune; quo in casu denuntiatio etiam cum gravi incommodo fieri debet.

b. Si agitur de gravi damno a tertio innocenti avertendo vel ei reparando, non tamen cum gravi incommodo.

c. Si denuntiatio lege positiva praecipitur.

Tum lex civilis tum lex ecclesiastica praecipit quandoque denuntiationem faciendam; illa privatum hominem vix unquam in conscientia obligat, haec frequentius; sic denuntiandi sunt: *a.* sacerdotes sollicitantes²³⁾; *β.* clerici et religiosi nomen dantes sectae massonicae aliisque similibus associationibus²⁴⁾.

d. Nemo obligatur seipsum denuntiare, nisi denuntiatio sui ipsius sit unicum medium restitutionis alienae famae, quam quis per falsam denuntiationem vel falsum testimonium scienter laesit.

3. Ut delinquens *licite denuntiari* possit, requiritur, ut eius crimen sit certum, vel saltem ut gravia indicia aliquem de crimine suspectum reddant, sed in hoc casu crimen non est denuntiandum ut certum: alias enim ius ad famam laederetur. Licet aliquando denuntiare etiam crimen occultum: illi enim delinquentes non habent ius ad famam, quorum occultum crimen cedit in damnum commune vel in damnum tertii innocentis.

M) Cn. 904.

24) Cn. 2336 § 2.

QUAESTIO TERTIA.

De reo.

751. Declaratio. 1. *Reus* is dicitur, contra quem in iudicio agitur; in causis ergo civilibus is, a quo aliquid tamquam debitum exigitur, in causis criminalibus ille, qui de crimine commisso accusatus est.

2. In *actione iudiciali* contra reum instituta iura boni communis puniendi crimina collidunt cum iure rei in propriam famam; quem iurium conflictum alio modo solvunt iura antiqua, alio recentia. Sed ubi agitur *de subeunda poena*, eadem iura boni communis collidunt cum ingenito iure rei conservandi libertatem et vitam.

752. Ius et obligatio rei in processu iudiciali. 1. In causis *contentiosis* obligantur partes respondere iudici et veritatem dicere; nam *a.* ipsae partes voluntarie recurrunt ad iudicem ut iura sua defendant; *b.* iudex legitima potestate instructus est ad interrogandum.

2. In causis *criminalibus* vero ex iure moderno tum ecclesiastico²⁵⁾ tum civili reus non est obligatus ad confessionem proprii criminis, nec ad danda responsa quibus vincatur. Ratio est, quia in causa criminali reo concedi debet ius defensionis; defensio autem in eo est, quod negando crimen vel argumenta contraria proferendo onus probationis in iudicem devolvit; quare haec stratagemata non habent rationem mendacii sed restrictionis late mentalis: »Inquantum apparet ex actione iudiciali, hoc crimen non commisi.* Sicubi autem convictus est, hac restrictione non iam uti potest, sed fateri debet veritatem. — Uti-que reus resignare potest huic iuri et statim fateri, quod consulendum est, si in tali casu mitius punitur.

3. Ad fidem testium infirmandam ideoque ad vim testimonii minuentdam reus licite *manifestare potest eorum crimina occulta*, si id ad hunc finem necessarium est: nemo enim tenetur servare famam alterius cum gravi suo incommodo.

a. Atque id quidem licet, sive reus crimen commisit sive non commisit, sive testis ultro testatur sive coactus id facit. Attamen sub duplici tantum condicione reo id licet: «. Si manifestatio ad sui defensionem necessaria est, quia solum iure defensionis occulta crimina manifestare potest. Si ergo alia via se defendere potest, vel si manifestatio ad hunc effectum inutilis est, illicita evadit; *β.* Si testi vel accusatori non oritur damnum notabiliter maius quam ipse per revelationem a se avertere conatur: id enim oostulat ordo caritatis.

b. Revelatio occulti criminis, quae ex defectu harum condicionum illicita est, offendit tum contra caritatem tum contra iustitiam: testis enim ius habet, ne occulta ipsius crimina absque iusta causa revelentur.

“) Cn. 1743.

4. Nunquam vero licet reo, ne innocenti quidem, etsi de gravissima poena mortis ageretur, ad sui defensionem testi *per calumniam falsum crimen imponere*, etsi alia via damnum evitari non possit: est enim mendacium, quod insuper cedit in damnum alterius²⁶⁾.

735. Ius et obligatio rei in subeunda poena. 1. *Reus innocens*, qui comprehenditur vel iniusta sententia ad subeundam poenam condemnatur, comparandus est ei, qui contra iniustum aggressorem se defendere potest: in innocentem enim nec iudex nec ministri iustitiae ius ullum habent. Scandalum tamen praecavere debet reus, si quod merito timendum sit.

Non solum e satellitum ipsum comprehendentium manibus se eripere et fugere, sed etiam positive resistere potest e. g. satellites repellendo, armis terrendo; attamen vim inferre et satellites laedere non licet, quia servare debet moderamen inculpatae tutelae²⁷⁾.

2. *Reus, qui crimen commisit*, ministris iustitiae, qui ius habent eum comprehendendi et sententiam exsequendi, oboedire tenetur, ita ut eis positive non resistat et poenam iniunctam luat.

a. Reus itaque, qui iuste comprehenditur, *fugere* quidem potest ex innato iure conservandi libertatem, satellitibus autem *resistere non potest*, quia ius habent eum comprehendendi.

b. Reus, iuste captus, qui *ante sententiam iudicis* in custodia detinetur, e carcere aufugere potest, quia, cum sententia in eum nondum lata sit, non tenetur subire poenam. Id valet etiam de reo, qui post iudicis sententiam carcere detinetur non ad luendam poenam, sed ut ad poenam e. g. mortis postea infligendam servetur, quia sententia iudicis eum non obligat ad non fugiendum.

c. *Post sententiam iudicis*, qua iuste condemnatus est. in conscientia tenetur poenam iniunctam *pati* (i. e. non positive resistere), quia iuxta principium etiam in iure civili admissum >nemo tenetur poenam *ageret* (i. e. positive cooperari). Si poena sit atrox seu gravissima ut valde durus vel perpetuus career, fugere potest, quia lex humana praecipere nequit nimis dura. Iuxta alios simpliciter aufugere potest, sive poena atrox est sive non, quia non tenetur in carcere manere, sed tantum *pati*, ut in carcere contineatur²⁸⁾.

Is, cui fugere licet, etiam *carceres effringere* potest, quia licite fugae impedimenta removere et honesta media, quae ad fugam conducunt, adhibere potest. Periculum tamen incurrendi graviora mala prohibet, ne rei hoc iure utantur.

3. Qui licite fugere potest, potest etiam *custodes decipere*, praecisa tamen vi et iniuria; at custodes pecunia vel aliis mediis *corrumpere*

2e) Prop. 44 ab *Innocentio XI.* damnata: *Probabile est non peccare mortaliter, qui imponit falsum crimen alicui, ut suam iustitiam et honorem defendat.* (D. 1194).

Cf. propositio 18. ab *Alexandro VII.* damnata: *Licet interficere falsum accusatorem, falsos testes ac etiam iudicem, a quo iniqua certo imminet sententia, si alia via non potest innocens damnum evitare.* (D. 1118).

28) Cf. *Ballerini-Palmieri* IV. n. 632. *D'Annibale* II. n. 601.

non licet, quia non licet inducere quemquam, ut desit officio suo. Sed iniuste condemnatus custodem *praemonitum* (de iniustitia sententiae ad peccatum eius subiectivum praecavendum) oblata pecunia perdere posset ad hoc, ut nori cooperetur iniustitiae.

Non tenetur fugiens damnum custodum reparare nec damnum civium, quod forte ideo patiuntur, quia alii quoque captivi effugiant: horum enim damnorum ipse non est causa iniusta, cum utatur iure suo et damna solum permittat, non inferat. Damna autem effracti carceris ex communi sententia reparare tenetur, quia horum est causa nec ius habet sine compensatione ea inferendi²⁹).

754. De obligatione rei in causa civili, a. Reus non potest litem inchoare, si actionem petitoris certo iustam habet.

b. Reus, qui certo debitor est, in conscientia *debito suo satisfacere* tenetur, etsi in iudicio fuerit absolutus; nec excusatur ab hac obligatione »eo quod altera pars consenserit sententiae nec appellaverit: nam totum hoc censetur involuntarium, nec praesumitur voluisse renunciare iuri suo in foro interiori³⁰).

c. Si reus certo debitor, in iudicio autem absolutus est, litis *expensas compensare* debet, si in sui defensione usus est mediis iniustis et propterea absolutus est; quodsi mediis iniustis aut usus non est aut non propter illa absolutus est, sed propter defectum probationum, ad compensandas expensas non tenetur.

2«) Cf. *Lugo* disp. 40. n. 47. *Ballerini-Palmieri* IV. n. 633.

30) *Lugo* disp. 37. n. 187.

QUAESTIO QUARTA.

De advocato³¹⁾.

735. *Advocatus* (causidicus) est, qui alicuius partis causam in iudicio defendendam suscipit. Simile est munus *procuratoris*, qui nomine litigantis causam in iudicio tuetur.

a. Advocati obligationes quoad sufficientem *scientiam* et debitam *diligentiam* in causis agendis conveniunt cum iis, quae supra de iudice dicta sunt. Si ergo causam suscipit, cui gerendae se imparem novit, atque imperitia aut incuria suo clienti damnum infert, ad restitutionem tenetur, nisi cliens huius imperitiae conscius nihilominus ad eum confugerit. Restant obligationes, quae ad *iustitiam* causae, ad *fidelitatem* erga clientem et ad *iustum pretium* referuntur.

b. Advocato non licet causam dicere coram iudice laico *contra clericum*, sine licentia auctoritatis ecclesiasticae, nisi in casibus supra (n. 720) recensitis.

736. De iustitia causae defendendae. 1. *De causa civili*, a. Causam civilem, quam certo cognoscit iniustam, suscipere non potest; potest autem suscipere causam dubiam, etiam illam, pro qua stat minor probabilitas: saepe enim fit, ut causa, quae initio dubia aut minus probabilis videbatur, in decursu processus magis probabilis au⁴ etiam certa evincatur.

b. Si in decursu processus susceptae causae iniustitiam certo cognoscit, eam deserere debet; nec potest in hoc casu compositionem suadere, quae locum habere nequit, nisi in causa dubia: damnum enim inferret adversae parti. Si ex clientis voluntate causam iniustam nihilominus prosequitur, tenetur reparare damnum alteri parti illatum, sicut mandatarius actionis iniustae.

c. In causa defendenda non potest uti nisi mediis iustis, ne indicem ad falsam sententiam ferendam inducat; potest autem occultare ea, quibus causa sua impediri posset, quia aliam partem non decipit, sed permittit, ut decipiatur. Si mediis iniustis vincit e. g. afferendo leges falsas aut abrogatas, producendo falsos testes, afferendo falsa documenta etc., parti laesae damnum illatum reparare tenetur; primario quidem, si absque mandato clientis, secundario vero, si ex mandato clientis egit.

Adversam partem de adiunctis, quae eius causam iuvare possent, quae tamen ipsa aut ignorat aut non attendit, monere ex caritate teneri potest, ex iustitia nullatenus tenetur.

Falso documento uti in iudicio nunquam licet. Ad determinandam huius rei malitiam distinguendum est.

31) S. Thomas II. II. q. 71. cf. etiam cn. 1655 ss.

a. Si ius clientis nondum est certum, peccatum est contra voracitatem et contra iustitiam, quia alteram partem iniusto medio impedit, quominus sententiam sibi faventem obtineat.

b. Si ius clientis certum est et documentum antea existens amissum fuit, substitutio novi documenti est mendacium, at non est peccatum contra iustitiam. Immo si ius clientis certum est, etsi documentum, quod ad ius certum defendendum profertur, prorsus confictum sit, non committitur peccatum contra iustitiam sed contra veracitatem per mendacium.

c. In utroque autem casu peccari potest contra caritatem, quia sic agentes se exponunt periculo subeundae gravissimae poenae, si fraus detegatur³²⁾; quin etiam mendacium auctore *Lehmkuhl* (I. n. 824) graviter damnosum est contra bonum publicum.

2. *In causa criminali reum defendere potest, etsi illum certo cognoscat nocentem'*, modo ab omni fraude, dolo et medio illicito abste-
neat: cum enim non teneatur ad poenam nisi convictus, iure defensionis curare potest, ut probationum vis infringatur et certa criminis demonstratio impediatur.

757. De fidelitate erga clientem, *a.* Tenetur causam diligenter examinare et clientem de causa, de eius scilicet iniustitia, certitudine, probabilitate monere eique statum causae, si ipse hoc exigit aut si ea notabiliter mutatur, declarare, ne ad sumptus inutiles inducatur; quod si cum gravi culpa omittit, tenetur de damnis, quae ex hac omissione clienti obveniunt.

Advocatus, qui de *causa dubia* clientem non monet eamque amittit, damnum clientis reparare debet, si constat eum causam dubiam prosecuturum non fuisse; damnum autem reparare non tenetur, si dubium est, an causam acturus fuisset, quia de damno efficaciter illato in hoc casu non constat.

b. Tenetur ordinariam saltem industriam adhibere, tum ut in causa vincat tum ut cito eam finiat; et si ex negligentia graviter culpabili clienti damnum oritur, illud resarcire tenetur.

c. Non licet in eadem causa adversae parti succurrere, e. g. testium depositiones aut alia acta ei communicare, vel secreta clientis ei manifestare.

758. De taxis exigendis, *a.* Pro causa, quam egit, iustum stipendium accipere potest, at ultra iustum stipendium nihil ei exigere licet. Quare si stipendium a competente auctoritate taxatum sit, ei standum est, si vero nullum taxatum fuerit, iudicio prudentum determinandum est.

³²⁾ *Ballerini-Palmieri* IV. n. 608.

b. Lex, c|ua stipendium taxatur, potest esse poenalis aut praeceptiva ex iustitia legali aut praeceptiva ex iustitia commutativa. Solum in hoc ultimo casu ad restitutionem tenetur, qui'sumendo taxam iusta maiorem legem violavit.

c. *Causas pauperum* gratis agere tenetur secundum praeceptum caritatis; itaque *a.* iis, qui in extrema necessitate versantur, sub gravi et cum gravi suo incommodo; *β.* iis, qui in gravi necessitate versantur, sub gravi quidem, sed non cum gravi incommodo; *γ.* iis tandem, qui in communi necessitate versantur, sub levi, si commode potest, succurrere tenetur. Sufficit ergo, si his aliquid auxilii vel consilii impendat, quando ab aliis laboribus vacat.

d. Non tenetur sponte auxilium praebere, sed iis tantum, qui eius auxilium implorant; petentes repellens contra caritatem peccat, si praevidet eos propterea grave damnum passuros esse.

QUAESTIO QUINTA.

De testibus.

759. Praenotiones. 1. *Testes* dicuntur personae aptae, quae ad fidem alicuius rei adstruendam adhibeantur. Quinam possint esse testes, quinam non possint, docent iura.

2. De ratione testis est, ut factum, de quo testatur, *sciat*; scire autem testis illud tantum censetur, quod suis ipse sensibus percepit.

3. Testis in causa civili et plerumque etiam in causa criminali *iuramento* se obligare debet ad solam veritatem eamque integre dicendam.

4. Leges antiquae determinatum numerum testium. (saltem duos) ad crimen probandum requirebant; iura vero moderna certum numerum testium non exigunt, adeo ut etiam *unus testis* ad reum condemnandum sufficiat; non tamen nudum eius testimonium,, nisi alia indicia contra reum accedunt, ad hoc sufficit.

5. Testis non tenetur testimonium, dicere nisi in *legitimo iudicio*, i. e. nisi iudex legitime et iuridice interroget³³⁾.

Clericus, qui sine licentia auctoritatis ecclesiasticae in iudicium laicum citatur, a iudice civili *illegitime* interrogatur, item *testis*, qui contra clericum citatus est³⁴⁾.

740. De obligatione comparendi in iudicio. 1. Nulla existit obligatio *sponte se offerendi ad testandum* nisi in duplici casu: *a.* si id necessarium est ad grave damnum reipublicae avertendum; *ex iustitia legali* etiam cum gravi incommodo ad id obligamur; *b.* si necessarium est ad grave damnum proximi avertendum: *ex caritate* ad id tenemur, si absque gravi incommodo fieri potest.

a. Ubi tamen de sola punitione criminis praeteriti agitur, nemo sponte ad testandum se offerre debet, quia ex omitta tali punitione respublica vix leve damnum patitur.

β. Si quis condemnatus est ob crimen, quod scias patratum ab alio, non teneris prodere malefactorem ad liberandum innocentem, modo malefactor non sit causa iniusta, ob quam condemnatus sit innocens: nemo enim tenetur succurrere proximo cum gravissimo alterius damno, si hic se prodere non tenetur³⁵⁾.

2. Qui a legitima auctoritate *ad testandum citatus est*, *ex iustitia legali* comparere tenetur: superiori enim legitime praecipienti paren-

³³⁾ Iudex *legitime* interrogat, si est legitimus iudex i. e. si non solum in genere, sed in specie pro hac causa potestate judiciali instructus est: *iuridice* interrogat, si in processu iudiciali ad normam iuris instituto interrogat. Cf. cn. 1755.

³⁴⁾ Cn. 120.

³⁵⁾ Cf. *Lugo* disp. 39. η. 1 s.

dum est. Haec obligatio per se gravis est, nisi de re levis momenti agatur vel testimonium non sit necessarium.

3. Testis, qui *se abscondit*, ne citetur a iudice *a.* non peccat contra oboedientiam., quia praeceptum iudicis ei nondum intimatum est; *b.* nec contra iustitiam, quia alter ius ad eius testimonium non habet; *c.* potest autem peccare contra caritatem proximi, si eius testimonium necessarium est ad aliquod grave damnum avertendum.

4. Testis, qui *post citationem fugit* *a.* peccat contra oboedientiam iudici debitam; *b.* non peccat contra iustitiam commutativam, quia citatio non imponit obligationem iustitiae commutativae, sed ad summum quandoque iustitiae legalis.

741. De obligatione testandi. 1. Tenetur testis ex iustitia legali iudici interroganti simpliciter iuxta conscientiam suam respondere, *nisi legitime excusetur*. Etiam haec obligatio per se gravis est.

a. Testis, qui in iudicio falsum testimonium dicit, peccat; *a.* contra *veracitatem* mentiendo; *β.* contra *religionem*, si, ut fieri solet, iuramento promisit se verum dicturum esse; *γ.* etiam contra *iustitiam commutativam*, si falso suo testimonio alteri damnum infert.

b. Aliud est veritatem occultare, aliud falsum testari; qui negando se quidquam scire veritatem occultat, positive damnum non infert, sed solum illud non impedit, quare non peccat contra iustitiam commutativam excepto casu, quo ex officio vel ex contractu testari tenetur.

c. Si testis ex prolato falso testimonio causa est, ob quam reus absolvatur et hac ratione fiscus mulcta pecuniaria privetur, non tenetur ad reparationem damni erga fiscum. Iudex enim non tenetur reparare damna, quae ex non imposita mulcta pecuniaria fisco obvenerunt, ergo neque testis³⁶⁾.

2. *A testimonio dicendo*, etsi iudex legitime et iuridice interroget, *excusantur*³⁷⁾ :

a. Confessorius, qui rem novit ex confessione sacramentali, idque in omni prorsus casu.

b. Qui rem solum novit sub secreto naturali vel commisso, exceptis illis casibus, in quibus etiam secretum naturale vel commissum obligare cessat.

Ideo a delicto manifestando excusantur (immo prohibentur) consilarii, advocati, medici, nisi eadem res aliunde eis innotuerit, item nisi revelatio necessaria sit ad grave damnum commune vel grave damnum innocentis avertendum.

c. Qui ex testimonio sibi vel suis rationabiliter timet grave damnum, nisi tamen damnum publicum vel privatum, quod ex negato testimonio sequitur, notabiliter praevaleat. Ideo *contra cognatos* ordinarie nemo tenetur testari, nisi agatur de praecavendo damno publico, quia praeceptum iudicis non obligat cum tanto incommodo.

36) Cf. *Lessius*, De iustitia l. 2. c. 13. n. 70 ss.

37) Cf. cn. 1755 § 2. S. *Thomas* II. 11. q. 70. a 1. et 4.

d. Qui per iniuriam in cognitionem rei pervenit e. g. aperiendo litteras alienas vel per vim aut fraudem alium inducendo ad revelationem.

e. Qui factum, de quo testari debet, non certo cognoscit, si e. g. illud accepit ab hominibus non satis fide dignis.

Si ergo iubetur dicere, quae *scit*, celare potest ea, quae ab aliis audivit; et si iubetur dicere, quae ab aliis *audivit*, celare potest ea, quae accepit ab hominibus non omnino fide dignis.

/. Qui scit reum in conscientia non peccasse, si e. g. is de furto accusatur, qui rem sumpsit ad occulte se compensandum. testis enim respondere potest ad mentem interrogantis; mens autem iudicis est inquirere in delicta. In causa tamen civili, in qua de sola culpa iuridica agitur, testari debet, etsi reus culpam theologicam non commiserit.

g. Qui solus delictum vel delicti auctorem cognoscit: nisi enim aliud testimonium vel saltem alia delicti indicia afferri possint, reus condemnari nequit.

Nota. In omnibus hisce casibus testis, qui iustam celandae veritatis causam habet, dicere potest se *nescire*: haec enim verba ex adiunctis intelligi possunt de scientia, de qua in praesenti interrogatur³⁸).

742. De obligatione falsi testis. Qui falsum testimonium dixit, tenetur:

a. Ad *revocationem* testimonii; si materialiter seu ex errore illud dixit, tenetur, quando revocatio alteri utilis est, sibi vero grave damnum non affert; si autem formaliter seu scienter illud dixit, tenetur, quando alteri utilis est, sibi vero non maius damnum affert, quam alteri ex falso testimonio oriri potest; ergo etiam cum periculo vitae, si in idem periculum alterum coniecerit, quia in aequali damno potius ratio habenda est innocentis.

b. Ad *restitutionem* sub hac triplici condicione: *a.* si alteri suo falso testimonio vere damnum intulit (causa efficax); *β.* si sciens id fecit, i. e. si scivit se falsum testimonium dare et se de effectibus illius teneri (culpa theologica); *γ.* si bona fide quidem falsum testimonium dedit, sed postea illud non revocavit, etsi commode potuisset et revocatio alteri utilis fuisset, quia damnum non impedivit, quod ex sua actione materialiter iniusta alteri secuturum praevidit.

38) Génicot II. n. 17.

QUAESTIO SEXTA.

De medicis³⁸⁾.

De obligatione habendi sufficientem *scientiam* et adhibendi *diligentiam* rei gravitati proportionatam constat ex iis, quae supra (n. 720) dicta sunt; de obligatione vero *succurrendi pauperibus* huc transferenda sunt, quae supra (n. 738) de advocatis dicuntur.

745. De cura infirmi suscipienda. 1. Medicus, qui stipendio conductus non est, infirmos iuvare solum *ex caritate* tenetur.

Hinc grave peccatum committit, si gravi morbo laborantem iuvare renuit, ubi alius medicus non adsit neque ipse propter grave incommodum excusetur.

2. Medicus, qui infirmi curam susceperit, ex contractu cum hoc tacite inito *ex iustitia* tenetur: *a.* meliore et certiore modo, quo moraliter potest, infirmum iuvare; *b.* eum non deserere, etsi morbus evadat contagiosus, nisi alius inveniatur, qui eius curam agat.

3. Medicus, qui stipendio conductus est, *ex iustitia* tenetur: *a.* quavis hora etiam noctis et cum gravi suo incommodo accurrere, nisi certo sciat ex dilatione nullum damnum infirmo secuturum esse; *b.* etiam tempore *morbi contagiosi* infirmos iuvare.

744. De remediis adhibendis. 1. Tenetur medicus adhibere *remedium*, quod existimat *tutius*; si ergo habet *certum*, illud adhibere debet omisso dubio; si non habet nisi dubia, adhibere debet *probabilius*, quia aegro meliore, quo potest, modo consulere debet.

a. Si desperata est salus infirmi nec adest nisi remedium *dubium*, quod scilicet prodesse et nullo modo nocere potest, illud adhibere *potest et debet*, quia hac ratione succurrit infirmo meliore, quo potest, modo.

b. Si desperata est salus infirmi nec adest nisi remedium *dubium*, quod scilicet sanitatem afferre sed etiam mortem accelerare potest, illud adhibere licet, modo aliquam vel levem rationem habeat putandi illud esse profuturum, quia haec ratio efficit, ut nocumentum ex remedio evadat minus, et spes emolumenti maior⁴⁰⁾.

c. Si aegroti salus desperata non est, non licet adhibere remedium *dubium*, quod scilicet prodesse et nocere potest, quia fieri potest, ut mors dubia reddatur certa. In hoc casu naturae committendum est, ut ipsa se sublevet, praesertim si aegrotus esset *invitus*; si ergo inscio aegroto adhibetur remedium hoc sensu *dubium*, saltem de interpretative eius consensu constare debet.

2. Cum vitam alienam periculo exponere sit *in se malum*, nunquam licet *explorare remedium* cum periculo sanitatis aut vitae, ne cum consensu quidem infirmi, quippe qui vitae suae non sit dominus. Nec valet ratio, quod remedium, semel cognita eius virtute, aliis futurum sit sa-

30) *Pius XII.* Allocutio 19. X. 1953 (A. A. S. 45 [1953] 744—754). S. Payen, *Déontologie médicale* (Zi-ka-wei 1935). E. F. Healy, *Medical Ethics* (Chicago 1956).

40) Cf. *Burghaber*, *Centuriae casuum* I. n. 12.

lutare, quia non licet facere malum, ut aliis eveniant bona. Liceret tamen remedium explorare cum consensu infirmi, si ageretur de damno levi, quod facile reparari potest.

3. Omnino abstinere debet ab adhibendis *remediis et operationibus illicitis*, cuiusmodi sunt: *a.* procuratio abortus; *β.* remedia vel operationes quae directe ad sterilitatem procurandam adhibentur; *γ.* craniotomia; *δ.* usus morphii, opii, cocaini etc. eo modo et gradu, quo haec menti et corpori nocent, et eiusmodi⁴¹). Num liceat adhibere hypnotismum, inferius dicitur.

a. Illicitae enim et iniustae dicendae sunt tum operationes, quibus infirmus sine suo consensu exponitur periculo vitae, tum illae, quibus infirmus illicite consentiens vitae periculo se exponit. Iam vero gravi periculo vitae solum ad auferendum notabile vel periculosum incommodum se exponere licet. In tanta proclivitate, quae nunc exsistit, temere peragendi quascunque operationes chirurgicas adhibendique remedia nociva vel dubia, praesertim in nosocomiis pauperum atque infantium, medici facile contra iustitiam delinquant, ut etiam ad reparanda damna teneantur.

b. Ad auferendos partus dolores hypnosim vel narcotica adhibere non videtur illicitum, dummodo sanitas matris et infantis non exponatur periculo et mater pluries inter pariendum ad breve tempus ex anaesthesia excitetur, ne eius affectus erga infantem damnum patiatur. *Methodus psycho-prophylactica*, quae per aptam matris instructionem auferre vult falsam opinionem de partu et timores dolorum in partu, nihil peccaminosi in se continet. Sententia divina: »In dolore paries filios* (Gen. 3, 16) non vetat dolorem subicere potestati hominis (Gen. 1, 28) et cum maternitas semper difficultates afferat, vera manet. Mitigatio dolorum in partu potest etiam diminuere periculum abusus in matrimonio⁴²).

4. Graviter *contra castitatem* peccat medicus, qui sine vera necessitate vel manifesta utilitate inspicit vel tangit organa genitalia mulierum cum periculo vel proprio vel alieno; et gravius ille, qui consilia dat infirmis, quae legi morali directe adversantur, ut procurandi abortum, peragendi onanismum, pollutionem.

745. Obligatio quoad infirmum. 1. *hire naturali* medici tenentur infirmum, qui in proximo mortis periculo versatur, *vel per se vel per alium monere de gravi periculo*, ut sacramenta suscipiat et res suas temporales componat, si monitio ad gravia damna evitanda necessaria est: ex caritate enim tenentur grave malum a proximo remove, si absque gravi incommodo possunt.

a. Si alii infirmum monere aut non vellent aut non possent, item si infirmus aliis de periculo monentibus non crederet, ipse medicus eum monere tenetur.

41) Cf. *Capellmann-Bergniann*, *Medicina pastor*¹ p. 32 ss.; 76 ss.

42) *Pius XII.* Allocutio 8. 1. 1956, A. A. S. 48 (1956) 82—93.

In duplici tamen casu ab hac monitione facienda accedente incommodo excusatur: «. si morali certitudine sciret aegrotum esse in statu gratiae resque temporales iam composuisse; β . si eadem certitudine sciret, eum adeo in sua impietate obfirmatum esse, ut etiam monitus sacramenta respueret.

b. Concilium Lateranense IV. sub *Innocentio 111.* (1215) decreverat, ne medicus infirmi (periculose decumbentis) curam susciperet, nisi confessus fuerit. S. *Pius V.* constit. *Supra gregem* (8. mart. 1566) hoc decretum confirmavit et simul praecepit, ut medici, antequam ad doctoratum promoverentur, iuramento promitterent se infirmum gravi morbo laborantem, antequam eius curam susciperent, de confessione facienda monituros et eum, qui intra tres dies confessus non fuerit, non amplius invisuros esse. Attamen leges istae in plerisque regionibus nunquam sunt receptae, ubi vero receptae erant, in desuetudinem abierunt.

Pius XII. (Allocutio ad medicos Italiae in societate, ut aiunt S. Lucae, coadunatos die 12. nov. 1944) legem caritatis urgens dicit, *^graviter errare** medicum utentem restrictione (etsi late mentali), quae etiam intelligi possit ac si mortis periculum absit, et putantem semper ita loquendum esse, ut valetudini quam minime noceatur.

2. Tenentur *servare secretum* de iis, quae solum in cura infirmi perceperunt, et quidem

a. secretum naturale tum de iis, quae ex ipsa cura, tum de iis, quae occasione curae perceperunt, si eorum revelatio aut aegroto aut aliis displicentiam vel damnum afferret;

b. secretum commissum de iis omnibus, quae *ex cura* infirmi circa aegrotum aliosve cognoverunt. A servando secreto excusantur, si adest causa proportionate gravis illud revelandi. Eiusmodi causa est praecipua bonum commune, ut si agitur de denuntiando morbo contagioso, ne tota communitas inficiatur.

Non tamen quaevis ratio boni communis sufficit, ut medicus secretum revelare possit, sed considerandum est, quodnam bonum praeponderet, num bonum commune an bonum, quod in servando secreto medicorum continetur. Quoad ius immo et obligationem revelandi secretum ad *grave damnum proximi innocentis avertendum* e. g. revelandi sponsi occultum morbum, ne matrimonium contrahatur cum periculo inficiendi futuram uxorem, auctores dissentiunt cf. n. 670; alii enim censent custodiam, alii revelationem secreti bono communi magis prodesse. Non peccabit medicus, qui sponsum monet, ut aut morbum manifestet aut a matrimonio desistat et, si noluerit, sponsae aut parentibus eius rem manifestet.

746. Obligatio quoad expensas. 1. Tenentur ex iustitia cavere *inutiles expensas*.

Ideo peccant, si sine necessitate alios medicos advocant; si lucri causa visitationes sine utilitate multiplicant; si pro visitationibus nimium stipendium exigunt; si curationem diutius protrahunt; si remedia inutilia vel superflua praescribunt.

2. Iniuste agunt, si pretium ordinario maius exigant: qui enim medici operam in communi infirmitate petit, implicite cum eo de ordi-

nario pretio convenire censetur. Pretium ordinarium usu determinatum et pro diversa hominum condicione diversum est.

Si servitia extraordinaria a medico petuntur e. g. difficilis operatio chirurgica, quae singularem peritiam supponit, et pactum de pretio solvendo non praecessit, non licet ei quodvis pretium pro lubitu exigere, sed illud, in quod infirmus tacite consentire censetur; tacite autem consentit in pretium, quod ratione habita laboris, difficultatis etc. proportionem habet cum stipendio, quod iidem peritissimi pro ordinariis servitiis a personis eiusdem condicionis exigere solent¹³⁾.

Num liceat infirmo, cuius desperata est salus, praebere remedia innoxia quidem, sed etiam inutilia.

Licet cum consensu praesumpto infirmi et monitis eiusdem cognatis, modo expensae non sint magnae. Si enim infirmus hinc quidem turbatur, eo quod nihil ei praescribitur, inde vero solatio afficitur, eo quod aliquid ei praebetur, remedia non sunt dicenda prorsus inutilia, adeo ut consensus infirmi in hoc casu facile nraesumi possit.

De hypnotismo⁴³⁾

747. Eius natura. 1. *Hypnotismus active* significat artem producendi in alio somnum artificialem et peculiaria phaenomena cum hoc somno connexa; *passive* significat complexum phaenomenorum, quae durante somno hypnotico producuntur.

Nomen hypnotismi recenter inventum est (a *lac. Braid* t 1860). Res hoc nomine significata iam pridem cognita erat, praesertim vero a magnetismo animali seu mesmerismo, qui initio solim ad morbos curandos inserviebat, hypnotismus quoad rem vix differt, nisi in modo inducendi statum somni.

2. *Hypnosis* est status somni plus minusve profundi, a quo totus complexus phaenomenorum nomen hypnotismi accepit. De natura hypnoseos auctores diversa quidem opinantur, illis tamen assentiendum videtur, qui censent hypnosin cum somno naturali essentialiter quidem convenire, eo vero potissimum differre, quod hypnotizatus sit »suggestibilis« i. e. ab hypnotizante dependeat eiusque influxui pateat, deliberata vero intellectus et voluntatis activitas cesset.

3. Hypnotismi *phaenomena* haec duo potissimum distinguuntur:

a. *Hypnosis* seu status somni. Ex hoc somno, in quem ab hypnotizante variis modis conicitur, hypnotizatus ordinarie a solo hypnotizante revocatur; quodsi non revocetur, post aliquod tempus sponte ad se redit. Durante hoc somno cum hypnotizante conversari potest, ac si esset in statu vigiliae, expergefactus autem vix ullam eorum memoriam tenet, quae tempore hypnoseos acciderant.

b. *Suggestio*, quae est influxus, quem hypnotizans in personam hypnotizatam exercet ita, ut personae hypnotizata in omnibus subiciatur voluntati et imperio

43) *Génicot-Salsmans* 11. n. 21.

**) *Pius XII.* Allocutio (24. 11. 1957) de anaesthesiologia A. A. S. 49 (1957) 140 ss. coli, allocutione habita 8. 1. 1956 A. A. S. 48 (1956) 82 ss. *Capellmann-Bergmann*, Pastoralmedizin¹⁰, 141 ss; *L. Ruland*, Handbuch der praktischen Seelsorge, I. 346—353 (München 1935); *A. Niedcrmeycr*, Handbuch der speziellen Pastoralmedizin, V. 399 ss (Wien 1952).

hypnotizantis, et non solum tempore somni, sed etiam postea accurate exsequatur, quae sibi iniuncta sunt. Sensibus nihil aliud percipit, videt tamen et audit hypnotizantem, intellectus, praesertim vero voluntas, ab hypnotizante dependet ita ut eius nutui-fere in omnibus caece obtemperet; aliam autem activitatem deliberatam hae potentiae non exercent. Attamen si somnus non est profundus, persona hypnotizata non recipit suggestiones, quae sunt contrariae eius conscientiae, sed servat suam voluntatem.

4. *Finis* propter quem hypnotismus exercetur, multiplex est. *a.* a *medicis* adhibetur ad varios morbos praesertim nervorum curandos et ad sensus ante operationem chirurgicam sopiendos; *b.* ab *artificibus* (e. g. a pictoribus) ad comparandum sibi exemplar (Modell), quod diu eundem situm retineat et eundem affectum internum compositione oris exprimat; *c.* a *iudicibus* in causis criminalibus, ut a reis vel testibus confessiones sibi utiles expiscari possint, *d.* a *parentibus* et magistris ad iuvandam educationem: quae enim tempore hypnosis hypnotizato suggeruntur, ea ipse postea in statu vigiliae vi cuiusdam propensionis ex hypnosi retentae saltem per aliquod tempus sedulo exsequitur, *e.* Tandem hypnotismus *publice* coram multis recreationis causa ad pascendam curiositatem exercetur.

748. Eius phaenomena naturalia esse videntur. 1. Non desunt, qui opinentur hypnotismi phaenomena viribus naturalibus produci non posse, sed praeternaturalibus effici; et cum nefas sit influxum divinum in hac re praesumere, totum hypnotismum daemoni tribuunt

Nomine hypnotismi quandoque etiam phaenomena spiritistiea comprehenduntur: cum enim a phaenomenis hypnoticis pronus sit transitus ad spiritistiea. haec reipsa cum illis non raro connectuntur, praesertim cum daemon eiusmodi rebus facile se immisceat et homines a naturalibus ad superstitiosa propellat Auctores, qui hypnotismum superstitiosum ac diabolicum dicunt, etiam phaenomena spiritistiea nomine hypnotismi significare videntur.

2. Etsi ecclesia quaestionem de origine horum phaenomenorum non solvit, constat tamen ecclesiae iudicio haec non esse certo superstitiosa.

Ex responsione enim s. *Officii* 26. iul. 1899 patet s. sedem quaestionem de liceitate hypnotismi et suggestionis hypnoticae solvere noluisse; ideo solum condiciones determinat, sub quibus eiusmodi experimenta fieri possunt, praemissa scilicet protestatione, quod agentes in factis praeternaturalibus nullam partem habere volunt.

3. Tum ipsa phaenomena in se considerata tum media, quibus producuntur, vires naturae transcendere non videntur.

a. Ipsa enim phaenomena vel prorsus eadem vel eis saltem apprime similia sunt, quae etiam extra hypnosim in infirmis, dormientibus, somnambulibus, hallucinantibus vel delirantibus deprehenduntur; haec vero, etsi magnam partem extraordinaria, certo tamen naturalia sunt.

b. Media, quae adhibentur ad producendam sive hypnosim sive phaenomena hypnotica, sunt naturalia eorumque mediorum vires ad hos effectus producendos sufficiunt: horum enim effectum potissimus est *suggestio*, quae in influxu hypnotizantis in phantasiam personae hypnotizatae potissimum consistit. Imaginationes phantasiae naturali necessitate consequuntur inclinationes appetitus sensitivi aliarumque potentiarum atque activitates externae, quae illis consen-

taneae sunt, iam vero in statu vigiliae omnes istae activitates reguntur intellectu et voluntate, in hypnotizato autem, in quo potentiae superiores deliberatam operationem non exercent, sequuntur spontaneos impulsus atque influxum hypnotizantis, prout similia etiam in somnambulis deprehendimus.

749. De eius liceitate. 1. Hypnotismus *per se illicitus est*. *a. Nocet sanitati*: ex testimonio enim medicorum exercitio hypnotismi, praesertim si exercetur a non peritis, periculum sanitatis inducitur; frequenter autem sanitas sive mentis sive corporis reipsa detrimentum patitur, cum totum systema nervorum hypnosi plus minusve afficiatur⁴⁵).

b. Adversatur per se naturali honestati idque multipliciter: *a.* non licet sine iusta causa modo violento se privare usu rationis; *β.* non licet voluntatem suam alieno arbitrio plane subicere, adeo ut quis alterius voluntate uti atque abuti pro lubito possit; *γ.* non licet alteri praebere occasionem peccandi; hypnotizans autem potest abuti persona hypnotizata ad peccandum, potest secreta cordis eius indagare, per suasionem criminis ei suggerere etc.; *δ.* hypnotizans potest crimen committendum hypnotizato suggerere, quod ipse deinde in statu vigiliae, vix servata libertate, committet.

2. Ad morbos tamen curandos (et ad scientiam promovendam) sub certis condicionibus *licite adhiberi posse videtur*.

a. Condiciones autem sunt sequentes: «. Ut detrimentum sanitatis, quantum fieri potest, praecaveatur, ideoque hypnotismus solum a medico in hac arte perito exerceatur.

β. Ut aliud medium aptius recuperandae sanitatis non supersit: cum enim hypnotismus ex se periculosus sit, licite adhiberi non potest, nisi ad excludendum maius malum, quam illud est, quod hypnotismus inducere potest.

γ. Ut certo constet hypnotizantem non esse abusurum sua potestate, quam in voluntatem hypnotizati exercere potest: neque enim ad breve tempus licitum est voluntatem suam alieno arbitrio submittere, nisi constet exclusum esse periculum cuiusvis abusus.

δ. Ut adsit consensus infirmi, qui sine consensu citra iniuriam nec usu rationis et liberi arbitrii privari nec periculo valetudinis exponi potest.

b. Ad morbos curandos. Sine iusta causa non licet nec se nec alios periculo damni corporis vel animae exponere; sed praeter sanitatem (et scientiam) nullus alius finis continet causam sufficientem, propter quam periculum damni spiritualis vel corporalis induci possit.

Nota. Salutares effectus per hypnosin producti a recentioribus medicis in dies magis in dubium vocantur. Quod hocce remedio non morbi organici, sed solum affectae atque impeditae functiones nervorum sanari possint, medici iam diu affirmarunt; nunc vero experientia edocti concedunt etiam nervorum malas affectiones solum ex parte atque ad tempus aliquatenus leniri, morbum vero ipsum fere semper iterum redire

45) Ideo factum est, ut hypnotismus publicus a plerisque guberniis penitus interdiceretur, usus hypnotismi privati restringeretur. Cf. A. A. S. 49 (1957) 141 s.

c. Plerique auctores usum hypnotismi absolute interdiciunt ut *Ballerini-Palmieri, Villada, Franco, Bucceroni, Marc* etc.; *Capellmann*^{4*)} tamen, *Aertoys, Berardi* et *Génicot* non solum ut *Lehmkuhl* et *D'Annibale* ad morbos sanandos, sed etiam >ad explorandas vires naturaec, ergo ad fines scientificos illum permittunt. Quod concedendum est supposito consensu personae hypnotizandae, si moraliter certo ex hypnosi non imminet nisi periculum damni, quod facile reparari potest

Nota. Haec omnia dicta sint de suggestionem, quae in statu hypnosis seu somni artificialis fiat: suggestio enim, quae vel *in statu vigiliae* vel tempore *somni naturalis* fit, a damnis de quibus supra sermo erat, immunis est, proindeque licite adhiberi potest, dummodo ea, quae suggeruntur, honesta atque utilia sint.

<<) Cf. p. 155.

LIBER SECUNDUS.

De praeceptis clericorum.

750. *Clericus* (κλήρο — sors), in sortem seu partem Domini electus, est homo Christianus, qui servitio et cultui divino specialiter deputatus est. Nomen clerici latius et strictius accipitur. Latius significat quemvis hominem Christianum, qui cultui et servitio divino specialiter deputatus est, sive haec deputatio fit per susceptionem ordinum sive per professionem religiosam. Hoc igitur sensu nomine clerici comprehenduntur etiam omnes religiosi, fratribus iaicis et monialibus non exceptis. Strictius significat illos tantum, qui aliquo ordine ecclesiastico vel saltem prima tonsura divinis ministeriis deputati sunt.

In favorabilibus nomen clerici primo, in odiosis autem altero sensu accipitur, quo eodem strictiore sensu etiam hic de praeceptis seu de obligationibus clericorum sermo est.

Nota. Quum de obligationibus clericorum ex instituto agant canonistae, sufficiat hoc loco dicere: *a.* de vocatione ad statum clericalem; *b.* de officio divino; *c.* de obligatione erogandi bona superflua pauperibus.

QUAESTIO PRIMA.

De vocatione ad statum clericalem¹).

751. De ipsa vocatione eiusque necessitate. 1, Nomine *status clericalis* hic intelligitur condicio eorum, qui ordinem sacrum suceperunt: cum enim condicio eorum, qui solum ordinibus minoribus initiati sunt, nondum sit ex obligatione constans atque immobilis, clerici ordinum minorum nondum habent statum proprie dictum.

2. Duplex distinguitur *vocatio*: *externa, canonica*, quae in eo consistit, quod ordinandus probatus et electus ab episcopo ad statum clericalem **admittitur**(*in vocato*), quae consistit in talibus qualitatibus candidati, quales requiruntur, ut episcopus eum rite vocare vel admittere possit; quae utique comprehendit etiam gratias supernaturales a Deo datas in hunc finem²).

D *Ballerini-Palmieri* IV. n. 224 ss. *Génicot* 11. n. 24 ss. *Aem. Berardi*, De clerico ad ordines sacros initiando (Faventiae 1888). *Vermeersch*, De vocatione religiosa et sacerdotali (Brugis 1903). *Van Acken*, Der Priesterberuf (Essen 1952), *Quatember Matth.*, De vocatione sacerdotali animadversiones (Turin 1950). *Epist. Card. Secr. St.* 2. iul. 1912. A. A. S. 4 (1912) 485. *Mulders*, La vocation au sacerdoce (Bruges 1925). *Enc. Ad cathol. sacerdotii* A. A. S. 28 (1936) 24—53.

2) De hac loquitur Cn. 1353, 1357.

3. *Requiri vocationem externam* ex eo patet, quod episcopus probare debeat, quos ad statum ecclesiasticum admittat, antequam eis ordines conferat. Antecedenter ad hanc vocationem *nemo ius habet ad ordinationem*.

Hoc sensu intelligenda sunt verba: *Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo tamquam Aaron*²⁾: et alibi ait apostolus: *Manus cito nemini imposueris*³⁾. *Hi autem* (diaconi) *probenentur primum et sic ministrent nullum crimen habentes*⁴⁾.

4. *Requiri vocationem internam* ad statum clericalem ex his elucet: eadem voluntate, qua Christus sacrificium et sacramenta in ecclesia voluit esse perennia, eadem voluit etiam semper adesse idoneos ministros; cum autem non omnes sint ministri in ecclesia, sed solum quidam a laicis distincti, non omnibus proponitur invitatio ad hunc statum; nec propria voluntate aliquis sacerdos fieri potest.

Signa vel condiciones huius vocationis sunt: *recta intentio*, qua ipse ultro et non ex rationibus mere humanis vel respectu parentum hunc statum amplecti velit; et *idoneitas*, quae praeter naturae dotes, ut ingenium sufficiens et scientiam, comprehendit gratiae dotes, elucentes ex vita sancta et probata, ita ut spes fundata habeatur candidatum munus recte obitutum et obligationes sancte servaturum. Non autem postulatur, saltem necessario et de lege ordinaria, quaedam interna locutio vel invitamentum Dei. Quicumque ergo idoneus et recta intentione aspirat ad sacerdotium, episcopo se praesentare potest⁵⁾.

5. Qui vocationem divinam ad statum clericalem certo cognitam *non* *""but sequitur*, peccare non videtur, nisi ex contemptu vel aliis motivis peccaminosis agat.

a. Cum haec vocatio solum sit invitatio ad altiorem statum, quae strictum praeceptum non involvat, is, qui eam non sequitur, propter hoc peccatum proprie dictum non committit. Insuper eatenus hoc esset peccatum, quatenus is, qui Deum vocantem non sequitur, se privat gratiis ad salutem obtinendam necessariis; Deus autem nemini negat gratias ad salutem sufficientes, immo ope orationis obtineri possunt etiam gratiae efficaces.

6. Qui sciens se non habere eam intentionem vel idoneitatem, de qua supra, ordines maiores suscipit, antequam intentionem correxerit et experimento probaverit se sine nimia difficultate obligationes vitae sacerdotalis explere posse, graviter peccat.

Ratio est, quia lex naturalis prohibet, quominus quis statum (praesertim altiorem et non mutabilem) aggrediatur, qui se non moraliter idoneum existimat ad onera eiusdem ferenda. Secus seipsum periculo graviorum peccatorum et statum sacerdotalem despectui et inefficaciae exponit⁷⁾.

3) Hcbr. 5, 4. De vocatione externa hoc loco sermo est. Ideo *Catechismus romanus* (p. 2. c. 7. q. 3): >Vocari autem a Deo dicuntur qui a legitimis Ecclesiae ministris voeentur.<

2) 1. Tim. 5, 22.

c) Ibid. 3, 10. Cf. *Concilium trid.* sess. 23. c. 5. De reform.

4) Enc. *Ad c. sacrd.* 1. c. p. 40, cf. etiam approbationem libri /. Lahitton, *La vocation sacerdotale*. (A. A. S. 4 [1912] 485.)

7) *Catcch. Rom.* 1 c.

752. De probandis clericis ad sacros ordines promovendis. 1. Ex multis ecclesiae legibus episcopo gravis obligatio incumbit sedulo probandi clericos sacris ordinibus initiandos atque arcendi indignos, qui pravis moribus imbuti sunt. Quamvis habitus cuiusvis peccati gravis ordinandum reddat indignum, id tamen maxime valet de vitio luxuriae, quocirca leges ecclesiae explicitè exigunt, ut ordinandi sint *probatae castitatis*.

a. *Et hi autem (diaconi) probentur primum et sic ministrent*⁸⁾.

b. Nemo ad sacrum ordinem permittatur accedere, nisi aut virgo aut probatae castitatis existat^{®)}.

c. Subdiaconi et diaconi ordinentur habentes bonum testimonium et in minoribus ordinibus probati ... qui sperent Deo auctore se continere posse¹⁰⁾.

d. Codex necessitatem vocationis tum internae tum externae atque statui clericali convenientem educationem considerans complura praecepta tum pro minoribus tum pro maioribus seminariis statuit, quibus pueri et clerici in scientia et pietate sedulo informantur¹¹⁾, insuper explicitè statuit, *illicite* ordinari, qui convenientibus moribus praeditus non est.

e. Huc pertinent etiam quae praescribuntur de scrutinio instituendo et de attestatione sub iuramento facienda ab ordinando, se recte intellexisse legem coelibatus et integre servaturum¹²⁾.

2. Contra antiquiores auctores omnino urgendum est has leges non solum episcopum, sed etiam *rectores seminarii, ordinandum* eiusque *confessarium* afficere, adeo ut ordinandus vi harum legum sub gravi prohibeatur ad ordines accedere, nisi ab habitu peccandi praesertim contra castitatem iam se emendaverit, confessarius vero *sub gravi* teneatur absolutionem negare clerico cum pravo habitu ad sacros ordines accedere volenti, etsi alias dispositus sit, quia ipsa haec voluntas graviter peccaminosa sit, nisi a Deo tanta compunctione donetur, quae de vitae mutatione securitatem praebeat¹³⁾.

Hanc obligationem inculcans *Pius X*.¹⁴⁾ addit »eaeque in causa pertractanda tutiorem semper sententiam amplectantur, quae quidem, ad rem quod attinet, multo magis sacrorum alumni favet, cum eos ab itinere avertat, per quod ad aeternam ruinam adduci possent«.

Requiritur ergo *moralis certitudo* de idoneitate candidati. Inepti quam primum, non immediate ante ordinationem, recedant; neque dubie apti ad s. ordinationem admittantur.

8) 1. Tim. 3, 10.

®) C. *Nemo* 12. d. 32.

10) *Concilium trid.* sess. 23. c. 13. De reform.

11) Cf. Cn. 124 ss. 1353ss. 974.

12) S. C. *Sacr.* 27. dec. 1930 et S. C. *Relig.* 1. dec. 1931 (A. A. S. 23 (1931) 120; 24 (1932) 74.

13) Hanc sententiam propugnat S. *Alphonsus* in dissertatione: *De clerico habitu in vitio turpi cupienti statim initiari in sacris* l. 6. n. 63—77.

14) *Pius XI.* Enc. *Ad cath. sacerdot.* A. A. S. 18 (1936) 41.

3. *De clerico habituato.* Dicendum videtur quoad peccata *interna* legem ecclesiasticam specialem non exsistere, sed obligari ordinandum et confessarium ex lege naturae, qua non licet statum suscipere, cuius requisitis impar est.

Ex rei natura clericus ad sacros ordines tuta conscientia accedere nequit, nisi fundatam spem teneat se habitualiter saltem caste victurum esse, prout in ordinatione Deo promissurus est; sed qui pravo habitu irretitus est, hanc spem (excepto casu extraordinarii auxilii) habere nequit. Potest quidem cum gratiae auxilio quaslibet tentationes superare, at considerata indole cordis humani et ordinaria operatione gratiae divinae eas non superabit, sed manifesto periculo se exponit contra votum peccandi et quam plurima sacrilegia cumulandi.

Obligatio erit gravior, quo gravior est periculum lapsus et scandali; quod pendet etiam a qualitate propensionis; sic propensio ad sodomiam gravior periculum creat quam ad fornicationem, et haec periculosior est quam lapsus solitarius¹⁵⁾.

In nonnullis dioecesibus etiam lex particularis postulat, ut candidatus, qui post annum 16 aetatis *copulam perfectam (vel sodomiam)* peregit, a s. ordinatione recedere cogatur, imprimis si peccans iam habuerat intentionem amplectendi statum clericalem¹⁰⁾. Minus severe diiudicandi videntur casus candidati in iuvenili aetate seducti aut peccati ante conversionem ad Deum (ut peccatum S. Augustini) vel extraordinariis circumstantiis (e. g. tempore belli) commissi, quia non necessario probant nimiam inclinationem in sexualia.

Imprimis attendi debet ad *indolem sexuale* et ad *voluntatis dispositionem* quoad sexualia¹⁷⁾. Hyperaesthesia sexualis, perversitas sexualis (imprimis homosexualitas), imo infirmitas voluntatis, qui non vult plene renuntiare omnibus, quae per se inducunt ad actus venereos (e. g. tenerae amicitiae cum mulieribus) ineptum reddit ad statum clericalem.

Saepe illa nimia inclinatio ad sexualia se prodit habitu pravo.

Quamdiu a pravo habitu liber esse debeat clericus, ut tuto i. e. cum spe fundata servandi in posterum castitatem ad sacrum ordinem accedere possit. Veteres theologi cum *S. Alphonso* putabant sufficere, ut circiter per sex menses liber fuerit; attamen consideratis severis praescriptis S. Sedis de scrutiniis iam ante tonsuram habendis et attentis nostrae aetatis periculis internis et externis, iam cum pluribus auctoribus postulandum est, ut post ingressum in seminarium vel *saltem* post biennium philosophicum candidatus liber fuerit a peccato externo perfecte deliberato.

Caveat confessarius, ne *mechanice* determinatum tempus probationis exigat, sed attendat ad legem naturae omnibus consideratis circumstantiis particularibus¹⁸⁾.

1B) *Vermeersch* III. 32.

10) *Van Acken*, *Der Priesterberuf*, 104.

17) *Hürth*, *De statibus*, n. 18. ad e.

1S) *Quatember*, I. c 75 ss.

QUAESTIO SECUNDA.

De obligatione recitandi officium divinum.

Articulus primus.

De officio divino.

755. Eius ratio. Officium divinum est *oratio publica* ecclesiae. Oratio publica ecclesiae duplici modo fieri potest, aut eo quod ecclesia per se ipsa orat, aut eo quod orat per determinatas personas. **Per se ipsa* orat, quando membra ecclesiae in tali numero et condicione convenientes, ut ecclesiam repraesentent, orant — *determinatas personas* orat, quando ministri ab ecclesia ad hoc deputati eius nomine orant. In hoc casu orationis formula ab ipsa ecclesia praescribitur.

Primis temporibus ecclesia publicam orationem per se ipsa fundebat: fideles[^] enim ad orationem in communi peragendam (ad psalmos et hymnos cantandos et sacras Scripturas legendas) convenire solebant; postea vero, cum aucto fidelium numero id impossibile esset, ministros suos, personas nempe ecclesiasticas, deputavit, quae nomine totius -corporis ecclesiae preces funderent; officium autem divinum est formula precandi ab ecclesia ad hunc finem praescripta¹⁹⁾.

«754. Eius fructus. 1. Ex recitatione officii divini duplex provenit fructus, alter *ex opere operantis ministri* seu personae recitantis, alter *ex opere operantis ecclesiae*, pro qua minister legatione apud Deum fungitur et cuius nomine orat.

2. Fructus iste impetratorius, propitiatorius et satisfactorius est et quoad substantiam idem est, sive officium recitatur a ministro sancto sive improbo: malitia enim ministri non obest efficaciae orationis ipsius ecclesiae.

3. Quatuor genera personarum fructum ex opere operantis ecclesiae proveniente percipiunt: *a.* ipse recitans; *b.* illi, pro quibus recitans specialiter orare intendit; *c.* fideles, qui beneficia cum onere recitandi officii fundarunt; *d.* omnes fideles, pro quibus ecclesia orare intendit").

755. Eius partes. *Officium divinum* hoc nomine vocatur, quia ad laudandum Deum ab ecclesia institutum est. Vocatur etiam *horae canonicae*, quia per sacros canones pro certis diei horis praescriptum est. Horae canonicae numerantur septem: *Matutinum cum Laudibus, Prima, Tertia, Sexta, Nona, Vesperae, Completorium*; quarum quidem matu-

In) Cf. *Bouquillon*, Institutiones theologiae moralis specialis (Brugis 1880) 1. n. 226 ss. *Suarez*, De virtute religionis tract. 4. l. 4. c. 1. n. 11. *S. Baeumer*, Geschichte des Breviers (Freiburg 1895). *Pius XII*. Enc. *Mediator Dei* A. A. S. 39 (1947) 521—595, praesertim 572 ss.

*) Cf. *Bonacina*, Operum tom. 1. tract. De horis canonicis disp. 1. q. 4. punct. 2. n. 1 ss.

tinum cum laudibus et vesperae dicuntur horae *maiores*, ceterae autem horae *parvae*. Insuper distinguitur officium *nocturnum*, quod constat ex matutino cum laudibus, et officium *diurnum*, quod constat ex parvis horis, vespers et completorio.

Articulus secundus.

De obligatione recitandi officium divinum.

Obligatio recitandi officium divinum ex triplici titulo oritur: *a.* ex ordine sacro; *b.* ex professione religiosa in ordine ad chorum adstricto; *c.* ex beneficio ecclesiastico. Quare ad officium divinum recitandum tenentur *clerici* sacris ordinibus initiati; *b. religiosi* utriusque sexus vota sollemnia professi et ad chorum adstricti²¹⁾; *c. beneficiarii* post adeptam beneficii possessionem, dummodo fructus ferat²²⁾. De obligatione clericorum tantum hoc loco dicendum est.

756. De ipsa obligatione. Omnes clerici in maioribus constituti ex praecepto ecclesiae tenentur quotidie aut publice aut privatim officium divinum recitare²³⁾.

1. Clerici in sacris constituti *omnes* tenentur, etiam suspensi, excommunicati, interdicti etc.: ratio enim obligationis, scilicet ordo sacer, semper in eis manet. In minoribus autem constituti non tenentur ad officium divinum, nisi beneficium ecclesiasticum obtinuerint, quia nulla lege aut consuetudine ad id obligantur.

Clerici in maioribus constituti, qui per dispensationem summi pontificis *ad statum laicalem redeunt*, ab obligatione recitandi officium eximuntur²¹⁾. — Quamvis *excommunicati* etc. non possint nomine ecclesiae orare, tamen ad recitationem officii tenentur, ne commodum referant ex sua malitia et quia statum clericalem non amittunt.

2. Lex scripta antiquitus solos parochos ad recitandum officium obligabat; per consuetudinem obligatio ad omnes clericos in maioribus constitutos extensa est²⁵⁾.

3. Obligatio incipit eo die, quo suscipitur subdiaconatus, et quidem ab illa parte officii, quae (moraliter) respondet tempori, quo ordo suscipitur: etenim cum primum sacer ordo suscipitur, adest ratio obligationis ideoque ipsa obligatio.

a. Qui ergo ordinatur mane ante horam nonam, incipere debet a *Tertia*; qui ordinatur post horam nonam vel circa meridiem, tenetur officium illius diei recitare inde a *Sexta*.

21) Cn. 610.

22) Cn. 1475.

23) Cn. 135.

24) Cn. 213 s.

25) *Lessius*, De iust. et iure l. 2. c. 37. n. 45.

b. Qui horas ante ordinationem recitat, ad quas recitandas post ordinationem demum tenetur, obligationi suae satisfacit nec tenetur eas iterum recitare. Etsi enim in genere verum sit principium: non potest satisfieri praecepto eo tempore, quo nondum urget, sunt tamen nonnulla praecepta, quae impleri possunt paulo antequam urget, illa nimirum, quae eiusmodi sunt, ut opus praeceptum poni possit, antequam urget praeceptum²⁶⁾).

757. Quanta et qualis sit 1. Obligatio recitandi officium divinum ex genere suo *gravis* est, quia eius finis, cuius nempe divinus, gravis est et res praecepta ad finem intentum magnopere conducit. Qui ergo integrum officium unius diei vel notabilem eius partem sine causa excusante omittit, graviter peccat.

2. Pars *notabilis* censetur integra hora parva aut quantitas officii ei aequivalens; pars *levis* censetur, quae parva hora minor est. Nam recitatio integrae horae ex prudentum iudicio ad finem ab ecclesia intentum notabiliter conducere censetur. Insuper intendit ecclesia, ut integrum tempus diei eo sit divinae maiestati dicatum, quod determinatis diei horis peculiarius cultus Deo exhibeatur; sed integrae horae omissione finis iste ab ecclesia pie intentus graviter laeditur²⁷⁾).

a. *Integra*, id quod stricte accipiendum est, ut ideo non peccet graviter, qui horam omnino integre non omittat. Qui tamen valde modicam horae partem tantum recitat, e. g. solum *Deus in adiutorium* etc. vel solam orationem vel solum hymnum, integram omisisse censetur: parum enim pro nihilo reputatur.

b. Ergo grave est: *a.* integrum nocturnum cum suis lectionibus omittere; *β.* unius parvae horae ceteris omissis valde modicam partem tantum recitare; *γ.* novem lectiones cum suis responsoriis omittere; non autem, ut videtur, tres lectiones cum suis responsoriis omittere; *δ.* ex pluribus horis tantum omittere, ut partes omissae adaequant parvam horam, modo partes omissae sint ex principalibus officii, quia partes omissae unius officii diurni in unum coalescunt. Hinc Pater, Ave et Credo per decursum officii omittere, quoties ea recitanda essent, non videtur esse grave; at in quavis hora tertiam partem psalmi omittere grave est.

c. Vesperas sabbati sancti omittere mortale non est, quia haec materia levis est tum in se tum respectu totius officii.

3. Integrum officium unius diei *uno praecepto* ab ecclesia iungitur; qui ergo integrum officium omittere decernit, hoc actu voluntatis et subséquente omissione *unum peccatum* committit.

4. Obligatio recitandi officium est *affixa diei* et cum die expirat, ita ut postea suppleri nec debeat nec possit.

758. Obligatio restituendi fructus ob neglectam recitationem. Beneficiarius, qui nullo legitimo detentus impedimento obligationi recitandi horas canonicas non satisfecerit, fructus pro rata omissionis non facit

²⁶⁾ Cf. *Lugo*, De eucharistia disp. 16 sect. 2. n. 39 s. *Tamburini*, Explicatio decal. 1. 2. c. 5. § 5. n. 9.

²⁷⁾ Cf. *Vermeersch*, Theol. mor. III. 40 (qui citat *Palmieri*, Opus theol. t. 4. tr. 9. n. 357).

suos eosque fabricae ecclesiae aut seminario dioecesano tradat vel in pauperes eroget²⁸⁾).

a. Obligatio restituendi non oritur immediate ex iure naturae; ante concilium Lateranense V. sub Leone X.²⁹⁾ non videtur exstitisse obligatio. Attamen eo quod beneficiarius officio suo deest, ius naturae suppeditat rationem sufficientem, ut ecclesia eum privet fructibus, quos tamquam rem alienam restituere debet.

b. Obligat *ante sententiam iudicis*: sine recitatione enim »non facit fructus suos«. Iure positivo his verbis impeditur, quominus fructus faciat suos; hoc ergo tamquam rem alienam iure naturae restituere debet³⁰⁾).

Num restitutio suppleri possit per eleemosynas, quas beneficialus de fructibus beneficii facit. — Suppleri non potest per eleemosynas, quas antea fecerat, suppleri autem potest per eleemosynas, quas post omissionem fecit, etsi obligationis immemor vel inscius fuerit.

c. Si pars omissa non attingit *gravem materiam*, non est obligatio restituendi nisi sub levi, etsi fructus parti omissae respondententes materiam gravem constituent: cum enim obligatio restituendi rationem poenae habeat, gravis non contrahitur nisi ob culpam theologicam eamque gravem (n. 433).

d. Beneficiatus simplex, qui aliam obligationem praeter recitationem officii non habet, restituere debet omnes fructus; beneficiatus autem *curatus* i. e. curam gerens animarum, vel qui aliam insuper obligationem habet et implet e. g. celebrationem missae aut servitium ecclesiae, restituere debet partem, quae respondet obligationi officii *divini*.

Quia in beneficiis curatis maior pars reddituum percipitur in compensationem aliorum officiorum, non pro recitatione breviarii, episcopus vel parochus, qui officia sua pastoralia adimplet, vix decimam partem reddituum ob neglectam recitationem breviarii restituere debet; immo si fructus sunt adeo tenues, ut neque ad sustentationem sufficiant, omnino excusari potest.

e. Pro rata. Obligatio restituendi urget pro singulis diebus, immo pro singulis horis omissis. Qui ergo uno die totum officium omittit tenetur restituere fructus illi diei respondententes; qui omittit matutinum et laudes tantum, mediam partem fructuum unius diei, qui reliquas horas omittit, aliam mediani partem, qui vero harum horarum unam omittit, huius mediae partis sextam seu fructuum unius diei duodecimam partem restituere debet³¹⁾).

-8) Cn. 1475, § 2.

-9) Constitutio *Supernae* 5. maii. 1514.

30) Propositio 20. ab *Alexandro VII.* damnata: *Restitutio a Pio V. imposita beneficiatis non recitantibus non debetur in conscientia ante sententiam declaratoriam indicis, eo quod sit poena.* (D. 1120.)

31) Cf. constitutio *Ex proximo* Pii V. 20. sept. 1571. *Mazzolta* I. tr. 2. disp. I. q.2. c. 1.

Ergo admitti nequit quorundam doctorum sententia, quae statuit eum, qui intra annum per octo aut decem dies officium omittat, non teneri ad restitutionem, quia haec levia sint, quae Deus, quippe dominus liberalissimus, non attendat.

Articulus tertius.

De forma officii divini.

759. De ipsa forma officii. 1. Officium divinum recitari debet iuxta formam ab ecclesia praescriptam (n. 753), quae est *forma Breviarii Romani*, adeo ut non satisfaciat obligationi suae, qui alio utatur breviario.

Per constitutionem *Pii V. Quod a nobis* (9. iul. 1568) praescribitur pro tota Ecclesia latina Breviarium Romanum, quod ab eiusdem successoribus recognitum, a *Pio X.* autem multiplici modo reformatum est³²). *Pius V.* citata constitutione declarat, *neminem, nisi hac sola forma satisfacere posse*, et constitutione *Ex proximo* (20. sept. 1571) statuit, beneficiarios *non facere fructus suos*, qui alio utantur breviario quam Romano. Ergo sacerdos saecularis, qui non habet breviarium romanum, sed solum breviarium proprium e. g. benedictinum, non tenetur ex eo recitare officium, quia hac recitatione obligationi suae satisfacere nequit.

2. A lege recitandi divinum officium iuxta formam Breviarii Romani *excipiuntur* illae ecclesiae et religiones, quarum breviaria vel a prima institutione ab ecclesia approbata vel a consuetudine inducta et iam a ducentis annis in usu erant.

Eiusmodi *breviaria propria* habent Benedictini, Praemonstratenses, Dominicani, ecclesia Mediolanensis, Trevirensis, Leodiensis etc.

3. *Iis, quibus licet uti proprio breviario, summus Pontifex Pius V.* dat optionem aut sua breviaria retinendi aut romanum acceptandi, quo semel acceptato non possunt absque licentia eiusdem Pontificis ad proprium breviarium redire, quia ipsa acceptatione concessionem pontificiam renuntiassent. Hanc acceptationem breviarii romani sibi gratam fore summi Pontifices nullo non tempore aperte demonstrarunt.

Sacerdotes et religiosi, qui in choro uti debent proprio, non Romano breviario, *privatim* officium recitare possunt iuxta Breviarium Romanum. Sic sacerdos Mediolanensis vel monachus Benedictinus, qui studiorum causa extra dioecesim vel monasterium moratur, uti potest Breviario Romano. Attamen eorum superiores usum Breviarii Romani etiam in privata recitatione prohibere possunt.

760. Partes accessoriae officii. 1. Hodie nulla existit obligatio sive publice sive privatim recitandi *officium B. Mariae Virginis, officium defunctorum, psalmos poenitentiales et psalmos graduates*, nisi alicubi vigeat consuetudo, quae tamen ad privatam recitationem extra chorum non obligat.

³²) Const. *Divino afflatu* (1. nov. 1911); Motu proprio *Abhinc duos annos* (23. oct. 1913).

Pro iis enim, qui utuntur Breviario Romano, citatis Constitutionibus Pontificiis ablata est obligatio recitandi quovis mense designatis per rubricas diebus has partes accidentales officii.

2. Est obligatio pro omnibus, qui ad officium tenentur, recitandi *litanias maiores* die 25. apr. (festo s. Marci) et triduo rogationum, hae autem anticipari non possunt.

a. De litaniiis maioribus, etsi sit obligatio eas recitandi, nonnulli tamen censent eam non esse gravem, non quod materia gravis non sit, sed quod ipsa ex verbis rubricae videtur sub gravi non obligare³³⁾.

b. Litaniae non sunt anticipandae, quia non sunt connexae cum matutino et laudibus, sed cum processionibus, in quarum supplementum privatim recitantur ab iis, qui processioni non intererant; processiones autem diei naturali affixae sunt.

.761. Quodnam officium recitandum sit. Quotidie recitari debet officium quod in calendario seu directorio dioecesis (vel religionis) pro eo die assignatum est.

Officia in calendario assignata vel sunt officia totius dioecesis *communia* vel officia alicuius ecclesiae *propria*. Officia propria recitare tenentur: *a.* canonici et *bénéficiât!* choro illius ecclesiae addicti; *b.* clerici, qui in illa ecclesia beneficium habent; *c.* clerici illi ecclesiae *adscript!*.

a. Officia propria illius ecclesiae possunt esse haec: officium titularis ecclesiae, officium dedicationis ecclesiae, officium insignis reliquiae, officium speciali induito illi ecclesiae concessum.

β. Ecclesiae adscripti illi tantum dicuntur, qui auctoritate episcopi in ea ex officio curam animarum exercent: parochi et eorum coadiutores, minime vero sacerdotes, qui in ea missam celebrant, confessiones excipiunt aut aliud sacrum ministerium exercent³⁴⁾. Hi officia propria recitare nec debent nec licite possunt.

γ. In *seminario dioeccsano* magistri et alumni censentur adscripti ecclesiae seminarii (quamvis alibi missam celebrent); tenentur ergo ad officia propria ecclesiae seminarii. In *seminario* quod est sub directione religiosorum alumni possunt sequi directorium aut propriae dioeceseos aut moderatorum, nisi per privilegium habeatur obligatio ad sequendum directorium moderatorum³⁵⁾.

1. Qui *caret officio* illo die praescripto e. g. de Sancto, debet recitare officium correspondens *commune*; qui enim praeceptum recitandi officium diei particulare servare nequit, saltem servare debet praeceptum generale quotidie recitandi officium. Pari modo qui non habet lectiones proprias officii occurrentis, legere debet lectiones communes.

2. *a. Titulo canonico* alicui ecclesiae adscripti semper sequuntur directorium huius ecclesiae, etiamsi alibi commorentur.

33) Cf. *Ballerini-Palmieri* IV. n. 382.

34) S. C. R. 7. dec. 1844 (n. 2872).

35) *M. Gattcrer*, *Annus liturgicus*⁸, n. 104.

b. Clerici saeculares nulli ecclesiae adscript! sequuntur directorium dioeceseos; extra eam versantes aut propriae aut dioecesis, in qua versentur.

c. Religiosi choro addicti sequi tenentur directorium domus cui adscript! sunt; diutius (i. e. per mensem) in aliena domo eiusdem religionis versantes possunt uti directorio aut domus propriae, aut commorationis, aut provinciae; si actu choro intersunt habent directorium chori, quod valere videtur de omnibus religiosis.

d. Religiosi sine choro extra domum sequi possunt directorium aut propriae domus, aut commorationis, aut provinciae³⁶).

3. Qui ad officium iuxta calendarium dioecesis recitandum obligati sunt, tenentur etiam *propria* dioecesis recitare, prout in calendario assignantur: etsi enim concessio horum officiorum sit privilegium communitati datum, quae non tenetur uti privilegio, singuli tamen eo uti tenentur, ubi communitas eo utitur, quia communitati se conformare debent.

Officium recitari debet, prout in calendario indicatur, etsi quis probabilius iudicet calendarium errare³⁷); si tamen evidenter constat calendarium errare, error corrigendus est

Novae lectiones vel mutationes in novis breviariis inserendae sunt; sed non videtur esse obligatio statim implenda pro iis, qui utuntur breviario antea usitato³⁸).

762» Qui de industria commutat officium unius eum officio alterius diei:

Graviter peccat, si illud mutat in officium sive ratione qualitatis sive ratione quantitatis notabiliter diversum[^] quia non servat formam .substantialem sub gravi obligantem.

a. Forma substantialis divini officii, quae sub gravi obligat, tria exigit: *a.* ut officium recitetur iuxta breviarium romanum; *b.* ut recitetur lingua latina; *c.* ne officium recitetur sive quoad quantitatem sive quoad qualitatem notabiliter diversum a praescripto.

β. Ab Alexandro VH. damnata est haec propositio (34): *In die palmarum recitans officium paschale satisfacit praecepto* (D. 1134). Auctore Viva duplex est ratio, ob quam graviter peccet, qui loco officii de die palmarum recitet officium paschale: tum quia obiectum huius officii (laetitia resurrectionis) prorsus diversum est ab eo, quod Ecclesia die palmarum recolendum proponit (memoria passionis), tum quia unum altero notabiliter brevius est, aliis verbis quia notabilis est diversitas utriusque officii tum ratione qualitatis tum ratione quantitatis.

b. Leviter peccat, si illud sine rationabili causa mutat in officium aequale vel fere aequale ut officium confessoris in officium martyris, quia est accidentaliter tantum laesio formae praescriptae.

30) Ib.

37) S. C. R. 13. iun. 1899 (n. 4031).

38) S. C. R. 14. dec. 1893.

c. Nullatenus peccat, si illud ex rationabili causa mutat in officium aequale vel fere aequale vel exsistente gravi causa etiam in brevius.

Non est sufficiens causa mutandi officium, ut illud cum socio vel cum choro, qui aliud officium habet, recitari possit³⁸⁾; nec est relinquendum officium brevii pro officio devotionis⁴⁰⁾, licite autem mutari potest, si officium diei sine incommodo haberi non possit, modo aliud officium non sit notabiliter brevius.

765. Quid agere debeat, qui ex errore mutavit officium.

a. Si errorem advertit officio iam absoluto, non tenetur aliud recitare, quia ecclesia non obligat ad officium eodem die bis recitandum. Ideo invaluit axioma: *officium pro officio*.

Si tamen dictum fuit officium notabiliter brevius e. g. officium trium lectionum pro officio novem lectionum, debet compensatio fieri, eo quod recitentur lectiones omissae secundi et tertii nocturni.

b. Si errorem advertit officio nondum absoluto, pro lubitu aut officium inceptum absolvere potest, ne partes difformes in unum officium coniungantur, aut reliqua de officio praescripto recitare potest, ut servet formam ab ecclesia eo die praescriptam. Hoc alterum s. *Alphonso* melius probatur (n. 161) iuxta axioma: *error corrigitur, ubi deprehenditur*.

c. Qui e. g. loco horae nonae sextam bis recitavit, horam nonam recitare tenetur, nam adagium *Officium pro officio* valet quidem, si servata quantitate et forma solum mutatur qualitas officii, ut si pro officio unius sancti recitatur officium alterius; at non valet, si non servatur forma officii, eo quod pro una hora alia substituitur. Nec potest una hora per aliam suppleri: nam defectus quantitatis solum suppleri potest, si quoad formam integrum officium recitatum fuit; at defectus quoad formam suppleri non potest, eo quod e. g. pro nocturno omissio alius bis recitatur.

d. Qui ex errore recitavit *officium nondum occurrens*, potest hoc ipso dein occurrente pro arbitrio aut recitare officium eo die praescriptum, ut se conformet communi ritui Ecclesiae⁴¹⁾, aut potest recitare officium omissum, ne officium aliquod eo anno praetermittat. Hanc resolutionem insuper alia ratio commendat: etenim ex rationabili causa licet officium eo die praescriptum mutare; sed est rationalis haec causa mutandi officium, ne idem officium bis recitetur neve aliud penitus omittatur⁴²⁾.

®») S. C. R. 27. ian. 1899 (n. 4011).

40) S. C. R. 13. febr. 1666. Non tamen videtur esse officium merae >devotionis* subiectionis, si quis recitat officium patroni sui baptismalis, de quo secus numquam fit officium (Lehmkuhl II. n. 790).

<<) S. C. R. 17. iun. 1673 (n. 1474).

42) S. Alphonsus n. 161. *Ballerini-Palmeri* IV. n. 383. *Lehmkuhl* II. n. 790.

Articulus quartus.

De modo recitandi officium divinum.

Ad plene satisfaciendum praecepto ecclesiae officium divinum recitari **debet**. **Ore** *b.* cum debita intentione^a *c.* cum debita attentione; *d.* integre; *e.* continue^f *f.* ordinate; *g.* debito loco et situ; *h.* tempore praefixo.

764. Ore seu vocaliter, quia officium natura sua non est oratio pure mentalis, sed oralis seu vocalis. Verba igitur ore seu labiis et lingua formari debent, at non requiritur, ut audiantur ab aliis, nec requiritur, ut recitans se ipse audiat, neque ut se audire posset, si nullum obstarret impedimentum externum (sicut fieri debet in canone Missae): ad essentiam enim orationis oralis non requiritur, ut recitans se possit audire, quia verba ore proferri possunt, quin sonus edatur.

Ergo non sufficit officium mente legere, vel solis oculis percurrere, sed formando vocem distincte recitari debet. Privilegium, quod regularibus a *Leone X.* concessum est, officium divinum in choro quoad partes, quae secreto dicuntur, mentaliter sine prolatione verborum recitandi, a *Gregorio XV.* per bullam *Romanus pontifex* (2. iul. 1622) iterum revocatum est¹³).

765. De recitatione cum socio vel in choro. 1. Licitum est cum socio recitare officium divinum, etsi ille ad officium non teneatur.

Recitatio cum socio imitari debet recitationem in choro; ideo *a.* requiritur ut alternis, non ternis vicibus recitent, i. e. ut hinc sint unus vel plures et inde pariter unus vel plures; at non licet ita recitare, ut unus dicat primum, alter secundum, tertius tertium versum; *b.* antiphonae et versiculi psalmorum alternatim dicendi sunt, prout ordo exigit; *c.* lectiones omnes ab uno legi possunt ceteris audientibus vel etiam alternatim; *d.* capitula et orationes ab uno dicuntur, qui fungitur veluti munere officiatoris.

2. Requiritur, ut se mutuo distincte audiant: nam ut quis obligationi satisfaciat, aut ipse recitare aut recitantem audire debet. Si socius ad officium non tenetur, requiritur quidem, ut ille, qui non tenetur, ab altero audiatur, at non requiritur, ut ipse alterum recitantem audiat.

a. Ideo surdus, qui nihil audit, non potest valide cum socio officium recitare: et qui socium recitantem, etsi posset, tamen non audit, obligationi suae non satisfacit, quaecunque sit causa, ob quam socium non audiat, sive strepitus sive surditas. Ideo officium repetere aut saltem partem non perceptam supplere tenetur.

b. Qui solum aliqua non percipit (unum vel alterum versum vel lectionem), satisfacit obligationi nec quidquam supplere tenetur, modo alterum audire conetur, quia, ait s. *Alphonsus* (n. 163), per societatem et simul per illam suam applicationem censetur moraliter communicare in oratione, ut sua sit etiam oratio, quam alter fundit.

43) Cf. *Ferraris*, Bibliotheca s. v. *Officium divinum* n. 100.

Hinc recitans in choro, qui aliis recitantibus aliquid in choro parare debet (transferre libros, perquirere psalmos), non tenetur repetere, quae non percipit, etsi integrum psalmum non audisset. Nec tenetur omissa supplere, qui in choro perlegit lectionem, ne erret.

c. Ut surdus, qui obligatur ad chorum, satisfaciat obligationi recitandi officium, partem omissam, quam scilicet non percipit, vel postea supplere vel melius, dum ab altera parte canitur, submisce recitare debet.

d. Qui organum pulsat, dum in choro cantatur divinum officium, non satisfacit obligationi, nisi saltem unius partis versum recitet vel cantet Et ubi officium ita cantatur, ut ad versum, quem totus chorus cantat, alternatim respondeat solum organum, totus chorus non satisfacit obligationi, nisi aliquis ex choro clara voce pronuntiet vel cantet id, quod ab organo respondendum est⁴⁴).

3. Recitatio ita comparata esse debet, ut unus suum versum non incipiat, nisi alter absolverit suum: oratio enim ab ecclesia praescripta natura sua successiva est.

a. Si ergo ea, quae simul proferuntur, notabilem partem constituunt, grave peccatum committitur, nisi totum officium repetatur aut saltem pars aequivalens suppleatur.

b. Officium recitans cum socio, qui ultimas syllabas obtruncat, quin tamen sensus notabiliter corrumpatur, satisfacit obligationi nec tenetur repetere, etsi venialiter peccet; quodsi obtruncatio magna est, ita ut sensus in notabili quantitate corrumpatur, grave peccatum est et repeti debet vel pars vitiose prolata vel pars aequivalens, si illa per se non fundit sensum.

4. Recitatio socii nimis citata et praecepta, praesertim vero cantus in choro nimis concitatus, ita ut alii non possint omnia distincte percipere, ordinarie veniale peccatum est, quia obligationi quoad substantiam satisfacit, qui aliqua tantum non percipit.

766. Devote, id est cum intentione recitandi officium praescriptum Deum per recitationem officii laudandi et orandi, quae quidem intentio eo ipso habetur, quod quis deliberate sumit breviarium, ut recitet officium.

Etsi intentio orandi actualis initio saltem implicite elicit, quae deinde per decursum orationis virtualiter perduret, omnino necessaria sit, ut recitatio officii sit oratio, non solum lectio, de intentionis tamen debitae existentia dubitandum non est, modo recitatio explicite non ordinetur in alium finem.

Attentio requisita est attentio externa: neque enim ex natura rei neque ex praecepto Ecclesiae perfectior attentio requiritur quam externa seu exclusio cuiusvis actionis externae impediens attentionem internam materiale⁴⁶).

a. Sunt actiones externae, quae attentionem internam graviter seu notabiliter impediunt, et aliae, quae eam leviter tantum impediunt. Illae sub gravi, hae

44) Caerem. ep. 1. 1. c. 28. n. 6.

<*) Cf. n. 135.

sub levi inter divini officii recitationem excludi debent; ex iusta vero causa actiones leviter impediētes licite admitti possunt. Actiones prioris generis sunt: pingere, scribere, alios cum magna attentione audire loquentes, attente legere, imagines vel statuas attente considerare etc. Actiones posterioris generis sunt: vestibus se induere vel exuere, manus lavare, regionem, agros, prata, montes, aedificia aspicere, focum instruere etc. Si quis tamen experientia sciret se actionibus prioris generis graviter non distrahi, eas excluso scandalo sub gravi vitare non teneretur; et pari modo si quis experientia sciret se actionibus posterioris generis notabiliter distrahi, eas sub gravi vitare teneretur.

b. Cum oratio sine attentione interna quoad substantiam exsistere possit, obligatio attentionis internae ad valorem recitationis ex *gravi praecepto Ecclesiae* oriri deberet. Qui hanc obligationem affirmant, reapse provocant ad *concilium Lateranense sub Innocentio 111.*, quod clericis in virtute oboedientiae praecipit, ut divinum officium sstudiose celebrent pariter et devotee. Verum legenti citatum caput statim patebit summum Pontificem aliud non praecipere nisi devotionem seu attentionem externam contra eos, qui inter recitandum in choro fabulabantur cum saecularibus¹⁶). — Patet *internam* attentionem requiri ad *licitam* officii recitationem.

768. Integre. Ut officium integre recitetur, cluo requiruntur: *a.* ut totum officium nulla eius parte omissa recitetur; *b.* ut singula verba sine mutilatione seu truncatione proferantur.

a. Ad integritatem officii pertinet Pater, Ave et Credo in principio et fine officii, ad eam autem non pertinet oratio *Aperi* nec *Sacrosanctae*, quae orationes tamen pie et utiliter adduntur.

b. Qui ergo partem notabilem omittit, graviter, qui partem non notabilem omittit, leviter peccat. Quenam pars censeatur notabilis, supra definitum est (757).

c. Si truncatio verborum tanta est, ut sensus varietur, idque in notabili parte, culpa gravis committitur et pars integre non recitata repetenda est; raro tamen truncatio verborum culpam gravem involvit, omni vero culpa caret, si ex vitio naturali oris balbutientis vel linguae praecipitantis, aut si ex consuetudine inveterata fiat.

769. Continue i. e. *sine interruptione*. Duplex distinguenda est interruptio, altera inter unam et alteram horam, altera inter partes eiusdem horae. Nulla interruptio quantumvis magna grave peccatum est, modo intra spatium eiusdem diei totum officium recitetur, quia interruptio etiam notabilis non impedit, quominus substantiae obligationis satisfiat. Interruptio tamen notabilis, quae sine causa inter certas officii partes fit, veniale peccatum est; interruptio autem, quae ex iusta causa fit, etsi notabilis et in eadem hora, omni culpa vacat, nec priora in hoc casu repetenda sunt, quia singuli psalmi et versus completam significationem habent et per intentionem continuandi satis uniuntur.

a. Ergo nulla est obligatio post interruptionem repetendi psalmum vel lectionem ab eius initio, etsi interruptio sine causa, ad longum tempus vel cum in-

·16) Cf. *Lehmkuhl* II. n. 802. *Burghaber*, Casuum conscientiae centuriae trescent. I. n. 21.

tentione priora repetendi facta fuisset, sed ibi continuari potest recitatio, ubi fuerat intermissa, modo versus vel integra propositio ante interruptionem fuerint absoluta.

b, Quia recitatio horarum debet esse *continua*, per se non licet horam incipere cum praevisione futurae interruptionis: eiusmodi enim interruptio in causa voluntaria esset. Cum tamen rationabilis causa ab hoc praecepto excuset, non peccant confessarii, qui in confessionali partem horae recitant, dum exspectant poenitentem, ut tempori parcant.

f*,
*

1. Laudes a matutino etiam sine causa et longiore tempore separari possunt.

a. Ergo nihil impedit, quominus matutinum a laudibus separetur etiam integra nocte: quamvis enim matutinum et laudes unam horam constituent, consuetudo tamen licitum effecit, ut inter laudes et matutinum integrum noctis sortium etiam sine causa intercedere possit. Ratio esse videtur, quia laudes perfectiore modo partem in se completam constituunt quam singuli nocturni, ideoque inter hos maior est connexio quam inter matutinum et laudes.

b. Ex praescripto rubricae addendum est *Pater*, quoties absoluta hora a recitatione cessatur. Quodsi in privata recitatione matutinum a laudibus separatur, matutinum ita concludendum est, ut post orationem addatur: *Dominus vobiscum, Benedicamus, Fidelium* et *Pater*. Ante laudes a matutino separatas dicitur *Pater* et *Ave*. Ita ex rubrica novi breviarii.

2. Nocturni saltem spatio trium horarum sine causa ab invicem separari possunt, quia antiquitus ita separari solebant, nunc autem nulla exstat lex, quae id prohibeat. Et sane quilibet nocturnus constituit officii partem in se completam ad instar parvae horae, quarum una ab altera licite separari potest. Ex rationabili causa etiam longiore tempore e. g. integra nocte nocturnus a nocturno separari potest.

3. Parvae horae etiam sine causa et longiore tempore ab invicem separari possunt, quia singulae earum partem in se completam constituunt.

Iustae causae interrumpendi horam vel psalmum ex s. *Alphonso* (n. 168) sunt: utilitas propria vel aliena, urbanitas, devotio, executio mandatorum superioris, auditio confessionis etc. Ergo licite officium interrumpi potest ad aliquid adnotandum, ut causa distractionum tollatur, vel ad eliciendum pium cordis affectum, vel ad recitandam parvam (non autem longiorem) precem

770. Ordinate i. e. sine inversione ordinis praescripti. Duplex ordo in recitatione officii servandus est: ordo officiorum supra iam expositus, quem describit calendarium, et ordo horarum. *Ordo horarum* praescriptus is est, ut primo recitentur matutinum et laudes, deinde prima, tertia, sexta et nona ac demum vesperae et completorium.

1. Hoc praeceptum non obligat sub gravi, quia non refertur ad substantiam officii, sed ad accidentalem tantum circumstantiam. Ideo inversio ordinis inter diversas horas eiusdem officii, quin etiam inversio ordinis inter partes eiusdem horae non est nisi veniale, et si ex rationabili causa fiat, nullum est peccatum.

Eiusmodi causa rationabilis adesse censetur: *a.* si quis non habens ad manus breviarium recitet horas ante matutinum; *b.* si quis non habens ad manum lectiones, recitet interim psalmos matutini et laudes, immo etiam horas parvas, et differat lectiones; *c.* si quis ab alio invitetur ad recitandas horas, cum nondum recitaverit matutinum; *d.* si quis sero veniat in chorum una hora iam integre finita vel iam incepta. In hoc casu licite, immo laudabiliter pergit cum aliis in choro psallere, postea horam vel partem horae omissam recitaturus⁴⁷⁾.

2. Recitare matutinum diei sequentis nondum persolutis vesperis diei praesentis ex quorundam sententia veniale, et si fiat ex rationabili causa, nullum peccatum est; ex aliorum autem sententia nunquam peccatum est, quia officium unius diei nullum ordinem habet cum officio alterius diei. (Sed cf. n. 773 nota 1.)

3. Commemorationes non recitare ordine a rubrica designato non est peccatum, quia haec rubrica non praeceptiva, sed directiva est.

771, Loco et situ debito. 1. Publica officii recitatio fieri debet in choro; pro privata autem recitatione ab ecclesia non praescribitur determinatus *locus*; ideo quilibet eligi potest, qui debitae officii recitationi aptus censeatur, etsi locus sacer ceteris sit magis conveniens.

Ideo veniali culpa non caret, qui sine iusta causa officium recitat in loco, qui ob populi frequentiam, strepitum vel alias circumstantias debitam attentionem impedit.

2. Nullus pariter pro privata officii recitatione ab ecclesia praescribitur corporis *situs*. Ideo non requiritur, ut officium flexis genibus recitetur, sed stando vel sedendo vel ambulando vel etiam, existente rationabili causa, in lecto cubando recitari potest. Ideo non solum infirmus, sed etiam sanus, qui noctem ducit insomnem, decumbendo in lecto officium recitare potest.

Rubricae, quae certos corporis situs praescribunt, ad recitationem officii in choro referuntur. Idem dicendum est de rubricis, quae alia signa ut inclinationes, genuflexiones, signum crucis etc. praescribunt. Quamvis ergo nulla sit obligatio haec in privata recitatione observandi, laudabiliter tamen etiam extra chorum observantur.

772. Tempore praefixo, quod vel lege scripta vel consuetudine determinatum est.

1. Praecepto quoad substantiam satisfacit, qui integrum officium recitat *intra spatium unius diei naturalis* i. e. a media nocte unius diei usque ad mediam noctem diei sequentis. Hoc tempore elapso nemo amplius obligationi suae satisfacere potest: *officium enim est onus diei*, cuius obligatio cum die naturali incipit et desinit.

Ex mente Ecclesiae in recitatione officii unusquisque pro arbitrio sequi potest aut tempus *verum* solare aut tempus sui loci, sive tempus *medium* est sive tem-

47) De Herdt, Prax. pontif. t. 1. n. 242.

pus *legale*⁴³⁾. Cum igitur tempus legale, quod fere ubique introductum est, in nonnullis regionibus dimidia hora et amplius tempus verum subsequatur, licet ibi saltem dimidia hora ante horam legalem anticipare matutinum.

2. Singulis officii partibus *ita tempus assignatum est*, ut matutinum cum laudibus, prima et tertia ante meridiem, vesperae et completorium post meridiem recitari debeant, sexta vero et nona tum ante tum post meridiem recitari possint. Haec tamen temporis designatio, quippe quae ad substantiam officii non pertinet, non obligat sub gravi; quare ex rationabili causa recitatio licite etiam hoc tempus praevertere vel in serius tempus differri potest.

a. Tempore quadragesimae (excepto primo triduo et diebus dominicis) in choro vesperae, non item completorium, dicendae sunt ante meridiem in memoriam antiquae disciplinae, iuxta quam ante recitationem vesperrarum non frangebatur ieiunium. In privata autem recitatione pro lubitu vel ante vel post meridiem recitari possunt. Quodsi ante meridiem recitentur, nulla est ratio affirmandi eas non esse recitandas ante horam undecimam. Certe recitari possunt eo tempore, quo in choro recitari solent i. e. post missam conventualem, quae tamen non ubique eodem tempore celebratur. Immo nihil impedit, quominus iam mane ante missam privatim recitentur.

b. Singulae horae olim hoc tempore recitabantur: *matutinum* post mediam noctem, *laudes* ad auroram, *prima* post solis ortum, *tertia* mane ad horam nonam, *sexta* ad meridiem, *nona* post horam tertiam pomeridianam, *vesperae* ad solis occasum, *completorium* ad noctis crepusculum⁴⁹⁾.

c. Qui ergo sine causa matutinum aut primam vel tertiam differt ad tempus pomeridianum, vel vesperas et completorium sine causa recitat ante meridiem, venialiter peccat. Rationabilis causa recitationem aut praevertendi aut differendi est periculum superventurae occupationis, maior devotio, tempus aptius pro studiis, immo etiam maior commoditas; ideo totum officium ad tempus pomeridianum differri potest, si antemeridianum est aptius ad studia continuanda.

3. *Matutinum Gum--laudibus* privatim ex legitima consuetudine *anticipari* i. e. die praecedenti recitari potest; at non licet anticipare publice in choro. Quodsi recitetur ante tempus pro anticipatione assignatum, repetendum est, quia praecepto satisfieri nequit, antequam obligat.

a. Facultas anticipandi officium est privilegium, et cum per se nemo teneatur uti privilegio, is non tenetur anticipare matutinum cum laudibus, qui praevidet se postero die impeditum iri, quominus recitet officium.

b. Ut matutinum in choro habitualiter anticipari possit, requiritur indultum s. sedis, quod multis ecclesiis concessum est; episcopus solum permittere potest, ut ex iusta causa ad tempus anticipetur.

4. Ex rubrica missalis matutinum cum laudibus recitandum est *ante missam*^{TM)}.

5. *Alphonsus* censet hanc rubricam obligare sub levi, alii vero docent eam esse praeceptivam pro recitatione in choro, directivam pro recitatione privata.

<8) S. *Poenitent.* 29. nov. 1882. S. C. C. 23. iul. 1893. Cn. 33.

«®) Cf. *Baeumker* 1. c. pag. 180.

&>) *Missale rom.* Rit. serv. I. n. 1. De def. X. η. I.

775. Qua hora matutinum anticipari possit. Hodie valide et licite matutinum cum laudibus quovis anni tempore etiam sine privilegio privatim recitari potest *hora secunda pomeridiana*TM).

a. Rationem internam huius sententiae auctores in hunc modum assignant. Lapsu temporis factum est, ut matutinum cum laudibus, quod initio nocturno tempore recitari solebat, iam die praecedenti recitaretur vespere seu post occasum solis. Paulatim vero consuetudo invaluit anticipandi officium, non quando desinit sed quando incipit tempus vespertinum i. e. quando sol medium cursum habens inter meridiem et occasum incipit vergere ad occasum. Tandem consuetudo efficit, ut matutinum recitaretur, quando incipit tempus vespertinum non diei naturalis sed ecclesiastici; tempus autem vespertinum diei ecclesiastici incipit hora, qua solent vesperae recitari in choro; atqui nunc in choro vesperae recitari solent, aut saltem possunt, hora circiter secunda pomeridiana; ergo iuxta computationem ecclesiasticam tempus, quod currit post recitatas vespas in choro seu post horam secundam, iam pertinet ad diem sequentem, quo privatim valide et licite anticipari potest matutinum cum laudibus. Huius consuetudinis testis est s. *Thomas* scribens: »Quantum ad ecclesiasticum officium, incipit dies a vespere; unde si aliquis post dictas vespas et completorium dicat matutinum, iam hoc pertinet ad diem sequentem⁵²⁾.

b. Accedit modus agendi S. R. C. Nam ad *quaesitum*: »Utrum in privata recitatione matutinum pro insequenti die incipi possit hora secunda pomeridiana, aut standum sit tabellae directorii dioecesei omni tempore*, *respondit*: »Consultantur probati auctores⁵³⁾. Quod responsum in authentica editione (n. 4158) his verbis refertur: ^*Affirmative* ad 1. partem, *negative* ad 2.«

c. Concordat etiam usus computandi diem ecclesiasticum v. g. pro indulgentiis lucrandis a meridie diei praecedentis.

Articulus quintus.

De causis a recitatione officii excusantibus.

774. De ipsis causis excusantibus. Causae a recitatione excusantes sunt quatuor: a. impotentia physica; b. dispensatio; c. infirmitas; d. occupatio.

775. Praenotiones generales. 1. Qui non potest recitare totum tenetur ad partem, si in ea ratio finis salvatur⁵¹⁾. Qui ergo recitare potest integram parvam horam, ad eam recitandam sub gravi tenetur; qui ne parvam quidem horam recitare potest, ad nihil tenetur, quia pars, quae

51) Non raro conceditur privilegium anticipandi matutinum cum laudibus immediate post meridiem, dummodo tamen officium praecedentis diei iam persolverint; similiter pro habentibus bullam cruciatae (»recitatis vespere et completorio*): idipsum Legati S. Sedis concedere possunt S. C. *Prop.* 6. dec. 1935. A. A. S. 27 (1935) 489. Conditio ^dummodo officium praecedentis diei iam persolverint* videtur esse de valore ex cn. 39

52) *Quodlib.* V. a. 28. ad 1.

53) S. C. R. 12. maii. 1905.

M) Huc pertinet propositio 54. ab *Innocentia XI.* damnata: *Qui non potest recitare matutinum et laudes, potest autem reliquas horas, ad nihil tenetur, quia maior pars trahit ad se minorem.* (D. 1204.)

parva hora minor est, non censetur notabiliter conducere ad finem a lege intentum.

2. Qui a recitatione officii legitime excusatus est, non tenetur loco officii alias preces fundere nec per alium supplere, quia officium divinum est onus personale.

3. Qui non potest solus officium recitare, potest autem cum socio, tenetur socium adhibere (etiam eum, qui ad officium non tenetur), si eum gratis et facile habere potest; at non tenetur, si illum pretio conducere debet aut solum cum magna difficultate reperire potest. Ratio *primi* est, quia recitatio cum socio pertinet ad media ordinaria recitandi officii, quod proinde adhiberi debet, si commode haberi potest. Ratio *secundi* est, quia hoc incommodum satis grave est, ut a recitatione excuset.

Quaerunt auctores, num *beneficiatus* ex fructibus beneficii teneatur pretio conducere socium, ut officium recitare possit. — Statui potest haec obligatio: beneficiatus, qui continuo impeditus est, quominus solus recitet officium, et ratione beneficii aliam obligationem praeter officium divinum non habet, tenetur aut socium conducere aut dispensationem petere⁶⁵).

776. Impotentia physica. Qui *caret* breviario, quia e. g. in itinere illud amisit nec aliud habere potest; item *caecus*, qui legere non potest, ad officium recitandum non tenentur. Quodsi aliquam horam (completorium) vel officii partem notabilem, quae scilicet quantitati parvae horae aequivaleat, memoriter recitare possunt, ad eam recitandam sub gravi tenentur.

Qui caret officio proprio diei, habet autem officium commune, tenetur officium ex communi recitare (n. 761, 1).

777. Dispensatio. 1. *Summum Pontificem* in divino officio dispensare posse, etiam beneficiatum, patet, quia tota obligatio divini officii est iuris ecclesiastici.

2. *Episcopus*, qui ampliorem potestatem non obtinuerit, dispensare solum potest, si difficilis sit recursus ad s. sedem et simul in mora sit periculum gravis damni⁵) et in dubio facti, num causa excusans sufficiat⁶⁷).

3. *Superiores maiores* religionis exemptae relate ad subditos suos in sacris constitutos idem possunt, quod episcopi. Ordinarie autem vi privilegii ampliorem potestatem habent. Cum iis, qui nondum sunt in sacris, ex iusta causa (c. g. studiorum) dispensare possunt.

778. Infirmntas, tum infirmitas actu existens, quae tanta est, ut officium sine notabili difficultate recitari non possit, tum fundatus timor,

β°) Cf. s. *Alphonsus* n. 158. *Lehmkuhl* II. n. 811.

γ°) Cn. 81.

Μ) Cn. 15.

ne ex recitatione officii augeatur vel contrahatur infirmitas. Excusatur ergo:

<1

1. *Aegrotus*, qui gravi morbo laborat qualicunque.

a. Excusatur ergo, qui *notabili* capitis dolore laborat, ita ut consuetas suas occupationes obire non possit; — qui ex *morbo interno* adeo debilitatus est, ut in lecto decumbere cogatur; atque id quidem valet, etiamsi unam alteramve horam in colloquiis cum invisentibus transigere vel ephemerides legere possit: recitatio enim breviarii ex se potius defatigat, non sublevat; illae autem occupationes ex se potius sublevant, non gravant⁸⁾.

b. Aegrotus, qui recitare non potest totum officium, dubitat autem, an possit partem, ad nihil tenetur, ne ansa detur dubiis et anxietatibus.

c. Qui dubitat, num infirmitas sufficiat ad excusandum, stare potest iudicio superioris vel prudentis medici vel alterius viri prudentis vel etiam proprio iudicio.

2, *Convalescens*, qui ex recitatione officii merito timet grave incommodum ut notabilem defatigationem, virium lassitudinem, capitis gravedinem, stomachi cruditatem, magnum dolorem etc.

[Convalescens per aliquod tempus excusatur a recitatione officii, etsi per diem cum aliis colloqui vel aliquid profani legere possit: hoc enim, ut dictum est, recreationis causa fit et reficit vires, recitatio autem officii maiorem attentionem exigit et ideo magis defatigat viriumque impedit refectionem. Ceterum non omnes aequali modo sed pro ratione indolis et dispositionis alii aliis magis recitatione officii defatigantur.

X

779» Occupatio ex officioJvef caritate suscepta phiésérHnT repentma vel extraordinaria, quae cum recitatione officii componi et in aliud tempus differri non potest sine proprio vel alieno notabili detrimento. Notandum est neminem teneri refectione corporis aut necessario somnio —c^se privare, ut officium recitare possit.

Excusatur ergo vel in toto vel ex parte:

1. Qui vespere nondum persoluto officio ex improvise vocatur ad aegrotum, neque eo die ullum amplius nanciscitur aptum tempus ad illud persolvendum. Nec tenetur, si parum ante mediam noctem redeat, differre quietem nocturnam, ut officium persolvat.

2. Qui toto die occupatur in audiendis confessionibus, quae in alium diem commode differri non possunt, ut tempore exercitiorum vel missionum; idem valet de aliis eiusmodi laboribus e. g. de visitatione infirmorum tempore contagionis etc.

Falsum est eum a recitatione officii excusari, qui interdum per *septem* horas gravibus laboribus ordinariis occupatur, immo ne ille quidem per se a recitatione excusatur, qui interdum per *decem* horas gravibus laboribus occupatur, nisi forte adeo defatigatus sit, ut officium sine notabili difficultate recitare non possit. Nam *ordinarii labores* ita ordinandi sunt, ut possis breviarium recitare; secus vel labor quidam dimittendus, vel dispensatio petenda est.

3. Qui toto tempore indiget ad parandam concionem, quam sine scandalo omittere non potest. Si tamen has angustias temporis praevidens concionem opportuno tempore non paravit, hac negligentia utique peccatum commisit.

⁸⁾ Cf. *Elbel* II. pr. 7. n. 177.

QUAESTIO TERTIA.

De obligatione erogandi bona superflua.

780. De ipsa obligatione. Clericis incumbit *gravis obligatio religionis* erogandi ~~in causas pias bona beneficialia, quae honestae sustentationi supersunt~~⁵⁹⁾.

1. Clericos *sub gravi* teneri ad eroganda bona superflua in usus pios constat ex voluntate Ecclesiae explicitè prohibentis, ne beneficiarii quicunque ex redditibus ecclesiae consanguineos aut familiares suos augeant, nisi pauperes sint, quibus idcirco *tamquam pauperibus* res ecclesiasticas, *quae Dei sunt*, distribuant⁶⁰⁾.

Ipsa ratio bonorum exigit, ut ecclesia clericis beneficiariis hanc obligationem imponat: bona enim a fidelibus Deo offeruntur, ut in eius cultum expendantur; ab ecclesia autem nomine Dei accipiuntur atque ut bona Dei administrari debent; ecclesia ergo illa bona accipit cum obligatione ea administrandi tamquam bona Dei ad eum finem, propter quem a fidelibus donata sunt.

2. Dari in hoc praecepto *parvitatem materiae* manifestum est; quae nam autem materia in usus profanos erogata gravis sit, prudentium iudicio, ratione habita reddituum beneficii et personae *bénéficiât!**, determinari debet.

Illud tamen certum est multo maiorem quantitatem hic requiri ad grave peccatum quam in furto, cum clerici non aliena auferant, sed propria male expendant.

781. De honesta sustentatione. 1. Ad honestam sustentationem determinandam attendendum est ad qualitatem personae, ratione officii vel dignitatis, valetudinis, consuetudinis etc.

Ut clericus tuta conscientia in hac re procedat, ad usum aliorum in eodem gradu consistentium, qui timoratae sunt conscientiae, attendat.

2. Ad congruam sustentationem non solum victus, vestitus et habitatio referuntur, sed ea omnia quae titulo sustentationis moderatae expendi solent. Potest ergo clericus ex bonis beneficialibus:

a. Convenientem *hospitalitatem exercere*, non solum erga pauperes peregrinos, sed etiam erga amicos et advenas, *b.* Tum sua tum consanguineorum *debita solvere*, quamvis contracta ob finem profanum, si nec ipse nec consanguinei ea aliunde solvere possunt, *c.* *Consanguineis* et familiaribus suis pauperibus *succurrere*, ut iuxta statum suum decenter vivere possint, *d.* Consanguineo subministrare media ad discendas litteras vel alias artes, *e.* *Dotare* sorores pauperes, ut honeste secundum statum suum nubere possint, *f.* *Alere prolem* suam tum legitimam, quam forte ante ingressum in statum clericalem suscepit⁶¹⁾.

6t)) Cf. *Benedictus XIV.* De synode l. 7. c. 2. *Hollweck*, Das Testament des Geistlichen (Mainz 1901) S. 27 ff.

eo) *Concil. trid.* sess. 25. c. 1. De reform, cf. supra n. 380 s.

ei) *Laymann*, l. 4. tr. 2. c. 3. n. 3ss. *Ballerini-Palmieri IV.* n. 432 ss.

782. Ex virtute religionis. 1. Obligatio haec oritur ex praecepto Ecclesiae, et cum clericis hoc praeceptum ex *motivo religionis* imponatur, ipsi peccatum sacrilegii contra religionem committunt, si superflua in usus profanos impendant.

a. Bona ipsa beneficialia amittunt quidem propriam suam sanctitatem, ubi ex dominio Ecclesiae in dominium clericorum transeunt, et evadunt bona profana; Ecclesia vero actionem, quam praecipit, transfert ad illam virtutem, e cuius motivo eam praecipit; atqui ratione habita originis horum bonorum clericis ex *motivo religionis* iniungit praeceptum, ne in alios nisi in pios usus illa expendantur.

b. Sunt, qui dicant teneri clericos bona superflua erogare *ex iustitia*⁶²⁾. Verum haec obligatio aut eo oriretur, quod clerici non acquirant dominium in bona beneficialia, aut eo, quod Ecclesia clericos ex iustitia ad ea eroganda obliget; atqui neutrum demonstrari potest⁶³⁾.

2. Si constat clericum male expendisse bona superflua, de obligatione clerici et eorum, qui bona illicite acceperunt, haec notanda sunt:

a. *Clericus* non tenetur ad restitutionem eorum, quae male expendit, quia expendens iustitiam non laesit.

b. *Donatarius* non tenetur erogare in pauperes, quae a clerico illicite accepit, etsi ipse clericum (quamvis mala fide) ad donationem faciendam induxisset, quia nec ipse nec clericus iustitiam violavit, nisi mediis iniustis clericum ad donationem faciendam induxit.

c. *Heres* vel *legatarius* bona ecclesiastica, quae a clerico accepit, pariter non tenetur erogare in pias causas, nisi clericum a condendo testamento impedivit vel mediis iniustis ad testamentum in suum favorem condendum induxit, quia obligatio erogandi bona superflua non est realis, sed personalis, quae ad heredes non transit⁶⁴⁾.

Nota. Quae modo notata sunt, valent de bonis, quae certo ecclesiastica sunt. Plerumque autem difficulter demonstratur, num bona clericorum, praesertim hereditate relicta, vere ecclesiastica sint. Quid in dubio praesumendum sit, supra (n. 381. c.) dictum est.

783. Quoad modum erogandi, *a.* Non requiritur, ut clericus *statim* ea bona in pios usus expendat, quia nulla lege id praecipitur; sed eo modo illa expendere potest, quem indicat fini aptiorem atque utiliorem. Quandoque enim utilius erit bona conservare ad aliquod opus insigne perficiendum, quod in gloriam Dei et in salutem animarum cedit.

⁶²⁾ *Navarrus, Roncaglia, Laymann* etc.

⁶³⁾ Cf. *Lehmkuhl* I. n. 900.

⁶⁴⁾ In *Austria* codex civilis § 761 statuit, ut bona clerici sine testamento defuncti in tres partes aequales dividantur, quarum una cedit ecclesiae, altera pauperibus, tertia consanguineis.

Attamen quando urget necessitas, si nempe adsint pauperes in extrema vel gravi necessitate constituti, non licet bona conservare, sed indigentibus subveniendum est. Pari modo tempore vitae expendenda sunt, quando adest periculum, ne post mortem a fisco vel ab amicis et consanguineis diripiantur.

b. Nec tenetur clericus ea expendere in pauperes vel in utilitatem illius *loci*, ubi situm est beneficium, nisi ibi sint pauperes in extrema vel gravi necessitate constituti, quia nulla apparet ratio, ob quam extra casum necessitatis illius loci pauperibus distribui debeant.

Index rerum.

Numerus marginalis indicatur.

A.

- Abortus:** quid et quotuplex sit 342; quomodo differat ab acceleratione partus 342; quatenus illicitus sit 343.
- Abstinencia:** a carnibus ad essentiam ieiunii non pertinet 680; praeceptum abstinenciae quid prohibeat 676; quibus diebus et quos obliget 676; quando graviter laedatur 676; quinam ab ea excusentur 678; quis a praecepto abstinenciae dispensare possit 687.
- Accessio:** quid sit et quotuplex 394; cuius sit res, quae per accessionem alteri rei adiungitur 394 ss.
- Accusator:** quis sit 729; quando existat obligatio accusandi 730.
- Actio Catholica:** 99.
- Actor:** quis sit 729; ei incumbit probatio 729.
- Adiuratio:** quid sit 253; quotuplex sit 254; num obligationem inducat 255; quae condiciones ad eam requirantur 255.
- Adoratio:** quid sit 135; quatenus praecepta sit 137.
- Adulterium:** quis damna ex eo orta reparare debeat 472; quaenam damna reparare debeat 473; quomodo ea reparare debeat 474.
- Advocatus:** quatenus causas pauperum gratis defendere teneatur 91; eius obligationes 735; quid ei liceat in causis criminalibus et civilibus 736; quatenus possit ficto documento uti 736; ad quid teneatur erga clientem 737; quantam taxam exigere possit 738.
- Aggressor *iniustus*:** quis sit 332; num infans, qui egredi conatur, nec potest, iniustus aggressor sit 340; quatenus occidi possit 332 ss.; v. Occisio.
- Amor:** quid significet, quo differat a caritate 53. 54; benevolentiae, concupiscentiae, amicitiae 54.
- Apostasia:** a fide, a religione, ab ordine, ab oboedientia: quid sit 28.
- Assecuratio:** quid sit 627; quid ad eius iustitiam requiratur 628; quae damna assecurans compensare debeat 629; quomodo restituendum sit societati assecurationis 512.
- *vitae*: duplici modo iniri solet 630; quid ad eius iustitiam requiratur 630; quatenus assecuratus manifestare debeat defectus suos 631; *operariorum* 631*.
- Assumptio vana *nominis Dei*:** eius malitia 197.
- Auctor:** quis sit 379; eius ius in publicas suas lectiones et orationes, in opus suum vulgatum, nondum vulgatum 379.
- Auctoritas civilis:** quid possit in materia iustitiae 356.

B.

- Bellum:** quid et quotuplex sit 351; quatenus licitum sit 352; quae licita vel prohibita sint in iusto bello 352; condiciones requisitae ad iustitiam belli 353.
- Bibliopolae:** quatenus coeperentur ad peccatum vendendo prave libros 126; quid eis quoad libros prave praeciatur 714.
- Blasphemia:** quid sit 198; quotuplex sit 199; eius malitia 200; condiciones ad veram blasphemiam requisitae 201; quot modis committatur 202; quae formulae blasphemiam contineant 203.

Bona: quotuplex ordinis sint 74, 303; familiae 376; filiorum libera, non libera 373; uxorum dotalia, practerdotalia, communia 376; clericorum ecclesiastica, quasi-ecclesiastica, patrimonialia 380.

— *superflua, necessaria*: vitae, statui 90.

— *ecclesiae*: quae sint 179.

Bona fides: quid sit in praescriptione 403; quae ad praescribendum requiratur 403; v. Possessor.

Boykott: quid sit; per se nec contra iustitiam nec contra caritatem est 306.

Breviarium: quo in recitatione officii divini utendum sit 760.

Bulla cruciatae: quid contineat 689.

Bursa: quid et quotuplex sit 632; speculationes bursae ad terminum, ad praemium 632; num speculationes bursae licitae sint 633; peccata, quae cum iis solent esse coniuncta 633.

C.

Calumnia v. Detractio.

Cambium: quid sit contractus cambii et quomodo differat a mutuo 616; quotuplex sit 616; condiciones ad eius iustitiam requisitae 617.

Caritas: quid sit 53; caritatis signa specialia et communia 81; caritatis ordo v. Ordo.

Caritas *Dei*: ut virtus, actus quid sit 53; quotuplex sit 54; eius gradus 54; eius praxis 56; eius efficacia 57; peccata contra caritatem Dei 62 ss.

— *sui*: quid et quotuplex sit 65; quid exigit 66ss.; peccata contra caritatem sui 70.

— *proximi*: quid et quotuplex sit 71; quatenus praecepta 72; externa 86; quatenus exigit, ut ex ignorantia peccans moneatur 98; peccata contra caritatem proximi 100 ss.

Caritatis Dei *obiectum*: materiale, formale 55.

— *necessitas*: medii et praecepti 58.

— *praeceptum*: quando obliget per se 59; quando per accidens 60.

Caritatis proximi *praeceptum*: num exsistat 72; quid exigit 72.

Caro: quid nomine carnis veniat sensu ecclesiastico 677.

Castratio: nqm licita sit 328.

Caupones: quatenus cooperentur ad peccatum praebendo cibos vetitos, ministrando vinum, proponendo pravas ephemerides 125; receptantes 493.

Causa damni: per se, per accidens 456; quatenus differat a condicione et occasione 456.

Causae piae: quae dicantur 557; quomodo a profanis discerni possint 557.

Censura librorum: quae scripta praevia censura indigeant 697 ss; qui et quomodo eam ferre debeant 702; religiosi quoad censuram librorum 698.

Census emptio: 580.

Cessio bonorum: quid et quotuplex sit 518; quid cessionem faciens sibi retinere possit 519; num obligationem debiti solvendi penitus extinguat 519.

Choreae: quatenus sint cooperatio ad peccata aliena 128.

Christian science: 162.

Cives: eorum obligationes erga principem et rempublicam 311; quatenus teneantur eligere deputatos 322; quos eligere debeant 323; num indignum eligere possint 324.

- Clerici: qui sint 750; eorum diversa bona 380; quodnam bonorum habeant dominium 381; ne libros inconsultis ordinariis publicent 698; ne diaria aut folia absque ordinarii licentia suscipiant moderanda 699; quatenus probandi sint ad ordines admittendi 752; habituat in peccato turpi num possint sacrum ordinem suscipere 752; quatenus teneantur bona superflua erogare in causas pias 780; ex qua virtute ad id teneantur 782; quomodo ea erogare debeant 783; quid titulo congruae sustentationis expendere possint 781.
- Codicillus: quid sit 557.
- Collatio vespertina: quantitas et qualitas ciborum in ea permissa 682.
- Commodatum: quid sit 568; quomodo differat a precario 568; obligationes commodatarii 569; commodantis 570.
- Communicatio: civilis, religiosa; activa, passiva; formalis, materialis; publica, privata 34; quatenus cum infidelibus prohibita 35; cum iudaeis 36; cum haereticis 37. 38; in eodem templo, in baptismo, in nuptiis, in ritibus, in sepultura 39.
- Communio *paschalis*: quos obliget praeceptum communionis paschalis 692; quando urgeat et quomodo implendum 693; ubi implendum sit 694; num satisfaciat, qui tempore paschali sumit viaticum 694.
- Compensatio occulta: quid sit 426; num licita sit 426; condiciones ad eam requisitae 427; famulorum 428.
- Compositio: quid sit 520; ad extinguenda debita incerta 521; ad retinenda bona ecclesiastica 522.
- Concursus ad beneficia: quotuplex sit 455; num ius ad beneficium conferat 455.
- Condonatio: quatenus a restitutione facienda excuset 515; quando praesumi possit 515.
- Conductio: quid sit et quatenus differat a mandato 609; quatenus licita et praecepta sit 609; ad quid teneatur conductor operis 613; v. Merces.
- Confessarius: quatenus ad restitutionem teneatur, qui poenitentem de ea faciendam non monuit vel indebite ad eam faciendam obligavit 497.
- Confessio annua: quos obliget praeceptum annuae confessionis 690; quomodo implendum sit 691.
- Coniuges: eorum mutuae obligationes 280; eorum dominium 376ss.
- Conscriptio: universalis et particularis 318; quatenus iusta 318.
- Consentiens: quis sit 489; ad quid teneatur quoad iniustum suffragium 491; quoad damnificatum 491.
- Consilium: quotuplex sit 483; ad quid teneatur, qui iniquum dederit 484; quatenus reparari debeant damna ex consilio doctrinali orta 488.
- Consulens: quis sit 483; quatenus differat a mandante 483; ad quid teneatur, qui consilium nocivum dederit 484; ad quid teneatur erga damnificatum 485; erga exsecutorem 486.
- Contractus: quid sit 523; requisita essentialia 523; quotuplex sit 524; quid quasi-contractus 524; condiciones ex parte materiae requisitae 525; de re aliunde iam debita 527; de re turpi 538; quae personae contractum inire possint 528; quatenus valeant contractus minorum 529; ex errore initus 536; ex metu initus 537; contractus aleatorii quid sint et quomodo differant a condicionatis 618.
- Contractus *consensus*: quae et quotuplex sit causa consensus 538; qualis esse debeat 530; quatenus esse debeat simultaneus 532; num taciturnitas sit signum consensus 533; quo momento perficiantur contractus inter absentes 533; quae vitia consensus 534; v. Error. Metus.

- Contractus obligatio*: quotuplex distinguatur 539; eius qualitas et gravitas 539; quam producant contractus, quos irritat lex civilis 356; quid efficiat iuramentum contractui additum 540; quatenus valeat contractus initus sub conditione 541; sub modo 542; sub causa 543; sub demonstratione 544; in diem 545; contractus trinus 580; v. singulos contractus.
- Contumelia*: quid sit et quomodo irrogari possit 662; eius malitia 663; quomodo materiae gravitas determinanda sit 664.
- Cooperatio ad bonum*: 99.
- *ad peccatum*: quid sit 116; quomodo differat a scandalo et inductione 116; quotuplex sit 117; quaenam licita, quaenam illicita 118; condiciones ad liceitatem cooperationis materialis requisitae 119ss.; cooperatio ad falsos ritus 122; artificum et mercatorum 123; ad pravas ephemerides 124; cautionum 125; bibliopolae 126; typographorum 127; famulorum 128; ad illicitas actiones medicorum 129.
 - *ad iniustitiam*: quotuplex sit 477; quatenus licita 118; inducit obligationem restituendi 478; quae sint cooperationes positivae et negativae 479. 495 ss
- Cor*: quatenus punctio cordis licita sit 339.
- Correptio fraterna*: quid sit 94; quomodo differat a paterna et iudiciali 94; eius obligatio 95; condiciones requisitae, ut obliget 96; ordo in ea servandus 97; num monendus, qui ex ignorantia peccat 98.
- Craniotomia*: num licita sit 340.
- Crematio cadaverum*: ab ecclesia prohibita 716; cur humationem introduxerit 716; quatenus rationem praebeat negandi sacramenta et sepulturam ecclesiasticam 717.
- Crimen*: occultum, publicum 649; quando liceat revelare occultum 650; quae condiciones servandae 650; quatenus liceat revelare crimen publicum 651.
- Cristallomantia*: quid sit 154.
- Culpa*: theologica, iuridica 458; iuridica lata, levis, levissima 458; ad obligationem restitutionis requiritur culpa theologica 459; quando sufficiat culpa iuridica 459; quam obligationem inducat culpa levis 434 ss.
- Cultus*: quid sit 135; quotuplex sit 136; falsus 149; superfluous 150.

D.

- Daemon*: quale peccatum sit pactum cum ipso 155; usurpatio nominis eius 197.
- Damnificatio*: quid sit et quomodo compensetur 81.
- *iniusta*: quotuplex sit 429; quatenus peccet, qui alium impedit a consequendo bono 430; quid ob damnificationem restituendum sit 453; sub quibus condicionibus obligationem restitutionis inducat 454; ob damnificationem ex errore profectam 462; ob damnificationem dubiam 460; ob damnificationem in bonis spiritualibus 464; propter homicidium 465; propter struprum vel fornicationem 469; propter adulterium 472; propter laesam legem militarem 475; propter defraudata tributa 476; quatenus ad restitutionem teneatur, qui eam non impedivit 496.
- Debita*: a patre relicta num a filio solvenda sint 286.
- Decalogus*: eius partitio et momentum 130.
- Defectus*: substantialis, accidentalis 590; qui in venditione manifestandi 590; in assecuratione vitae 630.
- Defraudator tributi*: num ad restitutionem teneatur 476.
- Denuntiatio*: evangelica quid sit 94; num ad eam teneantur alumni 97; quando existât obligatio denuntiationis iudicialis 730.
- Depositum*: quid sit 564; obligationes depositarii 565; deponentis 566.

- Deputati: eorum obligationes 310; quatenus eligi debeant 322; qui eligendi sint 323; num eligi possint indigni 324; v. Cives.
- Desiderium: mortis num sit peccatum 47. 329; perpetuo vivendi, num sit contra spem 48.
- Desperatio: quid sit 49; simplex, qualificata 52; eius malitia 50; non admittit parvitatem materiae 50.
- Detractio, calumnia: quid et quotuplex sit 644; eius malitia 645; quomodo determinanda sit eius gravitas 646; quatenus specificè differat a calumnia 648; quot peccata committat coram pluribus detrahens 648; quatenus peccet audiens detractionem 654.
- Discipuli: eorum obligationes erga magistros 307.
- Disputatio *cum haereticis*: quatenus licita 40.
- Divinatio: quid et quotuplex sit 153; eius malitia 155; quatenus licita sit virga divinatoria 158.
- Domini, heri: eorum obligationes erga famulos vel operarios 301 ss.
- Dominium: notiones praeviae 355; quid possit auctoritas civilis 356; definitio 357; principia deducta 358; quotuplex sit 359; imperfectum (usus, fructus, servitus) 360 s.; d. in bona interna 366; in mixta 367; in res externas 368; subiectum 369; origo 370; obligationes 371; d. filiorum 372 ss.; uxorum 376 ss.; auctorum 379; clericorum 380; modi d. acquirendi 382 ss.
- Donatio: quid sit 548; quotuplex sit 549; quatenus valeat a debitore facta 548; sub quibus condicionibus valeat 550. 93; quos effectus producat 551; quando revocari possit 541; donatio mortis causa quid sit et quatenus valeat 559.
- Dubium *in fide*: cur possibile, cur illicitum sit 33; cur haereticis licitum sit 33; num haeresis sit 33; dubitantes de fide quomodo tractandi sint 33; v. Haeresis.
- Duellum: quid sit 347; quotuplex sit 348; num liceat privata vel publica auctoritate 349; academicum verum duellum 350; poenae in duellantes latae 350; obligatio restituendi ex duello orta 468.

E.

- Ecclesia: quibus peccatis violetur 178; quatenus ei conveniat sanctitas, immunitas 178.
- Eleemosyna: quid sit 89; eius praeceptum 90; quomodo obliget in extrema, gravi, communi necessitate 91 ss.; num tributa valeant pro eleemosyna 93.
- Emancipatio: quando et quomodo fiat 372; feminarum 283.
- Emphyteusis: 361.
- Emptio-venditio: quid sit et quo tempore dominium transferat 587; quotuplex sit 588; ad quid teneatur venditor quoad rem vendendam 589; quoad manifestationem defectuum 590; quoad rei traditionem 591; quoad assecurationem 592; num valeat venditio rei alienae, adulteratae 589; ad quid teneatur emptor 593; census 580.
- Ephemerides pravae: num eas legere, articulis vel nuntiis insertis iuvare, vendere, hospitibus proponere liceat 124. 125; lege positiva prohibentur 696; viri ecclesiastici indigent licentia ad ephemerides moderandas 699; quatenus ephemeridum Scriptoribus liceat aliorum crimina revelare 652.
- Error: quotuplex sit 535; quatenus irridet contractus 536.
- Exactores tributi: ad quid teneantur 317; quatenus restituere debeant 476.

Fama: quid sit et quotuplex 66. 642; ius in famam veram et falsam 643; quinam ius in famam habeant 643; num liceat seipsum infamare 66; quomodo laedatur 644.

Λ

Famae *restitutio*: facienda a detractore et calumniatore 655; quomodo ab iis facienda sit 656; quae causae ab ea excusent 657.

Familia: quibus societatibus constituatur; obligationes intra familiam 279.

Famuli: quatenus cooperari possint peccatis dominorum 129; eorum relatio ad dominum 300; num teneantur impedire damna dominis inferenda 300; quando eorum furta dominis facta sint gravia 417; num eis liceat occulta compensatio erga dominos 428; eorum obligatio erga dominum aere alieno gravatum 508.

Feminae: earum emancipatio 283 s; iusta merces 612.

Festa: quatenus praeceptum sanctificandi festa naturale, divinum, ecclesiasticum sit 256; ad quid obliget 257.

Fidelitas: quid sit, unde eius obligatio oriatur, quomodo obliget 635.

Fides: quid sit, quo differat ab opinione, a scientia 3; ut virtus, ut actus quid sit 3; debet esse universalis 4; formata, informis; interna, externa; divina, catholica; explicita, implicita; formalis, virtualis 6; interna quando obliget 14; peccata contra fidem 25 ss.; dubium in fide 33.

— *actualis*: necessitate medii et praecepti necessaria 7 s.; quarum veritatum necessaria necessitate medii 10; necessitate praecepti 11.

Fidei *obiectum*: materiale, formale 4.

— *subiectum*: quod sit 3.

— *habitus*: quando amittatur 3.

— *genesis*: 5.

— *internae praeceptum*: quando obliget per se 14; quando per accidens 15.

— *externae praeceptum*: quando obliget 16.

— *erubescencia*: quid sit 19.

— *negatio*: directa, indirecta 19; non licet directe negare fidem 20; licet quandoque indirecte 23; quot modis fides negari possit 21; licet fidem occultare 22. 23.

— *persecutio*: num in ea fugere liceat 24.

— *propagatio*: an praecepta sit 18.

Fideicommissum: quid sit 558; quomodo differat a fideicommisso familiae 558.

Filii: eorum obligationes 285 ss.; num parentibus in necessitate constitutis possint religionem ingredi 286; num teneantur patris debita solvere 286; quatenus parentibus oboedire teneantur 287; in eligendo vitae statu 288.

Filii *illegitimi*: qui dicantur 297; eorum relatio ad parentes 297.

Filiifamilias: qui sint 372; in quae bona dominium habeant 373; num domi laborantes mercedem exigere possint 374; quatenus de bonis sibi concessis disponere possint 375; quoad furta parentibus facta 417.

Foenus: quid sit 578. 583; tituli extrinseci 579; recens lex ecclesiae 581; quotuplex 583; quae sit liciti foeneris mensura 584; antiquitus ab ecclesia prohibitum 586; cur nunc licitum 582.

Foetus: quis dicatur 342; maturus, praematurus, immaturus; animatus, inanimatus 342; extopicus 341.

Fornicatio: quatenus inducat obligationem restitutionis 471.

Fructus: quid sint et quotuplices 363; fructus industriales non restituendi, naturales et civiles quando restituendi 447.

Functiones sacrae: num sit simonia pro eis pretium accipere 194.

Funera civilia: num eis interesse liceat 109.

Furtum: quid sit 414; quatenus differat a rapina 413; eius malitia 414; materia furti relative et absolute gravis 415 s.; furta domestica 417; rerum expositarum 418; rerum ad plures pertinentium 423; furta minuta 419; quando materia furtis ablata coalescat 420 ss.; quid a furto excuset 424 ss.

G.

Gestio negotiorum: quid sit 574.

Gratia sanitatum: a vana observantia discernenda 162.

H.

Habitatio: ad quid inserviat 66.

Haeresis: quid sit 29; materialis, formalis 30; eius malitia 31; num fides negari possit sine formali haeresi 33; num negare propositionem ab ecclesia damnatam haeresis sit 32; num revelationem privatam 32; num dubium de fide 33.

Haeretici: num liceat cum eis communicare 37; eorum templa ingredi, eorum functionibus, nuptiis interesse 39; comitari eorum funera 39; cum eis disputare 40; ad moribundum vocare ministrum haereticum 122.

Haereditas: quid sit, quot modis acquiri possit 552; duplici modo acceptari potest 555.

Heres: quis dicatur 553; universalis, particularis 403; ab intestato, ex testamento; necessarius; legitimus 553; tenetur acceptare hereditatem 554; eius obligationes 554; debet implere vota defuncti 220; num teneatur restituere bona ecclesiastica a clerico accepta 782.

Historiographi: quatenus eis liceat defunctorum crimina litteris consignare et propalare 653.

Homicidium: quid sit 336; quotuplex sit 337; eius diversae species 337; quatenus ex eo oriatur obligatio restituendi 466 ss.; erga creditores occisi 467; v. Occisio.

Honor: quid sit 66. 642; quomodo differat a cultu 131; ius in honorem 643; quatenus et quomodo reparandus sit honor laesus 665; num ad reparandum honorem sit venia petenda 665.

Hypnotismus: quid sit 747; eius phaenomena 747; num viribus naturalibus producantur 748; per se illicitus est 749; quatenus licite exerceri possit 749.

Hypotheca: 361.

I.

Idololatria: quid et quotuplex sit 151; eius malitia 152.

Ieiunium: quotuplex distinguatur 673; utrum iuris divini an ecclesiastici sit 673; ad quid et quos obliget 674 s.; quando committatur grave peccatum contra ieiunium 676; quibus diebus obliget 674; quae sit essentia ieiunii 680; tempus refectionis diebus ieiunii 683; num anticipare, invertere liceat 683; quinam a ieiunio excusentur 685; quis in eo dispensare possit 687.

Lentaculum: num diebus ieiunii liceat 682; quantitas et qualitas cibi in eo permissi 682.

Imagines *sacrae*: cultus, quid praeceptum sit 137**

Indifferentismus: cur malus sit 33.

Inductio: quid sit 110; quomodo differat a scandalo directo et indirecto 110; eius malitia 111; num liceat petere, quod alter non praestat sine peccato 112; num liceat suadere minus malum ei, qui ad maius patrandum determinatus est 113; num liceat apponere occasionem peccandi 114.

Indumentum: ad quid inserviat 66.

Infidelitas: quid sit; negativa, privativa, positiva 26; eius malitia 27.

Inflatio: quid reddendum 577.

Inimicus: quis dicatur 81; praecipitur diligendus 82; quatenus ipsi exhibenda signa caritatis communia et specialia 82; praeceptum reconciliationis 84; modus reconciliationis 85.

Iniuria: quid sit et quomodo compensetur 81. 409; quotuplex sit 409; eius malitia 410; quatenus scienti et consentienti non fiat iniuria 411.

Instructio religiosa: num sit res sacra 39; haeretica frequentari non potest 39; num sit simonia pro ea pretium accipere 193.

Inventio v. *Res. amissae*. Thesaurus.

Inventor *novi operis*: eius iura v. Auctor.

— *rei amissae*: eius obligationes et iura 393.

Iudaei: quatenus communicatio cum eis prohibita sit 36.

Iudex: quid sit et quotuplex 719; quam scientiam et jurisdictionem habere debeat 720; quatenus peccet iudex saecularis causas ecclesiasticas ad suum tribunal trahens 720; num liceat iudici exigere dona vel sponte oblata acceptare 721; diligentia in eo requisita 722; sententiam iuxta legem ferre debet 721; iuxta scientiam iuridicam 723; quid, si scientia iuridica et privata discrepent 723; quid ei agendum, si causa maneat dubia 725; num sententiam secundum legem iniustam ferre possit 725; ad quid teneatur, qui sententiam iniustam tulit 726; quam obligationem producat sententia iudicialis 723.

Iudex *iuratus*: quis dicatur 728; ad quid teneatur 728; quid, si scientia iuridica et privata discrepent 728.

Iudicium temerarium: quid sit 658; quomodo differat ab opinione temeraria, suspicione, dubitatione temeraria 658; eius malitia 659; suspicionis temerariae malitia 660; quando grave peccatum sit 661; num liceat ita se gerere, ac si alter malus esset 661; in dubio de morali aestimatione proximi 661*

Iuramentum: quid sit 239; eius liceitas 240; quotuplex sit 241; condiciones validi iuramenti 242; quae sint formulae iuramenti 243; condiciones liciti iuramenti 244; num liceat iurare cum restrictione mentali 244; quale peccatum sit iuramentum falsum 250; carens iustitia 251; iuramentum fictum 252; num sint iuramenta reservata 235.

— *promissorium*: quid et quotuplex sit 245; eius obligatio 246; num valeat de re mala, inutili, minus bona 246; quomodo interpretandum sit 247; quomodo cesset 249; quatenus obliget iuramentum fidelitatis 248; num obliget iuramentum metu extortum 246. 248; ad quid obliget iuramentum additum contractui 540.

Ius: ad laborem 69; in quae bona homo ius habeat 364s.; quatenus in famam ius habeat 642.

Iustitia: socialis 355; 610 ss.

L.

Labor: quid sit 67; eius momentum 67; quatenus existat obligatio laborandi 68; quodnam sit ius ad laborem 69; quatenus sit modus acquirendi dominii 397s.; eius naturalis destinatio, contractus 609.

Legatum: quid sit 558; quando legatarius eius dominium acquirat 558, pium, quo iure regatur 556. 558.

Lex civilis: eius valor in materia iustitiae 356.

— *militaris*: num condi possit 318; quid ad eius iustitiam requiratur 318; quatenus in conscientia obliget 319; qui ab ea immunes sint 321; num ex eius laesione obligatio restitutionis oriatur 475.

Liber: quid nomine libri 697; quis licentiam edendi librum dare possit laicis, clericis saecularibus, religiosis 702 s.

Libri pravi: lege naturae qui prohibeantur 695; lege ecclesiastica prohibiti, unde cognoscantur 696; quando eorum lectione, retentione grave peccatum committatur 696; quid nomine libri intelligatur 696; quis eos prohibere possit 703; quis facultatem legendi concedat 712; qui libri sint ipso iure prohibiti 707.

Litterae: alienas litteras legere quantum peccatum sit 671; quando id licitum fiat 672.

Locatio: quid sit, quotuplex 607; quas obligationes inducat 608; obligationes quoad locationem agrorum 608; v. *Conductio*.

Locus sacer, religiosus, pius: quid sit 178.

Loteria: quid sit 625; requisita ad eius iustitiam 626.

Ludus: quid sit sensu iuridico, sensu morali 622; requisita ad eius iustitiam 623; ad eius liceitatem 624; num lucrum retinere possit, qui alium ad ludendum coëgit 623; qui rem alienam exposuit 623; v. *Bursa*.

M.

Magia: quid et quotuplex sit 163; eius malitia 164; magia recens 166 ss.; v. *Tabulae rotantes*, *Magnetismus animalis*, *Spiritismus*.

Magistri: eorum obligationes erga discipulos 307; num in scholis acatholicis docere possint 296.

Magnetismus animalis: quatenus eo uti liceat 168.

Maledictio: quomodo peccet maledicens proximo 101; creaturis ratione carentibus, sanctis, diabolo 204.

Maleficium: num sit 165; quid et quotuplex sit 163; quomodo tolli possit 166.

Mandans: quis sit 480; quatenus ad restitutionem teneatur 480; eius obligationes erga damnificatum 481; erga mandatarium 482; num restituere debeat, si mandatum revocavit 481.

Mandatum: quid sit contractus mandati 571; obligationes mandatarii 572; mandantis 573.

Maritus: eius obligationes erga uxorem 281; eius iura et obligationes quoad bona communia 377.

Mater: num prolem proprio lacte nutrire debeat 293; num teneatur subire sectionem Caesaream ad servandam prolem 344.

Medicina magica: quid sit, num superstitiosa sit 159.

Medicus: eius obligatio 743; quatenus peccet aegrotorum curam respuens 744; num possit praebere remedium ad explorandam eius virtutem 744; num licite adhibeat hypnotismum 749; quatenus teneatur monere aegrotum de mortis periculo 745; quatenus stipendium exigere possit 746; quatenus liceat praebere remedia inutilia 746.

Mendacium: quid sit 636; quotuplex sit 637; eius malitia 638.

Mercatus: quatenus diebus festis prohibiti sint 269.

Merces iusta: individualis, familiaris 610; operario debetur merces familiaris 611; minime vero pars lucri 611; feminarum 612.

Metus: quotuplex sit, quatenus irritet contractus 537.

Milites: conducti, conscripti 318; eorum obligationes 320; num fugere possint 321; num desertores redire teneantur 321; num eis militare liceat in bello iniusto 354; num bona hostium auferre 354.

Militia v. Lex militaris.

Misericordia: quid sit 86; eius obiectum 86; eius praeceptum 87; eius opera 88.

Missa: quo iure audienda praecipitur 257; qua intentione audienda 258; qua attentione 259; quid sit missam integram audire 260; cum praesentia corporali 261; quo loco audiri debeat 262; causae ab hoc praecepto excusantes 263; dispensatio 264.

Moderamen *inculpatae tutelae*: quid sit 333; quatenus in defensione sui necessarium 333.

Monopolium: quid et quotuplex sit 603; quodnam licitum sit 604; num licitum sit monopolium per conventionem venditorum constitutum 604.

Montes pietatis: 586.

Mutilatio *sui*: quatenus illicita 328; num liceat se castrare 328.

Mutuum: quid sit contractus mutui 575; non licet ratione mutui lucrum percipere 578; licet ratione tituli externi 579; num liceat ratione tituli legis civilis 580; quid reddere tenetur, qui pecuniam mutuo acceperat, si valor pecuniae valde minutus sit 577; quando gratis concedi debeat 576. Alii contractus mutuo similes 580; recens lex ecclesiae 581; cur hodie foenus licitum 582.

N.

Necessitas: medii et praecepti quae sit 7; corporalis, spiritualis 75; levis, gravis, extrema 75; quae necessitas a furto excuset 424; ad quid teneatur extreme indigens 425; ad quid dominus quoad extreme indigentem 425.

Notarii: qui diebus festis documenta authentica conficiunt 269; qui in documentis venditionis etc. minus pretium declarant 317.

Nundinae: quae diebus festis prohibita 268.

O.

Oboedientia: quid sit 278; eius obiectum materiale et formale 278; num oboedientia praeceptum supponat 278; quando peccatum specificum inoboedientiae committatur 278.

Obligatio: quomodo differant obligatio fidelitatis et iustitiae 547.

Observantia: quid et quotuplex sit 277; quatenus a pietate differat 277; eius obiectum materiale et formale 277.

— *vana*: quid sit 159; quotuplex sit 159; sanitatum 159; eius malitia 160; quomodo dignosci possit 161 ss.

Occisio *sui*: quatenus illicita 326.

— *malefactoris*: a quo et sub quibus condicionibus fieri possit 330.

— *iniucti aggressoris*: sub quibus condicionibus licita sit 332; num praecepta sit 332; ad quae bona tuenda liceat 334 s.

— *innocentis*: quatenus sit illicita 338; quando permitti possit 338.

— *foetus*: v. Abortus, Craniotomia.

Occultatio veritatis: varia media excogitata 639; ex iusta causa licita est 640.

Occupatio: quid sit 383; condiciones ad eam requisitae 383; quatenus occupari possint animalia mansueta 385; mansuefacta 386; fera 387.

Odium: quid sit 63; abominationis, inimicitiae 63.

Odium *Dei*: quatenus adversetur spei 48; caritati 63 ss.

— *proximi*: quantum peccatum sit 100.

Offensa: quid sit et quomodo compensetur 81.

Officium divinum: quid sit 753; eius fructus 754; eius partes 755; unde oriatur eius obligatio 756; quando graviter peccet illud negligens 757; quatenus debeant restitui fructus ob neglectam recitationem 758; eius forma 759; num recitandum sit officium Mariae virginis, defunctorum etc. 760; quodnam officium recitandum sit 761; quatenus peccet commutans officium 762; quomodo recitandum sit 764ss.; num recitari possit cum socio 765; quatenus liceat recitationem interrumpere 769; quatenus peccet ordinem horarum invertens 770; quo tempore singulae partes recitandae sint 772; qua hora anticipari possit matutinum 773; quae causae a recitatione excusent 774 ss.

Opera: quae servilia, liberalia, communia, forensia 265. 267; quae diebus festis prohibita 266; quomodo peccet opera prohibita peragens 266; quatenus prohibita sint actiones iudiciales 268; actiones civiles 269; quae causae ab hac prohibitionem excusent 270ss.; num excuset ratio vitandi otii 272; contractus operae 609 ss.

Operarii: quatenus differant a famulis 298; eorum obligationes erga heros 303; num possint cessare ab opera ex condicto 304 s; quae sit iusta merces 610 s.

Operatio chirurgica: quatenus eam subire teneamur ad servandam vitam 325; num superior eam praecipere possit 325; num licita sit castratio, Porrensis 328; craniotomia 340; sectio caesarea 344; vasectomia 328.

Operistitia: quando iusta 304; quando licita 305.

Oratio: quid sit 138; num attentio ad eius essentiam requiratur 139; quotuplex sit 140; ad quos dirigi possit 141; pro quibus fundenda sit 142; quid petendum sit 143; num infallibiliter exaudiatur 144; eius condiciones 145; qua necessitate requiratur 146; quando eius praeceptum obliget 147.

Ordo: servandus inter personas diligendas 73; inter bona diligenda 74; inter necessitates proximi 75; inter nos et proximum 76 ss.; inter diversos proximos 80; inter creditores quoad restitutionem 505 ss.

Ornatus mulierem: quatenus peccaminosus sit 107.

P.

Palpo: quis sit et quatenus ad restitutionem teneatur 492.

Parentes: eorum obligationes erga liberos 290 ss.; num teneantur consensum dare filiis religionem ingredi vel matrimonium inire volentibus 288; tenentur filiis procurare alimentum 292; instructionem 294; v. Scholae.

Participans: quis sit et quatenus ad restitutionem teneatur 494; num liceat in actione iniusta immediate participare 118.

Partus *acceleratio*: quo differat ab abortu 342; sub certis condicionibus licita 342.

Pauperes: quatenus in diversis necessitatibus iuvandi sint 91; cura pauperum a quo et quomodo exercenda sit 93.

Pecunia: utrum sterilis an frugifera 580; cur nunc dicenda sit actu frugifera 582; contractus lucrativi circa pecuniam 580.

Periculum *vitae*: remotum, proximum 327; num liceat se periculo vitae exponere 327; ad salvandum proximum 77.

Periurium: quid sit et quotuplex 250; quale peccatum sit periurium stricte acceptum 250; late acceptum 251.

Pertinacia: ad haeresim requisita 29.

Pietas: quid sit 276; eius obiectum materiale et formale 276; peccata contra pietatem 276.

Pignus: 361.

Piscatio v. Venatio.

Piscis: quid nomine piscis veniat sensu ecclesiastico 677.

Poena *conventionalis*: mulcta contractui addita 539; titulus percipiendi lucrum ex mutuo 578.

Possessio: quid sit 363; quotuplex sit 364; quatenus ius conferat in rem possessam 365; qualis ad praescribendum requiratur 405.

Possessor *bonae fidei*: ad quid teneatur quoad rem alienam 437 ss.; quoad fructus 441; quoad expensas 442.

- *malae fidei*: ad quid teneatur quoad rem alienam 443ss.; quoad fructus 447; quoad damnum emergens et lucrum cessans 448; quoad expensas 449; si res secus apud dominum periisset 445; si res varum valorem habuit 446.
- *dubiae fidei*: ad quid teneatur in casu dubii supervenientis 451; in casu dubii antecedentis 452.

Potestas dominativa: quid et quotuplex sit 224.

Praeceptum: conspectus praeceptorum in theologia morali tractandorum 2, praecepta particularia tractanda 718.

Praescriptio: quid sit 399; quotuplex sit 400; quatenus sit modus acquirendi dominii 401; condiciones ad eam requisitae 402; quatenus valeat praescriptio liberativa 407; praescriptio in iure canonico 480.

Praesumptio: quid et quotuplex sit 51; peccare propter spem veniae, num sit praesumptio 51; praesumptio simplex, qualificata 52.

Pretium: quid et quotuplex sit pretium iustum 594; quatenus obliget pretium legale 595; quotuplex sit et quomodo determinetur pretium vulgare 596; quando liceat vendere supra pretium summum et emere infra infimum 598; quatenus iustum sit pretium conventionale 599; num iuste ematur parvo pretio res pretiosa, si unus vel uterque contrahens eius pretium ignoret 599.

Principes: qui dicantur 308; eorum obligationes erga rempublicam 309; num imponere possint tributa 314; condere leges militares 318.

Promissio: quid sit et quatenus differat a proposito 546; sub quibus condicionibus valeat 546; quam obligationem producat 547; quando cesset 547.

Proxeneta: quis sit 605; eius obligationes 606; num retinere possit, quod mercatores de iusto pretio remittunt 606.

Proximus: quis dicatur 71; quotuplici caritate diligi possit 71; quando nobis praefendus 76.

R.

Rebellio: quid sit; nunquam licita est 311.

Receptans: quid sit et quatenus restituere debeat 493.

Recreatio: quae licita, utilis sit 66.

Religio: quid sit 131; eius obiectum materiale et formale 132; est virtus moralis 133; eius actus 134; peccata religioni contraria 148 ss.

Reliquiae: quaenam dicantur, earum distinctio 137*; Codicis de iis statuta 137*.

Res sacrae 174. 179; spirituales et spirituales annexae 183; fungibilis, non fungibilis; usu consumptibilis, usu non consumptibilis 366; vacantes, derelictae, amissae, incertae 382; cuius sint res vacantes 391; res derelictae 392; res amissae 393; res expositae quoad furta 418.

Resistentia passiva: quid sit, quando licita, quando praecepta 312.

Restitutio: quid sit 431; quomodo differat a satisfactione 431; eius necessitas 433; eius obligatio 435 s.; eius radices 432; si quis possideat rem alienam bona fide 437 ss.; mala fide 443 ss.; dubia fide 450 ss.; eius condiciones ob iniustam damnificationem 454 ss.; num urgeat, si quis inculpabiliter damni causam posuit 454; si dominus re sua abutitur 454; si quis officii[^] indebite distribuit 454; si quis occasio damni est 456; si quis pravo exemplo alium

ad damnificandum impulit 457; si alicuius actio alteri imputatur 457; propter laesa bona spiritualia 464; propter homicidium 465; propter duellum 468; propter stuprum 469; propter fornicationem 471; propter adulterium 472; propter laesam militiae legem 475; propter fraudata tributa 476; in solidum 498; qui ad eam teneantur 499; quid in dubio restitutionis faciendae 499; de ordine restitutionis 500 s.; obligatio restitutionis ob neglectam recitationem officii divini 758; v. Confessarius. Fama. Simonia.

Restitutionis *circumstantiae*: cui facienda sit restitutio, si dominus notus est 502; si ignotus est 503; si incertus est 504; quo ordine facienda sit a cooperatoribus 500; quo ordine facienda sit creditoribus 505 ss.; quomodo facienda sit 509; cuius expensis facienda sit 510; quid si res restituenda commissa tertio periit, antequam ad dominum pervenit 511; quomodo facienda sit fisco vel societati assecurationis 512; quando facienda sit 513; quae causae ab ea facienda excusent 514; num ingressus in religionem ab ea facienda excuset 517.

Restrictio mentalis: quid sit et quotuplex 639; nunquaip licita pure mentalis 640; ex iusta causa licita late mentalis 640; num liceat eam iuramento firmare 640.

Reus: num teneatur crimen fateri 732; num possit crimina occulta testium manifestare 650. 732; num possit a carcere fugere, custodes decipere, carcerem effringere 733.

Revelatio privata: quatenus eam negare peccatum sit 32.

S.

Sacrilegium: quid sit 174; eius species 175; eius malitia 176; quomodo committatur sacrilegium personale 177; locale 178; reale 179; num violatio voti privati sit sacrilegium 177.

Sanctificatio: festorum v. Festa.

Satisfactio: differt a restitutione 431.

Scandalum: quid sit 102; quotuplex sit 103; eius malitia 104; num scandalum indirectum soli caritati adversetur 104; num opera bona omittere possimus vel debeamus ad vitandum scandalum 106; num et quomodo reparandum scandalum 115. —

Schisma: quid sit, quale peccatum sit 32.

Scholae: quatenus parentibus liceat mittere filios ad scholas acatholicas 295 s.

Secretum: quid sit et quotuplex 666; quatenus laedatur ius secreti 666; quando manifestari possit secretum naturale 667; secretum promissum 668; secretum commissum 669; quatenus uti liceat secreti notitia 670; secretum litterarum 671; secretum commissum ceteris strictius obligat 669.

Sepultura *haereticorum etc.*: num ei liceat interesse 39. 109; quando per eam committatur sacrilegium 178.

— *ecclesiastica*: quibus interdicatur 350. 717.

Sequesterium: quid sit 567; conventionale, iudiciale 567.

Servitus: quid et quotuplex sit 362.

Simonia: quid sit 181; quotuplex sit 181; eius malitia 182; num simonia iuris divini et ecclesiastici eiusdem sit speciei 182; de materia simoniae 183 s.; quomodo committatur simonia iuris ecclesiastici 184; de pacto simoniae 185 s.; de pretio simoniae 187 s.; quatenus ex simonia oriatur obligatio restitutionis 189 ss.; num sit simonia dare temporale, ut omittatur res spiritualis 191; vendere ius patronatus 192; aliquid accipere pro instructione aliorum in doctrina sacra 193; pro functionibus sacris 194; pro ingressu ° in religionem oretium accipere 195.

Societas: civilis quid sit, eius elementa 308; quid et quotuplex sit contractus societatis 615; quatenus lucra et damna inter socios dividenda sint 615.

Somnia: eorum origo 156; num eis credere eisque se dirigere liceat 156.

Sortes: num licitae sint sortes divisoriae, consultoriae, divinatoriae 157.

Sortilegium: quid sit 157.

Speculationes: in bursa 632 s.

Spes: ut virtus, ut actus quid sit 41; certa et incerta 42; motivum actionum moralium 46; peccata contra spem 47 ss.

Spei *obiectum*: materiale, formale 43.
 — *necessitas*: medii et praecepti 44.
 — *praeceptum*: quando obliget 45.
 — *habitus*: quando amittatur 52.

Spiritismus: eius phaenomena 169; num eius exercitium licitum sit 170; num eius exercito interesse liceat 170.

Sponsio: quid sit contractus sponsionis 619; condiciones requisitae ad eius iustitiam 620; ad eius liceitatem 621; num liceat ei, qui de eventu certus sit 620; num valeat facta cum animo non solvendi 619.

Statuae *obscocnae*: quatenus sint scandalum 108.
 — *idololatricae*: num fabricari vel vendi possint 120.

Status vitae: quid sit 67. 719; num aliquem eligere debeamus 67; clericalis 750.

Sterilizatio: 328.

Stuprum: quatenus inducat obligationem restituendi erga mulierem violatam 469; erga prolem 470.

Subditi v. Cives.

Successio haereditaria: quotuplex sit 554; quatenus derivetur a iure naturae 552.

Successor: universalis, particularis; immediatus, mediatum 403.

Suffragium: obligatio dandi suffragium dignis, negandi indignis 322s.; quatenus ad restitutionem teneatur, qui dederit suffragium iniustum 491; qui a suffragio abstinuerit 496.

Superficies: 361.

Superstitio: quid sit 148; superstitio cultus falsi 149; superstitio cultus superflui 150.

Sustentatio pastorum: quatenus fidelibus praecepta 715; quando graviter in hac re peccetur 715.

T.

Tabulae rotantes: num earum experimentum licitum sit 167.

Templa haereticorum: num liceat aedificare, ornare, ad ea aedificanda pecuniam conferre 122; ingredi 39.

Tentatio Dei: quid sit et unde procedat 171; quotuplex sit 172; eius malitia 173.

Testamentum: quotuplex sit 560; si desint formalitates a lege requisitae, num valeat 561; num sit obligatio testandi 562; in quorum favorem condi debeat 562; num detrahi debeant expensae in studiis factae 562; quatenus revocari possit testamentum 563.

Testis: quot testes ad probandam causam requirantur 739; num quis sponte teneatur ad testandum se offerre 740; num citatus comparere teneatur 740; quando a testimonio dicendo excusetur 741; ad quid teneatur, qui falsum testimonium dixit 742.

Thesaurus: quid sit 389; quis sit eius inventor 389; ad quem pertineat 390.

Timor: quid sit 46; servilis, filialis, initialis 46; motivum actionum moralium 46.

Titulus: quid et quotuplex sit 404; qualis in praescriptione requiratur 404.

Tributum: quid sit et quotiuplex 313; quid in dubio de iustitia tributi 314; quatenus leges tributariae in conscientia obligent 315; quatenus boita tributis subiecta indicari debeant 316; v. Exactor. Defraudator.

Typography quatenus cooperentur ad peccatum 127; quid eis quoad editionem librorum praecipiat 705.

Tyrannus: quis dicatur; quatenus ei fidelitas exhibenda 312.

U.

Usura: quid sit et quo differat a foenere 584; est contra iustitiam 584; quovis iure prohibita 585.

Usurpator: quis sit, quatenus ei oboediendum 311.

Usus: quid sit 360; quae iura conferat 360.

Ususfructus: quid sit 361; quae iura conferat 361.

Uxor: eius obligationes erga maritum 282; eius bona 376; eius iura et obligationes quoad bona mariti vel communia 378.

V.

Vasa sacra: quis ea tangere possit 180.

Vasectomia: operatio chirurgica ex se illicita; reddit impotentem 328.

Vestes: num liceat uti vestibus infidelium vel haereticorum 22.

Venatio: quatenus peccet, qui venatur (piscatur) contra legem civilem, ius alterius in fundo alieno 388 s.

Venditio v. Emptio. Proxenetia.

— *sub hasta*: quid sit et quod sit iustum in ea pretium 600; num venditor possit fictos licitatores mittere 601; num emptor cum aliis pacisci possit, ut a licitando abstineant 602.

Venditor: eius obligationes 589 ss.; num peccet infra pretium infimum vendendo ad alliciendos emptores 598; num carius vendere possit ob peculiarem affectum suum erga rem vendendam vel ob specialem emptoris necessitatem 598; num liceat infra infimum emere ob necessitatem venditoris 598; quid venditori quoad libros prave praecipiat 705. 714.

Veracitas: quid sit, eius obiectum materiale et formale, eius officia 634.

Verberatio: cui competat potestas verberandi 345.

Vexatio animalium: quatenus et quale peccatum sit 346

Vindicta *popularis*: illicita 331.

Virga *divinatoria*: quatenus eius usus licitus sit 158.

Virtus: quatenus in theologia morali de virtutibus tractandum sit 1; virtutum theologiarum valor 61.

Vita: obligatio eam conservandi 325; quatenus eam abbreviare liceat 326; num ad salvandum proximum eam periculo exponere liceat 77; num liceat mortem sibi optare 47. 329.

Vocatio *ad statum clericalem*: quotuplex sit 751; num necessaria sit 751; quatenus peccet, qui sine vocatione statum clericalem ingreditur 751.

Voluntates ultimae: quid sint 556; quo iure transferant dominium 556; in favorem causae piae qua lege regantur 556*; num s. Pontifex vel episcopus eas commutare possit 556*; quae sint 557 ss.

Votum: quid sit 205; quotuplex sit 206; intentio et deliberatio ad vovendum requisita 207 s.; num valeat votum ex errore emissum 209; ex metu emissum 210; materia ad votum requisita 211 ss.; num valeat votum ex fine malo 212; votum vitandi peccata venialia 215; votum non nubendi 213; votum de re praecepta 213: quae sint vota reservata 234.

Voti *obligatio*: quae sit 214; unde determinetur 215; quatenus sit personalis 216; quos obliget votum a communitate factum 216; quae sit obligatio voti condicionati 217; disiunctivi 218; dubii 219; quando votum impleri debeat 221; quomodo interpretandum sit 222; quando obligatio voti ex se cesset 223.

- *irritatio*: quid sit et quotuplex 224; a quo fieri possit directa 225ss.; a quo indirecta 228.
- *dispensatio*: quid sit 229; quo differat ab irritatione 229; quando valide et licite fieri possit 230; num in voto facto in utilitatem tertii 232; a quo fieri possit 233; in votis reservatis 234.
- *commutatio*: quid sit et quotupliciter fieri possit 236; a quo fieri possit 237; condiciones ad eam requisitae 238.

A. M. D. G.